

FRA JOSIP
MARKUŠIĆ

JOSIP (JOŽE)
PLEČNIK

1932.-1956.
KORRESPONDEN
CITA

Nakladnici

Franjevački samostan sv. Luke, Jajce
Synopsis d.o.o., Sarajevo
Synopsis d.o.o., Zagreb
Franjevački samostan sv. Ante, Beograd
Založba ZRC SAZU, Ljubljana

Za nakladnike

Fra Vinko Marković
Fadila Halvadžija
Ivan Pandžić
Fra Ilija Alandžak
Oto Luthar

Urednik

Drago Bojić

Uređivački odbor

Drago Bojić, Jozo Džambo, Damjan Prelovšek

Lektura i redaktura

Stipo Kljajić
Darko Rubčić

Recenzenti

Franci Lazarini
Ivan Lovrenović
Ivan Šarčević

Ilustracije objavljene uz dopuštenje:

- © Arhiv Franjevačkog samostana, Beograd
- © Franjevački samostan Jajce, Ostavština fra Josipa Markušića
- © Franjevački samostan sv. Ante, Sarajevo
- © Muzej in galerije mesta Ljubljana, Plečnikova zapuščina
- © dr. Damjan Prelovšek, Ljubljana

Grafičko oblikovanje

Branko R. Ilić

Digitalna verzija (pdf) je besplatno dostupna pod uslovima licence CC B-NC-ND 4.0 Međunarodna, koja se ne odnosi na materijal označen sa © (copyrighted material):
<https://doi.org/10.3986/9789610507338>.

Tisak i uvez

»Grafotisak« d.o.o., Grude

Tisak dovršen u lipnju 2023.
Naklada: 750

Knjiga je objavljena uz podršku Javne agencije za naučna istraživanja i inovacije Republike Slovenije (ARIS).

FRA JOSIP MARKUŠIĆ –
JOSIP (JOŽE) PLEČNIK
KORRESPONDENCIJA
1932.–1956.

SVEZAK 1

Priredio i komentirao Jozo Džambo
uz suradnju Damjana Prelovšeka

Franjevački samostan
Sveti Anto Padovanski
Beograd

ZRC SAZU

Jajce – Sarajevo – Zagreb – Beograd – Ljubljana, 2023.

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 55041030

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001180048.

ISBN 978-9926-8209-6-1 (Franjevački samostan sv. Luke, Jajce)

ISBN 978-9926-485-31-3 (Synopsis, Sarajevo)

ISBN 978-953-8289-55-2 (Synopsis, Zagreb - 1. svezak)

ISBN 978-953-8289-57-6 (Synopsis, Zagreb - cjelina)

ISBN 978-86-905426-0-4 (Franjevački samostan sv. Ante, Beograd)

ISBN 978-961-05-0733-8 (ZRC SAZU, Ljubljana)

Sadržaj

Predgovor /FRA DRAGO BOJIĆ/	VII
Prijateljska korespondencija „gospodina profesora“ Jože Plečnika i „visokočastitog gospoda“ fra Josipa Markušića /JOZO DŽAMBO I DAMJAN PRELOVŠEK/	XIII
Napomene priređivača	XLI
Fra Josip Markušić /biografija/	XLIII
Josip (Jože) Plečnik /biografija/	LXVII
Fotografski prilozi i ilustracije	1

Korespondencija 1932.–1938. /SVEZAK 1/

Godina 1932.	19
Godina 1933.	28
Godina 1934.	61
Godina 1935.	168
Godina 1936.	273
Godina 1937.	401
Godina 1938.	502
Glosarij	615

Korespondencija 1939.–1956. /SVEZAK 2/

Godina 1939.	627
Godina 1940.	717
Godina 1941.	760

Godina 1942. -----	786
Godina 1945. -----	798
Godina 1946. -----	811
Godina 1947. -----	838
Godina 1948. -----	872
Godina 1949. -----	889
Godina 1950. -----	901
Godina 1951. -----	916
Godina 1952. -----	924
Godina 1953. -----	932
Godina 1954. -----	960
Godina 1955. -----	993
Godina 1956. -----	1002
Prilozi -----	1016
Fotografski prilozi i ilustracije -----	1035
Glosarij -----	1051
Sažetak -----	1059
Povzetek -----	1062
Zusammenfassung -----	1065
Shrnutí -----	1068
Summary -----	1071
Registar osobnih imena -----	1074
Registar mjesta -----	1086

Predgovor

Korespondencija između bosanskog franjevca fra Josipa Markušića (1880.–1968.) i slovenskog arhitekta Jože Plečnika (1872.–1957.) započela je 1932. i trajala do 1956. godine. Kroz to vrijeme dvojica prijatelja razmijenila su stotine pisama koje po prvi put cjelovito objavljujemo s pripadajućim komentarima, pojašnjenjima, dokumentima i ilustracijama, uz napomenu da su Markušićeva pisma Plečniku prethodno u nekoliko brojeva objavljena u franjevačkom časopisu *Bosna franciscana*.¹

Fra Josip Markušić, trostruki provincijal Bosne Srebrene, jedan je od najznačajnijih bosanskih franjevac 20. stoljeća. Uz službe koje je obnašao u franjevačkoj zajednici, Markušić je cijeli život pisao. Dio toga objavio je za života, ali najveći dio njegove ostavštine nije objavljen. Riječ je prije svega o Markušićevim pismima kojih, prema procjeni fra Ignacija Gavrana (1914.–2009.), još jednog znamenitog bosanskog franjevca 20. stoljeća, ima preko deset tisuća.²

S druge strane stoji veliki slovenski i srednjoeuropski arhitekt Jože Plečnik. Učenik austrijskog arhitekta Otta Wagnera (1841.–1918.) ostavio je kao profesor i graditelj veliki trag u Beču i Pragu, a ponajviše u Ljubljani. Franjevačka crkva sv. Ante u Beogradu, koju je Markušić smatrao najljepšom crkvom na prostoru Jugoslavije, pripada najuspjelijim Plečnikovim graditeljskim pothvatima. Plečnik je uradio nacрте i nekih crkava za Bosnu i Hercegovinu, ali nijedan od tih planova nije realiziran. Jedino građevinsko djelo arhitekta Plečnika u Bosni i Hercegovini jest toranj na kapelici na groblju Stogić kod Vareša. Fra Vitomir Slugić (1928.–2006.) smatra da je

¹ Vidi u knjizi uvodni tekst priređivača „Prijateljska korespondencija ‚gospodina profesora‘ Jože Plečnika i ‚visokočastitog gospoda‘ fra Josipa Markušića“, str. XIII, bilj. 1.

² Fra Ignacije Gavran: Duhovni lik fra Josipa Markušića, u: *Fra Josip Markušić*. Zbornik radova sa simpozija u povodu 100. obljetnice rođenja fra Josipa Markušića, održan 17. i 18. rujna 1980. u Jajcu, Kršćanska sadašnjost – Revija „Nova et vetera“, Zagreb – Sarajevo, 1982., str. 68.

kapelica u Varešu djelo Ivana Meštrovića, uz obrazloženje da „bez ozbiljne reference prof. Plečnik ne bi radio tornjić“.³

U Markušićevim i Plečnikovim pismima riječ je ponajprije o uređenju crkve sv. Ante u Beogradu. Gradnja crkve započela je 1929., a crkva je blagoslovljena 1932. godine. Da je Plečnikov projekt izabran za crkvu u Beogradu, zaslužan je upravo fra Josip Markušić, koji je u to vrijeme bio provincijal Bosne Srebrene (1928.–1931.) i koji se odlučio za Plečnikov projekt 1928. godine: „Kad se odlučivalo o gradnji, ja sam kao provincijal jedan gotov i naslijeden plan za beogradsku crkvu zabacio, a odlučio se na ovaj i ovako odredio“ (14. VII. 1932).⁴ Markušić pritom spominje i veliku zaslugu dvojice bosanskih franjevaca koji su u vrijeme gradnje crkve, dakle, prije Markušića, djelovali u Beogradu – fra Bernardina Sarića (1878.–1940.), gvardijana, i fra Arkandela Grgića (1889.–1975.), župnika.⁵ Nakon trogodišnje službe provincijala, Markušić 1931. godine postaje članom beogradskog bratstva, a 1932. godine imenovan je gvardijanom i župnikom u Beogradu. Te godine u lipnju započinje njegova korespondencija i plodna suradnja s arhitektom Plečnikom.

Korespondencija obuhvaća preko 700 pisama, dopisnica i različitih dokumenata. Najintenzivnija je bila u vrijeme dok je Markušić bio u Beogradu, a nakon što Markušić 1940. godine odlazi iz Beograda u Jajce, korespondencija je rjeđa, a u nekim ratnim godinama – 1943. i 1944. – posve je prekinuta. Nakon rata, korespondencija je ponovno oživljena i trajala je praktično do Plečnikove smrti 1957. godine. Markušićeva pisma čuvaju se u Plečnikovoj zbirci u Muzejima i galerijama grada Ljubljane (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML), a Plečnikova u Markušićevoj ostavštini u arhivu Franjevačkog samostana u Jajcu.

U pismima je, dakle, ponajviše riječ o nacrtima koji su vezani uz unutar-nje uređenje crkve sv. Ante u Beogradu, ali se spominju i drugi nacrti koje je arhitekt Plečnik stvarao. Plečnik je Markušiću slao nacрте svojih izvedenih i neizvedenih djela. To posvjedočuje i Markušić kad 1957. godine,

³ Fra Vitomir Slugić: Fra Josip Markušić i prof. Jože Plečnik, dva vjernika i dva velika prijatelja, u: *Fra Josip Markušić*. Zbornik radova, str. 108.

⁴ Jozo Džambo: „Malo neuk, malo Bošnjak, malo fratar!“ Pisma fra Josipa Markušića Josipu Plečniku 1932–1935., u: *Bosna franciscana* XXVIII (2020) 52, str. 202.

⁵ *Isto*.

povodom smrti svoga prijatelja, piše da je s profesorom Plečnikom bio „dobro vezan tako da jedva ima koji njegov plan od mog poznanstva s njime da mi ga nije poslao; pa i starije, na primjer Hradčane“.⁶

Prijateljstvo i veliko međusobno uvažavanje Markušića i Plečnika vidljivo je u svakom pismu. To se osjeti već po načinu oslovljavanja: Plečnik je za Markušića „gospodin profesor“, a Markušić za Plečnika „Velečastiti gospod“ kojeg je jako cijenio što potvrđuju i riječi iz jednog pisma: „Ljubim Vam ruku za Vaša pisma, klanjam se Vašem srcu i zahvaljujem Bogu za Vas“ (17. X. 1934.).⁷ Plečnik se divio Markušićevom dobrom poznavanju i razumijevanju umjetnosti, dok je Markušić bio oduševljen Plečnikovim umjetničkim darom i njegovom duhovnošću i vjerom. Prijateljstvo Markušića i Plečnika „temeljilo se na srodnosti uvjerenja i odnosa prema kulturi, što je Markušić shvatio kao izvanrednu mogućnost da njegova Provincija dobije prvorazredno umjetničko djelo, a on sam izoštri svoje estetske i umjetničke poglede“.⁸

Josip Markušić je pisao i o umjetnosti, a njegova razmišljanja pod naslovom *Za našu arhitekturu*⁹ pohvalio je i Plečnik: „mislim da je izvrsno sastavljeno, svakome poučno, pisano toplo i jasno kako to samo Vi znate. Teško mogu što dodati – a oduzeti ne znam ništa. Vaše strogo i jasno gledanje na arhitekturu meni je užitek i dobitak... Sviđa mi se kod Vas, da imate tako izvanredno razvijen osjećaj za strogost i djevičansko upotrjebljeni plemeniti materijal“ (9. IV. 1947.).¹⁰

⁶ Fra Josip Markušić: Sjećanje na profesora arhitekta J. Plečnika po anegdotama, u: *Dobri pastir*, I-IV (Sarajevo, 1957.) 7, str. 282-286. Tekst je objavljen i u zborniku posvećenom fra Josipu Markušiću: *Fra Josip Markušić. Bosanski franjevac i crkveni pastir naroda u ratovima ideologija* (ur. fra Drago Bojić), Franjevački samostan Sv. Luke Jajce – Synopsis, d.o.o., Jajce – Sarajevo – Zagreb, 2018., str. 137-142.

⁷ Fra Vitomir Slugić: Fra Josip Markušić i prof. Jože Plečnik, dva vjernika i dva velika prijatelja, str. 102.

⁸ Jozo Džambo: „Malo neuk, malo Bošnjak, malo fratar!“, str. 192.

⁹ Markušićev tekst o arhitekturi koji hvali arhitekt Plečnik objavljan je u nastavcima u glasilu *Bosna srebrna*, 6 (1947) 2, str. 9-10; 3, str. 14-16; 4, str. 23-26; 5, str. 30-32; 6, str. 41-43; 7, str. 51-53; 8, str. 60-62. Cjelovit tekst objavljen je u zborniku radova: *Fra Josip Markušić. Bosanski franjevac i crkveni pastir naroda u ratovima ideologija*, str. 96-111.

¹⁰ Fra Vitomir Slugić: Fra Josip Markušić i prof. Jože Plečnik, dva vjernika i dva velika prijatelja, str. 103.

Markušić i Plečnik su jedan drugom pisali uz velike blagdane – Božić, Uskrs, a razmjenjivali su pisma i o rođendanima i imendanima. U pismima se dvojica prijatelja povremeno dotiču i društveno-političkih tema – primjerice neposredno prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata – ali uvijek „prigušeno, nedorečeno, aluzivno“, kako primjećuje fra Vitomir Slugić, tako da „priopćene misli ni najvještiji cenzor nije mogao naslutiti“.¹¹

Korespondencija između fra Josipa Markušića i Jože Plečnika predstavlja pravi estetski, intelektualni i duhovni užitak. Iz pisama saznajemo o njihovim pogledima na arhitekturu i općenito na umjetnost, ali i o njihovim osobnim uvjerenjima i duhovnim nagnućima. Riječ je o dvojici čvrstih i staloženih ljudi, ljudi izgrađenih stavova i jasnih pogleda na umjetnost, vjeru, život. Neka od pisama doimaju se kao literarni eseji o svijetu umjetnosti i estetike, a neka od njih, iako emotivno stišana i uravnotežena, kako i priliči ljudima u njihovoj dobi i s njihovim iskustvom i mudrošću, svjedočanstvo su čistog i iskrenog prijateljevanja.

Da je korespondencija između fra Josipa Markušića i Jože Plečnika ugledala svjetlo dana, najzaslužniji je dr. Jozo Džambo, povjesničar koji živi i radi u Münchenu. Džambo je bio motivacijski i organizacijski pokretač i budni nadglednik svih radova na korespondenciji. Njegove otprije poznate ljudske i znanstvene osobine – ogromno znanje, posvećenost poslu, strpljivost, preciznost, temeljitost, pouzdanost – potvrđene su i u pripremi ove korespondencije. Zahvaljujući Džambi, pred nama je iznimno vrijedno djelo koje se može mjeriti s najozbiljnijim znanstvenim radovima ove vrste.

Plečnikova pisma Markušiću priredio je dr. Damjan Prelovšek, član Europske akademije znanosti i umjetnosti u Salzburgu, danas bez sumnje najbolji poznavatelj Plečnikova djela kojemu je on posvetio čitav niz knjiga i specijalnih studija. Lektorski dio posla potpisuju Darko Rubčić i fra Stipo Kljajić, a vrlo zahtjevnju i kompleksnu tehničku pripremu korespondencije za objavljivanje majstorski je uradio Branko R. Ilić. Spomenutima i svima koji su sudjelovali u pripremi korespondencije za objavljivanje zahvaljujem u ime nakladnika, Franjevačkog samostana sv. Luke, te sunakladnika, Franjevačkog samostana sv. Ante (Beograd), Založbe ZRC Slovenske akademije znanosti in umetnosti i izdavačke kuće Synopsis d.o.o.

¹¹ *Isto*, str. 106.

Franjevački samostan Sv. Luke u Jajcu objavio je 2018. godine zbornik radova uz pedesetu obljetnicu Markušićeve smrti pod naslovom *Fra Josip Markušić. Bosanski franjevac i crkveni pastir naroda u ratovima ideologija* (ur. fra Drago Bojić). Potom su 2019. godine objavljene i Markušićeve *Ratne zabilješke 1941. – 1945.* koje je za tisak pripremio dr. Jozo Džambo. U tom nizu izlazi i korespondencija *Fra Josip Markušić – Josip (Jože) Plečnik. Korespondencija 1932.–1956.*, koju svesrdno preporučujem za čitanje južnoslavenskoj javnosti.

Korespondencija između Markušića i Plečnika prava je intelektualna poslastica za ljude iz svijeta umjetnosti – arhitekta, slikare, kipare, likovne kritičare, estetičare, ali i za ljude iz svijeta duhovnosti i Crkve – liturgičare, svećenike, redovnike i druge ljude koji vode brigu o svetim prostorima. Ova korespondencija demonstrira, danas već zamrli i zabačeni, ali uzvišeni način pisanog komuniciranja dvojice prijatelja, uz veliko međusobno uvažavanje, uz pažljivo biranje riječi i nestrpljivo iščekivanje odgovora druge strane. Korespondencija je svjedočanstvo o prijateljstvu dvojice ljudi s istančanim osjećajem za lijepo i sveto.

Fra Drago Bojić

Prijateljska korespondencija „gospodina profesora“ Jože Plečnika i „visokočastitog gospoda“ fra Josipa Markušića

Korespondencija koju su bosanski franjevac fra Josip Markušić (1880.–1968.) i slovenski arhitekt Josip (Jože) Plečnik (1872.–1957.) vodili od 1932. do 1956. čuva se u Plečnikovoj zbirci u Muzejima i galerijama grada Ljubljane (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML) odnosno u Markušićevoj ostavštini u arhivu Franjevačkog samostana u Jajcu. Markušićeva pisma prvotno su objavljena u četiri nastavka u reviji *Bosna franciscana*¹, sada se objedinjena objavljuju u ovom izdanju, s time da su u ediciju uključena i Plečnikova pisma Markušiću koja se sada po prvi put predočuju javnosti. Time nam konačno stoji dostupna jedna važna i rijetka dokumentacija: važna, jer u pojedinostima ilustrira ostvarenje jednoga od važnijih Plečnikovih djela iz crkvene arhitekture²; rijetka, utoliko što sadrži kompletnu sačuvanu prepisku između umjetnika i naručitelja djela.

Korespondencija se tiče najvećim dijelom gradnje crkve sv. Ante u Beogradu. Projekt gradnje ove crkve potječe iz godine 1928. i prvotno je vezan

¹ Jozo Džambo: „Malo neuk, malo Bošnjak, malo fratar!“ Pisma fra Josipa Markušića Josipu Plečniku 1932–1935., u: *Bosna franciscana* XXVIII (2020) 52, str. 191-350; isti: „Vi ste me toliko zaokupili svojom umjetnošću, da ja sada živim samo u Vašoj formi.“ Pisma fra Josipa Markušića Josipu Plečniku 1936–1937., u: *Bosna franciscana* XXVIII (2020) 53, str. 117-239; isti: „Pravo Vi imate, trebamo se dopisivati i hrabriti međusobno...“ Pisma fra Josipa Markušića Josipu Plečniku 1938–1939., u: *Bosna franciscana* XXIX (2021) 54, str. 107-212; isti: „Nisam za to da se bolja vremena žale, već da se radi za bolje!“ Pisma fra Josipa Markušića Josipu Plečniku 1940–1956., u: *Bosna franciscana* XXIX (2021) 55, str. 121-269.

² O historijatu gradnje crkve sv. Ante u Beogradu vidi najnoviji prilog dr. Damjana Prelovšeka: Plečnikova cerkev sv. Antona Padovanskega v Beogradu, u: *Acta Historiae Artis Slovenica* 25 (2020) 1, str. 181-212; hrvatski prijevod: Plečnikova crkva sv. Ante Padovanskega u Beogradu, u: *Bosna franciscana* XXVIII (2020) 53, str. 21-52. Tamo je navedena i druga literatura u kojoj je govor o gradnji beogradske crkve.

uz ime bosanskog franjevca i beogradskog župnika fra Arkandela Grgića (1889.–1975.). Nakon njegova premještanja u Tuzlu 1932. godine, na njegovo mjesto postavljen je fra Josip Markušić, koji je već od 1931. bio član beogradskog samostanskog bratstva. Sada, u novoj funkciji, on je bio zadužen za nastavak gradnje svetišta i crkve.³ Kontakti između umjetnika i voditelja gradnje počeli su pismenim putem, da bi se kasnije nastavili i osobnim susretima; ovi su doduše bili rijetki, ali su dodatno učvršćivali prijateljstvo koje je izraslo za vrijeme ove suradnje i koje je u ovoj prepisci na impresivan način dokumentirano.

Markušić: „... trebamo se dopisivati i hrabriti međusobno“

Kako za Markušića tako i za Plečnika može se reći da su iznimno revno njegovali dopisivanje kao vrstu kako profesionalne i službene tako i privatne komunikacije. Za Markušića tvrdi njegov dobri poznavatelj i znatno mlađi subrat fra Ignacije Gavran (1914.–2009.) da je bio izuzetno uredan čovjek i da se ta urednost najizrazitije odražavala u njegovom pisanju. Odaslao je sigurno na tisuće pisama i karata i za ove uvijek pravio koncept, „koji se sadržajno i u dlaku poklapao s poslanim pismom“.⁴

Počevši od prvog kontakta, Markušić je na Plečnikovu adresu uputio nekoliko stotina dopisa (pisama, razglednica, dopisnica i karata). Ta korespondencija neće prestati ni s Markušićevim odlaskom iz Beograda, nego će trajati sve do kratko prije Plečnikove smrti 1957. godine.

U svome prvom dopisu Plečniku od 14. lipnja 1932. godine Markušić izražava sreću da će biti „dionik u izgradnji ove monumentalne crkve [svetog Ante], čijoj originalnosti u isticanju religiozne logike, shvaćanju ljepote, te vezanju svete umjetnosti, ljepote i molitve u jedinstven pojam sigurno nema ravne u Jugoslaviji“. Tom prilikom on arhitektu postavlja niz pitanja tehničke prirode, ne propuštajući također spomenuti da je kod

³ U Franjevačkom samostanu sv. Ante u Beogradu čuva se kućni ljetopis pod naslovom *Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad* koji je za vrijeme svoje službe vodio fra Josip Markušić.

⁴ Ignacije Gavran: Duhovni lik fra Josipa Markušića, u: *Angažirani svećenik*. Simpozij u povodu 100. obljetnice fra Josipa Markušića, održan 17. i 18. rujna 1980. u Jajcu, Zagreb, Sarajevo, 1981., str. 72.

odabira projekta i on dao svoj glas: „Kad se odlučivalo o gradnji, ja sam kao provincijal jedan gotov i naslijeden plan za beogradsku crkvu zabacio, a odlučio se na ovaj i ovako odredio“ (*P 1*).⁵

Tako će se stjecajem okolnosti sadržaj korespondencije ticati pretežitom gradnje spomenute crkve i njezine unutarnje opreme, a s time u vezi i pitanja (crkvene) umjetnosti, ukusa, materijala itd. Kako ta pisma imaju izrazito službeni karakter, to su na početku pisana u tonu koji istovremeno izražava distanciranost i veliko obostrano poštovanje.

Najveći dio Markušićevih pisama upućen je iz Beograda na adresu: Gospodin Profesor – arhitekt J. Plečnik, Ljubljana, Univerzitet (ili Tehnički fakultet). Plečnik svoja pisma adresira na: Visokočastiti gospod župnik Josip Markušić ofm, Beograd, Bregalnička ul. 14; Velečasni gospod fra Josip Markušić, Bosna, Jajce, franjevački samostan; P.T. gospod fra Josip Markušić, I/152 Sarajevo Bosna.

Prvo Markušićevo pismo upućeno na Plečnikovu privatnu adresu (Karunova ul. 4) nosi datum 29. rujna 1945. Plečnik je u Ljubljani bio toliko poznat da se Markušić nekada zadovoljio adresom: Gosp. prof.-arhitekt J. Plečnik, Ljubljana.

Za vrijeme boravka u Beogradu Markušić je Plečniku poslao također nekoliko razglednica s puta po Bosni i Dalmaciji (Trogir, Dubrovnik) te 1951. jednu razglednicu iz Asiza.

Od 1940. Markušić Plečniku piše iz Jajca; prvo pismo nosi datum od 8. srpnja s primjedbom da je premješten i da se na svome novome odredištu nalazi od 20. lipnja. Promjena mjesta ponukala ga je ne samo da Plečniku zahvali za sve što je učinio za crkvu u Beogradu i crkvenu umjetnost uopće, nego i da prijatelja uvjeri da se njega nije odrekao „kao, nadam se, ni Vi mene! Naprotiv, velika bi praznina nastupila u mom životu, kad bi se naši dosadnji prijateljski odnošaji razdaljili za jedan samo milimetar“ (*P 505*). Na to je odgovorio Plečnik: „Po vesti, da niste već v Belgradu, bilo mi je in mi še je kot po pogrebu“ (*P 506*).

⁵ Kratica *P* s odgovarajućim brojem odnosi se na pismo u ovom izdanju. – Kod „zabacenog“ plana misli se na plan arhitekta Blaža Misite–Katušića iz Zemuna, koji je izradio i prvi plan za samostan bosanskih franjevaca. D. Prelovšek: Plečnikova crkva sv. Ante Padovanskoga u Beogradu, str. 22.

Markušićeva pisma iz ranijih godina su iz razumljivih razloga češća i opširnija, sada pak, kada je nastavak gradnje crkve sv. Ante povjeren drugim osobama, a Markušić daleko od Beograda, korespondencija je sve rjeđa. Na smanjenu učestalost dopisivanja utjecala su dva događaja: izbijanje i trajanje Drugoga svjetskog rata te 1949. izbor Markušića za provincijala Bosne Srebrene.

Dok je, na primjer, 1936. godine Markušić Plečniku uputio 45, godine 1937. ukupno 38, a 1938. ukupno 48 dopisa različite vrste, taj se broj za vrijeme ratnih godina drastično smanjio: 1941. sedam, 1942. četiri i 1945. pet dopisa. Ne samo da su pisma iz ratnih godina rijetka, ona su u usporedbi s onima iz ranijih godina i vrlo kratka, nekada gotovo telegramske štura.

God. 1949. Markušić je po drugi put izabran za provincijala Bosne Srebrene da bi tu službu obnašao i u sljedećem mandatu do god. 1955. Vijest je odmah javio Plečniku, ne propuštajući spomenuti kako su mu prvo provincijalstvo iz god. 1928.–1931. tako i služba u Beogradu bili teret, „nu sad je ovo stvarno trnova kruna“ (*P 618*). Ova tvrdnja sigurno nije bila floskula, nego je počivala na iskustvu i poznavanju situacije u zemlji i Provinciji. Velik broj članova Bosne Srebrene nalazio se u zatvorima, dok su državne vlasti, nakon što je Komunistička partija na svim razinama učvrstila svoju poziciju, posebno u crkvenim stvarima nastupale restriktivno i štoviše agresivno.

Markušić se za svoje sve rjeđe pisanje izgovarao riječima: „Ja uvijek mislim na Vas, ali slabo pišem (ili odskora nikako!) jer me je zapala taka sreća“ (*P 622*). U siječnju 1950. pisao je prijatelju da je zdrav – „ali pretrpan brigama“, a koncem iste godine kao razlog za nepisanje naveo je: „nije nemarnost s moje strane, ni zaborav, već jedino zvaničan posao i brige“. I u sljedećim dopisima koji su svi slani s njegove sarajevske adrese (Sarajevo, I/152 ili Sarajevo, Nurije Pozderca 4) on je rijetko javljanje opravdavao svojim dužnostima i provincijskim poslovima.

Kao provincijal s trokrotnim mandatom Markušić je iza sebe ostavio obimnu administrativnu korespondenciju u kojoj će čitatelji lako prepoznati njegov karakteristični duktus u izražavanju kao i u upotrebi slika i metafora, što sve odudara od birokratskog stila i govora.

Markušićeva pisma Plečniku pisana su hrvatski, pri čemu je on očito uvažio Plečnikovu primjedbu koju je ovaj već 1930. god. stavio u pismu fra

Arkandelu Grgiću, ispričavajući se zbog svoje „slovenščine“ i ostavljajući mogućnost da se njemu piše na hrvatskom, ali da se za specijalne termine koristi neki strani jezik.⁶ Stoga i Markušić radi lakšeg razumijevanja na dosta mjesta koristi slovensku terminologiju kao citate iz Plečnikovih pisama (*miza, obhajilna miza, rožni venec, prižnica, stopnjice v kripto, kropilnik, lestenec, deloma...*). Pri tome on mjestimice slovenske pojmove nesvjesno (?) „pohrvaćuje“ (postavek, cvjetlica, rudeće blago namjesto *podstavek, cvetica, rdeče blago*) kao što to čini i sa slovenskim imenima (Martinčić, Jeglič namjesto *Martinčić, Jeglič*). One pojmove za koje misli da bi Plečniku mogli biti nerazumljivi pojašnjava drugim riječima. Tako regionalizam „valjuga“ tumači kao „obični šumski panj za seljačku stolicu“, „pečenjak (mladi kukuruz za pečenje)“, ali začudo riječ „santrač“* (pomagalo za potkivanje konja; kod njega: santrač!) ili zaboravlja protumačiti ili smatra da je ona općepoznata, što je malo vjerojatno.

Budući da je Markušić dobro poznao njemački, on se vrlo često koristi upravo ovom „tujščinom“ da bude što precizniji i razumljiviji, ali pojmove i fraze istovremeno navodi dvojezično: „pouzećem (per Nachnahme)“, „još šepam (hinken)“, „Überzug“ (prekrivač, premaz, gornji sloj), „piskaranja (Schreiberei)“, „bunjište (Orth wo man Auskericht wirft)“, „žrtva (das Opfer)“, „Sehenswürdigkeit“ (znamenitost), „ravnicu, die Ebene, die Fläche“, „zaglavak (der Schluss)“, „Obergebiet des Flusses“ (gornji tok rijeke, ovdje: Vrhbosna). Za sebe na jednome mjestu samoironično kaže da je „nezaglavljjen čovjek! – wie ein uneingekeiltes Beil“ (to jest poput nezaglavljene sjekire).

Markušić je posjedovao klasičnu izobrazbu, pa se prema tome rado koristio također latinskim izrazima, frazama i citatima, posebno biblijskim. Neke je od njih prevodio, a neke ostavljao bez tumačenja.

Plečnik: „... pisal sem na obeh straneh lista“

Kulturu pisama i dopisivanja njegovao je u jednakoj mjeri i arhitekt Plečnik. I on je živio i stvarao u vremenu prije elektronskih pomagala kada je i kućni telefon bio prije iznimka nego pravilo. Stoga je na daljinu komunicirao

⁶ Arhiv franjevačkog samostana u Jajcu, Markušićeva ostavština (u daljem tekstu: AFSJ, MO), Plečnik fra Arkandelu Grgiću 19. II. 1930.

pismima. U Ljubljani, Bosni, Beogradu, u Beču, Pragu i drugdje sačuvala su se brojna njegova pisma koja nam otkrivaju njegov duhovni profil. Pisao je prijateljima, učenicima, obrtnicima, ali isto tako i slučajnim poznanicima s kojima ga je vezao život. Najviše nam o njemu govore pisma starijem bratu Andreju, svećeniku, s kojim je bio posebno usko vezan i koji je nakon smrti roditelja bdio nad njegovim umjetničkim napredovanjem. Budući da su obojica uglavnom živjeli izvan rodne Ljubljane, redovito su održavali kontakte putem pisama. Zato ta pisma imaju upravo ključno značenje za razumijevanje Plečnikova umjetničkog razvoja. Iz njih saznajemo kako se iz stolarskog šegrta, koji je već nakon prvog razreda napustio gimnazijske klupe, polako razvio umjetnik s jasnim životnim nazorima i čvrstim pogledima na umjetnost.

Budući da je bio svjestan nedostatnosti svoje opće izobrazbe, nastojao je Plečnik to nadoknaditi intenzivnom lektirou. Čitao je prije svega katoličku literaturu o kojoj je s obrazovanim Andrejem mogao lako izmjenjivati poglede. Budući da je već u mladoj dobi otišao u Beč, lakše se izražavao na njemačkom, premda je čitavog života ostao svjesnim Slovincem. Također kasnije u njegova slovenski pisana pisma uvlačile su se često njemačke rečenice; unatoč gramatičkim manjkavostima ova pisma se odlikuju oštrim zapažanjima svijeta oko sebe. Kući je ponekad pisao na njemačkom, posebno jer se u tom jeziku lakše izražavao kada se radilo o stručnim stvarima. U društvu industrijalca i mecena Johanna Ev. Zacherla Plečnik je bio na izvoru austrijske katoličke misli. Zacherlova vila u predgrađu Döbling izgorjela je na koncu Drugog svjetskog rata, a s njom nažalost i Plečnikova pisma. Srećom, u Zacherlovoj obiteljskoj kronici sačuvali su se barem prijepisi nekih pisama koji govore o nastanku Plečnikova mladenačkog umjetničkog djela, Zacherlove kuće u Beču.

Godine 1920. čehoslovački predsjednik Tomáš Garrigue Masaryk imenovao je Plečnika arhitektom praškoga dvorca Hrada. Desetogodišnji boravak među Česima i kasniji redoviti odlasci u Prag za vrijeme školskih praznika učinili su da je u pisma sve češće unosio češke riječi, fraze i citate. Zanimljivo je usporediti njegovu korespondenciju s piscem Franom Saleškim Finžgarjem. Piščeva pisma su u usporedbi s Plečnikovim suhoparna, dok su Plečnikova ne samo izgledom, nego i sadržajem inventivna i dosjetljiva kao što su to bila i njegova arhitektonska djela.

S mlađim bratom liječnikom Janezom manje se dopisivao. Budući da su kasnije živjeli skupa u Ljubljani, za to nije bilo potrebe. Unatoč tome

posebno su zanimljiva rana Janezova pisma Andreju u kojima opisuje Jožinu početnu neodlučnost glede svoje budućnosti. Slično vrijedi i za korespondenciju sa sestrom Marijom.

Za njegove poglede na suvremeno događanje u arhitekturi posebno je važna u Pragu sačuvana opsežna korespondencija s bečkim školskim drugom iz Wagnerova⁷ ateljea i prijateljem, rano preminulim Janom Kotěrom († 1923).⁸

Državničkim poslovima zauzeti predsjednik Masaryk prepustio je brigu za obnovu praškoga dvorca Hrad i okolice kćeri Alici. Njezina brojna u Plečnikovoj ostavštini sačuvana pisma svjedoče o tijesnoj povezanosti između nje i arhitekta. Obrazovana Alice imala je također značajan udio pri rađanju ideja kako bi se habsburški Hrad mogao pretvoriti u sjedište demokratske države. Njegova pak pisma Alici, s izuzetkom nekih značajnih fragmenata, nisu sačuvana. Alice, koja je vrijeme Drugog svjetskog rata provela u američkom egzilu, povjerala je prije svoga odlaska ta pisma znancima koji su ova iz straha pred Nijemcima uništili.

Taj gubitak nadomješta djelomično opsežna korespondencija s učeničkom i kasnijim suradnikom pri obnovi praškoga dvorca Ottom Rothmayeom. Pisma koja se čuvaju u Ljubljani i Pragu nude zaokruženu sliku o tijeku poslova. Rothmayer je bio izuzeto plemenit čovjek i darovit umjetnik, koji je s nepokolebljivim poštovanjem prema svome učitelju realizirao njegove zamisli, također i nakon što se ovaj konačno rastao od Praga.

Među Plečnikove praške prijatelje pripadao je također kapelan i kasniji kanonik Aleksander Titl, na čijim plećima je počivala briga za gradnju i opremanje crkve Presvetoga Srca Isusova u Prag-Vinohrady. Plečnikova pisma Titlu iz vremena od 1919. do 1947. god. čuvaju se u praškom Gradskom arhivu.⁹

Spomenuti treba također sporadična dopisivanja s benediktincem Janom Willibrordom Verkadeom, pjesnikom Alojzijem Merharom (pseud. Silvin Sardenko) ili s kiparom Ivanom Meštrovićem.

⁷ Otto Wagner (1841.–1918.), austrijski arhitekt i urbanist, Plečnikov učitelj.

⁸ Jože Plečnik – Jan Kotěra. *Dopisovanje 1897–1921*. Uredil, komentiral in prevedl Damjan Prelovšek, Ljubljana, 2004.

⁹ Jiří Horský (red.): *Nejměňte me nikdy... Dopisy Josipa Plečnika Alexandru Titlovi 1919–1947*, kompletní edice, Praha, [2010].

Iako se Plečnik u Ljubljani redovito sastajao s povjesničarom umjetnosti Francetom Steletom i ravnateljem Gradskoga građevinskog ureda ing. Matkom Prelovšekom, sačuvalo se također više pisama ovome zadnjemu u kojima je komentirao zajedničke dogovore i tumačio svoje poglede na uređenje Ljubljane. Poseban fond predstavljaju upravo tako dugo nepoznata pisma kostanjevečkoj apotekarici Emiliji Fon, koju je vjerojatno poznao još iz Praga gdje je ona studirala farmaciju. Taj dio korespondencije zanimljiv je posebno iz razloga jer informira o domaćim prilikama za vrijeme Drugog svjetskog rata i brigu za njega od strane gospođe Fon.

Nakon smrti brata Andreja 1931. god. Plečnik se posebno vezao za fra Josipa Markušića, kojega u pismima naziva svojim drugim Andrejem. Markušić je nepokolebljivo vjerovao u Plečnikovu genijalnost i za vrijeme gradnje i opreme crkve sv. Ante Padovanskoga trudio se što je vjernije mogao ostvariti njegove zamisli. Pribavio mu je također neke narudžbe za Bosnu, no ostvarenje ovih ostalo je samo kao nacrt na papiru.

Plečnik je na sva Markušićeva pisma odgovarao više ili manje detaljno i precizno, koristeći ove pismene kontakte da preko njih artikulira ne samo svoje arhitektonske i umjetničke nazore nego i svoje poglede na općedruštvena, religiozna i politička pitanja. Teolog i arhitekt redovito su izmjenjivali i usklađivali mišljenja i stavove o liturgijskim pitanjima koja su našla primjenu u praksi.

Prvo Plečnikovo pismo Markušiću nosi datum 17. lipnja 1932. i ono je odgovor na Markušićeva tehnička pitanja koja je ovaj samo nekoliko dana ranije (*P 1*) postavio arhitektu nakon preuzimanja funkcije voditelja gradnje crkve sv. Ante.¹⁰ Plečnik piše: „Z uводом izredno lepega Vašega pisma ne morem ‚konkurisati‘, zato dovolite izraziti mi samo željo, da se Vam posreči dograditi cerkev sv. Antona, započeto od mnogih s toliko čiste ljubezni do Boga in naroda“ (*P 3*). Tim odgovorom počinje korespondencija koja će tijekom vremena biti sve intenzivnija i pokazati da su sretne okolnosti spojile Plečnika kao umjetnika i Markušića, čovjeka otvorena za umjetnost i ustrajnoga u ostvarenju preuzete zadaće.

¹⁰ Točnije rečeno prvo Plečnikovo javljanje Markušiću uslijedilo je dan ranije razglednicom od 16. lipnja u kojoj Plečnik preporučuje Markušiću da nabavi bakar za pokrivanje krova i navodi cijenu koja je u tom trenutku bila na tržištu vrlo povoljna (*P 31*). Ovo će u svome pismu još detaljnije razložiti.

Sva Plečnikova pisma upućena Markušiću pisana su iz Ljubljane; iznimku čini jedna jedina dopisnica poslana 20. XI. 1934. iz Praga gdje je Plečnik na poziv čehoslovačkoga predsjednika Masaryka radio na uređenju kompleksa Praškog dvorca (Pražský hrad) (P 95). Ona je vjerojatno odgovor na dopisnicu od 16. studenog iste godine koju je Markušić uputio Plečniku u Prag (Praha, Hrad. Stavební správa): „da ne zaboravite krasne slavenske južne zemlje“ (P 94).

Plečnikova pisma obiluju gramatičkim nepravilnostima koje ovdje, međutim, nisu odstranjivane ili ispravljane jer bi time, kako bi rekao Plečnik sâm, korespondencija izgubila svoju melodiku. Plečnik je upotrebljavao često kolokvijalne izraze i fraze, a u svoja pisma unosio je i češke, njemačke, francuske i hrvatske riječi i citate. Neizbježno se postavlja pitanje, u kojoj mjeri je Plečnik razumio sve fine hrvatskoga jezika u Markušićevim pismima, a isto pitanje vrijedi i za Markušićevo razumijevanje slovenskoga jezika.

Plečnik nije znao latinski i to je posebno u pitanjima crkvene umjetnosti osjećao kao nedostatak: „Nič tako ne obžalujem, ne, to ne, ampak pogrešam, da ne znam latinsko – jaz panslavist“ (P 335). Stoga se u nekim slučajevima obraćao na Markušića da mu ovaj pojasni neke pojmove ili formulira napise: „Vi ste latinec – ergo prosim lepo za uslugo: naredite mi v klasični latinščini napis za moj plan!“ (P 93). Markušić mu u više navrata pojašnjava latinske riječi, fraze ili citate i tumači njihovo značenje što Plečniku u potrebitoj preciznosti nije bilo poznato.

Statistiku Plečnikovih dopisa Markušiću teško je precizno ustanoviti, budući da nisu svi dopisi datirani, ali omjer pisama odgovara uglavnom onima koje je slao Markušić. Najveći broj pisama na Markušićevu adresu poslao je Plečnik 1936. godine (44), godine 1939. bilo ih je 38, a 1934. ukupno 37 itd. Godine 1942. Plečnik se Markušiću javio šest, a 1945. pet puta. Sve u svemu sačuvalo se nešto manje od 400 Plečnikovih pisama, dopisnica, razglednica i nedatiranih listova Markušiću.

Ratne i staračke muke: rjeđa dopisivanja

Rat i politička situacija odražavali su se i na korespondenciju, na njezin sadržaj, vrstu, učestalost i pouzdanost. Plečnik je na dopisnici od 3. studenog 1941. Markušiću uputio samo jedno pitanje: „Predragi gospod – kje ste?“

Točno mjesec dana kasnije (3. 12. 1941.) njegovo „pismo“ zapravo je samo citat na češkom jeziku bez osobnih riječi. Bit će tako da se Plečnik poslužio drugim jezikom i „neutralnim“ tekstom da „zabaci trag“, a da prijatelju ipak dadne na znanje da ga nije zaboravio.

Markušićevu dopisnicu, datiranu 1. prosinca 1941. godine, primio je Plečnik tek 27. istoga mjeseca. Slično je bilo i s poštom iz drugoga smjera. Uskrsnu čestitku od 8. travnja 1941. dobio je Markušić tek 16. svibnja, a dopisnicu od 6. veljače 1942. godine tek 22. veljače. (Oba ova datuma kasnog primitka pošte Markušić je pribilježio na rubu.)

Godine 1943. i 1944. Markušić i Plečnik nisu razmijenili ni jedno jedino pismo. Sada se nije više moglo bezbrižno pisati i izražavati slobodno svoje misli jer je i pošta podlijevala cenzuri. Kao primjer navodimo ovdje samo Plečnikovu kartu od 21. siječnja 1942. s pečatom *Verificato per censura!* Ili kartu od 24. studenog 1941. na kojoj su poštanske markice i cenzura talijanske, pečat (nečitljiv) njemački, dok je odredište „Jajce – Bosna“ cenzor ili poštanski službenik rukopisno ispravio u: *Hrvatska!*

Upravo zbog cenzure dopisnice su bile manje sumnjive, stoga ih je Plečnik smatrao praktičnijima za dopisivanje: „Nezamerite će nadaljujem naše prijateljstvo po dopisnicah – mogoče pridejo te urnejše v Vaše roke kot pisma“ (P 539). Bojazan je bila opravdana: „Nekako pred 14. dnevi pisal sem Vam. Pismo pisal sem na obeh straneh lista kar ni dovoljeno. Storil sem to nehoté. Ali ste to pismo prejeli?“ (P 543). Ili: „Od okupacije dalje nisem bil na pošti, niti ne vem pod kakšnimi pogoji se sme in more pošiljati“ (P 545).

Nakon završetka rata Markušić se Plečniku javio 8. rujna 1945. s porukom: „Da mi bude srcu lakše i duši blaže kušam da ponovno veze uspostavimo! Sjećanje na Vas za vrijeme rata bilo mi je dobrom utjehom“ (P 552). On je 1943. godine iskoristio neku priliku da preko Edvarda Kocbeka¹¹ prenese Plečniku pozdrave (P 552), ali nije poznato da li je Plečnik ove dobio. Sada je veza ponovno uspostavljena i korespondencija nastavljena.

Plečnik je Markušiću odgovorio 15. rujna 1945. pismom u kojem je potvrdio primitak njegovog pisma i tvrdio da se i on za njega raspitivao, ali da mu nitko nije mogao nešto reći, sada pak zna da je živ i nada se da je zdrav. Svaka njegova vijest bit će mu radost i utjeha. Zatim Plečnik, pomalo

¹¹ Edvard Kocbek (1904.–1981.), slovenski književnik i prevoditelj.

kriptički, najavljuje: „Če se vremena Kranjcem zopet bodo kdaj zjasnila‘ povedati bo mnogo – dotlej velja kar potniku v gorah, ki ga je zajela megla: čakati mora dokler se megla ne vzdigne in mu je steza zopet vidna“ (P 553). Poratne godine bile su sve prije nego bezbrižne i sigurne, pa tako treba razumjeti i Plečnikovu brigu za Markušićevu štnju: „morda ste, kar Bog varuj, bolni ali pa v političnih neprijetnostih?“ (P 570).

Ali Plečnikove brige nisu potjecale tek od 1945. godine. Već dugo on sa svoje strane nije mogao prijatelju poslati ohrabrujuće vijesti. Godine 1939. pričalo se o mogućoj evakuaciji stanovništva iz Ljubljane u Sarajevo, a 1941. umro mu je mlađi brat Janez („sedaj sem preostanek“, P 523). God. 1942. ljubljanski gradonačelnik Juro Adlešič „Perikles“ (od 1935. do 1942.) emigrirao je u Tirol, zatim u Ameriku, da bi kasnije bio osuđen u odsutnosti. U Ameriku je emigrirao i ljubljanski biskup Gregorij Rožman.

Rat je omeo mnoge Plečnikove građevinske projekte. Na koncu rata mnoge crkvene i druge institucije bile su nacionalizirane. Novi režim bio je izrazito anticrkveni i antireligiozni, tako da Plečnik svoju Sloveniju nije više mogao prepoznati: „velikonočna nedelja, brez zvonjenja in potrkovanja – ali je to še Slovenija?“ (P 646). Njegovo zdravstveno stanje nije bilo najbolje. Već u pismima iz godine 1934. on se u više navrata tužio na slabo zdravlje, da bi u pismu od 14. rujna 1934. (P 76) on, tada 62-godišnjak, nazvao sebe „starcem“, preporučujući se Markušiću „v prijateljski memento“ (P 88).

Plečnik je pak zbog česte bolesti morao nužno reducirati svoje aktivnosti. Starost kao stanje trajno ga je zaokupljala jer nju često spominje u svojim pismima, tužeći se da „marodira“ i naslućujući da se vidno bliži vječnosti (P 607). I u zadnjim svojim pismima on se tužio na slabo zdravlje, opravdavajući time svoj nemar u pisanju.

Što i kako govore pisma?

U vremenu kada elektronska komunikacija preuzima sve više maha i potiskuje klasično dopisivanje fizičkim pismima, dopisnicama i razglednicama, korespondencija između Markušića i Plečnika ostaje svojevrsni dokument pisane riječi i nije dakako bez aure koja će tijekom vremena kao takva bivati sve izrazitija i prepoznatljivija. Sretne su okolnosti da se ova

korespondencija sačuvala, a to najviše i u prvome redu treba zahvaliti njezinim autorima koji su se međusobno izuzetno cijenili i poštovali, pa tako tretirali i svoje dopisivanje.

Markušić, na primjer, cijeni ne samo sadržaj Plečnikovih pisama, nego i njihovu formu i tvrdi: „Nijedna, naprimjer, Vaša kuverta, na me adresirana, ne će propasti, ja ih prosto ne mogu da bacim; i zbilja mislim da su vrijedne za izučavanje lijepe forme i pisma“ (*P 266*). Ovo nećemo nipošto uzeti kao pretjeranu pohvalu jer su Plečnikova pisma s njegovim karakterističnim rukopisom, k tomu često popraćena crtežima i skicama, uistinu kaligrafske i umjetničke minijature. Zahvaljujući upravo tom vrednovanju korespondencije od strane Markušića mogla je ona ostati sačuvana do danas.

Da je „lijepa forma“ Plečnikovih pisama na Markušića pozitivno djelovala, pokazuje i to da se on vidno trudio da njegov rukopis bude što uredniji i čitljiviji, što je znatno olakšalo transliteraciju teksta pisama; nečitka ili problematična mjesta u njegovim pismima vrlo su rijetka.

Plečniku, koji je za sebe tvrdio da je „piskaralo“ („scribent“, *P 662*), pisanje nije išlo lagano od ruke: „Vi ne morete misliti kolika muka je meni napisati pa najsibo le tri besede“ (*P 209*). Ili: „Pisanje je zame, meni, še mučnejše delo kot risanje“ (*P 269*).

Istovremeno on je priznao koliko cijeni Markušićeva pisma i što mu ona sve znače: „Dan prihoda Vaših sporočil je zame vedno praznik. Lepo Vas je brati, vsekdar se znate tako prizanesljivo porazgovoriti“ (*P 547*). „Vaše pisma so meni čisti užitek. V njih je duh in umerjenost, dihajo vest, izvirajo pa srcu umetnika“ (*P 118*). Markušić je za njega bio „veliki majstor pera“ („ein grosser Meister der Feder“), „Bogato podučen, duhovno in telesno discipliniran in koncentriran – od nature močnega duha, se znate z besedo živo in neodvisno izživljati. Blagor Vam!“ (*P 286*). Oduševljenje u Markušićevim pismima prenosilo se i na adresata samog: „Priznam pa, da sem Vašo umetnost izražanja in Vaše globoko čutenje občudoval – da ste mi s pismom vlili v srce mnogo čiste radosti! Ihre Begeisterung hat auch mir neue Begeisterung gebracht!“ („Vaše oduševljenje je donijelo i meni novo oduševljenje.“ *P 13*) Bez te korespondencije, piše Plečnik, zamrlo bi i njihovo prijateljstvo u smislu „daleko do oka, daleko od srca“: „ker bi brez nje vse takoj zamrlo: aus den Augen, aus dem Sinn“ (*P 205*).

Zanimljiva i informativna je također formalna strana ovih pisama.

Pozdravna formula ili oslovljavanje u dopisima glasi s Markušićeve strane „Gospodine profesore“, a završna: „Odani“, „Uvijek odani“ ili „Odani štovatelj“, „Iskreni štovatelj“, „Sa najvećim štovanjem“, „Sa osobitim štovanjem“ ili „Pax et bonum!“.

Plečnik u svojim pismima Markušića obično oslovljava s „Velečastiti in dragi gospod župnik“, „Predragi moj gospod!“, „Visokočastiti i dragi moj otac!“, „Visokospoštovani gospod župnik, predragi prijatelj!“, „Visokočastiti gospod O. gvardijan*!“ „Predragi velečastiti gospod O. provincijal!“ ili jednostavno „Velečastiti“.

Kod završnih pozdravnih formula on je mnogo inventivniji, pa nekada i duhovit, što nije i bez samoironije: „Vaš Plečnik“ (najčešće), „Vaš stari Plečnik“, „Vaš stari – ali Vam vedno zvesti Plečnik“, „Vaš stari, udani Vam Plečnik“, „Vaš propadajući Plečnik“, „Vaš stari otročji Plečnik“, „stari grešnik Plečnik“, „Vaš Pygmalion“¹² „Vaš Plečnik guslar“, „Addio“, „Sempre avanti“¹³ i sl.

Zamjetno je da je ton Markušićevih pisama iz kasnijih godina nešto intimniji nego onaj iz ranijih godina. On sada Plečnika oslovljava ne samo s „gospodine profesore“, nego i formulama kao „dobri moj i dragi profesore“, „dragi moj gospodine profesore“ i sl., uvjeravajući ga: „Ja nikad u razgovoru ne rekнем Vašeg imena, već samo: moj profesor! – i svak znade tko je to“ (*P 711*).

Markušić Plečnikovo osobno ime navodi kao Josip, ali ni u jednome slučaju kao Jože, kako glasi slovenski oblik Plečnikova imena. Plečnik pak svoja pisma Markušiću potpisuje konsekventno samo prezimenom.

Markušićev jezik u pismima upućenim Plečniku kreće se u okviru serbokroatiističke paradigme, ali se on ne drži strogo normi ni hrvatske ni srpske varijante. Njegov jezik je hibrid hrvatskoga i srpskoga jezika što se može razumjeti s obzirom na njegov višegodišnji boravak u Beogradu, a također imajući na umu onovremenu jezičnu politiku i uopće političku konstelaciju.¹⁴

¹² Pigmalion, mitski grčki kipar i ciparski kralj.

¹³ Sempre avanti (tal.) – Uvijek naprijed.

¹⁴ Kod Markušića na primjer: patos, krst, trepeza (za oltar!), raspakovati, fotografisati itd. Vidi također, usporedbe radi, upadno čestu upotrebu srbizama u (neredigiranim!)

U svojoj leksici on, kako je gore rečeno, obilato crpi pojmove iz klasičnih i drugih stranih jezika, a u sintaksi se oslanja prije svega na kolokvijalni govor u Bosni, koji je karakterističan po stezanju *ao* u *o* (*košto/kao što*), posebno često u participu perfekta, na pr. *pisao* umjesto *pisao*, *našo/našao*, *trebao/trebao*, *morao/morao*, *izišo/izišao*, *dopo/dopao*, *kušo/kušao* itd. U ovu rubriku spadaju i regionalizmi koje on nerijetko koristi: *gđe*, *ovđe*, *htjeo*, *četeri* itd.

U izražavanju je Markušić vrlo živahan i bogat metaforama i mudrim izrekama iz pučke kulture ili poezije koju je vrlo cijenio. Stihom iz narodne poezije „Pali, žari, udbinski dizdaru – I tvojoj će kuli rěda doći!“ on u tmurnim trenucima tješi sebe i druge, a tu će utjehu u datom trenutku Plečnik proslijediti i svojim češkim prijateljima u njihovoj nevolji. U sumraku europske kataklizme 1939. godine on poseže za pjesmaricom „Ugodni Razgovor Naroda Slovinskoga“ brata Kačića iz 18. stoljeća, vremenu kada se narod razgovarao „na guslama, kad nije smio na ulici“ (P 443).

Plečniku također (slovenska) pučka kultura nije bila strana. I on pribjegava narodnim izrekama kada želi ilustrirati neke svoje misli: „Potrpjenje je božja mast – ali gorjé kdor se ž njo maže“ pravi stari slov. pregovor“ (P 661). Ili: „Mali otroci stopajo materi na noge, odrasli pa na srcé“ (P 698).

Što se tiče Markušića, iz korespondencije se očitava psihogram bosanskog brata, inteligentnog, radoznalog, otvorenog prema novome, spremnog da uči, upornog, ali nekada i rafiniranog, čak bi se moglo reći seljački mudrog, koji se krije iza rustikalnog i zaostalog podrijetla, manjkavog obrazovanja, neukosti ili prividne naivnosti („sancta simplicitas“), no sve to, čini se, više u funkciji retoričke igre i fratarske lukavosti nego čvrstog uvjerenja. Tako treba shvatiti mjesta u pismima kao što su ona: „mi neuki vjernici“ (P 173), „jer smo mi priprosta čeljad i ne umijemo biti zahvalni“ (P 54), mi „koji smo prosta jugoslavenska čeljad“ odnosno „ja kao seljak“ (P 128) ili „bosanski čoban“ (P 117). Svoja razmišljanja o umjetničkim rješenjima naziva „rustičkim“ (P 64, P 277), a nespretne skice opravdava time da u njegovo vrijeme u Bosni nije bilo crtanja u školi i da je smatrano besposlicom, pa da je on „u tom pogledu kljast“ (P 41).

Plečnik sa svoje strane informira Markušića o „karakteru“ Slovenaca, pri čemu on, asketski čovjek i umjetnik kojemu je materijalna dobit bila

tekstovima Miroslava Krležu. Miroslav Krleža: *Marginalije. 1000 izabranih komentara o tekstovima za enciklopedije JLZ*. Priredio Vlaho Bogišić, Beograd, 2011.

sporedna strana posla, vjerojatno ima na umu merkantilističku sredinu koja je bila upravo opreka njegovom odnosu prema posjedovanju i novcu: „Poznam dva pasarja – oba imata automobile. Žmuc zida novo delavnicu ob vili ki jo je zgradil pred dvema ali tremi leti. Oni drugi pasar zida si dve hiši – Nekdo mora to seveda plačati“ (P 661). „Ne mojte zaboraviti“, piše on nakon Markušićeva povratka iz Slovenije, „da ste bili v deželi lirikov oportunistov – realistov“ (P 631). A u istome tonu i nešto ranije veli on za Slovence „ki so rojeni racionalisti in zato oportunisti“ (P 580; P 729).

Za svoje pisanje („šaranje“! P 158) Markušić samokritički i gotovo devotno tvrdi: „mucam na peru, a na riječi zaplicem“ (P 291). Nedatirano pismo iz 1934. godine završava isprikom: „Nemojte se ljutiti na mene, što sam ovaki! Malo neuk, malo Bošnjak, malo fratar!“ (P 82).

„Seljačkim“ govorom, frazeologijom i slikama on se služi kada svojim razmišljanjima želi dati uvjerljiviji ton, tako, na primjer, kada, u bojazni od „srednjih rješenja“, najavljuje da će „i oltar sklepati od kakvih daščurina, dok ne mognem postaviti, kako treba“ (P 1). Nije sigurno da li je Plečnik mogao razumjeti sve nijanse Markušićeva bosanskog govora.

Markušić u nekada vrlo opširnim pismima („Ne zamjerite mi! Ja sam kao dijete, ne prestajem pitati: što ovo, što ono?!“; P 90; „moja pismena brbljavost“, P 148) „seljaštvom“ opravdava i svoju „slobodu i preuzetnost“ zahtjevima i molbama koje svako malo upućuje u Ljubljanu: „To će reći bosanski čoban: pustiš ga u kuću, a on odmah sjedne, jer bi i on Tebi dopustio na svojoj – planini“ (P 117).

Seljačkim motivom služi se i u slučaju samovoljnog prekrajanja kripte u beogradskoj crkvi sv. Ante, kada ove nepravilnosti pokušava ispraviti i protumačiti usporedbom: „Ali ja kao seljak, gospodine profesore, držim i ovo: kad ćaća dadne sinu sukna, da napravi gunj, a on to pokvari, onda mu ćaća pomogne, da napravi barem – kapu“ (P 128).

Markušić je po redovničkim zavjetima bio celibater, Plečnik također, ali ovaj kao civil po vlastitoj odluci. On čak na jednome mjestu, iznerviran hirovima jedne dvorske dame, piše prijatelju: „ach Hochwürden! welch ein Glück, unbeweibt zu sein!“ („Ah, velečasni! Kakva sreća biti neženja!“) (P 293).

Unatoč svemu za Plečnika bi se moglo uvjetno kazati da je bio „obiteljski čovjek“, barem sudeći prema onim mjestima u pismima na kojima on spominje svoju rodbinu ili se posebno sjeća svoje majke i njezinih životnih

mudrosti: „Noć je prešla. Nedelja je. Po svakem zajtrku so naša mati rekli: ‚Hvala Bogu – zopet smo za en zajtek bliže smrti!‘ Addio!“ (P 335). „Živim, z besedami moje ranjke matere povedano, kot teliček tja v en dan“ (P 575). Posebnu ulogu u njegovom životu igrao je njegov stariji brat Andrej, svećenik. Kada se u poslijeratnim godinama njegov nećak Karel Dragotin Matković našao u neprilici i dospio u zatvor, Plečnik se, znajući za Markušićev ugled i „utjecaj“, preko njega pokušao zauzeti za zatvorenika. Markušiću šalje fotografiju svoje rodbine itd.

Markušić je živio u redovničkoj obiteljskoj zajednici i njoj se posve posvetio; krvno srodstvo, dobiva se dojam iz pisama, nije za njega bila tema. Iako je potjecao iz mnogočlane obitelji, nju nikada u svojim pismima ne spominje.

Obostrani uzori vjere, prijateljstva i rada

Osnovni ton cjelokupne korespondencije između Markušića i Plečnika, specijalno one iz beogradskog perioda, bio je pitanje umjetnosti, graditeljstva i ukusa *en gros* i *en detail*. U središtu ove prepiske stajala je naravno crkve sv. Ante Padovanskog.

Plečnik je prema Markušiću na početku pokazivao određenu rezerviranost, ali je ova vrlo brzo iščeznula iz njihova odnosa, tako da je službeno dopisivanje tijekom vremena poprimalo sve više prijateljski i gotovo intimni ton. Koliko korespondencija ilustrira jednu vrlo uspješnu suradnju između Plečnika i bosanskih franjevaca, toliko ona svjedoči i o jednom čvrstom prijateljstvu koje je vezalo Plečnika i Markušića.

Ovo prijateljstvo temeljilo se na srodnosti uvjerenja i odnosa prema kulturi, što je Markušić shvatio i kao izvanrednu mogućnost da njegova Provincija dobije prvorazredno umjetničko djelo, a on sâm izoštri svoje estetske i umjetničke poglede.

Da je prijateljstvo bilo obostrano, pokazao je Plečnik u više navrata spominjući što i koliko mu ova povezanost znači. Najbolje će to pokazati Plečnikova prvotna suzdržanost kada je riječ o beogradskom projektu i kasnija svesrdna angažiranost na njegovu ostvarenju. Dana 17. srpnja 1932. pisao je: „Dovolim si priporočati Vam, da bi si našli moža, kateremu bi naročili vse te notranje stvari zamisliti in zadovoljivo rešiti – kajti opravičeno dvomim, da bi se meni posrečilo prnesti v Vašo cerkev, ono toploto,

katero Vi in narod želite in potrebujete. Pomislite, prosim, kako težko je na veliko distanco, brez pravega dogleda in živega stika z Vami in izvršitelji tako delikatno delo voditi!“ (P 3). Ta je distanciranost brzo nestala i za to je zacijelo zaslužan u prvome redu Markušić, u kojeg je Plečnik stekao i više od povjerenja kada mu je 1936. pisao: „Z najvećjega dela vzbuditelj moj in vzgojitelj in ustvaritelj je moj ranjki brat Andrej, ena najplemenitejših in globokih duš, ki sem jih doživel – Vi ste moj drugi Andrej“ (P 237).¹⁵ Godinu dana kasnije izjasnio se o suradnji s Markušićem riječima: „Ne – take stvari more se započeti samo z gosp. župnikom sv. Ante v Beogradu“ (P 324). A u zadnjoj godini Markušićeve službe u Beogradu pisao mu je kao istinskom prijatelju: „Sama nebesa so meni Vas na pot poslala“ (P 446).

Upravo bezbrojne su izjave u kojima Plečnik vrednuje to prijateljstvo: „Milo prijateljstvo in zaupanje se je postopoma razvilo med nama“ (P 722); „Verujte mi, da štejem med najlepše trenutke ki sem jih preživel v rodnem mestu, sestanke in razgovore z Vami.“ (P 72); „Nikogar ne spoštujem toliko kot Vas. Meni ste vzor – Vaši ljubi Bosni luč“ (P 678). Za Markušića veli da je „steber“ bosanske provincije (P 658), „jeden zlati človek“ (P 172), smatra ga za „mojega, mislim, edinega prijatelja“ (P 402), da „Markušića ima malo na svijetu“ („Markušiće gibt es wenige auf der Welt“, P 144) itd.

Markušić sa svoje strane to prijateljstvo obrazlaže riječima: „Pravo Vi imate, trebamo se dopisivati i hrabriti međusobno, jer se i drvo na drvo naslanja u šumi, kamo li ne bi čovjek na čovjeka – kaže narod!“ (P 342). On Plečnika uvažava kao čovjeka i kao umjetnika: Plečnik mu je „uzor vjere, prijateljstva i rada“ (P 390), raduje se da ga je upoznao „kao čovjeka i kao arhitektu“ (P 425), da bi rado naučio njegov način pisanja (P 425) i da njihovu korespondenciju smatra korisnom i dragocjenom „radi moralne tvrdoće, slobode i nezavisnosti, u kršćanskom smislu, kao i radi umjetničkog školovanja“ (P 413).

Markušić uz Plečnika: prema višim estetskim kriterijima

Bezbrojne su Markušićeve izjave kojima vrednuje Plečnikovo umjetničko stvaralaštvo i ističe koje i kakvo ono ima značenje za njega osobno, tako na primjer: „[...] nemam straha istinu reći, da ste Vi početak Velike, to jest crkvene,

¹⁵ Plečnikov stariji brat Andrej (1866.–1931.) bio je svećenik.

Umjetnosti kod nas, ili njen uskrisitelj. Vaša umjetnost arhitekture, ne znam šta je za druge, ali je za mene zaista novo Viđenje i spoznanje: i ja tu umjetnost istom sada počinjem „shvaćati“ (P 82). Za beogradsku crkvu sv. Ante je uvjeren da „ćemo dobiti sigurno najljepšu crkvenu arhitekturu u državi“ (P 36), da će ona „biti jedna od prvih građevnih umjetnina u Jugoslaviji“ (P 7), da „kao umjetnina nadilazi druge i starije i novije crkvene građevine“ (P 15) te „da joj nema ravne do Svete Sofije“ (P 12). Štoviše, Markušić piše da „ćemo [ostvarenjem tog djela] imati daleko pomaknutu tačku estetskog protesta proti izobličeniosti ukusa i samovladanju geometrije“ (P 117). Plečnikovo djelo „ćini epohu u događajima crkvene umjetnosti kod nas. Vi nam izgrađujete pojam i definiciju prave crkvene arhitekture, što ona zapravo jest, a što nije!“ (P 176). Svoje poglede na crkvenu umjetnost sažeo je u rećenicu: „Crkva ne mora biti bogatstvo, ali mora biti umjetnina. I ako nije umjetnina, nije crkva“ (P 12).

U tome smislu govori i o svome osobnom doživljaju i shvaćanju umjetnosti te vlastitom umjetničkom ukusu koji se razvijao upravo preko Plećnika i u dodiru s njim: „Ja istina nisam posto umjetnik arhitekt, pa niti dobar poznavao te umjetnosti, jer sam se nažalost s Vama upoznao odveć kasno; ali sam ipak zaradi poznanstva i nekog dodira s Vama, došao do korisne i velike spoznaje: da je crkvena umjetnost, naroćito arhitektura, važan dio kršćanske pobožnosti i molitve, te dobar stup vjerovanja“ (P 357). Time je dotakao središnju stranu ove korespondencije, ali ujedno opisao i svoj stav prema likovnoj umjetnosti, specijalno opet prema crkvenom graditeljstvu.

U pismima Plećniku glavna je Markušićeva tema stvaranje likovnih djela religioznoga karaktera. S Plećnikom on vodi dijalog, u kojemu do izražaja dolazi Markušićevo neogranićeno povjerenje u Plećnikov talent i stručnost: „prvi je moj princip, da primam bez kritike sve Vaše, jer je ono najbolje“ (P 51). Od Plećnika on oćekuje da potvrdi ili pak korigira njegove vlastite zamisli i predodžbe. Pri tome se neizravno ograđuje od kića naglašavajući potrebu korištenja prirodnih materijala („kako je Bog dao“) pri kreaciji umjetnićkih djela. Crkva sv. Ante je građena u vrijeme kada je crkveni prostor bez elektrike bio nezamisliv, ali unatoć tome za Markušića je elektrika „suha materija, mrtvija i od kamena“, dok je ulje „duh“ (P 117), stoga on izvodi zaključak: „Ako se u pomoć uzme elektrika, ona kviri mistićnost liturgije, bolje je da su same svijeće“ (P 121). U istom smislu treba razumjeti i njegovu tvrdnju „industrija je ubila umjetnost“ (P 15).

U ovim pitanjima on je bio u potpunosti suglasan s Plečnikom koji je dobro znao „kako mučno težak problem je gradnja cerkve“ (P 79) i kako neki materijali za takvu gradnju ne dolaze u obzir, jer da su oni nedostojni svetoga prostora, da su surogat itd. Ulje je smatrao prirodnim i autentičnim svjetlom, premda su elektrika i neonsko svjetlo i u graditeljstvu njegova vremena bili neizbježni: „Olje je življenje, elektrika teater“ (P 118). Zatim: „Cerkev ni cirkus“ (P 10). Markušiću je u tom pogledu i u više navrata davao savjete: da se klone sentimentalnih rješenja, uvjeravajući ga da postoje samo dvije kategorije crkvenih prostora: „hiše v katerih je mogoče moliti in hiše, v katerih ni mogoče moliti“ (P 611).

Uzore i paralele pojedinih umjetničkih kreacija i Markušić i Plečnik vide u velikim klasičnim ostvarenjima u povijesti umjetnosti. Plečnikovo djelo zapravo crpi iz ranokršćanske i bizantske umjetnosti, što nije svugdje nailazilo na razumijevanje, ali što je on dosljedno zastupao i prakticirao: „Pri crkvenih stvarih je treba vedno misliti na antiko, prvo kršćanstvo“ (P 722). Ili: „Nam ni treba ‚Newest eklekticism‘ – naš genius loci* bodi izpopolnjeni kršćanski klasični antični eklekticism“ (P 681).

Markušić je bio teolog, stoga je svoje nazore o umjetnosti nastojao uvijek potkrijepiti i biblijski, u čemu je kod Plečnika nailazio ne samo na razumijevanje nego bio i iznenađen u kojoj mjeri je ovaj bio upućen u biblijske sadržaje. Markušićeva otvorenost prema umjetnosti zadivljujuća je, premda on sâm za sebe skromno kaže da se pitanjima umjetnosti bavio „iskreno i priprosto, više neznački nego franjevački“ (P 12). Prema svojim mogućnostima on je pratio i literaturu iz povijesti umjetnosti i na ovoj izoštravao svoje estetske poglede, ne štedeći kritikom kada je riječ naročito o umjetnosti „iz gospodskog XIX. stoljeća“ kojoj pripisuje „vulgarnost“: „Saloni umaraju, i tamo se ne da moliti.“ Također ni o umjetnosti nastaloj nakon Prvog svjetskog rata nema dobro mišljenje, prepoznajući u njoj ideologiju, proizvedenu „po ruskim socijalnim i političkim stepama nadajući se da će ponovno moći s barbarima daviti kršćansku Evropu [...]“ (P 100).

Neostvoreni Plečnikovi planovi u Bosni

U svakom slučaju Markušićevo decidirano mišljenje o umjetnosti razlikovalo se od ukusa sredine koju je želio kultivirati, pa je stoga i beogradsku crkvu vidio kao „nekom školom za buduće fratarske generacije, kako treba

raditi“ (*P 12*). Kada je riječ o odnosu prema umjetnosti kod crkvenih ljudi, on nije štedio na kritici. Iz ove kritičnosti potječe i njegovo razočarenje nad činjenicom da je Bosna ostala bez ijednog Plečnikova ostvarenja.¹⁶ Crkva sv. Josipa u Sarajevu, prvotno zamišljena kao katedralna crkva, nije odgovarala ukusu nadbiskupa Ivana Šarića, stoga je ovaj projekt prepušten arhitektu Karlu Paržiku (Karel Pařík), dok se uprava Franjevačke provincije Bosne Srebrene odlučila (iz financijskih razloga?) za plan zgrade bogoslovijske i crkve Svete Marije Anđeoske slovenskog arhitekta Franje Lavrenčiča.¹⁷ Plečnikov nacrt iz god. 1939. za crkvu u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiške također nije prihvatio ondašnji župnik fra Anto Perković jer mu se plan činio odveć „bizantskim“¹⁸. Pri tome je Markušić Plečnikovu ulogu vidio i u jednom višem smislu: „Božija providnost kano da je naumila, ako svojom umjetnošću u svemu uporni ostanete, i u krupnom i u malenom, da [...] prevrnete, barem kod nas, barbarski ukus XIX. stoljeća, koji nam u crkvenoj arhitekturi, općenito govoreć, ne umjede drugo što dati, do li serije crkava po stilovima, kako tko hoće, ko Bata svoju obuču“ (*P 121*).

Pa i ono što je u potpunosti ili samo djelomično od Plečnikovih djela ostvareno na području crkvene arhitekture (Zagreb, Osijek, Beograd), uvjerilo je Markušića da je time „napravljen čitava revolucija proti nevaljalih okupatora crkvenog ukusa i arhitekture“ (*P 294*), jer „što učinite, to je umjetnost“ (*P 216*).

Markušić je svoje nazore o arhitekturi i crkvenoj umjetnosti pokušao artikulirati u jednom opširnijem elaboratu koji je naišao na odobravanje

¹⁶ Za ovaj projekt katedralne crkve on žali „što naš narod nije velik, kad ste se već u njemu rodili, da sve damo svijetu što imamo!“ (*P 180*). Istovremeno o toj crkvi ima i jedno drugo mišljenje: „Iskreno velim: volio bih da je fratarska, nego li Nadbiskupije, jer bih više prilike imo, da ju posjećujem, i braća bi se više nadahnjivala njome za nove puteve crkvene umjetnosti! Ali dobro je, da i Bosna dobije Vašu crkvu“ (*P 173*).

¹⁷ Franjo Lavrenčič (Lavrenčić) (1904.–1965.), arhitekt, autor niza objekata u Zagrebu, Tuzli (zgrada Muzičke škole) i Sarajevu (stambeno naselje Crni Vrh). – Markušić je u više navrata pokušavao većim ili manjim projektima angažirati Plečnika u Bosni. U ta nastojanja spadaju i planovi izrade fasade franjevačkog samostana u Jajcu s kipom Djevice Marije, izgradnja „Kalvarije“ pred samostanom te uređenje samostanske blagovaonice. – Markušiću se posebno svidio Plečnikov projekt crkve u Makarskoj, a kako ga „oni kukavci ne umjeli primiti“, on bi rado „ako bi ikada neka prilika ispala, gledao [...] da se sazida negdje u Bosni“ (*P 180*).

¹⁸ Karakterističan je u tom pogledu Markušićev sud: „Histerične su postale svađe Hrvata u odguravanju Bizanta i Akvileje!“ (*P 158*).

kako samoga Plečnika tako i Ive Delallea, svećenika i povjesničara umjetnosti kojeg je i Plečnik veoma cijenio. Plečnik je sugerirao Markušiću nakon lektire: „Budite zanimanje za stavbarstvo med svećeništvom in po njem v narodu. Vaše strogo in jasno gledanje arhitekture je meni v užitek in profit!“ (P 587).

Kada je još bilo izgleda da bi Plečnikov plan crkve sv. Josipa u Sarajevu mogao biti ostvaren, Markušić je bio uvjeren da će on biti „gospodski izveden“, ali je istovremeno Plečniku savjetovao da stavi uvjet preciznog izvođenja! – „Bez pardona!“ (P 173). Savjet, iako prijateljski, bio je suvišan jer je Plečnik i kod svih drugih svojih umjetničkih pothvata imao nedvosmišlen i odlučan stav: „Kajti vsak objekt mora biti izvršen točno, brez pardona po mojem načrtu, ter ne sme biti niti v najmanjšem samovoljno narejen. To velja za vse stvari v cerkvi – bodisi male, bodisi velike!“ (P 16). Godinu dana prije dao je Markušiću direktivu: „Brez razgovora in mojega izrecnega soglasja ne dovoljujem poduzetniku ničesar, tudi v najmanjšem drugače narediti, kakor risano!“ (P 29). Na svome području on je bio nepokolebljiv i odlučno branio svoje zamisli i nacрте; ondje pak, gdje se nije smatrao kompetentnim, on se nije upuštao u eksperimente niti zalazio u druga majstorstva. Stoga je Markušiću odgovorio da on nije u stanju napraviti „pameten načrt kazule“, priznajući da je „nesposoben obvladati tekstilije“ (P 674), a s jednakim obrazloženjem odbio je 1948. sudjelovati i na natječaju za izgradnju nove opere u Beogradu: „šta ja znam, kaj je teater“ (P 602).

Markušićevim odlaskom iz Beograda odnosno Jajca nije bilo više konkretnih građevinsko-umjetničkih projekata koji su do tada bili glavni sadržaj korespondencije, ali su pitanja umjetnosti i dalje bila na dnevnome redu, pa u tome sklopu i vrednovanje Plečnikova djela. Markušić otvoreno priznaje da je za njega bila važna godina 1932. kada se s Plečnikom upoznao (P 680), dok svoje zanimanje za arhitekturu pripisuje samo Plečniku, uvjeravajući ga: „Vaš sam đak; jer da Vas nisam upoznao, ne bih vidio da još opstoji i živi umjetnost arhitekture!“ (P 559). U Plečnikov suvereni sud i ukus ima neograničeno povjerenje koje ide dotle da tvrdi: „Kad bi Vi obradili vrbu, ljepša bi stvar izišla, nego u drugog majstora od slavonske hrastovine, prema dosadanjem iskustvu!“ (P 653). Ili slično na drugome mjestu: „Sve ću izvesti, i sve i sve ostalo samo onako, kako vi reknete: ako reknete, da bude što od zemlje, tako ću praviti, jer znam, da je – najbolje.“ Ili: „kad čujem, da Vi kažete: dobro je, onda znam, da je dobro“ (P 20).

Markušićevo povjerenje u Plečnika teklo je paralelno s povjerenjem u slovenske majstore, kamenoresce i „pasare“. On je u više navrata isticao kao svoju sreću, „što sam uzeo da sve dosada pravim u Ljubljani, usuprot beogradske gradske tračarine i čudne neobazrivosti; inače bih ovamo sve pokvario“ (*P 121*). U beogradskoj sredini nije mogao naći majstore koji bi odgovarali njegovom poimanju o solidnosti posla, jer da je u Beogradu „uopće teško što precizno raditi“ (*P 114*) ili: „Ništa od toga ovdje ne znaju izraditi, jer nema ni crkvene tradicije, ni umjetničke obrtničke škole, a da se vježbaju skupa sa mnom, bila bi grjehota“ (*P 46*). Prema načelu „ili uopće ne ćemo ništa praviti, ili ćemo praviti, kako treba!“ (*P 48*) on se u pravilu odlučivao protiv „beogradske gradske tračarine“ (*P 121*), a za slovenske majstore i izvođače.

Godine 1954. Markušić je u Sarajevu slavio zlatni misnički jubilej, koja proslava dakako nije mogla proći i bez Plečnikova udjela. Kod Plečnika je za tu zgodu, između ostalih „sitnica“ („baculum senectutis“, „spomenicu“), naručio i kalež (*P 713*), za koji je dao takve naputke da se dobiva dojam da je on umjetnik, a Plečnik samo izvođač. Plečnik je na sve molbe i želje pristajao, tako da su i ove zlatomisničke narudžbe potvrdile da je suradnja između naručitelja i umjetnika bila skladna i plodna – od početka.¹⁹

„Uprkos pometnji svih događaja“ – odanost

Prijateljstvo između Markušića i Plečnika koje se temelji na međusobnom razumijevanju i povjerenju ilustriraju na poseban način i ona mjesta iz korespondencije koja se tiču političkih prilika onoga vremena.

Konac 1930-ih godina obilježavaju jačanje nacionalsocijalizma i ekspanzija Njemačkog Rajha. Dana 12. ožujka 1938. njemački kancelar Adolf Hitler trijumfalno je ušao u Beč i demonstrirao time administrativno pripojenje (tzv. „Anschluss“) Austrije Rajhu, čime je učinjen prvi korak u stvaranju „Velike Njemačke“. Koncem rujna iste godine dogovorom između

¹⁹ Godine 1950. radilo se na osnivanju Udruženja katoličkih svećenika N. R. Bosne i Hercegovine „Dobri Pastir“, udruženju koje je Markušić svesrdno pomagao, ali nikada nije postao njegov član, pa se on obratio na Plečnika, naručujući kod njega nacrt pečata Udruženja detaljno opisavši zamisao (*P 623*). Nacrtni pečata su sačuvani, ali do njegove izrade i primjene nije iz nepoznatih razloga nikada došlo.

Velike Britanije, Francuske, Italije i Njemačke, potpisanim u Münchenu („Münchner Abkommen“), dijelovi Čehoslovačke nastanjeni sudetskim Nijemcima pripojeni su Njemačkoj, a u ožujku sljedeće godine također „ostatak“ Čehoslovačke. Prvoga rujna 1939. Njemačka je izvršila napad na Poljsku, datum koji se smatra početkom Drugoga svjetskog rata.

Svi ovi događaji našli su odjeka i u pismima čiji povjerljivi ton pokazuje da su Markušić i Plečnik u prosudbi političkih zbivanja bili jednodušni. Komentari ovih zbivanja nekada su izravni i nedvosmisleni, češće pak kriptički i pisani s oprezom i zagonetno. „Moja Vam je ispovijest da je nacizam filozofija žuči, da li ima nastup ili nema; fašizam je drugo, on je zbivanje obručeva na sasušenu kacu“ (*P 461*), tako Markušić u pismu iz Beograda od 17. kolovoza 1939., a samo tjedan dana kasnije: „Inače se ‚divim‘, čitajući vanjske svjetske događaje, koliko je hohštaplarski uvažena ljudska veličina, na očigled stvarnosti, kad se čovjek ističe rogovima, ne razumom i poštenjem“ (*P 466*). Okupacija Jugoslavije potvrdit će i pojačati ova njegova zapažanja u kojima će Nijemce nazvati „motorizovanim Hunima“, suprotstavljajući ovima „genij našega naroda“ (*P 443*).

Od domaćih političkih događaja Markušića je posebno pogodilo stvaranje Banovine Hrvatske od 26. kolovoza 1939. godine, poznato kao „mačekovsko rješenje hrvatskoga pitanja“. Njegov komentar na ovaj administrativni akt glasio je: „Bolujem što je Bosna razdijeljena, prviput odkako se za nju zna! Držim, privremeno!“ (*P 470*).

Plečnik je u svim događajima vidio kako je Europa zakazala i da zapravo ništa nije došlo neočekivano: „Kar se plete in mota v nas in okrog nas, je vse pravično, zasluženo. Kar je Europa sejala, gnojila in zalivala – to bo žela“ (*P 527*).

Cenzura i samocenzura su u nesigurnim vremenima i sadržaj pisama prisilili na kriptičnost, goruće teme nisu dodirivane ili su pak samo nabacivane, pri čemu se polazilo od tog da će adresat znati čitati i odgonetati i najfinije tonove, aluzije i insinacije. „Uprkos pometnji svih događaja“ (*P 535*). Markušiću je bilo važno da se kontakt s Plečnikom ne prekine. Prijatelja, ali i sebe samoga, tješio je riječima: „Što je dobrih dana pred nama je, a nije za nama“ (*P 535*). Optimizam se miješao s borbenošću: „Sigurno će se razvedriti obzorje“ (*P 565*), a zatim: „Ja sam za to da se za ideale borimo na svojoj zemlji, sa svojima, pa i proti – svojima!“ (*P 563*). Borbenost se pak miješala s rezignacijom ili raspoloženjem da treba svoj mir: „Nolite turbare

circulos meos!“ Želja mu je bila posjetiti Plečnika, što je u tom trenutku (studenj 1941. godine!) bilo neizvedivo, i razgovarati s njim, navodno „sasma ništa o profanim svjetskim stvarima, među nama i oko nas, nego o umjetnosti i pečatima duše“ (P 535). Da bi u jednom prijateljskom susretu u ono vrijeme bilo uopće moguće u razgovoru zaobići „profane svjetske stvari“, posve je nevjerojatno.

Plečnik je, čini se, u prosudbi političkih zbivanja i njihovih glavnih aktera bio otvoreniji i direktniji, za što je razlog zacijelo bila dijelom i činjenica nacističkog i fašističkog stava prema Slovencima kao narodu i Sloveniji kao zemlji koju su Hitler i Mussolini zbrisali sa zemljopisne karte i podijelili. On je neusporedivo češće od Markušića artikulirao svoj politički stav, premda je za sebe tvrdio da „se z vsakojakim pripovedovanjem izognil vsaki skušnjavi dotaknuti se politike“ (P 580). Da je njega „Anschluss“ Sudeta (Sudetenland) duboko potresao, treba razumjeti i s obzirom na njegove uske i višegodišnje veze s Čehoslovačkom i gradom Pragom posebno. Za vrijeme svoje akademske djelatnosti u Pragu od 1911. kao profesor dekorativne arhitekture na školi za umjetnički obrt ili radova na uređenju Hradčana koje mu je povjerio predsjednik T. G. Masaryk, on je stekao mnoge prijatelje preko kojih se mogao pouzdanije informirati o stanju u zemlji nego preko novina. Vijesti koje su do njega dolazile duboko su ga pogađale: „Boli me vse to do dna duše. Koliko koliko je vendar ta zemlja že popila krvi – već mogoče kot Bosna ali Srbija – in še vedno ni zadoščeno osodi – In ne vem če je kje toliko plemenitih, z vse duše krščanskih ljudi kot v Češki“ (P 395). Samo dan kasnije pisao je o stanju u Čehoslovačkoj („črni dnevi so tu“) i priložio molitvu sv. Václavu, „vojvodi češke zemlje“, da ne dopusti da strada češki narod (P 395). U pismu Markušiću od 8. listopada citirao je praškog kanonika Aleksandra Titla, koji mu je 30. rujna pisao: „Snad od smrti své matky nebyl jsem tak zarmoucen jako tyto dny.“ („Zacijelo od smrti svoje majke nisam bio tako potišten kao ovih dana.“) i najavio da će mu za utjehu odgovoriti citatom iz knjige Makabejaca koji mu je 5. listopada poslao Markušić: „A molim one koji će ovu knjigu čitati da se ne zgražaju radi nesretnih događaja, nego da misle da ovo što se je dogodilo nije bilo za propast već za opomenu naroda našega.“ (II. Makab. VI., 12.).“

Također u jednom drugom pismu spominje Plečnik vjerojatno istoga kanonika Titla koji mu je pisao: „neni-li to konec světa?“, na što mu je Plečnik

odgovorio, citirajući i ovom zgodom Markušića i njegovu narodnu epsku mudrost: „Pali, žari, udbinski dizdaru – I tvojoj će kuli rěda doći!“ (P 440).

U Plečnikovim pismima ime Hitler se spominje samo u ironičnom i parodijskom kontekstu; ironijom se služi također kada Markušiću prepričava viceve o „Führeru“ kojeg titulira s „Viehrer“ (nešto u smislu: gonič stoke, čoban) (P 448) ili „Anstreichermeister“ (moler, pitur; P 469), čime aludira na Hitlerov neuspjeli pokušaj da karijeru napravi kao slikar. On je za njega „der Pifke“ (P 442), što je austrijski podrugljivi naziv za Nijemce; slični atributi su također: „Selbstmordkandidat, das Berlinerscheisserl, der Pifke Hauptmann“ (P 467), „idiot Adolf in njegov zli duh“ (P 495)... U istom dahu, kada spominje Hitlera, Plečnik ne zaboravlja ni „briganta Benita“ (P 495). Planovi za uređenje tržnice u Ljubljani i koncept novoga magistrata bit će realizirani, piše Plečnik, „ako to ne preprečita z božanstvenimi dejanji Nj. Veličanstvo Hitler I. vodja vseh dajčov ter Mušolin duče vseh Lahov“ (P 506).

Za svoj stav on nalazi potvrdu i kod kritičara nacionalsocijalističkog režima i navodi riječi bivšeg bečkog Hofrat-a: „wir waren der Meinung das der Nationalsozialismus eine Idee ist, nun wissen wir dass es eine Strapatz ist“ („Mislili smo da je nacionalsocijalizam ideja, sada znamo da je to štrapac.“, P 460) Ili u rimovanoj paroli: „ein Volk, ein Reich, ein Viehrer, derselbe Dreck, wie früher“ („Jedan narod, jedan Rajh, jedan vođa – isto smeće kao i prije.“, P 510).

Može se, dakle, sa sigurnošću tvrditi da su Markušić i Plečnik u političkim stvarima bili istomišljenici, ali da je Plečnik, ako nas dojam ne vara, u svojim sudovima bio određeniji i manje oprezniji od Markušića, koji se, doduše tek nakon rata, odvažio za Nijemce kazati da se k njima „ko medvedu u gajbi, ne smije bez gvozdene šipke!“ (P 563).

Kako je Markušić vidio Plečnika kao umjetnika u kontekstu jugoslaven-skog prostora i jedinstva, tako je Plečnik, čije je iskustvo s nacionalsocijalizmom bilo vrlo neposredno, političku perspektivu vidio upravo u jugoslaven-skom okviru, a kao otpor germanizaciji i agresiji hitlerovske Njemačke: „Ali Jugoslavija nad vse!“ (P 509). Pismo od 28. ožujka 1941. završio je usklikom: „Živio [!] Jugoslavija!“ (P 532). To nije stav formuliran samo dan nakon vojnog puča, nego njegovo već od ranije poznato uvjerenje: „Ko bi v SHS. izbrali v parlament ali vlado nekoliko poštenjakov, ki bi imeli eden

druzega v kontroli, gledali eden drugemu na prste, mogla bi biti Jugoslavija paradiž!“ (P 469). Stoga ga i rad za predsjednika Tita na Brijunima nije stavljao pred dilemu kao što 1920-ih i 1930-ih godina nije bilo ni dileme za Ivana Meštrovića kod ostvarenja njegovih kraljevsko-jugoslavenskih projekata.

Završetak prema vječnosti

Posljednji Plečnikov dopis Markušiću nosi datum 28. srpnja 1956. godine.²⁰ U njemu javlja da je Titov tempieto na Brijunima završen („efekt ni slab“) i da je Sv. Anto u Beogradu dobio znatne novosti. Što se njega osobno tiče, čitat ćemo ovo pismo i kao neku vrstu oproštaja koja završava pozdravom „pax et bonum!“ i izvještajem o njegovom stanju: „Za menoj je dolga doba boleznin i okrevanja, okrevanja i ponovne boleznin. Pa hvala Bogu, tudi tako je prav. Medtem sem tudi marsikaj domislil – koliko in katero bo izvršeno določale bodo nebesa.“

Markušić je odgovorio iz Jajca 2. kolovoza 1956. s kratkim opisom svojega aktualnog stanja: „O sebi Vas imam izvijestiti, mimo svojih svećeničkih dužnosti da se još bavim cijepljenjem ruža, i k tome analiziram smisao vremena da još povijest nije završena, a što je dobrih dana da nisu za nama svi“ (P 719). Zadnje pak njegovo pismo Plečniku poslao je iz Jajca 25. listopada iste godine. Samo dva mjeseca kasnije Plečnik je preminuo, točnije 7. siječnja 1957. god. Time je prekinuto i jedno znamenito, duboko i plodno prijateljstvo koje je ovdje dokumentirano u bogatoj korespondenciji i koje u toj korespondenciji i dalje živi.

Markušić je Plečnika nadživio za više od jednog desetljeća, umro je 26. veljače 1968. godine.

*

U ostavštini fra Josipa Markušića u Franjevačkom samostanu u Jajcu nalazi se i jedno pismo koje je 3. prosinca 1967. Markušiću poslao prof. France

²⁰ U Plečnikovoj ostavštini nalazi se i jedna omotnica za pismo adresirana na: Gospod f. Josip Markušić, Jajce, Nova Cesta 20 i s datumom 7. X. 1956. godine. Prema tome ovo bi bio posljednje Plečnikovo pismeno javljanje Markušiću, ali u omotu se nalazi samo jedna skica, drugog sadržaja nema.

Stelè, slovenski povjesničar umjetnosti s adrese: Ljubljana, Novi trg 3, SAZU. Pismo glasi:

Velečasni gospodine fra Markušiću!

Iz novina sam ovih dana doznao, da živite u franjevačkom samostanu u Jajcu, pak sam Vama na tu adresu poslao svoju najnoviju knjigu „Plečnik u Italiji“²¹. Ne znam, dali se me još sećate. Upoznali smo se pre mnogo godina posredništvom zajedničkog prijatelja arhitekta J. Plečnika, kad je za Vas projektirao Sv. Antuna u Beogradu. Poslao sam Vama tu knjigu, jer znam, da će Vas interesirati kao čovjeka, s kojim ste vodili dugo godina službenu ali i prijateljsku korespondenciju, koja bi u zgodan momenat zaslužila, da se objavi. Ne znam kako ste sa zdravljem, znam samo iz novina, da ste već u 88. godini života, ja se blizim 82. Ne bih Vas htio uznemirivati ali bih, ako Vam to ne bi smetalo, na proljeće došao u Jajce, ako biste mi dozvolili uvid u tu korespondenciju.

U nadi, da Vas moje pismo nadje u zdravlju najljepše Vas pozdravljam

Vaš

prof. France Stelè

Samo nakon tri mjeseca od pisanja ovih redaka fra Josip Markušić je umro (26. veljače 1968.), do željenog susreta nije moglo doći. France Stelè je preminuo četiri godine kasnije, 10. kolovoza 1972. godine. Njegova želja, da bi korespondencija Markušić – Plečnik „u zgodan momenat zaslužila da se objavi“, ispunjava se ovim izdanjem. Ima dovoljno razloga da se to sada ostvaruje, jedan od njih je svakako i taj da se ove godine navršava 150 godina od Plečnikova rođenja.

München, Ljubljana, 19. XI. 2022.

Jozo Džambo i Damjan Prelovšek

²¹ France Stelè: *Arh. Jože Plečnik v Italiji*, Slovenska Matica, Ljubljana, 1967.; novo izdanje: *Arhitekt Jože Plečnik v Italiji, 1898–1899*, Koda, Ljubljana, 2022.

Napomene priređivača

Dok su Markušićeva pisma Plečniku već objavljena u reviji *Bosna franciscana* (vidi gore bilj. 1), Plečnikova pisma Markušiću objavljuju se ovdje po prvi put. Postupili smo tako da se pisma razlikuju tipografski: Markušićeva su složena u uspravnom, Plečnikova pak u *kosom* pismu.

Kako ovo izdanje nije dosljedno dvojezično, što bi zapravo bilo idealno, ali što zbog opsega materije nije ostvarivo, bilješke uz sva pisma su na hrvatskom kao i predgovor, životopisi i ove napomene. Tako će i komentari uz Plečnikova pisma biti na hrvatskom, ali budući da se tu radi o kratkim biografskim, bibliografskim i filološkim bilješkama, nadamo se da to i za slovenske čitatelje neće predstavljati veće poteškoće u razumijevanju.

Uvodni podaci uz Plečnikova pisma donose se na slovenskom.

Pisma se objavljuju u kronološkom nizu, pri čemu kronologija Markušićevih pisama uglavnom nije problematična za razliku od Plečnikovih pisama koja su u više slučajeva nepotpuno datirana, a nekada to uopće nisu.

U slučaju nepotpune ili nepostojeće datacije postupljeno je ovako:

- ako se iz konteksta moglo rekonstruirati gdje pisma vremenski pripadaju, tu su uz odgovarajuće obrazloženje i smještene;
- ako je poznat mjesec, ali ne i točan datum, a kontekst ne dopušta precizno pozicioniranje, pismo se donosi na koncu dotičnog mjeseca;
- ako se zna godina, a ne i točan mjesec i dan, a kontekst ne dopušta precizno pozicioniranje, pismo se donosi na koncu dotične godine;
- ako se ni po kakvim kriterijima ne može odrediti vrijeme nastanka pisma, ono se donosi u Prilozima na koncu izdanja.

U Markušićevoj ostavštini sačuvano je više omotnica Plečnikovih pisama, ali bez sadržaja, što znači da su ova pohranjena na nekom drugom mjestu u cjelokupnoj ostavštini ili su uništena ili zagubljena.

Također neka pisma nisu sačuvana cjelovita; kod nekih od njih nedostaje ili početak ili kraj (vidi pisma u Prilozima na kraju *P 722ss.*), pa se i u ovom slučaju može poći od toga da su ovi dijelovi ili uništeni, zagubljeni ili pohranjeni na nekom drugom mjestu u ostavštini.

Ratnih godina 1943. i 1944. Plečnik i Markušić nisu vodili korespondenciju.

Ilustracije (crteže i skice) koje su sastavni dio uglavnom Plečnikovih pisama, reproduciraju se na odgovarajućem mjestu u ovom izdanju, fotografije pak samo u iznimnim slučajevima.

Budući da Plečnik nije dosljedan kod upotrebe interpunkcijskih znakova, to smo čitljivosti radi, gdje je to bilo nužno, takva mjesta prešutno korigirali, to jest umetnuli odnosno eliminirali; u editorskoj praksi uobičajeno korigiranje takvih mjesta u uglastoj zagradi zbog učestalosti samo bi nepotrebno opteretilo čitljivost teksta. Također Plečnikova grafija, estetski privlačna, ali za reproduciranje i transkripciju neprikladna, prilagođena je čitljivosti i preglednosti teksta.

Kraći citati na stranim jezicima (latinski, njemački, francuski, češki, talijanski) prevedeni su u bilješkama, oni veći donose se također samo u sažecima.

Kratice *P* s odgovarajućim brojem u predgovoru odnosno komentarima u bilješkama označuju pismo (također dopisnicu, razglednicu) i njihov broj u ovom izdanju.

Kako bi se u bilješkama izbjeglo često pojašnjenje stručnih i manje poznatih pojmova, oni su u tekstu označeni zvjezdicom/asteriskom *, dok se njihovo tumačenje nalazi u glosariju na kraju knjige.

Numeracije bilješki slijede za svaku godinu zasebno.

Pri grafičkom oblikovanju knjige korišten je za omot, naslovnu stranicu kao i pregradne stranice font 'Plečnik', projekt podržan od Ministarstva kulture Republike Slovenije.

Opseg korespondencije s komentarima ne dopušta da bude objavljena u jednom svesku, stoga se ona u ovom izdanju iz praktičnih razloga pojavljuje u dva dijela, pri čemu prvi dio obuhvaća pisma od 1932. do 1938. godine, drugi dio pisma od 1939. do 1956. godine.

Godine 1940. fra Josip Markušić napušta Beograd, a time i rukovođenje radovima na crkvi sv. Ante u Beogradu. Ta administrativna promjena unutar franjevačke bosanske provincije i Markušićeva nova zaduženja nužno uvjetuju i druge sadržaje u dopisivanju između njega i Plečnika.

Fra Josip Markušić

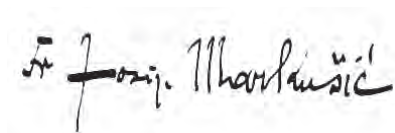
- 1880., 23. I.** Rodio se u selu Čepku kraj Kotor Varoša i na krštenju dobio ime Stjepan.
- 1889.** Umire mu otac.
- 1894.** Nakon završetka pučke škole dolazi u franjevački samostan u Gučoj Gori, gdje je do 1899. pohađao I. – V. razred gimnazije.
- 1899., 15. VIII.** Stupa u novicijat u franjevačkom samostanu u Fojnici.
- 1900.** Započinje studij bogoslovije u Kraljevoj Sutjesci.
- 1901.** Nastavak studija u Budimpešti.
- 1903., 24. V.** Svečano zavjetovan u Budimpešti.
- 1904.** Zaređen za svećenika u Ostrogonu (Esztergom). Mlada misa u Kotor Varošu.
- 1904.** Povratak u Budimpeštu s namjerom da studira lingvistiku. Prekida studij i vraća se u Bosnu.
- 1904.** Prve pjesme u časopisima *Serafinski perivoj* i *Vrhbosna*. Pjesme objavljuje također u *Glasniku sv. Ante*, kalendaru *Napredak*, *Prosveti* i dr.
- 1905.** Imenovan nastavnikom u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom; predaje grčki, poetiku, jezik i povijest književnosti. Na službi nastavnika ostaje do 1915.
- 1907.–1908.** Uređuje *Serafinski perivoj*, poučni i zabavni list što su ga 1902. pokrenuli bosanski franjevci.
- 1908.** *Krvavi behari*. Zbirka pjesama. Sarajevo.
- 1908.** *Život i rad Ivana Frane Jukića*. Na temelju rukopisa O. Aug.[ustina] Ćorića napisali o. J.[ozo] Markušić i o. B.[Branko Strahimir] Škarića. Sarajevo: Tisak i naklada Voglera i drugova. Prvotno objavljeno u nastavcima u *Serafinskom perivoju*, god. XXI (1907).
- 1909/10. do 1914.** školske godine ravnatelj Franjevačke klasične gimnazije u Visokom.

- 1910.** *Bosansko-hercegovačke narodne pjesme iliti „Jukićevke“ sabrali Jukić – Martić.* Treće izdanje priredili [Branko Strahimir] Škarica – [Josip] Markušić. Mostar.
- 1911.** Pod pseudonimom Vojislav Hranić objavljuje *Kmetovsko pitanje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
- 1914. – VI. 1915.** Predsjednik rezidencije u Visokom.
- 1915.** Postavljen za gvardijana i župnika u Jajcu. Do lipnja 1916.
- 1916.** Premješten iz Jajca i postavljen za župnika u Kotor Varošu.
- 1916.–1919.** Župnik u Kotor Varošu.
- 1919.** Postavljen za gvardijana samostana sv. Ante u Sarajevu na tri godine (1919.–1922.).
- 1922.** Izabran za gvardijana i župnika samostana u Jajcu (do 1925.).
- 1925.** Postavljen ponovno za gvardijana i župnika u Jajcu na tri godine (1925.–1928.).
- 1928.** Izabran za provincijala Bosne Srebrene s trogodišnjim mandatom (1928.–1931.).
- 1929.** Odlikovan Kraljevskim ordenom Svetog Save II. reda.
- 1931.–1940.** U tri mandata gvardijan i župnik u Beogradu. U to vrijeme intenzivno radi na završetku projekta crkve sv. Ante prema nacrtu arhitekta prof. Jože Plečnika.
- 1940.** Premješten u samostan u Jajce gdje ostaje do 1949. s funkcijama diskreta samostana, kroničara, bibliotekara, ravnatelja muzeja.
- 1941. od 27. III.** Počinje voditi *Ratne zabilješke*.
- 1949.** Po drugi put izabran za provincijala Bosne Srebrene. Do 1952.
- 1949., 23. IX.** Predvodi delegaciju franjevaca Bosne Srebrene maršalu J. B. Titu.
- 1950., 25. I.** Na osnivačkoj skupštini Udruženja Dobri Pastir aktivno sudjeluje u radu Udruženja.
- 1950.** Generalni vizitator slovenske franjevačke provincije.
- 1952.** Po treći put izabran za provincijala Bosne Srebrene. Do 1955.
- 1954., 4. X.** Slavi 50. godišnjicu svećeništva. Zlatomisnički kalež i štap izrađeni su prema nacrtu Jože Plečnika. Plečnik oblikuje također kaligrafski prigodnu brošuru.
- 1955.** Povlači se u mirovinu u franjevački samostan u Jajcu.

1955. Odlikovan Ordenom bratstva i jedinstva I. reda.

1956., 3. IX. do 20. X. posjećuje Beograd, Zagreb, Ljubljano, Kamnik, Split, Mostar i druge gradove, zanimajući se za nova umjetnička ostvarenja, posebno za oblikovanje sakralnih prostora. Tom prigodom susret u Ljubljani i s prijateljem arhitektom Plečnikom. Rezultate putovanja objavljuje pod naslovom „U službi crkvene umjetnosti“, u: *Dobri pastir*, VIII (1957), str. 261-277.

1968., 26. II. Umire u gradskoj bolnici u Jajcu. Pokopan 28. II. na mjesnom groblju.

Fr. Franjo Marušić

Josip (Jože) Plečnik

1872. 23. I. Rođen u Ljubljani kao četvrto dijete (Marija, Andrej, Rudolf, Jože, Janez) stolara Andreja i majke Helene rođ. Molka.

1878.–1882. Pohađa pučku školu u Ljubljani.

1885.–1888. Šegrt u očevoj radionici, istovremeno pohađa Obrtničku školu, odjel za građevinarstvo u Ljubljani.

1888.–1892. Pohađa Obrtničku školu u Gracu.

1891. Umire otac Andrej; apsolvant Obrtne škole u Gracu; vlasnik poduzeća za namještaj Leopold Müller uzima ga u Beč.

1892.–1894. Zaposlen u poduzeću Müller u Beču.

1894. Primljen u školu Otta Wagnera na Bečkoj likovnoj akademiji; prve godine radi u profesorovom ateljeu da nadoknadi manjkavo tehničko znanje.

1895.–1898. Studira u specijalnoj školi Otta Wagnera i doživljava prva javna priznanja.

1898.–1899. Dobiva Rimsku nagradu i putuje po Italiji i Francuskoj.

1899. Umire majka Helena.

1899.–1900. Zaposlen u Wagnerovom ateljeu na projektu bečke gradske željeznice.

1900.–1911. Osamostaljuje se i otvara atelje u Beču. Među njegova glavna bečka djela spadaju Zacherlova kuća (1903.–1905.) i crkva Sv. Duha (1911.–1913.).

1904. Na izložbi u američkom Saint Louisu dobiva za salon u austrijskom paviljonu zlatnu medalju.

1911.–1921. Profesor na odjelu za dekorativnu umjetnost praške škole za umjetnost i obrt.

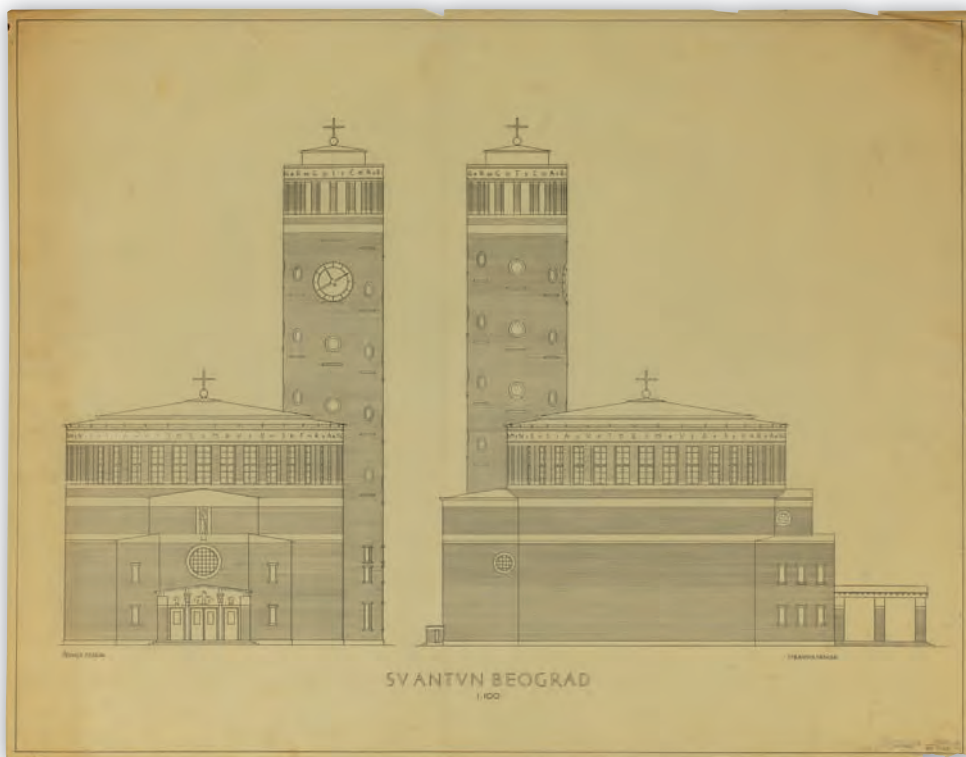
1913. Kolegij bečke Akademije likovnih umjetnosti tri puta ga predlaže za Wagnerova nasljednika, ali prestolonasljednik Franz Ferdinand odbija sva tri prijedloga.

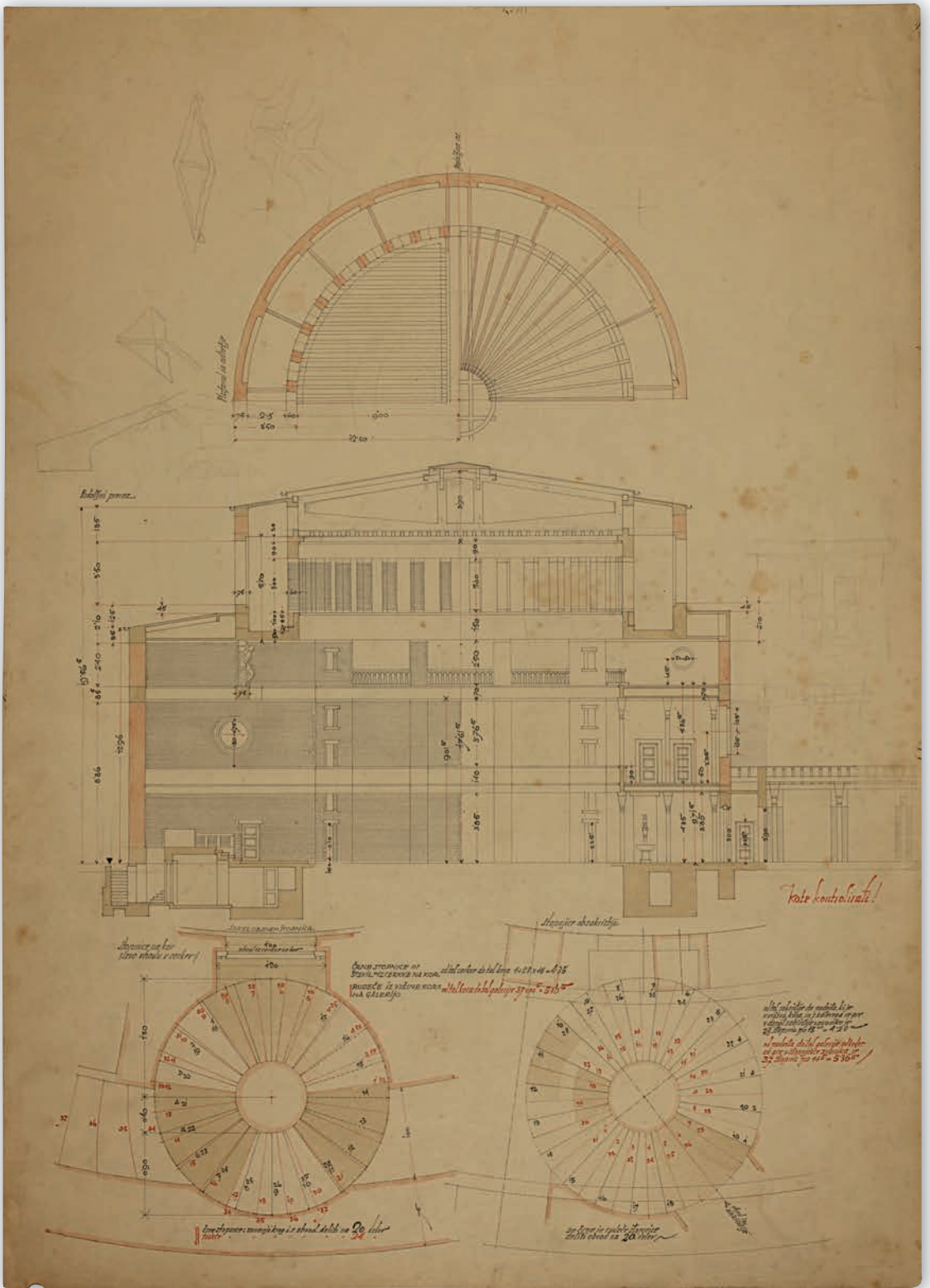
- 1920.** Čehoslovački predsjednik Tomáš G. Masaryk imenuje ga arhitektom praškoga dvorca Hrad. Plečnik za vrijeme školskih praznika do 1935. posjećuje Prag, dok za vrijeme njegova odsustva brigu za preuređenje interijera na Gradu, vrtova i dvorišta te gradnju crkve Presvetoga Srca Isusova vodi njegov učenik i suradnik Otto Rothmayer.
- 1920.–1956.** Profesor arhitekture na Visokoj tehničkoj školi u Ljubljani. U tom periodu projektira preuređenje praškoga Grada, a istovremeno uređuje rodnu Ljubljanu. Pravi nacрте za crkve i građevine po Sloveniji, za Zagreb, Beograd, Bosnu i drugdje. Među glavna djela pripada crkva sv. Franje u Šiški (1925.–1931.), crkva sv. Ante Padovanskog u Beogradu (od 1929.), crkva na ljubljanskom Barju (1937.–1938.), preuređenje Komore za trgovinu, obrt i industriju (1925.–1927.), Seljačka kreditna zadruga u Celju (1928.–1929.), osiguravajući zavod [Vzajemna zavarovalnica] u Ljubljani (1928.–1929.), Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Ljubljani (1936.–1940.), uređenje Prelovšekove vile s vrtom u Ljubljani (početkom 1930-ih godina), oproštajni kompleks Žale (1938.–1940.) i brojni zahvati u gradskom središtu Ljubljane (mostovi, parkovi, tržnice itd.).
- 1922.** Član „Društva arhitekata“ („Společnost arhitektů“) u Pragu.
- 1924.** Počasni član Društva slušatelja visoke škole za arhitekturu u Pragu.
- 1935.** Član Masarykove radničke akademije [Masarykova dělnická akademie].
- 1931.** Umire brat Andrej s kojim je bio usko povezan.
- 1934.** Odlikovan ordenom Svetog Save II. reda.
- 1938.** Redovni član Slovenske akademije znanosti i umjetnosti.
- 1939.** Počasni građanin Ljubljane.
- 1949.** Odlikovan ordenom Zasluga za narod I. reda i Prešernovom nagradom za projekt parlamenta i vojnih spomenika.
- 1952.** Počasni doktorat na bečkom i ljubljanskom Tehnikumu i Prešernova nagrada za životno djelo.
- 1957. 7. I.** Umire u svojoj kući u Ljubljani.

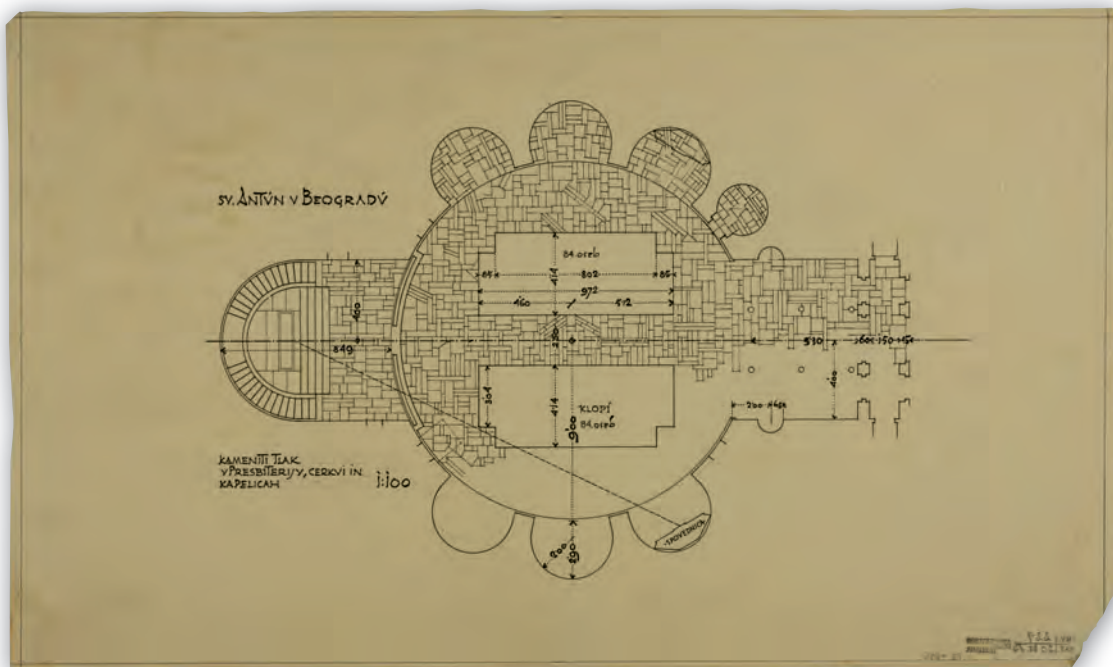

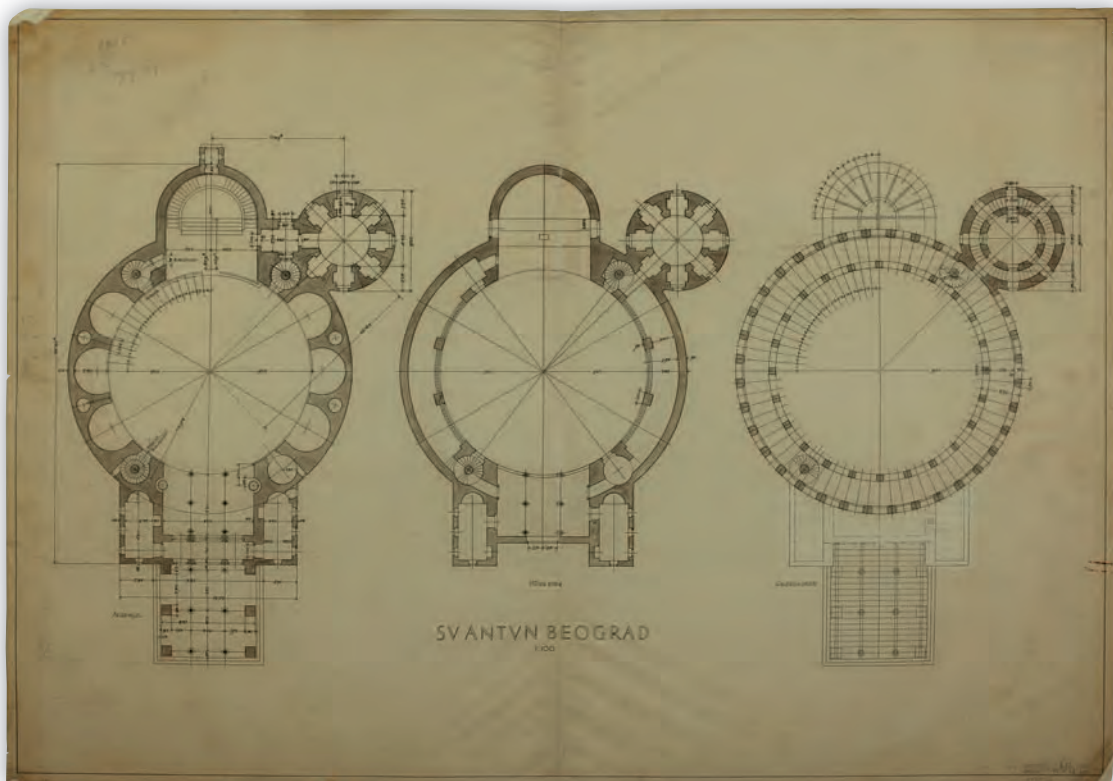
Beograd:
Crkva sv. Ante
Padovanskog,
vanjski izgled
i nacrt
(1929.-1932.)

Beograd:
Crkva sv. Ante Padovanskog,
nacrt poda (1929.-1932.)
Unutrašnjost (1960.-1961.)

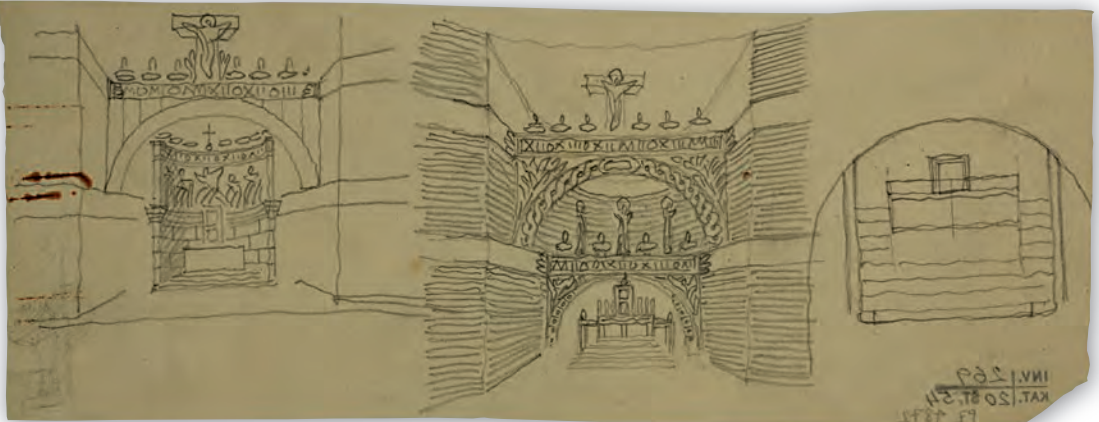
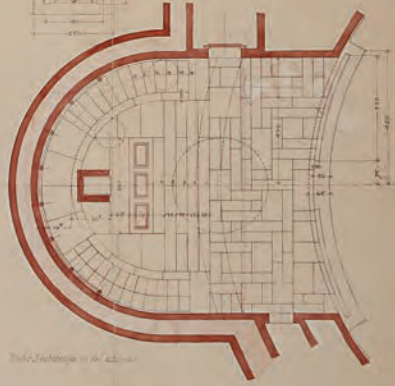
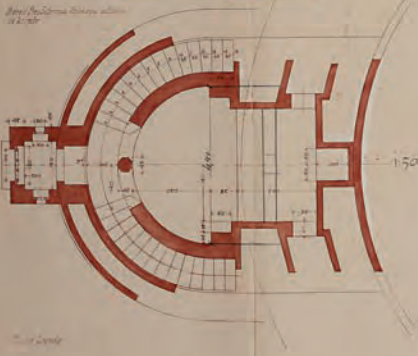
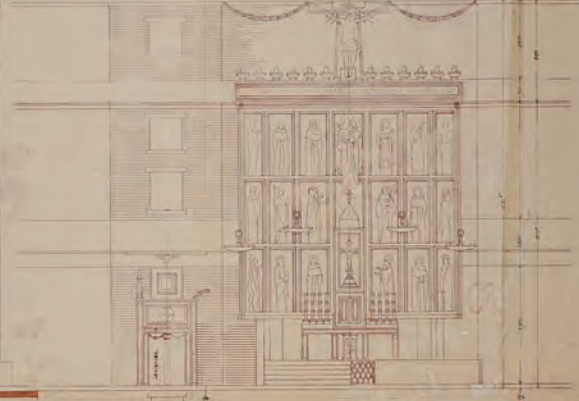
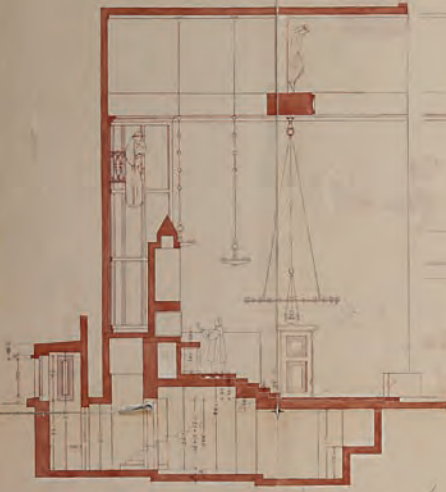

Beograd:
Crkva sv. Ante
Padovanskog,
tlocrti (1929.)

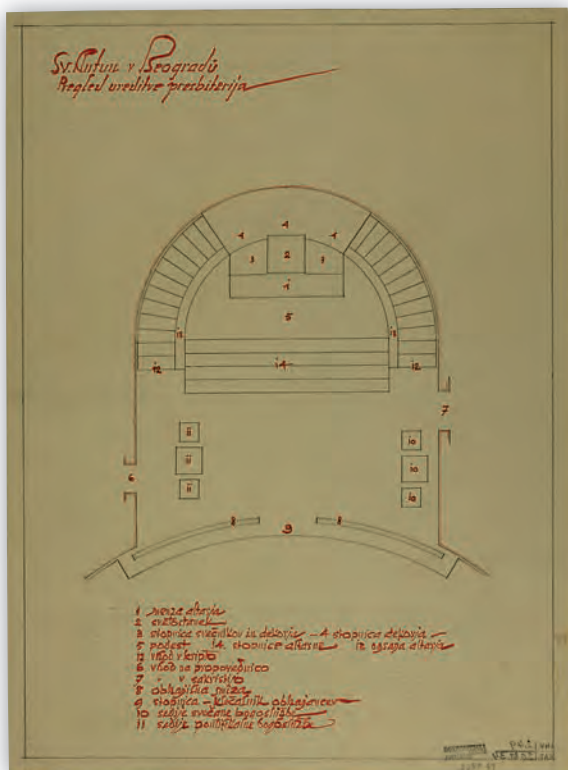
Unutrašnjost
s korom i pobočnim
kapelicama
(1929.-1932.)

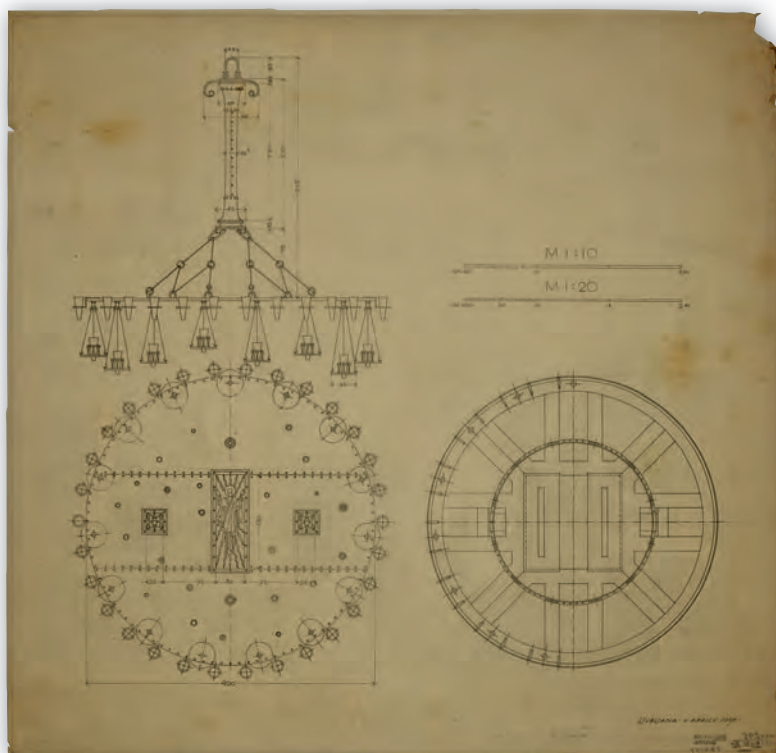
SV ANTVN BEOGRAD

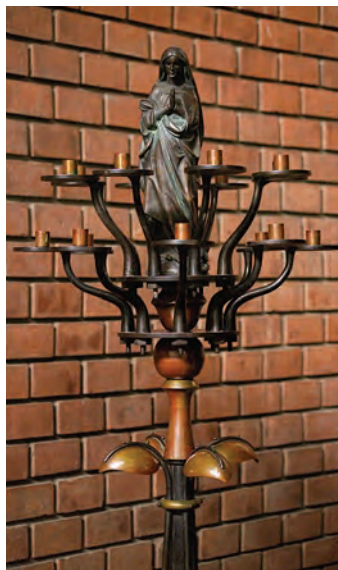
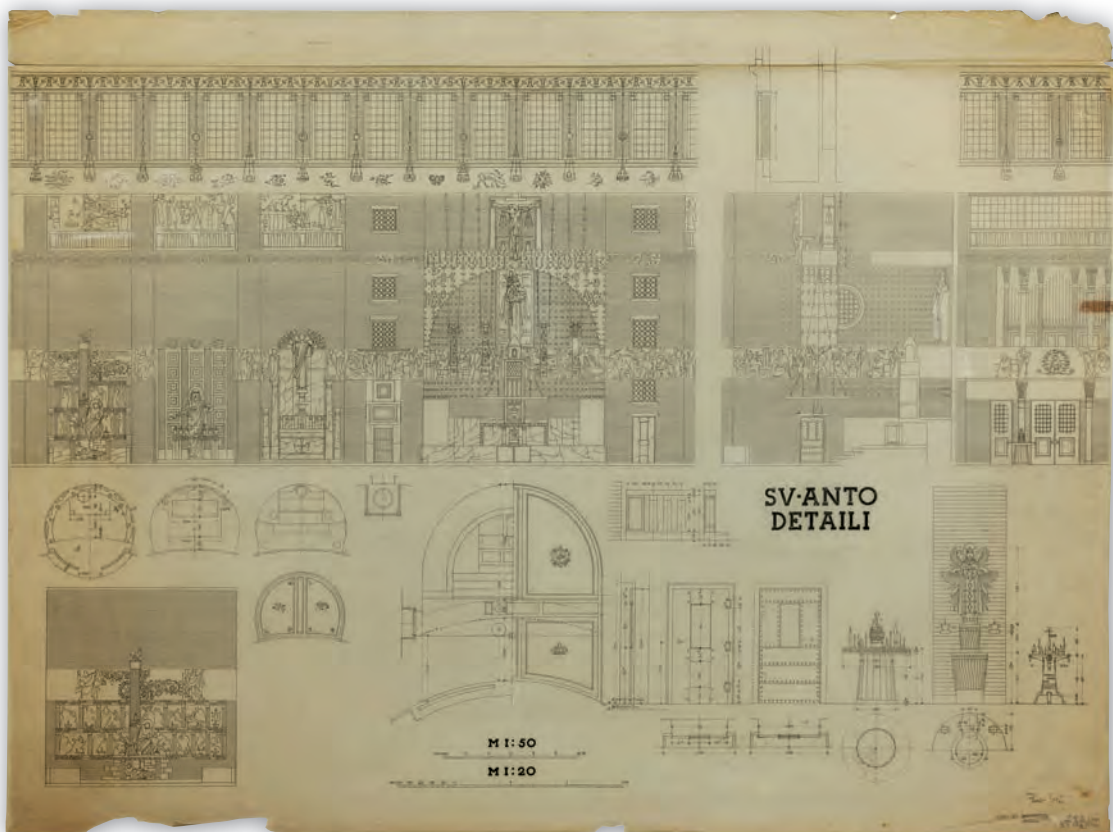

Beograd: Crkva sv. Ante Padovanskog, tlocrt i nacrt prezbiterija s kriptom (1930.-1933.)

Beograd:
Crkva sv. Ante
Padovanskog,
tlocrt prezbiterija
i unutrašnjost;
nacrt lusteru u
prezbiteriju (1937.)

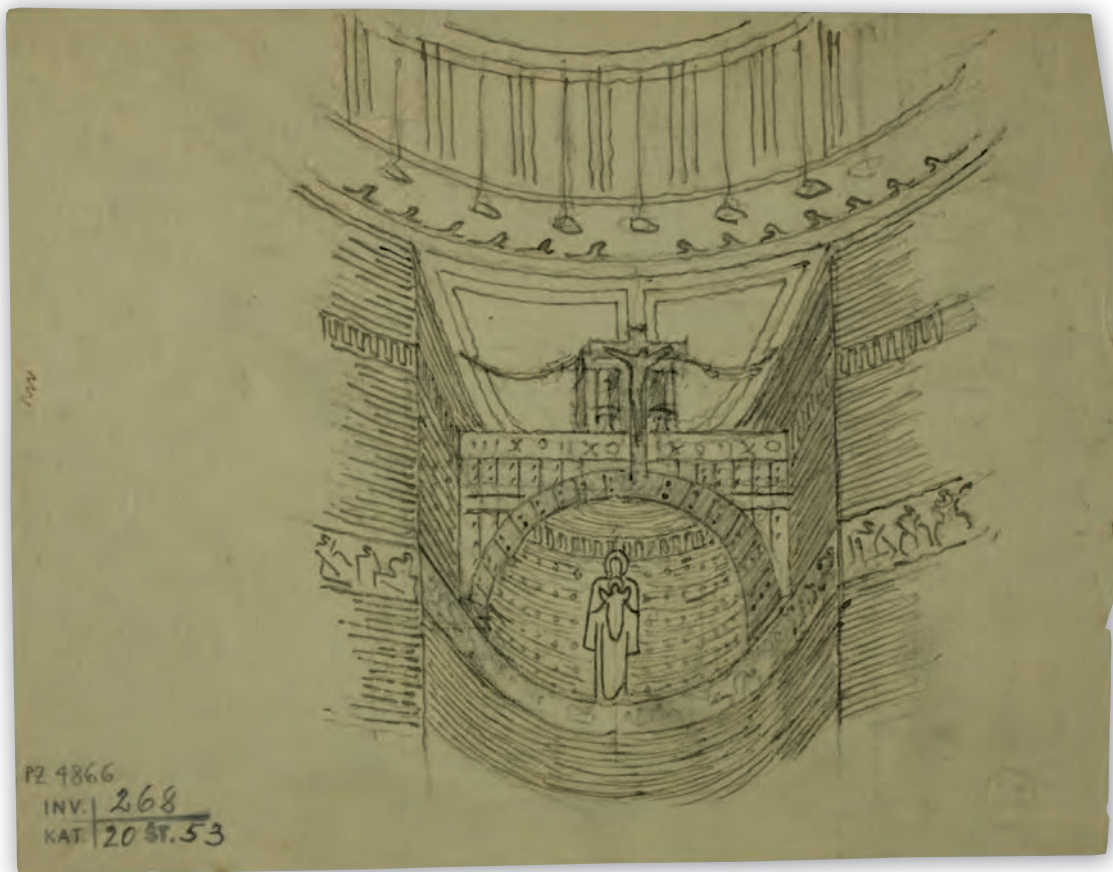

Beograd: Crkva sv. Ante Padovanskog,
generalni plan unutarnjeg uredenja (1936.);

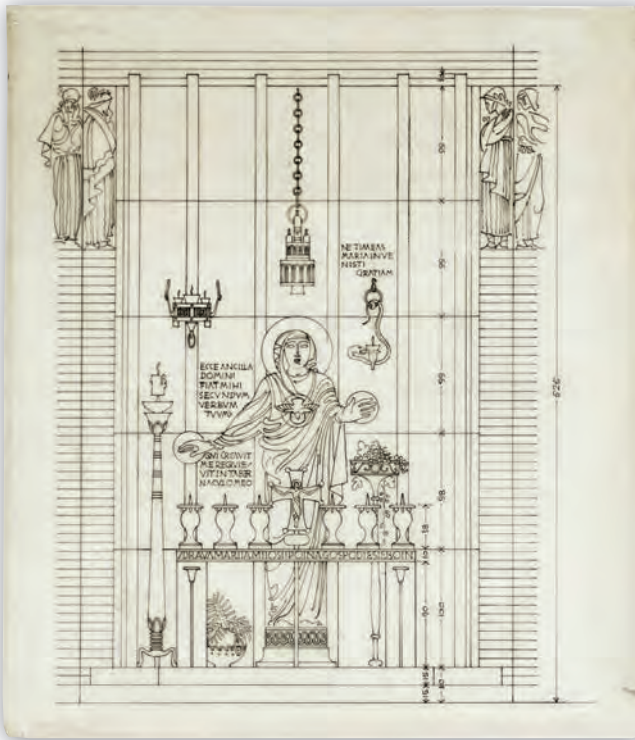
detalji: svijećnjaci (1934.);
tabernakul za kriptu

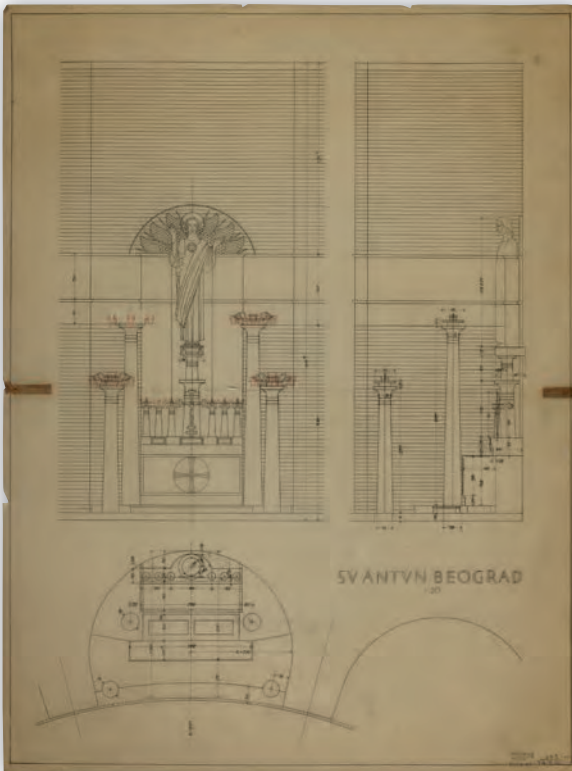

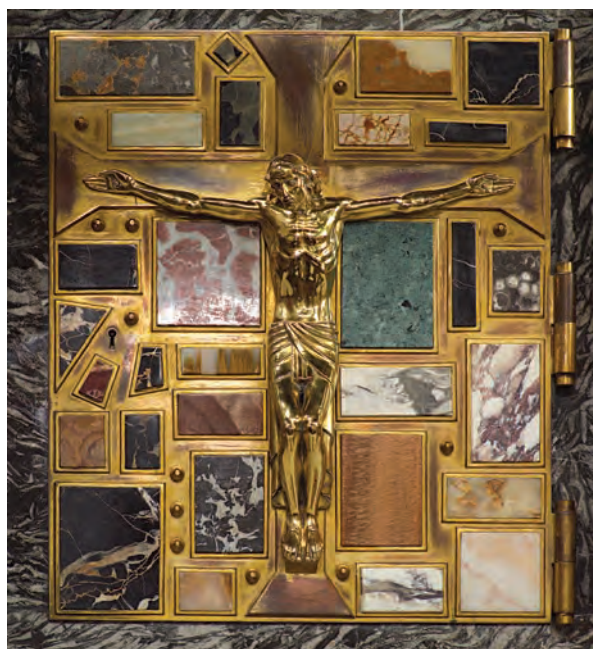
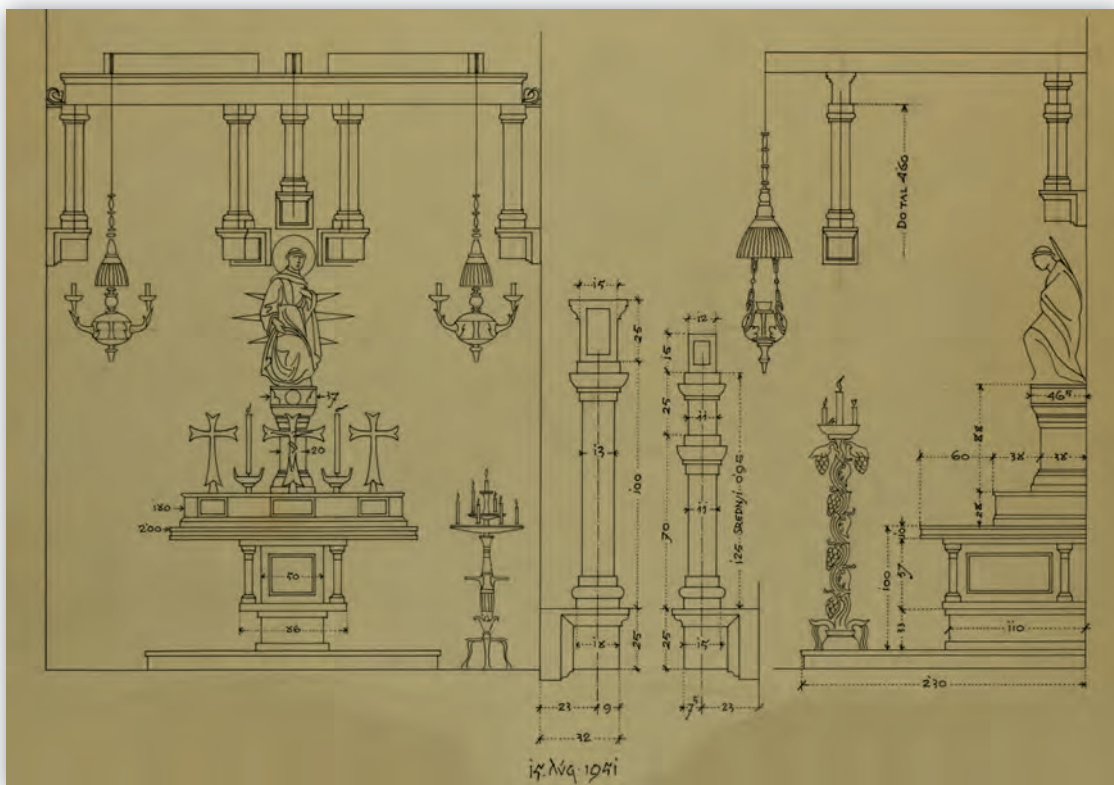
Beograd:
 Crkva sv. Ante
 Padovanskog,
 skica gornjega
 dijela prezbitarija
 (1930.?):
 stavluk

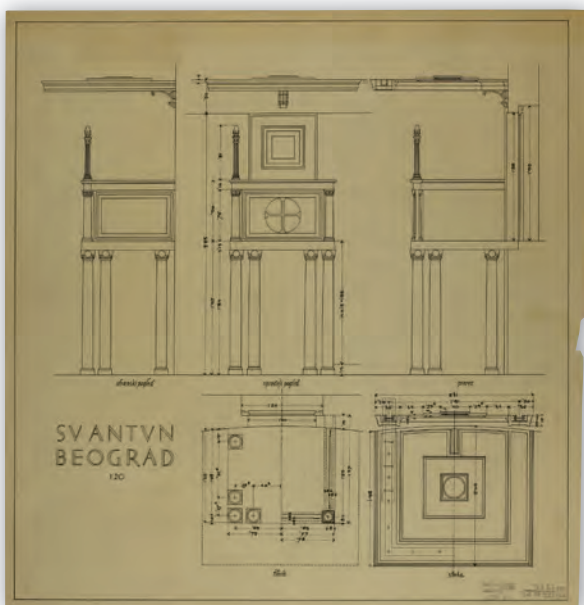
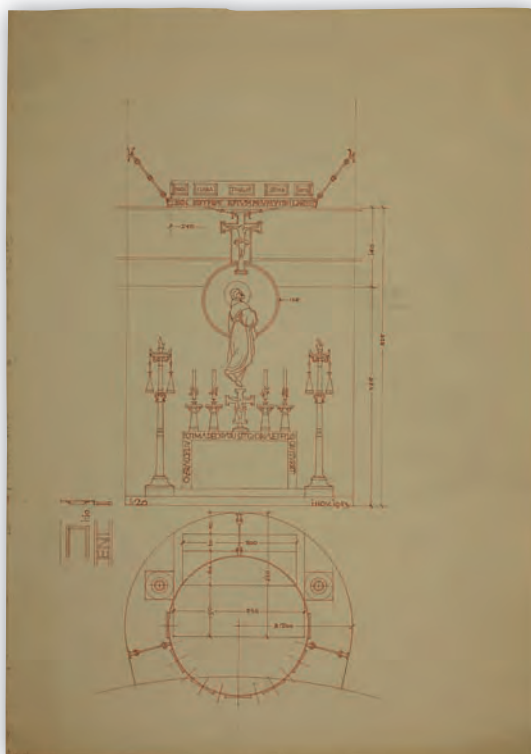
Beograd: Crkva sv. Ante Padovanskog:
oltar BDM, nacrt i unutrašnjost (1937.-1939.);
oltar Srca Isusova, nacrt i unutrašnjost (1934.-1935.)

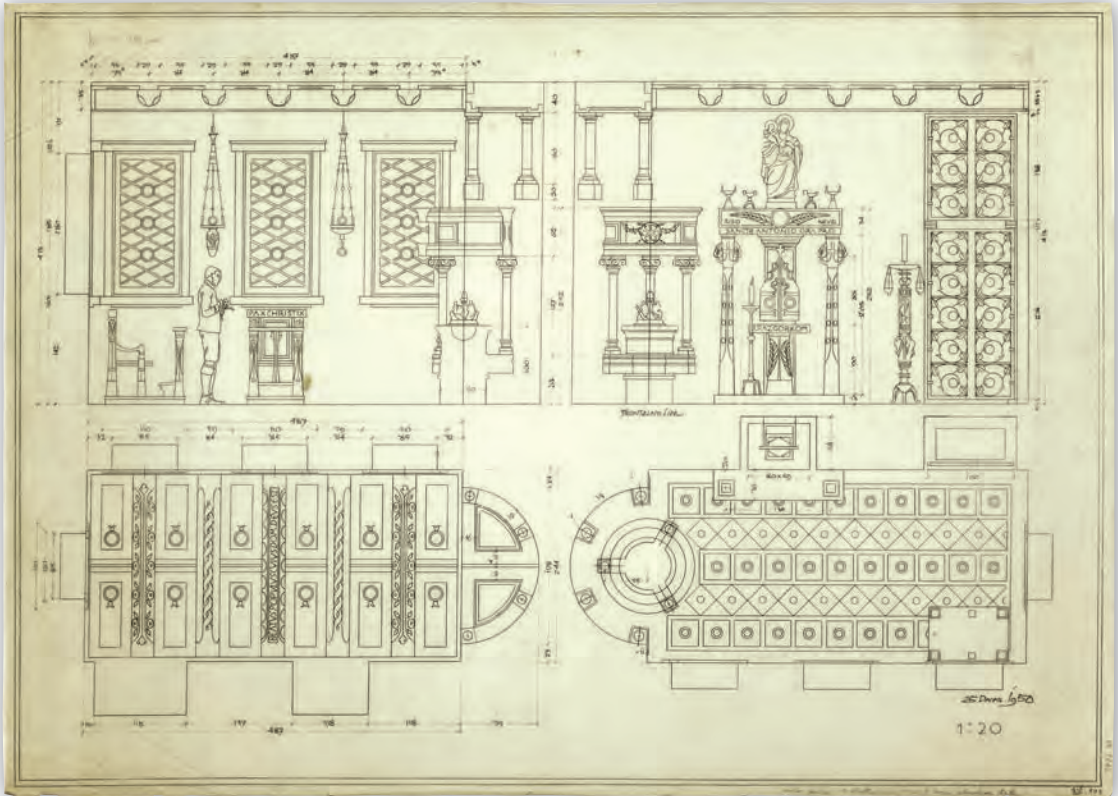
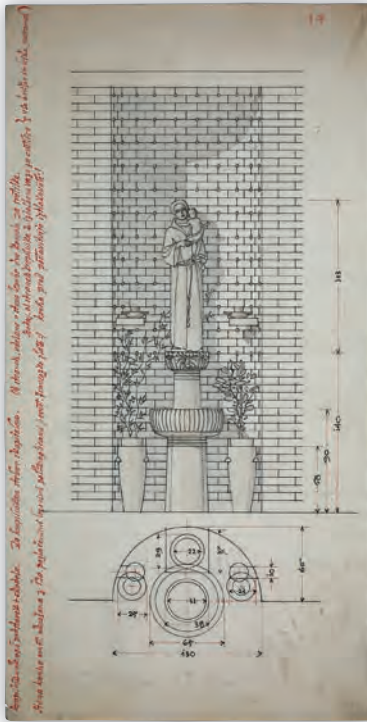
Beograd: Crkva sv. Ante Padovanskog, oltar sv. Josipa, nacrt (prvotno za oltar sv. Ante) i unutrašnjost (1951.);

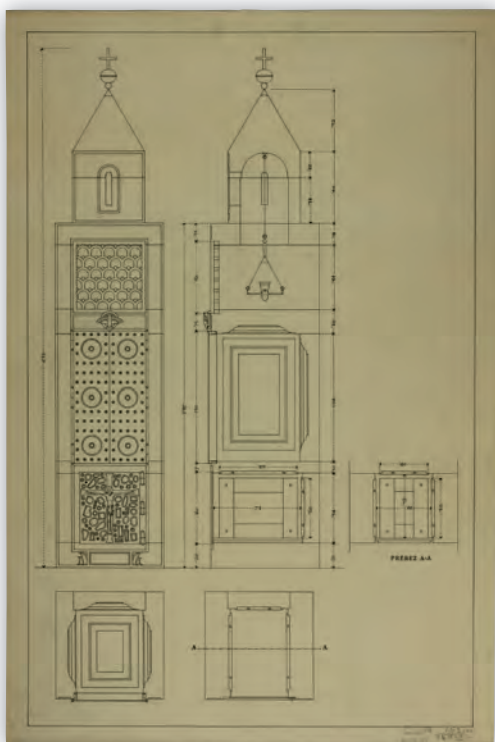
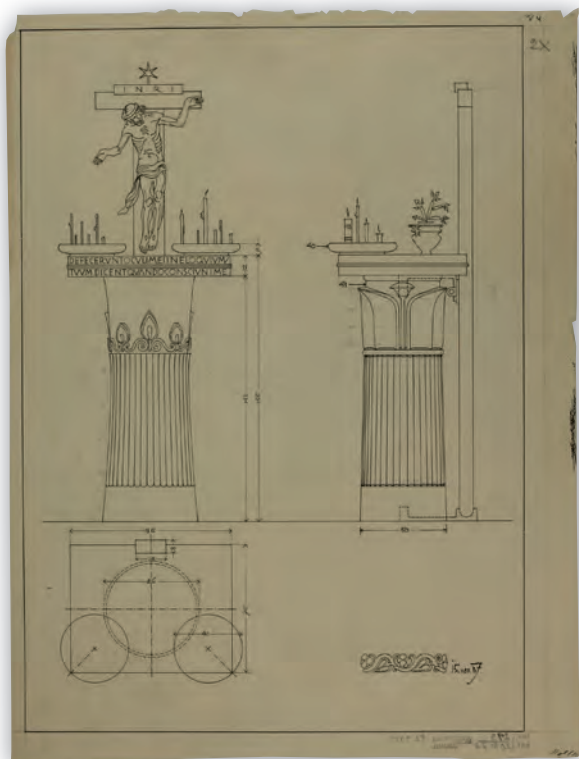
detalj s tabernakula na glavnom oltaru: (1934.-1935.)

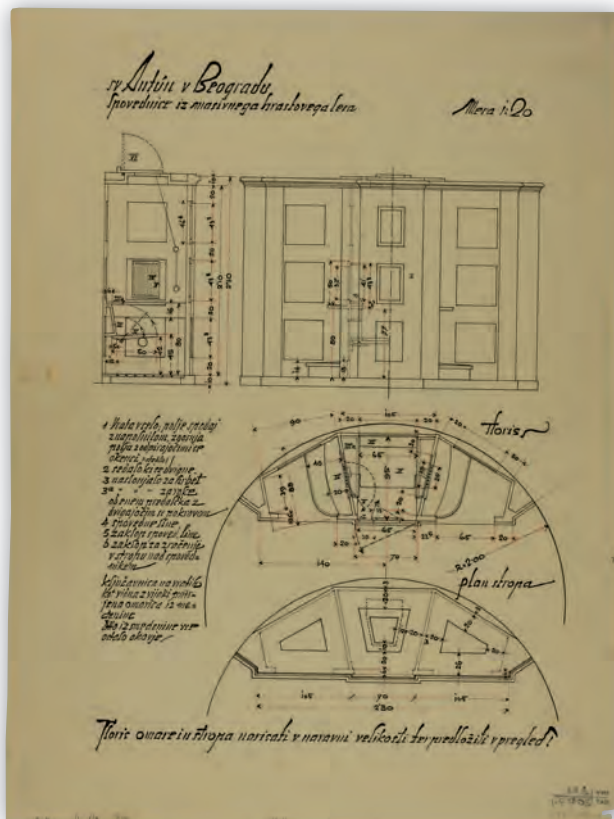
Beograd: Crkva sv. Ante Padovanskog, oltar sv. Franje, nacrt i unutrašnjost (1953.-1954.); propovjedaonica, nacrt i unutrašnjost (1951.)

Beograd:
 Crkva sv. Ante
 Padovanskog,
 škropionica,
 nacrt i
 unutrašnjost
 (1934.-1935.);
 baptisterij,
 nacrt i
 tlocrt (1950.)

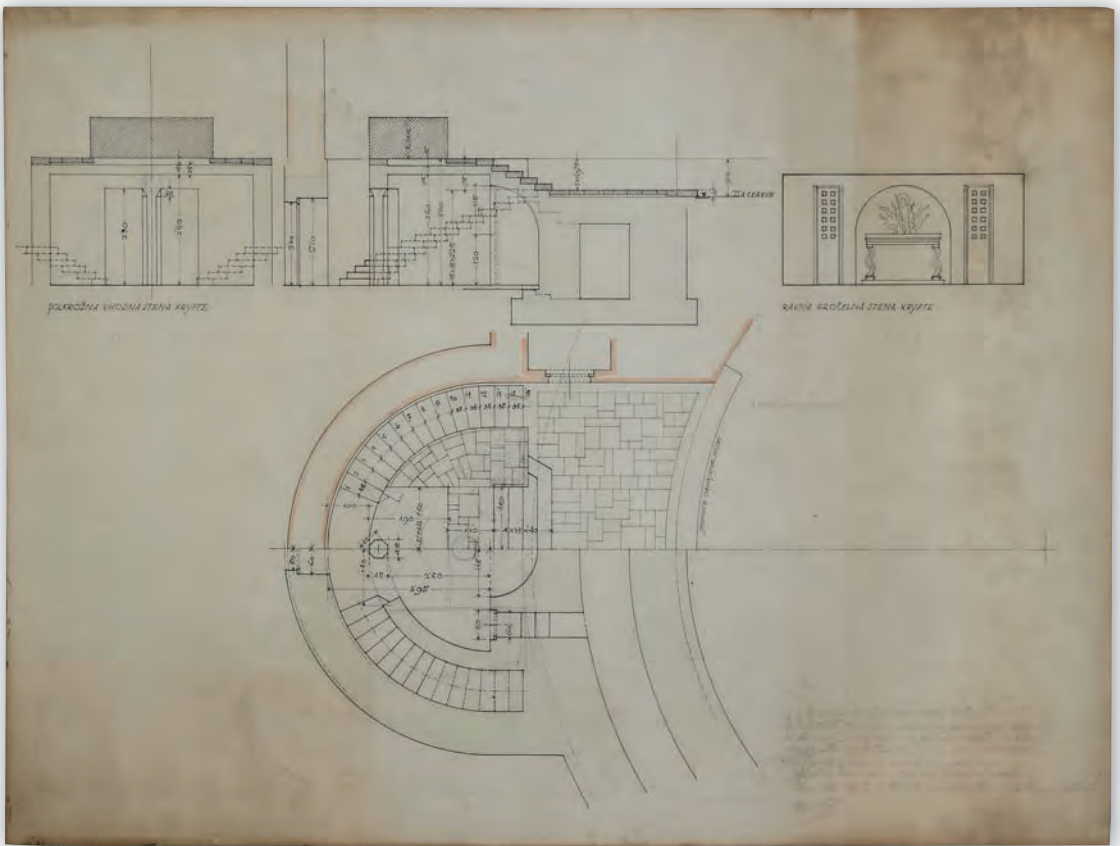

Beograd:
 Crkva sv. Ante
 Padovanskog,
 tumba, nacrt
 i unutrašnjost
 (1937.-1938.);
 glavni oltar,
 tabernakul s
 ekspozitorijem,
 nacrt i
 unutrašnjost
 (1933.-1935.)

Beograd:
Crkva sv. Ante
Padovanskog,
ispovedaonica,
nacrt (gore
levo, 1948.)
i unutrašnjost
(dolje, 1950.);
skica sv. Ante
Padovanskog
za glavni oltar
(gore desno,
1954.)

Beograd:
Crkva sv. Ante
Padovanskog,
kripta, tlocrt
i nacrti
(1933.-1936.)

Vnaglesi: Vidi št 16: vratice u pozadini tabernakla etc. etc. = vrata u pozadini št 16
 Ako se vsa vjerna šala tla kripte (stavan) od pavimenta (tla) predviđena
 2:40^m duboko. To konstatiramo ko bari pri 1/2. Ie po pristupu izmjeriti to
 prije - tem dalje, kes smoreno dalje risti: nji štidi stepnice u kriptu

Medju svjetiljkama projektirane su raze s imjeticim
 svijetlom: Bog zna gsto je prišla njezina cvjetnica, stizidana tako
 do papirnosti u miskevidi e: Ona dva stupa moraju se
 sagidati, da se moze solidno prievrstiti: mramorova obloga etc.
 do to bagatelan trisak

Vage di tabernakla
 in u pozadini, isto tako
 one za cvijete sa detalj-
 hove - sve ce to biti
 iz bijelog mramora
 polirano

Najsolidnija forma za asfal
 je najbiza Zagrebca: Antun Res
 Li ima najbize u Beogr. vedno pada - valjevat na cesti ex gratias!
 Versuchen

Kripta podvarka udani

Antun Res

Ljubljana-Trnovo,
Karunova 4-6:
Plečnikova
spomen-kuča
(Plečnikova hiša;
Muzeji in galerije
mesta Ljubljana),
(gore, 1921.-1924.),
radni prostor
s priborom
(dolje, 1928.)

1932.

1.

[14. VII. 1932., tiposkript, 2 stranice]¹

Br. 348/1932

Gospodinu

Dr. Josipu Plećniku [!],

sveučilišnom profesoru i arhitektu

Ljubljana

Gospodine profesore!

Žalim, da su iz službenih potreba provincije morali otići u Bosnu na nove službe i bivši gvardijan* fr. Bernardin Sarić² i župnik fr. Arkandeo Grgić³, koji su tako sretni bili, da se na Vas obrate za plan crkve svetog

¹ U opisima ovdje donesene korespondencije koristim sljedeće pojmove: tiposkript, pismo [rukopis], razglednica, dopisnica. Kao pisma ovdje se smatraju ne samo standardni, nego i svi drugi formati papira. Pod razglednicom razumijem poštanske karte s motivima nekog grada ili krajolika, pod dopisnicom karte s „neutralnim“ ili umjetničkim sadržajima. Ovo je razlikovanje nebitno, ali može u nekim slučajevima koristiti boljem razumijevanju priopćenih poruka, posebno kada ove rekuriraju na konkretne motive. – U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalaze se kopija tiposkripta i rukopisni koncept ovoga pisma.

² Fra Bernardin (Grgo) Sarić (1878.–1940.). U Beogradu je bio gvardijan i župnik od 1928. do 1931., nakon čega je premješten na Goricu-Livno. Miro Vrgoč: *Leksikon franjevaca Bosne Srebrene iz livanjskog kraja*, Sarajevo, Zagreb, Livno, 2003., str. 247-248.

³ Fra Arkandeo (Mijo) Grgić (1889.–1975.), župnik i vikar u Beogradu od 1926. do 1932., nakon čega je premješten u Tuzlu. *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (u daljem tekstu: HFBL), Zagreb, 2010., str. 209. – Na proljetnom definitorijalnom sastanku provincije Bosne Srebrene, održanom u Sarajevu od 10. do 13. svibnja 1932., kao članovi samostanskog bratstva Sv. Ante u Beogradu navode se: fra Josip Markušić, gvardijan i župnik (na službi od 1931. god.), fra Petar Vlašić, savjetnik i generalni vikar beogradskog nadbiskupa Rafaela Rodića i od 1929. predsjednik

Antuna u Beogradu i da im Vi taj plan dadnete, ali sam sretan i ja, da ću biti neki dionik u izgradnji ove monumentalne crkve, čijoj originalnosti u isticanju religiozne logike, shvaćanju ljepote, te vezanju svete umjetnosti, ljepote i molitve u jedinstven pojam sigurno nema ravne u Jugoslaviji. Kad se odlučivalo o gradnji, ja sam kao provincijal* jedan gotov i naslijeđen plan za beogradsku crkvu zabacio⁴, a odlučio se na ovaj i ovako odredio. Ali uza sve to glavna čast i zasluga ide onoj dvojici, koje sam gore spomenuo, i Vašoj ljubavi prema svetom Anti i franjevačkom redu! Nu kako se ljetos nastavlja, gospodine profesore, sa pokrivanjem crkve, koja će se i dovršiti, ako Bog da – naime: pokrit će se, zatvorit će se prozori i vrata, popodit će se, a ostalo, kako Bog dadne, slobodan sam obratiti se na Vas za neke informacije, barem da mi ih u širokim potezima date:

1.) Kako zamišljate izgradnju oltara*, naročito velikoga?! Visok, nizak, od kamena? Zamišljam, da ovaj krst poviše glavnog oltara ne samo da naglasuje glavnu ideju i sadržinu sviju crkava i titulusa (i ovđe je sveti Anto samo plamen, a križ je ognjište, koje se mora zapaziti) nego ujedno on i preuzimlje funkciju oltarske visine: dio oltarske visine otkinut uzdiže se k nebu!

2.) Kakove imaju biti klupe, ispovjedaonice i naročito propovjedaonica? Da li bi se propovjedaonica imala izgraditi sa zemlje gore, ili da visi u zraku? Kakav materijal? Prirodnije bi bilo, da propovjedaonica bude sa zemlje samo nešto povišena te puk može vidjeti propovjednika, a ne da visi kao u lastavičijem gnijezdu, što je, čini se, umjetnička zamorenost izmislila.

3.) Kakva će biti ograda u donjem koru (pjevačkom) isto u gornjem? Kakva je ograda u prvim galerijama?

4.) Čime bi trebalo galerije popoditi? Da li šarenim betonom (tarac*)? Ili ksilolitom*?

5.) Kako bi se najskladnije popodila crkva, da li i ona šarenim betonom, podijeljenim sa krupnim mozaikom na polja, da bude ljepši i da ne puca?

Nadbiskupskog duhovnog stola (HFBL: 564), fra Augustin Čičić, fra Serafin Sarić, te studenti: fra Anto Strukar, fra Petar Pejčinović, fra Kruno Misilo i sakristan fra Anto Ćurić.

⁴ Vjerojatno se radi o planu arhitekta Blaža Misite-Katušića iz Zemuna koji je izradio i prvi plan za samostan bosanskih franjevaca. D. Prelovšek: Plečnikova crkva sv. Ante Padovanskoga u Beogradu, str. 22.

6.) Kako bi trebalo urediti krstionicu?

7.) Isto bi[h] želio znati oblik posuda za svetu vodu, koje bi valjda imale stajati sa strane u onim udubinama zida pod korom?

8.) Kako bi se imali urediti pasovi u nutrini crkve, gdje dolazi umjetni kamen?

9.) A zatim kako bi se slikale galerije, jer je zid u galerijama očito za nekakvu obradu? Da li afresco?

Ovo sam slobodan zamoliti Vas, gospodine profesore i veliki dobročinitelju nas beogradskih franjevaca, sa slijedeća dva razloga:

a) Ne bih htjeo, da išta udje u crkvu, što nije po Vašoj zamisli, te ću zato i oltar sklepati od kakvih daščurina, dok ne mognem postaviti, kako treba, da po nekom srednjem riješenju ne ostane oltar – definitivno loš!

b) Ako dobijemo plan što prije i za ove „sitnice“, lako je moguće, da za pojedine stvari nađemo lakše darovatelje, i ako su one nekoliko puta skuplje od onoga, što mi u novcu smijemo očekivati!

Oprostite mi na smijelosti, jer je zaista smjelost ovako navaljivati na toliku ljubav i dobročinstva, koja nam iskazujete!

Odani štovatelj:

Beograd VII., Bregalnička 14., Franjevački samostan

14. VII. 1932.

[Pečat: Rimokatolički župski ured sv. Antuna Pad. Beograd]

*Fr Josip Markušić O.F.M.
gvardijan* i župnik*

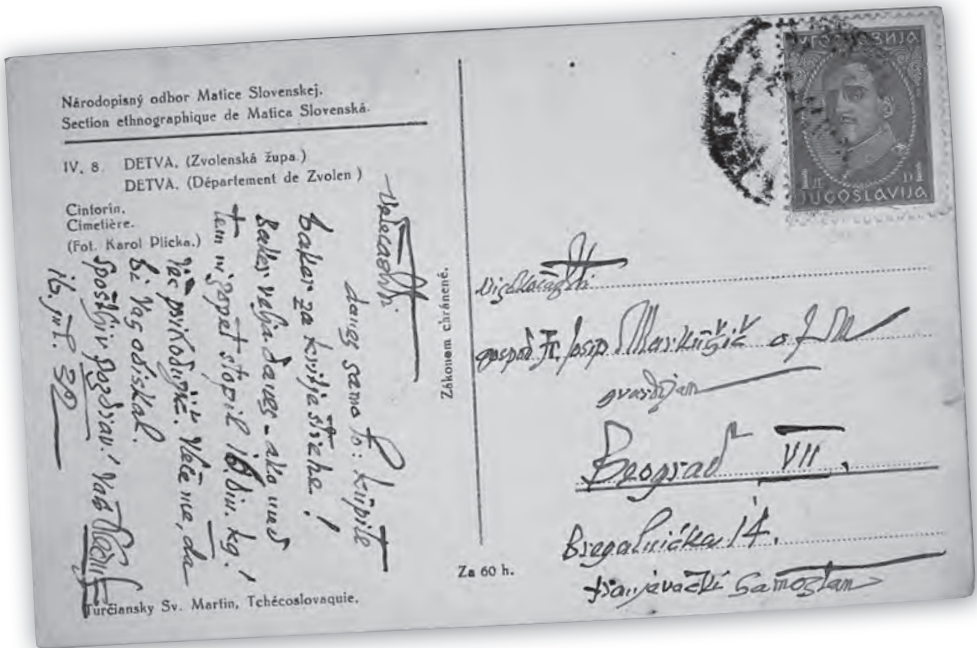
[16. VII. 1932., razglednica: Detva (Zvolenská župa)]

Velečastiti

danes samo to: kupite baker za kritje strehe! Baker velja danes – ako med tem ni zopet stopil 16.din. kg! Več prihodnjič. Vleče me, da bi Vas obiskal.

Spoštljiv pozdrav! Vaš Plečnik

16. jul. 32

[17. VII. 1932., pismo]

Visokočastiti gospod O. gvardijan!*

Z uvodom izredno lepega Vašega pisma ne morem „konkurisati“, zato dovolite izraziti mi samo željo, da se Vam posreči dograditi cerkev sv. Antona, započeto od mnogih s toliko čiste ljubezni do Boga in naroda. Takoj po prejemu Vašega dopisa, poslal sem Vam priporočilo, da si kupite, ako le mogoče, za kritje cerkve baker. – Baker /: Kupfer⁵ :/ je v ceni silno padel. Danes velja 1. kg bakra v debelini 0.06 – 18. Din. En kvadratni meter zahteva cca 5. kg. bakra. Ako imate denar, ali vsaj nekoliko denarja, naročite si potrebno množino takoj – kajti nižje cene je komaj pričakovati – negotovo pa je koliko časa vzdrži ta cena – Tovarna je v Slov. Bistrici – /: za Slov. je glavni zastopnik fa Schneider in Verovšek v Ljubljani :/ Morda imate v Srbiji tudi tovarno – ne vem. Prosim, storite pa vse, seveda, po lastnem preudarku! Altar glavni, mislim, bo najbolje narediti iz kamena. Ali naj je visok ali nizek, odloči koncept – kompozicija. Dobro bi bilo, da do neke mere vsaj, določite notranjo velikost svetostanka* – ali imate kakšne posebne želje zadevno exposicije etc. etc. Klopi mislim, bo priporočljivo narediti iz hrastovine /: dub :/ vendar brez nepotrebnega dekorja. Z prostorom je treba štediti – Zato razstoj klopi 85 – 90 cm? o tem se morate seveda Vi izraziti! Spovednice dtto najbolje iz hrasta – event. Želje bo treba povedati! Propovjedaonica bila je zamišljena vsaj v spodnjem delu kamenita, ter brez strehe: nekako pravi ambon*. Ograda i.e. balustrada* z prelogo na galerijah z lesa – ako mogoče tudi z hrastovine – ev. z mehkejšega lesa – po mizarsko traktirana. Popoditi galerije ksilolitom* bi nikakor ne priporočal. Hoja po njem je sicer tiha ali ksilolit potrebuje mnogo nege, ter navzlic temu brzo razpada – Terazzo* granito na mestu narejen ali v ploščicah je takorekoč večne trahnosti in ne drag. Če je izloženo popoditi cerkev z kamenitimi pločami potem bi nemara kazalo popoditi je iz pločami terazza. Plošče morejo biti poljubno velike, cca 3cm debele, narede in brusijo se že v delavnici ter konečno polože na cem. malto v cerkvi –*

⁵ Kupfer (njem.) – bakar.

Razpoke so v tem slučaju izločene. Vaša misel, kombinirati cerkv. tlak z terazza granita in terazza mosaika – bila bi brez dvoma lepo izvršljiva – kjer bodo stale klopi, ki stoje običajno na lesenem podiju – odpade tlakovanje, podenje cerkve! – Galerija poslikala bi se morda figuralno – Ali al fresco ali pa tempera – bo stvar slikarja, kateremu to delo poverite. Mislim pa, da postopajte v tej zadevi previdno in polagoma! Slike so navadno draga stvar – pa naj bodo zato kvalitativne – Bojte se sentimentalno religiozne rešitve brez velikosti duha in srca.

Vč. gospod župnik! Vsaj v nekoliko sem skušal odgovoriti na nekatera Vaših vprašanj – Dovolim si priporočati Vam, da bi si našli moža, kateremu bi naročili vse te notranje stvari zamisliti in zadovoljivo rešiti – kajti opravičeno dvomim, da bi se meni posrečilo prinesiti v Vašo cerkev, ono toploto, katero Vi in narod želite in potrebujete. Pomislite, prosim, kako težko je na veliko distanco, brez pravega dogleda in živega stika z Vami in izvršitelji tako delikatno delo voditi! Prejmite, prosim, moj najspoštljivejši pozdrav in izraz moje udanosti.

Bodite z Bogom!

Vaš Plečnik

17. jul. 32

4.

[20. VII. 1932., razglednica, motiv: Jajce s tornjem sv. Luke. Izdanje: Anto Andjukić, Jajce (Bosna)]

Beograd VII., Bregalnička 14.

– Franjevački samostan

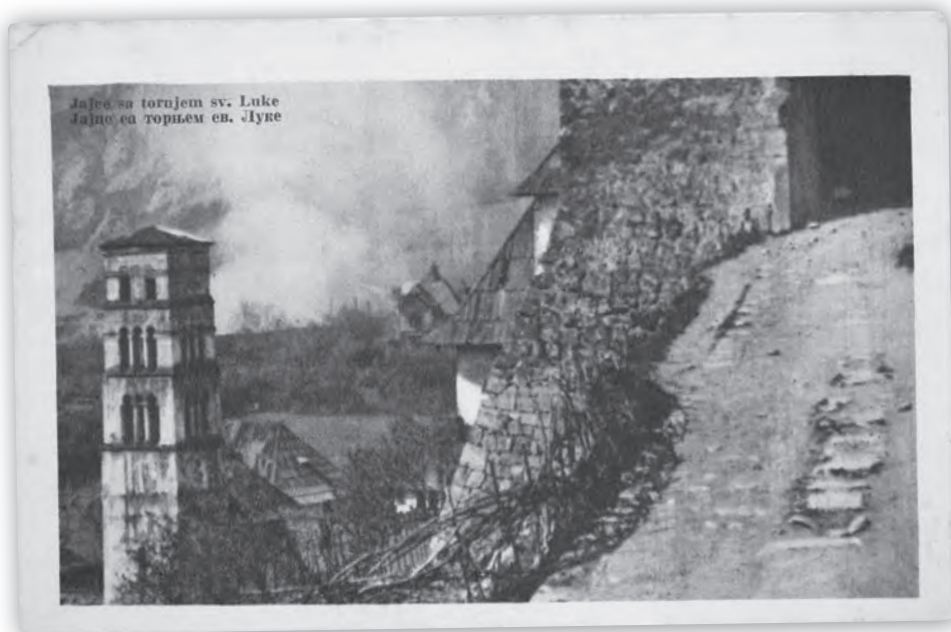
20. VII. 1932.

Gospodine profesore,

Ja sam dne 24. ov. mj. naumio putovati u Bosnu na duhovne vježbe, a kad se vratim (oko 5. VII.) ponovno ću Vam se javiti, da dođete u Beograd, bude li Vam ikako moguće! Do toga vremena željezne grede bit će već smještene i dizat će se rogovci. Crkva će biti pokrivena bakrom 7 debljine. Ovdje vele, da je bakar 17.50 din.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[2. XII. 1932., tiposkript, 1 list]⁶

Gospodin

Dr. J. PLEĆNIK [!], sveučilišni profesor, arhitekt

Ljubljana

Gospodine profesore!

Ja sam dosada u dovršavanje crkve potrošio oko 450.000 din., i nekako smo utoliko gotovi, da ćemo na Bezgrješno Začćeće Bl. Dj. Marije, dne 8. ov. mj., obaviti blagosov crkve i useliti se unutra sa službom božijom. Velika briga, da smognem 450.000 din. učinila me je nemarnim prema Vama, naravski na moju vlastitu štetu i sigurno na štetu potpunosti umjetničke izvedbe. Imo sam nakanu, da Vas ljetos zovnem na 10 do 20 dana u Beograd, ali tako, da bi stanovali u samostanu, gde bi mi dali usmenih savjeta i razjašnjenja. U čemu se je pogrešilo, ako je moguće popraviti, sigurno bi se popravilo. Nu u velikoj brizi i nastojanju za traženjem novaca, ne izvrših ove druge moje dužnosti, da Vas zovnem. Vi, koji ste toliko učinili, učinili bi nam, mislim, i tu ljubav. Nego Vas, gospodine profesore, pozivljam sada na blagosov crkve i, ako je moguće, da ostanete barem koje vrijeme u samostanu; što se nas tiče, možete ostati koliko Vas je volja, pa i godinu dana!

Odani štovatelj

Fr Josip Markušić

Gvardijan i župnik*

Beograd, 2. XII. 1932.

⁶ Pismo kao kopija (?) sačuvano u arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu. Kako u Plečnikovoj zbirci u Muzejima i galerijama grada Ljubljane nema ovog dopisa, moguće je da on ili iz nepoznatog razloga nije bio odaslan, da nije sačuvan ili da nije uopće stigao na namijenjenu adresu.

6.

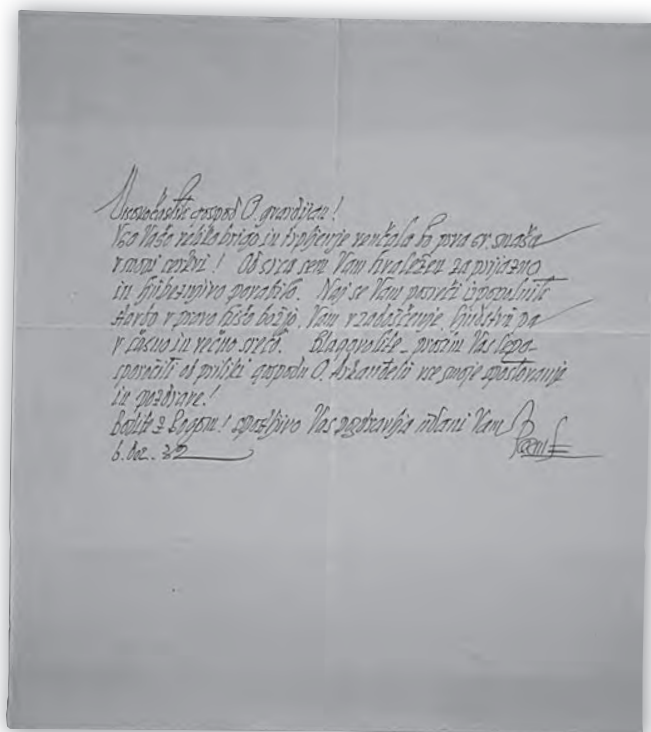
[6. XII. 1932, pismo]

Visokočastiti gospod O. gvardijan*!

Vso Vašo veliko brigo in trpljenje venčala bo prva sv. maša v novi cerkvi! Od srca sem vam hvaležen za prijazno in ljubezljivo povabilo. Naj se Vam posreči izpopolniti stavbo v pravo hišo božjo, Vam v zadoščenje, ljudstvu pa v časno in večno srečo. Blagovolite – prosim Vas lepo sporočiti ob priliki gospodu O. Arkandelu⁷ vse moje spoštovanje in pozdrave!

Bodite z Bogom! spoštljivo Vas pozdravlja udani vam Plečnik

6. dec. 32

⁷ Fra Arkandeo Grgić (P I).

1933.

7.

[31. V. 1933., tiposkript, 2 stranice]

Beograd, 31. V. 1933.

Gospodine profesore!

Dne 25. prošloga mjeseca bio je ovdje Vaš asistent, arhitekt Vinko Lenarčić¹, komu ste preporučili, da pregleda i crkvu Sv. Ante, te Vam se na toj pažnji od srca zahvaljujem, kao i na poslanom ispravku našega križa i poprečne betonske grede u svetištu! Ovom prilikom slobodan sam da Vas puno toga zamolim:

1. Nisam ja sam, koji držim, da će ova naša crkva u Beogradu, ukoliko podje za rukom da se izvede prema Vašoj umjetničkoj zamisli, biti jedna od prvih građevnih umjetnina u Jugoslaviji. Čini se, da slično misli i vajar Meštrović², koji je bio ovdje da pogleda crkvu 6. o. mjeseca.

2. Za to se mi nećemo šaliti u izgradjivanju, nego ćemo sasma sigurno izvoditi i u glavnom i u detaljima prema Vašim nacrtima, porukama i shvaćanju. U koliko smo dosada žureći se ili krivo shvaćajući nešto izveli, sve ćemo ispraviti, što se može i što znademo, i to bez otezanja, pa ćemo tako ispraviti i križ sa betonskom gredom.

3. Nu ovom prilikom moram reći [!], kako se ja ni najmanje ne uhvam [!], da bih danas našo graditelja, naročito pak ne ovdje u Beogradu, koji bi se htjeo ozbiljno udubiti u Vaše umjetničke zamisli. Svi arhitekti, mislim,

¹ Vinko Lenarčić (1904.–1966.), Plečnikov „najljubši učenec“. *Plečnik, kot se ga je spominjal njegov najljubši učenec Vinko Lenarčić. Dopolnjena izdaja ob 50-letnici smrti Vinka Lenarčića ter ob 60-letnici smrti Jožeta Plečnika in 10-letnici začetka postopka za njegovo beatifikacijo*, uredil Simon Lenarčić, Ješovec pri Kozjem, 2016.

² Ivan Meštrović (1883.–1962.), hrvatski kipar, graditelj. U to vrijeme Meštrović je radio u Beogradu, gdje su nastala njegova poznata djela: Spomenik zahvalnosti Francuskoj (otkriven 1930.) i Spomenik Neznamom junaku (1934.–1938.).

znadu graditi, ali svi ne znaju u djelima svojim da govore. Što se pak tiče crkve, trebalo bi, da još i – mole!

4. U koliko smo pogriješili nastavljajući radove prošloga ljeta, bilo je samo za to, što smo se iz osobnih razloga morali žuriti, te nismo imali kada pitati, a sami ne umidosmo. Ovome svemu i to je uzrok, što ja nisam imo planova u rukama, jer bih bez sumnje u onome, što opazim, bezuvjetno tražio, da se skrupulozno izvede. Interpreti, kojima je parodiranje najveća krijepost, pogibelniji su za umjetnost od mene prostog čitaoca.

5. I ako bi crkvu morali izgrađivati 100 godina, ipak ćemo raditi isključivo prema Vašoj zamisli, za to Vas molim, ako možete, da mi pošaljete ili potpuno izrađene, ili barem dobro naznačene (skicirane) po Vama ili prema Vašim naputcima, slijedeće detalje:

- a) Glavni oltar*
- b) Jedan sporedni oltar (da vidim, koji bi dio okrugline i visine imo uzimati?)
- c) Križ nad svetištem (da li će biti prerađen u drvetu ili ovako, kao što je sada, od umjetnog kamena?)
- d) Ispovjedaonica (koji oblik i veličina?)
- e) Pločnik u svetištu i pločnik u crkvi (veličina i oblik ploča, način redanja?)
- f) Polustupovi u svetištu za vječno svijetlo.
- g) Klupe za puk. Stolice za asistenciju*. Kako izgledaju klupe, koliko su i kako se imaju redati radi okrugline crkve?
- h) Klupe u koru (za svećenstvo).
- i) Pričesna klupa (ograda u svetištu).
- j) Propovjedaonica.
- k) Posude za svetu vodu, u dvjema udubinama pod korom.
- l) Stupovi pod korom i u vanjskom atrijumu* (da li se svakom stupu može dati neko ime: Bogorodičin stup, itd? Bi li oni bili od betona, ili od kamena (kakvog kamena?)
- m) Zdenac za svetu vodu u krstionici i kamena zdjela za krštenje djece i odlijevanje vode u sakrarij*.

- n) Križ na crkvenom krovu.
- o) Detalj drvene ograde u prvoj galeriji: koja je debljina i visina stupića? Da li se on ima praviti od jednog komada hrastovog drveta, ili sastavljen, da ne bi puco?!
- p) Željezne rešetke na donjim prozorima u crkvi (sakristija*, župski ured, krstionica i tri donja, ili šest njih, od malih okruglih prozora) radi sigurnosti od provale.
- r) Kako bi se odijelilo dvorište crkveno od ulice: da li samo sa dvije – tri kamene stepenice, ili ogradicom?!
- s) Bi li se sakristija izradila malterom, ili umjetnim kamenom (tucanim ili brušenim) te neki dijelovi obložili hrastovinom (lamperaj*)?!
- t) Isto tako: bi li se izveo narteks* u tucanom umjetnom kamenu (ukoliko ne zahvaća dvopečena cigla)?
- u) Gelenderi* u stepeništu.
- v) Bili [!] se mogo izvesti nekakav krović nad vanjskim ulazom u kriptu*, da ne pada kiša?!

I dok Vam ovo, sigurno sa puno preuzetnosti, pišem, ujedno prilažem „Franjevački Vijesnik“³, u kojem je doslovno sadržana kritička bilješka A. Deroka⁴, pisana u „Srpskom Književnom glasniku“⁵. Isto tako prilažem plan križa u prezbiteriju*, kako smo ga mi izveli, i kako ga Vi poslaste po gosp. [Vinku] Lenčariću – da nam konačno pošaljete potpuno izrađen detalj (za umjetni kamen, ili drvo) koga bih ja nastojao da odmah izvedem!

³ Pismu je priložen članak Fr. Josip Markušić: Crkva sv. Ante u Beogradu, u: *Glasnik Beogradske nadbiskupije* VII (Beograd, 5. 1. 1933.) 1, str. 4, a ne članak iz *Franjevačkog Vijesnika* koji nije priložen pismu ili pak nije sačuvan u Plečnikovoj ostavštini. (Vidi bilješku niže!)

⁴ Aleksandar Deroko (1894.–1988.), srpski i jugoslavenski povjesničar umjetnosti, arhitekt, ilustrator i autor. Prema njegovom nacrtu rađena je 1935. god. pravoslavna crkva Svetog Preobraženja u Novom Sarajevu kao, zajedno s arhitektom Bogdanom Nestorovićem (1901.–1975.), iste godine i Hram sv. Save u Beogradu. „Kritičku bilješku“ Aleksandra Deroka citira Markušić u svome prilogu „Crkva sv. Ante u Beogradu“, u: *Franjevački Vijesnik* XL (siječanj, 1933.) 1, str. 24-29, ovdje str. 25.

⁵ Aleksandar Deroko: Prvi monumentalni hram Beograda, u: *Srpski književni glasnik*, br. 8 od 16. 12. 1932.

Što se od svega ovoga ne mogne odmah izvesti, stavit ću u posebne korice sa natpisom: „detalji majstora Plečnika za radove crkve“, da se tako ništa dalje ne traži, već pomalo izvodi, kako se može. Držim, da će ovi napori, i Vaši i naši, biti jedna uzvišena molitva Bogu, za dobro naših duša i dobro naroda.

A na koncu molim, da oprostite moju preuzetnost!

Odani štovatelj vaš:

[Pečat: Rimokatolički župski ured sv. Antuna Pad. Beograd]

Fr Josip Markušić
gvardijan i župnik*

Fr Josip Markušić
gvardijan i župnik

[10. VI. 1933., razglednica; brana na Ljubljanici u Ljubljani]

Za Vaše prelepo pismo se pristrčno zahvaljujem ter Vas spoštljivo pozdravljam

10. VI. 33

udani Vam Plečnik

9.

[17. VI. 1933., tiposkript, 1 stranica]⁶

Beograd, VII. 17./VI. 1933.
Bregalnička ul. 14.

Veleštovani gospodine profesore!

Jedna osoba mi je na svetog Antu dala novac, da napravim jednu klupu u crkvi, i ja bih je napravio, da svijet vidi, kako izgleda, pa ne sumnjam, da bi se našlo i drugih darovatelja za klupe. Malo je skuplje, istina, tako praviti jednu po jednu, ali nek samo pođe!

Za to bih Vas molio, gospodine profesore, ako bi mi mogli poslati detalj za klupu, i u tu ću Vam svrhu staviti svoje neke upite!

1. Bi li se klupe razmjestile u dva reda, ili više?
2. Koliko ima biti prolaz sredinom?
3. Da li bi se u klupama pravila sjedišta sa automatskim dizanjem?
4. Klupe će biti manje i veće radi okrugline crkve? da bude jednak hodnik između crkvenih zidova i klupa.
5. Klupe bi se morale nekako tako razmjestiti, da ostane slobodan pristup i pokrajnim oltarima*. Time bi se, istina, smanjio broj klupa, ali je, čini se, potrebit slobodan pogled k svima oltarima.
6. Ne mogu nikako, da si predstavim kako će klupe biti na galerijama i kako bi se one postavile?

Na svršetku Vam i to saopćujem, da me puno zabrinjuje i električna, jer što se unutrašnjošću crkve napravi, često se puta pokvari nekusnom elektrifikacijom.

Odani Vaš štovatelj:
Fr Josip Markušić O.F.M.
župnik

⁶ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalaze se kopija tiposkripta i ruko-
pisni koncept ovoga pisma.

[19. VI. 1933., pismo]

Velečastiti

od planov za Vašo cerkev /: v kolikor imam te pri rokah ./ delajo se ravnokar nove matrice. Hočem, da dobiste vse načrte v Vaš arhiv /: dobro bi bilo, da si preskrbite še plane fundamentov in konstrukcij od graditelja ./ Naredil sem koncept velikega altarja in vobče prezbiterija* – sedaj vso to zadevo rišem. Če Bog da, zgotovim to in k temu potrebne detailne rise. Tudi drugo vse dobiste, če Bog da, polagoma! Načrt za tla in razmestitev klopi – katere hočem narediti po najboljših merah vendar ne luksurijozne. /: Nikakor Vam ne svetujem sjedišta sa avtomatskim dizanjem ./ Upam da se Vam posreči rešiti dostojno tudi vprašanje elektrike. Cerkev ni cirkus.*

Velečastiti, prosim blagovolite imeti nekoliko potrpljenja da rešim, kakor le vem in znam, najbolj vroče zadeve. Spremljajte delo moje s pomočjo molitve. Vse drugo pojde po tem lepo gladko – prijetnejše – Lepo in prisrčno Vas pozdravlja Vaš Vam udani Plečnik

19. jun. 33.

11.

[14. VII. 1933., dopisnica]

Visokočastiti

da ne boste v skrbeh, dovolim si Vam sporočiti, da delo za Vašo cerkev
napreduje – Lepo in spoštljivo pozdravlja udani Plečnik

14. ju. 33.

Visokočastiti
 da ne boste v skrbeh, dovolim si Vam
 sporočiti, da delo za Vašo cerkev
 napreduje. Lepo in spoštljivo pozdravlja
 udani Plečnik

14. jul. 33,

[17. VII. 1933., tiposkript, 2 stranice]⁷

Beograd, dne 17. jula 1933.

Gospodinu

Profesoru – arhitektu J. PLEČNIKU

Ljubljana

(Sveučilište)

Kad bi moj rukopis bio iole lijep, makar i ne bio u klasičnoj antiki stilizovan kao Vaš, pisao bih Vam rukom, a ovako moram pisati na stroj, što je sigurno, kad se usporedi s Vašim, profanacija. Primio sam Vaše pismo i kartu, na čemu Vam od srca zahvaljujem. Za pet – šest dana idem u Bosnu na duhovne vježbe, a kad se vratim, javit ću Vam se. Ovo pišem, da Vam iskreno i priprosto, više neznačajki nego franjevački, saopćim ponovno neke svoje misli o crkvi u Beogradu. Vi ćete razabrati što je pravo, a što je sentimentalno. Opazit ćete moju žurbu, da se što više detalja pribere za crkvu, kojih ja moguće i neću izvoditi, ali se bojim, da se iza mene ne bi još više pogrešaka učinilo, nego što sam ja učinio. Nek je što više detalja na okupu ne samo radi toga, da se ovo umjetničko remekdjelo čestito izvede, već da bude i nekom školom za buduće fratarske generacije, kako treba raditi. Kod nas fratara je, gospodine profesore, tako, da mi ništa ne radimo isključivo za vrijeme dok smo živi, već da nam se u generacijama „isplaćuje“. Fratar kupuje knjigu i misli: skupa je, jer ću ja samo nekoliko godina čitati, nu sjeti se, da te iste knjige iza 100 godina ne će morati drugi kupovati, pa pregori „velike pare“.

Bio sam u Rimu, Beču, Pešti, u Pragu (i u Jugoslaviji) ali nisam vidio ovako lijepe crkve, kao što je naša, ili se barem meni nijedna od onih, koje sam vidio, nije ovako dopala, te mislim, da joj nema ravne do Svete Sofije, koje urešenih i bogatih crkava, kojima naša ni slična biti neće, ali sam u njima zagledavo slikariju, kipove, mozaik i slične stvari, nikada formu. Nu ja se još nikada nisam divio zlatnom lancu od dvije kile težine na vratu kakva gazde. Tkogod uniđe u našu crkvu, prvo je da pogleda na prozore k nebu, dok u drugim crkvama u prozore uopće nisam pogledao, ako nije bio od mozaika, naročite izvedbe. Tko

⁷ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se kopija tiposkripta ovoga pisma.

pogleda Sv. Pavla u Rimu, sigurno će spominjati tri reda stupova od oniksa*. Nu da je ona od pečenog siromašnog panonskog blata, kao ova naša, ne znam, šta bi imo vidjeti! Vi svojom umjetnošću prkosite materiji.⁸

Piso mi je [Ivan] Meštrović prije neg je još vidio crkvu, da je to već sretno, što je Vaš plan, jer, veli, ako i ne uspije posve (što se i umjetniku može dogoditi), bolja će biti, nego da smo ikome drugome dali. Tako ja mislim o crkvi, a koliko vidim, i drugi mnogi. Bez sumnje je ona najveća graditeljska umjetnina u državi, pa ću ja stoga i osobitu pažnju posvetiti izvedbi detalja. Ne znam, je li Vam poznata franjevačka bosanska provincija, mi žalimo samo to, što ova crkva nije u središtu naše provincije, jer ona jest naš ponos, ali je daleko od „fratarskog naroda“ Bosne, da ljepotama njene forme pridodamo naročite svoje čare i osjećaje!

Žao mi je i za Vas, što nam bliže nismo [!], da Vas prisvojimo! Ja ne znam, gospodine profesore, kako ćemo Vam se zahvaliti za toliku Vašu ljubav koju nam činite?! Platiti Vam ne možemo, a zahvaliti Vam se ne znamo, ne samo za planove i detalje, nego i za one tako marljive i precizno dodate bilježnice u crtežima, da bi ih što bolje razumjeli. Da sebi pravite kuću, ne bi ju s većom predanošću mogli praviti. Je li to dakle odlika samo majstora-umjetnika, ili još više nešto?! Nu jedna je sigurno plaća Vaša: ne ćete ispasti iz naših molitava i kronika, a drugo je, da će ova crkva već svojom umjetninom osvajati duše, jer je život u njenim formama i svijetlo, koje svakog rasvjetljuje; i treće je, da će ona u svim našim krajevima uvijek ubuduće dizati protest, da se crkve zidaju tako, kao da su one zgrade, koje su određene samo za službu božju, a ništa više, te bi mogle inače i u druge svrhe služiti! Da se jedanput prestane sa praksom: pravi, a ne misli! Crkva ne mora biti bogatstvo, ~~ali mora biti bogatstvo~~, ali mora biti umjetnina. I ako nije umjetnina, nije crkva. Meni je samo to žao, što nemam još dva milijona dinara, da vidim dovršenu crkvu, jer bi se tu uistinu za svakoga našlo jedno obilje raskoši unutarnjih doživljaja! Da samo vidite čarobnost večernjeg i jutarnjeg svijetla, te mjesečeve igre po noći!

Odani Vaš štovatelj:

Fr Josip Markušić
župnik

P. S. Mislim, da patos gornje galerije bude od terazza*, a bi li bio isti i za donju galeriju, ili bi mogo biti od ksilolita*?

⁸ Rečenica naknadno unesena rukopisom.

[3. VIII. 1933., pismo]

Visokočastiti gospod

*Vaše pismo sem prejel, prebral in – spraval v predal – da se ognem skuš-
njavi ponovnega čitanja – Priznam pa, da sem Vašo umetnost izražanja in
Vaše globoko čutenje občudoval – da ste mi s pismom vlili v srce mnogo
čiste radosti! Ihre Begeisterung hat auch mir neue Begeisterung gebracht!⁹
Tiskovine sem shranil nepregledane: če je v njih grenka resnica, nečem biti
po njej vznemirjen – ker se itak preveč, skoro do neznostnosti poznam – če
je pa v njih slava, jo nočem slišati, ker mi ne gre. Za historijo bosanskih
franjevcev sem Vam od srca hvaležen. Spoštuje jih od davna visoko vsa
Slovenija. Biti podučen o njih herojičnem delu je dolžnost nas vseh! Z Bož-
jo pomočjo nadaljujem z delom za Vas. Narejene imam balustrade*, klopi,
spovednice, prižnico, tlak, svetilke v presbiteriju – koncept presbiterija v
meri 1:50. Ravnokar je v izvršitvi plan za veliki altar* v meri 1:20 – etc.
etc. Pripravljene imam – kakor sem bil obljubil, tudi vse plane cerkve – Vse
to da seveda precej opravila – Prosim imejte še nekoliko potrpljenja – de-
lam vse po najboljši vesti in primerjeno okolnostim dobe. Če Bog da – do-
bite vse v dogledni dobi.*

Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

3. aug. 33.

⁹ Ihre Begeisterung hat auch mir neue Begeisterung gebracht (njem.) – Vaše odušev-
ljenje donijelo je i meni novo oduševljenje.

[14. VIII. 1933., pismo]

*Presbyterij**

*Klečalna stopnica obhajilne mize¹⁰;
 Tlak presbyterija iz nevezano velikih
 plošč, stopnice oltarne*, podest altarja*
 iz vezano velikih plošč, vse iz svetlega
 dalm. mramorja. Obhajilna miza
 beli, svetli dalm. mramor, leščeno
 delo. dvokrilna vratca iz brona
 lita – po posebnem načrtu.
 12ta stopnjica v kripto* iz dalm. mra=
 morja, ostale če že mora tako biti iz
 brušenega betona /: dolomitni pesek :/
 Ograja altarja iz belega dalm. mra=
 morja, leščena. Ves ostali altar iz
 belega, posebno lepega dalm. mram.
 leščeno delo vseskoz. Stiki i.e. fuge
 brušene! Vobče vse znotraj in zunaj
 najskrbljiveje in najdostojnejše narejeno.
 Notranjščina /: vložena :/ tabernakla* iz
 masiv. palisandra ali pa mahagonija.
 event. cedre = leščeno delo, dtto stropni
 okvirček v podobi križa za pritrditev
 konopeja i.e. svilene obvese¹ Vratca iz
 masiv palisandra ali pa mahagona
 leščena okovana z dragokameni. Križ
 na vratcih iz pozlač. brona, corpus*
 rezan iz slonovine. Vse okovje, to je
 nasadila, zapahi, ključavnica etc. iz*

*Govorim dalmat. mramor
 seveda more biti tudi srbski.
 Imate v Dalmaciji brate ki Vam
 morejo biti tudi posredniki
 /: mi se čudimo kako jeftino
 so dalm. klesarji pripravljani
 izvrševati dela naproti
 našim „monopolistom“ ki seve
 NB dobro delajo!*

*klesarski majstor
 Vicko Matulović¹¹
 Žrnovo, Korčula* } I

*Marij Šain¹²
 klesar. mojstor
 Korčula* } II

*Poteznik iz 7m/m močne, trdo
 valjane pozlačene bronovine
 /: Poteznik = tablette na katerem
 leži korporale* in stoje sv. posode
 da jih more manjše velikosti
 svečenik potegniti bliže sebi.*

¹⁰ obhajilna miza (slov.) – pričesna klupa.

¹¹ Vicko Matulović, klesarski majstor; drugi podaci o osobi nepoznati.

¹² Marij (!) Šain, klesar, Korčula. Kod Plečnika doslovno tako: Marij; za Dalmacijo to je ime neobično, moguće ipak: Marin (?).

medenine v ognju pozlačene. Vrati expositorija* iz trdo valjane 7-8 mm debele bronovine, zunaj in znotraj pozlačena. Na notranji strani bogato z granati* in kristali posejana. Križ vrh piramide iz brona, pozlačen.

Ikonostas* na okroglini konhe*, torej za oltarjem: okvir je iz temno luženega hrasta, z vso skrbljivostjo čedno pritrjeno na zid. Podobe slikane, quasi fresco, na 4cm debele, z malo ometane plošče iz plutovine /: Kokplatten¹³ najboljše kako vosti :/ ter z pozlač. vložnimi letvami pritrjene v omenjeno okvirje, z medeninastimi vijaki. /: Podobe more slikar postopoma izvrševati doma, v svoji delavnici :/ Soha sv. Antona, rezana iz lipovega lesa, ter na polimentno* podlago medlo in leskno zlačena. Figura, odstoječa zidu, na lepo kovano konsolo pritrjena.

Prečnik /: Querbalken¹⁴ :/ nad altarjem, sedaj iz betona, spredaj in zadej izravnani z makar dobro narejenim rabitzem*. Na sprednji strani, deloma vtopljen v prečnik, okvir iz temne hrastovine. Stiki profilov kriti z rožico. Napis v napolnilni deski globoko trikotno rezan /: vse po posebnem

tretja etaža svetostanka* – nad expositorijem*, zakrita z perforirano mramor. tranzeno. Za na svetilka – ki naj simbol. kaže da je nekdo živ v svetostanku. –

na njem 12. svetilk /: elektr. / ob križu 2. večje vaze – vse iz brona. ev. bakra. Kakor je preskrbljeno da se more za altar odnosno svetostanek bogato postirati cvetlice – bo morda čedno, če se za velike praznike – akoravno s trudom, postirajo na prečnik cvetice.

¹³ Korkplatten (njem.) – ploče od pluta, plutene ploče.

¹⁴ Querbalken (njem.) – poprečna greda, prečka.

detailu in pozlačen. Križ iz temno lužene hrastovine. Corpus iz lahke, temne samo deloma pozlačene bronovine. Žarki za corpusem: zlačeni les. Festoni* iz lipe rezani /: okrogli. premera :/ pozlačeni in na primerno železo pritrjeni. – v presbyteriju četvero z stropa visečih svetilk cca 0.95 v premeru, iz kovine na eno elektr. luč z dekor stekl. tulpo poveznjena /: risane samo v 1:50 :/ Corona pendente* z dvaintrideset lučmi, v sredi prosto viseča ampula* – večna luč – Corona obešena je na prečniku. Veliki njeni obroč /: 3m v premeru :/ je iz zloženega mehkega lesa ter z medeninasto pločevino obit.

Prižnica: podestna plošča in enega kosa kamena, vzidana z zadnjo stranico v zid v ostalem podprta z 8. stebriči. /: Tepih = čilim :/ Čilim mesto lesenga poda! na podest. ploči 2. manjša stebriča; med stebriči je dovolj prostora

stebriči 3. profilirane tranzene; sprednja okrašena s križem. Povrh teh malih stebričev in tranzen arhitravna* preklada – preko nje pa hrastova polirana polica.

Spodaj med osmerimi da bi se moglo morda v božičnem času umestiti jaslice!

V enem oglu prižnice bronasti steriček to je svetlonosec. Vsi kameniti deli iz svetlega to je belega dalmat. mra= morja. Plafond prižnice iz masiv.

hrast. lesa. Pritrjen na žel U profil, ki je prikovan na po dve in dve U profil= aste konzole, krepko v zidu zasidrane.

Konzola pod stropom, nad vratmi: lipa rezana in pozlačena, etc.

klopi so postavljene na podium – je to zasta= reli način – ali priporočljiv zaradi zime!

Izven prostora ki ga zauzemajo klopi so vsa tla pokrita z kamenitim tlakom – ne=

vezanih razmer in oblike, vsakovrstnih vrst kamena /: solidni odpadki! :/

fino na mestu sestavljena in zafugirana na ta tlak se postavijo v obeh krajnih altarnih konhah spovednice /: spovednik od tam dobro vidi na altar. Dtto se postavijo v ostalih četverih konhah sporedni altarji na ta tlak –

Stebri pod korom vsaj, če mogoče iz svetlega mramorja /: vobče bi bilo dobro vsa dela iz kamena ene vrste izvršiti! kapiteli morejo biti različni, more se pa voliti tudi samo ena typa. Dtto stebri v atriju, ki pa morejo biti a priori iz umetnega kamena.*

Ograje galerij: Spodnji del = sokel iz betona, na notranji strani preložen z desko za klečati. deska hrastova, event iz mehkega lesa firnižovana. Balustri iz brušenega betona /: proti vzorcu! – beli dolomit. pesek :/ Preklada nad balustri iz brušenega betona. /: Morebiti za dobiti balustre in preklado /: sokelne :/ iz pol. mramorja v Dalmaciji ceneje nego pri nas iz betona. Lesena hrastova balustrada bi bila najbrže dražja nego betonska ali pa marmorna v Dalmaciji.*

Matrice planov so pri meni, ter jih morete dobiti še poljubno število. Prirodni detajli so pa priloženi v originalu. Ostali detajli v narurni velikosti bi se morali šele risati, sevé potem, kadar bodo dela dovoljena z strane ordinarijata in Vaših predstojnikov.

Kiparska in slikarska figuralna dela sem seveda naznačil kot architectus – Ako pridobite [Ivana] Meštrovića da Vam naredi Corpus nad prečnikom, zastonj – naj vé, da ni vezan na moj ris – Vezan naj pa je na mero – la mesure!

Za modele kapitelov – narejenih po špeciijelnih detailih priporoča se zahtevati event. oferto: Alojzij Kos¹⁵, kipar i štukater, Zagreb Maksimirska cesta 15.*

¹⁵ Alojz Kos, kipar i štukater, Zagreb; drugi podaci o osobi nepoznati.

*un grand proportion – so ein Kristus am Kreuz darf kein innerer u. äusserer Krüpel sein!*¹⁶

Velečastiti „vroče je, vroče – čelo poti – solnce pekoče – zemljo žari za(to) odpustite da tako površno pišem in končujem moj „bericht“¹⁷. Priznati morate, da smo se pošteno potrudili „potolažiti Vašo prvo željo“. Za drugo bo – Bog preskrbel čas in sredstva – upajmo. Bodite mi prisrčno pozdravljeni!

14. aug. 33.

udani Vam Plečnik

¹⁶ la mesure! un grand proportion – so ein Kristus am Kreuz darf kein innerer u. äusserer Krüpel sein! (franc./njem.) – mjera! velika proporcija – takav Krist na križu ne smije biti nikakav unutarnji i vanjski bogalj!

¹⁷ Bericht (njem.) – izvještaj, izvješće.

[6. XI. 1933., tiposkript, rukopis, 2 stranice]

Gospodine profesore!

Već sam Vam davno moglo javiti, a donekle i dužan bio, da moje starješinstvo i crkveno i redovničko odobrajte sve Vaše detaljne planove i skice za crkvu sv. Ante, pa što još više i oni imajući puno povjerenje u Vaše poznavanje liturgijskih propisa, savjesnost i umjetnički ukus, i sve drugo odobravaju, što ćete u buduće napraviti za ovu crkvu, arhitektonsko djelo, koje nadaleko, još ovako sasvim prazno, pa ni u glavnijim stvarima nedovršeno, kao umjetnina nadilazi druge i starije i novije crkvene građevine. Bogu hvala! – ja sam veseo, što se ima čovjek za što žrtvovati, ima se gdje sveta umjetnost izvoditi! Koliko se puta čovjek razočara pred jednom građevinom i crkvenom i profanom, kad izvana pogledate, a za tim uniđete unutra, pa Vam se pričini, da pred sobom imate knjigu: lijep papir i lijepa oprema, ali unutra – besposlica i besmislica. I što god unutra lijepa unesete, razara čuvstva većma, jer pravi nesklad.

Ali, gospodine profesore, ovde smo mi u tom pogledu na nezgodnu terenu, jer apsolutno nije moguće naći majstora, da se razumije u crkvenu umjetnost, a najmanje još dorasla ovoj crkvi. Koga se god prihvatim, oni uvijek misle, da je smisao umjetnosti u sekstantu*. Stoga sam prisiljen, skrupulozno se čuvajući, da ovu umjetnost mi Beograđani što manje pokvare, nepravedno Vas uznemirivati i u sitnicama, koje bi inače trebo da zna izvesti i dobar zanačija. Ali industrija je ubila umjetnost, kao što grijeh dušu ubija. Šaljem Vam dvije stvarčice [!], da se o tome uvjerite!¹⁸

Sada Vam dakle, gospodine profesore, pišem iz dva razloga, prvo: da Vas o nečemu obavijestim, a drugo: da zamolim neke detalje.

Obratio mi se ljubljanski kamenorezac A. Vodnik¹⁹, da bi pravio oltar* Sv. Ante, poslo sam mu planove da stavi ponudu. On ima prednost, što bi

¹⁸ Vidi niže 1. P. S.

¹⁹ Alojzij Vodnik (1868.–1939.), slovenski gospodarstvenik i kamenorezac, vlasnik poduzeća Kamnoseška industrija, Ljubljana, osnovanog 1860. godine.

bio pod Vašim nadzorom, ali ja izrade ni tamo ni ovamo nikome povjeriti ne ću bez Vašeg odobrenja.

Isto Vam dostavljam jednu ponudu za izradu drugih kamenih radova, naročito prve galerije. Patos je sigurno preskup.

A nadalje Vas molim, gospodine profesore, da mi pošaljete slijedeće naputke i detalje, navodim po redu hitnosti:

1). Detalj za pokrajni kameni oltar Srca Isusova, koga će nabaviti jedno pobožno društvo. Da mi je prvi pokrajni oltar, da vidim kako rješavate pitanje prostora i visine, a ostale pokrajne oltare makar slične pravio po ovom prvom tipu! Društvo, koje preuzima da nabavi oltar, želi da on bude oltar Presv. Srca Isusova, nu ja bih želio, da on ne bude šablonski izveden: kamen sa nekoliko crkvenih emblema i gore kip Srca Isusova, nego da se više mjesto sa kipom i srcem, punina božanske ljubavi izrazi suncem i zrakama. Za to sam slobodan priložiti ovdje dvije reprodukcije (da mi se kasnije povrate) kako ja taj oltar zamišljam, a što ne umijem riječima opisati.

2). Detalj pričesne ograde pred velikim oltarom (da li će ona biti sa istim stupićima i završnim vijencem, kao i prva galerija?).

3). Detalj brončanih vrata u ogradi pred glavnim oltarom.

4). Detalj ogradice oko glavnog oltara nad silazom u kriptu.

5). Detalj kamene posude za svetu vodu u udubinama pod korom.

6). I nadalje još ovo: U Beogradu je običaj, da se Sv. Anti u čast mnogo svijeća pali, ili se pali za duše pokojnika. Taj se običaj, i kad bi se htjelo, ne može iskorijeniti, ali se da upraviti. Svijeće se pale ovako: za duše pokojnika postavljaju se niže zemlji, a Sv. Anti više. Potrebno bi dakle bilo, za ovu crkvu napraviti kameni sto, otprilike veličine 55 i 90 (ili 100) centimetara, normalne visine, izveden tako, da donji dio sadrži klupicu, na kojoj bi se palile svijeće za duše pokojnika, a gore Sv. Anti, i jedan i drugi dio sa nekim simbolima. Dok se ovakova šta ne izvede, svijet pali svijeće po betonskom patosu crkve.

7). Svakako želim detaljan nacrt monstrance* i dvaju ciborija*, kako su označeni u nacrtu oltara, a ja bi ih želio onako prekrasne nabaviti.

Ima još, ali je i ovo zasada previše, čime Vam dosađujem.

Odani štovatelj:
Fr Josip Markušić

Beograd VII, 6. XI. 1933.
Bregalnička 14. Sv. Anto.

[Dalje rukopisom:]

1. P. S. Kako ste originalno i neobično lijepo riješili glavni oltar, tako ćete sigurno riješiti i oltar Srca Isusova, bilo s kipom – bilo bez kipa, bez obzira na moje mišljenje, za to ne prilažem nikakvih oltarskih slika, što sam gore u pismu bio reko da ću priložiti (br. 1.)

2. Prilog: a) Corona Pendente* tobože razrađena; b) viseća starinska lampa za crkvu na sporednim mjestima (ne dopada mi se za to, što je kićena, a nakit nema svrhe, osim to: da bude više komedije ko na sredovječnim kapama); c) krst na krovu crkve; de) ponuda A. Juruna²⁰ za kamene radove u crkvi; e) opis radova za crkveni krst.

²⁰ Andrija Jurun, poduzetnik iz Brača. Plečnik je 7. XI. 1933. (AFSJ, MO) pisao Markušiću da ta ponuda nije ozbiljna.

[7. XI. 1933., pismo]

Velečastiti!

23. VIII. dovolil sem si poslati Vam priporočeno: Projekt univ. biblioteke ljubljanske²¹ ter več podob svetih posod, katere sem naredil tekom let, Ali ste to mojo pošiljko prejeli? Škoda bi bilo, če bi se zgubila!

Vračam v prilogi luster in laterno fme Beralus²² in krst fme Šuster²³.

Corono pendente* risal sem sam v projektu presbiterija v meri 1:10. Zakaj se Beralus muči z načrtom? Pri naročitvi česarkoli, je treba da dobi izvršitelj objekta od mene specialne narise 1:1, i.e. v naravni velikosti – kajti vsaki objekt mora biti izvršen točno, brez pardona akuratan po mojem načrtu, ter ne sme biti niti v najmanjšem samovoljno menjen. To velja za vse stvari v cerkvi – bodisi male, bodisi velike!

Ker mi ni znano, kako so konečno konstruirali streho Vaše cerkve, prosim da mi blagovolite preskrbeti potom graditelja, naris sklepa /: die oberste Abschlussconstruction, an der Spitze²⁴ :/ in njega mere, da morem narisati še krst in njega pritrditev. Torej, prosim lepo za dobro razviden naris sklepa (skica) Oferta* fme Jurum [!] iz Brača²⁵ ni resno za vzeti – to ni nič, ni rep ni glava – Če bo prilika, prositi hočem za oferto kamnoseke na Korčuli, ki ravnokar izvršujejo za nas, dosti znatna naročila – Sevéda je pri teh ljudeh, mislim težava s posli montaže. Tukajšni g. [Alojzij] Vodnik, zvedel je za Vaše delo, pa me je prosil za projekt, v svrhu proračuna. Menda Vam bo poslal oferto za delo z montažo vred a/ iz arandelovškega* marmorja, b/ iz podpeškega*. Silno sem radoveden koliko bo „nameril“ Firma je prvovrstna – vendar draga – treba bi bilo vse z vso energijo „aushandeln“²⁶.

²¹ Vidi Jože Plečnik / France Stelè: *Projekt Univerzitetne biblioteke v Ljubljani*, Ljubljana, 1933.

²² Firma Beralus. Drugi podaci nepoznati.

²³ Firma Šuster. Drugi podaci nepoznati.

²⁴ die oberste Abschlussconstruction, an der Spitze (njem.) – gornja završna konstrukcija, na vrhu.

²⁵ Firma (Andrija) Jurun iz Brača.

²⁶ aushandeln (njem.) – pregovarati, nagodbom isposlovati.

V teh stvarih bodite silno previdni! Računam, da me pred naročitvijo enih ali drugih stvari vedno obvestite o vsem: sicer nisem niti v najmanjem trgovec – instinkt in čut za mero imam pa, mislim, dobro razvit!

Za vse druge, v današnjem Vašem pismu omenjene stvari, prosim nekoliko potrpljenja. Če da Bog zdravje in srečo junačko, storim za Vas, drage bosanske franjevce, kar morem. –

Bodite z Bogom! Lepo in spoštljivo Vas pozdravlja udani Vam Plečnik

Also nicht vergessen: Alle Arbeit muss genau nach Naturdetailplänen ausgeführt werden. Alle Detailpläne in natur. Grösse werden hier, bei mir ausgeführt²⁷

7. nov. 33

²⁷ Also nicht vergessen: Alle Arbeit muss genau nach Naturdetailplänen ausgeführt werden. Alle Detailpläne in natur. Grösse werden hier, bei mir ausgeführt (njem.) – Dakle, ne zaboraviti: Svi radovi moraju biti izvedeni točno prema originalnim detaljnim planovima. Svi detaljni planovi u prirodnoj veličini bit će izvedeni ovdje kod mene.

[12. XI. 1933., tiposkript, 1 stranica]²⁸

Beograd, dne 12. studenoga 1933.

Gospodine profesore !

Dobio sam projekt univerzitetske biblioteke, nacrt za 4 kaleža* i 1 bršljan (prapor) – to bijaše davno, a ja ni u jednom pismu ne spomenuh, nego evo činim sada, naročito Vam se zahvaljujući na krasnim kaležima! Nu rado bih imo i dvije uresne ruže (šta li?) kako su skicirane u ekspozituru [!]* oltara*, s jedne i druge strane monstrance*! Od onih kaleža tri ćemo praviti sigurno, a bršljan bih poručio odmah, kad bih ga imo cijela naslikana u prirodnoj veličini, te potanko opisana, koji je dio od čega, i gdje je zamišljen da se ovaj ures stavi?!

Bogu se zahvaljujem, gospodine profesore, što Vam je dao zdravlje, ustrpljenje i ljubav prema nama, da se toliko žrtvujete za ovo svetište, a meni isto ne zamjerite, što Vam dosadjujem! Uistinu bi bila grijehota, da se sada pri uređivanju unutrašnjosti pokvari ova veoma rijetka crkvena umjetnina. Ako uspije, da crkvu na isti način iznutra uredimo, kao što je u općem graditeljskom obliku sazdana, ne sumnjam, da će se glas njen nadaleko čuti [!]. Žalim samo, što je već dosada bilo nekoliko propusta, tako n. pr. i ako su nam vanjska vrata i unutarnja vjetrolomna vrata građena iz masivne slavonske hrastovine, ipak je šteta, da nadzorni graditelj nije od Vas tražio detaljan nacrt za njih! Ja bih još i sada, kad bih imo Vaš nacrt, smišljao, kako bih vrata usavršio.

Oh kako bih rado imo ona dva ciborija*, kako su oni skicirani na projektu glavnog oltara, i monstrancu, koju sam uvijek tako zamišljo: široka kristala, da se klanjamo svetoj hostiji, a ne metalu! Tražio sam isto tako, ne bih li gdje našo majstora, moguće Sestru umjetnicu, da dadne nacrt za originalno crkveno ruho Sv. Ante u Beogradu! Spasitelj reče: „I budući se je uzmnježila opačina, ohladnit će ljubav kod mnogih“ (Mat. XXIV., 12.)

²⁸ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se kopija tiposkripta ovoga pisma.

Sveti Anto čini milosti i čudesa, ne bi li narod pridržo uz Crkvu, da se ne ugasi vjera i da ne ohladni ljubav kod mnogih!

Ja smišljam na ovo i držim, da su svete i potpune umjetnosti, kao što je naša crkva, proročišta vjere. Rado bih vidio još barem jedan Vaš nacrt za crkvu, ali nešto sa „korovima anđeoskim“, kao što ih ima ova naša! Mo[ž]da će doći vrijeme, da počmemo graditi jednu crkvu u Bosni.

Odani štovatelj
Fr Josip Markušić

P. S. Prilažem „Kalendar Sv. Ante za godinu 1934.“²⁹

²⁹ *Kalendar sv. Ante za prostu godinu 1934.* Dopuštanjem redovničkih i crkvenih poglavara. Izdaje uprava Glasnika sv. Ante Sarajevo. Uredio dr. fra Eduard Žilić, god. IX. Sarajevo: Trgovačka štamparija M. Ramljak i drug [1933].

[23. XI. 1933., tiposkript, 2 stranice]³⁰

Gospodine profesore!

Šaljem Vam gornju konstrukciju krova, napravljen[u] na licu mjesta po gosp. ing. Pilepiću³¹. Najgornji dio krova, koji je izišo van, gospodin Granić³² je napravio iz toga razloga, da se dobije ventilacija, je li to dobro riješenje, ne znam? Vi bi sada napravili prema ovome nacrt za krst na krovu, i ja bih ga dao napraviti, jer nije skup. Pustio bih ga sa zelenom patinom bez pozlate, ili s pozlatom, na što se Vi odlučite.

Ili ste već dobili, ili ćete naskoro dobiti, jedan paket sa dva modela u gipsu: Sv. Anto i Krist na križu za onaj prečnik poviše oltara*. Budući će onaj raspeti Krist, pravljen od bronca, stajati dosta novaca, s njime još ne hitim, te mogu pokušati i kod većih majstora, ali se žurim za jedan kip Sv. Ante od orahovine, visine 150 do 170 cm, koji bi mogo stajati moguće u jednoj udubini pod korom (niši) na stupu, koji bi izlazio iz posude za svetu vodu. Ali ipak glavna će funkcija njegova biti, da se nosi u procesiji, kojeg mi običaja ovdje više ne možemo ukinuti. Ne mogu se odlučiti na visinu kipa Sv. Ante od orahovine, radi toga, što ne znam visine ni oblika posude za svetu vodu, jer mi je najzgodnije, da kip tu stoji. Djelo je to jednog mladog kipara Djovanija Bertote-a³³. Molim da mi reknete svoj sud o tom modelu?! Jedan pristojan kip od drveta nužno mi je čim prije imati, jer današnji gipseni kip sigurno je pravio nekakav rođak onome, koji je pitao Isusa za „numisma census.“³⁴ Kip Sv. Ante za ikonostas* sasma je nešto drugo, i o njemu ću kasnije [!] misliti.

³⁰ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se kopija tiposkripta ovoga pisma.

³¹ Ing. Pilepić je sudjelovao kod statičkih proračuna raznih konstrukcija. Drugi podaci nepoznati.

³² Arhitekt Dušan Granić bio je umirovljeni profesor Srednje tehničke škole u Beogradu; franjevci su ga izabrali za nadglednika radova na crkvi sv. Ante.

³³ Bertotto, talijanska doseljenička obitelj u Beogradu; Đovani (Giovanni) Bertoto, kamenorezačka radnja.

³⁴ numisma census (lat.) – porezni novac (Mt 22,19-21).

Od jula mjeseca 1932. godine do danas potrošio sam za crkvu preko 600.000 din, za to još šepam (hinken³⁵), a da toga nije, nimalo se ne bih mislio za sve one cijene, koje ste mi naveli u pismu, kojeg sam danas primio, na čemu Vam se osobito zahvaljujem! Tražit ću nekoga financijalnoga izlaza i u cijenama se neću puno razmišljati. Za dobru stvar mora se platiti. Vrata od „obhajilne mize“* volim, da budu pozlaćena.

[Alojzij] Vodnik mi je poslao cijenu za oltar 83.000 din., i ja sam ofertu* spremio u Bosnu, da tražim osiguranje novca.

Čim to dobijem, gledat ću preko Vas, da s njime načinim ugovor, jer bih svakako htjeo, da se glavni oltar napravi pred Vašim očima! Ali bih isto trebo imati brzo nacrt za jedan sporedni oltar, Srca Isusova, jer je novac za njega donekle osiguran.

Neke su stvari, navedene u Vašem posljednjem pismu, sasna jeftine, n. pr.: kanonske tablice u kamenu i zlatni križ na vrh velikog oltara.

Dne 17. ovoga mjeseca rekli smo svetu misu za Vaše zdravlje i dugi život, jer Vas smatramo najvećim [!] dobročiniteljem crkve. Da Vas Bog u svemu blagosovi!

Odani Vaš:

Fr Josip Markušić

Beograd, dne 23. XI. 1933.

P. S. Ja sam mislio, da [Alojzij] Vodnik misli na kompletan oltar* (na kamenu, metalni i drveni dio), a na to sam naveden činjenicom, što on u oferti* izričito navodi „svečnikov“³⁶ etc.!

³⁵ hinken – (njem.) šepati.

³⁶ svečnik (slov.) – svijećnjak. – Kao prilog pismu nalazi se prijepis ponude upućene 15. 11. 1933. Župnom uredu sv. Ante u Beogradu od strane Kamnoseške industrije Alojzij Vodnik, Ljubljana; pod br. 1. navodi se: „Glavni oltar, sestojč iz stopnjic, okrogle stene, menze, klopce za svečnike in zadnjih plošč, vrhne partije z svetostankom, vse kompletno izvršeno po navodilih gosp. prof. Plečnika.“ Markušić je pogrešno razumio kao da se radi o svijećnjacima, a ne o klesarskom djelu.

[2. XII. 1933., pismo, 1 list]³⁷

Gospodine profesore,

Primio sam nacrt za Krst na krovu, te Vam se s dužnim poštovanjem zahvaljujem na tolikoj ljubavi i skrbljivu radu!

Krst ću praviti bez pozlate, kako ste želili. Ako Vam pane na pamet, usput kad budete što drugo poručivali, želio bih još to znati, kakvi imaju da budu klinci za pričvršćivanje bakra na krstovima, jer ja to ne znam, a majstor bi mogo (što ja znam?!) metnuti, što hoće. Zar ne bi željezo sagnjilo prije drveta?!

Sve ću izvesti, i ovo i sve ostalo, samo onako, kako Vi reknete: ako reknete, da bude što od zemlje, tako ću praviti, jer znam, da je – najbolje.

„Laterna“³⁸ je došla na crkvu za to, jer ja nisam poznavo tehnike rada i nisam imo planova u rukama. Prijašnja uprava sve je planove bila predala nadzornom graditelju, a meni je ostalo, da samo – vjerujem. Tako sam vjерово i u – u „laternu“.

Odani štovatelj:

Beograd, 2. XII. 1933.

Fr Josip Markušić

[Prilog]³⁹

Krst na krovu crkve

Opis prof. Plečnika

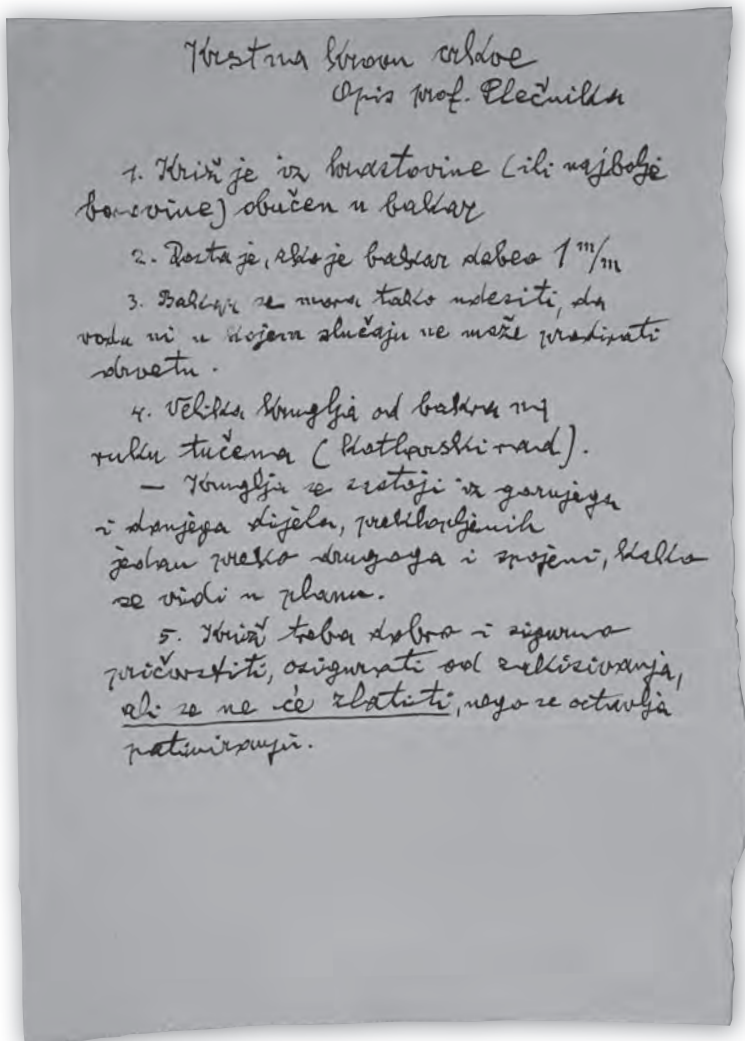
1. Križ je iz hrastovine (ili najbolje borovine) obučen u bakar

³⁷ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se rukopisni koncept ovoga pisma.

³⁸ Otvor na krovu „da se dobije ventilacija“, konstrukcija napravljena očito bez uvažavanja Plečnikova plana (usp. gore P 18).

³⁹ Ovaj nedatirani opis križa na krovu crkve od prof. Plečnika nalazi se u arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu i vjerojatno je Markušićev prijevod originalnog opisa koji nije sačuvan kao ni u opisu spomenuti plan.

2. Dosta je ako je bakar debeo 1^{m/m}
3. Bakar se mora tako udesiti, da voda ni u kojem slučaju ne može prodirati drvetu.
4. Velika kruglja od bakra na ruku tučena (kotlarski rad). – Kruglja se sastoji iz gornjega i donjega dijela, preklopljenih jedan preko drugoga i spojeni, kako se vidi u planu.
5. Križ treba dobro i sigurno pričvrstiti, osigurati od zakisivanja, ali se ne će zlatiti, nego se ostavlja patiniranju.

[12. XII. 1933., tiposkript, 2 stranice]⁴⁰

Beograd, dne 12. prosinca (XII) 1933.

Gospodine profesore!

Šaljem priloženu ponudu gospodina kamenoresca [Alojzija] Vodnika sa najusrdnijom molbom, da bi me savjetovali u nekim stvarima, jer u Vama gledam i poštujem ne samo dobročinitelja crkve, nego oca i savjetnika! Nezgodno mi je, da bih i ovamo tražio ponude (oferte*) i tako Vodnikove cijene prosudio, nego ću se osloniti na Vaše savjetovanje. Molim Vas dakle, ako možete da me obavijestite! – :

1. Jesu li Vodnikove cijene, uzevši obzir i na preciznost izvedbe, umjerenе, ili su gdje pretjerane, da zatražim sniženje cijena?! Naročito da li nisu pretjerane za „prižnicu“⁴¹ (24000)? „Obhajilnu mizu“* (13.000), „kameniti tlak“⁴² u prezbiteriju* (15.000)? „Stopnjice v kripto“⁴³ (14.000)?

Kad na ovo dobijem informaciju, onda bih odmah mogo gospodinu Vodniku meritorno pisati. On je bio ovdje u nedelju [!], 10. o.mj. i što se tiče rokova za plaćanje, sasma je umjeren, jer ne traži uopće nikakve obaveze, nego se oslanja na – „obraz“ i poštenje. A kad mu je samo obraz dovoljan, osim pravilna shvaćanja, znači da i materijalno povoljno stoji, jer i najčestitiji karakter u ovim vremenima može se dogoditi da se ne plati u očekivano vrijeme, pošto je nemanje tvrđe od grada, kaže narod.

Gospodinu bih Vodniku, ako dođe do toga, otprilike dao slijedeći nalog:

U smislu vaše ponude od toga i toga datuma pristajem, da pravite veliki oltar* etc. Za toliku i toliku svotu novaca, koju ću nastojati da platim u toliko i toliko vremena, ali sa svoje strane stavljam slijedeće uvjete:

⁴⁰ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se rukopisni koncept ovoga pisma.

⁴¹ prižnica (slov.) – propovjedaonica.

⁴² tlak (slov.) – pločnik, tarac.

⁴³ stopnjice (slov.) – stepenice.

Sve gore navedene stvari: veliki oltar itd., imaju se izraditi precizno prema planovima, opisu radova, naputcima i pod nadzorom profesora F. [!] Plečnika, iz materijala, kojeg on izabere, a sve tako, da nakon izvedbe glavnog oltara itd. i njihova smještanja gosp. profesor Plečnik ili tko drugi od mene izabrani vještak, može ocijeniti Vaše radove, da li su izvedeni prema intencijama arhitekta Plečnika, i ako što ne bi bilo izvedeno prema smislu ove pogodbe, Vi bi to imali savršeno i bez pogreške u red dotjerati!

Naročito pak podvlačim ovo: osim prevoza od Ljubljane do Beograda, i sa beogradske stanice do crkve, ni iz kakvih drugih razloga ne smije se povisivati ugovorena svota. A što se tiče materijala, sve ono, što gosp. Plečnik, ili ako bi on bio zapriječen, netko drugi, koga ja izaberem (uprava crkve) ima se odstraniti na Vaš trošak i najboljim materijalom nadomjestiti! A na koncu i ovo ističem, da materijal ne smije biti zamazivan (kitovan), da bi se pokrile neke pogreške, te što bi se našlo zamazanim (kitovanim), cio se komad na Vaš trošak ima odstraniti i novim dobrim komadom nadomjestiti, kako je ugovoreno!

Prepis pisma, koga pošaljem Vodniku, dostavit ću i Vama.

Glede vrste mramora, crnoga ili bijeloga, potpuno se oslanjam na Vas. Da je govor o mizi, reko bih i ja koju, a da je po srijedi i svagdanji arhitekt, koje susrećemo, mogo bih i tada reći, ali ovako šutim. Kad Vi kažete, da valja, onda se ne bojim ničega. Naprotiv bojim se, ako mi ne budete dali planove i za druge stvari, i sitnije i krupnije, u crkvi, da bi mogli i sa „sitnicama“ pokvariti cijelu Vašu ideju i majstoriju. Eto n. pr. izgleda, da ćemo napraviti dva oltara, ali se strašim i pomisliti tko će praviti plan za treći oltar, četvrti i peti?! Tko će dati ideju za izradu najdonjega pasa u crkvi, koji je ostavljen sve dosada u gruboj cigli, a ja se u opremi crkve bojim ne samo siromaštva, nego i – novca!

Samo ću još ovo priznati, da sam se strašio neko vrijeme crnoga mramora i za patos crkve. Ali kad čujem, da Vi kažete: dobro je, onda znam, da je dobro.

Bog Vas blagosovio i zagovor Sv. Ante uvijek bio na pomoći!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[14. XII. 1933., pismo, 1 list]

Beograd, 14. XII. 1933.

Gospodine profesore,

Jučer sam primio u paketiću bakreni klin, o čemu Vas sa zahvalnošću obavješćujem! Sigurno ga nema, i nije nikada bilo, arhitekta, koji toliko točeši i pazi svoju umjetninu, kao Vi beogradsku crkvu!

Kad je ovamo dolazio gospodin [Alojzij] Vodnik, 10. ov. mj., pokazao mi je plan jednog Vašeg oltara*, odnekle iz Međumurja, kojem se ja nikad ne mogu da nadivim! Menza* na stupovima, sa nekakvim okruglim čunjastim tabernakulom* „na piramidu“, svetac-biskup pozadi na posebnom postamentu.⁴⁴

Ta majstorija sigurno je objava božije misli u čovjeku!

Javljam Vam svoju prvu fantaziju o našim oltarima, koji bi trebali da budu: 1. Veliki oltar Sv. Ante, pokrajni oltari, 2. Presv. Srca Isusova, 3. Bl. Dj. M. (moguće Blagovijest!), 4. S. Frane i 5. Sviju Svetih, ili Svetih Mučenika, ili Preobraženja Isusova, ako bi se ovaj peti oltar mogo tako udesiti, da se na njegovom pećinastom oltaru mognu postavljati prilike (figure) rođenja Isusova – jaslice, a dolje Grob Isusov. Gornji dio oltara mogao bi biti stepenast (pećinast), da se simbolišu stupnjevi kršćanske savršenosti i preobraženja.

To samo javljam, ne iznenadujući se, ako se nasmijete, jer je prva miso obično pobrkana.

Štujući Vas:

Fr Josip Markušić

⁴⁴ Riječ je o glavnom oltaru župske crkve sv. Martina u Martjancima u Prekmurju. Oltar i pričesnu klupu izradio je 1925. klesar Alojzij Vodnik.

[14.-15. XII. 1933., razglednica s Gospinim oltarom* u isusovačkoj crkvi u Mariboru]

Velečastiti – na Vaše današnje pismo odgovorim potem ko vse premislim. Ob enem prejel sem retour neodprto mojo rekomandirano pošiljatev kropilnika. Grem na pošto, da se dozvem o vzroku, ter Vam jo odmah zopet pošljem. Poslal sem Vam rekomandirano kot vzorec brez cene bakreni čavelj za križ. Kaker sporočate ga niste prejeli – ergo ga je nekdo ukradel – Poslal sem Vam potem takoj družega v zaprti pošiljki – vederemo – upam da ste tega prejeli – Šta to je? Čudne okoliščine – ne? Poljubljam Vam roko – Bodite z Bogom Vaš Plečnik

14–15. dec. 33.

[17. XII. 1933., pismo, 1 list]

Beograd, 17. XII. 1933.

Gospodine profesore,

Primio sam danas Vašu preporučenu pošiljku, „Kropilnik“⁴⁵, koji mi se vanredno sviđa. To je nova akvizicija* za misterij umjetnosti beogradske crkve, ne zamjerite mi – ja moram dati izraza osjećaju svoje duše: pred onim svime osjetio sam molitvu. Ona tu stoji i bez nas. A ima li što drugo, osim molitve, da daje život čovjeku i prirodi, a stabilnost stožerima zemlje?!

Molim Vas plan i za drugi „Kropilnik“, a za ovaj prvi detalje! Poručio bih odmah.

Kako je nekakav „mangup“ mogao vratiti Vaše preporučeno pismo, ne znam, jer nisam opazio, da se to događa?!

Dobio sam bakreni „čavelj“⁴⁶, o čemu sam Vas obavijestio rukopisnim pismom od 14. ov. mj.⁴⁷, ali sam Vam piso i jedno pismo na stroj 12. ov. mj.⁴⁸, sa priloženom Vodnikovom ofertom*.⁴⁹

Bog zna, jeste li primili?! Malo pismo od 14. bilo je bez preporuke, a ono od 14. s preporukom.⁵⁰

Odani štovatelj Vaše očinske ljubavi:

Fr Josip Markušić

⁴⁵ kropilnik (slov.) – škropionik, kamena posuda za svetu vodu.

⁴⁶ čavelj (slov.) – čavao, ekser.

⁴⁷ Vidi gore *P 21*.

⁴⁸ Vidi gore *P 20*.

⁴⁹ Prijepis ponude Kamnoseške industrije Alojzije Vodnik, Ljubljana, od 15. XI. 1933. priložen pismu.

⁵⁰ 14. XII. 1933. pisao je Plečnik Markušiću da se pošiljka vratila (*P 22*). U njoj je bio također uzorak bakrenog čavla za križ, stoga on ponovno šalje novi uzorak.

[22. XII. 1933., dopisnica, kolorirana, motiv: Hrvatski seljak čestita Božić. Bosna od Karla Mijića. Naklada Hrvatskog kulturnog društva Napredak u Sarajevu; „Tipografija“ DD Zagreb]

Beograd VII. Bregalnička 14.

Sv. Anto

– 22. XII. 1933.

Čekamo Vas, da dođete ovamo; ali mi je žao, da ja nisam prvi k Vama došo!

Čestit Vam Božić i sveto porođenje Isusovo!

Primio sam danas pismo s krasnim ciborijem* koji niti skup nije. Ne znam, bih li mogo povjeriti vajararu gosp. Dolinaru⁵¹, da napravi Kristov korpus nad prečnikom?! On bi, veli, tražio samo efektivne troškove?!

Fr J. Markušić

⁵¹ Lojze Dolinar (1893.–1970.), slovenski kipar.

1934.

25.

[Bez datuma, pismo, tiposkript, 1 list]¹

Gospodin
Profesor-arhitekt J. Plečnik
LJUBLJANA
Univerzitet

Gospodine profesore,

Moje pismo, kad Vam pišem, skoro uvijek ima unutra stereotipnu frazu zahvale, ali je ona ipak svakiput iskrena i nova. Ne mogu Vam se dovoljno zahvaliti na Vašoj neograničenoj skrbi za našu crkvu! Kad bih nekom kazivo, koji ne vidi, šta činite, ne bi vjerovo.

Model kipa S. I. [Srca Isusova] vrlo mi se dopada. Ako umjetnik i pri konačnoj izradi bude radio tako pazljivo, i držo se Vaših naputaka, ne će dobiti samo naša crkva, nego će i umjetnik na svojoj reputaciji dobiti! Molim Vas recite mu, da odmah modelira kip u pravoj veličini i da ga pravi! Ako je potrebno, da on meni direktno stavi ponudu, neka stavi! Moj je uvjet uglavnom uvijek jedan, da Vi primite kip kao uspio! Platit ću pogođenu cijenu, čim kip bude postavljen, bez otezanja, ili i drukčije, ako Vi nađete, da je pravo i potrebno. U stvari je suviše, da Vam i slijedeće rekнем, ali ću reći, nek mi duši odlane! Budući kamen ima svoju dubinu, osobito će biti

¹ U Plečnikovoj zbirci (Muzeji in galerije mesta Ljubljana) ovo se pismo, budući da je bez datuma, nalazi sasvim na koncu zbirke, to jest pod godinom 1956. Međutim, sadržajem ono pripada najvjerojatnije na početak 1934. godine. U prilog tome ide i činjenica da je Markušić neka ranija pisma Plečniku, kao i ovo, pisao pisaćim strojem, ali nakon 14. IV. 1934. (*P 54*) isključivo rukopisno. – U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalaze se kopija tiposkripta i rukopisni koncept ovoga pisma, oboje bez datuma.

lijepo, ako i kamenje koje pravi nišu oko kipa, bude masivno. Nu, kako gore rekoh, suvišno je da Vam se ovo spominje, jer je očit karakter Vaše umjetnosti, da ne primete nikakav „Ersatz“² za istinu.

Pretrpajem Vas sa svojim upitima i napomenama, ali ću Vam ipak još neke stvari spomenuti.

1. Kad se crkva posvećuje, propisno je, da na zidovima mora imati 12 križeva, koji se mažu svetim uljem, a obično je, da uza svaki od tih križeva bude svjetiljka. Često se puta tim stvarima crkva i nagrđi, jer ih pravi tko mu drago, a ne arhitekt, zato bi već odmah sada morali misliti na rješavanje te zagonetke. Ne bi li mogle biti slične svjetiljke od kamena, kao što su one dvije u „Svete Vode“?!

2. Dva kamena stola, na kojima bi vjernici pali[li] svijeće, ipak bi, čini se, morali imati neki okov od mjedi, ili od bronca, jer se time plamenovima podaje osobiti čar.

3. Jest mi zbilja i ovo neki problem: gdje bi se u crkvi postavile kase (najmanje tri) i kako bi one izgledale oblikom, da se ne vješa o zid lastavičije gnijezdo?!

4. Svakako mi još ovoga ljeta treba plan za ona dvojna vrata, kroz koja se iz sakristije* ulazi pred veliki oltar* i u crkvu!

Čim se novčano malko mognem krećati, valjat će praviti barem pod krovom ovih 6 stupova, jer mi je tamo odveć prazno.

Na svršetku Vas molim, gospodine profesore, da mi javite, treba li što novaca da pošaljem za sitne radove i stvarčice, za koje mi se čini, da ih naručujete (n. pr. srebrni križ za tabernakul*, križ na piramidi i slično)?!

Zahvalni Vaš štovatelj:

Fr Josip Markušić

Beograd VII. Bregalnička ul. 14.
Sv. Anto

² Ersatz (njem.) – nadomjestak.

[5. I. 1934., pismo]

Velečastiti gospod! Te dni odpotuje ljublj. graditelj vile, katero stavimo na Lapadu v Dubrovnik³. On ponese seboj načrt gl. altarja, patosa presbyterija in obhajilne mize* – ter popis teh del, da nam izposluje pri klesarjih na Korčuli /: ki delajo stebre etc. za omenjeno vilo /: proračun – ki nam bi dal vsaj pravilen vpogled, kolike cene bi smel biti altar. Seve, k temu bo prišteti še stroške transporta in postavljanje /: Morebiti se dozveste zanesljivo, kolika tarifa bi bil prevoz obdelanega kamenja od Splita do Beograda! /: Priloženo pismo iz Jajca pravi: ploče i kvaderi svake veličine možem liferovati – va bene⁴ – ali kdo hoče to obdelati in postaviti? Prosim lepo – potrpite, da dobimo oferto* iz Korčule – Odločiti se bodete morali pač sami, komu daste delo v izvršitev – Jaz te odgovornosti nisem sposoben. Priporoča se tudi neki Andrija Jurun iz Brača⁵ – Velečastiti, najbolj prikladno bi bilo, ako najdete klesara v samem Beogradu ali bližini, rečimo v Zemunu – mnogo težav in skrbi bi bilo s tem prištedenih. Jaz principijelno nikdar ne stavim v ospredje ali celo priporočam svoje rojake. Altar Srca Jezusovega, katerega tako željno pričakujete, hočem če Bog da, čim preje risati – prosim lepo tudi v tem nekoliko potrpljenja. Zdi se, da moram v kratkem za kratko dobo odpotovati v Prago⁶. Vi veste, kako je v takem slučaju vse mučno in vznemirjajoče pred in po potovanju. Ali ste že naročili soho sv. Antuna za kropilnik? Kropilnik je NB. že detailiran, ter ga Vam morem, v slučaju naročitve v Beogradu, takoj poslati. G. [Lojze] Dolinar je serijozen človek in, kolikor vem, mož-beseda!*

Udano in prisrčno Vas pozdravlja Plečnik

5. jan. 14

³ Vila na Lapadu – vila ljubljanskega stomatologa Ivana Verčona; nacrt za vilu izrađen 1933., vila sagrađena 1936.

⁴ Va bene (tal.) – u redu, dobro

⁵ Andrija Jurun, Brač; drugi podaci o osobi nepoznati.

⁶ Godine 1934. Plečnik je radio nacрте za regulaciju okolice Hradčany kao i na uređenju crkve Srca Isusova u Pragu.

[7. I. 1934., razglednica, motiv: crno-bijela fotografija bez legende, prema Markušiću „Bosanski narod sa svojim ‚ujakom““, na fotografiji nečijom rukom napisano „Sasina“.]

Bosanski narod sa svojim „ujakom“.⁷

Beograd VII, Bregalnička 14.

S. Anto.

– 7. I. 1934.

Primio sam Vaše pismo danas, na kojem Vam se zahvaljujem! Hvala Bogu, kad niste bolestan, ja sam se toga bojo! Razumijem Vašu zaposlenost, kad svak hoće od Vaše duše da uhvati – za to sa ustrpljenjem čekam na mir, jer istom onda može nešto doći: „in solitudine loquitur Deus“⁸. Milo mi je, da će Vas dobiti i u Sarajevo!⁹ Odani:

Fr Josip Markušić

⁷ Franjevac na fotografiji je župnik u Sasini fra Anto Katavić (1902.–1945.).

⁸ in solitudine loquitur Deus (lat.) – Bog govori u tišini.

⁹ Misli se na projekt katedrale sv. Josipa u Sarajevu prema Plečnikovom nacrtu. Nadbiskup Ivan Šarić imao je namjeru katedralu Srca Isusova, koju je dao izgraditi nadbiskup Josip Stadler, zamijeniti novom, većom i monumentalnijom katedralom, crkvom Sv. Josipa na Marijin Dvoru. Markušić je ovaj naum zdušno zagovarao, ali projekt nije ostvaren budući da Plečnikova arhitektura nije bila po Šarićevo ukusu. Na mjestu predviđenom za izgradnju katedrale podignuta je prema nacrtima arhitekta Karla Paržika (Pařík) neoromanička crkva sv. Josipa. S gradnjom se počelo 1936. i crkva je bila 1940. blagoslovljena, no plan nije u potpunosti izveden.

[8. I. 1934., razglednica, fotografija, legenda prema Markušiću: „Pučka misa na sv. Ivu u Podmilačju“.]

Pučka misa na sv. Ivu u Podmilačju.

Beograd VII.

Bregalnička 14.

S. Anto.

– 8. I. 1934.

Pisao sam jučer kartu, a sada nadopunjujem:

1. Kip Sv. Ante još nije počeo da se pravi.
2. Molio bih, ako se oni gipsani odlijevci Sv. Ante i Spasitelja nisu vratili, da ih vratite na kiparu [!] Bertotu na njegov trošak.
3. Želio bih vidjeti detalje Kropilnika!

Odani:

Fr Josip Markušić

[11. I. 1934., dopisnica]

Veleč. gospod – obenem s tem, pošiljam detaile, potrebne k izvršitvi krogilnika. Detail naj se izroči edino onemu, katerega se poveri z izvršitvijo! Brez razgovora in mojega izrecnega soglasja ne dovoljujem poduzetniku ničesar, tudi v najmanjšem drugače narediti, kakor risano! Poduzetnik je dolžen, pred izvršitvijo predložiti $\frac{1}{4}$. kapitela v naravni velikosti kot model $1: \frac{1}{4}$ najmanj :/ Modele kipov vrnem čim preje i.e. kakor hitro bo mogoče našemu kurjaču stvari vložiti v zaboj, ter odpeljati na pošto! Modeli odposlani bodo popolnoma intaktni! Z najlepšimi pozdravi udani Vam Plečnik

10. I. 34.

Zdi se, da moremo še danes expedirati modele kipov

11. I.

Veleč. gospod – obenem s tem, pošiljam detaile, potrebne k izvršitvi krogilnika. Detail naj se izroči edino onemu, katerega se poveri z izvršitvijo! Brez razgovora in mojega izrecnega soglasja ne dovoljujem poduzetniku ničesar, tudi v najmanjšem drugače narediti, kakor risano! Poduzetnik je dolžen, pred izvršitvijo predložiti $\frac{1}{4}$. kapitela v naravni velikosti kot model $1: \frac{1}{4}$ najmanj :/ Modele kipov vrnem čim preje i.e. kakor hitro bo mogoče našemu kurjaču stvari vložiti v zaboj, ter odpeljati na pošto! Modeli odposlani bodo popolnoma intaktni! Z najlepšimi pozdravi udani Vam Plečnik

10. I. 34.

[12. I. 1934., razglednica, motiv: Jajce – grb pred gradom. Foto-Material od t. t. Griesbach i Knaus, Zagreb, Jurišićeva 1.]

Beograd VII., Bregalnička 14.

Sv. Anto

12. I. 1934.

Gospodine profesore,

Danas sam primio detalje od „Kropilnika“, na čemu se osobito zahvaljujem, jer su mi veliki užitak te jedva čekam, da se odlučim za oltar*, najviše za vrstu kamena, da kropilnik odmah naručim! Vidio sam velikih umjetnika – majstora, na čijim je djelima urezano vječno pismo, da čita, tko zna; a na Vašim je djelima upisana riječ i molitva, da same govore.

(Ova razglednica predstavlja kraljevski grb u Jajcu i muslimanske djevojčice). Odani štovatelj: Fr J. Markušić

[13. I. 1934., dopisnica, motiv: D.(omenico) Mastroianni, La Foi, reljef;
Made in France – Fabriqué en France, A. N. Paris]

Beograd VII., Bregalnička 14.

Sv. Anto

– 13. I. 1934.

Odgovaram na kartu od 10 ov. mj. te Vam se zahvaljujem na strogim naputcima i napomenama, osobito za naputak od 1/4 kapitela (najmanje), ali Vas ujedno uvjeravam, da nitko ne će niti za jednu crtu odstupiti od Vašega plana, osim ako me netko prevari kao slijepca! Niti će tražiti izmjenu! Kad bi moglo biti, da u crkvu dođu stvari od različite vrste kamena, naručio bih odmah, da se „Kropilnik“ pravi pod Vašim nadzorom, jer je najbolje tako: da se barem nešto izradi pred Vašim očima, dok se ja uputim: kako to izgleda precizan rad! Ali moram pričekati, dok se odužimo za glavni oltar*. Mogu Vam to reći, da je za kropilnik ljubljanska ponuda znatno povoljnija, od ponude jednog dobrog beogradskog majstora.

Odani štovatelj: Fr. Josip Markušić

[31. I. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 31. I. 1934.

Pošljednje Vaše pismo primio sam od 5. ov. mjeseca i dopisnu kartu od 10. ov. mj., te sam na oboje odgovorio razglednicama: 12. I. i 13. I.

U pismu javljate, da će neki graditelj iz Ljubljane poći u poslu na Lapad, a usput će se informirati na Korčuli za cijene Velikog oltara* i obavijestiti mene u Beogradu, da se napokon odlučim. Još mi nitko nije dolazio niti me obavijestio što. Prijatelj sam tačnog polaganog rada, i za to se ne volim žuriti, nego Vam ovo javljam, da budete obaviješteni!

Primio sam gipsene modele u redu i primivši detalje Kropilnika naredio sam, da se pravi kip Sv. Ante (133 cm.)

Meni konvenira cijena za Kropilnik 5000 din., jer je u Beogradu ponuda 7400 din. (arhandelovac*), te ako nema suprotnosti s Velikim Oltarom, na kojeg se još nismo odlučili, odmah bih Kropilnik naredio kod gosp. [Alojzija] Vodnika.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[2. II. 1934., razglednica s kipom sv. Ante iz crkve sv. Florijana]

Visokočastiti pričakujem z vsakom dnem poročila z Dalmacije!

kropilnik morete naročiti v podpeškem kamenu – To neče smetati – Bo to objekt sam zase – neodvisen. Naročiti: loco¹⁰ kolodvor Ljubljana inclusive emballage¹¹ plus oni del patosa ki pokrije nišo! za paušal 5. hiljada za neprekoračljivo ceno! – feinst gemacht bestes Material¹²! Vaš Plečnik*

2. febr. 34.

¹⁰ loco (lat.) – na mestu; od mjesta.

¹¹ emballage (franc.) – folija, zaštitni omot.

¹² feinst gemacht bestes Material (njem.) – najlepše izvedeno, najbolji material.

[4. II. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 4. II. 1934.

Gospodine profesore,

Šaljem Vam prijepis pisma, koje sam danas istom poštom poslao i gospodinu Vodniku.¹³ Jedno mi je samo nejasno: da li on ima izvesti i onih 120 drvenih polukuglica, pozlaćenih, koje će stajati na zidu u niši?! Ako to ne spada na njega, onda Vas molim, gospodine profesore, da te zlatne polukuglice skupa sa pripadajućim čavlicima naručite tu u Ljubljani, da mi se pošalju pouzećem (per Nachnahme¹⁴). Tu će se one po Vašim naputcima ljepše izvesti, a moraju doći, jer će istom onda dvije svjetiljke krasno treperiti, kao suze u nedužnu oku!

Nadploča u niši mora se izvesti jer je gore polukružna ploča od betona.

Jedva čekam Kropilnik, da vidim, kakav utisak pravi taj podpeški* kamen?!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹³ Pismu je priložen i prijepis dopisa Alojziju Vodniku, Kamenorezačka industrija, Ljubljana, od istoga datuma, tiposkript.

¹⁴ per Nachnahme (njem.) – pouzećem.

[8. II. 1934., nedatirana razglednica; mladi bračni par iz Slovačke]

Šajnova¹⁵ oferta*: oltar* + patos presbyterija* + pričestna ograda etc.
od bjelog kamena 90.850 od tvrdog škurog 98.750 Sutra hoću Vam poslati
ofertu i vzorake obojih kamena Lijepi pozdrav Plečnik

¹⁵ Marij (Marin?) Šain, klesarski majstor, Korčula. Usp. gore P 14.

[9. II. 1934., pismo, 2 stranice]

Beograd, 9. II. 1934.

Gospodine profesore,

Najljepša hvala na Vašoj očinskoj skrbi za našu crkvu i brižnim napatcima! Gospodin [Alojzij] Vodnik je pristao na okruglu svotu od 5000 din., i ja sam mu jučer poslao Vašu originalnu škicu i detalj za Kropilnik, sa molbom, da mi nakon uporabe sve to vrati, jer sve Vaše stvari čuvamo u arhivu.

Ovi Kropilnici, jedan i drugi (kad dođe), sigurno će sačinjavati zaseban umjetnički i mistički čar crkve! Nije se već dosada samo jedan izrazio, za ovako pustu i голу, da nije vidio interesantnije i ljepše crkve u srednjoj Evropi.

Sva je sreća, što ste nam ove dosadanje detalje za unutarjost crkve napravili i poslali, jer tako postoji vjerojatnost, da će se sva crkva dokraja urediti po isključivo Vašim koncepcijama, te ćemo dobiti sigurno najljepšu crkvenu arhitekturu u državi; a inače je moglo ispasti, da „gospodsku“ odoru varvarin „ukrasi“ poljskim pužićima, a kraljevski Dvorac „valjugama“* (valjuga: obični šumski panj za seljačku stolicu).

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[9. II. 1934., razglednica Karla Řepa Plečniku sa psom Sivkom i Plečnikom]¹⁶

¹⁶ Karel Řepa (1895.–1963.), češki arhitekt, učenik Josipa Plečnika; djelovao je prije svega u mjestu Pardubice u Češkoj. Tekst razglednice adresirane na Gosp. Prof. J. Plečnik architekt, Ljubljana, Tehnika na Mirju, glasi:

Pardubice 9./II. 34

Vážený p. profesore,

*došla mi publ. Un. knih. za kterou mnoho děkuji. Na hrad chodím k p. Rotm.[ayeru] každý týden! Asi se již knám nevypravíte a já foto Vám musím poslat do Lubl.[jani] Poslu Vám i překvapím Vás – foto, kterou jsem Vám ještě neukázal! Mám čekat anebo přec přijedete?! Váš R [Řepa]
foto 11./IX. 33 Repa [Řepa]*

Razglednici su priložene dvije fotografije: fotografija J. Plečnika (vidi gore) koju je Řepa snimio 11. IX. 1933. i fotografija Plečnikova psa Sivka (vidi P 38).

[12. II. 1934., pismo]

Sutra je predpustni utorak¹⁷ – pa se ne mojte ljutiti ako si dovolim predstaviti Vam mojega ljubljenega stražara kuće i kamerada „Sivka“¹⁸, Je to jedna mala ali veoma slavna osebnost –

Spoštljivo in prisrčno Vas ozdravlja udano Plečnik

12. febr. 34.

¹⁷ predpustni utorak – pokladni utorak.

¹⁸ Sivko, Plečnikov pas; psa je Plečniku darovao Matko Prelovšek.

[13. II. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 13. II. 1934.

Gospodine profesore,

Ne samo da se ne mogu dovoljno zahvaliti na Vašim dobročinstvima prema nama, nego se niti ne mogu dovoljno nadiviti Vašoj upornoj ljubavi prema ovoj crkvi, kojom se čini da uvijek mislite na nju! Jasno je, da tako nitko drugi ne bi radio.

Ovdje Vam pišem kratko na dvije stvari:

1. Nadploča u niši, gdje će biti Kropilnik, izvedena je, mislim, tačno prema Vašoj zamisli, ali nije prevučena (Überzug¹⁹) sa gipsom, nego je tamo glatka betonska ploča, sa dovedenom električnom cijevi na sredini polukružne ploče, i ona se mora dovršiti u isto vrijeme, kad i Kropilnik. Ja sam dakle mislio, da se to prekrije istim kamenom, kao što je u Kropilniku, bolje nego da se prevlači gipsom ili umjetnim kamenom!

2. Uza sve to što je gosp. Šain²⁰ jeftiniji, ja sam više naklon da posao dadnem gosp. [Alojziju] Vodniku sa nekoliko razloga:

- a) ljepši je i tvrdi podpeški* kamen,
- b) moguće bi korčulanski kamen prije i „obolio“ (erkranken²¹) u ovim krajevima,
- c) gospodin Vodnik ne hiti sa plaćanjem, i on je voljan čekati 5 godina,
- d) kakogod je Šain dobar majstor, ipak je potrebno, da oltar* bude izveden pod Vašim neposrednim nadzorom! Ako mi dakle na ovo pismo odgovorite sa odobravanjem, ja ću odmah dati nalog gosp. Vodniku, da pravi veliki oltar, i stavit ću mu uvjete prema Vašim naputcima, naročito ovim u pismu, koje sam danas primio.

Odani štovatelj Vaš

Fr Josip Markušić

¹⁹ Überzug (njem.) – navlaka, prekrivač, ovdje: premaz, gornji sloj.

²⁰ Marij (Marin?) Šain, klesar. Usp. gore P 14.

²¹ erkranken (njem.) – oboljeti.

[14. II. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 14. II. 1934.

Gospodine profesore,

Kad sam jučer poslo pismo, sjetio sam se, da mi je ostalo nešto. –

Gospodin [Alojzij] Vodnik kad je prije nekoliko mjeseci bio u Beogradu, pokazo mi je fotografiju jednog Vašeg oltara* za nekakvu crkvu u Međumurju, ili Prekomurju²² – ne znam, koji mi se je vrlo dopo, što sam Vam i spomenuo u jednom pismu; i sada Vas pitam: za[r] ne bi išlo, da Vi za oltar Srca Isusova u crkvi Sv. Ante nešto slično napravite, ili posve identično, ako se inače slaže s ovom crkvom?! Kopiranje je, ali je kopiranje samoga sebe, a meni se čini, da takovih slučajeva ima i kod velikih majstora renesanse. U nekih sam vidio skoro identične kompozicije: Madona – Isus – Sv. Ivo, sa cvijetom u ruci, ili trešnjom, ili jabukom. Ovo napominjem, jer mi se onaj oltar neobično dopada.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²² Vidi gore *P 21*.

[19. II. 1934., tiposkript, 1 list]

GOSPODINE PROFESORE,

Na Vašu kartu od 15. ov. mj. „skočio sam u vodu“ i pošao kao po suhu – nek nas dakle Bog čuva i zagovor svetog Ante nek je s nama!

Šaljem Vam kopiju pisma, koje sam danas isti dan spremio gosp. [Alojziju] VODNIKU, da pravi Veliki oltar*, a uz pismo šaljem i prepis „OPIS RADOVA“²³; i na koncu Vas molim, da mi na svemu oprostite: i na mojoj neiskusnosti u poslu i pogađanju, kao i na prevelikoj slobodi, što se uslobodujem zamoliti Vas, da onako dobrotivo kao i dosada i kao nitko drugi dosada nadzirete posao izrade Glavnog Oltara i Prezbitarija*!

One kartice, na kojoj bijaše slika, čini mi se, monstrance*, samu sliku nisam dobro razumio, ukoliko je dvostruka, jer u moje vrijeme u Bosni je crtanje bilo u školi – besposlica, pa sam u tom pogledu kljast.

Spremit ću Vam dva-tri komadića oniksa*, kojeg ima u Srbiji, kao uzorak bez vrijednosti, jer mi je nešto „palo u glavu“, ne bi li se njegovim pločicama dala obložiti ponutrica tabernakula* i ekspozitorija* Glavnog Oltara?! Zaista ga ima prekrasna u bojama, a da li bi bio za tu svrhu, ne znam, ja to samo napominjem. Ako to bude išlo, njega ima u BEOGRADU kod jednog kamenoresca na lageru u pločama, ili još nerezana u stijenama, pa kada dođe gosp. Vodnik u Beograd, ili tko njegov, mogao bi moguće probrati na ekstra-račun!

Odani štovatelj Vaš:

BEOGRAD, 19. II. 1934.

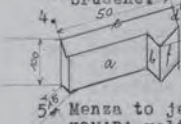
Fr Josip Markušić

²³ Priloženi dopisi na Kamenosešku industriju g. Alojzija Vodnika u Ljubljani, Beograd, 18. II. 1934. (2 lista, tiposkript, s Markušićevim vlastoručnim potpisom), zatim „Opis radova za Glavni oltar u crkvi Svetog Ante u Beogradu“ (2 lista, tiposkript, s profesionalnim skicama i Markušićevim vlastoručnim potpisom, datirano Beograd, 19. II. 1934.).

O P I S R A D O V A

ZA GLAVNI OLTAR U CRKVI SVETOG ANTE U BEOGRADU.

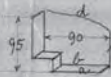
1. Jedna ploča pod oltarom 300 X 75 X 15 može biti iz dva komada po 150,3 strane glatko obradjene, gornja polirana.
2. Dva komada 85 X 60 X 15 odozgor, odozdol i straga glatko brušeno. Sprijeđa i obe glave polirane.
3. Jedna ploča 300 X 85 X 15 eventualno iz 3 jednaka duga komada. Sprijeđa i glave polirane, a zadnja strana gruba, donja, gornja i fuge brušene.

Dva komada A. i B. polirano, zadnja strana C.D.F. grubo izradjeno, ležište i fuge brušeno.

Menza to jest oltarna ploča iz JEDNOG KOMADA veličine 300 X 75 X 15 odozgor na sredini izdubljen grobić sa pokrovnom pločom debljine 2 cm, odozgor i tri strane polirano, odozdol lijepo brušeno.

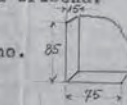
6. Dvije ploče za svižešnjake 95 X 90 X 15 cm. A.B.C. polirane, sve ostalo brušeno, stražnja strana gruba.

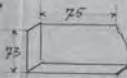
7. 4 komada podesnih ploča 10-13 cm debljih, sve ogora vidljivo polirano, fuge brušene, donja strana vidljiva brušena.

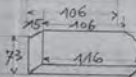
8. Dva komada ploča salija fuge i gornja strana brušeno.

9. Dva komada sve kao u št. 8.

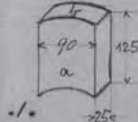
10. Dva komada sve kao gore, ipak prednja strana profilirana i polirana.

11. Jedna stepenica 300 X 37 X 15, sprednja strana profilirana i polirana, glave i zadnja strana brušene, ispod grubo obradjeno.

- I. Dva komada ograde 200 X 84 X 25, sprednja, stražnja i gornja strana polirano, sve ostalo brušeno.

- II. 6 Komada A.iB. polirano, sve ostalo brušeno.

III.

IV.

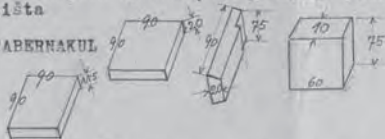
- 11 do 13. ca 21.30 ml. u komadima stepenica
37 X 15, sprednja strana profilirana
i polirana, fuge i gornja strana
brušena.
14. Stup okrugao 85 X 50 sa plastičnom orna-
mentacijom, ukrasom i urezanim natpisom.
Ležišta brušena, ostalo koliko je moguće
bolje polirano.

15. Dva stupića 85 X 18, sve polirano osim le-
žišta

16. TABERNAKUL

17.

18.

19. Osim brušenih fuga sve polirano.

20. Ekspozitorij/tron/ tabernakula, fuge
21. brušene, izvana glatko i polirano,
22. nutrašnje profilirano i polirano.

23. Dva komada 54 X 90 X 17 spređa pro-
filirano, sve vidljivo polirano, osta-
lo brušeno.

24. Perforirana ploča. S prednje strane
isklesano i polirano. Ostalo brušeno.
Veličine 60 X 90 X 5 cm.

25. Krovna ploča okruglo probijena
90 X 90 X 18 sve vidljivo poli-
rano, ostalo brušeno.

26. Sprednja donja ploča s oknom.

60 X 38 X 10 sve vidljivo polirano,
ostalo brušeno.

27. Dva komada 40 X 38 X 10 sve kao prije.

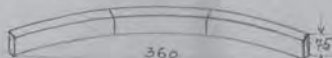
28. Jedan komad veličine 60 X 38 X 10
ostalo ko i prije.

29. Jedan komad s piramidom 74 X 60 X 60 iz-
nutra kao kupola izdubljena. Sve vidlji-
vo polirano, ostalo brušeno.

30. ca 28 m2. pločnike u prezbitteriju ca. 10 cm
debljine, može biti u vezanima ili nevezanim
pločama -- 50 X 50, ipak neka budu ploče ve-
likog formata i na fugama točno izdjeljeno.

31. ca. 9.30 ml. stepenica za pričesćivanje pred
oltarom izradjeni u radiu od 9 ml.:/ 50 cm.
široke i 15 visoke bez profila.
Prednja, gornja i glave brušene, ostalo fino
fuge prilagodjene pri opisanom tlu.

32. Pričesna ograda/balaustra/ iz lijevog i
desnog dijela, svaki po dužini ca. 3.60
dužina, koji može biti iz 3 jednako duga
komada 0.75 visoko i 0.15 debljine.
Sprednja, zadnja, gornja i glave polirano,
ležišta čisto na fuge obradjeno.

Benzoni, 19. V. 1934.
Fr. Janj. Markušić

[21. II. 1934., pismo]

Ah, dragi moj gospod Oče – nemojte hvaliti ne meni ne drugim moje dela. Prosim lepo. Sivi stavec sem že, moje misli morajo biti – vsaj po možnosti resne. Spominjajte se me ob prilikah v molitvi – da bi znal vračati Bogu, če že ne več, pa vendar v procentih njegove dobrote – ki me težé – Vaše naročilo Vodniku je tako klasično, da spada v muzej. [Alojzij] Vodnik bo, brez dvoma, remonstriral. Odgovorite mu pa mirno: quod scripsi – scripsi²⁴ – Udajte se samo, da daste delavcem, njegovim monterjem, za časa postavljanja v samostanu kvartir in hrano!*

Med tem detajliramo veliki altar –*

Altar Srca Jezusovega dobite v kratki dobi. Mogoče Vam bo nekoliko predrag – čemo videti.

Poljubljam Vam roko – Bodite z Bogom Vaš Plečnik

21. febr. 34.

Poslani onixi so izredno lepi. Misliti hočem na njih uporabo!*

Poročam Vam še o stvari!

²⁴ quod scripsi – scripsi (lat.) – [Pilat:] „Što napisah, napisah!“ (Iv 19,22)

[26. II. 1934., razglednica, motiv: na jajačkoj (?) tržnici, bez legende]

Beograd VII., Bregalnička 14.

Sv. Anto

26. II. 34.

Danas sam primio Oltar* S. I., te Vam samo to javljam, ali bez zamjerke, da je on za mene do sada najljepša stvar za našu crkvu, jedno čudo ljepote i svetosti, dokaz istine, bogatstvo zastiđeno pred umjetnošću.

Molim Vas (neograničena moja sloboda!) razradite mi ga, jer ga mi već radi ljepote moramo odmah praviti! S njime će i ostalo, kao čudom, brže napredovati.

Ze Veliki Oltar, sve što je od drveta, bjelokosti, kovine i dragog kamena, pogađajte i naređujte u ime moje, ja ću to nabaviti bez obzira na eventualnost, da li će g. V.[odnik] praviti oltar, ili tko drugi. On je „remonstriro“*.

Uvijek se za Vas Bogu molimo!

Fr Josip Markušić

[28. II. 1934., tiposkript, 1 list]

GOSPODINE PROFESORE,

U želji, da počnemo a gradnjom oltara* SRCA ISUSOVA što prije, kad sam dobio nacrt, javio sam Vam kartom.

Molim Vas, dobri moj gospodine profesore, da ne zamjerite mome ne-shvaćanju i ludim pitanjima, te da ipak date neka razjašnjenja! Ja bih kip Srca Isusova odmah kušo naručiti kod kojeg vajara, mislim gosp. Dolinara²⁵, ali kolikogod je on ozbiljan umjetnik ne bih mu ipak smio jednostavno reći: pravi! Bojim se, da ne će moći dati adekvatna izraza, kakav je izraz u Vašem crtežu, i ako ste slikali samo kao arhitekt. Shvaćam, da je pojava Vašega lika preobraženje, ne čisto ljudska pojava. Tako razumijem onaj Vaš opis u karti: odjeća zlatna, lice, noge i ruke tretirano kao bjelokost, u pozadini Serafova* krila /sex alae uni et sex alteri/²⁶.

Pitam Vas dvoje:

Šta je to, da lice itd. bude tretirano kao bjelokost?! Je li to samo u tome stalo, da materija drvena bude polirana u licu, rukama i nogama?! Ili ta mjesta ujedno moraju biti i bijela?! Ako moraju biti bijela, može li biti sve od orahovine, a glava, ruke i noge od jasenovine ili orahovine javorovine?!

Nadalje Vas molim, da mi napose opišete, a moguće i naslikate: kako mislite, da se prestavi Srce?! Da li samo ovako, kao što je u nacrtu?! Meni se ovo naročito dopada, barem pred onim običnim!

Kad bih ja bio kipar, ja bih se s Vama o istim ovim stvarima „razgovorio“; a ovako samo pitam, da kažem onima, koji se neće razgovarati.

Čini mi se, da bih umro sretan, kad bih vidio ovaj oltar ovako izrađen, kako ga sada gledam i razumijem! Stojim pri tvrdnji, da je to umjetnina, koja svjedoči za istinu!

BEOGRAD, dne 28. veljače /II./ 1934.

Fr Josip Markušć

²⁵ Lojze Dolinar (1893.–1970.), slovenski kipar.

²⁶ sex alae uni et sex alteri (lat.) – Svaki je imao po šest krila (Iz 6,2).

[2. III. 1934., dio pisma]

Kakor sem se informiral pri vajarju g. Pengov-u²⁷, veljal bi tak kip z modelom vred okolu 10.000 Din /: Orahovina priporočljiva je samo za manjše objekte – pa tudi tam mora biti izredno suha in najskrbljiveje vezana, da ne dobi razpoke. Večje figure – po najboljši tradiciji naj bodo iz lipovine in kolikor mogoče votle notranjščine = izdolbene :/

Ravnokar bil je pri meni g. Majce²⁸, da mi napravi proračun za kovinasta dela; pošljem Vam to potem čimpreje – tudi corpus za križ – katerega sem že izbral in ki bi se vtil v bronu. –*

Brzjavil sem Vam danes v jutro v zadevi [Ajojzija] Vodnika. Man muss vorsichtig sein!²⁹ Kako se vendar težko živi! Tako prekanjeni nismo da bi nas nikdo ne prekanil! Da ne boste končno tirjani za obresti = procenta od neplačanega računa! Zaupam, pa nezaupam. Z Bogom Vaš Plečnik

2. marca 34

²⁷ Božo Pengov (1910.–1985.), slovenski kipar.

²⁸ Majce – vjerojatno je riječ o pasaru Avgustu Menceju, ali sa sigurnošću se to ne može kazati.

²⁹ Man muss vorsichtig sein! (njem.) – Treba biti oprezan!

[4. III. 1934., tiposkript, 1 list]³⁰

GOSPODINE PROFESORE,

Šaljem Vam u prepisu konačni moj odgovor za gosp. Vodnika³¹: nemam drugog izbora, jer je prvo od svega, da oltar* bude izveden integralno prema Vašoj koncepciji, a to je garantirano jedino tako, ako se izvede pod Vašim nadzorom. Uvjete nije teško staviti, ali još nijesam dovoljno upućen, da bih mogao kontrolirati i samo izvršenje.

Pokušat ću sa gosp. Dolinarom za kip S. I., ali sumnjam i jedno i drugo: da će izvesti onako majstorski, kao što ste Vi skicirali, i da će izvesti za 10.000 din. Stavit ću uvjet, da stilizacija mora biti onaka!

Za oltar S. I. stavljam Vam jednu moju misao, da ju prekontrolirate, je li na mjestu?! Između zida i dvaju stupova, koji su do menze* oltara, razmak je oko 46 cm, kroz ovaj prostor moraju proći ministranti, da posluže – a nije li prostor uzak za prolaz?! Ako Vi kažete, da nije uzak, onda nije. Ako je pak uzak, bi li se mogao dobiti veći prostor pomicanjem stupova nazad na neku tačku veće širine, ili naprijed: moguće na drugu stranu trećinu menze?! Ali sve četiri stupa moraju ostat!

Mi ćemo odmah naručiti i oltar S. I. te Vas molim, gospodine profesore, da stvari, koje ne spadaju na kamenoresca: zdjelice /skodele³²/ od bronca na stupovima, skupa sa krilima serafovim*, naručite, a isto 6 serafovih drvenih krila oko glave Spasiteljeve, te liturgički križ na oltaru od kovine. Ništa od toga ne znaju ovdje izraditi, jer nema ni crkvene tradicije, ni umjetničke obrtničke škole, a da se vježbaju skupa sa mnom, bila bi grjehot. U ovom

³⁰ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalaze se kopija tiposkripta i rukopisni koncept ovoga pisma.

³¹ Priložena kopija dopisa Alojziju Vodniku, Kamnoseška industrija, Ljubljana, datiranog u Beogradu 5. III. 1934. god.: „[...] da cjelokupno djelo Glavnog Oltara i Prezbiterija naše crkve [...] izvedete za ravnu svotu od 110.000 din. [...] Na krajnu smjelost sili me pouzdanje u Vaš solidan rad i neposredni nadzor gosp. profesora Plečnika.“

³² Plečnik je prvo na stupovima nacrtao svjetiljčice u obliku metalnih šalica, ali ih je kasnije zamijenio sa svjetiljkama iz crnoga kamena i time Markušiću uštedio troškova.

se obraćam opet na Vas, a odakle mi tolika sloboda?! Ona je nadošla tako, što Vas smatram Ocem ovog samostana i crkve!

Odani štovatelj:

Beograd, 4. ožujka /III./ 1934.

[potpis i dalje rukopisno]

Fr Josip Markušić

P. S. Molio bih Vas za još jednu kopiju oltara S. I., ako nije moguće dobiti original, da fotografiram za klišeje, što bih sa mojim malenim opisom moglo dobro poslužiti za sakupljanje priloga!

Hvala na svim dosadanjim važnim naputcima!

Primio sam i pismo danas 5. III., s ponudom gosp. Menceja³³. Molim Vas obavijest, danom prilikom, kolika [je] praktična razlika i razlika ljepote između bronca i tombaka*?!

³³ Avgust/August Mencej (u Plečnikovim pismima nekada: Menceus), pasar. Slovenska riječ „pasar“, koja se obično navodi uz ovo ime, mogla bi se doslovno na hrvatski prevesti s „bravar“, pri čemu se ne misli na „običnog“, nego na umjetničkog bravara. U leksikonima se tumači također kao remenar, pojasar, ali također i kao „zanatlija koji izrađuje crkvene stvari“. Janko Jurančić: *Slovensko-hrvatski ili srpski rječnik*, 2., popr. izd., Ljubljana, Zagreb, 1989., str. 737.

[7. III. 1934., pismo]

Visokočastiti gospod

Hvala Bogu!

Kamen je pod krovom. Detaili zanj se delajo, deloma so že gotovi, obenem – naturalmente – se rišejo tudi detaili za kovinska dela. Križ za vrh piramide je pa gotov! Ni izloženo, da moram koncem marca v Beograd! Pri tej priliki predložil bi Vam oferto za kovinska dela etc – in se z Vami razgovoril o vseh teh in drugih stvarih. Kamnoklesarsko delo za veliki oltar*, odnosno presbiterij* v resnici ni – tako se mi zdi – odveč skupo. V tem delu obseženo je ogromno mnogo kamenja. Neka vse delo blagoslovi Bog – da ne bo ne Vas in ne mene bolela glava – .*

Kamen za naročeni kropilnik je izredno lep – bo Vam v radost! Ponudba [Avgusta] Menceja ni „zadnja beseda“. Hočem mu še umiti glavo – potem naj govori zadnjo ponudbo! Tombak je lim = Blech³⁴ ali kaker mi kažemo „pločevina“ – ki se strojno tlači na leseno formo. Njemačko: Metaldruck-erei [!] /: zum Unterschied von Metaltreiarbeit der Kupferkesselschmiede³⁵ ./ ker sem v vsem, po možnosti štedil, ter koncipiral oblike krajno priproste – bil bi tombak, tlačen na leseno formo popolnoma zadosten pri svetilnikih. križ in kanontablice* ostanejo v bronu – Hočem pa – še enkrat preštudirati vse kovinske detaile – morda se posreči tolika štednja, da se bo priporočilo izvršiti vse v bronu. –*

Omenil sem Vam že, da sem govoril s kiparjem Božo Pengov-om sinom naslednikom pred 2. leti umrlega uglednega in poštenega očeta Ivana³⁶ – da bi bil pripravljen narediti figuro S. J. in krila zadej za ceno cca 10.000 Din + skizzo. Sevé – v stvar se ne vmešavam rad – ali – kolikor toliko moram. [Lojze] Dolinar je izvrsten kipar, mlad in ambiciozen – naj Vam

³⁴ Blech (njem.) – lim.

³⁵ Metaldruck-erei [!] /: zum Unterschied von Metaltreiarbeit der Kupferkesselschmiede (njem.) – Metalni tisak, radnja za metalni tisak /: za razliko od metalnih radova kotlara.

³⁶ Ivan i Božo Pengov, otac i sin, kipari.

naredi skizzo – morebiti se mu dobro posreči religiozen sujet – figura z belega mramorja, lepo, fino izrađena – bila bi mnogo dražja in – če se odlomi roka etc. težko popravljiva. Še ena alternativa bi bil bronast in pozlačen kip – no – moremo si i za to preskrbeti ceno! Vidite – ljubi moj gospod – vse to potrebuje vzgoje, nege in mnogo potrpljenja – kao malo dijete. Neka je Gospodin milostiv, pa nas vodi po poti – ki bi Njemu večala čast in slavo – nam pa razveselila srce. Was kann ich – armer Wicht, anderes sagen.³⁷

One stupove možemo nekoliko odmakniti – hočem Vam v kratkem tudi o tem referisati in staviti predlog. Dimenzije so velike, materjala je mnogo treba – pa človek štedi kjer vé in zna in je ozkosrčen. Najraje bi Vam naredil svaki dan drugi altar – ali nekje se moram ustavit v bridkem spoznanju kako je vse relativno – Meni se dopada, ako stoji duhovnik pri sv. maši kakor osamljen, izoliran v mali niši – in to nišo tvorijo tu stebri – Vse Vam hočem od srca rad storiti – vedite pa da delam z težkim srcem – obenem se pa vprašujoč: pro Krista Pana. Kdo naj jim pa drugi postreže –*

Kopije dobit čete.

Prisrčno in lepo Vas pozdravlja Vaš Plečnik

7. III. 34

³⁷ Was kann ich – armer Wicht, anderes sagen (njem.) – Što mogu drukčije reći ja, ja bijednik.

[9. III. 1934., tiposkript, 1 list]

GOSPODINE PROFESORE,

Šaljem ofertu* gosp. [Alojzija] Vodnika za mali oltar* S. Isusova, kojom traži 64.000 din. /podpeški* kamen/, i ofertu jednog beogradskog kamenoresca, Bertotta³⁸, prvog beogradskog majstora, koji nudi oltar za 50.000 din. /arandelovac*/. Držo sam, da je gosp. Bertotto skup, ali sam se začudio, kad je stigla oferta gosp. Vodnika za 64.000 din., dok sam ja očekivo 40.000 din. K tome kod Bertotta i patos sav, i prva i druga visina, pravi se od arandelovca, dok je kod gosp. Vodnika „taraca do oltarja“. Kod Bertotta ne bih hranio majstora, niti bih dao skela niti cementa.

Sada se ozbiljno bojim, da s gosp. Vodnikom ne ću nikako doći do pogodbe; ali ne ću se puno ni natezati, jer je razlika velika, i ako sam želio, da samo on pravi!

Rad kod gosp. Vodnika ima dvije prednosti:

1. Rad je pod Vašim neposrednim nadzorom.
2. Gosp. Vodnik bi više htjeo čekati, ako mi ne uspije skupiti sviju novaca.

Međutim šaljem ove obje oferte Vama, da ih vidite i da mi date savjet!?

Sporazumio sam se sa gosp. Vodnikom za Glavni Oltar u svemu, i tako će ga sada on praviti.

Oltar S. Isusova vrlo je fin i originalan, svima se neobično dopada. Ne bih htjeo, da mu se i jedna od ljepota oduzumlje, a može mu se koja nadodati. Ali zar može što ljepše biti, i ako je sve jednostavno?! On stoji dosta novaca, i ja ne ću reći: malo je; ali ipak ili uopće ne ćemo ništa praviti, ili ćemo praviti, kako treba! Kad se ovaj oltar napravi, ako uspije, kako ste Vi koncipirali, ne će ni misnici ni svijet htjeti da salaze s oltara.

Jedva čekamo, da dođete!

Beograd, dne 9. ožujka /III./ 1934.

Fr Josip Markušić

³⁸ Giovanni (Đovani) Bertotto, kamenorezačka radnja.

[11. III. 1934, fotografija stupa na stubištu Komore za trgovinu, obrt i industriju]

Visokoč. gospod – o ja znam koliko je tražio V.³⁹ za oltar S. J. Lassen wir alles ausreifen – ich kenne meine Pappenheimer!⁴⁰ Arandelovac* videl sem v malih kosih, dopadal se mi je! V slučaju da Vaš B. lepo radi, priporočil bi, da se delo pri njem naroči in vse ostalo. Za oltar S. J. je vse pripravljeno i detailirano. – Ravnokar dokončujemo detaile za vel. oltar i.e. predvsem za tabernakel*, expositorium – vobče „nastavek“. Treba vse premisliti, da bi bilo vsaj dostojno Boga, v kolikor more to človek – Nisem suviše zdrav, šola in druge skrbi me tlačijo – pa se vleče delo – ki sem ga dolžen narediti N. V. kralju⁴¹ – kadar pridem, če Bog da, k Vam, dogovoriti se hočemo o vsem /: drvena obloga notranjosti svetostanka*, preobleka z svilo /: i.e. način preobleke :/ vrata etc. etc: Želim od srca, da bi Vam ustregel, kolikor vem in znam – Poslane tiskovine sem prejel. Zahvaljujem se Vam od duše za ljubeznjivo pozornost – Škoda da sem videl natisnjeno tudi moje ime – torej ne morem čitati – Bodite z Bogom, poljublja Vam roko vdani Vam Plečnik*

11. III. 1934

³⁹ Alojzij Vodnik.

⁴⁰ Lassen wir alles ausreifen – ich kenne meine Pappenheimer! (njem.) – Pustimo sve da sazrije – znam ja svoje Pappenhajmere! – Izreka „Ich kenne meine Pappenheimer“ potječe iz drame Friedricha Schillera „Wallensteins Tod“. Fraza se danas koristi u značenju kada se naslućuje ili zna šta se od određene osobe može očekivati, uglavnom ništa dobroga.

⁴¹ Misli se na kraljev dvor (vila Suvobor na Bledu), 1933.–1936.

[nedatirana razglednica, uoči Uskrsa 1934. (?)⁴²; Firenca, Giardino di Boboli]

Velečastiti – odpustite mi, ker se nisem že toliko dni oglasil. Če Bog da pošljem Vam po prazniku poročilo in željene crteže. Po velikonočnih praznikih moram najbrže v Beograd. Sprejmite, prosim moje najprisrčnejše čestitke za Vaš god!⁴³ Naj nam i Vam sveti Josip izprosi potrebni blagoslov božji. Prisrčno Vaš Plečnik

⁴² Uskrs je 1934. god. bio 1. travnja.

⁴³ Blagdan sv. Josipa 19. ožujka.

[21. III. 1934., tiposkript, 1 list]

Beograd, 21. III. 1934.

Gospodine profesore!

Primio sam Vaše pismo i kartu, a žao mi je, što sam povrijedio Vašu skromnost onim „letakom“ o beogradskoj crkvi.⁴⁴ Imo sam dobre nakane. Htjeo sam zainteresovati svijet za crkvu, jer su Vaše odlike, kao majstora arhitekta, poznate i bez moga pisanja. U drugu ruku rezoniro sam ovako: da je Vaš arhitektonski genije dar božiji, a mi slaveći taj dar Njegov, moramo uprti prstom, gdje se on nalazi! Inače nam je prazan govor. Osjećao sam napokon i ovu bol, što se Vaš majstorski genije na slavu božju i Svete Crkva nije objavio širom Jugoslavije u slučajevima, gdje su proračuni od stotinu milijona, a ne od skućena četiri! Vaši su darovi, gospodine profesore, naši Jugoslavenski i naši katolički!

U pitanju patosa crkve i sviju drugih stvari, prvi je moj princip, da primam bez kritike sve Vaše, jer je ono najbolje. Ali moram istaknuti, da moj princip nije došlo iz neke slabosti, nego je fundiran na iskustvu u samoj crkvi, kao i u saznanju, da Vi kao jedan uskršli od starih majstora studirate crtu po crtu. Ja, istina, gdjekoju stvar ne razumijem odmah, nu za što bih moro razumjeti?! Ali da se i konkretno izrazim o svojim nazorima za patos crkve: meni se nevezani patos, ovaj Vaš, bolje sviđa nego onaj pravilni. Za što?! Ovaj mi se patos čini intiman, pitom, slobodan za molitvu, ne plaši gospodstvom. Saloni umaraju, i tamo se ne da moliti. Nevezani je patos prirodan, onako, „kako je Bog dao“, nema pri njemu „mudrovanja“, i ako je on mudriji od svakog ljudskog kalufljenja (šablona), kao što je i svaka najprostija travka mudrije pravljena od ne znam kakva umjetna cvijeta!

⁴⁴ Markušić pod „letakom“ (!) misli vjerojatno na svoj tekst „Crkva sv. Ante u Beogradu“, koji je identično objavljen kako u *Glasniku sv. Ante Padovanskoga* XXIX (Sarajevo, ožujak 1934.) 3, str. 105-107., tako i u samostalnom prospektu. I jedno i drugo priloženo je korespondenciji.

Hvala na čestitci k imendanu, a što se tiče Vaše vijesti o dolasku u Beograd, mi bi želili, da za to vrijeme boravite u samostanu, na stanu i na hrani!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[31, III. 1934, dopisnica, motiv: Sretan Uskrs]

Beograd VII.

Bregalnička 14.

31. III. 1934.

Želim sretne uskrsne svetkovine!

U dva maha, za kratko vrijeme sasvim, bili ste kod nas, a koliko smo se bili navikli, i koliko nam je neobično, da ste od nas daleko! Ja bih ipak naručio oltar* S. I. kod V.[odnika].

Odani:

Fr Josip Markušić

[9. IV. 1934., pismo]

Velečastiti in dragi gospod!

Dovolite da Vam pošljem proračun g. Martinčiča⁴⁵ za kovinaste dele Vaših oltarjev. Kar bi bilo iz bronovine je naznačeno z besedo: bronc 1,2,3,4,5 in 6. moralo bi biti pozlačeno. /: pripominjam da se cene v proračunu razumejo brez pozlatitve ./ dalje pripominjam da tudi ni vštet pri vraticah različni dekor z drago, polodragokamenov etc!*

Corpus iz bronovine na vraticah tabernakla*, katerega sem naročil g. Božo Pengovu, znaša v ceni 1900. Din. /: Lepo bi bilo, če bi se ta corpus odvil v srebru ./*

Pri altarju S. J. treba všteti med kovinasta dela tudi še Corpus, nekako v ceni kot kot oni na vraticah tabernakula. /: Na Vašem sedanjem velikem ali glavnem altarju, zapazil sem prekrasne srebrne baročne svečnike – mogoče morete te uporabiti – posebno ako jih imate še več! S tem bi se proračun avtomatično znižal za 8340.Din – vidi proračun št. 8./ G. Martinčiča sem si izbral, ker bi mož, kakor upam, izvršil delo lepo in čakal na izplačilo. Bilo bi prav, da mi Vi, v danem slučaju, sami pišete, ter prosite da Vam stavi poslednjo ponudbo!*

Pri vel. altarju manjka sedaj samo še cena za obložitev tabernakula s poliranim mahagonijem. V kratkem času hočem Vam poslati tudi ceno za to oblogo, ki bo pa seveda mala.

Čutim se še vedno bolehnega – zato prosim: imejte z menoj potrpljenje –

Bodite z Bogom! Prisrčno in spoštljivo Vaš Plečnik

9. IV. 34.

⁴⁵ August Martinčič, ljubljanski poduzetnik, bravar, „Splošno ključavničarstvo“; drugi podaci nepoznati.

[14. IV. 1934., tiposkript, 2 stranice]⁴⁶

GOSPODINU
PROFESORU–ARHITEKTU J. PLEČNIKU
u LJUBLJANI.

GOSPODINE PROFESORE,

Otkako ste otišli iz Beograda, primio sam od Vas dvije karte i ovo sada pismo /datum 9. IV. 34./, Vama sam isto, čini mi se, piso dvije karte, i sada odgovaram pismom. Vjerojatno bih Vam odmah i opširnije pisao, ali sam Vas štedio, jer mi javljate, da ste bolestan. Na Veliki četvrtak pjevanu misu, koju smo držali, odlučio sam za Vas /pro eius salute et incolumitate⁴⁷/ jer ste Vi u našim osjećajima i pogledima duše prirasli za našu crkvu i samostan, i ako se to ne vidi u pažnji nas nezahvalnika; jer smo mi priprosta čeljad i ne umijemo biti zahvalni! Nešto ću Vam saopćiti, što sam se bojo usmeno Vam reći – mi ćemo u sakristiji* postaviti mramornu ploču sa ovim doslovnim natpisom: „BRAĆO, SPOMENITE SE U MOLITVI NAŠEG VELIKOG MAJSTORA PLEČNIKA“. Tako je odlučila uprava samostana, a nije mislila samo na praznu zahvalnost, nego je više imala na pameti izraz više duševne ljepote. Teško je krv svoju davati, kao Vi, ali najljepši je spomenik, koji je od krvi.

Molimo se Bogu za Vas, da dugo živite i da budete zdrav jer Vas volimo, kao što djeca oca vole /ne znam, kojom se blizinom duša to izgradi?/ i vjerujem, da će Vam Bog dati i dugi život i zdravlje – Njemu na slavu, svetoj Crkvi na diku, a tako isto i krasnom slovenskom narodu, da na taj način Vaše velike sposobnosti – a dar božiji i u ljudskim knjigama zapišete, kao što već zapisaste po našoj crkvi u Beogradu! Oh da je samo ovo prekrasno djelo, ali dosada još slabo poznato, /koliko treba da se razglasi i pozna/ Vašom majstorskom rukom završiti, jer je ono uistinu, kako reče jedan govornik prilikom koncerta „Glazbene Matice“: „arhitektonska himna Bogu“.

⁴⁶ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalaze se kopija tiposkripta i rukopisni koncept ovoga pisma.

⁴⁷ pro eius salute et incolumitate (lat.) – za njegovo zdravlje i raspoloženje.

Rado bih, da mi gosp. [Božo] Pengov⁴⁸ napravi mali kip S. I., da vidim, jer mi reče jučer gosp. [Lojze] Dolinar, da će njegov drveni stajati oko 20.000 din., od bronca 30.000 din.

Gospodinu [Augustu] Martinčiću⁴⁹ pišem danas pismo, da mi stavi konačnu ponudu! Svijećnjake možemo privremeno izostaviti, ali na svaki način želim imati nacrt njihov, da ih mognem naručiti, čim mognem, jer kad i oni dođu, ni ovi, što ih imamo, neće biti suvišni!

Gosp. [Alojzij] Vodnik mi na pismo za oltar* S. I. ništa ne odgovara, dakle ne misli popustiti; ali mi ćemo ovaj oltar ipak praviti. Žao mi je, ako ga preskočimo!

Kad ste bili ovdje, mnoge sam stvari o crkvi zaboravio pitati. Nego očekujemo Vas, da dođete k nama na 5 – 6 dana – sasma bratski, raspoloženo i po volji!

Sada već napominjem za našu crkvu, kao i za svaku drugu, dvije važne stvari: Grob Isusov i jaslice; a treća je: da jedan pokrajni oltar iz liturgičkih potreba treba da ima tabernakul*, za prenašanje svete oltarske tajne s velikog oltara na pokrajni Velikog Tjedna, i kada biskup pontificira* /oportunum/⁵⁰. Radi Groba Isusova i jaslica važno je to, da sa njima obično crkve nagrđuju, ako ih svake godine pravi „mežnar“⁵¹, a ne Majstor – jedanput zauvijek!

Šaljem Vam pisanu stvarčicu, kako ja shvaćam, o oltaru S. I.

Odani štovatelj Vaš

Beograd VII, Bregalnička ul. 14. Sv. Anto.

14. travnja 1934.

Fr. Josip Markušić župnik

P. S. Neka mi gosp. Pengov Corpus* za vratašca na tabernakulu* Glavnoga Oltara odlije u srebru, i odmah spremi račun, kad bude gotov! *Nema još „proračuna“ za vrata pričesne klupe (obhajilne mize*)*.

⁴⁸ Pengov je za beogradsku crkvu izradio 1934. u lipovu drvetu kip Srca Isusova, a 1938. i Gospin kip za Gospin oltar u istoj crkvi i još neke manje radove.

⁴⁹ U Plečnikovoj ostavštini nalazi se dopis fra Josipa Markušića bravaru Augustu Martinčiću od 14. IV. 1934. („Splošno ključavničarstvo“) u kojoj moli „formalnu, konačnu i što je moguće najnižu ponudu“ za izradu oltara u crkvi sv. Ante. Isto kao rukopisni koncept i kopija tiposkripta također u arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu.

⁵⁰ pontificirati – obavljati crkvene obrede; pojam se upotrebljava samo za službu biskupa i opata; oportunum (lat.) – prikladno, zgodno.

⁵¹ mežnar (slov.) – crkvenjak, zvonar.

[18. IV. 1934., razglednica Chiesa della Trinità dei monti, Rim]

Prečastiti

nijesam na Vas zaboravio!

spoštljiv in prisrčen pozdrav!

v kratkem več – če Bog dá! Vaš Plečnik

18. IV. 34.

[22. IV. 1934., dopisnica]

Velečastiti, pri [Aojziju] Vodniku delo napreduje. Kamenje je doslej lepo izbrano. Upam da nam bo v veselje. Ko boste videli ogromno velike kvadre vel. altarja*, se boste čudili – kropilnik je gotov in izredno lepo narejen. Prihodnji teden, če Bog da, hočem se pobrigati še za ostale stvari, ter Vam poročati Za ljubeznjivo Vaše pismo prisrčno hvaležen Vaš Plečnik

22. IV. 34.

Velečastiti, pri Vodniku delo napreduje. Kamenje je
doslej lepo izbrano. Upam da nam bo v veselje.
Ko boste videli ogromno velike kvadre vel. altarja,
se boste čudili – Kropilnik je gotov in izredno
lepo narejen. Prihodnji teden, če Bog da, hočem
se pobrigati še za ostale stvari, ter Vam poročati
Za ljubeznjivo Vaše pismo prisrčno hvaležen
22. IV. 34. Vaš Plečnik

[28. IV. 1934., pismo]

Velečastiti gospod župnik!

ko sem bil danes pri [Ajojziju] Vodniku, ta še ni bil prejel Vaše naročilno pismo v zadevi altarja S. J., katerega kopija me je čakala v šoli. Vodniku vozijo ravnokar neko novo vrsto, lahko narudečelega mramorja. Pošljemo Vam čim preje vzorek. Ako Vam bo ugajal naredi se event. od tega kamena altar S. J. Model za figuro je v delu. Izvršen bo tako, da ga morete, v vsakem slučaju, uporabiti quasi kot sobni altarček. Delo pri Vodniku primerno napreduje. Kolikor morem doslej ugotoviti, je kamen izredno lep – delo čisto. Kvadri so deloma ogromni.*

Bog daj srečo in blagoslov, da bo to kar počenjamo, Njemu v čast, tudi nam vsaj nekoliko v veselje in uteho. Rad bi Vam poslužil z vsem, kar vem, znam in zmorem – Vedite pa, da je vsega tega malo! Prosim lepo – ne cenite me zato nezasluženo visoko. Medsebojna vera in čisto prijateljstvo naj bo dosti: kako krasna Jugoslavija –

Spominjajte se me v molitvi, sprejmite, prosim, Vi in vsa Vaša, meni nepozabljivo ljuba družina prisrčen in spoštljiv pozdrav! Vaš Plečnik

28. IV. 34

[13. V. 1934., razglednica sa seljakom iz Detve, Slovačka]

Radi se.

Prisrčno Vas pozdravlja udani Vam Plečnik

13. maj 34

[20. V. 1934., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod župnik!

Odpustite mi – prosim – ker Vam toliko časa ničesar ne sporočam – Razen predvidenih in nepredvidenih težav, ki so vsakdanji prideli človeku, muči me, od vrnitve z Beograda, neko čudno zdravstveno stanje – No – Bog že vé kaj dela, zgodi se kakor On hoče! Kamenitega dela je narejeno mnogo – res, moglo bi ga biti več – ali [Alojzij] Vodnik izbira vestno material. Niso to male stvari – upam da boste imeli veselje!

Te dni pošljemo Vam najbrže model za figuro S. J. Ako boste stvar akceptirali, vedite, da se hočem brigati za lepo izvršitev. Model neka Vam prikazuje samo koncept v glavnem!

Kovinska dela hočem ponovno pregledati, preden jih oddam v izvršitev [Augustu] Martinčiču, vrlo poštenemu in uglednemu majstoru. V kratkem dam v izvršitev tudi mahagonijevo /: ev. iz orehovine /: oblogo svetostanka.*

Poljubljam Vam roko ter prosim da sprejmete Vi in vsa Vaša družina moje najprisrčnejše pozdrave! Udano Plečnik

20. maj 34.

[Na poledini Markušićevom rukom:]

Odgovoreno 1. VI. 1934.

Bio sam otsutan u Bosni petnaest dana, za to nisam dosada odgovorio ni na Vašu kartu i jedno pismo. Nastojat ću da Vam čim prije pišem. Veliku i vječnu zahvalnost dugujem za toliku Vašu brigu oko naše crkve!

Odani štovatelj:

Bgr., 1. VI. 1934.

Fr Josip Markušić

[1. VI. 1934., razglednica, motiv: Jajce, panorama; Izdanje A. Angjukića, trgovca, Jajce]

Beograd VII.,

Bregalnička 14.

Sv. Anto

1. VI. 1934.

Bio sam otsutan u Bosni petnaest dana, za to nisam dosada odgovorio na Vašu kartu i jedno pismo. Nastojat ću, da Vam čim prije pišem. Veliku i vječnu zahvalnost dugujem za toliku Vašu brigu oko naše crkve!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[7. VI. 1934., razglednica; motiv: Beograd, Dvorac Nj. V. Kralja na Dedinju; Izdanje Lj. Paler, Beograd]

Beograd VII., Bregalnička 14.

Sv. Anto

7. VI. 1934.

Gospodine profesore,

Pisao sam Vam jučer, a na današnju kartu odgovaram kartom.

Ne mogu proći kraj malog oltarića*, da ne stanem, tako mi se dopada već ovaj model. I drugi isto vele. A kada se svrši, ja ću konačno još nešto reći.

Pristajem i na cijenu, nek se dakle pravi! Vi ćete, gospodine profesore, paziti (kao i dosada u svemu) da i pravi kip, od 2.25 m veličine imadne isti izraz, kao ovaj model, uz proučene detalje!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Obje sam skice oltara S. I. upropastio, a ne znam, mogu li treću dobiti?!

[7. VI. 1934., dopisnica, kolorirana; motiv: pejzaž]

Beograd VII., Bregalnička 14.

7. VI. 1934 – Sv. Anto

Gospodine profesore,

Ponovno gledajući poslati model, dođe mi, da Vam isti dan pišem i ovu kartu i nešto zahvalim.

Naručite mi kod Vašeg kipara, da mi napravi otprilike ove iste veličine, kao S. I., model Sv. Ante (133 cm) za „Svetu vodu“, ali da bude isti izraz, isti stav i mladolikost, kao što je na Vašem crtežu! I nek mi odmah saopći cijenu otprilike! Dobio sam veliku volju, da mi g. [Božo] Pengov pod Vašim nadzorom i ovaj kip napravi, ako se cijena bude slagala s mojim imetkom, kojeg imam na raspolaganju.

Divan je onaj [ovdje riječ nečitka], ali današnji odveć veliki broj umjetnika malja lisičijim repom.

Jos. Markušić

[8. VI. 1934., razglednica: hodočasniška crkva Brezje]

da me opominjate – to je dobro!

Prisrčna hvala, dragi moj oče, za Vaš dopis! Sve – ako Bog da, čete dobiti – ali postopoma, križ na piramidi – sitnica, je več više mjeseca gotov, toga darujem ja. Mnogo stvari moram još naručiti: do danas nema nikakih računa! od srca pozdravlja Vas in vse Vaše Vam udani Plečnik

[14. VI. 1934., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Neobično sam Vam zahvalan na poslanim fotografijama Vaših radova, premda su me uzburkale i uznemirile, jer bih ih sve htjeo ja imati, a drugi da nema! Zaista divne stvari! Šteta da su ovi radovi dosad izostali moguće usljed inercije ukusa! Oh taj ukus, on je već posto dosadan, kao zapušten nokat kad preraste!

Sad ću da pridem na svoje stvari, kao obično: bez reda, jer su mi pale na pamet.

1. U crkvi imade 12 zidnih stupova, ne bi li se na njih dvanaest mogli postaviti liturgički znakovi križa sa svjetljičicama na taj način, što bi se na pojedinom uzidala oveća mramorna ploča, harmonirajuće boje, sa raznim kršćanskim simbolima, ili samo dekoracijama, u reljefu?!

Nešto tako, ali da ne bude, kao što ja rustički zamišljam!

(Ovo o zidnim liturgičkim križićima pišem, kao nadopunjak na ono prijašnje).

2. Kip S. I., ako se cijelom vanjskom pojavom, stavom i licem, kako je u modelu, a inače sa dobro proučenim detaljima, mirno i polagano izvede, bit će silno efekatan, svi priznaju. Držanje ruku ima naročitu sugestiju.

Jučer⁵² nam je dan bio čudesan, jer crkva od 5½ sati izjutra do 7½ na večer nije mogla držati naroda. I galerije prepune.

Odani štovatelj:

Beograd, dne 14. VI. 1934.

Fr Josip Markušić

P. S. Valja nešto pobliže misliti i o popunjenju kapitela za mramorne stupove pod korom etc., ima ih 18, a dosada, čini mi se, samo 8 skica. Nastojat ću, da se pristupi izgradnji predvorja.

⁵² 13. lipnja, blagdan sv. Ante Padovanskog, patron beogradskog samostana i župne crkve.

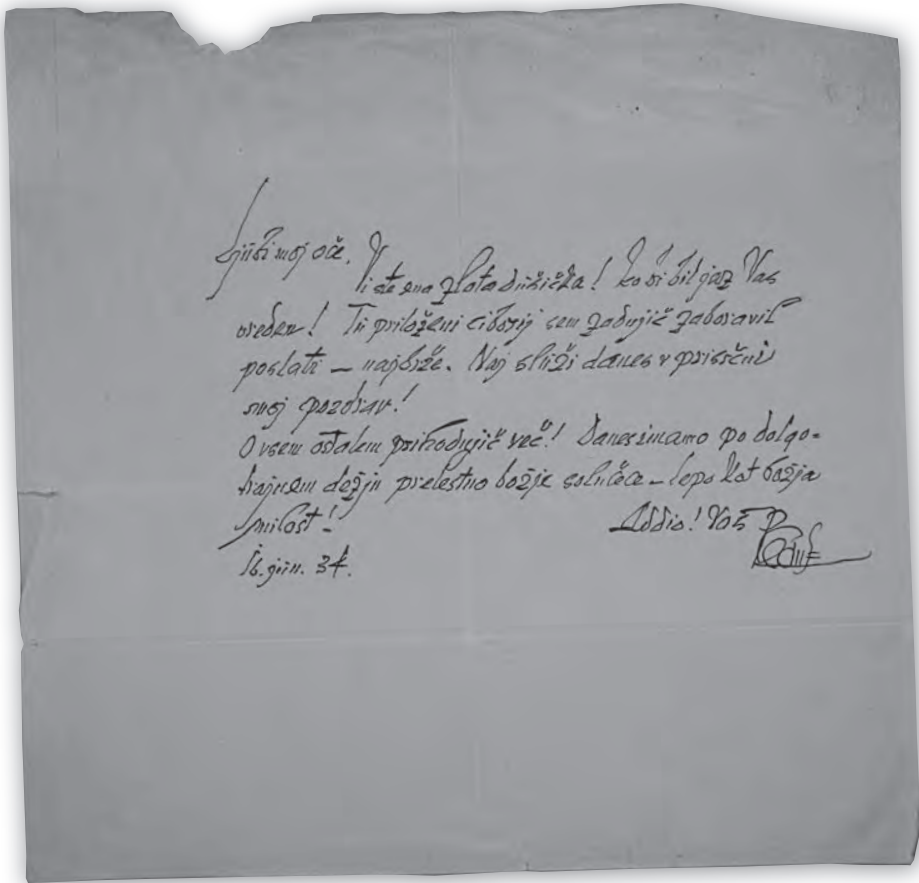
[16. VI. 1934., pismo]

Ljubi moj oče,

Vi ste zlata dušička! ko bi bil jaz Vas vreden! Tu priloženi cibori* sem zadnjič zaboravil poslati – najbrže. Naj služi danes v pristrčni moj pozdrav!

O vsem ostalem prihodnjič več! Danes imamo po dolgotrajnem dežju prelestno božje solnčece – lepo kot božja milost! Addio! Vaš Plečnik

16. jun. 34

[6. VII. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 6. VII. 1934.

Gospodine profesore,

Da se ne zaboravi adresa, pišem Vam ovo pisamce; ali, iskreno priznavši, i za to, što mi je teško dugo biti bez ikakve vijesti o Vama.

Primio sam Vaše zadnje pisamce sa fotografskom snimkom lijepog „franjevačkog“ ciborija*. Hvala! Sv. Frano bi reko: ovako pravi!

O našoj crkvi u ovom pismu dvoje napominjem:

Budući su zaredale provale po crkvama (to je najbliži povod) rado bih metnuo željezne rešetke na sve donje prozore u crkvi: 3 mala okrugla prozorčića, 6 prozora na sakristiji* i skupa 8 prozora u „župskom uredu“ i krstionici; ali ni toga ne mogu učiniti, dok mi Vi ne napravite skicu, jer se bojim, ako ih prosto dadnem bravaru, da će ispasti – santrać*!

Mi nikako ne možemo, kako si ja moguće i utvaram, napraviti svega u crkvi, dok se Vi ne nađete u našem samostanu nekoliko dana, da vidite crkvu pri zapadu sunca i u noći na mjesecini! Osobito je interesantno mjesečevo svjetlo sa refleksom bijelih pasova. Kad bi bilo u Beogradu i graditelja, osim inžinjira, trebalo [bi] doći gledati crkvu ne samo u dani, nego i u noći, jer je pravljenjena u harmoniji sa suncem, mjesecom i oblacima (da jedno drugom ne smeta, već da bratski pomogne).

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[12. VII. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 12. VII. 1934.

Premjerio sam sve prozore, koji dolaze u obzir za rešetke, te Vam šaljem popis sa brojevima prozora na skiciranom tlocrtu, ali napominjem

1. Na tri mala prozorčića dolazi normalni sloj umjetnog kamena.
2. U svim drugim prozorima dolje i gore dolazi normalni sloj umjetnog kamena, dok su strane od fasadne cigle.
3. U „župskom uredu“ imaju četiri prozora, a petoga uvijenog nekakva otvora uopće nema.

Srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

[17. VII. 1934., dopisnica]

Velečastiti in predragi gospod – Če Bog da, dobiste Vaše rešetke kmalu – Nezamerite da tako redko in skopo pišem: pri meni je vse „narobe“ Pri [Aloziju] Vodniku bi šlo lahko hitreje – ali izbira kamena in njega obdelava je hvalevredna. Čudno lepe občutke ima človek, videč ogromne kose, lepo „pisanega“ mramorja, polirane v polnem lesku. Imejte potrpljenje in prosite blagoslova zvestim, pokornim delavcem – Pristrčno in spoštljivo Vas pozdravljam – neka naj nas Gospodin oblagodari z zdravljem in veselim srcem! Vaš Plečnik

17. jul. 34

Preden se odpošlje morate doči amo – !! da preživimo nekoliko prijateljskih trenutkov v domovini kamena Vašega altarja!⁵³*

⁵³ Oltar u beogradskoj crkvi sv. Ante napravljen je od podpeškoga kamena iz Slovenije.

[22. VII. 1934., razglednica, motiv: Pogled na Varaždin; Ivan Mayer, Papirnica Varaždin]

Beograd VII.

Bregalnička 14.

Sv. Anto

22. VII. 34.

1.⁵⁴

O svemu ću Vam pisati kad se smirim, a sad samo to javljam, da sam se tek danas vratio preko Zagreba. Sva sam pisma zateko, ali još nisam dobro pročitao.

Za gospodina Menc.[eja] poslat ću novac preko Vas, da Vi uručite njemu prema uvidavnosti. Pristajem na cijene i potvrđujem njegovu posljednju ofertu*. Vama hvala! Moja je iza Ljubljane glavna misao: prinositi molitve i žrtve Bogu, da dugo budete živ i zdrav, i u svemu – mlad!⁵⁵

⁵⁴ Dvodijelna razglednica; nastavak slijedi pod brojem 2.

⁵⁵ Ova karta nema potpisa budući da nastavak teksta slijedi na sljedećoj karti.

[22. VII. 1934., razglednica, motiv: Varaždin, Župna crkva]

Beograd VII.

Bregalnička 14.

Sv. Anto

22. VII. 1934.

2.⁵⁶

Sve tipove „mreža“ za prozore tačno ću izvesti, ne žaleći troška, budući iza boravka kod Vas u Ljubljani bolje znam, što je umjetnost. Koliko su mi toga kvarili „majstori“, Bože moj, god. 1932. ?!

Naročito ću Vam pisati za „oltarčak“* za paljenje svijeća, te izraziti svoje mišljenje.

O da bih Vas mogo imati sama u Beogradu i samo – za sebe! Uzdišem za Izis Madonom⁵⁷ i Madonom Pengovljevom!⁵⁸

Odani: Fr J. Markušić

⁵⁶ Nastavak prethodne razglednice.

⁵⁷ Izis Madona – po egipatskim uzorima stilizirana Marija koja s djetetom stoji na zemaljskoj kugli i polumjesecu. Kip je 1872. izradio benediktinac Desiderius Lenz, osnivač beuronske umjetničke škole. Plečniku se ovaj prikaz veoma svidio i on je od njega dao izraditi nekoliko odljevaka, od kojih je jedan darovao Markušiću.

⁵⁸ Madona koju je Božidar Pengov izradio za Marijin oltar beogradske crkve.

[28. VII. 1934., pismo]

Visokoč. gospod župnik!

Poslal sem Vam včeraj 27. o. m. načrte in detajle za mreže oken. Ako Vam bilo predrago okna z menjajočimi se motivi zamrežiti, potem prosim izvolite naročiti motive ki so najcenejši – brez menjanja /: najbrže motiv 4, 6, 10, 12, 14, 16., za okrogla okna pa motiv 9 :/

Prosil sem ob enem g. [Augusta] Martinčiča da mi dá proračun za te mreže. Njegovo oferto pošljem Vam takoj po prevzemu, da morete imeti pregled in primero /: ne nameravam pa s tem, da bi se delo izročilo v izvršitev g. Mart. ./ !!! kovaču, kateremu pa izročite nreže v izvršitev, prosim rečite, da naj si mere na mestu, na lastno odgovornost prekontrolira!!!*

G. Martinčič izvršuje vratice tabernakla in expozitorija*.*

6. kanontablic pozkačenih, ter pozlačeno okovje /: cevi vijake etc ./ za prevleko tabernakla z lesom – naročil sem pri g. [Avgustu] Menceju, katerega proračun tu prikladam. Ostale stvari naročil bi pri njemu šelé po Vašem dovoljenju. Prikladam tudi kopijo lestenca nad gl. altarjem*. v njega sredi visi vidljiva večna luč i.e. liturgična, katero se more poljubno dvigati. Detajli za ta lesteneč so gotovi. Prosil sem g. Menceja da mi poda tudi zanj ceno, da ga morete, kadar bo treba, naročiti. /: Mislim pa, da bi se dala cena nekoliko zmanjšati! :/*

Ne zamerite mi veleč. gospod, da prevdarjam in event. nekoliko po lastnem ravnam – okoliščinam primerno – Vidite, tudi za stebre ob altarju SJ nisem naročil drage bronaste svetiljke, nego naročil cenejše iz črnega mramorja, ki sem jih novo risal.

Poljubljam Vam roko, prisrčno pozdravljam Vas in Vašo družino!

Bodite z Bogom, Vaš Plečnik

28. VII. 34 –

[18. VIII. 1934., pismo]

Velečastiti gospod!

Sanje, sanje, nič kot sanje! Kako vse preide! Verujte mi, da štejem med najlepše trenutke ki sem jih preživel v rodnem mestu, sestanke in razgovore z Vami. Težko mi je pri misli, da si nisva mogla za slovo niti v roke seči – z Bogom! reči – Vi ste en izreden mož; kako rad bi Vam vsaj nekoliko ustregel!

Priloženo pošiljam Vam novi proračun g. Majceta⁵⁹. Ako Vam je ugoden, prosim, sporočite mi to. Mož se bo brezdvomno potrudil, da izvrši pošteno delo! Prosim sporočite mi tudi ob priliki, na koliko sveč si želite oni svetilnik „za žive in mrtve“. kateri premer naj ima spodnja in zgornja ploščina, na katero se vstavljajo sveče. Bližam se neki misli, ter Vam hočem to čimprej narisati in predložiti. [August] Martinčič radi sedaj spešno na vratcih tabernakula in expositorija*. [Božo] Pengov stoji pred začetkom figure S. S. J.*

V kratkem pišem Vam več. Bodite z Bogom! Pristrčno in spoštljivo pozdravljam Vas in Vašo bračo. Vaš Plečnik

18. aug. 34.

⁵⁹ Majce (vidi gore P 45).

[30. VIII. 1934., dopisnica]

Visokočastiti i dragi moj otac!

V ponedjeljak bio sam u Zagrebu, u sredi na Bledu zato ne zamerite ako barem danas sporočam da sam sve u redu primio. Danas samo toliko da nećete biti u negotovosti. Potvrđenje šalju čim prije – Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

Visokočastiti i dragi moj otac!
 V ponedjeljak bio sam u Zagrebu, u sredi na Bledu
 zato ne zamerite ako barem danas sporočam
 da sam sve u redu primio. Danas samo toliko
 da nećete biti u negotovosti. Potvrđenje šalju
 čim prije – Bodite z Bogom!

Vaš Plečnik

[1. IX. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 1. rujna 1934.

Gospodine profesore,

Dne 26. VIII. moro sam ponovno službenim poslom u Sarajevo, vratio sam se sinoć, te se može uzeti, da sam se smirio. Hvala Bogu! Od najmilijih i najviše cijenjenih dana jesu ovogodišnji, koje sam proveo s Vama u Ljubljani. Susprezat ću se, da ispričam sve njihove ljepote i ugodne doživljaje. Vestibul* svijjećom osvjetljen (ne elektrikom)⁶⁰, Izis-Madona, krasni razgovori te nijema nazdravica umjetnika: diskretnom gestom desne ruke s lijeva na desno – to je, čega ne mogu zaboraviti. (Žarki cviček* treba uopće zatajiti).

Hvala na velikoj ljubavi i samoprijegoru! Što sam ja, da me puštate dosađivati Vam?! Kuca netko svaki dan na vratima kabineta, a zna se: to ulazi – fratar. Smatram za dobit, što sam došo u Ljubljanu, da puno naučim! Možete biti naročito zadovoljni, što niste na lak i ugodan način, nego s mukom, ustrajnošću i moguće nakon časovitih neuspjeha, stvorili u nas školu prave arhitektonske umjetnosti! Divim se upornosti i snazi Vašega duha, kojim ste bez kompromisnosti izgonili „trgovce i mjenjače“⁶¹ iz hrama umjetnosti!

A ja?! – Samo Bogu hvala, što sam se upozno s Vama! Prava crkvena umjetnost to je samo po sebi oltar*, molitva i služba Bogu, za to ću, dok sam živ, Vama biti zahvalan, što ste mi dali priliku, da se zagledam u ovu istinu!

Što ste me pitali za žrtvenik, na kojem će svijćeće gorjeti, meni je došla misao, koju ću Vam saopćiti, naravski ne za to, da Vi po njoj radite, nego da po mogućnosti zapazite moje poglede i želje!

⁶⁰ Usp. niže *P 117*: „jer je ulje duh, a elektrika je suha materija“. Usp. također njegovu tvrdnju: „Ako se u pomoć uzme elektrika, ona kvari mističnost liturgije, bolje je da su same svijćeće“ (*P 121*). Slično: „industrija je ubila umjetnost“ (*P 15*).

⁶¹ Usp. Iv 2,13-25.

Bi li moglo slično ovako biti: da na razmaku od 5½ do 6 metara, pred stupovima pod pjevalištem naprijed u crkvu, budu postavljena dva stupa, sa nekakvim svjetiljkama na vrhu, ujedno moguće i sa uzidanim kasicama, stupovi komponirani kao Sv. Trojstvo na Kongresnom Trgu⁶² i baza, četverouglasti dio i okrugli nastavak, sa bazom tako udešenom, da neki dio bude viši, a neki niži. Plohe od baze bile bi udešene za svijeće. Svaka površina da mogne primiti do 100 svijeća. Na podnožju okruglog nastavka moglo bi se postavljati cvijeće. Tako i drugi stup. Na taj bi način svijeće bile blizu središta crkve, a ne u kraju, i crkva bi se tim stupovima popunila. Ujedno bi oni mogli služiti i za svjetionike donje crkve.

Današnja privremena naprava u crkvi Sv. Ante za palenje svijeća veličinom izgleda ovako: dijametar gornje okrugle plohe 35 cm, donje plohe 65 cm.

Ne zamjerite mojoj slobodi: poletim sa svojim zamislima kao golučav ptić prije vremena, ali na kraju letenje svršim u – travi! Vi treba da uzdignete!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁶² Misli se na barokni stup na kvadratnoj podlozi s kipom Sv. Trojstva koji je u 19. st. znatno nadopunjen; nalazi se pred uršulinskom crkvom u Ljubljani. Plečnik ga je 1927. prenio na to mjesto s raskršća pred Ajdovščinom, budući da je predstavljao smetnju prometu.

[9. IX. 1934., razglednica, motiv: Varaždin, Stari grad]

Beograd, 9. IX. 1934.

Gospodine profesore,

Primio sam ponudu za prozorske „mreže“, te Vam se iz dva razloga zahvaljujem, prvo: što ste prema meni toliko susretljiv, a drugo radi same informacije, jer je tamošnja ponuda jeftinija, nego ovamo jedna, a sigurno će biti i sama izvedba solidnija. Još ću samo kalkulirati prevoz i postavljanje, jer je ovamošnja ponuda i sa postavljanjem.

Molim se Bogu, svaki dan po jednu kunicu da budete uvijek zdrav. Potrebno je da barem još dvadeset godina živite, a onda ćemo opet moliti.

Odani:

Fr Josip Markušić

[14. IX. 1934., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod!

Prikladam temule današnjemu pismu potrdilo [Avgusta] Menceja z dne 1. sept.

Posebnega ne vém povedati. [Božo] Pengov dela na skici ½ nar. velikosti S. J. Pri [Alojziju] Vodniku vse polagoma napreduje. Škoda le, da ne morejo dobiti plošče za menzo. V kamenolomu prišli so na negodno vrsto kamenja – ergo treba čakati na boljšo. Kamen tabernakula* + expositorija* je izredno lep – sramujem se, da je moja „kompozicija“ altarja* tako malovredna – V danem slučaju mogle bi morebiti iti mreže k Vam ob enem s kamenjem – mogoče da bi jih tudi najčedneje pritrldili kamnoseki = monterji. Vprašal sem za ceno pozlatitve s francoskim zlatom – bogužel dobil sem predrago oferto* – škoda. Zlato bi med opeko lepo učinkovalo.*

Čudno! Pred tedni naredili smo načrt za svečonosce, namenjene cerkvi sv. Cirila + Metodija⁶³, ki naj stojе ob levem in desnem koncu obhajilne mize. Dal sem jim obliko stebra – priložim Vam načrt. Vaša misel je lepa in hvalevredna, samo dvomim da se mi posreči nje „včlovečenje“ – kajti paziti moram da bo stvar tudi ognjevarna! Mnogo mislim na vas – Bodite Bogu priporočeni! Vašim v Zagrebu naredil sem skico za cerkev – Več, od mene starca, ne smejo zahtevati – Upam pa, da se mojih misli tolik ustrašijo, da daljših zahtev in želja vobče ne bo. Pristrčno pozdravlja udani Plečnik*

14. sept. 34.

Hvala za vse Vaše mile in dobrotljive besede!

⁶³ Crkva svetih Ćirila i Metodija (Cerkev sv. Cirila in Metoda) u Ljubljani (1933.–1934.), katolička crkva.

[16. IX. 1934., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Na svemu uvijek hvala!

Primio sam priznanicu Mencejevu na 2500 din., skicu za svjećonosce u crkvi Sv. Krištofa⁶⁴ i Vaše popratno pismo. Moram odgovoriti odmah, nešto sa svoje strane objasniti, i puno Vas moliti!

1. Ja bih rado da Vi one krasne svjećonosce Sv. Krištofa dobro arhitektonski smjestite sa strane „obhajilne mize“* u crkvi Sv. Ante?! Izgleda, da bi morali biti odmaknuti od krajeva zida, kako bi došli, kad se iz crkve gledaju, u jedinstvenu skupinu s oltarom*!

Ako mogu i ako ih odstupate, molio bih, da mi odmah napravite detaljne nacрте i tražite ofertu*, pa ako mognem saletiti sredstva, odmah bih ih naručio, da se postave skupa kad i oltar!

2. I meni je, zamišljajući stup za paljenje svijeća, odmah padalo na um, kako on treba da bude „ognjevaran“⁶⁵, pa sam pomišljo, ne bi li on mogo biti na dijelu, na kojem se pale svijeće i dokle žar dolazi, od cigle, obložene kovinom; a gdje ne dolazi vatra, od mramora; u pismu pak nisam htjeo ništa spomenuti.

3. Dok eventualno vidim, kako je u cijeni sa svjećonoscima pred velikim oltarom, konačno ću odgovoriti za prozorske „mreže“.

4. Molim Vas, ako imate i ako možete dati, kopiju skice za crkvu u Zagrebu⁶⁶!

⁶⁴ Crkva sv. Krištofa za Bežigradom, prvi spomen iz 15. stoljeća, tijekom vremena više puta preuređivana. Plečnik je 1933.–34. ovoj baroknoj grobljanskoj crkvi doziđao novu lađu, koja je nakon izgradnje monumentalnoga „Hrama Slave“ (slovenski Panteon) trebala služiti kao župna dvorana. Nakon Plečnikove smrti crkvu i doziđak su oborili jer su smetali sajmištu (Gospodarsko razstavišće). Franjevci su samo doziđak ponovno izgradili na drugoj lokaciji u crkvi sv. Ćirila i Metoda. Stupovi sa svijećama stoje uz slavoluk prezbiterija.

⁶⁵ ognjevaran (slov.) – siguran od vatre.

⁶⁶ Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja sa sjedištem u Splitu otvorila je 1932. samostan u Zagrebu (Vrbanićeva 32) i u njemu kapelu Majke Božje Lurdske. Sljedeće godine osnovan je odbor za gradnju „Općeg hrvatskog zavjetnog svetišta Majke

5. Ja Vas molim, gospodine profesore, da mi javite, ako još u koju svrhu treba novaca, da pošaljem (sitni metalski radovi, vrata svetostaneka*⁶⁷, granati* iz Česke, Izis-Madona). Sve što treba od ovih sitnica, poručite u moje ime, i odmah javite za novac! Tko misli trčati na veliku distancu, prvi je uvjet, da ne – šepa!

6. Ako su prozorske „mreže“ za francusku pozlatu⁶⁸ skupe, ne bi li se mogle pozlatiti „deloma“⁶⁹, da tako dobijemo krasnu novu misao radi ~~nove~~ teške rime u verzu⁷⁰!

Gospodine profesore, Vi velite za sebe, da ste starac⁷¹; ne znam koliko imate godina i nemam Vaše fotografije, ali su Vam radovi i zamisli sigurno mlađi nego prije 30 godina, i nego u onih od 30 godina, a noge su mlade barem kao i onda!

Oremus pro invicem ut salvemur!⁷²

Fr Josip Markušić

16. IX. 34

Beograd

Božje Lurdske“. Na preporuku Ivana Meštrovića god. 1934. Jože Plečnik prihvatio je izradu idejnog nacrtu svetišta koji je Gradsko poglavarstvo odobrilo 1935. god. Blagoslov temeljnog kamena obavljen je 25. III. 1936. i iste godine počelo se na gradnji kripe. Blagoslov sagrađenog dijela kripe i posveta glavnog oltara obavljani su u listopadu 1937. Veliki oltar izradio je Alojz Vojnik po Plečnikovim nacrtima. Gradnja bazilike nastavljena je sljedećih desetljeća, ali ne više po Plečnikovom planu. Vidi Andrej Uchytíl / Zrinka Barišić Marenić / Ariana Štulhofer: Jože Plečnik – Impulsi i ograničenja Crkve Majke Božje Lurdske u Zagrebu, u: *AR Arhitektura, raziskave*, 4 (2004) 1, str. 44-49.

⁶⁷ svetostan(ek) – tabernakul. Kao i riječ svetožar (svatožár) u korespondenciji i ovaj pojam potječe iz češkog (svatostánek), a Markušić njihovu upotrebu pripisuje Plečnikovom „majstorstvu“ u pronalaženju novih riječi koje su „zaista najstarije i originali“ (*P* 158).

⁶⁸ francusko zlato – jeftini nadomjestak zlata; mjedenina.

⁶⁹ deloma (slov.) – djelomično.

⁷⁰ Smisao nejasan.

⁷¹ Plečniku su tada bile 62 godine.

⁷² Oremus pro invicem ut salvemur! (lat.) – Molimo se jedni za druge da se spasimo!

[21. IX. 1934., pismo]

Visokočastiti in ljubi moj gospod

Vidite – to je koncept za zidavo v Zagrebu⁷³ /: notranjščina cerkve cca 7.m višine :/, za nedolgo, upam, pošljem Vam tudi koncept za zidavo cerkve in ureditev vrta o. jezuitov v Mariboru⁷⁴ – Pa nemojte misliti, da hočem več, kot doprinesiti AM.D.G.⁷⁵ poštene študije. Od srca sem Vam hvaležen za čist in ganljiv izraz prijateljstva: za Vašo drago mi podobico. Ecco – vračam Vam ga tu z mojo – Mislim da je najbrže 12 let, ko se je gradila Vaša cerkev – Detalji za stebre so gotovi – ko dobim oferte, pošljem Vam te Bodite z Bogom Vaš Plečnik*

21. Sept. 34.

[Fotografija Plečnika,
na poleđini Markušičev
rukopis:] Profesor –
arhitekt J. Plečnik 1930.

[Plečnikov rukopis:] *Dragemu
očetu fr. Jos. Markušiću
udani Plečnik*

Sept. 34

⁷³ Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

⁷⁴ God. 1934. Plečnik je izradio projekt isusovačke crkve s okolnim prostorom u Mariboru. Dvije godine prije toga je prema njegovoj zamisli u prizemlju isusovačke rezidencije uređena provizorna kapela, koja je u ljetu 2022. godine porušena.

⁷⁵ AMDG (Ad maiorem Dei gloriam) (lat.) – Na veću slavu Božju.

[24. IX. 1934., pismo]

Velečastiti in ljubi gospod župnik!

Zagrebsko kompozicijo, upam, ste prejeli. V priložnem Vam danes pošiljam mariborski projekt⁷⁶, ki se v šoli obdelava od nekoga kot diplomska naloga. Oblika cerkve je „na široko“, torej vsi altarji so obrnjeni proti vernikom ali pred očmi vernikov se dviga paradiž – Veseli me Vaše prisrčno zanimanje, dokaz, da se zavedate kako mučno težak problem je gradnja cerkve – Plani za to cerkev so precej skrbljivo študirani – ko bodo gotovi, morem tudi njih kopije poslati.*

V bližnjem času hočem za Vas naročiti tudi steklenino i.e. svetilke corona pendente in večne luči etc. Obvestim Vas še, če Bog da, o vsem tem in drugem.*

Od srca Vas pozdravlja in se Vas spominja udani Plečnik

24. sept. 34

⁷⁶ Projekt isusovačke crkve (vidi gore P 78) je za diplomski rad nacrtao Danilo Fürst. Radi se o „poprečnoj crkvi“, to jest crkvi s ulazom na dužoj strani crkve u kojoj se i glavni oltar nalazi na dužoj strani.

[30. IX. 1934., dopisnica]

Velečastiti – veselo vest! Figura S. J. je modelirana v ½. naravne velikosti. Vrlo lepo uspela! Te dni se bo fotografirala in potem odmah poslala Vam v potrditev. Ali ste moje skice za cerkve prejeli?

Prisrčno Vas pozdravlja udani Vam Plečnik

30. sept 34.

Velečastiti – veselo vest! Figura S. J. je modelirana v ½. naravne velikosti. Vrlo lepo uspela! Te dni se bo fotografirala in potem odmah ~~Vam~~ poslala Vam v potrditev. Ali ste moje skice za cerkve prejeli?
Prisrčno Vas pozdravlja udani Vam
30. sept 34.

[3. X. 1934., pismo]

Velečastiti in dragi gospod!

Kratkobesednost mojo mi ne zamerite, vedite da Vas imam rad – ampak tarejo me skrbi in drugo. Priložene fotografije so posnetki modela v ½. živ. velikosti. Iz tega modela se potom punktacije prenašajo mere v resnično velikost i.e. v les. V lesu se potem dovršijo fini detaili etc. Figura v resnici dela zelo resen in lep dojem. Obraz, roke in noge bodo slonokoščene barve, obleka pa zlata. /: Na foto manjka simbol Srca :/ [Božo] Pengov hoče kmalu začeti z soho sv. Antona /: kropilnik :/ Kristus za tabernakel bo tudi za nedolgo izmodeliran. Pred odlitjem v srebru Vam še poročam o njem.*

Velečastiti – naprošen sem, izprositi pri Vas g. Pengovu akontacijo – če mogoče Din. 5000. Priporočam to željo kar najtopleje – /: Božo Pengov, kipar Kolodvorska ulica, Ljubljana :/ kakor razvidite iz priloženega potrdila izplačal sem včeraj g. Aug.[usta] Menceju, preostalih 3000. Din akontacije /: skupno torej vseh 5500. Din. katere ste mi poslali :/ Delo pri Menceju dobro uspeva

Prejmite, prosim, izraze spoštovanja in moje najlepše in najprisrčnejše pozdrave! Vaš Plečnik

3. oktober 34

[5. X. 1934., pismo, 4 stranice]

Gospodine profesore,

Primio sam Vaša dva pisma i dvije skice: crkve zagrebačke⁷⁷ i mariborske⁷⁸, te Vam se zahvaljujem na Vašoj neobičnoj pažnji prema meni i odgovaram na pisma! Mene uistinu interesiraju i vesele sve Vaše skice i planovi, te bi za moje lično unutarnje izgrađenje dobro došli, kad bih ih imo, kao i sve skice, pokušaji, modeli i varijante beogradske crkve koje je fra Arkandeo [Grgić] negdje zaturio; šteta, kad se ne bi vidjelo, kako se rađa misao i postaje umjetnina!

Zapravo i ne odgovaram na Vaša pisma, nego povodom njihovim pišem u svojim težnjama i potrebama, zahvaljujući se još jednom naročito na fotografiji, koja je tolika dobit za moj album, ali Vas ujedno molim za još jednu fotografiju, da ju stavim u kućnu kronologiju, gdje je govor o crkvi. To je potrebno, da kronologija ne ostane kusava. Sada Vam pišem ostalo, moleći još puno toga!

Kolika za mene dobit, da sam se upoznao s Vama i s Vašom umjetnošću, mnogo i u pismima, ali najviše ovogodišnjim boravkom u Ljubljani?! Ja sam kao provincijal* u Sarajevu odabiro ovu beogradsku crkvu, između dvije skice, te poručio „Beograđanima“ fratrima, da uzmu ovu; ali žalim, da još onda nisam bio s Vama upoznat kao danas, puno bi toga moguće drukčije bilo! Sve ja računam na širenje Velike Molitve, istinite crkvene umjetnosti, autentične (ne za trećeg klišeja), ne iznosane (kao stara kapa u dvije generacije seljakove kuće), ne obamrle (kao protežirani stari divlji kesten u Tivoliju⁷⁹), ne krivotvorene i neiskrene (kao obrve kod nekih kavanskih ljepota: prave obrijane, a nove izmodelirane – pinzлом*)!

Smijem nešto reći, što mislim i osjećam, jer pri tom mislim na Boga, a ne na skromnost Vašu. Sve su darovi božiji, i kad što imamo, Njemu je jedinom slava. I Vaši su talenti darovi Njegovi, te nemam straha istinu

⁷⁷ Crkva Gospe Lurdske.

⁷⁸ Misli se na neostvoreni projekt isusovačke crkve u Mariboru koju je Plečnik projektirao 1934. god.

⁷⁹ Tivoli – ljubljanski gradski park.

reći, da ste Vi početak Velike, to jest crkvene, Umjetnosti kod nas, ili njen uskrisitelj. Vaša umjetnost arhitekture, ne znam šta je za druge, ali je za mene zaista novo Viđenje i spoznanje: i ja tu umjetnost istom sada počinjem „shvaćati“: prije sam stajao skoro pred svima našim crkvama, pa i pred onom hvaljenom u Viču⁸⁰, i govorio: evo svršenih i kompletiranih zgrada, gdje je pak umjetnost?! Nitko mi nije mogo pokazati: evo je! I kad je pokazivo, nisam vidio. Govorim o narodnoj umjetnosti, to jest o crkvenoj, a ne o drugima. Druge su sve umjetnosti manje važne, jer su za velike pojedince i velike sobe, koje se za poniženje naših siromašnih sobica salonima nazivaju. Crkve su pak za – narod, kojim je jedinim predstavljen Herkulov stup⁸¹ humanitarnosti i civilizacije. Kad bi moglo nestati crkvene umjetnosti, propala bi civilizacija na zemlji, kao što su i propadale nekad, dok nije bilo Milosti i prave molitve, ili bi se ponovno sklonila pod zemlju, kao asirska. Koja korist od idola pod zemljom?! Je li velika korist i od one umjetnosti, koja je banalnošću zatrpana u dvorovima odabranih?!

Većina današnjih poklonika profane umjetnosti crkvene i ne mogu razumjetnosti [!], jer nemaju kontakta da zapaze duh, molitvu i milost. Oni se dive više geometrijskim linijama: ova je kriva, a ona je prava. K tome i ustanova sakrosaktnih školskih diploma čine veliku štetu čovječanstvu. Fabrikacija umjetne hrane iz – bujadi⁸².

Poslali ste mi dvije skice crkava, a ja žalim na njih, što i one nisu mogle stati u moju crkvu! I tako sam uvijek žalio, kad sam što dobio od Vas. Uvijek sasma novo. Ne će „Zagrebčani“⁸³ pustiti one ljepote; čujem, da su već zaiskali odobrenje. Što ću ja bez paradiza*⁸⁴ u crkvi?! Sad vidim, što

⁸⁰ Župna crkva sv. Ante Padovanskog u ljubljanskom predgrađu Vič koju vode franjevci. Izgrađena je od 1907. i 1908. u novorenesansnom stilu po nacrtu arhitekta Hansa Paschera (1858.–1942.) iz Graza.

⁸¹ Herkulov stup (Heraklovi stupovi), antički naziv za Gibraltarska vrata. Prema mitu, Heraklo je kao kaznu za svoj grijeh morao s govedima kralja Geriona proći kroz pećine koje su vezale Europu s Afrikom. Heraklo ih je raskinuo i spojio Atlantski ocean sa Sredozemnim morem, a na tome mjestu postavio s obiju strana stupove, koji su obilježavali svršetak svijeta poznatoga Grcima.

⁸² bujad – paprat.

⁸³ Misli se na crkvu Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

⁸⁴ paradiz – tip atrija u srednjovjekovnim crkvama. O ovom pojmu vidi Hans Reinhardt: Atrium, Paradies (Vorhof), Galilaea (Vorkirche), Vestibulum (Narthex, Vorhalle), u: *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*, sv. I (1937), str. 1197-1205.

je umjetnost, i veselim se, da Vam je Bog dao te darove, jer ćete i Vi nama dati. Glavnja je zapaljena na nekoliko mjesta: Prag, Ljubljana, Beograd, Maribor, Zagreb⁸⁵ – ne može se više ugasiti; i ako mnogi još nenaviknuti ne mogu da gledaju jačine svijetla. Tako i robijaši, koji su dugo godina lisičine nosali, i na slobodi dugo još tako hode, kao da ih dalje nose.

Oprostite, moro sam nešto reći, spominjući Vaše ime, ali zapravo da Bogu slavu dadnem, „qui dedit talia hominibus“⁸⁶.

Sad ću Vam pisati svoje potrebe po redu i brojevima.

1. Šaljem Vam točan tlocrt našega posjeda u Beogradu, prilično i kotiran*, da mi zgodom date mišljenje, kako bi se imalo urediti oko crkve?!⁸⁷ Postojeće male zgradice, osim samostana, ruše se.

2. Ovdje je već odavna padala misao, da se iz Bregalničke ulice prema glavnim vratima crkve, sa strane Pop Stojanove ulice, na posjed Sestara⁸⁸, provede mali unutarnji prolaz za puk, koji ovuda naiđe. Za naše Sestre, koje stanuju u kući, da se provede tunel iz kuće u kriptu*, sa staklenom ciglom natkriven, a gore između samostana i crkve da se napravi cvijetnjak, razdijeljen diagonalnim putem prema sakristiji* na dva trokuta.

3. Posjed sa Pop Stojanove ulice mora se ograditi zidom, provizorno ili stalno, a ostaviti dva prolaza: osobni, svagdanji, s malim vratima i kolski za prevoz materijala, pošto je crkva još u građi. Jedan mi je zidar dapače i napravio, kako on shvaća. Ovdje to prilažem, da date svoj sud! Ovaj zid moramo podići već radi beogradske manguparije. Kakav oblik zida, od kojeg materijala i koje visine? Da nije pogleda crkve, digo bih ga 2.50 m visoko. Sličan se zid mora s vremenom podići i na Bregalničkoj ulici.

4. Ja sam oduševljen svjetionicima uz pričesnu klupu Velikog Oltara*, a pada mi misao, ne bi li bilo zgodno, da slična dva dođu i pred oltarom pri silazima u kriptu. Čini mi se, da bi popunjavali oltar, a ja nikakva troška,

⁸⁵ Misli se na mjesta u kojima je Plečnik ostvario svoja djela.

⁸⁶ qui dedit talia hominibus (lat.) – koji je takve stvari podario ljudima.

⁸⁷ Pismu je priložen „Situacioni plan imanja Bosanskih Franjevaca u Beogradu, Mjerilo 1 : 200“.

⁸⁸ Pokraj samostana imale su svoj posjed sestre milosrdnice i na njemu manju zgradu koja je onemogućavala gradnju crkve s ulazom iz Bregalničke ulice.

kojeg samo mogu smoći, ne žalim, da utisak bude što veći ljepši. U kriptu se ionako s bakljama ulazilo.

5. Molim Vas, da mi pošaljete kopije od planova zagrebačke⁸⁹ i mariborske⁹⁰ crkve, ako je moguće i od „Šiške“⁹¹!

6. Oh kako bih želio plan za klupicu, kakvu sam negdje vidio, čini mi se u „Šiški“! Trebala bi i dvojna vrata za izlaz od sakristije pred Glavni Oltar i u crkvu.

7. Jedva čekam da stigne i Pengovljeva „Madona sa pticom“⁹², a isto i Sveta Obitelj⁹³.

8. Šaljem Vam izvadak iz propisa beogradske općine o trošarini, koji će pasti i na moje oltare, da me svjetujete, kako bi se imalo pakovati, da prođemo što bolje. Jedan primjerak prilažem i za gospodina [Alojzija] Vodnika.

Veli mi zagrebački gvardijan*⁹⁴ iz Vrbanićeve ulice⁹⁵, kako mu je [Ivan] Meštrović reko, da je beogradska crkva Sv. Ante pravi „bijou“* i da ju on ne bi znao takovu napraviti, jer da nema onoga u duši, što treba za crkvu. Drugi mi pak jedan Hrvat Beograđanin reče, da će se ona s vremenom nalaziti u beogradskim „Baedekerima“* nalaziti [!], kao prva znamenitost grada. Veselim se, što će to biti, jer će i tim putem narod dolaziti Bogu. Ako mi pak uspije naći sredstava, da ju u detaljima što prije uredimo, vjerujem, da ni sâm ne ću znati da izađem.

Hvala Vam na velikoj brizi, kojoj nema slične, pa i na javljenoj porudžbini staklenog pribora za Corona Pendente*; te Vas opet molim, da mi javite, čim Vam bude trebalo novaca.

⁸⁹ Crkva Majke Božje Lurdske.

⁹⁰ Plečnikov neostvareni projekt isusovačke crkve u Mariboru iz 1934. god. (vidi P 78)

⁹¹ Crkva sv. Franje Asiškog (Cerkev sv. Frančiška Asiškega) u Ljubljani-Šiška. Gradnja crkve počela 1925. po nacrtima J. Plečnika; zvonik crkve podignut između 1930. i 1932. Godine 2009. crkva proglašena kulturnim spomenikom državnog značenja u sklopu Plečnikovih djela.

⁹² Misli se na kip Djevice Marije sa Sv. Duhom na prsima; kip namijenjen za Gospin oltar.

⁹³ Nejasno na što se ovo odnosi, budući da u crkvi nema ni kipa ni slike Svete obitelji.

⁹⁴ Fra Petar Grabić (1882.–1963.), od 1931. do 1937. prvi gvardijan samostana Gospe Lurdske u Zagrebu. HFBL: 203.

⁹⁵ Vrbanićeva ulica, Zagreb. Samostan i crkva Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja.

Da znate, koliko mi je Izis-Madona osvojila dušu?!

Ne zamjerite mi na svemu, što sam piso, mislio sam jedino na slavu božiju, a naša je zasluga, ako što imamo, jedino u tome, ako smo na njegove talente i od sebe koji pridodali, u poniznosti i u molitvi.

Odano Vas pozdravlja, u svemu uvijek Vaš:

Fr Josip Markušić

P. S. Davno sam počeo pisati ovo pismo, ali ga svrših istom danas, 5. X. Sve su me dosada poslovi razvlačili, što se opaža i na nesređenom pismu. U to sam vrijeme dobio od Vas još jednu kartu i danas pismo s priznanicom [Avgusta] Menceja i fotografijama modela S. I. Model mi se dopada, neka ga odmah pravi! Novac su [!] poslati danas ili sutra, jednim čekom preko Vas.

Nemojte se ljutiti na mene, što sam ovaki! Malo neuk, malo Bošnjak, malo fratar!

CRKVA SV. ANTE U BEOGRADU

Trebam razjasniti nastojanje crkvene uprave, što se misli početi da izvodi ove godine u crkvi sv. Ante u Beogradu, i način kako se misli izvesti?!

Ima crkava, koje nisu umjetnički građene, ali su ponekada umjetnički namještene, barem djelomično, kipovima, slikama, mozajcima, oltarima itd. Arhitektura je kraljica među umjetnostima, nu ljepota njezina škvornjava lica samo je nakićem katkada namještena. S druge opet strane mnogo je crkava, što ih gledamo oko sebe, pusto kopiranje oblika, jedinim pomjerivanjem dimenzija, razmještanjem prozora i vrata; ali kopiranje se nikada ne može zvati umjetninom, ni onda kad je uspjelo, jer je umjetnost stvaranje, nije prenosenje zidova. Crkva sv. Ante u Beogradu dosad još nije ničim ukrašena, nego je sasvim pusta i gola; ipak arhitektonski spada među crkvene umjetničke rijetkosti, i sigurno je da će se kao takova pisati među ostalim našim prvakinjama u državi, starijim i mladim; a moguće i na mnogo širem prostoru, nego što je država Jugoslavija. Materijal zidova sasvim je prost, malko bolja cigla, ali je forma crkve izvanredna. Tako je majstor svojom umjetnošću zaprkosio materiji, htijući ujedno simbolizirati franjevačku priprostost i siromaštvo.

Svi dosadnji darovatelji i priložnici crkve upisani su u vjekovite knjige, ukoliko ih i na ovom svijetu biti može; za njih se moli i svete mise govore; ali će se morati i drugo da učini, nije radi hvale, već radi nakane evandeoske: da „svjetlost svijetli među ljudima“. Za nove radove u crkvi, koji se počinju ove godine 1934 izvoditi, zamišlja se ovako: Treba osim crkvenih potreba i osim umjetnosti, koja je još od katakombi adoptivno dijete Crkve, misliti i na ideju građenja: nek se očituje i zapazi, da ovu crkvu gradi samo vjera i ljubav štovatelja sv. Ante, a ne razmetanje i obilje, jer oni, „koji se mekoputno oblače, u kućama su kraljevskim“ (Mat. IX., 8.)

Naš veliki majstor Plečnik, koji je dao plan crkve, sada izrađuje detalje za njeno unutarnje uredenje. Neke je detalje već i dovršio, koji će, kad se izvedu, zadivljavati, jer su isto tako originalni i lijepi, kao i sama crkva. Kako se je arhitekt trudio, da nebeskim svetokrugom u drugoj galeriji, i korovima andeoskim u cjelini, dadne crkvi naročiti izraz i logičnu svrhu, tako se i u detaljima unutarnjeg namještaja vidi ostvareno štićenje mistike, koja nije ovdje zamršena riječ i slovo, da se starinski i mučno čitaju, kao na drugim nekim, inače velikim umjetninama. Vedrina rječite i otkrivene crkvene umjetnosti!

Od detalja majstora Plečnika, koji su već dostavljeni upravi crkve, ima ih skupljih i jeftinijih: od 100.000 din. (glavni oltar od mramora) 90.000 din. (mramorni patos crkve), 35.000 din. (bročano raspeće za veliki krst nad oltarom, 2'50 m visoko), 15.000 din. („sveta voda“), ali dakako cijela prekrasna

skupina „svete vode“, zajedno sa kipom (kip 7.500 din.), 6.000 din. (dvostruka vrata na ekspozitoriju), 5.000 din. (brončana pozlaćena vrata pričesne ograde, 4.000 din. (vratašca od tabernakula), po 2.000 din. (stupovi hijerarhije svetaca i krjeposti, ima ih 18), 3.000 din. (bakreni krst na crkvi), 25.000 din. (mramorna propovijedaonica), 1.200 din. (dvije mramorne svjetiljke sa svojim konzolama); nadalje ne spominjući cijena, crkvene klupe, ispovijedaonice (dvije), pričesna klupa (cancelli); lusteri, svijećnjaci i drugo. Za crkvu sv. Ante majstor je načinio i posebne, sasvim originalne, nacрте, za sveto posude: kaleže, ciborij, monstrancu, srebrne cvjetice itd.; ali mi sada zamišljamo, da se sve nabrojeno izvede kao neka galerija darovatelja, koja bi se sastojala u tome, da pojedinac štovatelj sv. Ante i priložnik crkve, svaki prema svome stanju i prilikama, preduzme izvesti koji od gore spomenutih objekata, a na te bi se umjetničke darove urezo vidan natpis, tko ih je nabavio, za vječno spominjanje! Galerija pregaoca i štovatelja ljepotice među crkvama, po nacrtu majstora-arhitekta širokog svjetskog glasa. Tim će se ujedno udariti osnovna misao, kako bi se imala i u buduće crkva uređivati. Svijet još toga ne poznaje, jer nije vidio početaka, pa se događa, da u svojoj iskrenoj i sasvim čistoj pobožnosti nudi crkvi u stvarima i takove, za koje se ima pravo željeti, da ih nestane i u seoskim crkvama, premda se one mnogo i u gradskim vidaju. A takova, slobodno je u nekom smislu reći, kolektivna sugestija naših crkava može djelovati i na upravu ove crkve, da iz sentimentalnih razloga, svojih ili narinutih tuđih, pripusti i loše stvari, te se dogodi slično, kao da varvarin zaplijenjenju gospodsku odoru „ukrasi“ poljskim puževima, a Dvorac valjugama.

Očito je u današnjim vremenima, da se rijetko može naći pojedinaca, koji će žrtvovati za jedan objekt u crkvi 100.000 din.; malo ih može dati i po 10.000 din., neće ih mnogo dati ni po 5.000 din., za to se već po sebi mora misliti i na kolektivno podavanje. Što ne mogne učiniti pojedinac, može institucija, društvo ili akcija. Već ima primjera, da se udruže dvojica-trojica, ili više njih, odreknu se nepotrebitih i bezkorisnih zabava i nešto nabave crkvi; a to je ne samo dobro za umjetnost i za crkvu, korisno za dušu (i za tijelo), nego je uz to još slavno i poučno. Oni ne samo da crkvi daju, nego i spomenik dižu kršćanskom odricanju. Drugi će opet preduzeti, da pošalju za neki stanoviti predmet, ili da među poznatim za njega skupe; i to je ono, što se ovdje nazivlje „akcija“. Pa je isto tako plemenito na jednom umjetničkom predmetu u crkvi napisati: „Sabirni Arak broj... Štovatelja sv. Ante u tom i u tom mjestu, god. 1934.“ Još lakše to mogu učiniti društva i župe.

Adresa: Crkva sv. Ante, Beograd VII, Bregalnička ul. 14.
Čekovni račun broj 50.344.

Fr. Josip Markušić

[6. X. 1934., pismo, 1 list]

Beograd VII., Bregalnička 14

– 6. X. 1934.

Šaljem 5000 din. (pethiljada dinara), da isplatite prema Vašoj uvidavnosti kao avans* gosp. [Boži] Pengovu za kiparske radove.⁹⁶

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

Beograd VII., Bregalnička 14.
— 6. X. 1934.
Šaljem 5000 din. (pethiljada
dinara), da isplati
prema Vašoj uvidavnosti
kao avans gosp. Peng
vu za kiparske radove

Uvijek odani:
Fr Josip Markušić

Поштанска Штедионица — Београд
Нупон

Листак: Професор-архитект
Јубојана Ј. Плећник
Технички факултет

Дин. 5000 п. _____

налогу: **50.344**

Црква св. Анте
Београд

р. рач **50.344** Бр. и серија _____

Повратница.
опуњава се у случају условне исплате уз припаницу
износ Дин. _____ п. _____

Потврда примаоца:
у: _____

⁹⁶ Priložen kupon Poštanske štedionice Beograd na ime Profesor – arhitekt J. Plečnik Ljubljana, Tehnički fakultet sa sumom od 5000 din. po nalogu: Crkva sv. Ante Beograd (br. računa 50.344).

[9. X. 1934., pismo]

Moj ljubi Oče

kot prvi odgovor na Vaše lepo – srcu iztečeno pismo, pošiljam Vam priloženo v pozdrav. Res molite, da bi bilo vse naše hotenje in delo Bogu v čast, bližnjemu v dobro /: vsaj ne v pogubo :/ in nam v posvečenje – alles übrige ist ein nichts nichts nichts⁹⁷ –

/: Projekt je star nekako 3. leta. Vam je najbrže neznan. Velja samo kot študija :/⁹⁸

Z Bogom Vaš Plečnik

9. okt. 34.

Moj ljubi Oče
 kot prvi odgovor na Vaše lepo – srcu iztečeno pismo,
 pošiljam Vam priloženo v pozdrav. Res molite, da bi
 bilo vse naše hotenje in delo Bogu v čast, bližnjemu v dobro
 /: vsaj ne v pogubo :/ in nam v posvečenje – alles übrige ist
 ein nichts nichts nichts
 /: Projekt je star nekako 3. leta. Vam je najbrže neznan. Velja samo
 kot študija :/

Z Bogom Vaš Plečnik
 9. okt. 34.

⁹⁷ alles übrige ist ein nichts nichts nichts (njem.) – Sve ostalo je jedno ništa, ništa i ništa.

⁹⁸ Misli se na projekt proširivanja crkve sv. Krištofa kako se vidi iz Markušičeva pisma od 12. X. 1934. (P 85).

[12. X. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 12. X. 1934.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pisamce, te ovom zgodom hvatam priliku da skiciram svoje dvije misli.

1. Dođe sijač i posija sjeme na nekoliko oranica: svagdje poniče i puno uzraste, ali na jednom samo mjestu uzraste visoko, najedri i sazori. To je ćirilometodska historijska pojava, koja je lijepo definirana projektom Vaše crkve, koju [!] sam dobio u pismu.⁹⁹ Nekoliko visina pošlo je k nebu i zao-stalo, a jedna se samo između sviju izlučila do vrhunca.

Latinsku i grčku kulturu, baštinicu svega pračovječanstva, civilizirala je Katolička Crkva, a ovima je aflirala* nove energije budućnosti, predstavljene Slovenstvom, velikim i širokim. Ali ono može preuzeti svoj mesijan-ski život budućnosti samo u katoličkoj misli, da ne ostane puka historijska pojava širinom, kao sila Džingiskanova jurnjavom vojničkih čopora. Gram dubine važniji je od 100 kilograma težine.

2. Model kipa S. I. u gipsu, koji je kod mene (ili onaj na Vašem projektu oltara* S. I.) držanjem ruku mirniji je od ove nove izrade gosp. [Bože] Pengova. Izraz lica je isti, stilizacija odjeće vrlo lijepa, ali je gest ruku nemiran. Ja puno volim mirnoću, naročito kod Spasitelja, jer „govoraše njima kao onaj, koji vlast ima“¹⁰⁰. Njegov božanski govor za nas je bio stigmatizacija srca gotova, dok je nama potrebno dokazivanje rukama. Nemir je u modelu 1/2 nasto u tome, što su ruke dignute visoko, kako je predstavljeno na priloženom arku papira, sa izmjerenim kutevima od vršaka dviju ruku i najviše tačke Spasiteljeve glave.

Ali ipak sve neka bude ostavljeno Vašem radu, jer ja to mislim, ali nisam kompetentan.

⁹⁹ Riječ je o dozidi crkvi sv. Krištofa; vidi prethodno pismo (P 84).

¹⁰⁰ Mk 1,22.

Šaljem Vam ujedno pismo, upravljeno na braću franjevce bosanske Provincije. Pismo je samo unutarnja stvar, ali ćete ipak iz njega razumjeti nakane mojega rada.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Šaljem Vam ujedno pismo, upravljeno na braću franjevce bosanske Provincije. Pismo je samo unutarnja stvar, ali ćete ipak iz njega razumjeti nakane mojega rada.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[Bez datuma, pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

U ime božije pišem Vam za tri stvari.

1. Uzdajući se, da će me gospodin [August] Martinčić pričekati sa novcem, ako mi zapne (jer ja znam, koliko novca sada imam, ali ne znam, koliko će mi trebati) ovim poručujem rešetke za crkvene prozore, da se odmah prave! Sve tipove, kako je u planu!

Moram li ja gospodinu Martinčiću posebno pisati, poslati mu plan i detalje 1:1, koji su kod mene?!

2. Molim Vas ponizno i toplo za plan i detalj jedne klupice, od hrastovine, veličine 150 cm (za trojicu) koje bi (njih dvije) privremeno služile za naš kor! Te bih ih pravio odmah.

3. Eh, kad bih još mogo dobit nacrt neke strehe nad vratima, kojim se ulazi u crkvu kod sakristije*, od strane naše kuće, čini mi se, da bi za malu stvar bila velika dobit, jer ondje, čim se iziđe, odmah čovjek kisne!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Moguće odmah, čim stigne „corona pendente“*, da će trebati rabi-com* rekonstruirati postojeći križ i betonsku gredu poviše Velikog Oltara*, a može li se to učiniti prema podacima iz plana: „10. Prečnik nad oltarjem 1:20“, ili treba naročiti plan?!

[17. X. 1934., Fotografija J. Plečnika sa psom Sivkom: Ja i moj Sivko; snimio Karel Řepa 11. IX. 1933.]

Moj Otac! I. prikladam potrdilo Božo Pengova: na račun S. J. statue izplačal 5000. Din

II. oferto Vodnika za dva stebra svetlonoša /: mislim naročljiva maxm. á 2000. Din*

III. Svečniki so gotovi, dosti zadovoljivo izvršeni! Ali naj te Vam pošljemo? Morete si misliti, kako je točasno vse narobe! Smrt gospodarja¹⁰¹, delo na Bledu¹⁰², začetek šole – k temu je pripotoval moj pražski adlatu¹⁰³ ter bil celi teden pri meni – kar morem še storim zadevno figure S. J. Vi znate – kako se more uplivati do neke mere, preko tega gre težko težko! Oh, vse vem! Mojemu adlatu naročil sem, neka se odlije Isis M v Pragi. Če to biti moja briga – Vam pa poljubljam roko za Vaše pisma, klanjam se Vašemu srcu in hvalim Boga za Vas

Prisrčno in udano Plečnik

17. okt. 34

[na rubu ispod dopisano] *II. IX. 33 Řepa¹⁰⁴*

¹⁰¹ Smrt kralja Aleksandra I. Karađorđevića u Marseilleu 9. listopada 1934.

¹⁰² Kraljevska palača na Bledu. (P 52 od 11. III. 1934.)

¹⁰³ Otto Rothmayer (1892.–1966.), češki arhitekt, đak i suradnik Josipa Plečnika.

¹⁰⁴ Karel Řepa, Plečnikov pražski učenik – vidi gore P 37.

[29. X. 1934., pismo]

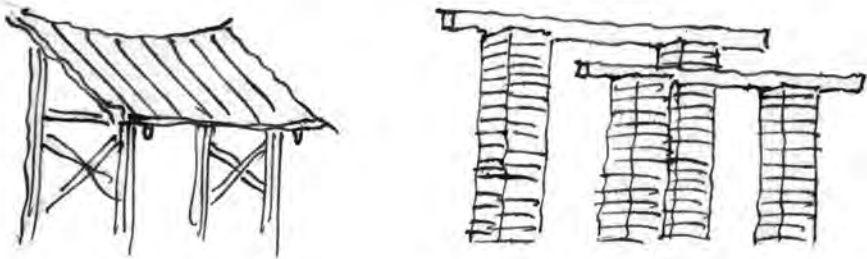
Moj dragi in ljubi gospod župnik

Najprvo se Vam priporočam v memento!

[August] Martinčič¹⁰⁵ je ena veoma blaga in hriščanska duša. Moremo mu z mirnim srcem naročiti rešetke – Prosim pošljite mu odmah detajle 1:1 /: načrt ne, je kod mene :/

Klupice čim prije!

Streha nad vratima u sakristijo: prosim lepo pustite to narediti od tesarja ali pa od polirja, kolikor mogoče primitivno z nekoliko pokončnih in ležečih tramov*, pokritih z deskami in asfaltno lepenko /: Dachpappe¹⁰⁶ :/ Zdi se mi, da imate okolu cerkve dovolj lesa; ako pa imate opeko, zložite naj jo Vam „na suho“ kot slope /: stupove :/ ter jih pokrijejo z deskami in lepenko – zašto? Zato: mislim, da moram do Beograda, kad ču staviti oltare* – takrat morem vse dobro premisliti in prilagoditi, da ne bo nesreče!*

Betonsko gredo in križ nameraval sem obuči v les /: s drvetom :/ Odstraniti jo, delalo bi brezdvomno težave. Rabic je iznajdba za kino – ne za Boga, ki je ves skoz na skoz monumentalen i.e. istinit.*

¹⁰⁵ August Martinčič, bravar.

¹⁰⁶ Dachpappe (njem.) – katranski papir, krovni filc, krovni karton.

Najbrže moram koncem tedna za kakšnih 14. dni do Prage¹⁰⁷ – silijo me pa, da bi šel predtem še v Dalmacijo – Šola je prepolnjena – ne morem se ganiti iz nje – toliko je teh in takih bolečin – Kot da se vse žurno pripravlja na konec – ergo se Vam priporočam v prijateljski memento. Bodite mi Vi in sva Vaša mila bosanska brača v Kristu od srca pozdravljeni – ko sva bila z ranjkim kraljem¹⁰⁸ zadnjo pot /: pred Sofijo :/ na Bledu¹⁰⁹, potožil mi je kako nekateri njegovo strast zidanja etc. obsojajo in ogovarjajo. Odgovoril sem mu: Vel. pustite jih govoriti in opravljati – vidite Jugoslavijo delamo mi! Zasmeljal se mi je – dragi gospod Oče – zasmeljite se še Vi Vašemu Plečniku

29. okt. 34.

¹⁰⁷ Vidi gore P 42 od 5. I. 1934.

¹⁰⁸ Kratko prije svoga posjeta Francuskoj i pogibije u Marseilleu 9. listopada 1934., kralj Aleksandar je u listopadu 1934. posjetio Sofiju gdje je s bugarskim kraljem učvrstio balkanski savez.

¹⁰⁹ Vidi gore P 52 od 11. III. 1934.

[30. X. 1934., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

U svemu sam sporazuman s Vašim pismom, pisanim 21. X., kojeg sam danas primio.

Iz tvornice stakla možete naručiti i više staklenih posuda, jer nam treba-ju, a uvjeren sam, da nisu skupe. Što se pak tiče novaca, kad je čovjek već u vodi, ne boji se, da ga još kogod zaprsne pregrštom vode.

Streha neka stoji, dok Vi dođete, možemo čekati, kad smo čekali dosa-da! A tesar bi, ne daj Bože, mogo napraviti dobro, pa bih [!?] tako i ostalo.

Slažem se (ali dakako ja nemam prava da se s Vama slažem, nego uvi-đam, da je tako) što velite o rabicu*, nu kako bih drukčije, kad majstori, prijašnjom izgradnjom prečnika nad oltarom*, nekako sile na laž?! Kragna za prljavu košulju. Moglo bi se moguće udesiti, uporabom jake mreže, da laž ne bude strašno velika?! Neka i to stoji!

Šaljem kao tiskanicu, u posebnom omotu, četiri komada detalja za pro-zorske „mreže“ 1:1, nu želio bih, neka mi ih gospodin [August] Martinčić sačuva i vrati, da i drugi vide, i sada i kašnje, kako radi arhitekt!

Slabo sam ih pakovo, da me – lakše poznate!

Svaki se dan molim za Vaše zdravlje i božiju milost nad Vama!

Uvijek štovatelj:

Fr Josip Markušić

30. X. 1934.

[2. XI. 1934, postscriptum uz kopiju dopisa Alojziju Vodniku, Beograd, 1. 11. 1934.]

Dne 2. XI. 1934.

Gospodine profesore,

Pisao sam gospodinu [Augustu] Martinčiću, da pravi „okrižje“¹¹⁰, a evo sam pisao i gospodinu [Alojziju] Vodniku za stupove, što Vam u prepisu dostavljam¹¹¹.

Danas sam primio Vaš drugi stup, kome se zaista divim! Grjehota je, da mi ga odmah ne predate kamenorescu na izradu! Ono bi vodilo duže Bogu, a trošak ćemo pregoreti. Iskrena Vam hvala!

Sve mi na um pada, da bi trebalo, ako se može estetski riješiti, da u prezbiteriju*, na dva ulaza u kriptu u planumu¹¹² s unutarnje strane, dođu dva kamena, megaliti, za službu trpeza, na koje bi se naročito pri velikim misama (asistencijama*) odlagalo sveto suđe i slično. Meni to ovako dolazi, što crkva izgleda puna mistike kao u katakombama: prozora u crkvi nema, nego svjetlo dolazi odnekud s visine četrnaestoga metra (ipak više nego i u jednoj drugoj crkvi), svjetlo dakle s nebesa, a ne sa zemlje niti od ljudi (koji nisu od krvi, niti od volje čovjeka, već su od Boga rođeni)¹¹³ zato bih ja u crkvi sve rado sreto kamenje; drvene mi trpezice dolaze banalne.

Ne zamjerite mi! Ja sam kao dijete, ne prestajem pitati: što ovo, što ono?!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹¹⁰ okrižje (slov.) – rešetka na prozoru.

¹¹¹ Dopis Alojziju Vodniku (Kamnoseška industrija) od 1. XI. 1934. Markušić prilaže Plečniku dopis kao kopiju tiposkripta i uz to rukopisom dodaje neke svoje primjedbe datirane sljedećeg dana, 2. XI. 1934. Ovdje samo prijepis Markušićeva dodatka Plečniku.

¹¹² planum (lat.) – ravan, ravnina.

¹¹³ Parafraza Iv 1,13: ... koji su rođeni ne od krvi, ni od volje tjelesne, ni od volje muževljeve, nego – od Boga.

[Bez datuma, pismo, 1 list]

Za gospodina profesora–arhitekta J. Plečnika

P. S. Ovdje Vam šaljem, gospodine profesore, prijepis moga odgovora gospodinu [Alojziju] Vodniku¹¹⁴, da Vi dalje uredite, kako znate. Ja sam voljan pristati i na 2235 din., ako ne će za 2000 din., samo da odmah pravi, i ako nemam puno novaca. Vi možete u moje ime i prvu ponudu prihvatiti!

Hvala na novoj fotografiji i na svemu nastojanju! Svijećnjake možete i poslati, da vidim, kako ide na općinskoj trošarini?!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Veselim se I[zis]-Madoni!

¹¹⁴ Vidi gore *P 90*.

[15. XI 1934., razglednica: Chiesa di S. Maria in Trastevere, Rim]

Velečtiti – v zaupanju da vse dobro izide: skočite v vodo! V božjem imenu – ! V.¹¹⁵ težko čaka na naročilo! Oltar S. J. hočem začeti risati; kar vem in znam, Vam naredim. Neka nas Bog čuva.*

15. 11. 34.

Vaš Plečnik

¹¹⁵ Alojzij Vodnik.

[16. XI. 1934., crtež oltara* Srca Isusova za Beograd]

Res ne vem kako naj Vam ustrežem, Najrajše bi odstranil kamenite váze na stebrih, ter nadomestil z nečim podobnim kot risano. Iz onih váz bi pa sestavil nekaj drugega – tako da bi Vi škode ne trpeli – Na svečnike bi položil /: vidi crtež ./ plošče iz medenine, katere bi se dale snemati in čistiti – bile bi na „trn“ svečnika nataknjene.

Pri [Boži] Pengovu je sv. Anto¹¹⁶ precej dogotovljen. Mislim da boste zadovoljen – Dal sem mu navodilo, kako ga opremiti zadevno barv. Naredil se bo poskus – Ali ste prejeli moje pismo? Prosim Vas razložite mi: Vrhbosna¹¹⁷! prosim lepo! Vi ste latinec – ergo prosim lepo za uslugo: naredite mi v klasični latinščini napis za moj plan! Rečimo: katedrala sv. Josipa zaščitnika Vrhbosne – Ali kaj podobnega, kratko, nevsiljivo pa jedrnato. Prosim lepo: torej glavni napis – quasi Firmatafel¹¹⁸ druge podrejene, kakor morebiti: Frons, Norma posterior, Sectio verticalis Liniae fundamentalis¹¹⁹ kryptae etc. mi bo, če Bog da – že tu kdo izkristaliziral – Obdržite to vse zase!! Ne smejte se mi: Vi ne znate, koliko truda je v stvari. Bodite z Bogom! 16. nov – Vaš Plečnik

pripis k skici: Corpus ki pride na križ grobišča ljubljanskih duhovnikov. Pengov ga mi je modeliral v polovični velikosti. Narejen bo v pravi velikosti ter vlit v bronu. Tu sém, sem ga narisal da vidite element predstave. Prosil sem Pengova da mi preskrbi proračun za polovični model v bronu vlit za Vas – Morebiti ga moremo kje uporabiti, ker je pobuda za to figuro z moje strani – imam neko pravo na bratovsko ceno.*

¹¹⁶ Riječ je o kipu sv. Ante kod škropionice ispod pjevačkog kora.

¹¹⁷ Vrhbosna – srednjovjekovno ime župe u centralnoj Bosni; od 1881. službeni naziv Bosanske nadbiskupije.

¹¹⁸ quasi Firmatafel (njem.) – nešto poput naslova tvrtke.

¹¹⁹ Frons, Norma posterior, Sectio verticalis Liniae fundamentalis (lat.) – pojmovi koje je Plečnik trebao očito za komentare/legende uz nacрте sarajevske katedrale sv. Josipa. Vidi Markušićevo pismo od 17. XI. 1935. (P 173).

[16. XI. 1934., dopisnica, kolorirana; motiv: pejzaž]¹²⁰

Jugoslavia: Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto.

– 16. XI. 1934.

Gospodine profesore,

Vi odoste među sjevernu braću, kad sam ja mislio, da ste se vratili! Upravo sam uoči Vašeg odlaska, 13. XI.¹²¹, reko za Vas sv. misu: za obilje milosti božije, za dugo življenje, zdravlje i sreću!

Primitve ovu kartu, to toliko kao pozdrav: da ne zaboravite krasne slavenske južne zemlje: „Wo die Zitronen blühen“^{122!}

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

P.S. Isis-Madona!

*Granati!*¹²³

¹²⁰ Adresirana na: Gospodin profesor–arhitekt J. Plečnik, Praha, Hrad. Stavbení správa (Čehosl. Rep[ublika]).

¹²¹ Godine 1920. imenovao je čehoslovački predsjednik Tomáš G. Masaryk Plečnika arhitektom koji će raditi na uređenju kompleksa Praškog dvorca (Pražský hrad). Damjan Prelovšek: *Arhitekt Josip Plečnik. Práce pro prezidenta Masaryka*, Praha, 2001. Budući da je od 1922. bio zauzet i predavanjima na sveučilištu u Ljubljani, Plečnik je djelovao paralelno u Pragu i Ljubljani. Posljednji put bio je u Pragu u studenom 1934. god.

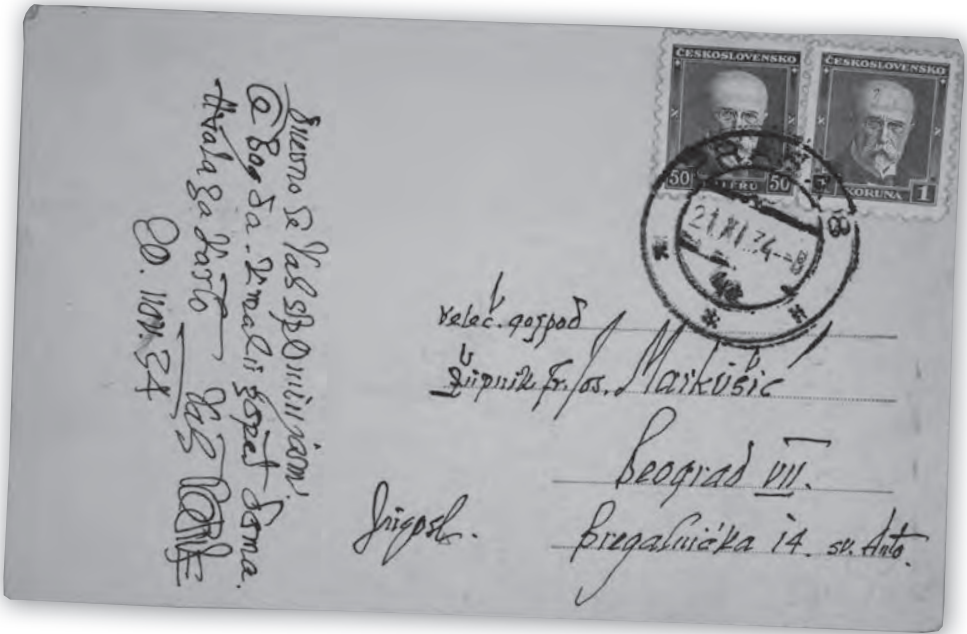
¹²² Stih iz pjesme „Mignon“ Johanna Wolfganga von Goethea: „Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen“ – „Poznaš li zemlju, gdje limun cvate?“

¹²³ Markušić vjerojatno misli na Lenzovu Isis-Madonu (vidi gore *P 70*), koju je Plečnik ukrao sa 62 optočena mala češka granata (poludragi kamen), a koja je bila namijenjena za stijeg Marijine kongregacije.

[20. XI. 1934., dopisnica iz Praga: Vltava s Karlovim mostom]

dnevno se Vas spominjam. Če Bog da – kmalu zopet doma. Hvala za karto Vaš Plečnik

20. nov. 34

[28. XI. 1934., pismo]

[na pozadini kuverte Markušičeva bilješka: 84 cm x 84 cm oba prozora]

Moj dragi Velečastiti.

Iz Prage nazaj! Tam poje ljudstvo po vsaki maši z blagoslovom stojé choral: Svaty Vaclave – kniže naš, Ti si dědic české země, pros za nas Boha, svateho Dúcha, kyrie eleison, ne dej zahynouti, nam i budoucim.¹²⁴ Ob blaznem motanja velikega mesta, slepitev province po njem, morala bi se ta, po melodii in textu prelepa pesem peti leže –

V kratkem času dokoval bo mojster Martinčič¹²⁵ Vaše mreže. Hvala Bogu končno dobilá se plošča menze! Na sohi S. J. se pridno reže. Izis madono¹²⁶ imam doma. V Ljubljani odlita zadovoljivo, v kolikor je to bilo le mogoče po razpoložljivem nam modelu. Izis Madona je skizza P. Desiderija Lenza OSB /: Beuron* :/¹²⁷ katerega sem poznal osebno. Mogoče Vam to pošljem po pošti: seien Sie vorsichtig bei der Taxatur!¹²⁸ Mogoče Vam to prinese dvorni šofer Šutvič¹²⁹ /: Hercegovac iz Stolaca :/ ki se vrne mogoče v kratkem v prestolnico. Prosim Vas, storite Vse mogoče, da se rešite gradske trošarine na dela iz mramorja i.e. altar* etc. Ni to dekor privatne zgrade, nego najstvarnejši objekt cerkve i.e. eminentno javno zgradbe! Ali ni škandalozno, da se podvezuje v lastni, naši državi vsako plemenito*

¹²⁴ Svaty Vaclave – kniže naš, Ti si dědic české země, pros za nas Boha, svateho Dúcha, kyrie eleison, ne dej zahynouti, nam i budoucim (češ.) – Sveti Václave – kneže naš, Ti si baština češke zemlje, moli za nas Boga, Duha svetoga, kirieleison, ne dopusti da propadnemo, mi i budući.

¹²⁵ August Martinčič, bravar.

¹²⁶ Izis Madona – po egipatskim uzorima stilizirana Marija koja s djetetom stoji na zemaljskoj kugli i polumjesecu. Kip je 1872. izradio benediktinac Desiderius Lenz (Vidi gore P 70).

¹²⁷ Desiderius (Peter) Lenz (1832.–1928.), benediktinac, slikar, arhitekt i kipar; jedan od inicijatora i osnivača umjetničke škole u južnonjemačkom samostanu Beuron („Beuroner Kunstschule“).

¹²⁸ seien Sie vorsichtig bei der Taxatur! (njem.) – Budite oprezni kod taksature!

¹²⁹ Dvorski vozač Šutvič iz Stoca, drugi podaci nepoznati.

tekmovanje, vsaka živejša izmena produktov poedinih dežela med seboj!
 Pazite – pazite, makar idite do ministra za „zaščito države“ Sodišče vem
 da existira!

Ob sprednji strani lic mense
 je projektiran napis!
 Prosim – ali bi mi ne hoteli
 katerega izbrati? event. dva
 to je krajšega in daljšega
 da morem izbrati onega
 ki mi boljše izpolnil prostor

28. nov. 34.

Vaš Plečnik

[30. XI. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 30. XI. 1934.

Dobri moj gospodine profesore,

Koliko sam veseo na vijest da ste se povratili! I kao što se seljanče veselili, kad mu mati donese iz polja prvi pečenjak (mladi kukuruz za pečenje) tako se ja veselim Lenzovoj Madoni: oh, kad će mi doći?! Koliko povijesti, ako dođe i ovim putem!

A sad Vam pišem radi krivnje jednog prijašnjeg propusta. Kad je moj čovjek mjerio prozore za rešetke, propustio je da izmjeri dva prozora u kripi, meni pak nije kazo, a ja nisam opazio. Oni su veličine, precizno izmjereno, 84 cm x 84 cm (2 komada) te Vas molim, neka bi i za ova dva prozora gospodin [August] Martinčić napravio rešetke!

Istina, njih nema u Vašem planu, ali su ih „majstori“ napravili, i oni su sada tu. S vremenom će se zazidati, kad se kripta* bude po planu uređivala, ali dok ne dođemo do kripte, to su najpogibelniji prozori, kojima se može ući u crkvu i kriti dolje u dalekim mračnim hodnicima. Ne žalim troška na ta dva prozora, ako će oni služiti i samo osam mjeseci!

Došli su mi svijećnjaci, i oni se svima dopadaju svojom ozbiljnošću, kao i praktičnošću. A kad još dođu na svoje mjesto?! Mogli bi se napraviti bogatiji, ali ne znam, bi li draži i zgodniji?! Pri završnim radovima vide se neke manje pogreške, ali dobro je.

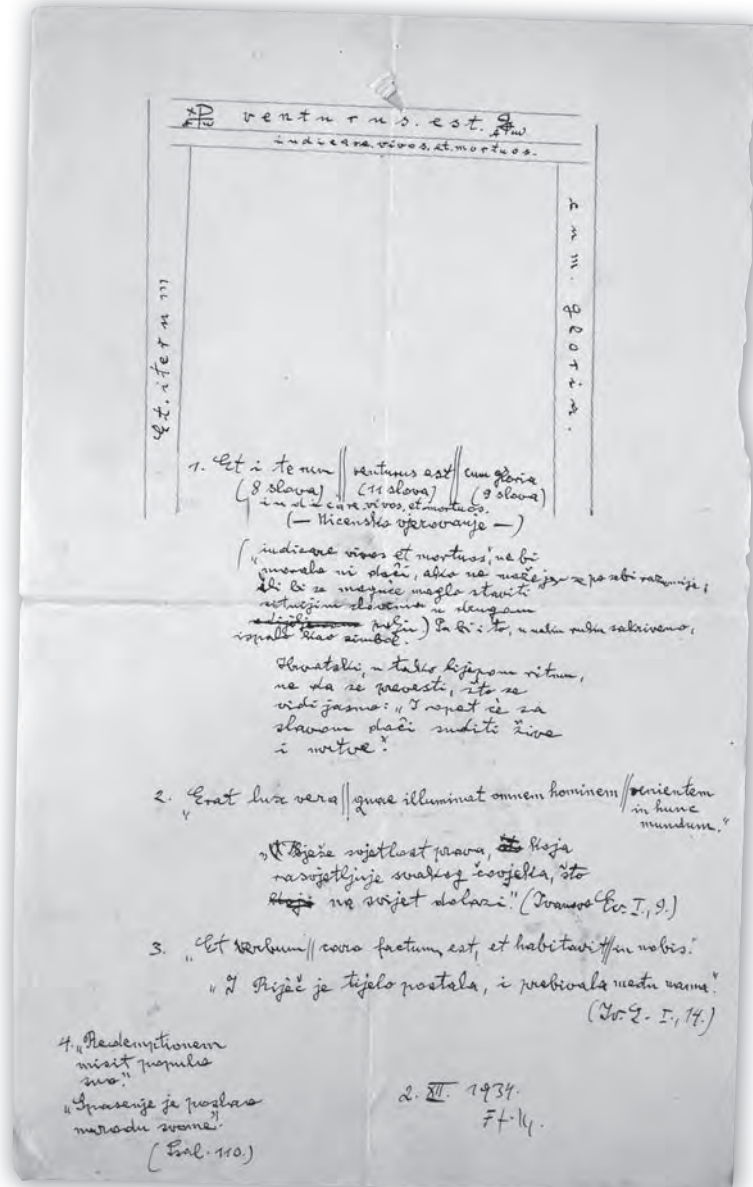
Za natpis na oltaru* ne ufam se što dati. Više volim, da Vi u svemu odlučite. Jedno mi je vrijeme padalo na pamet: ne bi li bilo dobro, s obzirom na krajeve, da natpisi budu u hrvatskom jeziku?! Ali, kako rekoh, sve Vama na volju. Ja imam tvrdo uvjerenje, da je najbolje ono, što Vi odlučite! Dosad je bilo tako.

Krst na crkvi postaviti će se ove nedjelje. Ni za dlaku nije odstupano od Vašega plana, u koliko su majstori znali.

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

[2. XII. 1934., pismo, 1 list, sa skicom]¹³⁰

¹³⁰ List sa skicom datiran je 2. XII. 1934. Riječ je o natpisu na glavnom oltaru crkve sv. Ante (vidi Plečnikovo pismo od 28. XI. 1934. – P 96).

venturus est		
iudicare vivos et mortuos.		
Et i te rum	1. Et i te rum venturus est cum gloria (8 slova) (11 slova) (9 slova) iudicare vivos et mortuos. (– Nicensko [!] vjerovanje –)	cum gloria

(„iudicare vivos et mortuos“, ne bi moralo ni doći, ako ne može, jer se po sebi razumije; ili bi se za moguće moglo staviti sitnijim slovima u drugom odijeljenom polju.) Pa bi i to, u neku ruku sakriveno, ispalo kao simbol.

Hrvatski, u tako lijepom ritmu, ne da se prevesti, što se vidi jasno: „I opet će sa slavom doći suditi žive i mrtve.“

2. „Erat lux vera || quae illuminat omnem hominem || venientem in hunc mundum.“

„Bješe svjetlost prava, što koja rasvjetljuje svakog čovjeka, što koji na svijet dolazi.“ (Ivanovo Ev. I., 9.)

3. „Et Verbum || caro factum est, et habitavit || in nobis.“

„I Riječ je tijelo postala, i prebivala među nama.“

(Iv. E. I., 14.)

4. „Redemptionem

misit populo

suo.“

„Spasenje je poslao

narodu svome.“

(Psal. 110.)

2. XII. 1934.

F J. M.

[3. XII. 1934., pismo]

[tekst na fotografiji: Prijedlog za uređenje okolice župne crkve u Komendi]

Brez dvoma se srdite, ljubi moj oče, ker gre vsa tako polagoma, kriv sem jaz – krive razmere časovne i.t.d. Slovenci pravijo: potrpežljivost je božja mast, ali gorjé kdor se z njo maže – Navzlic tej resnici Vas prosim za potrpežljivost – Težko čakam na stekleničice iz Hrastnika¹³¹, da bi se mogla kovinska dela dokončati. Razen dveh so vsa rešetka dodelana: dobro, pravo kovarsko delo, zaželjene dve mreže za kripto naročim takoj. G. [Avgust] Mencej¹³² prosil me je za novo akontacijo. Nerodno mu je nadlegovati Vas – vendar – ako Vam je mogoče, pošljite mu 2–3000. Din. Mož živi v skromnih razmerah, je pa pošten in hoče dobro ustreči. Corpus* za vratica tabernakla* je srečno ulit, oni za križ S. J. se lije. Svečniki! Bogato delo velja danes grozne denarje in Bog vé – kakšno izvršitev pa si človek pomaga kakor vé in zna – da je greh manjši – razumete! Napis če le mogoče hrvatski – hočemo ga kar najlepšem napisati – Sporočam Vam še o tem – Madonina¹³³ čaka na Vas od dne na dan – Vederemo! Od srca Vas pozdravlja udani Vam Plečnik*

3. dec. 34

¹³¹ Staklarska radionica u Hrastniku izradila je staklene svjetiljke u boji (corona pendente) za beogradsku crkvu.

¹³² Avgust Mencej, pasar.

¹³³ Radi se o kipu veličine oko 30 cm, stoga deminutiv ili naziv odmilja.

[8. XII. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 8. XII. 1934.

Gospodine profesore,

Čekom sam poslao na Vas pred dva dana 3000 din. (trihiljade dinara) da prema Vašoj uvidavnosti dadnete u račun gospodinu [Avgusta] Menceju! Ustreba li novaca, samo Vi poručite!

Kad imamo novaca, oni mi ne trebaju; a kad ih nemam, trebaju mi.

U svemu će iz Ljubljane, veli majstor [Alozij] Vodnik, doći oko 6 vagona robe, a ne znam, da li će uspjeti kombinacija sa trošarinom, niti znam zapravo, kolika je ona (praevisa iacula minus feriunt)¹³⁴ za to čuvam nešto novaca ko munjovod za glave.

Danas sam držao svečanu pučku misu, a na jedan sat pred misu donese mi Vaš Nuntius* dragu Madoninu¹³⁵. Koliko me je obradovala! Nebeska pojava, koju inače nikad ne vidimo, dok se ona ista ne pojavi. Mnogi majstori, naročito iz gospodskog XIX. stoljeća, vulgarno ju predstavljaju, kakva nije – naša. Da je XIX. stoljeće dulje trajalo od 1914., došlo bi do „trajne ondulacije“*. Nu izbi rat, a poslije rata akademički ljudski fabrikati srećom izostaviše slikanje Madona, jer njihovi ideolozi, mjesto da kršćanstvo opskrbuju trgovačkom „pazarijom“¹³⁶, prihvatiše se unosnijeg posla po ruskim socijalnim i političkim stepama, nadajući se da će ponovno moći s barbarima daviti kršćansku Evropu, sa historičke tačke najmanjeg otpora.

Stidim se Vas, da mi ovoliko ljubavi i dobra činite, osim silnih briga i napora za crkvu, još i poklonom Madonine, čega ja ne znam i ne mogu vratiti.

Najdraži dar u životu, to mi je ova Madonina.

¹³⁴ praevisa iacula minus feriunt (lat.) – smisao izreke: predviđene strijele manje pogađaju.

¹³⁵ Vidi gore pismo od 3. XII. 1934. (P 99).

¹³⁶ Vjerojatno Markušićeva kovanica: jeftina trgovina, loša roba.

Na svršetku Vam napominjem (tako se usuđujem samo Vama):

1. Klupice (2).
2. Vrata od sakristije* pred oltar* i u crkvu, da ne prodire studen, kad se vanjska vrata otvaraju.
3. Zid pred crkvom (koga ja mislim, makar tanak i privremen, da mora biti visok najmanje 2.25 m, da čuva od profanacije vulgarnih pogleda. Meni se tako barem sviđa, da crkva i samostan budu zatvoreni visokim zidovima). („Jer ne imadoše mjesta u gradu“ – Luka II., 7.)

Uvijek zahvalni i odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Danas je dovršen križ na crkvi: mogu reći da je izgled divan. Drvo je crni bor, dugo u svemu 6 m.

Uvijek zahvalni i odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Danas je dovršen križ na crkvi = mogu reći, da je izgled divan. Drvo je crni bor, dugo u svemu 6 m.

[13. XII. 1934., pismo]

Dobri, velečastiti moj gospod!

klop, katero prikladam, umerjena je tako, da je klečanje popolno, torej brez naslonitve telesa na desko sedeža, mogoče. /: v nasprotju s klopmi za ljudstvo, kjer je treba štediti s prostorom in misliti na, do gotove mere opravičeno, komoditeto naroda :/ Mislim da bodo mere dobre. Oblika je čisto utilitarna. Vém da je danes vse skupo, pa se človek ravna po tem. Če pa želite stvar bogatejšo, poskusim se rade volje ustreči. Če je treba pošljem seveda tudi nadaljše kopije. Izvršitev mišljena je v slavonskem hrastu /: dub :/ More se pa seveda naročiti tudi v drugem lesu kot hrastovini. Druga priločena kopija pomeni tole:

v neki šoli, na deželi, daleč od cerkve, namerava se ustanoviti nedeljska sv. maša, predvsem za otroke. Altarna omara¹³⁷ stala bi v šolski sobi, ob šolski tabli nasprotni steni. Omara odpirala bi se samo v nedeljah, kakor razvidite iz plana: a. podium se sklopi dolu. b. potem se odpró obé preko sebe segajoča široka vrata /: če odprta se za enimi obleka duhovnik za drugimi se more spovedati :/ c. dalje se sklopi plošča = menza s portatitem*. d. pod menzo je predel zaprt z 2. vrati. Ta predel se izpopolni s predali, policami, etc. po potrebi za shranitev obleke mašne etc. Podstavek za svečnike ima na levo in desno omare odpirajoča se predala. Morebiti Vas, Velečastiti interesira – čeprav je čisto utilitarno koncipirana Hvala Bogu, da je Madonina došla. Srečen sem da Vas je razveselila! Vaše duhovito pismo bylo mi je v potešeni[!]/ [češ.: bilo mi je zadovoljstvo!] Hvala Vam in slava. Ker ne vem če Vam morem pred prazniki še pisati, dovolite da Vam pripišem že danes tu sem moja najprisrčnejša voščila za Božič – Neka je Vam, Vašim bratom in vsem Vašim zvestim ovčicam zlat in blagoslovljen – Vaš Vam zvesto udani Plečnik*

O delu etc. prihodnjič.

A propos: Ravnokar prejel sem za akontacijo A.[vgusta] Menceja

tri hiljade dinara

13. dec. 1934

Plečnik

¹³⁷ Altarna omara – vidi P 103.

[17. XII. 1934., pismo]

Moj ljubi gospod Oče!

Prikladam Vam potrdilo pasarja g. A.[vgusta] Menceja /: izplačal sem mu 2000 Din., ta teden hočem mu izplačati še 1000. ./ ter sporočam da Vam on te dni odpošlje veliki luster, večno luč etc. mislim vse v enem velikem zaboju. Najbolje morebiti bo, ako zaboj kje deponirate, dokler ne pride prilika, da se stvar montira in obesi. Reči hočem: ako pustite luster takoj montirati, potem sevé izpraznite zaboj – ako pa ne pustite takoj montirati, je bolje, če stvar ostane v zaboju, da se ne poškoduje in nezamaže – Ali so Vam s Hrastnika že poslali steklenino? Lepo so jo naredili. /: Meni so poslali vzorke ./ Nepopolnosti je v mojih delih premnogo – pokrijte jih s „plaščem krščanskega usmiljenja –*

Ne zamerite večno vznemirjanje Vašemu Plečnik

17. XII. 34.

[18. XII. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 18. XII. 1934.

Gospodine profesore,

Čestit Vam Božić i sveto porođenje Isusovo! (Tako čestita narod u Bosni, a odgovara im se: Čestita ti i vjera i duša! Gospoda, naravski, tako ne govore; ali za to kad ide seljak i gospodin, rekne se: ide čovjek i jedan gospodin.)

Hvala Vam na svemu, gospodine profesore!

Za klupe imam to pitati, kad imadnete priliku za odgovor, da li i one podvale¹³⁸ imaju biti hrastove (grede, na kojima leže klupe) a da li i onaj pod pod nogama?!

Meni se klupe vrlo sviđaju: novošću u sastavljanju pojedinih dijelova nadomješta se bogatstvo. Njih ću sigurno praviti, ali kad bih imo i bogatije, tražio bih sredstava da i njih pravim, ali samo ako su od Vas! Bez zamjerke: ali kod Vas je očito to, da invenciju forme ne pokrivete figuricama i zlatom. (Želio bih od poslatih klupa još dvije kopije).

Ormarski oltar*¹³⁹ je vrlo interesantan, praktičan i lijep, te ćemo ga po svoj prilici upotrebiti negdje u Srbiji, u rudnicima (s Vašim dopuštanjem).

(Ponovno.) Krst na crkvi je jednostavan, i sada podignut ~~podignut~~ pridaje crkvi neobično velik dio izrazitosti i ljepote. On je samo taki mogo na crkvu doći. Da je čim „natrpan“, ne bi išlo, jer on tu služi jedino kao simbol Otkupljenja i ozbiljnosti kršćanskoga življenja, za to ima biti bez – komplikacija. Neka dakle i u graditeljstvu svaki dio vjerno izvršuje svoju dužnost,

¹³⁸ U smislu: podloga, podlagač, podmetač.

¹³⁹ ormarski oltar – Plečnik je 1934. za vjeronaučnu dvoranu u školi na Ljubljanskom barju, u kojoj je kao kateheta bio njegov nećak Karel Matkovič, napravio oltar u obliku ormara koji se mogao zatvoriti kada nije bio u uporabi. Kada je kasnije u blizini bila sagrađena crkva sv. Mihaela, oltar je prenesen u tu crkvu gdje se i danas nalazi. Markušić je od Plečnika dobio fotografiju oltara.

a ne onda kad se nema šta gledati u crkvi, da se čovjek moli pred šarenim prozorima! Treba da sve bude logično i koordinirano svrsi!

Uvijek Vaš odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[19. XII. 1934., dopisnica, motiv: religiozni žanr]

– 19. XII. 1934. Beograd, Bregalnička 14. S. Anto

Gospodine profesore,

Iz Hrastnika¹⁴⁰ ništa još nisam primio. Veseo očekujem „Corona pendente“*.

Uredba okolice kod crkve u Komendi¹⁴¹ mene interesira, ali tko bi mogao u nas sve ovo, što imamo, raskrčiti, da se i ovdje slično uradi?! Mene još uvijek privlače kaldrme sa alpinama* kod one vile u Ljubljani¹⁴² i visoki zidovi, da se zaštite svete vatre, koje će se paliti u crkvi i u predvorju crkve od vulgarnosti mišljenja i očiju!

Ah, da – zaboravio sam Vam se zahvaliti na dva stručka ruzmarina, koje ste poslali s Madoninom, pa ih eno u sobi!

Odani:

Fr J. Markušić

¹⁴⁰ Staklarnica Hrastnik, manufaktura osnovana 1860. Staklarnica u Hrastniku izradila je elemente u boji za luster u prezbiteriju.

¹⁴¹ Komenda, mjesto u Srednjoj Sloveniji u općini Kamnik s crkvom Sv. Petra. Okoliš barokne crkve iz 1729. god. preuređio je Plečnik 1934.–1935. god.; njegovo je djelo također metalni tabernakul za glavni oltar, nalazi se danas u posebnoj kapeli.

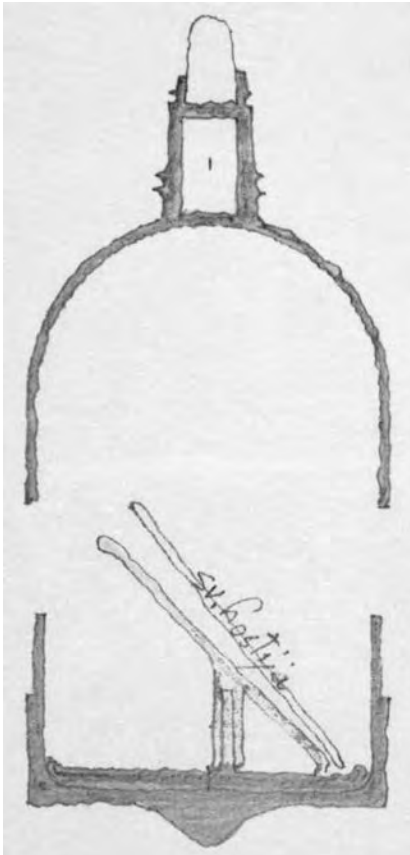
¹⁴² Možda je riječ o vili Oblak u Ljubljani koja je djelo Plečnikova učenika Franca Tomažiča; kod vile je Plečnik uredio samo vrt.

[22. XII. 1934.; skica sakramentarija* za bolesnike s bilješkomo: *k temu še dva mala svečnika. Vse v lahki leseni šatulji, quasi knjiga*]

Morebiti Vas interesira ta študija /: kakor jaz pravim: zakramentariju :/ za previdenje bolnikov¹⁴³ – Pošljem Vam jo, želeč slišati Vašo kritiko. Hotel sem doseči nekaj veselejšega, vzvišenejši učinek.*

Srečno leto Novo Vaš Plečnik

[pripis k skici detajla: sv. hostija]

*vložitev sv. hostije
v posodi!
pokrov dvignjen!*

¹⁴³ sakramentarij za bolesnike – vidi Markušičevo pismo od 11. I. 1935. (*P III*).

[23. XII. 1934., dopisnica, kolorirana, motiv: Sretan Božić! Hrvatski seljak čestita Božić. Bosna od Karla Mijića. Naklada Hrvatskog kulturnog društva Napredak u Sarajevu; „Tipografija“ DD Zagreb]

Beograd VII,

Bregalnička 14. Sv. Anto

23. XII. 1934.

Eto na slici našeg pravog iskrenog Božića!

„Corona pendente“* sam dobio, 106 kg netto; nisam još vidio.

Iz Hrastnika¹⁴⁴ do danas još ne dobih onih stvari.

Odani:

Fr. Josip Markušić

¹⁴⁴ Staklarnica Hrastnik, vidi P 104.

[24. XII. 1934., pismo, 1 list]

Beograd, 24. XII. 1934.

Gospodine profesore,

Ja nisam kriv, što ste Vi dobar, naročito prema meni, te se usuđujem da se u svemu na Vas obraćam, i suviše uznemirujem, dapače i u ovo sveto božićno vrijeme.

Ništa se ne ufam da ovdje u Beogradu pravim za crkvu, za to Vas molim radi klupica, ako bi mi mogli pribaviti ponudu jednog dobrog majstora stolara:

1. Dvije klupice točno prema Vašem nacrtu od prvoklasne slavonske hrastovine – pošto upakovano na željeznicu?

Otpribliže koje će biti težine obje klupe u kilogramima (da mogu ovamo izračunati trošarinu)?

2. Moramo nešto uraditi za definitivnu izgradnju armirane betonske grede poviše oltara*, da bude usput, da se pri dizanju oltara i montiranju Velike Svjetiljke i onako prave skele?! To ne mora biti rabić*, kako sam se ja jesenas pri jednom upitu krivo izrazio, jer mi smo mislili ipak to dosta debelim željeznim stupovima armirati, vežući u zidove da bude sasvim ozbiljna stvar. Molim Vas dakle Vašu odluku u ovoj stvari, jer će biti samo onako, kako Vi reknete, kad konačno reknete! Vaše je mišljenje čudnovato, kakogod reknete, onako bude pravo i lijepo.

Odani Vaš štovatelj:

Fr Josip Markušić

[28. XII. 1934., dopisnica; motiv: Carlo Dolci, Sretan Božić!]

28. XII. 1934. Beograd VII., Bregalnička 14, Sv. Anto

Morate mi zamjeriti, ali barem oprostite moje piskaranje (Schreiberei¹⁴⁵) kojim Vas uznemirujem!

Molim Vas, gospodine profesore, gledajte mi naći mjesta u crkvi za one dvije bakrene vaze, čiju sam sliku primio danas u Vašem pismu! Divne su! A bakar je opet pao od 22., 24, 26 din. na 17 din.

Dok Vi pravite vratašca Sv. Stana¹⁴⁶, za to ću vrijeme tražiti izlaza za gradsku trošarinu.

Kad Vi kažete, da je kip S I dobro ispao, veseo sam.

Za odobrenje zida vjerojatno bi se i ovdje morali boriti, ali će ga na koncu ipak odobriti, jer spada u cjelinu crkvene ljepote a ne pravi se za to samo da smeta u slobodi kretanja – purančke¹⁴⁷.

Fr J. M.

¹⁴⁵ Schreiberei (njem.) – pisanje, piskaranje, također u smislu: čavrljanje.

¹⁴⁶ Svetohranište, tabernakul.

¹⁴⁷ puranček (slov.): tukac, puran. Smisao ne sasvim jasan. Moguće aluzija na besmisleni argument protivljenja uređenju zida ili njegove okoline?

[30. XII. 1934., pismo na karti s katoličkom kapelicom u Obrenovcu]

Moj ljubi gospod oče! V Šiški visi že 9. svetilk, za nedolgo zmnože se na 13. Misel ljudem dopada: vsakdo po drugi faconi + podpisani, zahvaljujejo Bogu za luč in olje življenja – Sin sem delavnih starišev – ni bilo več kruha nego so ga njih roke prigarale – Potem sem bil v tujini – sam v trdi šoli življenja /: zmot seveda tudi :/ Pa sem postal v marsičem malihern. – ker se mi je zdelo, da je cena prevelika za projektirane bronaste svetilke na kandelabrih pri altarcu* S. J., zamenil sem te s kamenitimi, da Vam prištedim izdajke. Odpustite mi to neumnost! Na distanco delati je nevhvaležno – posebno človeku nemirne duše, kot je moja. Ah g. župnik, dobite si vendar človeka blizu Vas in spesnite si notranjščino cerkve v toliko popolnost, kolikor se to še da! V šoli imam 18. miz študentov pa 26. K temu še druge, ki visé več ali manj na moji vesti. Mislite si lahko, koliko sem torej zmožen dobrega dela! Kolikrat se mi gnjusi pred samim seboj – vrgel bi vse v kot in se zgubil – ali človek ni dovolj močen. Enpot je strah pred življenjem, drug pot pred Očenašem – pa se pomirim in vztrajam dokler je božja volja. – Niti ne tožim čez druge – čeprav je muka živeti med „pakažo“. Vidite, vsi smo eno meso – čudna misel, grozno dejstvo in skrivnost. Porečete: ne misli in ne vrtaj, drži se dobesedno: moli in delaj – Imate prav: vem, vem. Mati me je učila v posteljici: Ljuba devica Marija, pošlji nam 6. angelčkov: dva k vzglavju, dva k znožju, na vsako stran en 'ga! Ljuba devica Marija, pokropi nas, odéni nas, obvaruj nas pred pričujočo nevarnostjo, vpijočo brezmiselnostjo!, naj v miru počivamo Amen. Ni to lepa filozofija? Vaš Plečnik*

[1934., nedatirano pismo]¹⁴⁸

Velečastiti in dragi moj gospod! Ni mi bilo dano, da bi bil v miru obdelaval nalogo Vaših rešetek¹⁴⁹. Da se z njimi res pečam, pričajo naj priložene skice – mimo mnogih drugih, katerih kopije dobiste prihodnjič – mislim, zdi se mi da sem pravi obliki na sledi – Gre se zato, da bi stvar ne postala prekomerno draga dobila pa vrednoto. Uvidimo. Vse današnje naj velja kot prijateljski, nedeljski pozdrav! Jutri, ponedeljek naročim v Št. Vidu bei meinem „Hof“tischler¹⁵⁰, mali leseni del „domačega križa“. Bog daj da vse dobro, in rabljivo, izpade, damit aus der Geschichte kein „Hauskreuz“ wird¹⁵¹ –

Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

Na eni prilogi vidite da sem celo Vašega Kristusa na :/ eno studijo /: mrežo pritr dil: capriccio¹⁵²/

¹⁴⁸ Ovaj list nije moguće vremenski i tematski točno odrediti, stoga ga donosimo na koncu 1934. godine.

¹⁴⁹ Vidi Markušićevo pismo od 2. XI. 1934. (P 90).

¹⁵⁰ Anže Černe (1913.–1992.), stolar. „Hof“tischler (njem.) – „dvorski“ stolar.

¹⁵¹ ... damit aus der Geschichte kein „Hauskreuz“ wird (njem.) – ... da iz priče ne nastane „kućni križ“. – Nije jasno što se misli pod „kućnim križem“.

¹⁵² capriccio (tal.) – u glazbi: kompozicija, stvorena prema fantaziji i raspoloženju autora, a ne prema strogim i uobičajenim kalupima i normama; u istom smislu i u arhitekturi.

1935.

111.

[11. I. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 11. I. 1935.

Gospodine profesore,

Odmah iza nove godine moro sam u Bosnu, i tek sam se danas vratio, te Vam istom sada odgovaram na skicu „Sakramentarija“^{*1}.

1. Prilažem ovdje jednu sličicu², tako upravo zamišljam „Svetostanek“^{**} našeg Velikog Oltara*, za kojeg ste Vi dušu dali, da ga što ljepše uredite, naročito mislim i na zlatni reflektor unutra. Crkvena pjesma o njemu kaže, što se vidi i na priloženoj svetoj sličici:

„Quod non capis, quod non vides,
Animosa firmat fides,
Praeter rerum ordinem.

Sub diversis speciebus
Signis tantum et non rebus
Latent res eximiae.“ (Lauda Sion)³

¹ sakramentar(ij) (lat.) – u crkvenoj terminologiji kasne antike i ranog srednjeg vijeka: liturgijska knjiga koja je sadržavala misne i druge liturgijske molitve; od 10./11. st. misal. Markušić odnosno Plečnik pod ovim danas neuobičajenim pojmom razumiju očito pribor za bolesničko pomazanje, kako se on pod točkom 2 niže opisuje: „posuda za ulje, spremnica za svetu hostiju, krst, dva svijećnjaka, te prostor za nešto vate i za krpicu, kojom se otiru prsti svećenika. Moguće u kutiji, kao mali kuferić [...] za utjehu bolesnika i osamljenih.“ Plečnik je izradio više nacрта za prijenosni sakramentarij, ali crkvene vlasti u Ljubljani nisu dopustile tu novinu.

² Nalijepljena i u pismo integrirana „sveta sličica“: „Panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita.“ (lat.) – „Kruh koji ću ja dati tijelo je moje – za život svijeta“ (Iv 6,51).

³ Lauda Sion, točnije: Lauda Sion Salvatorem (lat.) – „Hvali, Sion, Spasitelja“. Sekvencija iz liturgije blagdana Tijelova, napisao sv. Toma Akvinski oko 1264. god. kada je ovaj blagdan uveden. Prvi hrvatski prepjev pjesme nalazi se već na početku

(„Što ne dokučuješ, što ne vidiš,
Srdačna vjera potvrđuje
Mimo redovitih stvari.

Po različitim prilikama
– Znamenjima samo, a ne stvarima –
Sakrivaju se stvari vanredne.“)

Bijeli golubovi to su vjerujuće duše. Velika tajna svijeta koju treba ne samo dostojno poštovati, nego i predočavati.

2. O „Sakramentariju“* od mene nek bude ovo! Ja bih ga točno razumio, kad bih imo neki model, barem iz papira. Od velike je znamenitosti, da se napravi nešto veličanstveno i milo, lagano i zgodno, sve ono, što Vi navodite: posuda za ulje, spremnica za svetu hostiju, krst, dva svijećnjaka, te prostor za nešto vate i za krpicu, kojom se otiru prsti svećenika. Moguće u kutiji, kao mali kuferić, presvučenoj u kožu. Metal (srebro) dobro pozlaćen.

Ako to uspije, da bude lijepo i milo, te zgodno nositi, ispunit će se velika praznina za utjehu bolesnika i osamljenih. Ne smije se žaliti, da se dobije nešto uzvišeno i dopadno.

Svijet ide „na tanje“. Gledajte, na što su došle krstionice (baptisterija*) u župskim crkvama?! A u stara vremena euharistija se morala nositi u ljepšim spremištima, nego što se danas nosi jer ju je slao i crkveni velikaš velikašu kao „*signum communionis*“.⁴

14. stoljeća u „Omišaljskom misalu“. Tomo Vereš: Najstariji prijevod teksta Tome Akvinskoga je na hrvatskom jeziku, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 8 (1982), br. 15-16, str. 179-184. Suvremeni hrvatski prepjev napravio je pjesnik i prevoditelj, isusovac Milan Pavelić (1878.–1939.). U njegovom prijevodu citirani stihovi glase: „Ne shvaćamo, ne gledamo, / Al po jakoj vjeri znamo, / Što van reda biva tu. // U dva lika tu se taje / Silne stvari, kojima je / Tek vanjština razlikom.“ *Crkveni himni*, preveo Milan Pavelić D. I., Zagreb, 1945., str. 100.

⁴ *signum communionis* (lat.) – znak zajedništva.

Napravite jednu velikašku „Sakramentariju“, zgodnu za nositi, laganu, a ujedno i ures, gdje se god ona otkrije i opazi!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Danas sam primio staklene čaše iz Hrastnika⁵, bruto 46 kg. Račun nije stigo.

⁵ Staklarska radionica.

[18. I. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 18. I. 1935.

Gospodine profesore,

Piso sam Vam pismo 11. ov. mj.: uglavnom o sakramentariju* gospodina [Avgusta] Menceja i na ponudu za dvije crkvene klupe gosp. Vrečara⁶ iz Domžale.

1. Za klupe želio bih još ovo znati od gosp. Vrečara: da li se misli 2800 din. za dvije klupe, ili za jednu?! (Clara pacta, boni amici.⁷)

2. Glede gosp. Menceja javljam ovo, da ću mu resto odmah isplatiti, čim se sporazumimo o visini moga dugovanja. Vas molim, gospodine profesore, da mi i ovdje oprostite, što Vas uvlačim u ove poslove. Sigurno je, da to nije trebalo činiti, ali ljubav Vaša prema crkvi Sv. Ante i prema nama beogradskim fratrima dopustila mi je i to.

U prilogu šaljem obračun sa gosp. [Avgustom] Mencejom, prema podacima, koje ja imam. Ako je potrebno, poslat ću Vam originale.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Prilog: Obračun sa gosp. Mencejem.⁸

⁶ Janez Vrečar, rezbar i stolar iz Domžala kod Ljubljane, često surađivao s Plečnikom.

⁷ Clara pacta, boni amici (lat.) – Čist račun, duga ljubav.

⁸ Obračun priložen uz pismo, datiran Beograd, 18. I. 1935.

[25. I. 1935., pismo]

Velečastiti in dragi gospod župnik!

Nezamerite, prosim, ker tako pozno odgovarjam na Vaše ljubo mi pismo. Zdravje, ne preveč popolno, šola in množina skrbi me je motilo. Priloženo poročilo g. [Janeza] Vrečarja Vam pojasni njegovo ponudbo zadevno klopí. Račun g. [Avgusta] Menceja presega oferirano svoto po moji krivdi. „Corona*“ oblečena je v tombak* in ne v baker Oferirana je bila v bakru iz debeline 0.6. Na mojo odgovornost je bil pa uporabljen tombak, močen 1 mm. Po moji krivdi oferial je g. Mencej tudi verige tanjše nego so bile izvršene. Verjemite mi, taka dela je težko predvideti tako nezmotljivo, da bi ne bilo končno nobene zмене v cenah – Prosim Vas zato lepo, izplačajze račun brez dvoma v našo dobro voljo, dobro hotenje. Bodite prepričani da cene v resnici niso pretirane!*

Izredno lepo napreduje figura S. J.⁹ ki vseobčno zanima in dopada. Prav za prav je že popolnoma izrezana, ter mogoče v trenutku ko to pišem, že v proceduri barvanja. Dovolite da Vas v imenu g. Božo Pengova lepo prosim za akontacijo din 2500. Mogoče bi bilo najbolje, ako mu ta znesek neposredno pošljete.

Ali ni, ljublj. škof g. Dr. Rožman¹⁰ obljubil nositi stroške za neko figuro belgr. Vaše cerkve? Nekaj podobnega sem slišal zvoniti – pa ne morem in se ne morem natančnejšega spomniti.

Sprejmite, prosim, moje najlepše pozdave! Vaš Vam udani Plečnik

25. jan. 35

⁹ S. J. – Srce Jezusovo.

¹⁰ Gregorij Rožman (1883.–1959.), slovenski biskup, od 1930. do smrti biskup Ljubljane.

[28. I. 1935., pismo, 2 lista]

Beograd, 28. I. 1935.

Gospodine profesore,

Da imate posla sa mnom samim i mojom crkvom koliko stvarno imate, već bi dosta bilo, a kamo još škola i drugi mnogi projekti, molbice i dosađivanja?! Stoga sam silom uviđavan, kad mi duže vremena ne pišete, iz pusta sažaljenja; samo ako sam siguran, da se ne ljutite na me, a nisam uvijek siguran, jer sam često puta neodmjeren u pismu i u postupku! Stotina muka!

Danas sam Vam poslo čekom 5005 din.: 2505 din za gosp. [Avgusta] Menceja, cijelo dugovanje prema njegovu računu. Ne ljutim se, što je skuplje, kad je tvrđe i ljepše. I ubuduće činite Vi tako! Drugih 2500 din. daljni avans* za gosp. Božu Pengova.¹¹ (U „Bogoljubu“ od februara ove godine vidio sam reprodukciju njegove Madone¹², bez sumnje velika umjetnina! Bože, koliko jednostavnosti, turističkog karaktera, ljepote i originalnosti u onoj kapelici „Zahvalnice“¹³: izletniče putuj, ali nosi misterije milost vjere sa sobom! Pjesma „bratu suncu“¹⁴!)

Večeras smo raspakovali „Coronu*“ spremajući se da je objesimo, dosad joj se svi dive: i originalnosti i majstorskoj čistoj izradi. Jednu stvar ja ne razumijem: zašto je veliki obruč prema gore sasna otvoren, što će se, mislim, vidjeti sa galerije?!

¹¹ Na zasebnom listu: „1. Za gospodina Menceja cio ostatak (bez ikakve zamjerke) – 2505 din. 2. Daljni avans za gospodina Božu Pengova – 2500 din. Beograd, 28. I. 1935. Fra Josip Markušić.“

¹² *Bogoljub: cerkveni list za Slovence XXXIII* (februar, 1935.); na str. 35. objavljena je fotografija Pengovljeva kipa Djevice Marije s Djetetom, napravljenog za oltar kapele Uzajamnog osiguranja („Vzajemna zavarovalnica“) u Ljubljani. Kapela je bila namijenjena turistima i putnicima koji su prije polaska vlaka imali priliku sudjelovati na jutarnjoj misi.

¹³ Markušić je riječ krivo razumio, ispravno: „Zavarovalnice“.

¹⁴ Aluzija na „Pjesmu stvorenja“ / „Pjesmu brata Sunca“ sv. Franje Asiškog (1181.–1226.).

Želio bih nacrt i ponude (oferte*) za još dvije manje viseće svjetiljke, sa strana pri velikom oltaru*! (Kao da bi to bile čokolade, koje dobri otac kupi za dinar, čim dijete zaželi!)

„Tovarni u Hrastniku“ poslo sam 863.50 din. i 780 din. za čaše, 30 din. za kalupe, 22 din. za „stejge“¹⁵, 30 din. za „danek“¹⁶. Kalupe mi nisu poslali. U svemu su poslali 50 čaša. Pisali su mi, da šaljem novac njima direktno. (Kako ću poredati čaše?!)

Danas poručujem 2 klupe, voljan sam dati gosp. [Janezu] Vrečarju za dvije klupe 2800 din., ali dakako volim dati 2500 din. Opet poručujem preko Vas, sa priloženim pismom, jer ću u tom slučaju dobiti urednu stvar, kao i sve dosada; u Beogradu je uopće teško što precizno raditi.

Hvala Vam na neprekidnom nastojanju, kako bi u crkvi Sv. Ante sve stvari što ljepše izveli, a i drugim načinom što više pomogli: tako Vam hvala i za ugodne vijesti iz Dvora preuzvišenoga gospodina knez-biskupa, gosp. dr. Rožmana¹⁷.

Veselim se Vašim ugodnim glasovima o izvedbi i umjetničkim efektima kipa S. I.! Zaista mu je lijepa, rekoh već, i Madona s pticom: Kako se je onaj „Mali“ uz Mater prilijepio, tako bi i mi morali uz Mater Božiju i uza svetu Majku Crkvu!

Sad sam istom došo na misao Vašega nacrt za „Prapar“¹⁸, koga ste mi lani poslali, ali mi je duša tek ove godine do strasti zašla u bit njegovu. Već sam zasadio „prapare“ (nažalost nemam onih Vaših sitnolistih iz vrta!) a sad mi treba nacrt i ponuda (oferte*) za ptice na stupu od aluminija, s pticama lepršajućim isto od metala („deloma zlaćeno“). Kako bi to na oltaru lijepo bilo, o velikim svetkovinama! Ali dakako ni materijal ne mora biti sveosve jeftin.

Smirit se ne ću, dok ne dobijem Madone s pticom iz „Prapara“, po kojem ptičice šarmantno „žvrgole“ (jedino ona!).

¹⁵ Nejasno što se pod ovim pojmom treba razumjeti.

¹⁶ Nejasno što se pod ovim pojmom treba razumjeti.

¹⁷ Gregorij Rožman, ljubljanski biskup. Pod „ugodnim vijestima“ misli se vjerojatno na Rožmanovu ulogu kod organizacije II. Euharistijskog kongresa za Jugoslaviju.

¹⁸ Markušić je vjerojatno krivo zapisao slovensku riječ prapor koja u ovom kontekstu znači crkvenu zastavu. U istome pismu niže on upotrebljava isti pojam, ali njegovo značenje nije sasvim jasno.

Gospodin [August] Martinčić može već poslati prozorske mreže, ali s računom, ako bude dobar, neka pričeka; ako ne bude dobar, platit ću odmah! (Gazda je, a mi smo fratri ređeni „ad titulum mensae pauperum“¹⁹.)

Moram doći, ako budem živ i zdrav, na euharistički kongres²⁰, da još proučim Ljubljanu!

Odani štovatelj Vaš:

Fr Josip Markušić

Moram doći, ako budem živ i zdrav, na euharistički kongres, da još proučim Ljubljanu!

Odani štovatelj Vaš:

Fr Josip Markušić

¹⁹ titulus mensae pauperum (lat.) – doslovno: naslov prehrane siromašnih; u katoličkoj crkvenoj praksi ranijih vremena izjava svećenika prije ređenja da će se, u slučaju da ne bude u stanju obavljati dušobrižničku službu, sam brinuti za svoje uzdržavanje.

²⁰ Euharistijski kongres u Ljubljani od 28. do 30. lipnja 1935. predvodio je u ime pape Pija XI. poljski primas kardinal August(in) Hlond (1881.–1948.). Uz brojne nadbiskupe i biskupe na kongresu je sudjelovao i mons. Alojzije Stepinac, nadbiskup koadjutor zagrebački.

[1. II. 1935., pismo na reprodukciji Zlatnoga salona i Bellevuea na Praškom gradu i vrta Na Valech]

Prečastiti, kako bi se mogel ljutiti na Vas, ko Vas imam tako rad! Na večer ne morem raditi – oko noče več – preko dne imam roke pune posla – pa se ne morem koncentrisati k pisanju! Nezamerite, prosim lepo. Sedaj smo naredili tudi študijo v meri 1:200 – za Zagreb²¹ – za Vasu bračo. Tudi to je dalo posla delali smo topot skrbljivo. Oba „sakramentarija“ sta izvršena /: dve type /: izgledata toplo – Bože, kako lepo bi se dalo te stvari izvrševati – pri zvestem študiju! Vaša korona* ima U profil – je na zgoraj otvorena, zato da se more elektr. kabel praktično razvoditi, Če bi bila odprtina z galerij neprijetno videti moremo to že nekako maskirati –*

[Božo] Pengov je kipar, ki uboga, drži se skice arhitekta: gre se vendar za soglasje, harmonijo vseh delov! Kapelica v vzajemni zavarovalnici učinkuje res prijetno – seveda narejen je sedaj samo absidalni del – dosti se nam je delo posrečilo, Hvala Bogu. kakor hitro se dogovorim z mizarjem zadevno hrastovih klopi sporočam Vam. Dotelj prejmem tudi denar ter njega prejem potrdim. Ne morete se spominjati na „Prapor“²²! Ne znam što to mislite – Ravnokar se pa dovršuje prapor za kongregacijo Marije Pomočnice /: pri jezuitih :/²³

/: „Harfova siň“²⁴ :/ = iz nekih quasi magazina „ustvaril“ sem pred leti malo dvorano, stijene pozlatil, v sredo pa postavil zlato harfo –

²¹ Zagreb, crkva Gospe Lurdske.

²² Nejasno o kakvoj crkvenoj zastavi se radi.

²³ Plečnik je izradio nacrt za zastavu isusovačke Kongregacije Marije Pomočnice.

²⁴ „Harfova siň“ – (češki): Harfina sala (1924.). Plečnik je na praškom Gradu iz dvaju zapuštenih prostorija uredio salon u kom je nekoč stajala harfa. Salon ima pozlaćene zidove i zato se zove Zlatni salon.

Masaryk²⁵ je tam veoma rad prijemal goste – a jednu, kad sam bio ja gost njegove hčere Alice²⁶ – ter mi je ona „brala levite“ – ustavil sem se ob harfi, ter poslušajoč nje pridigo, brenkal na strune – Neču zaboraviti na ovo ljepu prigodu –

Ne mojte se ljutiti jer Vam pišem olovkom – Ne ljutite se – ljepše će biti ako me priporučite dragemu Bogu – Majci Božjoj in dobrohotnemu sv. Anti – Prizrčno Vas pozdravljam Plečnik

1. febr. 35

i ovo je jedan moj grijeh na „Pražkom Gradu“²⁷

²⁵ Tomáš Garrigue Masaryk (1850.–1937.), češki filozof, sociolog i političar; suosnivač i predsjednik Čehoslovačke.

²⁶ Alice Masaryk(ová) (1879.–1966.), kći T. G. Masaryka.

²⁷ Plečnik svoj posao na praškom Gradu naziva šaljivo „grijeh“. To se odnosi na njegov Zlatni salon i na Bellevue u Rajskom vrtu, na čijim reprodukcijama je napisao to pismo.

[6. II. 1935., pismo]

Velečastiti in dragi gospod župnik!

Pošiljam Vam | a. akontacija g. [Boži] Pengovu v znesku 2500 Din }
 potrdilo= | b. izplačilo za sedaj izvršena } 5005 Din
 dela g. Aug. [ustu] Menceju v znesku 2005. Din }

katere sem prejel /: NB. 5 Din. preveč, ki pridejo na novi račun :/

Imam večno „smolo“! Gospod Božo Pengov prosil je menda akontacije 3500. Din. Uvidimo, če bo ponovni prosil za tisočak, sporočim Vam to. Pengov pošlje Vam, mislim, foto statue – ki je danes popolnoma izrezana – ter se „suši“ Sedaj je začel na modelu sv. Ante.

Gospod [Janez] Vrečar iz Domžal pristal je na ponujenih mu 2500. Din za dve klopi.

Gospod [August] Martinčič svetuje mi, da se njegove mreže svojčas vložijo v vagon k delom kamnoseškim. Je Vam to tako prav? Za vratca tabernakla prejel sem od g. [Alojzija] Vodnika priloženo zaznamenovane kamene. Te kameni dobe objemke, /: Fassungen²⁸ ./ potem jih razvrstim in sestavim po vratcih. Kar ne bo porabljeno, ne bo zaračunano.*

Sprejmite, prosim, moje najpristrčnejše pozdrave. Vdani Vam Plečnik

6. febr. 35.

²⁸ Fassung (njem.) – okvir, *fasung*; način uokvirivanja dragog kamena u nakitu.

[8. II. 1935., pismo, 2 stranice]

Beograd, 8. II. 1935.

Gospodine profesore,
Gloria Deo, qui dedit talia hominibus!²⁹

Objesili smo „lestenec“³⁰, te Vam pišem izvještaj, moleći Boga, da Vas dugo poživi, jer veoma cijenim Vaše zdravlje i neobični umjetnički dar, kojeg je naravski samo Bog dao. (Da su davali ljudi, košto dijele ordene, ko zna se, koga bi zapalo?!)

Naš je luster, po dosadanjem općem sudu, nešto vanredno. Svijet se čudi originalnosti i ljepoti. Hvala za precizna majstorska djela zapada Ljubljane. Božija je providnost, da ste privolili na pravljenje crkve u Beogradu, i što Vam je On isti dao zdravlje, da ju kompletirate (ako Bog da!). Tako ćemo imati daleko pomaknutu tačku estetskog protesta proti izobličeniosti ukusa i samovladanju geometrije.

Što je „viseća kruna“ otvorena zgornje strane, ne upada naročito u oči, od one ljepote rubina, smaragda i ametista, a da su samo mostići obruča prekriveni metalom, bilo bi sasvim dosta. Kad mi zatreperi u tami uljanim svjetiljkama, izgleda mi kao kraljevska kruna utkana u zlatnu paučinu, a danju je rasevala krizantema na livadi, ~~kojom se~~ punoj jaganjaca. Dvoje bih još želio za lesteneć: izumiti praktične ljestve, zgodne za stajanje i pomicanje, 2.65 m, Sestrici³¹ za namještanje čašica i čišćenje obruča, te nacrt moćuće za kićenje lestence električnim girlandima* u izvanrednim zgodama, a ne bih žalio novca! Električnu rasvjetu postaviti u same čašice lestence, namjesto ulja, bilo bi efektno radi palenja, ali ulja ne može nadomjestiti, jer je ulje duh, a elektrika je suha materija, mrtvija i od kamena i od fosforne klade. Na Vas se obraćam za razmještanje girlanda, ako to ide, jer Vaš umjetnički ukus uvijek iznenađuje. Sve je Bog dao, da se i u našem vremenu istakne božija misao: bezžično palenje ognja iz Ljubljane u Beograd!

²⁹ Gloria Deo, qui dedit talia hominibus! (lat.) – Slava Bogu koji je takve stvari podario ljudima.

³⁰ lesteneć (slov.) – luster, svijećnjak.

³¹ sestrica – časna sestra.

Neki rekoše, kada su vidjeli lesteneć, da je sada crkva puna, a šta će biti, kad se namjesti oltar, pa se i on u zlatnom refleksu ogleđa pred svojom – psihom! (Samo da se ovaj izraz ne uzme u profanom smislu generacije krivih kapica, ligurica i skija!)

Željno očekujem vidjeti sakramentarije*, jer ako uspiju, veoma je potrebno, da se sa nošenjem Presvetoga milosrdnije postupa, koji je naročito u bolesti i osamljenosti ne samo kruh anđeoski, već i zalog „općinstva svetih“! I ako smo slučajno sami, ipak tada nismo ni ostavljeni ni osamljeni. (Kutije za šnofanje* ostaju to, kad su i zlatne!)

Od čaša za lesteneć dobio sam: 10 velikih crvenih, 26 malih crvenih, 10 malih zelenih, 4 male plave. Bih li naručio još 2 velike plave i 2 velike zelene, te od malih svake boje namirio na 32 radi mnogostruke izmjene?! Sad sam ovako poredio: plava – tri crvene, zelena – tri crvene, plava – tri crvene etc.

Veliku Vam hvalu dugujem, i dužan sam uvijek, u svakom pismu, od Vas oproštenje iskati, što mi sve izvršujete: pravite planove, pogađate, isplaćujete i – pravite namire! Ali to je samo Bogu i samo za beogradsku crkvu!

[Boži] Pengovu čim ureba novaca, poslat ću bez zatezanja, a isto i gospodinu [Alojziju] Vodniku one „sitnice“ (po Einsteinu sve je relativno, ali da je on Židov, to nije!) voljan sam odmah isplatiti, da se mali računi ne miješaju s velikim!

Ala će vratašća divna biti!

Da ste kome drugome samo tu učinili, stidio bih se, a ja ovako slobodan i preuzetan! To će reći bosanski čoban: pustiš ga u kuću, a on odmah sjedne, jer bi i on Tebi dopustio na svojoj – planini.

Pa neka gospodin [August] Martinčić šalje prozorske rešetke skupa s – kamenjem!

Ako odobrajete, naručio bih kod gosp. [Janeza] Vrečarja još dvije klupe, svega četiri komada, iste veličine (da zasad ode manje novaca): dvije za prezbiterij*, a dvije za kor (pjevalište)³² da možemo oficije* govoriti, nekad tamo – nekad amo (kad nema smetnje, ili kad je ima.)

³² Ovdje u značenju: izdvojen ili povišen dio crkve gdje stoje orgulje i gdje se smještaju pjevači.

Sada završujem. I tako sam mnogo zlorabio Vaše ustrpljenje. (Ali da Vam na svršetku zapjevam iz narodne pjesme: Sirotinjo, i selu si teška; Kamo l' nisi kući, u kojoj si! – Sve bih ja htjeo, da nije s novcem zapelo. To je jedino prokleta, čega nema!)

Uvijek odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[13. II. 1935., pismo]

Velečastiti gospod!

dnevi bežijo, samota je vsak dan večja –

Vaše pisma so meni čisti užitek. V njih je duh in umerjenost, dihajo vest, izvirajo pa srcu umetnika.

Bog daj, da se končno vse naše delo primerno dobro zaključi, da ob koncu ne bo treba obžalovati vso ljubezen, ki jo tako bogato razsipate nad mojo grešno glavo. Storim kar morem, morebiti bi bilo tega več, če bi bil izravnanejša popolnejša duša. Več kot morem nositi mi daje Bog. Vračam Mu darove po meri moje slabosti – Edino to smem trditi da Mu jih vračam hvaležno. Spominjajte se me sem in tam v svoji molitvi. Strastno ljubim, čeprav zaveden svetoobčan, kristjan, katolik – svojo „kučo“ in že od prve mladosti vse Vas tam dolu – Vglobil mi je to moj ranjki brat, duhovnik³³. Kaj bi iz nas vseh postalo, če bi bili vsi čisti in mladi kot otroci, če bi otroško naivno vrteli okrog Odrešenika in On bi nas smehljajoč na svoja prsa stiskal in nas božal – kaj bi ustvarjali Njemu in nam v brezkončno radost

Pustimo sanje. Živimo čimbolj vsakdo sebi in tako živimo največ in najlepše drugim!

V Zagreb³⁴ poslal sem študijo cerkve v 1:200. Ob priliki dobiste jo tudi Vi – Bog daj, da propade, ako ni dobra – Delali smo na njej z ljubeznijo – več pa ne vem. Vlani umerl je O. Salvator Zobec, franj. ki se je trudil največ za zidavo cerkve v Šiški³⁵. Po mojem naj pride tje nekako 60. ampul. On dobi – če Bog da, prihodni mesec prvo v spomin. Vederemo kako izpade. Oglašajo se pa baje tudi že nekateri, ki bi želeli dobiti trajem spomenik: ampulo z napisom – v cerkvi – /: sevé nebroj typ :/*

Klopi so v delu. Rad donaročim še dve. [Božo] Pengov začenja sv. Antona. Sem in tam primem ga za ušesa. Je to dobri momak – sevé mlad. Drugo

³³ Andrej Plečnik, svečenik, stariji brat J. Plečnika.

³⁴ Zagreb, Crkva Majke Božje Lurdske.

³⁵ Salvator Zobec (1870.–1934.), slovenski franjevac čijom je zaslugom, unatoč protivenjenju mnogih, župna cerkva sv. Franje u Šiški izgrađena prema projektu J. Plečnika.

vse spi – več ali manj po moji krivdi. Ali imate Vi knjige del i.e. načrtov iz moje šole v Pragi in Ljubljani?³⁶ Prav rad Vam jih ob priliki pošljem.

Vi ste prvi, ki je izrekel, kar jaz že toliko let v srcu nosim in tajim. Olje je življenje. elektrika teater – prav kakor je zatajevanje, dobrovoljno siromaštvo /: sevé z licenco graduacije :/ solnce – nasprotno pa led in zima! Noč in dan napenja človeštvo svoj duh, kako zvečati, oslaviti mesta. Kazen je za petami. Pod imenom sport etc. hiti vse izgladoveno v prirodo – Prorokujem: čez 50. let, podirali bodo cele dele mest – in se veselili nad kozli, ki bodo odgrizali na njih rastoče grmovje – Manjka mi še vedno napis za altar – morebiti Vam v kratkem pošljem sam predloge.*

Ne zamerite da sem se „dal do pisanja“. Izkazati sem hotel samo priznanje Vašim in hvaležnost Bodite z Bogom Vaš Plečnik

13. febr. 35

³⁶ J. Plečnik: Výběr prací školi pro dekorativní architekturu v Praze z roku 1911-1921, Praha, 1927.; *Lučine. Iz ljubljanske šole za arhitekturo 1928*, Ljubljana, 1928.

[15. II. 1935., pismo, 1 list]³⁷

Beograd, 15. II. 1935.

Da mi ne zamjerite, gospodine profesore, što opet na Vas šaljem, da isplatite gosp. Božidaru Pengovu u račun 1000 din. (jednu hiljadu din.) koje ovdje šaljem, na njegovu želju, izrečenu u pismu od 12. ov. mj.³⁸

Uvijek sam odan i zahvalan!

Fr Josip Markušić

³⁷ Na ovom listu dopisao je Plečnik kasnije tekst potvrde kakvu bi Pengov trebao poslati Markušiću: „Potrjujem prejem akontacije 1000 din izročene mi danas po J. Plečniku. (: Z današnjim zneskom prjel sem doslej skupaj na račun“ [daljeg teksta nema, ostavljen kao prostor gdje bi Pengov trebao navesti cjelokupni iznos].

³⁸ Priložen kupon Poštanske štedionice Beograd na ime gosp. Profesor–arhitekt J. Plečnik u Ljubljani, Univerzitet sa sumom od 1000 din. po nalogu: Crkva sv. Ante Beograd (br. računa 50.344).

[18. II. 1935., rukopis, 2 lista]³⁹

1935

Profesor-arhitekt J. Plečnik, Ljubljana (18. II. 35.)

Gospodine profesore,

Napljuvali su dakle gradove, te ne mogu podnositi, da sela i gradovi ostanu netaknuti! Kad i ovi nauče lavu [?], to će im istom biti – progres.

Gledao sam iskopine neke starokršćanske bazilike i tom prilikom vidio Fauna, u kamenu, koga su kršćanski „majstori“ bili postavili u prag krstionice, prisna i s rogovima, da ga gaze pobožni kršćani i tradicije njegove slabe molitvom. Mislim, da se po Faunu i vrag počeo prikazivati kao nekakav izvraćen kozorog. (1 vidi dolje!)

Sveti Frano pjevao je himnu Bratu Suncu, opti[mi]zam je dakle kršćanska stvar, zrak, priroda, sunce i vedrina, planine, rijeke i brjegovi („Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, montes et omnes colles, dracones et omnes abyssi – laudate nomen Domini!“)⁴⁰, nu današnji šport, ukoliko ide na račun kršćanskih dužnosti, stida, poštenja i posluha, sigurno je pokušaj, da se vratimo u predhistorijske tradicije i sklonosti.

1 Vjerujem da je radini, mirni i pošteni narod, narod, kolikogod barbar u onoj davnoj predhistoriji u imaginaciji divijeg čovjeka Fauna sebi definiro karakter dokonog lovca, gospodina, izletnika i besposlenjaka.

2 Kršćanstvo u čovjeku priznaje tjelesnost, ali veliča duh. I crkvena arhitektura, osim što je direktno za bogočast, svojom umjetnošću ulaže vječiti

³⁹ Nacrt Markušićeva pisma Plečniku, nalazi se u arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu. Nacrt očito nije potpun, a niti je kao pismo odaslan; u svakom slučaju pismo ovakvog sadržaja i datuma ne nalazi se u Plečnikovoj ostavštini.

⁴⁰ „Ognju i grāde, sniježe i maglo, olujni vjete [...]. Gore i svi brežuljci, plodonosna stabla i svi cedrovi! Zvijeri i sve životinje, gmizavci i ptice krilate! [...] nek' svi hvale ime Jahvino“ (Ps 148).

protest, da se čovjek identificira s jarcem, koji uvijek jedno ter jedno: samo se vere i brsti, za tim se opet vere i brsti.

Koliko dakle misije za svetu umjetnost (ne samo za jednostavnu određenu kuću božiju da oni, koji se na povratku sa izletničkih i zimskih i ljetnih boravišta navrate u crkvu Sv. Frane u Šiški, i sami ganuti mognu izmjeriti, koliko su pamet pretvorili u batinu, a dušu u donove. Ima dakle nešto velika i sretna, čega oni nisu čitali. Vjerujem na primjer, da će generacije dolaziti i u Vaše crkve, da se naužiju, žedni ljepote, duha i molitve, sa Vaših kamenica, zdenaca i baptisterija* i svetim uljem namažu bolesne oči sa Vaših lampadarija⁴¹, a kroz svetokrug nebeskih jedne najljepše od njih, u Beogradu, kompliciranom gradu, okuse prave istine i slave nebeske. Zato se vratimo opet na svetu umjetnost crkvene arhitekture, čiji je poziv danas veći, nego ikad dosele, da stvorimo nešto kao kulu molitve i ljepote božije do neba, da se narodi – ne pometu u jezicima i ponovno ne raspu.

Ovo ne pišem ni za kakvu hvalu, već da se odužim svome osjećaju, da poslužim umjetnosti, ako mogu, a da se razgolim pred Vama u svakom slučaju, pa i onda, ako je moj ukus nevaljao. Podučite i popravite, da i ja nešto pomognem!

Konkretno i bez daljne fantazije prelazim na svoju crkvu.

⁴¹ lampadarij (od tal. lampada – lampa) – osvjetljenje, viseća rasvjeta.

[22. II. 1935., pismo, 2 lista]⁴²

Gospodine profesore,

Kao što proljetni miris ljubičice po grmovima i optimizam jaglaca (*Primula Veris*⁴³) oko puteva ispunja čovjeka sposobnošću intimna shvaćanja, mirom i srećom, a dušu mu uznosi u sfere egzaltacije, da stvarno vidi, što nikad vidio nije i osjeti, što nije osjetio, a sve istinito i pravo,

tako će velika umjetnina, kao što je crkva Sv. Frane u Šiški⁴⁴, uza svu njenu još nedovršenost i neke krivo izvedene zapravo sitnice (prema cjelini) ljepotom arhitektera arhitekture bogastvom [!] i logikom prostornosti, te velikom njenom praktičnošću i krasnim rasporedom, zatim skladom i novošću oblika u izradi oltara*, lampadarija i drugoga, otvarati oči vjernicima u nove poglede suverenosti kršćanske istine te veličanstva molitve;

a onima, koji su malo vjernici, i koji su na povratku otkle bilo sa bunjišta (*Orth wo man Auskericht wirft*⁴⁵) civilizacije, žižkom vječne luči odgoniti utvare i plašila ispred očiju, liječiti od bolesti tumanaranja između skepse i strasti, vraćati na zemlju iz četvrte dimenzije, obmana.

Vidjeli ste pticu, kad upane negdje u sobu, i nepromišljeno udara glavom u prozore, uvjerena da nema zapreka, a onda od udarca glave nemoćna sleprša se na pod tako da joj treba ljudskog milovanja, dok se u život povratiti: tako i čovjeku, sa istom sudbinom, treba božijeg milovanja.

Vaše su crkve takove,

a kroz nebeski svetokrug jedne najljepše od njih, naše beogradske, okusit će posjetioci dokaze izričite božije prisutnosti i milost slave nebeske, dok se samo ona bolje uredi. Ja se žirim prema tome cilju, koliko je moguće.

⁴² U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se nepotpuni (!) rukopisni koncept ovoga pisma.

⁴³ *Primula veris* (lat.) – jagorčevina, proljetni jaglac.

⁴⁴ Vidi gore P 82.

⁴⁵ *Orth wo man Auskericht wirft* (njem.), doslovno: mjesto na kom se baca smeće; bunjište.

Istaknut ću sreću, što sam uzeo da sve dosada pravim u Ljubljani, usuprot beogradske gradske tračarine i čudne neobazrivosti; inače bih ovamo sve pokvario, kao i velika crkvena vrata, koja sam platio, a nisam – napravio.

Ove bi godine išlo, ako se mogne ikako, da svršimo glavni oltar: silaz u kriptu*, na prečniku Corpus*, dvije brončane vaze i one čaše (za ovo bih dapače želio odmah ponudu), festone⁴⁶; ikonostas* na stijeni za oltarom (barem okvir i plohe), kip Sv. Ante; dvije svjetiljke pred ikonostasom.

Sve mi se čini, da bi ove godine trebalo nabaviti i Jaslice, moguće na bazi [Božidara] Pengovljeve ideje, koju već ima zametnutu u onom kipu Sv. Obitelji, u gipsu; ali tako, kako se meni čini zgodnim, da kompoziciju Jaslica izvedemo u tri dijela: Isusovo rođenje i pastiri (nekako u šumici, sa ptičicama, koliko kipar može), Sveta Tri Kralja i Bijeg u Egipat. (Ovo treće upravo je ona figura Pengovljeva. Što je Sv. Josip nešto star, to ide, jer sv. Josip nije tjelesni otac, nego Zaštitnik. I narod ga tako zamišlja.)

Ove bi se tri skupine mijenjale: jedna od Božića do Sv. Tri Kralja, druga na Sv. Tri Kralja, treća od 12. I. do 2. februara.

Vi bi, gospodine, profesore, napravili plan: da li ovako ili drukčije, a ja bih tražio novac. Ne žalim, da bude malo skuplji. Božić je najljepša svetkovina, treba ju naročito slaviti.

Nadalje bi trebalo za svaki oltar (tri oltara) po jedan pomoćni, mali, svijećnjak, da stoji kraj knjige, kad se čita u tami. Ako se u pomoć uzme električna, ona kviri mističnost liturgije, bolje je da su same svijeće.

Kad bi mi svjetovali, valjda toga ima u Sloveniji, tko bi mi nacrtio crkveno ruho: paramentu*, dalmatike* i plašt (pluviale)* dao bih Školskim Sestrama u Mariboru, ili moguće nekim drugim u Sloveniji, da mi naprave originalno ruho za Sv. Ante.

Genijalna je ideja, koju sam razumio iz Vašeg pisma, da svaki sebi za vječnu uspomenu napravi kandilo u crkvi.⁴⁷ To bi trebalo i za Sv. Antu u Beogradu, i moglo bi se, samo kad bi stigli na to, da još ove godine

⁴⁶ festone (tal.) – girlanda, vijenac. Prvotno je u nacrtu Plečnik nacrtao dva „festona“ koji bi visjeli s križa.

⁴⁷ Pod „genijalnom idejom“ misli Markušić na lustere u crkvi sv. Franje u Ljubljani koje su plaćali pojedini darovatelji da bi tako sačuvali uspomenu na sebe i svoje obitelji. On se zanosi mišlju da bi se slično moglo ostvariti i u Beogradu.

napravimo planove za različite tipove svjetiljaka, na svim mogućim mjestima, valjda i na galerijama.

Božija providnost kano da je naumila, ako svojom umjetnošću u svemu uporni ostanete, i u krupnom i u malenom, da svojim osobnim radom i cjelokupnom školom arhitekta, inženjera, kipara, slikara, obrtnika i – zidara, prevrnete, barem kod nas, barbarski ukus XIX. stoljeća, koji nam u crkvenoj arhitekturi, općenito govoreć, ne umjede drugo što dati, do li serije crkava po stilovima, kako tko hoće, ko Bata svoju obuču.

Uopće ništa nemam od Vaših radova u školama Praga i Ljubljane; a čeznuo sam za tim, jer mi je jako potrebno, te bih Vas molio, gospodine profesore, da me i s tim obradujete!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Beograd, 22. II. 1935.

1. Zar ne bi moguće vrijedilo, da se na kamenicu (stup) na kojoj bi se palile svijeće za žive, stavi natpis:

„Viventibus in lege sancta christiana“⁴⁸.

2. Za mrtve:

„Fidentibus in Domino“⁴⁹ ?!“

⁴⁸ Viventibus in lege sancta christiana (lat.) – Onima koji žive po kršćanskom zakonu.

⁴⁹ Fidentibus in Domino (lat.) – Onima koji vjeruju u Gospodinu.

[3. III. 1935., razglednica Bled]

Velečastiti, poslal sem Vam nekaj drobiža prihodnjič ostalo. Blagovolite to sprejeti dobrohotno. Vrata tabernakla domala gotova – mislim zelo efektna – zadevno pozlatitve Vas še obvestim in prosim za plain [!] pouvo-ir*. Ravno kar kombiniram vrata expositorija*. – Bog vé – če nas ne čaka trpko razočaranje – kakšna vboga stvar je vendar človek*

Vas vam udani Plečnik 3. 3. 35

[5. III. 1935., dopisnica, kolorirana; motiv: proljetna idila]

Beograd, 5. III. 1935.

Primio sam malenu pošiljku radova, a veću očekujem!

– Ovu karticu pišem za opći „plein pouvoir“*, naročito pak za pozlatu vratica tabernakula* i ekspozitorija*, jer Vi ste očito oprezan u traženju, ali što mora biti, mora! Izgleda mi zlato na crkvenim umjetničkim stvarima, da nije hladni metal, već blago ulje („I prinesošé mu tamjan, zlato i smirnu“)50 – i ako je ono vrag u ekonomiji svijeta.

Poslat ću Vam mišljenje jednog inženjera o potpornom stupu u kriпти* i da li može nositi na sebi pritisak od 8 do 10.000 kg?! Podajte nekome tamo da na moj račun preobračuna, pa ako treba neko pojačanje, da pojačamo što prije!

Fr J. Markušić

⁵⁰ Mt 2,10-11.

[9. III. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 9. III. 1935.

Gospodine profesore,

Pod oltarom* S. I.⁵¹ trebat će u temeljskim prostorijama izidati uza zid dva stupa od cigle, sa cementnim malterom, jer je betonska kora istina armirana, ali je debela samo 10 cm. Menza* treba da se osloni sa dvije tačke o te stupove, trećom o temelj, četvrta će visiti.

U kriпти*, mislim, ne će trebati pojačanja.

U zadnjem pismu (razglednica) nisam se dobro izrazio, kako sam htjeo i kako je trebalo: moja je želja, da se ekspozitorij* naročito dobro nakiti, pozlati i uredi, jer je u tome sve, nema ni prijestolja drugog, a htjeo bi ujedno, da se time pokaže spremnost cijeloga puka, i moja – na sve žrtve za slavu božiju. Nema sumnje, da će nam isto tako sveti vanjski utisci, umjetnošću izraženi, uvijek moći da pomnože vjeru. Neka ekspozicija svakiput bude – događaj (historija duše)! Ove će okolnosti i Vašu umjetnost nadahnuti.

Ničeg se ne strašim!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁵¹ S. I. – Srce Isusovo.

[10. III. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Jučer sam Vam pisao, pa i danas pišem u istoj stvari, radi tabernakula* i ekspozitorija*. Sve primam što naručite i uredite, i anđeoske glavice i drugo: što skuplje, to bolje!

Vratice se diraju, čiste, taru, zato se jako bojim, ko vuka, galvanskoga pozlaćivanja, zlato će otići, a onda će sve izgledati ko neoprano ciganče. Stoga je moja želja, da se oboja vratice u ognju pozlate, izvana i iznutra, i što ljepše urese!

Prava umjetnina ne će osiromašiti!

A onda ne zamjerite još jednoj prispodobi: sve smo dosada dali: Vi svoju misao, ja svoju volju, a prilično i materijala, dat ćemo još i ovo pozlate; ne ide: bijele odjeće crnim koncima šiti!

Ne zamjerite mi! Nemam para, ali ću sve na vrijeme platiti. Vi pogodite sa gosp. [Avgustom] Mencejem novo – skuplje u moje ime, ja ću mu pisati ono sa naledice pisma.⁵²

Vaš oltar* „šolski“⁵³, ako dopustite, radili bi u odgovarajućem materijalu za moju kriptu*. Sve onako. Zaista je divno!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Beograd, 10. III. 1935.

⁵² Dopis, tiposkript, datiran istoga dana, priložen.

⁵³ „Školski oltar“ iz vjeronaučne dvorane na Ljubljanskom barju koji je kasnije prenesen u crkvu sv. Mihaela (vidi gore *P 103*).

[11. III. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Šaljem mišljenje ing. Pilepića⁵⁴ o „nosivosti“ kripte*, na pismu izraženo.⁵⁵

Kad uđem u kriptu ja, koji se ne razumijem u stvar, onda mi se pričinja, da može nositi dva oltara*.

Kad bi Slovenci napravili „Akropolu“, Ljubljana bi bila središte jugoslavenskog života, kao što je Bled turističkog, i ako nije onako lijep kao Plitvice.

Sa štovanjem:

Fr Josip Markušić

Beograd, 11. III. 35.

Kad bi Slovenci napravili „Akropolu“, Ljubljana bi bila središte jugoslavenskog života, kao što je Bled turističkog, i ako nije onako lijep kao Plitvice.

⁵⁴ Pilepić. Drugi podaci nepoznati.

⁵⁵ „Statički račun za podnožje glavnog oltara u crkvi Sv. Ante u Beogradu“, Beograd, u ožujku 1935., rukopis, 3 lista, priloženo pismu.

[15. III. 1935., pismo]

Velečastiti gospod!

Priloga I. je kopija načrta krypte. Tako naj bi se bila gradila! Bil sem prepričan, da je krypta zgrajena po tem načrtu v najbolj priprostih oblikah. Sporna točka v tem projektu se nahaja v a. Vedel sem to – pa mislil: da čemo videti – kako bodo na to reagirali pa onda se dogovorimo. Nikdo me ni obvestil, da se krypta gradi samovoljno in ne po moji propoziciji.*

Priloga II je kopija prereza z onega načrta oltarja, ki je v Vaši roki. Kaj se ima sedaj poduzeti, trenutno ne vem povedati. Ne obtožujem nikogar.*

Poslani plan g. Pilepića, risan je najbrže po obstoječem stanju, ter prikazuje da je krypta zgrajena brez okusa in občutka.

Prisrčno Vaš Plečnik

15. III. 35.

dva tiska z zlozljivim oltarjem za Barje⁵⁶

Velečastiti gospod za god pošiljam Vam najprisrčnejše čestitke in željo, da Vas gospod Bog bogato blagoslovi. Bodite prepričani tudi po tem, ko bodo Vaši altarji stali, ko boste nemara nezadovoljni z menoj – da sem Vam vsikdar dobro hotel iz vse duše. Spominjal se Vas bom v moji vbogi molitvi – prosim če utegnate spominjajte se mene še Vi v Vaši polnovredni!*

⁵⁶ Radi se o oltaru, datiranom s veljačom 1935. godine, čija su se krila mogla zatvoriti kada oltar ne bi bio u uporabi. Plečnik je oltar najprije nacrtao za obližnju školu u kojoj je njegov nećak Karel Matković podučavao vjeronauk. Nakon što je na Barju sagrađena crkva, oltar je prenesen u tu crkvu.

Bil je tu g. gvardijan P. Grabić iz Zagreba⁵⁷. Izgleda da imajo tam namero osvojiti si kot podklad za njih novo cerkev mojo studijo. G. gvardijan bo menda okolu praznika sv. Josipa pri Vas v Belgradu. Če mi hočete enkrat storiti eno ljubeznjivost in dobroto, potem prosim, da z onim talentom in taktom, ki je Vam lasten, g. gvardijana pregovorite, da naj moj projekt opusti ter najde projektanta, zanesljivejšega od mene. Je res da je Zagreb bližji kot Belgrad, dogled ložji – vseeno je to težava zame. Star sem že, deloma vezan še na Prago i.t.d. Zagreb ima množino odličnih arhitektov – res ne bo izbira težka. Prosim Vas lepo za to uslugo – Pomenila bi v resnici „dobro dejanje“*

Spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

15. III. 35.

⁵⁷ Petar Grabić (1882.–1963.), franjevac, provincijal Provincije Presvetoga Otkupitelja (za provincijala biran 1925., 1928., 1937., 1940., 1943. i 1946.), prvi gvardijan samostana Gospe Lurdske u Zagrebu (1931.–1937.).

[17. III. 1935., pismo, 2 lista]

Gospodine profesore,

Tek domišljajući se, da ste mi imenjак, prilikom Vašeg imendana primite čestitku moju i sve moje braće! Što Vam možemo učiniti, čime zahvaliti?! Čini se, kao da Vam je to sudbina, da vječno dobro činite, a mi da Vam, sa mnogim drugim, vječno – dugujemo, jedino štujući Vas i stavljajući u kronike kao vjerovnika! Što nam po ovoj crkvi činite, i koliko se žrtvujete, u krupnim i u sitnim stvarima, a najzad i u praštanjima naših građevnih pogrešaka, to na sreću samo Bog znade, jer da zna tko drugi, tukli bi nas!

I dalje se ustrpite s nama, koji smo prosta jugoslavenska čeljad!

Odani štovatelj Vaš:

Fr Josip Markušić

Gospodine profesore,

Nad „Zagrebom“ imam dvije duše: jedna je, da Vas puste na miru barem tri godine, dok se mi s našom crkvom iznađemo; a druga je, da im ne propane onaj projekt, kojeg sigurno nijedan drugi graditelj ni u Zagrebu ni drugdje, ne će znati da izvede još za dvadeset godina. Kao što bi i našu svaki drugi još i danas pokvario, čim bi se prihvatio čega! Eto vidite na kriпти*, tamo su dosada bile uglavnom konstruktivne stvari, pa su potrošili (a ne štedili) stotine hiljada dinara da ju – pokvare! Znao sam, da je pokvarena.

Što je kripte neizvedeno vani zidova, to će se popraviti, ali ono unutra je zatrpano teško armiranim betonom. Što bi smjelo da se siječe, ja bih sjeko. Ali ja kao seljak, gospodine profesore, držim i ovo: kad ćaća dadne sinu sukna, da napravi gunj, a on to pokvari, onda mu ćaća pomogne, da napravi barem – kapu.

Nama je kripta potrebna, možemo tamo od vremena do vremena i kor (oficije*) držati, a kad se iz podzemlja čuje u crkvu molitva, zaista će tu biti obilje nedoživljene mistike. Kripta je pokvarena, jer Vas nisu shvaćali; sve je u Vas novo, čega ljudi vidjeli nisu, niti vjerovali, da u nas – treba.

Ja mislim u pustinji gdje nema uha da je svejedno: mumljanje medvjeda, kotrljanje kamena, zujanje mušice, ili glas – „škerjančeka“⁵⁸. I uopće da se ništa ne čuje.

Toga uha nije bilo ni u ovom gradu. Ipak se je puno spasilo. Ja sam htjeo, kao što i sada nastojim, osim čežnje za ljepotom, i za to što više dovršiti u crkvi, da se zacrtaju kvalitete onome, što se eventualno ne stigne izvesti. Da ne bude nečega kao onaj Štufleserov kip S. I. Pri onoj umjetničkoj starinskoj kapelici jedne crkve u Ljubljani.⁵⁹ I uprav bih kriptu želio urediti, jer malo tko pojima, čemu će ona zapravo služiti, kad bude gotova?! (*Quam parvo ingenio regitur mundus!*⁶⁰) A koji će graditelja htjeti, to jest razumjeti, da onako poreda, ako ih Vi ne poredate, klupe Vaše crkve zagrebačke prema ideji: *variae sunt conditiones fidelium Ecclesiae*⁶¹?!

Odani štovatelj vaš:

Fr Josip Markušić

Beograd, 17. III. 1935.

⁵⁸ škerjanček – (slov.) ševa.

⁵⁹ Nesigurno, no najvjerojatnije riječ je o crkvi sv. Florijana. Ferdinand Stuflesser Stariji (1855.–1926.), tirolski kipar, umjetnički obrtnik, poduzetnik.

⁶⁰ *Quam parvo ingenio regitur mundus!* (lat.) – Kako plitki duh vlada svijetom!

⁶¹ *variae sunt conditiones fidelium Ecclesiae* (lat.) – Različiti su zahtjevi vjernika u Crkvi.

[3. IV. 1935., pismo, 2 lista]

Gospodine profesore,

Primio sam dvije „škole“, koje ste poslali, a još Vas nisam obavijestio, niti Vam se zahvalio.⁶² Kao čovjek među valovima tonem u poslove, pitanja i brige: jedva se na vodi držim, ali se ipak – držim. Vaša pažnja i velika ljubav prema meni osobito me se dirnula. Ovu kolekciju (moguće jedva četvrtina od svega Vašeg) veoma cijenim i volim, jer će mi dobro poslužiti za vlastitu poduku. Hvala Vam!

I hvala Bogu na svemu! Ima knjiga, koje čuvaju istinu, literatura ju pretresa i obrađuje: pravo ili krivo. Tako je i u moralnom smislu. Evandjelje i nauka Crkve, oni su kodeks istine. Dobra kršćanska udruženja, među njima i razni redovi te dobri pojedinci, pravilna su literatura, koja vječito korigira zablude vraćajući ih na prvotnu istinu. Skromnost odijela, priprostitost vanjske pojave, držanja i općenja, na primjer ženskih redova, očito djeluje na kulturu svijeta, da se ne izvrgne u depravaciju mode i mazanja, kao nauku, u ~~civilaziju~~ ~~civilaciju~~ civilizaciju šumske bujadi. Tako je i sa umjetnošću. Opstoje klasična djela, i starija i nova, koja vječito korigiraju i „modu“ arhitekture.

Vaš cjelokupni rad biti će kodeks arhitektonske ljepote i ukusa (ne zamjerite!) Danas je arhitektura ~~sigurno~~ u nazadku, ne doduše tehnikom, ali sigurno smjelošću trgovačke riječi, ženske ispraznosti i neuka izražaja; nu ona će ipak vraćati na klasične uzore.

Silno sam zauzet poslom oltara*, ali hvala Bogu raspoložen sam. Namještanje sretno napreduje. Veliki oltar izgledat će kao „grad na gori“. Kad neki vidješe kamenje, rekoše: mikenska kultura! Sigurno je to, da ovoga dosada nije bilo u Beogradu, moguće ni u Jugoslaviji – crkvenoj i civilnoj! Veseo sam.

Opet napominjem staru priču: dva oltara (stupa) za paljenje svijeća (žrtve paljenice) i nešto novo: treba mi nekakva piramida, negdje u crkvi,

⁶² Plečnik je Markušiću poslao dva sveska radova svoje škole: *Iz ljubljanske šole za arhitekturo*, god. 1923. i 1925.

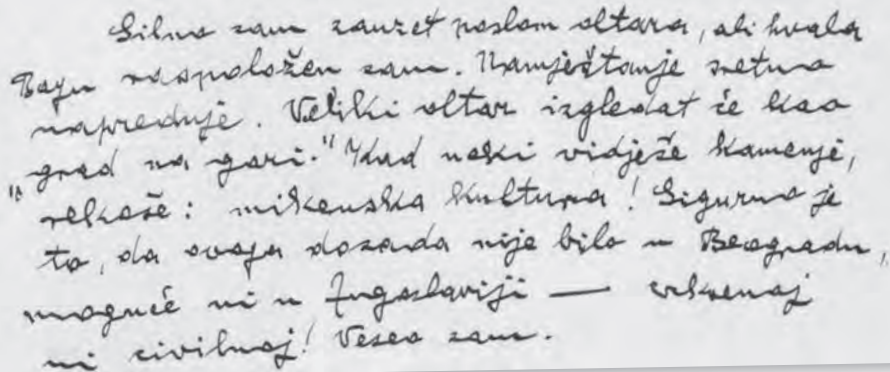
moguće u predvorju sakristije*, na koju bi stavljali natpise, n. pr.: za koga se drži misa, a upiso bih nešto, što je od trajnije važnosti.

Onoga „Orela“⁶³ iz ljubljanske [!] škole rado bi[h] negdje u crkvi upotrebio, barem da svjetiljku nosi.

Odani štovatelj Vaš:

Fr Josip Markušić

3. IV. 1935.

Silno sam zaurat poslom oltara, ali hvala
Bogu usposobljen sam. Namjeretnije netko
napreduje. Veliki oltar izgledat će kao
"grad na gori." Kad neki vidješe kamene,
rekoše: mikenska kultura! Sigurno je
to, da susjed do sada nije bilo u Beogradu,
moguć ni u Jugoslaviji — evnenaj
ni civilizacij! Veselo sam.

⁶³ Misli se na crtež orla za zastavu orlovske organizacije, objavljen u: *Iz ljubljanske škole za arhitekturu 1925*, str. 124.

[4. IV. 1935., dopisnica, kolorirana; motiv: W.[illiam] Strutt, Friede – Peace – La paix – Frid – Pace; Hanfstaengl's Kunstkarte Nr. 166.]

Beograd VII, Bregalnička 14. Sv. Anto.

4. IV. 1935.

Tek smo večeras u 7 sati otvorili vratašca tabernakula* i veoma se iznenadili. Ono je velepjesan materije i ruku umjetnika, iz punine srca i vjere, na slavu Boga! Sve će privući da gleda, jer je jedinstveno po koncepciji i ljepoti. Oh, ako što slična bude ekspozitorij*!

Bože, hoće li Vam se puno zdravlje zadržati još barem 30 godina!

Odani štovatelj: Fr. J. Markušić

P. S. Danas smo trpezu velikog oltara* sretno stavili na svoje mjesto.

[Bez datuma, pismo, 2 lista]

Gospodine profesore,

Vi ćete izgorjeti u radu za Boga, za domovinu i bližnjega, za praštanje i ljubav, i to će Vam biti spomenik. Drugi će morati da ga sijeku sami sebi, da ih ne zaborave. Vama ne treba.

Već imamo jednu „aheropitu“*: rekoše za vratašca od svetostanka*, da to nije znao napraviti ni majstor Plečnik, anđeli su donijeli. A koji rekoše, nisu rekli neuko.

Piše u Apokalipsi, kao da bi za veliki oltar* i sva vratašca: „I ja vidjeh Grad Sveti. Temeljac mu prvi jaspis, drugi safir, treći kalcedon, četvrti smaragd, peti sardoniks, šesti sardins, sedmi krizolit, osmi bazilj, deveti topaz, deseti krizopraz, jedanaesti hijacint, dvanaesti ametist.“ (Apok. XXV., 19. 20.) „A ne vidjeh hrama u Gradu. Jer Gospodin Bog Svemogući hram je njegov i Jagnje“ (Apok. XXI., 22.) „I grad nije bez sunca niti bez mjeseca da svijetle u njemu, jer svjetlost božija obasjava ga i svijetlo njegovo Jagnje je.“ (Apok. XXI. 23.)

Kano da ste u ovo gledali, kad ste pravili.

Za crkvu zagrebačku⁶⁴ mogu Vam reći ovo. Kad dobiju plan 1:100 (kako li?) oni će tražiti odobrenje, a zatim će praviti samo središte kripte* (ne cijelu) i čekati novaca. Sad imaju 500.000 din. To će trajati sigurno i 5 godina. Eto dobiti za mene, ne za Vas, jer se Vi i onako ne bi odmarali.

Pred Uskrs moгуće da će biti oltari namješteni. Trošak jest, ali zaista se uredno pravi.

Oltar S. I., „in monte excelsa seorsum“⁶⁵, sačinjen je od vjere i mistike, odvaljena stijena u prostorijama katakomba, sa četiri goruće zublje,

⁶⁴ Bazilika Gospe Lurdske.

⁶⁵ in monte excelsa seorsum (lat.) – odnosi se na citat iz Mt 17,1: „Nakon šest dana uze Isus *sa sobom* Petra, Jakova i Ivana, te ih povede na goru visoku“.

liturgički oltar prvih kršćana (cultores Verbi⁶⁶) dok veliki oltar spada već u preuzete klasične majstorije iz Milanskog Edikta (313.)⁶⁷

Treba mi kamena piramida negdje u kraju crkve, o čemu sam već pisa, a možda bi u isto vrijeme mogo biti to i jedan od „oltara za svijeće“.

Čekam još vrata za „obhajilnu mizu“*.

Kako ćemo poredati zvjezdice pri „Kropilniku“? Preko jedan red lijepo mogu stati, 1:3.

Bože Vam još 50 godina zdrava i mlada života!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. U svakom ću Vam pismu dosađivati sa još jednim oltarom Bl. Dj. M. i oltarom Jaslica (osim dvaju oltarića za svijeće)!

⁶⁶ cultores Verbi (lat.) – štovatelji, poštivaoci (božanske) Riječi; natpisi u katakombama kao odgovor na „cultores Iovi“ (poštivaoci boga Jupitera).

⁶⁷ Milanski edikt – Ugovor cara Konstantina I. Velikog i sucara Licinijusa iz 313. god. kojim se kršćani priznaju ravnopravnima s drugim religijama, dopušta im se sloboda bogoslužja i vraćaju im se zaplijenjena dobra.

[7. IV. 1935., pismo]

Moj dragi veleč. gospod!

Pri vratcih svetostanka /: češka beseda⁶⁸ :/ storil sem, z razpoložljivim materialom, brez ogromnega kapitala, kar sem vedel in znal, da so prijemljive očesu. Neka visi naš zvesti Bog med nebom /: zlato :/ in zemljo /: mramor :/ pred nami: meni in vsem v opomin in – spaso! Vrata expositiorija*: kameni so dani v okvirje etc. etc., vse je bilo pripravljeno – pa sem se skesal – vse zavrgel! Vrata bodo torej docela priprosta – samo pozlačena. Onih 60. ali koliko že kamenov, bom že kdaj in kje, če Bog da, uporabil – Vi mi pa morate odpustiti tudi ta greh. V ta – naš expositorij bo treba najbrže ustvariti nove vrste monštranco* i.e. v kateri bo ss. zakrament* umeščen med dvema velikimi steklenimi šipami, da bo v tem prostoru res vidljiva hostija – če se ne motim.*

Ne pozabite, da sem započel ta Vaša, ravnokar se dovršujoča dela potem, ko ste mi Vi poslali neke tuje skice, ki so obljubljale še hujše od tega česar sem jaz sposoben. Boli me, da imate tako velike stroške! Ali bi ne bilo na mestu, da poprosite tudi sam dvor za subvencijo? Kadar je v Beogradu – v kolikor vem – stanuje dvorna dama „Eleonora Šverljuga“⁶⁹ v hotelu Excelsior. Pišite ji – ali pa osebno obiščite ter prosite za pomoč, ne njeno ampak nje intervencije pri kraljici⁷⁰. Ne imenujte pa mene – da morem biti v najkrajnejšem slučaju Vaša reserva. Pa res – še to: prosim, ne imenujte me tudi pri propagandi, ki je narurna, pri zbiranju sredstev. Prosim Vas lepo, to mi ne odrečite! Pa še to: eventualna izplačila usmerite, prosim, direktno! Pravijo da davkarija /: porezni urad :/ pregleduje denarne pošiljatve! menda imajo celo v evidenci obiskovanje gledišč, koncertov etc. Že dolgo tega, imenovali so nekje v razgovoru, ime ambicioznega moža kot kandidata za portefalj ministra za „Narodno navdušenje“! Ne zamerite – glejte, zopet

⁶⁸ svetostan(ek) – tabernakul: pojam potječe iz češkog (svatostánek).

⁶⁹ Eleonora Šverljuga (Glaser Dabrowska), poznata i pod imenom „Teta Lola“ (1888.–1965.), dvorska dama.

⁷⁰ Marija Karađorđević (1900.–1961.), supruga kralja Aleksandra I. Karađorđevića; majka posljednjeg jugoslavenskog kralja Petra II.

sem resen; pozdravljam Vas prisrčno – Bog Vam daj vso pomoč, da prebrodite vse trpke težave, v katere ste zašli s pomočjo Vašega udanega Plečnika

7. IV. 35.

[na zadnji strani:]

Figura S. J. je sada sasvim bijela, sa kredom prevučena, obrađiva se i gladi za zlačenje. Izgleda vrlo dostojanstveno i prikupljivo „privlačno“ – Nadam se, da ćete biti dosta zadovoljeni – Rešetka gvozdена, koja ću [!] doći v Beograd ovu sedmicu, neka Vam montiraju „pritrđijo“ v prozore crkve majstori kamenorezi – Lijepo bi bilo kad bi se po montaži zlatila sa francuzkim zlatom i. e.⁷¹ Metalgold⁷² – koja procedura nije skupa!

⁷¹ i. e. (lat.) id est – to jest.

⁷² Metallgold (njem.), francusko zlato – jeftini nadomjestak zlata; mjedenina.

[14. IV. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Primio sam pismo, na koje ću odgovoriti kašnje: sad sam zaposlen oltarima* i Velikom Nedjeljom. Dne 23. ov. mj. idem na 5 – 6 dana u Bosnu, a kad se vratim, pisat ću. Primio sam i kartu. Sve ću poslušati, što mi u pismu poručujete.

Danas u 6 sati reko sam jednu misu na oltaru S. I. i odlučio za Vaše zdravlje i vječnu mladost! Kad dođe kip, ako bude izveden s onim naklonom, kao što je u planu, prizor, svakome lako vidljiv, biti će ovaj: na pojavu Spasitelja, kamenje kao šuma diže se u počast.

Nisam očekivo, da ovako što može lijepo biti. Svakoga iznenađuje. Bojim se da Veliki Oltar ne će biti lijep kao ovaj. Nek se pazi gospodin [Božo] Pengov, da svojim kipom ne pokvari oltara! Mislim, da će ono zlatno okrilje oko glave Spasiteljeve svu cjelinu oltara pokupiti u jedan blijesak. O, Bože moj! Nastojeći da učinite jednostavno, jeftino, stvorili ste pjesmu.

Ovaj je oltar ponos umjetnosti i čudo svega onoga, što Vam je Bog dao! Kakova je Vaša mašta?!

Ograda oko Velikog Oltara ne mislim da je utvrđena za jedan ozbiljniji potres, prema vani, to jest prema zidovima crkve; za to sam mislio, da bi se dalo nešto učiniti, što bi služilo i drugim praktičnim svrhama: da se kao neka konzola iz armiranog betona učini od strane stepeništa, na koju bi se napokon mogli stavljati i manji lončići cvijeća, da vise ozgora. Jedan zidar pokušao je tu moju mizu da „upiše“ na papir.⁷³ Ja ne znam, valja li ili ne

⁷³ Nacrt u prilogu, potpis: „Palir, Barta“. Ferenc Barta bio je građevni poslovođa (polir) kod radova na crkvi sv. Ante. U AFSJ, MO nalazi se prijepis djelovodnika polira Barte s Markušićevom uvodnom bilješkom: „Primio 9. II. 1935. Ovaj je dnevnik u ćirilici vodio Ferenc Barta, ja sam ga molio ili da mi dadne svoj dnevnik, ili da za mene prepíše; on ga je prepiso u zimi 1934.–1935. i donio na poklon. Za dnevnik sam mu od sebe dao nagrade 100 din. (stotinu dinara; ovoga vremena to iznosi 12 kg govedine, 5 običnih beogradskih radnih nadnica, 40 kg bijeloga kruha, 80 kg pšenice.) Lijepo će biti čitati u vremenu rađanje crkvenih zidova.“

valja; ali držim da se nešto mora učiniti. Tek Vam ovo šaljem na ocjenu, da se ne dogodi da ranu previjemo – kamenom!

Stupovi S. I. postavljeni su na mjestima, tačno prema planu.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

14. IV. 1935.

"Dnevnik"
Na zidanje crkve sv. Antone, u
Beogradu.

U ime Boga. 7. VIII. 1935. g. 1.

13. VIII. Početak izvođenja zidova, za
crkvu, sa manjim svagom, sklo-
piti cigle, i selbi dva (bočka)
sto smetaju

14. VIII. Produženo jučeršnji rad,
Palis po male razmjerava.

15. VIII. Velika Gospođa, odmor.

16. VIII. Danas završena izvođenja,

17. " Danas nije se radilo ništa,

18. " Radnja odmor.

19. " Iškakni rad.

20. " Palis razmjerava, sa neko-
likom pomoćnikom. i t. d.

21. " Palis sa dva zidara i nadni-

Beograd 9. IV. 1935.

Ovaj je dnevnik u čitavici poslao
palis crkve, Ferenc Barta, ja sam ga molio
ili da mi vrati svoj dnevnik, ili da ga
mene prepisati, on ga je prepisao u zimni
1934. - 1935. i oborio na pulver. Na dnevnik
sam mu od sebe dao nagradu 100 din.
(statim: vinara; svoja vremena ta isposi:
10 kg govedine, 5 običnih beogradskih radnih
radnika, 40 kg bijelog brašna, 80 kg pšenice.)
Lijepo će biti čitati u vremenu
rastanja oklopnih zidova.

Fr Josip Markušić,
gardijan i župnik

[15. IV. 1935., pismo, 2 lista]

Gospodine profesore,

Ako ne prevarim vrijeme i poslove te Vam se opet ne javim, i ovaj puta želim Vam sretne uskrсне svetkovine!

Konstatiram na Vašem dosadanjem radu u beogradskoj crkvi, naročito ovim dvama oltarima*, da Vi zapravo materiju oživljujete, te je svaka skupina, ne stvar nego život za sebe u nekom radu i pokretu: nije samo da resi ko zlatna lančina obješana u ormaru, nego je u svom nekom „motu proprio“⁷⁴.

Ne žalim ni Černe-u⁷⁵ poslati njegovih novaca, treba li to odmah, da na Vama ne stoji račun?!

Podmirit ću sve ljubljanske račune, naime „sitnice“ (i gosp. [Augusta] Martinčića), ako Bog dâ u maju.

Hvala Vam na svemu, pa i na tim brigama za Sv. Antu, S. I. i „peruti“⁷⁶! Mislim, da će peruti izvrsno djelovati Pengovljevi „Corpusi“*, i jedan i drugi, vanredno su originalni i lijepi. Koliko ja Vas mučim, Bože moj, ali eto da nije tako, ništa ne bi uspjelo: preskočio bih Dunavo, a utopio se u – potoku. (Premda su i ovi potoci velika „zadeva“⁷⁷.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

15. IV. 1935.

P. S. Piramida je gotova (vratica nisu usađena) danas svršuju lijevi bedem oko oltara.

⁷⁴ motu proprio (lat.) – iz vlastite pobude; naziv apostolskog spisa koji papa formulira i objavljuje na osobnu inicijativu, a ne na službeni zahtjev ili odluku kardinalskog kolegija. Markušić prenapregnuto koristi ovaj termin da bi njime okarakterizirao samostalnost umjetnika.

⁷⁵ Anže Černe, stolar iz Šentvida pri Ljubljani, često je radio za Plečnika.

⁷⁶ perut (slov.) – krilo.

⁷⁷ zadeva (slov.) – ovdje: stvar.

[18. IV. 1935., dopisnica; motiv: Gabriel Girodon, Golgotha]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto.

18. IV. 1935.

Kad se smirim kod kuće, pisat ću Vam svoje dojmove o cijelom našem djelu, a sad Vam, i ako moguće suvišno, saopćujem dvije stvari, koje mi ovih dana padaju na pamet:

1. Da kip S J imadne nešto poviše kamena, kad dolazi cigla, dakle u visini gornje trećine tijela, čim će se pričvrstiti za zid, za slučaj potresa.

2. Lik Sv. Ante uvijek zamišljam da je mladolik i simpatičan, tako i narod. Uostalom isti taj izraz ima on na Vašem originalnom konceptu „Kropilnika“.

Sretne uskrсне svetkovine!

Odani štovatelj:

Fr J. Markušić

[19. IV. 1935., dopisnica; uskrсни motiv]

19. IV. 1935.

Noćas (22 h) završiše monter i gosp. [Alojzija] Vodnika i Veliki Oltar*. Dobri su momci [? nečitko]. Savjesno rade. Sutra rano odilaze kući. Crkveni prozori (rešetke) još svi nisu namješteni.

Jedno je ostalo nepotpuno: metalni obručevi na dva stupa svjetlonosca nisu pričvršćeni, jer su im prekratke ručke. Dosada nisam mogao upoznati majstora u Beogradu, u kojega bi se mogao pouzdati, da bi to čestito popravio, koji bi se naime stidio, da se što ne rekne za njim.

„Kropilnik“ je zaista krasan.

Velik je raspon između dvije zlatne šipke u tabernakulu*, za to smo na svilu metnuti [!] srebrene rese, ali bi još nečim trebalo otežčati krajeve. Stvar je inače duhovito riješena.

Odani štovatelj: Fr J. Markušić

[2. V. 1935., razglednica; motiv: Jajce, „Schwarz“ Foto]

(Bosna) Jajce, 2. V. 1935.

Dne 23. IV. otišo sam iz Beograda u Bosnu, te se još nalazim u njezinim šumama. Ševe pjevaju u visinama, a okolo je snijeg.

Kad sam pošo iz Beograda drugi dan Uskrsa, stigla su vrata za „Obhajilnu mizu“*, samo sam ih digo sa kolodvora i ostavio neotpakovane, dok se vratim.

Fr. J. Markušić

[12. V. 1935., dopisnica]

Moj dragoceni gospod župnik! Prisrčno in lepo Vas pozdravljam! S.J. je toliko kot dogotovljeno. Mislim da dela zelo lep in dostojen utis. Bog daj da bi, na pravo mesto postavljeno ta lastnost ne bila zmanjšana. Danes zboruje kongres 4.000 studentov iz cele države – 10.000. dece manifestira ob razvitju 50 novih praporov Jadransko stražo.⁷⁸ Popoludne bo velika javna Tombola na Kongresnem trgu⁷⁹ – Oh, ko bi se naše delo dalo z lepimi govori in vstopnino tudi izvajati in dovršiti – Bodite z Bogom!

Vaš Plečnik

12. maj 35

⁷⁸ Nije bilo moguće ustanoviti o kakvom kongresu je riječ. Jadranska straža – udruga, utemeljena 1922. u Splitu s ciljem unapređivanja Jadranskoga mora i primorja i zaštite nacionalnih interesa na moru; u svoje vrijeme najbrojnija organizacija u zemlji s oko 180.000 članova. Mjesečnik *Jadranska straža* izlazio u Splitu od 1923. do 1941.

⁷⁹ Kongresni trg – ime podsjeća na „Ljubljanski kongres“ iz god. 1821. na kojem su se Rusija i Austrija dogovorile da će vojno nastupiti protiv revolucionarnih pokreta, specijalno u slučaju Napulja.

[12. V. 1935., razglednica; motiv: Jajce, „Schwarz“ Foto]

(„Jajce“) Beograd VII.,

Bregalnička 14. (12. V. 35.)

Gospodine profesore,

Danas sam se vratio iz Bosne i nastojim da se primirim. [Augusta] Martinčića konzole za stebre⁸⁰ istom sam danas raspakovo. Kad stare skinem, odmah ću ih vratiti.

Za novu knjigu reprodukcija iz Praga⁸¹ dao sam 33 dinara, ali ne žalim. Žalio bih, da ih nisam dobio, jer nikad nisam mogo vjerovati, da se ovako ~~šta~~ velike stvari još danas stvaraju.

Uvijek srdačno i odano štujući Vas:

Fr Josip Markušić

⁸⁰ stebre (slov.) – stup, stupić.

⁸¹ Nije moguće ustanoviti o kakvoj knjizi je riječ.

[23. V. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 23. V. 1935.

Gospodine profesore,

Kad sam otišo u Bosnu 23. IV., obustavio sam dovršivanje sitnih radova u crkvi, što je danas, 23. V., napokon dokončano. Postavljena su vrata na pričesnoj ogradi, utvrđeni obručevi na dva stupa svjetlonoše i utvrđene mreže na prozorima. Držim da je sve lijepo uspjelo: vrata funkcioniraju pravilno i ravno, prozori su postavljeni točno prema nacrtu, svaki na svoje mjesto, obručevi stoje tvrdo. Mreže na prozorima su prvorazredno majstorsko djelo, elegantno kovane. Na vratima od pričesne ograde svijet se ogleda, a kad se pronose ~~vratre~~ (vatre) i svijeće gore, ne zna se, gdje je zbivanje. Sve je originalno i lijepo. Bogu hvala! Kad dođe kip S. I. zamolit ću Vas da dođete da sve pogledamo, ne iz suviška vremena, nego iz ljubavi!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

[24. V. 1935., pismo]

Moj dragi, visokočastiti gospod župnik!

Včeraj videl sem v Domžalah, Vaše, skoraj dogotovljene 4. klopi. G. [Janez] Vrečar zagotavljal me je, da jih odpošlje v Beograd v prvi polovici prihodnjega tedna. Zakasnilo se je delo zato, ker je bil les dolgo v sušilnici.

Zgornji deli klopi so iz lepe htastovine in prav lepo narejeni. Manj popolno narejeni so podiji – konečno – oni ne bodo toliko videti. Klopi imajo, po moji krivdi, eno napako, ki se na žalost ne da več popraviti: spodnja klečalna deska je, za mojo osebo vsaj, za kakšne 2–3.cm preozka. Morebiti bo Vam prav in zadostna! Veliko priprav je tu za euh. kongres⁸². Imam strah da stvar ne konča zadovoljivo. Raztrosilo se bo ogromno denarja – pa jaz, morda, ne razumem takim zadevam – Srečen, da sem takorekoč neudeležen – opazujem vse od daleč – Zdi se mi škoda, da me niso ubogali – mislim namreč, da sem jim začetkoma že dobro svetoval. Moj predlog je bil skromnejši, efekt pa bi bil morda intenzivnejši – med nami govorjeno in povedano. Bodite z Bogom!

Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

24. V. 35.

⁸² Euharistijski kongres u Ljubljani od 28. do 30. lipnja 1935.

[28. V. 1935., dopisnica, kolorirana; motiv: orao]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto.

– 28. V. 1935.

Gospodine profesore,

Odbor za euharistični kongres u Ljubljani pismom od 27. ov. mj. moli me, da im ostavim kip S. I. do kongresa – „da ga na razstavi uporabimo, saj bo eden najlepših dokazov umetniških velikih sil naše dobe“⁸³

Ne bih bez Vas učinio ništa, ali za moje mišljenje pravo je, što mole, za slavu Božiju, poticanje crkvene umjetnosti (a ne trgovine i obrta), za ponos i diku čestitih ljubljanskih majstora!⁸⁴

Odani:

Fr Josip Markušić

⁸³ Dopis, što ga je 27. V. 1935. iz Ljubljane uputio Markušiću „Pripravljani odbor za Evhariistični kongres“ s adrese Miklošičeva cesta 7a/I (br. 2198) i (nečitkim) potpisom predsjednika i tajnika Odbora, glasi: „Prečastiti gospod župnik! Za razstavo sodobne crkvene umetnosti ob Evhariističnem kongresu nujno rabimo kip Srca Jezusovega, ki ga izdeluje g. Pengov v Ljubljani. Zato Vas najvljudneje prosimo, da kip do ev. kongresa pustite v Ljubljani in dovolite, da ga na razstavi uporabimo. Saj bo eden najlepših dokazov umetniških velikih sil naše dobe. Budil bo v obiskovalcih hkrati veliko zanimanje za Vašo krasno cerkev, ki ji tudi pravoslavni inteligentni krogi pripisujejo nenavadno umetniško vrednost. Živel Kristus Kralj!“ AFSJ, MO, bez sign.

⁸⁴ Kip Srca Isusova, rad Bože Pengova, bio je izložen za vrijeme Kongresa.

143.

[7. VI. 1935., dopisnica, kolorirana; motiv: „Braune Bären“ (mrki medvjedi)]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto.

– 7. VI. 1935.

Primio sam klupe od gosp. [Janeza] Vrečara i od njih dvije raspakovo: mislim da su vrlo dobro građene i zadovoljan sam; nu da je klecalo šire za 3 cm, ne bi bilo zgorega.

Hvala!

Danas sam čekom podmirio cjelokupan račun od 5000 Din., za 4 klupe, gospodinu Vrečaru. Pozdrav.

Fr Josip Markušić

[8. VI. 1935., dopisnica]

Moj dragi velečasiti gospod!

Lepo in prisrčno Vas pozdravljam! Zadevno figure /: odpustite da šele danes odgovarjam :/ storite kakor se Vam zdi najbolj prav! Markušiče gibt es wenige auf der Welt⁸⁵ – povsod mnogo besed, mnogo gestikulacij – und Schluss mit Jubel⁸⁶. – Mogoče da se motim – Ako hočete privoliti k razstavi, premislite, uvažujte, če bi bilo dobro in hasnivo za Vas, ako se orbi et urbi⁸⁷ pové da je figura namenjena za Beograd.

Spoštljivo se priporoča udani Plečnik

8. junija 35.

*Moj dragi velečasiti gospod!
Lepo in prisrčno Vas pozdravljam! Zadevno
figure: odpustite da šele danes odgovarjam :/ storite
kakor se Vam zdi najbolj prav! Markušiče gibt
es wenige auf der Welt. – povsod mnogo besed,
mного gestikulacij – und Schluss mit Jubel.
– Mogoče da se motim. – Ako hočete privoliti k
razstavi, premislite, uvažujte, če bi bilo dobro in
hasnivo za Vas, ako se orbi et urbi pové da je
figura namenjena za Beograd.
8. junija 35. Spoštljivo se priporoča udani Plečnik*

⁸⁵ Markušiče gibt es wenige auf der Welt (njem.) – Markušiča ima malo na svijetu.

⁸⁶ und Schluss mit Jubel (njem.) – Konac s veseljem!

⁸⁷ Urbi et orbi (lat.) – [papin apostolski blagoslov] gradu [Rimu] i svijetu, ovdje u značenju: svima i svakome.

[11. VI. 1935., razglednica; motiv: Jajce, „Schwarz“ Foto]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

11. VI. 35.

„Za slavu božiju, dobar izgled crkvene umjetnosti, na diku i ponos čestitih ljubljanskih majstora“ – prepustio sam odboru onaj kip za izložbu! Bože, da bude za dobro crkve i spasenje naših duša!

Morat ćete doći da vidite djelovanje svijetla u crkvi i na oltarima*, to je, mislim, nešto novo na svijetu! Materija tabernakula*, uz treperenje uljenica, djeluje umno, naročita [!] vrata ekspozitorija*, koja su čarobna pri večernjem i noćnom rasvjetljenju, dok u dani zaostaju za onim donjim vratašcima.

„Hrastnik“⁸⁸ mi je poslo jednu neobično lijepu veliku zelenu čašu za vječnu luč. Pozdrav

Fr Josip Markušić

⁸⁸ Staklarska radionica.

[8. VII. 1935., pismo, 2 lista]

Gospodine profesore,

Hvala Vam za svu gostoljubivost, ljubav i prijateljstvo, koje ste uvijek iskazivali prema meni, pa i sad u Ljubljani! Ja sam Vam neiskazano zahvalan za sve, naročito za umjetničku poduku i savjetovanje! Od Vaših napora bit će ploda, i ako je dugotrajna i dosadna borba protiv neukusa i manije krpļjenja – s novim zakrpkama. Rekoše mi na putu: da je profesor Plečnik u svom životu napravio samo ljubljanski stadion⁸⁹, i ništa više, zaduživo bi ovu svoju generaciju, i dosta je. Ma i ja tako mislim, ali kad se radi na slavu božiju, nije dosta. Vi ste dosada samo za Boga radili, jer ste mogli biti milijonar, a niste.

Ja bih želio da Vi dođete u Beograd 14. kolovoza, pa bi tu ostali 2 – 3 dana (ako možete i više) a otišli bi, nas dva skupa, malo i u Smederevo na izlet. Znam da ste siromašan, za to Vas molim, da barem to učinite, da dođete u Beograd na moj račun (glede putnih troškova)!

Hvala Vam na svetim misama, koje su odmah izgovorene!

Piso sam gospodinu [Boži] Pengovu, da odmah šalje kip, sa gotovim kvakama od metala, za pričvršćivanje kipa za zid. Ipak bih nastojao na svaki način, da se kip postavi gore bez isjecanja profila! Veli mi g. Pengov, da će pakovanje stajati 500 din.

Čim dobijem nacрте svjetiljaka, naručit ću najljepše dvije, skupa s jednim Vašim kaležem* i sakramentarijem*!

Meni se usjeklo u glavu, pa usjeklo, da po dva stupića dođu sa strane piramide na glav. oltaru*, a po jedan na dvije „katedre“!

Odani štovatelj: Fr Josip Markušić

Beograd, 8. VII. 1935.

P. S. Šaljem Vam, u zajam, Vjesnik, u kojem je opisana sarajevska crkva Sv. Josipa, str. 4.⁹⁰

⁸⁹ Stadion katoličkog orlovskog saveza (Orao) Plečnik je sagradio u ljubljanskom predgrađu Bežigrad između 1923. i 1925. god., a zatim ga do 1939. opremao za Kongres Krista Kralja.

⁹⁰ Nije moguće ustanoviti o kojem prilogu i kojem „Vjesniku“ je riječ.

[13. VII. 1935., pismo]

Moj dragi visokočastiti gospod!

mislim, vzeto tako ali tako, da je potrebno, da pride in pritrdi soho S. J. g. [Božo] Pengov sam. Prosim Vas dovolite to. Vi mu povrnete samo potne stroške. Nikakor ne soglašam, da se obseka kamen! G. Pengov naj zareže v figuro potrebne zajede, dokler se ne prileže oblikam kamena.

Imam kuharico⁹¹, doslej zelo dostojno osebo, ki skrbljivo kuha in gospodinja – pride – li pa njej neznani gost, kar je sevé pri meni izredno redko – zgubi glavo. Tako je bilo zopet zadnjič, ko ste bili Vi pri nas. Nesklepajte zato, da živim siromašno – Verujem pa da je spasa poedinca kot svetá vobče mogoča res samo v dobrovoljnem odrekanju, dobrovoljnem siromaštvu – ki je NB ob enem tudi fundament, prave in visoke telesne kulture! Vi znate, da imam, nezasluženo, primeroma visoko gažo, ki omogočuje, vsaj dotlej dosti brezskrbno življenje in izrabo sposobnih moči v šoli v njih telesni in duševni blagor. Morem-li kolovoza k Vam, to je trenutno res pitanje – Prišle so nenadoma nove naloge – Bog zna, kako će to vse končati – pa o tem prihodnjič. Za Vjesnik⁹² prav lepa hvala der erläuternde Text des Projektanten ist ein Entsetzen – wenigstens dieses hätte man corrigiren sollen⁹³ –

G. Nadbiskup⁹⁴ je prosil da bi prišel v S.[arajevo] Obljubil sem mu tudi edino to – da li sreća junačka, izvijem se še iz te obljube. Na distanco delati – je najnehvaležnejše početje – vsaj zame!

Spominjajte se me v molitvi, ter vedite da Vas imam v resnici rad Vaš Plečnik

13. VII. 35

⁹¹ Urška Luzar, Plečnikova kućanica od 1932. do 1957. god.

⁹² Vidi Markušićevo pismo od 8. VII. 1935. (P 146).

⁹³ der erläuternde Text des Projektanten ist ein Entsetzen – wenigstens dieses hätte man corrigiren (njem.) – projektantov tekst s tumačenjem je strahota – barem je ovo trebalo korigirati.

⁹⁴ Ivan Ev. Šarić (1871.–1960.), od 1908. pomoćni biskup, od 1918. apostolski administrator, od 1922. nadbiskup vrhbosanski.

[14. VII. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Ponovno molim, a Vi ćete mi tu ljubav svakako učiniti, da zaista dođete u Beograd 14. VIII., ne samo radi naših ovamo stvari, nego i za to da se i ja odmorim s Vama, a usput i da nešto naučim! Kako će to lijepo biti?!

Kad sam u posljednjem pismu spomenuo Vaše siromaštvo (moja pismena brbljavost) ni na kraj pameti nisam imo onu večer, koja je tako krasna bila i tako sita, bratske ljubavi, ali i obilja na trepi. Bože moj, zar smo mi za to tu, da izmišljamo jestvine: ovo volim, ovo ne volim! Svega Sve je bilo lijepo i svega dosti. Drugiput kad dođem zahtjevat ću samo paprike, kruha, rakije i cvičeka*.

Nisam ni to mislio, da kao profesor nemate što je Vama dosti; ali zaista niste milijoner, što ste svojim talentom mogli biti; pa zato nisam očekivo, da uz druga dobročinstva, Vi od svoje „sirotinje“ i na moje puteve trošite, ako sam i franjevac, kanonima ovlašten na prošnjevinu, bilo mi je to preveć. To me je bilo stid, zato sam ponudio putne troškove. Da ste Vi milijoner, uz druga dobročinstva, mogo sam i na ovu okolnost ošutiti. A ovako sam Vašu profesorsku plaću smatro „sirotinjom“, u tom smislu da i od nje na nas trošite!

Koliko bih ipak želio, da se kip S. I. smjesti bez sječenja profila i bez usjecanja u sam kip, onako čitavo, moguće najviše nadodavanjem nove podložne ploče.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

14. VII. 1935.

[15. VII. 1935., dopisnica; motiv: bosanski šumski krajolik]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

15. VII. 1935.

Gospodine profesore,

Šaljem slikarski motiv iz okolice, gdje se u narodnim pučkim litanijama, među ostalim krasnim nazivima dragoj Gospi (Bl. Dj. Mariji) i ovo dovikuje:

„Djevice pripovijedana;

Dragosti sunčana!“

(Virgo praedicata, Amoenitas solis).

Ovu bih misao, kipom i kandilom, rado da se izrazi u onom kipu Madoninom, za pročelje samostana u Jajcu.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[20. VII. 1935., pismo na prospektu za crkvu na Barju]

Djevice, pripovijedana; dragosti sunčana – prelepa misel, kdo jo bo znal uresničiti? Sobota je. Dopoludne poslal sem na Bled skizzo za adaptacijo kmetske kuće, katero je kupila kraljica⁹⁵ – Mislim da ji bo težko po volji – Potem smo začeli delati red med papirjem. Videl sem zopet množino, po meni počrtanega papirja. Mnogo od tega sem raztrgal – drugo moram iz previdnosti vložiti v mape. Je mi sedaj ko po izpraševanju vesti, sram me je. Edino oni, ki me ne poznajo, rečejo mi mojster; kako mi grdo pri duši – G. [Boži] Pengovu dal sem malo nove pobude za sv. Antona. Vederemo kaj iz tega izraste. Druge Vaše želje hočemo, če Bog da, sedaj polagoma izvršiti. Pristrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

20. VII. 35

Dopisnice slika je van vanredno lijepa!!⁹⁶

⁹⁵ Nacrt koji se čuva u Plečnikovoj ostavštini nije datiran; rađen je u Plečnikovoj školi.

⁹⁶ Markušić je Plečniku u srpnju 1935. poslao dvije razglednice s prikazima idiličnog planinskog krajolika.

[22. VII. 1935., pismo]

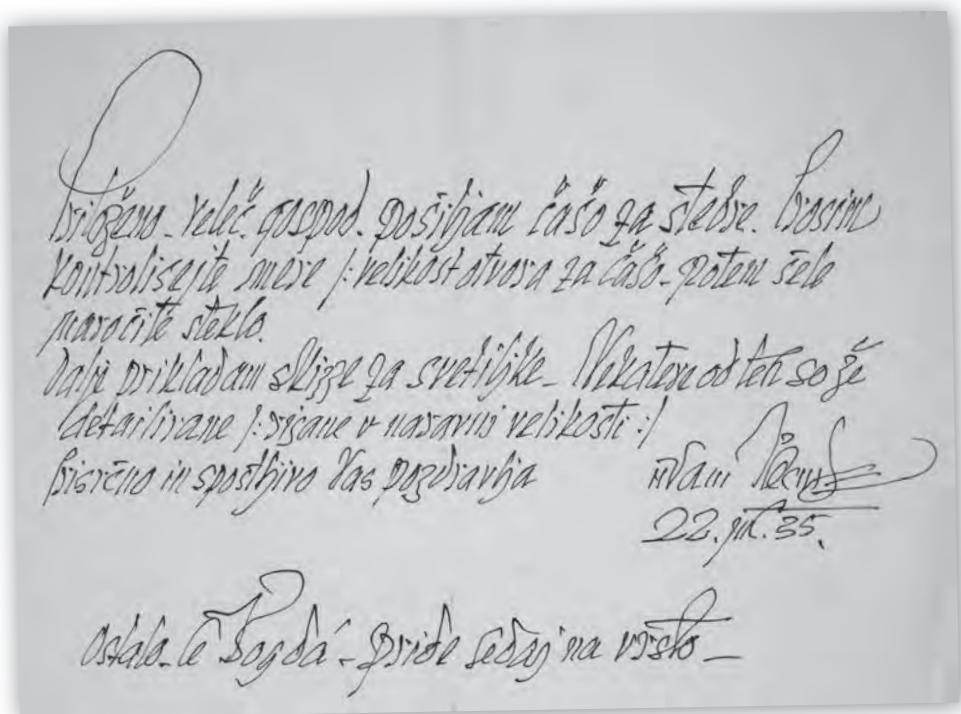
Priloženo – veleč. gospod, pošiljam čašo za stebre. Prosim kontrolisejte mere /: velikost otvora za čašo – potem šele naročite steklo.

Dalje prikladam skizze za svetiljke – Nekatere od teh so že detailirane /: risane v naravni velikosti :/

Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

22. jul. 35.

Ostalo – če Bog dá – pride sedaj na vrsto –

Priloženo – veleč. gospod, pošiljam čašo za stebre. Prosim kontrolisejte mere /: velikost otvora za čašo – potem šele naročite steklo.
 Dalje prikladam skizze za svetiljke – Nekatere od teh so že detailirane /: risane v naravni velikosti :/
 Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja
 udani Plečnik
 22. jul. 35.

Ostalo – če Bog dá – pride sedaj na vrsto –

[23. VII. 1935., dopisnica; motiv: šumski krajolik; Edition originale Studnička & „Foto Centrala“ Rapp Sarajevo]⁹⁷

23. VII. 35. – u Bosni sam, ali ću se brzo vratiti u Beograd, da Vas tamo čekam.

Na fotografiji iz prirode moga kraja „Dragosti Sunčane“ šaljem Vam pozdrav i zabilješku o našoj crkvi u Beogradu, što sam nedavno spazio.

Ako Vi cio dan i cijelu noć sjedite u crkvi, imat će svaki sat nove doživljaje u crkvi i na oltaru*: svjetlost im daje život, kao nigdje na svijetu. Ovu okolnost, sretnu orijentaciju crkve i način unutarnjeg izgrađivanja, treba do kraja iskoristiti. Mogućnosti su neiscrpive. Izgleda da bi vrlo efektno bilo, ako bi se sav donji pas apside* sjedne [!] i s druge strane ikonostasa*, obložio podpeškim* mramorom! Sav je oltar stvarno živ, čega nijedna druga crkva nema.

Odani: Fr Josip Markušić

⁹⁷ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se rukopisni koncept ove dopisnice.

[24. VII. 1935., razglednica; motiv: predvorje džamije; Edition originale Studnička & „Foto Centrala“ Rapp Sarajevo]⁹⁸

24. VII. 1935. – Gosp. profesore,

Pišete u posljednjem pismu: tko će moći uraditi kip adekvatan onoj zamisli „Dragosti Sunčana“?!

Kad bi se on izradio onako, kako je nadopunjena Lenzova Madona na ljubljanskom „praporu“⁹⁹, zlatna, s dragim kamenjem na čelu, isto s dragim kamenom na žezlu, koje drži Djetešce, a donja odjeća populana s granatima* – mislim da bi točno ispalo prema onom dozivu: „Djevice pripovijedana. Dragosti sunčana“!

Samo bih ja stavio i natpis u mramoru, Vašim slovima: „Djevice pripovijedana etc.“

Doziv: „Dragosti sunčana“ nije sentimentaln ili sladunjav, nego je pun mistike taj uzdah bosanskih koliba i brežuljaka, kao i Madona

Fr J. Markušić

⁹⁸ U arhivu Franjevačkog samostana u Beogradu nalazi se rukopisni koncept ove razglednice.

⁹⁹ prapor (slov.) – zastava, stijeg. Zastava Marijine kongregacije s Madonom Desiderija Lenza (vidi gore *P* 70).

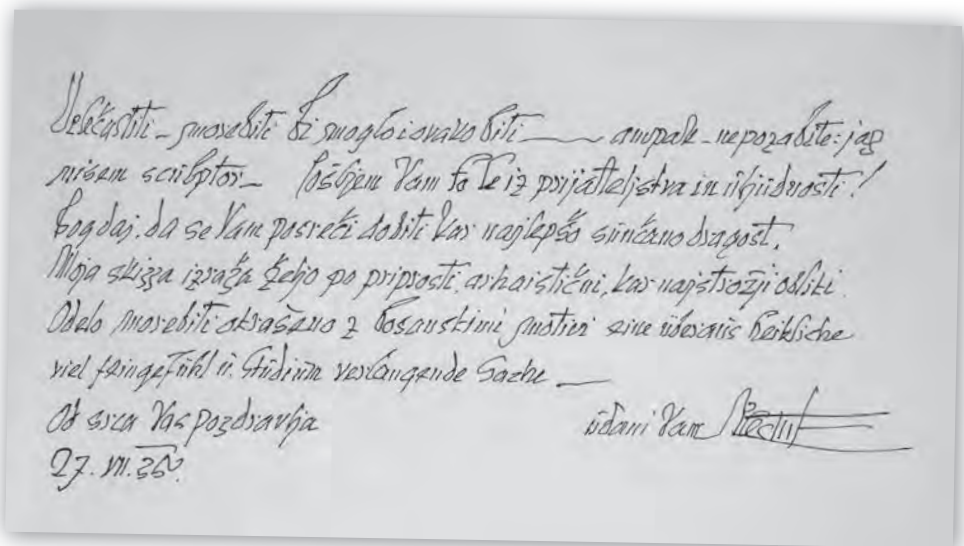
[27. VII. 1935., pismo]

Velečastiti – morebiti bi moglo i ovako biti – ampak – ne pozabite: jaz nisem sculptor – Pošljem Vam to le iz prijateljstva in uljudnost! Bog daj, da se Vam posreči dobiti kar najlepšo sunčano dragost. Moja skizza izraža željo po priprosti, arhaistični, kar najstrožji obliki. Odelo morebiti okrašeno z bosanskimi motivi eine überaus heikliche viel Feingefühl u. Studium verlangende Sache¹⁰⁰ –

Od srca Vas pozdravlja

udani Vam Plečnik

27. VII. 35.

¹⁰⁰ überaus heikliche viel Feingefühl u. Studium verlangende Sache (njem.) – jedna nadasve delikatna stvar koja zahtijeva mnogo senzibilnosti i studija.

[3. VIII. 1935., razglednica; motiv: Put Banja Luka – Jajce; Naklada Ladislav Wolf Banja Luka]

3. VIII. 1935.

Danas se vraćam kući, obaviješten sam, da u Beogradu imam od Vas dvije pošiljke, te se od srca zahvaljujem na tolikoj pažnji, a još ću pisati, kad ih razgledam.

Napominjem i ovdalen za crkvu beogradsku, što ćete i sami vidjeti ako Bog da u ovom mjesecu. Ispod crkve se odrazuje šumica (neka stabla) na pločama pod menzom* Velikog oltara*: trebalo bi tu odliku pojačati tako, da se velika vrata ljepše udese, a k tome donji, sada bijeli, pas u prezbiteriju* moguće obloži podpeškim* kamenom. Tako bi uhvatili nešto i od Vašeg „Zagreba“¹⁰¹.

Odani štovatelj: Fr Josip Markušić

¹⁰¹ Crkva Gospe Lurdske.

[5. VIII. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Danas sam se vratio kući te Vam se odmah javljam i zahvaljujem na svemu! Primio sam tri pisma. Krasne su svjetiljke (kandila), osobito koje imaju kuglice na lančićima, jer one čudno svijetle: malena stvar, a velik efekt.

Ako bi se Vi stidjeli doći da vidite svoje djelo, drugi majstori ne bi smjeli hodati po svijetu.

Stvarno je za crkvu velika šteta ako ne bi došli, a za mene bi bio znak, da me ne volite.

Hvala Vam i za „arhaičnu Gospu“¹⁰², ali Vas još nešto molim; nu izložiti ću Vam svoje misli i poglede. Vi niste kipar samo za to, što ne pravite kipove, prem sam siguran, da drugi ni ove Gospe ne bi zamislio.

Šaljem Vam sliku Jajca¹⁰³, kamo „arhaična Gospa“ ima doći.¹⁰⁴ Samostan je u dolinici na Vrbasu, a u vijencu unaokolo su kršćanske kuće vrlo blizu. Još se tamo jutrom i večerom moli Boga uopćeno (skupa), na glas: cijela obitelj, sva čeljad, okrene se crkvi i moli Boga. Svi će vidjeti Gospu, treba dakle da svijetli, za to je nužno tamo staviti i kandilo, arhitektonski skladno sa mjestom i samim kipom, moguće ovako (ili slično):

Da bude gore o stijenu, poviše glave Gospine, obješeno kandilo, pomično ili nepomično, u obliku krune, u kruni da budu raznobojna stakla, kad svijetli da izgleda kao dragulji. U kruni je reflektor, koji će biti udešen tako, da osvjetljuje Gospu, a ujedno bi reflektor imo neke rupice, da osvjetljuje i staklo.

Kip je Gospin vani, tako i kandilo, dakle na kiši, i prema tome treba raditi. Ističem i ovu okolnost: svi turisti, koji dođu u Bosnu, dođu i u Jajce,

¹⁰² Gospin kip koji je Markušić predvidio za fasadu franjevačkog samostana u Jajcu trebao je izražavati staru (arhaičnu!) vjeru bosanskoga puka u štovanju Majke Božje.

¹⁰³ Priložena razglednica: panorama Jajca s franjevačkim samostanom i crkvom u prvome planu.

¹⁰⁴ Predviđeni Gospin kip na fasadi franjevačkog samostana u Jajcu nije ostvaren.

a koji dođu u Jajce, svi bez iznimke dođu i u samostan pogledati kosti posljednjeg bos. kralja Tomaševića Stjepana.

Kad dobijem nacrtano ovo kandilo stupit ću u pregovore za kip.

Oprostite, gospodine profesore, da Vam i ovim posla zadajem!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

5. VIII. 1935.

P. S. Kip S. I. Sretno je stigo, danas.

Ures na glavi „arhaične Gospe“ vanredan, tako i ona sunašca, sa velikim suncem i natpisima, ali kako će se izvesti pozlata, kad je izloženo klimatskim utjecajima?!

Bosanske vezove i šare teško je tamo staviti, jer bi to mogo samo Bošnjak, ili samo Vi. (Ali Bošnjaka nema kipara.)

[11. VIII. 1935., razglednica; motiv: Jajce, tržnica, „Schwarz“ Foto]

Jajce 11. VIII. 1935.

Jučer smo oko podne podigli kip S. I., mora se reći da smo sasma uspjeli što ste i Vi prije znali, dok sam ja moro čekati, da dođe na svoje mjesto. Sasma je originalno i lijepo.

Kad je došo kip, onda se vidi, da na oltaru* S. I. dvoje fali: jedna Vaša viseća svjetiljka i popunjenje pasa, makar samo u oltarskoj niši, moguće opet podpeškim* poliranim kamenom, u kojega sam ja toliko zaljubljen, da dadne kipu odraz (da mu zajam vrati).

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[18. VIII. 1935., pismo, 4 lista]

Gospodine profesore,

Hvala Vam na velikoj ljubavi prema meni, i ako mi ne možete sve želje ispuniti! Primio sam Vaše pismo sa „Kraljicom Bosne“¹⁰⁵.

O umjetničkim skulptorskim i arhitektonskim radovima ne smijem govoriti, jer ako govorim, mogu samo da mucam; nu ipak sam pred Vama slobodan da izložim svoje poglede o Madoni za Jajce, ne ćemo li tako što savršenije uspjeti.

Jajce je kraljevski grad, u kojem je krunjen, a zatim stolovo, posljednji kralj Bosne, Stefan Tomašević, i tu poginuo 1463. Kostu mu se nalaze izložene u staklenom sarkofagu u Jajcu u našem samostanu, gdje mi hoćemo onu Madonu. Jajce ima i svoje katakombe, jedine u Jugoslaviji. Tkogod dođe u Bosnu, dođe i u Jajce, a tko dođe u Jajce, mora i u crkvu, za to bih ja htjeo, da u crkvenom dvorištu, nad samim ulazom u samostan, dođe Madona, ali kao prvorazredna umjetnost, tako da se tu ima šta i vidjeti, a ne samo moliti. Da se time iskleše sinteza naših pričanja, misli i osjećaja, cijele historije i sadašnjosti.

Volio bih (ako je lijepo što volim) Madonu sa dijademom oko glave (onu Vašu prvu „redakciju“) nego s krunom (ovu posljednju). Jer više volim jednostavnost, da se naime svaki dan pred nju cvijeće meće, a ne samo kruna – jedna u 100 godina. Što sam prije govorio o kruni, mislio sam na kandilo u obliku krune, najviše radi dragulja (raznobojnna stakla) ali isti efekt može se postići i električnim girlandima*.

Interesantan je onaj „svetožar“¹⁰⁶ u ruci. (Vi ste majstor u pronalaženju novih riječi, jer ovaj svetožar i prijašnji „svetostanek“*, to su zaista najstarije i originalni!)

¹⁰⁵ Riječ je o kipu Djevice Marije s Djetetom, namijenjenom za fasadu franjevačkog samostana u Jajcu. Plečnik je Markušiću pisao 16. VIII. 1935. godine: „Visokočestiti gospod – morebiti takole: glava, roke, Kristus bron. Svetožar, veliki in mali tudi bron. Ostalo kamen. MB desno roko blagoslavlja v levi drži luč, svetlo – MB bodi s Vami. Vaš Plečnik.“ (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, Plečnikova zbirka).

¹⁰⁶ svetožar (češki svatožář) – aureola.

Natpisi unaokolo, ne znam na kakvu materijalu: „Djevice etc., Djevice etc.“, divan su Vaš pronalazak, kao i ona mnoga sunašca oko ruku, glave i oko djeteta, samo je šteta što ne znam, može li ih kipar trajnim napraviti?! Da to nije vani, moglo bi se pozlatiti u vatri, i bilo bi dobro, ali šta ćemo vani?!

(Ne mogu se nikako ispuštati lice Madone, dijadem na glavi i nakit pod vratom, natpisi unaokolo i sunašca, a ostalo bi se valjda i priuđesavati ~~mo-
glo~~ smjelo!)

Pitam Vas ovo: ne bi li se ipak ~~smjelo~~ moglo postaviti oko sunca na glavi i raznobojan vijenac girlanda*, ili moguće samo jedna okrugla sijalica? I drugo još: ne bi li se vanjska pojava Madone mogla približiti više renesanskom shvaćanju, koji [!] je, čini se, danas narodu bliži. Histerične su postale svađe Hrvata u odguravanju Bizanta i Akvileje!

U Jajcu ima nad kapijom staroga grada u kamenu isklesan kraljevski grb, vrlo značajan, kojeg Vam šaljem na razglednici. Tamo vidite grb (oko njega muslimanska djeca), sad ću Vam ga opisati, da bolje vidite nejasnu sliku.

To je „sugubi vijenac“, dvostruka kruna, kojom su se prvi, i do 1918., jedini, bosanski kraljevi, krunili dvostrukim vijencem: „Kralj Srbijem, Hrvatom, Humsci zemlji, Bosni, Primorju i k tomu“, dakle pravim karakterom jugoslavenstva. Tamo se vidi: jedna kruna u štitu, a druga na vrhu šljema, po vrh krunice izlazi krin (ljiljan) pozajmljeno od francuske gospode Anžuvina.

Da se dakle pod Madonu ne piše razjašnjenje: „Kraljica Bosne“, bi li se to moglo udesiti tako, da se na postojeću konzolu, koja stoji na licu mjestu [!], nadoda još jedna kamena kocka, u koju bi bio uklesan taj neobično interesantni grb bosanskih kraljeva, nad kockom da dođe kugla, na kugli polumjesec, na polumjesecu Madona. (Zamišljeno dakle u nekim crtama, općim, kao Madona P. Lenca [Lenza]¹⁰⁷.) Onaj polumjesec da bude staklo i ujedno sijalica. Time bi se postiglo i ovo: da prostor bude manji, a prema tome manja i Madona, dosljedno i jeftinija.

(Ali ovu [!] su od mene samo kombinaciju [!], Vaša je odluka).

Ne razumijem se u to, da li nešto može biti od kamena, nešto od bronca, i što je od toga bolje?! Neka bude, kako je ljepše i savršenije, jer istina nema puno novaca za tu stvar, ali je ipak tako, da ćemo ili napraviti nešto

¹⁰⁷ Desiderius Lenz – vidi gore P 96.

najbolje, ili – ništa. Ja mislim, ako se mi staknemo i ustrpljenja imadnemo, da ćemo izmisliti i nešto vanredno lijepo i originalno, i relativno jeftino (jer nemamo komisijâ ni konkurzâ).

To o Madoni, a rado bih želio ponudu za tri svjetiljke, sve tri za elektriку i ulje, i kako mislim u istoj visini od zemlje, kao i vječna luč pred glavnim oltarom*. Visina je od plafona (od tačke gdje dolaze) do zemlje 9 metara – za sve tri. Jedna bi došla pred oltar S. I. (prilažem kotiranu* nišu)¹⁰⁸, dvije u prezbiteriju*, viseće sa plafona (ne sa priječnika) za 1/2 metra udaljene od „obhajilne mize“* u prezbiterij. Te bi nam svjetiljke (elektrika) ujedno služile za oficij* kad molimo.

(Svjetiljke izaberite Vi od onih krasnih, što ste mi ih poslali, a izgledaju kao „stvorenja“. Meni su najljepše, koje imaju kuglice na lancima.)

Sada dosta moga šaranja!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

18. VIII. 1935.

¹⁰⁸ Prilog s bilješkom: 13. VIII. 35. Ing. Pilepić (visina u oltarskim dubinama od patosa do neba kapelice.)

[21. VIII. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Priča se.

Bio neki Srbin i slavio krsnu slavu, pa govorio uvečer, uzevši u ruke orah: kao što je, Bože, ovaj orah pun i prepun, tako mi daj presute koševе žita, pune torove ovaca, stô krava steljenih i stô ozimačnih (itd.), a kad je razbio orah, da svak vidi, bio je pušljiv (prazan), onda je vidio, kako je krivo molio, pa je reko: ne slušaj Ti, Bože, što ovo čiča Găja (Gaja mu bilo ime) malo prije lâja (pàs laje) nego Ti daji ko što si i dosada davo!

Ne pazite mnogo na moje zadnje pismo, za „arhaičnu Madonu“, naročito glede „staklenog mjeseca“, nego Vi meni kombinirajte, košto ste i dosada kombinirali, uvijek je bilo najbolje!

Glede kandila, onih „stvorenja“, molim ovo: da se mogu spuštati! A drugo je ovo: dva kandila u prezbiteriju*, njihova visina od plafona do poda nije 9 metara, već 12.21 m, jer se kandila vješaju o plafon, a ne o prečnik.

Danas sam Božidaru Pengovu doisplatio sav dug, poslavši čekom 7014 dinara. Sad ću pitati za zdravlje dobrog svoga „gazdu“, majstora [Augusta] Martinčića. Bog mu platio! Majstor [Alojzij] Vodnik neka čeka, ne plaću mu djeca gladna!

Glede Sv. Ante: pravo Vam kažem, dopada mi se novi model. „Dijete“ ide narodu, a ne „krpi“ se samo uza Sv. Antu. Sv. Anto je „u suhu“, nama Spasitelj treba. Njemu je za uživanje, nama za muku. Glava Sv. Ante simpatična je. (Moguće da mu je stav tijela odveć ukočen.) – Ali da se Sv. Anto obradi pravo gospodski, jer se nosi u procesiji, pa nek „imponira“!

(Daj Ti nama, Bože, košto si i dosada davo!)

Odani štovatelj: Fr Josip Markušić

21. VIII. 1935.

P. S. Franjevac (ako je propisan) na lijevoj strani pasa ima krunicu (rožni venac [!]), na desnoj vise krajevi pasa: jedan dulji, jedan kraći. Na duljem kraju nalaze se tri zasebna uzla (čvora) – (tri redovnička zavjeta.)

[25. VIII. 1935., pismo, 2 stranice]

Gospodine profesore,

Mi se molimo Bogu za Vas, zato Vi morate 100 godina biti zdrav i mlad:

Božija je providnost da sam se upozno s Vama, koji ste majstor i umjetnik, a nije Vam ispod časti podučavati neuke, kao što sam ja, i na sva moja pitanja odgovarati: što je ovo, što je ono? Ko na dječinja dosađivanja! Inače bih se ja bavio s manje vrijednim stvarima, moguće i politikom, najnevrijednijom od svijuu! Stoga mi oprostite, što Vas često puta uznemirujem pismom! Vi ste žrtva njihova!

Prilično smo dotjerali miso, a isto ju i plastički zgodno izrazili (defini-rali) – s našom „Sunčanom Gospom“. Dijadem*, misao kao niz bisera na grlu (ona neka slova), Žena u bjelini, zaogruta plaštem, sa svetim žarom u ruci, kojim prosipa milost i prosvijetljuje duše.

Meni je nešto palo na pamet. Da mi usput napravimo „Gospino vrelo“ (ima „Vrelo Sv. Ante“) u beogradskoj crkvi, naime drugi „kropilnik“. Uzeli bi ovu Gospu, sa svim suncima, velikim zlatnim suncem i natpisima: „Djevice pripovijedana itd.“ Jedino izostaviti grb.

Prema ovome bih ja, ~~kako~~ kad vidimo kako je uspjelo, udesio kip za Jajce, izmijenivši materiju, moguće i veličinu (133 cm) te grb.

A onda dalje. Gospodine profesore, ja se ne usudim tražiti od kipara modele za Madonu, osobito ne ovamo, jer će oni uglavnom ovo misliti: pop ima para (pop ima para gdje treba samo za to, što ih nema gdje – ne treba!) napravi kako mu drago, a naplati dobro! Znaju, da mi s teškom mukom ulazimo u parnicu, ili u svađu. N. pr. ja sam pred dvije godine od jednog inženjera ovamo tražio nacrt za tronus* u crkvi, a on mi je s nekakvim tušom jedno čudo nadrljo i zaisko 60 din., i ja sam dao. Ne žalim, što sam dao, nego se stidim, što sam – moro dati. A zapravo mu se nije smjelo ni to dopustiti, da se usudi nekome potkučiti pod oči.

Ako bi Vi zaiskali modele, za moj račun, ne žalim dati. Majstori barem moraju pred Vama biti ozbiljni, jer im je egzistencija vezana za ljudstvo (poštenje) ozbiljan i čestit rad.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

25. VIII. 1935.

P. S. Jajački je grb originalan, iz 15. stoljeća, i sigurno iz god. prije 1463.,
moguće točno iz god. 1461.

P.S. Jajački je grb originalan, iz 15.
stoljeća, i sigurno iz god. prije 1463.,
moguće točno iz god. 1461.

[28. VIII. 1935., pismo]

Na Vaše drago mi, prelepo pismo, pošiljam Vam tale pozdrav s prvimi, začetnimi načrtki za Vašo Majko Božjo – Sedaj nimam nobene več.

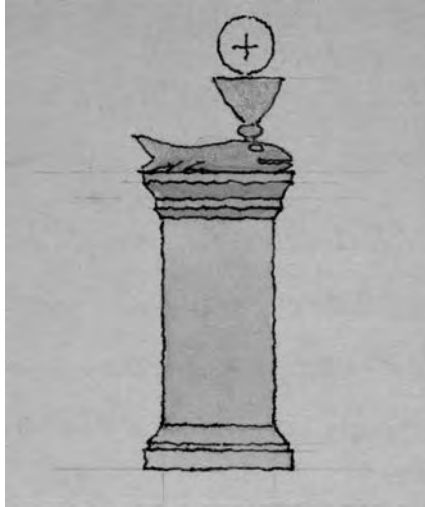
Bodite z Bogom! Vaš Vam zvesti Plečnik

28. aug. 35.

*Na Vaše drago mi, prelepo pismo, pošiljam Vam tale
pozdrav s prvimi, začetnimi načrtki za Vašo
Majko Božjo – Sedaj nimam nobene več.
Bodite z Bogom! Vaš Vam zvesti Plečnik*

28. aug. 35.

[30. VIII. 1935., pismo]

Velečastiti

Morebiti Vas zanima priložena spovednica – katero smete kjerkoli v danem slučaju uporabiti. Iz situacije razvidite, da je silno malo prostora k dispoziciji – drugega praktičnega prostora ni – ergo se mora tu izsekati v zid duplina in v njo vsaditi omaro spovednika – Spovedanec kleči v osi vrat spovednice quasi v konhi ter govori v levo ali desno okence – i.e. Spovednik sedi na levem ali pa desnem sedalu – ki se da sklopiti navzgor. Spovednik posluša z levim ušesom – utrujen sedne na nasprotno stran, ter posluša z desnim ušesom. Zadeva je torej rešena čisto stvarno; nič več, nič manj – Zgoraj v vratih okence = svetloba in ventilacija*

Prikladam dalje račun g. [Augusta] Martinčiča – Prosim blagovolite priravnati ta račun z oferto. Upam da se sklada z njo – Vi si ne morete misliti kako mi je težko obteževati Vas s temi stvarmi –*

Bodite z Bogom! Vaš Vam udani Plečnik

30. aug 35

[1. IX. 1935., razglednica; motiv: Franjevački samostan sv. Antuna u Beogradu]

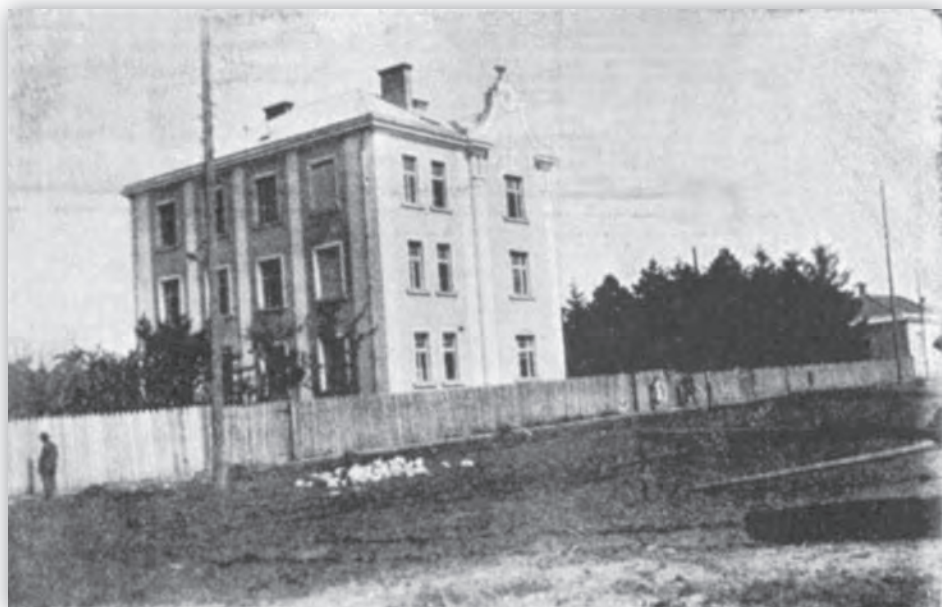
Beograd VII., Bregalnička 14.

Sv. Anto, – 1. IX. 35.

Dne 1. X. imat ću blagosov kipa S. I. i tabernakula*, a danas oglašujem s oltara* na misi, da će vjerojatno do toga dana doći i kandilo za oltar S. I. (moguće ono, što ima tri čaše za ulje i dvije elektrike) za to Vas molim, ne bi li mi majstor mogao požuriti sa izgradnjom barem jednog kandila.

Fr Josip Markušić

Primio sam ispovijedaonicu i račun gosp. [Augusta] Martinčića. Iskrena hvala za oboje.

[Bez datuma, dopisnica, kolorirana; motiv: pejzaž]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

Gospodine profesore,

Piso sam već ali da još više naglasim, kako mi je puno stalo, ako bi kandido barem za kapelicu S. I. bilo gotovo do 1. X.! Koje?! Moguće ono „Simonsci“¹⁰⁹ (3 električne 3 uljane svjetiljke)?! Ili kojugod Vi drugu odaberete. Gledat ću što prije da podmirim našeg „gazdu“ [Augusta] Martinčića.

Sada smijem pozdraviti i profesora Janeza¹¹⁰, jer se je valjda i on vratio iz dalmatinske kamene pustinje. Srdačni mu pozdrav!

Šta će biti sa moje „Dragosti Sunčane!?!“

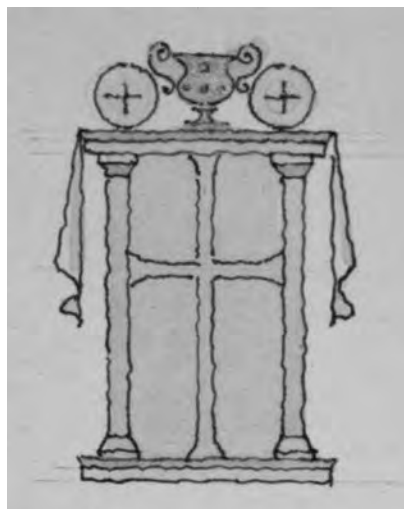
Odani:

Fr Josip Markušić

¹⁰⁹ Vjerojatno ime svjetiljke kao zavjetnog dara. Ime se spominje i u sljedećim pismima kao „Simon“ (vidi niže).

¹¹⁰ Prof. Janez Plečnik (1875.–1940.), anatom, mlađi brat Josipa Plečnika.

[5. IX. 1935., pismo]

Velečastiti

„Simon“¹¹¹ je slučajno že detaliran Oddal sem ga v izvršitev g. [Avgustu] Menceju, pod pogojem da ga izgotovi v teku 14. dni. Cena je precejšnija – najbrže okrog 3300. Din. Objekt je primeroma zelo velik – : premer dolnje perforirane tase ima 86 cm! Objekt bo imel 3. svetiljke povrh, 3. svetiljke spodaj – razen velike srednje. Toliko v informaciju.

spoštljivo in lepo Vas pozdravlja udani Vam Plečnik

5. Sept. 35.

Čim preje več – zadržan sem – je tu moj adlatus z Prage¹¹²

¹¹¹ Simon – Vjerojatno ime svjetiljke kao zavjetnog dara. Ime se spominje u nekoliko Markušićevih pisama iz 1935. god.

¹¹² Otto Rothmayer.

[5. IX. 1935., dopisnica]

Velečastiti – v ravnoklar poslanem pismu zaboravio sam dodatek: prosim za napise za svetiljko. Mislim da je dignum et justum¹¹³ ako se napiše polno ime! Gravura bo malo vidljiva – preko toliko in toliko let, ko bodo naše kosti že davno prah in pepel, bo ime in dedikacija priča in pridiga in varuh dela ob enem!

Prisrčno Vas pozdravlja udani Plečnik

5. Sept 35.

Velečastiti – v ravnoklar poslanem pismu zaboravio sam dodatek: prosim za napise za svetiljko. Mislim da je dignum et justum ako se napiše polno ime! Gravura bo malo vidljiva – preko toliko in toliko let ko bodo naše kosti že davno prah in pepel, bo ime in dedikacija priča in pridiga in varuh dela ob enem!
Prisrčno Vas pozdravlja udani Plečnik
5. Sept 35.

¹¹³ dignum et justum (lat.) – dostojno je i pravedno, dio prefacije (predmolitve) u kršćanskoj liturgiji.

[6. IX. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 6. IX. 1935.

Gospodine profesore,

Ako ste naručili onu svjetiljku „Simon“, neka bude; ako niste naručili, naručite! Jer štogod Vi učinite, meni je pravo i milo.

Istina ja sam ju unaprijed „prodo“ na bazi 2000, ali ne smeta ništa. Na-dodat ću od sebe drage volje, što ne dostaje novca, pred „svoju dušu“.

Ali da slobodno upitam, nije li svjetiljka prevelika za mali oltar*, pro-mjer tase¹¹⁴ 86 cm?! Vi to znadete, ja samo pitam.

E, kad ćete doći?!

Odani štovatelj Vaš:

Fr Josip Markušić

¹¹⁴ tas (tur.) – plitica, ovdje u značenju: metalni tanjurić oko svjetiljke.

[11. IX. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Šaljem priloženi natpis i svjetiljku „Simon“: Marija Draškoci: Sebi i Svojima, 1935.¹¹⁵

Sada kada vidim svjetiljku nacrtanu, u svim svojim razmjerima za kapelicu i oltar*, priznajem da bolje biti ne može. Hvala Bogu, na prvom mjestu, a Vama da Bog dadne zdravlje i vječnu mladost! Samo neka gosp. [Avgust] Mencej radi brzo!

Zaista je krasno. Vaša fantazija općenito začuđuje.

Naravski, Vi ste svjetiljku u poslatoj skici u zadnjem pismu, crtali na kraju oltara, da se vidi kip, ali ona će biti postavljena na sredini da točno pada u središnju tačku osi među dva prva stupa (mislim.) Samo treba paziti da se može dohvatiti ispruženom rukom sa oltarskoga patosa, to jest sa njegove prve današnje mramorne visine, i mora biti udešena tako da se povlači dolje pri punjenju ulja.

Ja Vas nadalje molim, da povjerite pravljenje još dviju svjetiljaka za veliki oltar (visina 12.21 m) koje su potrebite za rasvjetu, za elektriku i ulje, moguće: 1. „Nasusa“, 2. „Ressur“ (ili „Miserere“), ili kojegod dvije Vi izaberete! (Mile – Serafini*¹¹⁶).

Odani štovatelj: Fr Josip Markušić

P. S. I ovim bih trima svjetiljkama htjeo zacrtati pravac, kako treba raditi u našoj crkvi, ukoliko ja ne bih stigo da uradim. (Da kašnje ne bi tko počeo vješati ptičijih plašila!)

11. IX. 1935.

¹¹⁵ O obitelji Marije Draškoci nije ništa konkretno poznato. Inače plemićka obitelj Draškoci doselila se iz Slovačke 1868. godine kada je u Srbiju došao apotekar Ivan Draškoci, odgovarajući na natječaj koji je raspisao knez Mihailo Obrenović (1823.–1868.) za liječnike i ljekarnike.

¹¹⁶ Vjerojatno imena pojedinih skica svjetiljki kako ih je Plečnik nazvao i predložio Markušiću na izbor. Nacrt je datiran u svibanj 1935. god.

[5. X. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 5. X. 1935.

Gospodine profesore,

Od 18. IX. do 1. ov. mjeseca bio sam u Bosni na dočeku franjev. Generala¹¹⁷ i u Zagrebu na kongresu¹¹⁸, za to Vam se nisam javio. Ovim su, čini mi se, i moja ovogodišnja putovanja završena.

Dne 1. ov. mj. imali smo blagoslov kipa, ali svjetiljka nije izvješena, jer nisam bio na vrijeme kod kuće. Sada pak čekam jednog majstora, u koga imam povjerenje. Dakako bit će izvješena ekscentrično, točno na označenom mjestu.

Mi Vaših djela više ne razglasujemo, ali moram priznati, da ih već svak poznaje po originalnosti i ljepoti. Šteta, što ne možemo crkvu brže popunjati! Čim je punija, više se za Vas molitve uznose Bogu. Divim se Vašem proučavanju do u najmanje sitnice, kao i pri najvećoj osnovi! Ali ne žalite na moje divljenje, jer nisam sâm niti sam prvi! Eh, kad bi vidjeli crkvu lijepu kao ja, i njen dosadanji namještaj, došli bi ju razgledati kroz dva – tri dana za steći nove impresije! Kako zelene čaše, od jučer, na stupovima S. I. divno stoje, koliki sklad između zlatne i zelene boje!

Majstoru [Augustu] Martinčiću, radi svoga hodanja, još nisam stigo da novac pošaljem, nu brzo ću poslati.

¹¹⁷ Fra Leonardo M. Bello (1882.–1944.), generalni ministar Franjevačkog reda od 1933. do 1944. god.

¹¹⁸ Od 25. do 29. rujna 1935. održan je u Zagrebu Prvi kongres franjevačkih slavenskih profesora. Prvotno je bio zamišljen kao interna proslava 700. godišnjice djelovanja franjevaca među Hrvatima, ali je dobio znatno širi okvir, čemu je pridonijela i nazočnost franjevačkoga generala, koji je otvorio kongres, a prije toga pohodio sve hrvatske franjevačke provincije. N. Kolarek: Kongres franjevačkih slavenskih profesora u Zagrebu, u: *Bogoslovska smotra* 23 (1935) 4, str. 434-436. Provinciju Bosnu Srebrnu pohodio je general u vremenu od 20. do 23. rujna 1935. god.

Primio sam Vašu kartu sa Krka, dva pisma i dvije karte-fotografije iz crkve Sv. Ante. Hvala! Pozdrav bratu profesoru¹¹⁹ i nećaku Matkoviću¹²⁰!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Gledao sam planove crkve u Zagrebu, divio sam se (i želio ih) „stupu svetosti“ (uspinjanje do križa) i Glavnom oltaru* Bl. Dj. M.: „Tota pulchra es Maria, Tu gloria Jerusalem“¹²¹.)

¹¹⁹ Prof. Janez Plečnik.

¹²⁰ Karel Matković (1900.–1971.), kateheta, Plečnikov nećak, zaslužan naročito za gradnju Plečnikove crkve sv. Mihaela na Barju.

¹²¹ „Tota pulchra es Maria, Tu gloria Jerusalem“ (lat.) – „Sva si lijepa, o Marijo! Ti, slavo Jeruzalema!“ Riječi iz stare kršćanske molitve, poznate iz 4. st. koja se služi stihom iz Pjesme nad pjesmama: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te* („Sva si lijepa, prijateljice moja, i nema mane na tebi“) (Pj 4,7).

[12. X. 1935., dopisnica, kolorirana; motiv: Betende Mohamedaner (Muslimani za vrijeme molitve), Studnička & Co., Sarajevo. – Graph. Kunstanstalt M. Schulz, Prag]

Beograd, 12. X. 1935.

Obavješćujem Vas, da sam danas čekom isplatio cio račun gosp. [Augustu] Martinčiću, naime 26.776 din., i gosp. [Avgustu] Menceju svjetiljku 3510. Hvala Bogu. Vama sam zahvalan na silnom zauzimanju, a njima na čekanju!

I ako je novac njihov, i zaslužen, ipak bi se imalo pravo piti!

Uvijek odani:

Fr J. Markušić

[7. XI. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Vrlo mi je teško da Vam još koji dan ne pišem, jer Vaša umjetnost i sve nastojanje moj su razgovor.

Tek danas stigoh da objesim svjetiljku na oltar* S. I. jer sam moro čekati jedinog majstora, u kog se pouzdajem. Postavljena je ekscentrično, i moguće na pravoj točki i visini.

Svjetiljka je vanredno lijepa, uvijek jedna nova dobit, kao što je i sva Vaša umjetnost svaki dan nova, kakve još nitko nije vidio.

Efeka svjetlosti, i ovdje nanovo, kao i u cijeloj crkvi, ne mogu Vam opisati.

Šteta da niste napravili stotinu crkava, i sve što ste napravili, da niste napravili kod nas u Jugoslaviji!

Molim Vas ovo:

1. Da mi napravite šuplje čaše (za elektriku) na novoj svjetiljki: tri gore po vrh zdjele, i veliku čašu na vrhu velikog tulipana (ako će i gore biti električna)!

2. Čini se da bi vrlo efektno bilo kad bi se napravile i neke vrste čaše (tanjurići) za kamene svijećnjake na oltaru S. I.: njihova bi boja, uz praktičnu vrijednost proti kapanju svijeća, podupirala i usklađivala one druge ukrase. Ako je tako, molim i za njih nacrt!

3. Bih li ja skino i poslo vrata ekspozitorija* majstoru u Ljubljani, da na njih izmislite lijepu bravu, jer bi mnogo zgodnije bilo, da se vrata samo otvore na klanjanje, a monstranca* skida jedino na blagosov. Naša monstranca ne može stati u tabernakul*, a gore ne može ostati sveta Tajna, da se ne zaključa: mora se dakle skidati i dizati dva puta!

Odani štovatelj: Fr Josip Markušić

7. XI. 1935.

P. S. Upravo je na postavljanju nove svjetiljke bio i Vaš gosp. Dr. Stelle [!]¹²². Majstor [Božo] Pengov ko da je u zemlju propo!

¹²² France Stelè (1886.–1972.), slovenski povjesničar umjetnosti i konzervator.

[8. XI. 1935., pismo]

Velečastiti gospod Oče!

G. nadb. [Ivan] Šarić¹²³, podujal me je za časa euh. kongresa, da bi prišel v Sarajevo, kjer bi mi razodel program za hram sv. Josipa¹²⁴. Odpisal sem mu pozneje, da jaz ne morem priti v poštev za projektiranje tega hrama v deželi, katero vobče ne poznam, v kateri so Turki ustvarili toliko vrednot, vpričo katerih katolici zaostati ne smejo – Skromno izustena kratka beseda g. nadbiskupa o problemu, ostala mi je v duši in neprestano v meni vrtala. Konečno sem se ojunal in sedaj izdelavam osnutek za sarajevski hram 1. da doprinesem deputat svojemu patronu*. 2. da izmijem z njim razžalitev ali vsaj bol, ki sem jo očitno prizadjal visokemu gospodu, 3. da dokažem „znanemu“ g. Markušiću, koliko imam Bošnjake rad – Skizza še ni gotova, niti ne vem, če Bog dá, da se izvrši – torej o nje vrednoti ne morem govoriti: dela se na njej s polnim pogumom, v brezogledni svobodi, kot pesem, ki se izgovori, da mine. Bodite z Bogom, prisrčno pozdravljeni! Vaš Plečnik

Sporočilo to, prosim, obdržite zasé!

8. nov. 35.

Soweit ich es vermag – Will ich Ihren Wünschen entsprechen¹²⁵ – Vi ste jeden zlati človek!

¹²³ Ivan Evandelist Šarić (1871.–1960.), sarajevski nadbiskup od 1922. do 1960.

¹²⁴ Crkva sv. Josipa u Sarajevu.

¹²⁵ Soweit ich es vermag – Will ich Ihren Wünschen entsprechen (njem.) – Koliko je u mojoj moći, htio bih udovoljiti Vašim željama.

[17. XI. 1935., pismo, 4 lista]

Beograd, 17. XI. 1935.

Gospodine profesore,

Uvijek sam veseo, kad mi pišete, i svak to zna; zato Vaše pismo ostavim pošljednje za čitanje, ko liker „šartres“*, kad čovjek sjedne iza umora.

Primio sam prvo, i evo danas drugo pismo. Puno bih imo više odgovoriti, nego što odgovaram; ali ću nešto prešutjeti za vrijeme dok dobijem „porudžbine“ iz mog zadnjeg pisma. Nešto bih Vas imo zamoliti, i to ću prešutjeti.

Da razjasnim neke stvari iz mog pošljednjeg pisma, evo nešto.

Zamolio sam bio:

1. Nacrt šuplje čaše (jedna za tri) nad pločom novog lusteru na oltaru* S. I. (Dolje ispod ploče mogu se prosto montirati sijalice, gore pak nad pločom da sijalice gore u obojenoj čaši – to je vrlo efektno, za razmjerno mali trošak).

2. Nacrt velike čaše za ulje u mjedenoj trubi (Ijljanovoj čaški) na lusteru kod S. I. (Mislim, da ostane za ulje, jer mi već stavljamo čašu za „steber“¹²⁶ i palimo).

3. Nacrt za staklene obojene tanjuriće (jedan za šest) na 6 kamenih svijećnjaka na oltaru S. I. (Na njima već imaju jednostavni tanjurići od bronca, ali bi efektno bilo da još dođu tanjurići od stakla, u bojama, kao smaragdi. Oh, što sve ove Vaše izmišljenje [!] čaše krasno dolaze, da ih samo vidite!) Vi meni u ovom pismu stvarno vrlo interesantno i lijepo rješavate moju želju na taj način, što dajete tanjuriće od mjedi, na sprat, namjesto staklenih. Kako se Vi odlučite, ono je uvijek dosada bilo bolje.

4. A onda odgovor na ovo pitanje: ide li, da se naruči još jedan luster na oltaru S. I. S druge strane, istovjetan kao prvi, drugog darovatelja i s drugim natpisom, ali drukčijim refleksom (ne boljim, nego drukčijim) zlatnim, koji bi se postigo na taj način, da se luster salije u drugoj sastojini bronca?! (Kip

¹²⁶ steber (slov.) – stup.

S. I., pozlaćen, bio je jako istaknut nad svim kamenjem, ali sadanji luster svu je ovu pozlatu kanoti razlio po cijelom oltaru).

Sada o Vašim novim nacrtima (zamisli), u današnjem pismu, brončanih zaglavaka (der Schluss¹²⁷) za „stebre“ pred oltarom S. I.

Oni su svakako bogatiji i ljepši, nego ovi sada, ukoliko bi se transverzalno mogli smjestiti, jer su prvi, manji stupovi, skoro tik do zida. Ali budući oni već danas imaju svoju prilično vidnu brončanu zdjelu (skodela¹²⁸), s ovim čašama, koje sam po Vašem nacrtu nabavio u Hrastniku, vjerujte krasno izgledaju! Vi bi majstori sigurno usavršivali, nu mi neuki vjernici svejedno se divimo! Ali čujte, i meni je draže, što ljepše napravite!

Odlika je ove crkve skrajna liturgička smišljenost i refleks, te prema tome i sve drugo treba pazljivo [!] udešavati.

Što da kažem na element „Raspeća“, kojeg ste mi u današnjem pismu crtežom priopćili?!

– Divno je. I odmah Vam izjavljujem, da će i skulptori po Vašim zamislima čuveni postati, kao i ja po Vašim arhitektskim idejama. Ali ja sam barem učenik, te smijem tumačiti svoga majstora.

Divan je onaj božanski gest, skinute, ispružene ruke. Kao da je Krist u ljubavi prema čovjeku zaboravio da je umro i da prema Pismima ima tri dana čekati do Uskrsnuća i Smilovanja. On skida mrtvu ruku i mrtva ruka, kao Noemov golub¹²⁹, leti da utješi, ako se je tko u velikoj tragediji razočarao i sablaznio! A Crkva vjernika plašljivo i nečujno dovikuje: „Veni, Domine Jesu!“ (Apokal. XXII., 20.) Progonjena i zbunjena!

(„Vani su pak psi, i trovatelji i brezobraznici, i ubojice, idolopoklonici, i svi koji ljube laž i čine ju.“ (Apokal., XXII., 15.)

(„Zaista je ovo bio sin božiji“ – Mat. XXVII., 54.)

(„Vidjet će, koga su čije su ruke razapeli!“ – Sv. Augustin¹³⁰.)

¹²⁷ Schluss (njem.) – završetak, konac; zaglavak.

¹²⁸ skodela (slov.) – šalica, šolja.

¹²⁹ Noa, starozavjetni patrijarh. „Prema večeri golubica se vrati k njemu, i gle – u kljunu joj svjež maslinov list...“ (Post 8,11).

¹³⁰ Augustin, sv. (354.–430.), crkveni naučitelj, crkveni otac.

Nu zgodno je da još na ovo izrazim mišljenje, kako bi ~~zgodno~~ skladno bilo, uza svu ozbiljnost smrti, da Spasitelj bude smiren i mio. Karakteristika je njegova Velika Misao i Ljubav, a ne ispaćenost i bol!

Pa onda čekam na to krasno djelo, moguće za križ nad Velikim Oltarom*, ili za koju drugu svrhu prema Vašem hotijenju i odabiru.

(Nek je Krist, mislim skromno, kao živ čovjek po volji držanih ruku, a ne da gospoduje njima zemaljska gravitacija, ko s mrtvim tijelom! Tako je uostalom shvaćeno i na Vašem crtežu.)

Crkva Sv. Josipa u Sarajevu!¹³¹

Iskreno velim: volio bih da je fratarska, nego li Nadbiskupije, jer bih više prilike imo, da ju posjećujem, i braća bi se više nadahnjivala njome za nove puteve crkvene umjetnosti! Ali dobro je, da i Bosna dobije Vašu crkvu. I mora se priznati, moje je mišljenje, da će Vaš plan u konkretnom slučaju biti gospodski izveden. Ipak Vam preporučujem, da stavite uvjet preciznog izvođenja! Bez pardona! Jer su Vaši planovi tako novi i tako smjeli, da se svijet lako od njih prepane, dok ne bude sve gotovo, a onda ih fascinira. Kad bi mogli nekog Vašeg učenika tamo staviti, da izvodi plan, dobro bi bilo. (Kamo sreće da je i u Beogradu bio!)

Sad na neke od onih upita.

Vrhbosna: došlo je od Vrh-Bosne (rijeke). Isto kao i Vrljika u Dalmaciji od Vrh-Rika (ikavski) – Obergebiet des Flusses¹³² – Vrhbosna, prvotna središnja bosanska oblast (der Gau¹³³). Sijelo bosanske biskupije. Ali današnji naziv Vrhbosanske Nadbiskupije potiče tek iz god. 1881.

Ecclesia Cathedralis Sancti Josephi Patroni Vrhbosnensis.¹³⁴

¹³¹ Projekt katedrale odnosno crkve sv. Josipa u Sarajevu nije realiziran po Plečnikovoj zamisli nego po planu arhitekta Karla Paržika. Karl(o) Paržik (Karel Pařík) (1857.–1942.), češki arhitekt.

¹³² Obergebiet des Flusses (njem.) – gornji tok rijeke.

¹³³ Gau (njem.) – pokrajina kao upravna jedinica, župa.

¹³⁴ Ecclesia Cathedralis Sancti Josephi Patroni Vrhbosnensis (lat.) – Katedralna crkva svetog Josipa, zaštitnika Vrhbosne.

(Plan) Descriptio Ecclesiae Cathedralis Sancti Josephi Patroni Vrhbosnensis (Archidioeceseos).¹³⁵

Sanctuarium Principale Sancti Josephi Patroni Ecclesiae Vrhbosnensis.¹³⁶

Frons Ecclesiae (Sanctuarii). Descriptio Frontis Ecclesiae.¹³⁷

(Prospectus Generalis.) Figura Ecclesiae Externa. Totalis.¹³⁸

(Tentamentum) Tentamentum Aedificii Ecclesiae.¹³⁹ (skica)

Forma Posterior (izgled odzada)

Sectio media verticalis (okomiti presjek)

Sectio media transversa (presjek poprijeko po sredini)

Sectio in superficie Fundamentarum (... na površini temelja.)

Descriptio Fundamentarum (nacrt temelja)

Descriptio Cryptae.¹⁴⁰

Sectio in altitudine fenestrarum (...na visini prozora.)

Pavimentum (pod)

Tabulatum (tavan)

Descriptio Tecti (nacrt krova.)

(Latinska riječ Norma može značiti samo pravilo ili spravu po kojoj se čovjek upravlja.)

Gospodine profesore, kod ljudi je kao i u prirodi. Stablo koje strši, u njega udara grom, i vjetar nasrće; ali se hrast nikad ne predaje. Ja ne poznajem Vaše protivnike, niti znam da ih imate; ali ih morate imati, jer stršite gore

¹³⁵ Descriptio Ecclesiae Cathedralis Sancti Josephi Patroni Vrhbosnensis (Archidioeceseos) (lat.) – Opis katedralne crkve svetog Josipa, zaštitnika Vrhbosne (nadbiskupije).

¹³⁶ Sanctuarium Principale Sancti Josephi Patroni Ecclesiae Vrhbosnensis (lat.) – Glavno svetište sv. Josipa, zaštitnika Vrhbosanske crkve.

¹³⁷ Frons Ecclesiae (Sanctuarii). Descriptio Frontis Ecclesiae (lat.) – Pročelje crkve (svetište). Opis pročelja crkve.

¹³⁸ (Prospectus Generalis.) Figura Ecclesiae Externa. Totalis (lat.) – Opći prikaz. Izvanjski izgled crkve. Total.

¹³⁹ (Tentamentum) Tentamentum Aedificii Ecclesiae (lat.) – Nacrt crkvene građevine.

¹⁴⁰ Descriptio Cryptae (lat.) – Nacrt kriptе.

i svojom umjetnošću i svojim nekim dobrim svojstvima, čisto ljudskim i kršćanskim. (Sve odgojem one pjesme pobožne majke.) Vi jeste, ljudski govoreć, mučenik i sam svoja žrtva – rada i siromaštva; ali ste ujedno uzor za jedan narod u stotinu godina. Jedan se rodi, pa drugog čeka. Vi ste siromašan, ne po ustaljenoj formi, kao redovnik, nego svagdanjim odricanjem; nu svačija krjepost stvarno nekome smeta.

Nešto ste rekli, da ću ja već naći nekoga, koji je blizu i koji će mi urediti unutrašnjost crkve. Nu ja niti ću tražiti, niti ga mogu naći. Bit će nesreća za ovu arhitektonsku umjetninu, veliku himnu Bogu, ako itko osim Vas, unutra ruku unese. To bi bilo dati kovaču da uredi sât. Meni ostaje samo to, da molim Boga za Vaše zdravlje, za odmornu dušu i ljubav prema meni i ovoj crkvi! Da živite još 50 godina, a i ja s Vama, jer kad Vas nestane, to znam, tek će onda vidjeti, cio narod, ne samo Ljubljana, da Vas nema i – da ste bili.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[19. XI. 1935., pismo, 2 lista]

19. XI. 1935.

Gospodine profesore,

Jučer sam poslao pismo, a danas pišem kartu, nu bojim se da mi pismo ne utuši (erwürgen¹⁴¹) karte!

1. Rado bih imo mali sobni model (ne u gipsu) krasnog „Raspeća“, makar nešto platilo. Impresionira me i nešto bih piso, ali da je preda mnom.

2. Rado bih da mi neki umjetnik dadne ponudu za izradu Madone P. Lenza¹⁴² u drvetu s pozlatom, precizno u svemu obrađena (dovršena) kao što je ona na zastavi jedne ljubljanske Kongregacije.¹⁴³

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

19. XI. 35. poslije podne.

Napiso sam bio ovu gore kartu, pa sam onda dobio današnje pismo, na koje vrlo rado odgovaram, ako Vam mogu učiniti kakvu uslugu, osim da pokažem svoju spremnost, jer vidim da ste Vi sami sve najbolje riješili. Jedino ću nešto malo ispraviti i postaviti neke paralele, da Vi od jučerašnjeg pisma i ovog današnjeg, izaberete, jer Vi ćete to nesumnjivo ljepše izabrati, nego što bih ja predložio.

I ubuduće sam spreman na uslugu, ako je po volji, i podvaput na dan.

¹⁴¹ erwürgen (njem.) – ugušiti, zadaviti.

¹⁴² Desiderius Lenz – vid gore P 96.

¹⁴³ Marijina kongregacija. Vidi P 232.

Aedes Sancti ~~Jose~~ Patriarchae Josephi Patroni Vrhbosnensis (ili Ecclesiae Vrhbosnensis)¹⁴⁴ – nikako samo Vrhbosnae.

Aedes Sancti Josephi Patroni Ecclesiae Vrhbosnensis.

Sectio horizontalis¹⁴⁵ in Lolo (in superficie terrae) – na površini temelja, na površini zemlje. Dakle in Solo.

(Planum jedino može značiti ravnica, die Ebene, die Fläche¹⁴⁶.)

Sectio horizontalis Cryptae.¹⁴⁷

Corona fenestrarum¹⁴⁸ (to je u nas u Beogradu.)

(Corona luminosa¹⁴⁹ – jedva bih smio reći.)

Sectio horizontalis in altitudine fenestrarum (ad fenestras)¹⁵⁰

(Upotreba riječi Corona, ako je crkva uistinu okrugla).

Sectio superior (gornji presjek.)

Sacristia (nije baš klasično, ali je uobičajeno. Klasično Sacrarium.
Ranocrkveno Prothesis.)

Chorus. Ascensus ad Chorum¹⁵¹ (ne in)

(Ad je gore, in je unutra. Ascensio je aktus [actus], Ascensus je smjer.)

Descensus in Cryptam.¹⁵²

Scalae ad Chorum (običnije nego Gradus.)¹⁵³

Planum (samo u značenju die Ebene) Sanctuarii (Presbyterii.)¹⁵⁴

(A površina je superficies.)

Capella Sanctissimi. (Aedicula Sanctissimi¹⁵⁵ – ljepše).

¹⁴⁴ Aedes Sancti Patriarchae Josephi Patroni Vrhbosnensis (ili Ecclesiae Vrhbosnensis) (lat.) – Crkva svetog Patrijarha Josipa, vrhbosanskog zaštitnika (ili crkve Vrhbosanske).

¹⁴⁵ Sectio horizontalis (lat.) – Vodoravni presjek.

¹⁴⁶ Ebene, Fläche (njem.) – ravnica, ravna površina.

¹⁴⁷ Sectio horizontalis Cryptae (lat.) – Vodoravni presjek kripte.

¹⁴⁸ Corona fenestrarum (lat.) – Prozorski vijenac.

¹⁴⁹ Corona luminosa (lat.) – Svjetlosni vijenac.

¹⁵⁰ Sectio horizontalis in altitudine fenestrarum (ad fenestras) (lat.) – Vodoravni presjek u visini prozora.

¹⁵¹ Ascensus ad Chorum (lat.) – Kor. Uzlazak na kor.

¹⁵² Descensus in Cryptam (lat.) – Silazak (stepenište) u kriptu.

¹⁵³ Scalae ad Chorum (lat.) – Stepenište prema koru.

¹⁵⁴ Planum Sanctuarii (Presbyterii) (lat.) – Ravnica (ravan, pod) svetišta (prezbiterija).

¹⁵⁵ Capella Sanctissimi. (Aedicula Sanctissimi) (lat.) – Kapelica (svetište) Presvetoga.

Altare Defunctorum. (više je kršćanski rečeno: Quiescentium in Domino¹⁵⁶ – koji počivaju u Gospodinu.

Altare Defunctorum Fidentium in Domino.¹⁵⁷ (Da je moja crkva, ovo bih napiso radi starokršćanskog sjećanja.)

Sepulchra Episcoporum.¹⁵⁸

Capellae. Sacella. Oratoria.¹⁵⁹

Ascensus ad repositorium.¹⁶⁰

Campana (zvono).

Porta Principalis (klasično za neka samo velika vrata, pa i crkvena.)

Januae minores (klasično za kućna, pa i za manja crkvena vrata. Sobna).

Frons (pročelje.)

Forma anterior (nipošto Norma.) Slika (pogled) sprijeda.

Forma posterior.¹⁶¹

Forma lateralis (pogled sa strane).

Turris (zvonik)

Sectio turris verticalis.¹⁶²

Constructio (Structurae) Scalarum Turris. (Stepenište u zvoniku).

Sectio Turris horizontalis in altitudine campanarum¹⁶³ (kod zvona).

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁵⁶ Altare Defunctorum. Quiescentium in Domino (lat.) – Oltar pokojnika. Počivalište u Gospodinu.

¹⁵⁷ Altare Defunctorum Fidentium in Domino (lat.) – Oltar vjernika preminulih u Gospodinu.

¹⁵⁸ Sepulchra Episcoporum (lat.) – Grobnice biskupa.

¹⁵⁹ Capellae. Sacella. Oratoria (lat.) – Kapelice. Svetišta. Molitveni prostori.

¹⁶⁰ Ascensus ad repositorium (lat.) – Ulaz u repositoriij [magazin, spremište].

¹⁶¹ Forma posterior (lat.) – Pogled odstraga.

¹⁶² Sectio turris verticalis (lat.) – Vertikalni presjek tornja.

¹⁶³ Sectio Turris horizontalis in altitudine campanarum (lat.) – Vodoravni presjek tornja u visini zvona.

[21. XI. 1935., pismo s priloženo fotografijom beogradskoga prezbitarija*]

Moj dragi gospod Oče – neka Vam Gospod sam plača! Vse sem prejel. Lenzovo Madono¹⁶⁴ privlekel sem svoj čas z Beurona na Dunaj v razstavo¹⁶⁵. Bila je to samo skizza – prav ista kakor Vaš bronasti odlitek. Figuro na kongr. zastavi rezal mi je neki mladenič v Pragi¹⁶⁶ – takorekoč pred mojimi očmi, v šoli. Trenutno res ne vem nikogar, ki bi mu delo zaupal do Vaše zadovoljnosti. Ko bi Vi znali kako bore malo je „radnikov“ – Ima samo mnogo „kavalirjev, boljševikov, demokratov – vobče ovih, koji koji vole više elektriku, nego božje slunce.

Zadevno razpela hočem govoriti s g. [Božom] Pengovom.

Ako se zadovoljite in ne zahtevate več, kot da ostanem samo en dan v Beogradu, hotel bi vendar začeti misliti na to pot – Začenja me grizti vest!

V eni uri se pogovoriva in razgovoriva več nego v desetero pismih, /: nehotel bi pa pogrešati zato Vaša krepka in prisrčna :/ eno uro merjenja na mestu, izdalo bi več kot teden dni iskanja in špekulacije – Hočete – obljubite?

Bosenski projekt¹⁶⁷ – skizza je v stadiju dovršitve – potem, če je usojeno pridete Vi na vrsto.

Vaš Vam udani Plečnik

21. nov. 35.

¹⁶⁴ Lenzova Madona – vidi gore P 70.

¹⁶⁵ 24. izložba Bečke Secesije god. 1905. posvećena sakralnoj umjetnosti.

¹⁶⁶ Figuru na zastavi radio je vjerojatno Plečnikov učenik Karl Štipl u Pragu.

¹⁶⁷ Projekt sarajevske katedrale.

[23. XI. 1935., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Zgodno bi bilo i radi pregledanja i radi Vašeg odmora, kad bi barem tako učinili, da jedan dan dođete, a drugi dan navečer otidete; nu ja Vam, kad dođete ovamo, ni jedne riječi ne ću progovoriti, ne htijući Vas smetati u Vašem raspoloženju i poslovima. Ali sudim po sebi: nikad ne bih došo u Ljubljanu, osim prijeko nužde, da se vraćam bez odmora.

Povratak sasma na volju. Vi ćete mi sami reći: evo sam došo, a odlazim tada i tada. I – bene¹⁶⁸!

Pred dva dana bio je ovdje kanonik iz Sarajeva, pogledo crkvu, izgleda da je sve to u nekoj vezi s onim, o čemu ste me obavijestili. Valjda hvataju kuraž. Ipak je sretno, da Vam je dragi Bog dao hrabrosti i za to preduzeće.¹⁶⁹ Kad o Vašim djelima govorim Vama, nemam namjeru da Vas uzdižem, nego iskreno radi sami[h] stvari rekнем što jest! Ne mogu istaći dovoljno, koliko mi je draga i koliko otkrivenja vidim u tome, da Vaša crkva dolazi u Bosnu! To je velika stvar! Da se pred Vama ne ustručavam reći, više bih Vam reko. Ja što vidim pred očima, ono sigurno jest; a ono što vidim, stvar je koja čini epohu u događajima crkvene umjetnosti kod nas. Vi nam izgrađujete pojam i definiciju prave crkvene arhitekture, što ona zapravo jest, a što nije!

Jučer je bio ovdje jedan putnik iz Beča, pogledo crkvu, te se iznenadio. Kaže da toga još nigdje vidio nije. A na svršetku bečki: „Sehenswürdigkeit“¹⁷⁰!

Bogu hvala! On je od svoje ljepote nebeske jednu iskricu bacio na zemlju, preko Vas.

Ja moram imati onu kongregacijsku (ljublјansku) Madonu, identično izrađenu, jer to je prava klasična zastava. Rimski orlovi. Sadanje su zastave postale sigurno u isto vrijeme kad i – gospodski cilindar. Nek je više smetnje, a manje smisla! Za broncastu sam Vam vječno zahvalan. Nikad

¹⁶⁸ bene (tal.) – dobro, u redu.

¹⁶⁹ Projekt katedrale sv. Josipa u Sarajevu.

¹⁷⁰ Sehenswürdigkeit (njem.) – znamenitost.

ne prođem kraj nje, da je ne pogledam, već kao umjetninu. Bože moj, Bože moj, to je mladost moje sobe! Nu gospodine profesore, ono što sam u jednom pismu nedavno piso, da ću Vas kašnje nešto zamoliti, odnosi se na jedan Vaš stariji crkveni plan (nije Lenzova Madona)!

U zadnjem pismu zaboravio sam istaknuti i podvući, da „Sacrificium“ može značiti samo posvetilište, žrtvu (das Opfer¹⁷¹), a nikad svetište, prez-biterij*.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

23. XI. 1935.

¹⁷¹ Opfer (njem.) – žrtva.

[29. XI. 1935., pismo]

Moj dragi Gospod Oče!

sv. Anton je pod zadnjim nožem – Prigovarjal sem danes g. [Boži] Pengovu naj Vam naredi veselje ter figuro do Božiča izgotovi ter pošlje. Danes nesel sem „mojo katedralo“ v klišarno. Upam da sedaj vse normalno poteče. Eno delo je končano – za eno delo smo bližje smrti! O kakšni izvršitvi niti ne sanjam – ampak brez onega presenetljivega obiska gospoda Š¹⁷² – in njegove en passant izrečene besede o osnovni obliki tlorisa, pa brez Vas in Vaše čudovite ljubavi bi ta študija nikdar ne postala – Hvaležen sem Providentii za to – za vso osvežujočo muko in veselje pri tem delu. Ko bo to vse v redu, pridem k Vam na chartreuso¹⁷³ in prijazno besedo – to, če Bog da, velja. Ne – chartreusa je presladka – zahteval bom kakšen energičen bosanski „brinjevec“¹⁷⁴ Vaš Plečnik

29. nov. 35

Vaše zadnje pismo sem prejel

Ah – skoraj bi bil pozabil to glavno: ne mojite mi zamjeriti, poslal sem Vam detail monstrance, ki se ne bo izvršila ter skico za oltarček* iz lesa za kongreg. dvoranico v Mariboru¹⁷⁵ ki se ravnokar izvršuje – Post festum so zahtevali še pripojitev sasvim malega tabernakula*, ki pa ne bo stal na menzi* – ampak bo višje pritrjen – Imel sem ravno kopije na razpolago, pa sem si mislil morda pridejo Vam in Vašim čez leta še prav!*

¹⁷² Ivan Ev. Šarić

¹⁷³ Chartreuse, vrsta biljnog likera koji proizvode kartuzijanci iz kartuzije La Grande Chartreuse kod Grenoblea u Francuskoj.

¹⁷⁴ brinjevec, brinovac – vrsta alkoholnog pića, klekovača, borovička.

¹⁷⁵ Misli se na Marijin oltar u provizornoj crkvi u prizemlju isusovačkog samostana u Mariboru.

[2. XII. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 2. XII. 1935.

Gospodine profesore,

Primio sam nacrt Monstrance* i drvenog oltarića*, a danas i pismo, na svemu Vam hvala! Monstranca je vrlo interesantna, nego spominjem ovaj puta, što ste mi proljeće slali Monstrancu u fotografisanom modelu od ljepenke, koju sam tek sada vidio dobro obrađenu i kliširanu u „Mladiki“ od juna¹⁷⁶, i napokon – razumio. I ova je i ona nešto sasvim nova. Danas se već zanosim za onom u „Mladiki“, a ovu počinjem razmatrati.

Velite: svršiste jedno djelo, katedralu u S.[arajevu]¹⁷⁷, a da je time i smrt bliža! Time je smrt udaljenijom postala. Uspjesi pomlađuju. A vjerujte mi, ako prihvate plan, doživjet ćete ju brzo pod krovom, jer bi oni na proljeće metalni temeljni kamen, i ne bi prestajali, dok ne završe. Ali i drugo nešto: „Koji vjeruje u mene, i ako umre, živjet će.“ (Ivan XI., 25.)

Kad nakupim čestitih fotografija, pala mi je na pamet misao da Vam pošaljem jednu običnu iz crkvene unutrane, ako odobrajete, da i nadaleko stajući barem donekle pred očima crkvu imate, a sad ovdje prilažem nažalost slabo uspjelih fotografija, ali karakterističnih.¹⁷⁸ Njih je 6, i ja ih imenujem brojevima pozadi: I., II., III., IV., V. i VI., sa svojim napomenama.

Broj I. – ništa. (Fratar kleči).

Broj II. – pod menzom* se vidi refleks triju prozora, koji su na Glavnim Vratima. Pred stepeništem oltara patos prezbiterija*.

Broj III. – refleks dvaju prozora pod menzom, na jednom prozoru da pače refleks fratra. Ekspozitorij* otvoren, vidi se Monstranca, osvijetljena

¹⁷⁶ Monstranca je djelo Plečnikove škole i objavljena je na omotu kao i na str. 208. u reviji *Mladika* (lipanj 1935.).

¹⁷⁷ Neostvareni Plečnikov nacrt sarajevske katedrale sv. Josipa.

¹⁷⁸ Priloženo 6 fotografija.

unutarnjim reflektekom (u dani). Vrata „obhajilne mize“* zatvorena, u njima refleksi klupa.

Broj IV. – Oltar S. I. Gore pod plafonom samog oltara uhvaćeno večernje sunce, kako luta po crkvi. Ono je na zalasku uvijek crveno.

Broj V. – slabije uhvaćena, od Velikog Oltara, Glavna Vrata sa svojim prozorima, pjevalište sa okruglim prozorom, te dvije galerije.

Broj VI. – od Glavnih Vrata slabo uhvaćen Veliki Oltar sa Priječnikom. Za oltarom, lijevo na zidu, večernje lutajuće sunce, okruglo, bačeno sa pjevališta.

Odani štovatelj.

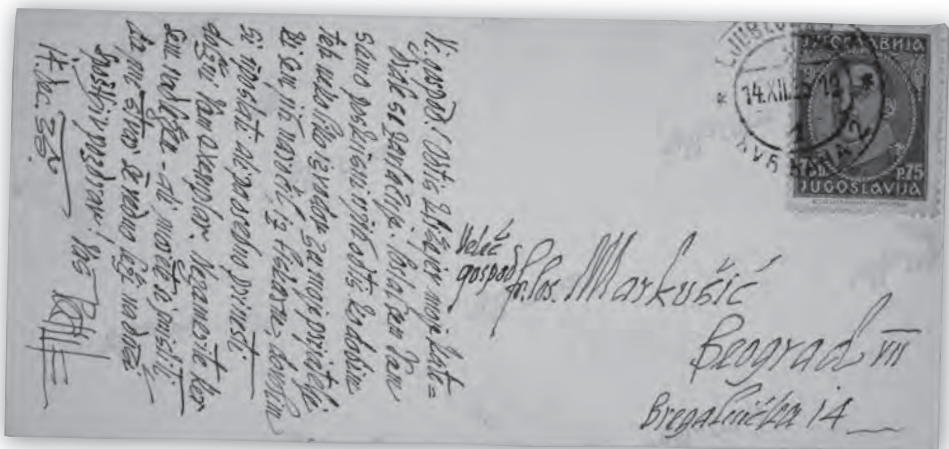
Fr Josip Markušić

[14. XII. 1935., pisano na fotografiji Plečnikova nacрта kuće Peglezen]

Vč. gospod! Odtis klišejev moje katedrale se zavlačuje. Poslal sem Vam samo poskusni njih odtis. Ko dobim teh nekoliko izvodov za moje prijatelje ki sem jih naročil, iz tiskarne, dovolim si uposlati ali pa osebno prinesiti dolžni Vam exemplar. Ne zamerite ker sem nadležen – ali morete si misliti, da mi stvar še vedno leži na duši

Spoštljiv pozdrav! Vaš Plečnik

14. dec. 35.

[16. XII. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 16. XII. 1935.

Gospodine profesore,

Primio sam prve otiske „bosanske crkve“, te Vam se od srca zahvaljujem na tolikoj pažnji, da mi odmah šaljete vruće, na čemu se u duši ponosim, ali nikom ne smijem kazati, jer što sam ja?!

Željno očekujem kopiju pravih planova one crkve, jer se neobično interesujem za nju, te bez tih planova „ne bih mogao biti“.

Ujedno molim, kao što sam pred mjesec dana „obećo“ da ću Vas zamoliti, planove crkve, koje ste nekada bili napravili za Makarsku¹⁷⁹, a oni kukavci ne umjeli primiti! Ona mi se crkva neobično dopada, i ako bi ikada neka prilika ispala, gledo bih da se sazida negdje u Bosni, dakako po Vašoj privoli i dopuštenju! (Čujte, ja sam nezaglavljjen čovjek! – wie ein uneingekeiltes Beil¹⁸⁰–).

Gledajući nacrt sarajevske crkve, žalim što naš narod nije velik, kad ste se već u njemu rodili, da sve damo svijetu što imamo! (Bože, kad si dao soli, za što nisi dao i kruha?!)

Čudim se snagi Vaše duše, koja nikada nije bila ni mlađa ni jača! Je li ta originalnost bogatstvo fantazije, ili ljubavi?!

Interesira me (osim ostaloga) krov i ona udubina kripte*!

Izraz „Suggestus“* (Unterlage¹⁸¹) klasičan je, ali svi će morati uzeti riječnike, da ga razumiju, jer su ga davno bile istisnule nove crkvene riječi.

(Na priloženoj fotografiji¹⁸² vidi se refleks korskog okruglog prozora na desnom krilu velikooltarskog bedema, gore više, a dolje niže refleks

¹⁷⁹ Nacrt za crkvu u Makarskoj napravio je Plečnik sa svojim studentima u ljeto 1930. god.

¹⁸⁰ wie ein uneingekeiltes Beil (njem.) – poput nezaglavljene sjekire.

¹⁸¹ Unterlage (njem.) – podloga, podnožje, osnova, temelj.

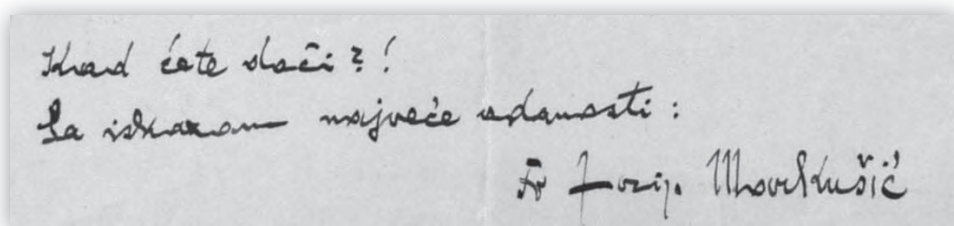
¹⁸² Priložena fotografija.

otvorenih vrata crkve, dapače i jedno stablo pred crkvom. Treći refleks je na površini hrastove „domžalske“¹⁸³ klupe.)

Kad ćete doći?!

Sa iskazom najveće odanosti:

Fr Josip Markušić

Kad ćete doći?!
Sa iskazom najveće odanosti:
Fr Josip Markušić

¹⁸³ „domžalske“ klupe – rad stolara Janeza Vrečara iz Domžala.

[22. XII. 1935., pismo na crtežu kapele za Obrovac]

Velečastiti in predragi gospod!

G. [Božo] Pengov Vam pošilja sv. Antona – Bo že kako prav – Računam od dne do dne, da se mi poležejo že večtedenske bolečine v hrbtu in okolici, ki me delajo tako nezmožnega – da pridem k Vam na skok – V tiskarni imajo toliko opravila z komunističnimi, socialističnimi in drugimi učenjakarskimi ničnostnimi časopisi, revijami etc. da niso utegnili moje klišeje lepo odtisniti /: poslal sem Vam 5. izvodov :/ Vprašate: kje je streha – Naredil sem vse ravno kakor smrt – pa pokril masivno zidovje z olovom etc. takorekoč neposredno. Koliko let boja da sem si upal toliko emancipacijo. Auch unsere Sünd' seien Gott zu Ehr u. dem Nächsten zum Nutzen¹⁸⁴ – Pristrčno: Sretan Božič Vam in Vašim – deloma sem sanjal da bom na sv. večer kod Vas – ne gre – upam da v kratkem Vaš – ah tako nedisciplinirani Plečnik

22. XII. 35.

¹⁸⁴ Auch unsere Sünd' seien Gott zu Ehr u. dem Nächsten zum Nutzen (njem.) – Neka i naši grijesi budu Bogu na čast, a bližnjemu na korist.

[23. XII. 1935., dopisnica, kolorirana; motiv: Domenico Mastroianni, Naïf hommage, Einfache Huldigung, Luxochromie A. Noyer, Paris]

Beograd VII. Bregalnička 14.

23. XII. 1935.

Čestit Božić i sveto Porodenje Isusovo.

Primio sam 5 crkava Sv. Josipa. Hvala! Da nam se je onako zaletiti i za generalni plan unutarnjeg uređenja u Beogradu!

Da nas pomogne maleni Isus!

Fr J. Markušić

[29. XII. 1935., pismo, 1 list]

Beograd, 29. XII. 1935.

Gospodine profesore,

Jučer navečer dobio sam kip Sv. Ante i postavio ga na mjesto. To Vam javljam.

Kad sam ga otvorio i pogledo prviput, bio sam se prepo, kakav će efekt imati na narod, najviše radi pozlate. Kad je došo na mjesto, među zlatne zvjezdice i dvije ciprese, oduševio sam se. Neki dapače vele, da je bolje uspio od kipa S. I.

Danas je u meni već tako stanje, da ga ne bih zamijenio ni za jedan drugi kip.

Sad ga ovako promatram: tijelo Sv. Ante zlatno je (lice i noga) da odmah kao u slici prikaže narodu, da je ono što mi štujemo, kod Boga, na nebu, a ne u drvetu kipa (*opus artis antiquae*¹⁸⁵). Isus je zaogrnut franjevačkom haljinom jer Sv. Anto milosti evanđelja i nauku Crkve daje u franjevačkom duhu, ali taj duh priznat je u Crkvi kao distingviran (veli kip) jer je franjevačka haljina na djetetu populana dragim kamenjem.

Isus ne dolazi Sv. Anti, za njega, već da preko Sv. Ante dođe narodu, zato pruža nejačke ruke, u kojima jakost je ljubav i milošta.

Dijete Isus uopće se ne može ljepše predstaviti.

Hvala Vam, gospodine profesore!

Odani:

Fr Josip Markušić

(P. S. Moguće lica i Sv. Ante i djetesceta da se moglo izraditi pomnije izglađeno, u pozlati?!)

¹⁸⁵ *opus artis antiquae* (lat.) – djelo stare umjetnosti.

[1935., nedatirana fotografija Salvatoreve svjetiljke u Šiški]¹⁸⁶

P. Salvator Zobec¹⁸⁷ je bil inicijator in duša cerkve sv. Frančiška v Šiški¹⁸⁸ – Njemu posvečena je tale lampa, ki gori pred oltarjem, ranjkemu tako drage, Svetogorske Matere Božje.*

Ah prijatelj božji! Ko bi bil mlajši, morebiti bi še dozorel do zidovja, katero bi dostojno oklepalo milijon svetih duš drhtečo sladko tiho pesem: Magnificat anima mea – memento mei!¹⁸⁹

¹⁸⁶ Fragment pisma bez oslovljavanja, pozdrava etc. Budući da pismo nije moguće kronološki točno odrediti, donosimo ga na koncu 1935. godine u kojoj je pisano.

¹⁸⁷ Salvator Zobec – vidi gore *P 118*.

¹⁸⁸ Crkva sv. Franje Asiškog (Cerkev sv. Frančiška Asiškega) u dijelu Ljubljane Šiška; gradnja crkve prema projektu J. Plečnika počela 1925., od 1928. župna crkva. Crkva je 2001. proglašena kulturnim spomenikom državnog značenja, a 2009. također kulturnim spomenikom državnog značenja u sklopu Plečnikovih djela.

¹⁸⁹ Magnificat anima mea [Dominum] (lat.) – Veliča duša moja [Gospodina] (Lk 1,46), Hvalospjev Marijin. – Memento mei! (lat.) – sjeti se mene!

1936.

185.

[6. I. 1936., pismo]

Smola!

Velečastiti – bil sem na kolodvoru. Odločil sem se, da Vam prihod naznanim – ergo sem telegrafiral – Potem grem k blagajni – kjer mi povedo, da moja legitimacija ni podaljšana – Jaz nisem mislil na to dolžnost – naši „ljubeznjivi“ sluge ki prenašajo take stvari na rektorat – me pa niso opozorili – ker je bil telegram z naznanilom prihoda že odposlan – moral sem z drugim to preklicati. Prosim odpustite mi zmedo. Ne visim na denarju – vendar pekla bi me vest, če bi brez potrebe izdal skoraj 300. Din. več –

Skušati hočem, da pridem, po ureditvi moje legitimacije v najbližjih dneh k Vam.

Sprejmite, prosim, moje spoštljive in prisrčne pozdrave na dan sv. Treh kraljev 1836 Vaš Plečnik

[12. I. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 12. I. 1936.

Gospodine profesore,

Molio sam da sretno prispijete kući i da budete zdrav i duhom odmoran, te Vas rado pozdravljam! Hvala Vam što ste došli!¹ Neobično je puno vrijedilo u svakom pogledu. Kad izradite opći plan, kako treba iznutra urediti crkvu, stvar će ići naprijed. I zaista kad se izvrši, što ste mi pričali, bit će ona nešto sasama neobično i novo u svijetu: mističan zakutak, kao za svemir, gdje će se oslobađati duša od okova tjelesnog robovanja. Vrt Getsemani, na jednom mjestu, vanredna je zamisao! A moj sveti Anto nad zamrznutim kaktusima i u osami stupova (kad dođu) sigurno je nešto vanredno. Lijep je i sveti Anto „florijanski“ u Ljubljani², samo valjda toplinom poze pred mojim, moj je inače ljepši kao misao i skupina, moguće i kao obrada.

Zar one svjećice u galerijama, što ste ih postavljali, nisu zvjezdice po svodu nebeskom, koje svake večeri anđeo prosipa nebom za naše radovanje?! (Astronomi misle naivno da se zvjezdice redaju po njihovim zakonima i pravilima, kao kad bi kozar brojio tuđe koze, a mislio da je gazda). Evo u

¹ Plečnik je u siječnju 1936. po drugi put posjetio crkvu sv. Ante. Svoj dolazak u Beograd najavio je za 6. siječnja, ali je bio iznenada spriječen i put morao odgoditi, da bi došao dva dana kasnije. U ljetopisu beogradskog samostana Markušić je to ovako zabilježio: „Isti dan 6. I. navečer namjeravao je doći iz Ljubljane naš dobri majstor, profesor arhitekt Jože Plečnik. Ali nije došo. U 10 sati prije podne stigao je brzovjav: „pridem zvečer, brzovlak, Plečnik“. Isti donosioc je donio i drugi brzovjav: „Odpustite, zapreka, ne pridem danas. Plečnik“. Kasnije je objašnjeno pismom, zašto nije došo: s kolodvora se je vratio kući. [...] Dne 8. I. navečer, u 2020 h, došao je iz Ljubljane k nama u Beograd profesor arhitekt J. Plečnik; 10. I., u 1440 h, vratio se u Ljubljanu, ostavivši za crkvu 100 din.“ Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad, str. 90.

² Misli se na barokni kip sv. Ante u ljubljanskoj crkvi sv. Florijana (Šentflorijanska cerkev u Ljubljani, Gornji trg). Plečnik je 2. II. 1934. poslao Markušiću razglednicu s tim kipom. God. 1935. Božo Pengov je izradio kip sv. Ante za škropionicu na ulazu u beogradsku crkvu.

tome je novi temelj našega daljnijega rada, zapravo Vašega. Da nismo nikada ništa stvorili, a da nam uspije ovo izvršiti, imali bi zalog spasenja, jer ljubav pokriva mnoštvo grijeha, kaže apostol.³ Ovo je pak samo idealizam rada, kršćanska misao i ljubav, drugog računa nemamo, niti ga može biti.

Vidio sam vrlo interesantnih građevina, postavljenih tram* na tram, da pače i vrlo lijepih, kao i onaj most kojeg smo gledali, ali je puno toga prazno i pogansko, jer pri izvođenju nije bilo ničega više osim naredbe, glavne kontrole i novca, dok je pri ovoj crkvi najprije bila misao i ljubav, arhitektura im je tek poslužila. Sada se ta misao uokviruje i punktira. Zašto?! Za to, da ju ipak uoči i da ovlada njime!

Sreća je da ste započeli ovu crkvu i hvala Vam! Bit ću sretan, ako ova godina 1936. bude posvećena njenom uređenju, a da to ujedno uvelike ispunji program Vašega školskoga rada!

Što je zapela „Aja Mya“⁴, to je isto jedna idealna solucija po božijem htijenju. Ima guslar, ali strune nema.

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

Zaboravljeno. Ne izmjerismo četiri rozete za „svetostanek“*.

S druge strane Sv. Ante, u osami stupova, „Gospino vrelo“ (Dragosti Sunčana, Djevice pripovijedana).

U kriпти*, ako se ne smjedne probiti skroz, mogu se ipak praviti udubine u sredini za tabernakul* (treba tabernakul) za križ, sa strane za vino, za kipove i slično.

Prilog: 7 fotografija crkve.⁵

³ Usp. 1 Kor 13,7.

⁴ „Aja Mya“ – „Saopćio mi je [prof. Plečnik], da njegov plan crkve Sv. Josipa u Sarajevu, kojeg smo mi međusobno u pismima, za pseudonim, nazivali ‚Aja Mya‘ (sarajevska Aja Sofija) nije primljen, nego da je izrada plana (osim ljubljanske, treća sarajevska) povjerena sarajevskom arhitektu Karlu Paržiku.“ Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad, str. 90.

⁵ U prilogu sadržane samo dvije fotografije s kipom sv. Ante.

[12. I. 1936., pismo s fotografijom podizanja obeliska na praškom gradu]

Po postavitvi obeliska v Pragi /Tempi passati⁶/

Ljubi gospod župnik

Večer v cerkvi živim še v sanjah. Bog ga Vam plačaj. Take stvari imele bi se obzidati kot faraonski grobi v pyramidah bile naj bi nepristopne – Meni je bilo vse tako neverjetno novo. Spominjajte se me, da mi bo božja pomoč pri nastajajočem delu – in da mi bo odpuščeno, ker sem se svojčas nepremišljeno udal P. Arkandělu⁷. Pristrčna hvala Vam in sestram za vso prijaznost! G. defnitorju, g. načelniku in mladi generaciji pozdrave. Nemojte zaboraviti na zvonik!*

Več prihodnjič! Vaš Plečnik

12. I. 36.

⁶ tempi passati (tal.) – protekla vremena.

⁷ Fra Arkanděo Grgić – vidi gore P I.

[19. I. 1936., pismo, karta, 1 list]

Beograd, 19. I. 1936.

Gospodine profesore,

Šaljem Vam 15 fotografija⁸, ali ako ih ih [!] još više trebate, rado ću poslati, to nam nije teško.

Uvijek odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁸ U prilogu sadržano 13 fotografija.

[19. I. 1936., dopisnica]

Če Bog da – danes teden bo krypta* gotova bo to ena resna posebna pesem. Veselim se je. Vse drugo, bodoče priporočam Vaši ljubeznjivi „pratnji“ znate kako kaže Mascagni⁹: Wann immer ich mich zu Arbeit setze sage ich: Lieber Gott – gib mir eine Idee¹⁰ – pristrčno nedeljski pozdrav Plečnik

19. I. 36.

Pero mi je zarjavelo, samo še en „majčkeno“ piše. Jutri si kupim novo – ergo nezamerite.

Če Bog da danes teden bo krypta gotova
 bo to ena resna posebna pesem. Veselim
 se je. Vse drugo, bodoče priporočam
 Vaši ljubeznjivi „pratnji“ znate kako
 kaže Mascagni: Wann immer ich mich
 zu Arbeit setze sage ich: Lieber Gott, gib
 mir eine Idee. Pristrčno nedeljski pozdrav
 19. I. 36.

⁹ Pietro Mascagni (1863.–1945.), talijanski skladatelj.

¹⁰ Wann immer ich mich zu Arbeit setze sage ich: Lieber Gott – gib mir eine Idee (njem.) – Kadgod sjudnem za posao, kažem: Dragi Bože, daj mi ideju.

[21. I. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 21. I. 1936.

Gospodine profesore,

Veseli me kripta* i „pjesma“, koju tamo spremate. Tajna Vašeg uspjeha duh je božiji i ljubav. I sve Vam je dosada „pjesma“ bila, tek smo mi ovamo, nemarni đaci, koju strofu nepazljivo ispjevali.

Sigurno ovaka crkva nije dosad napravljena, a ne će doskora ni biti: koliko je uspjeha [!] arhitektura, toliko je i njena liturgičnost a tko ne bude gledao liturgičnost, ako što i vidi, ne će razumjeti.

Kad ste bili ovdje ipak ju niste pogledali u svim njenim pojavama, na primjer oltar* S. I. kad se misa govori: usljed gorućih svijeća buđenje života u stupovima. Ili kad se na Vel. oltaru dijeli sveta pričest, otvara i zatvara tabernakul*: svjetlucanje po bedemskim stijenama, kad se otvaraju ili zatvaraju vratašca: kad se zatvaraju, vidi se da nešto dragocjeno – skrivate!

U nekoj sintezi rekavši, meni se ovako čini: mi smo bili siromašni, a Vi ste i radi franjevačkog simbola i radi potrebe htjeli siromašno praviti, stoga ste Vaše nastojanje morali veoma potencirati, da nešto barem umjetnički naročito ispane, kad se ne možemo pomoći skupim materijalom. Nema dakle skupog namještenja, ali zato je ispala dosad neviđena ljepota – jednostavnosti. U tome je ujedno i pitomost ove crkve, dok bogati namještaji odbijaju i straše, i da u nekim velikim crkvama nema zakutakâ za „male svece“ (bivši razbojnik kod križa, Dizma¹¹, ili Vaš Tilden v Repnjah¹²), čovjek bi bacio kapu i bježo iz crkve.

Bogati materijal je za umjetnost arhitekture pogibeljna stvar, kao i odijelo u modernom životu (ili puder). Uprav na današnjim ulicama, u najveće doba krize, vidiš na ulici gospodina u engleskim tkaninama, a kad tamo: u

¹¹ Usp. Lk 23,39-43.

¹² Repnje, naselje u općini Vodice, sjeverno od Ljubljane; Sv. Tilen nad Repnjami, crkva izgrađena 1731. god.

njima je mangup. Puderom se markirala baba (bez zamjerke!). Zaista ima take arhitekture.

Za našu crkvu još ovo opažam: nikad se ona ne će moći dovršiti, pa da se rekne: gotova je, nema ništa da se doda, jer je neizmijerna mogućnost popunjavanja. Rad će biti njena molitva, i on će biti vječan. Blago se nama, koji ne ćemo nikad svršiti! Eto baš ono, što spomenuste o grobovima egiptaskih careva, zbilja zar ne bi trebalo ovu crkvu, kad bi bilo mogućnosti, od ulice ograditi nekakvim zidovima, ali tako da oni budu dio crkve, a ne – ograda!?

Što se tiče „križnog puta“, on je, kao umjetnina, moguć samo u jednoj kapelici, kako ste rekli, i ja se čudim, kako ja tog Kolumbovog jajeta¹³ nisam znao postaviti na vrh?!

Molim se Bogu za Vas, da uzdrži Vašu čudnu mladost!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹³ Kolumbovo jaje – legenda prema kojoj je Kolumbo, talijanski pomorac i istraživač, da bi dokazao kako je sve moguće, razbio jaje tako da je ono udubljeno moglo stajati na stolu. Markušić aludira na svoje „neznanje“ u pitanju rješenja „križnoga puta“ u crkvi sv. Ante.

[21. I. 1936., pismo]

Velečastiti

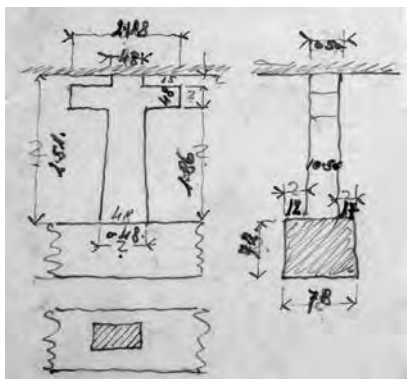
Prosim Vas lepo, naročite parlijru g. Stevu¹⁴, da mi v priloženo skico napiše točne mere.

Nekatere mere izmeril bo pomočjo lestve, nekatere morebiti tudi pomočjo droga in „Senkblei-a“¹⁵. bil bi izmeril to zadnjič, pri Vas, sam – ali vsaki pogib rok in trupa povzročil mi je bolečine – še danes nisem v redu –

Bolj ko bo natančno to kar mi narišemo, tem večja bo sicurezza¹⁶ event. izvršitve. Vem da bo to izmerjenje neprijetno – ali pri previdnem delu bo šlo vse brez nesreče.

Do konca tedna bo, tako upam, krypta dorisana – nakar Vam jo pošljem v pogled. Po krypti pride v delo presbyterij*, vobče interieur cerkve. Zato bi rad imel potrebne mere čimpreje.*

Ako Vam bo krypta sprejemljiva /: tako namero nosim v srcu ./ potem pridem zopet k Vam, s konceptom interieura resp. presbyterija, da se o enem in drugem dodobra porazgovorimo – !

Brezogledno, ali se Vam bo krypta svidjajala ili ne – uvidite, koliko potrpljivega dela zahteva taka stvar, zato prosim nezamerite večno molestiranje Vašega nemirnega Plečnika.

21. jan. 36.

*križ ali je tak ali drugačen
prosim takole detailno izmeriti.*

¹⁴ U kronici beogradskog samostana sv. Ante kao palir radova spominje se Ferenc Barta. Vidi *P 133*. Tko je bio palir Stevo, nije jasno. Stevan Apro bio je poduzetnik koji je preuzeo gradnju crkve. Radi li se o istoj osobi, ne može se sa sigurnošću kazati.

¹⁵ Senkblei (njem.) – visak.

¹⁶ sicurezza (tal.) – sigurnost.

[23. I. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 23. I. 1936.

Gospodine profesore,

Dogovor kuće ne obara, zato Vam pišem, a kad dođe palir* te izmjeri što ste poručili, moguće još danas, mjere ću Vam poslati na suho. I u mene ima nemira, za to pišem, dok se, rekoh, nije kripta* završila. Ako dođe od mene koji kamečak (kamenčić) neka bude za škaljanje (podmetanje sitnog kamena da se uravnoteže blokovi).

Držim da smo uspjeli sa „Svetostankom“*, jer se vidi njegovom pogodnom majstorskom i[z]gradnjom i pristojnim materijalom, da se u njemu kriju velike dragocjenosti. Ništa nije izvještačeno, ništa „pravljeno“; čovjek je udesio božije darove te oni slave Boga: „Blagosivaj, sve čime zemlja rodi, Gospodina.“ (Psalam)¹⁷

Tako treba raditi kriptu, ne onako dragocjeno, ali onako brižno, jer kao što nam Tabernakul* treba za Svetinje, kripta treba za mistiku, za isticanje porađanja Crkve i njena najintimnijeg komadića kršćanskog života iz katakomba. Treba da tu bude pjesma, kako Vi pišete da jest i da zaista interesantnošću i ljepotom privlači vjernika, ne samo pukom potrebom! Trebao bi i ovdje Tabernakul za odlaganje Svete Tajne u velikoj nedjelji. Velika je praktična potreba već u tome, da se može misa govoriti, kad se u crkvi nešto gradi, da o drugim stvarima šutim. A kako će, iz liturgičnih potreba pogleda, biti lijepo gore, kad se dolje oficije* moli; kako će biti lijepo, kad dolje borave Sestre, i ozdol izlaze pred oltar* na svetu pričest i opet se vraćaju?! (Crkva stoljećima izlazi iz katakomba, i opet se u njih povraća.) Napominjem dvoje (bi li moglo biti?):

1. Ne bi li trebo patos u kripti biti od bijelog kamena radi svijetla?!

2. Ne bi li se, ukoliko moradne ostati ovaj tram* (famozni kontratreger*) mogao on na nekoliko mjesta izdupsti, praktički za ormariće (kalež*,

¹⁷ Ps 148.

relikvije* itd.), a estetski upotrebiti za ures, sa brončanim vratašcima, ili slično?!

— Stil naše crkve ne ulazi ni u jedan od poznatih stilova (kao što ni oni nisu spadali u prijašnje) nu on sam bi se, ukoliko je moda, mogao nazvati liturgičnim. (Inače je bolje pri jednoj zgradi ne govoriti o stilu, nego samo o tome, da li valja ili ne valja?!) Liturgičnim ga zovem zato, jer je sve mišljeno, i u cijelosti i u pojedinostima, samo u liturgične svrhe, ništa za ures. A ukoliko je i na ures mišljeno, i on je uglavnom za liturgičnost. Nu u tom baš i jest najveći ures, što nema ni jednog komada da je sam o sebi, svi su povezani međusobno, tako da videći jedno i drugo, moraš reći: ni ovo nije moglo izostati, jer je ovo radi onoga, i svi su skupa logično usmjereni krajnjem cilju liturgičnosti crkve (i galerije, dok neki još pomišljaju, dok nisu izgrađene, da su one za luksus.)

Hvala Vam, što ste došli!

Odani:

Fr Josip Markušić

[24. I. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 24. I. 1936.

Na suho:

Molim inače, da mi povratite Vaše pismo, jer nešto je na njemu kotirano¹⁸. Žurio sam se da Vam pošaljem, stoga mogo „preštampavati“.¹⁹

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Pozdravlja palir*, gosp. Ferenc Barta²⁰.

¹⁸ kotirati – ovdje: obilježavati kote, točke ili pozicije građevinskih elemenata. Nejasno je na koje „kotirano“ pismo Markušić misli.

¹⁹ Misli se na natpis na oltaru (vidi Markušićevo pismo od 30. XI. 1934. – *P* 97).

²⁰ Ferenc Barta, građevni poslovođa (polir) kod radova na crkvi sv. Ante (*P* 133).

[27. I. 1936., pismo]

Vladarji, državniki, vojskovodje postanejo. Omadežujejo se s krvjo, krivico in grehom vsake vrste ter prenašajo napore in največje muke vesti

*učenjaki, fabrikanti, podjetniki postanejo – mučijo se noč in dan – premišljajo o teku zvezd, o teku denarja, o načinu varanja – vse to in vsi da ubeže telesnemu delu. Ustanovljajo celo šole in navajajo mladež z sataničnim rafinementom k nasledstvu – ne misleč da rodi greh greh. Meni se zdi da stoji nekje zapisano *Ite ad Josephs*²¹ – Morebiti bo treba vendar bližje priti – res bližje priti temu Možu –*

Čudno mi je pri srcu. Hotel sem narediti nekaj močnejšega. Štednja prostora me je vezala. Ne bojte se odkloniti to delo. Moj pogum more biti eventuelno drugim v pogubo. Pošljem Vam načrt – detaili se delajo v nasledju – Na načrt pripisane so kvadratne in kubične izmere. Če Bog da srečo, da dodelam interieur cerkve, ter pridem k Vam na razgovor in – rakijo – poten se o vsem dopodrobna pomeniva – pred tem tako ne boste oddali stvari v izvršitev, ampak preskrbeli si samo oferte pod vidikom prvovrstnega materiala, izvršitve in montaže etc.*

O stopnicah iz presbiterija v krypto* /: priporočil bi Vam te, bodisi iz brušenega betona :/ z uporabo dolomitnega peska /: ali pa masivne hrastovine :/ ter o prehodu k njej iz samostana, dogovoriti se hočemo tudi o priliki mojega „visokega“ obiska. Posebno o tem prehodu se da morebiti še mnogo premišljevati. Jaz sem zamislil belo samo okrog Najsvetejšega – hočete li pa tudi tla – storite po volji – Mislim da imate pri Vas neke posebne vrste beli mramor – če se ne motim „Arandelovac“* neka se Vam vse oferira* iz tega kamena. Kovinasti tabernakel* je pregrnjen s plaščem, s katerim se more popolnoma zagrniti. Event. več plaščev v liturg. barvah.*

²¹ Izreka „*Ite ad Joseph*“ („Idite Josipu“) potječe iz biblijske priče o gladi u Egiptu kada narod moli faraona da im dadne kruha, a on odgovori: „Idite k Josipu i što vam on rekne, to činite!“ (Post 41,55). Josip, sin Jakovljevi, kojega su njegova braća iz zavisti prodala, a on se u Egiptu domogao kraljevskoga prijestolja.

Peči Vam v krypto na žalost nisem vedel umestiti – Bože – vsaj veste da so ti neusmiljeni ljudje na polno zidali celo to brez votlin.

Morebiti bi se dalo ogrevati klopi električno bilo bi zelo praktikabel – vidite koliko je tu vprašanj!

Neki Srbin v šoli prosil me je – pa smo naredili priloženo vabilo.

Pa še tole, brez zamere: Ali imate Vaše WC v samostanu postavljene na lesene stropce? Ako to, pazite da ne pride v hišo in les goba!!

Prisrčno Vaš Plečnik

27. jan. 36.

[28. I. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 28. I. 1936.

Gospodine profesore,

Prema nacrtu kripte*, kojeg sam dobio, izlazi da je ona lijepa kao i sve ostalo, ili najljepša od svega. „Res“²² da je pjesma to! E, jedva čekam da sve bude gotovo, a onda ćete se i Vi čuditi (i ne ćete žaliti truda.)

Nemoguće je da Vas netko nasljeduje u invenciji, skladnosti, ljepoti i toplom bogoljupstvu nacрта!

Upravo strah od kvarenja mene je natjero da u svemu bježim u Ljublanju, dodavši plus tome Vaš nadzor. Mogu tražiti neke ponude u Beogradu, sa „garancijom“ da bude jednako, „in suo genere“²³, onome gore; ali svakako osim tabernakula*, svijećnjaka i ampula*, što je nemoguće da se ovdje napravi bez prigovora! Nu za stepenice i ogradu (naslon) mislim sve od betona, ipak treba plan. (Da ne ispane crne čakšire* bijelim koncima iskrpljene.)

A da li će Vam ovako uspjeti i Vrt getsemanski?!

Išao sam neki dan u crkvu (idem po nekoliko puta na dan) i tamo u jednoj kapelici, gdje je mišljena ispovjednica, dođe mi slika Getsemanskog vrta. (Nemjerodavno.) Danas tamo stoje, od glavnih vrata crkve na desnu stranu, četiri velike cipse²⁴ (3 m) i četiri male, a onda mi dođe slika, nešto da vrt ovako ispane: četiri cipse za masline, treba još da dođe 14 malenih postaja „Križnoga puta“, u pojasu (ne znam u kojoj širini) na kojem će se nalaziti postaje, da bude polje udešeno od zlatnih drvenih zvjezdica, kao u „kropilniku“²⁵, pod slikama uljenice učvršćene u zid, da se pale kad je pobožnost. Veliki pàs obložen crnim kamenom. Moguće koja stalna stolica

²² res (slov.) – istina, doista, zbilja.

²³ in suo genere (lat.) – na jednak način, po istom uzoru.

²⁴ čempres.

²⁵ kropilnik (slov.) – škropionik, kamena posuda za svetu vodu.

od kamena. (Isus je tri puta pao pod križem.) Moguće jednostavna kameni-
ta menza* uza zid, da se od nje daje blagosov, a i za uresne svrhe? (Da li i
grob Isusov pod menzom?)

Samo da slike od postaja izradi majstor-slikar, a ne kakav brljo
(Schmutzmeister²⁶).

Bože moj, velike li pjesme, kad svu crkvu uredite! Dodite, ima još puno
govoriti. Sad mi je tek žao za Aju Myu što je na guslama u Sarajevu mjesto
žice bila – oputa. (Der Riemen für die Opanken.²⁷)

Odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Kad bi mogle moje kanonske tablice za dva oltara* približno uspjeti
kao priloženi letak „Srbinov“, najvolio bih ih tiskati.²⁸

²⁶ Schmutzmeister (njem.) – nespretnjaković, neuredan, traljav čovjek.

²⁷ Der Riemen für die Opanken (njem.) – oputa, kožni remen kojim se vežu opanci.
Markušić ovom slikom aludira na odbacivanje Plečnikova „otmjeno“ (žica!) plana
za katedralu sv. Josipa i prihvaćanje „primitivnog“ (oputa!) arhitektonskog rješenja.

²⁸ Letak pismu nije priložen; nejasno na što se misli.

[1. II. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 1. II. 1936.

Gospodine profesore,

Držim da jedino nedjeljom imate neku vrstu odmora, ukoliko ga uopće imate, nu eto ću Vam i taj jedan nedjeljni dan odmora uznemiriti pismom.

Kriptu* neprestano „čitam“, te sam stigo do nekih nejasnoća i jedne teškoće. (Osobita Vam hvala na sabranom opisu materijala, da mi majstori ne uvale čavče (die Dohle²⁹) pod goluba.)

Kad imadnete zgodu da mi razjasnite, molim najponiznije:

1. Prema sadanjem stanju, plus nadodavanju plafona, cementne podloge i ploče u asfaltu, koliko će trebati kopati zemlju?! Koja je visina svršene kripe?!

2. Šta su ono, po crtežu neobično lijepi stvari na klupi među svjetiljkama, 3 + 3 ?! Bi li se mogo dati još sada jedan detalj od njih?! Ako ono ispane u stvari kao što je u skici, to će biti fenomenalno! (Alal mu vjera, kaže Srbin!)

3. Čemu ona dva stupa od cigle (da li da se zaokruži i sabere šupljina?) i na što se naslanja drvena klupa s obje strane oltarića*?!

Jedna teškoća.

4. Ipak mislim da one rupe pod crkvom, unaokolo, (die Löcher³⁰) mogu vrijediti u vremenu za sakrivanje čegagod, (sila Boga ne moli, kaže Bošnjak) za to bi rado znati, kako bi mogli dobiti inače prilaz u one rupe (za jazavce) kad se zatvori postojeća nevolja iz kripe?!

– Što se tiče trama* poviše oltara, gledajući već prijašnje Vaše skice i urese, koji ne će ni sad izostati, padaju mi na pamet molitve vjernika koje

²⁹ Dohle (njem.) – čavka.

³⁰ Löcher (njem.), množina od: Loch – rupa, otvor.

anđeo prinosi Bogu. Crkva moli u misi: „Žar ovaj neka uzade tebi, Gospodine, a nad nas neka siđe milost tvoja“³¹. Veli pak anđeo u knjizi Tobijinoj: „Kad si se molio Bogu i mrtve pokopavo, ja sam prikazivo molitve Tvoje Gospodinu.“³²

Odani:

Fr Josip Markušić

³¹ Danas više nije sadržaj misne molitve.

³² Tob 12,12.

[2. II. 1936., pismo]

Velečastiti gospod!

Samo „en mejčken“ je trajalo, pa smo dorisali vse potrebne detajle. Polagoma upam, dobiti za primerjavo, tudi vse oferte razen zidarskih. Sinoči prosil sem za mizarske od moža – ki je izvrševal že dela v oficirskem domu pri Vas – začenj am „telovaditi“ v presbyteriju* – v resnici trajalo bo to že več tednov – Bog se nas usmili z mislijo sasvim jasno in „dobro kot kruh“ – V Getsemane še nisem. Vaše misli so mi izredno všeč. Nad mero se mi dopada želja po svežem zelenju. Vaš popis prestavil me je v veliki teden, wo Natur und Christus so erhaben harmonisch im Kampfe leidend vor uns stehen. Alles das – eine reinste Musik wie sie urewig vollkommen gesungene Recitation von Psalmen etc. ausdrücken.³³ Seveda umestitev 14. postaj etc. etc. „za nobene denarje“ ne v frizu etc. etc. to čemo videti kaj nam bo morebiti navdahnjeno! Danes to še ni v naših rokah. Več mrtvi Schikaneder³⁴, slikar, svoj čas pri nas v Pragi, imel je dame v šoli. One so skovale nanj, meni tako lagodni verz: Pero = feder, kůže = Leder, hezky člověk = Schikaneder /: hezky = hübsch :/ ³⁵ Predpust je. „Proč bych se neradovalí, když nam Pan Bůh zdraví dá³⁶ – Vi ste zame ena prečudna „prikazen“! Tako rad Vas imam! Neka Gospodin to prijateljstvo očuva in oplodi – Več Vam ne morem reči. Vedite pa, da Vaše pisma samo enkrat berem zato da me ne pohujšajo! Enfin³⁷ – ne bojte se: ako gre člověk dan za dnem od mize do mize ter mora pri vsaki posebej reševati in voditi posebno nalogo – ki si jo je sam izmislil, paziti na brezbroj malenkosti, detailov, z milom in krtačo*

³³ wo Natur und Christus so erhaben harmonisch im Kampfe leidend vor uns stehen. Alles das – eine reinste Musik wie sie urewig vollkommen gesungene Recitation von Psalmen etc. ausdrücken (njem.) – gdje priroda i Krist tako uzvišeno harmonično stoje pred nama pateći u borbi. Sve je to – najčišća glazba kakvu izražava od praiskona savršeno pjevanje psalama itd.

³⁴ Jakub Schikaneder (1855.–1924.), češki slikar.

³⁵ Feder (njem.) – pero; Leder (njem.) – koža; hübsch (njem.) – lijep.

³⁶ Proč bych se neradovalí, když nam Pan Bůh zdraví dá (češ.) – Zašto se ne radovati kad nam je Gospod Bog dao zdravlja.

³⁷ enfin (franc.) – napokon, konačno.

prati in drgniti barbarstvo iz maturiranih mladenčev in deklet etc. etc. da wird man verflixt bescheiden! So eine Canaille von einem „vortragenden Professor ist der reinste Spass dagegen. Aber – man profitiert auch viel dabei, man wird gelenkig, mutig und, mit Respekt gesagt auch fromm.“³⁸ Ježiš Maria a Josefe – pomozte mi“ – verjemite mi, ta obupljivi klic v tesnobi trenutka, pomagal mi je premnogokrat da sem se „zmagoslavno izvil iz soteske – o – zato sem tako dobro razumel Mascagniju³⁹ – Mogoče se mi smejete – einerlei⁴⁰ – meni je življenje in vse vsaki dan večja skrivnost največja pa da me ljubi Oče nebeški strpi in še gleda – Pa dobro, da se tega čudeža ne spominjam uvijek – Sonst müsste ich ja schon längst „aus der Haut fahren“. Wie dass ist, weiss ich es freilich auch nicht genau! Wollen Sie’s hochw. Herr versuchen? Ach nein, wozu! Geben Sie mir die Hand, bleiben wir uns gut, heute, morgen und immerdar⁴¹ – Kajti: tu smo „samo še en mejčken“ Sedaj pa en lep, spoštljiv in prijazen pozdrav – potem pa urno v peč pismo Vašega Plečnika

2. febr. 36.

³⁸ da wird man verflixt bescheiden! So eine Canaille von einem vortragenden Professor ist der reinste Spass dagegen. Aber – man profitiert auch viel dabei, man wird gelenkig, mutig und, mit Respekt gesagt auch fromm (njem.) – tada čovjek postane vraški ponizan! U usporedbi s tim takav gad od profesora predavača čista je zabava. Međutim, pri tome se također mnogo profitira, postaje fleksibilan, odvažan i, s respektom govoreći, i pobožan. – Odnosi se na Plečnikovu izjavu da uvijek moli Boga za nadahnuće (vidi njegovo pismo od 19. I. 1936., P 189).

³⁹ Pietro Mascagni (1863.–1945.), talijanski skladatelj.

⁴⁰ einerlei (njem.) – svejedno.

⁴¹ Sonst müsste ich ja schon längst „aus der Haut fahren“. Wie dass ist, weiss ich es freilich auch nicht genau! Wollen Sie’s hochw. Herr versuchen? Ach nein, wozu! Geben Sie mir die Hand, bleiben wir uns gut, heute, morgen und immerdar (njem.) – Inače bi se moralo već odavno „pobjesniti“. Kako to točno izgleda, ne znam naravno ni sam! Hoćete li, velečasni gospodine, pokušati? Ah, ne, čemu! Pružite mi ruku, ostanimo dobar jedan prema drugome, danas, sutra i znavijek.

[10. II. 1936., pismo]

Velečastiti! V priloženem ponudba g. [Avgusta] Menceja!

Danes konferiral sem z gosp. Jankovičem = [Alozij] Vodnik⁴². On Vam pošlje sam oferto za dela kamnoseška. Černe⁴³, [Alozij] Vodnik in Mencej Vam dajo skoraj popoln pregled vseh stroškov. Prosim, ne imejte te, po meni povzročene ponudbe za vsiljevanje. Ako bi naročili dela pri Vas, bil bi zadovoljen – že radi odgovornosti. Ostalo se razvija z božjo pomočjo – kakor upam, ugodno. Sevé da vse dosti dela – nečem se pre nagliti.*

Bodite z Bogom! udani Vaš Plečnik

10. febr. 36.

⁴² Nakon smrti kamenoresca Alojzija Vodnika 1939. radionico je preuzeo njegov nećak Alojzij Jankovič.

⁴³ Anže Černe, stolar iz Šentvida pri Ljubljani.

[14. II. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 14. II. 1936.

Gospodine profesore,

Bio sam otsutan, po Srbiji, 6 – 7 dana, zato nisam mogo odgovoriti na Vaše dragocjene brige, pošiljke i – pisma. Sve sam primio: Vaša dva pisma i daščicu s ponudama, te zasebnu ponudu gosp. [Alojzija] Vodnika. (Prilažem da vidite njegovu ponudu: prvu i drugu ispravljenu.⁴⁴ U jednom se samo kolebam, u kamenu: toliko sam zaljubljen u podpeški* mramor, radi refleksa svijetla.)

Hvala na tolikim brigama i tako intenzivnoj ljubavi za umjetnost, za svetu Crkvu, ime jugoslavenske domovine i za – mene. Ali još Vam hvala, iz prijašnjih pisama, na primjeru, naročito prema đacima, kako može biti profesor kao nastavnik, umjetnik i – čovjek (a to je zapravo kršćanin)!

Žao mi je, da mi gospodin [Avgust] Mencej u ponudi nije stavio još dvoje: reflektor i 6 umjetnih cvjetova, one što su nacrtani u kriпти*, bezuvjetno zlatni, koje ja tako volim, ako ispanu simpatični kao što su na skici kripte! Volim ekstra-umjetničke cvjetove, barem za kriptom, ali pozlaćene, jer mi se nekako čini, da oni ovdje spadaju. Kripta je za mene uvijek spomen katakomba, sa darovima plemenitih matrona, obraćenih, sa dragocjenim nakitima, gdje nisu mogli doći ljubimci sunca: cvjetovi i trave, inače najefektniji nakit božiji. Naravski da će biti u kriпти i živoga cvijeća, jer smo danas iza milanskog edikta (313.) Obilje i neumrlost kršćanske ljubavi!

Oltarski* kamen, ja sam zato, ako bude ikako moguće, da bude masivan, monolit. Jer kamen ima svoju dubinu!

Poslat ću Vam dvije borove daščice za uzorak, a prilažem ujedno promjerenu kriptom i njena stepeništa⁴⁵, ako smo dobro razumjeli. (Bosanski bor bijeli i crni.)

⁴⁴ Priložene ponude Alojzija Vodnika, Kamnoseška industrija, od 10. II. 1936. i 12. II. 1936.

⁴⁵ Nije priloženo pismu, ali zato na zasebnom listiću: „Promjerenu kriptom za stepenice poslat ću, mislim, sutra. Za onoga, koji mi mjeri, to izgleda odveć „znanstveno““.

Svi mi govore, da ponutricu crkve samo Vi možete svršiti prema – originalu, bez patosa i falzifikata, a Vaše opet nacрте samo ljubljanski majstori pod Vašom komandom. Oni imaju uistinu komandanta, ali kojega će nažalost, i ako danas znaju, kašnje bolje znati.

Crkva nam je svaki dan drukčija, svako doba godine i svako doba dana. Vi kad budete došli, bezuvjetno bi morali udesiti tako, da ovdje budete jedan cio utorak, da pogledate narodnu pobožnost.

Bože moj, to Vam moram reći, da su Vaša predanost poslu i zanos kao „fanta“⁴⁶ od 25 godina, te savjesnost, velika rijetkost, moguće izuzetak, a uspjesi neograničeni. To Vam rekoh, no priznajem, da je to božija milost (za mene očita) uz Vašu suradnju. Hvala, mislim, puno i bratu⁴⁷, koji se imenuje na jednom prekrasnom kaležu*: „Andreas famulus Christi“.⁴⁸ Dakle, oprostite mi ovo, jer Vi rado zamjerite slične ispade; oprostite, u mene ni u kojem slučaju nema komplimentata, s čega i nisam za „finijeg“ društva, koje vjeruje samo u laži i „trajnu ondulaciju“*.

One natpise u kripti, uzduž i poprijeko, sa Vašim slovima i šarama neobično volim. (Naert Natpis u crtežu kripte u jednom od najnovijih pisama, nije ga bilo u nacrtu.) Razmjerno nije skup, a za oči je efektan, za dušu mističan.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁴⁶ fant (slov.) – dječak, momak.

⁴⁷ Andrej Plečnik, Plečnikov stariji brat, svećenik.

⁴⁸ Andreas famulus Christi (lat.) – Andrija, sluga Kristov. Kalež se čuva u Nadbiskupskom uredu u Ljubljani; sada je trajno izložen u Narodnoj galeriji.

[16. II. 1936., dopisnica]

Velečastiti

*Radimo – a svaki dan više vjerujemo da je prisotna Vaša pomoć – !
Hvala zanjo i današnje pismo Vaš P.*

16. II. 36.

Velečastiti
Radimo – a svaki dan više vjerujemo
da je prisotna Vaša pomoć – !
Hvala zanjo i današnje pismo
16. II. 36. *Vaš P*

[17. II. 1936., dopisnica]

Vzorak! Živio!

Ne pomišljati!

Škoda da ne morejo biti tla iz bora! To bil bi salon ~~X~~! Vprašajte ne bi li se dobilo altar* iz jednog bloka takovog bora /: je kao cedra libanonska :/ To bi bilo lepo – Bože! Ako ne, sestavil bi jaz – pomoćjo profila dva manjša bloka v jednog – Živio! Otroče se na vse to veseli Vaš P.

17. II. 36

Vzorak! Živio!
 Ne pomišljati!
 Škoda da ne morejo biti tla iz bora! To bil bi salon ~~X~~!
 Vprašajte ne bi se dobilo altar* iz jednog bloka takovog bora /: je kao cedra libanonska :/ To bi bilo lepo – Bože!
 Ako ne, sestavil bi jaz – pomoćjo profila dva manjša bloka v jednog – Živio! Otroče se na vse to veseli Vaš P.
 17. II. 36

[19. II. 1936., pismo]

Velečastiti gospod!

Altar – monolith iz črnega bora! Nemojte se bati, da popoka – temu se da dosti primitivno odpomoči! To će biti moja skrb. V slučaju, da so Židje Bosni vse velikane, ki so tam rastle od dneva stvarjenja izsekali in požrli, zadovoljiti se hočem tudi z manjšimi komadiči! Zaljubljen sem v ta črni bor – tudi v beli, ki je lep kot cipresa – Kako krasen je taki komadič božjega stvarstva! Poznate te Deum Laudamus⁴⁹, text in melodijo. Kaj je vse ostalo mijavkanje in krčevito napenjanje proti temu.*

Ostalo gre pokorno z „mujo“ dalje: Uvidimo. Če ne bo vrijedilo – bo allenfalls⁵⁰ krepka pobuda – ki pové kaj se da še vse iz tega prostora narediti. Kadar pridem k Vam, če Bog da, prinesem seboj tudi nekoliko „brinovčka“⁵¹ – da Vam okrepim in uravnovešim živce preden pred Vami razgrnem moj neumrjoči umotvor – Upam, da se i Vi revanširate z nekoliko rakijami – Konec prihodnjega tedna bo stvar nemara že kopirana – Ni mogoče take stvari narediti kot in einem Aufwaschen⁵² – hočete li, v tempu „olympijskih borcev.

Gospod moj – to z zlatimi rožami – seveda – ampak kako naj bi se bil osmelil jaz kaj takega domisliti, želeti, predlagati!

Mere krypte etc. prejel. Hvala lepa!*

Prijazno so sprejeli potujočega žonglerja v samostan. Videl je ubožak tam pobožne in učene može – Bolelo in skrbelo ga je, ker je tako neuk in nezmožen Boga in Njegovo sveto Mater enako častiti.

Pri nočnem obhodu, pride opat tudi v cerkev – ter se oprezuje nenavadnemu presenetljivemu gibanju: Pred altarjem in Našo Ljubo Gospo vidi

⁴⁹ Te Deum laudamus (lat.) – Tebe Boga hvalimo. Početne riječi pohvalne pjesme, nastale vjerojatno u 4. st.

⁵⁰ allenfalls (njem.) – u svakom slučaju.

⁵¹ brinovčec – žestoko alkoholno piće: klekovača, borovička.

⁵² in einem Aufwasch(en) (njem.) – odjednom, ujedno, zajedno.

ležati na hrbtu – na komolce oprtega žonglerja ki z vso umetnostjo z nogami igra žoge. Opat čaka konec igre ter vpraša začudenega tujca po vzroku njegovega početja: oh Gospod – tako kot Vi ne znam pa sem hotel po svoje izkazati ljubezen in čast tej lepi Vaši M.B.⁵³ Srednjeveška franc. historija tako nekako sem jo jaz slišal – Es ist ja alles was ich tue u. mache „für die Katz“ – aber dem l. Herrgott ist mein Jonglieren vielleicht auch recht⁵⁴ Vaš Plečnik

19. II. 36

Ne zamerite mi papir in pisavo moje spoštovanje do Vas – ne istovetite s žejnim papirjem

Ne zamerite mi ne oblika ne vsebino mojega pisanja.
Vi ne morete misliti. Kolikor smikca je smikca
napisati pa napisati le tri besede

⁵³ M. B. – Majka Božja.

⁵⁴ Es ist ja alles was ich tue u. mache „für die Katz“ – aber dem l. Herrgott ist mein Jonglieren vielleicht auch recht (njem.) – Sve što radim i činim jest „uzalud“, ali je dragom Gospodinu Bogu moje žongliranje možda i pravo.

[22. II. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 22. II. 1936.

Gospodine profesore,

Primio sam dvije karte dopisnice i jučer pismo, te se zahvaljujem na distingviranoj pažnji, ljubavi i brigama! Da Vam se javim sa dvije riječi:

Veselim se da tako napreduju poslovi oko unutarnjeg uređenja crkve: radovat ću se, kad imadnem pregled od svega.

Vjera i ljubav, to su stožeri svijeta. Ovdje je ona točka za koju reče valjda Arhimed⁵⁵, dajte mi uporište, o koje da se poduprem, pokrenut ću zemlju. Tko ima vjeru i ljubav, taj je uvijek u zanosu i oduševljenju, te mu uspijevaju poslovi, kao ti Vaši. I cvijeće cvate iz oduševljenja. Ako ga nema, i ne cvate. Koje pred zimu ~~cvate~~ sačuva svoje oduševljenje, i zimi cvate kao i u proljeće.

Imam jednu napomenu za glavni oltar*, o čemu dosad nikad spominjo nisam, ako mislite da ide i da se može smjestiti. Za odlaganje gostarica* za vodu i vino, za ostavljanje kaleža* kad je asistencija*, trebao bi jedan sto, u visini običnog pisaćeg stola, ili viši (100 – 105 cm), u našem slučaju od kamena, i po mogućnosti na obje strane oltara, veličina ne velika, oblik akomodiran bedemima!

Informiro sam se za crni bor. Ali kao što je sad u Bosni nestalo junaka, a narodile se šmrlice (Weichlinge⁵⁶) tako je nestalo i divovskih borova. Kaže mi upućen čovjek, da se borova može dobiti jedino ove dimenzije: priječnik posječenog drveta 60 cm. Kad se izreže u četvorinu, ostaje 35 cm (do 40 cm). Onda bi se dakle naš oltar mogao sastaviti od 6 komada, kao što se vidi u priloženoj skici⁵⁷, te bi bio šaren ko – djetlić (Buntspecht⁵⁸).

⁵⁵ Arhimed (287. – 212. pr. Kr.), antički matematičar i fizičar.

⁵⁶ Weichling (njem.) – slabić, razmažen čovjek.

⁵⁷ Skica nije priložena.

⁵⁸ Buntspecht (njem.) – djetao, djetlić.

I ja sam za to, da se iz arhitekture, kao i Narodne Banke, izbace patvori-
ne i falsifikati. Ne vidi se na umjetno oko. Izvana viks* a unutra niks!

Javljam jednu neugodnu vijest. Pokrivanje zvonika ne ide, pa ne ide.
Traže mi 3500 din. A ja mislim da je to bacanje novca za kratko vrijeme.
Šaljem nacrt na viđenje.⁵⁹

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Graffiti.

1. Columba mea in foraminibus petrae in caverna maceriae. (Cantica C*.
II. 14.) – Golubica moja u pukotinama pećina u zaklonima zidova. (podra-
zumi, raj!)⁶⁰

⁵⁹ Nacrt priložen s navedenom sumom od 3361 din., potpisom Ferenc Barte i bilješ-
kom „Pokrivanje zvonika (ovako kako jest) 24. I. 1936.“

⁶⁰ Pj 2,14. – Redni broj 1. pretpostavlja da će slijediti i daljnji „graffiti“, ali njih nema
ili tekst nije sačuvan!

[23. II. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 23. II. 1936.

Gospodine profesore,

Suza ide na oko, nema inače kuda, a ja k Vama po savjet, u svakoj prilici.

Velike nedjelje namjestimo nekako Grob Isusov u jednom od starih oltara*, koji ujedno ima i nešto tabernakula*, gdje smjestimo Sv. Tajne i na kojem eksponiramo sveti sakrament* u pokaznici. Ali gledajte, dva lijepa oltara ostaju prazna, a mi se patimo sa lupatcima (Scheiter⁶¹).

Ja bih htjeo, barem kvasi privremeno, da namjestim Grob Isusov na oltaru S. I., od crne borovine, polirano, ali ne znam kako bih?! Ipak da bude jednostavno, ako se kašnje napravi stalan grob u vrtu Getsemani.

Moguće nešto slično, kao ovo:

1. Da se na menzu* oltara postavi borova daska, koja bi sizala do kraja prvih kamenitih stupova, prva dva tik uz samu menzu, a moguće bi se upirala na svoja dva drvena stupa?!

2. Na ovu dasku i menzu oltara da se postavi tabernakul od drveta, u kojem bi se sahranjivala Sv. Tajna i na kojem bi se eksponirala. Vrh tabernakula mogo bi sizati do prvog koluta stupa, na kojem se nalazi kip.

Ne zamjerite mojim projektima, sve je ovo pusta nevolja! Vode me i one svjetiljke na stupovima, od kojih ništa ljepše nema, kad bi se zapalile nad grobom Isusovim. Vi ste krasno pisali, da pada trpljenje Sina Čovječijega u isto vrijeme sa trpljenjem i borbom prirode sa studeni i tamom. Sv. Dionzije Areopagita⁶², nekada poganin i filozof grčki, kad je nad smrću Isusovom „sunce potamnilo, zemlja se tresla, grobovi se otvorili, mnogi sveti ustali i

⁶¹ Scheit, mn. Scheiter (njem.) – daska, daščica, cjepanica, glavnja.

⁶² Dionizije Areopagit (1. st.), član areopaga, vrhovnog suda u staroj Ateni; prvi atenski biskup, učenik apostola Pavla.

ukazali se mnogima⁶³, rekao je, kaže legenda: „ili Bog trpi ili se raspada krug zemaljski.“

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁶³ Mt 27,51-53.

[24. II. 1936., dopisnica]

Velečastiti

Hoču – ako mi bude brigati se da pravim skicu za božji grob v Vašem smislu. Najraje bi naročil odmah pri [Avgustu] Menceju tabernakul krypte*! Upam da bi dosegel izvršitev še v pravi čas. Morda bi bilo to izredno lijepo. Hočete? Tabernakul iz drveta, lijepo i .e. dostojno izrađen ne bil bi mnogo ceneji Vašim okolnostim – mislim, nepriročljiv. –*

O pomočnim stolovima k altaru – dogovoriti se hočemo ustmeno – To so najmanje zadeve.*

Prisrčno in spoštljivo Vaš Plečnik

24. febr 36.

Je naturno, da v času kot je sedanji, naša korespondenca narašča – Ne gre drugače – ker bi brez nje vse takoj zamrlo: aus denn [!] Augen, aus dem Sinn.⁶⁴ Kot v školi – ako nisem v kuči, vse spi. Nemojte misliti – da hočem Menceju preskrbeti delo – morebiti imate pri Vas nekoga – event. bi dal stvar v delo [Augustu] Martinčiču ki čaka dalje na „dengi“⁶⁵ – nego – Mencejus –

⁶⁴ aus den Augen, aus dem Sinn (njem.) – smisao izreke: Daleko od očiju, daleko od srca.

⁶⁵ dengi (rus.) – novac.

[25. II. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 25. II. 1936.

Gospodine profesore,

Uskrs je 12. aprila, veliki četvrtak 9. aprila, tabernakul* mora biti u Beogradu 7. aprila (utorak)!

Inače ja volim s manje troška, to jest da se napravi tabernakul za ekspoziciju Velike Nedjelje (petak i subota) koji će služiti u kripti*, kad bude gotova, nego da se pravi tabernakul od drveta, koji kašnje ne će moći služiti, kad sve bude na svome mjestu.

Izvolite dakle odmah dati nalog gospodinu Menceju (Vaš Menceus) da pravi tabernakul. (Ali Vas molim, da nikad ne pomislite prema sebi, što apsolutno nikome ne može pasti na pamet. Vi ste naime, ne samo meni već uopće svima, poznat kao neovisan od sviju ljudskih obzira. Vidite majstore, a ne Menceje. Što se pak tiče „nas Srba“ ovamo, mi nismo nažalost sposobni da napravimo tabernakul.)

Mencej će praviti dakako samo tabernakul, a ne i druge metalne stvari, sadzasad ni vratašca u „raj“.

Nu pri ovom činu tri napomene, što u posljednjem pismu ili nisam dobro naglasio ili nisam nikako.

1. Sva ta drvena naprava na oltaru* S. I., za Grob Isusov, sa nekim kipom koji već tu ima (kakav je da je!) služit će samo u petak i u subotu Velike Nedjelje, a kašnje će se odstraniti sa oltara.

2. Tabernakul kojeg vidim nacrtana u planu Kripte, završen je u piramidu, sa križem na vrhu, cijela visina 67 cm, a nama treba ne samo tabernakul za čuvanje Svetih Tajna, već i neka zgoda za ekspoziciju na istom mjestu. Na današnjem oltaru, kako stoji, nigdje se ne može postaviti monstranca*, a niti na piramidu toga tabernakula!

3. Ako se tabernakul, onaj iz kripte, jednostavno postavi na menzu* oltara, ili na dasku, pa se baš i na njegovu vrhu izloži Sakramenat (monstranca) izgleda (meni) da je to nisko. (Menza 100 cm + 67).

Nu ja sam mislio, da bi ekspozicija bila skoro (beinahe⁶⁶) u visini prvog kuluta⁶⁷ od stupa na kojem je kip (sa površine menze visoko 140 – 145 cm).

Ozgor visi cvijeće, sa strane svijeće: Sveta Tajna u grmu (Gebüsch⁶⁸). – (Reče Gospodin Mojsiju: Mojsije, Mojsije, mjesto na kojem stojiš sveto je!⁶⁹)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁶⁶ beinahe (njem.) – zamalo, gotovo, skoro.

⁶⁷ kulut (recte: kolut – predmet u obliku prstena ili obruča). Misli se na niži kapitel stupa pod kipom Srca Isusova. Samostanski arhiv u Beogradu čuva više Plečnikovih crteža za uskrsni velum pred oltarom. Tabernakul je bio namijenjen kasnije za kriptu pod oltarom koja, međutim, nije realizirana.

⁶⁸ Gebüsch (njem.) – grm, grmlje, šikara.

⁶⁹ Izl 3,5.

[26. II. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 26. II. 1936.

Gospodine profesore,

„Res“ – da Vam pišem ovo pismo sa dragošću, zadovoljstvom i odmorom, i ako sam piso jučer.

Gänzlich einverstanden⁷⁰! Pravite kako znate! (A naravski uvijek molim!)

Reče mi jedan Srbin pred dva dana, da je veliki oltar* „pesma“, i da toga nema u Beogradu, ni rada ni kamena – ni „gore ni dolje“. Ovo što sam dobio danas, zaista je pjesma. Sve što novo napravite, to mi je najljepše, sigurno za to, što je sve lijepo. A budući su sve stvari, koje služe samo za neke zgone, redovito ordinarne, ovo će biti iznenađenje kao i sve ostalo i više nego – ostalo. Pa eto, to će biti dvojaka molitva, i „molitva“ i poticaj, da svijet – misli!

Ovaj današnji koncept, i u cijelosti i u pojedinostima, savršeno je dobar. Primam.

Nekako na zemlji, pred menzom*, treba staviti Corpus*, kip skupa sa ležištem 106 cm x 42 cm, koji imamo – molim Vas, kako bi se to udesilo?! (O Bože, što sam sada zadovoljan?!)

Vi sigurno imate pri ruci sve mjere na oltaru S. I., šaljem Vam tek ove, ako moguće trebaju:

1. Širina menze 60 cm,
2. Visina od zemlje 99 cm,
3. Duljina 200 cm,
4. Širina menze do ravne crte iza dvaju prvih stupova: širina menze 60 cm (kao gore) + od menze do tangente crte iza stupa (iza debljine u ravnini menze) 40 cm (100 cm).

Sa najvećim štovanjem Fr Josip Markušić

⁷⁰ Gänzlich einverstanden (njem.) – Sasvim, posve sporazuman.

[26. II. 1936., pismo, 1 list]⁷¹

Beograd, 26. II. 1936.

Gospodine profesore,

Ja sam tup, za Grob Isusov potrebno mi je slijedeće objasniti:

1. Otprilike na kome mjestu da se pričvrste one šipke preko kojih će visiti svila?!

2. Da li se šipke mogu kupiti, ili ih treba praviti?! (Ako treba praviti, da ih pravi „Menceus“!)

3. Ako treba vijence vesti na svili, trebalo bi mi ih nacrtati, jer mi u Beogradu nemamo Sestara-vezilja, kojima bi mogli povjeriti poso: pravite Sestre, što bolje znate!

Svile imamo (i crvene boje za usne i cjepanica za sklizanje).

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁷¹ Uz pismo priložena fotografija s opisom na posebnom listu: „Kupio sam braći lijepe užičke slanine (užički proizvodi) i oni su je pojeli u bratskoj ljubavi i u strahu božijem. Fotografija pokazuje, kako na svršetku s velikom pomnjom pretražuju praznu koru. Rakija važi.“

[29. II. 1936., pismo]

Velečastiti.

Tabernakel sem na Vaš drugi dopis naročil pri [Avgustu] Menceju. Upam da bo pravočasno izvršen. Preskrbeti moram tudi še dostojen corpus*, za katerega drugje v krypti* ni prostora. /: omenjam da zato so enokrilna in ne dvokrilna vratica – upam da to pardonirate pri ekspoziciji prikaznice na velikonočne dni :/*

Rekomando poslal sem pred tem cel ensemble božjega groba v meri 1:50. Če bo stvar dobra, ne vem. Imam nekajkušenosti pri takih delih – in če pridejo ni mnogo za premišljati –

Vse naj bo kraljevsko od vrha pa do tal: rudeče – cela aleja dreves – cipres in palm ob straneh etc. samo monštranca, event. tabernakel pokrit z belo tančico :/ Schleier⁷² :/ le rožico naj milijo vse in govore srcom blizo slavo.

Na skici vidite načine veluma a b c. Če Bog da, da pridem k Vam, hočemo vse preizkusiti, vobče vse pripraviti, da morete na svete dni vse preikušeno že, brzo in neovirano montirati – Magari čakate dotlej z vsemi nakupi in naročili –*

Altar Matere Božje dorisal sem danes – Getsemane⁷³ imam morebiti v konceptu – samo to in še neke malenkosti so za pripauzirati – potem je generalni načrt notranjščine gotov in jaz morem odpotovati – k Vam Če Bog da – to storim, da si konečno operem svojo vest.*

Mi Slovenci smo das nüchternste Volk der Welt⁷⁴ – smo dobri kupci in trgovci, matematiki, filozofi – juristi brez primere – sploh – doktorjev vseh vrst imamo – mogoče imamo celo doktorje arhitekture – toliko „da se gnoj dela“ Künstler sind wir jedoch nicht.⁷⁵

⁷² Schleier (njem.) – koprena, veo.

⁷³ Getsemani – Tako je Plečnik na generalnom planu za uređenje unutarnjosti crkve sv. Ante nazval kapelico s križnim putem i Božjim grobom.

⁷⁴ das nüchternste Volk der Welt (njem.) – najtrezveniji narod na svijetu.

⁷⁵ ... Künstler sind wir jedoch nicht (njem.) ... ali umjetnici ipak nismo.

Ne ozirejte se na to, kaj se o meni pripoveduje – wir sind doch alle gleich stinkende Aase⁷⁶ – Jaz imam samo eno željo – katera naj se mi milostljivo izpolni da me v grob nikdo ne spremlja kot en duhovnik in me die Kunstgelerten u. Pharisäer⁷⁷ puste pri miru večnosti.

Spoštljivo in lepo Vas pozdravlja udani Plečnik

29. febr. 36.

Ne zamerite mi ne obliko ne vsebino mojih pisem, Vi ne morete misliti kolikar muka je meni napisati pa najsibo le tri besede

*Ne zamerite mi ne obliko ne vsebino mojih pisem,
Vi ne morete misliti kolikar muka je meni
napisati pa najsibo le tri besede*

⁷⁶ wir sind doch alle gleich stinkende Aase (njem.) – tä mi smo svi strvine koje jednako smrde.

⁷⁷ die Kunstgelerten u. Pharisäer (njem.) – učeni ljudi od umjetnosti i farizeji.

[3. III. 1936., pismo, 2 lista]

Beograd, 3. III. 1936.

Gospodine profesore,

Primio sam u preporučenom pismu cjelokupni „ensamble“ Groba I., i jučer Vaš list. Moje pismo, koje sam namjeravo prije svega ovoga pisati, postalo je suvišno, ukoliko sam htjeo poslati još neke mjere oltara* S. I., da ih ne tražite po nacrtima, mišljenje o Grobu i neke upite!

Opet sam reko, kad čujem da je skoro gotov generalni plan za unutrašnjost crkve, da je gotov oltar Gospin i da ćete doći. Veseli me oltar Gospin⁷⁸, jer je u jednu ruku potrebit, ali je glavno to, ukoliko bi se mogli služiti i s privremenim, što će se „imati računa“, da dobijemo nove energije rada. Veseo sam radi oltara veoma! Ova je godina bila plodna i uspješna, naravski Vaša (za mene). Hvala Vam i Bog Vas živio!

Za ensamble Groba čekat ću Vas, da mi sve pokažete, gdje što dolazi, sve kuke i štapove. Mogli bi mi poslati komadićak (parčence) „rudećega blaga“⁷⁹, da se pripremim. Sve ću učiniti po Vašem konačnom savjetu i mišljenju. Armaturu, o koje će se vješati „rudeće blago“, sigurno je da treba praviti u Ljubljani, a Vi ste to mislim i naredili.

Htjeo sam ovo pitati: da bi se armatura za vješanje „rudećega blaga“ moguće mogla tako lijepo udesiti, da i ostane na svom mjestu, a da ne kvvari

⁷⁸ Gospin oltar za beogradsku crkvu naručen je tek 1938. godine: „Početkom godine 1938. naručen je Oltar Gospin iz Ljubljane, približno za svotu 55.000 Din. (za sve, krupno i sitno.) Kamen radi kamenorezac, veliki majstor A. Vodnik, Drugi umjetnici druge stvari, kip ili metalne stvari. Plan profesora – arhitekta J. Plečnika.“ *Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad*, str. 103; Fra Josip Markušić: *Gospin oltar u crkvi sv. Ante u Beogradu*, u: *Glasnik sv. Ante XXXIII* (1938) 3, str. 94.

⁷⁹ recte: rdeće blago (slov.) – crvena tkanina, platno. Riječ je o uzorku tkanine iz koje bi se trebao napraviti velum pred oltarom Srca Isusova. Plečnik je 30. 3. 1936. predlagao kakva bi trebala biti podloga za tabernakul i kako ga tkaninom prekriti.

izgleda, te da se ujedno i u druge svrhe preko godine mogne upotrebiti, ako je n. pr. ona samo po sebi nakit te ako ima i svjetiljke!

Imamo neke teškoće, prijedloge i mišljenja koje Vam dostavljam, samo na ocjenu:

1. Imamo dvije monstrance*, dobro u vatri pozlaćene, inače obične, treću bi sada teško mogli nabaviti. Naša je monstranca velika 59½ cm i 21 cm, duga 64 cm i 3½ cm. Da li može manja stati u tabernakul*, kad se izlaže?! (Ako ne može stati, morat ćemo monstrancu uzajmiti.) Tabernakul nek se pravi!

2. Ekspozicija presv. Olt. Sakramenta* na Veliki Petak nepoznata je u Crkvi i u liturgičnim knjigama („i tmine su nastale po cijeloj zemlji i zastor je razdrt“⁸⁰), osim u njemačkim zemljama počev od god. 1577. i kod nas, da se tim načinom protestuje na skepsu protestanata⁸¹, zato je skladnije sa crkvenim shvaćanjem, da Sakramenat ostane u tabernakulu, na kome su vrata otkrivena, nego da se iznosi na tronus*, a zato se uprav (samo za to!) i pokriva monstranca „pajčolanom“* i „svilnatom tenčicom“⁸², da se sveta hostija kvazi sakrije i mi da tako nekako dođemo u sklad s općenitom crkvom. Stoga je ekspozicija u tabernakulu, kako ste predvidjeli, ekstra zgodna, i skoro saglasna s Crkvom.

Sa Getsemanijem⁸³ „pauzirate“. Kako Vi crtate planove, naučili ste me pisati: što nije sigurno dobro, ne meći na papir!

Ja sam sretan uz Vas, ali ću biti odgovoran Bogu što sam prema Vam nezahvalan!

⁸⁰ Mk 15,38.

⁸¹ Unutarluteranska neslaganja u pogledu crkvenog nauka rezultirala su dogovorom (*formula concordiae*) od 1577. koji je postignut zauzimanjem izbornog kneza Augusta od Saksonije. Među tačkama dogovora bile su *De coena Domini* i *De ceremoniis ecclesiasticis* koje su regulirale liturgijsku praksu. O tome vidi Albrecht Peters: *Das Abendmahlsverständnis in der Geschichte der christlichen Kirchen III/4. Von 1577 bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*, u: *Theologische Realenzyklopädie* (TRE), sv. 1, Berlin/New York, 1977., str. 131-145.

⁸² pajčolan (mađ.) – koprena, veo; tančica (kod Markušića: tenčica!) (slov.) – u istom značenju. Plečnik je Markušiću poslao posebnu skicu kako pajčolanom ogrnuti tabernakul (Arhiv franjevačkog samostana u Beogradu).

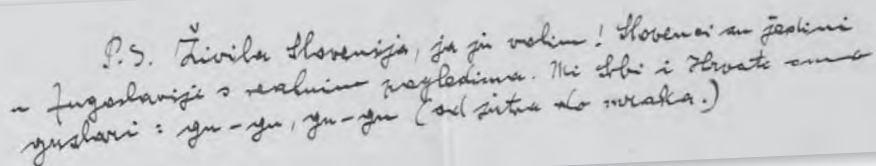
⁸³ Getsemani – vidi gore P 209.

Velik je interes za našu crkvu, a ovako još pusta! Gledala ju je i gospojica Kristić⁸⁴, koja Vas pozdravlja.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Živila Slovenija, ja ju volim! Slovenci su jedini u Jugoslaviji s realnim pogledima. Mi Srbi i Hrvati smo guslari: gu – gu, gu – gu (od jutra do mraka.)

P. S. Živila Slovenija, ja ju volim! Slovenci su jedini u Jugoslaviji s realnim pogledima. Mi Srbi i Hrvati smo guslari: gu – gu, gu – gu (od jutra do mraka.)

⁸⁴ Gospojica Kristić – podaci o osobi nepoznati.

[5. III. 1936., dopisnica]

Velečstiti. Vzorce „blaga“ dobite čim preje – Potrebne palice = šipke etc. mislil sem, dobiste pri Vas. No – stvar premislil – event. res vse tu naročim.

Najprvo se znese vse mere, potem nariše ogrodje – potem koncipira, potem moli za pomoč – potem vse riše v primernem merilu – potem moli „Grerengo“ /: Gerenung :⁸⁵ potem korigira, potem z obupom tušira /: izvleče s tušom = črnilom :/ potem se napne preko tega Pauspapier⁸⁶ in „pauzira“ potem se da pauzo v „kopijo – potem, pred odpošiljatvijo kopije v Bregalničko⁸⁷, moli se ponovno „grerengo“ – Ako pride od tam placet – riše se vse v večjem merilu – pretehta vse po pričujoči „inteligenci“ ter končno detailira v nar. velikosti –

Prügel sind immer verdient – aber so häufig werden sie wenigen zugemessen wie dem Architekten.⁸⁸ Getsemane je paziran in če Bog da do sobote če biti stvar dozorela za kopijo. Pristrčno in lepo Vas pozdravlja udani Plečnik

5. III. 36.

Bora ležita pred menoj na mizi tudi iz kosov, kakor ste jih navedli se da stvar uresničiti, lepo in dekorativno. Doslej sevé ni bilo časa baviti se s tem. Notranjščina je dala mnogo posla

⁸⁵ U rukopisu: Geren(n)ung – staroslovenski izraz: kajati se.

⁸⁶ Pauspapier (njem.) – papir za precrtavanje.

⁸⁷ Bregalnička ulica, adresa crkve sv. Ante u Beogradu.

⁸⁸ Prügel sind immer verdient – aber so häufig werden sie wenigen zugemessen wie dem Architekten (njem.) – Batine su uvijek zaslužene – ali malo ljudi dobiva ih tako često kao arhitekti.

[7. III. 1936., pismo]

Velečastiti

nemara je razumnejše, če pošljem „generalni koncept“ vnaprej. Tako si morete stvari v miru pregledati in o njih sklepati! Premišlujte o vsem previdno. Bog vé, kdo vse bo še na Vaši cerkvi delal – naše in drugih delo naj bo v čast Božjo in blago ljudem – Ravnokar začnemo študirati v meri 1:20. slavo lok in njega konstrukcijo – mislim – stvar ki bo pač morala priti kot prva in najvažnejša v vrsto izvršitev – potem pa bodo Vaše zadeve nekoliko „pavzirale“ /: odmorile se :/

Udano Plečnik

7. marca 36.

Velečastiti

nemara je razumnejše, če pošljem „generalni koncept“ vnaprej. Tako si morete stvari v miru pregledati in o njih sklepati! Premišlujte o vsem previdno. Bog vé, kdo vse bo še na Vaši cerkvi delal – naše in drugih delo naj bo v čast Božjo in blago ljudem – Ravnokar začnemo študirati v meri 1:20. slavo lok in njega konstrukcijo – mislim – stvar ki bo pač morala priti kot prva in najvažnejša v vrsto izvršitev – potem pa bodo Vaši zadeve nekoliko „pavzirale“ /: odmorile se :/

7. marca 36.

Udano Plečnik

[10. III. 1936., pismo, 2 lista]

Beograd, 10. III. 1936.

Gospodine profesore,

Hvala Bogu, da Vas je toliko sačuvalo mlada i zdrava, da imate toliku fantaziju, bogatu kao Vaš vrt i neka proljetna šumica (Tivoli⁸⁹), veliki umjetnički ukus i pravilnu mjeru za ocjenjivanje novih ideja i slika. Dobro ste učinili, što ste poslali unaprijed „Generalni koncept“, inače da ste ga donijeli tek sobom, ja bih dva dana buljio samo u koncept, a Vi bi imali čekati da se razgovorimo.

Nakon primitka današnje pošiljke, generalnog plana za unutrašnjost ja se ustručajem da Vam pišem. Mislio sam, da ste samo arhitekt, a mogli ste isto tako slikar biti, i kipar, kao što ste ovo. Zaista take ljepote nigdje dosada vidio nisam, ne znam je li i drugi. (Mihelandelo⁹⁰ neka ostane počivati u miru!)

Gospodine profesore, uz Vas trebaju i drugi dobri majstori, jako nadareni, savjesni, bogobojazni i marljivi, n. pr.: slikari, kipari, stolari i drugi. Koliko li ćemo imati muke, da se Vaši planovi ne upropaste od umjetnika, koji su kuražni. (A to je danas za kvalifikaciju dosta, ostalo će nadoknaditi poznanstvo sa utakmica.)

Naprосто se čudim, da ste sve ovo izveli od 9. januara do danas, čemu je malo bilo godinu dana! Tu je po srijedi bio čudan meteor, svjetlosti jake kao sunčeva zraka. Molitva? – Molili smo, ali nismo tako sveto.

Uzme li se ovaj plan beogradske crkve, naročito njene unutrašnjosti, da je Vaše čedo (za prisposobu samo), bojim se, da briga i skrb o njemu ne bi zapala u ruke zlih učitelja, rauber⁹¹ i atentatora!

Da ovo vide ljudi i da razume, koji ne razumiju, svi bi davale [!] pare, da se odmah pravi.

⁸⁹ Tivoli – ljubljanski gradski park.

⁹⁰ Michelangelo Buonarroti (1475.–1564.), talijanski slikar, kipar, graditelj i pjesnik.

⁹¹ rauber (njem. Räuber) – razbojnik, pljačkaš, otimač.

Ostalo ćemo govoriti na licu mjesta. Sve je dobro. I oltarići* za žrtve ~~paleni~~ paljenice, natpisi itd. U ovom ću pismu istaknuti troje:

a) Iznenaduje me dosjetljivost, da ste u Getsemaniju, uz tijelo I.[susovo] u grobu, stavili posudu za dragocjenu pomast! (A kad prođe dan subotnji, Marija Magdalena i Marija Jakovljeva, i Saloma, kupiše dragocjene masti, da pomažu Isusa – Mark. XVI., 1.)

b) Najveću strast imam, osim dovršenja glavnog oltara, da se izvede Getsemani, jer je to bez sumnje, ukoliko bi sve ispalo ravno nacrtu, velika umjetnička rijetkost, zato bih želio oferte* za izvedbu! (Da se eventualno ponudi „milostivoj gospođi sa Bleda“⁹².)

c) Budući se kod nas, mimo rimske običaje, ili bolje latinske, drži ekspozicija Sv. Tajne na Veliki Petak⁹³, i to samo na Grobu I., kakav zamišljate tabernakul* sa monstrancom* u tabernakulu (ipak radi nekog quasi tajnog izlaganja, a zapravo dirljivijeg?) Da li tabernakul povremeni, kao ove godine na oltaru* S. I., ili ga ipak napraviti? (Ali bez diranja u stup, ili u ma šta drugo, što vidim tamo, ono sve divno!)

Ostalo ćemo, kako rekoh, govoriti, ako Bog dâ, usmeno; nu jedva će što zapasti da ljepše nadodamo. S moje strane badava vijećanje. Ne znam, šta bih reko, svemu se divim?! I Gospi i svemu! Je li Vam išta dosada uspjelo tako?! Samo bih rado vidio dovršeno, da opišem svojim gledanjem na stvar. Crkva će na svršetku ispasti kao škola za arhitekta, specijalan kurz.

Svi bi se morali moliti za Vaše zdravlje, jer je šteta, da se svi ti Vaši darovi do skrajnosti ne iskoriste! Ovim najnovijim stvarima otrgli ste me od svakog drugog zanimanja i bacili u neku vatru, ne vidim ništa, i ništa ne čujem.

Nu zato bi ljetos morali, ja i Vi, makar 10 dana kroz Bosnu.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Koliko li sam krivde učinio svjetiljkama na gornjoj galeriji, ribama, jele-nima i zmajevima, nejednakim postajama u Getsemaniju i nejednakim svjetiljkama po Getsemaniju policama – da ih ni ne spomenuh u ovom pismu?!

⁹² Riječ je o Eleonori Šverljuga, supruzi Stanka Šverljuge, ministra trgovine i industrije u Kraljevini Jugoslaviji. (vidi gore P 132).

⁹³ Vidi gore P 210.

[12. III. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 12. III. 1936.

Gospodine profesore,

Nacrt unutrašnjosti⁹⁴ sigurno je veličajna stvar, mogla je ispasti onako samo na slavu božiju; nu prelazeći preko općenitih konstatacija, da pređemo na pojedinosti! Ne ću biti sustavan, nego ću pisati kako pane na pamet.

1. Gethsemani. Na svakoj postaji križnoga puta mora biti nekakvo značenje križa, drveno (sub poena nullitatis⁹⁵.)

2. Gospin oltar*. Stav je Gospin odličan (i da je uprav na tlama) ali je željeti, da drži djetesce, jer narod to voli. Ja bih je nekako tako pravio, da bude „Salus infirmorum. Consolatrix afflictorum“. „Zdravlje bolesnih. Utjeha žalosnih“. Bi li se ovo moglo tako simbolizirati, da Madona (ovjenčana zlatnim ružama) ljubi djetesce u čelo, da dijete [!] (također ovjenčano zlatnim ružama) pruža cvijet prema narodu?! I ovdje svijet silno štuje Bogorodicu, ali je grad sklon kad moli da odmah i „računa“.⁹⁶

3. Oltari za žrtve paljenice. Mislim da će biti dva pred jednim i pred drugim redom stupova pod korom, po jedan. Mogu biti dva jednaka. (Nacrt je vanredno uspio). Na jednom bi se moglo pisati: „vivens, vivens, ipse confitebitur tibi“ („Živi, živi, on će tebe hvaliti“.) A na drugom: „Qui nos praecesserunt cum signo fidei“ (Koji su otišli pred nama u znamenju vjere) – za žive i mrtve.

Meni izgleda, da je slavluk vanredno uspio, i da je razmjerno jeftin. Baš kad bi mi mogli za sve pribaviti oferte* (cakum – pakum) drago bi

⁹⁴ Pismo se odnosi na Plečnikov generalni plan uređenja unutarnjosti crkve.

⁹⁵ sub poena nullitatis (lat.) – pod prijetnjom beznačajnosti. Smisao ove pravne formule u ovom kontekstu nije sasvim jasan.

⁹⁶ Uzimajući u obzir Markušićevu želju kakav bi trebao biti Gospin oltar, Plečnik je 14. III. 1936. odgovorio da mu se ne čini monumentalnim da Madona „ljubi djetesce u čelo“.

mi bilo. Usmeno ćemo potanko raspravljati o svemu. Divno je naređena gornja galerija, toga nigdje nema! Natpisi (graffiti) po stijenama, formom i sadržajem, sami po sebi vrijede druge crkve. Slike su Vam tako značajne i ukusne, te se bojim da ih slikari ne će znati da oponašaju.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[14. III. 1936., pismo]

G. [August] Martinčič pošlje Vam danes 4. palice in vešalje za na strop. Palice ovijejo z dvema, od Slavka Pengova, na hitro, brez premišljanja z ogljem načrtanimi kartoni – katere bi rad obesil na zid. da vidim učinek velikosti figur etc. etc.

Križi na posameznih delih Gethsemane – naredo se naturalmente. Gethsemane se riše v meri 1:20.

" " " je narisana tudi – hvala Bogu, konstrukcija slavoloka. Dtto stopnice v krypto.*

Jaz nisem ne kipar, ne slikar. Aber man muss irgendwie anfangen.⁹⁷ Vi pa morete in smete naročiti figuro M.B.⁹⁸ kakor Vam drago. Da dijetešče majka v čelo ljubi – kakor na onih sladkih franc. podobah nad posteljami zakoncev se meni ne zdi monumentalno. Wir dürfen eigentlich doch nie abweichen von der frühchristlichen Kunst – doch wir tuen es – leider –⁹⁹

5. ur pozneje: doch wir tuen es leider in allem¹⁰⁰

Stopnice v krypto – iz umetnega kamena – bele, z dolomitnega peska naročite seveda v Belgradu. Naturalmente vsaka stopnica posebej narejena v delavnici ter potem vzdana! Auf eine andere Art – bitte lassen Sie sich nicht ein.¹⁰¹

Imel sem srebrno lunulo – pa sem narisal malo monštranco* – ki je ravnokar v izvršitvi. Oboje Vam hočem darovati – Vi plačate samo pozlative in transport – Bodite z Bogom – Najbrže se odpeljem v torek – Vedere-mo. Vaš Plečnik 14. III. 36.*

⁹⁷ Aber man muss irgendwie anfangen (njem.) – Ali treba nekako početi.

⁹⁸ M. B. – Majka Božja.

⁹⁹ Wir dürfen eigentlich doch nie abweichen von der frühchristlichen Kunst – doch wir tuen es – leider (njem.) – Mi zapravo ne smijemo odstopiti od ranokrščanske umjetnosti – pa ipak činimo to – nažalost.

¹⁰⁰ doch wir tuen es leider in allem (njem.) – pa ipak činimo to u svemu.

¹⁰¹ Auf eine andere Art – bitte lassen Sie sich nicht ein (njem.) – Na jedan drugi način – molim, ne dajte se uvući u to.

[15. III. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 15. III. 1936.

Gospodine profesore,

Po mogućnosti da Vam dođe ovo pismo dok još niste krenuli u Beograd, ne bi li već unaprijed odmjerili neku misao! Ovo je treće pismo o „konceptu“ (10. III., 12. III., 14. III.) i opet velim – divnom, našoj najljepšoj pjesmi.

Ako možete barem ovim radom dokazati mladariji kako čovjek mora biti ozbiljan sa svojim studijem. Nema tu šest – pet: šalenje i arhitektura!

Ali ne zamjerite mi, što se stavljam u Vaše poslove! Nemiran sam, htjeo bih znati, htjeo bih nešto reći. Uvijek Vam iznesem novih ideja, nažalost nikad nijedna ne valja. Htjeo bih sav dar jednog arhitekta, konkretno Vaš, strpati u jednu crkvu, upravo zagruvati.

1. U drugom koru (prva galerija) staklena ograda. Valde bene.¹⁰²

2. Druga galerija. Unutarnji prozorski otvori, prema crkvi, oivičeni drvenim stupićima, svjetiljka na 24 zidna stupa: kao hiljadu zlatnih dukata o vratu (mille clypei pendent ex ea – Cantica C*.¹⁰³)

3. Bi li se mogla predvidjeti za sva mjesta gdje imaju kipovi, da se napravi neka zgoda za vješanje zastora pete korizmene nedjelje, jer je to važan i simboličan crkveni liturgični propis, vrlo efektan, a većinom se te stvari banalno izvršuju?! (Gospin oltar*, Sv. Anto, Gethsemani.)

Napose istaknuvši ako ide da se Gethsemani odredi za ekspoziciju Vel. Petka, nek se predvide zgrade za pravljenje kraljevskog baldahina*.

4. Ja bih želio, ako se to može negdje umjetnički smjestiti, da dođe u graffitima ispisana Molitva Crkve, iz Velikog Tjedna, ove izreke ili što slična:

¹⁰² Valde bene (lat.) – vrlo dobro.

¹⁰³ Cantica C.[anticorum] – Pjesma nad pjesmama: tisuću štitova visi na njoj (Pj 4,4).

- a) „Oremus et pro omni populo Dei“ (Pomolimo se i za sav puk božiji!)
- b) „Oremus, dilectissimi nobis, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceras, vincula dissolvat, infirmitatibus sanitate indulgeat!“ (Pomolimo se, predragi moji, da sav svijet od zabluda očisti, da bolesti odstrani i glad da odagna, otvori tamnice, okove raskine, zdravlje bolesnicima podari.)
- c) „Et omnium circumstantium quarum tibi fides ognita est.“ (canon missae) (Spomeni se, Gospodine, i svijetu okolo stojećih, čija je vjera poznata tebi.)

5. Graffiti ako može negdje u Gethsemaniju (iz Muke na Veliki Petak):

„Et qui vidit testimonium perhibuit. Et ille scit quia vera dicit: ut et vos credatis.“ (A onaj koji je vidio dade svjedočanstvo. I on znade da istinu govori: da i vi vjerujete.)

– Dosta. Vi ćete sve odmjeriti, te uzeti nešto, ili sve odbaciti. Pravo mi je: što učinite, to je umjetnost.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[15. III. 1936., dopisnica]

Velečastiti, jutri, ponedeljek, moram v Begunje /: ženska kaznilnica :/¹⁰⁴
v torek moram dati v red šolo in vse kar je z njo v spoju, potem morem šele k
Vam. Če le mogoče sporočim prihod pravočasno. Na monštranco* se vese-
lim. Upam da bo „en majčkeni“ popolnoma priprosti Kabinetstück¹⁰⁵ – Niti
hud ne bom, če ga boste Vi odklonili! Časopis javlja, da mislijo v Zagrebu
resno. Bog daj uma, razuma da mi tudi tam ne izrode „raj in ružice“! Oh,
prosim povejte jim to!! ko bi se znal po hrvatsko porazgovoriti, šel bi sam
tje – Izven svoje celice sem sirota. Spoštljivo Vaš Plečnik

15. III. 36.

Velečastiti, jutri, ponedeljek, moram v Begunje /: ženska kaznilnica :/
v torek moram dati v red šolo in vse kar je z njo v spoju. Potem morem
šele k Vam. Če le mogoče sporočim prihod pravočasno.
Na monštranco se veselim. Upam da bo „en majčkeni“ popolnoma
priprosti Kabinetstück – Niti hud ne bom, če ga boste Vi odklonili!
Časopis javlja, da mislijo v Zagrebu resno. Bog daj uma, razuma
da mi tudi tam ne izrode „raj in ružice“! Oh, prosim povejte jim
to!! ko bi se znal po hrvatsko porazgovoriti, šel bi sam tje
Izven svoje celice sem sirota. Spoštljivo Vaš Plečnik
15. III. 36.

¹⁰⁴ Begunje na Gorenjskem, ženska kaznilnica. Kaznilnicom su upravljale Milosrdne sestre sv. Vinka Paulskog. Za njih su po narudžbi sestara i po Plečnikovu planu 1937.–39. izrađena dva paviljona i oltar u kapeli dvorca.

¹⁰⁵ Kabinetstück (njem.) – kabinetski uradak.

[19. III. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 19. III. 1936.

20 h

Gospodine profesore,

Kaže mi Sestrica¹⁰⁶, kako je slovenski običaj, da se dobri prijatelji i znanci na imendan „zbirajo in nazdravje s glažami trinkajo“. Sigurno sam mislio i ko u ruci držo da ćete sinoć doći, te smo Vas čekali. Velika mi je bila praznina, što Vas nema, te Vam ovo na svršetku danas šaljem svoje čestitke¹⁰⁷ uz molitve velike ljubavi i odanosti, koje sam dosada Bogu za Vas slao i koje ću slati ubuduće!

Samo ja znam, šta ste Vi meni!

Primio sam Slavoluk 1 : 20, metalne štapove, kuke i dva kartona, te danas napokon detalj za stepenice u kriptu*.

Meni se slike na kartonima jako dopadaju. Nije govor o tehnici boja i samog crtanja, jer je to ugljen i brzo rađeno, nego je riječ o izrazu: taj izraz je umjetničko nadahnuće! Ja ne kažem, da ste Vi slikar ili kipar, ali to u čemu niste ni slikar ni kipar, samo je tehnika, inače ako se nađe nekoliko darovit

¹⁰⁶ „Sestrice“, koje na više mjesta u pismima spominje Markušić, bile su Školske sestre franjevke iz Maribora koje su koncem ožujka 1932. dobile iz Rima dozvolu da preuzmu kuhinjsku službu u beogradskom samostanu. *Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad*, str. 73. „Dopuštanjem starješinstva franjevačkog reda, nadbiskupskog ordinarijata u Beogradu, te svete Kongregacije i sestarskog starješinstva za čč. Sestre, došle su dne 2. svibnja izjutra za kuhinjsku službu u samostanu dvije školske Sestre sv. Frane iz Maribora, i to: S. Simoneta Milavec i S. Fridolina Hren. Mjesečna nagrada svakoj po 200 dinara ‚radi siromaštva beogradskog samostana‘. Sestre su uzete za službu najviše za to, što provincija nema dovoljno braće, a civilna služba u samostanu opasna je po redovničku disciplinu, naročito pak u Beogradu.“ Tako kroničar fra Josip Markušić na istom mj., str. 74. O dolasku i djelovanju sestara u Beogradu vidi S. Željka Dramac: *Školske sestre franjevke Krista Kralja Bosansko-hrvatske provincije Prečistog srca Marijina*, Sarajevo, 2017., str. 53-62.

¹⁰⁷ Blagdan sv. Josipa, Plečnikov i Markušićev imendan.

slikar ili kipar, i k tome poslušan, i ako ne bude genijalan, ali ako bude slušao Vaše sugestije, dat će se u svakom slučaju nešto sasvim novo i vrlo dobro. Eno Vam kip Sv. Ante u generalnom konceptu, treba da samo onom držanju djeteta umjetnik dadne tehniku, pa odmah imate što niste dosad vidjeli, vrlo lijepo. Ili naprimjer lica svetaca na ovim kartonima suverena su u izrazu vjere i svetosti, te držim, ako ima netko taki, da će ga zaista ribe slušati, ako pođe da propovijeda ~~tako~~ na obali jezera¹⁰⁸.

Tako bih isto samo to želio, da se nađe darovit slikar, koji bi Vaše slikarske sugestije, nabačene u generalnom konceptu, tek istumačio vjerno u bojama, sa istom živošću i sadržajem! Ništa više.

Tako će biti i sa Gospom: samo ono može doći, što se izradi po Vašem shvaćanju i naputcima, jer je tako dosad uvijek dobro bilo.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁰⁸ Aluzija na legendu iz života sv. Ante Padovanskog.

[23. III. 1936., dopisnica]

Velečastiti

hvala Vam bodi za ljubo godovno voščilo! Jaz sem Vam poslal reprodukcijo Grünewaldovega „Ukrižanja“¹⁰⁹. Upam da ste stvar dobili. Kadar so ljudje dobre volje in prijateljsko si razpoloženi trčijo kupice. Trk = Anstoss¹¹⁰. dva vlaka trčeta – eden ob drugega. etc. Vožnja amo je bila prilično dobra hvala Bogu. Spominjam se Vas pristrčno – lahko noč – Vaš Plečnik

23. III. 36.

Velečastiti
 hvala Vam bodi za ljubo godovno voščilo!
 Jaz sem Vam poslal reprodukcijo Grünewaldovega
 „Ukrižanja“. Upam da ste stvar dobili.
 Kadar so ljudje dobre volje in prijateljsko si razpoloženi
 trčijo kupice. Trk = Anstoss. dva vlaka trčeta – eden
 ob drugega. etc. Vožnja amo je bila prilično dobra
 hvala Bogu. Spominjam se Vas pristrčno – lahko noč –
 Vaš Plečnik

23. III. 36.

¹⁰⁹ Matthias Grünewald (oko 1480.–1528.), njemački slikar i grafičar iz vremena renesanse; „Kristovo raspeće“, slika nastala između 1513. i 1515. god.

¹¹⁰ Anstoss (njem.) – poticaj.

[27. III. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 27. III. 1936.

Gospodine profesore,

Najprije Vam se zahvaljujem na dolasku u Beograd i molim Vas, da oprostite ako je što manjkalo, jer mi smo nešto siromašni, nešto nepazljivi! Toliku ljubav i samoprijegor samo Vam Bog platiti može.

Danas smo postavili mesingove štapove na svoje mjesto, mislim da smo pogodili. Sada tražim „rudeće blago“.

Vješanje sa sredine crkve, to je pravo gospodsko i jedino konzekventno, ali sam se morao štediti za ovu godinu.

Vaša Gospa u projektu novoga oltara*, „Marijino Oznanjenje“¹¹¹ (25. III.) upravo se poklapa sa mojom nakanom i mišlju: „Salus infirmorum, Consolatrix afflictorum“¹¹²,! (I reče joj anđeo: Zdravo, milosti puna, Gospodin s tobom! Evo ćeš začeti.¹¹³) Naš narod tako i poima Blagovijest, da se na taj dan, dakle u tom otajstvu, sve milosti dobivaju.

Još bih nešto rado:

1. Točnu mjeru drvenog sandučića pod malim tabernakulom*.
2. Dakle tijelo Isusovo, prema Vašem nacrtu, stoji na otvorenom uz pećinu (menza*), a kako mislite da se stave čaše za ulje i cvijeće oko tijela, bi li mi to mogli posebno, u skici predstaviti:

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Srdačna hvala na čestitci i reprodukciji Grün[e]waldovoj¹¹⁴!

¹¹¹ „Marijino Oznanjenje“ (slov.) – Marijino Navještenje, Blagovijest.

¹¹² Salus infirmorum, Consolatrix afflictorum (lat.) – Zdravlje bolesnih, Utjeha žalosnih.

¹¹³ Usp. Lk 1,28-32.

¹¹⁴ Matthias Grünewald – vidi gore P 219. Čestitka nije sačuvana.

[2. IV. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 2. IV. 1936.

Gospodine profesore,

Primio sam jedno pismo, danas kartu o „trima licitarskim srcima“, te večeras napokon i tabernakul* sa monstrancom*, crvenu krpu i darove za Cvjetnu Nedjelju – na svemu hvala! Zgodno ste stavili crvenu krpu unutra, koja će mnogo vrijediti kao kompozicija sa ostalim (za unutra), a ne znam, bi li mi palo na pamet, da ju sâm od sebe nabavim?! Imamo vrlo zgodan „pajčolan“ (tenčicu), da sad vidite, kako to ide skupa?! Krasna je monstranca za ovu svrhu i u ovom tabernakulu! A Vaš je dar, pa Vam dvije hvale: jedna hvala na daru, a druga na izumu, da sam ga i platio!

Vaša je umjetnost jeftina, barem ova ovdje. Varaju se, koji kažu da nije! Istina, sve je u Vas monumentalno, nema „pleha“ ni „rabica“*, ali je za to inače sve priprosto i jednostavno, nu ipak tako umjetnički izraženo, da se dobije nešto novo, što nikad nije viđeno, misao i život u materiji (Spiritus Domini replevit orbem terrarum¹¹⁵). Da je tu mišljeno na skupo, doveli bi se rezbari, da čudne stvari izrade, ali time bi sve izgubili od ovoga, što imamo danas, i čega ne bi promijenili za drugo. Oltar* u crkvi Sv. Blaža u Zagrebu¹¹⁶ triput je skuplji od našeg, i vidi se, zašto je toliki novac dat, ali nema onog liturgičkog efekta, kao naš. Crkvene su stvari za liturgičnost, a ne zato, da se njima kite snaše (Junges Weib¹¹⁷) kao interesantnim šarama.

To je moje mišljenje.

¹¹⁵ Spiritus Domini replevit orbem terrarum (lat.) – Duh Gospodnji napuni svemir. Mudr 1,7.

¹¹⁶ Župna crkva sv. Blaža u Zagrebu, Prilaz Gjura Deželića 64, rad hrvatskog arhitekta Viktora Kovačića (1874.–1924.); gradnja crkve započeta 1912., a dovršena 1915. god. Glavni mramorni oltar postavljen je za Božić 1932. god.

¹¹⁷ Junges Weib (njem.) – mlada žena.

Druga je sasma stvar, da li mi imamo novaca ili nemamo. Ali to je sigurno, ako treba jašiti, da se ima konj nabaviti, a ne – jarac. Jarac je za posao jašenja „pleh“, „rabic“ i – jeftino.

Veselim se nad uspjehom Groba Isusova, najprije radi božije slave, ali i radi umjetničke – crkvene – svete, demonstracije, manifestacije – šta li je?! (Banalnost će ubiti pobožnost u crkvi.) Dajte me pomozite još u čemu!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[4. IV. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 4. IV. 1936.

Gospodine profesore,

Uistinu smo se u jednom detalju dosta lijepo približili planu „Svetog Vrta Gethsemanija“ i Groba Isusova, ovogodišnjim uređajem Velikog Petka, a zapravo „za dinar para“. Naše siromaštvo pomoglo je, da tabernakul* i monstrancu* vrlo sretno riješite (zapravo je ono sve monstranca!) Ne može drukčije biti, shvaćeno kao kompozicija, dok bi se monstranca, sama za sebe uzeta, mogla i popuniti (moguće?) Ali u ovaj tabernakul samo ona može doći! Siguran sam, da njihovih sviju ljepota niste vidjeli!

Grob Isusov, mnogo zaslugom monstrance, držim da će vanredno uspjeti. Da vidite naš „pajčolan“* („tančicu“) i male vjenčiće od krasuljaka¹¹⁸ (marjetice, knospeki)¹¹⁹ te pojedini list bršljana, veoma bi se obradovali. „Rudeće blago“ unutra je i čini sveti oganj.

Grob Isusov, prazan, („uskrsnuo je, nije ovdje“¹²⁰) mislim ostaviti do „Malog Uskrsa“¹²¹. Ali da sam se sjetio prije, bio bih Vas zamolio za jednu pisanu ploču (sličnu svetosavskoj, onom Srbinu) sa natpisom: „Nemojte se bojati, tražite Isusa iz Nazareta, raspetoga! Uskrsnuo je, nije ovdje. Ići će pred Vama u Galileju, tamo ćete ga vidjeti.“ (Marko XVI., 1–7)

„I kad se nadviri, vidje haljine gdje leže, i ubrus naponase, savit na jedno mjesto.“ (Ivan XX., 5. i 7.)

– Nemamo kipa za uskrnuće, a ovo shvaćeno pučki i narativno, možda bi se moglo zgodno izvesti. Što se tiče nas „Srba“, bilo bi od osobitog

¹¹⁸ krasuljak – tratinčica; marjetica (bot. *Bellis perennis*).

¹¹⁹ marjetica (slov.) – tratinčica, krasuljak; knospeki (vjerojatno prema njem. Knospe – pupoljak).

¹²⁰ Mk 16,6.

¹²¹ Mali Uskrs ili Bijela nedjelja, prva nedjelja poslije Uskrsa.

efekta. Ja mislim svakako jedan bijeli, čestiti svileni ubrus, prebaciti preko tabernakula, kao svjedočanstvo vanrednih događaja.

(Ploču bih naslonio uz „postavek“¹²², širok 53 cm, visok 78 cm.)

Gospodina [Avgusta] Menceja proglašujem za majstora, lijepo je izveo obje stvari! (Magister Menceus.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹²² Ispravno: podstavek (slov.) – postolje, podloga. Markušić često koristi terminologiju kojom se i Plečnik služi, ali je iz nepažnje (?) ne reproducira vjerno.

[11. IV. 1936., dopisnica, motiv: Hans Berger, „Bosnische Post“, 1917]

Beograd, 11. IV. 1936.

Gospodine profesore,

Želim sretne i vesele svete uskrsne blagdane!

Hvala na krasnim „licitarskim srcima“, ali oni su za gledanje isto tako, kao i za „hrustanje“¹²³!

Grob Isusov bio je događaj, naročito tabernakul*. Toliko je produženje zastora na sredinu crkve. Sve to toliko pobožno djeluje da će mnogo svijeta Bogu dovesti, i bliže privesti.

Molio sam Boga za Vas, da još mnogo dogra [!] izvedete! Nešto moramo za jaslice misliti [!]. Dr. Korošec¹²⁴ navraće se često u crkvu, ne k nama u kuću.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić.

¹²³ hrustanje (slov.) – hrskanje.

¹²⁴ Anton Korošec (1872.–1940.), slovenski teolog i političar, vođa Slovenske ljudske stranke, potpredsjednik prve vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

[15. IV. 1936, dopisnica, motiv: Sarajevo, Stari musliman; Naklada: H. Kopčić, Sarajevo]

Beograd VII., Bregalnička 14

Sv. Anto – 15. IV. 1936.

Gospodine profesore,

Primate srdačni pozdrav, i javljam da sam danas gospodinu [Avgustu] Menceju čekovnom uputnicom poslao cijeli iznos računa za „tabernakul* u kriпти*“, to jest 3325 din. (trihiljadetrístotinedvadesetpet dinara).

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[19. IV. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 19. IV. 1936.

Gospodine profesore,

Šaljem četiri uskrzne fotografije¹²⁵: 1 fotografija Groba Isusova u noći, 2 fotografije Groba I. u dani i 1 fotografija Velikog Oltara* na Uskrs (kako je nakićen!) Sve je to bilo ljepše nego što fotografije kažu.

Danas sam poslo B.[oži] Pengovu 480 din. za križ na tabernakulu* od kripte*: 320 din. modeliranje, 60 din. odljevak, 100 din. cizeliranje.

Vaš „Srbin“¹²⁶ bio je pred Uskrs ovdje da pogleda crkvu.

Pred dva dana posjetio je crkvu i načelnik ljubljanski dr. Adlešič¹²⁷, sa prorektorom univerziteta¹²⁸. Sretni su, što opstojite, i misle da je to Vaša najljepša crkva (enotnost¹²⁹).

Sa štovanjem:

Fr Josip Markušić

¹²⁵ Fotografije nisu priložene, jer ih je Plečnik izvadio iz pisma i čuvao zasebno.

¹²⁶ Jovan Krunic (1915.–2002.), od 1933. do 1938. Plečnikov student arhitekture.

¹²⁷ Juro Adlešič (1884.–1968.), od 1935. do 1942. gradonačelnik (župan) Ljubljane.

¹²⁸ Dr. Matija Slavič (1877.–1958.), slovenski teolog.

¹²⁹ enotnost (slov.) – jedinstvenost.

[23. IV. 1936., dopisnica]

Mnogoštovani gospodine!

Hvala lepa za uspjele foto. Drago mi je da se me spominjate. Plačal sem pa zopet „kazen“ V pismu je bila topot sicer priložena znamka za 75. para. na kuverti pa prilepljena samo za 1.50.Din. Moj notranji poklic je, da se mučim, moj zunanji da exerciram¹³⁰ mladino – Vse drugo je sredstvo k temu – nevredno da se govori o tem – po čemu me torej štede in opazujejo.

Bodite z Bogom Vam udani Plečnik

23. IV. 36.

*Mnogoštovani gospodine!
Hvala lepa za uspjele foto. Drago mi je da se me spominjate.
Plačal sem pa zopet „kazen“ V pismu je bila topot sicer priložena
znamka za 75. para. na kuverti pa prilepljena samo za 1.50. Din.
Moj notranji poklic je, da se mučim, moj zunanji da exerciram
mladino – Vse drugo je sredstvo k temu – nevredno da se govori
o tem – po čemu me ~~š~~ torej štede in opazujejo
Bodite z Bogom*

*Vam udani Plečnik
23. IV. 36.*

¹³⁰ exercirati, egzercirati – vježbati, uvježbavati.

[3. V. 1936., dopisnica, kolorirana, motiv: Raspeće]

Beograd, 3. V. 1936.

Gospodine profesore,

Bio sam desetak dana u Bosni, od 20. IV. do danas, da se obnovim u duši gledanjem divlje prirode, jer je valjda grad još više divlji, a danas vrativši se kući zateko sam Vašu dopisnu kartu.

Šaljem dvi – tri razglednice iz Bosne¹³¹, da me ne zaboravite!

U Zagrebu će do mjesec dana, mislim, početi graditi crkvu.¹³²

Odani štovatelj:

Fra Josip Markušić

¹³¹ Priložene tri razglednice „Unutrašnjost Begove džamije“ te jedna fotografija unutrašnjosti beogradske crkve sv. Ante.

¹³² Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu, Vrbaniceva 32. (vidi gore P 260).

[7. V. 1936., razglednica: crkva sv. Petra u Ljubljani]

Veleč. Oglodana romanska kost je njim bolj častna kot zdravo živo domače fürško¹³³ meso – ustvarejeno enako po milosti ko ono. Prevzetnost pokori se z slepoto – Kar tu nočejo videti – tam ne morejo najti. Pristrčno hvalo za Vaš ljubeznjiv spomin. Kako prav, da ste me bili podžgali k delu! Danes bi to ne šlo več. Dobro sva se udala migu božje volje. Vaš Plečnik

7. V. 36.

¹³³ Fürško meso – nesiguran prijevod, možda od: Fürsches/Fürstliches Fleisch u značenju: dobro, gospodsko (meso); moderno. Aluzija na novu katedralu u Sarajevu koja bi trebala biti građena u historijskom stilu, pri čemu Plečnik misli da bi moderna arhitektura bila prikladnija.

[8. VI. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 8. VI. 1936.

Gospodine profesore,

Mjesec dana ima što Vam nisam pisao, a ni od Vas dobio pismo, za moje umjetničko proživljavanje u kontaktu s Vama čitava vječnost. Ako često puta ne prođete Vašim vrtom, opaziti ćete promjenu na gore.

Djelovanje svjetlosti u crkvi S. Ante u Beogradu, čudna je, ali divna, sa nebrojnim izmjenama. Ni izdaleka nije proučena njezina mogućnost, te je šteta da joj niste bliže! Ko djete kad se dadne u odgajilište, bez ikakva kontakta sa ljubavlju roditelja (kad se tako dogodi) i uz najbolju volju, za roditeljsku ljubav stranskih ljudi, počme divljati.

Bi li se moglo izgraditi detalj Vrta Gethsemani?!

Šaljem jedan letak o Pengovljevu kipu Sv. Ante¹³⁴ i raspored svečanosti za 13. VI¹³⁵.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹³⁴ Fra Josip Markušić: Novi kip u crkvi Sv. Ante (Listići Sv. Ante, Beograd), 4 str.

¹³⁵ Proslava Sv. Ante u Beogradu (Dne 13. VI.). Raspored i neke napomene, 1 list.

[13. VI. 1936., pismo na papiru s memorandumom „Zveza združenih delavcev Ljubljana”, na blagdan sv. Ante 1936.]

Velečastiti,

pri sv. Antonu na Viču¹³⁶ „potrjavajo“ imajo žegnanje zvoné pa tudi pogrebne pesmi intožbé – Noč in dan so odprta groba vrata – praznik ne ubrani smrti vhod – naš episkopus Vam torej plača sv. Antona¹³⁷. Lepo da drži besedo! Ravnokar se trudim s kelihom za Ameriko¹³⁸. Če se mi stvar posreči, ne vem. Prosil me je zato. Priloženo je poželjenje biskupa: novo semenišče¹³⁹. Naredili smo mu skizzo. Rekel sem Vam že zadnjič hvala Bogu, da ste me podžgali – Danes, mislim, ne bi se vzpožil na to delo. Truden postajam, trd, mrk in neprijazen.*

Bodite z Bogom, spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

¹³⁶ Župa i crkva sv. Ante Padovanskoga (Župnijska cerkev sv. Antona Padovanskega) u Ljubljani – Vič sagrađena je 1906.–1907. po nacrtu arhitekta Hansa Paschera (1858.–1942.).

¹³⁷ Gregorij Rožman, ljubljanski biskup, platio je Boži Pengovu izradu kipa sv. Ante za beogradsku crkvu sv. Ante. Vidi Plečnikovo pismo od 25. I. 1935. (*P 113*).

¹³⁸ John Jerome (Janez) Oman (1879.–1966.), slovenski svećenik i začasni kanonik ljubljanske biskupije u SAD. Riječ je o Omanovu kaležu koji se nakon povratka iz Amerike čuva u župnoj crkvi Sv. Križa u Ljubljani – Na Žalah.

¹³⁹ Baragovo sjemenište u Ljubljani. Plečnik je između 1936. i 1938. izradio projekt, koji je zbog rata bio samo djelomično ostvaren.

[22. VI. 1936., pismo sa skicom reljefa Majke Božje za procesiju]

Velečastiti in dragi gospod!

Neke dobre duše darovale so mi za Božič silhuetiran haut-relief¹⁴⁰ /: visoki relief :/ MB.¹⁴¹ pozlačen in bel, na ozkem poliranem orehovem podstavku z napisom. Rezal je stvar [Božo] Pengov /: popolnoma njegova invencija :/ Vprašam Vas, ali bi Vi hoteli to zadevščino od mene sprejeti tako, da bi je uporabljali pri procesijah? Postavil bi relief quasi na prestol z baldahinom. Morebiti mi Vi morete dati drugo, tudi enostavno misel. Seveda moram delo študirati na proporcije etc. Prisrčno pozdravlja udani Plečnik*

22. VI. 36.

¹⁴⁰ haut-relief (franc.) – visoki reljef.

¹⁴¹ MB – Majka Božja.

[26. VI. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 26. VI. 1936.

Gospodine profesore,

Kad mi Vi pišete, ili kad se uopće nešto radi o crkvi, to su za mene jedini događaji. Od umjetnika mene nadahnjujete samo Vi, moguće već za to što kod Vas vidim uvijek i u svemu sigurnost, a kod drugih ne. Ako mi Vi ne pišete, o čemugod, onda sam sigurno lonac cvijeća, nezaliven, na balkonu.

Bog je htjeo da Vam da tu krjepost, jer ju čovjek ne bi mogo samo sobom imati, da ste materijalno i moralno neovisan, u svemu i od svakoga, zato je Vaša umjetnička riječ imperatrix¹⁴², i kod onih koji ne razumiju.

Vaše Baragovo¹⁴³ je divno, i opet nešto sasma novo, da se čuditi moram nadahnućima i Vašoj smjelosti! Vi ste dušom mlađi od sviju jugoslavenskih umjetnika arhitekta. (A zar ima neka druga mladost?!) Ja bih Baragovo odmah izvodio. I bila bi sretna Crkva slovenska. Kadgod ste što izvršili, što sam na planu vidio, mislio sam ne možete više; a što god ste novo izveli, i ono najmanje, vidim: uvijek je više. Pišete, čini mi se, kako čujete mrtvačka zvona, ja u to ne vjerujem, jer ćete Vi živjeti još dvadeset godina; pa i kad umrete, jer moramo svi, očito je da će sve to biti u radu, u šali i poštenju. Ako ste pak uvrijeđen, i onda pod nekim momentanim raspoloženjem, ne čudim se kad vidim što sve rade s Vaših ideja, na Vaše oči, na primjer i mi u Beogradu.

Ja Vas molim, gospodine profesore, da nikad ne zaboravite beogradske crkve, Vašeg dijadema*, jer je ona za slavu božiju, za čast jugoslavenskog naroda i kršćanstva, a sigurno, htjeli – ne htjeli, i Vaš spomenik. Da Vi samo znate, kako je ona lijepa?! A u čemu je kvarena, to su ipak neka

¹⁴² imperatrix (lat.) – gospodarica, vladarica.

¹⁴³ Baragovo sjemenište u Ljubljani. Nacr sjemeništa izradio je Plečnik u proljeće 1936. god., ali do početka Drugog svjetskog rata nije bilo izgrađeno u cjelini. Irenej Friderik Baraga (1797.–1868.), slovenski katolički misionar i biskup.

slova našega vremena, kojim smo „morali“ pisati. I „Sv. Petar“ u Rimu ima takvih pismena.

Vaš poklon, zastave bogorodičine, primam sa radošću i pijetetom – naravski. Vi znate, da sam ja davno želio Gospinu zastavu, u stilu P. Lenza¹⁴⁴, dovršenu kao što ju ima jedna ljubljanska kongregacija¹⁴⁵. I tu ćemo zastavu uvijek nositi u procesijama.

Evo moje napomene za tu stvar:

1. Zastava B. B.¹⁴⁶, kant relief¹⁴⁷, mora trajno biti smještena negdje u crkvi, da bude predmetom svagdanjeg štovanja.

2. Gdje u crkvi?! – To Vi odlučite! Moguće uprav na Gospinu oltaru*, i kad stalni oltar dođe, da ostane i zastava. (Visoka stelaža, udesena za kićenje.)

3. Ne žalim novaca, da joj se postolje dostojno uradi (respektabl).

4. U Beogradu se ne može ništa lijepo i dostojno uraditi (to Vam velim ne znam koji puta). Ne žalim platiti prevoza i trošarine.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁴⁴ Desiderius Lenz, benediktinac, slikar, arhitekt i kipar.

¹⁴⁵ Zastava Marijine kongregacije je izgubljena.

¹⁴⁶ B. B. – Blažena Bogorodica.

¹⁴⁷ kant relief – značenje ovdje nije sasvim jasno (možda ugaoni ili rubni reljef?). Misli se na reljef Božidara Pengova s prikazom Marije s djetetom; reljef je Plečnik dobio na dar i on ga je upotrijebio za zastavu koja bi se nosila u procesiji.

[28. VI. 1936., dopisnica]

Velečastiti. najbrže potujete. Poslal sem Vam skizzo, eno od mnogih. Pa je že v košu – vrnil sem se na prvotno, sevé, naturalmente¹⁴⁸. Ob priliki Vam jo pošljem – morebiti tudi pustim stvar izvršiti, ter jo darujem Vašim ovčicam – naturalmente z Vašim pristankom in dovoljenjem. Sedaj telovadim znova v gornji cerkvi zagrebački¹⁴⁹ – izprašujem vest in molim kès – Človek ne ve, koliko časa mu je še namenjenega – pa je dobro da ne ostanejo preostali praznih rok – Vsepovsod same slavnosti – jaz pa sanjam v praznih še ne rojenih prostorih – Bodite z Bogom Vaš – P

28. junij 36.

¹⁴⁸ naturalmente (tal.) – naravno.

¹⁴⁹ Riječ je o crkvi Gospe Lurdske nad kriptom; građena 1965.–1971. po nacrtu hrvatskih arhitekata Zvonimira Vrkljana (1902.–1999.) i Valdemara Balleya (1914.–1988.).

[28. VI. 1936., dopisnica]

Mili moj gospod župnik,

jedan sat doznije na prvu kartu, dobio sam Vaše pismo. Neka Vam plati gospodin. Mam primerno stvar, upam dekorativno dobro primerno k nošnji djevojki ili momaku – Mislil sem sam na to da bi stala uvijek v cerkvi – tudi jaz. Vederemo. Damo se do detailu, ter potem, če Bog da izvršimo to v Njegovo čast našim bratom v veselje Vaš P.

28. VI. 36.

Mili moj gospod župnik.
 Jedan sat doznije na prvu kartu, dobio sam Vaše
 pismo. Neka Vam plati gospodin. Mam
 primerno stvar. upam dekorativno dobro
 primerno k nošnji djevojki ili momaku.
 Mislil sem sam na to da bi stala uvijek
 v cerkvi. tudi jaz. Vederemo. Damo se do

[30.VI. 1936., dopisnica]

Da ne pozabim

Vas, Velečastiti prosim ob priložnosti za napis približno tolike dolžine: Virgo prius ac posterius da mihi virtutem contra hostes tuos¹⁵⁰ – sevé more biti tudi nekoliko daljši če treba – „en mejčken“ pa ne preveč. Bodite z Bogom Vaš Plečnik

30. jun. 36.

[Markušičev pripis:]

*Tu gloria Jerusalem,
Tu honorificentia populi nostri,
sedes sapientiae,
causa nostrae letitiae.¹⁵¹*

1. juli. Danes je prišla stvar v izvršitev – Vreme je lepo. da vidimo šta će biti.

Prisrčno Vaš J.

¹⁵⁰ Virgo prius ac posterius da mihi virtutem contra hostes tuos (lat.) – Djevice prije i poslije [rođenja Isusova], podari mi snagu protiv neprijatelja tvojih! – Vidi Markušičevo pismo od 3. VII. 1936.

¹⁵¹ Tu gloria Jerusalem, Tu honorificentia populi nostri, sedes sapientiae, causa nostrae letitiae (lat.) – Ti slavo Jeruzalema, Ti časti puka našega, Prijestolje mudrosti. – Vidi Markušičevo pismo od 3. VII. 1936.

[3. VII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 3. VII. 1936.

Gospodine profesore,

Metnite natpis po volji, ili ovako kao što je dolje, ili sasma drukčije:

1. „Virgo prius ac posterius, da mihi
virtutem contra hostes tuos!“¹⁵²

2. „Tu gloria Jerusalem, (Tu laeti[ti]a Israel)
Tu honorificantia [!] populi nostri.“

(Ti slavo Jeruzalima, (Ti radosti Izraela)
Ti časti puka našega)

3. „Saedes sapientiae
Causa nostrae laetitiae.“

(Prijestolje mudrosti,
Uzroče naše radosti.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Šaljem Veliki Oltar*, nakićen na Sv. Antu, 13. VI. 36.

¹⁵² Virgo prius ac posterius da mihi virtutem contra hostes tuos (lat.) – Djevice prije i poslije [rođenja Isusova], podari mi snagu protiv neprijatelja tvojih!

[4. VII. 1936., pismo]

Velečastiti gospod!

V enem pismu, spominjate mojo neodvisnost. Res, komaj sem se zavedal – moram gospodariti z njo dostojno in previdno. Z največjega dela vzbuditelj moj in vzgojitelj in ustvaritelj je moj ranjki brat Andrej¹⁵³, ena najplemenitejših in globokih duš, ki sem jih doživel – Vi ste moj drugi Andrej.

*Z vljudnosti priložil sem Vam zadnjič Baragovo¹⁵⁴. Nisem sanjal, da Vas more stvar toliko zanimati – pošljem Vam kopije te študije. Obenem „Murke“ /: murka = mala gorska cvetica :/ = skautske hišice – narejene samo v „lasten plaisir“¹⁵⁵ – Meni je cela ta slavna skautarija demagogija in oslarija. Pa kaj si ne domislijo ljudje na izrek ranjkega oca Franja Josipa I: *alles für das Kind!*¹⁵⁶ Dalje Vam pošljem kapelico za groblje v Bosni¹⁵⁷ – po nekem docentu, sem bil naprošen za to. V merah smo bili vezani – če pride stvar v izvršitev, sevé, ne vem. Drugega dela in skrbi je legijon – Bo že Bog pomagal da bo kako – „Bo že kakó, še zmiraj je b'lo kakó“ *sempre avanti*¹⁵⁸. Za napis sem Vas že prosil. Zastava bo ena čisto nova *typa* – ki dopušča veliki razvoj – NB. čisto cerkvena. Uporabljam zanjo darovano mi madoninko, katero, kakot trdi [Božo] Pengov, Vi poznate, in se Vam je sviđala. Narejena bo tako, da jo morete imeti pripeto, ob steni stoječo. Upajmo da se posreči in da jo morete uporabiti.*

Lansko leto ustvarili so iz dvorane Hotela Union kino¹⁵⁹. Bajé gre stvar briljantno. Je to privatno podjetje na „katoliški podlagi. Govorili so takrat da je škof, naprošen, podpisal, da dobro stoji za nekoliko sto hiljada.

¹⁵³ Andrej Plečnik, svećenik, stariji brat Josipa Plečnika.

¹⁵⁴ Baragovo sjemenište u Ljubljani (P 232).

¹⁵⁵ plaisir (franc.) – zabava, razonoda, užitek.

¹⁵⁶ alles für das Kind! (njem.) – Sve za dijete!

¹⁵⁷ Spomen kapelica na groblju Rudi kod Vareša, izgrađena 1936.–1937. god.

¹⁵⁸ Sempre avanti (tal.) – Uvijek naprijed.

¹⁵⁹ Grand Hotel Union (1902.–1903.) u Ljubljani, građen po nacrtu Josipa Vancaša Požeškog (1859.–1932.). Hotelska velika koncertna dvorana služila je više godina kao kinodvorana.

Ravnokar pa renovirajo kavarno Union¹⁶⁰ Proračun znaša preko en milijon din. /: Običajno se proračuni prekoračijo ./ Tako bodo imeli ljudje „uržah“ se malo pozabavati najplemenitejše časopise žvečiti – oči pasti na najdelikatnejših podobicah, živce profiniti, čuvstva izpopolniti ob zvokih ciganskih in drugih godb.

Mumpitz¹⁶¹

Andreja¹⁶² so pregovorili svojčas, ob ustanovitvi hotela Union, kupiti eno akcijo. Šlo je za par sto kron. Slišal sem na lastne ušesa kako je nekako 2. leti pozneje rekel sestri – hodi tam – nesi ta papir natrag – nočem o tem nič več slišati. Bile so to prve in zadnje akcije v naši družini.

Neču o tem dalj razmišljati – spomnil sem se, zato napisal Vém da imam kosmato vest – ampak, prosim Vas – kako drugače v tej kosmati družbi –

Pošiljki planov priložil sem še ris kaleža, za katerega se je strašno mudilo – pa je utonil v molku. Dalje premišljevanje, kako bi se dala neka parcela izrabiti za dependenco drž. Muzeja. Ta pele mele sem imel na razpolago. Tu se mimo šolske sobe pravzaprav nikdo ne zanima za take stvari. Prosim lepo, ne hvalite me – pa tudi „ne tadeljte“^{*163} me. Man murkst drauf los¹⁶⁴ – ker ni družega izhoda.*

Pri prvi licitaciji za biblioteko dogovorili so se vsi 4. oferenti na mali popust. Diferenco 600. hiljada pa bi si medsebojno bratovsko razdelili, ne da bi s palcem mignili – Iz drugih in teh vzrokov sem skočil nevidno vmes in izdelal nov projekt – Upajmo da bodo pri ponovni licitaciji poštenjaki vsaj bolj rafinirano postopali.

Spremite, prosim, moje najlepše pozdrave! Vam udani Plečnik

4. jul. 36. –

¹⁶⁰ Kavana u hotelu Union.

¹⁶¹ Mumpitz (njem. žargon) – gluposti, bedastoće.

¹⁶² Andrej Plečnik.

¹⁶³ tadelovati – od njem. tadeln: koriti, prigovarati; ne tadeljte me – ne korite me.

¹⁶⁴ Man murkst drauf los (njem.) – moguće značenje: Jednostavno se šeptrlji.

[6. VII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 6. VII. 1936.

Gospodine profesore,

Legenda.

1. „Tota pulchra es Maria.

Et macula originalis non est in Te.“

(Sva si lijepa, o Marijo,
i grijeha istočnog nema u Tebi.)

2. Tota, tota, pulchra, es Maria.

(Tota. Tota. Pulchra. Es Maria.)

(Novost je ovdje ponavljanje
da se pojača karakter
invokacije*, kao da je zaziv
u ustima puka.)

3. „Regina Ordinis Minorum“

(Kraljice franjevačkog reda.)

4. Regina ecclesiae nostrae belgradensis.

Tota, tota, pulchra, es Maria.

(Kraljice crkve naše beogradske.)

Sa štovanjem:

Fr Josip Markušić

P. S. Kad sam danas primio Vaše pismo i planove, predao sam svoje na poštu. Hvala!

[6. VII. 1936., pismo]

*Telegram, tako hitro ne jašemo! Čekam na Vaš tekst. Heraus damit!*¹⁶⁵
Ima vremena

Nekdo, videvši v novinah facado Un. knjižn.¹⁶⁶ požuril se je odpreti knjigo Lübkea¹⁶⁷, pa mi v anonimnem pismu citiral visoko modrost: vedite za enkrat, da tam stoji zapisano: die Kentauren waren lüsterne, weibertolle Wesen¹⁶⁸ – no pa oni kentauri niso niti v proračunu Jaz sem si z njimi pomagal, ker tako fletno skačejo kot kakšni profesionalni politiki in si dokazujejo resnico kot univ. učitelji.*

Bodite z Bogom! Potimo se dokler je solnce Vaš Plečnik
6. julij 36.

¹⁶⁵ Heraus damit (njem.) – Vani s tim! Dajte to ovamo!

¹⁶⁶ Slovenska nacionalna i sveučilišna knjižnica, sagrađena od 1936. do 1941. Prvi plan napravio je Plečnik 1931. god., ali ga je temeljito promijenio pred početak gradnje 1936. god.

¹⁶⁷ Wilhelm Lübke (1826.–1893.), njemački povjesničar umjetnosti.

¹⁶⁸ die Kentauren waren lüsterne, weibertolle Wesen (njem.) – Kentauri su bili bludna pohotna bića.

[7. VII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 7. VII. 1936.

Gospodine profesore,

Legenda.

1. Regina Ecclesiae Belgradensis:

Tota. Tota. Pulchra. Es Maria!

Ovo je treće pismo o natpisima (3. VII., 6. VII., 7. VII.) Pišem ga zato, da se vidi kako je teško i sitnu stvar pravo pogoditi, a neki prevlače kistom ko mačijim repom, od šale. Čim više špricera, skitanja i nespavanja, brže ide.

Razmislite i napišite natpis kako znate!

Stojim pod dojmom jedne lijepe, lagane, muzike.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Hvala na današnjim kentaurima¹⁶⁹! Ja Vas ne ću hvaliti, ni „tadlovati“*, ali hvalim Boga, što je takove darove dao ljudima (qui dedit talia hominibus). Bože, da se ta knjižnica, kentauriska¹⁷⁰, sagradi i Baragovo¹⁷¹ makar gdje (makar u Bosni) da ugledamo stvari koje odmaraju oko, a ne samo – džep. Po planinama i poljima rastu razne biline i cvijeće, jer Bog nije siromašan, kao mi ljudi majstori, a u našoj novoj arhitekturi samo jednolične gljive rastu, ne može se reći da ništa ne vrijede, ali su ipak samo gljive.

¹⁶⁹ Plečnik je Markušiću poslao nacrt Sveučilišne knjižnice na kojem su oko velikog prozora nacrtana dva kentaura; kentaur (centaur) (mitol.) – biće s čovječjim prsima i glavom, a tijelom konjskim.

¹⁷⁰ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Ljubljani.

¹⁷¹ Baragovo – vidi *P* 232.

[10. VII. 1936., pismo]

*Napis: tota tota pulchra es Maria – Regina nostrae ecclesiae belgradensis MCMXXXVI.*¹⁷² *imam risan, ne pa še vdoben v kovino /: graviran :/*

Napis bo vidljiv samo v procesiji, ker bo na zadnji strani.

Ako bi zastava mogla stati prosto – ali pa celo viseti, bil bi napis vidljiv tudi v cerkvi. No – pa to je vprašanje zase – ker je zastava namenjena jetnikom velikega mesta in njih potenciranim nevarnostim – nisem popolnoma prepričan o pravosti zgornjega, kavalirskega napisa. Jaz bi najraje povedal po Vaše i. e. hrvatsko nekaj podobnega: Izprosi nam zdravo pamet /: razum :/ bodi vez naših družin, vest našega zaroda /: das Band u. Gewissen¹⁷³ :/ Pa nemojte zamjeriti moje vmešavanje – Vi odločate bezuvjetno! Vaš Pygmalion¹⁷⁴

10. julij 36.

¹⁷² tota tota pulchra es Maria – Regina nostrae ecclesiae belgradensis MCMXXXVI (lat.) – Sva si lijepa, o Marijo – Kraljice crkve naše beogradske MCMXXXVI [1936].

¹⁷³ das Band u. Gewissen (njem.) – veza i savjest.

¹⁷⁴ Pigmalion, mitski grčki kipar i ciparski kralj; zaljubio se u kip žene koji je sam isklesao. Tim imenom je profesor Otto Wagner nazvao Plečnika, videći njegovu zaljubljenost u umjetnost.

[11. VII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 11. VII. 1936.

Gospodine profesore,

Kad ste mi napomenuli u prvom pismu natpis: „Virgo prius ac posterius etc.“, čudio sam se kako ste se toga sjetili, te sam pisao (3. VI.)¹⁷⁵ da možete uzeti i taj natpis, ali ih još nekoliko napomenuo, da izaberete, jer sam imo uvjerenje, i danas ga imam, što uzmete bez ičije sugestije, da je najbolje. Vi imate neku umjetničku vagu za misao, za čuvstvo, izraz i oblik, kako malo koji drugi ima.

O natpisu, u konkretnom slučaju, iznosim još ovo svoje mišljenje.

1. Zastava će stajati na svome mjestu, kao pri nekom oltariću*, i ne mora se vidjeti natpis, kad je sve ostalo skladno i lijepo. Nu ona će se iznositi na procesije, i onda će se vidjeti, a iznositi će se o velikim svetkovinama i u sredinu crkve, za uzveličanje dana („Vexilla regis prodeunt“¹⁷⁶), pa će se i tada vidjeti. Uostalom onaj natpis (ako se on uzme?!): „Tota, tota, pulchra etc.“ zamišljen je kao invocacija* puka, nu i puk uvijek ne pjeva, zato ni natpis nije na pogledu svaki dan.

2. Što reklo – reklo roblje (jetniki¹⁷⁷) velegradsko, natpis (ako se on uzme?) „Tota, tota, pulchra etc.“ uzeo bi[h] samo u latinskom jeziku. Latinski jezik je jedan veliki živi jezik za – nauku, vjeru i vjerovanje.

(Latinski „svak“ razumije, a hrvatski samo od Đevđelije do Jesenica.)

3. Ako bi trebalo uzeti hrvatski natpis, uzeo bih sasma pučke invocacije (ne inteligentne) iz Gospinih litanija:

Dragosti sunčana,
Zvijezdo jutarnja!

¹⁷⁵ Markušić pogreškom navodi datum pisma 3. VI. 1936., pri čemu misli na pismo od 3. VII. 1936.; vidi gore P 236.

¹⁷⁶ Vexilla regis prodeunt (lat.) – stih iz himna Venancija Fortunata (Venantius Fortunatus, oko 530.–609.), posvećenog Kristovom križu: Barjaci kreću kraljevi...

¹⁷⁷ jetnik (slov.) – uhapšenik, uznik.

Puk ima pravo pjevati, kako hoće, jer je iskren. Inteligent kad kritikuje, ne čini stoga, da i on pjeva hrvatski, već da – raskopaje po tuđem oranju, kao što kokoš čini, kad joj i ne treba jesti.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Dragosti sunčana,
Zvijezdo jutarnja!

[14. VII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 14. VII. 1936.

Gospodine profesore,

Žao mi je, što sam ipak bio u nekoj zaposlenosti, te se nisam sjetio jednog bosanskog pučkog Gospina zaziva, Vama za ocjenu:

1. „O Marijo, Marijo,
Bolne duše ljekarijo!

2. O Marijo, lijep si cvjet,
Tebe štuje cijeli svijet!“

Ali ne mogu na ovoj zemlji da sve ljepote u jednu stanu.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[26. VII. 1936., razglednica s kapelicom na Krvavcu]

Nostra Regina¹⁷⁸ je v dovršitvi. Mislim da se bo izplačal ves trud in motanje, katerega je bilo več, nego sem predvidel! Sedaj se mora zlato etc. osušiti potem gre na potovanje. Najbrže bo stvar presubtilna za cerkev. Treba jo bo hraniti v gvardijanatu – tudi da ne postane ljudem vsakdanja.*

Prisrčni pozdrav Vaš Plečnik

26. VII. 36 –

Stari moj grijeh – kapelica na Krvavcu¹⁷⁹

¹⁷⁸ Nostra Regina (lat.) – Naša Kraljica.

¹⁷⁹ Krvavec – skijaško področje u Gorenjskoj (Kamniške Alpe); kapelica Marije Snježne (sagrađena 1926.–1928.).

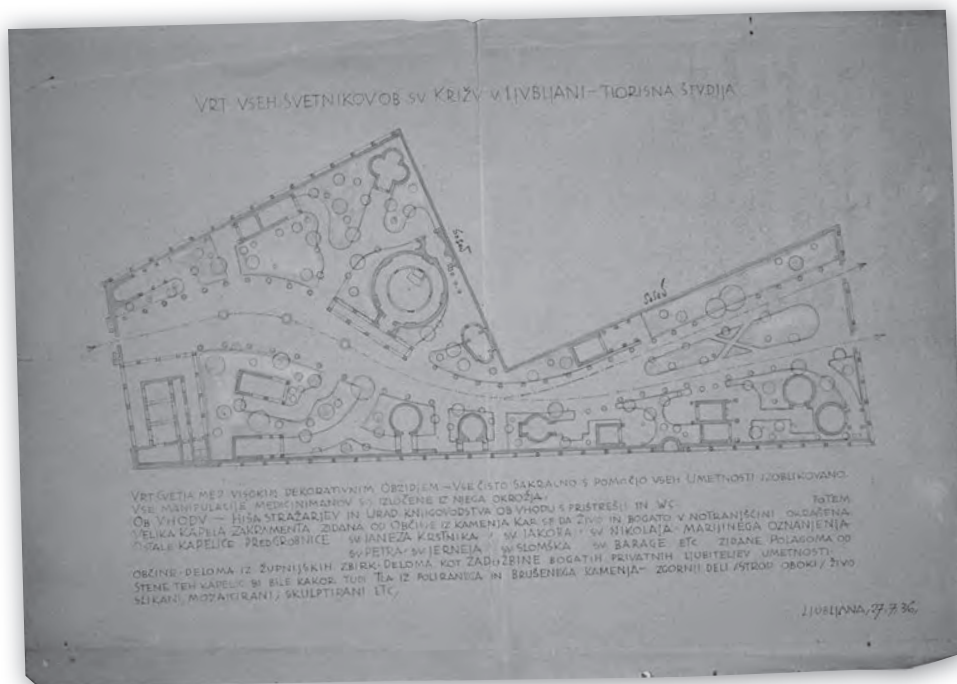
[1.VIII. 1936., pismo na prvom nacrtu za groblje sv. Križa od 27. 7. 36.]

*Mein Vorschlag – statt Todtenaufbahrungshalle ein heiligenhein = Todtenaufbahrungsgarten*¹⁸⁰

*Zastavico dobite – mislim da Vam bo malo ugajala – Die Sache hat im fertigen Zustand etwas „nachgelassen“*¹⁸¹ *Človek ne sme nikdar dneva pred večerom hvaliti – noč pred jutrom!*

Bodite z Bogom Vaš Plečnik guslar

1. aug. 36.

¹⁸⁰ *Mein Vorschlag – statt Todtenaufbahrungshalle ein heiligenhein = Todtenaufbahrungsgarten* (njem.) – Moj prijedlog – umjesto mrtvačnice vrt svetih = vrt za izlaganje umrlih.

¹⁸¹ *Die Sache hat im fertigen Zustand etwas „nachgelassen“* (njem.) – Stvar je u gotovom stadiju nešto „popustila“.

[3. VIII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 3. VIII. 1936.

Gospodine profesore,

Da Vam pišem o sebi.

Večeras u 6 sati gledao sam u crkvi kad je sunce palo na vrata ekspozitorija*, to je zaista neviđen prikaz, vrijedan da se samo to vidi. Da ste gledali, uza svu Vašu inventivnost i preventivno računanje, možda bi se ipak iznenadili.

Želio bih dočekati, da se postave Vaši kentauri* pred biblijotekom¹⁸², onaki kakvi su u konceptu (u svemu pola čovjek pola konj), a kad se postave, osim da koja od Boga, u pet dana doći ću da ih vidim.

Razmatrao sam u zdanje vrijeme nacrt kaleža*, koga ste mi poslali pred mjesec dana, isto i onu monstrancu*, poslatu prije pola godine, pa sam se iznalazio, da li bih ih mogo naručiti?!

Vaš Sveti Gaj¹⁸³, „Lucus Sacer“¹⁸⁴, vanredno mi se dopada. Da li će se izvesti?! Možda hoće, možda neće, jer koliko je stoljeća proteklo, dok je čovjek ostavio lulu, koju je moro nositi za vratom, a izmislio cigaretu?! Vaša je zamisao nova, poetična, naravna, pitoma, simpatična i prava kršćanska („Fili, vivas in pace“¹⁸⁵), današnje pak mrtvačnice – samo su to. I što metnu cvijeća, to je ko prosjaku pô dinara, da se kine!

I dalje vjerujem, da će uspjeti zastava.

(Primio sam Vašu jednu kartu i danas pismo.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁸² Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Ljubljani.

¹⁸³ Plečnik je svoj projekt grobljanske kapele na ljubljanskom groblju nazvao Sveti gaj.

¹⁸⁴ Lucus Sacer (lat.) – Sveti lug, Sveti gaj.

¹⁸⁵ Fili, vivas in pace (lat.) – Sine, živi u miru.

P. S. Crkva Sv. Josipa u Sarajevu¹⁸⁶, novi plan, pogođena za 2,000.00 dinara, da se pokrije.

¹⁸⁶ Crkva sv. Josipa na Marijin Dvoru, plan češkog arhitekta Karla Paržika (Karel Pařík). Izgradnja počela 1936., radovi okončani nakon četiri godine, a 31. ožujka 1940. crkva je blagoslovljena. Snježana Mutapčić: Sarajevske crkve kroz povijest umjetnosti, u: *Vrhbosna – Sarajevo kroz stoljeća*, Sarajevo, 2000., str. 133.148, ref. 137 (separat iz: *Hrvatska misao*, 11-12/1999, 13/1999, 14/2000).

[14. VIII. 1936., pismo na prospektu s kapelicom Sv. Duha u Zagrebu]

Velečstiti gospod, namenil sem, da bo zastavica za jutrašnji Marijin praznik pri Vas – [Božo] Pengov pa se obira, da mi je že mučno. No – če Bog dá, odide stvar v najbližjem času na Vas. Vaše „nune“ boto to potem lepo „ocirale“* z rožicami, cvetjem – vzgoraj namreč je kalež* in v sredi pod M. B. je kalež /: ocirati = zieren ./ Dalje se zadeva lahko okraši še s trakovi pentlji etc. vse kakor tako narod ljubi*

Izoblikovali bodo motiv drugi popolnejše jaz sem moral računati in porabiti Madoninko kakršno sem jo imel. Sve jedno – neka bude Vam Bošnjakom v bratovski moj pozdrav – Olympijada¹⁸⁷ končana nekam klavrno – naši kmetje bi rekli „crkava“ – Za denar, ki so ga izmetali „osli“ iz Jugoslavije, mogla bi se Vaša cerkev obleči v zlato – Bože – Ob koliko veselja je pripravljena druhal, ki bi enkrat, kot v Španija [!], mogla pleniti in plesati okrog goreče cerkve kolo – V Vareši¹⁸⁸ hočejo menda zidati cerkvico na groblju – pridejal sem ji mali zvonček Sedaj bo lepša kot nova katedrala Vrhbosne!¹⁸⁹ Bodite z Bogom! Pristrčno Vas pozdravlja grešni

Vaš Plečnik

14. aug. 36.

Vrt vseh svetnikov propadel¹⁹⁰ –

¹⁸⁷ Ljetne olimpijske igre, održane u Berlinu od 1. do 16. kolovoza 1936. Kraljevina Jugoslavija, koja je na igrama nastupila s 90 atletičara, dobila je samo jednu srebrnu medalju (Slovenac Leon Štukelj, gimnastičar).

¹⁸⁸ Kapelica na groblju Rudi kod Vareša.

¹⁸⁹ Planirana crkva sv. Josipa u Sarajevu koja bi imala i funkciju stolne crkve Vrhbosanske nadbiskupije. Usp. Ivan Šarić: Zadužbine za gradnju zavjetne crkve sv. Josipa u Sarajevu, u: *Katolički Svijet* V (1936), 4, str. 88-89.

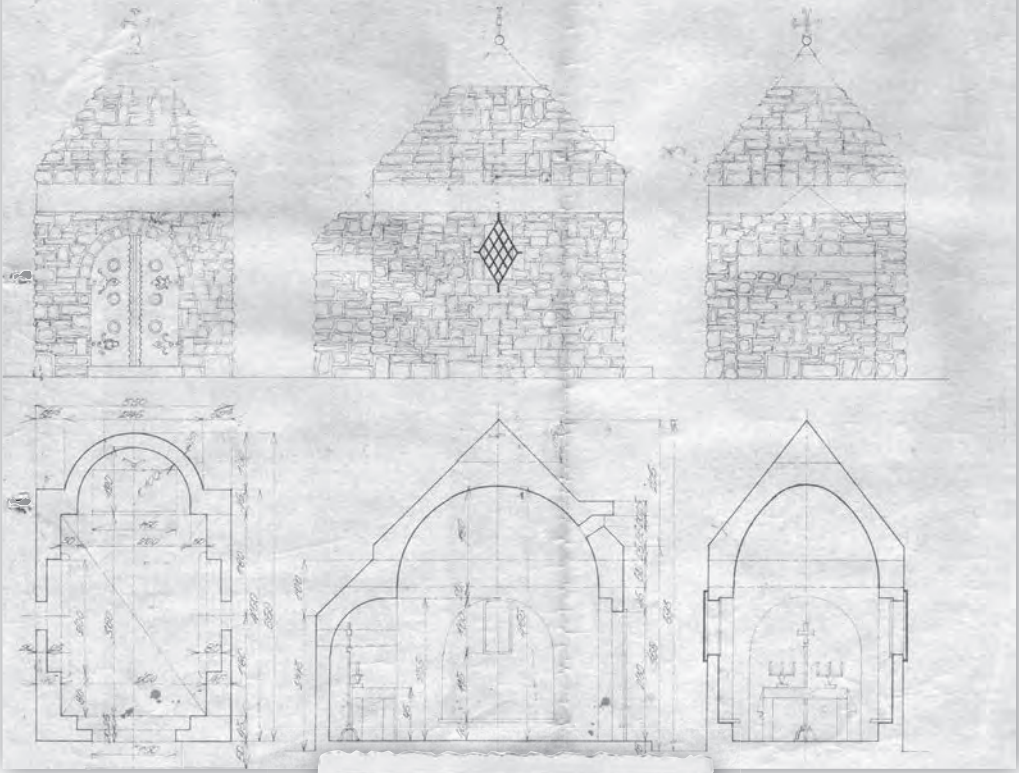
¹⁹⁰ Plečnik je Centralnom ljubljanskom groblju (Centralno pokopališće Žale) namjeravao dati ime Vrt svih svetih (Vrt vseh svetih), ali su protiv toga bili mjesni uglednici koji su inzistirali na nazivu Žale što je staroslovensko ime za groblje. Projekt je ostvaren između 1938. i 1949. god.

RUDARSKA
KAPELICA NA
GROBLJU "RUDA"
U VAREŠU

PROJEKAT:
OBJEKTA: IVAN MEŠTROVIĆ, KIPAR
AKROTERIONA: Prof. JOSIP PLEČNIK
profesor

Kapelica na groblju u Varešu.

[Pismo, sredinom kolovoza 1936., s crtežom kapelice sestara milosrdnica u Zagrebu i grbom biskupa Rožmana]

Našemu Gregoriju¹⁹¹ narisal sem za neko tiskarsko delo tale grb – Podoba na karti je altar sv. Josipa za zagrebačke milosrdnice¹⁹²*

Neki župnik vrnil se je z olympijade¹⁹³ z svojimi 800 osemsto katol. izletniki bajé dosti razočaran. Franjevci z boljšo družbo šli so tje menda z velikim autem – O.A.M.D.G.¹⁹⁴ Nekako pred letom dni obiskal me je veliki gospod z Sarajeva mit dem fein geschliffenem Mund¹⁹⁵, kakor karakterizirajo Nemci. Mnogokrat se spominjam zato Vašega spora – V Zagrebu so menda začeli s krypto – vsaj en del, se zdi, hočejo zidati. Zgornjo cerkev sem bil znova predelal in dal napraviti stvarni model zgornje cerkve notranjščine. Upam da morem biti odslej miren. Č. s. Milosrdnice imajo kapelo izzidano ergo sem se moral prilagoditi danim okolnostim – Perforirane transene* v stranicah niše ni bilo v perspektivi prikazati. Vobče pa mislim da bo stvar predraga, predvsem ženskemu vkusu tuja.*

Obratno natisnjeni znak je druga študija – prva se mi je ponesrečila – pri tretji sem prišel šele v tir – za četrto pa mi zmanjkalo časa in vztrajnosti! Vaš P

¹⁹¹ Gregorij Rožman, ljubljanski biskup.

¹⁹² Riječ je o kapelici bolnice Sv. Duha (1936.–1937.) u Zagrebu koju je Plečnik projektirao za sestre milosrdnice sv. Vinka.

¹⁹³ Ljetne olimpijske igre, održane u Berlinu od 1. do 16. kolovoza 1936.

¹⁹⁴ OAMDG = Omnia ad maiorem Dei gloriam (lat.) – Sve na veću slavu Božju.

¹⁹⁵ dem fein geschliffenem Mund (njem.) – s fino uglađenim ustima. – Pod neimenovanim osobom misli na nadbiskupa Ivana Šarića.

[19. VIII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 19. VIII. 1936.

Gospodine profesore,

Dobra stvar, na primjer naša zastavica, kadgod dođe, na vrijeme će doći. Umjetnik, i mati kad rađa, nikad se ne smiju žuriti, jer može ispasti kilavo (bruchkrank¹⁹⁶).

Gledajte naše umjetnosti, mislim crkvene najviše, a šta bi još bilo, da joj Vi niste udarili biljeg, kojeg mogu proći, ali se barem moraju ogledati i nadaleko zaobilaziti, kad prolaze! Sarajlija, sa poliranim jezikom, veli za crkvu sv. Josipa: „plan u ozbiljnom romanskom stilu“, a ima ih valjda i neozbiljnih, moguće je to baš ovaj: „Sveti Gaj“, velite, pao – sigurno da prave „mrtvačnicu“, izum nekršćanske duše, ali ne više ni one klasične poganske, nesretne, dobronamjerne, već apostatske XVIII. stoljeća. Bošnjaci su u XIX. stoljeću trideset godina vodili rat sa sultanom, dok su bacili turban a primili fes. Vaša sjajna ideja Svetoga Gaja treba da uđe obrađena u katalogu, pa će i na nju red doći, kad dođe generacija sa manje skike (Schreien der Schweine¹⁹⁷) a više duševne vedrine.

Olimpijada.¹⁹⁸ Jugoslaveni ni jedne pobjede ne dobiše, jer je nas [!] igrač naučan da i na areni jede karpuz (Wassermelone¹⁹⁹) ko i sa šestarom u ruci (Zirkel²⁰⁰). Vjerujem, da su i tamo pošli s karpuzima u autobusu.

¹⁹⁶ bruchkrank (njem.) – kilav, koji ima kilu, bruh; u prenesenom značenju: nespretn.

¹⁹⁷ Schreien der Schweine (njem.) – groktanje svinja.

¹⁹⁸ Ljetne olimpijske igre, održane u Berlinu od 1. do 16. kolovoza 1936.

¹⁹⁹ Wassermelone (njem.) – lubenica.

²⁰⁰ Zirkel (njem.) – šestar.

Ne bojte se, da naše, „nune“²⁰¹ ne će „cirati“* Madonu. Ja uopće ne vjerujem da ima crkva u Jugoslaviji, koja bi ovako ukusno, bogato i raznoliko bila kićena, i zimi i ljeti, kao naša u Beogradu. Vaši su oltari*, ovi ovdje, osvojili duše vjernika, isto kao što su Vam uljene svjetiljke pobijedile elektriku, barem ovamo. S. I. već je unišlo u duše. Galerije, sa raznolikim mogućnostima, opčarale su nas, kao u priči rajska ptica, koja kršćansku dušu zamamljuje u raj.

Još treba misliti na plafon.

Ipak se spremam da pokrijem zvonik, a svršim kriptu*, koja može služiti i za privremenu sakristiju*.

Dne 24. VII. bio sam pošto iz Sarajeva za Ljubljanu, nu sapratiše me silom u Beograd, radi ovih afera sa sarajevskim „slatkim ustima“.²⁰²

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²⁰¹ nune (prema njem. Nonne) – redovnice, časne sestre. Sestre su stanovale uz franjevački samostan u Beogradu.

²⁰² Misli se vjerojatno na spor između nadbiskupa Šarića i bosanskih franjevaca zbog osnivanja nove župe sv. Josipa u Zenici. Usp. gore Plečnikovo pismo od 14. VIII. 1936. (P 247).

[8. IX. 1936., pismo, 2 stranice]

Beograd, 8. IX. 1936.

Gospodine profesore,

Oprostite!

Od 23. VIII. do 7. IX. bio sam odsutan u Bosni, te opet mi nije uspjelo doći u Ljubljanu, ali uspjjet će (ako Bog da!).

Uvijek sam sretan, što sam Vas upoznao, i po Vama naučio prosuđivati oblik, što je vrlo važno, jer je to za svećenika molitva.

1. Neprestano tražim umjetnika, da mi izradi Madonu „Dragost Sunčanu“; mislio sam na Augustinčića²⁰³ u Zagrebu, on je darovit, ali bi bez sumnje najbolje uspjelo, da to pravi g. [Božo] Pengov pod Vašim nazorom (ako je još poslušan), pa da završi tek onda, kad Vi reknete: dobro je! Uzeo bih dvije: u drvetu za Beograd, u Broncu za Bosnu, prema Vašim lanjskim konceptima, koje nosam uza se ko kukavica jaje, a nikad ništa. Kad bi Vi na ovo pristali, imo bih volju i dva-tri puta doći u Ljubljanu, u toku rada u glini.

2. Dobio sam zastavicu Madone, na čemu Vam se od srca zahvaljujem! Sretan sam. Nije mi došlo nikakav račun, ali ja bih htjeo da platim barem štap i ostale metalne dijelove.

Evo moje kritike:

Na kipu volio bih da dijete ima košuljicu, jer puk ne voli humanističkog ukusa i njihovih „puta“*; da je kip produljen, a ne samo poprsje.

Averzum* je vrijedan Mihelandela. Čast ne samo Vama, nego i zanatskim majstorima! Uza svu Vašu slovensku poniznost, slobodno se možete ponositi njima.

Ljiljanove čaške (kaleži*) zgodne, osim simbolike, i za kićenje.

²⁰³ Antun Augustinčić (1900.–1979.), hrvatski kipar.

Averzum: dva sunca (luminare maius et minus: unum ut praeeset diei, alterum autem nocti.²⁰⁴)

3. Gledajući ovaj averzum, palo mi je napamet, da napravimo slično procesijonalni križ: na sva sunca zlatni križ, sa natpisom: „Vexilla regis prodeunt. Fulget crucis mysterium“. (Izlaze kraljevske zastave. Blješti otajstvo križa.)²⁰⁵

(Ne ću spavati mirno, dok ovo ne bude, a ne bih žalio troška. Bilo bi efektno, da se o velikim svetkovinama (ne samo za procesije) iznosi u crkvu.)

4. Za „prapor“²⁰⁶ Madone trebala bi drvena stelaža (ne žalim troška) moguće i od borovine. Ja bih sve prapore o velikim svetkovinama iznosio u crkvu i kitio, ne uza zid, već na slobodnu prostoru, da se može vidjeti sa sviju strana. Stelaža treba da je udubena (žlijeb), majstorski napravljena, ova sada za Madonu moguće ovako: dolje noga (stopalo) šuplja, u koju bi se stavio štap zastavice, valjda 10 cm duboko. Štap je visok do prve čaške (kaleža*) 150 cm, dakle u visini stelaže 150 – 10, 140 cm naprava da se prihvati štap u čaški.

Stelaža mora biti dolje široka, da ju zastava ne prevali.

Stelaža ipak mora imati nekakve makar male police, gdje se može staviti cvijeće („ocirati“*).

(Dok ne imadnem stelaže (4.), procesijonalnog križa (3.) i „Dragosti Sunčane“ (1.) slabo je moje spavanje i raspoloženje.)

Sa osobitim štovanjem:

Fr Josip Markušić

P. S. Molio sam gosp. [Avgusta] Menceja, da mi stavi ponudu za prenosni „Svečonosac“ (iz Vašeg gener. plana)²⁰⁷ jer nema ništa gore, nego svete stvari za žrtve prenositi na nepristojnu mjestu. Menceus mi još ništa ne javlja.

²⁰⁴ Luminare maius et minus: unum ut praeeset diei, alterum autem nocti (lat.) – I načini Bog dva velika svjetlila – veće da vlada danom, manje da vlada noću. Post 1,16.

²⁰⁵ U modernom prijevodu stihovi glase: Barjaci kreću kraljevi, otajstvo križa sjaji se...

²⁰⁶ prapor (slov.) – zastava, stijeg.

²⁰⁷ Upit Augustu Menceju od 22. VIII. 1936. u prilogu.

[12. IX. 1936., pismo na fotografiji stepeništa pred crkvom sestara uršulinki]

Velečastiti gospod – vse je pošteno in pravilno plačano. Kip dobil sem v dar iz ženskih rok. P.²⁰⁸ mi je rekel da ste ga Vi videli v razstavi, da Vam je dopadel. Vém da je stvar feminina. Pa danes je tako vse! Celo večina beuronskih²⁰⁹ stvari – vse kar ni pod vtisom egipta in starokršč. dobe. Kaj dobrega moremo mi med svetom živeči, lastnemu in drugih dopadanjau živeči rokodelci ustvariti –

Stojalo za sveče je detailirano. [Avgust] Mencej ki je bil že tu, dobi stvar v ponedeljek v proračun – Verujte – ti ljudje Vas imajo vsi radi! O Vaši „stelaži se pogovorimo ko pridete amo.

Tudi o „dragosti Sunčani

Životarim brez poguma.

Bodite Bogu priporočeni! Vaš Plečnik

12. sept. 36.

Foto: vhod v Nunsko cerkev“ z mojimi stopnicami²¹⁰

²⁰⁸ Božo Pengov, kipar.

²⁰⁹ Misli se na umjetničku školu, osnovanu 1868. u južnonjemačkom samostanu Beuron („Beuroner Kunstschule“), s ciljem obnove katoličko-kršćanske umjetnosti.

²¹⁰ Plečnik je preuredio stepenište (1930.–1932.) pred ulazom u baroknu uršulinsku crkvu Sv. Trojstva u kojoj su držane đlačke mise; svrha ove prerade bila je kako bi se izbjegla opasnost da djeca istrče na prometnu ulicu.

[15. IX. 1936., pismo]

Velečastiti in dragi gospod župnik!

Kakor razvidite, bi veljal svečnik iz bron 5500. D. Narejen je iz močne pločevine nebil bi znatno ceneji in brez trajne veljave! S pločevino v cerkvi nimamo doslej dobrih izkušenj. Storite kakor se Vam zdi prav po vestnem preudarku – Priložen exemplar sestavil sem za našega biskupa²¹¹. Če bo stvar tiskana pošljem Vam lepši exemplar. Če Bog da zdravje, pride Baragovo²¹², ki potrebuje še mnogo dela, preko zime v studij. V Zagrebu²¹³ je situacija – čudna. V Ljubljani bi se reklo: „pogoreto“ /: goreti brennen pogoreti niderbrennen²¹⁴ ./ Za saraj. zbirko narod. noš²¹⁵, ponovno ljubeznjivo Vašo pozornost se, pristrčno in lepo zahvaljujem! Škoda da ni tudi detailov. O dragosti sunčani se še porazgovoriva. Vedite pa, da bi bilo edino pravilno staviti neposredno nalogo kiparju. Ta naj jo sam doživi, premisli in izvrši. Ne zaboravite, da ste mi svojčas poslali plan neke facade z nišo v katero bi prišla figura²¹⁶ – katero sem se trudil domisliti tako, da bi bila nekoliko sorodna facadi – kakor sem to spoznaval – Bože, sevé, Vaše misli so šle dalje in preko.

Tako težko pridem do nemotenega pisanja, zato ne zamerite nerazumljivo sestavljene moje besede. Meni bi res ugajalo da navežete neposreden stik s tem ali onim kiparjem. Pri altarjih sem se moral, hočeš nočeš, brigati tudi za plastiko –*

Sprejmite moje najlepše in najpristrčneje pozdrave!

Lahko noč! Vaš Plečnik

15. sept. 36.

²¹¹ Gregorij Rožman, ljubljanski biskup.

²¹² Vidi gore P 232.

²¹³ Zagreb – vjerojatno se misli na crkvu Gospe Lurdske.

²¹⁴ (nieder)brennen (njem.) – spaliti, zapaliti, izgorjeti.

²¹⁵ Album Vejsila Čurčića *Narodne nošnje sarajevskog Etnografskog muzeja*, izdanje knjižare J. Kapon Sarajevo [1928.] poslao je Markušić Plečniku uz pismo od 12. V. 1939. Vejsil Čurčić (1868.–1959.), bosanskohercegovački arheolog i etnograf.

²¹⁶ Plan fasade – misli se na fasadu franjevačkog samostana u Jajcu (vidi Markušićevo pismo od 5. VIII. 1935. P 156).

[17. IX. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 17. IX. 1936.

Gospodine profesore,

Vi ste već puno radili za „dragost sunčanu“, i malne stvar potpuno završili, te Vam šaljem tih 7 (sedam) komada, da ih se lakše sjetite i da ne počinjete iznova od koncepta jedne ideje, ali se uzdam, da ćete mi na svaki način vratiti te drage uspomene!²¹⁷

Za kip, sliku i arhitekturu, koje su stvari crkvene, treba ne samo dara, već ljubavi, vjere i – marljivosti. Ima jedan jugoslavenski umjetnik, velika glasa, koji je reflektiro, vlastitom inicijativom, da napravi put križa (za Getsemani)²¹⁸ ali već osam mjeseci ima nije došo ni pogledati crkve (ovdje je u Beogradu) već misli valjda: on ima snagu i sikiru, ja samo da reknem, on će cijepati drva. Ili misli: pop je, njemu svašta valja. Ne radi s ljudima, koji se Boga ne boje i ljudi ne stide (kaže Bošnjak). Takovi za mene ne će praviti, makar nikad ništa ne napravio. Barem ne u Vašoj crkvi. Ja sam već dokraja uhvatio, da su Vaši sveci, gospodine profesore, zaista dobri, veliki, milostivi, božiji ljudi, nisu ni čudaci, ni mrzli ko na nekim neliturgičnim crkvenim portalima (baroknim).

Vi sigurno pogodite originalno, ozbiljno i ukusno, s mjerom. Volim šećer, saharina* ne volim: presladak je, ali bljutav. Sva je naša filozofija otišla u naklapanje, a umjetnost u traženju izraza u – „aktima“. Ja imam povjerenje u jednog umjetnika, koji će raditi pod Vašim nadzorom: da svrši glinu, kad Vi reknete dosta. Pisat ću g. [Boži] Pengovu, da u toj stvari dođe k Vama. Molit ću Menceusa, da mi pošalje detalj prenosnog svječnošca na vidjenje.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²¹⁷ Priloženo 6 (!) listova sa skicama i opisima Josipa Plečnika na temu „Adaptacija Franjevačkog samostana u Jajcu“ („Kraljica Bosne“).

²¹⁸ Nije moguće ustanoviti o kojem umjetniku je riječ.

[21. IX. 1936., pismo na prospektu s grbom biskupa Rožmana i slikom biskupa Barage]

Velečastiti!

Vrnite mi detail svečnjaka, ter tega še ne naročajte. Hočem se še informirati drugje. Prosim potrpite! Narodne himne hočejo zamenjati: „Naprej zastava Slave“ dobe Srbi, Hrvati: Bože pravde, Slovenci lijepa naša domovina.²¹⁹

„Prekajeni jezik, svinjske kotlete, pečene telečje noge i.t.d“ bral je glasno papežev žandar in rekel: hvala! zadostuje, potem ko mu je zahtevalo lehitimacijo od novo izvoljenega ital. poslanca v dobi prevrata, zedinjenja Italije – ta porinil v legitimacijo, jedilni list. Bodite z Bogom, ter ne zamerite Vašemu Plečniku da trati papir in dragoceni čas – vedite da molim za milost da vračam Bogu zvesto vse po meri Njegovih darov –

21. sept. 36.

(se nanaša na tekst pod Baragovo²²⁰ sliko): Tale citat, poiskal si je sam naš Vladika²²¹. Meni se za ta slučaj ne svidja Zdi se mi, da se ne prilega dobro ušesu človeka sedanjosti, ki je izven baroke –

²¹⁹ Narodna himna Kraljevine SHS odnosno Kraljevine Jugoslavije od 1918. do 1941. sastojala se od tri pjesme: „Bože pravde“ (Srbija), „Lijepa naša domovino“ (Hrvatska) i „Naprej zastava slave“ (Slovenija).

²²⁰ Vidi gore P 128.

²²¹ Ljubljanski biskup Gregorij Rožman.

[23. IX. 1936., pismo, 2 stranice]

Beograd, 23. IX. 1936.

Gospodine profesore,

Primio sam dva pisma i detalj za crkveni svijećnjak, kao tiskanicu. Na svemu hvala! Mnogo hvala! Detalj Vam prema Vašoj želji danas vraćam, jer bih Vam ga i tako vratio, pošto se te stvari na svaki način mogu samo u Ljubljani praviti. Ja sam tek htjeo pogledati detalj prema općem nacrtu, i razmisliti se o samoj stvari, da li bih to naručio za 5000 Din. kad velite u Vašem pismu, da „s plačevinu v crkvi nimamo doslej dobrih iskušenj“. Naprotiv, mislio sam: oni s kamenom podlogom da moraju dobri biti.²²² Jer u crkvi treba da je samo ono, što se uvijek može čisto i u redu držati, uvijek novo.

Sigurno je previše, kad se usuđujem, da Vas i u plastici angažujem, ali su tome krive dvije stvari; prva je, što sam stvorio princip, da u Vašu crkvu ne ulazi ništa novo, što Vi ne odobrite: bila to vrata, klupe, kipovi, slike, crkveno suđe, ili što drugo. Bez takog principa, ušlo bi što u ovu divnu crkvu, što joj pristaje, kao šaka u čelo! Drugi je razlog, što sam se uvjerio, da Vi i u plastici imate naročito sretan ukus. U Vas je sve novo, toplo i molitvensko. Nigdje ni balerina ni čudaka! Imo sam pak u tome previše slobode, jer ste Vi i onako fratarski mučenik. Svemu ste Vi krivi, jer ste nas previše volili; a veli bosanski narod: Pusti macu na stolicu, ona će na policu! (Maca – Katze; polica – Tellerbrett, Stelage)²²³. Oprostite mi, ja sam previše slobodan.

Hvala Vam na lijepom daru zastavice! Uza svu onu moju kritiku na duboki reljef zastavice, moram reći, da je onaj reljef ipak vrijedan i lijep: dijete drži knjigu: sveznajuće (Bog), naivno miluje majku: čovjek.

²²² Vidi Plečnikovo pismo od 15. IX. 1936. (P 252).

²²³ Katze (njem.) – mačka; Tellerbrett (njem.) – polica za tanjуре; Stelage (njem.) – stalaza, polica.

Da završim pismo. Ako se Vi budete brinuli za „Dragost Sunčanu“²²⁴, bit će nešto novo, sveto i veliko u ljepoti (to se vidi iz skica), ako drukčije bude, ne će ni biti ništa. (Kad je neki čovjek nosio lonce na konju u vrećama, sretne ga financ i zaustavi, misleći da je duhan, te upita: šta je u vrećama?! Čovjek odgovori: ako konj posrne, ništa; ako ne posrne, mislim da će biti lonci.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²²⁴ Misli se na plan oblikovanja fasade franjevačkog samostana u Jajcu.

[30. IX. 1936., pismo na razglednici s fasadom samostana Teutonskog (njemačkog) viteškog reda]

Velečastiti! Imam ustmeno ponudbo, veljavno za pismeno – za izdelavo svečnika na četiri hiljade in dvesto dinara. Ako mi daste pouvoir²²⁵, riskiram in naročim to za neprekoračljivo ceno. Mož imenuje se Renčelj²²⁶, ni pasar /: Gürtler²²⁷ ./ torej ne dela s plemenitimi kovinami, ne zlati ampak ima delavnico za fina kovinska dela –*

Odpustite ker tako redko in malo pišem Imam malo miru – na večer sem pa ubit

Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Vam Plečnik

30. sept. 36.

Ali ni v sv. pismu nekje zapisano podobno: „Mlad greš in hodiš po volji – postaranega te pa opasajo – in vodijo drugi – “²²⁸ Meni je sedaj tako.

²²⁵ pouvoir (frac.) – punomoć.

²²⁶ Dušan Renčelj, finomehaničar.

²²⁷ Gürtler (njem.), remenar, pojasar.

²²⁸ „Zaista, zaista kažem ti: dok si bio mlađi, sam si se opisivao i hodio kamo si htio; ali kad ostariš, raširit ćeš ruke i drugi će te opisivati i voditi kamo nećeš.“ (Iv 21,18)

[11. X. 1936., dopisnica]

Velečastiti gospod!

Neki človek, samo z videza mi poznat, ustavil me je zadnjič in me obvestil o Vaši nameri potovanja v Ljubljano. Ljubi in „mnogospoštovani“ gospod, povem Vam da imamo neprestano, dolgotrajajoče že, žalostno vreme, dež, sneg, blato, z eno besedo nepriporočljivo vreme potnikom! Madoninke – kopije – oddal sem g. [Boži] Pengovu. dolgo nisem bil pri njemu, pa najbrže je začel o stvari že premišljevati. Podkuriti ga hočem, da vse pripravi za Vaš prihod.

Spoštljivo in pristrčno pozdravlja udani Vam Plečnik

11. okt. 36.

Velečastiti gospod!

Neki človek, samo z videza mi poznat, ustavil me je zadnjič in me obvestil o Vaši nameri potovanja v Ljubljano. Ljubi in „mnogospoštovani“ gospod, povem Vam da imamo neprestano, dolgotrajajoče že, žalostno vreme, dež, sneg, blato, z eno besedo nepriporočljivo vreme potnikom! Madoninke – kopije – oddal sem g. Pengovu. dolgo nisem bil pri njemu, pa najbrže je začel o stvari že premišljevati. Podkuriti ga hočem, da vse pripravi za Vaš prihod.

Spoštljivo in pristrčno pozdravlja udani Vam Plečnik

11. okt. 36.

[13. X. 1936., dopisnica, motiv: pejzaž; Foto Bajer, Jajce; Josip Wolf, Knjižara i papirnica, Jajce]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

13. X. 1936.

Gospodine profesore,

Res – ja se spremam u Ljubljanu, hvala Vam na brižljivom izviješću o vremenu, ali ja držim ovako: u željeznici valjda lože, kad dođem u Ljubljanu još je ljepše: ne šetati, nego ostati uz ugrijanu peć i cviček*! Tek da mi je neke poslove potrpiti.

Pisali ste mi jednom: nekad sam ~~hoteo~~ hodio kud sam htio, a sad me drugi vode! Ne znam, šta kaže prof. Janez²²⁹, a isto ni što kaže Maticev [?]²³⁰, ali vidio sam i uvjerio se, da s Vama ne može hoditi ni uzbrdo ni brzo, nijedan Vaš đak. To je valjda zdravlje i život – nisu zeleni brci!

Neka [Božo] Pengov radi!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²²⁹ Janez Plečnik, mlađi brat Josipa Plečnika.

²³⁰ Maticev – čitanje nesigurno, podaci o osobi nepoznati.

[15. X. 1936., Razglednica sa spomenikom božanstvu Mitri: *Spomenik Mitra*]

Velečastiti!

*Veselim se na Vaš приход!! Če Bog da, bitče cvička in ugrijano peč!
Neče-li biti kiše i snijega, bitče sigurno magla i sunce. Jeste već vidjeli
ljubljsku maglu? To Vam je nešto čarobnoga v istinu čarobnog! Tako. A
sada Bog, zdravo a živio! Vaš Plečnik*

15. okt. 36

[14. XI. 1936., pismo, 2 stranice]

Beograd, 14. XI. 1936.

Gospodine profesore,

Tek sam se večeras vratio kući u Beograd, i odmah Vam se javljam, da sam tu.

Hvala Bogu na svemu! Veseo sam, da sam Vas vidio i porazgovorio se s Vama, a ujedno upozno i neke Vaše nove stvari, posjetio Sv. Jerneja²³¹ i ljubljansko groblje²³². Meni se čini, da ste Vi na početku stvaranja, kad bi morali biti na sredini. Bog Vam je dao jakost, da mu učinite slavu, i diku narodu. Što teže ide, to će slađe i veće biti.

Hvala na divnim noćnim razgovorima, ispraćajima i – „cvičeku“*!

Dne 10. ov. mjeseca bio sam u Vrbanića ulici²³³ u Zagrebu, oni tek sada meću „veršalunge“* za betonsku ploču, a veli mi palir*, da je betonska ploča od voltanja* sa ciglom jeftinija za 50 %, to je pak u konkretnom slučaju svota od 90.000 dinara. (Zaista sramotno vađenje polutinu srca iz djeteta!). Zasad se zidaju samo 2/3 kripte*.

Ako niste na mene ljut, ja bih Vas dvoje molio:

1. Da mi gospodin [August] Martinčić²³⁴ dadne ponudu za triumfalni luk, ali eventualno i za ostali rad kod luka, koji spada na drugi koji zanat, barem u približnoj svoti!

²³¹ Crkva sv. Jerneja (također Stara cerkev), jedna od najstarijih crkvi u Ljubljani. Zbog vlage u unutrašnjosti Plečnik ju je obzidao prekrivenim hodnikom i oko nje uredio stubište. God. 2009. crkva je proglašena kulturnim spomenikom državnog značenja u sklopu Plečnikovih djela.

²³² Primjedba se odnosi na staro groblje zvano Navje koje je preuređeno po Plečnikovom nacrtu 1937.–1938. god.

²³³ Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu (Vrbanićeva 32); nacrt svetišta izradio je 1934. Plečnik, ali je njegov plan samo djelomično ostvaren.

²³⁴ August Martinčić, ljubljanski poduzetnik, bravar („Splošno ključavničarstvo“).

2. Da mi napravite točan plan drvenoga križa, moguće s kamenim podnožjem, za ono Pengovljevo raspeće od bronca, i da samo raspeće odmah naredite lijevati za mene. Eventualno mogu i ja narediti, ako Vi tako želite!

(Križ bih stavio: ili privremeno u nišicu, vizavi zadnjem „kropilniku“, ili uz jedan stup, koji dijeli kapelice.)

(Cijela visina križa moguće 250 – 260 cm.? Vrsta drveta? Crni bor?)

Odani štovatelj:

Fra Josip Markušić

P. S. 3. Da mi naredite metalno sunce za Madonu P. Lenza²³⁵, na stalku: da sunce stoji na zemlji, sa Madonom, sa natpisom: „Virgo quem genuit, odoravit“. (Koga je Djevica rodila, poklonila mu se je.) Pozlačeno.

²³⁵ Madona, rad slikara i kipara Desideriusa Lenza (vidi gore P 70).

[26. XI. 1936., pismo]

Velečstiti gospod!

G. Aug.[ustu] Menceju sem dal nasvete za ureditev monstrance. „Sve-tožar“* Madoninki se Vam naredi. Stojalo za zastavo, če bog da, narišem.*

Gazda Martinčič²³⁶ poslal je račun za palice draperij božjega groba. Pisal sem mu /: čeprav ni 5. minut oddaljen šoli :/ da bi se bil ustrašil pri 1/3. znesku. Din 1515. pa me je položilo vznak. Nato obiskal me je delovodja z vsemi izrazi ter mi prinesel tu priloženo pismo. Da mine človeka pod takimi dragotnimi okolnostmi vs veselje, si morete misliti. V koliko bom vobče še delal, hočem biti odslej previdnejši pri naročilih.

Drugim Vašim željam doslej nisem utegnil ustreči – Storim to čim preje, da Vas morem obvestiti – končno ni izloženo, da pridem još ove godine v Belgrad – „komponiramo“ za tje neko vilo²³⁷, ki ne bo nikdar izvršena – Šola me drži vjetega – postal sem star, bolj kritičen, nezaupljiv proti sebi – ne obraščajte vnimanja na vaši sní, katorie Vam snjatsja – /: Jeremia²³⁸ :/ Spoštljivo in lepo Vas pozdravlja udani Plečnik

26. nov. 36.

²³⁶ Avgust Martinčič, bravar.

²³⁷ Vila Cirila Dimnika, direktora kraljevskih lovišta, djelo neizvedeno.

²³⁸ Vidi Jr 23,25-28.

[30. XI. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 30. XI. 1936.

(Andreas famulus Christi
et in passione socius)²³⁹

Gospodine profesore,

Čim siđem na Terazije, za 2 – 3 dana, podmirit ću račun gospodinu [Augustu] Martinčiću. Žao mi je, da ga nije već prije poslo! (Vama ponovno hvala, najprije za poso naručivanja, a onda i za sadanju brigu!)

Ja sam Vas vidio, da ste tjelesno zdrav, ne znam kako to može biti uz toliki posao?! A da ste u naponu stvaranja, to se vidi inače, ne treba moje konstatacije ni veselja!

Madonu P. Lenca [Lenza] lijepo sam izradio, slično Vašoj, te se veselim dolasku svežara (Vaša sretna kovanica!)²⁴⁰ Da znate samo, koliko mi je ta Madona životno veselje, i koliko ste tim darom trajno vezani uz moju misao i spominjanje, ako to ima kakve važnosti?!

Veliko brončano Raspeće na Ljubljanskom groblju²⁴¹ neobično mi se dopalo, a ne mogu bez njega biti, ne samo za crkvu, nego i za se lično! Čekam tek, da mi date neki nacrt za križ, u razmjeru s malim Raspelom (model), pa bih ga odmah naručio od gospodina [Bože] Pengova, da lijeva (da naruči lijevanje.) Nisam smio dosada naručiti, dok nije gotova misao o križu!

²³⁹ Andreas, Christi famulus, dignus Deo apostolus, germanus Petri, et in passione socius (lat.) – Andrija, Kristov službenik, dostojan Božji apostol, brat Petrov i sudrug mu u mucu. Antifona u katoličkoj liturgiji koja se odnosi na sv. Andriju, jednog od dvojice prvih apostola koje je Isus pozvao, brat Šimuna Petra; prema predaji raspet na križu u znaku X. Markušić ovdje aludira na natpis što ga je Plečnik stavio na kalež za svoga brata Andriju, svećenika.

²⁴⁰ svežar (recte: svetožar) (češki svatozář) – aureola.

²⁴¹ Plečnik je kip Krista koji se saginje s križa namijenio za svećenički grob na centralnom ljubljanskom groblju. Nešto izmijenjenu manju verziju upotrijebio je za tumbu (sarkofag, katafalk) u beogradskoj crkvi kao i za crkvu sv. Mihovila na Ljubljanskom barju.

Veselim se Vašem dolasku! O svima onima, bez iznimke, koji se skanjuju na Vaše projekte, ja imam svoje mišljenje, o kojem ne ću ništa reći, van da iz ruke u ruku.

Imo bih jednu želju, da Vam kažem! Veliku želju! Rado bih da brzo dobijem nacrt dvostrukog prozora za sakristiju* naše crkve, sa dva dijela: gornji i donji, kad bi mi to mogli poslati, bio bih veseo i zahvalan!

(Inače mislim na Vašu „Viu Apiu“²⁴², iza fakulteta, na Vašu sobicu „splendid isolation“²⁴³ sa drvetom, kupanje u čaši vode i beuronske²⁴⁴ dokaze o ličnoj slobodi u velikom gradu.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²⁴² Via Apia – tako je Markušić nazivao Plečnikovo uređenje rimskoga zida na Mirju u Ljubljani.

²⁴³ „Splendid isolation“ (engl.: sjajna izdvojenost), izraz za britansku vanjsku politiku koncem 19. st., kojim je ona svoj otočni položaj smatrala dostatnim da se ugovorima ne veže za kontinentalni dio Europe. Markušić ovdje političku frazu prenosi na privatni život Plečnikov, shvaćajući njegovu izoliranost dakako kao pozitivno i za umjetničko stvaranje korisno stanje.

²⁴⁴ Misli se na umjetničku školu, osnovanu 1868. u južnonjemačkom samostanu Beuron („Beuroner Kunstschule“), s ciljem obnove katoličko-kršćanske umjetnosti.

[1. XII. 1936., pismo]

Moj dragi, velečastiti gospod!

Ravnokar otipaval sem peč. Urška je v njej zakurila, pa je gorka, izžareva toploto. Peč mrzla – soba mrzla – Huda zima – mnogo ognja!

Gazda Martinčič²⁴⁵ je bolen – po mojem mnenju težko bolen. Suh je postal. „Celi dan tiči v številkah in računa“ so mi rekli. Njegova sestra je nuna – Mož je imel srečo – je prvi ključavničar tu. Je vanredno dober človek – pa so mu kažulirali, vlekli ga družbo, postavili ga za „mestnega očeta“ /: Gemeinderat²⁴⁶ /: v Rotary – klubu²⁴⁷ representira ključavničarje – etc.*

Danes je edini res praznik v letu. Na nedelje in svetke ljudje delajo in se pehajo magari na zabavah etc. Danes pa je že celi dan tiho – in na večer svečano kot naj bi bilo vsaj na sv. večer /: božič /:

Po Vašem obisku, prišel je kmalu moj bivši adlatus na pražkem Hradu²⁴⁸. Po njegovem pripovedovanju sedanjih razmer tam, zajejala mi je duša: Bože, kakšna milost da sem se nevreden, pravočasno umaknil v to trnovsko solitudo²⁴⁹. /: Trnovo se imenuje župnija kjer stanujem – pa o tem če Bog da drug‘pot. Danes narisal sem držaj za zastavo – morebiti bo to kar sem domislil napravšno.

Okno hočem Vam narisati.

²⁴⁵ August Martinčič, bravar.

²⁴⁶ Gemeinderat (njem.) – općinsko vijeće, općinski vijećnik.

²⁴⁷ Rotary-klub, klub poslovnih ljudi i osoba slobodnih zanimanja, učlanjenih u udruhu *Rotary International*. Klub je osnovan radi jačanja solidarnosti i uzajamnoga poma-ganja članova kluba.

²⁴⁸ Otto Rothmayer.

²⁴⁹ Solitudo (lat.) – samoća, usamljenost, izolacija.

Nekemu Dalmatincu, pravosl. v šoli²⁵⁰ dal sem bil nalogo: zavetišča starcev²⁵¹. Pri delu je stvar postala nadmerno zanimiva. Oh! Hvala Bogu za delo. Samo od Boga odvisen – od Njegove milosti, vtopljen v delo, človek vsaj nekoliko kristjanizira – mislim. ,Pa bo že kako, še zmerom je blo kôko – ‘ Iz vsega srca Vas pozdravljam – bodite z Bogom v katerem sem Vam zvesti Plečnik

1. Decemb. 36.

Če je priložen pravi – uvidi se. Človek je predroben, preničev da bi mogel slediti božjim potom.

Spominjajte se me pred altarjem – pri altarju nezaslužim.*

²⁵⁰ Nije jasno o kome je riječ. U Plečnikovoj školi bio je iz Dalmacije Andrija Čičin Šain (1920.–2009.), ali je ovaj počeo studirati tek 1938. god.

²⁵¹ Zavetišče starcev – starački dom za muškarce. Nepotpisani nacrt objavljen je u publikaciji Plečnikove škole *Dela arhitektov na Tehniki Univerze v Ljubljani – Lučine nadaljevanje 1929–1937*, bez paginacije.

[4. XII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 4. XII. 1936.

Gospodine profesore,

Javljam, da sam danas podmirio račun gosp. [Augusta] Martinčića od 31. X. 1936., svota 1515 din., Fol. 166/3.

Šaljem Vam najnoviji šematizam²⁵² naše bosanske provincije, istina na latinskom jeziku, ali se dâ pregledati.

Priložio sam „Hrvatsku Stražu“, o „crkvi“ u Zagrebu.²⁵³ I danas se slatko smijem riječima, kad ste rekli: Kaj mislite, gospod, da će se Bog diviti Vašem rabicu*?! I u zadnjem pismu imate dva – tri vječno nasmišana zapazanja, da Vaša metoda kupanja u čaši vode nije za naše jugoslavenske prilike, jer nije dosta učena ni komplicirana! Sigurno bi tako nešto bilo i za hypocaustum* u drvenoj sobi! (I ja ću Vama jednom prilikom pripovjediti u pismu priču „o dva zeca“.)

Vraćam novinsku bilješku, koju sam zaboravio da Vam vratim u Ljubljani.

Za nju imam jednu priču. Bili saveznici u oranju, pravoslavni i katolik. Kad je bila katolička svetkovina, išli bi kod pravoslavnog na oranje, jer kod njega nije svetkovina, a saveznici su; a kad je bila pravoslavna svetkovina, orali bi kod katolika. Na to je reko Srbin: Kume katoliče, ako se Bog dosjeti (wahrnehmen²⁵⁴), kako mi njega varamo, ne će nam ni jednom dobro biti!

Veselim se svetožaru*, veselim se stalku za „prapor“, veselim se nacrtu prozora u sakristiji*. A isto ću biti veseo, kad se svrši Pengovljevi križ.

²⁵² *Conspectus historicus, topographicus et statisticus Provinciae ordinis fratrum minorum Bosnae Argentinae anno 1935*. In memoriam visitationis Provinciae per Rev.mum P. Ministrum Generalem Ordinis Fratrum Minorum Bosnae Argentinae, Beograd, 1936.

²⁵³ Priložen novinski članak: Nadbiskup-koadjutor obilazi gradnje novih crkvi, u: *Hrvatska straža*, br. 281 (Zagreb, 6. XII. 1936.).

²⁵⁴ wahrnehmen (njem.) – uočiti, zapaziti.

Za moju sobu privatno moguće ona varijanta s groblja, na kojem vjetar u osami vija platno na križu! (Ako za ovo Božidar [Pengov] ne povisi cijene! Ako li povisi cijenu, skupit ću noge, koliko je duga pokrivka.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[7. XII. 1936., pismo]

Velečastiti gospod!

Danes je sv. Miklavž, sv. Nikola, patron ecclesiae cathedr.²⁵⁵ Upam da ste dobili „njegov dar“, potice Vam in sestram /: potica = povitica ali pa patisserie²⁵⁶? :/ Nemojte mu to zamjeriti.

„Ivan Senk²⁵⁷ se oživio u ideju“ tako, da je se je na njegov predlog udu-stalo od svoda – i uložilo 15.000 kg gvožđa u kalupe“ „Prema nacrtu /: v istini imala bi se graditi čitava krypta delomice iz betona a uglavnom iz običejnog criepa :/ – dakle „prem nacrtu imala bi čitava krypta izvana /: kadar bi bil čas i denar NB :/ i iznutra biti obložena finim bijelim kamen -mramorom etc. etc.“*

Po česky se tomu říká: balamuteni lidu²⁵⁸ –

Popoludne bil je kod mene vč. g. dr. Grabić²⁵⁹. Prišiel je na franj. aka-demijo prilikom otvoritve Colleg. Seraph.²⁶⁰ Povedal sem mu primeroma jasno svoje mnenje – Ali to je „bob ob steno“.

Najbrže pravi Italijan²⁶¹, kojeg portrait sem zadnjič priložil, je bil meni tuj, jaz njemu še bolj – To vedite za vse slučaje – Ampak – more-li Vam biti mož v dobro in pomoč, izrabite to brezskrupulozno.

²⁵⁵ Sv. Nikola, patron katedrale Ljubljanske nadbiskupije (Stolnica svetega Nikolaja) i ujedno župna crkva u Ljubljani. Blagdan sv. Nikole 6. prosinca.

²⁵⁶ potica (slov.) – vrsta kolača, povitica, kuglof.

²⁵⁷ Arhitekt Ivan Senk vodio je gradnju zagrebačke kripte. Na svoju ruku je izmijenio nacrt i namjesto svoda bez Plečnikova odobrenja ozidao ravnu betonsku ploču.

²⁵⁸ balamuteni lidu (češ.) – brbljarije; prodavanje magle, zavaravanje.

²⁵⁹ Fra Petar Grabić (*P 127*).

²⁶⁰ Collegium Seraphicum, zgrada uz franjevačku crkvu u Ljubljani, izgrađena 1937. prema nacrtu slovenskog arhitekta Ladislava Khama (1901.–1979.) kao sjemenište za franjevačke pitomce. Prostor je 1949. nacionaliziran i predan na uporabu Gradskom kazalištu koje ga je koristilo do 2014. god.

²⁶¹ Vjerojatno Ermenegildo kard. Pellegrinetti (1876.–1943.), vatikanski diplomat; 1922. imenovan apostolskim nuncijem u Jugoslaviji. Vidi također *P 266*.

Res hvaležen sem Vam za Vaš simpatično izdan Conspectus²⁶², krasna stvar je Turris S. Lucae de Jajce

Vetus domus religiosa de Tuzla neka se ne upropasti

Veliko radovednost zbujajo Eccles. S. M. Plumbensis!

Zanimiva Vet. eccl. Podhum – Livno! de Bihać, Eccl. de Zlokučani – Pa enfin zanimivi datum nativitatis²⁶³ pri Vas kot pri meni 23. I. sevé, na žalost se pa v starosti ne vjemava! In nomine domine [!]²⁶⁴ bodite pozdravljeni!

Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt.²⁶⁵ Kteři me vysvětluji, věčně žiti budou – lepe misli – jutri jih boste brali – na praznik: ...quia induit me vestimentis salutis: et indumento justitiae circumdetit [!] me, quasi sponsam ornátam monilibus suis²⁶⁶ – še enkrat bodite z Bogom Vaš Plečnik

6. dec. 36.

Na tole, sinoči pisano moje pismo, prejel sem danes Vaše ljubeznjivo. Hvala lepa.

Včera je snežilo, pa je danes Ljubljana kot neskončni atlantski ocean – sevé blata –

Jaz sam se počutim kot neplavač v brodu, kojeg kolebanje se stopnjuje z dneva v dan – Vaš P.

²⁶² Vidi gore P 264.

²⁶³ Toranj, sv. Luke u Jajcu [Turris (campanile) S. Lucae Evg. De Jajce]; stara župna kuća u Tuzli [Vetus domus religiosa de Tuzla]; crkva Svete Marije Olovske [Hodierna ecclesia s. Mariae Plumbensis]; zanimljiva stara crkva Podhum – Livno [Vetus ecclesia et domus religiosa de Podhum/H.; Vetus ecclesia s. Lucae Evg. de Livno, hodierna moschea (Džamija)]; crkva u Bihaću [Moschea „Fet(h)ija“ olim ecclesia S. Antonii de Bihać], u Zlokučanima [Ecclesia S. Joannis Baptistae de Zlokučani], te na koncu zanimljivi datum rođenja [Indice alphabetico conscripti omnes Religiosi huius Provinciae die 4. X. 1935.].

²⁶⁴ In nomine Domini (lat.) – U ime Gospodnje.

²⁶⁵ Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt (lat.) – U prijevodu fra Petra Katančića ovako: „Koi prosvitljuju mene, život vikovičnice imat.“ Katančić Sirahovu knjigu naziva Knjiga Cerkvenika (Sir 24,31).

²⁶⁶ ...quia induit me vestimentis salutis: et indumento justitiae circumdetit [!] me, quasi sponsam ornátam monilibus suis (lat.) – Radošću silnom u Jahvi se radujem, duša moja kliče u Bogu momemu, jer me odjenu haljinom spasenja, zaogrnu plaštem pravednosti, kao ženik kad sebi vijenac stavi il' nevjestu kad se uresi nakitom (Iz 61,10).

[9. XII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 9. XII. 1936.

Gospodine profesore,

Sestrice su bile oduševljene, kao djeca vesele, darom dobrog Svetog Miklavža²⁶⁷. I ja sam bio veseo, koliko radi lijepe „potice“²⁶⁸, toliko i radi uopće svakog dara, koji je od Vas, već za to što je Vaš, to moram priznati. Nijedna, naprimjer, Vaša kuverta, na me adresirana, ne će propasti, ja ih prosto ne mogu da bacim; i zbilja mislim da su vrijedne za izučavanje lijepe forme i pisma.

Ali neka stoji. (To sam ispričo za to, što mislim da Vama smijem reći, jer Vam nisam ni tuđ ni stranac, dakle svoj svome.)

Talijan²⁶⁹ je bio kod nas u crkvi i u kući. Na oblike, čini se, da je suh, bolje će mu valjda ići kalkulacije za rukom. Vidjet ćemo, šta će biti. Bošnjak uporno tvrdi: što je boljih dana, pred nama je. Hvala na fotografiji i savjetima!

Svaki dan, bez iznimke, molim Boga za Vas, iz dva razloga: jedan je što Vas volim, a drugi je što bih htjeo, da budete, zdrav, mlad i živ, kao što ste sada, dok je u Vama te božije iskre i vatre, jer se moguće treba iskušiti (sich entfernen²⁷⁰) u moju perspektivu, da čovjek zapazi ne samo djela, već i plodove Vašega rada. Istina je, nema vatre, dok ne udari čelik o kremen. Toga ima i pri Vašem radu uopće. Eto Zagreb.²⁷¹ Sve ja ono znam. Silnu štetu prave čovjeku i civilizaciji prazne kvalifikacije i – engleski štofovi: ide spram tebe, misliš, gospodin, a ono – mangup. Upočetku je bila civilizacija

²⁶⁷ Sveti Miklavž (slov.) – sveti Nikola. Plečnik je časnim sestrama poslao neki dar za blagdan sv. Nikole.

²⁶⁸ potica (slov.) – vrsta kolača, povitica, kuglof.

²⁶⁹ Ermenegildo Pellegrinetti.

²⁷⁰ sich entfernen (njem.) – udaljiti se.

²⁷¹ Misli vjerojatno na crkvu Gospe Lurdske.

upućena drugim smjerom: da svaka ciganska duša bude zapisana naizvan.
(I stavi Gospodin biljeg na Kaina. – Gen. IV., 15.)

Vi ste me toliko zaokupili svojom umjetnošću, da ja sada živim samo u
Vašoj formi, u smislu ovom, da mi je to životno veselje. S tim ću veseljem
i umrijeti – bogat i zdrav.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Vi ste me toliko zaokupili svojom umjetnošću, da ja sada
živim samo u Vašoj formi, u smislu ovom, da mi je to životno
veselje. S tim ću veseljem i umrijeti – bogat i zdrav.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[14. XII. 1936., dopisnica]

Velečastiti

upam da dobiste od [Avgusta] Menceja /: od katerega ravno pridem :/
vse naročeno še pred božičnimi svetki. Navodilo za železno držalo zaslave,
hočem reči njega pritrditev, sporočim takrat ob enem – Okno zakristije*
ravnokar rišem – je to stvar ki zahteva premislek. Pristrčen pozdrav! udano
Plečnik

14. dec. 36.

Velečastiti
upam da dobite od Menceja / od katerega ravno
pridem / vse naročeno še pred božičnimi svetki.
Navodilo za železno držalo zaslave, hočem reči njega
pritrditev, sporočim takrat ob enem
Okno zakristije ravnokar rišem. je to stvar ki
zahteva premislek. Pristrčen pozdrav!
udano Plečnik

14. dec. 36.

[18. XII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 18. XII. 1936.

Gospodine profesore,

Vi se ne ćete na mene ljutiti, jer sve što radim, radim u dobroj nakani. Znam, da nerado primate darove; nu ja Vam ih i nešaljem, premda bih smio, jer ne spadam u one, od koga Vi ne bi htjeli primiti.

Danas sam spremio željeznicom za Vas i na Vašu adresu: Karunova ul., malo suhих šljiva i malo vina, oboje za ljekariju. Zbilja će suhe šljive, varene i zašećerene, hladne, ako se jedu osobito navečer, biti bolja ljekarija, nego da ju izmisli profesor Janez²⁷². Ako još dođe povrh čaša crnog vina (in še en glaž²⁷³) onda ćete vidjeti. (Vinček je taj, da se zdravimo, ne da bi bili okrogli²⁷⁴ – na Štajerskem). Uz vašu metodu kupanja u čaši vode, ova će ljekarija uistinu silno pomoći.

Rado bih da platim i ljubljansku trošarinu, koliko je bude, jer ljekarija kad je skupa koliko pomaže toliko i odmaže.

(Tražio sam onoga Toplikara²⁷⁵ iz Dobanovaca²⁷⁶ – Dimnikova²⁷⁷.)

Primio sam Vašu kartu.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²⁷² Janez Plečnik, anatom, mlađi brat Josipa Plečnika.

²⁷³ in še en glaž (slov.) – i još jednu čašu.

²⁷⁴ okrogli – vjerojatno regionalizam (slov.) u značenju: biti pijan.

²⁷⁵ Toplikar, ?

²⁷⁶ Dobanovci, predgrađe Beograda.

²⁷⁷ Ciril Dimnik bio je upravitelj dvorskih lovišta. Plečnik je za njega u Beogradu projektirao vilu, ali ova nije bila izgrađena. Nije jasno u kakvom se kontekstu u pismu spominje ovo ime.

[20. XII. 1936., pismo]

Velečastiti gospod!

k pošiljki Augustusa Menceusa²⁷⁸:

Svetožar – narejen je kot moj. Okolo 3. nog zadej, omota se vrvica ter potem obesi ploščina na kavelj, pred katero se postavi Madonina. Monštranca* učinkuje – po mojem mnenju, dosti prijetno. Ne zamerite „detronizacijo“ Boga očeta! Postavili smo mu zato zanimiv spomenik: Kdo vé, neli bi ta ljudstvu ugajal? Posebno otrokom!*

*Presbiterij**

Na levo ali desno stran za obhajilno mizo – naj bi se morebiti – po poizkus, gustiranju, umestila zastava. /: zastaviti se, sich einsetzen – für etwas gutstehen²⁷⁹ – bi mislil jaz – naj bi se razumela beseda za-stava v slovenščini /: Ročaj držala železnega ima zadej pušo z vijakom – eine Büchse, pixis, mit Schraubengewinde²⁸⁰. = Zidar naj z manjšim dletom /: Steinmeissel²⁸¹ /: natančno na določenem mestu izkleše, sevé s previdnostjo in skrbjo, ne pa surovo in brezogledno, toliko veliko luknjo /: Loch²⁸² /: kot potrebuje to puša – katero vtakne v luknjo, napolnje-no s cementom – Na puši naj bo pri vdevanju tudi ročaj, da more biti stvar sigurno, v pravilni legi podprta, dok se Cement ne strdi. i.t.d.*

V pod, kameniti tlak se vseka in pritrđi „opanko“ v katero se postavi nogo zastave, da ne more amo tamo, ako bi mali David – če bi bil slabe volje, sunil z nogo vanjo – Upam da pride vse pravočasno, da se Vam

²⁷⁸ Avgust Mencej (u Plečnikovim pismima nekada latinizirano: Augustus Menceus), pasar.

²⁷⁹ sich einsetzen – für etwas gutstehen (njem.) – zauzeti se, jamčiti za nešto.

²⁸⁰ eine Büchse, pixis, mit Schraubengewinde (njem.) – kutija, pixis (lat.), sa zavrt-njem/navojem.

²⁸¹ Steinmeissel (njem.) – dljeto, dubilo.

²⁸² Loch (njem.) – rupa, otvor.

montaža dobro posreči, da bo mogla Majka Božja na Sv. večer prav toplo in brezskrbno svojega Ježuska pritisniti na srce!

/: Železni ročaj morete čez nekaj časa, ob priliki, rahlo namazati z voskom, raztopljenem v terpentinu in potem s krpo obdrgniti etc. kar izborna prepreči, zunaj cerkve sevé malo uporabna zaščita, rjo /: Rost :/

Nezamerite mi nerodno pisanje – Pisanje je zame, meni, še mučnejše delo kot risanje – Vaše ljubo pismo sem prejel – pošiljko potrdim takoj po prejetju!

Zakaj vendar revanširate?! Vidite jaz sem to storil sestricam iz same nečimernosti: včasih me prime pa se naredim malo „kavalirja“ –

Okno upam ste dobili. Mogoče pustite eno na poskušnjo izvršiti. Dalo mi je precej dela – Morebiti se da še kaj boljšega narediti. Za mere sevé ne garantiram – Mizar mora se dobro koncentrirati – ako hoče z uspehom izvrševati – Zamišljeno je vse tako, da se more pozneje enkrat – prilagoditi preobleka cele zakristije z lesom.

Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

20. dec. 36.

[22. XII. 1936., dopisnica, religiozni motiv: Dijete Isus]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

22. XII. 1936.

Gospodine profesore,

Primio sam prozor za sakristiju* pred tri dana. Srdačna Vam hvala! Držim, da ovo spada među najduhovitija Vaša rješenja u beogradskoj crkvi. (Pa hrvatski jezik u napatcima!) Što nam još preostaje u sakristiji? – Vrlo malo. Obložiti stup i veliki plafon. Jednom ste mi spomenuli onu firmu iz Zagreba za asfalt, ali ja sam zaboravio adresu.

Danas sam primio i ostalo: svetožar*, monstrancu*, ručicu²⁸³ i – opanak²⁸⁴. Za sve se od srca zahvaljujem! Pa i za onu „detronizaciju“. (Piše u Sv. Pismu: „Sedes Tua ex tunc“²⁸⁵, a jedan đak preveo: „Prijestolje Tvoje iz tunka*“, naime drveta.)

Što sam poslo, apsolutno nije za revanš, jer i nije moguće ni kušati. Uistinu je to ljekarija, ja sam imo tek tu zgodu da me se sjetite na Božić. Bio bih i prije još učinio, ovo ili slično, ali sam istom sada dobio kuraž.

Sretan Božić i sveto porođenje Isusovo! Sveto Njegovo rođenje bilo nam svima na spasenje.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²⁸³ ručica – dio crkvene zastave.

²⁸⁴ opanak – postolje crkvene zastave; tako označeno u Plečnikovu nacrtu.

²⁸⁵ Sedes Tua ex tunc (lat.) – Prijestolje tvoje od iskona (Ps 93,2).

[25. XII. 1936., razglednica s crkvom sv. Franje]

Sinoči na sv. večer prejel Vašo dobroto. 3. steklenice ukradene, ostale „na probu“ otvarati i kušati – Pristrčno Vas pozdravlja in Vse Vaše udani Plečnik

I ja pozdravljam spoštljivo

Matkovič Dragotin²⁸⁶

Matkovič Marija²⁸⁷ – nečakinja

Slika: St Francois de Chichka²⁸⁸ –

²⁸⁶ Karel Matkovič (1870.–1928.), frizer, muž Plečnikove sestre i otac nečaka Karla Matkoviča (Dragotina).

²⁸⁷ Marija Matkovič (1865.–1929.), Plečnikova sestra, udana za frizera Karela Matkoviča. Iz tog braka su potekle dvije kćerke (Jelica i Maca) i sin Karel Dragotin Matkovič.

²⁸⁸ St Francois de Chichka (franc.) – [Crkva] sv. Franje Šiška.

[29. XII. 1936., pismo, 1 list]

Beograd, 29. XII. 1936.

Gospodine profesore,

Danas je moda biti komunist, zato su često komunisti i obični mangupi, koji nemaju ništa zajedničkog sa bilo kakvim idealima. Oni su komunisti, jer ne rade, a htjeli bi imati, ručati i popiti.

Žao mi je što su čitave tri boce ostale na tim mučnim i kompliciranim probama! Da barem nisu dirali u crno vino! (Poslo sam 5 litara bijelog, 5 litara crnog – ono je žarče – i 2 sandučića, 10 kg. suhих šljiva.) Rado bih to raspito na željeznici, ako Vi nemate ništa proti, makar ih ne uhvatio, ali da im barem naraste kapa u vis!

Zastavica Gospina nije u sobi toliko bila lijepa, kao što je u crkvi. Ja Vam velim, da je to izvrsna stvar, i time povlačim svoje prvo mišljenje, da bih na njoj nešto izmijenio. Ne bih ništa. Neka je i dijete bez odjeće! Obrada vanredno marljiva i točna. (Ponovno se zahvaljujem na tako lije-pom daru!)

Ja se nisam usudio u zadnji dan predati zidaru zid crkve na milost i nemilost, jer oni zid vrte ćuskijom*, nego sam privremeno, dok se ne razmislim i Vi ne vidite, stavio zastavu uz jedan drveni stup, naravski sa onom rukom i „opankom“. Stup je od borovine. Uza zastavu, koja je uz pričesnu klupu na strani evanđelja, s jedne strane stoji cipresa, slučajno visoka kao i sama zastava.

Moram Vam i to istaknuti, da je Menceus uistinu vrlo dobar majstor, od kojeg ne treba boljeg tražiti, to se vidi i po radu ovog željeza, ručice i „opanka“.

Monstranca* se, kao i zastava, svima vanredno dopada, tu na mjestu gdje služe. Teško je star gunj napraviti ko nov; ali se zaista ovaj, koga ste Vi popravili, može i k misi nositi. Kamenje je raspoređeno ukusno, i pravo majstorski odabrano.

Od Isis-Madone²⁸⁹, svetožara*, pet panjeva, jedne hrastove grane s lišćem, dvije kale* u loncima i tri svijeće, napravio sam božićnu štalicu u blagovaonici. (Svetožar mi je: „Bijaše svjetlost prava, koja rasvjetljuje svakog čovjeka“ – Iv.²⁹⁰) Bogorodica diže dijete u naručju, da mu se poklone narodi. Ovo je najljepša štalica u Beogradu. Imam brdo, u gotskom stilu, od bakrene slitine, patinirano. Da bude franjevačko, metno sam dvi-tri ptičice od porculana, na panjevima. Božić je svet i velik dan!

Sretna nova godina 1936.!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²⁸⁹ Izis Madona – po egipatskim uzorima stilizirana Marija koja s djetetom stoji na zemaljskoj kugli i polumjesecu. Kip je 1872. izradio benediktinac Desiderius Lenz (vidi gore *P* 70).

²⁹⁰ Iv 1,9.

[30. XII. 1936., pismo]

Velečastiti in ljubi moj gospod.

„Švestky“²⁹¹ so v oskrbi Urške²⁹². Povém Vam o njih samo, da so zlata vredne! Steklenice sem ravnokar opremil z napisom – prav bi pa bilo z napisi: Ljubezen jih je dala, ljubezen sprejela“. Vsebina je veramente samo za svetke – kolikor nam je teh še namenjenih. Seveda mi ni bilo prav, da ste si povzročili „mujo“ in stroške – ampak pustimo to – „poj rajši Slava Bogu na višavah! – odgovoril je prezebajoči Jezušek, vsiljujočemu mu gorek, topel plašč – ko je „dobrak“ še silil vanj z darovi, rekel je Jezušek: „glej meni ni ničesar treba – daj kar imaš siromakom“ – in ko – ta saprafortski²⁹³ še ni dal miru, stegnil je Jezušek roke naproti: pa mi daj no svoje grehe in zamegleno Tvojo vest – da bom imel, ko dorastem, kaj naložiti in nesti na Golgoto! Voščim Vam in Vašim, dragim sestricam in sv. Antonu eno prav srečno Novo Leto, blagoslova polno – polno velikih misli in čistega srca, Amin!

Rišemo več kot 250m² veliko cerkev²⁹⁴ za sto hiljada dinara – za ta znesek své neznam ich arme Serb²⁹⁵ pravo domisliti k temu v močvirnem terenu. Dosegel pa sem najnaturnejšo rešitev, v najstarejšem in najmodernejšem smislu – prakt. cerkve – Po dogotovitvi Vam o priliki zadevo pošljem – Ne to, druge bolečine me bolj teže, tako da jemljem otožno slovo od starega leta. Preštudiral sem kamnoseško delo za altar* sv. Jos. za Zagreb²⁹⁶ – detaili pa še čakajo na moje usmiljenje – Za Silvestra pa rišem kelih* – z pogumom im zaupanjem – „Bo že koko – še zmirej je b'lo koko – vsaj je Bog nad nami. Sempre avanti Vaš Plečnik

30. dec. 36.

31. dec.

še en pozdrav in zahvalo Vam – zlata dušička

²⁹¹ svestky (češ.) – šljive.

²⁹² Urška Luzar, Plečnikova kućanica od 1932. do 1957. god.

²⁹³ Saprafort, Sapristi (Sapperlot) – uzvik na južnonjemačkom i austrijskom prostoru kao izraz pozitivnog ili negativnog čuđenja, srdžbe, iznenađenja, oduševljenja itd.

²⁹⁴ Crkva sv. Mihaela (1937.–1939.) na Ljubljanskem barju.

²⁹⁵ Der arme Serb (njem.) – doslovno: bijedni Srbin; moguće bečki lokalizam kojim se označavalo sve južne Slavene?

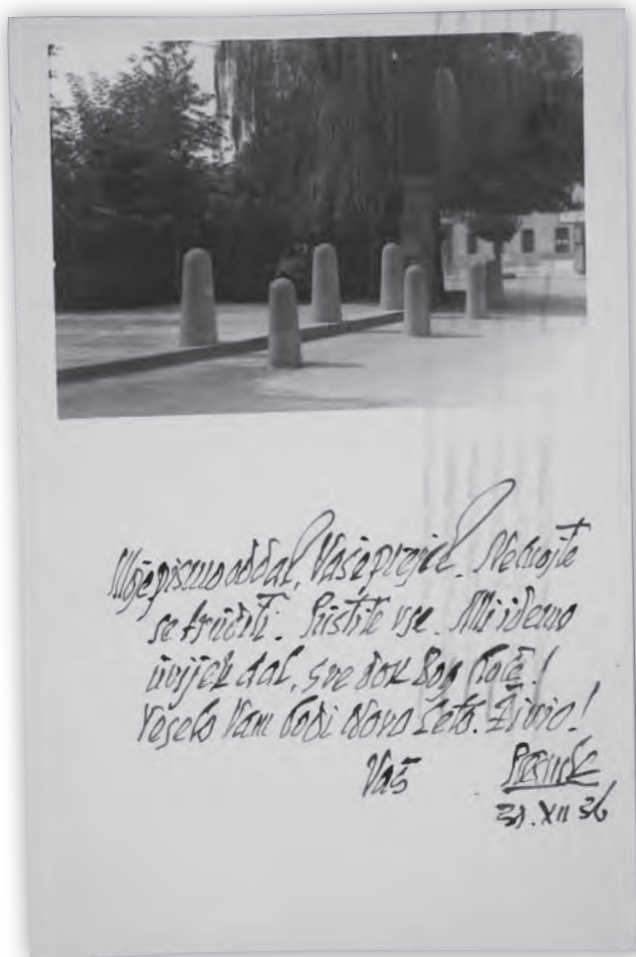
²⁹⁶ Oltar sv. Josipa u kripti Plečnikove zagrebačke crkve.

[31. XII. 1936., razglednica s prostorom pred Križankama]

*Moje pismo oddal, Vaše prejel. Nemojte se truditi. Pustite vse. Mi idemo
uvijek dal, sve dok Bog hoće! Veselo Vam bodi Novo Leto. Živio!*

Vaš Plečnik

31. XII. 36

1937.

275.

[20. I. 1937., pismo s fotografijom Beuronske* Marije]

Velečastiti!

Naročil sem moji Urški¹ napéči za Vas prav mali kolač na sloven. ognju iz bosenskih sliv – Ni se posrečil – Ne preostaje kot z suhimi besedami izreči pristrčno moje blagoželjenje k novemu letu Vašega življenja. Kako bliskovito čas beži – mi v večnost! Zaposlen sem polno v šoli. Vsaka naloga zasé problem – do katerega dna komaj starec vidi. Moja čela v šoli me malo vidi – no – tu je isto – končno, vsaj je vse ena neločljiva delavnica. Mnogim preseda da delam – meni pa je delo kolikor toliko življenje – Dasiravno sem tih ko miš in nikomur moja spočetja ne vsiljujem, grizejo v mé – Pa što na tome! Za koliko dobo še, pa utihnemo vsi – prepuščajoč najplemenitejše delo človeka, grizenje, nadebudnim zanamcem. Vč. g. Delallu² poslal sem nekaj drobnosti – tiskov. Zdi se, da mu je bila pozornost v veselje. Prosil

¹ Urška Luzar – vidi gore P 273.

² Ivo (Ivan) Delalle (1892.–1962.), hrvatski povjesničar umjetnosti, arheolog, svećenik. Studirao teologiju u Zadru, a kršćansku arheologiju i umjetnost na Papinskom institutu u Rimu.

sem ga, naj me v javnosti ne omenja več, da se ne razdraži še bolj tukajšnja zverjad. Za Milosrdne v Zagrebu³ ter za Franjevce⁴ so bili naročeni oltarji. Verjemite, da mi je zelo „ozko“ pri srcu. Zaradi svetostanka* oltarja Milosrd. nastali so dvomi, v resnici prepoved. Neka vse čeka! Z vsakom dnem sem bolj strahopeten, manj zaupam samemu sebi – Naš kipar je vrlo dober dečko – imam pa strah da se utopi v manierizmu. Leiden + Misserfolg werden ihn – bis zu der ihm zugemessenen Grenze – heilen.⁵ Človek je reva, vsi smo reve! – Bog bodi z Vami in Sveta Majka Božja. Pristrčno Vas pozdravljam, ponovno želim zdravje, veselo srce, gorečo dušo – škoda da niste tu – odmah bi stopil do skrivališča Vaših buteljk, da bi si ob njej stisnila zvesto roké! – Vaš Plečnik*

21. I. 37

³ Kapelica Sv. Duha kod sestara Milosrdnica u Zagrebu – vidi P 248.

⁴ Franjevačka crkva Sv. Križa – vidi P 597.

⁵ Leiden + Misserfolg werden ihn – bis zu der ihm zugemessenen Grenze – heilen (njem.) – Patnja + neuspjeh će ga – do njemu primjerene granice – iscijeliti.

[24. I. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 24. I. 1937.

Gospodine profesore,

Srdačno zahvaljujem, što ste se sjetili moga dana i godine!⁶ Ujedno izražujem svoju radost, da ste mi saopćili jedan Vaš intimni datum!⁷ Mlad ste. Jer da ste u Engleskoj, tek bi Vas sada pustili, da budete „premijer“. Kod nas ne vlada tolika škrtost. Naše pile, čim se izleže, ide na ljupinu*, da ga selo čuje. Poletna „nacija“. Netko mi je reko pred godinu dana, da sam „počeo“ stariti. Ja sam mu odgovorio, da je bolje biti star, nego lud. Ta mu se sentencija nije dopala. Sigurno je bio slučaj, tko je šupalj pod uši, da se drži za uši.

A sada drugo.

Dr. Delale⁸ je kvalifikacijom kršćanski arheolog, rimski dak, izučivatelj crkvenog graditeljstva, predsjednik društva za liturgijski pokret među Hrvatima. Vaše mu se graditeljstvo neobično svidilo, i misli da ste Vi naš jedini graditelj pravih kršćanskih crkava i stvari (ne čijih mu drago hramova). To sam čuo i od drugih.

A kad Vas napadaju, to je osobito dobro. Srbi reknu: bomba! Vele, da dobar konj ima puno prigovora, a rđav samo jednu – na valja. Narodna pjesma pjeva: Teško vuku, za kim psi ne laju. Kad ne laju, sigurno je, da ga i nema u selu. To je tako u radu, kad trčite naprijed, osobito ako ste pred svima, naći će se netko iz mase, da Vas trgne za kaput natrag. Mereškovski⁹

⁶ Markušićev rođendan 23. siječnja 1880.

⁷ Plečnikov rođendan 23. siječnja 1872.

⁸ U pismu se izričito ne navodi, ali Markušić piše ovo kao svoje popratne misli uz priloženi članak „Moderna crkvena arhitektura i liturgija. Crkva sv. Antuna u Beogradu“, objavljen u: *Hrvatska straža*, Zagreb, 25. XII. 1936., str. 9-10. Priložena samo str. 9. s Markušićevom zabilješkom na rubu: „Don Ivan Delale, profesor i župnik Stolne crkve u Trogiru“.

⁹ Dimitrij Sergejevič Mereškovski (1866.–1941.), ruski pisac i vjerski mislilac.

kaže, naročito za današnji vijek, da je ljudstvo kao kutija kavijara: ako tko strši vani, s masom će ga pritisnuti – kalup. Opazio sam, da je Vaša kapa tvrda, viteški šljem sa kršćanskim „šajnom“*, mislim ovdje tek na prave kršćanske pravce i nakane, koji su uvijek ravni.

I ja se bojim, da naš „dječko“¹⁰ ne zapliva u manirama. Molio sam ga pred desetak dana, da mi napravi identičan model raspetoga Isusa, kako ga Vi imate, ali visine 35 – 40 cm, za moju sobu, i bezuvjetno sa Vašim odobrenjem modela! Raspeće u broncu. Kalvariju bih napravio iz drveta, ovamo, i dodao bih dva prazna manja i tanja križu sa strane, kao vječne simbole razbojnika, apostate i obraćenog.

Još mi se dosada „dječko“ ne javlja, a isko sam cijenu cijele izrade (model i bronc) jer bih htjeo pošteno platiti. Onaj koji ne misli platiti, ne treba, naravski, ni pitati za cijenu.

Menceus mi je pred dva dana poslao račun.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁰ Božidar (Božo) Pengov, kojemu je tada bilo 27 godina.

[8. II. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 8. II. 1937.

Gospodine profesore,

Samo se ja usuđujem, drugi ne bi, koji ste u tolikom poslu, školskom i privatnom, da Vas zamolim dvije stvari!

1. Budući je zvonik pokriven, privremeno, sa kožnatim papirom u sličnom obliku kao crkva (Toplikar, tesar, brat onoga u Dobanovcima¹¹) pod krovom je izašla krasna i vrlo korisna soba, rado bih ovu sobu dovršio u vis, zatim bolje uredio završnu armiranu ploču, nego što je ova (popodio bih sa asfaltom kao u Šiški¹²) i opet privremeni krov, ali mi nešto treba prije toga.

a) nacrt dimnjaka i peći počev od sakristije*, moguće iz prve niše na lijevu ruku kad se uđe u sakristiju, jer je tu već doveden ror* za polaganje cijevi za vodu (česma za pranje ruku i stelaža za vino). Taj bi se naime dimnjak odmah imao zidati.

b) nacrt željeznih rešetki za prve poluprozore u sobi nad sakristijom, jer se vidi na temelju iskustva, da se je moguće sa zemlje uspeti gore, zato se je bojati krađe.

c) Nacrt za dvostruke prozore u ovoj sobi nad sakristijom, jer se soba mora zatvoriti.

2. Prilažem nacrt, rustički izrađen, dviju soba u franjevačkom samostanu u Jajcu, odakle sam rodom, oni bi htjeli ove sobe obložiti drvetom, siromašno i jeftino franjevački, ali ipak otmeno za neku reprezentativnost, za to Vas molim, ako mogu dobiti nacrt obloge, skicu i detalj. Izradi li to moguće koji Vaših đaka, pod Vašim nadzorom i odobrenjem, ne bih mu žalio dati neku nagradu, nek se „dijete“ razveseli.

¹¹ Vidi gore pismo od 18. XII. 1936. (P 268).

¹² Crkva sv. Franje Asiškog (Cerkev sv. Frančiška Asiškega) u Ljubljani-Šiška. Gradnja crkve počela 1925. po nacrtima J. Plečnika. Godine 2009. crkva proglašena kulturnim spomenikom državnog značenja u sklopu Plečnikovih djela.

Podatci su ovi:

- a) šaljem rustički nacrt soba.
- b) obloga bi moguće bila visoka od zemlje 2 metra.
- c) oko zidova subsellia*, stalne klupe, jednostavne.
- d) klupama se privuku stolovi, najviše po 2 metra dugi, radi lakšeg kretanja i ulazenja.
- e) budući tamo imaju i dizalice za jelo, oni pišu „rota“*, za njih također treba oblog do plafona.
- f) sobe su u terazzu*, stoga treba da su klupe na nekom podiumu, podium pred klupama za stajanje prije molitve, i pod klupama.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[16. II. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 16. II. 1937.

Gospodine profesore,

Vrlo mi je do toga stalo, da dobijem detalj za nastavak zvonika u Beogradu, i nacrt za oblaganje blagovaonice (refektorija*) u Jajcu, 2 metra visoko.

1. Za beogradski zvonik uglavnom samo ovo:

a) dimnjak (Rauchfang¹³) da ga majstori ne bi povelili kako mu drago. Važno je da bude peć u sakristiji*, i u tri sobe nad njom, a gdje bi onda dimnjak presto, ne znam?! (Ako bih ja dimnjak počeo zidati bez Vas, on bi izišo kilav (bruchleidend¹⁴), kao i sve drugo dosada.

b) gitere* u sobi nad sakristijom, i dvostruke prozore.

c) stepenište, koje vodi iz sakristije gore, kako bi se udesilo, da se mogu postaviti vrata na stepeništu, jer bi inače bio propuh, i ne bi se moglo ložiti; a sad kako je, ne mogu se vrata postaviti.

d) u sakristiji će se sigurno i stupovi obložiti drvetom, i plafon. Kako bi se plafon obložio?! Bi li se pred stupove u sakristiji mogli staviti stupovi od drveta, da se na njih mognu postaviti mali kipovi?! (S vremenom).

2. Neki arhitekt Telalović¹⁵, Srbin, izrazio je želju, da bi napravio jedan luster za crkvu, u jednoj kapelici, sa svojim imenom, ali ako je moguće onaki, kao što je na velikom oltaru*, u manjim dakako dimenzijama. Jučer mi je tražio, da od Vas molim nacrt. On bi to želio napraviti u Beogradu. A i moja bi bila želja, da on to baš u Beogradu napravi, za bar jedan pokus, da vidim kako će uspjeti beogradska majstorija?!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹³ Rauchfang (austr.) – dimnjak.

¹⁴ bruchleidend (njem.) – kilav.

¹⁵ Nikola Telalović, srpski arhitekt – drugi podaci o osobi nepoznati.

[21. II. 1937., pismo]

Velečastiti in ljubi gospod župnik!

V kolikor mi bo mogoče, hočem Vam, četudi ne odmah ustreči z oblogo refektorija v Jajcu. Prosim Vas pa, da mi izprositate od tam še neobhodno potrebne mere. Na listku katerega priloženo vračam, naznačujem česa mi je treba.*

Ravnokar poslal sem v Prago lavabo – ker detail z origin. skizzo, obžalujem da Vam ne morem poslati kopije. Sedaj rišemo za tje tudi zakristijsko peč s kotličem za toplo vodo. Rišemo pa to za tamošnje proizvodne razmere – torej bo treba za Vas nekaj novega ustvariti – kakor tudi ostalo – prosim malo potrpljenja – danes itak še ne morete zidati. Ker so ravno semstralne ferije, se vobče ne morem ganiti s šole – vse tam sedi in čaka na mene vbogo paro kakor znanostiželjno občinstvo na predavanja o determinizmu, relativitetni teoriji, o dvo in štiridimenzijalnem svetu in drugih zakrivljenostih. Pod menoj, v institutu šahovskega velmojstra, pisatelja filozofskih premišljevanj, elektrotehnika prof. Dr. Vidmarja¹⁶ pa brenče in tulijo stroji – da často zaječim: oh to je težka kazen božja in preizkušnja – Koliko me je ta muka že veljala?*

Tudi z Zagrebom¹⁷ imam polne roke dela in skrbi – Mnogo dela je bilo storjenega za Bled – Vila Šverljuga¹⁸ – in neprijetnosti. Da, neprijetnosti posebne narave tudi z zadevami tičočih se mesta Ljubljane – no hvala Bogu, s tem sem se pa teh do popolnosti – hvala Bogu, odkrižal. Vse zahteva čas – ni samo da človek na zrcalo dihne, treba je to potem tudi skrbno očistiti. „Brez muje /: Mühe¹⁹ ./ se še čevelj ne obuje“

¹⁶ Ing. Milan Vidmar (1885.–1962.), sveučilišni profesor elektrotehnike i voditelj laboratorija koji se nalazio ispod Plečnikove sale za crtanje.

¹⁷ Zagreb: franjevci i milosrdnice – vidi P 275.

¹⁸ Za dvorsku damu Eleonoru Šverljugu i njezina muža Stanka Šverljugu, koji je bio ministar financija u vladi Kraljevine Jugoslavije, Plečnik je 1936. na Bledu izradio dozidak uz vilu Epos.

¹⁹ Mühe (njem.) – muka, napor.

Z Beogradsko vilo²⁰ – hvala Bogu – tudi ne bo nič – ali moji duši je bila stvar v profit! Upam in se zanašam da mi bo ljubi Bog tam, na onem svetu, dal neomejeni kredit in vse potrebno, da morem in smem experimentirati in graditi etc – za kar mu že danes obljubljam da mu postavim stebrovja in kupole, ki bodo še Njemu v veselje in presenečenje – své res presenečenje Pardonez – sam sem presnečen kako je moja epistola narastla. Odpustite

Bodite mi prisrčno pozdravljeni – Cerkev za Barje²¹ – Vam še nisem poslal – storim to prihodnje dni – kaj bo njena osoda ne vem – Ravno neka-ko 35. let ceste in pota je do nje – mislim idejno – formalno své sem rešil stvar, kakor sem znal

Vaš Plečnik

21. II. 37.

²⁰ Plečnik je 1936. za dvorskog lovca Cirila Dimnika izradio nacrt za vilu u Beogradu koja nije realizirana.

²¹ Ljubljana-Barje – crkva sv. Mihaela (Cerkev sv. Mihaela na Barju). Crkva je bila izgrađena po Plečnikovu nacrtu od 1937. do 1939. godine.

[28. II. 1937., dopisnica]

Velečastiti in dragi gospod župnik – nedelja je! Pred nadaljevanjem franjev. svetostanka* za Zagreb Vam pozdrav! V noči me je ponovno pečala misel, priporočiti – ako imate tesarja – da Vam ta napravi, kar pa sam ne zmore po mizarjih preskrbi, leseno ogrodje obloka, archivolt* pred glavnim altarjem*, nad presbiterijem*. Preobleka z bakrom ali pa tombakom* in nje dekor, prepusti se potem na boljše čase! K izvršitvi potrebni detail v meri 1:20 je v Vaših rokah. Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

28. febr. 37

Zadevno ostalega prihodnjič!

Velečastiti in dragi gospod župnik – nedelja je! Pred nadaljevanjem franjev. svetostanka za Zagreb Vam pozdrav! V noči me je ponovno pečala misel, priporočiti – ako imate tesarja – da Vam ta napravi, kar pa sam ne zmore po mizarjih preskrbi, leseno ogrodje obloka, archivolt* pred glavnim altarjem*, nad presbiterijem*. Preobleka z bakrom ali pa tombakom* in nje dekor, prepusti se potem na boljše čase! K izvršitvi potrebni detail v meri 1:20 je v Vaših rokah. Bodite z Bogom!

28. feb. 37

Vas
Plečnik

Zadevno ostalega prihodnjič!

[3. III. 1937., dopisnica]

Sinoči bral sem podobno: vino, smokva in oljka so tipične za jutrovo deželo. Vino in smokvo uporablja Gospod kot predpodebe oljko ne omejnja nikjer. Moremo si misliti ker podoba Njega samega – spominjajoč ga neustale na ure ki so ga čakale v Getsemane. Na Jutrovem je rečenica: Vino je kakor gospodična – neprestano se je zanjo brigati, figa – smokva je seljakinja ki si zna zvečine sama pomagati oliva je beduinka, ki vobče ničesar ne potrebuje

NB. olivo se ne sme sosediti z drugim drevjem. Je to samotarka!!!

Sinoči bral sem podobno: vino, smokva in oljka so tipične za jutrovo deželo. Vino in smokvo uporablja Gospod kot predpodebe oljko ne omejnja nikjer. Moremo si misliti ker podoba Njega samega – spominjajoč ga neustale na ure ki so ga čakale v Getsemane. Na Jutrovem je rečenica: Vino je kakor gospodična – neprestano se je zanjo brigati, figa – smokva je seljakinja ki si zna zvečine sama pomagati oliva je beduinka, ki vobče ničesar ne potrebuje
NB. olivo se ne sme sosediti z drugim drevjem. Je to samotarka!!!

[6. III. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 6. III. 1937.

Gospodine profesore,

Čekao sam na informacije o blagovaonicama iz Jajca, prema Vašem naputku, zato sam zakasnio s ovim pismom; ali uza sve moje čekanje još nisam ništa dobio. Drukčije se u šumi misli, a drukčije kod nas u gradu. I sam sam držo, da one mjere ne zadovoljavaju ni – cimermana*.

Moj inžinjir iz Beograda, Telalović, već dva puta kopa nogom (pita), da li je došo nacrt za njegov luster?! I ja sam donekle željan iskusiti na ovoj maloj stvari, kako će izraditi luster beogradski majstori?!

Hvala Vam na informacijama o pravljenju Svetoga Stana* za Zagreb. Želio bih imati plan. Ali znajte, od našeg Tabernakula*, kakav je sada u pojavi sa monstranom*, ne može biti boljega na svijetu. To je jedini pravi Tabernakul, što sam ja vidio i jedini pravi oltar*. Svojim refleksima sigurno je nadmašio i Robbina²² krasne cifrarije u ljubljanskom Sv. Jakovu²³.

Na svršetku nešto iz poljoprivrednog fakulteta, za šalu, prema bosanskom shvaćanju filozofije. Kukuruz s ove strane vode (rijeka) na onu stranu, zvao radnika kopača: neka mu posiječe komšiju s onu stranu vode (naime kukuruz) da će ga on platiti. (Tako će ovaj raditi i za sebe i za njega.) Jer da kukuruz ne može u gustu stajati, ko ni – Srbin. Naš narod veli: kukuruz i Srbin ne trpe komšije, zato da Srbi po selima prave kuće daleko jednu od druge, tek da se mogu dovikati i vidjeti kod crkve na saboru. Ta priča ne kazuje se za kazavicu djeci, već ona ispunjuje život bosanskog seljaka i Bog na nebu, ujak (fratar) i kukuruz na zemlji.

Odani štovatelj: Fr Josip Markušić

²² Francesco Robba (1698.–1757.), venecijanski kipar iz baroknog vremena, djelovao u Ljubljani, umro u Zagrebu. Od 1728. do 1732. izgradio oltar s tabernakulom u crkvi sv. Jakova, vrhunac barokne umjetnosti u Sloveniji.

²³ Župnijska cerkev sv. Jakoba, Ljubljana; prva isusovačka crkva u Sloveniji, građena i nadograđivana tijekom 17. st.

[6. III. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 6. III. 1937.

Gospodine profesore,

Kad sam Vam danas jedno pismo predo na poštu, došli su mi „nacrti“ iz moje šume u Jajcu. Dostavljam Vam, ali sumnjam da će i to biti dovoljno. Mjerili su njihovi „tišljeri“.

Nek je Bog na pomoći!

Ali nešto drugo. Tamo je u „nacrtima“ izmjerena i jedna niša (oltarić*) izdubena u zidu za kip Gospin. Oni bi to htjeli da se obloži drvetom, ja mislim ovako:

- a) Obložiti drvetom, imaju dobre jasenovine (Esche²⁴);
- b) Unutra zavrtiti zlatne kuglice, kao u nas kod „kropilnika“;
- c) Među zlatne kuglice postaviti 6 – 7 kamenova, asimetrično, u nekom trapezoidskom obliku;
- d) Napraviti vrata sa brušenim staklom (da se ne krade);
- e) Na vratima jaki drveni dovratci (Türstock²⁵).

Naročitu važnost ja sâm mećem u ovu kolibicu (kapelicu, oltarić, nišu), a služila bi ne samo za lijep kip Madonin, već i za razne kompozicije, n. pr. Božić, Jaslice itd. (Jedno je, da je to za nas ures kuće, dakako novi pokret i shvaćanju, nejunačkom shvaćanju uprkos, a i samostansko bogoljupstvo. Ništa moderno, ništa što se „šminkarima“* dopada!)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

²⁴ Esche (njem.) – jasen.

²⁵ Türstock (njem.) – dovratnik, dovrtak.

[8. III. 1937., pismo]

Mnogospoštovani in ljubi gospod župnik!

Prezmem altarja za milosrdnice v Zagrebu²⁶ je bilo zmotno dejanje. Njih kapela kot prostor je meni docela tuja, vobče nemogoč pa v tej prezbitarij*. Najbolje, edino pravilno bi bilo, pustiti vse kot je. Beton je beton. Z veliko muko „komponiral“ sem v ta prostor altar etc. Ker si svojčas nisem vedel pomagati, posadil sem na menzo* asimetričen tabernakel*. Ko je bilo že vse naročeno, pokazali so stvar učenim kanonistom Ti pa dokazali laut pragraf so und so viel²⁷ – da je to prepovedano /: zakon veleva da stoj svetostanek* v sredini altarja – ne veleva pa da bi nesmel biti asimetrično oblikovan :/ Sedaj upam, da se mi posreči izmisliti nov tabernakel ki bo ne samo onim, marveč tudi meni v večje zadovoljstvo. Punctum – Trenutno pa klešejo Vodnikovci altar kripte* franjevcev v Zagrebu²⁸ – ki bo, če me vse ne moti, silno poučna zadeva. Malenkosti še, pa bodo tabernakel, garnitura etc. dorisani in v delu. Da čemo videti, kaj nam je Gospod Bog prisodil. Mi orjemo, on pa zaliva. V temeljih starega Knežjega dvorca²⁹, ki je stal na rimskem zidovju, na mestu katerega gradimo sedaj Univ. knjižnico³⁰, izkopali so srebrno, v ognju pozlačeno ploščico, dokument z leta MDCLX. Pod Auerspergovim³¹ grbom stoji gravirano: Fortunam reverenter habe³². – Dobro – ne? Prosim potrpite še malo zadevno svetiljke – Če Bog da, dobit cete i to – Kot Vaši bratje v Bosni njih gnjezdo.*

²⁶ Oltar za kapelico Sv. Duha u zagrebačkoj bolnici koju su vodile sestre milosrdnice.

²⁷ laut pragraf so und so viel (njem.) – prema paragrafu tom i tom.

²⁸ Oltar za franjevačku kriptu u Zagrebu (izrada: Vodnikovci) Alojzij Vodnik.

²⁹ Auerspergerova palača, zvana Knežev dvorac, na mjestu Plečnikove knjižnice bila je u potresu 1895. oštećena i kasnije srušena. Sredinom 17. st. dao ju je sazidati grof Wolf Engelbert Turjaški (1610.–1673.).

³⁰ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Ljubljani.

³¹ Auersperg, stara i vrlo utjecajna kranjska plemićka obitelj (slov. grofje Turjaški).

³² Fortunam reverenter habe (lat.) – Sa srećom postupaj brižno. Epigram kasnoantičkog pjesnika Decim(i)usa Magnusa Ausoniusa (oko 310.–393/394.). Misli se na ploču koja je bila ugrađena u temelje Auerspergerove palače u Ljubljani i koja je iskopana prigodom gradnje sveučilišne knjižnice.

Fra Andjeo Andjeloviču, parochi de Vareš³³, pošljem te dni dogotovljene še Naturdetaile okenskih mrež, z železjem opločenih in okrašenih vhodnih vrat, altarja in temu pripadajoči z kovanimi ornamentami obogateni križ ter železne kovane svečnike³⁴ – No najbrže jim bo stvar predraga – Vse eno! – Mislil sem si zakaj naj bi bil mrtvih delež lenoba in dolgočasje arhitekta. Vse to je dalo mnogo dela – ali sada je to tudi izpred praga Ne vem koliko „vremena“ bom še „tlačil travo“ – pa nečem, da bi se mi tam kdaj očitalo: velike grehe življenja in niti zadnje leta z vneto ljubeznijo trebil – Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

8. marc 37

³³ Fra Anđeo Anđelović (1884.–1958.), bosanski franjevac.

³⁴ Radi se o kapelici u Varešu.

[14. III. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 14. III. 1937.

Gospodine profesore,

Ne znaju ljudi za onu krasnu riječ, što ste ju tamo „duboko iz zemlje“ iskopali: „Fortunam reverenter habe“³⁵. Danas malo kome ne stoji glava visoko, kao balkon na četrnaestom spratu nebotičnika, ali je nažalost on skoro uvijek prazan, pogledajte samo!

Kako bih rado imo nacrt onoga Vašeg asimetričnog Tabernakula*!³⁶ To se meni dopada, jer je u prirodi većinom tako. Bog nije siromašan, i priroda nije zauzdana našom šupljom trigonometrijom, ili jednomjernim gibanjem sekstanta*. A što je kasnije kapital izmislio šablone za produkciju serija, meni se od toga ništa ne dopada, osim alata, dapače ni cipele – Jana Bate³⁷.

Sigurno je, da Tabernakul prema propisima crkve može biti asimetričan, a što su Vam, ako sam razumio, taj zabacili, to je što veli hrvatski Zagorac: „Koliko popov, toliko bogov“! Svak svoga pomalo drukčije predstavlja. Jest to samo, da Tabernakul mora biti u sredini oltara* (Can. 1269, §1.)³⁸ Vaše su stvari originalne (oni kažu moderne!), te je šteta, što uvijek sa tim originalnim stvarima udarate na – obične glave (po serijama).

³⁵ Fortunam reverenter habe (lat.) – Sa srećom postupaj brižno.

³⁶ Primjedba se odnosi na Plečnikov crtež oltara u kriпти crkve Sv. Duha u Beču (1911.), gdje se tabernakul ne nalazi na sredini oltara; pri izvedbi Plečnik je tabernakul ponovno postavio na sredinu oltara.

³⁷ Jan Antonín Baťa (1898.–1965.), češki industrijalac, proizvođač obuće („kralj cipela“), polubrat češkog industrijalca Tomáša, od 1932. upravitelj tvrtke Baťa iz Zlína.

³⁸ Sanctissima Eucharistia servari debet in tabernaculo inamovibili in media parte altaris posito. Codex iuris Canonici (1917.), can. 1269, § 1. (lat.) – Presvetu euharistiju treba čuvati u nepokretnom tabernakulu koji se nalazi na sredini oltara.

U Varešu imaju tvornice željeza i prilično dobro stojeći narod, zato u stvari njima ne bi trebalo biti skupo, kad su iz željeza, a majstori tamo, ali će i tu biti krivo, što ste za crkvicu na groblju³⁹ plan davali Vi, a glave im drugi uokvirivali (Rahmen⁴⁰).

Glede vila, kod Vas i ovamo, znam ja to. Bogatstvo i gospodstvo daju kuraž, ali ne – pamet.

U Bosni je običaj, pred Uskrs, Velike Nedjelje, da župnici fratri dođu u samostan na ispovijed, i donesu braći koja su „na pokori“, kakav dar za „pomršenje svojih grijeha“ (um die Sünden wegzuwischen⁴¹). Upravo zato, ne za što drugo, šaljem Vam danas poštom 12 boca bijeloga vina za imendan, da kušate kakvo je, i da me se spomenete, držeći lijevom rukom čašu u ruci, a desnom gracijozno u vis, na način umjetnika, inače ne govoreći ništa. Na ovome daru ne smijete mi reći ni hvala, jer je ovo samo za „pomršenje grijeha“.

Te Vam čestitam imendan, pošteni i kršćanski, da bude u zdravlju i zadovoljstvu! Ja bih rado taj dan, barem iz prizemlja, 2 m visoko, skočio kroz prozor na ulicu, u Vašu čast, od bratskog veselja i zadovoljstva, kao redovnik, za simbol slobode, u – stilu beuronskom^{*42}!

Iskreni štovatelj:

Fr Josip Markušić

³⁹ Plečnikova kapelica na groblju Rudi kod Vareša. Uz jedno Markušićevo nedatirano pismo (kolovoz 1937.?) priložen je isječak iz *Jugoslovenske pošte* (Sarajevo, 12. VIII. 1937.) s viješću „Gradnja kapelice na groblju“: „Još od prije godinu i po dana povedena je akcija, da se na vareškom rimokatoličkom groblju ‚Rudi‘ sagradi kapela. Građanstvo je tada izabralo i odbor za gradnju [...]. Ovaj odbor odmah je žilavo prionuo radu, da zamisao što prije pretvori u djelo, i posretstvom tadašnjeg upravnika rudnika g. inž. Pere Žuljevića dobio je od prof. arh. g. Plečnika, poznatog našeg arhitekta naročito za crkvenu arhitekturu posve besplatno potpune nacрте za kapelu, samo pod uvjetom da se rad mora izvesti tačno i neotstupno po poklonjenom planu. [...] Kapela je tako podignuta do pod krov, ali se je daljnji rad nedavno morao obustaviti radi pomanjkanja sretstava.“ Kapelica je 1960-ih god. prenesena sa svoga prvotnog mjesta na groblje Stogić u Varešu.

⁴⁰ Rahmen (njem.) – okvir.

⁴¹ um die Sünden wegzuwischen (njem.) – da se izbrišu grijesi.

⁴² „Beuronski stil“ ovdje je aluzija na anagdotu prema kojoj je Plečnikov prijatelj benediktinac Willibrord Verkade u Beču skočio s prozora neke prizemne kuće na cestu.

[17. III. 1937., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod!

Sivko⁴³ je bil že nekaj dni zatopljen v sé. Ni čuda. V soboto povišali so mestni očetje pasji davek /: porez :/ od 100 na 400 din.

Ko sem prišel na Dunaj, vozil je tramway s konjiči z zvončki, omnibus in Stellwagen⁴⁴. Vrtiljake v Pratru⁴⁵ gonili so lastnonožno brezposelni. Pred Kasperltheatrom⁴⁶ odmorili smo se v sladkem smehu, med pauzami pa občudovali binglajoče cofe fesov 2.m visokih vojakov Bosancev – med kateri smo se drenjali – otroci med otroci – Med tem je pa Dunaj rasel in se nape-njal – napihoval. Richard Wagnerjeve⁴⁷ opere trajale so po 5. ur in za njimi ni bilo družega več mogoče kot der Weltkrieg⁴⁸ –

nekaj časa po tem sem celil ušesa v Pražskem miru – Pa pridrvi mizerija vojske – po vojski divje vzpenjajoči se podvig – kot bi bilo vse pijano in blazno – življenje pa brez smrti. Odidem tiho v Ljubljano – eh dosta – tudi pasji porez 400 Din njo ne reši več – ni čuda da je še moj Sivko premišljal!

Če bodo Vaši reflektorji 19. III. že v Vaših rokah, ne morem trditi – no rišejo se in – stvar objublja postati amuzantna⁴⁹. Daj Bog! Prišlo je Vaše pismo in izveščé. Vi ste ein grosser Meister der Feder⁵⁰ – Bože. Bogato podučen, duhovno in telesno discipliniran in koncentriran – od nature močnega duha, se znate z besedo živo in neodvisno izživljati. Blagor Vam! –*

⁴³ Plečnik je posjedovao psa imenom Sivko; psa je dobio na dar od ravnatelja Gradskog građevinskog ureda ing. Matka Prelovšeka.

⁴⁴ Stellwagen (njem.) – zaprežno vozilo.

⁴⁵ Prater – zabavni park u Beču.

⁴⁶ Kasperltheater ili Wursteltheater, lutkarsko kazalište u bečkom zabavnom parku Prater, potječe iz druge polovine 18. st.

⁴⁷ Richard Wagner (1813.–1883.), njemački skladatelj, dramatičar, pjesnik; slovi kao jedan od najznačajnijih novatora europske glazbe 19. st.

⁴⁸ Weltkrieg (njem.) – svjetski rat.

⁴⁹ amuzant (franc.) – zabavan, ugodan.

⁵⁰ ein grosser Meister der Feder (njem.) – Vi ste veliki majstor pera.

Izvešče: pravite „nesmijete mi reči niti hvala – pa kako naj rečem hvala ko se zlobim, ljutim, jezim – htio bi skočiti i 3. metre duboko, da bi Vas uhvatio – wie soll ich „arme Serb“ das anstellen? Ach mein guter lieber Herr Pater – ich denke nach ich denke über so manches nach – mir ist’s so schwer ums Herz.⁵¹ Stisnem Vam roko za god – kar Vam voščim vé Gospod Bog.

Danes poslal sem Vam barjanske cerkve kopijo – Morebiti še ta teden kopije za Jajce. Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

17. marca 37.

Kmalu več.

⁵¹ wie soll ich „arme Serb“ das anstellen? Ach mein guter lieber Herr Pater – ich denke nach ich denke über so manches nach – mir ist’s so schwer ums Herz (njem.) – Kako ću to ja, „siromah Srbin“, napraviti? Ah, moj dobri dragi pater – razmišljam, razmišljam o kojekakvim stvarima – tako mi je teško pri duši. Arme[r] Serb (njem.) – vidi gore P 273.

[21. III. 1937., pismo na listu s amblemom „VII. reprezentančni akademski ples Zveze strokovnih klubov Tehniške fakultete na Univerzi Aleksandra I v Ljubljani“]

Veleč. in dragi g. župnik! Obednice so gotove. Mislim da Vam jutri v ponedeljek pošljem kopije. Radoveden sem kako boste Vi, kako v Jajcu nanje gledali – Vse iz mehkega lesa. Plošče miz, priporočil bi iz čistega belega javorja, da se morejo umivati. Sedala klopi svetoval bi iz 4 ½.cm močnih hrast. desk. Podije tudi – ne? iz hrastovine. Peči narisane, seveda ne daste narediti – dasiravno je škoda, če se objekti tolike važnost tako malo upoštevajo. Sve jedno: voljo sem Vam izpolnil – vém, da pride v najboljšem slučaju komaj polovica do izvišitve. Moral bi biti na mestu, sitnariti in s težko roko tlačiti – potem bi nemara šlo. –

Uporabljam tole karto, ker jo imam ravno pri roki, delo pa ni naše. Bodite z Bogom, srečni – za god sem Vam pisal pismo – ne vem pa, če tudi pripisal voščilo – Vaš propadajoči Plečnik

21. III. 37

[25. III. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 25. III. 1937.

Gospodine profesore,

Brinuo sam se za one planove, i da li će moći majstori razumjeti tehničku izradu, sastavljanje, kad mi evo danas naputak stiže, u originalu, što ću ja ovdje prekopirati, da imam kod sebe; ali Vas sklopljenih ruku molim za jednu kopiju planova za blagovaonicu, jer sam ih u Jajce već poslo, a volim ih imati uza se, ne samo da „drukam“, već i za „ideje“.

Držim da će oni biti izvedeni u više od pola, sve. Samo ako budemo razumjeli približno u detaljima.

1. Kako dođu one slike, da li kao zemljani reljefi (sivko)?!

2. Od kakva je metala svijećnjak?! Kompozicija peći?! (i druge neke stvarčice).

Gospodine profesore, ja Vam ovo mogu reći, ne čekam ni suda fratara u Jajcu, ni Vašeg „Dr. Steleta“⁵², nego se ja sa puno samosvijesti iznenađujem Vašoj intervenciji! Ni ste li tek sada počeli raditi?! I živjeti?! Začudo jedno, da nikad ne ponovite isto, a skoro ni slično.

Reliefe ovako razumijem, idejno. Franjevačko je moliti i raditi (ora et labora.⁵³) Ali kao što god pri tome imamo sreću božanskih ptica, isto nam često puta i „psi“ pometaju („sivko“⁵⁴.) Pred noge izlijeću. (Da samo znam slikarsku tehniku, molio bih da mi nabacujete svake ideje, ja bih ih, mislim, dostojno izradio. Kad bi moj Božidar⁵⁵, fant, poslušao mene!)

⁵² France Stelè (1886.–1972.), povjesničar umjetnosti.

⁵³ Ora et labora (lat.) – Moli i radi; moto koji stoji u tradiciji Benediktinskog reda.

⁵⁴ Sivko – Plečnikov pas.

⁵⁵ Božidar (Božo) Pengov.

Peći?! – Peći ako se prave, samo se mogu ovako praviti. Inače ako se kupe, izgledalo bi, kao da prosjak dobije sat, pa ga stavi u torbu, među – kompire i luk.

Sviđa mi se na koncu i ono, što ste onu rupu u zidu ostavili – „rupom“, a Madoni napravili posebni kvasi oltarić*.

Ne mogu Vam se dovoljno zahvaliti na ljubavi, zaradi svih planova! Ali Vam čestitam sveto Uskrsnuće Isusovo!

(Sretan sam da mi pišete!)

Odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Razgledam crkvicu u Barju.⁵⁶

⁵⁶ Crkva sv. Mihaela u Barju na sjeveroistoku Ljubljane; Plečnik je 1937.–1938. projektirao crkvu za svoga nećaka koji je tu bio svećenik.

[29. III. 1937., pismo]

Velikonočni prazniki so. Od sobote večera dalje sneži – Vse je belo in tiho samo jaslice manjkajo, pa bi bila iluzija božiča popolna. Vam sem dolžen še rožice – Pošljem kakor hitro pridem in die Stimmung⁵⁷ – ali je toliko drobiža, ki ga moramo oddelati – ki da več opravka in truda kot velike stvari! Verujte mi – Sie können sich nicht vorstellen wie schwer man dies Wenige schlechte was man macht, zu wege bringt.⁵⁸ Zato naj tudi Vaše sestrice nezamerijo da se jih nisem spomnil – mislim pa le nanje – Vedó naj, da je moje srce polno vroče ljubezni – tako nekako kot je, če se ne motim ranjki Goethe pel: seid umschlungen ihr Millionen, diesen kuss der ganzen Welt⁵⁹ – potem pa hitro bosenskega konjiča, da vsem urno utečem – kajti „vse na svetu je minljivo – samo človeška neumnost večna! ko to pišem, leži Sivko pod mizo – ter včasi globoko zdihne – al potrjuje moje misli in jih občuduje – al nad njimi obupuje – oh, kdo to vé –

Vi mi pa nezamerite, ker jih Vam pošljem – Pozdravite mi, prosim sestričce⁶⁰ – ter sprejmite tudi Vi moje najprisrčnejše! Vaš Plečnik

29. III. 37

⁵⁷ in die Stimmung (njem.) – [kada budem] raspoložen.

⁵⁸ Sie können sich nicht vorstellen wie schwer man dies Wenige schlechte was man macht, zu wege bringt (njem.) – Ne možete si predstaviti kako je mukotrpno ostvariti ovo malo lošega što se napravi.

⁵⁹ Ovdje Plečnik kao autora krivo navodi Goethea; riječ je o stihovima iz ode „An die Freude“ („Oda radosti“) iz 1785. god. od Friedricha Schillera: „Zagrlite se, miljunu! Ovaj poljubac cijelom svijetu!“

⁶⁰ „Sestrice“, Školske sestre franjevke iz Maribora koje su koncem ožujka 1932. dobile iz Rima dozvolu da preuzmu kuhinjsku službu u beogradskom samostanu.

[31. III. 1937., dopisnica, motiv: Sretan Uskrs!]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

31. III. 1937.

Gospodine profesore,

Mi smo danas u siromašnu vremenu, te nas u tom pazite, ali stoga siromaštvo materije potpuno zastire umjetnošću i originalnošću, što se vidi u svemu, pa tako i u najnovijoj onoj stvarčici za Jajce. Piše mi otuda gvardijan^{*61} doslovno: „Planove sam primio, i mogu Ti odmah javiti, da mi se dopadaju. I fra Boni⁶² se dopadaju.“ (Neki franjevac fant.)

Ing. graditelj Telalović uvijek pita za nacrt njegovog zavjetnog lusteru.

Kod nas je nešto studeno, ali potpuno suho, nema kiše, nema snijega.

Kako nam je lijepo ispala Velika Nedjelja! Da nam je izmisliti Jaslice, kao „Božiji Grob“, to bi bila bomba. Kako je lijep bio! Zaista barem respektabl!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁶¹ Fra Anto Jurić (1882.–1960.), bosanski franjevac, gvardijan u Jajcu.

⁶² Fra Bono Šapina (1909.–1979.), u to vrijeme kapelan u Jajcu.

[16. IV. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 16. IV. 1937.

Gospodine profesore,

Od zadnjeg mog pisma, do sada, sve sam bio kod kuće, i zapravo u kući, kao puh u kladi (wie ein Ziesel in Baumhöhle⁶³). Zabavljen sam poslovima, i računima kućnim, pred naš kapitul*, a izlazio sam tek u crkvu, ili pred crkvu, gdje pravim uza zid male vrtiće (kao za neki pokus, valja li?!).

U to sam primio kopiju „Jajca“⁶⁴, bolje izrađenu nego prvu, ukoliko su neke stvari jasnije označene rukom.

Danas sam primio kolač, koga je grjehota jesti, radi majstorske izrade, i „cvjetlice“⁶⁵, što toliko volim, i radi njih samih i radi crkve. Sve za crkvu. Tako stručno i brižno pakovane, da to samo Vi možete. A iz Mostara mi je Sestra donijela lovore i mirte.

Hvala Vam na svemu! Sve je sretno došlo, i sve svježije. Morat ćemo nekako udesiti, da pođemo kroz Bosnu: Banjaluka – Jajce – Sarajevo – Fojnica. („Es lebt ein gewisses Thier in Bosnien, dass [!] unserem Pferde sehr ähnlich ist, und heisst konj“!)⁶⁶

Tko vidi ljubljansko „Pokopališće“⁶⁷, crkvu Sv. Krištofa na starom groblju (iz ništa, postalo nešto)⁶⁸, „Šišku“, Sv. Jerneja (sada), te naš „Beograd“

⁶³ wie ein Ziesel in Baumhöhle (njem.) – poput puha u duplji drveta.

⁶⁴ Misli se na nacrt uređenja blagovaonice u franjevačkom samostanu (vidi gore P 277 od 8. II. 1937.).

⁶⁵ cvetica (slov.) – cvijeće. Markušić i ovdje kao i na nekim drugim mjestima slovensku riječ „pohrvačuje“.

⁶⁶ Es lebt ein gewisses Thier in Bosnien, dass [!] unserem Pferde sehr ähnlich ist, und heisst konj. (njem.) – Živi u Bosni životinja koja je vrlo slična našem konju i zove se *konj*.

⁶⁷ Misli se na staro groblje uz crkvu sv. Krištofa zvano Navje.

⁶⁸ Crkva sv. Krištofa za Bežigradom, prvi spomen iz 15. stoljeća, tijekom vremena više puta preuređivana. Plečnik je 1933.–34. ovoj baroknoj grobljanskoj crkvi dozidao

(drugih ne znam), spoznat će, da na njihova majstora ne ćemo moći zaboraviti, ni oni koji bi htjeli! A k tome je baš u ovom najveća prednost i sreća, što to nikad nije išlo na ličnu slavu majstora, a niti za džep (vjerujte, lijepo je to vidjeti i čuti, ali teško nasljedovati!) nego samo u čast božiju, na slavu svete Crkve, dobro svoga naroda. (A uz to, da i neki ljudi imaju prilike vikati!) *Stultitia crucis*⁶⁹.

Iz molitve vjernika postaviti će se majstoru spomenik kao rosa iz prvog svanuća; ne ordinaran, stvoren po supscripciji* odbornika, iskrenosti zdravica, nego bih ga zamislio, kad bi to bilo za kamen, kao šutećeg Sv. Franu, s rukama zaturenim u rukave, s kukuljicom na glavi, svakom govori: *pax et bonum*⁷⁰! Ništa više, ali ništa ni manje. Noge mu se zapliću za zemlju, bez sandala, a ruke su slobodne, jer su vezane vjerom. Spomenik će biti šapat molitve.

Siste viator⁷¹!, ovu je crkvu pravila vjera! Nikada konkurz!

Gospodine profesore, ja sam Vam na svemu zahvalan! Neobično sam zahvalan u srcu, i ako mucam na peru, a na riječi zaplićem!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

novu lađu koja je nakon izgradnje monumentalnoga „Hrama Slave“ (slovenski Panteon) trebala služiti kao župna dvorana. Nakon Plečnikove smrti crkvu i dozidak su oborili jer su smetali sajmištu (Gospodarsko razstavišće). Franjevci su samo dozidak ponovno izgradili na drugoj lokaciji u crkvi sv. Ćirila i Metoda. Stupovi sa svijećama stoje uz slavoluk prezbiterija.

⁶⁹ *Stultitia crucis* (lat.) – ludost križa.

⁷⁰ *Pax et bonum!* (lat.) – Mir i dobro!, franjevački pozdrav.

⁷¹ *Siste viator!* (lat.) – Zastani, putniče! Epigraf na nadgrobnim spomenicima, poznat još iz rimskog vremena.

[16. IV. 1937., dopisnica]⁷²

Vč. gospod!

dovolil sem si danes poslati nekaj rastlin na naslov „Markušić“ – V slučaju da gospod župnik ni v Belgradu, prosim blagovolite zaboječek odmah odpreti in cvetke vložiti v zemljo – Cvetke sicer nimajo nikake cene – ampak – želimo življenje tudi tem drobnim stvarcam! Vdano Plečnik

16. april 37

Ljubljana

Vč. gospod!

dovolil sem si danes poslati nekaj rastlin na naslov „Markušić“ – V slučaju da gospod župnik ni v Belgradu, prosim blagovolite zaboječek odmah odpreti in cvetke vložiti v zemljo – Cvetke sicer nimajo nikake cene – ampak – želimo življenje tudi tem drobnim stvarcam!

vdano
Plečnik

16. april 37
Ljubljana

⁷² Dopisnica poslana na adresu: Vc. cerkveno predstojništvo župnije sv. Antona, Beograd VII, Bregalnička 14.

[5. V. 1937., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod!

*Nič osobito novoga, prihajam Vas samo pozdraviti! Ne tajim, pred me-
noj stoji Vaše vino. „Verkauft ‘s mein G‘wandt – i fahr in den Himmel“⁷³
vzdihnil je iz srca, dobre volje, Dunajčan – Vaš in moj Arco del triomfo dei⁷⁴
sigurno še ne pokriva nas vseh grehe v Vašem presbiteriju*! Jaz plešem v
šoli, detailiram Zagreb – mislim na Zagreb – o Zagrebu! En primeroma lep,
spoštljiv kelih* na nogi iz 10. stebričev bil je oddan v nedeljo nekemu po-
gorskemu⁷⁵ župniku. Od risanih dveh typu klopi je bila ena za vzorec exce-
lentno izvršena in menda stoji v Šiški⁷⁶. Tje so obesili za Velikonoč zopet
več svetilk, bo jih tam sedaj nemara 23. Postavili so tudi oltar* sv. Antona
– Priloženo študija za vel. luster – dar mater – v Šiški – morda se izvrši?
Mislim sem pri tem na Vas – v manjši obliki – No – imam drugo stvar za
Vas v grobem skizirano! Dalje prikladam studijo za zazidavo zemljišča in
projekta Rezidence „Societatis Jesu“⁷⁷ – Navzlic vsem grdim protivnostim
nemara pride do zidave cerkve na Barju⁷⁸. Vogelni slopi iz kamena – ostalo
betonske kanalne cevi in les – Gradbenemu direktorju Ljubljane⁷⁹ umrla je
hči, ergo Monument – Pesniku Gregorčiču⁸⁰ = provizorni monument – Pri-
de g. Finžgar⁸¹: umrli Svetina⁸² skiziral si je nagrobnik – ustanovil napis*

⁷³ Verkauft ‘s mein G‘wandt – i fahr in den Himmel (njem., region.) – Prodajte moju odjeću – odoh ja u nebo.

⁷⁴ Arco del trionfo dei (tal.) – slavoluk Božji; misli se na slavoluk u prezbiteriju crkve sv. Ante.

⁷⁵ Pogorski župnik – ime nije poznato.

⁷⁶ Šiška – franjevački samostan i crkva (vidi P 277).

⁷⁷ Misli se na nacrt za isusovački samostan sa crkvom u Osijeku.

⁷⁸ Crkva na Barju – crkva sv. Mihaela (Cerkev sv. Mihaela na Barju).

⁷⁹ 10. siječnja 1937. umrla je Tatjana Prelovšek, kćerka direktora Gradskog građevinskog ureda ing. Matka Prelovšeka.

⁸⁰ Simon Gregorčič (1844.–1906.), slovenski pjesnik, svećenik.

⁸¹ Fran Saleški Finžgar (1871.–1962.), slovenski pisac, dramatičar, prevoditelj i svećenik.

⁸² Svetina – podaci o osobi nepoznati.

– ergo tantum⁸³ prvo prefrizirati – drugo napisati – Pride 78. leti bivši „Wagenlackierer“⁸⁴ – ki me pozna kot otroka še: „ponižno“ prosim za ureditev moje grobnice /: Gruft⁸⁵ :/ kan ich ihn abweisen?⁸⁶ In koliko me je stala časa in živcev gospa dvorna dama na Bledu⁸⁷ (: ach Hochwürden! welch ein Glück, unbeweibt zu sein!⁸⁸) :/ V šoli: eden ima za nalogo: prosvetni dom na deželi⁸⁹ – na silno neregularni parceli drugi: Prosvetni dom za Trnovo⁹⁰ + stanovanjsko hišo. Nekdo ima za nalogo zadužbino Dr. Oražma⁹¹: konvikt visokošolcev na Zelenem hribu⁹² – Ena ima, na krajno zverženi parceli: Gospodinjsko šolo⁹³. Otona Župančiča sin⁹⁴ prevoz železnice etc na Dunajski cesti – pod križiščem dvorano etc za zborovanja, koncerte etc. G.T. Ljudstva⁹⁵ –

Derkovič⁹⁶ dalekosežno regulacijo srednjega mesta z novimi „predori“ etc ter novim magistratom, živilskim trgom etc. Nekdo je izdelal 3. projekte za moderno galerijo⁹⁷ – Enega sestra se ženi – hoče ji risati pohištvo – Moje asistentke niti ne omenjam, tudi ne asistenta /: ki studira, mislim,

⁸³ Početne riječi srednjovjekovnog latinskog himna „Pange lingua“ („Usta moja“) koji se pripisuje sv. Tomi Akvinskom oko 1264. god.: „Tantum ergo Sacramentum“ („Sakramentu dakle tomu“ ili, novije, „Divnoj dakle Tajni ovoj“)

⁸⁴ Wagenlackierer (njem.) – lakirer motornih vozila.

⁸⁵ Gruft (njem.) – grobnica.

⁸⁶ kan ich ihn abweisen? (njem.) – Mogu li ga odbiti?

⁸⁷ Eleonora Šverljuga – vidi gore P 132.

⁸⁸ ach Hochwürden! welch ein Glück, unbeweibt zu sein! (njem.) – Ah, velečasni! Kakva sreća biti neoženjen!

⁸⁹ Prosvetni dom na deželi – drugi podaci nepoznati.

⁹⁰ Prosvetni dom za Trnovo – drugi podaci nepoznati.

⁹¹ Nacrt je objavljen u: *Dela arhitektov na Tehniki Univerze v Ljubljani – Lučine nadaljevanje 1929–1937*, bez paginacije.

⁹² Nacrt je objavljen u: *Dela arhitektov na Tehniki Univerze v Ljubljani – Lučine nadaljevanje 1929–1937*, bez paginacije.

⁹³ Gospodinjaska šola – Kučanska škola.

⁹⁴ Marko Župančič (1914.–2007.), sin pjesnika Otona Župančiča, slovenski arhitekt, Plečnikov učenik.

⁹⁵ G. T. Ljudstvo – drugi podaci nepoznati.

⁹⁶ Drago Derkovič (1914.–1992.), slovenski arhitekt.

⁹⁷ Projekt za modernu galeriju – podaci nepoznati.

obenem „na dohtarja“ – und so geht es weiter in Gottes Namen!⁹⁸ Nava-jam, da vidite, kako telovadim, teater v katerem živim in s katerega lezem lepo polagoma v večnost – Warum ich Abend + Nachtruhe benötige und warum ich vor Gott hl. Geist Respekt habe und – Vertrauen!⁹⁹

Sapristi¹⁰⁰, dolgo je že tega da smo v Vareš¹⁰¹ poslali detaile – Ganz seriose Dinger¹⁰² – Pa ni niti potrditve prejema! Čudno. Dosta za danas, je več 10. sati! Moram si još prečitati v misalu traktat jutrišnjega svetka: ‚Vnebohoda‘ – pa onda se preporučiti Majki Božji da nas odene, pokropi in obvaruje pred vedno pričajučo nevarnostjo vpijoče brezmiselnosti! ter obstavi z šestero angelji: dva k znožju, dva k zglavju – na vsako stran en-ga!¹⁰³ Ah – pa nemojte me imati za dobrega človeka – Od temena do petá sem bolesten. Lahko noč, bodite z Bogom! Vaš P

5. maja 37.

1. na oba pravoslavna sem pozabil: enega naloga je projekt za pravosl. konvikt v Šibeniku¹⁰⁴: izbral si je nalogo sam – in trdi da je namera to izvršiti. „Srbin“ projektira /: naloga :/ gimnazijo za Sremske Karlovce¹⁰⁵ – I.t.d. in dalje in dalje – Danes je 17. maj. V meni in okolu mene je vse v nekem chaosu. Bil sem pretečeni teden nekoliko ur v Zagrebu¹⁰⁶ – omenili so mi, da so v fragment krypte* zabetonirali 15000. kg. gvozda – da so izplačali, ali rečimo porabili doslej 700.000 D. – Za altar* krypte je bil dan termin;

⁹⁸ und so geht es weiter in Gottes Namen! (njem.) – I tako to ide dalje u ime Božje.

⁹⁹ Warum ich Abend + Nachtruhe benötige und warum ich vor Gott hl. Geist Respekt habe und – Vertrauen! (njem.) – Zašto su mi potrebni večer + noćni mir i zašto pred Bogom i Duhom Svetim imam poštovanje i – pouzdanje!

¹⁰⁰ Vidi gore P 273.

¹⁰¹ Vareš – na više mjesta!

¹⁰² Ganz seriose Dinger (njem.) – Sasvim ozbiljne stvari.

¹⁰³ Ovdje Plečnik citira molitvu svoje majke (vidi gore P 109).

¹⁰⁴ Plečnik tu misli na Hrvata Hrvoja Brnčića (1914.–1991.) i Srbina Jovana Krunića (1915.–2001.). Krunićev projekt je objavljen u albumu *Dela arhitekta na Tehniki Univerze v Ljubljani s podnaslovom Lučine nadaljevanje 1929–1937*. U oba slučaja radilo se o školskom radu bez konkretne narudžbe.

¹⁰⁵ Projektant vjerojatno Jovan Krunić (1915.–2001.).

¹⁰⁶ Zbog radova na crkvi Majke Božje Lurdske.

Altar je takorekoč dodelan – ampak v krypti je še blato, strop še ne do kraja žbukan – ostalo vse v paradiznem stanju – seve. izvršeno. Kakor je to komoditeta dovolila – Neka je sv. Duhu ofrano vse naše risarsko delo! – V Zagreb pa „zlepa“ več ne grem! Altar – mislim, ne bo treba postaviti pred terminom Vseh svetih – Povedali so mi da hočejo milosrdnice graditi gimnazijo¹⁰⁷ – za sada bi to koštalo 7. milijuna – pa kad če biti sve gotovo možda 14. milijuna – No more biti da je g. inženir renomisal – Sigurno je „die Gedanken sind zollfrei“ – den auch hier badet sich alle Welt in Geldgedanken u. Geldsachen¹⁰⁸ – Bodite z Bogom. Nezamerite – konec konca vsak spozna „da je sam, kot prsti roke“ – in to je večna pravica! Vaš Plečnik

2. To drugo pošljem v kratken.

G. Biskup¹⁰⁹ je sedaj izplačal [Boži] Pengovu Vašega sv. Antona!

¹⁰⁷ Sestre milosrdnice sv. Vinka za koje je Plečnik izradio kapelicu u bolnici Sv. Duha.

¹⁰⁸ „die Gedanken sind zollfrei“ – den auch hier badet sich alle Welt in Geldgedanken u. Geldsachen (njem.) – „misli ne podliježu carini“ – jer i ovdje se čitav svijet kupa u mislima na novac i stvarima novca.

¹⁰⁹ Gregorij Rožman.

[27. V. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Primio sam planove, i hvala Vam! I jedan i drugi luster mi se dopadaju. Kad bi okrugli luster bio reduciran na 150 cm (dijametar) moguće bi i on mogo doći u kapelicu naše crkve. Onaj cvjetni luster, određen za nas, još je ljepši; ali ja sumnjam, da se on može praviti u Beogradu, kako sam htjeo za pokus, nego ću koji dan pisati magistru [Avgustu] Menceju, da se kod Vas raspita za detalj, pa mi stavi ponudu.

Plan eliptične crkve tek sam razumio iz novina, o čemu se radi. (Šaljmem izrezak.)¹¹⁰ Smjela zamisao! U svemu tomu ja vidim nešto veliko: srećom, da je ideja probila maglu do sjevernog pola! Pisat će se, da je sa ovim trima – četerima crkvama kod nas, napravljena čitava revolucija proti nevaljalih okupatora crkvenog ukusa i arhitekture. Uzdrmane su glave i stožeri srca. Nu ja pri svemu tomu vidim posebnu milost božiju nad Vama, možda se to moli Andreas Famulus Christi!¹¹¹

Šta je – da je, nešto ima, i netko se moli. Vi nemate godinâ, Vi imate samo četiri godišnje dobe, i u svakoj od njih jednako intenzivno živite i radite!

Hvala na izvještajima u pismu!

Pax et bonum!¹¹²

Beograd, 27. V. 1937.

Fr Josip Markušić

¹¹⁰ Priložen članak „Gradnja crkve u Osijeku. Građevni odbor povjerit će izradu nacрта prof. arh. Plečniku, koji je izradio skicu crkve“, u: *Hrvatska straža*, br. 116 (Zagreb, 25. V. 1937.).

¹¹¹ Andreas Famulus Christi (lat.) – Andrija, sluga Božji. Aluzija na kalež što ga je s ovim natpisom napravio Plečnik za svoga brata svećenika Andriju († 1931.) god. 1913. (vidi gore pismo P 262 od 30. XI. 1936.).

¹¹² Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[29. V. 1937., pismo na fotografiji svjetiljke iz crkve u Šiški]

Moj dragi gospod župnik! Imam „cenejše misli“ – eno ali drugo ob priliki narišem tako, da morejo to v Belgradu izvršiti! Sevé če Bog da – al' je res pri vsem reči: Če Bog da – mi smo samo vbogi dediči! Osiješki¹¹³ gospod prinesel mi je na ogled stvari – mene izzivajoče – ergo sem poskusil stvar gledati drugače. 14. dni za skico, začeli smo risati plan cerkve¹¹⁴, brez ogleda ali bo komu prav ali ne. Objekt je sedaj zmanjšan na 26 x 42 m. Risanje ovala je silno zamudno Paziti je treba na vse mogoče wie ein Haftelmacher¹¹⁵ – kaj in kako bo sedaj dalje – ne vem Sporočal Vam bom o poteku. Protestiral sem proti objavi v časopisju – /: znate kako je Lueger¹¹⁶ vprašal ko so mu priporočali novega poslanca kandidata: ja, aber kann er auch das Wasser halten?¹¹⁷ „ Nezamerite – aber was wahr ist wahr – Man muss Gott mehr lieben als die Menschen achten – man darf nicht übereilig Gott vorgreifen¹¹⁸ – !! Jutri bo blagoslovitev zemljišča na Barju¹¹⁹. Vem, Vam ne gre stvar v glavo – ali, upam, do neke mere bo moje nameravanje tudi pred Vami, ki Vas od srca pozdravljam, opravičeno! Vaš stari otročji Plečnik

29. maj 37

sv. Franjo vi Šiški = lampada¹²⁰

¹¹³ Osijek.

¹¹⁴ Plan crkve Srca Isusova u Osijeku.

¹¹⁵ wie ein Haftelmacher (njem.) – budno promatrati poput sokola.

¹¹⁶ Karl Lueger (1844.–1910.), austrijski političar, od 1897. do 1910. gradonačelnik Beča.

¹¹⁷ ja, aber kann er auch das Wasser halten? (njem.) – značenje u smislu: Da, ali je li on u stanju odraditi svoj posao? Da, ali je li dorastao zadaći? Ili možda: Zna li se on dolično ponašati?

¹¹⁸ aber was wahr ist wahr – Man muss Gott mehr lieben als die Menschen achten – man darf nicht übereilig Gott vorgreifen (njem.) – ali što je istina, istina je – mora se Boga više voljeti nego ljude poštivati – ne smije se prebrzo suditi ono što pripada sudu Božjem.

¹¹⁹ Ljubljansko barje; crkva sv. Mihovila (Cerkev sv. Mihaela) (1937.–1938.).

¹²⁰ Luster u crkvi sv. Franje (Šiška).

[25. VI. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Koliko već ima vremena da Vam nisam piso, a niti od Vas što dobio! To je na osjetljivu štetu moje duševne i umjetničke izgradnje. Vi sigurno imate posla, Vama je pravo. Od Vas nikad đaci ne odilaze.

Piso sam gospodinu [Avgustu] Menceju, da mi dâ ponudu za dvije stvarčice, a za detalje da pita Vas (kandilo – cvijet i sedmerostruki svijećnjak – Jajce, za moju sobu), ali nikakva odgovora. Piso sam davno, 2. VI. ov. godine.

Kod Vas je sad lijepo, vrt pun jagoda, ako već nisu prošle, mislim, i slavuj pjeva. U noći izvjesno krekeću žabe, rijetko iskreni i nepretenciozni majstori.

Šaljem Vam dvije fotografije¹²¹ iz naše crkve, 13. VI. Namjerno sam htjeo, da se fotografiše – sunce! (Koji nam daruje snijeg kao vunu, magle kao pepeo razgoni. – Psal. 147.¹²²)

Beograd, 25. VI. 1937.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹²¹ Markušićeve fotografije crkve Plečnik je čuvao zasebno, stoga nisu priložene pismu.

¹²² U prijevodu Kršćanske sadašnjosti: Kao vunu snijeg razbacuje, prosipa mraz poput pepela (Ps 147,16).

[28. VI. 1937., pismo i razglednica s oltarom* sv. Ante iz Šiške dodana pismu]

Moj dragi, Velečastiti gospod!

Foto so izredno uspele. Hvala Vam. Spominjam Vas skoraj dnevno – Tako težko se pripravim, pridem k pisanju. Osiješko svetišče¹²³ je dorisano v 1:100. Ob priliki Vam pošljem kopije. /: Osnovo sem Vam menda že poslal? ./ Mislim da stvar ni posrečena – upam da ostane na papirju. Želim to tembolj po skušenostih v Zagrebu¹²⁴ – kjer je „polomija“¹²⁵ kompletna. Prej ko se ustvari konec – prej bo bolje za obe stranke.

ta Luster si [Avgust] Mencej ne upa oferirati, prišel bi predrago. Sedmoročni svečnik ni še detailiran. Prosim potrpite še nekoliko, da pridemo k temu delu. Opoludne govoril sem z nekim gospodom, ki se je vrnil z neke seje v Belgradu. Bilo je na seji 6. oseb, katerih vsaka dobi 3000 Din pro seja. V Belgradu ni dobil prostor v spalnem vagonu: vsa mesta so za 3. dni v naprej zasedena – Njega sinova sta odpotovala v Benetke – gospo pa odpelje jutri v letovišče. To so ljudje ki imajo dobre prejemke, čas, čast, sredstva, pravice.*

Na Barju¹²⁶ pilotirajo. Pilote* so navozili domačini. 6–7.m dolgi pilot zabiti velja cca 65. Din – Kamen je z večine že dovožen /: po vodi ./ za polovično ceno. Ravnokar predelujem zvonik: mit viel Radir u. Messer wird die Zeichnung imer besser¹²⁷ – Bodi nam še božja pomoč – katero tudi Vam želi od srca Vaš Plečnik*

28. junij 37.

Kmalu več –

¹²³ Osječko svetišče – crkva Srca Isusova.

¹²⁴ Zagreb – Crkva Majke Božje Lurdske.

¹²⁵ polomija – potpun neuspeh, katastrofa, fijasko.

¹²⁶ Barje – vidi gore P 279.

¹²⁷ mit viel Radir u. Messer wird die Zeichnung imer besser (njem.) – s gumicom za brisanje i nožem crtež će biti uvijek bolji. Rečenica Plečnikovog učitelja, austrijskog arhitekta Otta Wagnera (1841.–1918.).

Moj dragi in visokospoštovani g. župnik! Toliko tega pride preko duše in tela, da da človek omaga, otopi, onemi – ko se, če Bog da, zopet malo zdrami, duša sprostí, izpovem se Vam v kakšnem blaženem trenutku zopet

Bodite prisrčno in spoštljivo pozdravljeni! Vaš Plečnik

28. jun. 37

[7. VII. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Imam na Vas jednu silnu molbu, a sve su moje molbe strastvene, silne i – nevaljaste.

Ovo je moja nova molba:

Treba mi u crkvi ozbiljan krst, drvo križa sa Raspelom od bronca, veličinom kao onaj originalni Pengovljev model što je u ateljeu, prenosan (da se može prenositi s mjesta na mjesto, makar i s nekom poteškoćom), a to bi se valjda postiglo time, ako je Raspelo udešeno da se skida sa drveta križa, da je drvo križa (T) za sebe, zasađeno u podnožje za sebe, i posebno pričvršćeno klinom. Tako bi se ipak moglo prenositi kad je potreba.

Ovo je dosta siromašno i ludo, ali dalje.

O upotrebi krsta mislim:

1. Za katafalk* u crkvi kad se drži Requiem*. To bi bilo veličajno. (Katafalk neke posebne forme, sa cipresama, lovorima i svijećnjacima).
2. Za snimanje na Veliki Petak i polaganje u Grob.
3. Inače bi stajo u jednoj kapelici crkve, uvijek nakićen, jer ovaj narod silno štuje križ.

– – Ja bih dakle želio Vaše odobrenje i nacrt za drvo križa i za podnožje (eventualno i za katafalk.)

Molim, molim, molim!

– – Dalje.

Čudim se iz Vašeg zadnjeg pisma, da znate za riječ „polomija“¹²⁸, u vezi sa Zagrebom. Krasna hrvatska riječ, koju ne zna ni 100 Hrvata intelektualaca. U Zagrebu nitko.

A u vezi s ovim polomijama i sa Zagrebom, molim Vas, ako kod Vaše Vas i za inženjerce uče, kažite inženjercima, da je njihova vaga i matematika, nije

¹²⁸ polomija (slov.) – polomljena stvar, potpuni neuspjeh. Nije jasno na koji događaj u vezi sa zagrebačkom crkvom aludira Plečnik kada se koristi riječju „polomija“.

Velepjesan Oblika, arhitektura. Šuster nije za to da pravi mlin. I da oni znaju, da su trgovci pušteni svagdje, samo ne u hram, otud su gonjeni.¹²⁹ I kod nas je u Beogradu kvareno, ali vjerujte, mi nikada, uvijek samo inženjeri, nažalost iz svojih trgovačkih pobuda. I mi smo tek saznali za kvarove i polomije, kad ste Vi došli i kazali. Inače da smo unaprijed znali, krepali bi, a ne bi dopustili. Ja ću jedamput pismeno konstatirati pogreške, pravljene na našoj crkvi, krivnjom izvoditelja.

Ja se uvijek molim Bogu za Vas, sa svojim pukom, da živite najmanje još 30 godina (i živjet ćete) dok ne nadvladate elemente grdno nevaljavanja u mnogim pojavama crkvene arhitekture, pokvarenog ukusa mnogih crkvenih računđija i – neposluha.

(A pišem, da znate i ovo, koliko je moje intenzivno veselje s Vašom Madonom u mojoj sobi, koju svaki dan kitim Vašim cvijećem, i drugim. Tek ako se još domislim, kako bih joj napravio oltarić* (stelažu), i sa onim sedmeroramenim svijećnjakom, kad dođe. Prapor je pobjednički bio na procesiji. Svi ga vole. Ime Vaše svi vole.)

Beograd, 7. VII. 1937.

Fr Josip Markušić

¹²⁹ Aluzija na Iv 2,13-22.

[11. VII. 1937., pismo]

Velečastiti, ljubi ljubi moj gospod župnik

ovi katafalki so jedna golega grozota, najbrže kreacija dvora Ludvika XV ali XVI¹³⁰. Zadnji čas, da se nekdo spomni tudi teh. Duhovnik neki rekel mi je pri priložnosti: Če bi župnik položil tepih /: čilim :/ v stanovanje, kakršnega ma pred oltarjem*, skoprnel bi razžalitve. Kateri Corpus* mislite: oni z nagnjeno roko, ki je bil pri meni? /: sedaj že na Barju¹³¹, čakajoč instalacije v novem svetišču :/*

dosti manjši, no dosti lep, asketičen corpus, mnogo manjši, litur. križa altarja krypte* franjevcov v Zagrebu¹³², mogel bi se tudi uporabiti. O tem prosim obvestila, pa čemo dalje obravnavati zadevo, če Bog da! Vaša misel je čudovito lepa in selbstverständlich¹³³ – zakaj nisem milijonar, hotel bi Vam ta milijon darovati, posvetil bi ga Vašim hotenjem – sevé bi ob enem lepo hinavsko mešetaril z Gospodom: da mi zato prisodi še Vaših obljubljenih 30. mladih let – kakor je dejal nemški kmet: dumm san mir schon aber – schlau aa¹³⁴ – V kolikor moram obljubiti jaz, vboga človeška para, dobit čete podobo Gospoda, katerega srce je sramočenje pričakovalo – pa ne dočakalo, da bi se komu smililo in iskalo da bi je kdo tolažil – pa ne našlo – Also machen wir noch eine Tumba*¹³⁵ etc.!*

Bil je pri meni P. Werner iz Osijeka¹³⁶ – ein Kind, ein Optimist aber auch ein Mitglied der Societatis Jesu¹³⁷. Ptavil mi je, kako je kupoval pri Židu les: potrebujem 4 m³. Po čem ga prodajate ? Dam ga Vam za polovično ceno!

¹³⁰ Luj XV., francuski kralj (1715.–1774.); Luj XVI., francuski kralj (1774.–1792.).

¹³¹ Barje – vidi gore P 279.

¹³² Kripta franjevačke crkve Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

¹³³ in selbstverständlich (njem.) – samo po sebi razumljiva.

¹³⁴ dumm san mir schon aber – schlau aa (njem., kolokvijalno, lokalizam) – Jest da smo glupi, ali smo i mudri.

¹³⁵ Also machen wir noch eine Tumba (njem.) – Onda napravimo još jednu tumbu.

¹³⁶ Mihovil (Michael) Werner DI, graditelj svetišta Srca Isusova u Osijeku.

¹³⁷ ein Kind, ein Optimist aber auch ein Mitglied der Societatis Jesu (njem.) – dijete, optimist, ali i član Družbe Isusove.

*Hvala, hvala – prosim pošljite mi torej samo 2 m3, Pa smo gotovi! Ach Herr Pater, soll's sein – an Ihnen ist ein Handelsman verloren gegangen!*¹³⁸
*Tako tako! Veste p. Superior** – pri spovedi, bi Vam jaz ne dal odveze! Ach doch, sehen Sie ich that's ja zur Ehre Gottes¹³⁹ – Smejal sem se: barocke Architektur¹⁴⁰ –

Neki duhovnik, v gorovju živeč, (pesnik Medved¹⁴¹) – se je nekoliko zapil. [Fran S.] Finžgar ga je hotel rešiti – Prišel je tje: Tone ajdi z menoj – proč od tod za nekoliko časa, da prideš k sebi! Pa sta hodila preko strmin gorovja v dolino – pa mu mož spotoma omaga. Finžgar si ga naprti na pleča in nosi reveža, dokler sam ne omaga in ga ne odloži: oh Francé koliko jaz duševno trpim! vzdihne pesnik! „Tone – al' jaz pa nič – ko tebe, poleno, nosim“ odgovori samaritan.

Je že pozno. Lahko noč! O inženirjih, odrešenikih sveta, o gotiki etc. prihodnjič – Lahko noč! Bodite z Bogom! Jaz sem Vam hvaležen in vdan! Plečnik

10. julij 37.

*Pogreba vlad. Jegliča¹⁴² nisem videl – bila je to precejšnja zadeva – dobro inscenirana in v redu, dostojno izpeljana. Nekdo mi je rekel najlepše, na ljudi najučinkovitejše so bile pesmi Miserere¹⁴³ – pete od alumnov – also eine ganz ganz strenge Architektur vorgetragen in der Zeit der Pariser Weltausstellung – Priester, Priester denket darüber nach!*¹⁴⁴ –

11. juli

¹³⁸ Ach Herr Pater, soll's sein – an Ihnen ist ein Handelsman verloren gegangen! (njem.) – Ah, pater, neka bude tako, ali Vi ste promašeni trgovac.

¹³⁹ Ach doch, sehen Sie ich that's ja zur Ehre Gottes (njem.) – Ah ipak, vidite, ja sam to činio na slavu Božju.

¹⁴⁰ barocke Architektur (njem.) – barokna arhitektura.

¹⁴¹ Anton Medved (1869.–1910.), slovenski pjesnik, dramatičar i svećenik.

¹⁴² Anton Bonaventura Jeglič (1850.–1937.), ljubljanski biskup od 1898. do 1930., umro 2. srpnja 1937.

¹⁴³ Miserere (Smiluj se), početne riječi psalma 51.

¹⁴⁴ also eine ganz ganz strenge Architektur vorgetragen in der Zeit der Pariser Weltausstellung – Priester, Priester denket darüber nach! (njem.) – dakle, sasvim i posve-ma stroga arhitektura, pokazana u vrijeme Svjetske izložbe u Parizu – svećenici, svećenici, razmislite o tome!

[12. VII. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Ovaj sam Corpus* mislio, što ga prilažem u fotografiji¹⁴⁵, a to je isti onaj (i ona veličina) koji je bio kod Vas. Odljevak u gipsu je kod Božidara [Pengova]. Na fotografiji ni izdaleka nije lijep kao u prirodi: kod Vas i na ljubljanskom groblju. (Sretni knez-škof¹⁴⁶!) Ja bih želio ovaki da se pravi, i slobodno možete reći Boži, da naredi lijevanje odmah. (Platit ću gotovinu.) I taj drugi manji, kojeg spominjete, rado bih vidio, ali je ovaj za moju svrhu nenadmašiv. Ne sumnjam, da može doći mnoštvo novih ideja ljepote, ali, gospodine profesore, ona ruka koja se sama skida s križa, da uzdigne vjernike: „Sic non potuistis una hora vigilare mecum? (Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.“) – Mat. XXVI., 40–41.¹⁴⁷

– – tu bih ruku želio da dođe k meni, k nama! Samo Bog to može biti, koji predbacuje i – odmah opravdava. Sicut potestatem habens.¹⁴⁸ Čovjek je samo toliko milosrdan, da – dotuče, kad se smiluje.

Ja nemam katafalka*, ali pravim namjesto njega nekakav „sveti gaj“, sa cipresama, cvijećem i uljanicama. Tek bi bilo potrebno, da se forma ustali, i da joj arhitekt dadne sankciju. (Vjerujte, moj će krst uvijek biti divno nakićen. A sigurno ni Lurdskih Gospa nikad ne ću kupovati po – vašarima. Ne volim, da mi babe plaću „od milja“.)

Vi ste, gospodine profesore, potrebit za umjetnost naše jugoslavenske Crkve, a imate osim umjetnosti i druga najbolja svojstva za tu svrhu: apsolutnu neovisnost i upornost, jakost duha. Ja sam se čudio, divio i radovo Vašoj nepomičnosti, kad se je radilo i o meni samom: stanete na zemlju,

¹⁴⁵ Fotografija u prilogu.

¹⁴⁶ knez-škof – knez-biskup, ovdje: Anton Bonaventura Jeglič, pokopan na ljubljanskom groblju Žale.

¹⁴⁷ „Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.“ (lat.) – „Tako, zar niste mogli jedan sat probdjeti sa mnom? [...] Duh je, istina, voljan, no tijelo je slabo.“ (Mt 26,40-41).

¹⁴⁸ Sicut potestatem habens (lat.) – kao onaj koji ima vlast (Mt 7,29).

i ne date se maknuti s mjesta, dok Vam izraz ljepote nije jasan. Ili nešto, ili – ništa! To mnogima manjka, pa se dadu zavesti. Neki će, naprotiv, i otići od Vas, kad im ne uspije svoje kukavičije jaje Vama podmetnuti, da date formu. To Vam je jedno od najdragocjenijih svojstava. Drugome ne bih reko, ali Vama hoću: Vi meni izgledate kao vrelo, odakle može izvreti najljepši izraz forme, ako to ne izvrije, onda ga nema. Jer vladate suvereno lijepim oblicima.

Zato morate živjeti više od 30 godina, u mladosti ste i danas, nego svi Vaši daci i asistenti. Mladost je zaista u nogama, u srcu, u glavi, u novim idejama i u radu, a ne u – bradi.

Ja Vas štujem, i molim se Boga za Vas, i volim Vas! (Ali žalim, da Vas nisam upozno barem 1922., mnogo sam već stvari propustio.)

Beograd, 12. VII. 1937.

Fr Josip Markušić

[Ovome pismu priloženo na zasebnom listu:]

Još jednom za inženjere, one pretencijozne, pa nek stoje u miru! Ali ovo ne može „stati“ u pismo.

(Istinit događaj i vlastiti doživljaj:) Neki posjednik gospodar imo je da kastrira krmka. Htjeo je zvati veterinara, radi ozbiljnosti stvari, nu ponudio mu se seljak, da i on „umije“, a da je jeftiniji. Gospodar posjednik uzeo je veterinara, a ne seljaka; seljaku je rekao: ti umiješ samo zato, jer imaš ku-raž, a nije – tvoje. Nit ćete boliti, nit ćeš krepavat.

[25. VII. 1937., pismo]

Moj dragi, veleč. gospod župnik! Škof [Anton Bonaventura] Jeglič /: svojčas so mi rekli Reisebischof¹⁴⁹ ./ imel je baje od sile slaven pogreb. Škofijske palače portal, v kateri je bil mrlič izpostavljen, bil je krajno neukusno črno drapiran, pompe funebre¹⁵⁰ v slogu Ludvika XVI.¹⁵¹ Danes ne govori nikdo več o njem – G. Varnava¹⁵² je mrtev. Čez 8. dni, pozabljen bo tudi on. Nekako pred letom, naprosil me je g. [Fran S.] Finžgar preskrbeti neznanemu mi župniku srebrni jubil. kelih. Mislim da je veljal okroglo 4000. Din. Včeraj povedali so mi, da je župnik prinesel ta kelih nekemu obskurnemu pasarju*: naj proda ta kalih za 1500. Din – ter mu za to svoto ustvari nekaj družega – Pred par dnevi ustavil sem se pri Boži [Pengovu] – da bi se vendar že zganil z mrtve točke Vaš korpus – pa vidim tam sedeti elegantno damo, ki puši cigareto in modelira amoreta – Ni mogel drugače, predstavil je: eine Kollegin aus Wien¹⁵³ – da mi bo malo pomagala – Zaprlo mi je sapo – Tiho in bojazljivo povedal sem mojo željo v oni grdi slovenščini, kakršno že znam – ter skoro z solzo v očesu begnil v svet – Mamo njegovo srečal sem – zdelo se mi je, da ima zaskrbljeno lice – Ich irre kaum: nun ist auch dorten Schluss¹⁵⁴ –*

Te dni gnjavil sem se tudi s cerkvijo na Barju¹⁵⁵ Moram rešiti prav vprašanje oltarja etc – Potem pridem, če Bog da, na Vašo tumbo*. /: Pred mnogimi mnogimi leti, na Dunaju, prišel je k meni nepoznani velepodjetnik: heute kommt aus Italien der Sarg meines Bruders – morgen ist das Begräbniss – der Mutter mildern wir den Schmerz, wen die Aufbahrung in*

¹⁴⁹ Reisebischof (njem.) – putujući biskup.

¹⁵⁰ pompe funebre (franc.) – pogrebno poduzeće; pogreb.

¹⁵¹ Luj XVI. – vidi gore P 299.

¹⁵² Varnava (Petar) Rosić (1880.–1937.), od 1930. do 1937. patrijarh Srpsko-pravoslavne Crkve.

¹⁵³ eine Kollegin aus Wien (njem.) – kolegica iz Beča.

¹⁵⁴ Ich irre kaum: nun ist auch dorten Schluss (njem.) – teško da se varam: sada je i tamo kraj.

¹⁵⁵ Crkva na Barju – vidi gore P 279.

*der evang. Kapelle des Centralfriedhofes hübsch u. herzlich erfolgt*¹⁵⁶ – Ni bilo izhoda – Postavili smo hrastovo krsto na pod, pogrnul sem jo z temno-rujavim žametom na široko ter pripel po tej preprogi male, :/ ala tapete :/ prav male venčke iz drobno listja zelenega – ter nekoliko cvetic naogrog – potem pa odšel – :/ Altar* za franjevce v Zagrebu je gotov – tam pa najbrže še niso gotovi – ker še ni poročila – Nezaovoljuje me svetostanek* – uvidimo kako bo stvar izgledala v celoti – duh je bil voljan meso pa slabo – Morebiti moram reči – roka je bila voljna – duh pa mi je bil slab – Župnik Hafner¹⁵⁷ popeljal je 700 glav v Paris /: moja mati me je pošiljala v trgovino etc – pa sem si večkrat pridela s tekom njeno „pohvalo“: telička sem poslala – teliček se je vrnil :/ V Našem časopisju povedali so sans gene¹⁵⁸, da so pokupili na naši meji tabaka za 25.000. Din. Piva pa spotoma toliko popijejo, da mora župnik telefonirati na večje postaje z zahtevo pripraviti dovolj pijače – piva –

*Te dni blagoslovili so letovišče ob Boh. jezeru za gimnazijce škof. zavodov v Št. Vidu*¹⁵⁹ za – po časopisu – 500.000 Din. Und so geschieht von links u. rechts – allüberall – offenbar weil die Decke bereits im Einsturz ist –¹⁶⁰

*Najprvo se zazida mesto z nebotičniki in smrdečimi ter parfumiranimi brlogi – Zbegani meščani beže na deželo – tu si ubijajo znova živce, lenuharijo kot svinje, zapravljajo denar – po vrnitvi v mesto bičajo ponovno in še razjarnejše eden drugega do krvi – pour gagne la fortune*¹⁶¹ – Ah

¹⁵⁶ heute kommt aus Italien der Sarg meines Bruders – morgen ist das Begräbniss – der Mutter mildern wir den Schmerz, wen die Aufbahrung in der evang. Kapelle des Centralfriedhofes hübsch u. herzlich erfolgt (njem.) – danas stiže iz Italije lijes moga brata – sutra je pogreb – majci ćemo ublažiti bol ako mrtvac bude lijepo i srdačno izložen u evangeličkoj kapeli Centralnog groblja. To je bilo 1908. god.; umrli je bio brat građevinara Brune Brausewettera.

¹⁵⁷ Jernej Hafner (1888. –1955.), svećenik na službi u župama Velike Lašče i Kranj. Prije dolaska u sjemenište bio je kao gimnastičar aktivni član orlovske organizacije. Kao župnik vodio je više puta po Europi grupe na međunarodna gimnastička natjecanja.

¹⁵⁸ sans gene (franc.) – bez ustručavanja.

¹⁵⁹ Ljetovalište na Bohinjskom jezeru – drugi podaci nepoznati.

¹⁶⁰ Und so geschieht von links u. rechts – allüberall – offenbar weil die Decke bereits im Einsturz ist (njem.) – I tako se to zbiva i slijeva i zdesna – posvuda – očito jer se strop već urušava.

¹⁶¹ pour gagne la fortune (franc.) – u smislu: sa svrhom velike zarade.

brezkončni kolotoč – Isto je s šolo – Massenmordanstalt¹⁶² – pa naj bo najnižja ali, od oholosti stokajoča, najvišja – Živimo v sredi največje revolucije /: kaj drugega je to uživanje kot reakcija na blazni ustroj šol, utepavanje in povečevanje vede etc ./ množitev boljševizma komunizma – pod stropom ki se udara!

Današnje nedelje epistola sv. Pavla je od sile lepa – Wirklich kolossal¹⁶³

Mislím da me imate za danes dosti – odpustite Vašemu zbeganemu Plečniku

25. jul. 37

¹⁶² Massenmordanstalt (njem.) – zavod za masovno ubijanje.

¹⁶³ Wirklich kolossal (njem.) – Zaista kolosalno.

[Bez datuma, pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Šteta je da Vas itko pometa, pa i ja pismima, u Vašem svetom i plodonosnom radu!

Primio sam Barje¹⁶⁴ i Vrt Svih Svetih¹⁶⁵, zatim i pisma, ali ne znam da li ste Vi moje primili od 26. VII. u kojem je govor o našim dvjema crkvenim velikašima?!¹⁶⁶ U ovim vremenima čovjek se mora interesirati, premda pismo, i priložena fotografija krsta na piramidi, po sebi nisu tako važni. (Ova-
mo su 8. VIII. po crkvenom proglasili anatemu na pravoslavne članove vlade i Skupštine.¹⁶⁷ Nečuveno.)

Veselim se, da se Raspelo odlijeva, drveni križ riše, i nacrt – tumbe*¹⁶⁸! Skačem od veselja, ali se ne usuđujem kroz prozor.

Rado bih kupio onaj kalež*, što ga je tamo negdje kod nekog pasarja* izložio na prodaju župnik – trgovac i ekonom!¹⁶⁹

Šaljem plan sobnog oltarića* za Madonu P. Lenza¹⁷⁰, za moju sobu, što ga je napravio jedan „inžinjir“, zapravo dao formu po izlaganju mojih

¹⁶⁴ Nacrt za crkvu na Barju (1937.).

¹⁶⁵ Nacrt za Vrt svih svetih (1937.).

¹⁶⁶ Očito da Plečnik ovo pismo nije dobio ili ono nije sačuvano u njegovoj ostavštini.

¹⁶⁷ Glavni protivnici Konkordata bili su predstavnici Srpske pravoslavne Crkve: episkop žički Nikolaj Velimirović (1880.–1956.), episkop dalmatinski Irinej Đorđević (1894.–1952.) i episkop vikar Platon Jovanović (1874.–1941.). Za Konkordat je ipak glasovalo 166 poslanika, a protiv 128. Nakon toga Crkva je sve ministre i poslanike koju su glasovali za Konkordat isključila iz redova vjernika i uskratila im sva prava u Crkvi.

¹⁶⁸ tumba (tal. tumba – sprovod, pogreb) – grobnica; grobni spomenik u obliku sarkofaga ili katafalka; ovdje „Božji grob“.

¹⁶⁹ Plečnik je Markušiću pisao (25. VII. 1937.) da je neki župnik njegov kalež ponudio na prodaju nekom „pasaru“ za mnogo nižu cijenu nego što je koštao i htio da mu ovaj napravi novi (*P 301*).

¹⁷⁰ Madona, rad slikara i kipara Desideriusa Lenza (vidi gore *P 70*).

potreba.¹⁷¹ Oltarić je iz dva dijela, da se može prenositi i pakovati. Širina – duljina gornje ploče potrebna radi „darova i prinosa“, visina prvog dijela: mišljenje da je tako dobro, visina drugog dijela: prema Madoni. Gornji dio sa debelim postranim zidovima daske: da se gore može postaviti viseće cvijeće. Oltarić je mišljen za kombinacije: Božić itd., i zato je prvi dio nešto niži.

(Ja arogantan gospodin, ako sam i to, molim da mi taj plan bacite, vratite, ili ispravite! Od Vas primam i ukor: saprlot*!)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁷¹ Priložen plan „oltarića“.

[5. VIII. 1937., pismo]

Moj dragi, velečastiti gospod!

Corpus je v delu – Upam da boste zadovoljni z delom in ceno! Ich habe da etwas bösertiges angestellt!¹⁷² križ in ostalo narišem čim preje in če Bog da dobit čete vse pavočasno – Imejte potrpljenje z menoj – mali mučenec sem. Cerkev na Barju začenja se ravnokar dvigati iz temeljev – Danes naročil sem kamen vogelni. Bog zna kaj nas še čaka. Nadvse zanimivo je bilo pogrezvanje pilotov* v zemljo – ne, v blato brez dna – Poslal sem Vam danes nje sprednjo facado ter Vrt vseh Svetnikov. vidite tam vhod in prosekura¹⁷³ /: ta je bila že risana :/ ter nekaj kapelic – ostale teh bi prišle pozneje na vrsto. Ne verujem niti v snu da se stvar izvrši in če se izvrši bo to magistralno skrpucalo – kajti njim tam se gre za „gšeft“¹⁷⁴, dobičkanosno izrabo – Njih težka skrb je kje in kako izpostaviti, vobče dotikati se siromakov – teh kateri nimajo pare – Lumpenpack mit oder ohne Doctortitel¹⁷⁵*

Sprejmite moje najprisrčnejše pozdrave! Spominjajte se mene. Osiješka zadeva¹⁷⁶ se preračunava – Imeli bi risati tudi zvonik – pa mislim si alles schön nach der Reihe – die Leute glauben vielfach dass ein Plan im Schlaf u. am Sopha entsteht – in Wahrheit ist 's aber eine Bussübung¹⁷⁷ – Vaš Plečnik

5. aug. 37

Ali pridejo pisma kot to – prav roke ali ne? Kuverta skoraj, najbrže enako toliko velja kot pol pole papirja

¹⁷² Ich habe da etwas bösertiges angestellt! (njem.) – Ja sam tu napravio nešto lošega.

¹⁷³ Riječ je o Vrtu svih svetih gdje je Plečnik smjestio također prosekuru.

¹⁷⁴ gšeft – (njem.) Geschäft – posao, obrt, trgovina, radnja; u slovenskom germanizam s pejorativnim značenjem u smislu trgovine samo novca radi.

¹⁷⁵ Lumpenpack mit oder ohne Doctortitel (njem.) – banda s doktorskom titulom i bez nje.

¹⁷⁶ Crkva Srca Isusova.

¹⁷⁷ alles schön nach der Reihe – die Leute glauben vielfach dass ein Plan im Schlaf u. am Sopha entsteht – in Wahrheit ist 's aber eine Bussübung (njem.) – sve lijepo po redu – ljudi često misle da plan nastaje u snu ili na kauču – u stvarnosti to je čin pokore.

[17. VIII. 1937., dopisnica, motiv: Sarajevo, bosanski musliman]

Beograd VII. Bregalnička 14. Sv. Anto

17. VIII. 1937.

Gospodine profesore,

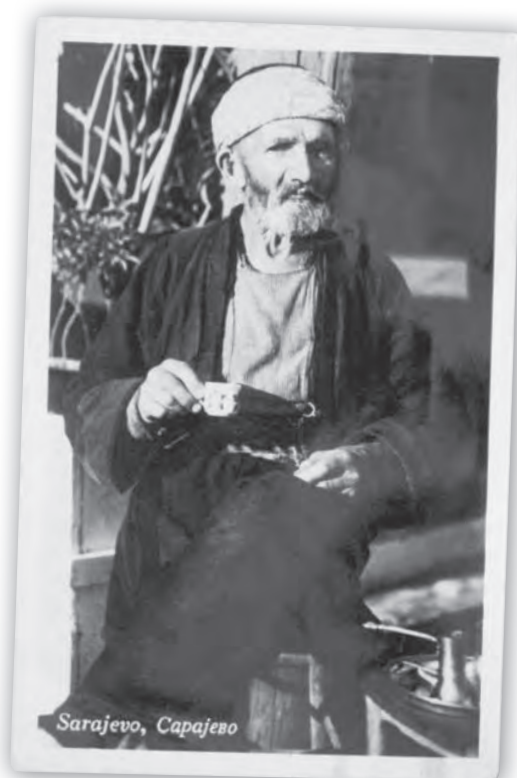
Meni se dopada ova zamisao za Madonu, kako se vidi u poslatoj skici¹⁷⁸, osobito što je za mene praktična, te bih želio

da Vi to odmah i naručite tu kod nekog majstora, da mi dođe skupa sa Rospelom.

Plativo odmah!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁷⁸ Skica nije priložena.

[18. VIII. 1937., dopisnica, motiv: jajačke prelje; Josip Wolf, knjižara i papirnica Jajce]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

18. VIII. 1937.

Gospodine profesore,

Dobro sam pogledo i proučio detalj plana Fr Josephus Markušić, te Vam mogu reći da mi se neobično sviđa: jednostavno – duhovito – i praktično za mene. (Jednostavno kao duša jednog iz „Fioretta“¹⁷⁹. A tako fina, nekomplirana duša! I vuk gubijski¹⁸⁰ manje je surov od perverznosti civilizacije.)

Ali budući je ovo original plana, vraćam ga, s molbom u vezi jučerašnje karte¹⁸¹ da date u rad dobru majstoru! (Ne žalim platiti i prevoz i trošarinu, tek da se radi tamo, jer ovamo i uz Vaš precizan detalj 1:1, kad bi bio svršen, ne bi ga poznali.)

Tek Vas molim, da mi oprostite toliku slobodu i slabost! Vjerujte, ja trpim sa svoje preuzetnosti prema Vama! Odani: Fr Josip Markušić

Molio bih povratak plana, kad se upotrebi!

¹⁷⁹ „Fioretti“ ili „Cvjetići“ – hagiografski spis o životu sv. Franje Asiškog iz kraja 14. st.; zbirka anegdota koje ne vrijede kao vjerodostojan povijesni izvor, ali važe kao izraz prvobitnog franjevačkog duha.

¹⁸⁰ gubijski vuk – anegdota iz života Franje Asiškog koji je, razgovarajući s vukom iz mjesta Gubbio kao s ljudskim bićem, odvratio ovoga od njegovih krvoločnih nagona.

¹⁸¹ Vidi gore dopisnicu od 17. VIII. 1937. (P 304).

[20. VIII. 1937., razglednica, ulica u Alžiru: Une Rue de la Casbah]

Velečastiti! Bezodkladne dal sem ten stojan do dilní – doufam že budete spokojeny¹⁸² – Corpus bo v doglednem času odlit v bronu. Tu Vas imajo vsi v velikem respektu – niti ne sanjate kako Vam vsi, brez izjeme, radi ustrezajo. Največ potrpljenja morate imeti z menoj – ali jaz sem velik siromak. Zato mnogo odpustite Vašemu P. ki Vas pristrčno pozdravlja*

20. aug. 37

183 - ALGER. - Une Rue de la Casbah. - LL

¹⁸² Bezodkladne dal sem ten stojan do dilní – doufam že budete spokojeny (češ.) – Bez odgađanja dao sam ovo postolje (stalak) u radionicu – nadam se da čete biti zadovoljni.

[4. IX. 1937., razglednica, motiv: Dubrovnik, Foto Special Dubrovnik]

Fr Josip Markušić 4. IX. 1937.

Gospodine profesore,

Došo sam u Dubrovnik da se osvježim, i šaljem Vam pozdrav!¹⁸³

Najsk[?]adnji grad na svijetu, izgleda već uoči [?] invazije barbarstva (H.[otel] Imperial, pariški dućani, oltarići* sa 24 svijećnjaka, Neon i njegova električna, itd.)

Kao što su nekada držali stražu na Minčeti¹⁸⁴ proti Turaka i Mlečića, tako bi i danas trebali držati proti opasnijeg protivnika! (I oni, i mi svi!) – Occidunt corpus, animam autem non possunt occidere¹⁸⁵ (za Turke.)

¹⁸³ U mjesecu kolovozu i rujnu 1937. Markušić je putovao u Mostar, Dubrovnik, Split, Zagreb i Ljubljani i tom prigodom, po vlastitom svjedočanstvu, posjetio „sve jugoslavenske franjevačke provincijale, i govorio im da se čim prije sastanu u Zagrebu u svrhu pripremanog Konkordata, ako on u tekstu i nije sadržavao nikakvih garancija za franjevački red i njegova historička prava u ovim krajevima, da se barem u provedbenim uredbama nešto osigura.“ Da li je glavni cilj ovog putovanja bilo upravo pitanje Konkordata, on ne spominje izričito, ali: „Svi su se provincijali sastali u Zagrebu 28. IX., te uglavnom napravili jedan protest a onda imenovali članove za izradu predstave na predsjedništvo biskupskih konferencija u Zagrebu: Fr M.[arijan] Jakovljević, Fr J.[osip] Markušić, i dr Fr A.[nte] Crnica i dr. Fr D. [!?] Zubac.“ Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad, str. 98. Pogrešno: Fra D. [!] Zubac – ispravno: fra M.[arijan] Zubac.

¹⁸⁴ Minčeta – tvrđava na dubrovačkim gradskim zidinama, podignuta prvotno 1319. godine, preoblikovana i dograđena do 1464. god.

¹⁸⁵ Occidunt corpus, animam autem non possunt occidere (lat.) – Ubijaju tijelo, ali dušu ne mogu ubiti (Usp. Mt 10,28).

[5. IX. 1937., razglednica: Alžir, Notre-Dame d' Afrique]

Vč. gospod! Stojalo je baje gotovo. Jutri uvidimo kakšno je – potem potuje k Vam. Upal sem da bo za Marijin praznik¹⁸⁶ kod Vas – sedaj dvomim. Snoči v noči od sobote v nedeljo nakladali so pri Vodniku na 7. [?] „gratis“! Zagreb. teret. auto franjevački altar! Šoferi pijani. Gratis vino! Če so kamenje srečno privozoli v Zagreb potem pa danes, v nedeljo razkladajo „to če vzbuditi zanimanje pri publici“ Bože!*

5. sept. 37

Prisrčen pozdrav Plečnik

¹⁸⁶ Blagdan Male Gospe, 8. rujna.

[5. IX. 1937., razglednica, motiv: Dubrovnik, Foto Special Dubrovnik]

5. IX. 1937.

Gospodine profesore,

(kojeg nikad zaboravit ne ću i ne mogu.)

Primite još jedan pozdrav iz Skladnoga Grada!

Ovdje se sjećam na verze jednog hrvatskog pjesnika, i viteza junaka, grofa Petra Zrinskoga:

„Zanavijek on živi,

Ki zGINE počteno.“¹⁸⁷

Fr Josip Markušić

Šaljem knjižicu o Dubrovniku, za spomen.

¹⁸⁷ „navik on živi, ki zGINE počteno“ – stihovi iz pjesme „Pozvanje na vojsku“ Frana Krste Frankopana (1643.–1671.).

[17. IX. 1937., dopisnica, crtež, motiv: Unutrašnjost crkve Svete Barbare u Trogiru iz X. vijeka; Ivan Belas, Trogir]

17. IX. 1937. [Poštanski pečat: Drniš, 18. IX. 37.]

Gospodine profesore,

Krećem već jednom kući sa Velikih Voda¹⁸⁸, Bogu hvala!

U Splitu ništa za diviti se, osim što je staro i zatrpano. Što je novo, to je buka, trgovina, te zidanje kuća na dobit.

U Trogiru stara crkvice Sv. Barbare¹⁸⁹, malena i prazna; ali ljepša od katedrale arhitektonski (za moj nekompetentan ukus, i ne umanjujuć inače ugleda skulptoru Radovanu¹⁹⁰, marljivom veziocu dlijetom, namjesto igle.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁸⁸ Markušić misli na more.

¹⁸⁹ Trogir, crkva Sv. Barbare, romanička crkva, trobrodna romanička građevina iz 11. st.

¹⁹⁰ Radovan ili Majstor Radovan (13. st.), kipar, autor glavnog portala trogirске katedrale (1240.).

[20. IX. 1937., razglednica: Alžir, Vue générale prise de Mustapha]

Velečastiti. Primio sam kartu iz Trogira / sv. Barbara ./ iz Dubrovnika, konačno iz Splita: šta će pusta Londra, kontra Splitu gradu!¹⁹¹ [Avgust] Mencej poslal je med Vašo odsotnostjo stativ za Lenzovo Madono¹⁹². Mislim da Vam je vse jasno. Če bi se veliki tablet šibil pod težo cvetic, položite tam desko iz lesa – Zgornjemu tabletu pozabil sem pridejati zanjko za ampulo – Ona zanjka se more če treba, pridelati. V slučaju, da bi Vam stvar ne bila prijetna, tolažite se, da škoda ni neznosna! Prodajte vse v staro železo!*

Prisrčno in spoštljivo pozdravlja Plečnik

20. sept 37

¹⁹¹ Vidi Markušićeve razglednice od 4., 5., 17. i 26. IX. 1937. god.

¹⁹² Lenzova Madona – vidi gore P 70.

[26. IX. 1937., razglednica, motiv: Dubrovnik, klaustar franjevačkog samostana]

Beograd VII., Bregalnička 14

Sv. Anto – 26. IX. 1937.

Gospodine profesore,

(Ča je silna Londra, kontra Splitu gradu?!) – Hvala na karti!

Sinoć sam se vratio kući, danas u 7 h rekao misu za pok. Augusta Menceja¹⁹³, za njegovu majstorsku ljubav i poštenje u radu pri svima stvarima za crkvu Sv. Ante!

Pozdrav!

Fr Josip Markušić

¹⁹³ Avgust Mencej se nesretnim slučajem otrovao cijankalijem za vrijeme pozlaćivanja vatrom.

[27. IX. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Za kip Blagovijesti na polasku sam govorio Božidaru [Pengovu], da se stavi s Vama u sporazum. Za Raspeće veli da je već u livnici. A ono drugo Raspeće manje, što se modelira za Sv. Josipa – Zagreb¹⁹⁴, molio sam da se odlije u istoj veličini za mene u sobu (ecclesia domestica¹⁹⁵)! Sviđa mi se i ono Raspeće. (Isus nije uhvaćen kao krivac, niti je umro tako, nego jer je sam htio: oblatatus est quia ipse voluit.¹⁹⁶ Ne umire zapušten, zaboravljen i porazen, već kao suvereni gospodar neba i zemlje. Oni koji su ga pod križem ismijavali, tek su packa (ein Klecks¹⁹⁷) na maloj stranici velike Knjige Njegove. Tako je on ovdje predstavljen, koliko ja vidim.)

Konstatiram dalje: oltar* Gospin sigurno se naručuje. A molim još ovo:

1. Da se dadnu majstoru na izradu 4 svijećnjaka, kao što su oni na oltaru Sv. Ante u Šiški, plus umetnuto kamenje u različitoj kompoziciji! Oni mi trebaju kao mali svijećnjaci za Veliki Oltar i oltar S. I., za palenje svijeća pod običnom misom, da se velike svijeće ne diraju.

2. Dva stativa za ulje, od željeza i mesinga kao što su u Šiški [!] pred kipom Ecce Homo, prenosna, ali da imaju još i široku tacnu pod čašom za ulje, da ulje ne kapa na tle.¹⁹⁸

3. Sakramentarij* s dobrim kamenjem, bez obzira na cijenu (jeftino meso, čorba za plot), da on i sam svojim uresom i pojavom pobudi vedrinu,

¹⁹⁴ God. 1936.–1939. u Zagrebu je provizorno podignuta crkva sv. Josipa, ali ova nije bila Plečnikovo djelo. Plečnik je 1940. u Zagreb poslao nacрте monumentalne crkve koji su bili namijenjeni za sarajevsku katedralu, a koje je sarajevski nadbiskup Šarić odbacio. Zagrebački župnik Ivan Gašpert je namjeravao taj projekt realizirati, no taj naum spriječio je rat. Nakon rata Gašpert je bio zatvoren, dok su na parceli namijenjenoj za crkvu djelomično podignute druge zgrade.

¹⁹⁵ ecclesia domestica (lat.) – kućna crkva, privatna kapelica.

¹⁹⁶ Zlostavljahu ga, a on puštaše, i nije otvorio usta svojih (Iz 53,7).

¹⁹⁷ ein Klecks (njem.) – mrlja.

¹⁹⁸ Na rubu pisma Markušićeva skica svijećnjaka.

vjeru i utjehu! Mi i vanjskim načinom moramo iskazati kako štujuemo to Veliko Otajstvo! Da bude nešto ekstra! Dekadentna su vremena bila crkveno suđe dotjerala u ništa.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

27. IX. 1937.

[2. X. 1937., pismo]

Velečastiti, dragi moj gospod!

*Abyssus abyssum invocat*¹⁹⁹ – Zakaj bi pa dobro dobro ne rodilo? na primer Vaša sv. maša Augustusu²⁰⁰! Ona, njegova žena, bo v kratkem legla.

To bo še hudo – se meni zdi – Z ranjnim sva se polagoma prilagodila eden drugemu. Mož je postal zmožen občutiti smisl večjih del – danes je tam, mislim, konec. Konečno: Zadnje čase je bil Augustus močno nemiren, razdražljiv – Živel je samo delu in družini – mislim, preveč družini – Osoda!

Še za Vašega časa v Ljubljani sem začel premišljevat Marijin altar. Ker niste več govorili o njem, prišlo je drugo na vrsto. No, malo presledka ne škoduje, če Bog da pride znova na desko. Bog vé, kje dobim včasih sápe, gonijo me občas kot divjo zver. Zakramentarij* začel sem bil črtati – pa sem omagal. Če pride dobra ura, zaletim se ponovno v trdnjavo! Vedere-mo.²⁰¹ Papež priporoča molitev sv. rožnega venca.²⁰² Seit Jahrzehnten der fruchtbarste Gedanke u. nützlichste Rat²⁰³ – Korpuse* dobiste, sevedá – Biblioteke noče biti konec, z vsakim dnem se delo zanjo gromadi.²⁰⁴ Vest peče! Barjanska cerkev²⁰⁵ mi dela mnogo brige – morebiti bo tam polomija²⁰⁶ – ali jaz sem preko dne dosti brezmiseln – noči so pa težke.*

Spomenik je bil odklonjen.²⁰⁷ Zaobljubil sem za ta slučaj veliko svečo! Ergo bo treba, hvala Bogu, obljubo izpolniti. V šolo se naznanja nova spomlad

¹⁹⁹ Abyssus abyssum invocat (lat.) – Bezdan priziva bezdan (Ps 42,8).

²⁰⁰ Odnosi se na Markušičevu misu za pokojnog Avgusta Menceja.

²⁰¹ Vederemo (tal.) – Vidjet ćemo.

²⁰² Enciklikom „Ingravescentibus malis“ od 29. rujna 1937. papa Pio XI. htio je, naočigled situacije u svijetu, vjernike animirati da kroz molitvu krunice nađu utočište u crkvi.

²⁰³ Seit Jahrzehnten der fruchtbarste Gedanke u. nützlichste Rat (njem.) – Nakon desetljeća najplodnija misao i najkorisniji savjet.

²⁰⁴ Gradnja Narodne i sveučilišne knjižnice u Ljubljani.

²⁰⁵ Crkva sv. Mihaela u Barju.

²⁰⁶ polomija – vidi gore P 297 i P 298.

²⁰⁷ Misli se na spomenik kralju Aleksandru.

mladcev. Seveda lega to vse na moja pleča – glasno žvižgam že davno ne – tiho, sam pred se pa še vedno. Enkrat: „piš‘ me v uh“²⁰⁸ drugipot pa Haydnovo²⁰⁹, kakor jo imam še v spominu iz otroških let: Pred Bogom pokleknimo, povzdignimo srce, v nebesa zdaj pošljimo vse misli in želje!

Škoda, da ste tako brzo – neprijateljsko brzo utekli iz Ljubljane – „ki je ena dolga, dolga vas“ –

Sinoči obkolila sta me v gostilni dva slavna moža, eden učenjak, drugi poet + advokat – Učenjak imel je lase zježene, poet eno oko že stisnjeno – 48. ur pričkala sta se še ob vsakovrstnem vinu o pravilih poetike – Zvečer doma bral sem v današnji epistoli et nolite inebriari vino, in quo est luxuria²¹⁰ – Včeraj popoldne bil sem na Barju. Peš tje, peš nazaj – Bilo je lepo toplo vreme. Sobota. Delavcem se je videlo, da imajo že težke, trudne, prav trudne roke – in vendar kako ganljivo Bogu vdano zvesto so tolkli po trdem kamenju – Lahko sem hodil, prijetnejše sevé bi bilo v vozu – ali moje srce ne bi znalo za one „ponižane“ – Bodite z Bogom.

Vaš Plečnik

2. okt. 37.

²⁰⁸ Slovenska izreka u značenju: sve mi je svejedno, ništa me se ne tiče.

²⁰⁹ Joseph Haydn (1732.–1809.), avstrijski skladatelj.

²¹⁰ et nolite inebriari vino, in quo est luxuria (lat.) – I ne opijajte se vinom u kojem je razuzdanost (Ef 5,18).

[8. X. 1937., pismo, 1 list, bez datuma; datum poštanskog žiga 8. X. 37]

Gospodine profesore,

Da niste kršćanin, ne bi Vas toliko napadali.²¹¹ Jer bi imali i sami dosta njihove bezobzirnosti, koja im, kako se uvjeravam i sam, jedino imponira, kao volovima štap, ili rogovi drugih goveda, ne strah božiji ni osjećaj odgovornosti pred ljudima ni – umjetnost. Ali šta ćemo, ta je samozataja kršćanska, za nas mudrost, inače nazvana s ponosom ludošću križa (stultitia crucis²¹².) – „Dođe Ivan koji nije jeo ni pio, i rekoše: s njim je sotona. A dođe Sin Čovječiji koji je jeo i pio, i rekoše: proždrlivac, vinopija, prijatelj carinika i grješnika. Mudrost je dakle osuđena od sinova vlastitih“ – (Mat. XI., 18–19.)

Da primete nagrade za Vaš rad, kazali bi: zgrće bogatstvo (ko [Ivanu] Meštroviciu), a kad na jedan čudan i neviden način ne primete ništa, govore: smeta drugim živjeti! Sveti Frano ljubio je siromaštvo, kao Vi, pa su slali djecu za njim da mu se smiju; nu ja se ne čudim da su to činile one dangube i trubaduri, kao i ovi sada. Oni žive u dimenzijama koje nisu naše, kršćanske.

I ovu hajku o kraljevu spomeniku u Ljubljani²¹³ urezat će povijest Slovenije na sramotan stup, jer se je interes grada i umjetnost izmjerila na srebroljupstvo anonimnih umjetnika. Teško se umjetnicima koji svoje kvalitete afirmiraju skupljanjem potpisa²¹⁴, svejedno da li su to i patriotski potpisi ratnika! Teško se umjetničkom spomeniku, i gradu koji se njim diči, ako je on proglašen takim tek plebiscitom puka! Pane li u te ponore i znanost

²¹¹ Čitavo pismo se odnosi na podizanje spomenika kralju Aleksandru u Ljubljani.

²¹² stultitia crucis (lat.) – ludost križa.

²¹³ Spomenik kralju Aleksandru I. „Ujedinitelju“, otkriven 6. rujna 1940. u Ljubljani. Ideja o podizanju spomenika nastala je odmah nakon tragične pogibije kralja u Marseilleu 1934. God. 1937. Plečnik je napravio svoj nacrt za spomenik koji bi bio u obliku kolonade s kraljevim kipom. Međutim, njegov plan je odbačen, a prihvaćen nacrt kipara Lojze Dolinara (1893.–1970.) u suradnji s arhitektom Hermanom Husom (1896.–1960.).

²¹⁴ U rujnu 1937. jedanaest kipara, bojeći se za gubitak vlastite zarade, protestiralo je protiv Plečnikova spomenika.

sa istinom, onda ćemo se vratiti u vremena kneza Kocelja²¹⁵, o kojima se isповijeda Crnorizac Hrabar²¹⁶: „Prije dakle Sloveni ne imadoše slova, no su crtama i zarezima čitali i gatali, budući pogani.“

Vi ste inače i materijalno i moralno neovisan od svijeta, a umjetnička reputacija Vaša nije jugoslavenska, već svjetska (to ne velim da Vi čujete, već Bogu na slavu i Crkvi na čast) te Vam je nitko okrnjiti ne može, ni spletkama ni „konkurzima“. Nu i tu umjetničku reputaciju nadmašuje Vaša skromnost, koja je na slavu Božiju. Ja tek želim da ostanete miran, pravio se spomenik ili nepravio! Ako se ne bude pravio (a mislim da hoće), bit će to dijagnoza potajne bolesti društva. Jedan mi piše iz Ljubljane, čovjek visokog položaja, da je pri svemu tome po srijedi politika. („o“ – Joel I., 4.)²¹⁷ Lijepo piše „Slovenec“ od nedjelje²¹⁸, ali ne piše dosta. E, da sam ja na Vašem mjestu, ja bih se smijio i veselio, kako je nemoćna zavist i pohlepa, da ubiju umjetnost i krjepost?! Čim više viču i piskaraju, bio bih više veseo!

Nek je o tome dosta.

Stativ za Lenzovu Madonu vrlo je lijep i neobično praktičan, to moram priznati, te Vam se zahvaljujem! (Osobito što se u gornjem dijelu može okretati.)

Dobio sam račun od kuće Menceus za stativ, 540 Din., to ću poslati iznimno na Vas, da dođe na pravo mjesto, u toj kućnoj pometnji.

Šteta je, što barem jedne večeri, naime noći, nismo zajedno sjedili u Vašem Tusculum-u²¹⁹, ali je po srijedi jedna tajna, nažalost fratarska, bili su mi prodrti „opanci“, a neprestane kiše, i jedne čarape! Već sam bio i prozebo.

²¹⁵ Kocelj, slavenski knez u Donjoj Panoniji (9. st.), uveo slavenski jezik u crkvene obrede.

²¹⁶ Crnorizac (Črnorizac) Hrabar (IX.-X. st.), redovnik, autor spisa *O slovima* u kojem opisuje nastanak slavenskog pisma (glagoljice?).

²¹⁷ U prijevodu Kršćanske sadašnjosti potpuna rečenica glasi: Što ostavi šaška, proždrije skakavac, što ostavi skakavac, proždrije gusjenica, što ostavi gusjenica, proždrije ljupilac (Jl 1,4).

²¹⁸ Anton Stupica: Aleksandrove propileje v Ljubljani. Plečnikova regulacija mestnega središča. Ustvaritev Južnega trga. Kraljev spomenik v Aleksandrovih propilejah, u: *Slovenec* (26. IX. 1937.).

²¹⁹ Tusculum – u antici i srednjem vijeku grad u Laciju, sjeveroistočno od Rima. Oko 1900. ime se rado koristilo za vile, ladanjska imanja i ljetnikovce. Ovdje Markušić misli na Plečnikov domicil.

S Barjem, mislim da će dobro biti, bez polomije, jedan konstruktivan pokus i sretan, u najgorem slučaju mogli bi s vremenom uglovi jednomjerno početi da malko tonu, a nikako, mislim, ne će zidovi pucati, jer ne mogu više tonuti, nego što su prazni zidovi rastavljeni od zemlje. Pitam se: mekše je more od Barja, zašto ne tone lađa, ako je dobro izbalansirana?!

Veselim se Sakramentariju* i njegovim svijećnjacima, da će biti sve lijepo i bogato. Za Svetotajstvo moramo dati sve što znamo da je najljepše. Ne smije biti opsjene ni varanja – tek je srce naše često puta „švindlasto“*, modeliramo tako – našom zlom voljom. Prirodu je pak Bog stvorio, i mi vraćajući Bogu darove u obliku prirode, ne smijemo mu davati – čavče za goluba! (Die Dohle anstatt der Taube.²²⁰) Sakramentarij nek se kao sunce sja!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

²²⁰ Die Dohle anstatt der Taube (njem.) – Čavka umjesto goluba; u smislu: prodavati maglu, podvaljivati, varati.

[12. X. 1937., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod župnik!

Etwas bleibt immerhin haften – denken die, die Kot schleudern. Tut nichts! Ich habe die Sachen ebensowenig gelesen, als ich Artikel, die mich loben, stets einfach übergehe. Allerdings – ein Passus, den man mir zeigte, verwundete mich auf einige Augenblicke: meine Schüler laufen hungrig umher – Einige dieser sind schon gar grosse Herren u. schauen mich gar nicht an. Andere haben so viel zu tun, dass sie mich gar nicht anzuschauen brauchen. Eigentlich weiss ich niemanden von dennen [!], die bereits im Leben stehen, der Hunger litte – Jenen in der Schule aber, helfe ich stets soweit ich es nur vermag – Übrigens, dass amusanteste: einem jungen Absolventen²²¹ zulieb habe ich die ganze Denkmalgeschichte geführt. Ich beliess ihm in der Schule Tisch und Sitz, das Komité aber zahlte ihn sehr gut, Monat für Monat. Der Bursche war H. Senator Hribar²²² u. anderen sehr angenehm. Alles ging leger u. heiter, ohne Zwang + Muss sorglos vor sich. Nur ich litt gar oft scheusslich, befürchtend dass man mich dessentwegen gemein angreifen wird – Freilich, hätte ich die Bande zerrissen, so wäre der junge Man auf der Strasse gesessen. Nun geht er am 15ten zum Militär – nachdem wir soeben noch die Regulierung eines Landfriedhofes erledigt haben.²²³ Ich gab meine Meinung u. Richtung, dem Zeichner kann aber der H. Pfarrer nach belieben den Dank erweisen. – Wenn die Affaire nichts gezeitiget hätte als Ihr liebes, geistreiches Schreiben /: wofür ich Sie bitte meinen ergebensten Dank entgegenzunehmen :/ so hat sich reichlichst ausgezahlt. Schade nur, dass ich diese Ihre Meditation nicht der Öffentlichkeit übergeben kann zu Nutz u. frommen gar manchen.²²⁴ Bil sem pretečeni petek za 3. ure v Zagrebu. Obžalujem da sem samo „neodvisen“ /: v kolikor sem :/ in ne več. Drugače bi na svoje stroške krypto uredil vsaj*

²²¹ Vjerojatno Marjan Tepina (1913.–2004.).

²²² Ivan Hribar (1851.–1941.), bankar, političar, diplomat; senator od 1932. do 1938. god.

²²³ Vjerojatno se radi o Komendi gdje je Tepina također bio angažiran.

²²⁴ Prijevod s njemačkog u dodatku pismu *. (Primj. prir.).

*fragmentarno*²²⁵. Z Osijeka²²⁶ prejel sem priloženo karto – klatero prosim po vpogledu vrzite v ogenj – Samo Vam zaupam to siromaštvo – Salonit* + Herzjesustatue sind einander würdig.²²⁷

Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja Vam zvesto udani Plečnik

12. okt. 37.

** Nešto će uvijek ostati, misle oni koji se bacaju blatom. Ne poduzimajte ništa! Ja te stvari nisam čitao kao što i članke, koji me hvale, uvijek jednostavno preskačem. Doduše jedan pasus koji su mi pokazali povrijedio me je za nekoliko trenutaka: moji učenici hodaju okolo gladni – neki od njih su već velika gospoda i ne gledaju me uopće. Neki imaju toliko posla da nemaju ni potrebe gledati na mene. Zapravo ne poznam nikoga od onih koji stoje već u životu da su gladni, ali onima u školi pomažem uvijek koliko sam to samo u stanju. Uostalom, najzabavnije je to da sam za ljubav jednome mladom apsolventu predao čitavu stvar sa spomenicima. Prepustio sam mu u školi stol i stolicu, a odbor ga je plaćao vrlo dobro, iz mjeseca u mjesec. Momak se gospodinu senatoru [Ivanu] Hribaru i drugima veoma svidio. Sve je teklo ležerno i veselo, bezbrižno, bez pritiska i moranja. Samo ja sam često patio strahovito, bojeći se da ću zbog toga biti zlobno napadnut. Naravno, da sam veze pokidao, mladić bi dospio na ulicu. Sada on 15. ide u vojsku, nakon što smo upravo još priveli kraju uređenje jednoga seoskog groblja. Ja sam iznio svoje mišljenje i dao smjernice, a što se tiče zahvalnosti, to gosp. župnik može učiniti po svojoj volji. Da afera nije postigla ništa osim Vašeg dragog, duhovitog pisma, za koje izvolite primiti moju iskrenu zahvalnost, ona se potpunoma isplatila. Šteta je jedino da ovu Vašu meditaciju ne mogu dati u javnost na korist, pa i nekim pobožnima.*

²²⁵ Misli se na kriptu crkve Majke Božje Lurdske.

²²⁶ Crkva Srca Isusova.

²²⁷ Salonit + Herzjesustatue sind einander würdig (njem.) – Salonit + kip Srca Isusova su dostojni jedno drugoga.

[15. X. 1937., pismo, 1 list, bez datuma; datum poštanskog žiga 15. X. 37.]

Gospodine profesore,

Svakom se Vašem pismu radujem, kao i ovom današnjem, ali se uvijek bojim Vama pisati, jer znam da Vas time ne samo umaram i uznemirujem, već i u radu smetam. Vi moje pismo pročitajte, a onda ne mislite na njega, ko kad se ljeti otjera dosadna mušica sa čela, da ide na – sivku²²⁸ (a on kako zna!)

Prvo je što Vam pišem ovo, da ustrajete na svojoj liniji postojanosti i neobaziranja, sa svim dosadanjim nazorima umjetničkog stvaranja! Ja sam, na primjer, uvjeren, već i samim iskustvom, da su Vaša djela najjeftinija od svih drugih koja – valjaju! Od svih i koja se izvode za budućnost, ne samo za sadašnjost. I za one koji dolaze, ne samo za ove koji su sada. I za sina, ne samo za oca koji zida. (Za Dubrovnik, Jugoslaviju i Svijet u XX. stoljeću, i za buduća mnoga, a ne samo za „Gospare“ o potresu!) Sadašnja pak generacija skautski misli: podigni šator dok si tu, a onda ga smotaj i hajd dalje! Ne znaju oni što je svoja kuća i svoj „sivko“! Svoj stari kamen i grm. Sretni su kad mogu noćiti u nekom kotcu hotelu (kotac: Schweinestall²²⁹), oni to zovu konforom, ko ciganin bijeli luk (Knoblauch²³⁰) „uživancijom“, a nema konfora bez svoje kuće, mišljenja i – glave. Nema Rimljana, ali njihovi zidovi i amfore i danas protestiraju što im se nagrđuje Aemona²³¹!

To isto vrijedi za crkve i spomenike. Današnji mnogi arhitekti šatore prave, a umjetnici bandere, za koje nije šteta da drugi načelnik dođe i sruši ih, te nove postavi. Tako držim za vile koje se prave ovdje oko mene u Beogradu, sa ambicijom „monumentalnosti“, da ih tu ne će biti za 20 godina. Tako se može dogoditi da ćaća ostari u sinovoj kući, a ne u svojoj. Molim Vas, ne obazirite se na principe šatorske arhitekture! (A meni ne zamjerite da []²³² stavljam, nekompetentan, ali imam oči da vidim, i srce da „čujem“!)

²²⁸ sivko (slov.) – konj sive boje, sivac; ovdje aluzija na Plečnikova psa Sivka.

²²⁹ Schweinestall (njem.) – svinjac, kotac.

²³⁰ Knoblauch (njem.) – češnjak, bijeli luk.

²³¹ Colonia *Emona/Aemona*, ime za Ljubljanu u rimsko doba.

²³² Ovdje riječ nečitka.

Vraćam sliku tirolskog kipa, koji predstavlja mučenje Isusa i Crkve njegove još nakon Uskrsnuća, među – tišljerima. Isus sa štolom, da bar ona nešto kaže, kad kip ne veli ništa. Ili ako veli, ne veli lijepo. A Vama šaljem za uzdarje razglednicu Zimdinove palače²³³ u Dubrovniku, koja je oblikom dosta interesantna, ali svojom razmaženom orijentalnom pojavom na tom mjestu izgleda kao slinavi puž (schleimige Schnecke²³⁴) na Keopsovoj piramidi.

Još malo dosade.

U Vašem zaselku „Vicus Latinus“²³⁵, ono na što mislim, slučajna je pojava, koja se ove godine događa negdje i čitavim brdima (Zagreb).²³⁶ Nu kad bi zasijali gore lucernu (Medicago Sativa)²³⁷ koja pušta drvenasti korijen metar duboko, a ozdol unaokolo zasadili Ampelopsis Weitschi²³⁸ i, koja bi pola vode bacala sa sebe, ne bi se ni to moglo dogoditi. (Bršljan bi bio dakako bolji.)

O zagrebačkoj kriпти*²³⁹, kašnje u jednom drugom pismu.

Pax et bonum!²⁴⁰

Fr Josip Markušić

²³³ Pismu je priložena razglednica. – Riječ je o luksuznoj vili koju je oko 1930. po naružbi bogatog poduzetnika i financijera litvansko-židovskog podrijetla Wilhelma D. Zimdina (1880.–1951.) istočno od staroga Grada izgradio bečki arhitekt Alfred Keller (1875.–1945.). Zbog svoga orijentalnog izgleda vila je dobila naziv „Šeherezada“ ili „Taj Mahal Mediterana“.

²³⁴ schleimige Schnecke (njem.) – sluzavi puž.

²³⁵ Vicus (lat.) – selo, mjesto, dio grada, ulica. Pod Vicus Latinus misli Markušić na Plečnikovu kuću.

²³⁶ Pismu je priložena i jedna stranica iz neimenovanih novina s člankom Н. Шкргић: У северном делу Загреба одроњавају се брегови и помера земљиште на којима су сagraђене лепе виле и куће. Виле и куће руше се преко ноћи, померају се места или им пуцају зидови.

²³⁷ Medicago sativa, u botanici latinski naziv za lucernu.

²³⁸ Ampelopsis veitchii, u botanici latinsko ime za petolisnu lozicu (njem. Jungfernebe).

²³⁹ zagrebačka kripta – kripta crkve Gospe Lurdske.

²⁴⁰ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[18 (?). X. 1937., dopisnica]

Visokospoštovani! Odgovorim Vam čim preje na Vaše pismo. Ni mi namreč jasno kaj pravzaprav želite pri zvoniku – ter prositi za detrailne mere interieru, katere hočete obleči v les – Napišem Vam zato posebno navodilo. – Za Delallov²⁴¹ članek hvala lepa – razveselilo me je da imate tako poučno tedensko publikacijo. Menda imajo Nemci nekaj podobnega – pri nas pa – kolikor vem, ne. Mnogo sem mislil zadnje čase na Vas. Bodite z Bogom! Pristrčno Vas pozdravlja udani Plečnik

G. Delallu poslal sem včeraj še knjigo z deli moje šole v Pragi ter ono z deli ljubljanske²⁴². Ich weiss, es ist viel Mist da²⁴³ – vendar tudi nekaj zanimivega. Tako se naša slava in „hanba“²⁴⁴ širi celo med brate Hrvate. Od Triglava se seli k morju – ki naj oboje splakne in pogoltni!

²⁴¹ Ivo Delalle. Nije bilo moguće ustanoviti o kojem je članku riječ.

²⁴² Riječ je o knjigama: Josef Plečnik, *Výběr prací školy pro dekorativní architekturu v Praze z roku 1911-1921*, Praha, 1927. i Jos. Plečnik, *Iz ljubljanske šole za arhitekturo*, 1928.

²⁴³ Ich weiss, es ist viel Mist da (njem.) – Znam, ima tu mnogo smeća.

²⁴⁴ hanba (slovački) – sramota.

[1. XI. 1937. (?), pismo]

Velečastiti gospod župnik!

Ondan končal sem razgovor z Dr. Steletom²⁴⁵, po volji nekaterih in dopuščanju božjem, ena najvplivnejših osebnosti Ljubljane, z dogodivščino v moji mladosti: „na Studencu“ /: internat blaznih :²⁴⁶ se je delavec, tesar ki je popravljaj streho, med opoldnevom legel spat v travo. Prišel je mimo norec, pobral sekiro ter odsekal spečemu glavo – besedami: „ta bo debelo pogledal – bo presenečen – ko se zbudi“. Ni tako napačna – mislim – ta primera za današnji čas, sevé tudi mene ne izjemaje. V nekem pismu iz Dunaja, med spomini na ranjkega Dombaumeistra Schmidta²⁴⁷: dem Kunsthistoriker W. Lübke²⁴⁸, der nach Wien gekommen, hatte Schmidt, damals gerade Präsident des Künstlerhauses, die Begrüßungsrede zuhalten. Schmidt pries dabei die Kunsthistoriker als „Epheu, der sich an fruchttragenden Bäumen der Künstler emporränke – “²⁴⁹

18. jan. dal sem Žmucu²⁵⁰ prvo mrežo v izvršitev. Uvidimo kako se stvar ustvari in kako izgleda. Model za kapitel Vaše Coloniae crucis²⁵¹ sem videl, videl sem kamen – ergo se vse polagoma razmaje. Božo [Pengov] modelira skico za MB. V kolikor je pristopen – hočem biti vest in ost. Polagoma, pro-

²⁴⁵ France Stelè (1886.–1972.), povjesničar umjetnosti.

²⁴⁶ Državna umobolnica „na Studencu“ kod Ljubljane (Kranjska deželna blaznica Studenec).

²⁴⁷ Friedrich Wilhelm Schmidt (1825.–1891.), njemačko-austrijski arhitekt.

²⁴⁸ Wilhelm Lübke (1826.–1893.), njemački povjesničar umjetnosti.

²⁴⁹ dem Kunsthistoriker W. Lübke, der nach Wien gekommen, hatte Schmidt, damals gerade Präsident des Künstlerhauses, die Begrüßungsrede zuhalten. Schmidt pries dabei die Kunsthistoriker als „Epheu, der sich an fruchttragenden Bäumen der Künstler emporränke (njem.) – Povjesničaru umjetnosti W. Lübkeu, koji je došao u Beč, trebao je Schmidt, upravo u to vrijeme predsjednik Umjetničkog doma (Künstlerhaus), održati pozdravno slovo. Schmidt je tada povjesničare umjetnosti slavio kao „bršljan koji se penje uz plodonosno drveće umjetnika“.

²⁵⁰ Rafael i Alojzij Žmuc, pasari (remenari).

²⁵¹ Coloniae crucis (lat.) – ovdje: stup na tumbi za beogradsku crkvu s kipom Krista koji se skida s križa.

sim, pripravite in ob priliki pošljite vse napise a plošče stebra, b oltarne stene! Visokospoštovani gospod ne opustite vendar prositi al' z lepo, al' z grdo Dr. Korošca²⁵² za subvencijo državno za slavolok Vaše cerkve! Njega samega skubi draga Slovenija in oskubi do zadnjega vinarja – Čas beži!! Zakramentarij* se izvršuje. Za koga, sam ne vem. Al' bo Vaš, ali nečakov – dal sem srebro, naplačal doslej hiljadu Din. – no pa to sve jedno, dati bom moral še več. Problem je silno zamotan kot kakšna bolezen in odhod v večnost. Kdo vé, kdo bo našel in kdaj za to pravo formo – Poezija, živci, praktičnost vse to je diferenciranejša kot pri problemu keliha* – Ne morem vselej za to, če se kaj ponesreči v večji meri kot mi gre – Es lastet oft gar vieles na mojih plečih.²⁵³ Minule dni bral sem dva referata predavanj: Dnešni názor Německa na technickou praci ter Organisaace průmyslove činnosti a výchova technického dorostu ve Švýcarsku²⁵⁴ – Streslo me je – stresti bi moralo Vas vse. Ni moja stvar o tem premišljati – hierarhija je oportunistična, koketno se prilagoduje z vehemenco najbolj satanskemu početju framazonerije: narastu in načinu stavbe mest in naselij ter tehnicizaciji sveta –*

[pozadi:] Kakove je to ime kivot? (pravoslavni svetostanek*:/ Kibotos Truhe, Schrank, Arca²⁵⁵*

[dvije potvrde o isplati, moguće prilog istome pismu?]

v izplačilo računa za železno stojalo, katero je izvršil ranjki g. Aug. Mencej, pasar v Ljubljani za g. župnika Jos. Markušića v Belgradu, potrjujeno*

²⁵² Anton Korošec (1872.–1940.), katol. svečenik, ministar u vladi Kraljevine Jugoslavije.

²⁵³ Es lastet oft gar vieles na mojih plečih (njem.) – Često je i previše toga što stoji kao teret na mojim leđima / što pritišće moja leđa.

²⁵⁴ Dnešni názor Německa na technickou praci ter Organisaace průmyslove činnosti a výchova technického dorostu ve Švýcarsku (češ.) – Današnji nazor Njemačke na tehničke poslove i Organizacija obrtničke djelatnosti i odgoj tehničkog pomlatka u Švicarskoj.

²⁵⁵ Truhe, Schrank, Arca (njem.) – sanduk, ormar, škrinja; relikvijar. Na Plečnikov upit odgovorio je Markušić u pismu od 22. I. 1938. (P 346).

prejem din 540. /: petstoštirideset :/ izročeni nam danes po asistenji prof. Plečnika g. Ing. arch. Gizeli Šuklje²⁵⁶

v Ljubljani. 22. X. 37

[žig: Avg. Mencej, Medvedova cesta pri gorenjskem kolodvoru, Ljubljana, Gollcar (?) Štefan²⁵⁷ Lj. 22. X. 37]

Veledustojny pane!

Posilam Vam kvitanci abyjste nebyli v nejistotě. Na oltariku pilně pracujeme. Jeden je temeř hotovy – da-li Bůh udělame ještě alternativu a pošleme na výběr. Za svatky nejsrdečnější pozdravi! Přejí Vam Zdravičko, veselou mysl a peněz cely kopeček!

Vaš stary Plečnik²⁵⁸

I. nov. 37

²⁵⁶ Gizela Šuklje (1909.–1994.), slovenska arhitektica i pedagoginja, prva Plečnikova studentica. Od 1934. do 1946. radila u Plečnikovu ateljeu; u tom vremenu nastali su prema Plečnikovim skicama njezini nacrti za crkvu Majke Božje Lurdske u Zagrebu, ljubljansko groblje Žale, isusovački samostan u Osijeku, crkvu sv. Ante u Beogradu i dr.

²⁵⁷ Suradnik pokojnog pasara Menceja koji je od Markušića dobio novac za željezno postolje za Pengovljev kip Marije s djetetom koji su za vrijeme procesija nosili kao bandieru.

²⁵⁸ Prijevod s češkog: *Velečasni gospodine! Šaljem Vam priznanicu da ne biste bili u neizvjesnosti. Na oltariću radimo marljivo. Jedan će biti ubrzo gotov – akobogda napraviti ćemo još alternativu i poslati na odabir. Za blagdane najsrdačnije pozdrave! Želim Vam zdravlje, dobro raspoloženje i čitavu gomilu novaca! Vaš stari Plečnik*

[2. XI. 1937., razglednica, motiv: Split, motiv peristila; Foto-Material od t. t. Griesbach i Knaus, Zagreb, Jurišićeva 1]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

Gospodine profesore,

Deo gratias! Primio sam pismo.

Zaista me veseli Oltar* Gospin, te kad bude plan gotov i stigla ponuda (iz Ljubljane) morat ću ga naručiti. Uz oltar mislim naručiti i dvojna vrata: u prezbiterij* iz sakristije* i iz sakristije u crkvu, jer ih ne smijem naručiti ovdje. Valjda ću se nakaniti da napravim i dva prozora u sakristiji prema planu, tako da natrpam vagun. Prevoz će mi biti povoljniji nego prije.

Čim malo više platim g. [Alojziju] Vodniku, pa se usudim naručivati mramorne stvari, valja opremiti odjedamput veliki oltar, kriptu*, propovijedaonicu i stupove pod korom (i na koru.)

Ne javlja mi se Božidar [Pengov], da li je otišo – ili je tu?!

(Jedamput se usuđujem pozdraviti i gospojicu Ing. arh. Gizelu Šuklje²⁵⁹, dobru radnicu Sv. Ante, tako dobra i skromna djevojka! Vama se pak zahvaljujem tek sada, na kefanju Fr Anđelikovih zvjezdica sa mog habita!)

Odani:

Fr Josip Markušić

2. XI. 37.

²⁵⁹ Gizela Šuklje – vidi gore P 319.

USTANOVLJENO 1860

KAMNOSEŠKA INDUSTRIJA

ALOJZIJ VODNIK, LJUBLJANA

POLEG GLAVNEGA KOLODVORA

LASTNI KAMNOLOMI

TELEFON ŠTEV. 2224

RAČUN POŠTNE HRANILNICE
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.513

Ljubljana, 5. novembra 1937. 193
Kolodvorska ul. 28-34. (Jugoslavija)

TEKOČI RAČUN:
LJUBLJANSKA KREDITNA
BANKA V LJUBLJANI

P.T.

Župni ured Sv. Ante ,

B e o g r a d .

Velespoštovani gospod župnik in gvardijan p.Dr. Markušić !

Na podlagi načrta gosp. profesorja Plečnika in po njegovih navodilih si Vam dovoljujem staviti sledečo ponudbo za napravo novega altarja, ki pride postavljen v eno postranskih niš.

Altar je ves iz podpeškega kamena poliran na visoki sijaj in sicer je računano :

- 1 sprednja stopnjica 18 cm debela, kot prehod iz ladje v nišo, po celi vidljivi širini, brušena mat.
- 1 stopnjica altarja, izpod njega in za njim, polirana, 15 cm visoka.
- 4 lizene noseče menzo, od teh sprednje dve okrašeni, skulptirani ven stoječe, fino polirani.
- 1 menza plošča v debelini 15 cm z zlatim napisom, vsestransko polirana.
- 6 svečnikov, okroglo struženih, brez kovinskih delov. polirano.
- 1 nodus pod križem poliran.
- 1 piedistal figure ornamentiran in poliran.
- 25 plošč in 10 kosov obrobe, za opločenje stene so višine 5.25 m vse vidne strani fino polirane
- 30.30 ml stebričkov deljenih v 60 kosov ki stojijo v 6 stebreh pokonci, struženi in polirani.

Vse to delo stane z našo pomočjo pri postavljanju, kot zadnjič dinarjev 38.600.-- franko stanica Ljubljana.

Robe bo po prilici za jedan vagon od 10 tona.

Izraditi se more prilično v 2 mesecih.

Žel. počvoz, trošarina, zidarski posao itd, kao zadnji put, to ide v Vaš cenj. račun. Zlati nadpisi v kolikor so razvidni iz načrta so v ceni že kalkulirani.

Veselilo me bo Vaše cenj. naročilo, za katerega se Vam priporočam, ter Vas pozdravljam z izrazi globokega spoštovanja

udani Alojzij Vodnik

KAMNOSEŠKA INDUSTRIJA
ALOJZIJ VODNIK
LJUBLJANA

[5. XI. 1937., pismo]

Moj dragi, velečastiti gospod župnik!

Božo [Pengov] se je „izmazal“ Corpus je bil odlit v bronu! Ali smem prositi za navodilo, kako naj bo križ velik etc, da Vam more služiti! Zakramentarij* se „kuha“ – ako se posreči, pošljem Vam ris v aprobacijo. Za oltar* imam še druge sanje – pa za enkrat si še ne upajo na dan – Ne vem kdaj pride do alternative Pričujoči projekt dal sem g. Jankoviču /: Vodnik²⁶⁰ :/ v proračun. Menda Vam ta proračun pošlje sam. Vendar hočem še poprašati za ceno zadnje stene v lesu. Ali bi mogla biti menza* i.e. oltarna plošča tudi lesena? Sevé masivna Naročiti je lahko, odplačevati težko in mučno – zato premislimo vse dobro. Šola je v teku – pa v njej mnogo opravila. Leta starosti so prave kriegsjahre²⁶¹ Pripravljam se in pripravljam pospraviti, moje siromaštvo dati v red, pa ne pridem k temu. Bog daj, da ne ostane vse – eno kot drugo – samo hotenje in predsevetje. Nesposoben k daljšemu pisanju, prosim odpustite tele redke vrstice – ob živejšem razpoloženju več!*

Bodite z Bogom. Spoštljivo in prisrčno Vas pozdravlja udano Plečnik

Vaš pozdrav je Gizelo²⁶² očevidno ganil. Hvala Vam za ljubeznjivost –

²⁶⁰ Vidi gore P 198.

²⁶¹ Kriegsjahre (njem.) – ratne godine.

²⁶² Gizela Šuklje – vidi gore P 319.

[10. XI. 1937., razglednica, motiv: Trogir, dvorište općinskog doma]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

Knežev Dvor u Trogiru, sa uzidanim grbovima!

Beograd, 10. XI. 1937.

Gospodine profesore,

U pismu koje sam poslo, nisam istako za križ da je to mjera (280 cm) za crkvu; ali ako je Božo odlio i onaj manji križ (Sv. Josip u Zagrebu), prema zdogovoru, za moju sobu (ecclesia domestica), onda bi ta sobna mjera drveta mogla biti 180 cm.

(Mislim.)

Pax et bonum!²⁶³

Fr Josip Markušić

P. S. Natpisi na oltaru*, i simbol zmiije na svjetiljci (O felix culpa!²⁶⁴) držim da su neobičan uspjeh!

²⁶³ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

²⁶⁴ O felix culpa (lat.) – O sretnog li grijeha! Zaziv iz uskrsne liturgije u tzv. Exultetu – Hvalospjevu uskrsnoj svijeći.

[10. XI. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Primio sam plan Gospina Oltara*, a u isto vrijeme i ponudu majstora [Alojzija] Vodnika. Vodnikovo pismo šaljem Vam na mišljenje o cijeni²⁶⁵, po svom običaju, jer bez Vas ne ću ništa, a na plan sva je moja „kritika“ u ovome.

Držim da ne trebamo više tapkati, ovo je vrlo dobro, ali da se sve izvede odjedamput: cio oltar s natpisima, nadalje i sve one svjetiljke: dvije viseće o zidovima oltara, jedna o stropu (plafonu) i prenosni stativ (zavjetna svijeća). Ex voto*.

Dopada mi se da je sav oltar od podpeškoga* kamena, više volim nego da je od karare* ili od penteličkog*. Da imam novaca, kao Vodnik, i da sam od tog posla, kupio bih podpeški kamenolom, jer je to prekrasan kamen, muške ljepote, ozbiljan. Onaj koji ga je otkrio za uporabu, hvala mu!

Moje je mišljenje, da i menza* bude od kamena (ali samo mišljenju [!!]) Inače bi mogla biti i od drveta, naravski, kao altare portatile*. Držim da ću Vodniku platiti oltar odjedamput, na dan postavljanja.

Ja se dakle ne bih više mučio sa alternativom Gospina Oltara, nego ako izađe neki novi „san“ (lijepi sanovi!) neka to bude za oltar Sv. Frane, i on bi mogo biti drven „u ime siromaštva“. (Verorum Pater Pauperum, Nos Pauperes Tuo Spiritu²⁶⁶) To bi bio četvrti oltar, a za peti oltar pada mi na pamet Oltar Sviju Svetih. („Omnium qui nos praecesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis.“²⁶⁷)

Veselim se Sakramentariju*!

²⁶⁵ Vodnikova ponuda (38.600 din.) od 5. XI. 1937. priložena pismu.

²⁶⁶ Verorum Pater Pauperum, Nos Pauperes Tuo Spiritu (lat.) – Oče istinski siromašnih, / Učini nas siromašnima po svome duhu. Stih iz himna na čast sv. Franje i svetaca i blaženika iz Franjevačkog reda (Officia omnium sanctorum ac beatorum ex Ordine s. Francisci).

²⁶⁷ Omnium qui nos praecesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis (lat.) – (Oltar) svih onih koji su u znaku vjere otišli pred nama i počivaju snom mira.

Za krst je presudno Vaše mišljenje, kao i u svemu, jer je ono uvijek najbolje, čemu se ja čudim! Ja ću tek priznati svoju fantaziju.

a) Križ treba da bude prenosan bez velikih teškoća, stabilan gdje se postavi!

b) Izgleda da bi mogo biti visok, lijepo viđen, 35 naših cigli (35 x 8 cm), 280 cm.

Na temelju ovoga mišljenja, Vi odlučite! Ali i opet velim, ne znam koji-put, da bi i ovaj križ moro biti tamo pravljen!

(Što pišete o svojoj starosti, i o kombinacijama smrti, po srijedi su tri stvari: prva je, da će te Vi živjeti 100 godina, i uvijek praviti crkve i oltare, pošljednje godine najljepšu. Druga je, da je janjećih koža više na pazaru, nego starih (to je dokazano). A treća je ova, što kaže narod u Bosni: moli se Boga, ko da ćeš sutra umrijeti, a radi ko da ćeš 100 godina živjeti!)

Pax et bonum!²⁶⁸

Beograd, 10. XI. 1937.

Fr Josip Markušić

Zdravo Marijo Milosti Puna!

²⁶⁸ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[15. XI. 1937., pismo]

Velečastiti, dragi gospod župnik!

Pismo in karto prejel. Če že vse iz kamena, potem bodi tudi ploča kamenita. Les je les! V kolikor sem k temu poslu sposoben, hočem cene obravnavati previdno. Obvestim Vas o vsem. Zdi se, da pošljem še ta teden rise za križ v cerkvi in zakramentarij – v katerega sem se zopet zagrizel in se o njem do podrobna informisal. Eden je dorisan, drugi v konceptu gotov – ki bo, kakor mislim „krona“ vseh mojih tozadevnih, dosedanjih prizadevanj. Korpus za križ v cerkvi je težek! Ne verujem da ga boste snemali in prenašali! Vse eno: projektiran je tako, da bo pripraven tudi za to manipulacijo. Tak križ, primerno prav postiran, pomenil bi, po mojem mnenju posebnost, ki bi znala biti v pobudo in posnemanje – No, odločali boste sami. Potrebno pripišem na plane. /: oni korpus na pokopališču – mislim – mi tako izrazit, kot je model i.e. odlitek Vam namenjen. Tudi Vaš zagreb. korpus, ni tako govoreč – da, tudi zanj imam že mero, in narišem, če Bog da, ta teden njegov križ.*

ko sem stopil prvi pot v kapelo zagreb. milosrdnic²⁶⁹, velevala mi je vest: ajdi od tod. Je to kakor kakšna shodnica amerik. framasonov. Ne morem si več domisliti kako je prišlo, da sem se dal do tega dela. Potem mi je bilo že iz vsega početka jasno, da stvar ne zmagam, da je pogrešen koncept – in tudi danes ne vem – kaj in kako naj bi bilo prav. K temu je prišla želja, da naj bo oltar iz belega mramorja in konečno Vodnikova²⁷⁰ ponudba belega srbskega, ki je morda dobro uporaben za klesanje figure ne pa za polirano arhitekturo. Ne jaz, č. sestre so volile Krista z sneto roko na oltar – danes menda tega odklanjajo kot liturgično nepripustnega – tudi jaz sam sem zadevno tega v dvomu. Da je prav in zadnji čas da utečem zagrebški avanturi naj priča tole:*

„odbor me je zamolio, da vas pitam, bi li se dalo na kojoj ploči /: s katerimi naj bi se opločila krypta, velikosti po taxi /: uklesati ili ispupčiti n.*

²⁶⁹ Kapela Sv. Duha u zagrebačkoj bolnici.

²⁷⁰ Alojzij Vodnik.

pr. prelomljen stup, križ, Kristova glava, M.B. Žalosna, srce, sidro, andjeo s trubljom, riba ili slično. Isto tako, bi li se na kojoj od ploča mogla napraviti izdubina za postavljanje uokvirene fotografije ili koje druge uspomene na pokojnika. Kod većih ploča za više fotografija, pod kojima bi se naknadno dalo uklesati malim slovima ime – etc. Naredil sem za to krypto že nekaj ploč, ki naj bi služile v pobudo – Ne – take stvari more se započeti samo z gosp. župnikom sv. Ante v Beogradu.

Ne mislite na to vse, kot tudi jaz ne mislim več. Saopčujem Vam vse to ker je zanimivo za trenutek. Torej, če Bog da, v dogledni dobi dobiste načrte za Vaše stvari – dotlej bodite spoštljivo in prisrčno pozdravljeni

Vam udani Plečnik

15. nov. 37.

[19. XI. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 19. XI. 1937.

Gospodine profesore,

Ako mogu što doprinijeti, da nam bude križ lakše nositi, i u crkvi i u životu, evo me.

1. Corpus* će se sigurno moći da jednostavno skida: skini i objesi! Onaj u Vašem vestibulum-u* nije bio puno težak.

2. Bi li se moglo dolje prošireno podnožje križa postaviti na niska kolesa, široka, od željeza, za prevoženje kao u klaviru?!

3. Bi li se moglo negdje kod naše „tumbe“*, ili na križu, staviti natpis: „Koji vjeruje u mene, i ako umre živjet će.“ („Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit vivat“ – Iv XI., 25.)?

Ili ovaj gdje kraj „tumbe“, na kamenu: „I ne znam gdje su ga položili.“ („Et nescio ubi posuerunt eum“ – Iv. XX., 13.)

====

Sve Vaše što se može platiti, jeftino je.

====

Arandelovac* (srpski bijeli mramor) za oltare* vrijedi utoliko samo što je kamen, prva liturgička materija, ali za pobožnu ljepotu ništa. (Možda bi puno vrijedio za noćne dansinge²⁷¹, tek je šteta što im i ja za ime znadem!)

Vjerujem da i Sestrama netko od „inžinjera“ šapće na uho. (Inače Sestre dobro razumijem, jer sam i sâm godinu dana morao u sebi tajiti uzorak podpeškoga* vremena [valjda: kamena!] da se ne digne sveopći revolt, a sad protivno ne bih smio za oltare uzimati nikakva bijela mramora. Oltar u Vrbanića ulici²⁷² prošao je na našim beogradskim leđima.)

²⁷¹ dancing (engl.) – ples, plesnjak.

²⁷² Crkva Gospe Lurdske u Zagrebu.

Meni su fotografije na spomenicima uvijek ružne, ko u svatovskog konja ogledalo na čelu (Hochzeitsgast²⁷³), jer niječu ljepotu i ozbiljnost, napose nisu za crkvu. (To je u Zagrebu nekakav odbor za „nemiješanje“. Nitko se ne miješa, ali svak ometa poso.)

Crkveni propisi o liturgičnom križu samo ovo kažu: „Na oltaru neka se postavi križ, sa likom Isusovim, te među svijećnjacima da se ističe, ako na oltaru već ne postoji veliki kip ili ploča raspetoga!“ – (Stav Raspela nije određen. I bit će da u Zagrebu netko propisuje ono što misli i želi, a ne što piše.)

Na svršetku Vam hvala na svakoj pažnji usmenoj i – pismenoj (u skorašnjem pismu.)!

Odani:

Fr Josip Markušić

²⁷³ Hochzeitsgast (njem.) – svadbeni gost.

Divim se Vašoj invenciji natpisa!

Sakramentarij s kapicom, onaj prostiji, dvojim da je uspjehom manje vrijedan od prvog!

(Sakramentarij, prvi, držim da je pravo odmah dati na pravljenje! Oltarić Sv. Križa će praviti g. [Alojzij] Vodnik, valjda skupa sa Gospinim Oltarom!)

O mjestu, o natpisima, i o svemu drugom, Vi odredite, bez mog prigovora! Ja tek kažem da se to sve mora praviti! (I onaj sobni križ odmah.)

Vaš natpis:

Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: quando consolaberis me – Psal. CXVIII, 82.²⁷⁶

Još jedan natpis za ogled:

Rex bone, Rex clemens,

Cui bona cuncta placent,

Placeat tibi devotio nostra!

(Procesija na Cvjetnicu. Dom.[inica] Palmarum.)

(Kralju dobri, kralju milostivi,

Kome se mili sve što je dobro,

Milostivo primi

Nek su ti mile žrtve naše!)

²⁷⁶ Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: quando consolaberis me (lat.) – Oči mi čeznu za tvojom besjedom: kad ćeš mi donijeti utjehu? (Ps 119,82).

[24. XI. 1937., fotografija s maketom Žala]

Velečastiti, in puncto zakramentarij: po zmoti in nevednosti je risan oni, visoki, cilindrični v premeru 4.cm. Ravnokar sem pa dobil hostijo veliko 34mm. premera. Ergo bo treba vse prerisati i.e. sorazmerno pomanjšati. Vzemite, prosim, to na znanje. Jaz dam en taki zakramentarij potem v delo za nečaka²⁷⁷ /: imam namreč nekoliko starih austr. kron :/ pa naj se polagoma izvršuje. Potem dobite najsigurnejšo ceno za tak objekt – Sprejmite najprisrčnejše pozdrave Vašega Plečnika*

24. nov. 37

²⁷⁷ Karel Matkovič.

[25. XI. 1937., razglednica, motiv: Dubrovnik, Foto Tempo]

Gospodine profesore,

Poticajem današnje Vaše karte mjerio sam naša dva tipa malih hostija: jedna je velika 35 m/m, druga 30 m/m. Stariji i noviji tip. (Sve dakle na ekonomiju i na – gore.) Ali u praksi ne može biti „katastrofalnih posljedica“, da li je sakramentarij* nešto malo uži ili širi, za 30 m/m ili 35 m/m, jer se nož za siječenje manjih ili većih hostija može vrlo lako napraviti, budući je jednostavan i jeftin. A što se tiče kalufa, u praksi se obično ne siječe samo po manjim otiscima hostija, već se siječe cijeli veliki odljevak malim nožem.

Onaj Vaš nacrt za kaluf male hostije²⁷⁸ prekrasan je i duhovit, šteta ako se ne može otisnuti na sâm sakramentarij!

Odani:

Beograd, 25. XI. 1937.

Fr Josip Markušić

²⁷⁸ Dva uzorka hostija priložena pismu.

[26. XI. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 26. XI. 1937.

Gospodine profesore,

Prve prozore, donje, u drugoj sobi nad zvonikom crkve, pokrivenoj još nedovršenoj, nad sakristijom*, izgleda da bi svakako trebalo zatvoriti giterima*, radi krađe, jer za hajduka razmjerno stoje nisko, zato sam zamolio jednog bravara (šlosera) da mi nacрта kako bi on napravio gitere, a on je nacrtio na papiru, kojega prilažem²⁷⁹, da mi reknete svoju riječ, i da se ne ljutite na mene, što se izvrgavam pogibeljima!

Odani uvijek:

Fr Josip Markušić

P. S. Primio sam konačnu veličinu sakramentarija*. Hvala!

U omotu jedne karte čito sam iz predavanja g. Tomažića²⁸⁰, da je Trnovo bilo glavno mjesto u Aemoni²⁸¹, što me iskreno veseli. (I sad je za mene glavno.)²⁸²

²⁷⁹ Nacrt nije priložen.

²⁸⁰ Franc Tomažič (1899.–1968.), arhitekt, Plečnikov učenik koji je na karti Ljubljane izradio nacrt Emone.

²⁸¹ Gradska četvrt Ljubljane. Trnovo nije bilo dio Aemone/Emone.

²⁸² Plečnik je stanovao u ljubljanskoj četvrti Trnovo, Karunova ulica 4, danas muzej.

[27. XI. 1937., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod župnik!

Sobnega križa kovinske dele sem dal v izvršitev ter naročil pločice iz kamena ki pridejo uokvirjene v les. To vse zato da more priti leseni križ na vrsto – Korpus za ta mali križ je odlit – Če Bog da, bo potem vsaj to delo v dogledni dobi postalo meso in kri.*

Z [Alozijem] Vodnikom še vedno nisem razgovarjal zadeve oltarne. Diesen Leuten gegenüber sind wir alle, arme einfältige Hascherln – ich schon gar²⁸³ – Včeraj naročil sem, nečaku namenjeni zakramentarij* – Izročil sem pasarju* Žmucu²⁸⁴ tristo austr. srebrnih kron. Ko se kovina pretopi in izvalja, uvidimo koliko bo materije. Izgovoril sem vse delo – z granati* vred na okrogli plošči in Fassung²⁸⁵ kamenov /: vendar brez kamenov /: posodice znotraj pozlačene za din 2000. Ako računate srebro, izvršitev ter nekakih 500. din Božu [Pengovu] – nateče se precejšnja, res občutno velika svota. Sam Bog vé, kako jaz vse to vzdržim – res pa je, brez take norosti, se ne da ničesar doseči – O zakramentariju Vam še definitivne stroške sporočim!*

Misel, katero izpovedujete, imel sem tudi jaz: Pod Razpelom pogrinjati, vedno na enem mestu, rudeče sukno z zlatimi svečniki in rožami kot „tumbo“ – Kje pa umestiti ta križ? Treba bo v roke vzeti tločrt, narisati klopi in pasaže, potem disponirati zadevo. V sredi cerkve bo to težko šlo – Vaše mile in dobre besede so mi vsikdar v uteho in radost, ker vem iz kako zlatega srca in velikega duha prihajajo. Batin noče biti konec; ljudje pač ne slutijo, koliko muči človeka lastno spoznanje svojega siromaštva –*

Na knjižnici²⁸⁶ razvija se delo večno deževnemu vremenu primerno. V auli postavljajo 32. po 4 ½ m. visoke stebre iz podpečana – da se more*

²⁸³ Diesen Leuten gegenüber sind wir alle, arme einfältige Hascherln – ich schon gar (njem.) – U usporedbi s ovim ljudima mi smo svi bijedni, priprosti jadničci – ja u svakom slučaju.

²⁸⁴ Rafael i Alojzij Žmuc.

²⁸⁵ in Fassung (njem.) – obrub, optočivanje.

²⁸⁶ Sveučilišna knjižnica u Ljubljani; tek od 1948. Narodna i sveučilišna knjižnica.

nanje povezniti strop. Tudi del glavnega venca /: Gesimse²⁸⁷ :/ je na vrsti – kakšen bo učinek – uvidimo. Boljševištvu nikjer ne manjka. Barje je ena tajna moja bolečina. Sv. Mihael²⁸⁸ maščuje mojo malo brižnost. Pa neka je za danes dosta – Bodite z Bogom! Prisrčno in spoštljivo pozdravlja udani Vam Plečnik

27. nov. 37.

Ne vem ali sem Vam priloženo že poslal? Je to model vhoda „vrta vseh svetih pred sv. Križem“. Aufbahrungsort der Todten.²⁸⁹ Kako stvar stoji – ne vem. Za razgovorjanje 70% časa, za delo pa ostalo. Slava demokraciji – Demokracija je diskuzija je formuliral ranjki Masaryk²⁹⁰. Spoznavam resnico tega reka na svojem telu – Na foto je desno kancelarija – v sredi vhod v vrt h kapelicam, na levo rastlinjak etc.

²⁸⁷ Gesims (njem.) – ukrasni dio na fasadi građevine; vijenac; okvir prozora, vrata; sims.

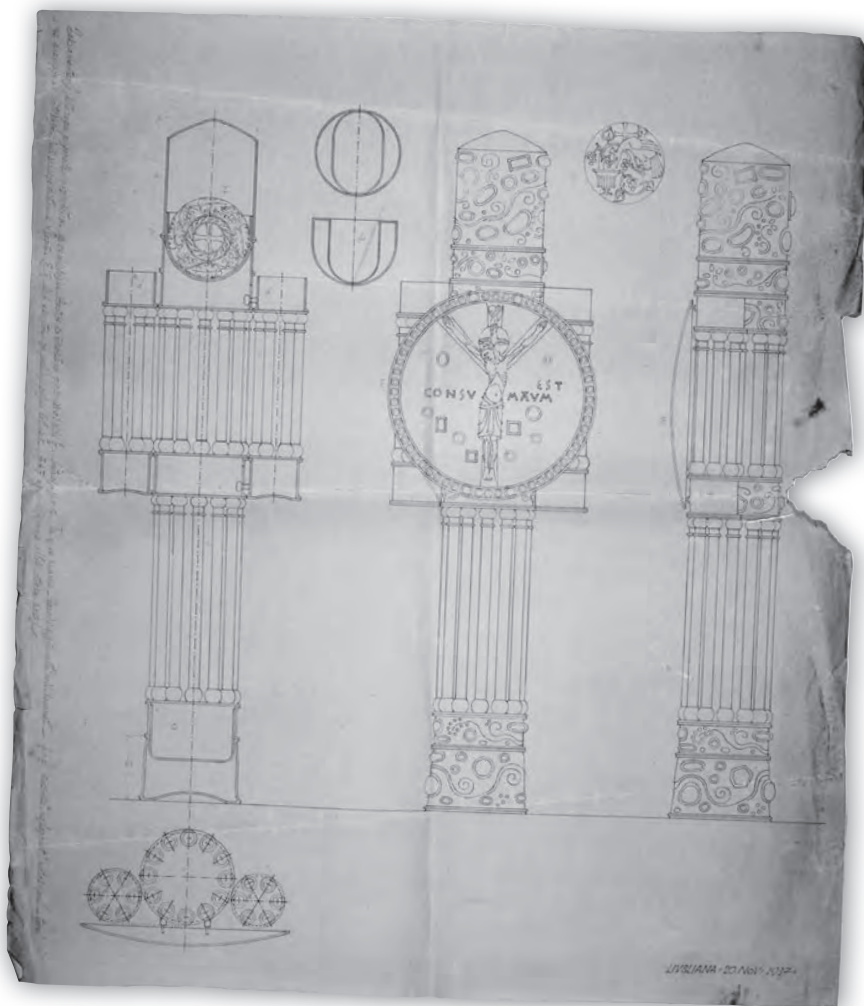
²⁸⁸ Ljubljana-Barje – crkva sv. Mihaela (Cerkev sv. Mihaela na Barju).

²⁸⁹ Aufbahrungsort der Todten (njem.) – mrtvačnica.

²⁹⁰ Tomáš G. Masaryk.

[Ljubljana, 20. XI. 1937., nacrt sakramentarija]

dolgi zakramentarij nosil bi se v mali ozki „aktovki“. [Legenda na rubu olovkom:] Zakramentarij, kojega priporočam v izvršitev. a se dvigne. Hostije so umeščene pokončno! vidi b. Sveto olje je v c. Ta c se sname – Zaradi sigurnosti dobi „bajonet“ – d + d svečniki na „bajonet“ nataktnjeni – torej se snemajo in natikajo. Sveče prinese duhovnik v žepu. E E ščit s Kristom za poslednji poljub bolniku – F + F = premišljevanje oblik vtiska hostij.*

[2. XII. 1937., pismo, 1 list]

Beograd, 2. XII. 1937.

Gospodine profesore,

Da izvedete mnoge od svojih ideala, kao arhitekt, najprije bi morali podučiti svijet o svojim mislima i nazorima.

Genijalna je misao sâm naziv za groblje: Vrt Sviju Svetih! A tko to razumije?! („Qui nos praecesserunt cum signo fidei et dormiunt in somno pacis.“²⁹¹) Kako će razumjeti sve Vaše, kad smo izgubili međusobno kontakt ljubavi, a ostao je, ukoliko je što ostalo, kontakt zuba i – pera. Nu oni koji umiru u znaku vjere, sveti su. Groblje je stvorila ljubav i vjera, te mora tu vladati ljepota kao i u crkvama! A njih kao i crkve smišljeno i ozbiljno graditi!

Ne treba da pokojnicima dižemo ne poganske već kršćanske spomenike, i kršćanska groblja. Ja danas ne bih dirao Keopsove piramide, da svojom težinom kubature i rasporeda, očajno urgira vjeru u besmrtnost, po pustoši libijske historije, već bih gledao da na grobljima crkvice – oltari* – vjernici i svećenik sa grmićima i cvijetom ljubice, budu jedna cjelina i suglasje sa kršćanskom mišlju, vječnom i vladajućom, uvijek vedrom i blagom, sigurnom kao evanđele [!]. Te da prilazak groblju i boravak u njemu bude odmor duši u ozbiljnosti života, a ne škrgut zubi nad polomljenim krstovima i besmislicom mnogih spomenika. Katakombe još su danas pune radosti, i ako zamisljene, duboko u podzemlju, a mi ni cvijećem ni cvrkutom ptica ne možemo da pokrijemo neukusa po grobljima, još više po modernim nego seoskim.

U jednim katakombama piše: „Vos precor, o fratres, orate!“²⁹² – Više ništa, jer je suvišan dalji razgovor. Koji ne misli, govori mnogo. A ovaj kaže, da je molitva smisao života i smrti, to treba svagdje reći, opekrom i kamenom.

Vi bi kod nas jedini, gospodine profesore, mogli dati arhitektonski izraz našem kršćanskom groblju. I to je lalenat [! talenat] od Boga, koji Vam je povjeren.

²⁹¹ Vidi gore Markušićevo pismo od 10. XI. 1937. (P 323).

²⁹² Vos precor, o fratres, orate! (lat.) – Usrdno vas molim (ili: preklinjem), braćo, molite!

Vidim Vaše ulazne Propileje²⁹³, početak. Imali bi Vam pomoći oni, na koje spada, samo jednom riječju: dajte nam što najbolje znate! I vjerujem da bi nam i tu osvijetlili mrak glavnjom, za slobodan pogled, kao što se je dogodilo u arhitekturi crkava.

Nadžkof Jeglič pokopan je kao velik duh, to mu hvalim, i u tom će biti vječan. Nije izabrao katedralu, kako predviđaju kanoni, već je htio biti pokopan sa svojim „prostim“ klerom u Vrtu Sviju Svetih.²⁹⁴ Ptice će mu rado tu dolaziti da „žvrgole“ pjesme, bezazleno i ljupko, namjesto kreveljenja opernih pjevačica po katakombama. Ali Vi ste mu znali dati rijetko tako smišljen ukusan i svet spomenik. Isus spušta ruku da ih odmah pridigne, njih ljubavlju – nas vjerom, a tko će se smilovati drugima, i tko će osjetiti od posjetilaca da se uopće možemo nadati tome, kod onih mnogih spomenika?!

— — —

Držim da se ni sa mojim sakramentarijem* ne će duljiti. (Volim ono izmiješano kamenje, kao na tabernakulu* Sv. Ante u Šiški.) Sve što je lijepo i dobro što se može platiti, nije skupo.

Ako sobni križ bude tako udešen, da se stativ (križ i podupirači) mogu rastaviti, dvostruko će mi drag biti, jer smo mi fratri ptice selice. (Ako moja napomena nije kasna.)

Na svršetku pisma želim još to, da udruženje ratnika-dobrovoljaca radi ozbiljnosti i svog ugleda, ne donese rezoluciju o pitanjima estetskog urbanizma i spomenika!²⁹⁵ Nu ako vuk samo jedamput nakolje kozu, ne ćete ga otjerati od kuće.

Zato ne dajte! (Oni računaju na živce.)

Odani:

Fr Josip Markušić

²⁹³ Propileje čine ulaz u Vrt svih svetih (groblje Žale).

²⁹⁴ Nadbiskup Anton Bonaventura Jeglič (1850.–1937.), prvi pomoćni vrhbosanski biskup, pokopan je u grobnici ljubljanskih biskupa na groblju Žale. Grobnica je izgrađena 1936. god. po Plečnikovu nacrtu; raspelo je rad Bože Pengova.

²⁹⁵ Udruženje vojnih dobrovoljaca protivilo se Plečnikovu prijedlogu izgradnje Aleksandrovih propileja na izabranoj lokaciji.

[4. XII. 1937., pismo]

Dragi, velečastiti gospod župnik!

Rešetke – železne okenske mreže imam v delu, na mizi – ni mi uspoelo, da bi Vam mogel katero danes priložiti.

„domači križ“: naturalmente bodo držala za sneti! Kamen je baje že pripravljen. V torek nameravam k [Alojziju] Vodniku tozadevno. Žmuc²⁹⁶ ima že velik del okovja pripravljenega – v kratkem bo vse gotovo pa onda čemo odmah k mizarju da naredi križ in vse sestavi.

Lepo Vaše pismo sem danes prejel Bodite zahvaljeni za Vaše požrtvovalno očetovstvo! Ko bo zopet enkrat če Bog da, zopet jasno v moji vbogi „buči in butici“ pišem več. Sesticam ne morem več pravočasno poslati Miklauža²⁹⁷ – naj se topot zadovoljijo z mojim, seveda najvljudnejšim „parkeljskim“ pozdravom! /: Parkelj = krampus i.e. der böse Teufel. Parklji = die klauen²⁹⁸ :/ /: Krampus kažu v Beču – najbrže od besede krumfuss²⁹⁹ :/

Vam od srca addio Vaš Plečnik

4. dec. 37

²⁹⁶ Rafael i Alojzij Žmuc.

²⁹⁷ Miklavž/Miklauž = Nikola; poklon koji se daje za blagdan sv. Nikole.

²⁹⁸ Parkelj – krampus, pratilac sv. Nikole; der böse Teufel (njem.) – zli đavao; parkelj – papak, pandža.

²⁹⁹ Krumfuss (avstrijacizam) – kriva noga; krivonogi čovjek; (Klumpfuss) – čopava, hroma noga; čopavac, šepavac.

[Bez datuma, pismo, 1 list, bez datuma]

Gospodine profesore,

Piše mi gospodin [Alojzij] Vodnik i urgira da poručim prevažanje oltara*, jer da on ne može čekati do jeseni dok bude gotov sa kipom Blagovijesti gospodin [Božo] Pengov! Sporo radi Božo, meni je bio reko da će biti gotov za tri mjeseca, a već su prošla 4. Sada moram iznova vaditi popust na željeznici, jer se on daje samo na tri mjeseca! Još bi mi veća muka bila da sam Boži avansiro* više od 1000 Din.!(Da sam znao, ne bih ni to.)

Ja Vas molim za savjet, šta bih radio?! Pisao sam i braći Žmuc³⁰⁰, da mi jave, bi li njihove stvari mogle sve gotove biti za „Vodnikov vagun“?!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

³⁰⁰ Nakon smrti Augusta Menceja Plečnik je surađivao s braćom Rafaelom i Alojzijem Žmucom, koji su sudjelovali također na uređenju beogradske crkve.

[19. XII. 1937., pismo]

Moj dragi in velečastiti gospod! Mislim da dobiste že za Božič „hišni“ križ. Račun za dele kovinske prikladam. Primeren je. Žmuc³⁰¹ je mala delavnica, pa mu morete, če morete, račun izplačati. Če bi pa fa. Černe³⁰², poslala račun za lesene dele križa ob enem s pošiljateljico – kar se more zgoditi – vedite, da je to velika firma; Černeta morete izplačati, kadar Vam bo to dobro mogoče. Tu torej ni speha. Vodnikove³⁰³ pločice onixa, ki so vdelane v križ, so malenkost! Koliko je Božov³⁰⁴ račun za korpus*, res ne vem. Upam, da pride vse v dobrem stanju v Vaše roke ter želim da ne bi bili preveč razočarani. Križu priložena deska ima namen, da se položi v sobi na tla ter vstavi v nje luknje noge, drogove križa.*

Prosim Vas prav lepo, da mi za Božič ničesar ne pošljete n. p. vino etc. Res škoda denarja – Vsaj je teh stroškov vsepovsod toliko – naša dolžnost pa je, da izdamo denge za trajne, hasnive stvari! Meni zadostuje Vaše mehko, zlato, čisto, možato prijateljstvo!

Rešetka /: železne mreže :/ se rišejo. Dobiste jih celo malo kolekcijo, na izbiro – Zagrizel sem se zopet v železo in zraslo mi je pri tem novo perje v malih mojih perutih. – Enim je dano da se motajo po institutiones logicales³⁰⁵ – drugim da plezajo, čeprav malo uspešno, po zverženem omrežju – Šta čemo. Num amamus aliquid, nisi pulchrum?³⁰⁶ berem v Bertrandovem /: v čestini :/ sv. Augustinu³⁰⁷ – Izredno pisana knjiga. Tudi prijetnega formata in tiska – Danes bi ne zmozel več z starimi očmi, prebirati drobn tisk

³⁰¹ Rafael i Alojzij Žmuc.

³⁰² Anže Černe, stolar.

³⁰³ Alojzij Vodnik.

³⁰⁴ Božo Pengov.

³⁰⁵ institutiones logicales (lat.) – logičke uredbe; nauk o logici (sv. Toma Akvinski).

³⁰⁶ Num amamus aliquid, nisi pulchrum? (lat.) – Zar mi volimo išta drugo nego ljepotu / lijepo? Augustin(us), *Confessiones (Ispovijesti)*, pogl. 13.

³⁰⁷ Louis Bertrand: *Saint Augustin*, Fayard, Paris, 1913.; češko izdanje: *Sv. Augustin* (Edice: Vinice Páně, 6), Ladislav Kuncíř, Praha, 1929.

*Augustins Bekenntnisse iz biblioteke Reklama*³⁰⁸. *A summo coelo egressio ejus; et occursus ejus usque at summum ejus*³⁰⁹ – Nič tako ne obžalujem, ne, to ne, ampak pogrešam, da ne znam latinsko – jaz panslavist. No – vse eno: *benedictus es, qui ambulat super pennas ventorum*³¹⁰ – Moj Bog: *benedicant te coeli, terra, mare, et omnia, que in eis sunt!*³¹¹ in vse naše al' dobro al' slabo, al' grešno al' čednostno *laudent te et glorificent in saecula*³¹² – *Verdamt noch einmal man muss doch etwas haben was das erste u. das letzte dem Menschen ist u. die Mitte ausfüllt*³¹³ – Vaš Plečnik

Srečen Božič!

18. XII. 37.

19. XII. Noč je prešla. Nedelja je. Po vsakem zajtrku so naša mati rekli: „Hvala Bogu – zopet smo za en zajtek bliže smrti!“ *Addio!*

³⁰⁸ Augustinus: *Bekenntnisse* (hrv. *Ispovijesti*), brojna izdanja ovog djela naklade Reclam Leipzig. Ne može se ustanoviti koje je izdanje imao Plečnik u rukama.

³⁰⁹ Izlazi ono od nebeskog kraja, i put mu se opet s krajem spaja (Ps 19,7).

³¹⁰ Blagoslovljen si (ti), koji na krilima vjetrova putuješ (usp. Ps 104,3).

³¹¹ Blagoslivljala te nebesa, zemlja, more i sve što je u njemu! (usp. Tob 8,5).

³¹² Neka te hvale i slave u vjekove (usp. Dn 3,52).

³¹³ *Verdamt noch einmal man muss doch etwas haben was das erste u. das letzte dem Menschen ist u. die Mitte ausfüllt* (njem.) – Dodavola, tã mora postojati nešto prvo i posljednje u čovjekovom životu i nešto što ispunjava taj međuprostor.

[20. XII. 1937., dopisnica, motiv: Jalovec s Slemena; Bromografija Lojze Šmuc, Ljubljana]

Beograd, 20. XII. 1937.

Mir i dobro!

Gospodine profesore,

Uvijek novo! Uvijek novo! Divna mašta, energija, zdravlje, duh i mladost! Hvala Bogu!

Primio sam skice za prozore, 7 komada, meni se dopadaju, i moraju dopasti. Križ da dođe na drugi treći prozor od malih ulaznih vrata u crkvu, jer se tu najbolje vidi, na drugi rešetka A W³¹⁴! Ja bih želio, ako smijem tako dosadan biti i uvijek moliti nešto, da mi pribavite ponudu za te rešetke, jer bih unaprijed želio znati šta imam platiti, da ne zaželim više što ne mogu podnijeti leđa! (Trebalo ih praviti odmah!) Ovdje se ne pouzdajem da ih pravim.

Božo mi šalje račun za dva odljevena križa: 1200 Din. + 600 Din., poslat ću mu novac. Piše da nije otišao u „Srbe“, te da će sada početi studirati „Blagovijest“ – neka se žuri, da sve bude na Blagovijest ovdje (25. III.)! (Božo, Božo, spori Božo – brigo naša!)

Fr Josip Markušić

³¹⁴ Kod Markušića jednoznačno: AW. Na prozorskim rešetkama nalaze se monogrami AM (Ave Maria?) i IHS.

[22. XII. 1937., dopisnica, motiv: Sretan Božić!]

Gospodin

profesor-arhitekt J. Plečnik

22. XII. 1937.

Gospodine profesore,

Gospodinu Žmucu šaljem danas u cijelosti 622 Din., kao u račun, čekom, a Boži ću poslati iza Božića, i da mu što i za novu godinu ostane!

Molio bih Vas ofertu* gospodina [Alojzija] Vodnika, odlučio sam da naručim oltar* i steber³¹⁵. Bog Vam može platiti (i platit će) ali ja ne mogu, stoga se ne usuđujem ni počimati. (Da ste obična mati, Vi bi dosad odbacili dijete, pa neka plaće!)

– – Nemam kuraže da gospodinu Vodniku dalje snizujem cijenu, ali ću pokušati baciti mrežu, na Vašu riječ, te kad poručim oltar, „apelirat ću“, da mi još snizi za 2000 Din.! (On ako bude trgovac, mene naivčine ne će slušati!)

Žao mi je da Vas nisam smio ni s čim na Božić obveseliti! Kod mene ne bi to bio nikakav dar, tek bih se veselio da me spomenete uz „en glaž, in še en glaž“!

Čestit Vam Božić i sveto porođenje Isusovo! Budite veseli, Vi ste propovjednik slave Njegove, Njegova uboštva, ljubavi i veličine!

(A kad mu dijete kruha zaište, zar će mu zmiju dati? – Mat. VII., 9.)

Fr Josip Markušić

³¹⁵ steber (slov.) – stup. Riječ je o tumbu sa stupom na kojem je Raspeti.

[26. XII. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Kad se potpisuju vrlo znameniti akti, kakvo god pero bilo, zlatno ili tučije, ostavlja se za spomen pokoljenjima, ali ne da mu se dive, već da ga gledaju.

Jeglić će živjeti u Šent-Vidu, radi odlučna gesta³¹⁶, tek ne znam što je išo na kraj svijeta?! Ali da je napravio Vaše projektovano groblje („sveti lug“) ili „Baragovo“, a za šetalo uzeo ono Vaše rimsko na tehničkom fakultetu (Via Apia)³¹⁷ spominjalo bi ga i na gori lišće, travke kraj puta, cvijetići u vrtovima, i litice Kamničkih Alpa.

Patrijarha Varnava³¹⁸ spominjat će se nakon 20 godina, da je najviše štete učinio srpstvu, pravoslavlju i državi. Ovo što se sada vidi, samo je pravljenje neukusnog katafalka* iz doba Luja XVI., na što ima pravo svaki zidar za svojih 100 dinara.

Vi ćete se spominjati, osim ostaloga, i po tom kaležu* (ja sam ga vidio) koga neki župnik nije mogo da ima. Zna se to, da ni zlatna para, kao ni ona druga, ne može ostati u prodrtim njedrima. Da ga je onaj župnik shvatio, ne bi ga shvatio onaj, od kog se očekuje, ne bi zapravo kalež valjo. On može shvatiti one komisne [!] ³¹⁹, što ih drži „Naša Sloga“³²⁰. Ali zlatnu paru, koja ispane na put, ipak netko nađe koji zna čuvati.

³¹⁶ Vjerojatno se misli na Jegličevu osudu bezboštva i komunizma koju je kratko prije smrti izrekao na skupu slovenske mladeži i muževa u Celju. Vidi Boštjan Guček: Poročanje medijev ob smrti škofa Antona Bonaventura Jegliča, u: *Bogoslovni vestnik* 73 (2013) 1, str. 97-110, ovdje str. 104.

³¹⁷ Via Apia. Vidi gore pismo od 30. XI. 1936. (P 262).

³¹⁸ Varnava (Petar Rosić) (1880.–1937.), patrijarh Srpsko-pravoslavne Crkve od 1930. do 1937. Pomagao osnivanje pravoslavne zajednice u Sloveniji, čije je crkve sv. Ćirila i Metodija u Ljubljani i sv. Save u Celju posvetio. Jedan od najoštrijih protivnika Konkordata između Vatikana i Jugoslavije; 1936. objavio deklaraciju prema kojoj se Srpska pravoslavna Crkva smatra ne samo vjerskom, nego i nacionalnom ustanovom, iz čega proizilaze i određena prava.

³¹⁹ komisni, komisioni od: komisijon – posrednička trgovina za prodaju robe. Ovdje Markušić vjerojatno misli na neumjetnički liturgijski pribor.

³²⁰ „Naša Sloga“, trgovina za liturgijske predmete.

Tako je i s onim veličajnim planom crkve u Sarajevu.³²¹ Reko mi je pred dva mjeseca, da ga je zato zabacio, što bi košto pet milijona dinara. Vjerujem, ali bi barem imo nešto, što bi dolazilo gledati pola Evrope. Ovako, za ona svoja dva milijona ne će imati – ništa.

Samo naprijed! Ja držim ovo: sve što imamo u crkvenom graditeljstvu novoga od 100 godina, Vaše je. A Vi ste samo sredstvo božijih nakana.

(Za Božu na papiriću)³²².

Odani:

Fr Josip Markušić

Beograd, 26. XII. 1937.

³²¹ Katedralna crkva sv. Josipa.

³²² Priloženo na posebnom listu: „Recite ovo Boži (našem): ‚Caveat puellae oculos vocativos, et manus ablativas, quia facile evadet pessimus nominativus‘.“ Teško prevediva igra riječima u studentskoj latinštini. – „Neka se čuva vokativnih (izazovnih) očiju djevojačkih, a ruku ablativnih (grabljivih), jer lako će postati bijedni nominativ (to jest onaj kojemu će sve to pasti na teret). Poznat je također oblik: ‚Cave puellis, nam oculos habent vocativos, manus ablativas, et si tu eris dativus, haec fiet genitiva tunc accusativa, et tu miser eris nominativus.‘ – „Čuvaj se djevojaka, jer one imaju oči vokativne (izazovne), ruke ablativne (grabljive), i ako ti budeš dativ (darovatelj), ona će biti genitivna (rodilja), a zatim akuzativna (ona koja optužuje), a ti, bijedniče, biti ćeš nominativ (to jest onaj koji će sve to ispaštati).“ – U konkretnom slučaju radi se o posjetu neke Bećanke u Pengovljevu ateljeu, o čemu je Plečnik pisao Markušiću 25. VII. 1937. Plečnika je ta veza očito u tolikoj mjeri uznemirila da je pomišljao da s Pengovom nije moguća daljnja suradnja.

[27. XII. 1937., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Sretna Vam bila nova godina 1938.! I meni s Vama: življenjem, zdravljem, Gospinim Oltarom*, srećom, zadovoljstvom i uspjesima! Te s manje zahtjeva, nego što sredstava imamo! Amen. Aleluja.

Primio sam pošiljčicu novih nacrtu za prozorske rešetke, bez ikakva slova. Hvala na svemu!

Primio sam i križ u dobro vrijeme. Bio sam veseo. Da Vam pravo kažem, i križ mi se veoma dopada. Ako što nije ljepši, uspjeliji, od Lenzove Madone (gledam u gornjem dijelu u cijeloj kompoziciji: korpusu – drvetu i veoma značajnom oniksu*), nije lošiji. Bez sumnje je velika umjetnina. Tek bi za moj lični osjećaj mogo to biti manjak, što nije na kojigod način, stabilan neovisno od vješanja na zid, u sastavu križa iste debljine kakav je gore, ako je tehnički moguće (da ne bude odveć teretan).

Šaljem točno mjerene, po mom stolaru, prozore u sobi nad sakristijom*, šupljina za svjetlost. Te mjere iznose nejednako, kako je popisano na priloženom nacrtu.³²³ Prilažem i Vaše nacрте rešetaka³²⁴, koje sam odabrao, redom kako mislim da se stave! Molim ofertu*! (Martinčić?)

(Želim da mi se vrate svi nacrti rešetaka za spomen!)

Odani štovatelj:

Beograd, 27. XII. 1937.

Fr Josip Markušić

³²³ Nacrt nije priložen.

³²⁴ Priložen samo jedan list s nacrtom.

[30. XII. 1937., dopisnica, motiv: S našeg Jadrana]

Beograd, 30. XII. 1937.

Gospodine profesore,

Uz čestitku k novoj godini: da nam bude sretna, šaljem ovo pismo s molbom, ako je dobro, da ga dostavite gospodinu [Alojziju] Vodniku!

Vi ste dakle veliki majstor i pogađanja, a nas toliko volite! Ne bih vjerovo da se to može učiniti. Ozbiljno! Vama na svemu hvala! Ali to nije dosta!

Kad bi svijet znao, što Vi meni činite, meni bi rekli da sam magare, nezahvalno.

Uvijek odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

1938.

341.

[6. I. 1938., pismo]

Velečastiti gospod župnik!

Vaše pismo izročil sem g. [Alojziju] Vodniku. Žal mi je da nisem vsaj za eno hiljado znižal ceno. Mislim da bi bil to brez posebne težave dosegel – sedaj začnemo detailirati Vaše delo. Križ iz hrasta je že davno naročen in najbrže že gotov. Čim prej narišemo še pritrditev korpusa etc. Prikladam oferto Žmucovo¹. Žmuca, dva mlada mojstra sta mi doslej dobro ustrezala – ravnokar imata v delu za episkopa² moj tzv. Baragov kelih³ ter zakramentarij*. Kovati mreže res ni njihovo delo – ali mreže bi mi izvršila volneje in boljše kot kdo drugi. Če bi prišlo do naročitve, izvrševale bi se te mreže le polagoma, ker je treba te detailirati v naravni velikosti.*

Vaša karta z jagnjeti ob vodi, fotografija je res izredno lepa in mila. Kje je bila moja mladina preko svetkov ne vem – jutri v petek začne šola – Vse je mrzlo kot zima ki nas letos pošteno táre.

Sprejmite moje najlepše pozdrave Vaš Plečnik

6. jan. 38.

Založil sem mere oken, katere ste mi poslali – no upam da to še najdem. Žmucu dal sem samo 7. skic v kalkulacijo. Ona s Kristom na mreži je izostala

¹ Rafael i Alojzij Žmuc.

² Gregorij Rožman.

³ Početkom siječnja 1937. Plečnik je izradio nacrt kaleža za Baragovo sjemenište u Ljubljani koje je tada bilo u izgradnji. Kalež je, u dogovoru s biskupom Rožmanom, naručila kod Plečnika udova Drašček u spomen na pokojnoga muža.

[8. I. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 8. I. 1938.

Gospodine profesore,

Šaljem u pismu, za braću Žmuc, prihvata njihove ponude za prozorske rešetke. Kojigod radi pod Vašim nadzorom, s njim sam zadovoljan, pogotovu ako nije velik, jer je magarac samo zato prezren, što mu uši nadvisuju glavu.

Hvala Vam, i kod Boga da se čuje, za Vaše toliko zauzimanje, ne samo u gradnji planova, već i u savjetima za cijene i njihovu zbijanju!

„Božidar“ [Pengovu] sam poslo novac iza nove godine, 1800 Din. Nisam smio prije nove godine, nek priteče blagosova i za god. 1938.! Ali čini mi se, slabo mu se žuri.

Ako ne nađete mjere za prozore, mogu Vam poslati ponovno.

Vraćam lijepo pismo P. Willibrorda Verkade-a⁴. Pravo Vi imate, trebamo se dopisivati i hrabriti međusobno, jer se i drvo na drvo naslanja u šumi, kamo li ne bi čovjek na čovjeka – kaže narod!

Na mlađima svijet ostaje, a na pametnim postoji (postojati – existieren⁵). I kod nas je velika studen, sva je mladež otišla na skijanje, i gdje koji stariji lud. Ljudi su ostali [kod] kuće, mislim da je to pravo, jer tko bi inače magarad, kad se vrate, povuko za uši?!

U hrvatskom „ljudi“, znači latinski „vir“, na ovom mjestu, a ne „homines“⁶.)

Pax et bonum!⁷

Fr Josip Markušić⁸

⁴ P. Willibrord (Jan) Verkade (1868.–1946.), benediktinac, slikar, književnik; podrijetlom iz holandske menonitske obitelji, prešao na katolicizam i dao se zaređiti za katoličkog svećenika. Djelovao u samostanu Beuron u okviru beuronske umjetničke škole koju je jedno vrijeme i vodio.

⁵ existieren (njem.) – postojati, živjeti.

⁶ vir (lat.) – muž; homo, homines (lat.) – čovjek, ljudi.

⁷ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

⁸ Nakon potpisa tuđom rukom, olovkom: *glej Verkade, Advent* 37

[11. I. 1938., pismo s prilijepljenim slikama makete kalvarije za Jajce i člankom o dvorskom lovu u čast namjesnika Pavla u kom se priopćuje koliko su divljači odstrijelili]

Naloga – mali korpus spraviti v dobro proporciju spomenika, na prostem stojećega ni „kar tako v en dan“ Ne trdim, da sem stvar rešil! Model naj Vas ne zavezuje k izvršitvi! Trudil sem se, po Platonovi trditvi, najti: mero, število in težo⁹ – da bi ne bilo rokodelstvo“ vendar – podučeval me je nekdo, že stari Grki so rekli: hale pá tá kalá¹⁰ – Na Dunaju – vprašala je gospa pri razgovoru po obedu: povej mi dragi mož – kako se vendar ceni umetnost? Aber schau doch, meine Liebe – ist ein Werk schlecht, so ist ein jedes Geld dafür herausgeworfen, ist es aber gut, so ist 's ein Kunstwerk u. als solches überhaupt unbezahlbar.¹¹ Mož je že mrtev – ona tudi že – bila je mati 15 otrok – samo meni je dovoljeno o tem „čvekati“ Konečno bodi rečeno: dobro vse premislite ter pustite – da se model v sobi dobro uleži! –*

⁹ U svome djelu *Državnik* (*Politikos*, 283b – 285c) Platon razlikuje dvije vrste mjerenja: brojčano (koje mjeri broj, dužinu, veličinu etc.) i drugo, etičko mjerenje. Platon: *Državnik*, preveo Veljko Gortan, Beograd, 2000., str. 333-334.

¹⁰ (K)halepà tà kalá (χαλεπὰ τὰ καλὰ), u prijevodu: Dobre/lijepe stvari su teške (za postići); (Ono što je) dobro/lijepo je problematično; usp. Plato, *Republic* 4, 435c; *Hippias Major*, 304e.

¹¹ Aber schau doch, meine Liebe – ist ein Werk schlecht, so ist ein jedes Geld dafür herausgeworfen, ist es aber gut, so ist 's ein Kunstwerk u. als solches überhaupt unbezahlbar (njem.) – Vidi, draga moja – ako je djelo loše, onda je svaki novac uzaludno utrošen, ali ako je dobro, onda se umjetničko djelo kao takvo ne može uopće platiti.

Prav je, da je na Veliki Petek vseobčni post: enkrat na leto, na dan smrti našega Gospoda naj je odrešena vsaka žival smrti – Ta saprafortski¹² Žmuc¹³ zadržuje – upam da odpošljem zaboj jutri ali pa v petek z Bogom Vaš P

11. jan. 38

¹² Vidi gore P 273.

¹³ Rafael i Alojzij Žmuc.

[12. I. 1938., razglednica s prikazom glave Krista iz samostana sv. Damjana u Asizu]

Velečastiti gospod!

Pismo z naročilom mrež prejel. Potem ko bodo detaili gotovi, izročim oboje Žmucu¹⁴. [Alojziju] Vodniku oddal sem v izvršitev steber križa. Ne bo to malo delo! Danes bil sem pri Černetu¹⁵: les za križ, masiven hrast je še v sušilnici! Okovje dal Žmucu v delo – mala zadeva. Foto glave Kristove, prinesel sem jaz pred mnogimi leti iz Italije. Bila je v Pragi kliširana. Mislim da so malo teh razglednic prodali. Slučajno sem jo našel in prelepil – odpustite da Vam jo pošljem ko bi le vedel kje imam orig. foto! celokupni pogled in detailni – Atmosfera v kateri živimo je „entnervend“¹⁶

Spoštljivo in pristrčno pozdravlja udani Vam Plečnik

12. jan. 38.

¹⁴ Rafael i Alojzij Žmuc.

¹⁵ Anže Černe, stolar.

¹⁶ entnervend (njem.) – uznemirujoče, demoralizirajuče.

[20. I. 1938., razglednica kivota* za pravoslavnu crkvu u Ljubljani]

Pa vse to bodi le overtura, da je pismo daljše! V nedeljo pojde, če je namenjeno, vsakdo od naju v novo leto svojega življenja. Ali nam bo darovano celo ali samo del, je v božjih rokah. Za sebe vem, da sem že izven kalkula ljudi – Ne briga me to, naloženo mi delo opravljam, kakor vem in morem. Ustregel bi – če bi odšel iz šole – ali ne zdi se mi to modro – zato vztrajam v mnenju, da je zaenkrat tako bolje zame in za mladiče.

*Bodite srečni. Želim Vam Vaši duši in telesu vse dobro in mir
ostanite naklonjeni Vašemu zvestemu Plečniku*

20. jan. 38.

*„Kivot“ ki smo ga naredili
za pravoslavno cerkev v Ljubljani
foto je „domač“ izdelek.*

[22. I. 1938., pismo, 2 lista]

Gospodine profesore,

Moje svako pismo zadaje Vam novog dosadna posla, vidjet ćete.

Hvala Vam na tolikom, dosad izvjesno nigdje nevidenom zauzimanju za crkvu Sv. Ante, i samoprijegoru! Da Vas nije, ja bih stao na putu ko magare idući na brdo, vukuć kola na ljubljanski grad. Vi mi pravite planove, dobro je, ali otkle da me savjetujete i za cijene pogađate?!

= =

= =

1. Iz Rima su ovdje bila dvojica: kanonik Pantheona i jedan advokat.¹⁷ Vele da ih iznenađuje naša crkva, i da bi trebali amo doći novi talijanski arhitekti crkava, da vide kako se pravi.

2. G. [Alozij] Vodnik mi je piso, ali primajući moje savjete, nadodaje svoj: da mu se oltar* isplati odmah nakon montaže.

3. Dne 13. II., u drugu nedjelju februara, od 10–11 sati, vršit će se radio-prenos iz naše crkve, pjevane mise i propovijedi. Rad bi da se ispita akustika crkve.

4. Sakramentarij*, kojigod bio od ona dva, čim bude gotov, primam i odmah plaćam svu cijenu.

= =

= =

5. Ima jedan novi problem crkve! Dobio sam dvadeset (20) hrastovih, masivno građenih klupa na poklon, i one su već u crkvi. Klupe su bile u Trgovačkoj Komori u Sarajevu, pravljene za komorske vijećnike, ali kad su se vijećnici pogospodili, kupili su fotelje, a klupe jednome jeftino prodali, koji je meni poklonio. One svakako mogu u crkvi puno valjati, do novih klupa. Kad nove dođu, ove lako idu na galeriju. (Klupa nikad dosta.)¹⁸

¹⁷ Imena nije bilo moguće identificirati; u ljetopisu beogradske župe nema im spomena.

¹⁸ O ovim klupama zabilježio je Markušić u Kronici beogradskog samostana sljedeće: „Dne 18. I. 1938. dobivene su iz Sarajeva od franjev.[ačkog] provincijalata

Njihov je opis ovaj:

- a) Masivno hrastove. Neoštećene.
- b) Veličine 165 cm x 138 cm (Vrećarove¹⁹ iz Domžala, naše 150 cm x 115 cm).
- c) Širina daske za sjedenje 44 cm (Vrećar -: 35 cm).
- d) Širina daske za čitanje 29 – 31 cm (Vrećar -: 21 cm)
- e) Debljina sastavnih dijelova 4 cm x 2 ½ cm (Vrećar 5 cm x 2 ½ cm).
- f) Jednostavno građene, nemaju podium-a, ni klecala.
- g) Klupa je 20, sa 22 komada.

--

Treba im dakle napraviti podium i dasku za klečanje. Zato Vam šaljem stolarski plan ovih klupa, da vidite kako izgledaju, i nadalje „stolarski“ prijedlog, kako bi ih trebalo popuniti sa podium-om i klecalom! Te Vas molim za milost u tom smislu: da nas ne grдите i da nam pomognete!

6. Svakako bih želio znati približnu cijenu našega Arcus Triumphalis²⁰, da se spremim!

7. „Kivot“²¹ u ljubljanskoj crkvi²², mislim da je uopće prvi u njihovim crkvama koji valja. (Kivot od grčkog Kibotos. Kibotos: Truhe, Schrank,

poklonjene lijepe hrastove klupe za crkvu, 20 komada, trudom i nastojanjem župnika kroz 7 – 8 mjeseci. Klupe su masivno građene, od slavonske hrastovine, i sigurno vrijede 30.000 Din. Njihova je kratka povijest ova: imala ih je trgovačka komora u Sarajevu u svojoj dvorani. Kad su komorski vijećnici postali veća gospoda naručili su kožnate fotelje, a klupe su ‚prodali‘ Franjev.[ačkoj] Bogosloviji za 6000 Din.; nu pošto Bogoslovija nije imala mjesta da ih odmah upotrebi, poklonjene su crkvi Sv. Ante u Beogradu. Prevoz je u svemu zapo do u crkvu 1520 Din. (50 % popusta, ministar dr. Mehmed Spaho.) Čuje se, da su se u Sarajevu neki ‚bunili‘ radi ovoga na provincijala, mnogopošt. Fr Mar[i]jana Jakovlje[vi]ća: daroviti ljudi koji ne znaju raditi, ne će, ili nemaju, pa im energija izlazi na – inad!“ *Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad*, str. 103. Na istoj str. uz gornji tekst priložen faksimil Markušićeve zahvalnice za darovane klupe: „Zahvalno pismo beogradske crkve sv. Ante“ iz: *Glasnik sv. Ante* XXXIII (1938) 3, str. 94.

¹⁹ Janez Vrećar, rezbar i stolar.

²⁰ Vjerojatno se radi o dokončanju prezbiterija s kipom Krista na nadvojem (slavolukom) nad oltarom. Vidi *P* 387 od 17. VIII. 1938.

²¹ kivot (ćivot) (grč.) – kovčeg; (pravosl.) – relikvijar; škrinja u kojoj se čuvaju moći (mošti). Plečnik je Markušiću poslao fotografiju kivota za pravoslavnu crkvu u Ljubljani; crtež je u njegovoj školi crtao njegov srpski student Jovan Krunić.

²² Crkva svetih Ćirila i Metodija, srpsko-pravoslavna crkva, izgrađena 1936. god.

Arca.²³ Grčko h Srbi izgovaraju v: Bizant – Vizant, Babilon – Vavilon, Abram – Avram, kibot – kivot.)

==

==

Vi niste ispali iz kalkula ljudi, niti ćete ispasti, nego su ljudi otisli [!] u stranu, a u tom kalkulu niste nikad bili, vjerojatno ni u dobi od 28 godina (bečka izložba sa P. Verkade-om)²⁴. Kako ćete biti u kalkulu s ljudima, kojima je najviši ukus (i jedini svet), da na krevet[u] drže figure svinjskih balerina i fauna. (Koliko inače uvrede za svinjsku umjetnost i obzirnost?) Ja ne govorim radi grjehote, već radi idiotskog ukusa! Šta velite za ona predavanja, i ja sam svjedok sličnih. Današnja generacija (veliki dio) nema pameti, ali ima – kuraž. To je glavno što daje današnja škola – neku preveliku samosvijest i megalomanstvo. Predavač laže slušačima riječima, a oni njemu – dlanom.

To je sad povijest umjetnosti.

Ja sam zato, da napravimo krug dvojice – trojice, pa da se ne damo!

==

==

Kad bi Vi otišli u mirovinu, bilo bi dobro za Vas lično, ali za školovanje generacija ne bi bilo dobro. Sudbina je dobra drveta da izgori na ognjištu, da naprotiv vrba slobodno raste uz potok, jer ne valja ničemu. Tako ćete Vi izgoriti za drugoga, srećom – na slavu božiju i svete crkve!

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

²³ Truhe, Schrank (njem.) – kovčeg, škrinja; arca (lat.) – ormar, kovčeg, sanduk.

²⁴ God. 1905. Plečnik je u prostorijama bečke Secesije priredio izložbu sakralne umjetnosti. Tom prigodom se sprijateljio s beuronskim umjetnikom Janom Willibrordom Verkadejem, koji je u glavnoj dvorani Secesije izradio sliku Istočnoga grijeha. God. 1913. Verkade je oslikao obiteljsku kapelu fabrikanta Johanna Ev. Zacherla (1814.–1888.) u karmelićanskoj crkvi u Beču koju je projektirao Plečnik, a dvije godine kasnije i kapelicu sv. Terezije u istoj crkvi (*Reichspost*, br. 260 od 18. 9. 1928., str. 7). Ova zadnja nije u cijelosti bila izvedena po Plečnikovom nacrtu. Damjan Prelovšek: *Josef Plečnik, Wiener Arbeiten von 1896 bis 1914*, Wien, 1979., str. 189-190; *Beuroner Kunst in der Wiener Secession 1905–2005*, Katalog zur Ausstellung in der Erzabtei Beuron, Beuron, 2005., str. 34-38.

P. S. Šaljem na karti natpise za Gospin Oltar* i za Stup Križa. Ali držim da se Vašim natpisima ne da ništa nadodati. Tek ih ponavljam, sa navodom izvora, da se može točno kontrolirati izvođenje u kamenu – prema knjizi.

Beograd, 22. I. 1938.

[Na priloženoj karti:]

Gospin Oltar:

1. *Ne timeas Maria
invenisti gratiam.*²⁵
(Luk. I., 30.)

2. *Ecce ancilla Domini
fiat mihi secundum
verbum tuum.*²⁶
(Luk. I., 38.)

3. *Et qui creavit me,
requievit in tabernaculo meo.*²⁷
(Lib. Eccl. XXIV., 12.)

+++ (?) 4. *Et in habitatione sancta,
coram ipso ministravi.*²⁸
(Libr. Eccl. XXIV., 14)

²⁵ Ne boj se, Marijo! Ta našla si milost u Boga. (Lk 1,30)

²⁶ Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi! (Lk 1,38)

²⁷ Markušić izvor citata navodi prema Vulgati Sir 24,12; prema grčkom izvorniku, međutim, i prema modernim prijevodima ovo mjesto je Sir 24,8: ... i koji me stvori, odredi mjesto za šator moj.

²⁸ Citat kod Markušića prema Vulgati Sir 24,14. Doslovan prijevod s grčkog glasio bi: „i na svetom mjestu postavila svoj dom“; u modernom prijevodu ovo mjesto glasi: „i potom se nastanila na Sionu“ (Sir 14,10). O problematici prijevoda Knjige Sirahove vidi *Jeruzalemska Biblija*, izd. Kršćanske sadašnjosti, Zagreb, 1996., str. 970, b.

5. Zdravo Marijo, Milosti puna,
Gospodin s Tobom!

Stup Križa:

1. Defecerunt oculi mei in eloquium
tuum, dicentes: quando consulaberis me?!²⁹
(Psal. 118, 82)

²⁹ Oči mi čeznu za tvojom besjedom: kad ćeš mi donijeti utjehu? (Ps 119,82).

Gospin oltar u crkvi sv. Ante u Beogradu

Za jedne propovijedi čuo sam ovo: da treba molitvu pretvoriti u rad, a rad u molitvu! Kod govornika je to značilo da treba raditi i moliti. Kad se to isto lijepo naglasi, znači: tko hoće dobro i Bogu ugodno da moli, uz molitvu mora i žrtve podnositi u svom staleškom i kršćanskom zvanju!

Trudeći se mi u Beogradu, uprava crkve i puka, da izgradimo crkvu sv. Ante, uz neimaštinu naroda, veliku svjetsku privrednu krizu, koja je izbila 1931, razne smetnje i protivljenja, te začudna i nepojmljiva oglašivanja mnogih, i od onih koji su naši, mislim da su nam žrtve velike, i da će nam biti nagrađene na uspjehu crkve! A naše uz to molitve da će biti pribrojene molitvama onih koji imadoše silnu vjeru što planine prenosi!

Oltar Gospin za našu crkvu ni u kojem pogledu nije sporedna i malena stvar, te kad bi svi znali što je ona zapravo, morao bi se netko naći, društvo ili pojedinac, koji bi rekao: naručujte, pokriva se 20.000 Din. koji fale! I zaista kad se na dan blagoslova oltara pročitaju darovatelji koji su omogućili da se naruči i podigne Oltar Gospin; ili svejedno kad se oni ne bi nikad objavili i pročitali, ali kad samo vide podignut oltar, svakom će srce biti puno i prepuno: da je i njegov kamen tu — u toj svetinji, ponosu i ljepoti Crkve i naroda!

Oltar Gospin mora doći, ipak ima svijeta koji žrtvuje, i koji od svojih usta otkida, a ne od obilja što preostaje! Mi uostalom od suviška novaca, kome oni pritiču, nismo ni tražili, inače bi se okrenuli drugamo, a ne onamo kud smo. Mi smo pitali, da li tko ima srca i ljubavi, svijesti, solidarnosti i dobre volje, te smo tamo tražili, ako se što može dati. Očekivali smo pomoć od velikih duša, koje su to vjerom. I ta će pomoć doći, jer ih ima još i gdje se nadao ne bih.

Fra Josip Markušić.

Zahvalno pismo beogradske crkve sv. Ante

U mjesecu siječnju ove godine (18 I) stigle su nam crkvene klupe iz Sarajeva, masivno građene od slavonske hrastovine, lijepe i pristale, 165 cm. duge (velike), 20 komada, ali bez klecala i podijuma (koji će se kasnije morati nadodati: na dobročinitelja po jedna) — dar franjevačke bosanske Provincije u Sarajevu, preko provincijala mnogop. oca Fra Marijana Jakovljevića.

Franjevačkoj bosanskoj Provinciji, koja se ovolikom pažnjom obazire na svoje, gdje god se oni nalazili: blizu ili daleko, ja se ovim u ime crkve i beogradskog puka Sv. Ante, te u ime sve braće ovdje i po Srbiji, iskreno zahvaljujem!

Kad nam stigne Oltar Gospin, doći će i veliki križ od bronca sa kamenim stupom, umjetnički rad, za razne crkvene funkcije, na tom će svetom stupu pred križem godinu dana, od dana kad se postavi, goriti voštana svijeća ili uljanica svjetiljka, uz našu određenu svagdanju molitvu, za dobro i napredak, te svetu ustrpljivost, franjevačke bosanske Provincije, koja je preko svojih silnih potreba i naše vidjela!

Beograd, u veljači 1938.

Fra Josip Markušić,
župnik Sv. Ante.

[2. II. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 2. II. 1938.

Gospodine profesore,

Danas sam blagosovio dvije krasne voštane svijeće, koje ste mi poslali, i na kojima Vam se zahvaljujem! One su tako krasan dar, meni poetičan i mio, originalno ukusan, da ih ne će lako nestati iz moje sobe, ni za toliko godina! Ljepše su nego 2/3 sobnih nakita i faunskih figurica jednog modernog grada, što treba već početi da se napada!

Glede Gospina Oltara*: i ako ne budu odmah gotove svjetiljke, koje su na oltaru u planu skicirane, svakako moraju biti gotove i stavljene unutra kuke (na dva mjesta) na koje će kašnje svjetiljke doći. (Kad ne bi bile odmah gotove, ovome će se sve pokoriti, naknadno.)

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

[6. II. 1938., fotografija kaleža* biskupa Barage]

Veleč. + dragi gosp. župnik! Za Zagreb³⁰ monštranco, za Begunje³¹ ciborij* odposlal. Za Vas osiguravam neke detaile. Pri [Alojziju] Vodniku ozmerjal Petra³² ker seka loše vaš kapitel. Bože modelira Vašo Madonino. Tale kelih* je bil konačno dovršen, izročen škofu [Gregoriju] Rožmanu. Za biblioteko tečejo detaili 1:20 in 1:1. Za Barje molimo „grevengo“ /: Gereung :/³³ ter reparisam svoje grehe. V šoli je celo vedro mlade krvi – kući so vsakovrstne skrbi – Maček, po ozdravljenju teške influence, koncertira cele noći pod okni – Še Sivko³⁴ pleše kadrilo³⁵ in laja: o pust – ti čas presneti. Vaše klopi, upam pridejo dogledno na vrsto –*

5. II. 38

6. II. Ali ste prejeli sestricam, za Svečnico namenjene svečke?³⁶

Bodite prisrčno pozdravljeni Vaš Plečnik

³⁰ Zagreb – crkva Majke Božje Lurdske.

³¹ Begunje – vidi gore P 217.

³² Peter Toneh, najbolji kamenorezac u radionici Alojzija Vodnika, kasnije Alojzija Jan-kovića. S izradom stupa za tumbu u beogradskoj crkvi Plečnik nije bio zadovoljan; taj je posao bio povjeren kamenorescu Tonehu, kojega je Plečnik inače veoma cijenio.

³³ Gereung, Reue (njem.) – kajanje.

³⁴ Sivko, Plečnikov pas.

³⁵ kadrila (kvadrilja) – francuski društveni ples iz 18. i 19. st.

³⁶ Vidi Markušićevo pismo od 8. II. 1938. (P 349).

[8. II. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Primio sam dvije krasne svjećice pred Svijećnicu³⁷, koje sam blagosovio i metnuo u svoju sobu, jer sam mislio da su moje, nu danas pročitavši u pismu da su one poslate Sesticama, odmah sam ih predo, žalostan što nisu moje! Sestrice Vam se puno zahvaljuju.

(Vama sam piso 2. II. da sam primio svjećice.)³⁸

Uz Gospin Oltar* ako odmah ne dođu dvije projektovane zidne svjetiljke, sama aparatura na kojoj će svjetiljke visiti mora biti odmah gotova i s oltarom namještena! (Inače bi ovamo naknadno vrtili stijene ko za lovačke trofeje.)

Veseli me kad Vi nekoga „ozmerjate“³⁹, ko Vodnikova Petra⁴⁰, jer je samo tako moguće uputiti obrtnika, da se približi umjetniku. Inače bi sve prošlo zidarski, da se pogreške ispravljaju malterom, a katkad – ni njim!

Uz pozdrav i štovanje:

Beograd, 8. II. 1938.

Fr Josip Markušić

³⁷ Svijećnica – katol. blagdan (2. veljače), Prikazanje Gospodinovo.

³⁸ Vidi gore pismo od 2. II. 1938. (*P* 347).

³⁹ ozmerjati (slov.) – grditi.

⁴⁰ Peter Toneh – vidi gore *P* 348.

[19. (18?) II. 1938., pismo]

Velečastiti in dragi gospod župnik!

Pošiljam alternative za razporeditev sarajevskih klopi⁴¹. Ne morem najti mnogo drugih načinov. Kar si izvolite, prosim, vrnite, da narišemo, če treba tudi event. podium teh klopi. Po mojem dosedanjem spoznanju začenja učinek prostorov pri tlaku – s praznoto spodnjega dela – Sevė v in za prakso nemogoča stvar:

Na priloženih planih naznačeno je tudi mesto, na katero bi mogel biti postavljen tudi križ. [Alojzij] Vodnik bo dal za malo ceno tudi na beton pritrjeno = platirano veliko, monolitno ploščo kot del pavimenta pod steber – Na to ploščo morete pogrniti žalno preprogo, vse obstaviti s cvetjem, svečami etc. Mnenja sem da more to vse predstavljati lepo, dostojno tumbo*. Kapitel že leštijo, bogato kaneliran steber dtto. Za zgornjo ploščo črtamo ravnokar črke, napise. Križ je domala gotov, pritrditve iz pocinjenega železa dtto. Hvala bodi Bogu – sanjam da bo vse srečno izpadlo, da boste imeli bratje naši veselje, krščani zadovoljstvo – neka me Gospod usliši! Madona v 1/2. velikosti modelirana Mislim da Vam Božo [Pengov] v kratkem pošlje v aprobacijo foto – mogoče pridete tozadevno sami v Ljubljano. Mreže = rešetke se polagoma kujejo. Žmuc⁴² dela lepo – vendar ne priganjam, ker se bojim, da z menoj samim ne bom zadovoljen. Detaile za 3. rešetka hočem prihodnje dni ponovno pregledati, pa potem tudi te dati v izvršitev. Moje vprašanje in Vaše potrditev prejema /: kako da sem to tako pozno^x prejel ./ sreči so se križala. Mučno ponekod – Ali mi si ob priliki pomagam! Bodite prisrčno pozdravljeni!*

Vaš stari – ali Vam vedno zvesti Plečnik.

18. febr. 38.

^xdatirano z dne 2. febr. prejel prihodnji dan, ko sem moje vprašanje poslal 19. II. Pozdravljeni!

⁴¹ Sarajevske klupe – vidi Markušičevo pismo od 22. I. 1938. (P 346).

⁴² Rafael i Alojzij Žmuc.

[22. II. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Hvala Vam na svemu! To je malo što Vam dajem, zapravo nije ništa, ali je iskreno!

Kanim tamo doći, ako Božo [Pengov] može čekati, oko prvoga. Ako li je šteta da čeka, došo bih prije.

Primio sam od Bože 3 fota Madone, i cijenu za kip 17.000 Din., osim kovina. (Kovinski dijelovi, nimbusi, neka budu dobro zlatni, za oživljavanje okoline u sumraku, i radi „blage vijesti“.)

Kip S. I. Bio je 12.000 Din. + „ozade“⁴³ 2000 Din. (14.000 Din.), visina 2.50 m.

Vi odlučite suvereno o cijeni, s mojom izričitom izjavom. Ne bih htjeo da umjetnik badava radi, ukoliko mogu platiti. Štogaod Vi reknete platit ću, ako reknete i 20.000! (Samo Vi radite na „Knjigu Božiju“, nu kad bih imao 500.000 Din. došo bih i k Vama da ponudim, ali ne radi Vas, nego radi sebe, da mi – obraz ne gari!)

Vraćam plan za raspored klupa (sarajevskih), dvije varijante. Ja sam za plan, obilježen sa crveno II., to jest: za onaj gdje su klupe poredane 4 x 5. (Ili ako ide treća varijanta: 3 + 7 + 7 + 3, u obliku lastavičijih krila: da su po 3 klupe sa strane gore prema svetištu, a srednji trup, nadodavanjem, (produžen prema križu, koga mislim da se stavi dolje, zašto Vas osobito molim!)

Krasnu „tumbu“, Vrtić Sviju Svetih, postavio bih usred crkve, u osi najdonjih niša, dakle prema ispovjedaonicama, ondje otprilike gdje sam obilježio sa dvije poprečne crte u planu. U blizini bi bile i klupe, da svijet može kleknuti kraj križa. Sad sam za tu Vašu prvu misao iz slijedećih razloga:

- a) Križ tu postavljen ne bih [!] smetao vidiku na Glavni Oltar*.
- b) Svijet će mnogo paliti svijeća za pokojne, pa da je bliže vrata.

⁴³ ozadje (slov.) – pozadina, zaleđe.

c) Što sam mislio da će smetati procesiji, kad ide ravnom crtom od sve-
tišta dalje, ne će smetati: procesija ili ide razdijeljena u dva reda (dakle oko
križa), ili ako je to preširoko, neka ide jednom stranom, a drugom se vrati.

d) Ako je „Requiem“*, dolazak svećenika od oltara do križa da pjeva
opijelo, prije mi se činilo predaleko, ali sada mi se čini da je ljepše: kad
svećenik ide od crkve do groblja (od oltara do križa), pjevajući „De pro-
fundis“*.

e) Da je križ blizu katekumena, prva tajna koja nam je saopćena!

(Osječani su poslali plan crkve⁴⁴ ministarstvu na odobrenje.)

Opet Vam hvala, ali ćete se čuditi da Vam i danas „propriu motu“* izri-
čem hvalu za Veliki Oltar, naročito za tabernakul* i ekspozitorij*, oni su iz
dana u dan ljepši. Nešto nenadmašivo.

Beograd, 22. II. 1938.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

P. S. Zaboravio sam da gor u pismu pitam za mene veoma važnu stvar: na
Božinu fotu nema „Duha Svetoga“, a to će valjda doći?!

⁴⁴ Plečnikov plan monumentalne isusovačke crkve Srca Isusova u Osijeku. Uz crkvu
je trebao biti sagrađen i polukružni samostan te konvikt. Nedovršenu crkvu srušile
su komunističke vlasti 1948. god. i na tome mjestu izgradile gradsku tržnicu. Usp.
Damir Svoboda: *Mrlja na obrazu grada. Gradnja i rušenje Svetišta Srca Isusova na
Gajevoj trgu u Osijeku*, Osijek, 2000.

[24. II. 1938., pismo]

Veleč. in dragi gospod župnik!

– Vse te gospode jaz veliko vidim. Razgovarjam se z njimi previdno. Nočem žaliti, nočem biti žaljen etc. Die Befreiung vom Dienst kostete angeblich genug Schmiergeld⁴⁵ – pa se hiti, to čimpreje izravnati. Mislim da bi bilo prav če rečete: računal sem približno na znesek kot pri prvi figuri – zato prosim da mi pravite stvar za podobno ceno – Zagreb⁴⁶ mu je bil dobro plačan donašam neprestano delo – večje ali manjše – vendar delo – „Glihati“⁴⁷ je neprijetna, odurna zadeva – ali biti uvijek kavalir prevelika žrtva. Bože, skrbi ki si jih nakladamo so muka – pravično je če si te po možnosti odbremenimo. Ne imejte me za ovaduha, če povem, da se mi zdi da sili fant čimbolj v ženitev z Dunajčanko ter mu začenjajo lasje siveti. Pišem o vsem tem „da se ne daste“ kar tako. Dobro bo, če se sebnoporazgovorite – /: veselim se Vas :/ Bolje od mene veste, kako stopajo računi – kako težko je te plačati – Da meni bi bilo najbolj prav, če bi tumba* prišla pred vhod – no to odločate Vi, odločila bo event. praxa. Ako ne bo prav, prenesemo stvar drugam – Inače si kupim, odkupim koloneto⁴⁸ „Crucifissione“⁴⁹ jaz – kjer sklanja Kristus pravico i.e. leva stran bo napisano: respice in me et misere-re mei, quoniam unicus et pauper sum ego⁵⁰. Spredaj: defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: quando consolaberis me.⁵¹ Tretja desna stran: Popule meus, quiud fecit tibi aut in quo contristavi te, responde mihi⁵² –

⁴⁵ Die Befreiung vom Dienst kostete angeblich genug Schmiergeld (njem.) – Oslobođenje od [vojničke?] službe stajalo je navodno dosta mita.

⁴⁶ Božo Pengov je radio također za Zagreb (vjerojatno se misli na kip sv. Josipa za kapelicu Sv. Duha). Plečnikova primjedba odnosi se na cijenu za kip Krista namijenjen beogradskoj crkvi.

⁴⁷ glihati (slov.) – nagađati se, cjenjkati se.

⁴⁸ koloneto (colonna, colona), stup tumba na kojem stoji Krist.

⁴⁹ crucifissione (tal.) – raspeće; raspelo; lik Krista na tumbi (sarkofagu, katafalku).

⁵⁰ Pogledaj na me i smiluj se meni, jer osamljen sam i nevoljan (Ps 25,15-16).

⁵¹ Oči mi čeznu za tvojom besjedom: kad ćeš mi donijeti utjehu? (Ps 119,82).

⁵² Narode moj, što sam ti učinio? Čime sam te zamorio? Odgovori mi (Mih 6,3).

*zdelo se mi je to lepo – človek more ogovoriti s tem Boga – Bog na križu
človeka.*

Več za danes ne vem. Bodite z Bogom Vaš Plečnik

24. II. 38.

[25. II. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Prema Vašem pravo poslovnom i mudrom savjetu, piso sam danas Boži [Pengovu]:

(Kip S. I., kojeg ste napravili, visok 2.50 m, isto pozlata na poliment*, stajao je 12.000 Din. + „ozade“ 2000 Din., ukupno 14.000 Din. Sada ovaj kip, istih uvjeta, 17.000 Din.

Ja sam radeći za nabavu oltara* Majke Božije računao sa približnom svotom, kao i za prvi kip, stoga Vas molim, da mi i za ovaj kip stavite podobnu cijenu!)

--

Gospodine profesore, ja sam Vam za sve zahvalan! Koliko se veselim Oltaru Majke Božije, toliko se veselim i križu sa stupom, te svim natpisima na oltaru i na križu! Mene natpisi naročito interesiraju i vesele, kao i one svjetiljke na oltaru! Čudim se toj inventivnosti, ali sve je to od Boga! Vi ste našli sretan izvor svake pomoći, mudrosti i zdravlja. Ne treba ni to tajiti – i vjeran ste bili.

Odani štovatelj:

Beograd, 25. II. 1938.

Fr Josip Markušić

[27. II. 1938., razglednica, motiv: Dubrovnik]

Beograd, 27. II. 1938.

Gospodine profesore,

Naučio sam od Vas raditi: festina lente!⁵³

Primio sam i posljednji plan za raspored klupa i Kalvarije, ja primam.
Radujem se.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

⁵³ Festina lente! (lat.) – Žuri se polako, tj. ne pre nagljudj se.

[8. III. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Sinoć sam stigo kući, zdravo i veselo. Na svemu Vam se zahvaljujem: iskazima ljubavi i naročitim uslugama, a osobito na večeri i krasnom noćnom razgovoru! Recite Vi da niste zdrav i mlad, to jeste; jer što Vi izmišljate u radu, to se ne može inače, osim zdrav i mlad.

Bože moj, bio sam u nedjelju na Sv. Duhu⁵⁴: čujte, ono je vanredno krasno! Dezentna i slatka ljepota za Sestre. Vanredan uspjeh sa kontrastom zlata – bakra (plafon) – bijele karare* i podpečana*! Držim da je Sv. Josip⁵⁵ uspio: patrijarha sa štapom. Sestre čisto drže. One Vas štiju i sve Vaše iskreno vole, čudim se! (Ali onog raspeća nema, a unutra tabernakula* pokvarena na ignorantski način, bez krivnje Sestara. Neko je drugi to izveo, kao da bi mati ubila dijete – na slavu božiju.) Inače je kapelica ordinarna, nu Sestre misle s vremenom sve obnoviti.

U Vrbanića ulici⁵⁶ nije dobro: dva su stupa oblijepljena fasadnom ciglom okomito, vertikalno, dakle nije zidanje, već šaranje, i to samo gornje dvije trećine stupa, a donja trećina ko putast konj (mit einer Blässe⁵⁷). Ploče kamene sa natpisima, stavljaju se na te fasadne cigle, valjda kao na odlično mjesto. Predo sam im onu „lunulu“*, oni će naručiti.

Danas sam poslo Žmucu⁵⁸ 2000 Din. (dviهجiljade), Božidaru P.[engovu] 1000 Din. (hiljadu) – avansa*. Boži više ne ću slati, ako ne spusti na 14.000. A Žmucu, čim ustreba, javite da pošaljem!

Sa štovanjem i pozdravom!

8. III. 1938.

Fr Josip Markušić

⁵⁴ Plečnikova kapelica Sv. Duha u zagrebačkoj bolnici napravljena 1937. god. Bolnicu su vodile sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskog. Nakon rata kapelica je zatvorena, sestre su u samostanu sačuvale samo dijelove oltara.

⁵⁵ Sv. Josip – kip na glavnom oltaru kapelice Sv. Duha, djelo Bože Pengova.

⁵⁶ Vrbanićeva ul. – Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu (Vrbanićeva 32) – vidi gore P 260.

⁵⁷ mit einer Blässe (njem.) – s bljedilom.

⁵⁸ Rafael i Alojzij Žmuc.

[13. III. 1938., pismo]

Moj visokospoštovani in dragi gospod župnik!

Res Bog bodi zahvaljen za veder, miren, tako prijateljsko prisrčen večer Vašega gostovanja pri meni. Ne morete si misliti, kako redko je pri meni veselje – Velika sreča moja je, da imam zavetišče v šoli – /: razun, da bi bil brez nje najbrže že davno od gladu umrl :/ čeprav je ob enem včasih silno grenko in morebiti vobče, mojemu delu v škodo. Odkar sva bila skupno pri Boži [Pengovu], nisem bil več tam. Mladeniču⁵⁹ želim vse dobro, posebno pa zdravo pamet /: razun :/ Več za danes ne rečem. Tempora mutantur⁶⁰ – Svojčas so peli na Dunaju: es gibt nur a kaiserstadt, es gibt nur a Wien – es gibt nur a Lumpenstadt und das ist Berlin⁶¹ – Kako smo vendar ljudje, človeki smešni – ali ne?

Bodite z Bogon. Za danes bodi dosti Vaš Plečnik

13. marec 38

čudno, kako si je spletla Providentia kazen za greh, za eksekucijo kazni pa zopet strastne, slepe može – in navzlic vsej očividnosti nas „ne sreča pamet“ –

⁵⁹ mladenič (slov.) – mladič, momak. Ovdje i na drugim mjestima: Božo Pengov.

⁶⁰ Tempora mutantur (lat.) – Vremena se mijenjaju.

⁶¹ es gibt nur a kaiserstadt, es gibt nur a Wien – es gibt nur a Lumpenstadt und das ist Berlin (njem./austr.) – Ima samo jedan carski grad, ima samo jedan Beč – ima samo jedan šljam od grada, a to je Berlin.

[17. III. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Čestitam imendan, da nas Bog pomogne i sv. Josip patrijarha!

Ja Vam iskreno moram reći, da ste Vi sebi sa svakom crkvom napose podigli istiniti spomenik molitve, dokle one traju, naročito s našom crkvom u Beogradu!

Nadalje sam veseo s okolnošću, što Vi imate svoje đake, i što tako bez sumnje vršite vrlo bogat utjecaj ne samo na njihov umjetnički ukus i dar, već i na duše. I na mene ste sama djelovali, za što sam zahvalan božijoj providnosti i Vama! Ja istina nisam posto umjetnik arhitekt, pa niti dobar poznavao te umjetnosti, jer sam se nažalost s Vama upoznao odveć kasno; ali sam ipak zaradi poznanstva i nekog dodira s Vama, došao do korisne i velike spoznaje: da je crkvena umjetnost, naročito arhitektura, važan dio kršćanske pobožnosti i molitve, te dobar stup vjerovanja, a to ću ipak upotrebiti u korisno nastojanje, što ne može ostati bez korisna efekta.

Budite veseli skupa sa mnom! (Kamo P. Verkade⁶², da nam pruži dokaz vesele ljudske slobode?!)

Sa štovanjem i pozdravom!

Beograd, 17. III. 1938.

Fr Josip Markušić

⁶² P. Willibrord (Jan) Verkade, benediktinac, slikar, književnik – vidi gore P 342.

[19. III. 1938., dopisnica; motiv: Raspeće⁶³]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

19. III. 1938.

Prilika je da Vas zajednički pozdravimo, i sa iskrenim štovanjem!

Fr Josip Markušić

Gizela Šuklje⁶⁴

⁶³ Na dopisnici dodatno rukom napisano: „Ovaj križ se nalazi u našoj crkvi na Badiji“. Riječ je o franjevačkom samostanu na otoku Badiji kod Korčule gdje se u baroknoj kapelici crkve Gospe od Milosti nalazi križ iz sredine 15. stoljeća koji je izradio hrvatski kipar drvorezbar Juraj Petrović.

⁶⁴ Gizela Šuklje – vidi gore P 319.

[21. III. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Šaljem formulare, da mi gosp. brata Žmuc, odmah, tačno prenese ovo-me, netaksirano, naprava [!] račun, ne više i ne manje, već na 4500 Din. (četeriipohiljade), za kovane prozorske mreže na crkvenoj sakristiji*. (Ja ću taksirati).

(Ovaj ću novac, kad od Žmuca dobijem račun, dignuti na jednom ministarstvu, i njih avansirati*.)

(Šaljem Vam raspored naše Velike Nedjelje⁶⁵, tako je ovdje potreba raditi, obavijestiti, jer je narod bez tradicije, klipljem dotjeran u Beograd.)

Sa štovanjem i pozdravom!

Beograd, 21. III. 1938.

Fr Josip Markušić

(Preko Vas šaljem za braću Žmuc, da mi oprostite, jer im ja ne bih umio razložiti.)

⁶⁵ Priložen letak „Raspored Velike Nedjelje u crkvi Sv. Ante u Beogradu“. Velika nedjelja, Veliki tjedan ili Nedjelja Muke Gospodnje, u crkvenoj liturgiji razdoblje od Cvjetnice do Uskrsa.

[26. III. 1938., fotografija stupa tumbe*]

Spoštljiv in prisrčen pozdrav! Plečnik

26. III. 38

[29. III. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Javljam da je gore u sobi nad sakristijom* (riznica) 7 prozora koji se imaju zatvoriti željeznim rešetkama (mrežama), ne 6 – dakle ima ih gospodin Žmuc 7 praviti! (Jer gdje su dolje u sakristiji ulazna vrata iz prezbiterija*, tu je gore sedmi prozor.)

„Mladenič“⁶⁶ je u nedjelju, 27. III., bio ovdje. Imo je, kaže, ići školskim Sestrama u Zemun⁶⁷ da pogleda kapelicu, za koju da je ministar dr. [Anton] Korošec naručio kip Bl. Dj. M., preko kanonika dr. Kimovca⁶⁸.

Bio sam jučer na izložbi „sviju vjekova“⁶⁹, lijepa je, ali nije nedostiživa ni od samih – barbara. Mene nije odveć zanjelo, koliko je bilo dima nema vatre. (Vjerujem, kad bi za ovo čula „cenzura“ da ne bi valjalo. Tako je punuo vjetar od preko mora.) Ali dakako, naši „ličilci“ i „lončari“ nemaju prava da se idu vagati s onim tamo stvarima, kako čine pred fudbalskim majstorima i kibicima. Nu ako oni ne mogu, ima odabranih talenata. Htjeo sam reći, da se ja ne bih dao impresionirati, ako je velikaš kesi, da mu se ja divim!

Beograd, 29. III. 1938.

Fr Josip Markušić

⁶⁶ mladenič – Božo Pengov.

⁶⁷ Mariborska provincija Školskih sestara pod vodstvom vrhovne predstojnice s. Angeline Križanić otvorila je 1928. podružnicu u Zemunu. Vidi S. Željka Dramac: *Školske sestre franjevske Krista Kralja Bosansko-hrvatske provincije Prečistog srca Marijina*, str. 36, 136.

⁶⁸ Franc Kimovec (1878.–1964.), crkveni glazbenik, kanonik.

⁶⁹ O izložbi bilježi Markušić u ljetopisu beogradskog samostana sljedeće: „Dne 27. III. u Muzeju Kneza Pavla u Beogradu otvorena talijanska izložba ‚portreta sviju vjekova‘. Posjetio sam izložbu 28. III., i ponovno 2. IV. Majstorske stvari jesu, ali koliko je dima nema vatre. Pretjerana reklama. Osim 45 komada do 50, ostale su stvari mogle ostati kod kuće, naročito one koje su poznate iz sviju udžbenika. Ali taki je punuo vjetar! Da Bog da da se upamti kojim pravcem puše!“ Chronologia domus seu Conventus S. Antonii Patavini de Belgrad, str. 104. O Muzeju kneza Pavla vidi Radina Vučetić: Muzej kneza Pavla – izlazak Beograda na evropsku kulturnu scenu, u: *Tokovi istorije* (2004), 1-2, str. 23-43. У: Изложба италијанских портрета, u: *Уметнички преглед I* (1938) 4, str. 127; П.[авле] В.[асић]: Изложба италијанског портрета, u: *Уметнички преглед I* (1938) 6-7, str. 221-223.

[9. IV. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 9. IV. 1938.

Gospodine profesore,

Nekom su kardinalu predbacili aristokrati da je u djetinjstvu čuvo krmke. On je odgovorio: da je to istina, ali da je ipak sada kardinal rimske crkve. A onaj aristokrat, koji mu to predbacuje, da je čuvo krmke kao on, da bi ih čuvo – i sada. Mi nemamo umjetnosti kao „oni“, ali imamo samosvijest. A oni da su stražari na istočnoj granici Evrope 500 god., kao mi, pito bih ih za portrete! Nu svejedno, kako bilo, ali barem to nismo, da nas kupuju za stakalca, i to baš svakakvi Evropljani.

Hvala Vam na lijepoj uspomeni za Cvjetnu Nedjelju!

Čuo sam od o. Grabića⁷⁰ da radite već svijećnjak za Gospin Oltar*. Hvala!

Mislim da će sve biti dobro, tek se bojim za „mladeniča“⁷¹, da ga pri radu Gospina kipa ne prenese samopouzdanje! (Ko onaj što je htjeo pjan uzjahati na konja, pa zvao u pomoć sve Svete. A kad je odletio preko konja nekoliko metara, onda je molio da pola Svetaca ide spavati. On da će se opet držati plota.)

Što radite za Zagreb, koliko mi je drago, toliko me je strah. Tamo imaju i babe posla.

Sutra nam je Cvjetnica, pjeva se Muka Isusova na hrvatskom jeziku, starinskim bosanskim napjevom. Bože, kako je lijepo?!

(Dolje kavanski šlageri za dinar trinkgelda*! Hil Heiter⁷²!)

Sa štovanjem i bratskim pozdravom!

Fr Josip Markušić

⁷⁰ Fra Petar Grabić – vidi gore *P 127*.

⁷¹ mladenič – Božo Pengov.

⁷² Hil Heiter! (njem.) – Markušićeva parodija nacionalsocijalističkog pozdrava „Heil Hitler!“. U samo vrlo grubom prijevodu mogla bi glasiti: „Zdravo veselo!“

[13. IV. 1938., pismo]

Visokospoštovani gospod župnik, predragi prijatelj! 12. mojih pridruži se gradbenikom, ter odpotuje jutri v Beograd na exkurzijo – Vodi jih prof. Dr. Kasal⁷³ /: baje Jevrej po krvi, po rojenju Čeh :/ statik. Moji so me vabili – ali na tako svete dneve ni spodobno hoditi na „znanstvene“ exkurzije. –

Zagreb⁷⁴! Vem „verlorene Müh‘ und Plag“⁷⁵ – Mislim pa, da je problem rešen zanimivo, kapela je v kriпти ter sega v nadstropje i.e. v bodočo cerkev – Bila bi tudi iz te vidljiva in za molitev uporabna.*

Spoznal sem, da sem pri Vašem stebru⁷⁶ zagrešil veliko napako, pa sedaj je stvar ireparabel – Bog Vam daj srečne velikonočne praznike! Kako rad, od srca rad bi poslušal Vaše bosanske pesmi in molitve! Ali kje? Nimam toliko znanih, da bi si upal te prositi za radio.

Bodite z Bogom! Vaš sem in ostanem! Plečnik

12. aprila 38. –

13. IV. Bil sem dopoludne pri bogataših na Bledu⁷⁷ – Že se solnči tam ves mogoči, „mist“⁷⁸ iz celega sveta – Hvala Bogu da sem zopet pri mizi!

⁷³ Ing. Miroslav Kasal (1884.–1945.) je od god. 1933. predavao statiku na ljubljanskem Tehnikumu.

⁷⁴ Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

⁷⁵ verlorene Müh‘ und Plag‘ (njem.) – uzaludna muka i patnja.

⁷⁶ Odnosi se na stup na tumbi (katafalku, sarkofagu).

⁷⁷ Misli se na dvorsku damu Eleonoru Šverljugu i njezin krug. Vidi gore *P 132*.

⁷⁸ Mist (njem.) – smeće, ološ.

[15. IV. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 15. IV. 1938.

Gospodine profesore,

Čestitam svete uskrzne praznike! Kako sam veseo i raspoložen da Vam to mogu učiniti, najviše u tom vidu, što sam se s Vama i Vašim radom u životu sreo i upoznao!

Primio sam plan zagrebačke lurske kapelice, na čemu sam Vam osobito zahvalan! Opet riješen jedan sasvim nov problem, barem za mene: Bog je pećinu stvorio, a majstor ju tek može kombinirati. Kad počme oponašati, kao što su obične lurske špilje, onda kaže da je i on „stvorio“ pećinu. (Ero similis Altissimo.⁷⁹) Držim da je sve veoma uspješno. Zavidim. Ali dakako svemu tome trebaju detalji, a to je dobro, da im stavite uvjete: ili sve točno, ili da se baca. A što su dosad učinili, da reknu da je pravio zidar, a ne arhitekt! (Ništa gore i ružnije nema, nego lijepu stvar nagrditi. Prašina nikad tako nije ružna na cesti kao u crkvi. Na vojničkim kundurama ne opaža se toliko blato kao na „boksu“^{*}.) Tamo je naime vrlo loše. Moderne električne lampe, kavanske, sa onim plafonom iz oficirske minjaže*, i upisnom knjigom sa babom kao špikerom, djeluje na pobožnost [!] kao angina (ko ju je imo pa zna).

Neka dođu ljubljanski izletnici: što izgube ostavljajući obrede Velike Nedjelje, ne će nikad uhvatiti na izložbi „sviju vjekova“, a ovamo će uhvatiti tek ono, što im se sugerira kroz dva mjeseca. Nu ako sugerirate magarca [!] da je slama dobra za jesti, on će se moći osjećati sitim, ali će – krepiti.

Vaš vijekom odani:

Fr Josip Markušić

⁷⁹ Ero similis Altissimo (lat.) – Bit ću jednak Višnjemu (Iz 14,14).

[23. IV. 1938., razglednica; motiv: glavni oltar* u crkvi sv. Ante, Beograd]

1938.

Beograd, 23. IV. 1938.

Gospodine profesore,

Danas sam poslo čekom Crkve Sv. Ante za Brata Žmuc

Tyršova c. 23.

2500 Din. avansa* za radove (prije 200 Din., svega dosada 4500 Din., a hvala Vam za brzo posredovanje one njihove namire⁸⁰!)

Pax et bonum!⁸¹

Fr Josip Markušić

⁸⁰ namira – ono čime se namiruje neka potreba; priznanica kojom se potvrđuje primitak novca.

⁸¹ Pax et bonum (lat.) – Mir i dobro!

[25. IV. 1938., pismo]

Visokočastiti in dragi moj gospod!

Takó je, no, – vse je narobe okolu mene – najbrže sem pa tudi jaz Narobe /: ondan taxiral me je nekdo za bohema :/ zato prosim odpustite, ker se tako zakasnelo oglašam! Žmuc⁸² dobil je sedaj zapored različna naplačila – ni torej v nikakih potrebah. Kadar mu je novac potreben, dovolim si zanj Vas ali druge nadlegovati – to pot ste bili predčasni – no, nič zato.

Videl sem pri Boži [Pengovu] sestavljati les za Vašo Majko B. izročil sem mu v pozlatitev mojo: Ecce ancilla Dom.⁸³ ki jo je pred mnogimi leti rezal na Dunaju, brez dvoma že zdavnaj mrtvi slov. kipar – živeč tam v največji siromaščini – in res svetniško. Bil je ideal tretjerednika. Misli se na to da bi za sv. Mihaela⁸⁴ mogla biti v bodoči pritlični dvorani prosvetni na Barju⁸⁵, prva majniška pobožnost. Žmuc hiti z drobnim svetostankom za tje in večno lučjo /: za katero uporabim moj stari bosanski mlin za kavo, ki je lepo, ročno trasiran – sem kot branjevec, ki uporabi vse – škoda, da vi vse take stare krasne izdelke pravih artistov ne estimirate in zbirate. Iz mojega bosan. mlina postane famozen steber!*

V izvršitvi je tudi lesen model osiješke cerkve⁸⁶. Bog zna zašto sam toliko hladan ob misli na to stavbo! Prijelo me je med prazniki v šoli – Sedaj je narejen projekt podeželske, vaške cerkve⁸⁷ – kopijo dovolim si Vam poslati

⁸² Rafael i Alojzij Žmuc.

⁸³ Ecce ancilla Domini (lat.) – Evo službenice Gospodnje (Lk 1,38). Riječ je o Marijinu kipu koji je Plečniku još u Beču poklonio slovenski kipar Jakob Žnider (1862.–1945.). Plečnik je kip kasnije darovao crkvi sv. Mihaela na Ljubljanskom barju. Plečnik se vara jer je bio uvjeren da je Žnider u međuvremenu već bio umro, premda je on u Beču živio još do 1945. god.

⁸⁴ Blagdan 29. rujna.

⁸⁵ Barje – vidi gore P 279.

⁸⁶ Osječka crkva – Svetište Srca Isusova.

⁸⁷ Radi se o nacrtu crkve u okolini Žužemberka, datiran 26. IV. 1938. i objavljen u: France Stelè / Anton Trstenjak / Jože Plečnik: *Architectura perennis*, Ljubljana: Izd. mestna občina ljubljanska, 1941., str. 122-123.

prihodnje dni. Ovih dana začno postavljati veliki stup Immaculate na Št. Jakobskem Trgu⁸⁸. Jedna golema zadeva. Uvidimo – jeli se posreči ali ne. Soho vlil ali naročil vliti Valvasor v spomin zmage nad Turki⁸⁹ – drugič bil je znova postavljen spomenik ob priliki proglašenja dogme Brezmadežne⁹⁰ – tretjič, upam da ne v spomin Hitlerja⁹¹ Največjega. Tri nule: OOO. Pretvorite te tri nule v število 469, = 069 – na žalost pa prvo nulo mi ne moremo preobraziti – Samo Nemci znajo ustvariti iz nule firarja – Ein dummer Witz – immerhin ein Witz⁹² – Biblioteka⁹³ se vleče. Za dve ali 3. leta bo morebiti gotova, Čehi pravijo: z cizih /: fremdes :/ ne teče krev!⁹⁴ Bog zna, zakaj toliko reklame za talijansko izložbo⁹⁵. Članek Novosti⁹⁶ hvala Vam zanj – je ein langes Geschwätz⁹⁷. Ne vem če enpot ali večkrat je vzdihnil Gospod „meni se ljudstvo smili“⁹⁸ – Pristrčno, spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

25. Apr. 38.

⁸⁸ Šentjakobski trg (danas Levstikov trg) u Ljubljani. Stup s kipom Bezgrešne Djevice koji je postavio Plečnik u blizini crkve sv. Jakova u sklopu preoblikovanja trga 1926.–27. god.

⁸⁹ Stup s kipom dao je izraditi Johann Weichard Valvasor (1641.–1693.), slovenski polihistor talijanskog podrijetla 1681.–82. god. u znak zahvale za poštedu zemlje od turskog osvajanja. Kip je djelo salcburškog kipara Wolfa Weisskirchnera.

⁹⁰ Dogmu o Bezgrešnom začecu proglasio je papa Pio IX. 8. prosinca 1854. bulom „Ineffabilis Deus“.

⁹¹ Adolf Hitler (1889.–1945.), vođa njemačke Nacionalsocijalističke stranke, diktator od 1933. godine.

⁹² Samo Nijemci umiju iz nule stvoriti firera – Ein dummer Witz – immerhin ein Witz (njem.) – Glup vic, ali ipak vic.

⁹³ Rad na izgradnji Sveučilišne knjižnice u Ljubljani.

⁹⁴ Česi kažu: (češ./njem.): iz stranoga (čovjeka/tijela) ne teče krv!

⁹⁵ Izložba „portreta sviju vjekova“ u Muzeju Kneza Pavla u Beogradu (Vidi Markušićevo pismo od 29. III. 1938., P 361).

⁹⁶ Nije bilo moguće ustanoviti o kojim novinama i kojem članku se radi.

⁹⁷ ein langes Geschwätz (njem.) – duga brbljarija.

⁹⁸ Žao mi je naroda (Mk 8,2).

[5. V. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Božo [Pengov] moli danas za 2000 D. na avans* (prije sam dao 1000 D.) a ja ću mu odgovoriti da avansa više ne mogu dati, ali da ću cijelu svotu isplatiti ujedamput čim dođe oltar*.

Gosp. Žmucu poslo sam na prijašnje 2000 D. još 2500 D., najviše radi potpisane namire, pa nisam htjeo da bude fikcija ni privremeno. A uistinu sam vidio tamo proljetos svršene poslove, barem za 4500 Din.

Šaljem Vam dvije slike iz naše crkve⁹⁹, zapravo dva večernja pokusa.

Do kraja života uvijek vjerni i odani:

(Hvala na pismu!)

Beograd, 5. V. 1938.

Fr Josip Markušić

⁹⁹ Priložene fotografije s natpisima na poledini: 1. Beograd, 30. IV. 1938. 18 h, na zahodu sunca, hvatanje slike sa sredine crkve. 2. Beograd, 30. IV. 1938. 18 h, na zahodu sunca, hvatanje slike ispred pjevališta.

[10. V. 1938., razglednica s fotografijom modela za Osijek i crtežima svjetiljke za Barje; ispod crteža natpis: *Ampule*: volovski rog, dva bosanska kav. mlina*]

Gospod župnik! Našel sem še dva malovredna bos. mlina in volovski – moreb. volovski rog. Arme Leut' kochen mit Wasser¹⁰⁰ – pa bo to tudi prav prišlo! Zbirejte tudi Vi, da moremo še Vam lepše ustvariti i jeftino! Na večer pripovedoval je nekdo toliko navdušeno o Bosni! Živo sem se Vas neopazno spominjal Pozdravljam pristrčno spoštljivo, bratovsko! Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

10. Maj 38

¹⁰⁰ Arme Leut' kochen mit Wasser (njem.) – Sirotinja kuha vodom.

[22. V. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Bio sam malo na izletu u Jajcu, šaljem ove karte da vidite svu kompleksnost!¹⁰¹ Tamo u franjevačkom samostanu, gdje sam bio mnogo godina župnikom i gvardijanom*¹⁰², napravili su prema Vašem planu (u koliko su napravili) oblaganje refektorije*. Vele da od plana nisu odstupali.

Imam veliku volju da ljetos u augustu odemo tamo, ja i Vi skupa. Došo bih pred Vas u Zagreb, i skupa bi bili u Bosni gdje hoćemo, koliko hoćemo i kako hoćemo, ležerno kao kod kuće; gdje nam se ne dopane, otrest ćemo prašinu s nogu i dalje poći.

A sada Vas nešto molim, a za ovu smjelost da mi oprostite!

U Jajcu hoće da prave na šetalištu blizu samostana kapelicu za križ, prosta kapelica od kamena, otvorena, kao Vaše obične male kapelice na raskršćima sa križem ili nekim kipićem. Kapelica ova u Jajcu da bude sva od kamena, s križem od bronca. (Kamen je tamo atmosferski otporan, lak raditi kao biacit*.) Ali da ima i trpezicu (menzu)* od kamena, koja bi služila za cvijeće, a ujedno i za spuštanje monstrance* na Tjelovo¹⁰³. (Da bude neki uzor za pravljenje ovakih kapelica.)

Ja kapelicu ovako zamišljam:

1. Kapelica visoko do tačke s koje križ visi 228 cm, gore krov od kamena. Cijela širina kapelice 125 cm, širina udubine za križ 45 cm.
2. Križ od bronca pričvršćen na podpešački¹⁰⁴ kamenu krst.

¹⁰¹ Priložene razglednice: panorama Jajca; ulaz u tvrđavu; katakombe; narodna nošnjja.

¹⁰² Markušić je u Jajcu djelovao 1905. kao kapelan, a 1915.–1916. i 1922.–1928. kao gvardijan. HFBL: 364.

¹⁰³ Tjelovo – crkveni blagdan, svetkovina Presvetoga Tijela i Krvi Kristove, Brašančevo; slavi se obično procesijom.

¹⁰⁴ podpešački (podpeški) kamen, prema kamenolomu Podpeč kod Ljubljane (vidi gore pismo od 8. III. 1938., P 355).

3. Menza, u jedinstvu sa blokom kapelice, moguće duga 75 cm x 45 cm, i ako je ljepše još sa uzvišenim postoljem za monstrancu.

4. Mislim da bi došo križ u veličini ovoga moga sobnoga, i točno njegova kopija. (Ako Vi ne mislite drukčije.)

5. Jajce je prvi turistički grad u Bosni, dolaze stranci: treba tu nešto ne samo pobožno, već i lijepo (pristojno)!

6. Za mene napravite svjetiljku – rog¹⁰⁵; a za jajačku kapelicu onu svjetiljku, sa cijelim mlinom nad ampulom¹⁰⁶! Sve ektrafajn¹⁰⁷! (U Jajcu se i prave mlinovi.)

Uvijek srcem i dušom odani:

Beograd, 22. V. 1938.

Fr Josip Markušić

¹⁰⁵ svjetiljka-rog: aluzija na svjetiljku u obliku volovskog roga; takvu je Plečnik dao izraditi za crkvu sv. Mihovila na Ljubljanskom barju. Volovski rog je pronađen prigodom obnove Rimskoga zida na Mirju u Ljubljani. Plečnik je njime ukrasio svjetiljku za Barje.

¹⁰⁶ ampula – trbušasti donji dio svjetiljke, kakve je Plečnik projektirao za crkve i kapelice. Riječ je o svjetiljci koju je Plečnik izradio za Barje uz pomoć bosanskog kovanog mlina za kavu (vidi ilustraciju uz *P 368*).

¹⁰⁷ ektrafajn (njem. extrafein) – posebno lijepo.

[24. VI. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 24. VI. 1938.

Gospodine profesore,

Puno sam Vam zahvalan na ustrpljivosti, što toliko za nas činite, a na moje smetanje (stören¹⁰⁸) ne ljutite se nikad!

Odakle meni pravo da Vas toliko uznemirujem!? Nikakvo pravo, ali jest sloboda privrženosti i prijateljstva.

Obavješćuje me Božo [Pengov] što je dosada sa kipom „blagovijesti“, i pita me: bih li mu mogu dati nešto avansa*?! (Ako Vi mislite da je dobro, ja ću poslati.)

Nakanio sam da ovo koji dan poručim po oltar*, dok dobijem novi popust¹⁰⁹, jer mi je prvi zastario (3 mjeseca).

Primio sam Vaše pismo, hvala Vam! (Krasna Pietà, da ju je izvesti! Majka božija držeći mrtva sina, skupa je s njime razapeta. Tako treba da je svaki kršćanin razapet sa svojim kršćanskim djelovanjem!) Što se tiče cijena za svjetiljke: 1800 + 3200 – kakogod Vi uredite, ja sam Vam zahvalan i primit ću.

(Vjerujem da su matice Oltara ukradene, ali što misli klipjan?!)

Gospodine profesore, ja ću Vas neprestano pitati, dok mi ne odgovorite, da li možemo ljetos poći u Bosnu?! Vama na volju kada i kako?!

Uvijek vjerni i odani učenik:

Fr Josip Markušić

¹⁰⁸ stören (njem.) – smetati, ometati.

¹⁰⁹ Popust na željeznici za prijevoz robe.

[29. VI. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 29. VI. 1938.

Gospodine profesore,

Piše mi gospodin [Alojziji] Vodnik da mu pošaljem koje želim natpise na ploči oltarne* menze* i na zadnjim stijenama, ja sam mu ispisao one iz plana, jer od njih nije moguće ljepših naći; a niti bi se mogli izostaviti: kad isto toliko doprinose ljepoti koliko i ostale partije. Divna je to stvar!

Ali dakako oni tih natpisa ne mogu učiniti bez Vas, i radi oblika slova, razmještaja, kao i radi točnosti teksta! Zato kako je nestalo Matrica plana a kopije moguće nemate, ja Vam ovdje „pozajmljujem“ svoju kopiju.

Natpisi kako sam istavio gosp. Vodniku, ovako glase:

1. (Menza) – Zdravo Marijo Milosti Puna Gospodin s Tobom –
To za narodno shvaćanje i potrebe, a tajne božije latinski:

2. (Stijene) a) – Ne timeas Maria Invenisti Gratiam¹¹⁰ –

b) – Ecce Ancilla Domini Fiat Mihi Secundum Verbum Tuum¹¹¹ –

c) – Et qui creavit me Requievit in Tabernaculo Meo¹¹² –

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

Prilažem fotografiju V.[elikog] Oltara od 13. VI. 38.¹¹³

¹¹⁰ Ne timeas Maria. Invenisti gratiam – Ne boj se, Marijo! Ta našla si milost u Boga (Lk 1,30).

¹¹¹ Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum – Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi! (Lk 1,38).

¹¹² ... i koji me stvori, odredi mjesto za šator moj (Sir 24,8). Vidi gore pismo od 22. I. 1938. (P 346).

¹¹³ Fotografija u Plečnikovoj ostavštini.

[1. VII. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 1. VII., 1938.

Gospodine profesore,

Vruće je, pa da se s Vama razgovorim, uvijek mi bude lakše.

1. Da Vam još spomenem o putu u Bosnu, ne htijući činiti nikakve sile, ni sile prijateljstva, druge hvala Bogu nemam, ali ističem da se naš put ne bi gubio u gospodskim manirama ni podvorenjima i besposlicama. Išli bi kao što djeca idu brati jagode. Glavna bi točka bila u blizini Jajca. Selo sa puno divljine. Ja bih uvijek poslije podne spavo, od 1 – 3, a Vi bi se čudili šumi koja nije uređena kao na Rošaju¹¹⁴. Mahovina pada na šešir, najljepše cvijeće iz šume. Zec Vas sretne i jedva se razmitite (vorbeigehen¹¹⁵): ne znate ili ćete Vi njega prvi propustiti, ili on Vas. Seoski konj pametan, kad Vas ne može nositi, on uzdahne i stane. Tamo je sve bratski, nema neiskrenih misli između čovjeka i životinje. Seljak dvaput na dan, izjutra i uvečer, sa svom kućom, između ostalog moli ovo: „Za vòke (volove) i težake, za kućno tečenje, za žitno rođenje, za svaku sreću i napredak“.

2. Što se tiče sarajevskog sjemeništa¹¹⁶, nije mi bilo poznato da Vam je provincijal* Jakovljević¹¹⁷ dolazio, ali tu ima neke povijesti. Svi bi htjeli, osobito mlađi, profesori gimnazije i bogoslovije, da Vi pravite, i nitko drugi, radi čiste umjetnosti. U starješinstvu sam bio ja šest mjeseci kontra. A oni prilično znajući moj odnošaj prema Vama, i moj sud o Vašoj umjetnosti, očekivali su da ću ja prvi biti zagovornik te ideje, te su se čudili što nisam. Na svršetku su me pitali za razlog moga držanja, da li to nije moj strah od skupoće, ja sam onda reko iskreno: da ste vi po sudu mom izgrađenom u

¹¹⁴ Rošaj – vjerojatno Markušić misli na brdo Rožnik, omiljeno izletišta Ljubljanačana.

¹¹⁵ vorbeigehen (njem.) – proći, zaobići, mimoići.

¹¹⁶ Sarajevsko sjemenište – plan izgradnje franjevačkog učilišta (bogoslovije) i crkve Marije Anđeoske na Kovačićima.

¹¹⁷ Fra Marijan (Mijo) Jakovljević (1880.–1943.), provincijal Bosne Srebrene od 1937. do 1939.

praksi, to jest Vaši projekti, najjeftiniji od svih projekata koji vrijede kad se naprave, na primjer ni jedna njihova crkva u Bosni nije jeftinija od moje, ali nijedna ne valja; nego da nemam povjerenja, da ne će plana popravljati nadzirajući fratar sa palirom*, kao što se iskusilo. Još sam dosta toga reko, spomenuo sam i naše beogradske stvarčice, između ostalih gorih. Oni su na to čitavu prijetnju počeli iznositi proti svakomu koji bi što izostavio ili dodo od utvrđenog plana. Na to sam i ja dao svoju riječ: da bi to uistinu bila sreća, i za nas fratre u Bosni od epohalne važnosti.

Ja Vas žalim, i volim Vas, valjda isto toliko kao pola „Andreas famulus Christi et in passione socius“¹¹⁸, ali bih želio da Bosna dobije nešto Vaše, ovo je kod nas Srbija. To nije ništa drugo već želja da i tamo nastupi preporod, iza mnogo grijeha. Crkvena arhitektura je velika stvar, i kao umjetnost na dobro, i kao loše građenje na zlo. To je moja ispovijest, ali Vam inače nikakve sile činiti ne ću, dapače ću Vam i pomoći iz samilosti, jer znam koliko trpite sa svih strana!

3. Danas sam Boži [Pengovu] poslo u avans* 1500 Din. (svega dosada 2500 Din.)

4. Da sam znao za ovaj opseg tabora Vaših fantova, ne bih im došo, ali bih došo – Vama.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹¹⁸ Andreas, Christi famulus, dignus Deo apostolus, germanus Petri, et in passione socius (lat.) – Andrija, Kristov službenik, dostojan Božji apostol, brat Petrov i sudrug mu u mucu. Antifona u katoličkoj liturgiji koja se odnosi na sv. Andriju, prvog od apostola kojeg je Isus pozvao, brat Šimuna Petra; prema predaji raspet na križu u znaku X. Markušić ovdje aludira na natpis što ga je Plečnik stavio na kalež za svoga brata Andriju, svećenika.

[6. VII. 1938., razglednica; motiv: Crkva sv. Ante, Beograd, ponutrica]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

6. VII. 1938.

Gospodine profesore,

Hvala Vam na svakom trudu, brizi i ustrpljivosti! I hvala Bogu!

Danas sam preporučenim pismom, sa „Uputnicama“ za popust na željeznici, poručio od gosp. A.[lojzija] Vodnika da pošalje Oltar* Gospin čim budu te sitnice gotove!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

[9. VII. 1938., razglednica; motiv: Beograd, prva pričest u crkvi sv. Ante]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

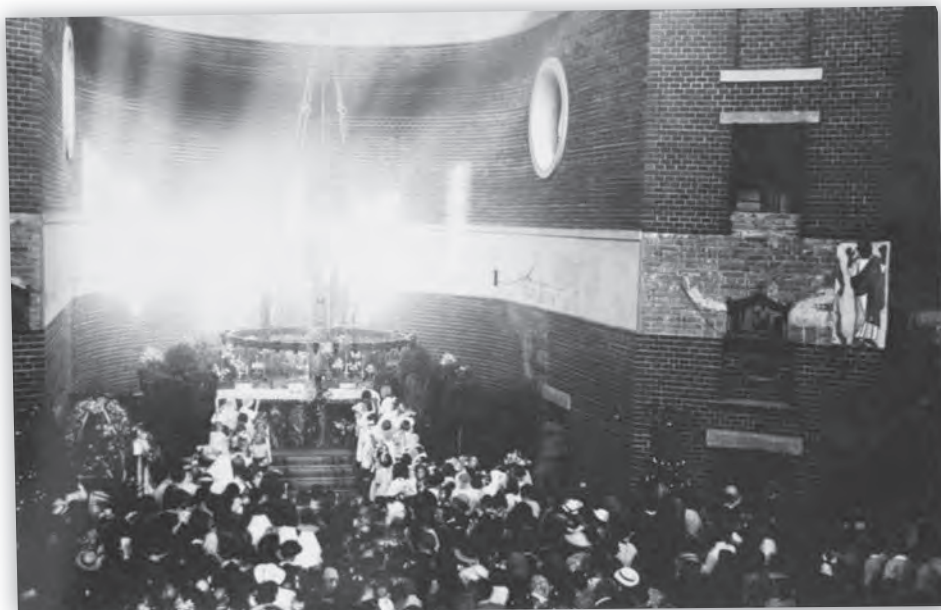
(Veliki oltar* na prvu pričest.) – 9. VII. 38.

Gospodine profesore,

Danas sam poslo braći Žmuc¹¹⁹ 1500 Din. (hiljadupetstotina). Rado priznajem za bronciranje* rešetki 400 Din. Hvala Vam na tolikom radu, posredovanju i zauzimanju!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

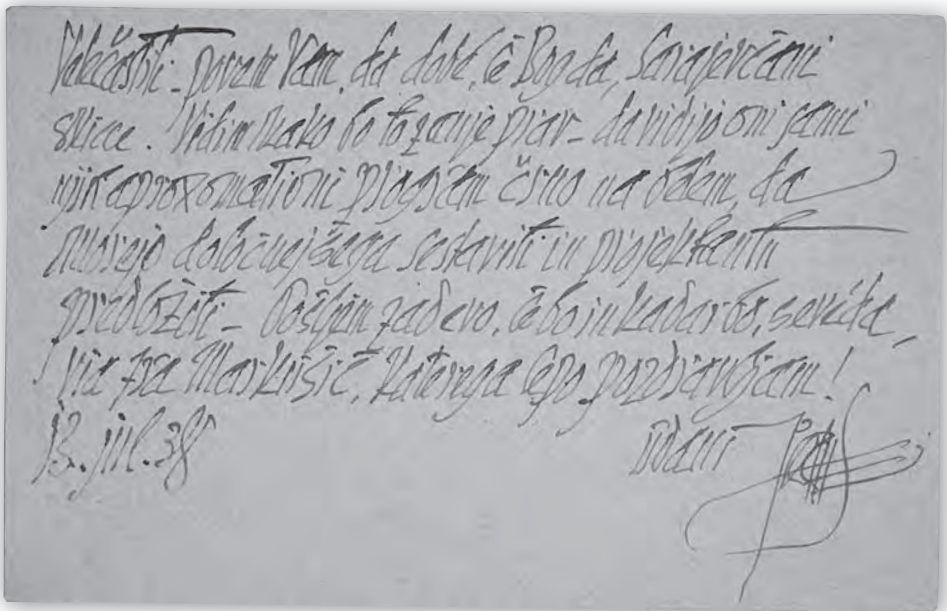

¹¹⁹ Rafael i Alojzij Žmuc.

[13. VII. 1938., dopisnica]

Velečastiti – povem Vam, da dobe, če Bog da, Sarajevčani skice¹²⁰. Vidim kako bo to zanje prav – da vidijo oni sami njih aproksimativni program črno na belem, da morejo določnejšega sestaviti in projektantu predložiti – Pošljem zadevo, če bo in kadar bo, seveda via fra Markušić, katerega lepo pozdravljam! udani Plečnik

13. jul. 38

Velečastiti: povem Vam, da dobe, če Bog da, Sarajevčani
skice. Vidim kako bo to zanje prav – da vidijo oni sami
njih aproksimativni program črno na belem, da
morejo določnejšega sestaviti in projektantu
predložiti. Pošljem zadevo, če bo in kadar bo, seveda
via fra Markušić, katerega lepo pozdravljam!
13. jul. 38

¹²⁰ Skice za crkvu Marije Andeoske u Sarajevu.

[16. VII. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 16. VII. 1938.

Gospodine profesore,

Hitim da Vam se zahvalim na prijateljstvu i ljubavi, kao i uspjehu na onim skicama bogoslovijske! Meni se koncept veoma dopada: bogoslovija sa dvije lagane kule (na svakoj fronti), dobro upotrebljene, a osobito crkva kao ciborij* u sredini. Same prilike sjemeništa traže da u crkvi ima galerija, jer će uvijek biti svijeta u crkvi, a klerici moraju biti odijeljeni. Tek bi trebalo da i na galeriji bude predviđen kutić za oltar*! Klerikat za sebe mora imati klauzuru*, i u klauzuri kapelicu za egzorte*.

Za bogosloviju, kao školu, da je glavno sunce! I opet sunce! (Ali time ujedno treba da bude obilježena i vedrina klera!) Centralno loženje. Bolnica sa pećima.

Ja se zahvaljujem Bogu, ovaj puta dvoje: što Vam je dao toliku svježinu i vječnu mladost, i što ćemo nešto u Bosni dobiti! Bogu hvala!

Kako će oni suditi u Sarajevu, čut ćemo. Ja sam potpuno zadovoljan, za svaki slučaj. Pisat ću Vam skoro za jednu prijašnju stvar, za Jajce! (Samo Vaš način života omogućuje Vam toliko rad, uvijek nov, neponcikovan sugestijom mase.)

Odani štovatelj koji će i umrijeti, kad bude, a zaboravit Vas ne će, i sreće tako dragog prijateljstva:

Fr Josip Markušić

[20. VII. 1938., razglednica; motiv: Beograd, Hotel na Avali, Izdanje Umetničke Galerije, Beograd; bez datuma, poštanski žig: 20. VII. 38.]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

Gospodine profesore,

Primio sam danas kartu, te Vam se zahvaljujem na svemu; i molim, da mi ne zamjerite, što Vas neprestano uznemirujem!

Zadovoljan sam, što oltari* sporo idu, kad je to radi ljepšeg materijala i bolje izrade! Bošnjak kaže: jeftino meso, čorba za plot! Nek mi se baš pokažu majstor [Alojzij] Vodnik i poslušni „delavci“¹²¹. U volji mi je i to da se pokaže Ljubljana naspram Beograda!

Odani:

Fr Josip Markušić

¹²¹ delavec (slov.) – radnik.

[3. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 3. VIII. 1938.

Gospodine profesore,

Da Vam dam izvještaj o našim stvarima u crkvi koje smo jučer dovršili (126 sati oltar*, 29 sati mreže). Imate pravo da nam čestitate na akviziciji*, a ja se Vama zahvaljujem, ne samo na planu već i na vječitoj brizi i naputcima! Ne smijem Vam čestitati radi Vaše skromnosti.

Mreže su uspjele, što znate, ali i na mjestu su efektne, mislim i po svojoj raznolikosti.

Gospin Oltar sladak kao grumen kandisa*. Kad dođete vidjet ćete. Svijećnjaci i križ čine vanredan utisak tu na mjestu na kom se nalaze, nešto sam kamen nešto metal. (Tek u naličju križa vidi se da ga nije iskucavo Menceus.¹²²) Hvala Vam na upotrebi dragog kamenja! (Ništa Vam više ne ću govoriti, samo ovo: neka pazi Božo [Pengov], da kip Gospin kad dođe ne smanji ljepote oltara!) Mislim svakako da ima doći i ono što je izostalo, stelaža za cvijeće, svijećnjak na zemlji, i one viseće svjetiljke, naročito zmija!

Kad bih bio arhitekt, poučen ovom crkvom i oltarima, svu bih pomnju upotrebio pri orijentaciji crkava i unutrašnjem izgrađenju, da se uhvati maksimum svijetla.

Križ Kalvarije vanredno uspio. Ali začudo jedno, ne samo da se meni dopadaju Oltar Gospin i onaj križ, već i cijelom puku bez izuzetka. Neki dapače od inteligenata izrazuju čuđenje, tko je imo fantaziju da zamisli onaj križ i cijelu kompoziciju! On mi se bio već prije dopo, ali sam se ipak bojo, kako će ta novost djelovati na druge?! Začudo jedno, taj je križ već prvi dan posto za ovaj puk najdraža stvar u crkvi: sve leti k njemu i moli se. Držim da je i najbolje mjesto gdje je smješten.

Sve je dobro. Kad pogledate i ove nove stvari, ne sumnjam da ćete biti veseli.

¹²² Menceus – „pasar“ August Mencej je kratko prije toga tragično preminuo.

(Šaljem izrezak iz novina nove pravoslavne crkve koja se ove godine zida u Sarajevu.¹²³ Izgleda po slici da nas poznaju.)

Molim Vas, gospodine profesore, ako imate plan Gospina Oltara, da mi pošaljete, da mogu „izmišljati“ nove potrebe!

Žmucu¹²⁴ sam jučer sav račun podmirio, 6000 + 2300 Din.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

[Priložen zaseban list:]

Treba i pošto je?!:

Vaza, podpeški* polirani kamen:

Visoka 50 cm

Široka 40 cm (vanjska širina)

Široka 34 cm (unutarnja š.)

Duboka 4½ ili 5 cm.

_____ 2 komada

(Oblik sličan vazi za povrće.)

2. VIII. 38.

Fr Josip Markušić

¹²³ Priložen članak Подизање православне цркве у Новом Сарајеву, у: *Политика* (24. 7. 1938.), str. 25.

¹²⁴ Rafael i Alojzije Žmuc.

[6. VIII. 1939., dopisnica]

Velečastiti gospod!

Ako se ne motim, je danes več kot 14. dni odkar sem Vam poslal 3. kopije zvonika. Bilo bi mi drago, če bi mi blagovolili sporočiti, če ste te prejeli ali ne.

Prisrčen pozdrav! Vam udani Plečnik

6. aug. 39.

Velečastiti gospod!
Ako se ne motim, je danes več kot 14. dni
odkar sem Vam poslal 3. kopije zvonika.
Bilo bi mi drago, če bi mi blagovolili
sporočiti, če ste te prejeli ali ne.
Prisrčen pozdrav!
Vam udani Plečnik
6. aug. 39.

[7. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 7. VIII. 1938.

Gospodine profesore,

1. Imam jednu staru želju, za koju sam već piso, ali sada mnogo, mnogo toplu, i malko preudešenu, izmijenjenu:

Da napravite za Jajce, na otvorenu, za ulicu u blizini crkve i samostana, identičnu Kalvariju kao ovu našu u crkvi, sasma isti Kristus od bronca, ali cijelu kompoziciju moguće preinačenu u ovim okolnostima:

- a) Križ sa dimenzijama za „kamen križa“,
- b) na ploči jedan natpis da lakše izvedu,
- c) Kapitel jednostavniji od ovog našeg, da znadnu izraditi,
- d) Pred stupom (na stup vezana) manja menza*, da služi za ures, te za odlaganje sakramenta* kad su procesije. (Dvije kopije plana da mogu kontrolirati izvođenje!)

Molim Vas, gospodine profesore! Previše jest, ali Vas molim!

2. Na prevozu oltara* imo sam 50 % popusta, a općina mi je (čudo Gospino!) oprostila svu trošarinu. Imali smo s kamenjem malu nepriliku, jer je bio negdje sudar, pa su dva – tri kamena bila oštećena.

3. Šaljem prve fotografije Gospina Oltara i Kalvarije¹²⁵, sunce nam je puno smetalo u 8 sati izjutra. Gospin Oltar uopće teško će biti dobro fotografirati, jer se svi prozori tamo odrazuju.

(I Oltar Gospin i Kalvarija pravo su bogatstvo duhovno u našoj crkvi.)

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹²⁵ Fotografije se čuvaju u Plečnikovoj ostavštini.

[7. VIII. 1938., dopisnica]

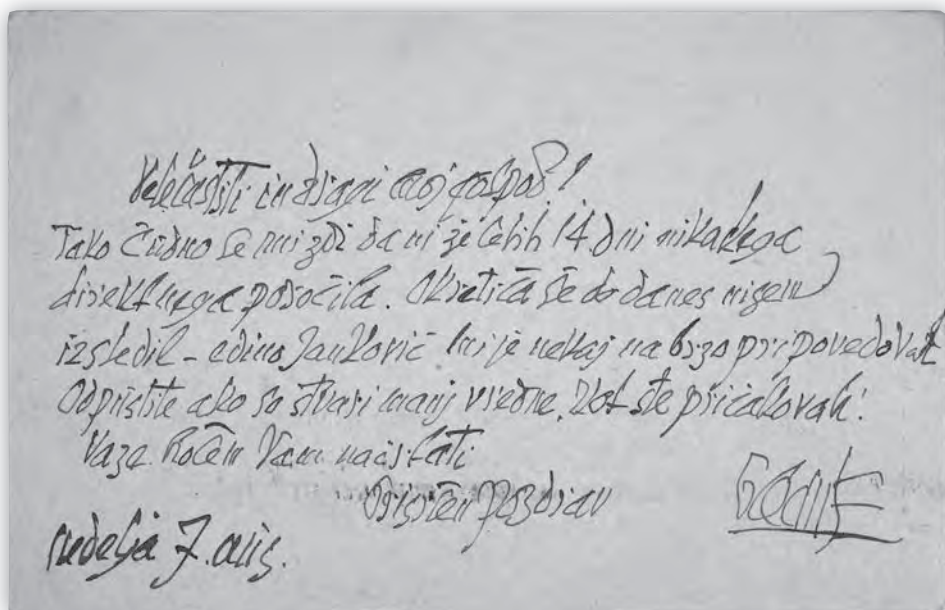
Velečastiti in dragi moj gospod! Tako čudno se mi zdi da ni že celih 14. dni nikakega direktnega poročila. Okretiča¹²⁶ še do danes nisem izsledil – edino [Alojzij] Jankovič mi je nekaj na brzo pripovedoval

Odpustite ako so stvari manj vredne, kot ste pričakovali.

Vaze hočem Vam načrtati

Prisrčen pozdrav Plečnik

nedelja 7. aug.

Velečastiti in dragi moj gospod!
Tako čudno se mi zdi da ni že celih 14 dni nikakega
direktnega poročila. Okretiča še do danes nisem
izsledil – edino Jankovič mi je nekaj na brzo pripovedoval
Odpustite ako so stvari manj vredne, kot ste pričakovali.
Vaze hočem Vam načrtati
Prisrčen pozdrav
nedelja 7. aug.

¹²⁶ Okretič – drugi podatki niso poznati.

[8. VIII. 1938., razglednica; motiv: Sarajevo, Naklada Leon Finzi, Sarajevo]

Beograd, 8. VIII. 1938.

Gospodine profesore,

Pisao sam Vam pismo 3. ov. mj.¹²⁷ i 7. ov. mj.¹²⁸ Posljednje pismo, od 7. ov. mj., sa fotografijama dobili ste danas, ali se čudim da nije došlo od 3. ov. mj.?!

Nisam vjerovo da će tako biti lijepi Oltar* i Kalvarija, i da će se toliko dopasti narodu! (Tek da Božo [Pengov] napravi vrijednu stvar za ovo mjesto, to se brinem.)

Kod ovoga oltara zgoda će biti smjestiti Jaslice. Tako imamo Grob I.[su-
sov] s ovim križem, a imat ćemo štalicu na Gosp. Oltaru za Jaslice.

(Žmucu sam izmirio 6000 + 2300, 8300)

Hvala Vam na brizi za dvije vaze. Hoće li moći Žmuc još štogod napraviti do kipa Božina?!

Fr J. Markušić

¹²⁷ Vidi gore pismo od 3. VIII. 1938. (P 378).

¹²⁸ Vidi gore pismo od 7. VIII. 1938. (P 380).

[8. VIII. 1938., pismo]

Dragi moj velečastiti gospod!

Zmija je že mnogo časa na svinčeni paliciu načeta – Mož imel je mnogo posla, ima še mnogo posla z nekimi groznimi ornamentami za neke orglje, ter še drugimi takimi zadevami. Ondan bil sem tam, rezljal je obraz Vaše statue – Obraz je lep pa mislim da vas bo zadovoljil. Bila je tam tudi njegova, bajé nevesta, kiparica, Dunajčanka – Ko to zapišem, verujite, nimam najmanjšega slabega namena – Hitro sem od tam odšel weil mir solche Jungehesachen wiederlich sind¹²⁹ – Kandelaber in stativ za cviječe ter vaze za sveče hočem Vam takoj narisati, čeprav sem precej „kaput“ –*

Hvala Vam lepa za Vaše današnje pismo prijazno in ljubeznjivo kot vedno.

Bog, zdravo, živio! Vaš Plečnik

Ostalo te osiješke cerkve¹³⁰ odpošljem Vam še.

8. aug. 38.

¹²⁹ ...weil mir solche Jungehesachen wiederlich sind (njem.) – ... jer su mi takve stvari mladih brakova odvratne.

¹³⁰ Crkva Srca Isusova u Osijeku.

[12. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 12. VIII. 1938.

Gospodine profesore,

Mislim da ste dobili pismo od 3. VIII.¹³¹ i drugo od 7. VIII.¹³², te karticu od 8. VIII.¹³³ U pismu od 3. VIII. bio je jedan izrezak iz novina za Vas. Ali da tako pisma kasne možda i poštar švindluje* prazneći sanduke u 6 dana jedamput, tamo ili ovamo. Trebalo bi da dižu pisma uredno, naprotiv mogli bi novine da ne donose, koje uvijek staro kazuju. (Runceman [!]¹³⁴ što je radio prije 15 dana radi i jutros.)

Za Gospinu statu u ipak držim da joj samo Vi prilikom konačne obrade možete dati blijesak (Blitz¹³⁵) dostojan ovog Gospina Oltara* kojeg danas imamo u crkvi. Inače me je strah da ne ostane statua mrzla. Svakako će dobro doći lijepa aureola* i zlatna sunca na rukama („milosti puna“), te srebreni Duh Sveti na prsima. (Ne treba ništa da nadodajem, ali i ništa da ne oduzimljem: ovaj oltar kakav je dosada zaista je grumen (Klumpen¹³⁶) kandisa*, pun ljepote i svetosti, inače jednostavan i skroman kao i ostale naše stvari, bez dekorativne teatralnosti i bogataške afektacije.)

Za Kalvariju se zaista nismo prevarili, ni kompozicijom, ni mjestom u crkvi, ni – smislom.

(Moguće ne bi bilo loše kad bi se navrh svakog stupa nad stijenom Gospina Oltara postavila zlatna jabuka, a po samoj stijeni gore pri vrhu da su

¹³¹ Vidi gore pismo od 3. VIII. 1938. (P 378).

¹³² Vidi gore pismo od 7. VIII. 1938. (P 380).

¹³³ Vidi gore razglednicu od 8. VIII. 1938. (P 382).

¹³⁴ Walter Runciman (1870.–1949.), britanski političar; od 3. kolovoza do 5. rujna 1938. izaslanik britanske vlade Neville Chamberlaina u Čehoslovačkoj kao posrednik u sudetskoj krizi.

¹³⁵ Blitz (njem.) – blijesak, odsjaj, sjaj.

¹³⁶ Klumpen (njem.) – grumen.

urezane dvije – tri zlatne zvjezdice: „Rorate coeli desuper et nubes pluant iustum, aperiatur terra et germinet Salvatorem“ – Isaias, XLV., 8.)¹³⁷

Dobro bi bilo kad bi plan Kalvarije za Jajce bio brzo gotov, dok su još u zatrku (im Anlauf^{f138}), tako mi javljaju.

Uvijek Vam vjeran i odan:

Fr Josip Markušić

¹³⁷ Rorate coeli desuper et nubes pluant iustum, aperiatur terra et germinet Salvatorem (lat.) – Rosite, nebesa, odozgo, i oblaci, daždite pravednošću. Neka se rastvori zemlja da procvjeta spasenje, da proklija izbavljenje! Ja, Jahve, stvaram sve. (Iz 45,8)

¹³⁸ im Anlauf (njem.) – u naletu, u zaletu.

[14. VIII. 1938., pismo na listu s crtežom osječke crkve]

Moj dragi, veleč. gospod župnik

Z Žmucom¹³⁹ sem dogovorjen, da naredi oboje ampul za Gospin oltar* za 4000. Din. iz bakra, pozlačeno delo. Velike stojalo za svečo /: ali kar že boste hoteli ./ detailiral sem že po drugo – najbrže se dam im Sturmlauf¹⁴⁰ še na tretji poskus. Vaze pridejo, če Bog da, jutri v nedeljo na vrsto. Doslej je bilo dosti mladeničev v šoli in drugega dela na vesti, pa tudi bolečin in deziluzij. Neka bodi vse v božjem imenu. Ko rišemo kapelice za izpostavo mrtvih, ter iščem zanje najlepšo dnevno luč etc. spominjam se, kako je vse prazno, ničemerno. Jajce¹⁴¹! Bože mili, ne zahtevajte to, ne želite to od mene. Že zaradi tega, ker ne poznam situacijo etc. dalje sem starec – hočem se izogniti, kolikor mogoče novim delom. Le tu me je včeraj zastavil obisk našega župana dr. Adlešiča¹⁴²*

Poludne sem moral v Begunje¹⁴³

Danes je nedelja. To sem vam hotel še pripisati: lezem starec v gube – mladi me že dolgo preraščajo. Slišim opomine, gledam strahove, danes od te jutri od one strani – Včeraj ločil sem se od 4. stebrov v moji spalnici – Stali bodo pred vhodom cerkve na Barju¹⁴⁴ – morebiti se bo po njih, preko njih kdaj ovijala trta. Edino željo za Vas imam, osokoliti se k delu, ter najti z najmanjšimi sredstvi korekturo „slavoloka“ Vašega presbyterija – Foto Golgate morate poduzeti z veliko plahto, rjuho /: posteljno perilo ./ v ozadju – da ne bo videti oltarna niša.*

Bodite z Bogom! Pristrčno se Vam zahvalim za Vaše toliko ljubeznjive in prijateljske besede. Vaš Vam zvesto udani Plečnik

14. aug. 1938

¹³⁹ Rafael i Alojzij Žmuc.

¹⁴⁰ Sturmlauf (njem.) – juriš.

¹⁴¹ Jajce – Vidi Markušičeva pisma od 22. V. 1938. (P 369) i 7. VIII. 1938. (P 380).

¹⁴² Juro Adlešič (1884.–1968.), ljubljanski župan.

¹⁴³ Begunje – vidi gore P 217.

¹⁴⁴ Ljubljana-Barje – crkva sv. Mihaela (Cerkev sv. Mihaela na Barju). Crkva je bila izgrađena po Plečnikovu nacrtu od 1937. do 1939. godine.

Perspektiva osij. cerkve¹⁴⁵ – Tretji, novi projekt. Ko dobim odtisk vseh 6. klišejev katere sem dal narediti, dovolim si Vam to tiskovino poslati – Perspektiva ni Bog vé kako dobra – vidite pa jo Vi s temle prvi – Osijek niti ne sanja še o njej.

očičče perspektive je v distanci dolžine cerkve torej nekako $6 \frac{1}{2}$.cm

¹⁴⁵ Crkva Srca Isusova u Osijeku.

[15. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 15. VIII. 1938.

Gospodine profesore,

Šaljem Vam izrezak zagrebačkih novina, *Obzor* br. 183.¹⁴⁶, malko interesantan, ali i netočan. (Vi niste „posljednji umjetnik koji je ujedno vjernik“, nego ste umjetnik crkava koji može biti samo vjernik. Moguće da graditelj fabrika i stadiona to ne mora biti. Uistinu ste naš, barem ovoga vremena, prvi i jedini umjetnik crkava, dok ostali koji su kušali davati, htjeli su dati što nisu imali, jer među ostalim nisu imali ni – zdenca.)

Osječka crkva „velika reč“ (što rekne [Alojzij] Vodnik).

Ja Vam se čudim, ali drago mi je što Vam je Bog dao.

Što sam želio za Jajce to sam želio sebi, jer iza Beograda mislim doći u Jajce. Htjeo sam da imam gdje Boga moliti. Ali Vam toga više ne ću spominjati, jer je uistinu grjehota da Vas smetam pri tako velikim stvarima koje izvodite.

Pišete mi da ste „starec“ i nekad slab. Slab i bolestan može biti svak, i dijete od godinu dana, ali star niste, jer to što Vi radite, može izvoditi samo mlad – mlada snaga, i mašta i srce i vjera! To ne velim ja sâm.

Uvijek Vam odan i vjeran:

Fr Josip Markušić

¹⁴⁶ Božo Lovrić: Pismo iz Praga: Josip Drahonovsky (umro 20. VII. 1938.), u: *Obzor*, br. 183 (12. 8. 1938.), str. 2.

[17. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 17. VIII. 1938.

Gospodine profesore,

Pišem ponovno, Vi ne ćete zamjeriti, nešto sam zaboravio za predašnje pismo, a nešto ima novo.

Jučer sam gosp. [Alojziju] Vodniku spremio sav novac za oltar*, 36.000 Din., ako ne bude novih računa (ploča Kalvarije). On nije ništa urgiro, ali ja sam spremio, jer je svaki gazda siromak, a siromašni su bogati. Vi imate najviše od svijuu u Ljubljani.

Kad bih samo znao cijenu slavoluka, sve bih upotrebio da se to dovrši; nu ne bih rado da se puno odstupa od prijašnjeg plana, makar on bio skuplji!

Čim bude gotov spomenik za športiste i učenjake pred bibliotekom u Ljubljani¹⁴⁷, neumrli kentaur*, doći ću da vidim. („Isti sunt potentes a saeculo viri famosi“ – Gen. VI., 4.)¹⁴⁸

Uvijek vjerni i odani:

Fr Josip Markušić

¹⁴⁷ Plečnik je predlagao da na ostacima gradskih zidina pred sveučilišnom knjižnicom po antičkom uzoru budu postavljeni kipovi sportaša i učenjaka. God. 1942. postavljen je kip povjesničara književnosti Ivana Prijatelja (1875.–1937.), a nakon Plečnikove smrti još kipovi filologa Franceta Kidriča (1880.–1950.), Rajka Nahtigala (1877.–1958.) i Frana Ramovša (1890.–1952.). – Oko prozora čitaonice nacrtao je Plečnik dva kentaura. Na Markušićevo čuđenje (vidi niže pismo od. 27. VIII. 1938., *P* 391) odgovorio mu je: „No pa oni kentavri niso niti v proračunu. Jaz sem si z njimi pomagal ker tako fletno skačejo kot kakšni profesijonalni politiki in si dokazujejo resnico kot univ. učitelji.“

¹⁴⁸ Isti sunt potentes a saeculo viri famosi (lat.) – To su oni od starine po snazi glasoviti ljudi (Post 6,4).

[18. VIII. 1938., pismo]

Moj predragi gospod župnik!

Ne verujem – če se prav spominjam, da me je Lovrić¹⁴⁹ obiskal, bili smo si slučajno na cesti predstavljeni. Kmalu po mojem prihodu v Prago sem se težko dorazumel s češčino enako ne hrvatski z Dalmatincem Lovr. O modelu cerkve ne more biti govora – nisem imel ne takega ne onakega modela. Drahoňovský¹⁵⁰ bil je dobra mehka duša Profesorji imeli smo svoje lastne velike ateliere, vsak ob svoji šoli, ter se nismo mnogo stikali. Izmenjavajoče se skupine po 4–5. sešli smo se samo kot porota = jury ob 4. kratnih letnih klausurah poedinih Šol – institucija, ki je dala, vsaj meni dosti brige in dela. Sapristi¹⁵¹. Kaj se vendar vse ne napiše – kruh služi! Pristrčno Vas pozdravlja Vaš himmelhochjauchzend, zu Tode betrübter P.¹⁵²

18. Aug. 38.

¹⁴⁹ Božo Lovrić (1881.–1953.), hrvatski književnik; od 1911. do smrti živio je u Pragu gdje je aktivno sudjelovao u književno-kulturnom životu češke prijestolnice.

¹⁵⁰ Josef Drahoňovský (1877.–1938.), češki kipar, profesor na Visokoj školi za umjetni obrt u Pragu.

¹⁵¹ Vidi P 273.

¹⁵² himmelhochjauchzend, zu Tode betrübter (njem.) – do neba ili: nebeski raspoložen i na smrt potišten.

[22. VIII. 1938., crtež Kalvarije za Jajce na listu iz kalendara]

Igranje v Vaš spomin – za sedaj nobene druge novosti

Bodite pristrčno pozdravljen

22. aug. 38

Vaš P.

[26. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Ako Bog da vidjet ćemo se u Ljubljani u mjesecu septembru. (Preko Radenaca i Maribora.) Moram posjetiti Vas, ići na Barje¹⁵³, i još neke stvari pogledati. Viditi šta radi Božo [Pengov].

Bože moj, ja Vas žalim što niste sa mnom išli u Bosnu! Toliko radite bez odmora, krvlje [!] i srcem a ne rukom, i tako velike stvari i tako krasne! Naravski da to djeluje na zdravlje. I liniri pucaju.

U zadnjem Vašem pismu, od 18. ov. mj., ona skica u sredini, ona velika, Kalvarija za Jajce, meni se neobično sviđa, a svidit će se svakome. U Beogradu je Kalvarija neobičan utisak učinila na daleko i na široko.

Tek ovu skicu, bez plana u većim omjerima, naravski da majstori, naročito jajački, ne bi znali izraditi!

Uvijek Vam vjerni i odani, kome nijedan dan ne ispanete iz molitve za vrijeme svete mise, jer ste mi uzor vjere, prijateljstva i rada.

Fr Josip Markušić

26. VIII. 1938.

¹⁵³ Ljubljana-Barje – crkva sv. Mihaela (Cerkev sv. Mihaela na Barju) (Vidi gore *P* 279).

[27. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Ako Bog da, skoro ćemo se vidjeti.

Primio sam i drugo pismo od 21. ov. mjeseca, sa skicama. Koliku Vam hvalu dugujem, i koliku molitvu za Vaše zdravlje?!

Ostajem za onu veliku, punu skicu Kalvarije, u sredini iz prvog pisma, premda me i ove nove uznemiruju. Bez sumnje stvar je od trajne umjetničke vrijednosti i pune religiozne vrijednosti. Ozbiljno zamišljena. I upravo sam za ovu: da prave nešto ili ništa! Koliko će tamo biti molitve i spominjanja?!

A sad se opet vraćam na spomenik kentaura* (poluptić – polumiš) za športiste i učenjake, koji mjere oblake na gram i nebesa premještaju (ozgor dolje) svetu knjigu Bibliju analiziraju na četvrtim [!] slovu, ali ne mogu ni povratiti život cvijetu, koji je maločas spustio uvelu glavu. Eto cvijet ima svu organizaciju za daljnji opstanak, tek da mu učenjaci život dadnu. Ali oni koji znaju sve, ne znaju nešto. (Priliči im zato spomenik poluptić – polumiš, i zavjetuju da im se što prije podigne.)

Uvijek odani i vjerni:

Fr Josip Markušić

27. VIII. 1938.

[28. VIII. 1938., pismo, 1 list]

28. VIII. 1938.

I.

Amen dico vobis: quamdiu fecistis
uni ex his fratribus meis mihi fecistis.¹⁵⁴

Kalvarija

II. (Probe)

1. (Za one koji bi se odmarali)
„Venite ad me qui laboratis et onerati estis et ego reficiam vos“.
(Dođite k meni koji bolujete i koji ste umorni, i ja ću vas okrijepiti.)¹⁵⁵
2. „Et mundus eum non cognovit: in propria venit et sui eum non receperunt.“ (Iv.)
(I svijet ga ne poznade: među svoje dođe i svoji ga ne primiše.)¹⁵⁶
3. „Ibi abscondita est fortitudo eius: ante faciem eius ibit mors“ – Psal.
(Tu je pritajena snaga njegova: pred licem njegovim smrt će bježati.)¹⁵⁷
4. „Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos“ (Vjer.)
(I opet ima sa slavom doći suditi žive i mrtve.)¹⁵⁸

¹⁵⁴ Amen dico vobis: quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis mihi fecistis (lat.) – Zaista, kažem vam, što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste! (Mt 25,40).

¹⁵⁵ Mt 11,28.

¹⁵⁶ Iv 1,10-11.

¹⁵⁷ Hab 3,4-5.

¹⁵⁸ Iz Vjerovanja kao dio mise (Ordinarium Missae).

5. „Sic non potuistis sustinere mecum: vigilate et orate ut non intratis in tentationem.“¹⁵⁹
(Ev. – Kontrahirati!)
6. „Innocentes et recti adhaeserunt mihi.“ – (Ps. 24.)
(Nevini i pravedni pristali su uza me.)¹⁶⁰
7. „Deus Deorum Dominus locutus est et vocavit terram.“ (Ps. 49)
(Bog gospodar nad svim božanstvima govorio je, i zovnuo je zemlju.)¹⁶¹

Fr Josip Markušić

¹⁵⁹ Mt 26,40-41.

¹⁶⁰ Ps 25,21.

¹⁶¹ Ps 50,1.

[30. VIII. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Ako nađete za značajno i skladno, i ako se tehnički može lijepo izvesti na samim dvjema naručenim vazama¹⁶², za prilike same crkve u Beogradu dobro bi bilo kad bi se mogla izvesti dva natpisa, hrvatski:

1. Na jednoj za štovanje mrtvih:

Koji su nas pretekli sa znamenjem vjere i počivaju u miru.

(„Qui nos praecesserunt cum signo fidei et dormiunt in somno pacis“ – Canon missae.)

2. Na drugoj za potrebe živih:

Živi živi, on će se ispovijedati tebi, kao i ja danas:

otac će sinovima razglasivat istinu tvoju.

(„Vivens vivens ipse confitebitur tibi, sicut et ego hodie:

pater filiis notam faciet veritatem tuam“ – Cant. Ez. – Is. XXXVIII.)¹⁶³

Na kraju pisma saopćujem Vam samo to, ex abundantia cordis¹⁶⁴, da sam veseo što sam Vas upozno, radi Vaše umjetnosti i ljudskih odlika; ali vjerujem da ćete uprav radi toga mnogo trpjeti, najviše radi nenavisti, kao i svi prije Vas.

Uvijek vjerni i odani:

Fr Josip Markušić

30. VIII. 1938.

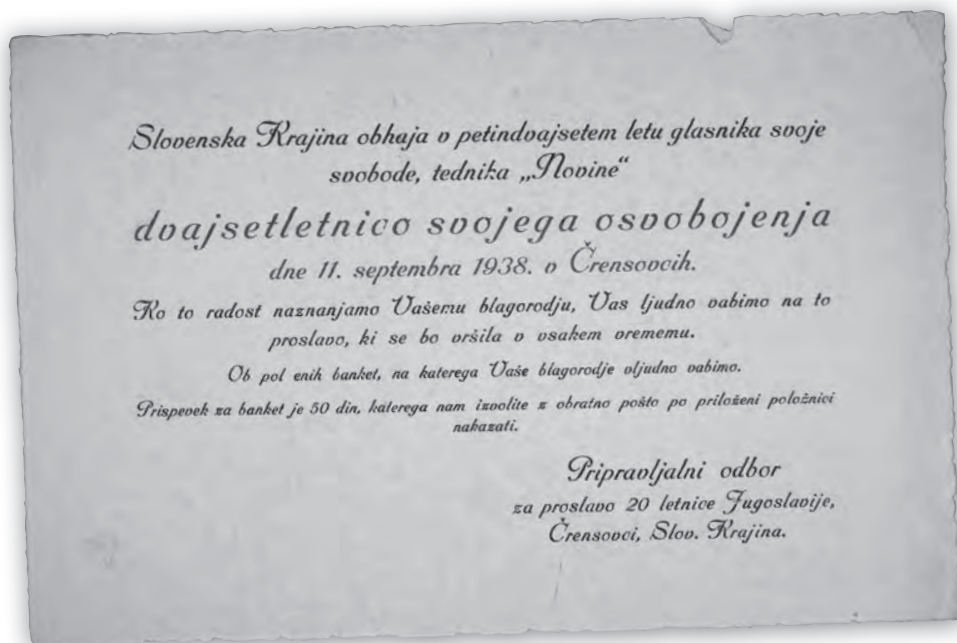
¹⁶² Misli se na vase na tumbi.

¹⁶³ Iz 38,19.

¹⁶⁴ ex abundantia cordis (lat.) – iz obilja srca (Mt 12,34).

[nakon 11. IX. 1938., pismo na pozivnici za proslavu u Črensovcima 11. IX. 1938.]

Sedaj je v delu pri [Alojziju] Vodniku, Žmucu¹⁶⁵ etc. novi oltar odnosno svetišče kaznilnične kapele¹⁶⁶. Bo to zadnje delo sedanje prednice¹⁶⁷, mlade, vnete, močne žene. Uvidimo, koliko bo priberačila od visokih glav katerim letos streže – kako pa tudi stvar izpade! Kar sem vedel in znal sem storil – Bog daj, da bi z mojim delom tej dobri duši ne prizadejal razočaranje in bolest. Die Sache wird mit grossen Opfern erkauf¹⁶⁸ – niso to mačkine solze – ne za njo – ne zame vzeto.*

¹⁶⁵ Rafael i Alojzij Žmuc.

¹⁶⁶ Kaznionička kapela u Begunju – vidi gore P 217.

¹⁶⁷ Sestra Kerubina Pance.

¹⁶⁸ Die Sache wird mit grossen Opfern erkauf (njem.) – Stvar ima visoku cijenu.

[20. IX. 1938., pismo]

Dragi in ljubi moj gospod župnik!

Odšli ste – škoda, ker se nisva ponovno sešla. Pred meseci napisal sem Vam neodposlanmo pismo. Vém da nima razuma, vseeno, naj izpišem nekatero: Za rimskim zidom¹⁶⁹ začeli smo zgodaj spomladi restaurirati piramido /: najbrže zlovoljno poškodovano :/ iz zemlje, ki naj bi dobila obliko in porast. Prišla je iz univerze žugajoča prepoved na magistrat. Finis.

Po daljšem odmoru, restauriral sem z mestnima dvema zidarjema fundamente neke rimske hiše, pozidal na, preko njih male kamen. arkade, po katerih bi polahno tekla v obliki meandra voda v sobe = basene, za capljanje malih otrok v solncu in za ped globoki vodi. Gospod rektor in dekan poslali so magistratu ogorčeni protest in žuganje – Finis – Pred mnogo časa, prišli so po matrice /: 1:100 vložni načrt :/ projekta Baragova¹⁷⁰, da naredo proračun etc. Meseci so prešli. Zdelo se je, da vse spi. Nikdo ni prišel po informacije, vprašal po tem ali onem – Ko se dozvem, da je bilo delo oddano graditelju! Pa so me opozorili da stoji na reklamni tabli graditelja /: ob stavbišču :/ „po osnovnem načrtu“ mene. Zahteval sem in dosegel takojšnjo zbrisanje mojega imena. Episkopu¹⁷¹ sem pa pisal, ker bi se moglo zgoditi, da se ob priliki posvetitve temeljev imenuje tudi moje ime, prosim da to prepreči – Prosim to, čeprav ne vem po katerih načrtih in detailih se zida. – Te in še marsikatero aventure bi Vam bil povedal, da ni bila ura že dve čez polnoč. Prihodnji dan, na dan Vašega odhoda, bil je pri meni gospod iz Osijeka, ein sehr deutscher Mann – doch ohne bestimter Linie¹⁷². Pripovedoval mi je „všeljake“ kritike, nakar sem svetoval, po Vašem receptu, postaviti stvar na kolesa! Silno ozlovoljenemu, nad umetnostjo – tako rečem jaz – pravoslavnihi da si postavljajo povsod pravoslavne hrame,

¹⁶⁹ Rimski zid – Plečnik je izmedu 1928. i 1938. uredio ostatke rimskih zidina Emone (Ljubljane).

¹⁷⁰ Baragovo (sjemenišče) – vidi gore P 232.

¹⁷¹ Gregor Rožman, ljubljanski biskup.

¹⁷² ein sehr deutscher Mann – doch ohne bestimter Linie (njem.) – jedan izrazito nje-mački čovjek – ali bez jasnog stava.

odgovoril sem s faktom da so isto delali Židje in protestanti – katero mesto, tudi Ljubljana, ni imelo paradni evang. Bethaus¹⁷³! Izjavil sem mu mnenje da je sam Bog preprečil impozantno katedralo v Beogradu in kakšno ogromno nalogo smo prejeli kot sredniki med zapadom in vzhodom. Beten, arbeiten, denken zum Zwecke sich ergeben in Gottes Willen.¹⁷⁴ Svet je velik, mi smo pa majhni. Brat Andrej¹⁷⁵, pripovedoval mi je o ženi, katera je imela vedno kraval z vračajočim se pijanim možem. Philip Neri¹⁷⁶ svetoval ji je ko ga vidi prihajajočega, izpiti steklenico vode in to držati v ustih, dokler se preklinjajoči mož ne vleže – ali podobno!

O prilikah v ČSR¹⁷⁷ pripovedoval mi je danes gospod ki je bil med ferijami tam. Boli me vse to do dna duše. Koliko koliko je vendar ta zemlja že popila krvi – več mogoče kot Bosna ali Srbija – in še vedno ni zadoščeno osodi – In ne vem če je kje toliko plemenitih, z vse duše krščanskih ljudi kot v Češki. Herzlos, hart eigennützig stehen wir diesem Unglück gegenüber – Die Strafe Gottes wird jedoch fürchterlich ausfallen den[n] der Ausgang der allgemeinen eoropäischen Krisis, wird vom unschuldigsten aus beginnen.¹⁷⁸ Odpustite – Noč je, ajdmo spati Bog je velik – mi smo mali

Vaš Plečnik

19. sept. 38

¹⁷³ Bethaus (njem.) – bogomolja.

¹⁷⁴ Beten, arbeiten, denken zum Zwecke sich ergeben in Gottes Willen (njem.) – Molliti, raditi, razmišljati sa svrhom predanja volji Božjoj.

¹⁷⁵ Plečnikov stariji brat Andrej, svečenik.

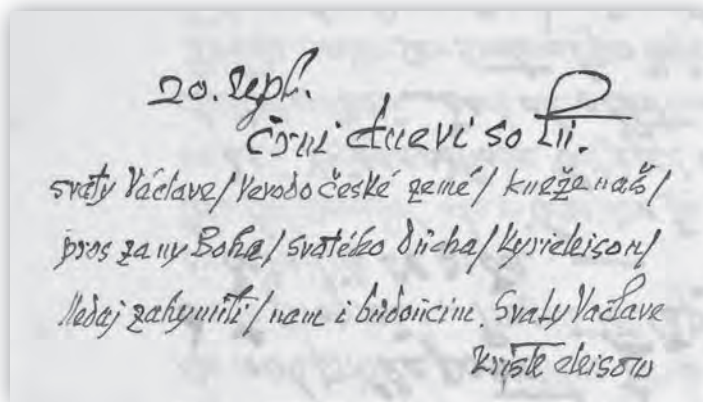
¹⁷⁶ Filip Neri, sv. (1515.–1595.), osnivač Reda oratorijanaca, „Apostol Rima“.

¹⁷⁷ Još početkom rujna 1938., godine, dakle mjesec dana prije Münchenskog sporazuma, Hitler je prijetio „rješenjem“ čehoslovačkog pitanja, što znači praktično najavom okupacije zemlje. Konradu Henleinu, vođi Sudetskonjemačke stranke (SdP) dao je instrukcije da čehoslovačkoj vladi postavi zahtjeve koje ona neće nikako moći prihvatiti.

¹⁷⁸ Herzlos, hart eigennützig stehen wir diesem Unglück gegenüber – Die Strafe Gottes wird jedoch fürchterlich ausfallen den[n] der Ausgang der allgemeinen eoropäischen Krisis, wird vom unschuldigsten aus beginnen (njem.) – Bezdušno, krajnje sebično stojimo naočigled ove nesreće – Ali će kazna Božja biti strašna, jer će ishod sveopće europske krize početi od onih najnevinih.

20. Sept.

črni dnevi so tu. svaty Václave /Vevodo české země/ kneže naš/ pros za
ny Boha /svatého Ducha/ kyrieleison/ Nedaj zahynuti/ nam i budoucim.
Svati Vaclave Kriste eleison¹⁷⁹

¹⁷⁹ Prijevod s češog: crni su dani sada. Sveti Václave / Vojvodo češke zemlje / kneže naš / moli za nas Boga / svetoga Duha / kyrieleison [Gospodine, smiluj se] / Ne dopusti da propadnemo / mi i budući. Sveti Václave, Kriste eleison [Kriste, smiluj se].

[20. IX. 1938.; 22. IX. 1938., pismo, 2 lista]

Gospodine profesore,

Danas sam poslo u Sarajevo skice bogoslovije, da budem miran.

Iznenadila me je crkva u Barju novim stvarima i ljepotom. Prostor intimno zamišljen za svećenika i puk božiji, da se nikad ne rastaju. Da svećenik bude brat i poglavica puka, a ne – stalež!

(Ako odobrite želio bih da velečasni Matković¹⁸⁰ naruči kod svog „mizara“¹⁸¹ one stvari popisane na papiru za njega, ako ne odobrite, poderite! – 2 kasice, dva klecala, dvije klupice 20 cm, isповijedaonicu 1.)

Gospa sa suncima na rukama i Duhom Svetim, mislim da će lijepo izgledati.

A eto još nešto: nikad ne ću zaboraviti one večeri, lijepih i raspoloženih razgovora, Vašega zdravlja i moga! Sve dar božiji i divne stvari. Pa nije ni kasno u životu što smo se upoznali!

Samo dalje ustrajati i Bogu se moliti. Univerzitetska Biblijoteka ugošit će škemutanje (Gekläffe¹⁸².)

Odani štovatelj:

Beograd, 20. IX. 1938.

Fr Josip Markušić

[Priloženo na zasebnom listu:]

Za velečasnog gospodina Matkovića: Trnovo – Barje.

¹⁸⁰ Karel Matkovič (1900.–1971.), Plečnikov nećak, kateheta u Ljubljani – Barje (crkva sv. Mihaela).

¹⁸¹ mizar (slov.) – stolar.

¹⁸² Gekläffe (njem.) – lavež.

1. Okrugle kasice u drvetu – 2 komada
(po mogućnosti šupljine šire i dublje i sa metalnim umetkom za pražnjenje.)
2. Klupice za klečanje – 2 komada. (Klecala.)
3. Klupe za sjedenje – 2 komada (70 cm široke.)
4. Ispovjedaonica – 1 komad.

(Kao one u Barju, i da se pošalju u Beograd skupa sa kipom, vazama i lusterima (Žmuc¹⁸³).

Molim!

Beograd, 22. IX. 1938.

Fr Josip Markušić
župnik Sv. Ante

¹⁸³ Rafael i Alojzij Žmuc.

[28. IX. 1938., dopisnica]

Velečastiti!

Želje Vašega pisma morejo se izpolniti – samo potrpite da pridem na Barje¹⁸⁴ in pregledam sam obliko spovednice „blagajne“ etc. So to namreč kompozicije Dragutina¹⁸⁵, ter jih moram un poco¹⁸⁶ prekontrolisati.

Sprejmite moje najpristrčnejše pozdrave in želje Pax et bonum¹⁸⁷. Z Bogom Vedno Vaš Plečnik

28. Sept. 38.

Glejte kako brzi čas – Vbogi neumni ljudje, kako si ga še brezmiselno krajšajo.

¹⁸⁴ Ljubljansko barje – crkva sv. Mihaela.

¹⁸⁵ Plečnik tvrdi da je njegov nečak Karel Matkovič poneke stvari (isповjedaonice, kasice za milostinju) sam projektirao i stoga da on mora te stvari prekontrolirati.

¹⁸⁶ un poco (tal.) – malo.

¹⁸⁷ Pax et bonum (lat.) – Mir i dobro!

[rujan – listopad 1938., pismo]

der Nationalsocialismus ist eine kühle Wirklichkeitslehre schärfster wissenschaftlicher Erkenntnisse – Indem wir für diese Lehre das Herz unseres Volkes erschlossen haben und erschliessen, wünschen wir nicht es mit einem Mysticismus zu erfüllen, der ausserhalb des Zweckes und Zieles unserer Lehre liegt. Vor allem ist NS wohl eine Volksbewegung aber unter keinen Umständen eine kulturelle Bewegung –

Wir haben dacher auch keine Kulträume, sondern ausschliesslich Volkshallen – auch keine Kultplätze, sondern Versammlungs und Aufmarschplätze. Wir haben keine Kultheime, sondern Sportarenen u. Spielwiesen. Das Charakteristikum unserer Versammlungsräume ist nicht das mystische Dunkel einer Kultstätten sondern die Helligkeit u. Licht eines ebenso schönen wie zweckmässigen Saal oder Hallenbaues. – Das Einschleichen mystisch veranlagter, okkulter Jenseitsforscher darf dacher in der Bewegung nicht geduldet werden. Sie sind nicht Nationalsocialisten, sondern irgend etwas anderes, auf jeden Fall aber etwas, was mit uns nichts zu tun hat. In dem wir aber in den Mittelpunkt dieser Erkenntniss u. dieses Bekenntnisses die Erhaltung u. damit Fortsicherung eines von Gott geschaffenen Wesens stellen, dienen wir damit der Erhaltung eines göttlichen Werkes u. damit der Erfüllung eines göttlichen Willens, und zwar nicht im geheimnissvollen Dämmerlicht einer neuen Kultstätte, sondern vor dem offenen Antlitz der Herrn. Es gab Zeitalter in denen das Halbdunkel die Voraussetzung für die Wirksamkeit bestimmter Lehren war u. es gibt heute ein Zeitalter in dem das Licht die Grundbedingung für unser Handeln ist. Wehe, wenn aber durch dass Einschleichen unklarer mystischer Elemente die Bewegung oder der Staat selbst unklare Aufträge erteilen. Es ist schon eine Gefahr irgendeinen Auftrag für eine sogenannte Kultstätte zu stellen, weil sich schon daraus die Notwendigkeit für das spätere Ersinnen sogenannter kultischer Spiele u. Kult. Handlungen ergibt, die mit NS nichts zu tun haben. Unse Kult heisst ausschliesslich Pflege des Natürlichen u. damit auch des göttlich gewollten – etc.

„Der Auftrag der Baukunst“. „aus der Kulturrede des Führers“ Deutsche Bauzeitung vom 14. Sept. 1938.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Prijevod iz njemačkog u dodatku pismu *.

Nekje drugje govoril je Führer¹⁸⁹: da umetnik zadosti vseobčnim zahtevam podrejenih življenjskih potreb je vendar samoobsebi raumljivo – Odločilno je, da najde celotnemu namenu stavbe odgovorjajočo formo in da to jasno izrazi. Nemogoče je narodu dati močno notranjo oporo, če se ne dvigajo velike javne gradnje prav posebno med stavbami ki so več ali manj povstala in se vzdržujejo iz kapitalističnih interesov – Dokler bodo karakteristika naših mest trgovski magazini, hoteli uradi etc. v obliki nebotičnikov etc. ni govoriti o umetnosti in pravi kulturi etc. etc. Tudi politična razmišljanja silijo – s pogledom na velike vzore prošlosti – dati novi državi dostojno kulturno utelesenje. Nič ne zaveže usta malemu godrnjaču kot večnostna beseda umetnosti. etc. etc. Temu ogromnemu vzoru je dana moč doseči ravno to, kar anarhisti nevzdržno, namreč formo in s tem (stilbildende Wirkung¹⁹⁰!

V knjižici moji žepni našel sem včeraj Emersonovo¹⁹¹: „Velikih mož zvestoba večnim idejam nam je varstvo pred sodobniki“

Neki visoki šumar /: Forstmann¹⁹² :/ ki je živel mnogo let med hrvatski seljaki pravil mi je / in najdem zapisano v knjižici / nekega seljaka, očeta mnoge dece besede: „Otac čovjek živi kao pas, umre kao Bog“

Le manque de gout conduit au crime. Le mot etant vrai, a notre sens, nous sommes entouré de criminels ou de gens disposé à le devenir. Le gout est l'habitude du beau et bien; pour être homme de gout, il est donc essentiel de discerner le bien du mal, le beau du laid. Le gout /: cas les definitions ne manquent pas, si la qualité est rare :/ est encore le respect pour le vrai etc.¹⁹³

¹⁸⁹ Adolf Hitler, „Führer“.

¹⁹⁰ stilbildende Wirkung (njem.) – djelovanje koje stvara stil.

¹⁹¹ Ralph Waldo Emerson (1803.–1882.), američki filozof i književnik.

¹⁹² Forstmann (njem.) – šumar.

¹⁹³ Citat, uz nekoliko pogrešaka, preuzet je iz: Viollet-le-Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* [Rječnik francuske arhitekture od 11. do 16. stoljeća], 1854–1868, sv. 6, str. 31. Prijevod (fra Ivan Nujić) citata u dodatku pismu **.

* Nationalsocijalizam je trezveni nauk o stvarnosti s najjasnijim znanstvenim spoznajama. – Dok smo za ovaj nauk otvorili i otvaramo srce našega naroda, ne želimo to ispuniti nekim misticizmom koji leži izvan svrhe i cilja našeg nauka. Nationalsocijalizam je prije svega narodni pokret, ali nipošto kulturni pokret. – Stoga mi i nemamo neke kultne prostore nego isključivo narodne sale, također ne kulturna mjesta nego mjesta za skupove i parade. Mi nemamo kulturnih domova nego sportske arene i igrališta. Obilježje naših mjesta za okupljanje nije mistična tama nekog kulturnog mjesta nego svjetlina i svjetlost neke sale ili dvorane koje su jednako lijepe kao što su i svrsishodne. Stoga ne možemo tolerirati da se u naš pokret uvlače okultni i misticizmu skloni istraživači onostranoga svijeta. Oni nisu nationalsocijalisti, nego nešto drugo, u svakom slučaju nešto što s nama nema ništa zajedničkog. Ali dok mi u središte ove spoznaje i ove ispovijesti stavljamo održanje, a time i trajanje od Boga stvorenog bića, služimo time održanju božanskog djela i ispunjenju božanske volje i sve to ne u tajnovitom sumraku nekog novog kulturnog mjesta, nego pred otvorenim licem Gospodnjim. Bilo je vremena u kojima je polutama bila preduvjet za učinkovitost određenih naučavanja, a mi imamo danas vrijeme u kojem je svjetlo osnovni preduvjet za naše djelovanje. Ali jao ako naš pokret ili sama država izdaju nejasne naloge pod utjecajem nejasnih mističnih elemenata. Već je u tome opasnost ako se dadne neki nalog za takozvano kulturno mjesto, jer iz toga samim time proizilazi nužnost za kasnije osmišljavanje takozvanih kulturnih igara i kulturnih čina koji s nationalsocijalizmom nemaju ništa. Naš kult sastoji se isključivo u njegovanju prirodnoga, a time i ispunjenju božanske volje itd. – Der Auftrag der Baukunst. Aus der Kulturrede des Führers [Zadaća arhitekture. Izvadak iz Führerova govora o kulturi]. *Deutsche Bauzeitung*, 14. IX. 1938.

** [UKUS, im. m. r. Jedan je duhoviti čovjek rekao:] „Nedostatak ukusa vodi u zločin.“ Budući da je ta riječ istinita, po našem mišljenju, okruženi smo zločincima ili ljudima koji su to spremni postati. Ukus je naviknutost na lijepo i dobro; da bi se imalo ukusa, bitno je razlikovati dobro od lošega, lijepo od ružnoga. Ukus (iako je kao kvaliteta rijedak, definicija mu ne nedostaje) osim toga jest poštovanje prema istinitomu...

[5. X. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 5. X. 1938.

(Na pismo i karticu.)

Gospodine profesore,

Hvala Vam za stvari u Barju da ih prokontrolišete, meni su potrebite u zakutcima. (Kasicu da je teža i sa metalnim umetkom koji se lako vadi.)

Izgleda da mi dosta jedan na drugoga mislimo, dok nam se pisma često-puta križaju, možda će i sada.

U Vašem pismu bilo je govora o crkvi na kolesima, uzimam ovu priliku da Vam ~~dadnem~~ kažem drugu priču. Neki arhitekt gradio kuću pa napravio vrata „ovdje“ a ne „ondje“. A kad je neki upitao: zašto je napravio vrata tu a ne tamo, odgovorio je kao za Osijek: da budale imaju šta pitati!

Vidio sam Vaš rimski zid¹⁹⁴, ali nisam mogao ući. Škoda. Gladan vuk hvata mušice da jede, a malena duša (ne smeta što je školovana!) živi od tužbica i aferi. Ali znam da Vam na magistratu ne mogu ništa.

Pričat ću Vam na evropske magareštine dvije stvari, obe iz povijesti.

Na jednoj opeki, koja se čuva u Zagrebu, iz god. 582., kad su Avari udarili na Sirmium (današnja Mitrovica) rimski vojnik kršćanin stojeći na straži pisao je grčkim jezikom, pred navalu: „Hriste Gospode, pomozí Gradu i odbij Avare a čuvaj Romaniju (rimsko carstvo) i onoga koji je ovo napisao.“ Avarina više nema, a rimski jezik i duševna mu vlast širi su nego onda.

U knjizi Makabejaca piše: „A molim one koji će ovu knjigu čitati da se ne zgražaju radi nesretnih događaja, nego da misle da ovo što se je dogodilo nije bilo za propast već za opomenu naroda našega.“ (II. Makab. VI., 12.)

¹⁹⁴ Plečnik je između 1928. i 1938. uredio ostatke rimskih zidina Emone (Ljubljane). Vjerojatno Markušić ovdje misli na to Plečnikovo djelo.

– Ovo samo za neki razgovor u slobodnoj državici na Trnovu¹⁹⁵, suverenoj u neodvisnosti i zadovoljstvu, i na koncu Vam šaljem fotografije Vaše kapelice u Varešu i crkve u Olovu.¹⁹⁶

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

¹⁹⁵ Plečnik je stanovao u ljubljanskoj četvrti Trnovo, Karunova ulica 4, danas muzej. Pod „slobodnom državicom na Trnovu“ misli Markušić na prijateljsku intimnost i otvorenost kako ih je on doživljavao u susretu s Plečnikom.

¹⁹⁶ Priložena jedna fotografija kapelice u Varešu i dvije fotografije crkve u Olovu s natpisima na poledini: „Vareš, 12 VII 1938 Kapelica na groblju“; „Olovo, 15. VIII 1938 Crkva Majke Božje“; „Olovo, 15 VIII 1938 Crk va Bl. Dj. M.“. (Snimci: Foto Konjičanin Visoko.)

[8. X. 1938., pismo]

Neki kanonik¹⁹⁷ iz Prage /: Vyšehrad :/ mi piše z dne 30. 9. uvodoma:

Snad od smrti své matky nebyl jsem tak zarmoucen jako tyto dny. Chápu usilí o zachování míru, jako nejdražšího statku lidstva, ale nechapu počínání Francie, která u nás měla vojenskou missi, která nás nutila ku zbrojení, ku stavbě nákladných opevnění, kterou jsme považovali za vzor rytířského ducha a čestnosti a která, ovšem na nátlak kramařske Anglie, nás tak hanebně opustila. Proto tím dražsi jsou nám sym(p)atie našich opravdových přátel, bohužel ne příliš četných. Zvláště pak Vaše přátelství drahi p. p., který Jste měl příležitost poznati náš narod. Divím se jen, že nas pan Korošec¹⁹⁸ tak špatně zná. Důvěřuji pevně, že nás Pan Bůh neopustí a že jednou upeče oplatky pro ty, kdo nás přivedlí do tohoto neštěstí.¹⁹⁹

Predragi, velec. gospod župnik – Vaše ljubeznivo pismo prejel sem že danes, v soboto – običajno izročajo se mi v ponedeljek – Topot se torej nisva „križala“ – Iz Vašega pisma hočem, također v originalnem textu, prepisati in poslati g. kanoniku na Vyšehrad misli o opeki – in besede iz knjige Makabejcev²⁰⁰ – Škoda da niste trenutno kod mene – imam pred seboj steklenico sladkega mošta, ki mi ga je iztisnila iz grozdja, Urška²⁰¹ – po vrnitvi iz trgatve v njenem rojstnem kraju – pri njenih starših. Ne morem

¹⁹⁷ Alexander Titl (1883.–1947.).

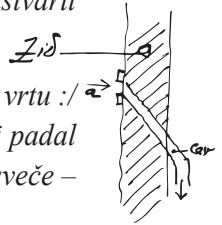
¹⁹⁸ Anton Korošec, katolički svećenik, političar u vladi Kraljevine Jugoslavije.

¹⁹⁹ * Vidi hrvatski prijevod na koncu pisma! – Pismo je pisano dan nakon Münchenskog sporazuma od 29./30. rujna 1938. kojim su sudetski dijelovi Čehoslovačke anektirani i pripojeni Njemačkom Rajhu. Sporazum su potpisali predsjednici britanske i francuske vlade Neville Chamberlain i Édouard Daladier s Adolfom Hitlerom i Benittom Mussolinijem. Neville Arthur Chamberlain (1869.–1940.), britanski političar, od 1937. do 1940. predsjednik vlade; Édouard Daladier (1884.–1970.), francuski političar; Benito Mussolini (1883.–1945.), talijanski političar, „Duce del Fascismo“.

²⁰⁰ Prva i Druga knjiga o Makabejcima, knjige Staroga zavjeta koje pripadaju tzv. deuterokanonskim knjigama.

²⁰¹ Plečnikova kućanica Urška Luzar je skrbila o Plečniku od 1932. god. sve do njegove smrti.

Vas priklicati – „na svetu je vse minljivo, samo človeška neumnost je večna – Cerkvica v Olovu²⁰² se mi izredno dopada – zdi se, da se prilagodi krajini kot otrok materi. Vareš je „izpodletel“ = ein Ausrutscher²⁰³ – deloma že v konceptu, deloma ker nisem bil na mestu, nisem se dogovarjal, razgovarjal z graditeljem etc. Škoda – kajti detaili vrat, oken, oltarja* etc so primeroma dobri – če se vobče izvrše. Obžalujem – pa šta čemo. Bilo je tako določeno. Memento, ne se spuščati v dela izven pomerija etc. etc. Za nabiralnik denarja menim, da je najboljši način, ki sem ga pred mnogimi leti ustvaril Uršulinkam pred kapelo Žal. M. B.²⁰⁴

Denar pada na drugo stran zidu /: v omenjenem slučaju v omaro na vrtu ./ Ako treba dalo bi se ustje a poljubno daleč umestiti. Pri Vas bi torej padal denar pri sv. Anti v prostor „kancelarije“ – danes žene, ki prodaja sveče – če se prav spominjam.

Neka je za nocoj dosti – Nemčija je pripravljena odvzeti polovico pridelkov Jugoslavije ter nam to povrniti z stroji. G.P. Werner iz Osijeka²⁰⁵ povedal mi je, da je šel k trgovcu z lesom, svojčas. Potrebujem 8m³. lesa – naredite mi, prosim, znižano ceno v dobrodelni namen. Dam Vam torej blago za polovično ceno. Dobro – hvala, prosim pošljite mi samo 4m³ – veljavnih za popuščeno polovico – Ach so – gilt, aber in Ihnen ist ein Kaufmann verloren gegangen²⁰⁶ – Bodite z Bogom, prisrčno pozdravlja Plečnik

8. okt. 38.

* Možda od smrti moje majke nisam bio tako potišten kao ovih dana. Razumijem nastojanje oko očuvanja mira kao najdragocjenijeg dobra čovječanstva, ali ne razumijem držanje Francuske koja je kod nas imala vojnu misiju, koja nas je silila da se naoružamo, da gradimo skupa utvrđenja, nju,

²⁰² Crkvica Uznesenja Blažene Djevice Marije u Olovu; građena prema nacrtima češkog arhitekta Karla Paržika (Karel Pařík) od 1930. do 1932. god., a dijelom i poslije Drugog svjetskog rata.

²⁰³ ein Ausrutscher (njem.) – greška, zabuna, omaška.

²⁰⁴ Nejasno o kakvom objektu se radi.

²⁰⁵ Mihovil (Michael) Werner, DI.

²⁰⁶ Ach so – gilt, aber in Ihnen ist ein Kaufmann verloren gegangen (njem.) – Ah, tako – Vi ste promašeni trgovac.

koju smo smatrali za uzor viteškog duha i poštenja, a koja nas je, naravno na pritisak kramarske Engleske, tako podlo ostavila na cjedilu. Stoga su nam tim draže simpatije naših istinskih, nažalost ne brojnih prijatelja. Posebno Vaše prijateljstvo, dragi p. p. [poštovani profesore], koji ste imali prigode upoznati naš narod. Čudim se samo da nas gospodin Korošec tako slabo poznaje. Uzdám se čvrsto da nas Gospodin Bog neće ostaviti i da će jednoga dana peći oblatne za one koji su nas doveli do ove nesreće.

[11. X. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Dužan sam da Vam referiram neke stvari, iza primljenog pisma. O evropskim magareštinama, o Osijeku i mojim kasicama (nabiralnik²⁰⁷). A onda ću Vas moliti da mi prilikom naslikate i pošaljete Vaš meander*²⁰⁸ iz rimskog zida (vicus latinus²⁰⁹)!

(Za Evropu.) Išla dva kuma u lov na medvjede, kao naša sjeverna braća sa Vltave²¹⁰. Prvi kum, kao naš sjeverni brat, zakleo svoga kuma saveznika da mu bude vjeran kad udari medvjed. Pošli su u šumu i udario je medvjed. Prvi kum ispuca obje puške, a drugi odbaci punu pušku i uteče na drvo, čim je opazio medvjeda. Onda se prvi kum baci na zemlju, i pričinio se mrtvim, jer vele da medvjed ne će da napada mrtva čovjeka. I zbilja dođe medvjed, i kad vidje da je kum mrtav onjuši ga i otide. Kad je medvjed otišao daleko okuraži se drugi kum, sađe s drveta, nakrivi kapu i upita prvog kuma: šta mu je ono šapnuo medvjed (kad ga je onjušio)?! – Šapnuo mu je, veli prvi kum, da ubuduće ne ide u lov s takim kumovima! –

Za Osijek Vam šaljem čudno nepismen članak „Katoličkog Svijeta“ u Sarajevu, za septembar 1938., br. IX.²¹¹

Za moje kasice ovo je na stvari. Meni trebaju dvije skromne pokretne kasice: kod Kalvarije i kod Gospe, jer mali vjernici među milostinju samo

²⁰⁷ nabiralnik (slov.) – (poštanski) sandučić.

²⁰⁸ meander (meandar) – antički ukras izlomljenih linija na tkaninama, keramici i sl. Nejasno na što se ovdje točno misli, vjerojatno na uređenje antičkih zidina Emone (Ljubljane) (vidi gore pismo od 5. X. 1938., P 399).

²⁰⁹ vicus (lat.) – selo, mjestance; dio grada, ulica; dakle: vicus latinus (lat.) – latinski, to jest rimski dio grada.

²¹⁰ Markušić aludira na Münchenski sporazum (Münchner Abkommen), potpisan u noći između 29. i 30. rujna 1938., kojim je nacistička Njemačka anektirala granično područje Čehoslovačke, pretežno naseljeno sudetskim Nijemcima.

²¹¹ Priložen list s člankom i slikom „Svetište Srca Isusova u Osijeku po osnovi prof. arh. J. Plečnika“. Prema navodu na koncu teksta, članak je preuzet iz „Hrvatskog Lista“ i nije originalni prilog „Katoličkog Svijeta“.

ondje gdje se mole. („Elegit Deus ignobilia et contemptibilia, et quae stulta sunt mundi, et ea quae non sunt: ut ea quae sunt destrueret“ – I. Corinth. I., 27–28.)²¹² I nema velike pogibelji da se kase pokradu, jer se redovito svaki dan ispražnjuju, pošto je uvijek netko određen koji samo crkvu pazi. Ali dakako, osim ovih pokretnih, trebat će još dvije kase kroza zid.

Uvijek odani:

Beograd, 11. X. 1938.

Fr Josip Markušić

²¹² Elegit Deus ignobilia et contemptibilia, et quae stulta sunt mundi, et ea quae non sunt: ut ea quae sunt destrueret (lat.) – Nego lûde svijeta izabra Bog da posrami mudre, i slabe svijeta izabra Bog da posrami jake; i neplemenite svijeta i prezrene izabra Bog, i ono što nije, da uništi ono što jest (1 Kor 1,27-28).

[14. X. 1938., fotografija ciborija* za Begunje]

Moj dragi, velečastiti gospod župnik

Vaše dve lampade so gotove. Zmijo, tretja lampada, je Božo [Pengov] končno modeliral, pride sadaj v delo. Zidajo se „Žale“ moj Vrt vseh svetih²¹³. Imam s tem mnogo opravila. Monstranca za Zagreb bo silno težka – naši ne znajo še tako lahkotno ustvarjati. Nepočakljivo čakam dovršitev nekega kelih* – Šola je polna novincev – na žalost – same babé. Brezploden trud! Neki učitelj risanja baje pravi perspektive. Kakršne so, po njih mnenju, primerne Osiječanom – Vse precej neokusna odvratna reklama – Ko bi bil na to v naprej mislil! Na Vas se vedno spominjam – ali Vi me poznate, veste, da sem duša trenutka – Če Bog da, dobiste vse po časih mojnih eksplozij. Bodite z Bogom Pristrčno Vas pozdravljam, mojega, mislim, edinega prijatelja. P.*

14. okt. 38.

²¹³ Žale – vidi gore P 247.

[17. X. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 17. X. 1938.

Gospodine profesore,

Prvo je što Vam pišem da Vam čestitam na članstvu slovenske Akademije!²¹⁴ Od sviju drugih to je najpravije.

Vi imate, držim, još mnogo prijatelja; ali je tačno da sam Vam ja prijatelj na smrt i život. Koliko ih takih ima još, ne znam. Nu to će biti prije svojstvo moje duše, nego odlika krjeposti.

Predlažem, gospodine profesore, i molim Vas ako bi mogli udesiti da mi naprave tamo za crkvu dvojna vrata, tako da mogu doći zajedno s kipom.

Vrata su ova prema Vašem generalnom planu u omjeru 1 : 20.

1. „Vrata v cerkev navadna lesena“²¹⁵:

a) širina otvora 100 cm, visina	214 cm
b) širina za štokove 128 cm	– 14 cm
visina	224 cm
	– 14 cm

2. „Vrata v prezbyterij*, preoblečena z bakrom“²¹⁶:

a) širina otvora 109 cm, visina	204 ½ cm
b) širina za štokove 140 cm, visina	226 cm
	– 14 cm

(„sevé po detailu“²¹⁷!)

²¹⁴ Plečnik je bio imenovan za člana Slovenske akademije znanosti i umjetnosti prigodom njezina osnivanja u listopadu 1938. godine.

²¹⁵ Vrata v cerkev navadna lesena (slov.) – (Ulazna) vrata u crkvu, obična, drvena.

²¹⁶ Vrata v prezbyterij, preoblečena z bakrom (slov.) – Vrata u prezbyterij, presvučena bakrom.

²¹⁷ sevé po detailu (slov.) – naravno po detalju.

Tako sam danas mjerio (Oni minus 14 cm iznose visinu patosa u prezbiteriju*, koji će za istu visinu i na ovim dvojim vratima povisiti s vremenom, sada tu visinu treba da nadomjesti visina pragova.)

Hvala na brigi za sve, i na vijestima za svjetiljke!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

[23. X. 1938., fotografija ciborija* za Begunje]

Moj dragi, veleč. gospod

Pismo z naročilom vrat prejel. Pišem, odgovorim Vam morda še danes popoldne. Trenutno prosim prejmite samo moje nedeljske pristrčne bratovske pozdrave. Foto dobil sem iz Begunj²¹⁸, tam je sedaj ta ciborij – Zagrebačka monštranca bo ta teden gotova Vaš Plečnik*

23. okt. 38.

²¹⁸ Begunje – vidi gore P 217.

[28. X. 1938., pismo]

Moj dragi, velečastiti gospod župnik!

Ein rechtes Armenseelenwetter²¹⁹ bi Dunajčani rekli! Po nenavadno lepi jeseni, lije z neba – „Imenovanje“²²⁰ mi je bilo krajno neprijetno, vzelo mi je mnogo miru – no danes je vse pozabljeno. Velikih mest magistrat ima visok stolp – Zakaj bi naša vas ne imela visok stolp? Avanti²²¹ – Nekje na Gorenjskem zidamo „murko“ s kapelico /: murka = gorska cvetlica, mala skromna :²²² Za Žale = vrt vseh svetih, je bilo doslej mnogo opravila – Stavba se zavlačuje. Magistratne okoliščine! Deloma morebiti sabotaza. V sredo oddal sem nov kelih – vsaj zame interessantna stvar. Ob priliki več o tem. Nocoj nese Žmuc²²³ monštranco* v Zagreb. Namesto lunule* domislil sem si nov, silno priprost način vložitve zakramenta*. Mislim, da bi bil Vam všeč, ugoden. Bil je neki znanec z Dunaja tu. Ni si upal mnogo reči – ziniti. Pripovedoval mi je o znancih – že pod zemljo – o drugih, skoro dostojanstvenikih – danes brez kruha!*

Braniti hočem vsepovsod našo cerkev, dokler bo nje prva zahteva, čistost in kavalirstvo, ker vem kaj je greh. Duhovnikom pa hočem pridigovati: učite, naučite ljudi moliti! Z najljubeznjivejšim licem sili in drega v nas Gospod Bog, res kakor Oče, da bi se z njim venomer razgovarjali, res osebno, intimno o vsem mogočem – mi pa – ne in ne – Očenaš brbljamo

²¹⁹ Armenseelewetter (njem., austrijacizam) – nevrjeme, loše vrijeme. „Arme Seelen“ (sirote duše) nazivaju se duše preminulih koji se nalaze u čistilištu; liturgijski njih se spominje na Dušni dan, 2. studenog. U ovoj slici pučka mašta spojila je taj blagdan i obično hladno i kišno vrijeme u to doba godine.

²²⁰ Imenovanje za člana Slovenske akademije znanosti i umjetnosti.

²²¹ Avanti (tal.) – naprijed.

²²² U pismu od 19. VIII. 1939. (P 462) Plečnik opisuje pločnike u paviljonima u Begunju koje naziva murke; naziv prema cvijeću koje tamo raste (vršnjak, *Gymnadenia*) po kojem je i njegov prijatelj Fran S. Finžgar, župnik u Trnovu, dijelu Ljubljane, nazvao svoju planinsku kućicu pod brdom Stol. Veći paviljon, namijenjen za odmor sestara milosrdnica i procesije na Tijelovo s kipom sv. Josipa, dobio je na čast Plečniku ime Jožamurka.

²²³ Rafael i Alojzij Žmuc.

s 360. km. brzino – Prelepe misli roženenske po 10. krat zapored i.t.d. V cerkvi hité in hite – da je tega mnogo v ½ ure in da se ne zamudi teater in kino – kjer skrbe za previdnejšo i.e. udarnejšo izgovorjavo. Pa odpustite – Vem – meni se dobro godi – morebiti niti ne vem kaj je molitev – vseeno kaj bi bil revež – brez molitve!

Poslal sem Vam situacijo Vaše sarajevske parcele²²⁴. Vaš institut izvršuje nekdo v šoli kot diplomsko nalogo – Nič več – nič manj! V šoli novinci, na levo in desno dolžnosti, k temu lenoba, starost! Odpustite! Veste da Vas imam od srca rad in da na Vas mnogo mislim! Napišite vendar enkrat na listek, na polo papirja kaj si vse želite od mene – ! Bodite z Bogom! Od mize, kjer sva sanjala – pozdravljam Vas prisrčno Plečnik

28. okt. 1938

²²⁴ Nejasno o kakvom objektu se radi.

[3. XI. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Ciborij* iz Begunja²²⁵, prema fotografiji, neobično je lijep, u stvari naravski još ljepši, kao što je stvar ljepša od sjene, zlato i dragi kamen od nejasne predstave.

Na Dušni Dan, 2. XI., još više sam spoznao, koliki je uspjeh za crkvu naša Kalvarija!

Božo [Pengov] otego s Gospom, izgleda, do januara. Do sad sam mu avansirao* 4500 Din., danas moli još 200, „da kupi zlato“.

U prilogu na papiru sam Vam stavio, prema Vašoj sugestiji, prve svoje želje; ali imam još druge dvije koje sada ne stavljam, dok se kraju ne pribere Vrt Sviju Svetih. (Električna svjetiljka na sredini crkve, za narod, sa plafona viseća, do zemlje spuštена 3 – 4 metra, moguće kruškolika, osmo-bridna (brid = die Kante²²⁶) rebra od bronca, među rebrima brušeno staklo, da svijetli svima klupama. I drugo: nekakva karta naše crkve, fotografija i dvije – tri riječi.

(Za priču sa „Dunaja“²²⁷ i ljubljansku Akademiju.) Prvo mi je drago da ste i Vi u Akademiji, i ako ste toliko skroman. A drago mi je i ovo, makar mi bili maleni kao narod, da Slovenija ima Akademiju, za širenje i učvršćenje kulture, da nas ne zapljuskuje tuđin. Vidite što rade jahači Apokalipse! („Te izide drugi konj riđ (fuchsrot²²⁸), i koji je sjedio na njemu, pripušteno mu je da oduzme mir na zemlji, i da se ubijaju međusobno, i dat mu je mač veliki“ – Apokal. VI., 4.) Kultura je jača od sile i bezakonja, makar i sporije.

²²⁵ Plečnik je Markušiću 23. X. 1938. poslao fotografiju ciborija što ga je napravio za kapelicu sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog koje su vodile žensku kaznionicu u begunjskom dvorcu.

²²⁶ Kante (njem.) – ivica, rub.

²²⁷ Moguće da je ovo aluzija na Plečnikovo imenovanje za nasljednika Otta Wagnera na likovnoj akademiji u Beču što je prestolonasljednik Franjo (Franz) Ferdinand (1863.–1914.) tri puta spriječio.

²²⁸ fuchsrot (njem.) – crvenkast, lisičje boje.

Vi dobro velite da je molitva velika stvar, najveća, i jedina velika! Sve ostalo je veliko koliko vodi poštenju i molitvi! (Ja sam Vam zahvalan za tu riječ o molitvi!)

– Uvijek beskrajno odani:

3. XI. 1938., Beograd.

Fr Josip Markušić

[Na zasebnom listu priložena skica s legendom:]

Pia desideria

1. Oltarić* u Jajcu:

u dvorištu samostana
i crkve pri obali.

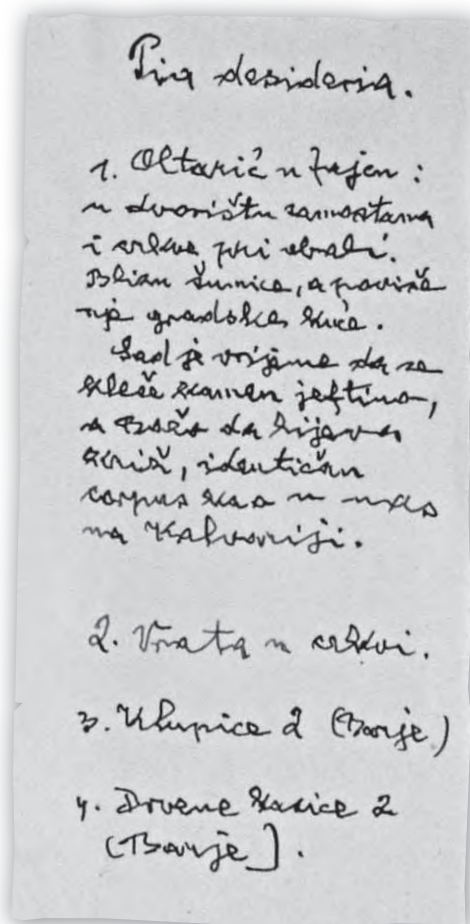
Blizu šumice, a poviše
nje gradske kuće.

Sad je vrijeme da se
kleše kamen jeftino,
a Božo [Pengov] da lijeva
križ, identičan
corpus* kao u nas
na Klavariji.

2. Vrata u crkvi.

3. Klupice 2 (Barje)

4. Drvene Kasice 2
(Barje.)

[11. XI. 1938., pismo, 1 list]

Beograd, 11. XI. 1938.

Gospodine profesore,

Danas je Sv. Martin²²⁹, šteta bi bilo da Vam ne pišem, premda je moj podrum prazan (zapravo ga i nemam), i nijedne bačve ne posjedujem osim – kupusa. A lijepo bi bilo provesti dan uz „kozarac“ cvičeka*. Dalje je što čestitam i sebi i Vama da se ne bavimo politikom²³⁰ zname[ni]tim i praktičnim stvarima – politikom! („Residuum eruae comedit locusta“ – Preostatak kupusa pojeo je skakavac – Joel I, 4.²³⁰)

Pišem Vam dužne obavijesti.

U međuvremenu između pisama primio sam „diplomski rad“ za Sarajevo („ništa više i ništa manje“.) Hvala Vam! Iskreno priznajem da sam jedan primjerak skice poslao provincijalu*²³¹ u Sarajevo, s Vašim napomenama. Ja sam ipak više za trokut, i radi lijepe obrade, a najviše radi svijetla (orijentacija).²³²

Primio sam jedan primjerak za detalj „beogradskih“ vrata, naročita Vam hvala! Držim da ćete dati da se tamo prave. Mogu biti gotova do „Božidarove volje“. Vrata su vrlo lijepa, a opet u obliku jednostavna i – jeftina. (Naravski da nisu jeftina ko ona kojim se zatvaraju – telad, čega puno ima i u crkvama.) Nu ona se ne mogu napraviti u Beogradu, ne zato što majstori

²²⁹ Blagdan sv. Martina; u vinskim područjima Slovenije i Hrvatske (Martinje) narodni običaj krštenja mošta.

²³⁰ Vjerojatno Markušićev slobodni prijevod. Prema prijevodu Biblije u izdanju Kršćanske sadašnjosti ovo mjesto glasi: Što ostavi šaška, proždrije skakavac. (Jl 1,4) Doslovan prijevod ovoga mjesta glasio bi: „ono što je preostalo iza žderača, pojeo je skakavac“. U prijevodu Ivana Šarića: „Što osta od grisca, izjede skakavac“; Tomislava Dretara: „Ono što je sjekač ostavio, rojitelj to ždere“; Daničić–Karadžića: „Što osta iza gusjenice izjede skakavac“.

²³¹ Fra Marijan Jakovljević.

²³² Misli se na nacrt zgrade franjevačke bogoslovije.

ne bi znali, već stoga što nemaju majstorske ambicije i stida, a znaju da mi ne ćemo na sud. (Novac je teži i od straha božijeg i od stida ljudskog.)

Unišili smo „nekako“ u sakristiju* pod zvonikom, sad ću studirati da napravimo barem dva „cijela“ prozora po planu i da povedemo štog[od] dimnjaka i štogod peći.

Pred mjesec dana piso sam gospodinu Resu²³³ u Zagreb za tarraceno²³⁴ asfaltiranje nekih dijelova crkve, još nema odgovora, a možda ga ne će ni biti, jer tko zarađuje milijone ne treba mu groš.

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

²³³ Ime nije bilo moguće jednoznačno identificirati. Možda ing. Antun Res, Zagreb. (Usp. *P* 525 od 10. II. 1941.) Na Mirogoju se nalazi grobnica Antuna Resa (1885.–1965.); da li se radi o identičnoj osobi, teško je reći.

²³⁴ Od tarac: (tal. *terazzo*) – mješavina cementa s različitim kamenjem; pod od opeka, teraca.

[19. XI. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Držim da me nitko toliko ne voli kao Vi, koji toliko u svemu idete na ruku.

Zahvalan sam Vam za vrata.

Primam cijene: za Černe-a²³⁵ – dvoja vrata 3665 Din., za Žmuca²³⁶ okovlje za dvoja vrata 1326 Din., skupa za oboja vrata 4991 Din.

I molim Vas, kad bude gotova skica za „plašč“²³⁷, da mi spremite!

A za pismo da bude dosta.

Gosp. Žmucu u ponedjeljak šaljem sav novac za svjetiljke.

Odani:

Fr Josip Markušić

Beograd,

19. XI. 1938.

²³⁵ Anže Černe, stolar.

²³⁶ Rafael i Alojzij Žmuc.

²³⁷ plašč (slov.) – plašt; također: kazula, misnica. Ovdje je riječ o misnom plaštu za koji je Plečnik izradio nacrt na molbu sestara milosrdnica iz Begunja za ministra Korošca (*P 412*); nacrti za plašt u Markušićevoj ostavštini u Jajcu. Plašt se čuva u župnoj crkvi u Begunju.

[21. XI. 1938., pismo]

Moj dragi velečastiti gospod župnik! Vrata in oferte sem Vam poslal – če je predrago hočem poskusiti vse poceniti. Odpustite ker se vse tako razvlečuje. Pred tedni prišel je na obisk znanec z Dunaja. Motil me je in povzročil nemir in bolečine. Pretečene dni prišel je iz Prage moj bivši učenec in adlatus²³⁸ na Hradu, Opisal mi je zunanji in notranji potek tragedije²³⁹ – Potrdil je tudi da so študenti potegnili z vrvo Masaryka s piedestala na univerzi²⁴⁰ – sic transit etc²⁴¹ slišal sem včasi iz ust latincev. Nemir in bolečino povzročil mi je tudi ta prijatelj. – Pod okni moje delavnice naselila se je cela armada delavcev ki krivijo železo in zbijajo lesene forme /: celi gozd lesa /: za železobet. konstrukcije nov. stroj. instituta²⁴². Tudi danes, nedeljo dopoludne, Vtekel sem iz šole –*

Na vrtu vseh svetih prekrstili so to v „Žale“²⁴³ je v delu glavno poslopje Dorisano imamo tudi 6. kapel, molilnico ter poslopje delavnic, kjer se bodo fabricirale rakve in drugi pompes funebres²⁴⁴ – Baje pride tudi to v oddajo.

²³⁸ Otto Rothmayer.

²³⁹ Njemačka okupacija Čehoslovačke započela je u listopadu 1938. aneksijom sjevernih i zapadnih pograničnih područja zemlje, poznatih kao Sudeti. Povod za okupaciju bila je navodna ugroženost njemačke populacije u tim dijelovima; političko legitimiranje za taj čin bio je Sporazum iz Münchena (Münchner Abkommen) od 29. rujna 1938.

²⁴⁰ Prema novinskim vijestima studenti praškog sveučilišta su 8. studenog 1938. nakon predavanja o Masaryku, jednome u nizu predavanja o modernoj filozofiji, izašli na ulicu i razbili Masarykovu brončanu bistu u prirodnoj veličini, postavljenu pred sveučilištem nakon Masarykova izbora za predsjednika Čehoslovačke. Zertrümmerung der Masaryk-Statue. Studenten stürmen das Denkmal, u: *Salzburger Volksblatt*, Folge 258 (Salzburg, 9. 11. 1938.), str. 11.

²⁴¹ Sic transit [gloria mundi] (lat.) – Tako prolazi slava svijeta.

²⁴² Radi se o uređenju Elektrotehničkog instituta ljubljanske Tehničke visoke škole koji se nalazio ispod Plečnikove predavaonice.

²⁴³ Žale – vidi gore P 247.

²⁴⁴ pompes funèbres (franc.) – pogrebne svečanosti.

*Za zagreško kripto*²⁴⁵ sem iz lastnega nagiba ustvaril načrt za lesen plafond in dekor stebrov etc. Uvidimo. Z Osijeka²⁴⁶ ni "ne bev ne mev". Auch gut!²⁴⁷ V Begunjah je dozidana kapelica sv. Josipa²⁴⁸ v prosti naturi. Kolikor ne letos, zaradi zime, dogotovi se spomladi – Kadar pridete sem pojdeva, če Bog da, tje. O Baragovu²⁴⁹ ne vem ničesar poročati – vendar se pa tozadevne „noblesse“ ordinarijata često spominjam. „ko sem u vas prišou, mi je bva dava stou, ko je pa drug peršou, mi je bva uzeva stou“ –*

Rad bi imel, da bi bilo pismo dalše – ali željan sem poslati Vam čimpreje pozdrav! Bodite z Bogom in srečni. Vaš Plečnik

20–21. nov. 38.

V šoli: ravnokar prejel sem Vaše pismo. Znete, da mnogo mislim na vaš luster! Sanjam o nečem, kar ste mi vzbudili pa nimam še jasno. Addio.

²⁴⁵ Zagrebačka kripta – kripta u crkvi Majke Božje Lurdske.

²⁴⁶ Osijek – crkva Srca Isusova.

²⁴⁷ Auch gut! (njem.) – Opet dobro!

²⁴⁸ Kapelica Jožamurka u parku u Begunjama bila je namijenjena sestrama milosrdnicama koje su tu vodile žensku kaznionicu.

²⁴⁹ Vidi gore P 232.

[23. XI. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Ja sam sa cijenama za vrata sporazuman, kao što sam Vam piso. Dapače Vam i to prepuštam da sve predate gosp. Černe-u²⁵⁰, makar da je skuplji, ako mislite da će biti bolje i sigurnije!

Zbilja nam je potrebita opća električna svjetiljka na sredini crkve, i jedna mala u sakristiji*. (Ja onih tvorničkih učenih svari vidit ne mogu, ko ni obrva modeliranih „viksom“*, nakon što su počupane.)

Za praške događaje sa spomenikom Masaryka²⁵¹ čito sam, ali oni nisu žalosni za Masaryka, jer njegove veličine nije dala ulica, pa je ne može ni oduzeti. Nego je žalosno za samu masu koja je samu sebe otkrila, da je – gola! Ni Masaryk je nije mogao da pokrije. (Ali pokrit će ju drugi čizmom.)

Možda Vam nije poznato: vuk krije oči od svijetla, ko „ulica“ od ljepote. Pomišljam si: zašto svijet ne može da primi genijalnog imena Vrta Sviju Svetih za groblje, već se i dalje kiti sa prnjama (Fetzen²⁵²) kao što je vičan – Žale²⁵³!

Novine pišu da je nadbiskup [Ivan] Šarić išao u Ljubljanu i Zagreb po oltare* za novu crkvu Sv. Josipa u Sarajevu²⁵⁴. I dapače u Ljubljani da je boravio „pola dana“. To je valjda kao i ona duhovita reklama, da se roba rasprodaje jeftino, skupa sa dućanom, radi – preseljenja!

²⁵⁰ Anže Černe, stolar.

²⁵¹ Vidi gore Plečnikovo pismo od 20.-21. XI. 1938. (P 409).

²⁵² Fetze (njem.) – prnja, dronjak.

²⁵³ Žale – Centralno ljubljansko groblje (Centralno pokopališće Žale); plan za novi dio groblja izradio je 1936. god. Plečnik je groblju htio dati ime „Vrt vseh svetih pred sv. Križem“, ali je na koncu prihvaćen prijedlog učitelja, slavista i alpinista Josipa Westera (1874.–1960.), kojeg Plečnik u pismu Markušiću od 29. XI. 1938. (P 412) naziva „kreten: bivši šolski inšpektor, umirovljen in zato vsakoletni predsednik kakšne maturitetne izpitne komisije ob enem gradski odbornik – po domače „mestni oče““.

²⁵⁴ O crkvi na Marindvoru vidi S. Mutapčić: Sarajevske crkve kroz povijest umjetnosti, str. 137-138.

1938.

(Isplatio sam dug Žmucu²⁵⁵ za svjetiljke, i avans* Božidaru [Pengovu].)

Molim kopiju nacrtu za „plašč“, ako Vam se posreći!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

Beograd, 23. XI. 1938.

²⁵⁵ Rafael i Alojzij Žmuc.

[27. XI. 1938., dopisnica]

Dragi in veleč. gospod! Zadnjič omenjeni plašč /: adventni :/ videl sem včeraj izgotovljen. Ponovil sem danes ris za Vas, pa dobiste, če Bog da prihodnje dni kopijo in pismo.

Prisrčen pozdrav Vaš Plečnik

27. nov. 38.

Dragi in veleč. gospod! Zadnjič omenjeni plašč
 /: adventni :/ videl sem včeraj izgotovljen. Ponovil sem
 danes ris za Vas, pa dobiste, če Bog da prihodnje
 dni kopijo in pismo.

Prisrčen pozdrav
 Vaš Plečnik

27. nov. 38.

[29. XI. 1938., pismo]

Velečastiti gospod župnik! Usmiljenke v begunjski ženski kaznilnici²⁵⁶ zgradile so si letos v parku, ob pobočju hribovja, kapelico s prilagajočo sobico. Stvar še ni gotova. Med tem delom prosile so me za načrt mašnega plašča, ki so ga imele izvršiti na željo min.[istra] [Antona] Korošca – ki tam često letuje. Ugriznil sem nerad v kislo jabolko – ali konečno je bil rojen moj prvi plašč – zelen, priprost z borduro ob robu. Zadnjič bil sem ponovno naprošen za načrt adventnega, vijol. plašča. Kopijo tega plašča z uzorčkom bordur prikladam temu pismu. Ko sem ga v soboto videl dokončanega se mi je zdelo, da ima primerno lep učinek. Morebiti naredim sedaj polagoma več skic za plašče – seveda, ako se posreči, strogih oblik – kajti vse okolnosti preprečujejo, da bi se ubijal s kompliciranimi detaili – priznam pa rad, da se vobče na vezenine razumem toliko kot „zajec na boben“*

„Žale“ za „Vrt vseh svetih pred sv. Križem“ /: moj text :/ domislil si je neki kreten = bivši šolski inspektor, umirovljen in zato vsakoletni predsednik kakšne maturitetne izpitne komisije, ob enem gradski odbornik – po domače „mestni oče“²⁵⁷

Zdi se mi, če bi rekel komu „uzvišeni“, da bi izkazal čast, obenem pa opomin: zavedaj se tvoje časti in dolžnosti vzvišenosti – biti sodnik, svétnik = svetilnik = luč. Reči Pre-uzvišeni ne gre v mojo malo glavo – občutim to kot lizanje in laskanje. No pa meni je to svejedno – Ima da ga nema.

Nisem znal da je bil g. [Ivan] Šarić tu. Upam in želim, da je svoj posel dobro opravil. To veste, da je bil v dneh euh. kongresa²⁵⁸ enkrat pri meni – Ne bi se rad z njim ponovno sestal.

28. nov. 38.

²⁵⁶ Begunje, ženska kaznionica koju su vodile časne sestre milosrdnice – vidi gore P 217.

²⁵⁷ Josip Wester – vidi gore P 410.

²⁵⁸ Euharistijski kongres u Ljubljani od 28. do 30. lipnja 1935.

Ev. nove skice za plašče dobiste naturalmente tudi Vi –

*Jutri je sv. Andrej²⁵⁹ – potem nar. praznik 8mega Matere Božje²⁶⁰ praznik
in že nas objame Božič – Kako vse beži – ljudje se pa koljejo – 29. nov.*

²⁵⁹ Sv. Andrija, apostol, blagdan 30. studenog.

²⁶⁰ Bezgrešno začéce Blažene Djevice Marije, blagdan 8. prosinca.

[4. XII. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Držim da nisam sentimentaln, barem ne toliko da se ne bih mogo inspirirati²⁶¹, nego je uistinu za mene Vaša korespondencija korisna i dragocjena radi moralne tvrdoće, slobode i nezavisnosti, u kršćanskom smislu, kao i radi umjetničkog školovanja – zato svako pismo rado i sâm pišem.

Mnogo radite, ali je korisno što ste i u crkvenom ruhu pokušali, da se ogleda Vaše umjetničko shvaćanje za cjelokupnu liturgiju! (Ako dobijete, prilikom, fotografiju Vašeg izrađenog „plašča“, molio bih, radi pokušaja da nešto ostvarim!)

Za mene je naslov nekog sastavka sadržina stvari, te kad bih promijenio naslov, moro bih i sadržinu mijenjati. Tko zna da je Vaš rad na ljubljanskom groblju zamišljen kao „Vrt Svih Svetih“, taj će tek razumjeti i onu arhitekturu, inače ne, jer je svijet navikao, pod pritiskom nekršćanskih sugestija da pristupa u mrtvačnicu kao kolima sa zaklanom teladi, a to su – Žale. Naprotiv Vaš „Vrt Svih Svetih“ raspoređen je za – crkvice vjere i pobožnosti. Inspektori dakako misle da je sve na svijetu đaćka teka. Kad se tako shvaća, nimalo se ne čudim što „umjetnici“ traže „konkurz“. Traži se najbolje, a ne dobro, jer i najbolje ne mora – valjati, ne mora biti dobro.

Onu Vašu skicu za vanjski oltarić* u Jajcu poslo sam Vam: meni se ono tako sviđa da bih ju naprosto pretvorio u odgovarajuće dimenzije!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

Beograd, 4. XII. 1938

²⁶¹ inspirirati – nadgledati, ovdje: kontrolirati, provjeravati sam sebe.

[4. XII. 1938., dva lista s nacrtima za misnice]

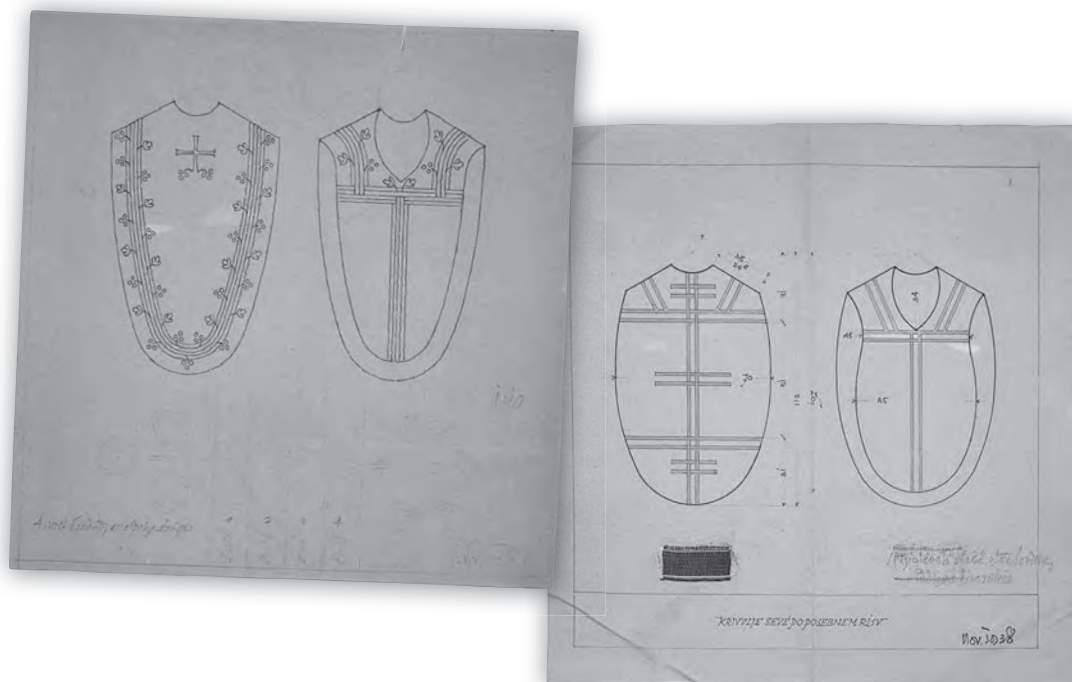
Oh, kako bi bilo čudno na svetu, če bi ne bil okrogel – rekel sem sinoči nekemu, od sile učenemu, od sile pijanemu doktorju Philosophiae – ni me razumel. Tem bolje.

*Prisrčno Vas pozdravljam. Vrata so v delu. Ob priliki več – Vaš Plečnik
4. dec. 38.*

Študija plašča²⁶² – dobra ali ne – to ne vem

na risbi: 4. vrst bordur, ena poleg druge Nov. 38*

Vijoličasti plašč, zlate bordure Podloga živo rudeča, Krivulje sevé po posebnem risu, Nov. 1938

²⁶² Ovdje je riječ o misnom plaštu za koji je Plečnik izradio nacrt na molbu sestara milosrdnica iz Begunja za ministra Korošca. (Vidi gore P 408.)

[5. XII. 1938., razglednica; motiv: Jajce – Travnička kapija; Foto-Material od t. t. Griesbach i Knaus, Zagreb, Jurišićeva 1]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto.

5. XII. 1938.

Gospodine profesore,

Dne 8. ov. mj., u četvrtak, od 10 – 11 ½ h, vršit će se iz naše crkve radio prijenos lijepe, lagane, latinske mise, te himne naše crkve na svršetku: „Regina ecclesiae nostrae belgradensis“²⁶³!

Mogla bi interesirati, ako ispane prilika, akustika i propovijed.

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

²⁶³ Regina ecclesiae nostrae belgradensis (lat.) – Kraljica naše beogradske crkve.

[22. XII. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Čestit Vam Božić i Porodenje Isusovo! Sveto njegovo Rođenje bilo nam svima na spasenje!

Bio bih sretan kad bih za časak mogao pogledati Vaše Jaslice u podrumu, skupa s Vama, zapjevati kako znamo! A onda gore u sobu da se veselimo u Gospodinu kako nam je On ostavio: s dobrim vinom i kršćanskim razgovorom! (Malko i umjetničkim!)

Vi mi ovako nazdravite sâm, i poželite svako dobro, bez duga govorenja, iskreno bez učenosti!

Bit ćete veseo i zadovoljan, više nego oni koji će ići da provedu Božić sa skijama na Planici i Pokljuki²⁶⁴ „slobodi“ i u „sreći“. (Nema slobode bez slobode duha, ni sreće bez čista srca, nezamazana kremama!)

1. Primio sam i drugu skicu za jedan „plašč“, koja mi se neobično sviđa. (Ako bi imali priliku da mi pošaljete detalj i uzorke materijala, Muster ohne Werth²⁶⁵, pokušo bih da mi napravi jedna moja Sestra, s „Koroškega“²⁶⁶.)

2. Primio sam i plan „par [!] la Jaice“²⁶⁷, hvala Vam, ali oprostite da ne mogu izreći sve što mislim! Ne date Vi. (Ja sam zadovoljan, i više nego zadovoljan, te se čudim jakosti Vaše duše i volje! Bog Vam je mnogo dao, a ne sumnjam da će Vam dati sve!)

Božo [Pengov] mi nešto javlja da se „Oznanjenje“²⁶⁸ svršava, ali ja ne ću kipa naručiti dok ne čujem od Vas da je sve gotovo, i sunca i Duh Sveti, i – vrata!

²⁶⁴ Planica, poznato skijalište u Sloveniji; Pokljuka, također skijaški centar u Julijskim Alpama u blizini Bleda.

²⁶⁵ Muster ohne Werth (njem.) – doslovno: uzorak bez vrijednosti; bezvrijedna stvar.

²⁶⁶ Sestre u Beogradu su bile Slovenke; između ostalih djelatnosti bavile su se i izradom crkvenog ruha.

²⁶⁷ per la (tal.) – za. Misli se na nacrt za kalvariju u blizini samostana što nije bilo izvedeno.

²⁶⁸ Oznanjenje (slov.) – Navještenje Gospodinovo, Blagovijest, katolički blagdan 25. ožujka. Misli se na Marijin kip na Marijinom oltaru u beogradskoj crkvi.

1938.

Uvijek Vam neograničeno odani:

Beograd, 22. XII. 1938.

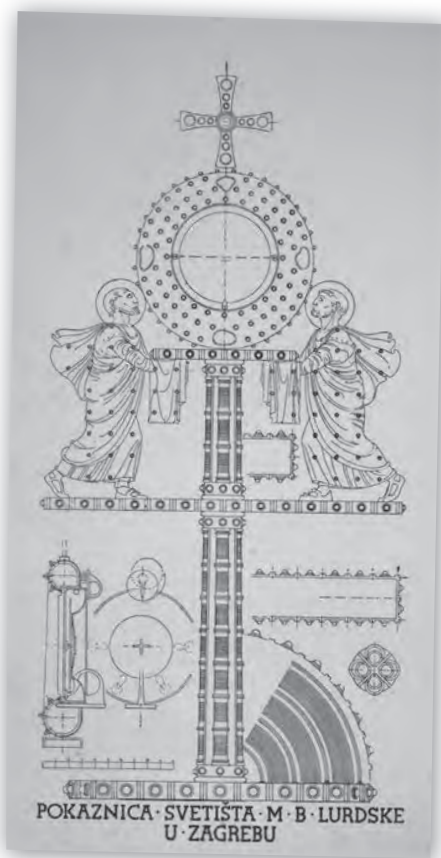
Fr Josip Markušić

[22. XII. 1938., razglednica s nacrtom monstrance* za Zagreb]

Moj ljubi in dragi gospod župnik!

Poslal sem Vam dva križa. Mišljena oba iz „jablaničkog granita”²⁶⁹, seve „štokanega”²⁷⁰ – ne brušenega. Zato so oblike stroge. Bilo bi prav pred event. izvršitvijo, narediti lesen model v malem merilu – Stvar, sevé, lahko brez nadaljnega odklonite! Sprejmite, prosim, za Vas in vse Vaše najprisrčnejše božične pozdrave od Vam zvesto udanega Plečnik

22. XII. 38.

²⁶⁹ jablanički granit, popularno zvan „gabor“, neobično tvrdi crni vulkanski kamen.

²⁷⁰ štokani kamen – vrsta kamena koji se koristi za vanjske površine (pločnike, parkirališta, šetališta); kamen se obrađuje posebnim strojevima tako da dobije reljefni oblik i ne bude klizav.

[27. XII. 1938., pismo, 1 list]

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pismo, pisano 22. XII., i planove „Per la Jajce“ poslane prije. Za planove sam odgovorio u pismu od 22. ov. mj.²⁷¹, opet sa križanjem, i ujedno sam zamolio duplikat planova, kao dar za novu godinu!

Oabrao sam plan potpisan sa 18. XII. 38. (drugi je manji 19. XII. 38.) onaj veći, i molim Vas, da mi odmah naredite drveni model križa na moj trošak, conto separato*! Najbolje će se izvesti onda kad ima model. (A poslije će mi i ovaj mali trošak biti sobna uspomena.)

Ali bih želio da na modelu riješite natpise, to jest upotpunite:

1. Natpis pod menzom*,
2. Dva natpisa sa strane, do nogu Križa!

Moje je mišljenje o Križu da je vanredno uspio.

Napose se čudim kako Vam je pao napamet tako krasan natpis, značajan i odgovarajući: „Fiat pax in virtute Tua“²⁷²! (Genijalna sreća!)

Nadalje se čudim uspjelom modelu stražara sa čuvarskim štapom. Realno, istinito, a nikad još neupotrebjeno. (Simbol vjernoga puka, vječnog čuvara svetinja i Crkve.) Poza vanredno vjerna i uspjela. (Želio bih ovu sliku na platnu, naravski da platim!)

Corpus* je ipak mnogo nijansiran od prve matične forme, te kad bi ga kipar izveo sa ovim nijansama, uspješno kako je na skici, opet bi imali novost.

(Da ste kipar, ne bi izveli manjih djela nego i u arhitekturi!)

Sretna bila nova godina 1939.!

Uvijek odani:

Beograd, 27. XII. 1938.

Fr Josip Markušić

²⁷¹ Vidi gore P 416.

²⁷² Fiat pax in virtute Tua! (lat.) – Neka bude mir u zidinama tvojim (Ps 122,7).

419.

[31. XII. 1938., razglednica; motiv: Spomenik na Avali]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto.

31. XII. 38.

Želim sretnu novu godinu 1939.!

Javljam da sam primio kopije „per la Jajce“, i najljepše Vam se zahvaljujem!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

[31. XII. 1938., pismo]

31. dec. 38:

*v naglici = Bog očuvaj naše prijateljstvo, Njemu posvečeno. Model do-
biste seveda – veljal bo bagatelo – samo načrt moram še povečati – Pišem
v kratkem več.*

Srečno Novo Leto Vam in Vašim! Pristrčno Plečnik

Glosarij

- afilirati – pripojiti nešto nečemu
- aheropita (grčki ἀχειροποίητα) – načinjeno ne (ljudskom) rukom
- aide memoire (franc.) – sažetak neke izjave ili priopćenja, podsjetnik
- akvizicija (lat. *acquisitio*) – pribavljanje
- alpinum – vrt s alpskim raslinjem
- altar → oltar
- altare portatile (lat.) – prijenosni oltar
- ambon – propovjedaonica, pulpit
- ampula (1) – trbušasti donji dio svjetiljki, kakve je Plečnik projektirao za crkve i kapelice
- ampula (2) (lat. *ampulla*) – posudica za misno vino i vodu
- apsida – polukružni ili višekutni prostor, redovito nadsvođen polukupolom; iz rimskih građevina preuzeta u kršćanskom graditeljstvu
- arhanđelovac (arandjelovac) – vrsta kvalitetnog kalcitskog mramora, čiji su nalazi na planini Venčac pokraj Arandjelovca (Srbija)
- arhitrav – glavna greda koja povezuje stupove; nosiva greda krovišta
- arhivolt – luk nad rasponom između dvaju stupova
- asistencija – bogoslužje uz sudjelovanje više svećenika, đakona i drugih pomoćnih službi
- atrij – središnja nenatkrivena prostorija u rimskim kućama; u starokršćanskoj arhitekturi predvorje u bazilikama
- aureola – krug koji se simbolično slika oko glava svetaca; aura, glorijska, gloriola, oreola, nimbus, svetokrug
- autokar (engl. *autocar*) – veliki automobil, vrsta kombija
- avans – predujam, akontacija
- avansirati – dati avans, predujam
- avertzum, avers – lice, prednja strana kovanice, medalje i sl.
- baculum senectutis (lat.) – štap starosti
- Baedeker – ime njemačkog nakladnika C. Baedekera (1801.–1858.), prema njemu: turistički priručnik, vodič
- baldahin – pokrov koji se nosi u procesiji nad Svetoostajstvom, relikvijama i dr.; „nebo“
- balustrada – ograda balkona, terase, galerije, stubišta i sl.
- baptisterij – krstionica (grč. βαπτιστήριον, lat. *baptisterium*), u kršćanskim crkvama mjesto gdje se obavlja obred krštenja

- beuronski stil – stil umjetničke škole u južnonjemačkom samostanu Beuron („Beuroner Kunstschule“)
- biacit (bihacit) – vapnenac iz okoline Bihaća, upotrebljava se za gradnju kuća, ali i kao ukrasni kamen
- bijou (franc.) – dragulj
- boks – vrsta modnih cipela od fine (teleće) kože
- bordura – posebnom vrpcom opšiven rub tkanine, ukrasna traka kao porub
- bronciranje – prevlačenje nečega broncom (legurom bakra i kositra)
- burza (kasnolatinski iz nizozemskoga: bursa) – torba, kesa, vrećica; spremnica u obliku kese u kojoj se nosi pričest bolesnicima
- Cantica Canticorum (lat.) – Pjesma nad pjesmama (jedna od biblijskih knjiga)
- chrisma → krizma
- ciborij – veliki kalež s poklopcem za držanje hostija namijenjenih za pričest vjernika
- ciklostil – stroj za umnožavanje dopisa
- cimerman (njem. Zimmermann) – drvodjelac, tesar
- cirati (od njem. zieren) – ukrasiti
- conto separato (tal.) – na odvojeni račun
- corona pendente (lat./tal.) – veliki luster u obliku visećeg obruča
- Corpus (lat. corpus – tijelo) – kip Isusova mrtvog tijela
- cuppa (lat.) – čaša; ovdje: gornji dio kaleža
- cviček – vrsta slovenskog vina, iz područja Dolenjske, poznata pod ovim imenom također u nekim dijelovima Hrvatske
- čakšire (tur. çakşır) – muške vunene hlače
- ćuskija (turb.) – gvozdена motka, poluga za podizanje tereta, pijuk
- ćutak (ćutuk) (turb.) – panj, trupac, klada
- dalmatika – liturgijsko ruho đakona
- De profundis (lat.) – početne riječi pogrebnog psalma: *De profundis clamavi ad te, Domine* – Iz dubine, Gospodine, vapijem tebi (Ps 130,2)
- definitorij – redovničko starješinsko vijeće
- desetkrunaš – austrijska zlatna kovanica u vrijednosti od 10 kruna, u opticaju od 1896. do 1912. god.
- dijadem – vrpca kojom se podvezuje kosa, povež za čelo; njime su Grci kitili kipove bogova
- egzorta (ekshorta) (lat. exhortatio – nagovor, savjet) – kraći poučan govor, poticajan nagovor
- ekspozitorij (od lat. exponere = izložiti) – u liturgiji Katoličke crkve već od 13. stoljeća, a napose od vremena baroka, iznad tabernakula dodavan i najčešće umjetnički oblikovan i od plemenitih kovina rađen prostor za izlaganje posvećene hostije u monstrancama; u današnjim crkvama tu funkciju obično preuzima tabernakul, u beogradskoj crkvi sv. Ante Plečnikov ekspozitorij postoji i danas
- eternit – građevna smjesa od cementa i azbesta za pokrivanje krovova

- euharistikon → tabernakul
- ex voto (lat.) – iz zavjeta; zavjetni dar
- festone (tal.) – girlanda, vijenac
- franko (tal. franco – slobodan) – trgovac ili pošiljalac robe preuzima na sebe troškove prijevoza ili poštarine do odredišta
- funeralije – obredi koji se održavaju nakon smrti; misa zadušnica, sprovod
- gelender (njem. Geländer) – ograda (na stubištu), rukohvat
- genius loci (lat.) – (dobri) duh nekog mjesta, grada
- girlanda – ukrasni vijenac od cvijeća
- giter (njem. Gitter) – rešetka
- gostarica – u katoličkoj liturgiji vrčić za vodu i vino
- granat – poludrugi kamen tamnocrvene boje
- gardijan – predstojnik franjevačke samostanske zajednice
- gardijanat – služba, ured gardijana
- hamburg – vrsta grožđa muškatoznoga okusa
- hofirati (njem. hofieren) – udvarati se (dami)
- hypocaustum (grč./lat.) – podno grijanje
- ideogram (idiogram) – grafički simbol za određenu riječ, pojam ili stvar, slika kao pismeni znak, piktogram
- ikonostas – u crkvama istočnog kršćanskog obreda ikonama ukrašena pregrada koja dijeli svetište od prostora za vjernike
- inkrustacija (lat. incrustatio = umetanje) – ukrašavanje kiparskih i arhitektonskih površina umetanjem ljepšeg i skupocjenijeg materijala
- invokacija – prizivanje, zaziv; zazivanje Božjeg imena u molitvama i crkvenim obredima
- iradijacija (kasnolat. irradiatio: isijavanje, zračenje, obasjavanje) – kod Markušića u značenju: širenje topline
- kala (bot. *calla aethiopica*) – trajna zeljasta biljka iz porodice kozlačevki (*Araceae*)
- kalež/kelih – čaša (pozlačena ili posrebrena) koja se upotrebljava pri služenju svete mise za euharistijsko vino
- kandelabar – stojeća ukrasna svjetiljka u dvoranama ili na stubištima unutar kuća
- kandis – rafinirani šećer u velikim kristalima
- kanontablica – tekst standardnih molitava misnog kanona u drvenom ili metalnom okviru, izložen na oltaru kao molitveni predložak celebrantu prilikom bogoslužja; Markušić za crkvu sv. Ante razmišlja i o mogućem okviru od kamena (*P 18*)
- kapitul – skupština svih izbornika redovničke zajednice; postoji generalni, provincijski i samostanski kapitul
- karara – vrsta mramora, naziv prema mjestu i nalazištu Carrara u pokrajini Massa-Carrara, Toskana
- katafalk – postolje, odar na koji se stavlja sanduk s mrtvim tijelom
- catekumensko ulje → lat. oleum cathecumenorum
- kazula – plašt/plašč; također: kazula, misnica

- kelih → kalež
- kentaur (centaur) (mitol.) – biće s čovječjim prsima i glavom, a konjskim tijelom
- keramit – kao i šamot vrsta vatrostalnog građevinskog materijala
- kivot (čivot) (grč.) – kovčeg; (pravosl.) – relikvijar; škrinja u kojoj se čuvaju moći (mošti)
- klauzura – zatvoreni dio samostana za osobe drugoga spola
- klinker – vrsta pečene cigle; otporna keramika od vatrostalne gline
- kliring (engl. clearing) – izmirivanje međusobnih dugovanja
- komisni (komisioni) od komisio – posrednička trgovina za prodaju robe
- konha – polukružan prostor u crkvi nadstvođen polukupolom (apsida, niša) koji se nadovezuje na veću jedinicu
- kontrabanda – naziv za stvari ili robu čiji su uvoz, izvoz, posjedovanje ili trgovina zabranjeni
- kontratregger → treger
- korporal – isto što i tjelesnik → pala
- kotirati – obilježavati kote, točke ili pozicije
- krematorij – zgrada s uređajem za spaljivanje tijela pokojnika i s prostorijama za posljednji ispraćaj
- kripta – podzemna prostorija, smještena ispod centralnog dijela crkve; koristi se za pokapanje pokojnika i molitvu, poznata već iz ranokršćanskih vremena
- krizma (lat. chrisma od grč. χρίσμα – pomazati) – potvrda („sveta potvrda“); sakrament u Katoličkoj crkvi kojim krizmanik u zreloj dobi potvrđuje svoju vjeru
- ksilolit – tvrda masa od magnezija, magnezijeva klorida i piljevine, služi kao surogat za podove
- labrador – ukrasni kamen
- lukijernar – svijećnjak
- lunula – umanjena od luna (lat.) – mjesec. U katoličkoj liturgiji držač za hostiju u monstranci u obliku polumjeseca
- ljupina – ljuska od jaja
- meander/meandar – antički ukras izlomljenih linija na tkaninama, keramici i sl.
- menaža – (od franc. ménage) najčešće u vojničkom žargonu: prostor za objedovanje
- menza – (lat. mensa – stol), ploča na gornjem dijelu oltara, obično od kamena, ali može biti i od drugih materijala; oltarski stol, oltar
- Minotaur(us) – u grčkoj mitologiji čudovište s ljudskim tijelom a bikovskom glavom; Ungeheuer (njem.) – čudovište
- monsignor – naslov crkvenih prelata
- monstranca (lat. monstrantia; monstrare – pokazivati) pokaznica, posuda u kojoj se čuva i izlaže posvećena hostija
- motu proprio (lat.) – iz vlastite pobude; naziv apostolskog spisa koji papa formulira i objavljuje na osobnu inicijativu, a ne na službeni zahtjev ili odluku kardinalskog kolegija
- narteks – predvorje u starokršćanskim bazilikama
- nodus (lat.) – čvor, uzao, pas, okov

nune (prema njem. Nonne) – redovnice, časne sestre
 nuntius (lat.), nuncij – kurir, teklič; papinski poslanik
 obhajilna miza (slov.) – pričesna klupa
 ocirati (od njem. zieren) – ukrasiti
 odeon – okrugla zgrada u staroj Ateni za održavanje glazbenih i pjesničkih natjecanja
 oferirati – nuditi, podnijeti ponudu
 ofert, oferta (njem. Offerte; od lat. offerre – prikazivati, nuditi) – pismena ponuda
 oficij – služba, službena molitva; brevijar, časoslov
 oleum cathecumenorum (lat.) – katekumensko ulje, ulje kojim se pomazuju katekumeni, to jest odrasli koji primaju vjersku pouku prije krštenja
 oleum infirmorum (lat.) – ulje za bolesničko pomazanje, ranije zvano također „posljednje pomazanje“, sakrament Katoličke crkve koji se dodjeljuje teško bolesnim i umirućim osobama
 oltar/altar – žrtvenik; povišeno mjesto u crkvi u obliku stola na kojem se obavlja bogoslužje, misa
 ondulacija – talasanje, valovito gibanje; kovrčanje kose, pravljenje uvojaka („trajna ondulacija“)
 oniks – vrsta poludragog kamena
 pajčolan (mađ.) – koprena, veo
 pala (palla) – bijeli kvadratični komadić platna kojim svećenik pokriva patenu i kalež; tjelesnik, korporal
 palir, polir (njem. Palier) – građevinski poslovođa, nadzornik zidarskih radnika
 paradiz – tip atrija u srednjovjekovnim crkvama
 paramenta – misno odijelo, dio odjeće koju svećenik nosi za vrijeme misnih obreda
 pasar (slov.) – prvotno: remenar, pojasar (njem. Gürtler); izrađivač praktičnih ukrasnih metalnih predmeta obično iz neželjeznih kovina; riječ se također tumači kao „zanatlija koji izrađuje crkvene stvari“
 patena (plítica) – mali okrugli pozlaćeni ili zlatni tanjurić na kojemu stoji hostija za vrijeme mise
 patron – pokrovitelj, zaštitnik, svetac zagovornik
 pavement – u antičkoj arhitekturi sve vrste tvrdih i čvrstih podnih obloga
 penitent (lat. poenitens) – pokajnik, osoba koja se ispovijeda
 pentelički mramor – vrsta grčkog mramora, prema nalazištu na brdu Pentelikon kod Atene
 piloti – stupovi, direci; pilotirati – zabijati direke, stupove
 pinzl (njem. Pinsel) – kist
 pinzlica, deminutiv od pinzl (njem. Pinsel) – kist
 pištalina – podvodno zemljište iz kojeg voda pišti
 plein pouvoir (franc.) – neograničena punomoć
 pluvijal (pluviale) – dio bogoslužne odjeće, sprijeda otvoreni ogrtač, plašt
 podpećan (podpečan, podpeščenac, podpeški kamen) – vrsta kvalitetnog vapnenca čije su nalazište u Podpeči kod Ljubljane eksploatirali već Rimljani; koristio ga je također Plečnik za više svojih djela; kamenolom danas više ne radi

- poliment – podloga za pozlatu
- pontificirati – obavljati crkvene obrede; pojam se upotrebljava samo za službu biskupa i opata
- portatil → altare portatile
- portik(us) – ulazni trijem, predvorje; natkriveni, ali otvoreni prostor pred glavnim ulazom građevine
- prezbiterij (od grč. presbyteros – starješina) – prostor oko glavnog oltara, predviđen isključivo za biskupe i svećenike te njihove asistente kod obavljanja liturgijskih čina
- provincijal – starješina nad nekoliko redovničkih samostana koji sačinjavaju provinciju
- provincijalat – služba, ured provincijala
- puto, puti (lat. putus) – u kiparstvu i slikarstvu lik golog dječaka, s krilima ili bez krila, amoret
- rabc – mreža od žice koja se koristi u građevinarstvu za ojačanje žbuke na zidovima; ovdje u značenju: jeftina izvedba, površan rad
- refektorij (prema lat. refectorium) – samostanska blagovaonica
- reklica – šnajderski izraz za žensku bluzu bez rukava
- remonstrirati – prigovarati, spočitavati, protiviti se
- Requiem (lat.) – misa za mrtve, misa zadušnica; prema početnim riječima molitve: *Requiem aeternam dona eis Domine* – Pokoj vječni daruj im, Gospodine
- retabl (franc.), u katoličkoj crkvi vertikalni dio oltara iznad menze; uključuje kipove, reljefe i slike, javlja se od XI. st.; u gotici često ima oblik krilnog (sklopivog) oltara
- ror (njem. Rohr) – cijev
- rota (lat.) – točak, kotač; kružna naprava koja se okreće na osovini; u samostanskoj praksi uređaj za dostavljanje hrane iz kuhinje u blagovaonicu
- saharin – umjetno proizvedeni slador, surogat za šećer
- sakrament – otajstvo, tajna; božanska ustanova, vidljiv znak koji je ustanovio Krist, označuje i proizvodi posvećenje (7 sakramenata: krštenje, potvrda itd.)
- sakramentar(ij)/zakramentarij (lat.) – u crkvenoj terminologiji kasne antike i ranog srednjeg vijeka: liturgijska knjiga koja je sadržavala misne i druge liturgijske molitve; od 10./11. st. misal; kod Markušića u značenju „posuda za ulje, spremnica za svetu hostiju, krst, dva svijećjaka [...] za utjehu bolesnika i osamljenih“
- sakrarij – nekada mjesto gdje su se čuvali sveti predmeti za euharistiju; ovdje u značenju slivnik u sakristiji ili blizini oltara u kojem bi se pralo i čistilo misno posuđe
- sakristija – prostorija uz crkvu ili unutar crkve u kojoj se drže stvari potrebne za bogoslužje
- salonit – ploča od azbestnih vlakana, cementa i vode za pokrivanje krovova
- santrač (turc.) – pomagalo za potkivanje konja

- sackerlot, sapperlot, saprlot (od franc. sacré – proketo) – uzvik: prokletstvo, do vraga; izraz iznenađenja, oduševljenja ili ogorčenja; pojam poznat na njemačkom, francuskom i engleskom jezičnom području
- schick (od franc. chic, njem. schick) – elegantan, zgodan, dopadljiv
- sekstant – instrument za mjerenje visine nebeskih tijela, u upotrebi obično u ranijem brodarstvu za orijentaciju; također u značenju: ekvatorsko zvijezde; značenje kod Markušića nejasno
- seraf(in)i – skupina anđela; prema viziji proroka Izaije najbliži su Božjem prijestolju
- sijenit – eruptivna stijena različitih boja, građevni materijal; egipatski granit
- skioptički – od: skioptikon (grč. σκιά – sjena + ὀπτικός – koji se tiče vida): aparat za projiciranje slika, projektor
- stilos (lat. stilus) – pisaljka od metala ili bjelokosti za pisanje po povoštenim tablicama
- subsellium, subsellia (lat.) – klupa, sjedalo
- suggestus (lat.) – govornica, uzvišeno mjesto, tribina; podloga
- superior – redovnički ili samostanski poglavar
- supskripcija – pretplata; unaprijed uplaćen novac u neku svrhu
- svetostanek (sveti stan) → tabernakul
- svetožar (češki svatozár) → aureola
- šajn (njem. Schein) – potvrda; također: sjaj, vanjski izgled
- šamot (franc. chamotte), građevinski i tehnički proizvod, postojan na visokim temperaturama; koristi se za izvedbu peći, kamina i dr.
- šartres (franc. Chartreuse) – vrsta francuskog likera koji su proizvodili kartuzijanci Velike kartuzije (La Grande Chartreuse) kod Grenoblea
- šimi (engl. shimmy) – prvotno vrsta američkog društvenog plesa koji je proizveo i istoimenu modu u odijevanju; pojavio se u Americi oko 1918. i odatle 1920. prešao u Europu
- škatulja (od lat. scutula) – kutija, najčešće: kutija cigareta
- šminkar, šminker (prema njem. Schminke) – onaj koji polaže mnogo na vanjske efekte, pomodar, onaj koji se pravi važan
- šnofanje, šnjofanje (prema njem. schnuffeln) – njuškati, zabadati nos, zadovoljavati znatiželju
- šporet (njem. Sparherd) – kuhinjska peć, štednjak
- švindl (njem. Schwindel) – prijevara, varka
- švindlast (prema njem. Schwindel – prijevara, obmana, zavaravanje) – prijevarno, loše obavljen posao
- švindlovati (njem. schwindeln) – varati, muljati
- tabernakul/tabernakel – ormarić na oltaru u kojem se čuvaju hostije, svetohranište → euharistikon
- tadlovati (njem. tadeln) – koriti, zamjerati
- tarac (od tal. terazzo) – mješavina cementa s različitim kamenjem; pod od opeka, teraca
- tegula – crijep, krov od crijepa

- tempietto (tal.) – hramić; mala građevina u obliku hrama, najčešće kao rotunda sa stupovima i kupolom
- terazzo → tarac
- tesoro (tal. od lat. thesaurus) – riznica, blago
- tombak – legura bakra i cinka
- tram – greda, stup, potporanj
- transena – mreža, rešetka; u arhitekturi isprobušene kamene ploče koje služe kao pregrade
- treger – u građevinarstvu: glavna greda, nosač; kontratreger – potpornjak, podupirač; kod Markušića: nosač u prezbiteriju na kojem visi raspelo
- triangul (lat. triangulum) – trokut
- trinkgeld (njem. Trinkgeld) – napojnica
- tronus (grč. θρόνος – sjedalo, stolica, prijestolje) – uređaj iznad tabernakula za izlaganje Presvetog Sakramenta
- trošarnik – onaj tko određuje i kontrolira cijene proizvodima
- tumba (tal. tumba – sprovod, pogreb) – grobnica; grobni spomenik u obliku sarkofaga ili katafalka
- tung – vrsta tropskog drveta (*Aleurites cordata*)
- turnirplac (njem. Turnierplatz) – gimnastičko vježbalište
- Tusculum/Tuskulum – u antici i srednjem vijeku grad u Laciju, sjeveroistočno od Rima; oko 1900. ime se rado koristilo za vile, ladanjska imanja i ljetnikovce; Markušić misli na Plečnikov domicil
- valjuga (regionalizam) – malena drvena klupica za sjedenje; bančić
- velum – jedro, zastor
- vera effigies (lat.) – vjerna slika
- veršalung (njem. Verschalung) – oplata, oblaganje
- vestibul – predvorje, predsoblje
- viks (njem. Wichse) – mast za cipele, pasta za parkete i sl.; ovdje u smislu: nacifranost, pretjerana briga za vanjski izgled
- voltanje – zidanje svoda, lukovā
- zakramentarij → sakramentar(ij)

Tiskanje ove knjige pomogle su sljedeće institucije
kojima srdačno zahvaljujemo

Župa sv. Ante Padovanskog – Dobretići /župnik fra Juro Tokalić/

Župa Uznesenja BDM – Kotor Varoš /župnik fra Zoran Mandić/

Župa sv. Ivana Krstitelja – Podmilačje /župnik fra Filip Karadža/

Župa Uznesenja BDM – Sokoline /župnik fra Juro Aščić/

Župa sv. Franje Asiškog – Vrbanjci /upravitelj župe fra Juro Aščić/

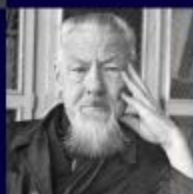
Općina Jajce, načelnik Edin Hozan

Općina Prozor-Rama, načelnik Jozo Ivančević

FRA JOSIP
MARKUŠIĆ

JOSIP (JOŽE)
PLEČNIK

1932.-1956.
KORRESPONDEN
CITA

2
1939.-1956.

Nakladnici

Franjevački samostan sv. Luke, Jajce
Synopsis d.o.o., Sarajevo
Synopsis d.o.o., Zagreb
Franjevački samostan sv. Ante, Beograd
Založba ZRC SAZU, Ljubljana

Za nakladnike

Fra Vinko Marković
Fadila Halvadžija
Ivan Pandžić
Fra Ilija Alandžak
Oto Luthar

Urednik

Drago Bojić

Uređivački odbor

Drago Bojić, Jozo Džambo, Damjan Prelovšek

Lektura i redaktura

Stipo Kljajić
Darko Rubčić

Recenzenti

Franci Lazarini
Ivan Lovrenović
Ivan Šarčević

Ilustracije objavljene uz dopuštenje:

- © Arhiv Franjevačkog samostana, Beograd
- © Franjevački samostan Jajce, Ostavština fra Josipa Markušića
- © Franjevački samostan sv. Ante, Sarajevo
- © Muzej in galerije mesta Ljubljana, Plečnikova zapuščina
- © dr. Damjan Prelovšek, Ljubljana

Grafičko oblikovanje

Branko R. Ilić

Tisak i uvez

»Grafotisak« d.o.o., Grude

Tisak dovršen u lipnju 2023.

Naklada: 750

FRA JOSIP MARKUŠIĆ –
JOSIP (JOŽE) PLEČNIK
KORSPONDENCIJA
1932.–1956.

SVEZAK 2

Priredio i komentirao Jozo Džambo
uz suradnju Damjana Prelovšeka

Franjevački samostan
Sveti Anto Padovanski
Beograd

ZRC SAZU

Jajce – Sarajevo – Zagreb – Beograd – Ljubljana, 2023.

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na koji način reproducirati bez pismenog dopuštenja nakladnika.

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 55041286

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001180048.

ISBN 978-9926-8209-7-8 (Franjevački samostan sv. Luke, Jajce)

ISBN 978-9926-485-32-0 (Synopsis, Sarajevo)

ISBN 978-953-8289-56-9 (Synopsis, Zagreb - 2. svezak)

ISBN 978-953-8289-57-6 (Synopsis, Zagreb - cjelina)

ISBN 978-86-905426-0-4 (Franjevački samostan sv. Ante, Beograd)

ISBN 978-961-05-0733-8 (ZRC SAZU, Ljubljana)

Sadržaj

Predgovor /FRA DRAGO BOJIĆ/	VII
Prijateljska korespondencija „gospodina profesora“ Jože Plečnika i „visokočastitog gospoda“ fra Josipa Markušića /JOZO DŽAMBO I DAMJAN PRELOVŠEK/	XIII
Napomene priređivača	XLI
Fra Josip Markušić /biografija/	XLIII
Josip (Jože) Plečnik /biografija/	LXVII
Fotografski prilozi i ilustracije	1

Korespondencija 1932.–1938. /SVEZAK 1/

Godina 1932.	19
Godina 1933.	28
Godina 1934.	61
Godina 1935.	168
Godina 1936.	273
Godina 1937.	401
Godina 1938.	502
Glosarij	615

Korespondencija 1939.–1956. /SVEZAK 2/

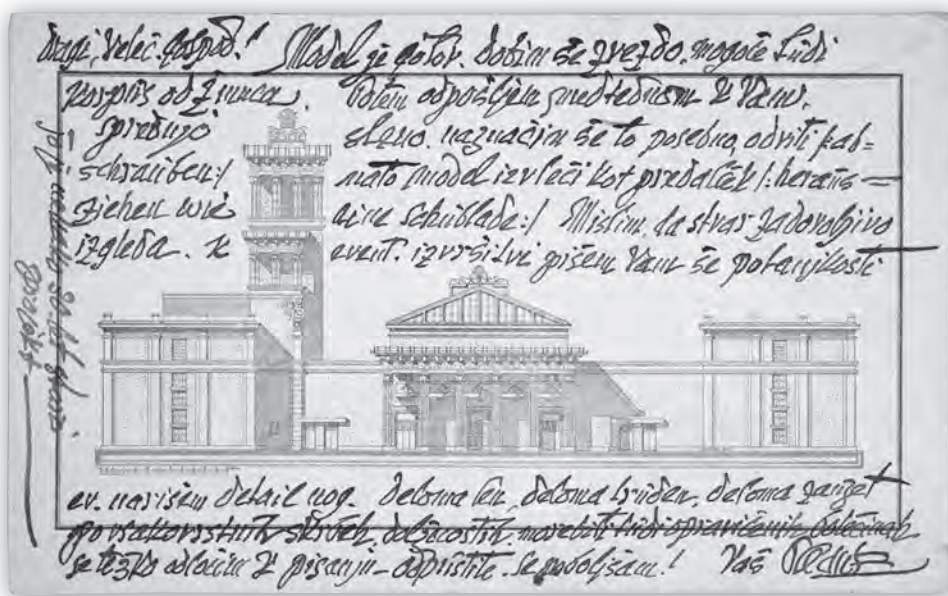
Godina 1939.	627
Godina 1940.	717
Godina 1941.	760

Godina 1942. -----	786
Godina 1945. -----	798
Godina 1946. -----	811
Godina 1947. -----	838
Godina 1948. -----	872
Godina 1949. -----	889
Godina 1950. -----	901
Godina 1951. -----	916
Godina 1952. -----	924
Godina 1953. -----	932
Godina 1954. -----	960
Godina 1955. -----	993
Godina 1956. -----	1002
Prilozi -----	1016
Fotografski prilozi i ilustracije -----	1035
Glosarij -----	1051
Sažetak -----	1059
Povzetek -----	1062
Zusammenfassung -----	1065
Shrnutí -----	1068
Summary -----	1071
Registar osobnih imena -----	1074
Registar mjesta -----	1086

[8. I. 1939., pismo na karti s nacrtom bečke crkve]

Dragi, Veleč. gospod! Model je gotov, dobim že zvezdo, mogoče tudi korpus od Žmuca¹. Potem odpošljem med tednom k Vam, sprednjo steno, naznačim še to posebno, odviti /: abschrauben² : / nato model izvleči kot predalček /: herausziehen wie eine Schublade³ : / Mislim, da stvar zadovoljivo izgleda. K event. izvršitvi pišem Vam še potanjnosti ev. narišem detail nog. Deloma len, deloma truden, deloma zauzet po vsakovrstnih skrbah, dolžnostih, morebiti tudi opravičenih bolečinah se težko odločim k pisanju – odpustite – Se poboljšam! Vaš Plečnik

To je nekako 30 let stari projekt –

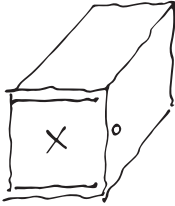

¹ Rafael i Alojzij Žmuc.

² abschrauben (njem.) – odvrti.

³ herausziehen wie eine Schublade (njem.) – izvlačiti se kao ladica.

[10. I. 1939., pismo sa skicom kvadra i fotografijom makete za Osijek]

Stena s križem na zaboju ima levo in desno po en vijak. Oba vijaka naj se odvijeta, potem stena izvadi – nar kar potegnete model k sebi „schubladenartig“⁴. Zvezdica in korpus so priloženi.

O Vaših stvarih ne vem mnogo poročati MB se zlati. Zmija je še v fragmentih pri Žmucu⁵, okovje vrat dtto. Sedaj po praznikih hočem vse pospešiti. Lepi sneženi prazniki prešli so mrtvo. Res – bile so jaslice v kleti, namara dosti lepe. Videla sta jih nečak in nečakinja – Nekje, visoko nad Savo, v Sloveniji – preko samost. posesti, zarezal se je globoko hudournik – nad njim, na 3. lokih, projektiram klet, nad kletjo jedilnica, nad jedilnico cerkev za 400. sedečih usmiljenk.⁶ Etc. Studija problema, ki ga je treba skoro lahkomišelnostno prijeti za – rogé – Ne očitajte mi da se pečam s takimi stvarmi – minljive užitke

Bil je pred prazniki pri meni malobesdni g. Troha⁷ in njegov zgovorni g. tajnik. Imam, muslim, zanj koncept, ki se morebiti ob priliki načrta – kakršnega najbrže pričakujejo. V Osijek⁸ poslal sem k Novemu letu dva modela – že dolgo nisem bil tako nejevoljen in grob kot pri zadnjem obisku g. sup.⁹ v adventu. Ravnokar je v delu tudi model za absido i.e. altar* etc. kaznilnične kapele v Begunjah¹⁰, ki naj bi se nekoliko renovirala – verujete*

⁴ schubladenartig (njem.) – u obliku ladica.

⁵ Rafael i Alojzij Žmuc.

⁶ Misli se na neostvoreni nacrt za proširenje samostana sestara milosrdnica preko potoka u Marijinem Dvoru pri Radečah kod Zidanog mosta.

⁷ Fra Mihael Troha (1880.–1953.), franjevac Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda, provincijal od 1918. do 1924. i od 1936. do 1942.

⁸ Osijek – crkva Srca Isusova.

⁹ g. sup. = gospodina superiora.

¹⁰ Begunje, kapela – vidi gore P 217.

mi pa, da prosim v molitvi, da ostane vse na papirju, ter da so mi prizanešene muke, sledeče uvijek izvršitvami. Ko to pišem počiva na lesenem odru Alojzij Vodnik¹¹ – Stisnila ga je prehladitev. Veliko, veliko dela sem mu prinesel Hvala bodi Bogu. Njemu večni mir in pokoj. Pretresla me je njegova smrt. Bodite z Bogom! Pristrčno in spoštljivo Vas pozdravlja, Vam bratovsko zvesti Plečnik

10. Jan. 1939 –

¹¹ Alojzij Vodnik († 8. I. 1939.).

[15. I. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 15. I. 1939.

Gospodine profesore,

Sretan sam što sam dobio model Kalvarije, sinoć, 14. I. 17 h, te sad imam dobro kompletirane lijepe uspomene! Ali da znadete, ovo će se ove godine stvarno izvesti u Jajcu, tek sumnjam da li ću savladati sve poteškoće za granit!? Nisam se nado da će biti toliki uspjeh! To je zaista spomenik, ali ako se sretno izvedu i natpisi!

Hvala Vam na brigi oko onih stvari koje su još tamo u radu!

Molim Vas dvoje:

1. Moguće da model nije skupo stao, ali kad majstori, i drveni i metalni, tako predano-vjerno i uredno rade, želio bih da im svakako platim trud! (I poštarinu!)

2. Želim ovo, da meni za spomen naredite dva modela od crkve sv. Ante u Beogradu, naime:

a) model crkve,

b) model kompletnog Velikog Oltara* s apsidom*!

I da znate: da neobično dobro izrade i da im dobro platim, nimalo ne žalim! (Zanosi me ovaj moj model, i onaj model neke crkve u zadnjem pismu.)

Žalim gospodina [Alojzija] Vodnika, dobar je bio majstor i dobar organizator posla. I onaki su kao kapitalisti, kao i drugi naši radnici: svećenici, umjetnici, političari i vojnici, doprinijeli da nam ne brljaju imena po Münchenu. Ali mi, koji smo živi, radimo dalje, narod je „vječan“! Tek da se manje ide u lov na šljuke i fazane!

Uvijek Vam vjeran i odan:

Fr Josip Markušić

[19. I. 1939., pismo s nalijepljenim fotografijama vanjskog i unutarnjeg modela osječke crkve: (zunaj / znotraj)]

Moj dragi, visokospoštovani gospod!

Celi dan brni pod menoj, v elektroteh. institutu¹², stroj, najbrže strug – Koliko živcev in kvalitete dela me je že to veljalo v prošlih dolgih letih za menoj – Sliši se kot tulenje samomorilcev –

Menda sem nalepil v moje zadnje pismo foto modela „Osijek“ pridavam pričujočemu pismu še nekatere, posnete s primitivnim aparatom. Gospod župnik, za model je treba napraviti primeren črtež – ne obljubljam da morem v doglednem času Vam, Vaši želji ustreči. Da bi Vam pa rad ustregel – to veste! K 23.temu¹³ želim vse najboljše, predvsem zdravje! V zadnjem času tega meni nekoliko primanjkuje. [Alozij] Vodnik preselil se je v večnost brez testamenta. Trdi se, da je bil quasi najbogatejši Ljubljančan / cca 50–60. Mil. /: sorodstva je mnogo – ergo se bo mogla človeška bestija izkazati v boju –

M. B.¹⁴ se zlati – tudi ostalo z „legnatjo“ teče /: behäbig¹⁵ /: Delo za g. Troho¹⁶ se nekam kar zanimivo razvija. „Artis sola domina necessitas“¹⁷ – Od onog, naproti Savi¹⁸, je črtež že narejen – ob enem mali model – Sevé, vse to v moj lastni plaisir¹⁹ – moram biti previden, kajti najbrž, kar more tam zame zrasti je drugo Baragovo²⁰! Granit uporabite samo, če Vam pride

¹² Elektrotehnički institut – vidi gore P 409.

¹³ Markušičev rođendan 23. siječnja.

¹⁴ M. B. – Majka Božja.

¹⁵ behäbig (njem.) – komotan, polagan.

¹⁶ Fra Mihael Troha – vidi gore P 422.

¹⁷ Artis sola domina necessitas (lat.) – Jedina gospodarica umjetnosti jest nužda. Izreka arhitekta Gottfrieda Sempera (1803.–1879.) koju je ponovio Plečnikov učitelj Otto Wagner.

¹⁸ Misli se na rijeku Savu u čijoj se blizini nalazi samostan sestara milosrdnica.

¹⁹ plaisir (franc.) – zadovoljstvo, užitak.

²⁰ Vidi gore P 232.

jeftino pod roko – jinak uporabite kakršenkoli dober kamen. Mislite tudi na to da potrebuje ta spomenik ozko okolico ev. obkrožitev z drevesi – Najsigurnejši efekt bi bil ako ga voče ne izvršite!

Bodite Bogu priporočeni v Novem Vašem letu – ter ostanite prijatelj Vašemu Plečnik

19. jan. 1939.

Zunanj

Zunanj

[23. I. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 23. I. 1939.

Gospodine profesore,

Pišem Vam da ne bih izgledao zao čovjek! Nisam znao za modele da treba za njih nov crtež, inače Vas ne bih kušo opteretiti još i za sobno zadovoljstvo: da pravite model samo za me, kad je crkva već gotova! (Apsida* je drugo.)

Krasna je, prema modelu, ona crkva u Osijeku! Kao misni ciborij*. Bože samo da ne budu u građenju gori od mene! (Koliko mi je drago da sam Vas upoznao kao čovjeka i kao arhitektu, toliko mi je isto drago što sam tom prilikom proučio i masu koja prima umjetničko djelo: Vi joj krojite cipelu, a ona ju oblači ko – opanak!)

Kalvarija za Jajce mislim sigurno da će se graditi, danas najkašnje do 1. III. ov. god., kao draga uspomena. (U modelu ne razumijem samo svijećnjake: da li su oni u cijelosti od kamena, i one uške?! (Henkel²¹.) Kalvarija će biti na usku prostoru, pod šljivama.

Kod Vas s Vašim strojnim odjeljenjem fakulteta ko građanske kuće u Napulju: u jednoj sobi i šporet* i krevet, primaća soba, radionica i – desetero djece.

Želio bih s Vama biti jednu večer, da se razgovorimo o – lovcima! I da se razljutimo!

A sad bih htjeo da naučim Vaš način pisanja, ali ne znam je li to moguće?! Meni se toliko sviđa!

Hvala Vam na sjećanju za moj rođendan²²! Jedan mi je reko prije dvije godine da sam star, ja sam odgovorio da je bolje biti star nego lud. (On je bio mlad.) Sudbina je ljudska da bez starosti nema pameti.

Uvijek Vam odani: Fr Josip Markušić

²¹ Henkel (njem.) – drška.

²² Markušićev rođendan 23. siječnja. Istoga datuma imao je i Plečnik svoj rođendan.

[29. I. 1939., pismo]

Moj dragi, velespoštovani gospod župnik!

Ne zamerite, da vas obtežujem: Žmuc²³ prinesel mi je priloženi račun za okovje vrat. Prosi me, da opravičim povišek 100. Din. oproti proračunu – prišli so ga modeli dražje, težina lite kovine je večja kot je predvideval. Priporočam da to acceptirate. Delo je izvršeno lepo, ter oddano firmi Černe v Št. Vidu²⁴.

Madona je takorekoč gotova, to je pozlačena. Določili smo zarje /: Heiligenschein²⁵ :/ ter sv. Duha – ki bo tolčen = gehämmerte Arbeit²⁶ – v kovini. Če vse ne moti, bo efekt lep!

Dovolim si Vam poslati za svečnico – 2. febr.²⁷ svečke. Za Vas in druge – kakor hočete –

Sprejmite, prosim, moje najprisrčnejše pozdrave! Vaš Plečnik

29. Jan. 1939

²³ Rafael i Alojzij Žmuc.

²⁴ Stolarska firma Černe u Šentvidu.

²⁵ Heiligenschein (njem.) – svetačka aureola.

²⁶ gehämmerte Arbeit (njem.) – kovani, tučeni rad.

²⁷ Sviječnica, blagdan 2. veljače.

[1. II. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 1. II. 1939.

Gospodine profesore,

Na krasnim svijećama, meni miloj uspomeni i daru, koje sam sada primio, od srca hvala! To će ostati među nakitima moje sobe.

Jučer sam poslao, što oni imaju valjda već i u rukama za „Brata Žmuc“ sav novac, 1662 Din., za okove dvaju vrata. Rado sam isplatio i onih 100 Din., jer treba dobru radniku i poslušnu majstoru platiti. Nimalo ne žalim.

Vama osobita hvala na svim tim brigama, kao i na vijestima za kip M. B., te za Sunca i Duha Svetoga! Koliko sam veseo na „efektnim“ vijestima!

(Moli me gvardijan*²⁸ iz Jajca da u ime njegovo kupim identičan model one Kalvarije, sa Raspećem i zvijezdom, jer naravski ja svog modela ne dam ni za kakve pare!)

Uvijek Vam vjeran i odan:

Fr Josip Markušić

P. S. Poslat ću Vam danas – sutra „Novu Evropu“²⁹, zagrebački časopis, radi i tehničkog izvještaja o spomeniku na Avali³⁰.

²⁸ Fra Kruno Ladan (1903.–1973.).

²⁹ *Nova Evropa*, časopis za kulturna, politička i društvena pitanja, izlazio u Zagrebu od 1920. do 1941. god. Robert M. Murko: Spomenik Neznamom Junaku na Avali, u: *Nova Evropa* XXXI (1938) 12, str. 386-399; A. Тресић Павичић: Међу Мештровићевим каријатидама за гроб Незнаог Јунака на Авали, u: *Нова Европа* XXX (1938) 12, str. 399-403.

³⁰ Spomenik Neznamom junaku na Avali, izgrađen između 1934. i 1938. god., djelo Ivana Meštrovića.

[2. II. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 2. II. 1939.

Gospodine profesore,

Pišem što sam zaboravio jučer, nu možda će oba pisma skupa doći.

Palo mi je na pamet po sjećanju na Fra Anđelika³¹, bi li se moglo udesiti, da se križ na glavi B. M., koji već ima izvišen u drvetu, uresi sa „kamenjem“! A tako isto i Sunca na rukama („milosti puna“), moguće i aureola* na glavi! Ako se to može izvesti estetski, ja ne bih žalio da se povise troškovi! Ipak nisu toliko skupe stvari koliko se dobiva na efektnosti!

(Ja ovako zamišljam Fra Anđelika, on je htjeo da izdigne na viši stepen kršćanskog shvaćanja crkvenu umjetnost renesanse, načinom što je svece i anđele predstavljao kao Dvorane Nebeske, Dignitates et Potestates³², popisajući im odjeću, ili okolicu i ćilime, sa zvjezdicama, da ih razlikuje od svjetskih velikaša i odličnika (igrača golfa i lovaca na grlice i fazane). I naša je Gospa zapisana: Et in habitatione sancta coram ipso ministravi.³³)

Ali Vama na suvereno razmišljanje i presudu svi moji prijedlozi i shvaćanje!

Odani:

Fr Josip Markušić

³¹ Angelico, fra, zvan Beato Angelico, zapravo fra Giovanni da Fiesole (između 1395. i 1400. – 1455.), dominikanac, talijanski slikar.

³² Dignitates et potestates (lat.) – dostojanstva i vlasti.

³³ Doslovan prijevod s grčkog glasio bi: „i na svetom mjestu postavila svoj dom“; u modernom prijevodu ovo mjesto glasi: „i potom se nastanila na Sionu“ (Sir 14,10). Citat kod Markušića prema Vulgati. Usp. gore P 346.

[4. 2. 1939., pismo na kariranom papiru]

Dragi, velec. moj gospod župnik

Plošča s sv. Duhom³⁴ vse iz kovine tolčeno delo, določena je itak biti okrašena s kameni – sedaj, na Vašo željo, hočem se poskusiti še ostale plošče obogatiti. Čudno, kako sva se srečala na polu pota. Žmuc³⁵ prihitel je sinoči ves srečen, obvestiti me, da je prejel denar – Hvala Vam! – Danes prejel sem Vašo N. Europo³⁶. Ne želim, da bi se objavljali pusti statični računi in ničemernost učenjakov. Škoda, da se ne objavljajo prerezi, ortogonalni risi, konstruktivni deli in druge zanimivosti – Ob stvari sem se spominjal kako mi je ranjki kralj³⁷ pokazal v veliki delavnici na Dedinju³⁸, najmanj 3m visok model tega spomenika v sadri. Ker nisem bil mnogo presenečen odvedel me je

drugam in razkazoval vse mogoče – Ne neki ozki terasi gradu zavzel in prevzel me je pogled na svetopisemski tiho, čudovito lepo krajino, polno muzike, obrobjeno z gozdovi – v lahni modri megli. Na terasi gradu sta dva lesena naslonjača – ni mi vedel povedati od kje so – Iz neke nemške revije spoznal sem pozneje, da so bili to, brez dvoma tipi črnogorskih sedal – Na to in te se živo spominjam, ostalo je bila šolska modrost, umetnost, veda, kultura, prodajana, kupljena, razložena po kraljevski palači. Nisem izgovoril to iz prevzetnosti. Za vse sem Vam hvaležen! Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

4. febr. 39.

mislim, ker vem da sem ena nesposobna kreatura. [Ivan] Meštrović je rojen kipar. Statue so granitne. Po tem je treba vse presojeti. Spoštljiv pozdrav!

5. II. 39.

³⁴ Ploča za kip Djevice Marije sa Sv. Duhom na prsima; kip namijenjen za Gospin oltar. Vidi Markušićevo pismo od 5. X. 1934. (P 82).

³⁵ Rafael i Alojzij Žmuc.

³⁶ *Nova Evropa*, časopis za društvena pitanja, izlazio u Zagrebu od 1920. do 1941. god. Izdavač i urednik bio je Milan Čurčin (1880.–1960.); Čurčin je časopis pokrenuo po uzoru na londonski *The New Europe*. Tiskan ćirilicom i latinicom.

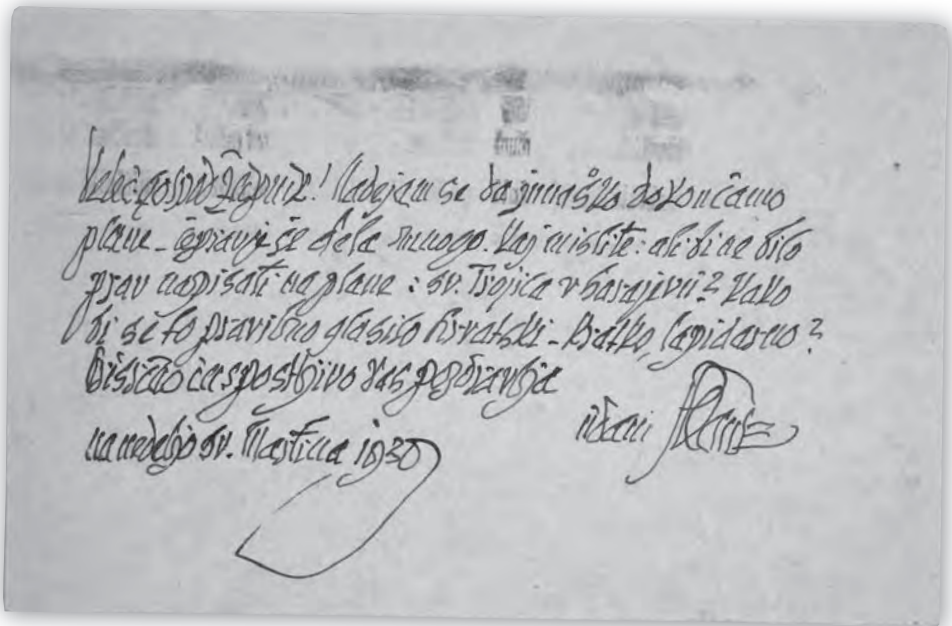
³⁷ Aleksandar I. Karađorđević (1888.–1934.), od 1921. do 1934. kralj Jugoslavije.

³⁸ Dedinje, dio Beograda.

[12. II. 1939., dopisnica]

Veleč. gospod župnik! Nadejam se da junaško dokončamo plane – čeprav je še dela mnogo. Kaj mislite: ali bi ne bilo prav napisati na plane: sv. Trojica v Sarajevu³⁹? Kako bi se to pravilno glasilo hrvatski – kratko, lapidarno?

Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik
na nedeljo sv. Martina 1939

³⁹ Sv. Trojica u Sarajevu – možda se misli na bogoslovno sjemenište Marije Andeoske koje ima trokutasti tloris?

[26. II. 1939., dopisnica]

Veleč. dragi g. župnik! Kolikor morem danes povedati: najbrže opustim okrasitev glorioj s kameni – pač pa bo bogato okrašen sv. Duh. Stvar bo namreč v svoji lapidarnosti dosti močnega efekta – Statua⁴⁰ je tako velika, monumentalna, da ne potrebuje bonbonov. Misliti je pa tudi na snaženje – to bi bilo otežkočeno pri okrasu s kameni. Ravno kar kopiramo srednje veliko cerkvico za Bosno⁴¹. Ni dvomiti da ostane ta moj lepi pozdrav Vaši očetnjavi, na papirju. Ob priliki pošljem, če Bog da – tudi Vam kopije. Pristrčno in lepo Vas pozdravlja udani Plečnik*

26. febr. 39.

⁴⁰ Misli se na Marijin kip za oltar u beogradskoj crkvi.

⁴¹ Crkvica za Bosnu – Vjerojatno se misli na crkvu u Dolini kod Bosanske Gradiške.

[28. II. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 28. II. 1939.

Gospodine profesore,

Poučen križem Gospina Oltara*, koji je tako neobično lijep, osim sama oblika i položaja među originalnim i zaista lijepim svijećnjacima, bez sumnje i radi dragog kamenja, mislio sam, za uhvatiti najljepši mogući efekt, da bi se mogla i morala ukrasiti sa jednim nizom kamenova („Zdravo milosti puna!“), a moguće i Sunca na rukama, jer je to ipak oltar „pro devoto femineo sexu“⁴², ublažen od muškaračke strogosti i asketstva. Ali dakako da je to bila samo moja misao i sklonost, a ne uporna želja, jer treba paziti na arhitektonski izraz, u čemu ste Vi jedini kompetentan. (I uvijek, meni za čuđenje, sretan!) Radite kako konačno mislite da je dobro!

Oprostite mi! – Šaljem preko Vas Božidaru Pengovu pismo, nezatvoreno: a) popust za prevoz stvari na željeznici do 2000 kg, i njemu polovičnu kartu. (Sve ovo vrijedi do 5. IV.) Budući je njegova stvar glavna, on neka organizuje, molim ga, skupljanje i utovar stvari: kipa, dviju kamenih vaza (Vodnik), svjetiljaka (Žmuc), vrata (Černe), i ako slučajno još što ima!

Kad sve to pokupi, neka odmah pošalje i meni javi!

Neobično me interesira ta nepoznata crkva za Bosnu⁴³, jer bih želio da neko dobro i tamo uđe! Barem ta crkva od kršćanskog graditeljstva!

I na koncu izrazujem svoju duboku hvalu za Vaše intenzivno mišljenje na mene i naše stvari!

Uvijek Vam zahvalni i odani:

Fr Josip Markušić

⁴² Iz marijanske antifone Intercede pro devoto femineo sexu (lat.) – Zauzmi se za odani/vjerni ženski spol. Antifona se pripisuje Fulbertu, biskupu Chartresa (oko 951. – oko 1029.).

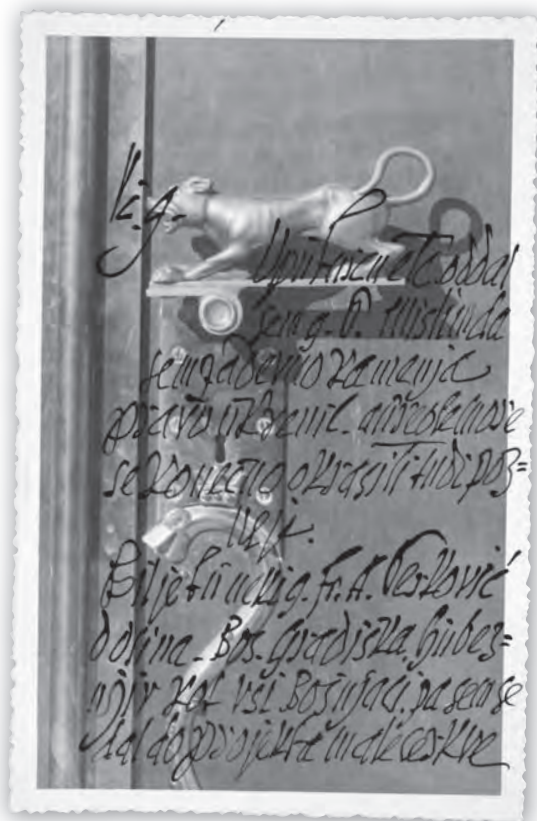
⁴³ Nacrt crkve sv. Ante za župu Dolinu kod Bosanske Gradiške, projekt je ostao neostvaren (vidi pismo od 26. III. 1939., P 437).

[3. III. 1939., razglednica s detaljem vrata Šverljugine vile]

Vč. g. Uputnicu etc. oddal sem g. P.[engovu] Mislim da sem zadevno kamenja pravo ukrenil – aureole more se konečno okrasiti tudi pozneje.*

Bil je tu neki fr. A. Perković Dolina – Bos. Gradiška⁴⁴, ljubeznjiv kot vsi Bošnjaci, pa sem se dal do projekta male cerkve. Seve si mož predstavlja stvar drukčije nego bo to, kar bo dobil. Nič zato. Pozdrav velja tudi če se ne kupi. Spoštljivo in lepo Vas pozdravlja udani Plečnik

3. III. 39

⁴⁴ Fra Anto (Nikola) Perković (1901.–1982.), župnik u Dolini kod Bosanske Gradiške od 1937. do 1939. Miro Vrgoč: *Leksikon franjevacu Bosne Srebrene iz livanjskog kraja*, Sarajevo, Zagreb, Livno, 2003., str. 227-229.

[11. III. 1939., pisano preko crteža Plečnikove bečke crkve; usp. gore P 421!]

Velečastiti in dragi gospod! Zmija bo „vrlo zanimiva“ Sevé bi mogla biti še boljša, finejša v pogibu – ob priliki Vam povem težave z izvršilci takih stvari. Madono ima B.[ožo Pengov] ta teden izloženo v delavnici. Najbrže jo je mnogo ljudi videlo. Mislim, da ni napačna. Vrata so dobra ne zadovoljuje me pa obložitev z bakrom. Upam da vidite naskoro vse če Bog da – od srca želim da bi Vam bilo vse vsaj nekoliko v zadoščenje za veliki Vaš trud, zaupanje in vse žrtve

Bodite z Bogom – Vam udani Plečnik

11. III. 39.

[17. III. 1939., pismo]

Visokospoštovani in dragi moj gospod župnik!

K Vašemu godu vse najboljše za dušo in telo!

Prikladam plan cerkve za Bos. Gradiško. G. [fra Anto] Perković še nima planov, hočem mu te poslati ob enem z modelom, ki sem ga naročil. Zidal on te cerkve nikdar ne bo, naj mu bo vsaj to v veselje.

Božo [Pengov], mislim, pride v kratkem k Vam, z vso robo. Ne govorite mu o teh planih in ne razkazujte mu jih. Lepo separirano živeti v tem brezradostnem ozračju je edino modro.

Zadnji dogodki, upam, zadovoljili so g. Mačka⁴⁵. Ne morete več dvomiti da se razvija vse po „žnori“ /: nach der Schnur⁴⁶ :/ in da je amizantneje hiše podirati nego podizati. Konečno – svejedno. Narodi hočejo kruh in operete – Neka te imajo.

Bodite z Bogom! Ponovno najprisrčnejše gratulacije⁴⁷! Vaš, Vam zvesto udani Plečnik

16. marca 1939.

⁴⁵ Vladko Maček (1879.–1964.), hrvatski političar, predsednik Hrvatske seljačke stranke (HSS).

⁴⁶ nach der Schnur (njem.) – po koncu.

⁴⁷ Imendan, blagdan sv. Josipa, 19. ožujka.

[18. III. 1939., razglednica; motiv: crkva sv. Ante, Beograd]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

Gospodine profesore,

Tako odano i zahvalno, valjda kao nikom drugom, ja Vam čestitam imendan, uz želju, za koju svaki dan molim, da u sreći, zdravlju, raspoloženju i miru proživite 100 godina, a onda kako nam Bog da!

Primio sam kartu, danas planove, i na sve ću odgovoriti jednim pismom.

Odani:

Fr Josip Markušić

18. III. 39.

[26. III. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 26. III. 1939.

Gospodine profesore,

Jučer je bila svečana posveta kipa, srijeda – četvrtak – petak postavljali smo kip, montirali svjetiljke i vrata, zato se nisam mogao javljati – što žalim!

Sav sam bio koncentriran na montiranje i plaćanju. Svjetiljke smo objesili u vertikalnim i međusobnim poprečnim relacijama tačno prema planu, a u dimenziji od zida u crkvu, što nije u planu označeno, u zdogovoru sa Slavkom Pengovom⁴⁸, u jednom trokutu: srednja je svjetiljka vani, tačno pada na srednju tačku ivice od menze*, zmija nad lijevom rukom kipa, treća svjetiljka nad menzom. Kad se zapale krasno izgledaju.

Gospa će činiti vanredan utisak na narod. Bilo je njih prvi dan, dok nisu obješene svjetiljke, kojima je sve to bilo neobično, danas već, mislim, nema nikoga koji nije oduševljen. Neki govore da je stvar vanredna.

Vrata su dobra, vaze su lijepo i dobro su došle za svetost mjesta ko komad kruha siromaku. Svjetiljke su „dragulji na izlogu do koji ne može da dođe gledaoc“; a zmija, ta uhvaćena goropad i danas sa ujedljivim očima i uškama, među njima „kao dijamant: gledaoc žali što je samo jedan a i taj jedan što nije njegov“!

A kip?!

Ja mislim ovo: tko zna da crkva nije muzej za spomenike, onda u svemu pa i kipovima ne će tražiti jedino mudrost izraza („lapidem inutilem, artis inventionem, opus manus antiquae“ – Sap. XIII, 10.)⁴⁹, nego više sklad i svetost oblika koja pobuđuje vjeru i pobožnost, a u tome je ovaj kip, naročito u svom arhitektonskom ambijentu, potpuno uspio. Zadivljuje duboki djevičanski pogled. Jesam sasam zadovoljan.

⁴⁸ Slavko Pengov (1908.–1966.), slovenski slikar, brat Bože Pengova.

⁴⁹ lapidem inutilem, artis inventionem, opus manus antiquae (lat.) – bezvrijedan kamen, isklesan drevnom rukom (Mudr 13,10).

Boži [Pengovu] sam sve isplatio (15.000 D. + pakovanje (zaboj⁵⁰) 475 D., + model „kače“⁵¹ 900 D. + mali križ na oltaru* (corpus*) 480 D., u svemu 16.855 Din.)

Žmuc moli 4860 Din. za tri aureole*, Sveti Duh s kamenima, „kača“ (osim glave) djelo, 202 kamena i pozlata. Poslat ću mu, ali ću prije moliti da mi detaljira račun: ovo košta toliko, ovo toliko! (On kratko veli: za sve to!)

Ja sam sada reko, i na svemu sam Vam zahvalan!

(Dobit ćemo nove probleme: jedan gospodin nudi 60.000 Din., ali isključivo zato da se produži zvonik za 60.000 Din. Ovdje nam stoji problem peći i kamina.)

Onda dvije skoro sitnice: vrata koja vode iz prezbiterija* u propovijedaonicu (prižnicu⁵²). I druga je: što mislim da bi se morale napraviti dvije vaze za Gospin Oltar, dvije za oltar S. I., i još dvije – svih šest od kamena za paljenje svijeća, barem u boji različitih. Svijet pali svijeće mnogo, što se ne može ograničiti, i pri tome usadi katkad na pod, kad ne može da stane gdje se svijeće pale, a one naprave od pleha nedostojne su svetoga mjesta. Ako Vi nađete ovo za dobro, ja bih se i na to odlučio.

Plan crkve za Donju Dolinu kod Bos. Gradiške⁵³ vrlo je lijep. (Donja Dolina, to je ono mjesto gdje su iskopane glasovite predhistorijske sojenice (Pfahlbau⁵⁴), možda najznamenitije u Evropi. Za čamac dug desetak metara, koji je u sarajevskom muzeju, davali su strani muzeji nekoliko milijona.) O. [fra Anto] Perković je poduzetan, i možda će napraviti crkvu. Narod nije siromašan. Teren je sličan kao na ljubljanskom Barju. Ali jedna je pogibelj: o. Perković i sam je „majstor“, pa se bojim da ne bude izvodio „ispravaka“, jer je htjeo ispravljati i interijer blagovaonice u Jajcu. To treba paziti!

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

⁵⁰ zaboj (slov.) – sanduk.

⁵¹ kača (slov.) – zmija.

⁵² prižnica (slov.) – propovjedaonica.

⁵³ Danas župa Uznesenja Blažene Djevice Marije Dolina, obuhvaća Donju i Gornju Dolinu i Novo Selo. Dolina se na popisu župa Bosne Srebrene zadnji put nalazi 1942. Kasnije je nema. O Plečnikovim nacrtima župne crkve: F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*, str. 150-151, 153-155, 218; *Napori*. France Stelè: Esej o arhitekturi; Josip Plečnik: Dela. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1955., str. LXII–LXV; nacrt iz god. 1939. nije bio realiziran, nakon rata Plečnik je nacrt izmijenio („Tribočna cerkev za Bosno“), no ni ovaj nije bio ostvaren.

⁵⁴ Pfahlbau (njem.) – sojenica.

[29. III. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 29. III. 1939.

Gospodine profesore,

Šaljem dvije fotografije Gospina Oltara*⁵⁵, za koje priznajem da su nevjerna slika onoga što se očima vidi. Nije dobro uhvaćeno ni kako je urešen.

Što ste jedanput pisali za „žnuru“⁵⁶, držim da će ju ljudi zavezati na zgodnu mjestu. Ljudi u Bosni kažu, zapravo seljaci: „Ne pada snijeg da zamete svijet, već da svaka zvijerka svoj trag pokaže“! (zamesti = verwehen⁵⁷; svijet = Welt⁵⁸; zvijerka = Raubthier⁵⁹; trag = Anstrich des Wildes⁶⁰.)

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

⁵⁵ Fotografije se nalaze u Plečnikovoj ostavštini.

⁵⁶ žnora (njem. Schnur) (slov., reg.) – vrpca.

⁵⁷ verwehen (njem.) – zamesti, zasuti, zatrpati.

⁵⁸ Welt (njem.) – svijet.

⁵⁹ Raubt(h)ier (njem.) – grabežljiva životinja.

⁶⁰ Anstrich des Wildes (njem.) – trag divljači.

[2. IV. 1939., pismo s nalijepljenim fotografijama modela crkve za Bosansku Gradišku]

Moj dragi velečastiti gospod!

Oboje sem prejel. Foto so izredno lepe, moti me pa: one dve male vaze pod menzo ter cvetice ob vznožju statue, dtto pod menzo. Če Vam je treba za paljenje sveč kamenitih vaz, prosim zahtevajte. V četrtek bil sem v Zagrebu⁶¹; Zdi se, da se tam obrača na boljše – G. Perković⁶² dobi „novo“ monštranco* z uporabo delno starih delov, ter moj „patent“ expozitorij* i.e. nadomestilo dosedanjih lunul* – Iz starega zgornjega dela monštrance dobi pa „novo“ ampulo*. Danes prejel sem od njega pismo. Stil etc. odgovarja docela Vaši karakteristiki. O meni je boljše da ne govorim. Zato drugo, da izpolnim papir. V Njemačkoj pride kontrolor v vas; reče kmetici: „oh kako lepe kokoši imate; s čem krmite, mama? O – malo koruze dobijo in podobno – „To ne smete – morate plačati 5. mark.“ Kmetica teče k sosedi: govori previdnejše! – Kontrolor: g. s kom le krmite kokoši da so tako lepe“ – O z odpadki kuhinje – „To ne smete – plačate kazni 5. mark, odpadke morate izročiti državi“ Beži kmetica k sosedi: kontrolor je tu, pazi kaj govoriš! „Vaš petelin je krasavec – S kom vendar krmite“ – Oh gospod vsak mesec mu dam 5. mark – pa se mora zato sam hraniti! Schluss⁶³ – Bodate z Bogom! Pristrčno Vas pozdravlja udani, Vaš stari Plečnik*

1. april 39. Lahko noč!

Utrujen napisal sem zgornje sinoči. Odpustite. Sprejmite dodatno še moj nedeljski pozdrav. Vaš P

2. apr. 39

⁶¹ Vjerojatno u vezi s crkvom Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

⁶² Fra Anto Perković.

⁶³ Schluss (njem.) – konac!

[4. IV. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 4. IV. 1939.

Gospodine profesore,

Želim sretne uskrсне svetkovine, zdravlje, veselje i sve dobro!

Drago mi je čuti za Zagreb, a izgleda da je tako, jer sam čito negdje: za „plafon“ ta i ta određena svota!

Za one gore koji „peteline“⁶⁴ budetiraju dvanaestinama, da se sami opskrbe, ima u našoj pjesmi proračunato: Pali, žari, udbinski dizdaru – I tvojoj će kuli rëda doći! –

(Paliti – žariti: sengen und brennen⁶⁵; udbinski dizdar: türkischer Kastellan⁶⁶ von Udbina; kula: Wachturm⁶⁷; rëda = die Reihe⁶⁸.)

Posebno šaljem katalog francuske izložbe⁶⁹, čije umjetničke važnosti ne razumijem. (A jedan mi umjetnik reče na izložbi da je to nešto veliko i da je našima – rod!)

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

⁶⁴ petelin (slov.) – pijetao. Aluzija na prethodno Plečnikovo pismo od 2. IV. 1939. i u njemu prepričanu njemačku pošalicu.

⁶⁵ sengen, brennen (njem.) – paliti, žariti.

⁶⁶ türkischer Kastellan (njem.) – turski zapovjednik tvrđave, dizdar.

⁶⁷ Wachturm (njem.) – kula stražara, osmatračnica, karaula.

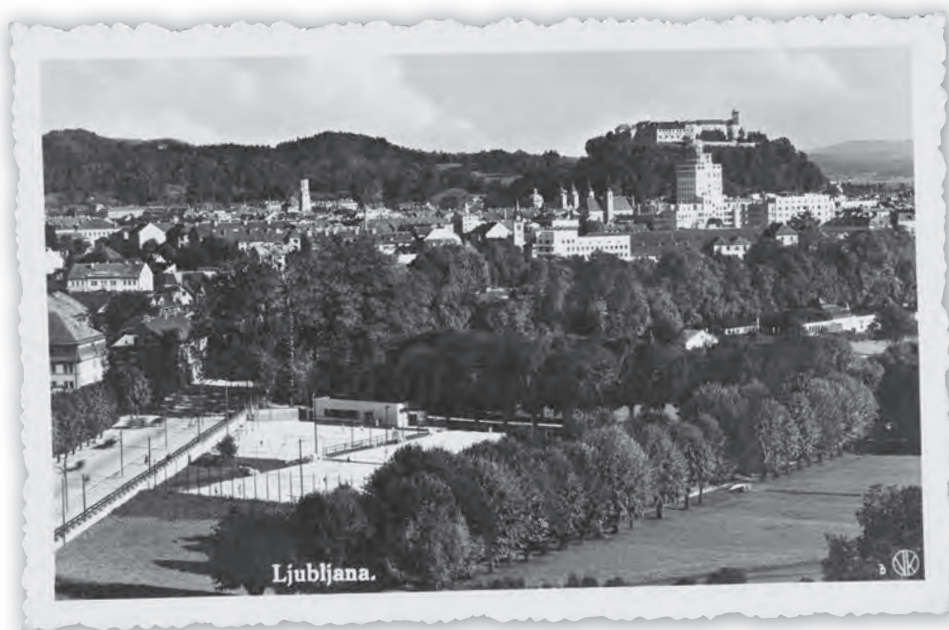
⁶⁸ Reihe (njem.) – red, poredak, redosljed.

⁶⁹ *Сто година француског сликарства: од Давида до Сезана*, Beograd, 1939. Katalog nije priložen. Usp. Francuska izložba u Muzeju kneza Pavla, u: *Umetnički pregled 2* (1939), str. 63; Radina Vučetić: Muzej kneza Pavla – izlazak Beograda na evropsku kulturnu scenu, u: *Tokovi istorije 1-2* (2004), str. 23-43.

[6. IV. 1939., razglednica Ljubljane]

Prisrčno se zahvaljujem za pozornost izkazano s pošiljko fran. kataloga⁷⁰! Za danes samo pozdrav in sevé: Veseli Aleluja! Vaš Plečnik

6. IV. 39.

⁷⁰ Misli se na katalog izložbe francuskih slikara u Beogradu – vidi gore P 440.

[7. IV. 1939., pismo s nalijepljenim fotografijama modela crkve za Bosansku Dolinu]

Velečastiti in dragi moj gospod!

Kunstgelehrte u. Pharisäer, udbinski dizdari⁷¹ – morajo vendar tudi od česa živeti – zato prirejajo razstave, preurejajo neprestano galerije, pišejo stavke v dolžini 50–100 vrstic, balamutijo narode. /: Muzeji in cerkve naj bi bili ein „Gesamtkunstwerk“⁷² kjer naj dobi človek vtis božanstva – ! :/ davno tega že, v Monakovem, v Kunstpalastu pripravljaj sem prostor bečke secessije⁷³ – Neko opoludne, sedeli smo pri obedu razni delegati z nekim Sektionschefem⁷⁴ beč. prosv. ministerstva. Mnogo so govorili o vseh okolnostih umetnosti – ko so se že vsi upehali izbruhnil sem jaz: eigentlich ist es eine Mordsschweinerei was wir da treiben, welch schöne Werke von dauerndem Wert, könnten wir um dieses Geld, was der Schmarren da kostet in der Heimat schaffen, Dös ist nichts anderes als eine gemeine Tanzunterhaltung⁷⁵ – S tem hočem samo izpovedati svoje mnenje o razstavah in

⁷¹ Kunstgelehrte und Pharisäer (njem.) – povjesničari umjetnosti i farizeji; Udbinski dizdari – vidi Markušićevo pismo od 4. IV. 1939. (P 440).

⁷² Gesamtkunstwerk (njem.) – umjetničko djelo koje nastaje suradnjom više vrsta umjetnosti.

⁷³ Radi se o IX. Međunarodnoj umjetničkoj izložbi koju su organizirali „Münchener Künstlergenossenschaft“ u suradnji s „Münchener Sezession“. Offizieller Katalog der IX. Internationalen Kunstausstellung. Illustrierter Katalog. München: Verlag Rudolf Mosse, 21905. Vidi o tome: Wiener Frühjars-Ausstellungen. Sezession. – Hagenbund, u: *Allgemeine Zeitung. Morgenblatt* 108 (München, 20. 4. 1905.) 185, str. 1. U ovom feljtonu Plečnik se apostrofira kao „Raumgestalter“ i „Wagner-Schüler“; vidi također Wiener Sezession. Religiöse Kunst: Die Beuroner. – Deutsche Gesellschaft für christliche Kunst, na istom mj. (7. 12. 1905.) 563, str. 5; D. Prelovšek: *Josef Plečnik. Wiener Arbeiten von 1896 bis 1914*, str. 195.

⁷⁴ Sektionschef (austr.) – šef odjela (u ministarstvu).

⁷⁵ eigentlich ist es eine Mordsschweinerei was wir da treiben, welch schöne Werke von dauerndem Wert, könnten wir um dieses Geld, was der Schmarren da kostet in der Heimat schaffen, Dös ist nichts anderes als eine gemeine Tanzunterhaltung (njem./austr.) – To, čime se mi bavimo, zapravo je velika svinjarija, kakva lijepa djela od trajne vrijednosti, za novac koliko ova bedastoća košta mogli bismo raditi kod kuće – to nije ništa drugo, nego prosta plesna zabava.

podobno, dobro mi je pa poznato da človek obstoji iz poželenja mesa, poželenja oči – napuha življenja.

*Hitler, der Pifke*⁷⁶, očital je Čehom, da so vse velike, trajne stvari ustvarili Nemci: katedralo sv. Vita etc. etc. Pred tem očital sem jaz da nismo ustvarili v 20. letih „samostatnosti“ ničesar kar bi duhovno vzeto, veljalo stoletjem – isto očitam nam – Ondan čital sem lepo misel: „umetnost je spomin na raj“ Zdi se mi da je v tej misli nekega Čeha izčrpna definicija.

Pred dalj časem pa sem bral v knjižici Ignace z Loyoli „nebot‘ ne mnogo veděti syti a uspokojuje duši, nýbrž pocitovati a okoušeti věci vnitřně“ = kajti, ne mnogo vedeti siti in zadovoljuje dušo, ampak pročititi in okušati stvari notranje – Danes je vse temu nasprotno – na vladi so udbinski dizdari – Kunstgelehrte u. Pharisäer – pa ne zamerite. Hvaležen sem Vam za ljubeznjivo pozornost! Bog plačaj.

Neki kanonik iz Praga⁷⁷, piše mi danes na karti: neni-li to konec sveta? odgovoril sem mu na karti felix Aleluja s pripisom Vaše pjesme o dizdaru – Prišla mi stvar je strašno prav. V dobi svobode moramo biti previdni toliko zase kot za druge.

O meni – Bože – ni pametno mnogo govoriti – Načrtali smo potrebno za model cerkve M.B. Lurdske.⁷⁸ Morebiti se tako eno in drugo reši za bodočnost. Sedaj smo vzeli v delo cerkev za g. pr. Troho⁷⁹. Uvidimo kaj je tej namenjeno – Dobil sem danes oferto* g. Jankoviča⁸⁰ za oltar* v Begunjah⁸¹ – stoipetdeset hiljada – k temu še vsa potrebna „Žmucarija“⁸²! Der Moor hat sich gewaschen⁸³ – Žmuc⁸⁴ ima v delu dek. luster

⁷⁶ Piefke – u Austriji pejorativno za Nijemce; u Njemačkoj sinonim za hvalisavca, umišljenu osobu, snoba.

⁷⁷ Alexander Titl – vidi gore P 400.

⁷⁸ Crkva Majke Božje Lurdske.

⁷⁹ Fra Mihael Troha – vidi gore P 422. Radi se vjerojatno o crkvi Sv. Križa u Zagrebu.

⁸⁰ Alojzij Jankovič, nećak kamenoresca Alojzija Vodnika; nakon Vodnikove smrti nastavio je s kamenorezačkim obrtom. Vidi gore P 198.

⁸¹ Begunje – vidi gore P 217.

⁸² Žmucarija – misli se na sve metalne radove za oltar u kapeli begunjske ženske kaznionice koje bi trebali obaviti braća Žmuc.

⁸³ Der Moor hat sich gewaschen (njem.) – Crnac se oprao.

⁸⁴ Rafael i Alojzij Žmuc.

za jedilnico Šverljugovih na Bledu⁸⁵. Monštranca* za „Dolino“⁸⁶ mislim je res prijatna. Žale⁸⁷ se pridno zidajo – ako ne bo vojska je upati dovršitve – vse je v božjih rokah – Biblioteka⁸⁸ je brez temperamenta gospodje imajo preveč Privatbeschäftigung⁸⁹ – Da da Vam bi moglo biti vse bolj razumljivo – morala bi se dnevno razgovarjati – Ja, nanesla je prilika in ravno včeraj smo dogotovili malo župnišče za Dolino⁹⁰ – Če pojde to tako dalje preselim se z lasmi in kostmi med Hrvate. – Osijek⁹¹ počiva – Prav mi je tako – ako je onim prav – Ah pa še to in še ono – Kaj bi Vam vse opisoval – pri Vas, Vam tudi ni drugače samo v tem je razloček, da ste Vi disciplinirani – da se imate do velike mere popolnosti v oblasti – jaz pa sem neprestano nemirni trs v vodi – Bodite z Bogom. Veliki petek je. Vaš Plečnik

7. aprila 1939

Cezanne⁹² ima na francoski razstavi nekaj del. O njem bral anekdoto: Clemenceau⁹³ hat Cezanne 3 mal gesessen /: tako se pravi portretiranju :/ C. erzählte später: eines Tages hab‘ ich alles stehen und liegen lassen! Eine Mauer richtete sich vor mir auf. Dieser Mensch glaubte nicht an Gott! Machen Sie von so etwas ein Porträt!⁹⁴ –

⁸⁵ Eleonora Šverljuga – vidi gore P 132.

⁸⁶ Monštranca za Dolinu (P 178).

⁸⁷ Žale – vidi gore P 247.

⁸⁸ Sveučilišna knjižnica u Ljubljani, nakon Drugog svjetskog rata Nacionalna i sveučilišna.

⁸⁹ Privatbeschäftigung (njem.) – privatne obveze.

⁹⁰ župnišče za Dolinu – župna kuća, uz planiranu crkvu u Dolini kod Bosanske Gradiske; projekt neostvaren.

⁹¹ Osijek – Svetište Srca Isusova.

⁹² Paul Cézanne (1839.–1906.), francuski slikar.

⁹³ Georges Benjamin Clemenceau (1841.–1929.), francuski državnik.

⁹⁴ Clemenceau hat Cezanne 3 mal gesessen [...]. C. erzählte später: eines Tages hab‘ ich alles stehen und liegen lassen! Eine Mauer richtete sich vor mir auf. Dieser Mensch glaubte nicht an Gott! Machen Sie von so etwas ein Porträt! (njem.) – Clemenceau je Cezanneu tri puta sjedio kao model [...]. C.[ezanne] je kasnije pričao: Jednoga dana sam sve pustio kraju! Preda mnom se podigao zid. Ovaj čovjek nije vjerovao u Boga! Pa Vi sada napravite od takvog čovjeka portret!

Ali bi mi nehoteli preskrbeti nekoliko fot. kart Gospinega oltarja? Hvalen bi Vam bil ter Vam hočem stroške zanje od srca rad povrniti –

[12. IV. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 12. IV. 1939.

Gospodine profesore,

Šaljem Vam željene fotografije Gospina Oltara*⁹⁵, 10 + 10 na – kliring*.

Da Vam još i ovo kažem: naš smo križ upotrebili za Grob Isusov, ja sa zebnjom u srcu od očekivanja „kritike“, i poželio sam da mi je Vaše srce, ali je na koncu svršilo sa uspjehom, kako se nitko nije mogao nadati. (U okolnostima kad još sinovi „pletu kotac ko i otac“ – kotac: Schweinestall⁹⁶.) I šta više, slijedeće godine ne bi nitko smio raditi drukčije.

I na koncu ću Vam jednu za „Ugodni Razgovor Naroda Slovinskoga“ (glasovite hrvatske junačke pjesme, s tima naslovom, fratra Kačića iz 18. stoljeća, da se narod razgovori na guslama, kad nije smio na ulici.)

Išla neka akademska komisija da ispita inteligenciju seljaka, sviju naroda, a osobito su se interesirali za glupog Balkanca. Došli su u Monakovo⁹⁷ i tamo sreli seljaka na mostu gdje vodi vola. Pogledali su im u oči, i opazili da su u vola oči inteligentnije nego u seljaka. Dalje nisu ispitivali: zašto to, i kako to?! Ali su vidjeli i to, da vò isto disciplinovano stupa po komandi. (Ta će motorizacija volje funkcionirati dok ne ispane – šaraf, ovo ja naknadno nadodajem.)

Zatim su pošli u Poljsku, i tamo upitali jednog seljaka matematički zadatak. Pitali su: kad na jednom grmu stoji 10 vrebaca, i lovac pukne te ubije jednog, koliko još ostaje na grani. Odgovorio je pravo školski: ostaje 9. Balkanac ne bi tako umno matematički odgovorio, jer nije zemljak Kopernikov, ali bi mislio pametnije da ne ostane nijedan, jer ostalih 9 pobjegne.

⁹⁵ Fotografije se nalaze u Plečnikovoj ostavštini.

⁹⁶ Schweinestall (njem.) – svinjac.

⁹⁷ Monakovo – München.

Napokon su došli u Bosnu i upitali uvaženo akademički Dummer-Boschniaka⁹⁸: mi imamo deset vaguna soli i sva nam se sol ucrvala (wurmstichig werden⁹⁹) šta ćemo raditi, inače smo propali?! Odgovorio je: žao mi Vas je, ali da ne bankrotirate objesite jednu veliku rijeku o plot (Flechtzaun¹⁰⁰), pa kad se dobro osuši, uzmite prašinu i pospite sô, svi će crkvi [crvi!] pocrkati. (verenden¹⁰¹.)

(Ja se nadam u genij našega naroda, u genij mišice i razuma. Sadanji motorizovani Huni¹⁰², u relaciji vremena i mogućnosti, ne razlikuju se u strahoti od onih historičkih, koji su već prošli mimo nas.)

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Meni se ona crkva za D. Dolinu neobično sviđa.

⁹⁸ Dummer Boschniak (njem.) – glupi Bosanac.

⁹⁹ wurmstichig werden (njem.) – ucrvati se.

¹⁰⁰ Flechtzaun (njem.) – plot, pletena ograda od pruća.

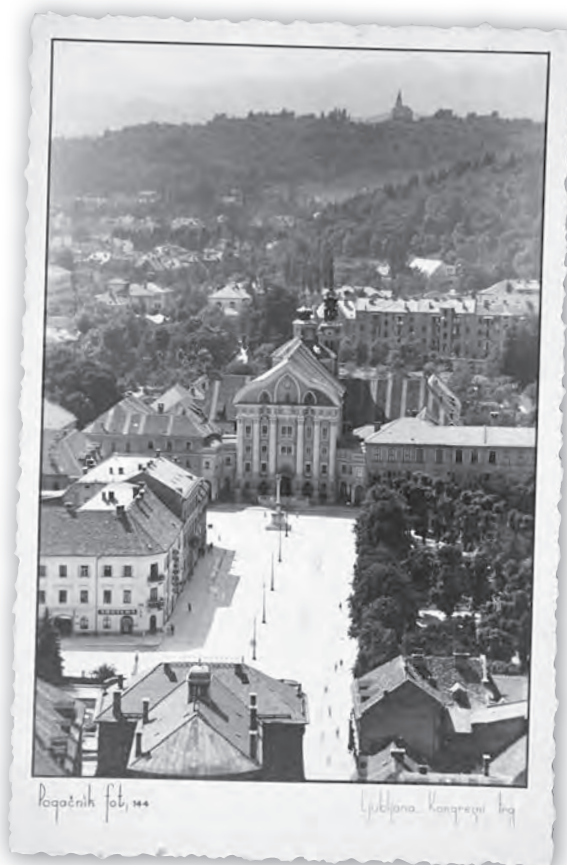
¹⁰¹ verenden (njem.) – krepiti, pocrkati.

¹⁰² Huni – pejorativno za Nijemce; pojam je posebno često koristio britanski tisak za vrijeme Prvog svjetskog rata.

[29. IV. 1939., razglednica: pogled na Kongresni trg]

Velečastiti moj gospod, Razen razodetja, da je firer¹⁰³ najveći človek zgodovine človeštva doslej, nič novega. Dela je več kot živcev. Predvsem je Zagreb v mlinu.¹⁰⁴ Z dolinjskim gospodom si nisva prišla blizu. Stvar se mu je zdela močno bizantinska.¹⁰⁵ Posledice si morete misliti. Pristrčno pozdravlja v spoštljivosti Plečnik

29. april 39

¹⁰³ Adolf Hitler, „Führer“.

¹⁰⁴ Plečnik piše da radi („melje“ – v *mlinu*) crteže za zagrebačku crkvu, to jest da je aktivan na ovom projektu.

¹⁰⁵ Riječ je o crkvi u Dolini kod Bosanske Gradiške čiji je plan ondašnji župnik fra Anto Perković smatrao odveć „bizantskim“.

[12. V. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 12. V. 1939.

Gospodine profesore,

Šaljem ovih sedam karata¹⁰⁶, bosanske narodne nošnje, zgodnih za dopisivanje. Seljak katolik sa visokom puškom kao štapom u ruci osobito mi se sviđa. (Nekoliko fotografija Gospina Oltara* poslo sam Vam 12. IV.¹⁰⁷)

Ako sam Vašu jednu kartu¹⁰⁸ dobro razumio, patra „Dalmatinca“, majstora i eksperta koji ne voli „bizantije“, trebalo bi uputiti na nekog drugog inžinjira-arhitekta koji je vješt da pravi planove po receptu naručenom iz – albuma.

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

¹⁰⁶ Sedam razglednica iz albuma Vejsil Ćurčić: *Narodne nošnje sarajevskog Etnografskog muzeja*, izdanje knjižare J. Kapon Sarajevo [1928.].

¹⁰⁷ Vidi gore pismo od 12. IV. 1939. (P 443).

¹⁰⁸ Riječ je o razglednici Ljubljane koju je Plečnik 29. IV. 1939. (P 444) poslao Markušiću i u kojoj piše da se sa župnikom iz Doline (fra Antom Perkovićem) nije sporazumio jer je ovome njegov nacrt izgledao odveć „bizantinski“ te se stoga crkva neće graditi.

[16. V. 1939., dopisnica]

Moj dragi gospod župnik!

Prisrčna hvala za lepih 7. kart. Mogoče da se nisem zahvalil za kolekcijo foto Gospinog oltara. Izvinite! Ne morete dvomiti da ste me s prvimi in drugimi razveselili – „Troha“¹⁰⁹ cerkev se bliža polagoma zaključku.¹¹⁰ Mnogo drugega imam naloženega na plečih. Pa neka mi vse stopa na srce – bo že kako razrešeno!*

Vas nosim vedno v živem spominu – Sama nebesa so meni Vas na pot poslala – Bodite zdravi! Iz srca Vas pozdravljam – ob bližnji priliki več v pismu Vaš Plečnik

15. maja 39.

¹⁰⁹ Fra Mihael Troha – vidi gore P 422.

¹¹⁰ Vjerojatno se misli na crkvu Sv. Križa u Zagrebu.

[16. V. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 16. V. 1939.

Gospodine profesore,

Ja se spremam ozbiljno da nastavim zvonik dokle mognem, barem još dvije sobe svršiti; ali ne ću početi dok od Vas ne dobijem savjet i odobrenje za peć!

Prilažem precrtan tloris zvonika¹¹¹, i označeno mjesto za peć kako ja zamišljam: mislio sam da je tu najbolje sklonjena. Zato Vas pitam dvoje:

1. Je li dobro mjesto da tu bude peć?!
2. Smije li se na tom mjestu u stupu usjeći dimnjak (Rauchfang¹¹²) i onda ga gore dalje voditi?! Da li ne bi time stup više oslabio nego što se smije dopustiti?!

(Eventualno molim i sasma drugu ideju!)

Ne zamjerite za ovu molbu i dosađivanje! Ja ni u kog više nemam povjerenja, do u Vas!

Uvijek odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

(Peć: crvena olovka, usjek tintom.)

¹¹¹ Tloert nije priložen.

¹¹² Rauchfang (njem.) – dimnjak. Misli se na peć u sakristiji beogradske crkve. Plečnikove skice se čuvaju u arhivu beogradskog samostana. Usp. također *P 277*, *P 278*, *P 407* i dr. Prekopirani tloert zvonika nije sačuvan ili se nalazi pomiješan s drugim papirima u Plečnikovoj ostavštini.

[23. V. 1939., pismo s fotografijom modela crkve Majke Božje Lurdske u Zagrebu]

Moj dragi velečastiti gospod župnik! Odgovor dobiste, prosim malo potrpljenja – Tako, nekako preveč polagoma dorašča nova zagr. cerkev vmes se pa vpleta kar odveč vsakovrstnega drobiža. Malokdo vé, kako mučno počasi se poraja – makar najmanjše delo – Obiskovalci pa govore na dolgo in široko – kratijo, kradejo čas. In „leta“ se javljajo občutno, nezaupljivost sebi naproti raste, svežost odvzema, telo in duh propadata. Prijaznosti pa, ki poživlja – je redko – „Viehrerju“ so že precej zagovorili gliste“ Velike stvari, končujoče kot vse v tej smešno sijajni zgodovini človeštva, dozorevajo. Včeraj odpotovala je naša snažilka za teden dni v Rim. Velja jo to hiljadu dinara. Pridružila se je 500. romarjem, slavnim, poznanim in skromnim. Ali ne mislite, da očitam – kakršna doba, taki ljudje. Prosim, potrpite da poiščem plane ter vam odgovorim. Boljšo foto modela franj. svetišča v Zagrebu dobiste prihodnjič. Bodite z Bogom! Pristrčno Vas pozdravlja Vam vedno zvesti Plečnik

23. V. 39.

[ob fotografiji modela: vrtna stran]

[pozadi na listu:] M. B. Lurdska pročelje cestno

Ne morete si misliti kako je mučno to reklamno imenovanje mene v teh Vjestnikih¹¹³. Vsi protesti so „bob ob steno“ pri teh otrocih

¹¹³ Plečnik se tuži na neki nama nepoznati članak u *Vjesniku*.

[4. VI. 1939., dopisnica]

Veleč. in dragi gospod!

Včeraj, soboto, poslal sem v pregled plane v Zagreb¹¹⁴. Jutri, upam, dokončam Vodnikov nagrobnik¹¹⁵ – dolgo me že prosijo zanj. Potem pride, če Bog da, Vaša zadeva¹¹⁶ na vrsto. Kako na dogodivščine gledam, morete si misliti. Bodite z Bogom. Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Plečnik

4. junij 39.

¹¹⁴ Crkva i samostan Sv. Križa u Zagrebu.

¹¹⁵ Obiteljska grobnica (Alojzij Vodnik) na groblju Žale (1939.).

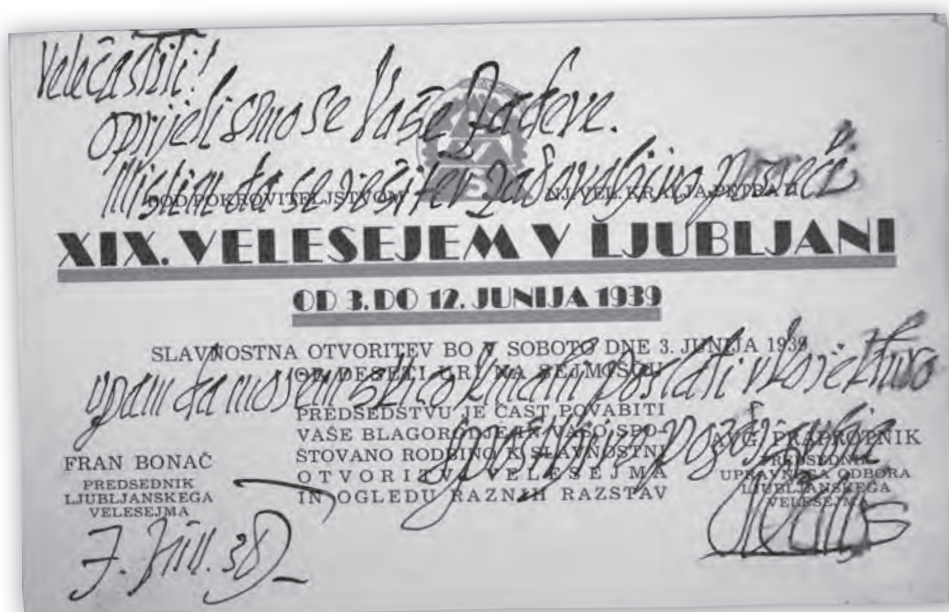
¹¹⁶ Misli se na nacрте za zvonik beogradske crkve.

[7. VI. 1939., pismo na pozivnici za otvorenje ljubljanskega velesajma]

Velečastiti!

oprijeli smo se Vaše zadeve¹¹⁷. Mislim da se rešitev zadovoljivo posreči upam da morem skico kmalu poslati v korekturo Spoštljivo pozdravlja Plečnik

7. jun. 39.

¹¹⁷ Misli se na nacrt zvonika za beogradsku crkvu.

[15. VI. 1939., dopisnica]

Dragi in veleč. gospod župnik!

Zvonik se že kopira, kopija dovršuje. Ustroj notranjosti: stopnic in prostorov, mislim, da je res posrečen. Imam veselje – Prosim potrpite še dva dneva pa onda se možda i Vam razjasni lice – Bodite z Bogom Vaš Plečnik

15. juna 39.

Dragi in veleč. gospod župnik!
 Zvonik se že kopira, kopija dovršuje -
 Ustroj notranjosti: stopnic in prostorov, mislim, da
 je res posrečen. Imam veselje - Prosim
 potrpite še dva dneva pa onda se možda
 i Vam razjasni lice - Bodite z Bogom
 15. juna 39. Plečnik

[15. VI. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 15. VI. 1939.

Gospodine profesore,

I kad ne bih imo vremena pisati, za Vas uvijek imam, jer mi se mili. (Bio sam službeno odsutan u Sarajevu, ovdje sam zateko jedno pismo i tri karte.)

I kod nas putuju autokarima* u daleki svijet, da se proslave u čemu su oci zanemarili, jer su sporo gledali. Današnja generacija sve vidi za 10 dana i za 1000 dinara, tek ne zapazi sebe kroz cijeli život (moguće im je zapravo to jedina utjeha!) ni svog sela udaljenog tri kilometra od njih, recimo Barja, za kojeg ne bi znali ni da opstoji, da im ćaća iz njegov kupus ne donosi, a nedavno i mlijeko za cucle. Kad se pak vrte s naučnog putovanja drže skioptička* predavanja o svojoj najdubljoj spoznaji, tumačeći nam što je to – šuga. (Krätze¹¹⁸.)

Sreto sam turiste koji ne znaju šta je to vrba. Kažu mi da nisu botaničari! Oni samo „uživaju“. (I Vi ste vidjeli sigurno takvih koji samo gledajuć uživaju, a ima ih i na nebotičniku.)

Korisno je bilo da za Vrbanića ulicu¹¹⁹ napravite model, da se vidi što sve ima doći, a što ne valja ako dođe. Kamo sreće da smo i mi to dobili za Beograd! Pravo da Vam kažem, kojugod Vašu novu stvar vidim, crkvu ili profanu građevinu, zaželim da je moja i uvijek rekнем: od ovoga se dalje ne može! Ali kad dođe drugo, vidim – još može! Vaša je zagrebačka crkva himna Bogu, kad umuknu ljudi kamen će govoriti. („Kažem Vam, ako ovi zašute, kamenje će vikati“ – Luk. XIX., 40.)

Veselim se našoj sakristiji* koju izrađujete (peć), dvojako se veselim: što ćemo dobiti od Vas bez sumnje dobro rješenje, ali i zato što učim kako se radi. (Drugi bi arhitekt jednostavno olovkom zaparao.)

Uvijek Vam vjeran i odan:

Fr Josip Markušić

¹¹⁸ Krätze (njem.) – šuga, svrab.

¹¹⁹ Vrbanića ulica – crkva Gospe Lurdske u Zagrebu.

[17. VI. 1939., pismo s nalijepljenim fotografijama: Lovački dvorac kralja Aleksandra I. u Kamniškoj Bistrici; Majka Božja u Zagrebu (foto modela)]

Moj dragi gospod župnik! Zdelo se mi je, da hočete nadzidati zvonik ter postaviti v zakristijo peč. Ergo sem vzel ponovno zvonik v delo – da bodo, če treba, oni za menoj vedeli zakaj se gre!

Peč, ako hočete, nacrtam Vam sedaj separat – Problem je priprost – betonski strop preluknja se poljubno in izpelje dimnik Zdi se mi, da je zvonik v svoji najnovejši obliki lapidarno dober in, ako uznate to za ugodno, praktično zelo uporabljiv – če ne drugače – vsaj za goste. Prostori bili bi slikoviti – za nekaj večji od sobe moje, v kateri sva se bratovsko razgovarjala. Višina zvonika je kot prvotno – le zvonišče sem nekoliko dvignil ter nastavek. Bože – jeden protiletalski top manj – pa bi stal cel – Škoda, da se ne moreva o stvari na mestu, pri Vas porazgovoriti osebno – Pa vse eno. Odvalil se mi je z duše kamen, vesel sem, lažje se mi diha – Odgovoril bom kar me boste vprašali – Dotlej bodite z Bogom! Vaš Plečnik

17. junij 1939

[18. VI. 1939., pismo]

- z zakristije vodijo že stopnice v „depot“
 - Odtod stopnice vzdane z enim koncem v zid /: freitragend¹²⁰ ./ do podesta I s podesta skozi vrata v prostor
 - s podesta pa zopet dalje po stopnicah do novega podesta II. III i. t. d.
- in tako dalje vse do prostora kjer bo, rečimo tako, mašinerija ur,
od podesta tega prostora po višjih stopnicah v zvonišče
Prostor „depot“ bi bil previsok za stanovanje
vsi drugi prostori bili bi prilični za stanovanje: velike, lepe, zelo svetle sobe. Vsaka soba: svoj WC in peč.
Tam, kjer stopnice segajo v prostor, izolira se te od prostora s tanko, rečimo porolitno ali pa heraklitno, če treba lese-
no steno
zidano na stopnjice.
V planu so vidljive male luknje, 15.cm otvori v betonski plošči, namenjene, da se
vloži skozi nje dimnik iz kamenine = Steinzeug¹²¹.
Potem 2. zareze v steni zunanjega zidu, namenjene
odpadni cevi WC iz kamenine ali pa litega železa.

Ker bo, najbrže, treba za nadaljevanje zvonika prositi za gradbeno dovoljenje, opuščeni so v planu klozeti, peči etc. v zgornjih prostorih. Luknjice naj se deklarirajo „za potrebe pri zvonjenju in podobno. Preglejte si te stvari, poizvedite potrebno – da se nezadovoljivo korigira – Potem pa morete dobiti poljubno mnogo kopij –

WC = pod stopnicami v sobi

17. jun. 39.

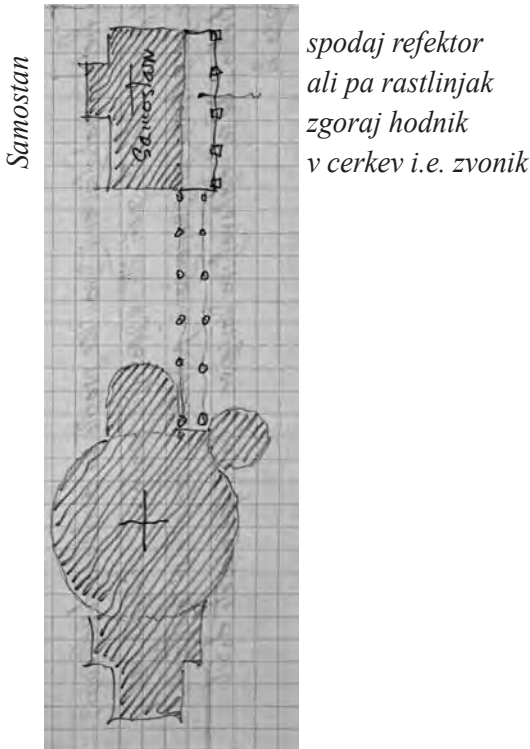
Peč poljubno kje.

¹²⁰ freitragend (njem.) – samonosiv, nepoduprt (ovdje: stopnice).

¹²¹ Steinzeug (njem.) – kamenština; vrsta bijele porozne keramike.

[na zadnji strani skica povezave cerkve s samostanom:]
 Ena mala fantazija?

Bregalnička,

Mnogo sem se rano spominjal na Vas – Mislil na božja pota, božjo milost, božje usmiljenje – Nikdar nisem vedel kam grem – Zato naj mi nebesa mnogo odpuste – Vaš P.

18. VI. 39

Da se ne pozabi: v slučaju da bo treba prositi za gradbeno dovoljenje, zahtevalo se bo najbrže „statični račun“. Z inženirjem ki Vam bo tega sestavil, svetujem dogovoriti v naprej honorar Živimo v dobi velike konjunkturo. Morebiti stvar graditelj sam preskrbi –

[22. VI. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 22. VI. 1939.

Gospodine profesore,

Da ne bude kao kad kamen bacite u duboku vodu (bledsko jezero) pa ni za godinu dana ne znate je li kamen pao na dno ili nije, tako je kad se ne odgovori – zato Vam javljam da sam primio plan zvonika i „fantaziju“ spoja kuće sa crkvom, premda ne mogu sada konačno odgovoriti na sve, dok ne proučim plana. Ipak ću neke stvari spomenuti kao za razmišljanje, i priložiti foto crkve od strane kuće i prezbiterija*. (Iz vremena prije neg je sakristija* pokrivena.)¹²²

Dopada mi se ideja plana u cijelosti, da se sav zvonik do zvoništa (i „topa za obranu“) pretvori u dvorane. (Crkveno ruho: prva poviše sakristije, pjevanje, stanovanje.) Ali ne znam je li potrebno da se ispuštaju u svakoj po dva prozora, pogotovo od istoka?!

1. Kako vidite na fotografiji već su izvedene stepenice do druge galerije, i za svakog podesta ostavljena vrata u zidu crkve za ulaz u sobe. Dobro bi bilo da tako i ostane u tri sobe poviše sakristije, moguće i u četvrtoj od krovskog tavana – a nakon toga da stepenice idu iz sobe u sobu.

Takim bi redom sobe ostale „autonomne“, pošteđene od životnog prostora onih koji idu u zvonik.

2. Prema tome da se rasporedi WC.

3. Molim precizan detaljan i konačan nacrt peći! Kako Vi nacrtate tako ću izvesti.

4. Molim nacrt za umivaonik u sakristiji (važna i uresna¹²³ stvar), i to za vodovod!

5. U sobi zvanoj „Depot“, lijepo bi bilo kad bi ostali dvostruki prozori, jedan poviše drugog, kao u prvom nacrtu!

¹²² Fotografija u Plečnikovoj ostavštini.

¹²³ uresna stvar – ukrasna, koja služi za ures.

6. Da se „fantazija“ za refektoriju* ili zimski vrt, te hodnik do crkve, izradi potpuno barem kao skica za konačnu studiju, bilo bi to veoma korisno; ali upozorujem da krajnji zid kuće upire točno od zida sakristije (zvonika) u tačku vrata (otvora) točno 163 cm, to jest na svršetak vrata.

Ovo sve ukoliko sam na prvi pogled razumio plan. Hvala Vam na tako rekuć beskrajnoj ljubavi!

Uz pozdrav i štovanje:

Fr Josip Markušić

[7. VII. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 7. VII. 1939.

Gospodine profesore

Primio sam skicu spojnog hodnika, kuće sa crkvom¹²⁴, načem se od srca zahvaljujem! Povodom toga na duši mi je da Vam izrazim svoje mišljenje, a nešto novo zapitam.

1. Ja ne mogu pregoriti kriptu* da se ona što ljepše uredi i donekle bar da se kuša u prostoru ispraviti što je pokvareno.

Kuća nam je tijesna: fali, kao najnužnije, primaća soba i konverzacija¹²⁵, ne bi li se to moglo dobiti tim istim spajanjem kuće sa crkvom! Usput da se nešto učini i za kriptu: ja uvijek sanjam o spojnom hodniku pod zemljom iz kuće u kriptu, i o proširenju kripe, makar nekim malenim kao predvorjem, pred današnjim vanjskim vratima kripe! (Bit će da su to sanje koje se arhitektonski ne daju lijepo riješiti!)

2. Četiri godine navaljuje na mene, i zadnjiputa 11. III. ove godine, Štambuk Vjenceslav¹²⁶ iz Selaca na Braču, da mi pokloni izrađene gotove ploče za „tlak“¹²⁷ sakristije* i onog prostora pred sakristijom, franko* Beograd – ja mu nisam ništa reko, dok Vi ne reknete meni: uopće bih li primio, koji kamen, koje debljine i koje veličine ploča, i bih li uopće njegov kamen, i bih li za sakristiju?!

Sa pozdravom i štovanjem:

Fr Josip Markušić

¹²⁴ Odnosi se na Plečnikovo pismo Markušiću od 17. VI. 1939. (vidi gore P 454) u kojem je skiciran spojni hodnik između samostana i crkve i označen kao „Ena mala fantazija?“.

¹²⁵ prostorija za konverzaciju, razgovornica.

¹²⁶ Vjenčeslav Mate Štambuk (1876.–1948.) iz Selca na Braču, poduzetnik.

¹²⁷ tlak (slov.) – pločnik, trotoar, tarac.

[12. VII. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 12. VII. 1939.

Gospodine profesore,

Mi se ozbiljno spremamo na produženo zidanje zvonika, dokle mogemo ići, molim Vas ako mi možete poslati u dvije kopije „palirski* plan“ za one svodove u sobama zvonika, te mišljenje da li bi oni imali biti od cigle ili od betona?! (Od svega je ovo najznačajnije i za konstruktivnost i za ljepotu, pa bih htjeo izbjeći da mi „majstori“ ne naprave svindl¹²⁸!)

Uvijek odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹²⁸ svindl, švindl (njem. Schwindel) – prijevara, varka.

[14. VII. 1939., razglednica sa stepeništem do Jožamurke u Begunjama]

*Živimo v dobi samih taborov, zletov kongresov, manifestacij in resolucij
– ker to vse je, najbrže tudi mora biti. Bodite z Bogom! Vaš Plečnik*

14. jul. 1939

[8. VIII. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 8. VIII. 1939.

Gospodine profesore,

Vaš ljubljanski kongres¹²⁹ za vrijeme kojeg sam mislio da ste zaposlen, zatim vrućina i nešto što sam čeko, uzrokom su da Vam nisam pisao, i ako nema punog opravdanja da Vam se barem nešto javi.

Hvala Vam na trima kopijama zvonika, ja Vam uistinu kažem da sam veseo sa sretnim riješenjem i velikim dobitkom, i uprav sam zato molio palirski* detalj za izvođenje samih svodova u zvoniku, da mi opet ne podvale. Sjećam se kad sam u Beogradu pito cijene za prozorske mreže, prema Vašem planu 1 : 1, reko mi je majstor: ili ću prvoklasno izvođenje ili prostije, onda sam odmah pobjego kad sam vidio da se onako točan i doslovan detalj može na dva načina izvesti.

I sad sam pito za svodove (lukove), pa mi vele da ima različita shvaćanja, zato sam molio palirski detalj da ne bude različita shvaćanja! I meni se čini da je sve jasno, ali ja bih htjeo da jasno vidim ako zidar počne – misliti.

Molio bih i detalj peći!

U Zagrebu se ozbiljno radi na plafonu¹³⁰, te mi se čini da im je solidan majstor. (To je prvo!) Ali za moju dopadnost ipak nema Vaših toplih volta* od opeke! (Sv. Jernej¹³¹, Sv. Krištof¹³²!) Izgleda da će naskoro zidati i

¹²⁹ Od 25. do 30. srpnja 1939. u Ljubljani je održan međunarodni kongres Krista Kralja.

¹³⁰ Crkva Majke Božje Lurdske. Plečnik je u nacrtu predvidio zasvođen strop od opeke, ali je za vrijeme gradnje ovaj samovoljno zamijenjen betonskom pločom.

¹³¹ Sv. Jernej – Crkva sv. Jerneja (također Stara cerkev), jedna od najstarijih crkvi u Ljubljani. Zbog vlage u unutarnjosti Plečnik ju je obzidao s prekrivenim hodnikom i okolo nje uredio stubište. God. 2009. crkva je proglašena kulturnim spomenikom državnog značenja u sklopu Plečnikovih djela.

¹³² Sv. Krištof – Crkva sv. Krištofa za Bežigradom, prvi spomen iz 15. stoljeća, tijekom vremena više puta preuređivana. Plečnik je 1933.–34. ovoj baroknoj grobljanskoj crkvi dozidao novu lađu koja je nakon izgradnje monumentalnoga „Hrama Slave“ (slovenski Panteon) trebala služiti kao župna dvorana. Nakon Plečnikove smrti crkvu i dozidak su oborili jer su smetali sajmištu (Gospodarsko razstavišče). Franjevci

lurdsku kapelicu, i da će biti vjerni arhitektu: oslobodili su se inženjerskih utjecaja. (Crkva će biti vanredna, to se jasno vidi već na modelu.)¹³³

Jedna od najljepših ili barem najsimpatičnijih stvari za mene je kapelica „Murka“¹³⁴ iz fotografije, rado bih imo plan! Osobito: stupovi i pod-mozaik u predsoblju! Kad bih znao da ću uspjeti ja bih onaj pod mozaik repetiro na ulazu naše crkve, u malom predvorju prezbiterija* i sakristije*! Vraćaju se prava gospodska vremena i shvaćanja! Stupovi su pravo naši, a toliko prođe vremena da se izmisle!

(Da Vam i ovo ne bude dosadno na ovom božijem ognjištu i vrućini!)

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

su samo dozidak ponovno izgradili na drugoj lokaciji u crkvi sv. Ćirila i Metoda. Stupovi sa svijećama stoje uz slavoluk prezbiterija.

¹³³ Crkva Gospe Lurdske.

¹³⁴ Murka – paviljon s kapelom sv. Josipa, poznat pod imenom *Jožamurka* (vidi gore *P 405*) u parku dvorca Kacenštajn u mjestu Begunje na Gorenjskem. Planove za ovaj kao i paviljon Brezjanka u istom kompleksu izradio je Plečnik po narudžbi Milosrdnih sestara sv. Vinka Paulskog god. 1937.–1939.

[14. VIII. 1939., pismo]

list 2¹³⁵

Bivši avstrijski Hofrat v Beču: „wir waren der Meinung das der Nationalsozialismus eine Idee ist, nun wissen wir dass es eine Strapatz ist“¹³⁶

Imamo letos tudi kongres gasilcev v Ljubljani¹³⁷ – Pripovedujejo izrek ranjkega staroste Turka /: ni izločeno da je bil res potomec turka, imel je poseben typus :/ „mi ne prašama ke gori, kaj gori, kva gori, mi grema, pa špricama“ (wir fragen nicht wo es brennt, was brennt – wir gehen u. spritzen¹³⁸) Mož, ena karakteristična, ambiciozna dobričina govoril je najpristnejši ljubljanski dialekt –

list 3

Z Vašo, izredno lepo foto ste me več kot razveselili. Bog plačaj! Zadevno lokov, vout' pogledam si še plan – mislim vendar, da bi bil polirski načrt brezpotreben. Stvar je od sile priprosta.

Kongresa¹³⁹ se nisem niti v najmanjšem udeležil. Bil sem vseskoz v šoli ali domá. Dan po njega koncu, se ga ni nikdo spominjal več, kako vse preide!

Aranžirali so si tudi razstavo – nisem je videl. Bajé so imeli Pengovi¹⁴⁰ celo, lastno sobo. Božo [Pengov] me ni ne prej ne pozneje o tem obvestil ne me prosil za soglasje – Imam – razen starosti na plečih dosti skrbi in dela

¹³⁵ List 1 nedostaje.

¹³⁶ wir waren der Meinung das der Nationalsozialismus eine Idee ist, nun wissen wir dass es eine Strapatz ist (njem.) – Mislili smo da je nacionalsocijalizam ideja, sada znamo da je to štrapac.

¹³⁷ Drugi jugoslavenski vatrogasni kongres, održan u Ljubljani od 13. do 15. kolovoza 1939. god.

¹³⁸ wir fragen nicht wo es brennt, was brennt – wir gehen u. spritzen (njem.) – mi ne pitamo gdje i što gori – mi idemo i špricama.

¹³⁹ Misli se na Euharistijski kongres održan u Ljubljani od 25. do 30. srpnja 1939. god.

¹⁴⁰ Braća Božo, kipar, i Slavko Pengov, slikar.

še z Žalami in nekim novim delom za mesto – seveda na prazno – Naj bo.
Tudi drobiža je vedno polen koš –

list 4

Europa blazni. Naturno. Človekov je malo, ljudstvo pa si pomaga z dneva v dan – kakor se mu zdi! Nezamerite mi – pišem v naglici – v kratkem več!

Bodite z Bogom! Spoštljivo Vas pozdravlja Vam udani Plečnik

14. aug. na večer

da oddam pismo jutri v jutro, nakar upam boste to imeli v rokah v sredo v jutro –

Europa blazni. Naturno. Človekov je malo. Ljudstvo pa si
pomaga z dneva v dan – kakor se mu zdi!
Nezamerite mi – pišem v naglici – v kratkem več!
Bodite z Bogom!
Spoštljivo Vas pozdravlja
Vam udani Plečnik

14. aug. na večer
da oddam pismo jutri v jutro, nakar upam boste to
imeli v rokah v sredo v jutro –

[17. VIII. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 17. VIII. 1939.

Gospodine profesore,

Pravo ste pogodili, dobio sam pismo u određeno vrijeme, u srijedu u 10 sati.

Hvala Vam!

1. Mene silno interesira „Murka“¹⁴¹ i njezin plan, kako zgrade tako i patosa na ulazu. (Tako ja zovem onu fotografiju kapelice, na kojoj je pisana riječ „Murke“.)

2. Peć u našoj sakristiji* možda bi najbolja bila od bronca, najmanje zauzimalje prostora, ima ozbiljan izgled i ne kvari se, ali može li se napraviti udešaj za maksimalnu iradijaciju* topline?!

3. Za solidna majstora sigurno ne treba palirski* plan u našem konkretnom slučaju, ali za Beograd treba. – Moguće da je onaj majstor na Voždovcu dobar livac, ali za mene nije nijedan gdje Vas nema. Državne ustanove mogu tamo raditi i advokati, ali za crkvu nije zgodno koja računa na poštenje, a ne na – proces.

Moja Vam je ispovijest da je nacizam filozofija žuči, da li ima nastup ili nema; fašizam je drugo, on je zbijanje obručeva na sasušenu kacu.

Gospodine profesore, ja se čudim Vašoj mladosti i svježini u radu, i kao takog Vas pozdravljam!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Pengovi¹⁴² ne znaju gdje su i šta su, šteta ako zato kasno saznaju!

¹⁴¹ murka – gorski cvijet; ovdje: planinska kućica, vidi *P* 237.

¹⁴² Primjedba se odnosi na Plečnikovo pismo od 14. VIII. 1939. (*P* 460) u kojem piše da je za vrijeme kongresa Krista Kralja u Ljubljani bila izložba sakralne umjetnosti koju sâm nije vidio. Pengovi (Božo i Slavko) su na izložbi imali poseban prostor. Božo ga o tome nije obavijestio niti je tražio njegovu suglasnost.

[19. VIII. 1939., pismo]

*Dragi, velečastiti gospod župnik! Oglašam se poredko; težko se zberem čez dan, na večer pa sem truden, pravilneje len! Ondan obiskal me je Vaš sarajevski g. provincijal*¹⁴³. Bil je ljubeznjiv kot znate tako biti samo naši južni bratje, z lepo, mehko Vašo govorico. Mirno sem poslušal njegovo sporočilo in naročilo. Nisem odklanjal, nisem ničesar obljubljal. Veleval sem si: molči! kdo vé – kako je namenjeno. Tlak*, paviment* Jožamurke v Begunjah¹⁴⁴ obstoji z opeke, okroglih savskih kamenčkov /: prod :/ ter nekaj [pripisano: abgebeteten¹⁴⁵] izberačenih kamnoseških odpadkov = graniti, sijeniti*, marmori – Nova, druga, murka, krstil sem jo „Zvesto“¹⁴⁶, namenjeno samo odmoru sestram, obstoji iz 6. neobdelanih, stebrov hrastovih hlodov, 70–80. cm premera, doma posekanih in strehe. Tla so iz savskega proda, vloženege v cement ter odrezkov hlodov. Tla, bet. streho, dtto bet. klopi, fundamente hrastovih stebrov, naredile so sestre same in kaznjenke. Ena sester je namreč famozna betonérka! Tla še nisem videl – v Begunjah letuje visoka vlada – zato opustil sem vsako potovanje tje. Pred par dnevi dobil sem, mogoče 60x60 veliki vzorec tal – uresničenje starih mojih sanj, vsaj v modelu: dal sem narezati hrastovino, mala debela /: uporabljive bi bile tudi veje = grane, vobče vsak odpadek, natürlichen entrindet¹⁴⁷ :/s cirkularno žago v 10. cm enako visoke čoke – umestil te v formo, bežečo na ravni ploskvi, ter te zalil z umetnim kamenom i.e. mešanico cementa in zdrobljenega podpečana*. Po osušenju je bilo vse prebrušeno = abgeschliffen¹⁴⁸, nato pa napojeno z voskom v terpentinu – ter leščeno = aufgewichst¹⁴⁹ – kot parketi. Stvar izgleda feudalno! Sevé NB – to je bil poskus – Mogoče bi zadostovali čoki tudi 6–7. cm višine – lepo, enakomerno visoko odrezani!*

¹⁴³ Fra Marijan Jakovljević.

¹⁴⁴ Jožamurka, – vidi gore P 405.

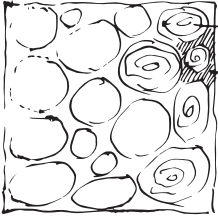
¹⁴⁵ Radi se o ostacima obrađenoga kamenja koje je Plečnik izmolio (njem. abbeten) za sebe od kamenorezaca.

¹⁴⁶ Značenje naziva „murke“ Zvesto nepoznato.

¹⁴⁷ natürlichen entrindet (njem.) – naravno sa skinutom korom.

¹⁴⁸ abgeschliffen (njem.) – izbrušeno.

¹⁴⁹ aufgewichst (njem.) – izglačano.

Eiche oder Föhre = Hirnholz

Kunststein.

Mein Gott, was täten
die armen Bosnier sagen, hätten sie
so einen Boden aus den, ihnen so
gewissenlos u. grausam gestohlenen Wäldern¹⁵⁰ –

Portikus* Žal tlakuje se ravnokar s prodom različne velikosti po

desinu. Stvar priprosta. Hodi se po takem tlaku lepo. Čisti se dobro – kle-
čanje pomenilo bi pa najbrže: pokoro – misericordio! Ergo tantum¹⁵¹: mora
se vse še dobro premisliti! V šoli sedi še nekaj momakov¹⁵². Eden od njih
dokončuje cerkvico za Kos. Mitrovico¹⁵³, mislim: zanimiv tločrt in izraba.
Lahko noč! Vaš Plečnik

19. aug. 39.

¹⁵⁰ (Eiche oder Föhre = Hirnholz, Kunststein.) Mein Gott, was täten die armen Bosnier sagen, hätten sie so einen Boden aus den, ihnen so gewissenlos u. grausam gestohlenen Wäldern (njem.) – (hrast ili bor = poprijeko rezano drvo, umjetni kamen) Bože moj, što bi rekli siromašni Bosanci kada bi imali takav pod iz šuma koje su im tako bezobzirno i divljački pokradene.

¹⁵¹ misericordio! (tal.) – uzvik u smislu: jao! – Ergo tantum (lat.) – stoga samo.

¹⁵² Plečnik je tako nazivao svoje učenike (momak, momci).

¹⁵³ Možda Plečnikov srpski student Jovan Krunic (1915.–2001.) koji je diplomirao 1938.

[Nedatirana razglednica stare kapele u Begunjama s legendom „Ob tridnevnicu leta 1937“.]¹⁵⁴

Kapela, Begunje, ženska kaznilnica. Usmiljenke¹⁵⁵. Mladi kurat¹⁵⁶ želel je dobiti zase poletno uto = Laube¹⁵⁷. Za praznik sv. Reš. Tel.¹⁵⁸ naj bi bil v njej umeščen tudi oltar. Šel sem dalje in predlagal priloženi tločrt. Proti pričakovanju se je stvar uredila – ima vse dobre in vse slabe lastnosti, ki sem jih sposoben – kot vedno. Sem neizravan človek.*

V sedanjih in prejšnjih strugah Save so kameni, katere je deroča Sava valila, privalila, obrusila. Kameni često zelo veliki, vseh vrst mramori, graniti etc. Te kamene sem uporabil kakršni so. Sestre in kaznjenke so jih zbirale, težko nakladale in

¹⁵⁴ Fragment pisma bez oslovljavanja, pozdrava etc.

¹⁵⁵ Begunje, ženska kaznionica koju su vodile sestre milosrdnice. Vidi gore P 217.

¹⁵⁶ kurat – (vojni) svećenik.

¹⁵⁷ Laube (njem.) – sjenica, mali vrtni paviljon.

¹⁵⁸ sv. Reš. Tel. (slov.) – Sveto rešnje telo in kri ili kratko: Telovo – Tijelovo, Brašančevo, katolički blagdan, slavi se u četvrtak poslije svetkovine Presvetog Trojstva.

[22. VIII. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 22. VIII. 1939.

Gospodine profesore,

Nisam mogao čekati da Vam ne odgovorim odmah na pismo koje sam sinoć primio, uglavnom radi vanjskih vijesti o neočekivanom savezu dvaju „ronaca“¹⁵⁹. Ali ipak sve bez komentara, osim što navodim bosansku poslovicu: „Ronac rone, ali mu se uvijek vidi neka stvar.“ (Ovako otprilike: Die Tauchente taucht, doch mann [!] immer sieht bei ihr eine gewisse Hintersache.¹⁶⁰) To je dosta. Sastadoše se dakle dva ronca, iste ptičije vrste.

Hvala Vam na opisu dvaju tlakova, od dvije murke, „Joža Murke“¹⁶¹ i „Zvesto“¹⁶², te novi treći pokušaj sa hrastovim ćutcima*, sve tačno opisano, to ću uvijek držati uza se, ako igdje uhvatim zgodu, tako ću pokušati, jer me veoma interesira i oduševljava. Da ste Vi ovdje, lako bih ja, ja bih pogodio, a Vama povjerio: radite što znate! Ovako je teško, kad su pred godinu dana stavili stepenište pred srpsku crkvu Sv. Marka¹⁶³, a nakon pola godine morali dignuti rasklimane.

¹⁵⁹ ronac (veliki) – ptica iz porodice pataka (*Mergus merganser*). Ovdje se vjerojatno ironično misli na njemačko-sovjetski pakt o nenapadnju, poznat kao pakt Hitler-Staljin od 24. kolovoza 1939. Prema tome „ronci“ bi bili Hitler i Staljin odnosno potpisnici sporazuma ministri vanjskih poslova SSSR-a Vjačeslav Mihajlovič Molotov i Njemačke Joachim von Ribbentrop.

¹⁶⁰ Doslovan prijevod prethodne rečenice na njemački.

¹⁶¹ Jožamurka – vidi gore P 405.

¹⁶² Druga „murka“ bila je Brezjanka, nazvana po obližnjem slovenskom hodočasničkom mjestu Brezje. Značenje naziva Zvesto nepoznato.

¹⁶³ Crkva sv. Marka u Beogradu na Tašmajdanu, građena od 1931. do 1940. god. prema planovima arhitekata Petra i Branka Krstića.

Morat ću i ove jeseni da dođem u Ljubljanu, i onda idem u Begunje, ako Bog da, naravski ako dotle iseli „visoka vlada“¹⁶⁴, jer se ni ja ne sastajem rado sa – roгатim. (gehörnt¹⁶⁵.)

Moram gledati i nove stvari na Žalama. To je tako interesantno, kako se već vidi iz legende na skici.

(Madona kod Sestara u Zemunu¹⁶⁶ veoma je lijepo izrađena, ali držim da to nije Madona, sa onom gestom ruke. Bezgrješno Začeće nije u tome što se je branilo od grijeha (kao mi) nego što je bilo bez krivice istočnoga grijeha, a tu nije potrebno mahanje ruku.)

Odani štovatelj Vaš:

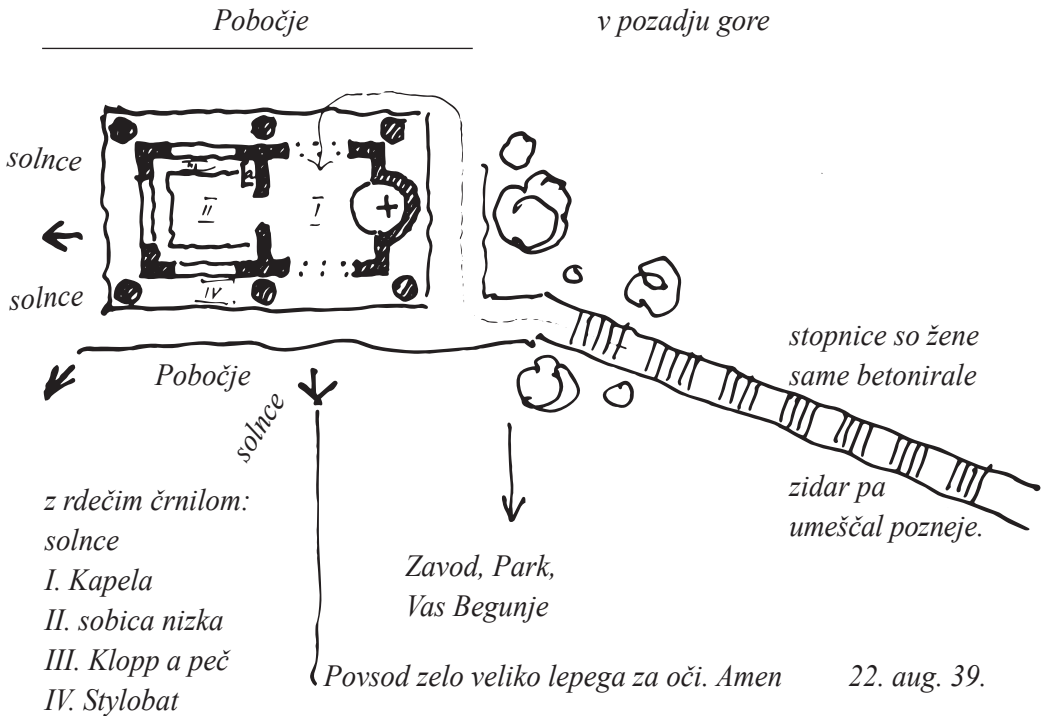
Fr Josip Markušić

¹⁶⁴ Plečnik u pismu Markušiću od 19. VIII. 1939. (*P 462*) piše da u Begunju ljetuje „visoka“ vlada te stoga nije išao da vidi kako napreduju radovi na paviljonima.

¹⁶⁵ gehörnt (njem.) – roгат; ovdje pejorativno u smislu: ugledan i moćan, ali nepristupačan, neugodan, krut.

¹⁶⁶ Školske sestre u Zemunu. Vidi gore pismo od 29. III. 1938. (*P 361*).

[22. VIII. 1939., pismo sa skicom Jožamurke s okolicom]

[pozadi:]

skladale, pomagale dvema zidarjema pri zidanju etc. Sobica a ima lesen strop, lesena tla, 3. široka enojna okna, ob 3. stenah klopp in malo mizo. Tudi malo peč. Skozi vrata sobice se vidi na oltar sv. Josipa menza* okrogla, ima 6. vaz ter „večno luč“ v izdolbenem poliranem kamenu – Tla kapelice, ki je odprta, opisal sem že. Streha vsa vidljiva, naredili so jo iz prekratkih tramov* – tudi drugače vse polno nezadovoljivosti – ali oni, ki bi za nami nekaj podebnega ustvaril, more, po našem delu podučen, vse boljše narediti In nomine Domini!¹⁶⁷*

¹⁶⁷ In nomine Domini (lat.) – U ime Gospodnje.

[25. VIII. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 25. VIII. 1939.

Gospodine profesore,

Primio sam onu skicu rukom „Joža Murke“, kršćanskog Tuskuluma* u Begunjama, kome se iskreno veselim, jer smatram da je veoma uspjelo, sve: i cijelost i pojedinosti! Narod kaže: od šale proha rodi (proha: Hirse¹⁶⁸), vidite kako i ubogi mogu imati feudalno lijepe stvari! Stavio sam ovu zbirku kartica i zabilježaka u jednu kuvertu da su mi pri ruci, kao pravilo rada.

Inače se „divim“, čitajući vanjske svjetske događaje, koliko je hohštaplarski uvažena ljudska veličina, na očigled stvarnosti, kad se čovjek ističe rogovima, ne razumom i poštenjem.

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁶⁸ Hirse (njem.) – proso.

[27. VIII. 1939., pismo]

Dragi moj veleč. g. župnik!

Popoldne sobote, včeraj, bil sem v Begunjah¹⁶⁹. Murkezveste ostršeje ni dobro¹⁷⁰ – je zanič – kuhano z vodo. Zato so tla – patos superbna! Čutil sem se kot Splitčanin: šta je pusta Londra, kontra Splitu gradu. Kakor zadnjič opisano: hrastovi odrezki velikega premera, mnogo daljši, zasuti v pesek do polovice dolžine, potem zaliti s cementom + obrobe z opek + naplavljenega gramoza v cementu. „Stavbeni vodja“ mala S. Lovrina¹⁷¹ – je to neverjetno možato izvedla. V mestu bi mi to nikdo tako ne „interpretiral“ –

Vaš obisk sem napovedal. Kerubina, sestra prednica¹⁷² naročila mi je živo, da Vas pripeljem k njim – ! Z oltarjem pojde to počasneje, nego se je mislilo – pa to Vas ne more zanimati. Upam pa da Vam je prijeten pozdrav ki ga pošilja od srca Vaš Plečnik*

Wenn der Selbstmordkandidat, das Berlinerscheisserl, der Pifke Hauptmann nicht verhindert¹⁷³, bodo ko Vi pridete tudi Žale¹⁷⁴ dalje kot danes pa se čemo o marsičem lepo porazgovoriti in Bogu v čast in zahvalo dvigniti jedno ili više /: o više se ne govori / čašici.

27. aug. 39.

¹⁶⁹ Begunje – vidi gore P 217.

¹⁷⁰ Misli se na dva paviljona: Jožamurka i Brezjanka (ovaj nazvan po blizom hodočasnikom putu u Brezje); Plečnik u pismima Brezjanku iz nepoznatih razloga naziva „Murkazvesto“. Ovdje je riječ o krovištu na Brezjanki.

¹⁷¹ Jožefa Lovrina Perčić (1909.–2002.), sestra milosrdnica.

¹⁷² Ana Kerubina Pance (1894.–1967.), sestra milosrdnica.

¹⁷³ Wenn der Selbstmordkandidat, das Berlinerscheisserl, der Pifke Hauptmann nicht verhindert (njem.) – Ako kandidat za samoubojstvo, berlinski kreten, kapetan Pifke, ne spriječi. – Plečnik ovdje ironično misli na Adolfa Hitlera. Pifke = umišljeni, gluhi nametljivac; u austrijskom govoru pejorativno: Nijemac.

¹⁷⁴ Žale – vidi gore P 247.

[ljeta 1939., fotografija crkve bl. Antona M. Slomšeka u Rečici]

Cerkev v Rečici (Celje – Laško)¹⁷⁵ delo mojega asistenta v šoli – Valentinčiča¹⁷⁶ z mojo asistenco. Filijalka – mislim da je bila spomladi blagoslovljena

¹⁷⁵ Crkva bl. Antona Martina Slomšeka u Zgornjoj Rečici (Rečica ob Savinji) kod Celja, građena 1939. godine.

¹⁷⁶ Janez (Janko) Valentinčič (1904.–1994.), arhitekt.

[2. IX. 1939., pismo]

Švabi morajo imeti uvijek svojega Er – Prej Wilhelm den Schweigsamen, sedaj den Herrn Anstreichermeister.¹⁷⁷ Na oltarju so imeli Goetheja¹⁷⁸ – poslej Richard Wagnerja¹⁷⁹ – nakar je prišla svetovna vojna ki traja do – danes. V gostilni pravili so 3, nove zakone pana Hitlerja I. Von nun an werde ich das Wetter allein bestimmen. II. Gott, der Eisen wachsen lies, soll sich binnen 24. Stunden bei mir melden. III. Von nun an wird die Schwangerschaft auf 3. Monate herabgesetzt.¹⁸⁰*

Ko bi v SHS. izbrali v parlament ali vlado nekoliko poštenjakov, ki bi imeli eden družega v kontroli, gledali eden družemu na prste, mogla bi biti Jugoslavija paradíž! Maček¹⁸¹ se mi zdi podoben ničemernemu Hlinki¹⁸² in njegovim partizanom. Bog daj da ne postane iz „Sporazuma“ finis Jugoslavije!¹⁸³

¹⁷⁷ Švabi morajo imeti uvijek svojega Er – Prej Wilhelm den Schweigsamen, sedaj den Herrn Anstreichermeister (slov./njem.) – Švabe moraju uvijek imati svoga ON. – Ranije je to bio Wilhelm der Schweigsame [Wilhelm Šutljivi], sada gospodin Malermajstor. – Titulu „Wilhelm Šutljivac“ („Wilhelm der Schweiger“) nosio je Vilim I. (1533.–1584.), princ oranski; moguće je ipak da Plečnik ovdje ironično misli na njemačkog cara Vilima II. (Wilhelm) (1859.–1941.), pruskog kralja i njemačkog cara. Pod „Malermajstorom“ (moler, pitor) sigurno aludira na Adolfa Hitlera koji je pokušao napraviti karijeru kao slikar, ali ostao bez uspjeha.

¹⁷⁸ Johann Wolfgang von Goethe (1749.–1832.), njemački pjesnik.

¹⁷⁹ Richard Wagner (1813.–1883.), njemački skladatelj.

¹⁸⁰ V gostilni pravili so 3, nove zakone pana Hitlerja I. Von nun an werde ich das Wetter allein bestimmen. II. Gott, der Eisen wachsen lies, soll sich binnen 24. Stunden bei mir melden. III. Von nun an wird die Schwangerschaft auf 3. Monate herabgesetzt (slov./njem.) – U gostionici se pričalo o trima novim zakonima gospodina Hitlera. I. Od sada vrijeme određujem samo ja. II. Bog, koji je dao da raste željezo, ima se kod mene javiti u roku od 24 sata. III. Od sada se trudnoća skraćuje na tri mjeseca.

¹⁸¹ Vladko Maček – vidi gore P 435.

¹⁸² Andrej Hlinka (1864.–1938.), slovački političar, svećenik.

¹⁸³ Sporazum kao kraj Jugoslavije. Misli se na Sporazum koji su 26. kolovoza 1939. sklopili predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije Dragiša Cvetković (1893.–1969.) i Vladko Maček (1879.–1964.), predsjednik Seljačko-demokratske koalicije (ujedno i predsjednik Hrvatske seljačke stranke – HSS). Sporazum je bio pokušaj

Vrh propilej Žal, namenil sem plastiko. Oddali so to nekemu kiparju¹⁸⁴. Določil sem da naj bo figuralna dvojica. Prihajajoči naj gledajo Krista – na notranjo stran pa bodi Marija, razgrinjajoč svoj plašč nad umrlimi. Vmes Mandorla.

1 Marija, 2. Kristus, 3. vmesna Mandorla. Po trnjevem potu zrasel je neki polovičasti Zveličar – Sodnik. Mizerija je z Marijo Ustvaril je neko polnogrudno Pallas Atheno, salopno oblečeno, s topim obrazom. Zgrozil sem se – povedal par besedij o ideji Gospe, ter brezupno odšel – Božo [Pengov] vsaj nekoliko vboga –, postaja pa vsaki dan bolj feministeičen – Za karmeličanke¹⁸⁵ naredil je škapulirsko Madono¹⁸⁶ – höchst soignirt, elegant¹⁸⁷, trajno ondulirano. Za neko novo cerkev v Mariboru¹⁸⁸ reže v lesu Madono: ena mlada delavka aja in poljublja otroka s kratki krilcem do kolen, frisch gestärkt u. gebiegt¹⁸⁹, capljajoč z nožicami höchst veristisch¹⁹⁰, Tako nekako izgleda. Za Žale naročili smo nalo figurico quasi Niko¹⁹¹ – zanesel sem se, nisem jo detailiral – nisem storil prav

Toliko da veste o mojem premišljevanju o teh stvareh – Govori, sliši se često da je Ljubljani namenjena evakuacija ter preselitev v Sarajevo.¹⁹² –

rješavanja hrvatskog pitanja i stvaranja mogućnosti za opstanak jugoslavenske države. Ovim sporazumom je ustrojena Banovina Hrvatska kao zasebna teritorijalna jedinica unutar Kraljevine Jugoslavije.

¹⁸⁴ Boris Kalin (1905.–1975.), kipar.

¹⁸⁵ Karmeličanke su imale svoje sjedište u predgrađu Ljubljane zvanom Selo (danas Moste). Nakon Drugog svjetskog rata bile su protjerane, a njihova crkva razrušena.

¹⁸⁶ Pengov je kip bio namijenio karmeličankama na Selu.

¹⁸⁷ höchst soignirt, elegant (njem.) – vrlo otmjen, elegantan.

¹⁸⁸ Crkva Sv. Tijela Kristova (cerkev Sv. Rešnjega telesa) u Mariboru (1938.) koju je projektirao arhitekt Hubert Drogenik. God. 1939. Božo Pengov je za crkvu izradio kip Marije s Djetetom i sv. Josipom.

¹⁸⁹ frisch gestärkt u. gebiegt (njem.) – vrlo uštirkani i ispegliani.

¹⁹⁰ höchst veristisch (njem.) – krajnje veristički.

¹⁹¹ Nika (mitol.) – božica pobjede. Vjerojatno se radi o kipu za Blumauerovu grobnicu na ljubljanskom groblju Žale.

¹⁹² Jugoslavenska vlada je razmišljala da bi neke ustanove preselila u Bosnu kako bi se lakše moglo oduprijeti njemačkoj agresiji. U ovom slučaju radi se o neproverenim informacijama koje su kolale u javnosti.

Pa bo že Previdnost vse prav ukrenila tudi to da pride novi sv. Franjo, ki bo napeljal ljudi na skromnost, družinsko življenje /: Familie :/ in civilizaciji primerni kulturi. Še mnogo bi Vam hotel napisati – ali dela se že ura pozna. Bodite z Bogom – Ne mislite da sem lep in dober, vedite pa da sem Vam vedno udani Plečnik

2. sept. 39.

Toliko da veste o mojem premissipravju o tem stvarih
 (vse, sliši se čisto da je Sgltobijani namenjena evakuacija)
 ter preselitev v Slavjane. – Pa so že Previdnost vse prav ukrenila
 tudi to da pride novi sv. Franjo, ki bo napeljal ljudi na skromnost
 družinsko življenje /: Familie :/ in civilizaciji primerni kulturi.
 Še mnogo bi Vam hotel napisati – ali dela se že ura pozna –
 Bodite z Bogom – Ne mislite da sem lep in dober, vedite pa
 da sem Vam vedno udani Plečnik
 2. sept. 39.

[5. IX. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 5. IX. 1939.

Gospodine profesore,

Moram lojalno priznati da sam primio dva Vaša, draga mi, pisma: u prvom opis drvenog mozajika i jučer drugo. Hvala! (Reko sam: vanredno me zanimaju Vaši podovi, kao jednostavni i gospodski. Bože, što je svijet zaludio: da je [recte: daje] veliki novac za igračke od podova, ko divljaci u Africi polugice, šipke, zlata za staklena evropska zrnca (kliker) i stare kubure (Pistole) koje najprije ubiju lovca, a onda tek zeca!

Uprkos ovome vremenu mi ćemo početi zvonik, čim dobijemo palirski* plan i nacrt peći, bolje reći dimnjaka.

Za evakuaciju o kojoj govorite¹⁹³, vjerujem da je to samo odredba za potrebu, ako izbije i kad izbije. A ona može nadoći, prema predviđanju, samo u dva slučaja: ako južni „prijatelj“ htjedne na silu ići na sjever naše zemlje, preko nas, ili pri svršetku – da i mi pokupimo svoje gunjeve što su nam ostali s onu stranu. Dvoje još:

Bolujem što je Bosna razdijeljena, prviput odkako se za nju zna! Držim, privremeno!

Vjerujem da je pjesma zaostalog u Evropi Ostrogota¹⁹⁴ na završetku!

Žale i Begunje želim vidjeti!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁹³ Plečnik u pismu Markušiću od 2. IX. 1939. piše da se govori da je u slučaju rata predviđena evakuacija stanovnika Ljubljane u Sarajevo. Vidi gore *P 469*.

¹⁹⁴ Ostrogoti (tal.), Ostgoten (njem.) – Istočni Goti, istočnogermansko barbarsko pleme podrijetlom iz Skandinavije i s obala Baltika; od 3. do 5. st. zauzeli su dijelove Rimskoga Carstva. U historiografiji poznati po nasilju i kao osvajači. Markušić ovdje aludira na njemački ekspanzionizam.

[8. IX. 1939., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod župnik! Pred nekoliko leti objavili, ustanovili so nov študijski red na univerzah. „Nič važnejšega v tej dobi niso mogli izmisliti etc. glosiral je moj brat¹⁹⁵. Zatorej sem se čudil čudom velikim zadevno Bosne. K temu si je treba predstavljati lepe Zagrebčanke dehteče, z rudečimi nohti in ustnami, obritimi obrvmi etc. „V Žalah“¹⁹⁶ bo marsikatero žaló – konečno – mislim – stvar polagoma zastane itak

Peč imam. Upam da dobiste načrt v ponedeljek. Če se Vam bo zdel prav, morete ga dati izvršiti in se boste, upam, ob njej greli že v prvih hladnih dneh – brezogledno ali nadaljujete zvonik ali ne. Bo to poskus, ali poskus po mnogokateri izkušnji na lastne stroške. O tem kar se dogaja mislim da sva oba precej enakih misli – Če bi vsi molili: zgodi se Tvoja volja kakor v nebesih, tako na zemlji – bilo bi drugače. Dozorela so jabolka, hruške, slive, med, žita drevje buji v polnoti – nad vsem prezlato solnce – in Kajn besni! Brat mori brata – Kristus pa steza plakajoč roko s križa – Sin, po sv. Duhu vse ena bolečina, usmili se nas zaradi Očeta – Oče, prepoln sv. Duha, usmili se nas zaradi bolečin neznosnih Tvojega Sina – Bodite z Bogom!

7. sept. 1939

*Rečem Vam, tako lepo jutro je, da
nima niti Bosna lepših – pa
stopa vse, čimdalj težje na
srcé –
Upam nadaljevati in dokončiti
Vašo peč, da dobim jutri
nje kopijo.*

8. sept. 39.

¹⁹⁵ Janez Plečnik, mladi brat Josipa Plečnika.

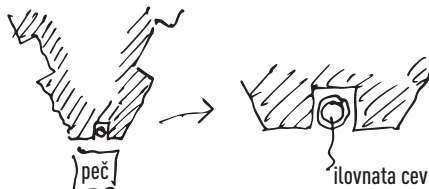
¹⁹⁶ Žale – vidi gore P 247.

[9. IX. 1939., pismo]

Peč – zidana od zidarja, bodisi iz lepe, porozne, lahkožgane opeke ali pa, morda še bolje, iz šamotne* opeke – ki je pa znatno dražja. Načrt ni kotiran* – ker se itak vse sestavlja po formatu opeke, uporabljeno tako, da jo je mogoče brez osekavanja /: razen malih izjem ./ dobro vezati – skladati. Spodnji oddelek = kurišče naj je dovolj visoko – vidi množino vrst opeke. Kuri = pali se na litoželezni plošči, če mogoče rešetko za pepel – Pepelišče naj ima otvore, ki oddajajo gorkoto te železne plošče!

Malta bodi brez cementa, obsega naj primeren pesek in dovolj vapna. Stiki ali rege = Fugen¹⁹⁷, si predstavljam ne poglobljene ampak v ploskvi – Peč zidana z opeke naj se po dogotovljenju po potrebi s karborundom malo obrusi potem pa napoji ter „fixira“ z vodo ki se nabira vrh vapnenice /: Kalkgrube¹⁹⁸ ./ event. z vodo vapneno. /: äusserst verdün[n]te Kalkmilch¹⁹⁹./ Ako se dobijo votlaki = Hohlziegel²⁰⁰ torej ne povsem masivna opeka, more se to tudi delno uporabiti ob enakem formatu masivnih.

Načrt morete seveda zavreči mirnim srcem. Vém da je še množina drugih možnosti. Morebiti bo najpripravnejše če pustite postaviti peč iz pečnic /: glasierter Kachelofen²⁰¹ ./ dimnik se pa izpelje tako nekako, kot iz mojega načrta razvidno ali se pa vseka v slop zakristije

Težko mi je veleovati stotite to, storite ono. Važno je imeti v vsakem slučaju dobrega zidarja ali pa pečarja – Neka se Vam vse posreči!

9. Sept. 39

¹⁹⁷ Fuge (njem.) – spoj između elemenata konstrukcije, kamenova ili pločica; reška, fugna.

¹⁹⁸ Kalkgrube (njem.) – vapnenica.

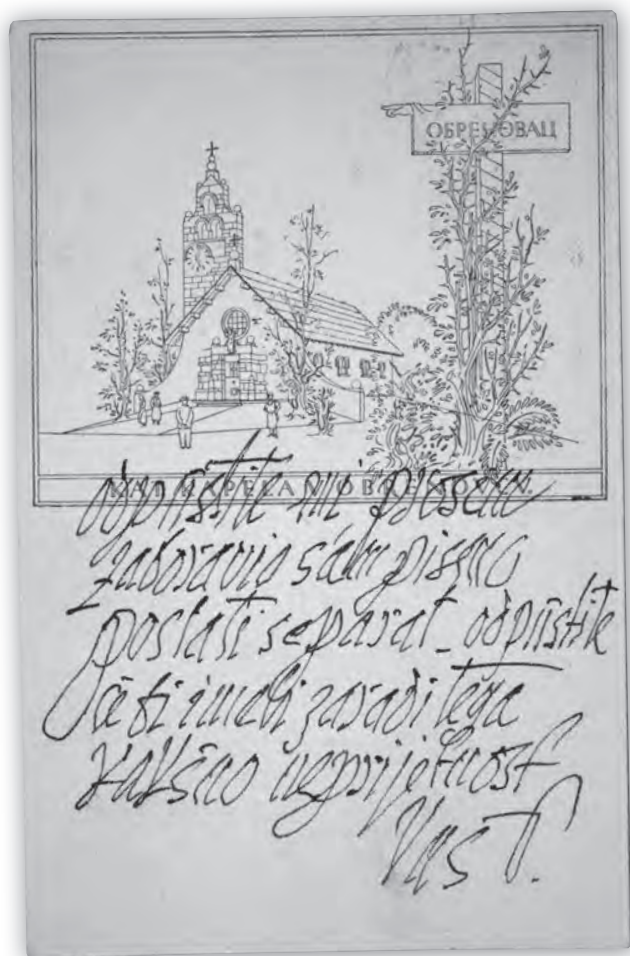
¹⁹⁹ äusserst verdünnte Kalkmilch (njem.) – vrlo razvodnjeno vapneno mlijeko.

²⁰⁰ Hohlziegel (njem.) – šuplja cigla.

²⁰¹ glasierter Kachelofen (njem.) – glazirana kaljeva peč.

[10. IX. 1939., karta s crkvom za Obrenovac]

*Odpustite mi, prosim zaboravio sam pismo poslati separat – odpustite
če bi imeli zaradi tega kakšno neprijetnost. Vaš P.*

[12. IX. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 12. IX. 1939.

Gospodine profesore,

Jučer sam dobio plan peći sa pismom, i prije jedno pisamce, na čemu se od srca zahvaljujem! Držim da ste imali sreću, jer je sve lijepo i nije skupo. Grijat ćemo se. Svaki mi je Vaš plan poduka i nova škola za ~~plan~~ rad.

Šaljem Vam tri Fota²⁰²: dva noćna i jedan večernji. Gospin kip u noći, zapaljeni luster u noći, tek je škoda što sam došo kad su već neke lučke bile ugašene! (Ali kaže se: prvi se mačići bacaju!)

Uvijek Vam odani i u svemu zahvalni:

Fr Josip Markušić

²⁰² Fotografije se čuvaju u Plečnikovoj ostavštini.

[15. X. 1939., dopisnica]

Velečastiti! Nekdo iz Belgrada poslal mi je košarico izredno dobrega grozdja. Ali ste bili to VI? Nevem komu se zahvaliti! Nisem Vas bil povabil k meni na dom. Nezamerite! Služki umrl je bil oče – pa ni bilo žive duše v domu – niti toplo ni bilo – ne vedel bi kako Vas pogostiti. Jutri v nedeljo bo v Begunjah²⁰³ blagoslovljeno „Brezje“²⁰⁴ /: kjer Vam je odpovedal aparat :/ Moral sem v torek res tje, naročil stojalo za gospo ter določil mesta za nasad brez – ergo Brezje – Naše popoldne tam je bilo lepo – rad se na to spominjam kot tudi vedno na Vas! Bodite z Bogom Vaš Plečnik

14. okt. 39.

Članek o občanstvu²⁰⁵, predavanje – ni mi šlo to v glavo – sedaj je vse jasno – pomenilo je uvod v funeralijo I. klasa –*

15. okt.

²⁰³ Begunje – vidi gore P 217.

²⁰⁴ Vjerojatno se misli na sjenicu zvanu Brezjanka.

²⁰⁵ Podatak o članku nije bilo moguće ustanoviti.

[16. X. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 16. X. 1939.

Gospodine profesore,

Imam Vam mnogo stvari pisati, ne znam otkle bih počeo.

Držim da je naše grožđe „hamburger“* najljepše u Jugoslaviji, ali žalost nisam ga ja poslo, jer nisam smio od Vas.

Za više stvari sam Vam zahvalan: za Begunje što ste mi dali priliku da to vidim, pri tako prijateljskom razgovoru te istinskom sestriškom dočeku onih dobrih duša! Napose sam zahvalan za dvije Murke, tako krasne stvari, i tako jednostavne: „Simplex sigillum veri“²⁰⁶. Malene su, ali su takovi biljezi koji se u arhitekturi ne mogu mimoći.

To isto velim za Vrt Svih Svetih, gdje se nalaze svi elementi klasičnosti, građevinske i estetske. Svijet će u početku nešto govoriti, i valjda govori, ali ne će više trajati od godine dana iza dovršenja, pa će se uvidjeti što imamo. (Svi mi Jugosloveni!) Kad pogledate običnost modernog zanimanja u arhitekturi, pogotovu kad je arhitekt i preduzimač, normalna je pojava da se na ove Vaše klasične „proteste“ uznemiri svijet. (Kad se isušuju bare i pištaline* radi asanacije, vjerujem da se i one revoltiraju!)

Za sarajevsku bogosloviju pismom zabilježujem ovo: poviše sakristije* kapelica uz galeriju s oltarom*, peć u sakristiji i u kapelici, iz kuhinje gore u blagovaonicu lift za hranu, iz prizemlja u gornji sprat lift za stvari, iz gornjeg sprata u prostorije centralnog loženja cijev za smetlje.

Divim se Vašoj neovisnosti i postojanosti, samo po njima možete toliko uspijevati. Da sam Vas pozno prije 20 godina, dobro bi bilo, i ja bih više napredovo.

Pozdrav!

Fr Josip Markušić

²⁰⁶ Simplex sigillum veri (lat.) – Jednostavnost je pečat istine.

[14. XI. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 14. XI. 1939.

Gospodine profesore,

Oči su mi iskapale očekujući vijesti o Vrtu Svih Svetih, u vezi sa Dušnim Danom!

Kad bih ja pravio „Sarajevo“, dao bih ime „Sveta Marija Anđeoska“, ime naše Matice crkve u Asizu. (S. Maria Angelorum²⁰⁷.)

Ali sam čito u novinama sugestiju od nepozvanih da se dade ime novoga sveca Hrvata: Sv. Nikole Tavelića.²⁰⁸

(Nu ja sam zato: Drži se puta utrenika i sveca starenika!)

Ako se Vi odlučite za Vašu prvu misao, onda bi se pisalo: Crkva Sv. Trojice (u Sarajevu).

Nu ja Vam preporučujem da im date sugestiju: „Sveta Marija Anđeoska“! (To je naša svetkovina, ljetno doba, 2. VIII. i najveća crkvena oproštenja.)

Uz pozdrav i veliko štovanje:

Fr Josip Markušić

P. S. Dimnjak sam u sakristiji* napravio, ali peći još nisam, jer nema moga pećara, a ne uzdam se u zidara.

²⁰⁷ Santa Maria degli Angeli, bazilika u Asizu, sagrađena oko kapelice Porcijunkule i kapelice u kojoj je umro Franjo Asiški.

²⁰⁸ Nikola Tavelić je proglašen svecem tek 1970. godine, a zgrada Franjevačke bogoslovije u sarajevskom naselju Kovačići dobila je uistinu njegovo ime.

[15. XI. 1939., fotografija Brezjanke]

Vi, moj gospod župnik, ste pravi trubadur Gospin! Bravo! Napišemo tako – pa basta! Ko je bilo izrečeno ime Tav. sem se ustrašil. Ni mi bilo po vkusu. Ni več dvoma. Hvala za odrešitev! Za Vse Svete in na dan vernih duš nisem bil na vrtu.²⁰⁹ Tam je še dela za mesece. „Srcé je prazno, srečno ni – nazaj si up in strah želi“²¹⁰ Konečno je imel oni monsignor prav, ki je prišiel z spremstvom na Vrt, glasno svojo nezadovoljnost izpovedajoč, nakar je gradonačelniku pisal baje 6. strani dolgo protestno pismo.²¹¹ Vidite – več o Vrtu ne vem povedati.*

Prav prisrčno Vas pozdravlja od s. Mariae degli Angeli²¹² Vaš stari Plečnik

15. nov. 39.

²⁰⁹ Vrt svih svetih.

²¹⁰ Stih iz pjesme Franca Prešerna „Sem dolgo upal in se bal“.

²¹¹ Plečnikov „Vrt vseh svetih“ pogledao je tajnik ljubljanskog biskupa i povjesničar umjetnosti Josip Dostal (1872.–1954.) koji je prema Plečnikovim riječima došao s pratnjom na Žale, nakon toga županu napisao šest stranica dugo protestno pismo (Plečnikovo pismo Markušiću od 15. XI. 1939). O tome usp. Markušićevo pismo Plečniku od 19. XI. 1939. (P 479) u Plečnikovoj zbirci u Muzejima i galerijama grada Ljubljane (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML).

²¹² Odnosi se na Plečnikov nacrt za bogoslovno sjemenište Svete Marije Anđeoske u Sarajevu koji je tada bio gotov, ali nije bio realiziran budući da je novi provincijal fra Anđeo Kaić odustao od Plečnikova nacrta.

[19. XI. 1939., pismo, 1 list]

Beograd, 19. XI. 1939.

Gospodine profesore,

Iskrena Vam hvala na tako pitomoj, ko umaženo janje, Brezje – Murki²¹³, nakićennoj sa dvjema Sesticama! Isto Vam javljam da se veselim Sve-toj Mariji Anđeoskoj²¹⁴, i držim da se ne će moći „Sarajlije“ oteti sugestiji tako ljupke i moćne ideje!

Uspjeh Vrta Svih Svetih stvar je očita i jasna. (Čuo sam od jednog starog misnika da se monjsinorstvom [!] ne stiče pamet, već samo čast i – kuraž. Srbi opet vele da besposlen pop i jarad krsti. To se bez sumnje može odnositi i na ono pismo od 6 stranica.²¹⁵ I pametna i luda misao dadu se i u manje riječi izraziti!)

Ali čemu razgovor n. pr. o incidentu što mi je onog našeg noćnog puta iz Trnova na Marijin Trg²¹⁶ dobacio gospodin radnik, koji, vjerujem, i nije kriv za taj horizont svoga mišljenja?! Ja da sam dao nacrt za Murke u Begunjama, Sv. Franu u Šiški, Sv. Jerneja, Vrta Svih Svetih i nekoliko spomenika na Sv. Križu²¹⁷, veselio bih se prijekom sudu kritičara, ili bih se barem smijo, ali bih žalio – njih, osobito kad su iz kategorije onih koji moraju odgovarati jednu za hiljadu, a ne hiljadu za jednu. Po analogiji Sv. Pisma

²¹³ Misli se na Plečnikovu razglednicu s motivom paviljona Brezjanka i dvjema sestrama milosrdnicama (15. XI. 1939., *P* 478).

²¹⁴ Sveta Marija Anđeoska – plan franjevačke crkve i učilišta u Sarajevu.

²¹⁵ Napomena se odnosi na gore spomenutu Plečnikovu razglednicu u kojoj piše da je njegov „Vrt vseh svetih“ pogledao s pratnjom neki monsinjor, glasno ga kritizirao, a zatim županu poslao protestno pismo od 6 stranica. Vidi gore *P* 478.

²¹⁶ Trnovo, ljubljanska četvrt; Marijin trg, danas Prešernov trg, jedan od središnjih trgova u Ljubljani.

²¹⁷ Sv. Križ, župa u Ljubljani (Na Žalah 2). Misli se na Plečnikove nadgrobne spomenike na središnjem groblju Sv. Križa (netočno zvanim Žale jer je to samo dio čitavoga groblja, naime onaj s mrtvačnicom).

velim još i ovo: ako ljudi ne opaze istine kamenje će govoriti! (Luk. IXI., 40.) Tek da se sve ono izvede bez švindla*!

Željno čekam na planove Sv. Marije Anđeoske i one Vrta Svih Svetih, velike i pojedinačne!

Uz pozdrav i štovanje, te žaljenje što ne znam slovenski pisati!

Fr Josip Markušić

[21. XI. 1939., pismo, priložene razglednice iz Begunja]

Moj velečastiti in dragi gospod župnik!

Kako doni Vaši, južnih bratov dusi, naša beseda, nevem – moji je Vaša mila, sveta in zlata. Poživlja me, odpira nov svet! Priložene fotografije pošiljam v spomin na čiste begunjske ure. Jaz bi bil od fotografa zahteval drugačno gledanje. Sprejmite za dobro te, kakršne so. Matrice Žal so v uradu magistrata. Prosil bom za kopije, ter Vam te pošljem. Oltar Žal²¹⁸ in druge malenkosti pošljem pa še ta teden. Hvaležen sem Vam za zanimanje in prijateljsko zveste besede. Ne opravičujem se – Vi veste kako take stvari postanejo, življenje je življenje, dolžnost, dolžnost. Delo mora biti opravljeno, rad – nerad, razpoložen ali nerazpoložen.*

Verujte mi, veselim se trenutka ko bo napisano na planih Sveta Marija Anđeoska v Sarajevu²¹⁹. Želim milosti da te plane kolikor toliko dovršimo. Je to jedna ogromna zadeva! Če bi ji bila usojena izvršitev, mogli bi zanamci poslušati petje anđelov, trubadurjev, odgovarjajočih si na treh galerijah visoko nad oltarjem v cvetju – Pomozi Bog!

Prisrčno Vas pozdravlja udani Plečnik

21. nov. 39.

Zdi se mi, da sem po meri svojih sposobnosti, odkar se poznavam, v marsičem napredoval. Nemalo zaslugo imate pri tem Vi – Hvaležen sem Vam!

II.

Ali se bo in kako se bo – prej ali slej izvršil zvonik²²⁰ – je v božjih rokah. Jaz sem srečen ker se mi je, dozorelejšemu, s ponovnim studijem, odvalil kamen od srca. NB je to, ta novo risani zvonik, tako mislim – moje najboljše delo –

²¹⁸ Vidi Damjan Prelovšek / Vlasto Kopač: *Žale arhitekta Jožeta Plečnika*, Ljubljana, 1992., str. 69.

²¹⁹ Sveta Marija Anđeoska – Plečnikov nacrt za franjevačku crkvo i učilište u Sarajevu.

²²⁰ Zvonik beogradske crkve.

III.

Loki = voute²²¹ so naturalmente izvršljivi v žel. betonu. Konstruktivnejše, prirodnejše, predvsem moralnejše bi bilo, če se zidajo po vseh pravilih čistitega rokodelstva iz opeke Povezovanje zidovja potom žel. betonskih plasti in delov naznačeno je jasno v planu.

IV.

Brez nadaljnega bi se mogli prozori umestiti v drugih oseh /: axe²²² :/ kot risano. Vzidavanje stopnic bi zahtevalo veliko pažnjo in tozadevno pažnje že pri zidanju zidu –

²²¹ voute (franc.) – svod.

²²² Achse (Axe) (njem.) – os.

[27. XI. 1939., pismo, 2 lista]

Beograd, 27. XI. 1939.

Gospodine profesore,

Iskreno sam Vam zahvalan na begunjskim kartama i otkrićima, tako meni dragih „Murki“, držim da su fotografije uspjele. Vesele me i vrlo će mi dobro doći za proučavanje krasnih šatora za one vjerne duše, koje to zaslužuju, jer su one *Ecclesia Orans et Fidelis*²²³. („Štitit ćeš ih u šatoru svome od suprotnosti jezika“ – Ps. XXX., 21.) Karte ću, sa prijašnjim opisima rada, u posebnoj svesku čuvati, lično za sebe.

Isto Vam hvala za planove koje sam u subotu primio: Sv. Križ, Šiška, Cr[i]kvenica²²⁴! Divni natpisi na podovima „Sv. Križa“ vrijedne jedne arhitekture. („*Laqueus contritus est et nos liberati sumus*“²²⁵ – „*Unde veniet auxilium mihi.*“²²⁶) Ali čekam sa nekom tjeskobom u srcu da li će kiparu uspjeti da izvede stvar adekvatno duhovito i lijepo prema onim Vašim sugestijama u skici: anđela s harfom i anđela lučonoša, a isto i onom, potezima pera, dokazanom predanošću na križu, Isusa Izdatoga i Propetoga! („*Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum*“ – Is. LIII., 7.²²⁷)

Propovjedaonica i Sv. Frano u Šiški: Svetac, kao Mojsije sa 10 zapovijedi, sa svojim Pravilom – tek bi se moglo na onim pločama, mislim, vidljivo ispitati početak Regule:

„*Regula Minorum Fratrum haec est:
Sanctum Evangelium observare*“.

²²³ *Ecclesia orans et fidelis* (lat.) – Crkva koja moli i vjeruje.

²²⁴ Plečnik je 22. XI. 1939. izradio nacrt za kapelicu sv. Ante u Crikvenici koja nije bila izgrađena.

²²⁵ *Laqueus contritus est et nos liberati sumus* (lat.) – Raskinula se zamka, a mi uma-kosmo (Ps 124,7).

²²⁶ *Unde veniet auxilium mihi* (lat.) – Odakle će mi doći pomoć? (Ps 121,1).

²²⁷ *Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum* (lat.) – Zlostavljahu ga, a on puštaše, i nije otvorio usta svojih (Iz 53,7).

(„Pravilo je Manje Braće ovo:
da opslužuju sveto evanđelje.“)

Hvala što mi pružite priliku da upoznam te stvari, prije nego ih vidim ostvarene!

Da Vam se ispovjedim i o svojem shvaćanju umjetnosti, Vama smijem, jer znam da ćete oprostiti koju nedoučenost moje „filozofije“.

O umjetnosti uopće, napose o umjetnosti arhitekture, moje je mišljenje da su one izuzetne stvari od lule i kašike, ne ide tako jednostavno: uzmi i kusaj ako imaš volju, nego ih treba mnogo studirati, šest dana misliti dok jednu pametnu stranicu napišeš, a ne šest listi napisati prije neg pomisliš. Uzmeš gospodina i pitaš: znaš li obuću praviti?, veli ne znam! Znaš li zidati?, ne znam! Znaš li malter miješati?, ne znam! Znaš li drva cijepati?, ne znam! – Ali o lijepom, napose o arhitekturi, svak zna i pisati i govoriti, odmah s noge, i advokat i drvar, najviše koji se tim ne bave kao studijem. Još se samo toliko o vjeri govori i znade: Znaš li?, znam! Svemu je tome uzrok ova silna ~~samosvijest~~ i sloboda i glupa samosvijest u vremenima novinarske savjesti i učenosti.

Kad bi čovjek gledao malodušno, mogo bi lako zaključiti da je umjetnost na propasti, napose crkvena, ali ja to gledam pod drugim uglom, te ne mislim tako. Treba se boriti.

Prvo treba uzeti u odbitak da ima danas mnoštvo studenata umjetničkih predmeta za ideal zaposlenja, dakle radi zanata, a ne radi darovitosti kao prije, stoga ove treba poslati da kruh stignu u poslovima birokracije, koja je radi svog današnjeg vulgarnog poziva neobično podesna zato! Neka zidaju hambare! (Silos.) Ukoliko koji gospodar ne umije ovo razlikovati, radi pojedinjenja gospodarstva i crkvenog i civilnog, tek ćemo se u tim slučajevima opet vratiti u XIX. vijek keramitnih* pločica, kasama i poslovnica! (Bureau.)

Drugo treba znati da umjetnost nije demokratska, te ne traži pučkog plebiscita (puk: das Volk²²⁸), jer da je tako: Perikle bi bio obješen u svoje vrijeme. Puk će prihvatiti veliku stvar naknadno, i crkvenu i profanu, ali je kao „komisija“ ne će odobriti, radi inercije. (Tako se rekne učeno!) Stoga i za konkurze sve uopće velim da su prva pomoć u nevolji, kô kad skauti

²²⁸ Volk (njem.) – narod, puk.

zavijaju jedan drugom nos kad nema liječnika, te su potrebiti ako uopće nema majstora, da se ne bi uvalio najgori „zanačija“.

Pita se: tko je puk? – Ja velim: ja sam za mnoge stvari, ali poimenice velim za matematiku, tako ima puka i za arhitekturu, i dapače najviše – školovanog. Tvrdim ovo, da su svi veliki majstori uspjeli, kad su, istina, gledali oko sebe, ali nisu – slušali!

Pomislite što sam nedavno čito: jedan veliki gospodin pregledajući crkve u Hrvatskoj, tako veli izvještaj, nađe jedan krasan barokni kalež*, pa kaže: šteta što se nalazi u romanskoj crkvi! (To je valjda toliko da se ne zaboravi stilska terminologija, inače bi izgledalo kao da tražite na šimi-odori* i šimi-gumb*!)

Posljednji pak broj „Umetničkog Pregleda“ Kašaninova²²⁹ ima članak o ritmu u arhitekturi²³⁰, pledira za „pravilan ritam“, te veli da po ritmu arhitektura nije prostor nego vrijeme. Po tome se bitnost arhitekture svodi na – fasadu. Krem je dakle ljepota, on je ritam škorava²³¹ lica! Ljepota im je i pravilan gradski park, sa ritmom po metru i koncu, u kojem se odmaraju sluškinje i gradski nevoljnici, dok stoljetna šuma nije lijepa! (Tu se stavljaju božija simetrija i ritam ispod ljudskog. Čovjek je napravio sekstant*, i on mu nije više sprava, nego idol i princip stvaranja!)

Oprostite!

Vama uvijek odani, ali nevrijedni i nezahvalni,

Fr Josip Markušić

²²⁹ Milan Kašanin (1895.–1981.), srpski povjesničar umjetnosti, likovni kritičar i pisac.

²³⁰ М.[илутин] Борисављевић: Проблем ритма у архитектури, у: *Уметнички преглед* II (1939) 8, str. 236-241.

²³¹ škorav – naboran, smežuran.

[3. XII. 1939., razglednica prekmurske kuće]

Moj ljubi g. župnik! Lepo pismo prejel. Umetnost je spomin na raj. Je to božji dar nekaterim v njih lastno izpopolnjenje. M. A.²³² gre polagoma dalje. Brez Vas ne bila nikdar započeta Želim in upam da bo dokončana, vederemo. Na realizacijo niti malo ne mislim. Bodite z Bogom Vaš Plečnik

3. XII. 39

²³² Marija Andeoska (u Sarajevu).

[17. XII. 1939., razglednica iz Napulja]

Velečastiti.

Ravnokar, mislim, oslavujujejo 20. let univerze²³³. Jaz se zabavam v šoli. Upam, če pojde vse po sreči, da pride ta teden SMA²³⁴ pod streho. Pristrčno Vas pozdravlja udani Plečnik

17. XII. 1939

²³³ Dana 23. studenog 1918. organiziran je prvi sastanak odbora za osnivanje sveučilišta u Ljubljani. Vlada u Beogradu donijela je formalnu odluku o osnutku sveučilišta 2. srpnja 1919. godine. Nakon imenovanja prvih profesora s predavanjima se započelo 3. prosinca iste godine.

²³⁴ Sveta Marija Anđeoska (u Sarajevu).

[18. XII. 1939., pismo]

Velečastiti in dragi gosod župnik!

*SMA²³⁵ je dorisana – malo stvari še manjka: popis, eno in drugo poja-
nilo etc. Računam, da Vam morem plane za praznike poslati in morete te
ob priliki gospodom v Sarajevu pokazati in obrazložiti. Dela so dali ti plani
mного, ter se sam čudim, kako smo jih zmogli. SMA pomeni pa tudi ogrom-
no stavbo – Vi in Vaši boste stvar prereševali in se previdno odločili za da
ali ne. Zadevno menen ni treba imeti najmanjših obzirov – V slučaju da bi
stvar dopadla in bila nje izvršitev zaželjena, treba Vam bo v Sarajevu najti
inženirja, ki bi manjkajoče na planih dopolnil i.e. Kanalizacijo, statične
račune in enoten tekst za ponudbe preskrbel etc. etc. Tudi njega bi čakalo
mного dela – in bi bilo morebiti priporočljivo, da bi se tozadevni honorar
dogovoril v naprej –*

*V projektu predvideni so in se morajo v vsakem slučaju izvršiti dimniki
peči! Predviden je pa tudi prostor centralnog loženja in pripadajoči dimnik.
Predvideni so željeni šahti smeti, dvigalo iz kuhinje v obednico. Kuhinja je
zato v prizemlju, da imajo kuharice neposreden izhod na vrt. V nobenen
slučaju ni pripustno umestiti kuhinje v podprtiličju. To zahteva zdravje žen
enako kot zdravju primerna hrana.*

*Nekega dne, koncem poletja prišel je k meni starejši gospod, finih,
uradniških manir; župljan cerkve v Šiški²³⁶. „V cerkvi v Šiški manjka
Bog“. Brezkončnokrat izpovedal je – „tam manjka Bog – mi vsi pogre-
šamo v tem prostoru Boga“ – Vzel sem si to k srcu, ter poskušal oprati
greh, storjen svojčas, s prenačleno, iz fragmentov narejenim oltarjem*
– Dal sem se do dela – Poslal sem plan tudi Vam – kakor sem ga bil
poslal župniku Šiške. Boji se, da bi ga ženske križale, opustile, če postavi
prižnico kot je moja –*

²³⁵ Sveta Marija Anđeoska.

²³⁶ Franjevačka crkva u Šiški, Ljubljana.

O projektu za cerkev sv. Križa²³⁷ /: g. Troha²³⁸ :/ se mi do danes ni sporočilo besedice.

Začeli so postavljati oltar v Begunjah²³⁹. Nekateri detajli, tu, v radionicah so uspeli – Kakšen bo pa celoten efekt na mestu – to uvidimo. Zdi se, da se prihvati tudi oltar za Žale – da pride tudi ta v izvršitev – Verujte mi pa, da neredko prosim Gospoda Boga, da me obvaruje pred izvršitvami, ter me pusti samo na papirju živeti, izživljati se – Danes oslavujejo 20. letnico univerze²⁴⁰. Nisem udeležen. Mislim da so najbrže Dr. K. „obalamutili“ za mnogo denarja in ga zato pokadili s Dr. H. C.²⁴¹

Danes je doba megalomanstva /: ah Bože, niti moja S M.A²⁴² neizvzamem :/ pa ni pomoči – Živimo sredi, v mesu komunizma – to se pravi občestva. Družina /: familia :/ se je razutekla.

17. XII. 39 –

Iz časopisov posnamem da je Dr. K. pri oslavi lepo govoril.²⁴³ On je človek čistih rok in kavalir. To omenjam, da ne bi moja zgornja, včerajšnja opazka vrgla nanj – makar najmanjšo senco! O drugih pa nimam tako dobrega mnenja.

Sedaj so plani SMA komplet. Je teh na številu dvajset – z eno besedo rekord!

Od plana „1:200“ = celokupen tločrt, prikladam toliko izvodov, kolikor je etaž. V te plane = fingirane etaže, napišem namen prostorov, Vi pa, v Sarajevu, morete vse preimenovati, drugače porazdeliti. Razdalje okenskih osi = fensteraxen²⁴⁴ :/ Vas bodo vodile.

²³⁷ Plečnikov projekt franjevačkog samostana i crkve Sv. Križa u Zagrebu nije realiziran. Vidi Damjan Prelovšek: Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu, u: *Acta historiae artis Slovenica* 21 (2021) 1, str. 151-165.190.

²³⁸ Fra Mihael Troha – vidi gore P 422.

²³⁹ Begunje – vidi gore P 217.

²⁴⁰ Vidi gore P 483.

²⁴¹ Misli se na svećenika i političara Antona Korošeca, koji je postao dr. honoris causa novoosnovanog slovenskog sveučilišta.

²⁴² Sveta Marija Anđeoska (u Sarajevu).

²⁴³ Jubilarna proslava prigodom otvaranja sveučilišta; govornik je bio dr. K.[orošec].

²⁴⁴ Fensterachsen (njem.) – prozorske osi.

S tem, mislim, sem povedal vse kar je bistvenega – Po nedolgem, vloženi bodo plani, brez slovesnosti, v arhiv. Neka tam v miru božjem počivajo – Jaz imam „rekord“. Zadošča! Dragi moj gospod župnik, neka Vam Gospod Bog blagoslovi svetke, blagdane, častitljiv večni Božič! Vaš Plečnik

18. Dec. 39.

PS –

nisem mislil na tak nesrečni PS!

Srečala me je pamet! Da govorim resnico:

srečala me je že preje – samo izognil sem

se ji – preteklo noč pa se mi je vsilila!

Vidite: prikladam dvajsetim planom

še enaindvajsetega – reduciranega

obsega v meri 1:200.

Mea culpa²⁴⁵ – storjeno je storjeno!

Vse se pripravlja na rat, vse računa z vojsko.

Iz začetkoma komaj občutnega tempa

brzimo v vojsko in siromaštvo! Ni torej

verojetno da bi Vaši zidali – Ako bi pa

hoteli zidati – kar je še manj verojetno,

po mojem nocojšnjem reduciranem

načrtu – boste pač morali dobiti

nekoga v Sarajevu ki bi vse plane

ponovno narisal – Od mene to

nikakor ne smete pričakovati –

Kakšna škoda! Toliko dela – v vodo

vrženega –

19. Dec. 39.

²⁴⁵ Mea culpa (lat.) – Moj grijeh.

[27. XII. 1939., pismo, 2 lista]

Beograd, 27. XII. 1939.

Gospodine profesore,

Ja Vam čestitam novu godinu 1940.: sve Vam sretno i napredno bilo, i dragome Bogu milo!

Ujedno se zahvaljujem na pismu, primljenu jučer, te na knjigi planovâ Svete Marije Anđeoske u Sarajevu, primljenoj na Badnju večer, 24. XII. 17 h, bez sumnje za mene ovaj put najljepšem i najdražem daru! Bože, da se sve ovako lijepo izvede!

Prema Vašem pismu izgleda da niste poslali planova u Sarajevo, direktno na „franjevački provincijalat* Bosne Srebrene“, nego samo ove meni, a ja valjda da pošaljem u Sarajevo?! To bi za mene bila višestruka žrtva: prvo je što ne bih, bez posjedovanja planova, mogao pratiti tok stvari, a drugo je što mi se je teško rastati sa planovima! Ali ako Vi ostanete pri tome da ja ove moram spremi u Sarajevo, ja ću poslušati, jer imate pravo – i ako s velikim bolom! Nu ja bih imo jedan prijedlog; neki moj prijatelj platit će troškove da se ovaki jedan primjerak za mene napravi, a ja bih onda, ali tek kad svoj dobijem, ovaj spremio u Sarajevo. Eventualno ako Vi poručite da ja ne mogu ništa dobiti, ali da ovaj moram spremi, učinit ću i tu muku!

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

[29. XII. 1939., čestitka s fotografijom zime u kuverti]

Srečno Novo Leto!

*Hvala lepa za poročilo. Ako Bog da, sve dobitčete. Novo knjigo za Vas.
Prisrčen in spoštljiv pozdrav Vaš Plečnik*

29. XII. 39.

[1939., nedatirano pismo na karti s nacrtom vanjskog izgleda crkve sv. Križa u Zagrebu]

Velečastiti in dragi gospod župnik!

O Vaših v predposlednjem pismu opisanih bolečinah mogel bi se, iz daljine težko izjaviti. Ne vem če, ima obročasta „kripta“ betonirana tla. Ako bi se dala ta tla poglobiti, izplačalo bi se kaj poduzeti malo mislitelno se mi zdi posekati nesrečne*

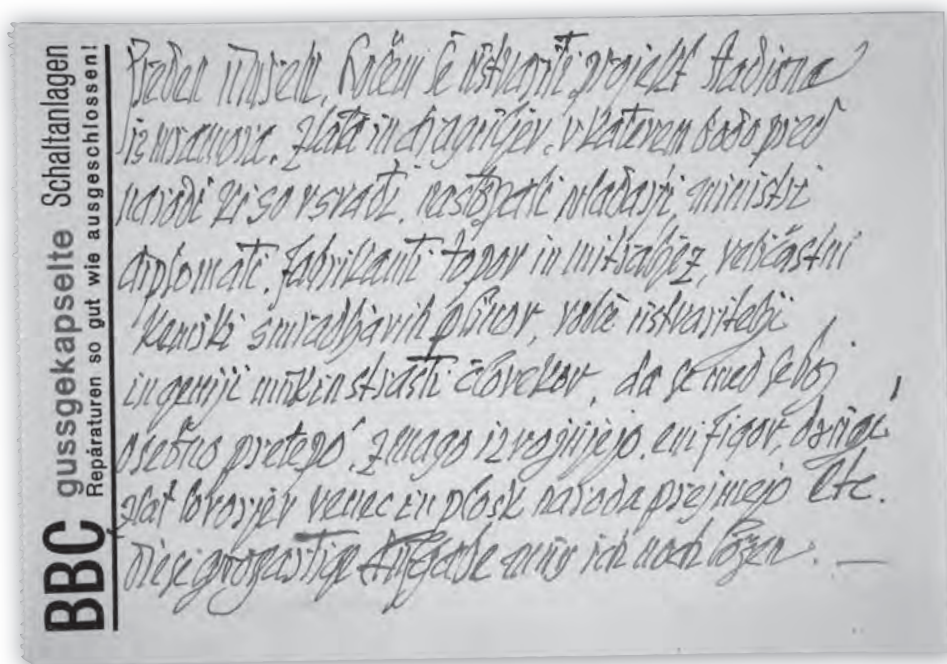

voute in – koliko bi to veljalo!²⁴⁶

²⁴⁶ Pismo se tiče rješenja za beogradsku kriptu koju su bez Plečnikova znanja zabetonirali. Moguće da su Markušićeve „bolečine“ stajale s time u vezi? Ili pak zbog podijeljene Bosne, o čemu je Markušić pisao Plečniku u pismu od 5. IX. 1939. („Bolujem što je Bosna rezdijeljena, prviput odkako se za nju zna!“)?

[Za vrijeme Drugog svjetskog rata ili malo prije; nedatirano pismo, pisano na papiru BBC Gussgekapselte Schaltanlagen]

Preden umrem, hočem še ustvariti projekt Stadiona iz mramora, zlata in draguljev, v katerem bodo pred narodi ki so v svađi, nastopili vladarji, ministri diplomati, fabrikanti topov in mitraljez, veličastni kemiki smradljivih plinov, vobče ustvaritelji in geniji muk in strasti človekov, da se med seboj osebno pretepo, zmago izvojujejo, eni figov, drugi zlat lovorjev venec in plosk naroda prejmejo etc. Diese grossartige Aufgabe muss ich noch lösen.²⁴⁷ –

²⁴⁷ Diese grossartige Aufgabe muss ich noch lösen (njem.) – Ovu uzvišenu zadaću moram još riješiti.

[1939. (?) Nedatirani zapisi na kariranom papiru]

Vč. gospod župnik Jos. Markušić!

Prisrčen pozdrav in spoštovanje

Če Bog da „Jajce“²⁴⁸ dobite – Vaš Plečnik

Silno priporočalo, hvalilo se mi je livnico brona:

Jerenić²⁴⁹

Livnica Voždovac

Beograd

Kralja Vladimira br. 73

Mož odliva superbno, najmanj za 30% poslano loco Ljubljana ceneje kot naši ter ima v službi tudi cizelére – Če se ne motim se mi je reklo, da je Bosanac

NB. naši livarji odlivajo „veoma“ loše!

Šta mislite: peč iz brona?

²⁴⁸ Vjerojatno se ovo odnosi na „model Kalvarije“ u Jajcu koji Markušić spominje u pismima od 15. I. 1939. (P 423) i 1. II. 1939. (P 427).

²⁴⁹ Jerenić, livnica, Beograd.

1940.

490.

[15. I. 1940., pismo, 1 list]

Beograd, 15. I. 1940.

Gospodine profesore,

Naše „Sarajlije“ najkašnje danas imaju planove „Svete Marije Andeoske“¹ u Sarajevu, vidjet ćemo šta će biti. Ja sam im poslo ovu drugu knjigu sa pečatom Bosne Srebrene (Sigillum Provinciae Bosne Argentinae²) kojeg ste tako duhovito upotrebili, čemu se ja ne bih nikad sjetio. Najljepša Vam hvala! Na kraju ove knjige falio je „popis glavnog sadržaja“, te sam to nadodo svojim rukopisom prema prvoj knjigi u točnu prepisu.

Ja Vam se u svoje ime zahvaljujem na tako velikom trudu i muki!

Sa štovanjem i pozdravom uvijek odani:

Fr Josip Markušić

Zimske slike³:

1. Crkva izvana,
2. Gospin Oltar*,
3. Lenz-ova⁴ Madona.

¹ Plečnikov plan franjevačke crkve i učilišta u Sarajevu.

² Sigillum Provinciae Bosne Argentinae (lat.) – Pečat Provincije Bosne Srebrene. Vjerojatno se radi o pečatu koji je Plečnik kopirao prema trokutnom tlocrtu sjemeništa Marije Andeoske na čijoj je sredini prikaz Marije s krunom na glavi.

³ Slike nisu priložene. Plečnik je fotografije koje mu je slao Markušić čuvao posebno, stoga nije uvijek moguće reći o kojim fotografijama se radi u pojedinim slučajevima.

⁴ Riječ je o Madoni Isis koju je Desiderius Lenz izradio 1871.–1872. god.

[22. I. 1940., razglednica: Zavod sv. Stanislava u Šent Vidu]

Prisrčen pozdrav!

Bog z Vami in sveta majka božja

Vaš Plečnik

22. I. 40

[7. II. 1940., razglednica; motiv: Crkva sv. Ante, Beograd]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto.

7. II. 1940.

Gospodine profesore,

Upravo sam sinoć, 6. II. U 17 h, primio paket, meni tako Vaš mili dar za Svijećnicu⁵, na čemu se od srca zahvaljujem!

(Kod nas je bila velika studen do pred 2 dana, ali se mi nismo toliko tim interesirali koliko za trbovljanski ugljen⁶ koga nije bilo ni za – lijeka!)

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

⁵ Svijećnica – katolički blagdan (2. veljače), Prikazanje Gospodinovo.

⁶ Trbovlje, mjesto u Sloveniji i rudnik ugljena.

[25. II. 1940. (žig), dopisnica]

Dragi gospod župnik, pogled na cerkev, na Vaši zadnji karti je izredno, meni prav posebno lep. Molčala sva dovolj. Vzroki na moji strani: deloma bolezen, deloma delo, deloma mraz in notranja puščoba. Na saraj. M. A⁷ sem docela pozabil – naj ni ona vzrok najinega molčanja: povedal sem že, da ničesar ne pričakujem! Hvala Bogu, nastopilo je gorkejše, toplejše vreme. Bodite mi pristrčno pozdravljeni

Na dan sv. Matije⁸ 1940 – ki led razbija, če ga ni, ga pa naredi

Vaš stari Plečnik

⁷ Marija Andeoska (Sarajevo).

⁸ Blagdan sv. Matije, apostola. Sveti Matija, apostol koji je izabran kao zamjena Judi Iškariotskom, koji je izdao Isusa. Njegov spomendan uključen je u katolički kalendar u 11. stoljeću i slavio se 24. ili 25. veljače, ovisno o godini. Reformom kalendara 1969. godine, njegov spomendan slavi se 14. svibnja.

[28. II. 1940., pismo, 1 list]

Beograd, 28. II. 1940.

Gospodine profesore,

Zaista je bilo dosta i predosta naše šutnje! Ja sam puno zdraviji nego prije dvije godine, ali ima i drugih muka osim bolesti, možda uprav onda najviše kad je čovjek zdrav. Eto Vaš rad!

Ova je zima strašna, možda ju Vi ne osjećate kao ja, jer u mene „plaču djeca u kući“, koji ne znaju da nema uglja, da je skup, ili da se ne može dobiti, jer nadležstva plijene trgovačke vagune na stanici da sebe ogriju. Kad bih ja bio sam pokrio bih se ćebetom (die Kotze⁹.)

Bojim se da će nam imendan proći u mobilizaciji¹⁰, 15. III.! (Pazite na ovaj datum!) Vi ćete ostati u školi, ali tko će s Vama ne znam.

Sa Sv. M.[arijom] An.[deoskom] u Sarajevu ne znam što će biti! Oni koji odlučuju bili su ovdje baš u toj stvari, ali im je rečeno da ne počinju dok ne vide šta će biti; jer bi im se moglo dogoditi, i ako bi imali sav novac gotov, da im majstori ostave poso. A kamo li da uzajimlju iz banke?! Po ovome vidite na čemu smo!

Srdačno Vas pozdravlja šaljući Vam 6 zimskih fotografija¹¹, Vama uvijek odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Čujete, ova moja sobna Madonica¹², Vaš dragocjeni mi dar, pomaže!

⁹ Kotze (njem.) – grub vuneni pokrivač, ćebe.

¹⁰ Opća mobilizacija u Jugoslaviji provedena je tek 3. travnja 1941. godine, premda su već od 1935. tekle pripreme za obranu (izgradnja Rupnikove linije u Sloveniji); Markušić u pismu aludira vjerojatno na takvu mogućnost.

¹¹ Fotografije nisu priložene.

¹² Plečnik je Markušiću darovao kopiju kipa beuronske Madone koju je ovaj držao u svojoj sobi. Vidi pismo od 25.-26. XII. 1941. (*P 540*).

[16. III. 1940., pismo]

Velečastiti in dragi moj g. župnik!

18. III. bo menda konsenkracija novega oltarja* v Begunjah¹³. Nepotrebno dolgo se je delo zavlačevalo – Kako stvar izgleda ne vem, nisem jo videl kompletno.

Okolu novega Leta padel sem na levi komolec – ter ga skoro 2. meseca lečil – Potem je prišlo vmes močno prehlajenje, ki me je dosti dolgo mučilo. Prešla je nenavadno kruta zima – ali hvala Bogu, za primerno gretje, toploto ni manjkalo kuriva ne doma, ne v šoli. Duševno sem, mislim, dosti jak. Kolikor to telo pripušča ki polagoma kopni – Dela je dovoljno, več nego zmorem – ali sila kola lomi – Verujte mi, da ne mislim na denar; niti mislim da bom v najboljšem slučaju dolgo užival pokojnino – vendar mi svetujejo vzdržati do jeseni, da mi bo mogoče odkazati primerni penzijo /nekako preko 50 % ker mi manjka še službenih let. Vederemo.

Še vedno zaupam Angležom da imajo vse dobro razporejeno – ne dvomim pa obenem da je Europa zgubljena. Vsaj taka kot je danes. Zdi se mi da tudi za nas ni remedure kot z modro, brezogledno, krščansko diktaturo.

V nekem zagrebskem časopisu, ki so bili za Božič res lepo izdani, bral sem na brzo članek g. [Ivana] Šarića o njegovi novi katedrali.¹⁴ Potem ko je sv. Duha zaklenil v kaso, pripoveduje in se razpisuje o stavbi, ki jo bodo krasili oltarji, kipi, slike etc. frisch aus Rom¹⁵. Blagor mu!

Najin god je pred vrati. Želim Vam, gospod župnik, dragi in ljubi, možati moj prijatelj vse dobro za dušo in telo. Prav bi bilo, da Vas pustijo še dolgo, dolgo v Beogradu. Z občudovanja vredno vnemo, doslednostjo in modrostjo izpopolnjevali ste cerkev sv. Ante. Kdo drugi bi vam znal slediti! Pa kar bo božja volja – zgodi se brez ugovora – Enako

¹³ Riječ je o posveti oltara u kapeli u Begunjama.

¹⁴ Članak dr. Šarića o katedrali nije bilo moguće identificirati. Bibliografija nadbiskupa dr. Ivana Ev. Šarića od Franje Marića i Tome Vukšića, Sarajevo, 2010. ne navodi ni jedan takav članak.

¹⁵ frisch aus Rom (njem.) – svježe iz Rima.

nam, spoznala bosta to tudi idiot Adolf in njegov zli duh, napuha polni brigant Benito¹⁶.

Želim Vam od srca vse dobro, dobro, dobro – Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

16. III. 40.

Najin god je pred vrati. Želim Vam, gospod Plečnik, dragi in hvalni, mozači, moji prijatelji
 vse dobro. Ja duša in telo. Ovar bi bilo, da Vas prišljijo še dolgo, dolgo v Beogradu.
 I običajno vredno vnema, doslednosti in udatosti izpopolnjevali ste kotkar sv. Ante.
 Vda drugi Vam bi znal slediti! Na Vas to boga volja – z godi se boga odgovara –
 Svažo nam, spoznala bosta to tudi idiot Adolf in njegov zli duh, napuha polni
 brigant Benito.
 Želim Vam od srca vse dobro, dobro, dobro – Bodite z Bogom! Vaš Plečnik
 16. III. 40.

¹⁶ Riječ je o Adolfu Hitleru i Benitu Mussoliniju.

[17. III. 1940., pismo, 1 list]

Beograd, 17. III. 1940.

Gospodine profesore,

K Vašem imendanu¹⁷, čije je meni sjećanje toliko milo, te me ispunjuje velikim postotkom razgovora i životne radosti – primite i moje najiskrenije čestitke! Žao mi je da Vam ne šaljem dar, i žao mi je da tu jednu večer ne možemo skupa biti!

(Interesira me izgradnja sela Andrejeva¹⁸ na Bledu!)

Vaš uvijek odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Primite na dar barem ove tri fotografije¹⁹ crkve, iz prošle jeseni, u zelenilu kao u priči!

¹⁷ Imendan – blagdan sv. Josipa, 19. ožujka.

¹⁸ Andrejevo selo na Mežaklji kod Bleda, ljetovalište kraljevske obitelji Karađorđevića. Na Markušićev upit Plečnik je 24. III. 1941. (*P* 529) odgovorio da mu je još za kraljeva života neki službenik pokazao lijepo zemljište na kojem kraljica namjerava izgraditi koloniju kućica za goste i lovce s imenom Andrejevo selo. U časopisu je čitao da se kućice već grade, vjerojatno sve po kraljičinoj zamisli. To bi bilo u okolini Bleda, što se čini nevjerovatnim jer nije poznato da je to mjesto Plečnik ikada posjetio.

¹⁹ Fotografije nisu priložene.

[19. III. 1940., tekst na kariranom papiru]

Gospod župnik, prosim Vas lepo, pripišite na priloženo karto adresu jezuitskega samostana²⁰ katera mi je izpadla iz spomina!

Bil sem celi dan sam, deloma tako zahoteno. Škoda da Vas ni bilo v bližini – Mnogokatero bi si odložila srce v srce. Bog Vas živi in sveta Majka Božja. Vaš Plečnik 19. III. 40 –

Gospod župnik, prosim Vas lepo, pripišite na priloženo karto adresu jezuitskega samostana katera mi je izpadla iz spomina!
 Bil sem celi dan sam, deloma tako zahoteno. Škoda da vas ni bilo v bližini – Mnogokatero bi si odložila srce v srce. Bog Vas živi in sveta Majka Božja. Vaš Plečnik 19. III. 40

²⁰ Markušić je na ovu zamolbu odgovorio pismom od 23. III. 1940. i naveo adresu Poenkarova ulica 23. u Beogradu.

[24. III. 1940., pismo]

Gospod župnik!

Pozabil sem odgovoriti na vprašanje zadevno Andrejevega sela²¹. Še za življenja ranjkega gosudarja, pokazal mi je neki uslužbenec res lepi kos sveta, na katerem namarava gosudarica zgraditi celo kolonijo kočic za goste lovce. Pretečeno jesen slišal sem, mogoče tudi bral v časniku da tam že gradijo, baje po načrtu gosudarice same, kočice ali kaj že. Ob priliki izvem več, ter Vam to poročam. Govori se, da je grad Suvobor²² podrt. Na njega mestu se bo zgradila hiša v narodnem, gorenjskem slogu po planih nekega beograjskega arhitekta.²³ /: Gorenjsko se pravi bivše dežele Kranjske severnemu delu :/ Gorenjski slog je v principu bavorski, /: Bayern :/ po domače povedano nemški alpski²⁴. Ker se ne jé več iz lesenih skled, z lesenimi žlicami etc. si nikdo ne vé več z njim pomagati. Ker kmet ni več kmet, inteligent pa špekulant, ki tolaži svojo prazno dušo in vest s fem. lažisenti-mentalnostjo je rezultat vsega napihovanja ena smešnost.

Vaš datum 15. III. mi je prišel v toliko prav, da sem zbobnal vse sile v dokončno izvršitev begunjskega oltarja. Mislim, da so nekatere poedinosti dobre – celota me je pa razočarala. K moji nesposobnosti se druží starost – „Ura teče – nič ne reče“ ona teče, teče, teče.*

24. III. 40

Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

²¹ Andrejevo selo – vidi gore P 496.

²² Suvobor – Prvotni dvorac izgradio je između 1883. i 1885. knez Ernst Ferdinand Werian von Windischgrätz (1827.–1918.). God. 1922. dvorac je kupio kralj Aleksandar I. Karađorđević za ljetnu rezidenciju i dao mu ime Suvobor prema nazivu planine na kojoj su Austrijanci pretrpjeli težak poraz od srpske vojske u Prvom svjetskom ratu (Suvoborska ili Kolubarska bitka). Plečnik je s projektiranjem novoga dvorca na mjestu staroga počeo nakon 1933. god.; do kraljeve smrti u Marseilleu dovršen je samo arkadni hodnik koji bi omogućio pristup u dvorac sa sjeverne strane.

²³ Novogradnja uz vilu Bled realizirana je u dvije faze od 1920. do 1940. god. po nacrtu srpskog arhitekta Rajka Tadića.

²⁴ Gorenjsko (slov.); Oberkrain (njem.).

[26. III. 1940., pismo, 1 list]

Beograd, 26. III. 1940.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaša tri pisma: od 16., 19. i 24. III., a ja sam Vama samo jednom pismo, 17. III.²⁵ Priloženu kartu u jednom pismu adresiro sam i poslo: IV., Poenkarova 23²⁶. (Ono je dobar čovjek, ne drži se iznimkom!)

Za Selo Andrejevo hvala na informaciji, ali žalim slučaj!²⁷ Arhitekt pravi kuću, a stilove samo kritičari, kao babice kad ih zapane da nadijevaju imena djeci. Tko dobije prije ime, jer tako voli, nego kuću, ne će imati kuće.

Velike nedjelje imao sam svaki dan funkcije, a na Uskrs propovijed i misu, zato Vam nisam pismo. Poslije kad je i ovo prošlo, Vas sam ostavio na posljednje mjesto, da ne ispane kurtoazija, jer je to besposlica sa finim imenom.

Ako bih otišo iz Beograda²⁸, u čemu govorite u jednom od Vaša tri pisma, ja ću ipak služiti u Bogu u Vašim idejama, u jednom začaranom prostoru izvan običnosti, sličnom Vašemu.

Držim ipak da je begunjski oltar*²⁹ uspio, o čemu Vi sumnjate, ukoliko uopće može uspjeti u onom praznom okviru, dvorani za

²⁵ Vidi gore *P 496* od 17. III. 1940.

²⁶ Plečnik je u pismu od 19. III. 1940. (*P 497*) zamolio Markušića da priloženu razglednicu pošalje nekome u isusovački samostan u Beogradu jer je adresu zaboravio. – Poenkarova ulica u beogradskom dijelu Palilula; naziv prema francuskom političaru i predsjedniku vlade od 1913. do 1920. Raymond Poincaréu (1860.–1934.).

²⁷ U spomenutom pismu (vidi gore *P 498*) Plečnik istodobno s Andrejevim selom spominje također zgradu garde uz kraljevsku rezidenciju na Bledu. Za ovu kaže da je gradi srpski arhitekt Rajko Tadić u gorenjskom stilu, što je u sadašnjem trenutku besmislica. Markušićeva primjedba, da žali slučaj, tiče se tog objekta.

²⁸ Markušić je na službi u Jajcu od 20. VI. 1940. Vidi pismo iz Jajca od 8. VII. 1940. (*P 505*).

²⁹ Markušićeva primjedba odnosi se na Plečnikovo pismo od 16. III. 1940. u kojem mu saopćuje da će 18. III. u kapeli na Begunju biti posveta oltara koji je on izradio za sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskog; sestre u Begunju su bile upraviteljice ženske kaznionice.

turnirplac³⁰, danas sa malim sredstvima. Gospodine profesore Vi ste tako u svemu djelovanju mlad, neiscrpljen i ustrajan, da to začuđuje: deset Vaših učenika ne može na Vašu energiju u poslu i hotijenju. (Godine sigurno dolaze i odlaze, ali tko pita za njih ako ne idu unazad i ako su tako svijetle?!)

Za dva evropska slijepca koji se vodaju³¹ ja mislim ovo: da je jače selo od medvjeda, koga uhvate i nauče igrati na usijanu ognjištu.

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

³⁰ Riječ je o velikoj dvorani u kojoj se nalazi kapela; turnirplac (njem. Turnierplatz) – gimnastičko vježbalište.

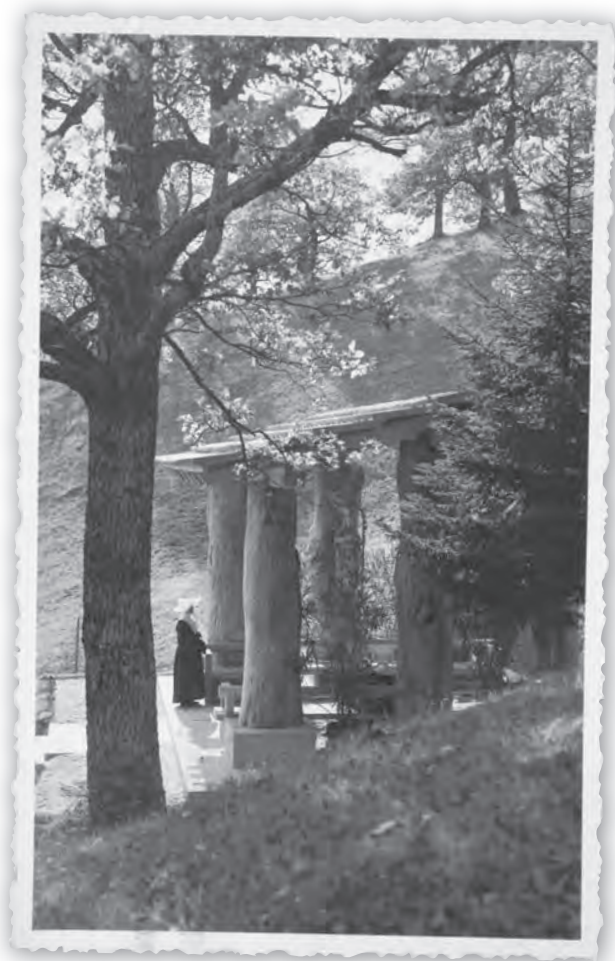
³¹ Nejasno, da li se pod slijepcima misli na Hitlera i Staljina koji su sklopili ugovor o nenapadanju, ratificiran 24. kolovoza 1939. ili pak na Hitlera i Mussolinija. U pismu od 16. III. 1940. Plečnik je napisao: „Pa kar bo božja volja – zgodi se brez ugovora – Enako nam, spoznala bosta to tudi idiot Adolf in njegov zli duh, napuha polni brigant Benito“ (*P* 495).

500.

[28. III. 1940., razglednica s motivom Brezjanke]

Klasično lepe foto so mi v posebno veselje! Gospina je izredna. Je to vse po Vas videno?! Vsakovrstno je v delu. Poročam Vam ob priliki Vam vedno zvesti Plečnik

28. III. 40.

[23. IV. 1940., tekst na kariranom papiru]

Vem, da bi imel stvar opustiti. Vedel sem da ne bo dobra – ali – veruj-
te – ni bilo izhoda – in nomine Domini!³² Priložene foto³³ so dale posneti
sestrice – ne zamerite to njim ne meni, ki Vam jih pošiljam.

Bodite z Bogom! Vaš Plečnik, 23. IV. 1940.

Figura: Notre dame de Victoire³⁴ = stara figura – ki jo je Božo [Pengov]
prerezal, pozlatil etc.

Vem, da bi imel stvar opustiti. Vedel sem da ne
bo dobra – ali – verujte – ni bilo izhoda – in nomine Domini!
Priložene foto so dale posneti sestrice – ne zamerite to njim
ne meni, ki Vam jih pošiljam.

Bodite z Bogom! Vaš Plečnik, 23. IV. 1940.

Figura: Notre Dame de Victoire = stara figura – ki jo je Božo
prerezal, pozlatil etc.

³² in nomine Domini (lat.) – u ime Gospodnje.

³³ Priloženo 11 fotografija.

³⁴ Notre Dame des Victoires (franc.) – Naša Gospa od pobjede. Odnosi se na Pengov-
ljevu figuru na glavnem oltaru kapele u dvorcu Begunje.

[26. IV. 1940., pismo, 1 list]

Beograd, 26. IV. 1940.

Gospodine profesore,

Iskrena Vam hvala na fotografijama begunjskog oltara*, 13 komada; to bi me još napose interesiralo da je posebno fotografiran Put Križa!

Ne treba sumnjati da je begunjski oltar, sam za sebe uzet, posve uspio; šta više: meni se čini da je i sa onom Gospom Pobjednicom³⁵ sve u skladu. Ali dakako, ne znam kako ~~samo~~ sama dvorana izgleda pred oltarom, i ne će li šta trebati nadodati da se sva dvorana približi njemu?! (Okvir je pola slike, i u pozitivnom i u negativnom smislu.)

Kamen je vanredan, i moguće izabraniji nego moj?! Da sam vlasnik podpeščanskog kamenoloma³⁶ dao bih Vam skromnu nagradu od milijon dinara, i svake godine stalan prihod od 100.000 dinara. Samo Vašoj smjelosti i upornosti moglo je uspjeti da potisnete neukusno strano luksuziranje, a ovaj naš kamen izbavite od sudbine naše malodušnosti!

Šaljem Vam 13 slika naše crkve³⁷, moj foto, ne znam hoće li Vam se sviđati ta moja gledanja kroz ocvale grane, slike su iz 23. IV. 1940., izvanjske i unutarnje.

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

³⁵ Riječ je o starijem kipu Marije s djetetom (Notre Dame des Victoires) na glavnom oltaru zatvorske kapele u Begunju koji je Božo Pengov preradio i pozlatio.

³⁶ Nalazište vapnenca u Podpeči kod Ljubljane – vidi niže pismo od 22. II. 1947. (P 583).

³⁷ Fotografije u Plečnikovoj ostavštini.

[19. V. 1940., dopisnica]

Gospod župnik!

Snoči odpotovalo je od mojih 9. moških in 5. Ing. arch. aspirantov s harmoniko na ekskurzijo. Danes opoludne bodo najbrž v Sarajevu, potem v Mostar – etc. potem v Dubrovnik, potem Kotor, potem Split, potem Bog vé kaj še. Danes mimo neke novogradnje: Klesarji obdelujejo najlepši in najkompaktniji podpeški kamen za fundamente in zokel – Kadar ga potrebujemo za oltarje*, zadovoljiti se moramo z navadnim – kar od kraja – kakor se reče – in danes je tudi praznik sv. Trojice³⁸ – pa Vam pošiljam najlepši pozdrav!*

Bodite z Bogom. Vaš Plečnik

19. maj. 40.

Vaše karte so uvijek lepe. Hvala!

³⁸ Praznik Sv. Trojice – Katolička svetkovina u čast Presvetoga Trojstva. Jedna je od najvažnijih u crkvenoj godini. Slavi se u prvu nedjelju nakon blagdana Duhova, odnosno nedjelju prije blagdana Tijelova.

504.

[31. V. 1940., razglednica; motiv: Crkva sv. Ante, Beograd]

Beograd VII., Bregalnička 14. Sv. Anto

31. V. 1940.

Gospodine profesore,

Još jedan pozdrav da Vam pošaljem iz Beograda! Kašnje ću Vam se javiti i zamoliti planove od onih kapelica na „Žalama“³⁹, ili barem od koje!

Uvijek Vam odani (i toliko samo Vama!):

Fr Josip Markušić

³⁹ U kompleksu Žala Plečnik je ugradio kapelice kao mrtvačnice. D. Prelovšek / V. Kopač: *Žale arhitekta Jožeta Plečnika*, str. 18.

[8. VII. 1940., pismo, 1 list]

(Bosna) Jajce – Franjevački Samostan

– 8. VII. 1940.

Gospodine profesore,

Iz Beograda sam disponiran u Jajce⁴⁰, te se od 20. VI. nalazim ovdje, ali stoga se nisam odrekao Vas, kao, nadam se, ni Vi mene! Naprotiv, velika bi praznina nastupila u mom životu, kad bi se naši dosadanji prijateljski odnošaji razdaljili za jedan samo milimetar.

Gospodine profesore, ja Vam iz svog novog mjesta šaljem pozdrav i poštovanje! Za Vaše radove u Beogradu, za Vašu ljubav k svetoj umjetnosti Crkve, i pomoć koju ste iskazivali lično meni, ja Vam se od srca zahvaljujem, ali priznajem da to nije ništa!

Ako Vam ispane zgodno, bez velika truda i troškova, želio bih dobiti fotografije i koji planski detalj od kapelice na „Žalama“!

Nadalje bih želio znati pošto bih ja mogo dobiti identičan kip Sv. Josipa⁴¹ od bronca, sa istom veličinom i dragim kamenjem, kao onaj na Begunjama?!

K ovim dvjema stvarima pati me i znatiželjnost:

1. Kako stoji s uređivanjem Kongresnog Trga⁴²,
2. Tko pravi bansku palaču⁴³ u Ljubljani?!

⁴⁰ Na kongresu definatorija Bosne Srebrene, održanom 26. travnja 1940. godine, Markušić je premješten u samostan Jajce.

⁴¹ Na oltaru kapelice Jožamurke, koji je Plečnik izgradio za sestre milosrdnice u Begunju, nalazio se brončani kip sv. Josipa s djetetom, ukrašen stakalcima u boji. Kip se sada nalazi kod sestara milosrdnica u Šentjakobu ob Savi.

⁴² Misli se na preuređenje parka Zvezda za tada aktualno postavljanje kraljeva spomenika. Markušić čitav prostor navodi netočno kao Kongresni trg.

⁴³ Misli se na Plečnikov neostvaren prijedlog izgradnje prostora između Narodnog muzeja i Šelenburgove ulice sa zdanjem banske palače. – Banska palača u Ljubljani

Besprimjerno Vam uvijek odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Kad bi mogli doći u Jajce da se vidimo i razgovorimo, i na konju prođemo šumama, bila bi to boguugodna stvar!

Šaljem sliku samostana u Jajcu i beogradsku crkvu granom uokvirenu.⁴⁴

Jedan mi iz Zagreba pripovijeda o jednom Vašem novom divnom oltaru* u Ljubljani, ne zna kazati gdje, nije li to mišljeno na onaj u Begunjama, ili su „Žale“?!

izgrađena je prema nacrtu inženjera Rudolfa Bauera od 1897. do 1899. god. U njoj su tijekom vremena bile smještene različite državne i uprave institucije: narodna vlada, veliki župani ljubljanske oblasti i banovi Dravske banovine; danas sjedište predsjednika Republike i ured predsjednika Vlade Republike Slovenije.

⁴⁴ Razglednice u prilogu.

[12. VII. 1940., pismo]

Dragi, veleč. gospod!

Po vesti, da niste več v Belgradu, bilo mi je in mi še je kot po pogrebu. Hvaležen za Vaše danes prejete vrstice, prilagam mojim vabilo na blagoslovitev Žal⁴⁵ ter koncept današnjega pisma g. Lad[an]u, Vašemu nasledniku⁴⁶. Uničita ga.

Oltarju na Žalah manjka še tabernakel* etc.*

Spomenik postavlja se na Kongresnem trgu odnosno v Zvezdi⁴⁷ Mene niso vprašali za mnenje – Torej nisem na stvari udeležen. Zadevno banske palače mi ničesar ni znano. Mislim da si niso edini niti kje naj se pozida – Pred mnogimi meseci se mi je mimogrede omenilo, da ban. tehn. nastavljeni tozadevno medseboj tekmujejo.

Moj predlog oz. plan za tržnice ob ljubljani⁴⁸ /: spadajo v koncept novega magistrata⁴⁹, na katerem delamo, ki pa ostane najbrže na papirju :/ se najbrže deloma realizira ako to ne preprečita z božanstvenimi dejanji Nj. Veličanstvo Hitler I. vodja vseh dajčev ter Mušolin duče vseh Lahov.

⁴⁵ Blagoslov groblja obavljen je 7. srpnja 1940. D. Prelovšek / V. Kopač: *Žale arhitekta Jožeta Plečnika*, str. 38. Pozivnica na blagoslov groblja Žale nije sadržana u Markušičevoj ostavštini.

⁴⁶ Fra Kruno Ladan (1903.–1973.), župnik i gvardijan samostana sv. Ante u Beogradu od 1940. do 1942.

⁴⁷ U veljači 1944. Plečnik je radio na nacrtu koncertnog zdanja Odeona koje bi ispunito istočnu stranu Kongresnog trga i parka Zvezda. – Spomenik kralja Aleksandra na konju (autor Lojze Dolinar) stajao je samo do talijanske okupacije kada je uništen.

⁴⁸ Plečnikov nacrt za ljubljanske tržnice (1940.–1942.). Vidi Damjan Prelovšek: *Jože Plečnik. Arhitektura večnosti. Teme, metamorfoze, ideje*, Ljubljana, 2017., str. 356ss.; Andrej Hrausky / Janez Koželj / Damjan Prelovšek: *Jože Plečnik. Dunaj – Praga – Ljubljana*, Ljubljana, 2007., str. 140-143.

⁴⁹ Riječ je o projektu novoga magistrata na Vodnikovu trgu u Ljubljani čiju je gradnju omeo početak Drugoga svjetskog rata. Vidi D. Prelovšek: *Jože Plečnik. Arhitektura večnosti*, str. 356-359.

Če Vas vse to res zanima, hočem Vam polagoma pošiljati vse, kar mi bo mogoče. Matrice Žal so na magistratu – storim da se mi vrnejo – Vaše foto sv. Ante so vse prelestne. Naši fotografi so prasata. „Plečnik nima nič proti da mi odstopite sadrasti odlitek sv. Josipa“ tako pišite B.⁵⁰ Der Herr ist teuer geworden.⁵¹

Neka to zadostuje v moj prvi pozdrav Vam in Jajcu – Bodite z Bogom.

Rad Vas ima, udan Vam je Vaš Plečnik

12. jul. 40.

⁵⁰ B. = Božo Pengov, autor kipa sv. Josipa. Gipsani model nalazi se sada u Plečnikovoj kući u Ljubljani.

⁵¹ Der Herr ist teuer geworden (njem.) – Gospodin je poskupio.

[4. VIII. 1940., razglednica s kipom sv. Josipa za isusovce]

*Veleč. in dragi gospod. Na Vaše pismo odgovoril sem s prilogo. Vse od takrat je med nama v molku. Vi se morate, najbrže, vživeti v novo okolje in nove razmere, jaz se ubijam z vsakovrstnim delom in telesno nerazpoloženo-
stjo. Med tem se pygmejci pretepajo dalje – Kako je vendar vse to smešno! Bodite mi prisrčno pozdravljeni! Vedite da se vas mnogo spominjam! Če Bog dá, kmalu več. Vaš stari Plečnik*

4. aug. 40.

[5. VIII. 1940., pismo, 1 list]

Jajce, 5. VIII. 1940.

Gospodine profesore,

Uistinu sam zakasnio da Vam se odužim za pismo od 12. VII., i tek da odgovorim na današnju kartu. Više je meni krivo nego Vama, koji ste toliko zaposleni novim stvarima.

Na početku moga pisma ovo ću Vam reći da ste Vi rezerva moje vedrine i raspoloženja: kadgod sam u teškoćama pomislim na Vas, i bude mi dobro; stoga pred mojom Madonom luč gori, malo kandilce, i ja znam da ćete živjeti još puno godina! Ali nije ne znam šta živjeti 20 – 30 godina, nego da i ostanete cijeloga života tako mlad u stvaranju, kao danas, za dobro Crkve, našeg naroda, i meni za veselje!

Hvala Vam na nekim važnim informacijama u pismu, koje mene toliko zanimaju! Milo mi je što su „Žale“ već blagoslovljene i predate svrhi⁵²! Očekujem planove, kad ih izbavite iz općine, i zgodne fotografije, ali da uspiju kao u Begunjama! Nastojat ću da ih jednom dođem vidjeti. Veseli me i Tržnica⁵³, ali mi je žao što pišete radi Kongresnoga Trga⁵⁴. Umjetnost je počela nazadovati kad je došao zahtjev vremena, u sebi bolestan, da se podupiru umjetnici, a ne – umjetnost.

Hvala Vam na krasnoj aplikaciji evanđeoskih riječi: „Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet.“ (Iv. XIII., 10.)⁵⁵ Da sam se toga prije sjetio, moguće bih već bio udario kameni patos u crkvi, ili barem asfaltni teraazzo*!

⁵² Groblje Žale je blagoslovljeno 7. srpnja 1940.

⁵³ S gradnjom tržnica počelo se 1940. i završeno 1942. god.

⁵⁴ Misli se na propileje s kraljevim spomenikom između parka Zvezda i tzv. Južnim trgom. Markušić lokaciju krivo navodi kao Kongresni trg. Premda je magistrat odobrio Plečnikov prijedlog, njegovi protivnici su u javnoj polemici iznudili zasebni kip kralja Aleksandra na konju; ovaj je stajao nekoliko mjeseci do talijanske okupacije Ljubljane.

⁵⁵ Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet (lat.) – Tko je okupan, ne treba drugo nego da opere noge. (Iv 13,10).

Čitao sam i „prilog“ dvaputa, te Vam mogu reći da mi je u svemu po volji. Ja se puno bojim za crkvu, ne radi pomanjkanja dobre volje i elana, nego radi velike slobode mladih ljudi da svagdje imaju riječ. Izgleda mi – današnje školovanje više čovjeku daje slobode nego – pameti, a to je šteta za civilizaciju! U tome pogledu, koliko znam, cijenim Vaš školski rad kao i Vašu umjetnost. (Za primjer navodim, kako čitam u novinama, da mi je nasljednik⁵⁶ nabavio jedno crkveno zvono od – aluminijski.)

Hvala Vam na izraženim simpatijama u pismu, koje me ispunjavaju voljom za život i rad. Istina je, sad nemam svoje crkve u koju sam toliko bio zaljubljen, ali naći će se zanimanja.

(Što se tiče Njegova Veličanstva Sile (Stof[f] und Kraft)⁵⁷ nadam se da nema kuće dok se ne vrgne šljeme.)

Uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Interesira me pobliže znati o kipu na Vašoj poslatoj karti⁵⁸, kao i o planu jednospratnice za Maribor⁵⁹, na Vašem omotu!

⁵⁶ Fra Kruno Ladan.

⁵⁷ Stoff und Kraft (njem.) – doslovno: materija i snaga. Nejasno na što ovdje Markušić misli, moguće na idealiziranje tehničkih uspjeha i ekonomskog napretka u nacionalsocijalističkoj ideologiji.

⁵⁸ Riječ je o modelu kipa sv. Josipa s djetetom za glavni oltar isusovačke crkve sv. Josipa u Ljubljani, rad Bože Pengova.

⁵⁹ Pošiljka je bila umotana polovicom nacрта jednostambene kuće, datiranog veljače 1936. Nije poznato tko je autor nacрта.

[7. VIII. 1940., pismo]

Moj visokospoštovani in dragi gospod.

Danes poroča Slovenec ponovno o sarajevskem semenišču, odnosno blagoslovitvi temeljev.⁶⁰ Na moj projekt ne mislim od njegovega rojstva dalje – kajti bil je pred spočetjem obsojen. Ne morete dvomiti.

Nisem ne zahteval, ne pričakoval zanj hvaležnost. Projekt, ki sem ga dal iz rok prostodušno, predstavlja vse eno neko vrednoto. Zato bi me zanimalo videti, kako so drugi stvar prijeli za rogé. Kako izvršili. Bilo bi mi to v poduk – meni kot učitelju.

Moj projekt leži, tako verujem, mrtev v arhivu. Z onim, po katerem se bo semenišče gradilo, ravnal bi jaz enako častno – odnosno bi ga po vpogledu vrnil – Zato Vas prosim posredovanja, da se mi sarajevski projekt pošlje v vpogled – seveda komplet, z vsemi tločrti in prerezi, ne pa samo kakšna Sand in die Augen⁶¹ – perspektiva etc. Nezamerite mi, ljubi gospod, če Vas nadlegujem – Seveda niste dolžni meni ustreči – Ali Jugoslavija nad vse! Mnogo in prisrčno se Vas spominjam in bratovsko pozdravljam!

Vedno Vaš Plečnik

7. aug. 40.

⁶⁰ Plečnik se vara u datumu. Bilješka u listu *Slovenec* je izašla 8. VIII. 1940. na str. 6. pod naslovom: Novo frančiškansko svetišče in kapela bl. Nikolaja Taveliča v Sarajevu. U njoj piše da je protekle nedjelje svečano blagoslovljen kamen temeljac za kapelicu i novo franjevačko sjemenište.

⁶¹ Sand in die Augen (njem.) – pijesak u oči.

[9. VIII. 1940., pismo]

Moj dragi gospod!

Hiša za Maribor⁶²? Ne! Bog vé kakšen komadič sem, v sili, uporabil za ovoj – omot Novi magistrat⁶³! Da sem si ograničil zanj prostor, projektiral sem tržnice⁶⁴. Z začetnimi deli tržnic, pričeli so ravnokar. Uvidimo kakšna usoda je njim namenjena. Od magistrata Vam pošiljam obenem dvoje planov od 14. „glave“ – to je reprezentančni del s županstvom. /: spodaj so trgovine in tudi tržnice – druge :/ Cela zadeva velja še kot skrivnost! Trakte, tej glavi levo in desno priključene, rišemo sedaj. Namenjeni so, razen trgovinam v pritličju, uradom. Za ta projekt sem bil nujno naprošen, vem da bo tudi nujno propadel – navzlic temu, prosim obdržite stavr pri sebi – kot tajnost.

Priloženi oltarič je za Zagreb⁶⁵ – ne vé m če pride v izvršitev. Coronapendente* je za molilnico na Žalah⁶⁶. Doslej še ni naročeno. Kameniti deli oltarja že stoje – Ostalo pa še manjka. Naročen v izvršitev je pa oltar sv. Josipa za istoimen(sko cerkev) Ljubljani⁶⁷. Prihodnje dni pošljem Vam kopijo projekta ... oltarja kakor tudi projekt prezidane kapelice „Matere do(brih) del“ v Trnovem – kot spomenik padlih v svetovni vojni⁶⁸. Sevé – je vprašanje, če najde milost.*

⁶² Plečnik piše da je stvari zavio u neki papir i da se ne sjeća što je bilo na njemu, u svakom slučaju to nije bio njegov nacrt.

⁶³ Vidi P 514.

⁶⁴ Vidi P 506.

⁶⁵ Nejasno o kakvom oltariću se radi.

⁶⁶ Žale, Corona pendente – Vidi D. Prelovšek / V. Kopač: *Žale arhitekta Jožeta Plečnika*, str. 71. Crtež je Vlasto Kopač, koji je sudjelovao na nacrtima za Žale, za vrijeme rata darovao arh. Vladimiru Gajšek u jer mu je ovaj omogućio kontakt sa zatvorenom ženom. Crtež čuvaju Gajšekovi potomci.

⁶⁷ Plečnik je za crkvu sv. Josipa (Cerkev sv. Jožefa) u Ljubljani 1941. izradio nacrt glavnoga oltara sv. Josipa. Svečev kip rad je Bože (Božidara) Pengova.

⁶⁸ Riječ je o neostvarenom preuređenju barokne kapelice u Trnovu na Emonskoj cesti u kapelicu Majke Božje dobrih djela (1938.). Plečnik je kapelicu najprije pokušavao proširiti za spomenik žrtvama Prvoga svjetskog rata, ali je kasnije namjeravao dozidati samo ulazni trijem.

Na dan blagoslovitve pripeljali so me okolu 10.h zvečer slučajno mimo Žal. Razsvetljava z reflektorji okras s palmami – procesija molčećih obiskovalcev – bilo je nekaj nečuvveno magičnega. Bilo mi je teško da niste bili ob meni, teško da sem mogel živeti v tem pravljичnem svetu samo 10. minut – od tedaj nisem bil več tam – Delamo pa še lustre, križe etc za Žale. En celi svet novih možnosti je odprt – jaz pa sem „sam – sam kot prsti moje roke“ Lahko noć. 9. avg. 40.

Sobota. 10. aug.

Pred odpošiljko „tiskovine“ morem priložiti še veliki oltar, v tem pismu omenjeni. Zanimivost tega oltarja je, da je svetostanek – to je bila želja – pristopen tudi istraga – dobi torej spredaj in zadaj vratice. Zlata moja duša! Posiljam Vam eno in drugo naših stvari rad – brez nečimernosti in domišljavosti. Kakor propovednika, sposobnega ali nesposobnega prisilijo okolnosti da nastopa pred narodom podobno tudi mene silijo okolnosti k temu in onemu delu – ter da se pred narodom razgalim Poklonitev nekaterih teh del je eno čisto, prijateljsko dejanje. Vsakomu je svet poln osata in trnja, vsakdo je žejen mehke prijazne besede – Neka so Vam moji ubogi risi taka prijazna, srce oživljajoća, osamljenost oslajujoća beseda – Bodite z Bogom!*

Ne zamerite ker tako grdo pišem – nemirna duša sem

„Današnje školovanje više čovjeku daje slobode negi pameti“⁶⁹ pišete – čini se mi, da bi morali upotrebiti za slovo „sloboda“ „predrznost“ – Seveda – glavno je da je zvono „prvo takve vrsti na Balkanu – „ein Volk, ein Reich, ein Viehrer, derselbe Dreck, wie früher“⁷⁰ – bilo je napisano na nekih konfinih⁷¹ –

Bene facitis attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat et lucifer oriatur in cordibus vestris –⁷²

Sedaj pa res: Lahko noć!

⁶⁹ U pismu od 5. VIII. 1940. (P 508).

⁷⁰ ein Volk, ein Reich, ein Viehrer, derselbe Dreck, wie früher (njem.) – Jedan narod, jedan Rajh, jedan vođa – isto smeće kao i prije. – Plećnik ovdje, citirajući neku rimovanu pučku političku izreku, za riječ vođa (firer = Führer = Hitler) koristi onovremenu ironičnu novokovanicu „Viehrer“, što bi se moglo prevesti riječju „govedar“ (Vieh-rer!).

⁷¹ konfin – granični kamen.

⁷² Bene facitis attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat et lucifer oriatur in cordibus vestris (lat.) – ... dobro činite što uz nju [proročku riječ] prianjate kao uza svjetiljku što svijetli na mrklu mjestu – dok Dan ne osvane i Danica se ne pomoli u srcima vašim (2 Pt 1,19).

[25. VIII. 1940., pismo, 1 list]

Jajce, 25. VIII. 1940.

Gospodine profesore,

Na pismo od 7. ov. mj., u pitanju sarajevske bogoslovije⁷³, puno sam trpio brinući se kako ću se usuditi da Vam odgovorim, smatrajući se i sâm nekim krivcem, i ako ne hotimičnim. Da nije tako piso bih mnogo ravnodušniji – i ako nikad, odsad do poslije smrti, ne mogu prigroriti što je Bosna u tome smislu pretrpila estetsku kapitulaciju, ovo drugiput, što se ne može brisati radir-gumom, jer se bilježi znamenitim zidanjem: odabiruć ovaj put mjesto Vašeg onako krasnog i značajnog, u svemu obrađenog plana, dostojnog naslova i namjene, brižno crtanog – kako čujem nekakav plan nekakva Lavrenčića⁷⁴, Slovenca, koji se je umio proturati i da ga izvodi, a s njim nažalost i obnovu našeg starog samostana u Fojnici⁷⁵. Sasma u duhu ovog pronicavog vremena! Lavrenčić je našim nabacivo na oči (ko konjima kad se potkivaju) da je Vaš plan skup, ali ne dvojim da će njegov skuplji biti! Ne mislim da će mi uspjeti pribaviti Vam Lavrenčićev plan na viđenje, jer kako je Vama tako je i meni: nemam [?] dodira, a zmija, vele, krije noge. Ni sâm nisam vidio plana, ali sam vidio „perspektive“, pa Vam mogu reći, a da se ne prevarim površnim gledanjem (čovjek se može i po licu upoznati) da služi za poraz crkvene ozbiljnosti. Bedasti moderni izgled. (Uzevši kao obično da je moderno što ne valja.) Sva se ta katastrofa ovako dogodila.

⁷³ Neostvoreni Plečnikov plan da se u Sarajevu za provinciju Bosnu Srebrenu podigne zgrada bogoslovije s crkvom Svete Marije Andeoske. Markušić odgovara na Plečnikovo pismo od 7. VIII. u kojem ga moli da posreduje u Sarajevu jer bi htio vidjeti nacрте novoga sjemeništa koje gradi drugi arhitekt.

⁷⁴ Franjo Lavrenčić (Lavrenčić) (1904.–1965.), arhitekt, autor niza objekata u Zagrebu, Tuzli (zgrada Muzičke škole) i Sarajevu (stambeno naselje Crni Vrh).

⁷⁵ O tome vidi Fra Leonardo Čturić: I. dio: *Autobiografija (Moja lična kronika iz sjećanja)*; II. dio: *Ljetopis fojničkog samostana; Kronika župe Brestovsko*. Prir. Janko Ljubos, Sandra Biletić, Andrej Rodins; uvodne napomene i bilješka o piscu: Marko Čorić, Fojnica, 2016., str. 148.

Provincijal*⁷⁶ koji je Vama zaradi plana dolazio, i za koga vjerujem da bi bio lojalan, svršio je također svoju službu kao i ja, došli su novi pogledi. Ne mogu Vam dalje o tome pisati, jer me boli vlastita rana⁷⁷, s razloga što je to naše opće. Smatram se tučenim, i ako još i dalje svoju kontrabandu* u glavi nosim, jer ju trošarinci* ne pregledaju.

Primio sam planove i pismo od 9. ov. mj., na što ću odgovoriti kašnje, da se ne uprlja s ovim što je ovdje.

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

⁷⁶ Fra Marijan Jakovljević, provincijal Bosne Srebrene (1937.–1939.); naslijedio ga je fra Anđeo Kaić (1939.–1942.).

⁷⁷ Markušića je boljelo da je on sâm predlagao da Plečnik napravi nacrt za bogosloviju u Sarajevu, dok je za taj posao izabran drugi arhitekt.

[29. VIII. 1940., razglednica s Kongresnim trgom]

Bog! Zdravo! Živio!

Prisrčno pozdravlja Vaš Plečnik

Mi smo mali, svet je pa velik. To naj nas tolaži!

Jenes Karnikel ist mir völlig unbekannt.⁷⁸

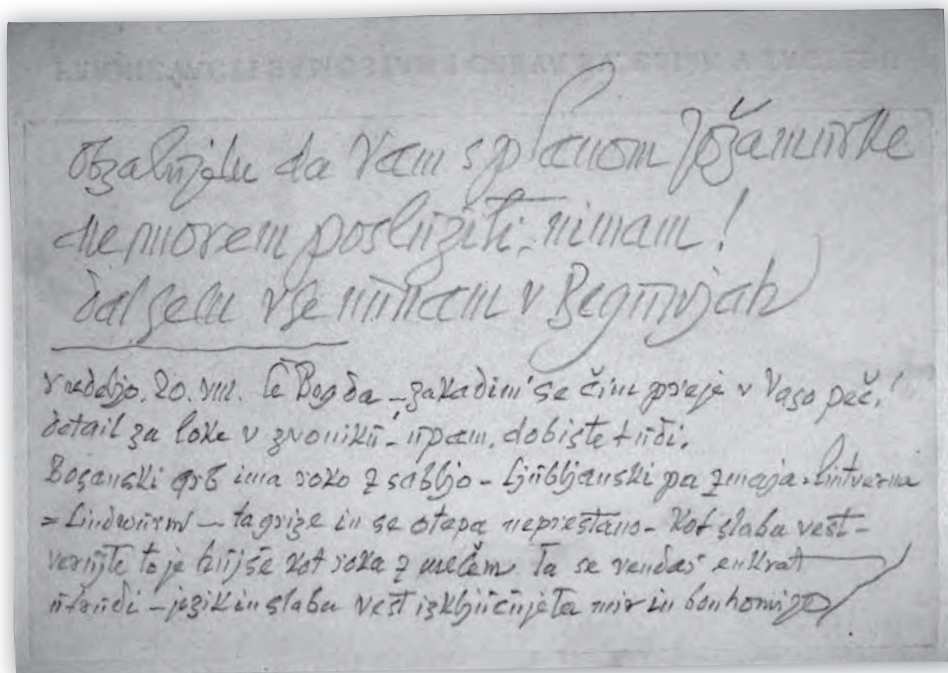
Ljubljana. Kongresni trg.

⁷⁸ Jenes Karnikel ist mir völlig unbekannt (njem.) – Taj zec mi je potpuno nepoznat. Pod „zecom“ Plečnik misli na arhitekta Franju Lavrenčiča (vidi gore P 511).

[Kolovoz 1940.; nedatirano pismo na karti s nacrtom vanjskog izgleda crkve Sv. Križa u Zagrebu s Plečnikovom primjedbom: *Zaspala!*]⁷⁹

*Obžalujem da Vam s planom Jožamurke⁸⁰ ne morem poslužiti, nimam!
Dal sem vse nunam v Begunjah*

V nedeljo 20. VIII. Če Bog da – zakadim se čim preje v Vašo peč! Detail za loke v zvoniku – upam, dobiste tudi. Bosanski grb ima roko z sabljo – Ljubljanski pa zmaja, Lintverna = Lindwurm⁸¹ – ta grize in se otepa neprestano – kot slaba vest – verujte to je hujše kot roka z mečem. Ta se vendar enkrat utruji – jezik in slaba vest izključujeta mir in bonhomijo⁸².

⁷⁹ Pismo nepotpuno!

⁸⁰ Jožamurka – vidi gore P 405.

⁸¹ Lindwurm (njem.) – zmaj

⁸² bonhomie (franc.) – dobrota, ljubaznost, prijateljstvo.

[26. IX. 1940., pismo, 1 list]

Jajce, 26. IX. 1940.

Gospodine profesore,

Bio sam zapriječen nekom velikom crkvenom proslavom⁸³, stoga Vam nisam odgovorio na Vaše pismo sa planovima, ali čemu među nama pravdanje, kad znate da su mi Vaše stvari, od sviju stvari u sobi, prvo zanimanje?! Uvijek jedna nova dobit u životu! („In die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui“ – Psal. XXVI., 5.)⁸⁴

Hajdemo dakle nastvar!

Počinjem sa oltarom* „Sv. Joža“⁸⁵. Ovaj oltar, za koji velite da se već pravi zaista je feudalno gospodska stvar, tek mi je žao da ne dolazi u pristaliju crkvu! Ali će valjda Oci koji su požrtvovalni i mudri bili da ovaj oltar naruče, i ogrijat se na njemu te pokušati da i crkvu, koliko je još moguće, usklade sa zakonima ljepote i praktičnosti (akustika). Meni se neobično dopada prilaz k svetostanu* s obje strane, i uvijek bih glavne oltare nastojao tako praviti, već radi vađenja Svetotajstva bolesnicima kad je prednja strana „zaposlena“. Ali bih još nešto udesio za glavni oltar, (samo sebi) – natpis: „Ab ortu enim solis usque ad occasum in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda“ – (Malah. I., 11.)⁸⁶

Svi oni stupovi, koji tako lijepe zakutke i mogućnosti prave, pod menzom*, ogradni – bedemski stupovi, kao i ona dva s lijeve i desne

⁸³ 22. rujna 1940. bila je proslava svete godine u Jajcu: 1300-godišnjica pokrštenja Hrvata. O tome: Proslava svete godine u kraljevskom Jajcu, u: *Glasnik sv. Ante XXXV* (1940) 10, str. 300-301.

⁸⁴ In die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui (lat.) – U sjenici svojoj on me zaklanja u dan kobni; skriva me u skrovištu Šatora svoga (Ps 27,5).

⁸⁵ Misli se na glavni oltar u isusovačkoj crkvi sv. Josipa u Ljubljani za koji se tada skupljao novac.

⁸⁶ Ab ortu enim solis usque ad occasum in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda (lat.) – Jer od istoka do zapada veliko je ime moje među narodima, i na svakom mjestu prinosi se kâd i žrtva čista (Mal 1,11).

strane menze, držim da su posljednja riječ sretna momenta! (U Vas uvijek tako izade.)

Za „Lurdski Oltar“⁸⁷, nadam se, da, opamećeni stropom kripte*, ne će pokvariti trgovačkim stvarima, kipovima i drugim, ili onim podrugljivim imitacijama špilje! Dajte im uz nacrt i strogi napatuk! (Meni se čini da mnoge crkve, kipovi i oltari, makar se govorilo da ih narod „voli“, gase vjeru i žar pobožnosti! Na primjer one reklamne molitve u crkvi Sv. Krištofa⁸⁸, na „Flaschenzug“⁸⁹, kao da se agitira za izbor američkog predsjednika!)

Corona Pendente*⁹⁰ za Žale duhovita stvar, i po „žarnicama“⁹¹ i po „Zboru svetaca“. („Et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione“ – Apoc. V., 9.)⁹² Kipar ima jasan put za smisao arhitekture. A Gospa u sredini izgleda da je konačno rješenje moje „Dragosti Sunčane“!

O magistratu ću šutiti dok ne dođe bliže ostvarenje.⁹³ Župan bi trebao da nađe sredstava: kulturom se brani narod kao i vojničkim vrlinama. A ja vjerujem da će naći, jer su u Ljubljani ipak razbijeni, i ako nisu nadvladani, teški oblaci ukusa, dobivenog pučkim konkurzom i prebrojanjem glasova. To se vidi po tome što u Ljubljani ipak ima nešto, a što drugi imaju?! Rado

⁸⁷ Oltar u crkvi Gospe Lurdske u Zagrebu.

⁸⁸ Sv. Krištof – crkva sv. Krištofa za Bežigradom, prvi spomen iz 15. stoljeća, tijekom vremena više puta preuređivana. Plečnik je 1933.–34. ovoj baroknoj grobljanskoj crkvi dozidao novu lađu koja je nakon izgradnje monumentalnoga „Hrama Slave“ (slovenski Panteon) trebala služiti kao župna dvorana. Nakon Plečnikove smrti crkva i dozidak su oborili jer su smetali sajmištu (Gospodarsko razstavišće). Franjevci su samo dozidak ponovno izgradili na drugoj lokaciji u crkvi sv. Ćirila i Metoda. Stupovi sa svijećama stoje uz slavoluk prezbiterija. – Markušić se poziva na neki razgovor s Plečnikom.

⁸⁹ Flaschenzug (njem.) – kolotur(nik). – I u ovom slučaju Markušić aludira na neki razgovor s Plečnikom.

⁹⁰ corona pendente (lat./tal.) – viseća kruna. Misli se na veliki luster s kipom Marije i svih svetih za molitveni prostor na Žalama (nacrt iz god. 1939.), nije realiziran.

⁹¹ žarnica (slov.) – žarulja, sijalica.

⁹² Et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione (lat.) – ... i otkupio [si], krvlju svojom, za Boga ljude iz svakoga plemena i jezika, puka i naroda (Otk 5,9).

⁹³ Riječ je o projektu novoga magistrata na Vodnikovu trgu u Ljubljani čiju je gradnju omeo početak Drugoga svjetskog rata.

bih sada vidio onog monsinjora da u novinama potpiše svoju kritiku o Žalama!⁹⁴

Ja sam opet u duši svojoj prisiljen Vam reći da sam sretan nad viđenjem Vaših djela, a kako je danas svijet malen dosta ih ima, sretan ne samo radi svoje dopadnosti nego i jugoslavenske umjetnosti. To je fakt, a što su zlato negdje proglasili manje važnim (minderwertig⁹⁵) od dirigovane štampane monete to su besposlice.

Ja Vas najljepše pozdravljam, želeći još jedanput vidjeti „Begunje“⁹⁶, evropske dragulje od malih kućica!

Odani:

Fr Josip Markušić

⁹⁴ Josip Dostal – vidi gore *P* 478.

⁹⁵ minderwertig (njem.) – manje vrijedan.

⁹⁶ Begunje – vidi gore *P* 217.

[6. X. 1940., pismo]

Moj dragi, velečastiti gospod!

Na moje rahlo previdno vprašanje, menil je gospod s Poincaréjeve ulice⁹⁷, da je na Vašem odhodu z Beograda udeležen tudi „Talijan“⁹⁸.

Projekt magistrata⁹⁹ – povedal sem že to – dozorel je tudi tržnice. Levo in desno krilo tržnic so v delu – centrum pa ne. Če pojde vse v redu, bodo tržnice dovršene prihodnjo pomlad – nekoliko grobo, sevé. Na magistratu, ki je pa najbrže že pokopan, rišemo zaenkrat dalje. Na predvečer „vsenarodnega praznika“, odkritja kraljevega spomenika, doletela me je prva ataka zadevno Žal. Nocoj, v petek, sledila ji je sedma, mogoče tudi osma, nevštevši odgovor s tabora Slovence¹⁰⁰. Deloma /: vsaj trije /: so billi to dolgi članki, ki so me postavili v sredo zanimanja /milega našega naroda/ – sesmešenega, skoro opljuvanega. Kako brezmiselno je očitati, da sem malovreden arhitekt, ko to sam bolje vem od drugih. Zbodel me je pa očitek krivični, da odjedam kruh mojim učencem – katerim sem dozdej razdal polovico moje gaže. Ali, verujte – omenjam to le z najmirnejšim srcem – slej ko prej pečam se z delom – hvala Bogu.

⁹⁷ Plečnik pita, da li je Markušičev odlazak iz Beograda uslijedio eventualno zbog krive informiranosti nuncija Ermenegilda Pellegrinettija. Plečnikov informant („gospod s Poincaréjeve ulice“) je očito neimenovani isusovac iz župe i samostana sv. Petra u Poenkarovoj (Poincareovoj) ulici u Beogradu. Usp. gore Markušičevo pismo od 26. III. 1940. (P 499).

⁹⁸ Talijan – Ermenegildo Pellegrinetti (1876.–1943.), kardinal, od 1922. do 1937. apostolski nuncij u Jugoslaviji.

⁹⁹ Nacrti za magistrat na Vodnikovom trgu u Ljubljani 1936.–1939., neizvedeno. Vidi D. Prelovšek: *Jože Plečnik. Arhitektura večnosti. Teme, metamorfoze, ideje*, str. 356-361.

¹⁰⁰ Oko otvorenja groblja Žale uslijedila je u časopisima polemika u kojoj je liberalni časopis *Slovenski narod* napadao Plečnika, dok ga je klerikalni *Slovenec* branio. Polemiku je započeo *Slovenski narod* 14. IX. 1940. s tekstom na čitavoj strani pod naslovom: *Žale slika neokusnosti in pogrešk.* 19. IX. 1940. *Slovenec* je uzeo Plečnika u zaštitu s tekstom *Kaj pravite.* 19. X. 1940. *Slovenski narod* objavio je tekst pod naslovom *Še nekaj o Žalah.* 1. XI. 1940. svećenik i Plečnikov prijatelj Alojzij Merhar odgovorio je člankom *Žale v religiozem oziru.*

Na Žalah bil sem zadnji pot na den otvoritve, 7. jul. Od danes nisem nikjer zasledil fotografije od njih. Zato Vam tudi nisem še ničesar poslal, kar obžalujem. Vem pa, da Vam dolžujem še kopije! Kraljevi spomenik v Zvezdi¹⁰¹ je mrlič, Čehi bi rekli: mrtvola. Zvezda postala je puščava – Spomladi potresli jo bodo – vsaj mislim s Staubzuckrom¹⁰²

Potruditi se hočem, da Vam v bližnji prihodnosti zopet eno ali drugo stvar pošljem – Rad! Kajti kdo drugi se zanima za arhitekturo –

V Osijeku¹⁰³ nameravajo – morda so že, pričeli z izkopom za temelje. Naročili so si nekega inženirja iz Zagreba kot firmodajalca in voditelja – Graditi nameravajo v lastni režiji – Več o stvari ne bi vedel poročati.

Spominjajte se me! Bodite z Bogom, Ostanite mi prijatelj.

6. okt. 40

Vaš Plečnik

dobro sem razumio rječi: Kristusom se brani narod kao i vojničkim vrlinama –

¹⁰¹ Spomenik kralju Aleksandru I. Karađorđeviću.

¹⁰² Staubzucker (njem.) – šećer u prahu.

¹⁰³ Osijek, projekt Svetišta Srca Isusova.

[10. X. 1940., pismo, 1 list]

Jajce, 10. X. 1940.

Gospodine profesore,

Spremo sam se da Vam još jedno pismo pišem, zapravo pisamce, kad stiže Vaše od 6. X., za koje također imam javiti da je došlo, nije izgubljeno. Vi neobično mnogo radite, sigurno kao dvije sile u naponu snage, stoga Vam još više hvala na ljubaznom hvatanju vremena za me!

Htjeo sam pisati ovo, da sam dobio magistrat, ali tržnice ne, koje također mogu biti interesantne, upravo zato što su poslovnice; te kako se one rješavaju od arhitekta, gdje se miješaju i niveliraju: gospodarstvo, seljaštvo i učenjaštvo?!

U tome bih želio znati gdje se predviđa magistrat?!

Magistrat je iznutra praktičan, gospodski i u cjelini dostojan napredan, ambicijama grada, branika na zapadu. Na fasadi je vidljiv kontrast između njega i biblijoteke. Zidanje je sa više mira, kao što i dolikuje upravnicima pred učenjacima, koji često puta u isto vrijeme i sagrađuju i brću. Od stupića mi se neobično dopada onaj gornji red na pročelju, izvrnute šampanjske boce, koje sam prviput zapazio na biblijoteci.

I prije sam Vam pisa, a to velim i sada, da je najpogibeljnije za umjetnost, dosljedno i za arhitekturu (zgrade, trga ili spomenika), što se u modernom vremenu ovo postavlja više kao pitanje zaposlenja nego umjetnosti i uspjeha. Od toga nastaju priče da se otima kruh. I za „Zvijezdu“¹⁰⁴ se bojim da ju ne upropasti Mereškovskoga „Anmarsch des Pöbels“¹⁰⁵

¹⁰⁴ Markušić misli na propalu Plečnikovu zamisao izgradnje propileja između parka Zvezda i tzv. Južnog trga.

¹⁰⁵ Dimitrij Sergejevič Mereškovski – vidi gore P 276. Njemački prijevod eseja Dmitri Mereschkowski: *Anmarsch des Pöbels*. Übersetzt von Harald Hoerschelmann, München, Leipzig: R. Piper & Co. Verlag 1907. Moguće da se radi o brošuri *Raspjatyj narod: Pol'skij messianizm i Rossija*, b. mj, b. g. koja sadrži kritiku anarhista Aleksandra Herzena i Mihaila Bakunjinina. Aleksandr Ivanovič Gercen

(„Die Bourgeoisie ist eine Menge der kompetenten Mittelmässigkeit, eine Masse ohne Unwissenheit aber auch ohne Bildung, eine Art von Presskaviar: zusammengesetzt aus Myriaden bürgerlicher Nichtigkeiten“¹⁰⁶ – Herzen¹⁰⁷).

Dok nisam vidio Vaših djela nisam čisto znao što je umjetnost arhitekture, jer što sam gledao to je bilo prošao i nisam vidio da se vraća. Stoga se ne brinem za kritike, iz onog što sam vidio Vašeg, te saznanja kad se pojavi orao da uvijek vrane grakću, bez sumnje iz respekta prema – kljunu.

Žale su škola koju ne će moći da mimoiđu u budućnosti, ni oni koji ju sad ne vide.

Ja se preporučujem Vama da ne odbacite moje ljubavi, iskrena nastojanja i dobre volje, radi – neznanja!

Fr Josip Markušić

(Herzen) (1812.–1870.), ruski filozof, pisac i publicist; Mihail Aleksandrovič Bakunjin (1814.–1876.), ruski revolucionar i anarhist.

¹⁰⁶ Doslovan prijevod citata kako ga navodi Markušić: „Buržoazija je mnoštvo kompetentne osrednjosti, masa bez neznanja, ali i bez obrazovanja, neka vrsta prešanog kavijara: sastavljena od mirijada građanskih ništavnosti.“ Potpuni originalni citat navedenog njemačkog prijevoda brošure na str. 4. glasi: „„Die Bourgeoisie“, sagt Herzen, „ist jene selbtherrliche Menge der kompakten Mittelmäßigkeit (*conglomerated mediocrity*) des Stuart Mill, welche alles beherrscht, – eine Masse ohne Unwissenheit, aber auch ohne Bildung. Mill sieht, wie alles um ihn verschallt, verflacht. Mit Verzweiflung betrachtet er die erdrückenden Massen einer Art von Preßkaviar, zusammengesetzt aus Myriaden bürgerlicher Nichtigkeiten.“ [...]

¹⁰⁷ Aleksandr Ivanovič Gercen (Herzen).

[10. XI. 1940., dopisnica]

Za božjo voljo – kaj je z Vami? Pred najmanj 14 dnevi poslal sem poročeno neke malenkosti – prosim Vas blagovolite mi sporočiti, če ste te prejeli. Pan Hitler bombardira Angličane, Slov. Narod vsaki treden vsaj enkrat mene. Vreme je tudi neutolažljivo. Narobe svet ali, najverjetneje: jaz narobe v svetu.

Prisrčen pozdrav! Vaš Plečnik

10. nov. 40

Za božjo voljo. Kaj je z Vami? Pred najmanj 14 dnevi
 poslal sem poročeno neke malenkosti – prosim Vas
 blagovolite mi sporočiti, če ste te prejeli.
 Pan Hitler bombardira Angličane, Slov. Narod vsaki treden
 vsaj enkrat mene. Vreme je tudi neutolažljivo.
 Narobe svet ali, najverjetneje: jaz narobe v svetu.
 Prisrčen pozdrav! Vaš Plečnik
 10. nov. 40

[3. XII. 1940., pismo, 1 list]

Jajce, 3. XII. 1940.

Gospodine profesore,

Kući sam se vratio 30. XI., prije četiri dana, zdrav sam i raspoložen, a veseo s onoga što sam vidio u Ljubljani i u Begunjama. (Zateko sam ovdje Vaše pismo od 25. X. i planove: gimnaziju – tržnice i Kapelicu Gospe Dobrih Djela.¹⁰⁸ Ako se kapelica obnovi, kako ju ja čitam iz skice, vanredna je stvar, i želio bih njezin detaljan plan! Dragocjenost! Danas mi je stigla od Vas i najnovija karta.)

Ja iz „Ljubljane“ uvijek očekujem dobro, ali ono što sam tamo vidio: na Svetom Križu¹⁰⁹ i u Begunjama, ugodno me je iznenadilo. Sad opet ova kapelica gledana na skici! Ne čudim se onoj kampanji! U Bosni su početkom XIX. stoljeća „Turci“ vodili proti sultanu rat više od 10 godina, što im je skinuo turban a ustako fes.¹¹⁰ Poznata je stvar: oni koji dobro viču da se daleko čuju, ali ne bih reko da toliko vrijede koliko se čuju. (Prekleti vihor!) Kongresni Trg nažalost upropašten je, ali je stvar utoliko dobra, što su ostavili vječit spomenik svoje vrijednosti i vike, za živih sebe, više uvjerljiv nego da im ga ja napišem. Kad prođete gradom, a pomislite na Vrt Svih Svetih, dignite visoko glavu – u moje ime!

¹⁰⁸ Riječ je o nacrtu za uršulinsku gimnaziju (1940.–1947.), tržnice (1940.–1942.) i neostvareno preuređenje barokne kapelice na Emonskoj cesti u kapelicu Majke Božje dobrih djela (1938.). Plečnik je kapelicu najprije pokušavao proširiti za spomenik žrtvama Prvoga svjetskog rata, ali je kasnije namjeravao dozidati samo ulazni trijem sa strmim piramidastim krovom. Markušić spominje tu zadnju varijantu izrađenu u Plečnikovoj školi.

¹⁰⁹ Centralno ljubljansko groblje, nazvano Žale, za koje je Plečnik predvidio oproštajne kapelice.

¹¹⁰ Reforme u Osmanskom Carstvu poznate pod imenom *tanzimat* („reorganizacija“) počele su 1839. objavom fermata „Hati Šerifa“ (*Hatt-ı Şerif*) sultana Abdulmedžida I. i imale su odjeka i na Balkanskom poluotoku. U Bosni su naišle na jaku oporbu domaćih muslimana koji su tu „europeizaciju“ odlučno odbacivali. Razdoblje tanzimata trajalo je do donošenja ustava 1876. godine.

U ovom pismu, da tamo što prije stigne, još ću ovo napisati, ako budete produljili sa Vrtom Svih Svetih, da prva kapelica bude Svete Marije Mandalene, kao velike grješnice utjehe svih nas, sa natpisom pred vratima: „Remittuntur ei peccata multa quoniam dilexit multum“. (Luk. VII., 47.)¹¹¹

Na koncu Vam se zahvaljujem na velikim iskazima ljubavi kad sam bio tamo! Uvijek Vam neograničeno odani:

Fr Josip Markušić

¹¹¹ emittuntur ei peccata multa quoniam dilexit multum (lat.) – oprosteni su joj grijesi mnogi jer ljubljaše mnogo (Lk 7,47).

[22. XII. 1940., dopisnica; motiv: neimenovani krški krajolik]

(Bosna) Jajce. Franjevački Samostan. F. J. M.

22. XII. 1940.

Gospodine profesore,

Intimno srdačno i odano čestitam svete božićne svetkovine!

(Kaže narod u Bosni: „Svaka sila za vremena, a kneževa za godinu!“ – To bi moglo vrijediti za jedan stanoviti smisao sadašnjeg rata. Knez je Dorfrichter¹¹².)

Odani:

Fr J. Markušić

(P. S. Foto F.[ra] J.[osip] M.[arkušić], a možda je i on sam.¹¹³)

¹¹² Dorfrichter (njem.) – seoski starješina, knez; u Bosni nekada niži državni službenik.

¹¹³ Samoironično aludiranje na motiv dopisnice: magarci u kamenitom ograđu.

[? XII. 1940., karta]

Srečno Novo Leto!

Plečnik

XII. 40.

Sveti Božič!

Vaš Plečnik

XII. 40

Srečno Novo Leto!

Plečnik
XII. 40.

Sveti Božič!

Vaš Plečnik
XII. 40.

1941.

521.

[27. I. 1941., razglednica: jaslice u begunjskoj kapelici]

Prisrčno se Vas spominja in pozdravlja udani Plečnik

27. I. 41.

[31. I. 1941., dopisnica; motiv: Sv. Jernej¹]

(Bosna) Jajce. Franjevački Samostan.

Sv. Jernej, 14. XI. 1940.

(F. J. M.)

31. I. 1941.

Gospodine profesore,

Bio sam mnogo zabačen kad od Vas do ove karte, koju sam jučer primio, toliko vremena ništa ne dobih! Domišljao sam se zašto tako?!

Držim da su na ovoj razglednici božićne jaslvice iz jedne niše u „Begunjama“, pa mi ne ćete zamjeriti što bih želio imati njihov arhitektonski plan!

Zato me tako mnogo interesira da dobijem plan sa detaljima „Matere Dobrih Del“²!

Fr Josip Markušić

¹ Plečnik je 1933.–1938. uredio okolicu crkve sv. Jerneja u Ljubljani. Zbog vlage odstranio je žbuku i prezbiterij pokrio betonskim krovom na stupovima.

² Mati Dobrih Del (slov.) – Majka dobrih djela. Vidi gore *P 518*.

[4. II. 1941., razglednica: zamak Hvězda u Pragu]

Visokosoštovani in dragi gospod!

Hvala lepa za karto. Pisal nisem ker nisem imel mnogo povedati. 5. XII. 40. umrl mi je brat dr. Janez³, sedaj sem preostanek. 23. I. 41. spominjal sem se Vas! Ob priliki dobiste željeno. Odpustite da uporabljam staro praško karto.

Prisrčen pozdrav! Vaš Plečnik

4. II. 41.

³ Dr. Janez Plečnik, mladi brat Josipa Plečnika, anatom, umro 5. prosinca 1940.

[6. II. 1941., pismo, 1 list]

Jajce, 6. II. 1941.

Gospodine profesore,

Moje iskreno saučešće nad smrću pok. dr. Janeza⁴! Teško se je rastavljati od svoga, ali tako su prolazili i sveti pred nama, mi pak imamo toliko ljepota i utjeha na svijetu (to je uglavnom rad, vjera i domovina) da možemo primiti savjet narodne pjesme: „Ko je umro pokoj njemu duši – A mi da smo zdravo i veselo!“

Uvijek Vam odani u životu i u smrti!

Fr Josip Markušić

P. S. Dvije fotografije za kompletiranje.⁵

⁴ Dr. Janez Plečnik.

⁵ Fotografije nisu priložene.

[10. II. 1941., pismo, 2 lista]

Jajce, 10. II. 1941.

Gospodine profesore,

Sjećajući se Vašega pisma koga ste u mjesecu junu prošle godine spremili gospodinu Ladanu⁶, mome nasljedniku u Beogradu, a meni koncept, ja Vam uzvraćam time da Vam ovdje dostavljam svoj odgovor istom gospodinu u Beogradu, na njegovo skorašnje pismo, uzdajući se da ne ćete zamjeriti ako sam u čemu pogriješio: indiskrecijom, prevelikom slobodom, ili čime drugim!

On me je u pismu od 31. I. ove godine molio za intervenciju kod Vas „da izradite plan za patos“, i još štogod, a ja sam mu na to 4. ov. mj. odgovorio ono što Vam dostavljam.⁷ Ja se inače u te upite i želje ne stavljam, jer i nemam šta, premda kad bih bio u Beogradu vjerujem da bih još mnogo šta imao tražiti, jer ja nisam mudar i pouzdan u se, kao oni koji više znaju nego što žele!

„Poštovani oče gvardijane*! Pogotovu radi crkve Sv. Ante, ali i radi Vas, za što imamo i Vi i ja još od prije svjedočanstvo, uvijek sam spreman odgovoriti i uslugu učiniti – to hoću najprije da se utvrdi prije nego pređem na stvar!

Gospodin profesor-arhitekt Plečnik za crkvu Sv. Ante nema više šta praviti, jer su planovi, za mojih devet godina, svi gotovi, što i ja smatram za glavnu stvar, barem u tom smislu da se ne luta kao obično, ako se zna i hoće nelutati – te sam Vam ih predo poredane na jednom mjestu: nerazbacane, nezagubljene i nerasturene. Naravski, treba ih pregledati, ali ja moram priznati da to Vama nije moguće u jednoj godini dana, pa sam uvijek spreman da Vam na upit odgovorim.

⁶ Fra Kruno Ladan. Vidi *P* 722.

⁷ Pismo beogradskom gvardijanu fra Kruni Ladanu u našem transkriptu doneseno u fontu koji se razlikuje od onih korištenih za Markušićeva odnosno Plečnikova pisma.

Još samo fale planovi za dva oltara*, prema mojoj bivšoj želji i mišljenju profesoru: Sv. Josipa i Sv. Frane, ali bi on te htjeo praviti samo onda kad bi bili neposredno pred gradnjom; jer se, izgleda, iz iskustva boji neloyalnosti: da se nešto naručuje za pokus, a da se ne će izvršiti. (Tako sam i ja kod njega veoma strado posredujući za jednu veliku stvar, koju je on napokon izvršio, ali dosada nije dobio ni nakon godinu dana obavijesti da li su uopće planovi primljeni, a jesu primljeni, i zna da se oni ne će izvršiti!)

I za patos crkve imate plan, napravljen odmah u početku. (Nadite plan: 14 Tlak in vredba klopi⁸ itd. 1:100.“) To je najjevtinije što je za tu crkvu mogo dati, a veoma lijepo i originalno. Komadići raznoga probranoga mramora, zapravo otpadci, uloženi u beton, zatim brušeni, u visini onoga komadića patosa kod „Sv. Vode“. Sličan uzorak možete vidjeti na ulazu Pošt. Štedionice u Beogradu, iz Aleksandrove ulice, a ja Vam ujedno šaljem dvije fotografije iz Begunja: nešto slično je mislio on u crkvi Sv. Ante za patos.

Ja bih Vam ovo svjetovo: da Vi ne idete u Ljubljanu do travnja, a kad otidete prije nego njemu počete pogledajte ove stvari.

1. Oltar Sv. Josipa u novicijatu Milosrdnica na Sv. Duhu (Zagreb)⁹
2. Oltar sv. Josipa (Isusovci u Ljubljani)¹⁰
3. Crkva u Barju (Ljubljana)¹¹
4. Biblioteka (Lj.[ubljana])¹²
5. Crkva u Šiški, Sv. Frane.¹³

⁸ tlak in vredba klopi (slov.) – tarac i raspored klupa.

⁹ Plečnik je za zagrebačke milosrdnice sv. Vinka Paulskog uredio kapelicu Sv. Duha (1937.–1938.) u bolnici u kojoj su one radile. Nacrt za stupove koji su nosili oltar on je kasnije upotrijebio za vječnu vatru u prezbiteriju crkve sv. Josipa u Ljubljani. Nakon Drugog svjetskog rata kapelica je uklonjena, a dijelovi oltara su preneseni u samostan u Frankopanskoj ulici.

¹⁰ U isusovačkoj crkvi sv. Josipa Plečnik je uredio prezbiterij s glavnim oltarom i propovjedaonicom; međutim, nacrti za spuštanje stropa i bočne oltare ostali su zbog rata neostvareni.

¹¹ Ljubljana-Barje – crkva sv. Mihaela (Cerkev sv. Mihaela na Barju). Crkva je bila izgrađena po Plečnikovu nacrtu od 1937. do 1939. godine.

¹² Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana. Zgradu biblioteke na mjestu palače Auersperg u centru Ljubljane planirao je Plečnik 1930. i 1931. godine; knjižnica je izgrađena od 1936. do 1941. god.

¹³ Franjevački samostan i župna crkva sv. Franje Asiškoga Ljubljana – Šiška, Černetova 20. Građena od 1925. do 1927. godine, zvonik od 1930. do 1931.

6. Kaznioničku kapelicu u Begunjama, sa dva sestarska čardaka.¹⁴

7. Kapelica na novom groblju u Ljubljani, zvane „Žale“.

Tamo ćete već svega vidjeti, i biti zadovoljni sa njegovim planovima, koje, velim, da imate. (I obavijestite me o tome ne radi mene već radi crkve Sv. Ante!)

Kad ste bili u Ljubljani kod profesora, on Vam je naknadno, kako čujem, i što je mogo opširno odgovorio o patosu:

- a) Najbolje bi bilo kamene ploče, mramor, ali je to skupo.
- b) Ili hrastovi brodarski pod, 2 m duge podnice, i to je skupo.
- c) Asfaltni terrazzo* (kamenčići utopljeni u asfalt, kao u Jajcu u beton, i jednako brušeno. On je predložio da to radi naš u tome najbolji jugoslavenski majstor Ing. Antun Res¹⁵ iz Zagreba. Taj asfaltni terrazzo vidjet ćete u „Šiški“, ali onaj nažalost nije brušen. Asfaltni terrazzo ima tu prednost da je dosta topao, ne lupa, i ne zadržava vlagu, vanredno se lako pere.)
- d) Betonski terrazzo (kao „Jajce“, ili tamo Kolarčev Univerzitet¹⁶.)
- e) Iz dobro pečениh cigala, još bolje klinkera*, sa bijelim fugama, prebrušeno i uljem napojeno. (To bi bilo starinsko, klasično, franjevački.)
- f) Ili ono što je u prvotnom planu br. 14.

Profesor Vam sasma isključuje šamotne* pločice (keramit*), ili ksilolit* (ono u Bogorodičnoj crkvi¹⁷ blizu Vas) kao nedostojno crkve, to je za fabrike i turske „baščaršije“.

Gospodin profesor Vam se je u pitanju patosa duhovito izrazio riječima Sv. Pisma, aludirajući da je patos barem zasad najpreči: „Kdor ima noge čiste je ves čist“ (Iv. XIII., 10.)¹⁸ Da je to meni ikad spomenuo napravio bih patos prije oltara.

¹⁴ Plečnik je 1939. i 1940. za sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskog u Begunju izgradio paviljon Brezjanku i Jožamurku i uredio kapelicu u dvorcu. Vidi gore pismo od 27. VIII. 1939. (P 467).

¹⁵ Ing. Antun Res. Podaci o osobi nepoznati. Na Mirogoju se nalazi grobnica Antuna Resa (1885.–1965.); da li se radi o identičnoj osobi, nesigurno je.

¹⁶ Kolarčev univerzitet, točnije: Kolarčev narodni univerzitet u Beogradu, počeo s radom 1932. god. kao dio zadužbine srpskog trgovca Ilije M. Kolarca (1800.–1878.), osnovane 1878. god.

¹⁷ Crkva Rođenja Presvete Bogorodice u Zemunu, poznatija kao Bogorodičina crkva, izgrađena je 1780. godine za potrebe grčke i srpske zajednice.

¹⁸ Tko je okupan, ne treba drugo da opere nego (Iv 13,10).

Na početku napominjem slijedeće:

1. Kad se odlučite za vrstu patosa, imate već označene visine, samo uzmite ispravna majstora!

2. Napose napominjem da imaju detaljni planovi za kriptu*, triumfalni luk i kompletiranje velikog oltara, propovijedaonicu (prižnica¹⁹), gornju galeriju, ispo-
vijedaonice, klupe, sakristiju*, peć u sakristiji, Put Križa, i konačni plan za nastava-
vak zvonika, sa četverima dvoranama i W.-C. (water-kloset).

3. Ako budete što pravili uzmite po mogućnosti majstora iz Ljubljane, po sa-
vjetu gospodina profesora, koji bi izvodio po njegovim naputcima, bio vješt i loja-
lan za tu stvar.

Što profesor izjavljuje da se boji doći u Beograd, to nije radi puta i radi Beo-
grada, nego zbog radova u njemu, jer se straši da će što predrugojačeno naći od
njegovih planova da izađe „ljepše i milije“, kao što je uistinu nalazio nažalost i tu kod
nas, a on, koliko ga poznajem, ne će da pravi planove većim majstorima od sebe, i
koji imaju kompetentniji ukus.

Mislim da sam Vam ovim pismom uglavnom zadovoljio. On Vam nikad, kao ni
drugim pa ni meni, ne će odgovoriti na pismo čiji se odgovor već nalazi u planovi-
ma prijašnjim, što Vam je on donekle i sam nabacio u stvari patosa: „da je v zadevi
patosa beogradske bilo dosti razgovora med g. M.[arkušićem] i menoj“²⁰. On dakle
hoće, kao što se on trudi napraviti plan, da ga i drugi pročita!

Pozdrav!

Fr Josip Markušić

P. S. Ove dvije fotografije molim Vas odmah mi vratite, jer ne mogu bez njih ni mje-
sec dana biti! I Vi ih možete dobiti u Begunjama, gdje ne će škoditi da pogledate i
crkveno ruho, najljepše što sam dosad vidio!

To sam piso, ali ne vjerujem da će mu zadovoljiti, sva moja spremnost,
jer je, čini se, i on od onih koji opsežnije gledaju od normalnog vidnog kuta!

Vama uvijek odani:

Fr Josip Markušić

¹⁹ prižnica (slov.) – propovijedaonica.

²⁰ da je v zadevi patosa beogradske bilo dosti razgovora med g. M.[arkušićem] i me-
noj (slov.) – da je po pitanju beogradskoga poda bilo dosta razgovora između gosp.
M.[arkušića] i mene.

[17. II. 1941., karta s crtežom oltara* Plečnikova učenika]

Velečastiti in dragi moj gospod! Med papirji našel sem kompozicijo tega oltariča še iz šole v Pragi²¹ – Pa morda Vam je stvar itak znana – Takrat me je dolgo zanimal in preganjal problem kaleža –*

Resnično – ne spuščal bi se več rad v Beograd. Z Vami – se mi zdi – je tam meni vse umrlo!²² Pa tudi vobče mi bi bilo težko v tem času oprijeti se še tega dela. Znatno mnogo stvari imam tačas na vesti – ki ji obenem tudi že prepleta trnje starosti – Patos je ena veoma važna zadeva – ali ne pozabimo, da je bilo vseeno boljše začeti z oltarji! Bodimo zanje Bogu hvaležni! Samo z letanjem rastejo peruti! Draginja narašča neusmiljeno! Hvala Bogu: dobro ste čas izrabili! Europa drago plačuje svoje Leuchten der Wissenschaft²³ – kruto drago bo plačala ta, danes brezmejni luksus – Mnogo bi Vam mogel še napisati – morebiti storim to – po razvoju – postopoma – Bodite prisrčno pozdravljeni! Vaš Plečnik 17. II. 1941.

²¹ Reprodukcijska crteža oltara v obliki velikog kaleža čuva se u Markušicevoj ostavštini. Crtež je u školi izradio god. 1917. František Průša (1892.–1957.).

²² Beograd – vse umrlo: odnosi se na crkvu sv. Ante.

²³ Leuchten der Wissenschaft (njem.) – lumeni znanosti, veliki duhovi znanosti.

[13. III. 1941., pismo]

Velečastiti, dragi moj gospod!

V Osijeku natovorili so si kiparja²⁴ – rezidencija plača mu mesečno 1500. din, neki mecen pa 1000. Ko so imeli ta pakt v redu, začeli so za kiparja iskati delo. Pritiskali so na me, da zamislim vel. oltar – Odgovoril sem, naj ga zamisli oni sam. Zainteresiran, spomnjen nato, začel sem se ob priliki ubijati s oltarjem – seve ne misleč na onega kiparja.*

Eno teh študij popšiljam Vam za god. Razen v šoli ni še to nikdo videl. Ob njej se morda oprimate tudi Vi za glavo – ali verujte – docela na slepo nisem to stvar ustvaril. Vem dobro, da bi bilo pri uresničevanju odvisno vse od figure – nje kvalitete. Konečno – vse eno. Misel je zapisana – in more leči spat – Kompletno razporeditev na dani program za Osijek sem Vam, mislim, pred kratkem poslal.

Mučijo me razne težave in bolečine, ali ne imelo bi smisla Vas s tem obtežovati. Naj Vam sv. Josip prinese najlepšo pomlad v dušo in srce. Izprosi naj Vam vse zdravje telesno!

Kar se plete in mota v nas in okrog nas, je vse pravično, zaslužno. Kar je Europa sejala, gnojila in zalivala – to bo žela. Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

13. III. 41.

²⁴ Ime kipara nepoznato.

[16. III. 1941., pismo, 1 list]

Jajce, 16. III. 1941.

Gospodine profesore,

Čestitam imendan²⁵ od svega srca: sretan sam da to mogu učiniti, jer sam s Vama dobro, malo nas je – nas dva, ali smo veći od stotine u iskrenosti i ljubavi, što je bitno za život čovjeka, tek mi je žao da ne mogu lično doći na zajedničku slavu, u našem intimnom društvu od kojeg ima i dalje pričanih, ali nema – istinitijeg! Bog Vas poživio i životnom radošću nagradio za sve ono što ste mi učinili i što činite, te uopće što značite za me, istina malena i nepoznata čovjeka!

(Gospodin [fra Kruno] Ladan iz Beograda za jedno čudo posve je zadovoljan sa onim mojim pismom kojeg sam mu piso²⁶, te veli da će u aprilu k Vama.

Gospodine profesore, ja Vas za nešto molim. Da mi opišete kako se pravi Vaš liker „smreka“, kojeg ste mi u jednoj flašici podarili prije dvije godine, a ja istom sada popio, pa mi je neobično dobro činio. Velika ljekarija!

Dovršujem pismo ne pričajući o životnim prostorima²⁷, izumom kulture kamenog doba, koji se vrte o sakatoj ruci?!)

Ostajem sa odanim štovanjem:

Fr Josip Markušić

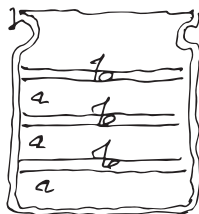
²⁵ Blagdan sv. Josipa, 19. ožujka.

²⁶ Vidi gore P 525.

²⁷ Lebensraum (njem.) – životni prostor. Politički pojam kojim su nacionalsocijalisti od 1933. do 1945. pokušali područja izvan Njemačkog Rajha naseliti „germanskim“ ili „arijevskim“ stanovništvom, protjerujući „rasno nepoželjno“ stanovništvo na okupiranim područjima Srednje i Istočne Europe. Paralelno s planom germanizacije teklo je i privredno iskorištavanje tog prostora.

[24. III. 1941., list]

V gozdu nabrani svetlozeleni poganjki, vršički /: Triebe²⁸ :/ smreke vložte se v steklenico, na nje natrosi sladkor /: šečer :/ plast za plastjo

a = smrečje

b = šečer

ter vse izpostavi soncu more stati čim več na soncu! – nakar se dela sok ki se konečno odlije, kot tekočina ki jo poznate /: baje izvrstno zdravilo bolnim pljučam :/ Morda bi bilo prav preostanek iztisniti tudi, ako imate stiskalnico :/ Presse²⁹ :/

Summa sumarum³⁰: ena silno priprosta, enostavna procedura!

Bog, Zdravo, Živio! Vaš Plečnik

24. III. 41.

Zanimive zanimivosti prihodnjič. –

²⁸ Trieb (njem.) – mladica, izdanak.

²⁹ Presse (njem.) – presa, preša, tijaesak.

³⁰ summa summarum (lat.) – sve u svemu, na koncu, najzad.

[24. III. 1941., pismo, 1 list]

Jajce, 24. III. 1941.

Gospodine profesore,

Hvala na pismu od 13. ov. mj., sa čestitkom za imendan i nacrtom za osječki oltar*³¹! (Posljednje sam planove primio od Vas, Ursulinske gimnazije³² u Ljubljani, prošle godine.)

Šaljem Vam tri novinska odreska o Vašim stvarima: crkva ~~Trnje~~ Trešnjevka.³³ Grabrijan³⁴ Sarajevo i Biblijoteka u „Политизи“³⁵. Ako se „Trešnjevka“ izvede vjerujem da će to biti najljepša crkva u Jugoslaviji.

Bosanska poslovice veli: Baba nije imala vruga pa kupila prase. – Osječani najmili (aufdingen³⁶) nekakva kipara. Jedno Vas molim, ne dajte da Vam se drugdje izrađuje onaj krasno zamišljeni kip, osim u Ljubljani pod

³¹ Misli se na isusovačku rezidenciju i samostanski kompleks u Osijeku čiju su gradnju isusovci naručili 1937. god. S gradnjom se od 1940. do 1943. došlo do visine prozora, ali je crkva nakon rata razrušena. Vidi Markušićevo pismo od 29. IV. 1946. (P 567).

³² Uršulinska gimnazija u Ljubljani, Šubičeva 1. Plečnik je 1939/40. izradio nacrt za zgradu gimnazije; temeljni kamen položen je 1941. godine, ali su radovi zbog rata mogli biti završeni tek šest godina kasnije. Danas Plečnikova gimnazija (Gimnazija Jožeta Plečnika).

³³ Letak, 2 lista: Hrvati – katolici! Zagrepčani! Štovatelji sv. Josipa! Odbor za gradnju župne crkve sv. Josipa na Trešnjevki... U Zagrebu, mjeseca ožujka 1941. Arh. JOSIP PLEČNIK: Nacrt za crkvu sv. Josipa (Pročelje i prevez po dužini). Nakon što je u Sarajevu odbačen njegov projekt katedrale sv. Josipa, Plečnik je nacрте poklonio Zagrepčanima za novu župnu crkvu na Trešnjevci koja, međutim, zbog rata nije bila izgrađena.

³⁴ Arh. D. Grabrijan: Od Doma tehničke radinosti do pavilljona „Cvijete Zuzorić“, u: *Jugoslavenski list*, 16. 3. 1941., str. 9. Dušan Grabrijan (1899.–1952.), slovensko-bosanski arhitekt, jedan od prvih Plečnikovih učenika u Ljubljani.

³⁵ Ispravno: „Политизи“! М. Милановић: Завршена је палата Универзитетске библиотеке у Љубљани, у: *Политика* (23. 3. 1941.), str. 11.

³⁶ aufdingen (njem.) – unajmiti, zaposliti.

Vašim nadzorom! Ne treba biti sentimentalni. A usput Vas molim i ovo, da kipu dadnete izraz lica beogradskog Srca Isusova! Kip Vam je krasno zamišljen, dogmatski ispravno: Kraljestvo moje nije od ovoga svijeta. (Iv. XVIII., 36.) Simbol je božanske ljubavi (Srca Isusova), osim srca i kruna poniznosti. Taj kipar svega toga ne će izvesti, uvjerljivo, ali vjerujem da će potrpiti sva Vaša znamenja jedno za drugo kao siromah u torbu! On ne će znati ni onih kolutova božije neograničenosti ni onih plamenih jezika na kraljevskom plaštu! (Oganj sam došo baciti na zemlju, i šta hoću nego da se zapali. – Luk., XII., 49.)

Kad kip, taj, bude gotov, sa glavom i rukama od bronca, odmah bih došo da ga vidim.

Primiti moj iskreni pozdrav i čestitanje!

Fr Josip Markušić

[26. III. 1941., fotografija pisaaćeg stola TOI]

Visokosoštovani!

Pišel je nepoznani župnik iz Zagreba, kateremu je g. Stepinac³⁷ dal moje svoječasnno publikaciju AEdes S. Josephi³⁸ ter mi izročil biljet g. nadbiskupa: g. župnik želio bi govoriti s Vama, pa Vas molim, da mu neke stvari razjasnite – „ G. župnik Gašpert³⁹ predložil mi je tudi letak: „izvinite, da smo to bez Vaše vednosti storili“ Zidali bi v poznejši dobi – čez 5 – 7 let etc. Obljubil sem konačno da dam izraditi model, služeći za agitaciju –

Več kot presenečen – kaj sem imel storiti! To je vse kar Vam morem poročati – Prišlo je kot z neba padlo – in nomine Domini⁴⁰ –

V kratkem pošljem Vam še neke stvari, kopije. Za Politiko in Grabrijana⁴¹ prav lepa hvala – hočem vse v miru prečitati.

Ako vse premislim rečem k današnjemu paktu⁴²: „honorovo“ ni ali je „zdarovo“. K temu je treba pomisliti da bi Germanci navalili s 400 divizijami, da baje posedujejo municije samo za 3. mesece, da pričakujemo, po časopisju, 50. vagonov ovsene pšenice iz Nemčije i.t.d.i.t.d.i.t.d. – Bože – Od srca Vas pozdravlja udani Pečnik 26 III 41

Ta foto je stara zadeva izrabljam samo pair.

³⁷ Alojzije Stepinac (1898.–1960.), zagrebački nadbiskup (1937.–1960.) i kasniji kardinal.

³⁸ Nacrt „Aedes Sancti Josephi Patriarchae“ za Sarajevo, 1939.

³⁹ Ivan Gašpert (1897.–1965.), župnik župe sv. Josipa na Trešnjevci u Zagrebu. U siječnju 1935. povjerio mu je nadbiskup koadjutor A. Stepinac zadaću da organizira novu župu sv. Josipa na Trešnjevki i sagradi crkvu. Izgradio je privremenu crkvu i dekretom od 17. travnja 1937. imenovan župnikom te župe. Njegov plan bio je izgraditi crkvu po Plečnikovu nacrtu koji je bio namijenjen za sarajevsku katedralu.

⁴⁰ in nomine Domini (lat.) – U ime Gospodnje.

⁴¹ Vidi Markušićevo pismo od 24. III. 1941. (P 530).

⁴² Kraljevina Jugoslavija je 25. ožujka 1941. pristupila Trojnom paktu (Njemački Rajh, Japan, Italija).

[28. III. 1941., pismo]

Velečastiti! Ko sem zvedel, da hočejo v Nemčiji naročiti za cca en milijon knjižnih polic, narisal sem nenaprošen troje alternativ iz lesa in železa – da bi spasil delo domovini. Prosil sem, da bi od vsake naročili en vzorec na poskušnjo kar bi veljalo max. tri hiljade – Nisem si zaslužil s tem niti odgovora. Naročili so v tujini in tam zopet v Strassburgu⁴³ – Toliko Vam v poduk na članek v Politiki⁴⁴

Prisrčno in spoštljivo Vaš Plečnik 28. III. 41.

Vsi smo veseli! Živio Jugoslavija!

Velečastiti! Ko sem zvedel, da hočejo v Nemčiji naročiti za cca en milijon knjižnih polic, narisal sem nenaprošen troje alternativ iz lesa in železa – da bi spasil delo domovini. Prosil sem, da bi od vsake naročili po en vzorec na poskušnjo. Nisem si zaslužil s tem niti odgovora. Naročili so v tujini in tam zopet v Strassburgu – Toliko Vam v poduk na članek v Politiki. Vsi smo veseli! Živio Jugoslavija!
Prisrčno in spoštljivo Vaš Plečnik 28. III. 41.

⁴³ Plečnik se tuži da su police naručene u Strassburgu, a ne kod domaćih obrtnika.

⁴⁴ М. Милановић: Завршена је палата Универзитетске библиотеке у Љубљани, у: *Политика* (23. 3. 1941.), стр. 11. Vidi Markušičevo pismo od 24. III. 1941. (P 530).

[8. IV. 1941., fotografija modela propileja za Žale]

El lep velikonočni pozdrav! Vaš Plečnik

8. apr. 41

[Markušić nadopisao: Priljeno 16. V. 41.]

[3. XI. 1941., dopisnica]

*Predragi gospod – kje ste? Pristrčno Vas pozdravljam – mnogo, vedno
enako zvesto se Vas spominjam! Vaš Plečnik 3. nov. 1941.*

*Predragi gospod – kje ste? Pristrčno Vas
pozdravljam – mnogo, vedno enako
zvesto se Vas spominjam!
Vaš Plečnik
3. nov. 1941.*

[12. XI. 1941., pismo, 1 list]

Jajce, 12. XI. 1941.

Gospodine profesore,

Moji nazori današnjeg dnevnog života jednaki su u mnogom pogledu onima kartaškog profesora balistike: „Nolite turbare circulos meos“⁴⁵, što ćete u cijelosti tek na kraju razumjeti. Uprkos pometnji svih događaja za umjetnost, jedino sam mislio na to da mi se javite, i da Vam se javim, stoga možete pojmiti moje ugodno iznenađenje nad Vašom današnjom karticom 3. ov. mj.! Što bih Vam odgovorio, zapravo ne odgovorio nego piso?! – Kratko, i ne ću ništa; nego ću Vam pričati usmeno kad me mogne nositi željeznica: doći ću, u to vjerujem ko u današnji dan, i pričati uz dvolitru cvičeka*, ne više uz jedan samo kozarec⁴⁶! (Naravski, sasma ništa o profanim svjetskim stvarima, među nama i oko nas, nego o umjetnosti i pečatima duše. I trpljenje je umjetnost: sve ono što pišu Svete Knjige o trpljenju križa: „Judaeis scandalum gentibus autem stultitiam“⁴⁷, poezija je kršćanstva. I ja sam mnogo trpio jer ne mogu da vidim Vaše radove, naročito – Žale!) Većinom sam mislio jedno: kako ste Vi, da li radite, šta radite, i kome radite, šta je sa tržnicom?! Inače sam uvjeren da su sve Vaše stvari mnogo svjedočile za nas pred svijetom i gospodom, te da su moji nazori o svakoj velikoj umjetnosti iskupljeni! Ovih dana sam čitao Mihelandela, i vidio sam da ste Vi to – ne zamjerite! (Htjeo sam Vam poslati strofu nekad napisanu pod njegovim kipom Noć⁴⁸, ali nek stoji: što je dobrih dana pred nama je, a nije za nama.

Uvijek sam Vam odan i molim se za Vas!

Fr Josip Markušić

⁴⁵ Nolite turbare circulos meos (lat.) – Ne dirajte moje krugove! Izreka koja se pripisuje, grčkom (ne kartaškom!) matematičaru i fizičaru Arhimedu.

⁴⁶ kozarec (slov.) – čaša.

⁴⁷ Judaeis scandalum gentibus autem stultitiam (lat.) – Židovima sablazan, poganima ludost (1 Kor 1,23).

⁴⁸ La notte – mramorna skulptura renesansnog kipara Michelangela Buonarrotija (1475.–1564.) iz god. 1526.–1531. kao sastavni dio dekoracije Michelangelove Sagrestia nuova (Nove sakristije) u bazilici San Lorenzo u Firenci. La notte (noć) je dio alegorije dana u četiri dijela.

[24. XI. 1941., dopisnica]

Velečastiti in predragi gospod! Menda stoji v starem zakonu /: Propovjednik I. 18 :/ „Kdor množi umetnost, množi tudi bolečino“⁴⁹. Silno lep je tudi Vaš izrek: trpljenje je poezija krščanstva. Ne morem tajiti: med tem ko se nisva videla in si ne pisala bilo je primerno mnogo narejenega. Velik del tržnic stoji – srednji most sveda pa čaka, morebiti, na boljše čase. Pristavlja se ravnokar ribarnica in lopa nad njo etc. Škoda da ni dovoljeno poslati te ali one podobe. Pripravlja se pa knjiga, ki izide morebiti kolem Božiča⁵⁰ – Še sem živ: prvi jo dobite Vi! Kako blagoslovljen stilist ste vendar Vi! Bodite prisrčno pozdravljeni – Vaše pismo prejel sem danes 24. nov. Vaš stari Plečnik

⁴⁹ Što više znanja, to više boli (Prop 1,18).

⁵⁰ F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*.

[1. XII. 1941., razglednica; motiv: Sarajevo, sarajevski tip, musliman]

Jajce: Franjevački Samostan – F. J. M.

1. XII. 1941.

Gospodine profesore,

Šaljem Vam danas naš Kalendar Sv. Ante, radi onoga na str. 184.⁵¹!

Ne zaboravite ni Vi mene! (Bojim se da ste zamjerali na pismu od 12. XI. ov. god.⁵²)

Vaš uvijek odani:

Fr Josip Markušić

⁵¹ Fra Josip Markušić: „Svetište sv. Ive Krstitelja u Podmilačju“, u: *Kalendar svetog Ante 1942*. Dopuštenjem redovničkih i crkvenih poglavara. Izdaje Uprava Glasnika svetog Ante, Sarajevo. Uredio: dr fra Eduard Žilić, god. XVII. Sarajevo: Trgovačka tiskara M. Ramljak [1942], str. 184-190.

⁵² Vidi gore pismo od 12. XI. 1941. (P 535).

[3. XII. 1941., dopisnica]

Mladi himnů! Nemožno na ně misleti bez pohnutí. Zavidíme Augustinovi⁵³, že je slyšel v jejich panenske svězesti. – A ožijí-li jednou ve slávě těla lidská, chrám ducha svatého, tu chce se nam s Dantem⁵⁴ věřiti, že hymny, chrámy Slova, jsou rovněž nesmrtelny a zniti budou na věčnosti – kdybys vědel, praví Renan⁵⁵, jaky půvab barbaršti kouzelnici vložili do těch zpěvů! – „Jen je slyšeti, a srdce se ve mně rozplýva“ Take v Augustinovi srdce se rozplyvalo: „jak jsem plakal. Bože můj, při tvych hymnech, při tvych písni-ch. Jak mne povznašel sladky hlas tve cirkve! Vnikal v uši mé – a pravda se šířila v mém srdci – a slzy mi kanuli a bilo mi tak blaze“⁵⁶

Prisrčen pozdrav – Zima, všude zima! Vaš Plečnik

3. XII. 1941.

* Himnička mladež! Nemoguće je misliti na nju bez ganuća. Zavidimo Augustinu da ju je slušao u njezinoj djevičanskoj svježini. – I ako jednom u slavi ožive ljudska tijela koja su hram Duha Svetoga, htjeli bismo s Danteom vjerovati da su himni, hram Riječi, isto tako besmrtni i da će odjekivati i u vječnosti. – Oh, kada bi ti znao, veli Renan, kakvu su dražest utkali barbarski čarobnjaci u pjesme! – „Samo ih čuti i srce mi se topi“. I Augustinovo srce se topilo. „Kako sam plakao, Bože moj, slušajući tvoje himne, tvoje pjesme! Kako me je uzdizao slatki glas tvoje crkve! On je prodirao u moje uši – i istina se širila u mome srcu – i suze su mi curile i osjećao sam takvo blaženstvo“.

⁵³ Augustin, sv. (354.–430.), crkveni naučitelj, crkveni otac.

⁵⁴ Dante Alighieri (1265.–1321.), talijanski pjesnik i filozof.

⁵⁵ Ernest Renan (1823.–1892.), francuski pisac i povjesničar.

⁵⁶ Izvor citata nepoznat. Prijevod s češkoga vidi *

[12. XII. 1941., dopisnica]

Iz nekega pisma: „Želi se, da na vrhu tornja dođe križ iz stakla, iznutra električki osvijetlen, izpod križa „oltar za paljenice, koji će biti zapravo najidealniji završetak dimnjaka. Dim iz kotlarnice /centralno grijanje:/ će se na oko dizati iz toga oltara i vijati će /: nečitljivo :/ i će djelovati ta slika i oltar izpod krsta.“ Prizrčna hvala za lepo izdan, spretno, času primerno sastavljen koledar. Vaš članek je lep kot vse Vaše! Gotske slike so izbrano lepe⁵⁷ – Prihodnjič obelodaniti niti za las manjšega pomena in vrednosti bizantinske in muslimanske arhitekture bilo bi priporočljivo. – V šolo hodim samo jaz, dijaštvo še ne. Nezamerite če nadaljujem naše prijateljstvo po dopisnicah – mogoče pridejo te urnejše v Vaše roke kot pisma. Bodite z Bogom Vaš Plečnik*

12. XII. 1941.

⁵⁷ *Kalendar svetog Ante 1942.* Uz 14 fotografija gotičkih katedrala, crkava i dvoraca (Notre Dame u Parizu, Reims, Amiens, Altenberg kod Kölna, Chorin, Regensburg, Strassburg, Prag, Wells, Windsor, Conway, Pisa, Batalha) kalendar donosi i priloge fra Ignacija Gavrana: Gotske katedrale (Uz naše umjetničke priloge) (str. 49-54) i fra Josipa Markušića: Svetište svetog Ive Krstitelja u Podmilačju (str. 184-190).

[25.-26. XII. 1941., pismo, 1 list]

Jajce, 25.-26. XII. 1941.

Gospodine profesore,

Za božićnu čestitku te za novu godinu 1942. šaljem Vam slijedeće pismo. Ne ćete zamjeriti što je kasno, jer da sam i ranije pisao ne znam bi li imali za Božić u rukama?!

Čestitam Vam Božić i porođenje Isusovo: sveto Njegovo rođenje bilo nam svima na spasenje! Sretna (i pravo bila sretna!) nova godina 1942.!

Evo me sjedim u sobi pred jaslicama, malim svojim, te krasnom Lenzovom Madonom i križem – Vašim objema nikad nezaboravnim darovima,, koji su mi za radost i utjehu, i po sebi što su umjetnine ali nemanje i stoga što su Vaše stvari.

Sjedeći danas i čitajući Correggia⁵⁸ spoznajem više nego prije da niste manji ni od jednog majstora renesanse, u suverenosti nad materijom materijala i oblikom, tek su nam manji gospodari, manje ih je, manje imaju, manje mogu, manje hoće i manje – znaju. (Ovo ćete, što je za pohvalu, dopustiti meni za intimnu uporabu, nad Vašim darom koji je od Boga, ali ne za moju pretencioznost, nego me razumijte kao jednog od Correggiovih malih Genija⁵⁹ koji se igraju oko kandelabra* i pale ga nezvanično samo za igru – da se vidi!)

Ne mogu prešutjeti da se ne izjavim i o „križu na vrhu tornja iz stakla, iznutra električki osvjetljenu; ispod križa o oltaru* za paljenice, zapravo najidealnijem završetku dimnjaka“. ⁶⁰ (Sretna nova godina, da i ovih nestane sa pozornice važnosti!) Križ je samo jedanput, što znam, svijetlio

⁵⁸ Nije bilo moguće ustanoviti o kojoj lektiri se radi. Antonio Allegri zvan Correggio (1489.–1534.), talijanski renesansni slikar. U pismu od 5. I. 1942. (*P 542*) Plečnik je Markušiću predlagao da pogleda djela Correggija i Mantegnae.

⁵⁹ Možda se pod time misli na Correggiovu fresku s putima u Camera di san Paolo u Parmi.

⁶⁰ Prijašnji dimnjak termoelektrane Trbovlje bio je visok 80 metara.

čudnim i čudesnim svijetlom, ali radi posebne važnosti u historiji božijeg promisla, ne pak da se ponoćni prolaznici orijentiraju kako će pjani kući, i svijetlio naravski ne prevarom: to je bilo na milvijskom mostu god. 312.⁶¹; inače je on, od onda do danas, momentalan ko svako trpljenje (kad mene glava zaboli to je uvijek ozbiljno i momentalno!), tvrdo drvo križa, što mjesto elektrike svijetli primjerom Isusa Raspetoga, koji je „Židovima sablazan a poganima ludost“ (I. Kor. I., 23.) Kršćani gospodskog raspoloženja, u epohi za život potrebnih živežnih namirnica: čaja i špricera, htjeli bi nešto jednostavnije, neonsko. Jao se nama i u tom slučaju ako se iz crkve mjesto molitve i uzdaha, toplih kršćanskih, istinskih i pravednih, bude pušio – kamin iz Trbovlja! Ne mislim da je to padanje smisla, u oba slučaja i sličnih njima od kojih se broji čitava poplava, mnogo manje različito od damâ koje briju obrve da ih preudese „na schick“* pinzlicom* i viksom*, te im se moraš diviti i hofirati* keseći zube (grinsen⁶²) – naravski, to nisu više ni gospe ni dekleta⁶³, kao ni one gore crkve!

Jedan sam se dan divio koliko je velik slovenski narod i slovenska majka, ja ću Vam čestitati kad se vidimo, a da Vam još danas stavim na papir, ne izlazi mi na ruku.

Usrdno Vas pozdravlja:

Fr Josip Markušić

⁶¹ Milvijski most (tal. *Ponte Milvio*, alt. *Pons Milvius*), most preko Tibera u sjevernom dijelu Rima; u doba Rimskoga Carstva poprište poznate bitke u kojoj je 312. god. Konstantin I. Veliki pobijedio svoga takmaca Maksencija.

⁶² grinsen (njem.) – kesiti se, ceriti se, cerekati.

⁶³ ni gospe ni dekleta (slov.) – ni dame ni djevojke.

[27. XII. 1941., dopisnica]

Velečastiti in dragi gospod!

Za prejeti koledar sem se Vam že zahvalil. Kot kuriosum sporočam, da sem danes 27. dec. prejel lepo Vašo karto, ki mi pošiljo koledarja oznanja ter je datirana z dnem 1. decembra.⁶⁴

Mnogo se Vas spominja Vaš Vam vedno udani Plečnik

*Velečastiti in dragi gospod!
Za prejeti koledar sem se Vam že zahvalil
Kot kuriosum sporočam da sem danes 27. dec. prejel
lepo Vašo karto ki mi pošiljo koledarja oznanja
ter je datirana z dnem 1. decembra.
Mnogo se Vas spominja Vaš Vam vedno udani
Plečnik*

⁶⁴ Vidi Markušičevo dotično pismo s podatkom: Fra Josip Markušić: „Svetišče sv. Ive Krstitelja u Podmilačju“, str. 184-190.

[5. I. 1942., Svetište Srca Isusova u Osijeku, nacrt]

*Ljubi gospod! Moja neradovoljna knjiga je izšla¹, kar primerno skrbljivo izdana, moram misliti kako Vam poslati, da ne pride poškodovana v Vaše roke. Naslov knjige: *architectura perennis* domislil je g. Dr. Stele. On in Dr. Ant. Trstenjak² napisala sta text. Hotenja sem bil da bi bila opremljena z delno prestavo Vitruvius-a³ – no gospodje so drugo ukrenili. V mali moji zahvali koncem knjige, zamenjali so gospodje nekatere besede in obrate – morebiti s tem vzeli melodijo. Nič zato. Mimo Correggia⁴ oglejte si ob priliki Andrea Mantegna⁵. Jaz sem ga svojčas visoko častil. Sedanjo dobo ne bo lahko likvidirati. Bodimo pripravljeni na vsakojake bolesi v Novem letu – ne samo glede prehrane. Narodni pregovor pravi: Hvala možu – moža poguba. To je en greh, ki ga morajo ljudje vedno iznova izpokoriti. Drugi, ki je pa glava prejšnjega je lakomnost zaradi feminisma, kateremu smo se zaslužnili – Večje revolucije kot je šport še ni bilo – deloma opravičena: človek se otresa vezi ki mu jih nadeva šola /: hipertrofične univerze na čelu /: in kar vse iz nje izvira. Rad bi dočakal videti kakšen izhod iz zagate je določil g. Bog*

Šole še vedno ni – ali se bo vobče zopet začela – Kdo to vé – Hvala Bogu za vsakdanji kruh. Želim ga vsem. Mladina trpi mrazom – ne vé se kam djati. Tako mirna in delovna kot letos še ni bila nikdar. Konečno – vse je za nekaj dobro pravi narodni pregovor, poživjom uvidim. Moje delo teče dalje

¹ F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*.

² Anton Trstenjak (1906.–1996.), slovenski psiholog, teolog i pisac.

³ Vitruvije Polion, Marko (lat. Marcus Vitruvius Pollio) (I. st. pr. Kr.), rimski arhitekt i inženjer, autor spisa *O arhitekturi* (*De architectura*), djelo utjecalo na oživljavanje klasične umjetnosti (renesansa, klasicizam).

⁴ Antonio da Correggio (1489.–1534.), talijanski renesansni slikar.

⁵ Andrea Mantegna (1431.–1506.), talijanski slikar i bakropisac.

– ne mnoga – ali i zato Bogu hvala. ‚Enfin‘ tečem ravnokar v svetopisemsko granico 70. let. Tudi zato hvala Bogu s pristavkom: *Gospodine pomiluj – Šta ćemo! Bodite mi pristrčno pozdravljeni – Vedno Vam zvesti in udani Plečnik 5. I. 1942 Knjigo pošljem ob prvi priliki – Moj material v njej Vam je zvečine znan Male podobice ob tekstu bile so mišljene kot quasi inicijale – ali vse se je zavlečevalo, nastale so potežkoče, z odporom sem bil od začetka pri knjigi⁶ – Navzlic vsej neenakomernosti mora biti tako tudi prav*

⁶ F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*.

[21. I. 1942., dopisnica]

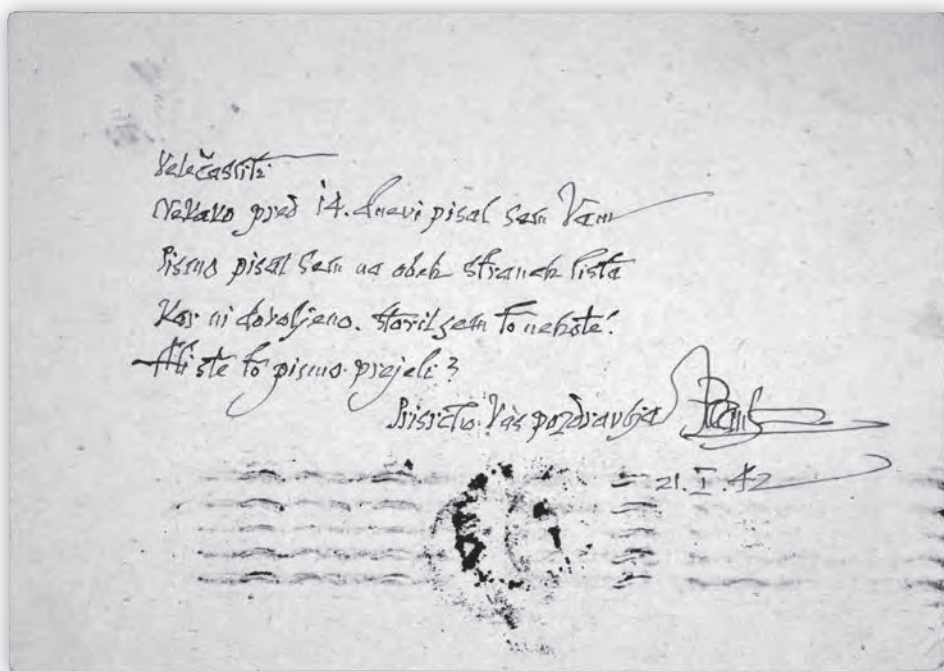
Velečastiti

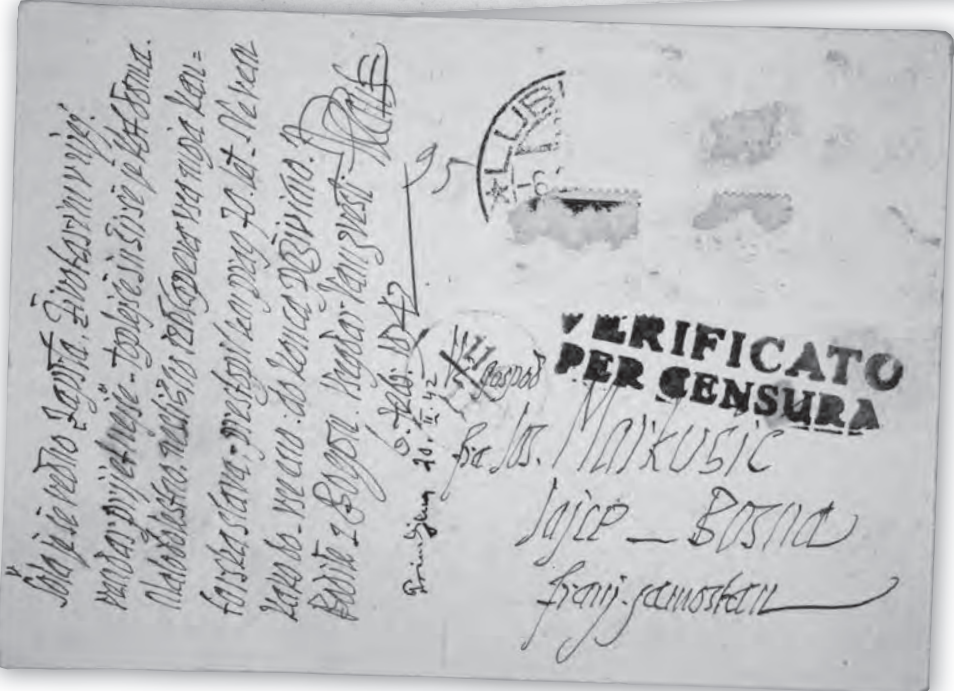
*Nekako pred 14. dnevi pisal sem Vam
Pismo pisal sem na obeh straneh lista
kar ni dovoljeno. Storil sem to nehoté.*

Ali ste to pismo prejeli?

Prisrčno Vas pozdravlja Plečnik

21. I. 1942

[28. I. 1942., razglednica; motiv: Jajce. „Schwarz“ Foto.]

Jajce: Franjevački Samostan

28. I. 1942.

Gospodine profesore,

Pismo, do jedne trećine pisano sa datumom 5. I. pa kašnje nastavljeno s obje strane bez naknadnog datiranja, u kojem se javlja da je izišla „Architectura perennis“⁷, ali da ne znate kako ćete poslati – primio sam u redu dne 12. I., začudo tako brzo, moguće baš zato što je s obje strane pisano! (Izgleda da uvijek ide bolje kad se malo preskoči!)

Današnja karta pisana 21. I., primljena danas 28. I.

Čekam arhitekturu!

Uvijek odani:

Fr Josip Markušić

⁷ F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*.

[6. II. 1942., dopisnica]

Moj dragi gospod! Nehoté sem zagrešil ono pismo – zato sem vesel da je prišlo v Vaše roke. Več ko mučno me je zadel svoječasni sklep občine, da se izda moja knjiga⁸ Zavlačeval sem zadevo, prisiljen brez anima izvrševal. Želel sem kot text vsaj deloma v slovenščino preloženega Vitruviusa⁹ – Namesto tega napisala sta Dr. [France] Stele dolgi Dr. [Anton] Trstenjak krajši članek. Ko bi bilo že začetkoma v glavi tako bistro in jasno kot ob koncu, bila bi stvar postala boljša. Nekaterim je bila knjiga senzacija enodnevna, drugi jo bodo oglodavali, ko si nabrusijo zobé. Vedite, da bi knjigo predvsem rad videl v Vaših rokah – Pošljem Vam jo ob prvi priliki ko zvem za človeka ki potuje v Vašo bližino. Od okupacije dalje nisem bil na pošti, niti ne vem pod kakšnimi pogoji se sme in more pošiljati. Šola je še vedno zaprta. Životarim v njej. Vendar prijetnejše – toplejše in širše je kot doma. Malo bolešno, neslišno izhlapeva vsa moja kantorska slava – prestopil sem prag 70. let. Ne vem kako bo – vseeno: do konca poživimo! Bodite z Bogom. Vsekdar Vam zvesti Plečnik

6. II. 1942

[Markušičev pripis:] Priljeno 20. II. 42

⁸ F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*.

⁹ Plečnikova želja bila je da se u *Architectura perennis* donesu odlomci iz Vitruviu-
sova djela *De architectura*.

[22. II. 1942., razglednica; motiv: Jajce, Toranj sv. Luke. „Schwarz“ Foto. Josip Wolf knjižara i papirnica Jajce.]

Jajce: Franjevački Samostan

22. II. 1942.

Gospodine profesore,

Volio bih se s Vama sastati u Vašoj kućici na večeri, uz cviček* – neg Tivoli¹⁰!

Vašu kartu pisanu 6. II. primio sam 20. II. Hvala Vam!

Ovo je već ne znam kojiput što Vam velim da je slovenski narod velik narod, ne brojem nego duhom, i ja sam ga spoznao u Vama.

Hvala Vašem „Juriju“¹¹ kad se je nakanio u ovom vremenu da iskaže neku zahvalnost (oni su to i dužni!) slovenskom – Vitruviusu¹²!

Imo sam negdje na karti Vašu godinu rođenja, ali mi se nije dalo u ovom vremenu da potražim.

Ja Vam čestitam 70godišnjicu mladenačkog rada, ko arhitektu istom od 30 – 40 godina – poštenog te nezavisnog od materije i milosti – [ovdje jedna riječ nečitka!] nošenog i koji se ne će nadmašiti. Jedan i više nijedan!

Fr Josip Markušić

¹⁰ Tivoli – ljubljanski gradski park.

¹¹ Juro Adlešič, ljubljanski župan.

¹² Markušić pod time misli na Plečnika kao slovenskog Vitruviusa.

[3. III. 1942., dopisnica]

Dragi veleč. gospod! Karto z dne 22. II. prejel 2. III. Dan prihoda Vaših sporočil je zame vedno praznik. Lepo Vas je brati, vsekdar se znate tako prizanesljivo porazgovoriti. Zadevno mene ponovim slov. pregovor /: menda sem ga Vam že napisal: „Pohvala, moža poguba“ Hvala Bogu da sem že izven zapeljivih let, ter velja meni bolj ruski pregovor: „Sam sem kot prsti moje roke.“ Počitnice izrabljam, okolnostim primerno, dobro. Škoda da Vam ne morem saopčevati teh plodov – Vam ki ste tako mehki mojim slabostim. Pristrčno in lepo Vas pozdravljam

Vaš Plečnik 3. III. 42.

[13. III. 1942., razglednica; motiv: Jajce, samostan. Foto: Fra Josip Markušić]

Jajce: Franjevački Samostan

13. III. 1942.

Gospodine profesore,

Za sv. Josipa, koji je narodni početak proljeća a ove je godine snijeg i studen (barem u nas u Bosni), primite moje iskrene čestitke, i oprostite da Vam ne mogu izreći sve kako osjećam! A što osjećam, moja je vjera velika, ono će biti: vidjet ćemo se i nadopunjati stvari propuštene!

Interesira me što je sa Sestrama i „katedralicom“ u Begunjama¹³? Ako imate kontakt pozdravite! (Što tko ima ono se ne može izvesti: Vi planove a mi kukuruze – to mi je žao, ali svakako mi rezervirajte! Nadam se da će se dignuti „rampa“¹⁴!)

Srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

P.S. Moj sniježni foto.

¹³ Pod „katedralicom“ misli Markušić na dvorsku kapelu i dva paviljona u Begunjama.

¹⁴ Aluzija na mogućnost ponovnog putovanja u Sloveniju.

[15. III. 1942., dopisnica]

Velečastiti, dragi gospod!

Imendan imava skupno – če se prav spominjam tudi rojendan 23. I. sevé z razliko 10. let. Zanimivo – ne? Bog bodi z Vami in Vami vsemi. Vam osebno želim vse dobro predvsem zdravja in dobro voljo. Jaz: samo brskam, delam toliko da delam. Kar naredim je brez vrednosti – Spoštljivo in pristrčno pozdravlja udani Vam Plečnik

15. III. 42

Velečastiti, dragi gospod!
Imendan imava skupno – če se prav spominjam tudi rojendan
23. I. sevé z razliko 10. let. Zanimivo – ne?
Bog bodi z Vami in Vami vsemi. Vam osebno želim vse dobro
predvsem zdravje in dobro voljo. Jaz: samo brskam, delam
toliko da delam. Kar naredim je brez vrednosti.
Spoštljivo in pristrčno pozdravlja udani Vam Plečnik
15. III. 42

[24. III. 1942., dopisnica]

Velečastiti! Danes v jutro prejel sem Vašo drago mi karto z dne 13. III. /: Ali Vi tudi moja? :/ Zvečer pa berem objavo novih poštних predpisov od 30. III. dalje. S tem bo dopisovanje še bolj nerodno – kdo bo hodil za vsako karto na pošto. Ne – z Begunjami nimam niti najmanjšega stika. Vem le, da je kapela zaenkrat rešena. Menda je g. prednica še tam; kako rad bi ji Vaše pozdrave sporočil! Danes, pred praznikom Oznanenja¹⁵ imeli smo nekaki prvi pomladni dan – tako dobrodošel po kruti zimi. Bog zna če se še kdaj vidimo! Želim si to! V modelu se izvršuje celokupni interieur tukajšnje cerkve sv. Josipa¹⁶. V belem marmorju pa mali quasi oltarič sv. Juda Tadeja za franjevce¹⁷. Tudi Zagreb¹⁸ še vedno zaposluje in drugo – samo kot ideal. Bodite z Bogom! Vaš Plečnik*

24. III. 1942

¹⁵ Navještenje Gospodinovo, Blagovijest, blagdan 25. ožujka.

¹⁶ Isusovačka Crkva sv. Josipa (Cerkev sv. Jožefa), Ljubljana. God. 1941. Plečnik je izradio nacrt glavnog oltara sv. Josipa, a kip sv. Josipa izradio je kipar Božo Pengov.

¹⁷ Možda se radi o oltaru koji je bio namijenjen za crkvu sv. Ćirila i Metoda u Ljubljani i koji je realiziran nakon rata.

¹⁸ Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

[3. IV. 1942., razglednica; motiv: Jajce, vodopad]

Jajce: Franjevački Samostan.

– 3. IV. 1942.

Gospodine profesore,

Primio sam Vašu kartu i za Sv. Josipa i ovu sada, hvala Vam! Da nije Vas ne bih imo razgovora, bih obični koji puni glavu ali ne dušu i srce.

Kod nas nema ograničenja za poštu. Isti nam datumi rođenja¹⁹ znače iste duše: uvijek tražiti i uvijek htjeti.

Vjerujem da ćemo se vidjeti u Begunjama, kao i nekada, s onim biserom šume: kapelicom i dva sestarska šatora, te sa dobrim SS. [sestrama]: predujicom²⁰, palirkom²¹ i betonirkom²²! (Bog sreću dijeli, a kuhar čorbu.)

Ja se čudim i divim koliko Vi još radite! I koliko nadvladavate sve ostale!

Želim Vam sretne uskrсне svetkovine!

Fr Josip Markušić

¹⁹ 23. siječnja.

²⁰ predujica (slov.) – predstojnica, poglavarica u redovničkoj zajednici; u to vrijeme bila je s. Kerubina Pance.

²¹ palirka, prema: palir – nadzornik zidara i radnika; građevinski poslovođa. Polirka pri gradnji kapele bila je s. Marcelina.

²² betonirka – betonske radove u Begunju obavljale su same sestre, u ovome poslu istakla se posebno s. Lovrina Perčić.

1945.

552.

[8. IX. 1945., dopisnica; motiv: Majka i dijete]

(Bosna) Jajce: Franjevački Samostan

– 8. IX. 1945.

Gospodine profesore,

Da mi bude srcu lakše i duši blaže kušam da ponovno veze uspostavimo! Sjećanje na Vas za vrijeme rata bilo mi je dobrom utjehom. Jednom sam Vas, god. 1943., pozdravio po E. Kocbeku¹.

Šaljite mi Vitruviusa²!

Vama uvijek odani:

Fr Josip Markušić

¹ Edvard Kocbek (1904.–1981.), slovenski pisac i sudionik Osvobodilne Fronte; u Jajcu je sudjelovao na Drugom zasjedanju AVNOJ-a. U svojim *Ratnim zabilješka*ma spominje Markušić Kocbekova dva posjeta samostanu u Jajcu u studenom 1943. god. Josip Markušić: *Ratne zabilješke 1941.–1945.* Priredio, komentare i bilješke napisao, latinske dijelove preveo te dokumente izabrao Jozo Džambo. Jajce, Sarajevo, Zagreb, 2019., str. 280-281.

² Odnosi se na knjigu *Architectura perennis*. Vidi pismo od 5. I. 1942. (P 542) i 15. IX. 1945. (P 553).

[15. IX. 1945., tekst na listu „Osiješke študije“ 1944.]

Predragi moj gospod!

Bogu bodi hvala za mili predragi mi pozdrav, ki mi je bil izročen danes 15. sept. Mnogo sem po Vas spraševal – pa nikdo mi ni vedel o Vas kaj povedati. – Danes vsaj vem da ste živ in upam, tudi zdrav. Vsako Vaše poročilo mi bo v radost in uteho. „Če se vremena Kranjcem zopet bodo kdaj zjasnila“³ povedati bo mnogo – dotlej velja kar potniku v gorah, ki ga je zajela megla: čakati mora dokler se megla ne vzdigne in mu je steza zopet vidna. Knjigo Vam menda res nisem poslal /: vsaj nanj mislite z Vitruviusom⁴, se zdi :/ Odmah sem jo pripravil za odpošiljatev – Imel bi sedaj zopet mnogo materiala ki bi ne bil u mnogo korist – Sigurna pa v pobudo – Svejedno – kakor Bog hoče – pred katerim naj Vam bo priprošnjica naša ljuba Majka Božja! Vam prisrčno udani Plečnik

15. sept. 45

³ Ovdje Plečnik na svoju ruku interpretira stih iz *Sonetnog vijenca* F. Prešerna.

⁴ Vitruvius – vidi *P 542*.

[19. IX. 1945., pismo]

Ne vem če priloženo napisano poznate – napisal sem jih pred ko jaz nanje pozabim – včasih take stvari prav pridejo – ko sedaj meni, da Vam jih morem poslati. Knjigo sem odposlal, upam da Va bo izročena v dobrem stanju. Mene jaše občutljivo starost – Pa končno je tako prav; odživeli smo – ne najdemo se več v tem svetu ki brzi nespametno enako nam v večnost in pozabo. Bodite z Bogom!

Vaš Plečnik

19. sept. 45.

Ne vem če priloženo napisano poznate – napisal sem jih pred ko jaz nanje pozabim – včasih take stvari prav pridejo – ko sedaj meni, da Vam jih morem poslati. Knjigo sem odposlal, upam da Va bo izročena v dobrem stanju. Mene jaše občutljivo starost – Pa končno je tako prav; odživeli smo – ne najdemo se več v tem svetu ki brzi nespametno enako nam v večnost in pozabo.

Bodite z Bogom!

Vaš Plečnik

19. sept. 45.

[25. IX. 1945., pismo, 1 list]⁵

Jajce, dne 25. IX. 1945.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pismo od 15. ov. mj., slijedeći dan opet Vitruviusa⁶; a danas pismo, pisano 19. ov. mj. – to javljam radi orijentacije. Hvala Vam od srca za knjigu i za pisma!

Netko nam vodi vojsku, netko državu; ali Ljubljana bez sumnje vodi arhitekturu, a mislim i kršćanski duh, za koga držim da je jedina prava stvarnost na današnjem planetu Zemlje. Atomska bomba⁷ sigurno nije!

Vašeg Vitruviusa samo sam pregledao, te Vam mogu reći: drvo se u šumi oslanja na drvo, a čovjek na čovjeka – sad sam ponovno počeo živjeti. Cijelog sam rata, i ako u strašnim okolnostima, bio vedar, vjerujući u slobodu, ali misleći koliko na Vas toliko i na Vaše stvari. Pa ne može se sve one poreći i uništiti! Tu ćemo sada da se odmorimo utruđeni, i udareni šakom rastaremo oči pred iznenađenjima. A za Vitruviusa velim da je on baš ovoga vremena dobro došao – za dane osiromašene duhom i srcem. Čast Vašem Periklesu, gospodinu Adlešiću⁸! Što razmatra gospodin [France] Stele, vidjet ćete, to mora plodom uroditi. Nazad ka idealizmu srca, duha i volje!

⁵ Na gornjem rubu pisma Plečnikovim rukopisom: *došlo 1. okt.*

⁶ Odnosi se na knjigu *Architectura perennis*.

⁷ Atomska bomba na Hirošimu i Nagasaki bačena je 6. i 9. kolovoza 1945.

⁸ Markušić je Plečnikovu Ljubljanu uspoređivao s Atenom iz Periklova vremena. Kada je župan Juro Adlešić za vrijeme rata emigrirao, u pismima ga je nazivao Perikles kako ne bi svraćao pozornost talijanskih okupatora.

Hvala Vam na izvratku iz „Deutsche Bauzeitung“ 14. IX. 38.⁹, to je već opisano u Apokalipsi XIII.: „Et faciet omnes habere characterem in dextera manu, aut in frontibus suis.“¹⁰

Za Vašu „starost“, na koju se tužite, čini se da su rezervirani polet, snaga, neumornost i nove misli, revelacija arhitekture.

Vaš odani:

Fr Josip Markušić

⁹ Markušić ovdje aludira na reprodukciju dijela govora Adolfa Hitlera o zadaći arhitekture: Der Auftrag der Baukunst. Aus der Kulturrede des Führers, u: *Deutsche Bauzeitung* 72 (14. 9. 1938.) 37, str. 1017-1019. Vidi gore P 398.

¹⁰ Et faciet omnes habere characterem in dextera manu, aut in frontibus suis (lat.) – Ona postiže da se svima [...] udari žig na desnicu ili na čelo (Otk 13,16).

[5. XI. 1945., pismo]

Velečastiti gospod!

Ljubi moj oče – nekako začetkom oktobra poslal sem Vam priporočeno malo knjižico pravljic: Finžgarjevo Makalonco¹¹. Ker od Vašega zadnjega pisma z dne 1. okt. do danes ni nobenega glasu od Vas, dovolite vprašati če ste Makalonco vobče prejeli – in morebiti tudi kakšno pismo – ako sem bil katero poslal, kar ne morem trditi.

Mislim da smo enega duha in srca – zato ni mnogo besed zgubljeni. Mučno je živeti v tem vesoljnem, razdejanju – pa moramo – Željan sem vedeti kako in kaj je z Vami – Iz srca in duše Vas pozdravlja in se veseli na Vaš glas udani Plečnik

5. nov. 1945

¹¹ Fran Saleški Finžgar: *Makalonca*, Nova založba, Ljubljana, 1944.

[11. XI. 1945., pismo, 1 list]

Jajce, dne 11. XI. 1945.

Gospodine profesore,

Jučer sam primio Vaše pisamce, koje mi je za veselje i utjehu, kao Vaš glas.

U svoje vrijeme primio sam „Makalonco“¹², ali nikakva pisma. Nisam još stigao da ju pročitam, stoga nisam ni odgovorio; nu poznao sam Vaše ilustracije. Srdačna Vam hvala za knjižicu! Za jednu monografiju neke naše malene starinske crkvice¹³, da sam bliže Vama ili da je lakše putovanje, želio bih od Vas koju ilustraciju, najrađe kao idealnu obnovu crkvice, u razmjeru Vašeg Sv. Jerneja¹⁴, prema mojim pobudama; i skicu „Dragosti sunčane“, pučke invokacije* u Gospinim litanijama!

Zdrav sam, i još je dobro. Ali me posebno uzdiže malena tajna: pomisao i sjećanje na Vas! Ne mogu odustati od toga da ste Vi naš Iktinos¹⁵, [France] Stele Vitruvius, nu i [Anton] Trstenjak, (je li on svećenik?), a J.[uro] Adlešić bivši Perikles! Trojica velikih! Jer ne može se ono zanijekati, kao apologija proti sustalih misli i dobre volje!

Vaš uvijek odani:

Fr Josip Markušić

¹² F. S. Finžgar: *Makalonca*.

¹³ Nije bilo moguće ustanoviti o kakvoj „monografiji“ je riječ i da li je ona uopće bila priređena.

¹⁴ Sv. Jernej – Crkva sv. Jerneja (također Stara cerkev), jedna od najstarijih crkvi u Ljubljani. Zbog vlage u unutarnjosti Plečnik ju je obzidao s prekrivenim hodnikom i okolo nje uredio stubište. God. 2009. crkva je proglašena kulturnim spomenikom državnog značenja u sklopu Plečnikovih djela.

¹⁵ Iktinos, jedan od najznačajnijih arhitekata u antičkoj Grčkoj, jedan od graditelja Partenona na atenskoj Akropoli.

[15. XI. 1945., pismo]

Veleč. in dragi moj gospod!

Vaše pismo z dne 11 – prejel sem že danes 15. nov. Makalonco¹⁶ poslal sem v pozdrav, o njej pa ni kaj pisati. Dr. Steleta¹⁷ vidim le malokdaj. Novi režim estimira in zaposluje nove moči. [Anton] Trstenjak je svečenik. Osebnost ga ne poznam. Če se prav spominjam, študiral je začetkom rata pri Gemelliju¹⁸ v Milanu. Sedaj je bajé član cerkvene komisije, ali kako se ji pravi, pri naši vladi z Dr. Mikužem¹⁹ vred. Perikles²⁰ je kmalu po tem ko so ga Italijani v županstvu mesta zamenili z generalom Rupnikom²¹, odpotoval. Dobival je grozilna pisma etc. Bo od tedaj že 3 do 4. leta. Že dolgo dolgo nisem srečal njegovo gospo. Mislim da živi še vedno v Bozenu ali pa Meranu²². Če bi se vrnil cvetela bi mu najbrže če že ne smrt, pa vsaj prisilno delo. –

Dosedaj sta izšli dve številki cerkvenega lista „Oznanilo“²³ – Armselig in jeder Hinsicht – vor allem geschmacklos²⁴.

O trditvi da je religija zadeva privatna sodim da je to podobno hrani = jelu res privatna zadeva – Ali nimam prav?

V risalnici, pri meni smo deloma začeli. S predavanji pa še niso začeli. Jaz hodim zgolj na sprehod v šolo – v nadi da me dajo, če Bog da, v pokoj.

¹⁶ F. S. Finžgar: *Makalonca* – vidi P 556.

¹⁷ France Stelè, slovenski povjesničar umjetnosti.

¹⁸ Agostino Gemelli (1878.–1959.), talijanski liječnik i psiholog.

¹⁹ Metod Mikuž (1909.–1982.), svečenik, partizan i povjesničar.

²⁰ Perikles – Juro Adlešič, gradonačelnik Ljubljane.

²¹ Leon Rupnik (1880.–1946.), slovenski general i političar.

²² Bozen (Bolzano) i Meran (Merano), mjesta u Južnom Tirolu.

²³ *Oznanilo* je neposredno nakon rata bio jedini katolički list u Sloveniji čiji je prvi broj izašao 1. studenog 1945. Do zabrane uslijedila su još dva broja. U veljači 1946. list je ponovno obnovljen, a god. 1952. komunistička vlast je *Oznanilo* definitivno zabranila. Nakon toga zamijenio ga je tjednik *Družina*.

²⁴ *Armselig in jeder Hinsicht – vor allem geschmacklos* (njem.) – Bijedno u svakom pogledu – ali prije svega neukusno.

Niti svinčnika nimam v moji bivši delavnici – Tako vse preide. „Tempi passati ko so rastle še fige na osati“²⁵ – konec. Morebiti sem Vas o marsičem podučil – Vse je minljivo – samo človeška neumnost ostaja večna – in čas v Jajcu brzi enako brezumno hitro kot v razdrapani Ljubljani –

Bodite z Bogom! Vaš Plečnik

1945

²⁵ Tempi passati (tal.) – Protekla vremena. Ovdje je riječ o pučkoj izreci.

[25. XI. 1945., pismo, 1 list]

Jajce, dne 25. XI. 1945.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pismo dne 20. ov. mj. Ja sam veseo što me se sjećate!

Kad polje, kao Vaše Barje²⁶, zasijano kukuruzima ili kupusom zasađeno, poplavi voda (ne znam koja ono?!), čim opet voda opane i povrati se u korito, ljudi ponovno traže i sabiru kupus i žito, odbacujući naplav i mulj. To isto čine i – goveda.

Vi ako otidete u mirovinu, ne bojim se! U društvenu mirovinu nikad ne ćete otići. Čovjek i poludi, nu vazda zna odabrati pogaču!

Koliko imam nešto pojma, ili bolje zanimanja, za arhitekturu, Vaš sam đak; jer da Vas nisam upoznao, ne bih vidio da još opstoji i živi umjetnost arhitekture! Nu jesam gledao staticare bez čarobnosti poteza, dljijeta, linira, čekiča [!] i sekstanta*! Kolibarenje, nastanbe i prenoćišta, ali ne kuće – carstva obitelji; bogomolje i spremišta svetih stvari, ali ne crkve! Obrtno novčarenje! Držim da arhitektura, kao prava umjetnost, služi za miljokaz čovječijem duhu, iz Geneze!

Vjera je, vele, privatna stvar. I ljubav za domovinu privatna je stvar, i ostaje privatna dok si sam; ali kad nas je 15 milijona onda smo narod i država u koje ne smije nitko dirati. Više milijona, koji imaju vjeru kao svetu privatnu stvar, sačinjavaju Crkvu, u koju također ne treba nitko da dira, pogotovo kad joj „kraljevstvo nije od ovog svijeta!“²⁷ Izgleda ipak da je vjera javna stvar, jer svak u nju zadire, zvan i nezvan – više nego vrači u medicinu, a zidari u arhitekturu!

Hvala Vam za vijesti o Periklesu²⁸, molit ću Boga i paliti kandilca!

Vaš uvijek odani:

Fr Josip Markušić

²⁶ Ljubljana-Barje – crkva sv. Mihaela (Cerkev sv. Mihaela na Barju). Crkva je bila izgrađena po Plečnikovu nacrtu od 1937. do 1939. godine.

²⁷ Kraljevstvo moje nije od ovoga svijeta (Iv 18,36).

²⁸ Ljubljanski župan dr. Juro Adlešič emigrirao je u jesen 1942. u Meran u Južnom Tirolu odakle se 1949. preselio u SAD.

[9. XII. 1945., pismo]

Moj dragi, velečastiti gospod!

Nočem da bi Vam prešel Božič brez spomina name. Naše prijateljstvo započelo se je zaradi Boga – naj po Njemu živi, dokler mu je namenjeno. Perikles²⁹ bo menda v bližnji bodočnosti, odsoten, sojen. Gospa – tako se mi sporoča, želi, da bi, če bi treba, zanj pričal: za časa Taljanov bil je nekajkrat pri meni potožiti se, izpovedati namen opustiti čast in breme županstva. Odgovarjal sem mu vselej: ne provocirajte usodo! Niste se sami postavili za poglavarja Ljubljane – ne odstavljajte se zato sami! Mož je res vzdržal dokler ni bil uradno zamenjan – nakar je izčrpan odpotoval v zemljo tirolsko³⁰ odpočiti in zdraviti se. Če se ne motim dobival je kot župan grozilna pisma ter bil spremljan od detektiva.

V nekem dizionario³¹ našel sem besedo cardelletto in cardellino³² – menim da tudi kotzbeck³³ ni slovenskega izvora enako kot Krek³⁴, Vidmar³⁵ in še mnogo mnogo drugih po talentu odličnih. Mi smo od sile mešan narod.

Prav bi bilo če bi Vam mnogo o sebi pripovedal v nasprotju z občnim mnenjem; mnenja sem da v prijateljskem občevanju ni zanimivejšega kot portretiranje samega sebe. Da to lepo dolžnost tako površno izpolnujem – je kriva moja lenost in komoditeta. Morebiti, če Bog da, pripravim Vam

²⁹ Perikles – dr. Juro Adlešič.

³⁰ Vidi gore P 559.

³¹ dizionario (tal.) – rječnik.

³² *Nuovo dizionario italiano-tedesco* del sign. Abate Annibal Antonini, edizione quarta, Vienna, 1798., str. 249: cardelletto ili cardellino: „Stieglitz; ein unbeständiger Mensch“ – češljugar, nestalan čovjek. Vjerojatno aluzija na komunističkoga političara Edvarda Kardelja (1910.–1979.).

³³ Edvard Kocbek – vidi gore P 552.

³⁴ Janez Evangelist Krek (1865.–1917.), slovenski političar, teolog i publicist.

³⁵ Josip Vidmar (1895.–1992.), slovenski književni i kazališni kritičar i političar.

ob priliki nekaj materiala od Marije Bistričke³⁶ dalje – pošljem do zadnjih mesecev, odkar je nastopil globok mrak.

Hrvatska, Bosna, Srbija – postale so vsakdanje – niso mi več tista čudovita poezija – Naj Vam je Božič srečen in Novo Leto blagoslovljeno.

Od srca Vas imam rad.

*Bodite z Bogom! Vaš Plečnik
9. XII. 45.*

In illo tempore³⁷ „iztrugal“ sem na Žalah dosti veliko molivnico. Želel sem da bi se tam dnevno maševalo. Postavili smo vanjo precej dragocen, skoraj kompleten oltar s tabernaklom*. Doslej se v njej še ni molilo, ne maševalo. Ta molilnica naj se odslej preuredi – morda že preureja – v krematorij*.*

³⁶ Marija Bistrička – proširenje crkve i hodočasničkog kompleksa s Križnim putem (1942./43.). Zbog ratnih prilika i nekih nepovoljnih arhitektonskih preduvjeta projekt nije realiziran.

³⁷ In illo tempore (lat.) – U ono vrijeme.

[17. XII. 1945., razglednica; motiv: Puk u Jajcu]

(Bosna) Jajce: Franjevački Samostan

– 17. XII. 1945.

Gospodine profesore,

Živ sam i zdrav sam. Kod nas je mali snijeg ali velika studen.

Iskrene čestitke Božiću i novoj godini 1946.!

Vaš odani:

Fr Josip Markušić

P. S. Na slici je puk u Jajcu pred crkvom sa svojim župnikom, čini mi se iz god. 1939.)

1946.

562.

[20. II. 1946., pismo]

Velečstiti gospod!

Po dolgem presledku Vas pridem zopet prisrčno pozdraviti. Morebiti sem Vas v poslednjem mojem užalil z nejasno izraženo opazko zadevno Vaše domovine. Vedite da jo ljubim danes kot sem jo včeraj. Sam pa vem da jo je nemogoče očitovati, ohraniti v njenem prvotnem, nedolžnem nam tako čudovitem stanju –

O vsem drugem danes ni govoriti. Bodite z Bogom Vaš Plečnik

20. II. 1946.

[24. II. 1946., pismo, 1 list]

Jajce, dne 24. II. 1946.

Dragi moj i dobri gospodine profesore!

Primio sam Vaše pismo pred Božić, pisano 9. XII.; i danas pisamce koje napisaste 20. ov. mj. Kad sam pročitao kako se bojite da ste me u predzadnjem pismu moguće uvrijedili, moro sam iznova potražiti i čitati: da li zbilja niste?! – Pa niste! Ali ni onda nisam to mislio.

Kad bi se sastali da pričamo bojo bih se da sve govorim, jer nema ih puno s kojim se slažem. Vremena i ako nisu dobra, ne vjerujem da su bolja mogla doći! Jer bi teško bilo dokazati da za ovaj oganj i od nas mnogi nisu snosili granje na hrpu; a za ovu neku društvenu kemiju sastavljali elemente! Napokon bih mogao i ovo mirno gledati, da se svako vrijeme istrče u svom stoljeću. Bog je upravljač! Nu kad je govor o meritum ocjene, nisam za to da se bolja vremena žale, već da se radi za bolje! Mi smo božiji radnici. Ali držim se drevne helenske nauke iz priče o Anteju¹. On je sin matere Zemlje, i nitko ga nije mogao savladati, čim bi se upro nogama o zemlju. Jedino se Herakle² dosjeti tajni: te je, prema kiparu Praksitelu³, izdigo Anteja sa zemlje u zrak i na taj ga način zadavio.

Slušo sam od ljudi koji se broje pametni, a danas „ispravni“, kako govore: kad „naši“ moradoše bježati iz tog i iz tog mjesta, vidio sam da propadosmo! Koji, velim mu ja, naši?! – Kaže: Nijemci! Ti se ne opiru nogom o zemlju, i k njima se, ko medvjedu u gajbi, ne smije bez gvozdene šipke!

Ja sam za to da se za ideale borimo na svojoj zemlji, sa svojim, pa i proti – svojim! Ali nikad s koljačom ni s tuđinom, bio on pravi tuđin ili samo – naš!

¹ Antej, u grčkoj mitologiji sin Posejdonov i Gejin, nepobjediv; svladao ga Heraklo koji nije dopustio da u borbi dodirne zemlju od koje je on crpio snagu. Prizor često prikazivan u antičkoj umjetnosti.

² Heraklo (lat. Hercules), u grčkoj mitologiji polubog, personifikacija nadljudske snage.

³ Praksitel, grčki kipar (IV. st. pr. Kr.).

Svršujem pismo, ali nadomećem da bih rado imo Vaše radove od početka nacionalnog mraka do danas; i k tome kopiju beogradskog „Vrta Gethsemani“⁴, sa legendom koja razjašnjuje.

Primate pozdrav od onog koji Vam je uvijek odan!

Fr Josip Markušić

P. S. Ja imam domovinu, ali u srcu je nosim⁵ od 1941. zakletu i neporočnu!

⁴ Riječ je o detalju iz Plečnikova cjelovitog uređenja beogradske crkve sv. Ante iz god. 1936. U pismu fra Eduardu Žiliću Plečnik je 14. XI. 1956. pisao: „Svojčas, ko si nisem znal več pomagati, strnil sem križev pot v eno nišo ter jo poimenoval Getsemani.“ Fra Eduard Žilić (1905.–1971.), gvardijan i župnik u Beogradu od 1945. do 1964.

⁵ Ja domovinu imam, tek u srcu je nosim..., početni stih iz pjesme „Moj dom“ Silvija Strahimira Kranjčevića (1865.–1908.).

[4. III. 1946., pismo]

Predragi moj gospod!

Ne mislim o sebi dobro ne o svojem delu – vseeno Vas hočem postopoma seznaniti z enim ali drugim, rojenim med vojsko.

Danes pošiljam Vam prvo zbirko – to se pravi da nameravam poslati še katero, ako ne pride kaj vmes.

Marija Bistrička⁶. Dva kompletna exemplara projekta poslal sem svojčas g. arcivescovu v Zagreb⁷, en exemplar Dr. Steletu⁸, Vam pa pošiljam kopije samo poglavitnih planov, tudi kopije planov za galerijo križevega pota ter razporeditev in oblike delov sv. krunice niso pošiljki pridejane. Torej nima nikdo drugi tozadevnih načrtov – NB. se tudi nikdo zanje zanimal ni.

Župna cerkev v Mostah = periferija Ljubljane⁹ – z zvonikom ki obsega ob enem uradne prostore in stanovanja duhovenstva. Projekt bil je dokončan par mesecev pred „izbruhom“ II. Jugoslavije – potem je župnik pobegnil in stvar ostane hvala Bogu samo na papirju – Brigal sem se da bi bila izdana lepo izvagana propagandna knjiga s projektom – pa kat. tiskarni se je bolj mudilo dobičkanosne nemške letake etc. Danes se v isti tiskarni fabricira „Ljudska pravica“¹⁰ etc. Tudi ta projekt je prišel v roke pobeglega moščanskega župnika¹¹, pobeglega našega episkopa¹² in Dr. Steleta. Sedaj je prilika da ga dobiste še Vi – ne v presojo – dosti jasen sem si o njem,

⁶ Marija Bistrička – vidi gore P 560.

⁷ Alojzije Stepinac.

⁸ France Stelè – vidi gore P 171.

⁹ Plečnik je 1944. izradio monumentalni projekt crkve Sv. Obitelji u mjestu Moste, ali je izvedbu projekta omeo rat.

¹⁰ *Ljudska pravica*. Tednik za gospodarstvo in prosveto, počeo izlaziti u Lendavi 1934. god. kao glasilo Komunističke partije Slovenije; list izlazio s prekidima do 1941. god. Od 1943. izlazi ponovno, od 1945. kao tjednik. God. 1959. list je zajedno sa *Slovenskim poročevalcem* prešao u novine *Delo*.

¹¹ Ime nije poznato.

¹² Gregorij Rožman (1883.–1959.), preminuo u emigraciji, u Clevelandu, Ohio.

ampak kot novo vez našega lepega prijateljstva! Opisovanje planov opustim – za boljše razumevanje napišem nanje kratke poznámke. Dragi moj gospod – živimo v mraku. „Pred samim Bogom istinitem kum kuma svoj‘ga pred sodnike tira – brez vere in brez čiste duše, oglobi, privedši lažne svedke, kuma krščenega – brat brata na dvoboj kliče, sestri brat sestra več ne reče – Zaprta sedmera so nebesa, neče več dežja biti iz oblakov, ne dežja plahega ne rose tihe, ne sijajne mesečine nočne – neče roditi vino ne pšenica – niti za cerkve sveto liturgijo polno časa trojih let –“

Velja tudi meni – Nikdar ni bilo polno – odslej je vse pusto in prazno – pa neka bodi tudi za to: Bogu hvala.

Bodite mi prisrčno pozdravljeni.

Vaš Plečnik

4. III. 46.

[12. III. 1946., pismo, 1 list]

Jajce, dne 12. III. 1946.

Gospodine profesore,

Javljam da sam primio Vaše pismo od 4. ov. mj., a isto i smotak nacрта, koje međutim još nisam proučio. Vrlo sam Vam zahvalan na svemu ovome!

Sad ću Vam samo dvoje pisati. Prvo Vam čestitam imendan! Neka Vas Bog po zagovoru Sv. Josipa uščuva zdrava i raspoložena, koje[g] ste uvijek djelotvorno i vjerno slavili!

Jedna mati, kako pjeva hrvatski pjesnik, pitala svog „školovanog sina“: „Znaš li, sinko, suza što je?! Pitala me moja mati. Klor-natrije i fosfati. Eto, majka, suza što je!“¹³ Ali suza je daleko nešto više, nego li samo klor-natrije i fosfati! Ja razumijem teškoće, ali im se ne predajem, nego velim: udri sila na silu, optimizam na opasnosti?

Ima opet druga bosanska priča, kako je jedna ptica za vrijeme kiše pjevala, a za vrijeme sunca plakala. Pitali su je: zašto pjeva kad kiša pada, i zašto plače kad sunce sije? Odgovorila je: kad kiša pada nadam se lijepu vremenu, zato pjevam, kad sunce sije bojim se da kiša ne udari, stoga plačem!

Sigurno će se razvedriti obzorje: rodit će vino i pšenica. Cvičeka* ćemo skupa piti!

Mi smo iskreni i vjerni prijatelji: „kaj nam pak moreju“[!]?!

Primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

P. S. Prilažem nešto o arhitekturi.¹⁴

¹³ Pjesma S. S. Kranjčevića „Portret“: Znaš li, sinko, suza što je? / „Znam: prvo je u njoj voda, / Klornatrije i fosfati. / A budala moja mati / Po odaji mrsko hoda, / Kad joj pričam, suza što je!“

¹⁴ Ing. Vladimir Ugrenović: Životni zadaci arhitekture i problemi naše tehničke nastave. Izgradnja novih kadrova narodne inteligencije, u: *Narodni list* (Zagreb, 10. III. 1946.), br. 242.

[30. III. 1946., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod!

V času med najinim godom in Veliko nočjo dobite – upam – mojo drugo pošiljko del izmed dosedanjih vojskinih let.

Izbral sem najznačilnejše liste projektov in drugih študij. Je mnogo manjšega še tu – tudi velikega n.pr. regulacija Ljubljane etc. Vendar mislim da prikazuje poslano dovoljno vse hotenje – Ne zanikam da je v gesti prijateljstva ki jo priča moja pošiljka tudi nekaj nečimernosti ali – ne sramujem se je – Sem in tje, od početka Svobode pa do danes poskusim še kaj malega ustvariti – ali celotno vzeto sem se sprijaznil s koncem. Bogu sem dolžen potožiti se – pa tudi hvaliti Amen. Za god Vam nisem pisal – spominjal sem se Vas in Vam želel kot vedno vse zdravje in zadovoljnost. Naj velja enako tudi za slučaj da bi Vam pravočasno ne poslal velikonočni pozdrav

Drugo ne kaže mnogo razgovarjati – Včas se čudim da duhovščina tako malo seznanja z modrostjo, z mislimi, z izreki iz sv. Pisma Stare Zaveze – enako z listi sv. Pavla etc. ki naj bi se silno počasi in razločno ljudstvu brali – Bodite mi prisrčno in spoštljivo pozdravljeni! Vaš Plečnik

30. III. 46.

*Chrám tvé duše, převyšující spanilé
nebeské síly, stal se božím, kterážto jsi
nosila v svém životě – panenska hora
přesvatá – našeho Boha –
iz starih – najstarejših na Athosu –¹⁵*

¹⁵ Izvor molitve ili zaziva nepoznat. Prijevod iz češkog glasi: Hram tvoje duše, koji nadilazi blage nebeske sile, postao je hramom Božjim kojega si, Boga našega, ti nosila u svome životu – djevičanska goro presveta. Iz starih – najstarijih [otaca s gore] Atosa.

[29. IV. 1946., pismo, 2 lista]

Jajce, dne 29. IV. 1946.

Gospodine profesore,

Evo me da Vam se javim kad sam sve ostale poslove posvršavo. Šutio sam za Uskrs, jer sam bio zabavljen agrarom, ali i velikom svetkovinom. Rekao sam u propovijedi: „Veselim se Uskrsu, jer gledam da je Vaša vjera uskrsnula, savjest se probudila i ljubav prema svetoj Crkvi utvrdila! Nemojte se bojati!“ (Ego sum, nolite timere!¹⁶)

Primio sam Vaše pismo, a onda i planove, te ne znam kako sam mogao do danas čekati, da Vam se zahvalim?! Zaista je to velika ljubav i povjerenje!

Sada ću Vam nabrojiti drugu pošiljku, o prvoj drugiput:

1. Drveni Gospin oltar*, optočen tombakom*, jednostavan je i držim jevtin, te mi se veoma sviđa. Ona Gospa, to je moja „Dragost Sunčana!“

2. Sv. Josip: Jaslice! Budući je to pučka pobožnost, i franjevačka, nije li moguće da tu dođu i omiljele figurice?! Dijete sa pridodanom svjetlošću kao žiškom (Et lux in tenebris lucet!¹⁷) i ~~nekom skupinom~~ volio bih neku skupinu Sv. Frane, koji je taj božićni oblik svečanosti prvi počeo!

3. S. Ignacije: pogoden i značajan! Bolji je za današnje vrijeme nego za prije! (Timorem Domini docebo vos!¹⁸)

¹⁶ Ego sum, nolite timere! (lat.) – Ja sam! Ne bojte se! (Iv 6,20).

¹⁷ Et lux in tenebris lucet! (lat.) – I svjetlo u tami svijetli... (Iv 1,5) Riječ je o oltaru sv. Josipa koji je Plečnik nazvao jaslice. Namijenjen je bio za crkvu sv. Ćirila i Metoda u Ljubljani. Naert je datirao s 29. III. 1945.

¹⁸ Timorem Domini docebo vos! (lat.) – učit ću vas strahu Gospodnjem (Ps 34,12). Plečnik je u studenom i prosincu 1944. izradio više studija za oltar sv. Ignacija u isusovačkoj crkvi sv. Josipa.

4. Kongresni trg i Odeon¹⁹: rekao bi pak [Alojzije] Vodnik „Velika reč!“ Žalim Periklesa²⁰, da to ostvari, kao unicum Jugoslavije! Treba novaca, ali bi se isplatio; nu to samo Perikles znade i uviđa!

5. Gl.[azbena] Matica²¹: to je bilo evropsko pjevačko društvo, što je sada, ne znam! Ako je sada što je bilo, znat će da izvede tu stvar: za školu arhitekture dalekim zemljama! Kad bih bio arhitekt samo bi[h] pravio, ili ubacivo, rotunde i kvadrate!

6. Oltar Sv. Ćirila i Metoda: jedino se tako oni sveci mogu predstaviti! Kako je krasno pismo glagolica?! Ali to bi više spadalo u Zagreb!²²

7. Crkvice na Žalama²³: dopada mi se vanjsko zidanje, kao i unutarnji raspored. Narod, oltar, sakristija*, katafalk* – dolično ujedinjeni: Kršćanska „Zajednica Svetih!“ Koji vjeruju ti ne umiru, a mi živimo od njih – po njima!

8. Osijek²⁴: bojim se da će zakasniti! Onaj tanki i visoki zvonik poviješću je opravdan za to mjesto.

9. Općinske kuće: značajne nevolje naprednog vremena!²⁵ Vi ste sretniji u svojoj kućici s baščom i slobodicom, nego da imate apartmane u nebotičniku, u svemu plaćene! Tko nema svoje zemlje i kućice, proletaire je, i

¹⁹ U veljači 1944. Plečnik je radio na nacrtu koncertnog zdanja Odeona koje bi ispunilo istočnu stranu Kongresnog trga i parka Zvezda.

²⁰ Perikles – dr. Juro Adlešič, bivši gradonačelnik Ljubljane.

²¹ Ljeta 1945. Plečnik je projektirao novu zgradu Glazbene matice na Erjavčevoj cesti.

²² Plečnik je više godina radio na oltaru sv. Ćirila i Metoda kao dozidak crkvi sv. Krištofa. Kada Markušić spominje glagoljicu, misli na varijantu iz studenog 1944. Nakon rata crkva je razrušena i na drugoj lokaciji postavljen je samo njezin nekadašnji dozidak koji je postao crkva sv. Ćirila i Metoda. Za tu crkvu Plečnik je zamislio nešto drukčiji glavni oltar.

²³ Pod crkvicom na Žalama misli se na glavnu kapelicu s katafalkom i baldahinom ispred kapelice. Vjerojatno je riječ o nacrtu od veljače 1940. god.

²⁴ Plečnikov plan monumentalne isusovačke crkve Srca Isusova u Osijeku. Uz crkvu je trebao biti sagrađen i polukružni samostan te konvikt. Ratne 1944. god. postavljen je temelj za crkveni zvonik. Nedovršenu crkvu srušile su komunističke vlasti 1948. god. i na tome mjestu izgradile gradsku tržnicu. Usp. Damir Svoboda: *Mrlja na obrazu grada. Gradnja i rušenje Svetišta Srca Isusova na Gajevom trgu u Osijeku*, Osijek, 2000.

²⁵ Riječ je o pokusu socijaliziranoga naselja za koje bi mjesna općina podigla krov pod kojim bi si svatko lako izgradio dom (1943.–1944.). Na taj način Plečnik je pokušao predgrađe Krakovo sačuvati od visokih gradnji.

jedva da može biti član naroda, ali redovito nije! Stoga bih i ja provodio agrarnu reformu, m̃a ne oduzimanjem zemlje iz principa, nego u smislu silenja da se korisno i najbolje obrađuje!

10. Supra Petoviensem²⁶: Kome bi to imalo biti?!

A sada primite srdačan pozdrav od vjernog i odanog štovatelja!

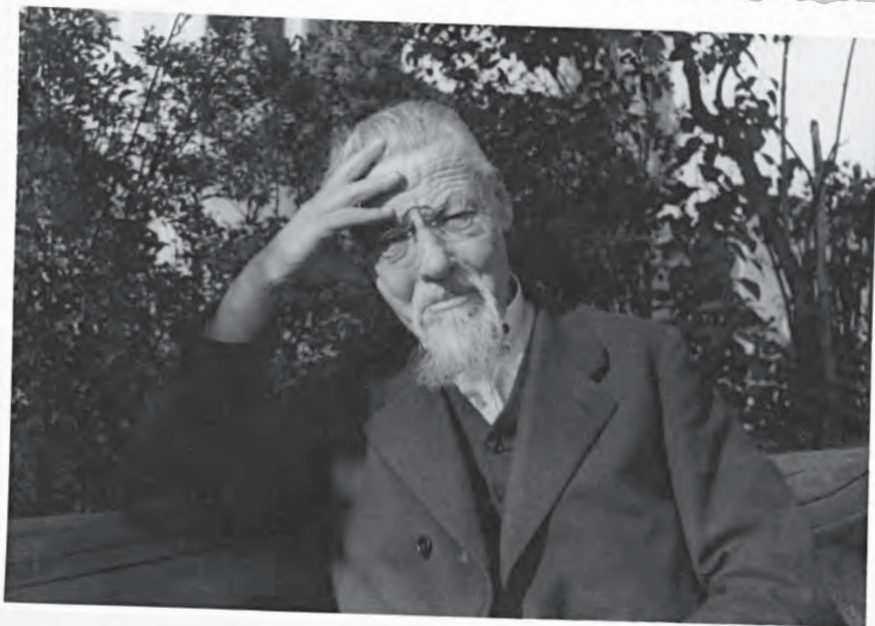
Fr Josip Markušić

²⁶ Supra Petoviensem (Petovia = Ptuj) – misli se vjerojatno na nacrt za nadstrešnicu nad arheološkim ostacima na ptujskom gradu koje se tada pogrešno smatralo praslavenskim svetištem.

[V. 1946.]

[Plečnikova fotografija; pozadi:] *Nenaročeno fotografiral meseca maja*
*O. Jos. Aljančič o.s.f.*²⁷

[Markušić nadopisao:] 1946

²⁷ O. Jožef Aljančič (1893.–1958), slovenski franjevac.

[3. V. 1946., razglednica s crkvom na Rakeku]

Velečastiti!

Pred Uskrsom poslal sem Vam še drugo, zadnjo rolo kopij različnih arh. del – Prosim Vas za blagovoljivo kratko poročilo če ste to rolo prejeli. Pristrčno Vas pozdravljam želeč Vam vse dobro. Bodite z Bogom! Plečnik

Ljubl. 3. maja 46

[20. VI. 1946., pismo]

Velečastiti in dragi gospod!

Po večmesečnem presledku prihajam pozdraviti Vas. Dvoje možnosti more biti vzrok našega molka: morda ste, kar Bog varuj, bolni ali pa v političnih neprijetnostih – ali pa, da sem Vam jaz s kakšno besedo razžalil – Če to – potem verujete, da to več nego nehote! S tem zaključujem, kajti v teh časih pisati, razpisati se, ne kaže. Nič zato. Pri enakem stališču si vsakdo prede svoje misli v podobno smer; ob nasprotujočem pa itak ne bi bilo sporazuma. Naj je tako ali onako – naju oba sigurno veže prej ko slej, sladka, zlata vera da smo vsi v božjih rokah!

Prisrčno se Vas spominja in pozdravlja udani Plečnik

20. junija 1946.

*Da ne pozabim: silno izčrpani Perikles
odpotoval je še pod ital. okupacijo
na zdravljenje v Tirolsko, kje živi danes,
nimam pojma – Letos bil je v odsotnosti
obsojen na zapor in odvzem vsega premoženja –²⁸*

²⁸ Komunističke vlasti su župana dr. Juru Adlešiča (Perikles) 16. ožujka 1946. osudili u odsutnosti na prisilni rad od godine dana i oduzimanje građanskih prava u trajanju od pet godina.

[27. VI. 1946., pismo, 1 list]

Jajce, dne 27. VI. 1946.

Gospodine profesore,

Vaše drago mi pismo od 22. ov. mj. primio sam jučer. Ja sam zdrav i miran, i ni u čem me niste razalostili ili uvrijedili. Svi smo ovdje u samostanu i okolici zdravo i mirno od 1941. do danas. Ima teškoća, ali i zvanje nam je da budemo glavnja u oganj Crkve, za progres i dobro čovječanstva! Naprotiv, brinuo sam se da niste Vi bolestan?!

Primio sam dvije pošiljke planova, i sa drugom pošiljkom Vaše drugo pismo. Ja sam Vama dosta opširno pisao i odgovorio u pismu od 29. IV. Izrazio sam svoje poglede na Vaše stvari: Drveni Gospin oltar* s tombakom*; Sv. Josip i Jaslice; Sv. Ignacije; Kongresni trg i Odeon*; Glazbena Matica; Oltar Sv. Ćirila i Metoda; Crkvice na Žalama; Osijek; Općinske kuće.²⁹ Ali izgleda mi da toga pisma niste primili, i ono bi prvo dosad bilo koje nije došlo. Žao mi je ako zbilja nije došlo; ne toliko radi samog pisma, koliko iz razloga što je to uopće postalo moguće kod točne i razgovijetne adrese i povratnog naslova, da se pisma gube!

Neki Ing. Janžek³⁰, Slovenac, inače zagrebački đak, molio mi je planove da se – osvježi!

Ja uvijek na Vas mislim, i na Vaše stvari, pa mi je to jedan od uzroka da sam vedar i raspoložen, optimist. Čitam da je Vaša vlada votirala 100 milijuna dinara za uređenje Ljubljane.³¹ Ja ne mogu izgubiti vjere u Slovence!

Primito srdačan pozdrav!

Vaš odani:

Fr Josip Markušić

²⁹ Vidi gore P 567.

³⁰ Ime i osobu nije bilo moguće identificirati.

³¹ Ovaj podatak nije bilo moguće provjeriti.

[1. VII. 1946., pismo]

Moj dragi veličastni gospod!

Danes 1. VII. prejel sem Vaš dopis z dne 27. VI.

Močno obžalujem da pismo od 29. IV. ni prišlo.³²

V šolo hodim še dnevno za par ur – nekoliko na razpolago mladini, nekoliko v napotje drugim. Mladina bila bi Likurgu³³ v radost. Nekje v naši LRS³⁴ hoteli so graditi veliko bolnico. Ker bi po kalkulaciji prišla ena postelj okroglo en milijon – je treba zadovoljiti se z naméro. Nekdo od tu priglasil se je nekam v Dalmacijo na letovanje. Od tam dobil je odgovor naj nikar ne pride, ker je vsa občina še v žalovanju Ljubljanci so bolj lahke vesti – tu je smeha in plesa in radosti zvrhoma.

Neznani mi g. Janžek³⁵ more se ob mojih stvareh dobro „osvežiti“ – brez besed so, néme – črta za črto na papirju – „Zdaj smo delo dokončali – da bi tudi dobro spali“ pravi otroška pesem. Med ratom smo, hvala Bogu, radili mi, sicer; res, v prazno – sedaj in danes morejo in neka radijo drugi – makar udarniško! Za moj tihi záton bodi gospodinu Bogu vsa hvala ki naj tudi Vam povrača prijateljstvo in ljubeznjivost

Spoštljivo in najprisrčnejše Vas pozdravlja

udani Plečnik

³² U Plečnikovej korespondenciji ovo pismo se ipak sačuvalo!

³³ Likurg (starogrčki Λυκοῦργος), legendarni spartanski zakonodavac.

³⁴ LRS = Ljudska republika Slovenija.

³⁵ Vidi P 571.

[20. VII. 1946., pismo, 1 list]

Jajce, dne 20. VII. 1946.

Gospodine profesore,

Žao mi je da se iz moga pisma od 29. IV.³⁶ netko uči čitati, i ako ne misliti!

Udarnički se može cesta praviti, to je moja teorija; ali se ne može kopati bašča, jer ne će biti kupusa!

Želio bih znati, šta je dosada sa Odeonom* i Glazbenom Maticom, a šta sa Jaslicama?

Sv. Josip s Jaslicama! Budući su Jaslice prostodušna pučka pobožnost, k tome po izvorniku čisto franjevačka, s Vašim nacrtom Sv. Obitelji bi li moglo doći i nešto franjevačkog, te je li predviđeno da se ipak smjeste tamo i uobičajene figure božićne noći, nekupljene na „dućanu“, sa električnim žiškom („Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehendunt“ – Iv. I., 5.³⁷)?!

Nikad se nisam usudio pitati, ali mi je neobično drago, da ipak idete u školu! Ništa Vaše nije propalo, ne može i ne će propasti – ni rad ni namisli! Naprotiv, sad će se vidjeti da je dobro!

Šta mi je s Božom [Pengovim], s kamenorescima kod [Alojzija] Vodnika i dobrom braćom bravarima³⁸?! Šta je s Begunjama i s „betonirkama“³⁹? Na koliko je osuđen Perikles⁴⁰?

U mislima na Vas ja sam optimist, te primite pozdrave u zaklonu Vašeg Tusculum-a*!

Fr Josip Markušić

³⁶ Vidi gore *P 567*.

³⁷ Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehendunt (lat.) – I svjetlo u tami svijetli i tama ga ne obuze. (Iv 1,5)

³⁸ Braća Alojz i Rafael Žmuc, pasari.

³⁹ Betonirke – vidi gore pismo od 3. IV. 1942. (*P 551*).

⁴⁰ Vidi gore *P 315*.

[26. VII. 1946., pismo]

Moj dragi velečastiti gospod!

Ob boljšem spominu mogel bi Vam zanimivosti praviti o sestrah. Begunjska prednica, S. Kerubina⁴¹ obišče me vsake kvatre in mnogo pové. Pod nemško okupacijo ostala je ona in nekaj sester precejšnji čas v kaznilnici, ter bile priče mučenja in odhoda talcev v smrt. Po intervenciji celovškega škofa⁴² je bil presbiterij kapele zazidan, separiran; posameznosti pa rešene /: uvidimo :/ v Ljubljano. Znatno dobo bila je S Kerubina zaposljena v Ljub. kaznilnici to je sodišču – kjer so sestre mnogo dobrega storile – Bile so odslovljene že po Nemcih. Več sto sester živi sedaj med svetom, doma na podeželju etc. Preostale živé stisnjene v večnem strahu deložacije.*

V Plutarhu, v Tezeju, sem bral o pravljичnem antičnem „Raubritterju“⁴³ ki je svoje žrtve moril s tem, da je svojo glavo butnil v trebuh nesrečnežev. Plutarha životopis Lykurga⁴⁴ mislim je tačas vobče vreden vnimanja. Božo [Pengov]. Zadnje leto že transferirali so ga Germanci v Nemčijo. Zaposlili so ga v neki keramični tovarni kjer se je mnogo priučil. Po vrnitvi me je obiskal, od tedaj ga še nisem videl. Vém da je bil imenovan profesorjem na novi šoli za umetno obrt, ki pa še ne funkcioniira. V kolikor vem je bil on vneti aktivist in je bajé še danes med vidnimi Ofisti⁴⁵.

Dokončenje že pred vojno naročenega oltarja za Zagreb ter kakšno manjše delo, deloma tudi navada so bili vzrok da obiščem tedensko ali štirinajstdnevno enkrat kamnoseke – konečno, edini moj sprehod daljši kot z doma v šolo. Malo je tam klesarjev. Peter⁴⁶ uglablja svetniško vdano in*

⁴¹ S. Kerubina Pance, sestra milosrdnica.

⁴² Joseph Köstner (1906.–1982.), biskup biskupije Celovec (Gurk-Klagenfurt) od 1945. do smrti.

⁴³ Raubritter (njem.) – barun razbojnik.

⁴⁴ Plutarh (oko 45. – oko 125.), grčki antički pisac. U njegovom djelu *Bioi parallēloi* (οἱ βίοι παράλληλοι, *Vitae parallelae*, „Paralelne biografije“) sadržani su, između ostalih, i životopisi legendarnog atenskog kralja Tezeja i spartanskog zakonodavca Likurga.

⁴⁵ Ofisti – pripadnici Osvobodilne fronte.

⁴⁶ Peter Toneh, suradnik Alojzija Jankoviča. – Vidi gore P 348.

pokorno črke v kamen – ki jih potem čas izbriše, oslepi – kajti vse na svetu je minljivo /: edino človeška neumnost je večna, bi pridejal slov. pregovor :/ Pred leti že odprlo se mi je, kako nobena žival ne sebi ne svojim ne ustvari ne hiše , ne obleke i.t.d. z upoštevanjem posebnosti druga ali družice – Na to misel sem se spomnil ondan bravši v neki češki knjigi, da je edino človeku dan dar razgovora z Bogom – molitev. Lepa misel! V istem odstavku one knjige bral sem tudi češko narodno otroško jutranjo molitev ki pravi, po moje poslovenjena: Vodo na roké – Jezusa na srcé – Matrer Božjo na pomoč – da bi me varovala dan in noč. –

Lansko poletje, ko je bila še tehnika okupirana⁴⁷, izpraznil sem pri meni verando, postavil v njo mize za mize 5. studentov – v nadstropje naselil dva jaz, delovodja, motal sem se v moji spavaoni. V samoti in zelenju bili so mladci radi. V šoli je šlo potem „takž. jakž“ – do velikega nemira ki je sedaj pred odhodom v Brčko⁴⁸ in dugam. Vse je za nekaj dobro, pravi pregovor – zato bo tudi to in še marsikaj druž‘ga –

Tako je povedal neki nemški arhitekt, stopivši iz umetn. razstave: čez tisoč let rekli bodo da so v letih 1900 in dalje hodili oblečeni samo vojaki – Za nocoj dost. –

Dan Pozneje. Pišem križem kražem. Vedno sem se otepal pisanja – sedaj mi postaja to nekako odveč – Neka mi je to opravičitev. Tale reskavi papir žere pero kot brus. Dobil sem gakot honorar za plane spavaone detailirane od inženirja, zaposljenega v tovarni za papir⁴⁹

Zadnji čas rodil sem idealprojekt centralne cerkve⁵⁰ – mislim da dobro stvar fantastična – Študija nič več, nič manj. Morda Vam ob priliki pošljem stvarco. Duševno vzeto je v meni občas še kakšna iskra ognja – telesno vzeto pa propadam. Nič zato

⁴⁷ Stara tehnika, to jest tehnički odjel slovenskog Sveučilišta koji je projektirao i gdje je predavao Plečnik; za vrijeme rata zaposjeli su ga Nijemci, nakon rata nije bilo moguće u njemu ponovno početi s predavanjem.

⁴⁸ God. 1946. omladinske radne brigade su bez potrebne mehanizacije gradile prugu Brčko – Banovići; u toj akciji sudjelovalo je mnogo slovenskih studenata.

⁴⁹ Riječ je o Demeteru Prelovšku (1913.–2005.), inženjeru zaposlenom u tvornici papira, inače sinu ing. Matka Prelovška.

⁵⁰ Nije jasno na koju se crkvu misli.

Mat – černa zemlja pjejo

Njih pjejo pa drevéša,

Studence pije morje

= Vodnik⁵¹

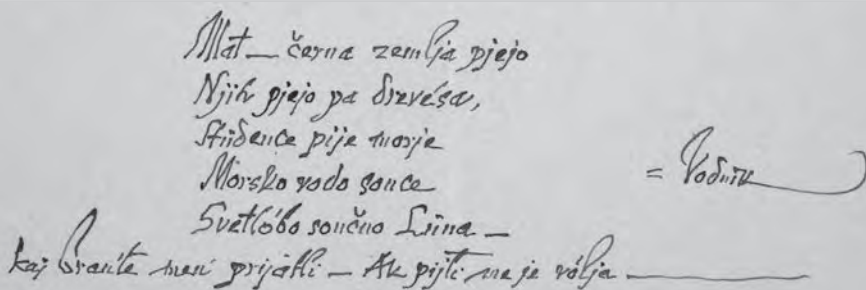
Morsko vodo sonce

Svetlóbo sončno Luna –

kaj bran 'te meni prijatli – Ak pijti me je vólja –

Spoštljivo in pristrčno Vas pozdravljam stari grešnik Plečnik

na dan sv. Ane⁵² 1946.

Mat – černa zemlja pjejo
 Njih pjejo pa drevéša,
 Studence pije morje
 Morsko vodo sonce
 Svetlóbo sončno Luna –
 kaj bran 'te meni prijatli – Ak pijti me je vólja –

= Vodnik

⁵¹ Valentin Vodnik (1758.–1819.), slovenski svečenik i pjesnik.

⁵² Blagdan sv. Ane 26. srpnja.

[27. VII. 1946., pismo]

V včerajšnjem pismu, velečastiti, pozabil sem odgovoriti še zadevno Periklesa⁵³. Ne mogu Vam povedati kje je, kaj počenja od česa živi v tujini. V bližini Brezij⁵⁴ nakupil je zemljišče, obsežno in krasno na ploščadi nekega hriba – kučo kmečko prezidal in opremil – vrt obsadil s tisočmi jablan etc. kar mi je sam pravil, obljubljač da mi vse to ob priliki razkaže.

Odeon⁵⁵ in Glasbena akademija⁵⁶ – nikdo zanje ne vé niti ima željo plane videti. Jaz sam se vsega, ne tega ne onega ne družga vobče ne spominjam. Živim, z besedami moje ranjke matere povedano, kot teliček tja v en dan. Kakor že povedano hodim še po nekoliko v šolo – /: v ateljeju mi ni prijetno, ker je sedaj tam tudi moj pomočnik, asistent – odnosno skoraj že docent⁵⁷ :/ Koliko časa me bodo v šoli še trpeli – uvidimo. Doma nekoliko rišem – vsaj pride vedno kakšen oltarček in podobno – nekoliko tudi modeliram etc. za menoj prazna preteklost, pred menoj potrpežljivost in usmiljenje gospodina Boga! Silno zanimivo je opazovati, kako se življenje človeka samo od sebe spleta in vozli – razpleta in izteka.*

Prisrčno in lepo Vas pozdravlja Vaš Plečnik

27. jul 46

⁵³ Perikles – Juro Adlešič.

⁵⁴ Brezje na Gorenjskem.

⁵⁵ U veljači 1944. Plečnik je radio na nacrtu koncertnog zdanja Odeona koje bi ispunilo istočnu stranu Kongresnog trga i parka Zvezda.

⁵⁶ God. 1945. Plečnik je izradio idejni nacrt za novu Glazbenu maticu u Gradišću u Ljubljani, ali je projekt ostao neostvaren.

⁵⁷ Janez Valentinčič (1904.–1994.).

[21. VIII. 1946., pismo, 1 list]

Jajce, dne 21. VIII. 1946.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaša pisma od 26. i 27. VII., u jednom od njih i Vašu fotografiju, na čemu Vam se od srca zahvaljujem; jer je svako Vaše pismo, kad dobijem, za mene događaj i buđenje!

Spomenuste da modelirate! Ako dobro to shvaćam, valjda ću i dobiti nešto od Vas od tog rada, u fotoreprodukciji. Ja ne mogu odustat od svoje Madone „Dragost Sunčana“, za koju bi mogla ispasti prilika da se izvede, a plan se ne pribavlja kad treba početi. Toliko tih zgodnih motiva ima već u „Vitruvius-u“! Kad bi došlo vrijeme da budete donekle odmorni, ali ne bez posla, ja bih Vam ponovno poslo razmjere njezina mjesta. Oh, Bože moj, ja sam nametljiv! I ona Madona na drvenom Gospinu oltaru*, optočenom sa tombakom*, slična je kako ja zamišljam „Dragost Sunčanu“!

Vaš je Sv. Ignacije⁵⁸ značajan i pogođen. Bolji je za sadašnje vrijeme nego za pređašnje i prošlo! (Timorem Domini docebo vos!⁵⁹)

Pozdravite i od mene S. Ker.⁶⁰ Stoga što je znala izraditi Begunje! Nije planova pravila, kao ni kamenorezačke radove, sve je drugi; ali badava je tambura gdje nema trzalice! Koliko li pjesama nije nijemih zbog toga?! Ako nisu i „Murke“⁶¹ prenesene u Ljubljanu, da odem po njih! Povukao bih i peristil iz Sv. Jerneja u Šiški!

⁵⁸ Misli se na nacrt oltara sv. Ignacija za isusovačku crkvu sv. Josipa u Ljubljani (vidi *P* 567).

⁵⁹ Dođite, djeco, i poslušajte me, / učit ću vas strahu Gospodnjem (Ps 34,12).

⁶⁰ S. Kerubina Pance, sestra milosrdnica, predstojnica.

⁶¹ Murke – vidi gore *P* 405.

Postale su, čujem, Sestre sirote!⁶² One su sad valjda oskudne, a sirota je tko o tuđem živi!

Ima ih ako šta ne urade, uradit će drugi. Vi što ne uradite izgubljeno je za vječnost!

Šta je sa misnom kapelicom na „Žalama“?

Primate moj veseli pozdrav! Meni ništa ne fali, nego da dođem k Vama na jedan kozarček⁶³, kraj najugodnijeg razgovora!

Fr Josip Markušić

⁶² Sestre milosrdnice su morale iseliti iz Begunja već za vrijeme njemačke okupacije 1942. godine, nakon rata bile su prisiljene na ponovno seljenje. Najprije su bile otpuštene iz odgojnih ustanova, zatim iz škola. U Ljubljani ih je nahuškana masa štoviše osudila zbog suradnje s okupatorom tako da su im bili zaplijenjeni kuća i sav namještaj. Postupno su ih otpuštali također iz bolnica, u proljeće 1948. u potpunosti. U montiranim procesima velik broj sestara bio je zatvoren. Godine 1954. oko dvije stotine njih radilo je u beogradskim bolnicama. Nakon osamostaljenja Slovenije vratile su se u svoju zemlju.

⁶³ kozarček (slov.) – čašica.

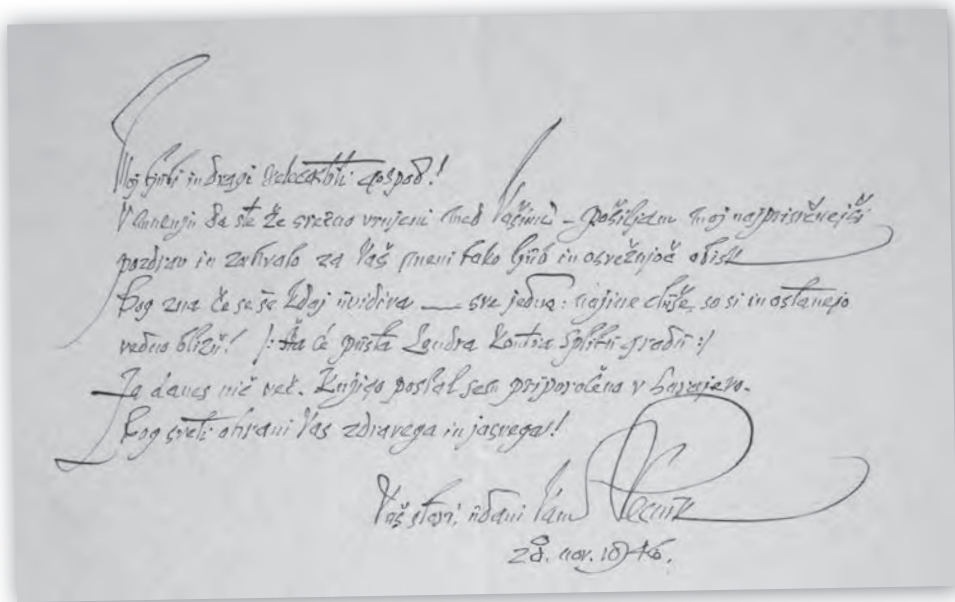
[28. XI. 1946., pismo]

Moj ljubi in dragi velečastiti gospod!

V mnemju da ste že srečno vrnjeni med Vašimi – pošiljam moj najprisrčnejši pozdrav in zahvalo za Vaš meni tako ljub in osvežujoč obisk. Bog zna če se še kdaj uvidiva – sve jedno: najine duše so si in ostanejo vedno blizu! /: Šta če pusta Londra kontra Splitu gradu :/ Za danes nič več. Knjigo poslal sem priporočeno v Sarajevo. Bog sveti ohrani Vas zdravega in jasnega!

Vaš stari, udani Vam Plečnik

28. nov. 1946.

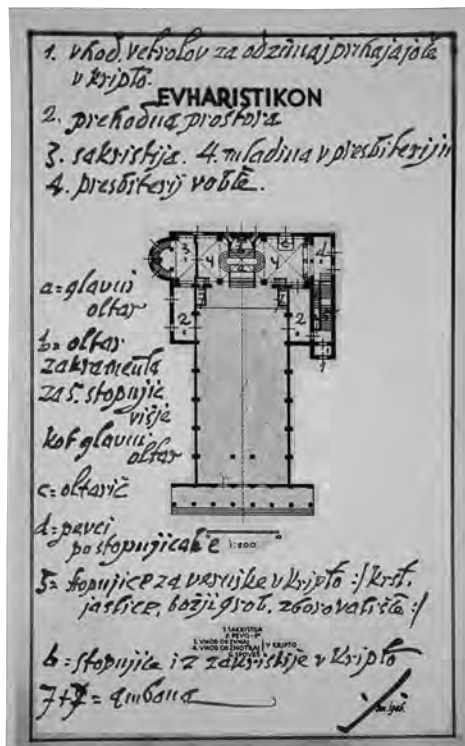
Moj ljubi in dragi velečastiti gospod!
V mnemju da ste že srečno vrnjeni med Vašimi – pošiljam moj najprisrčnejši pozdrav in zahvalo za Vaš meni tako ljub in osvežujoč obisk.
Bog zna če se še kdaj uvidiva – sve jedno: najine duše so si in ostanejo vedno blizu! /: Šta če pusta Londra kontra Splitu gradu :/
Za danes nič več. Knjigo poslal sem priporočeno v Sarajevo.
Bog sveti ohrani Vas zdravega in jasnega!

Vaš stari, udani Vam Plečnik

28. nov. 1946.

[XII. 1946., nacrt Euharistikona*]

1. vhod, vetrolov za od zunaj prihajajoče v kripto*
2. prehodna prostora
3. sakristija* 4. mladina v presbiteriju*
- presbiteriju*
4. presbiterij vobče
 - a = glavni oltar*
 - b = oltar zakramenta*
za 5 stopnic višje
kot glavni oltar
 - c = oltarič
 - d = pevci po stopnjicah
5. Stopnjice za vernike v kripto
:/ krst, jaslice, božji grob,
zborovališče :/
6. Stopnjice iz zakristije v kripto
7+7 ambona*

Barvana ploskev pomeni neko že obstoječo, betonsko, moderno cerkev v Mariboru⁶⁴. Ostalo je moj dopolnilni projekt

Vse je relativno. Pozdrav!

⁶⁴ Koncem 1946. Plečnik je izradio nacrt za proširenje kratko prije Drugog svjetskog rata izgradene župne crkve Presv. Tijela (Župnijska cerkev sv. Rešnjega telesa) i nazvao ga Euharistikon.

[23. XII. 1946., dopisnica; motiv: Vl. Becić, „Unašanje badnjaka u hrv. seoskoj obitelji u okolici Konjica, Hercegovina“. Naklada Hrvatskog kulturnog društva Napredak u Sarajevu]⁶⁵

(Bosna) Jajce: Franjevački Samostan

– 23. XII. 1946.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pismo s „risbom tovariša Jakaca“⁶⁶, ali sam šutio; jer s povratkom kući, 27. XI., ležim bolestan ne izlazeći iz sobe a da pred 5 – 6 dana ni iz kreveta. Sad sam dobro.

Čestit Vam Božić i porođenje Isusovo! Sveto njegovo rođenje bilo nam svima na spasenje!

Ugodno se sjećam našeg razgovora, i mislim na Vas.

Fr Josip Markušić

⁶⁵ Ova je karta adresirana na privatnu adresu! Prvo pismo na Plečnikovu privatnu adresu upućeno je 25. IX. 1945.

⁶⁶ s „risbom tovariša Jakaca“ (slov.) – s „crtežom druga [Božidara] Jakaca“. Božidar Jakac (1899.–1989.), slovenski slikar i grafičar, autor portreta Josipa Plečnika.

[27. XII. 1946., pismo]

Velečastiti in dragi moj gospod!

Malo priporočljivo je potovati v predzimnem času. Čudil sem se zato Vašemu pogumu, rekel bi brezoglednosti sebi naproti. Pa sada je več gotovo – vrnili ste se kući maladen. Ni čuda! Stik z ljudmi vsake vrste in lastnosti – prah, vlaga, mraz, hrana! Želim od srca da čim preje in polno ozdravite!

Nastopil je občuten mraz – meni starcu letos sila neprijeten. Dom moj je, ker prostostojječ, mrzel. Zidovje 45 cm debelo – kaj šele moderno zidovje debelo po 38 cm in še manj. Hiše naj bi se snovalo samo v zimi! Žal mi je, da nisem zapisal Vaše gledanje cerkva – vobče arhitekture v trenutku ko ste to izgovorili. Nekaj tako jasnega obenem krščanskega, se sliši redko, prav za prav nikoli – in to v tako kratkih besedah. Veliko dobro bi storili Vsem, ako Vaša spoznanja, pri dobrem počutku, dobri priliki, zapišete in daste natisniti – Marsikomu bilo bi v pomoč, pobudo, potrditev. Večini seveda ne. Večina podobna je Slovencem ki so rojeni racionalisti in zato oportunisti. To Vam pokladam na srce, opominjam – spominjam te dolžnosti.

Z Sarajeva do danes nisem dobil obvestila o prejetju knjige, dasiravno sem na priloženem lističu prosil za to. Morda se je izgubila – Kava. Poznate „sojo“? Iz Kine k nam presajena rastlina, koje plod je podoben grahu, malemu fižolu. Ljudje je nimajo radi kuhano kot jelo. Pražena je pa izboren pridevek kavi Fino mleto s šečernim prahom /: Staubzucker⁶⁷ :/ pomešano morete jo – seve v mali množini – uživati tudi nekuhano – okusa je čokolade ali pa kakaua. Ako jo že nimate, pustite jo spomladi nasaditi. Menda je silno redilna – mnogo maščobe. Obžalujem da Vam nisem stisnil v žep malo stekleničico s kavo, v prah zmleto, premešano z sladkornim prahom Na potovanju pride taka vedno prav. Prašek ki se ga splakne v ustih z vodo.

⁶⁷ Staubzucker (njem.) – šečer u prahu.

Tako, dragi moj gospod, sem se z vsakojakim pripovedovanjem izognil vsaki skušnjavi dotakniti se politike – ter morem z najljubeznivejšo gesto želeti Vam srečno novu godinu. Bog Vas ohrani, obvaruj pred vsem zlom – ostaniva si zvesta prijatelja vse do dne namenjenega nam življenja –

Vaš Plečnik

27. XII. 46

Tako, dragi moj gospod, sem se z vsakojakim pripovedovanjem izognil vsaki skušnjavi dotakniti se politike – ter morem z najljubeznivejšo gesto želeti Vam srečno novu godinu. Bog Vas ohrani, obvaruj pred vsem zlom – ostaniva si zvesta prijatelja vse do dne namenjenega nam življenja –

Vaš Plečnik

27. XII. 46.

1947.

581.

[7. I. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 7. I. 1947.

Gospodine profesore,

Zahvaljujem se na lijepom pismu od 27. XII., te Vam uzvraćam čestitke za novu godinu 1947. stihom narodne pjesme: „Sve nam sretno i veselo bilo, i milome Bogu pristupačno!“ (Tako narod i tko je narodan.)

Ne treba se puno hvaliti, ali čini se da sam sa zdravljem dobro stao. A bilo je dosta opasno, sa početkom upale pluća, koja je utišana injekcijama penicilina. Kasno u jesen pođoh na put, jer sam morao Vas vidjeti, ne mogući nikako odgoditi do slijedeće godine. Ranije u ljetu nisam mogao poći, jer sam ja lično branio naš agrar, i – obranio.¹

U prilogu šaljem jednu moju stvarčicu: „Pred vječne zavjete“², ako imadnete vremena pročitati, da vidite i ova nastojanja! Mišljeno je za Sestre, sa neodređenim izražavanjem, ali vrijedi i za druge!

Tko izdura, naddurat će! (Qui perseverit usque in finem hic salvus erit!³)

Primate vječno vjeran i srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

P. S. Pišu mi iz Sarajeva da su Vam potvrdu o primljenom „Vitruvius“-u⁴ poslali 28. XII. 46.

¹ Nije bilo moguće ustanoviti o kakvoj se Markušićevoj akciji i angažmanu radilo.

² Priložen tiposkript (6 str.), naslovljen: Fra Josip Markušić: Pred vječne zavjete. Iz „Bosne Srebrene“ God. 1946., 6 str. (tiposkript) – Tekst objavljen u nastavcima u: *Bosna srebrna* 5 (1946) 10, str. 94-96; 11, str. 101-103; 12, str. 107-108; 6 (1946) 1, str. 4-5.

³ Qui perseverit usque in finem hic salvus erit! (lat.) – Ali tko ustraje do svršetka, bit će spašen. (Mt 24,13)

⁴ Misli se na pošiljku knjige *Architectura perennis*. (Vidi P 542 i P 552).

[16. I. 1947., pismo]

Velečastiti, predragi moj gospod!

Klasično Vaše delo⁵ dal sem prebrati mojemu nečaku⁶ – ta zopet neki voditeljni sestri v samostanu Notre-Dame⁷. Tam je še danes. Hvala Bogu i Vam za to pozornost – prihodnjič več.

Ponovno hvala Bogu, da ste v polnem okrevanju – ko sva se ločila tam ob biblioteki – rekel sem si: težko da si še kdaj seževa v roke – nisem slutil da Vam so namenjeni tako težki dnevi – čeprav je bilo na Vas videti da ste trudni – bolni.

V naglici prepisal sem na priloženi listič iz razpisa treh natečajev sicer, po časopisju znane pogoje. Zanimiva pa je navedba za stavbo centralnega komiteja⁸: vrednost oko 400 miliona – to seveda brez pokučstva, zemeljskih del okolice /: Sava, Donava ect ./ V konkurzu priloženi brošuri, izdani od urbanističnega oddelka predpovedujejo se tako gigantične namere za Beograd da bi za to morda ne zadostovalo hiljada milijard –

Teško mi je in tesno – zato danes nič več.

Dobro je, da sem vsaki dan bližji Bogu – mojemu gospodu.

Vaš Plečnik

16. januarja 1947

⁵ Misli se na Markušičev tekst „Pred vječne zavjete“ (vidi P 581).

⁶ Karel Matkovič (1900.–1971.), sin Plečnikove sestre Marije.

⁷ Karel Matkovič bio je duhovnik sestara u samostanu Notre-Dame. Samostan se nalazio u jednoj zasebnoj kući u ljubljanskom predgrađu Koseze.

⁸ Plečnik nije sudjelovao na natječaju.

[22. II. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 22. II. 1947.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pismo od 16. I., na koje istom danas, nažalost tako kasno odgovaram! Nešto sam radio, inače sam zdrav. Hvala Vam na konkretnom obavještanju, koji me interesira, još da mi je i odobrenu skicu dobiti! Samo se bojim da tamo nije zgodno mjesto, gdje se zamišlja, jer su ga Danci⁹ nasuli istom prije 7 godina, ako točno pogađam mjesto. I ja Vam šaljem divan primjer brza rada; te predbacujem sebi: Bože, koliko sam spor?!

Zbilja će naši poslovi malko zastati, oni što su meni i Vama na srcu, to uviđam. Ali iz nevolje se rađaju krjeposti. Vi ćete ipak nešto raditi, a ja drugo što kritički razmatrati. Vi što uradite vjerujem da će još ljepše biti nego prije: zbog oskudice i siromaštva, siromaštvu usprkos! (Želio bih projekt one crkvice i oltara* sa odijeljenim ciborijem*) Šareni kamen nad ulaznim vratima u glavnu dvoranu ljubljanske biblijoteke, onako raskošan, vjerujem da je nabavljen iz tuđine¹⁰, mi ćemo sad da mu tražimo zamjenu kod nas. Ako ne nađemo, da bi napravili onako uzbudljivo, praviti ćemo za raskoš srdačno, kao što je na primjer stepenište u istoj biblijoteci. Ozbiljnost rečenog stepeništa, i veličanstvenost, postignuti srdačnim obiljem podpeščenca*, daleko nadmašuju razmaženu ljepotu sitnorada kod onih inkrustacija* skupocjenim stranim kamenom u mnogih oltara po crkvama, da se pomadom imitira iznemogla ljepota. Naša zemlja i naše tjeskobe, molit ćemo se kako možemo i znamo, ali naši! Stil ljubavi i srdačnosti. Što imamo od tog obilno damo! Nema

⁹ Primjedba se odnosi na raspis natječaja za zgradu Centralnog komiteta KPJ u Beogradu. U pismu su spomenuti također drugi državni natječaji za knjižnicu, predsjedništvo vlade i hotel.

¹⁰ Markušić se vara; crvenkasti kamen ne potječe iz tuđine, nego iz kamenoloma Hotavlje kod Škofje Loke.

paradnoga, ali će biti iskrenoga i smišljenoga. S malo dizertacije u gradnji, ali s puno nade i vjerovanja. Tvorivo nam ne će biti samo sredstvo za oblikovanje, već i za stilski izražaj. Stil vremena i date mogućnosti. Vera effigies* u priči kamena.

Ovo napisah za produženje našeg pismenog razgovora. Manjak mog iskustva i znanja nudim da se pokriju ljubavlju za stvar!

Te Vas najsrdačnije pozdravljam uvijek Vam odani:

Fr Josip Markušić

[12. III. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 12. III. 1947.

Gospodine profesore,

Danas sam primio Vaše pisamce, te Vam isto od srca čestitam imendan! Nek nas Sv. Josip, Vas i mene, svojim zagovorom kod Boga i nadalje štiti i brani!

Danas ću biti kratak, premda bih imao i želio puno pisati. Drago mi je da ćete provincijalu* dati nekoliko kućica, u smislu moga nastojanja, ali i Vašega!

Šaljem Vam prijepis „Za našu arhitekturu“¹¹, mišljeno posebno za naše prilike u Bosni. Ne znam koliko je čega ispravno rečeno, ali za uzbuđenja vrijedit će.

Nego molim od Vas i planove: uskrasnoga svijećnjaka, arunda¹², triangula* (za Zagreb), kao i posebnu fotografiju genijalne ploče: *Popule meus quid feci tibi?!¹³* Kad bih mogo birati tu ploču propustio bih stotinu

¹¹ Priloženo: Fra Josip Markušić: Za našu arhitekturu (Građevne malenkosti velike stvari). Iz „Bosne Srebrene“, Sarajevo Jajce, 1946. 11 str. (tiposkript). – Tekst objavljen u nastavcima u: *Bosna srebrna* 6 (1947) 2, str. 9-10; 3, str. 14-16; 4, str. 23-26; 5, str. 30-32; 6, str. 41-43; 7, str. 51-53; 8, str. 60-62. Tekst priloga objavljen također u zborniku *Fra Josip Markušić (1880.–1968.). Bosanski franjevac i crkveni pastir naroda u ratovima ideologija*, ur. Drago Bojić, Jajce, Sarajevo, Zagreb, 2018., str. 96-111.

¹² Riječ je, kao i u sljedećem slučaju (triangul), o svijećnjacima koji su nekada stajali na ogradi glavnoga oltara u kripti zagrebačke crkve Majke Božje Lurdske. Jedan od njih bio je u obliku tanjura, dakle okrugao (arund), drugi pak trokutast (triangul). I jedan i drugi pojam nisu uobičajeni niti gramatički, oni su očito Plečnikovi „privatni“ termini, koje je onda Markušić preuzeo kao takve.

¹³ *Popule meus quid feci tibi?* (lat.) – „Puče moj, što učinih tebi?“ Tužbalica kao dio liturgije Velikog petka koja se pjeva za vrijeme klanjanja križu; poznata od srednjeg vijeka, prakticira se također u pravoslavnoj crkvi. – Kristov kip, oštećen od granata, Plečnik je montirao na unutarnji zid crkve sv. Urha nad Horjulom tako da je otrgnutu ruku postavio iznad ploče s natpisom.

Fra Josip Markušić:

Z A N A Š U A R H I T E K T U R U
(@rađevne malenkosti velike stvari.)

1. Uvodna riječ. Ovo što pišem za dobre je poticaje, za prekid sa mnogim od dosadašnjeg ~~građenja~~ u građenju ili nabavljanju, ter pažljivo razmišljanje! U najgorem pak slučaju i za spomen da se je znalo i pisalo što se nije izvršilo, iz kojeg bilo razloga! Jedni moguće što nisu bili dobro upućeni, jer ostadoše neuvjereni, ili inače spori i nepokretni, te nastaviše i dalje svoje poslove naglo i bez priprave, bez savjetovanja, po navikama i gledanju običnosti. Nu ima ih, koji i nemajući mnogo smisla za estetsko, ni baviti se ne vole isticanjem o lijepu i ukusnu, jer kada ih to smeta u bezbrižnu zanimanju. Rad im je za skrajnju potrebu nekog propisa, nek se samo što ima! Ističem opasnost da bi oni i krasan planski gotov predložak, sa istim pretpostavkama, obrađivali na "svoju"; pa je šteta da ih to zapane! Jedni dakle radi neupućenosti i nedostatka za ugledavanje, a drugi i ne mogući drukčije, te je puno nevrijedna rasipanja! A zbilja mislim da je ne vrijedno i da je rasipanje, s jednakim utroškom sredstava da bude propisno, lijepo i srdačno! Tako mi, najviše iz razloga što smo bez dobre tradicije, građevne pogreške redovito nasljeđujemo: jedan od drugog i jedan iz drugog. Kritizujemo kad što kod drugog ne uspije i radi čega nije uspjelo, ali nastavljamo!

U arhitekturi i njenim pripadnostima: opremi i namještaju, ne možemo naprijed, dok se ne podigne nivo općeg građevnog smisla i kulture. Smjelost ne smije ostati jedinom kvalifikacijom u poslu građenja, pa i nabavljanja; nego bi više vrijedili strah i obazrivost pred odgovornošću za ukus i solidnost, ali i propise! Jer da se nekim poluuspjesima, ili neuspjesima, upropaste samo trud i novac, ni pola štete; nego tolika svjedočanstva! Uvijek je bolje kad nečeg nema, nego da novo nevalja, usudio bih se to reći! Jer što je ono što si napravio ili nabavio, ako je nestalo zadovoljstva i ponosa, čim je posao završen?!

Vika je na "idealiste", da i to ovdje spomenem, koji prigovaraju u tom smislu, da nešto bude solidnije i ljepše. To viču "realisti". I zaista su oni još prevelika realnost u mnogo čemu, trajno šućureni u mislima i u radu, u kakomudragostima i vječnom sitničarenju! A onda tako loše stvari, kad ih je puno, podupirat će jedna drugu. Kako to, reći će se, da je neukusno i necrkveno, kad svi jednako radé, i kod svih je tako li slično?! Treba dakle pridizati opći nivo građevnog smisla i kulture, da se nepravdamo lošim uzorima!

Evo bih htio u tom nešto pomoći (i ako u predmetu nestručan, ali stručan ljubavlju i nastojanjem!), koliko sam sebi razgovorima sa upućenim, razgledanjem i zapažanjima, razmišljanjima i čitanjem, toliko moguće i drugima ovom raspravom. Polazim sa načela da je u našoj arhitekturi, tičalo se građenja ili daljnje opreme i namještaja, samo ono iskrenost žrtve i prava zasluga, istinita orkvenost, što je lijepo i uredno po smislu Crkve. (Sentire cum ecclesia!). Rekne se me možemo! Ali vidio sam, što se osjeća, i zna da treba, da se to i može. Kaleži se poslaćuju, jer znamo strogošću zakona da tako mora biti; inače bi ih bilo zemljanih, radi "si-

1947.

„modernih“ stvari, zapravo iznemoglosti i površnosti. Najrječitiji ratni spomenik! Molim ponovni njen opis!

Te primite osobito srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

[20. III. 1947., pismo s crtežom ploče s Kristom s otkinutom rukom za crkvu sv. Urha nad Horjulom]

V moji hiši, v delavnici nekega rezbarja¹⁴, videl sem slučajno od granat* težko poškodovani korpus*, katerega so seljaci pripeljali v popravilo. Ker mi je bil jasen rezultat takega popravila, pisal sem, nepozvan, tozadevno župniku one občine ter dobil njega in mož soglas – Seljaci naročili so si novo razpelo, jaz sem pa to mojo misel uresničil kar se da jeftino. Dovršeno, so vse odpeljali seljaci domu – Jankovičev Peter¹⁵ jo je pa nekoliko dni potem montiral na steno notranjščine cerkve. Videl jo jaz na mestu nisem – od župnika pa do danes tudi nisem dobil poročila ali je vse v redu, ali so zadovoljni ali ne – in nomine Domini¹⁶ Napis plošče sestavil sem sam; mislim takole: „Ljudstvo moje – kaj sem ti storil s čim sem te užalil, odgovori mi“¹⁷ – „Sveti Bog, sveti Močni, sveti Nesmrtni, usmili se nas.“¹⁸

¹⁴ Rezbar Albin Slivar stanovao je kod Plečnika.

¹⁵ Peter Toneh – vidi gore P 348.

¹⁶ in nomine Domini (lat.) – U ime Gospodnje.

¹⁷ Ljudstvo moje – kaj sem ti storil s čim sem te užalil, odgovori mi (slov.) – Narode moj, što sam ti učinio? Čime sam te zamorio? Odgovori mi (Mih 6,3).

¹⁸ Tris(h)agion („trisveta pjesma“) (grčki τρίς „tri puta“ i ἅγιον „svet“), stari kršćanski himan kojim se slavi Presv. Trojstvo: Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς (Hagios ho Theos, hagios ischyros, hagios athanatos, eleison hemas). Lat.: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis.

Provincijalatu v Sarajevu poslal sem preporučeno 3. plane malih kučic, letos v šoli narejenih – Mogoče morejo služiti v pobudo. Menda doživljajo Vaši tam ravnokar težke dneve – zato bo morebiti moja pošiljka kot prijazna beseda, prijazen pogled dobrodošel v bolečini. Druzega posebnega ne vem – Bodite mi najprisrčnejše pozdravljeni – Vaš lepi spis o arhitekturi¹⁹ sem prejel. To je prvi udar. Prvi globoko zabiti pilot* – Treba je nadaljevati. Še mnogo morate povedati! Prihodnjič več o tem*

Vaš Plečnik

20. III. 47

¹⁹ Markušičev elaborat o arhitekturi – vidi gore P 584.

[27. III. 1947., pismo]

Velečastiti in ljubi moj gospod!

Pošiljam Vam najprisrčnejši uskrnsni pozdrav! Bolje od mene poznate življenje. Naj Vam bo blagoslovljeno, kar morete, s čemer koli dobrega storiti bližnjemu, kot to svetuje in zahteva najvišja zapoved.

Spanje v nočnem miru je zakon nature. Pozno v noč so v mestih odprti vsakovrstni lokali. S katero pravico si dovoljuje človeštvo da milijoni železničarjev noč za nočjo prevaža ljudi in robo /: podobno rudarji etc ./ Človeštvu največje dobro delo novejšega časa je vodovod in WC s kanalizacijo. To vse ne zahteva te brezmejne industrije, ki brezvestno okrada in pleni nature božji dar in muči brezštevila ljudi z dušo ubijajočim delom!

Ker ima tovarniško delavstvo neki svoj red in je odmaknjeno v prostem času moralni kontroli /: brez katere pa človek zaide ./ beže ljudje iz podeželja, kjer so stanovanjske prilike tegobne in vse ostalo pusto. Tudi najnovejša modrost ne bo kmetu in njega sreči primerne domove domislila – Vse zlo rodé mesta. Zidarji mest so človeki trdega srca in mrtve vesti – V tem kar se zida, kakor se zida, se družina razvijati ne more – nikjer ni svetlih dvorišč, vzgoja otrok doma brez sožitja tudi z najskromnejšim rastlinstvom in živalstvom. Notranjost stanovanj smešna, tako buržuazijska kot aristokratska /: kolikor jo je ./ ženske ponižujoče zaposlujoča – Vse „talmi“²⁰ vse „moda“ vse brez hrbtenice, brez(z)načajno – Rokodelski predeli v mestih se vedno bolj ločijo od predelov „boljših“ ljudi – namesto da bi bili pomešani, prepletali se, v vzajemno razumevanje, zburjanje vesti, kontrolo – k temu ponovno: brez tihote in nočnega miru separacije ne more uspevati zbranost, zunanje in duševno zdravje – Mesta naj bodo okoliškemu podeželju primerno velika /: numerus clausus²¹ ./ Natura ubija kmeta, zato on potrebuje blažilnost estetsko harmonične mestne kulture.

²⁰ talmi (iz franc.) – pseudo, nadri.

²¹ numerus clausus (lat.) – doslovno: zatvoreni broj; propisani ograničen broj osoba za prijem u neku školu ili službu.

Pred vsem je treba vedeti: kmet in aristokrat hodita polagoma in previdno ostali begajo kakor blazni – učenjake neizozemši –

Vidite take in podobne misli mi rojijo že leta v glavi – vse to pa Vi tudi sami poznate in razmišljate – Mogoče bi se Vam posrečilo tudi taka spoznanja povedati Vašim – Te moje izpovedi pa vrzite v ogenj, kot drugo naj bodo tudi te prah in pepel –

Ondan bral sem tale Shakespearov odlomek:

Der Mann, der nicht – Musik hat in sich selbst – Den nicht die Eintracht – Süsßer Töne ruhrt – taugt zu Verrat – zu Unheil und zu Tücken; Die Regung seine Sinne – ist dumpf wie Nacht – sein Trachten düster – wie Erebus – Trau keinem solchen! Horch auf die Musik²²

Vaš Plečnik

27. III. 1947

²² Plečnik prepisuje citat njemačkog prijevoda od Augusta Wilhelma Schlegela (1767.–1845.) s nekim pogreškama, stoga ovdje doslovan citat: *Der Mann, der nicht Musik hat in ihm selbst, / Den nicht die Eintracht süßer Töne rührt, / Taugt zu Verrat, zu Räuberei und Tücken; / Die Regung seines Sinns ist dumpf wie Nacht, / ein Trachten düster wie der Erebus. / Trau keinem solchen! – Horch auf die Musik!* – U hrvatskom prijevodu Mate Marasa (William Shakespeare: *Mletački trgovac*, Nakladni zavod, Zagreb, 1981., str. 115) ovi stihovi glase: „A čovjek koji glazbe ne nosi u sebi, / i koga neće ganut skladnost slatkih zvuka, / na krađe, izdaje i podvale je spreman; / nagnuća duha njegova ko noć su crna, / a osjećaji su mu mračni ko Erebus: / čovjeku takvu ne vjerujte. Čujte glazbu.“

[9. IV. 1947., pismo]

Velečastiti moj gospod,

Prisrčno se zahvaljujem za lepi Vaš velikonočni pozdrav ki sem ga prejel včeraj, na velikonočni torek.

„Za našu arhitekturo“²³ – mislim da je dovršno sestavljena, vsakemu poučna, pisana toplo in jasno kot znate to le Vi. Težko vem kaj pridodati – odvzeti ne vem ničesar. Vi poznate krajevne razmere, poznate predvsem svoje. V pismu, v katerem sem odgrnil nekatere svoje poglede na povezanost arhitekture življenja cerkve in družine dovolil sem si reči: nadaljujte! Budite zanimanje za stavbarstvo med svečeništvom in po njem v narodu. Vaše strogo in jasno gledanje arhitekture je meni v užitek in profit!

Mnogo navajate: arhitekta. Z arhitekti je velika težava! Kakor med vsemi stanovi so tudi med arhitekti redki evangeljske dobre volje „bonae voluntatis“²⁴ Mogoče se motim – izgovarjam to mimogrede – do roba svest lastnega siromaštva.

Takozvani prosvetni domi: izrodila se je „polomijada“ = razočaranje²⁵ – vsaj pri nas. Za posvetovanja, predavanje makar kot čitalnica, služila bi primerno lepa, bokana kripta – vse drugo naj bi se opustilo, duhovščina ne mučila.*

Na nekaj Vas pa le spominjam: krov = streha. To ste morebiti nezadostno omenili – Ostrešje predstavlja prevečkrat celi gozd lesa – ter je v slučaju požara prava nesreča! Dalje je važno – ako je podstrešje – da je po primernih stopnicah dobro pristopno. V cerkvenih stavbah naj bi se izogibalo vsem nepotrebnim zakotjom, v katere cerkovniki kopičijo nepotrebno šaro, duhovnik pa redko kdaj do njih prihaja – V Hrvatski, ki se ponaša z dragocenimi spomeniki najstarejše arhitekture, refleksi bizantinske, odnosno še

²³ Priloženo Markušićevu pismu Plečniku od 12. III. 1947.: Fra Josip Markušić: Za našu arhitekturo (Građevne malenkosti velike stvari). Iz „Bosne Srebrene“, Sarajevo, 1946., 11 str. (tiposkript).

²⁴ bonae voluntatis (lat.) – dobre volje (Lk 2.14).

²⁵ polomija(da) (slov.) – polomljena stvar, potpuni neuspeh, katastrofa.

stareje starokrščanske – bi ne bilo težko oživeti smisel za strogost – ki pomeni sevé mnogo samozataje – poplačano pa bogato z efektom plemenitega materiala – kamenja, kovine in nič manj tehnično, rokodelsko z srcem in dušo obdelanega, uporabljenega lesa – To mi je všeč pri Vas, da imate tako izredno razvit fin čut za strogost in deviško uporabljeni plemeniti material. Visoko cenim exaltacijo baročnih umetnosti – ali nova doba prihaja, ki jo je treba podpreti z aristokratskim asketizmom. Ondan mi je rekla sestra Kerubina²⁶ /: ki je pol Dr.VM²⁷ :/ „dobr kruh je bolj zdravilen kot medicine“!²⁸ Zadnje pismo zaključil sem: plemenitaši in seljaci hodijo počasi; žurnalisti in buržujji tekajo, kot bi jim pod nogami gorelo – danes končujem z modrim latinskim spoznanju: ars longa – vita brevis²⁹ – Koliko truda sredstev, časa – da cele generacije je treba v razvitje dobre umetnosti – posebno arhitekture – kajti „ars longa – eno življenje ne valja = vita brevis! Bodite z Bogom. Prisrčno in spoštljivo Vas pozdravlja udani Vam Plečnik

9. april 1947

²⁶ S. Kerubina Pance, sestra milosrdnica.

²⁷ Nije bilo moguće ustanoviti tko se krije iza ovih inicijala.

²⁸ Moguće značenje: savjeti s. Kerubine znače pola zdravlja, tj. vrijede kao pola doktora medicine?

²⁹ ars longa, vita brevis (lat.) – stjecanje umijeća je dugotrajno, a život kratak; latinska verzija Hipokratove izreke (grčki Ο βίος βραχύς, ή δὲ τέχνη μακρή) u knjizi *Aforizama*.

[18. IV. 1947., pismo]

Tehnički Vjesnik /: glasilo hrvatskog društva inženjera Godište 59 – Zagreb 1942 – Broj 7-9.

Sarajevo i njegovi trabanti Arhitektonsko – urbanistička razmotrivanja uoči izrade nacrtu za regulaciju grada Sarajeva.

tekst arch Dušan Grabrijan³⁰

Skice i projekti arch. Juraj Neidhardt³¹

Dječji crteži iz škole Zorana Dideka³² –

/: strani od 199 do 322 –

„Svoje prostore ima / urbanistični oddelek v Sarajevu :/ v lepi gradski štedionici. Razdeljen je v 2. grupi: eno tvori 14. čeških inženirjev, arhitektov in tehničarjev, ki so se pogodili da ostanejo v Bosni 5. let. Etc. etc. Na programu je regulacija Sarajeva, Zenice, Banjaluke, Drvarja itd. Dela nas sedem v eni sobi pri treh mizah. Dela se na kolektivni podlagi: o vsaki stvari se mnogo razgovarja etc etc.“

Grabrijan, preje v Sarajevu, sedaj nastavljen v nekem ministarstvu v Ljubljani, daroval je pred dnevi enemu mojih znancev, zvezek ki ga navajam začetkoma pisma tako popolno, da si ga morete – ako stvar vobče še ne poznate naročiti iz Zagreba. Stvar se tiče Vaše očetnjave. Zvezek je obsežen in Vam more biti sila informativen o tendencah in apostolih zveličavnega urbanizma. Jezik zvezka je slučajno hrvatski Objekt meditacij in njih razglasitev neslučajno nesrečna Bosna. Zanimivo je tudi da omenja G. skoraj izključno samo mohamedance. V začetku pisma prepisal sem Vam nekaj stavkov iz nedavno prejetega pisma.

Spoštljivo in prisrčno Vas pozdravlja

udani Plečnik

18. aprila 47

³⁰ Dušan Grabrijan (1899.–1952.), arhitekt.

³¹ Juraj Neidhardt (1901.–1979.), arhitekt.

³² Zoran Didek (1910.–1975.), slovenski slikar i pedagog.

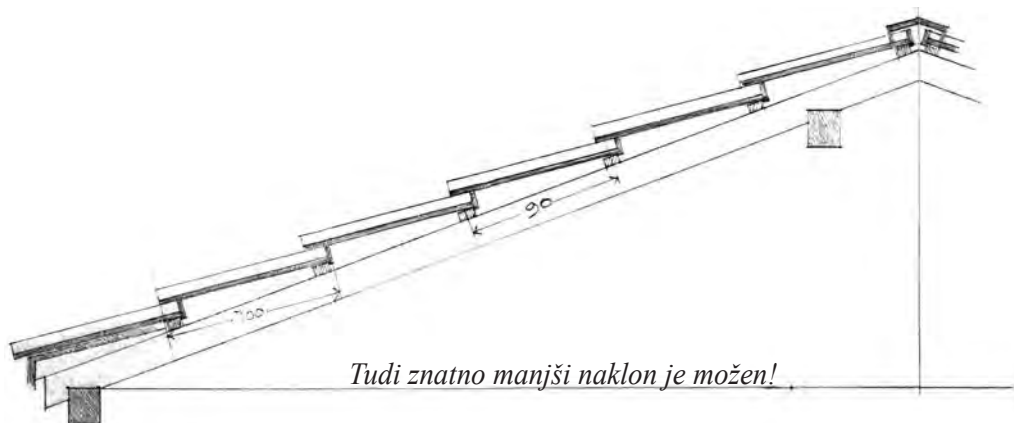
[30. IV. 1947., pismo sa skicom nagiba strehe]

Vč. d. g.

Po treh modelih, ki so bili uporabljeni in so se dobro obnesli, poskusil sem – nekako v času začetka vojne – ustvariti četrto typo ki jo vidite v priloženem narisu. Med tem ko je bilo treba pri omenjenih prvih en zgornji in en spodnji del, obstoji priloženi samo iz ene oblike. Po teh tegulah* se more varno stopati, vodotesne so in vzdorne viharju. Njih teža ni mnogo večja kot pri dvojnem kritju z bobrovci – ki vpijajo mnogo vode – moji betonski ne vsrkajo vodo, jakost njih se pa večja z njih starostjo – Tegule so nekoliko armirane. Izplačalo bi se, če daste narediti – recimo 6. komadov, da jih preizkusite. Sevedá je treba narediti negativ in pozitiv skrbljivo, akuravno in gladko! Dobro narejene in položene so skoraj brezkončne trajnosti.

Menda je že 2. meseca, da sem poslal Vašim v Sarajevo plane za 3. male hiše³³ – Poslal sem te rekomando – vendar do danes še ni potredila o prejemu,

30. april 1947 Plečnik

³³ Vjerojatno je riječ o projektima škola pod Plečnikovim nadzorom.

[Proljeće 1947., nedatirano, lista državnih natječaja]

I. Centralni komitet komun. partije razpisuje opšti javni konkurs za izradu idejnih skica zgrade³⁴ – etc.

Nagrade su I. 300.000. Tri druge po 150.000. Pet trećih po 75.000 din. Radove slati pod punim imenom. sve u razmeri 1:200

Svečani dio

Radni dio

Biblioteka za 300.000. knjiga

Terase sa vidicima u svim pravcima Beograda / vrednost zgrade oko 400.000.000 Din

II. Konkurs idejnih skica za zgradu Predsedništva vlade

Konkurs anonimn

Prva nagrada 350.000. Din. Tri druge po 150.000. Pet trećih po 75.000 Din sve u razmeri 1:200

III. za izradu skica hotela

Prva nagrada 130.000, dve druge po 70.000. Tri treće po 40.000 Din

Regulacioni planovi [!] bivše gradske uprave stajao je u neposrednim izdacima 15.000.000 predratnih dinara.

³⁴ Idejno rješenje za zgradu CK KPJ u Novom Beogradu prihvaćeno je tek 1960. god. Plečnik nije sudjelovao na natječaju.

[3. VI. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 3. VI. 1947.

Gospodine profesore,

„A upitan: kad će doći kraljestvo božije, odgovarajući reče im: Kraljestvo božije ne dolazi po zapažanjima! Niti će govoriti: evo tu je ili ondje je! Nego eto među nama je kraljestvo božije!“ (Luk. XVII., 20.–21.)

Stoga Vam za svete uskrnsne blagdane želim mir i dobro, što smijem i mogu želiti, barem Vama!

Primio sam Euharistikon³⁵, crtež mukotrpnog Isusa na ploči i pismo od 17. III.

Euharistikon je krasna korektura, mislim inače bijedne crkvice, te vjerujem da će ljudi s vremenom prema njemu i svu crkvu obnoviti. Kad bih bio arhitekt, ni u jednoj crkvi ne bih ispustio kripte* za intimnosti kao u Vašem Euharistikonu.

Kad bih imao fotografiju Vašeg novotrpećeg Isusa iz one crkve, vrijedno bi bilo da to predstavim u jednom razmatranju.

Vas pak molim da mi zgodom javite šta je manjevrijedno, ili netočno, ili brzorečeno, iz spisa „Za našu arhitekturu“³⁶!

Te primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

³⁵ Za crkvu Majke Božje u Brezju kod Maribora Plečnik je zamislio neostvoreni doizdak koji je nazvao Euharistikon. Nacrt je u njegovoj školi crtao Vanček Kocmut.

³⁶ Vidi *P 587*.

[17. VI. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 17. VI. 1947.

Gospodine profesore,

Hvala Vam na pismu i napomenama od 9. ov. mj.! Nauku o kruhu 1/2 Dr. U. M.³⁷ ja ovako nadopunjujem: ugodni razgovori, usmeni ili pismeni, i dobar kruh zdraviji su od medicine! Te s toga razloga, osim drugih, rado Vam pišem, kao uvijek tako i danas. Pito sam Vas za mišljenje o „Arhitekturi“³⁸, jer sam se plašio da se ne prebacim, mnogo neiskusno i nevjest! Rad bih imao od Vas jedan rad s novim problemom krova na tegule³⁹, te sa prilazom do gore! (najprikladnija veličina tegula, oblik i tvorivo! Vaše mišljenje o „eternitima“⁴⁰!)

Evo što me najviše vodi da razmišljam o arhitekturi!

Samo oko iznimno velikih stvari, obično ličnosti; ali i građevina, odlikovanih svetinjama ili ozbiljnom umjetnošću, kupe se legende. Da nije bilo monumentalnih zidina, koje novi majstori zamalo ne raskopaše, ne bi bilo toliko slavne Augustove Aemone⁴⁰, ali ni bijele Ljubljane kasnije! Heleni su i danas veliki sa Akropole, a Perikle živ! Monumentalna zdanja ne ruše se ni lako ni rado (Dijoklecijanova palača); nu i kad se ruše, njihova misao zaostaje u temeljima. A gdje su one zgradice (mogu inače i velike biti!) podignute na bazi poslovnog elana?

Vrijeme je jače od nas, ali ne i od velike misli, vazda samo božanstvene! Pa ni one bačene u zidove kamena: biblijoteke u Ljubljani, sa primjerom

³⁷ Dr. U. M.? Nije bilo moguće ustanoviti tko se krije iza ovih inicijala. Vidi gore P 587.

³⁸ Vidi P 585 i P 587.

³⁹ Odnosi se na prethodnu Plečnikovu primjedbu na Markušićev spis o arhitekturi kada mu savjetuje da najveću pozornost posveti krovu. U pismu od 20. IV. 1947. Plečnik je opisao svoja iskustva s krovom od crijepa (tegule).

⁴⁰ Colonia *Emona/Aemona*, ime za Ljubljanu u rimsko doba.

razbijenih dviju zakonskih ploča; Sv. Frane u Šiški, ili onih Žala onamo! Galle Placidije u Raveni⁴¹, malene Sv. Barbare u Trogiru⁴², i drugih!

Nije vrijedno ni truda ni troška da ljudski domovi budu samo „prenočišta za tujce“⁴³! Kad to postanu, ako postanu, šteta ih je podizati, kad se možemo i u pećine vratiti, sa većim luksusom i slobodom! Kultura je na selu; nu vremena uvijek su se borila branila, i branit će se, da u gradovima ne ostane isključivo civilizacija: tvornički dimnjaci sa klepalima za ručak, te nevoljnicima u nekom stanbenom skloništu. Kultura je što vezu i korak drži sa harmonijom vječnosti.

Spoznao sam udes starinskih čitaonica, te su mi kriptе* postale mišlju.

A sad primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

⁴¹ Mauzolej carice *Galla Placidia* u Ravenni. Galla Placidia (Aelia Galla Placidia) (388.–450.), carica Zapadnorimskog Carstva.

⁴² Trogir, crkva sv. Barbare, trobrodna romanička građevina iz 11. st.

⁴³ „prenočišta za tujce“ (hrv./slov.) – konačišta za strance.

[30. VI. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 30. VI. 1947.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pismo od 18. IV., zatim „tegule“* od 20. IV. i sad kartu od 19. VI. Pošta je u redu, ali nisam ja.

Najprije sam po prvom pismu bio odmah naručio „Vjesnik hrvatskog društva inženjera“, godište 59, br. 7.–9., Zagreb 1942.⁴⁴ – i čeko dok ne dođe da Vam onda pišem i javim dojmove, ali ne dođe. Tražit ću ga dok ne nađem. Prije ga nisam bio kupio ni čito, jer smo mi od god. 1942. bili odsječeni, a inače sam pratio ovake stvari.

Ne bih uprav sve ovo vrijeme čeko da Vam ne pišem, nego u to dođoše najprije Duhovne Vježbe, a zatim neke zapetljancije. Tako osta do danas, što me je jako žaljalo i bilo krivo.

Za „tegule“ Vas još pitam: bih [!] li onih 6, komada, negativa i pozitivna, trebalo naručiti tamo, da bude siguran original (k tome i samare za sljeme), ili bi se smjelo ponadati u naše majstore?! (A inače Vam hvala koliko stoga što ste mi poslali, toliko i radi – izuma!)

Jest. Bila je kod mene gospojica Gizela [Šuklje]; oni, izgleda, sad sve reguliraju. Žalim to dekle⁴⁵! Šetali smo po našoj „farmi“.

Naši u Sarajevu primili su nacрте triju kućica. Izgovaraju se, što nisu potvrdili primitak, da je bilo uzrokom njihovo veliko i neobično preseljavanje. Držim da će naknadno potvrditi, ako već nisu, i usput zamoliti jedan plan župskog stana prema njihovoj dispoziciji za određeno mjesto. Žao mi je da nemam te Vaše jedne kućice! Šta je sa ljubljanskim gradom?!

⁴⁴ O kojem članku se konkretno radi, nije bilo moguće ustanoviti.

⁴⁵ dekle (slov.) – djevojka, djevojčica, gospođica.

Jedan primjerak svoje „Arhitekture“⁴⁶ poslao sam i Dr. Ivi Delale-u⁴⁷ u Trogir, a on mi na to odgovara sa pismom – traktatom od četiri stranice: „Kad bih bio biskup (što inače nikad nisam mislio, pa se zato nisam ni pripravljao) prva moja pastirska poslanica bila bi Vaša radnja „Za našu Arhitekturu“, baš građevne malenkosti velike stvari. Niti bi što ispustio, a ni nadodao. Vaša je radnja najprije plod dugog zapažanja, razmatranja i staloženja. Više godina Vi ste je nosili u sebi, pa eto sada ste je reproducirali pismeno, s očitim zadovoljstvom Vašim i onih koji ju čitaju.“

Nadalje kaže da su je čitali svi svećenici Trogira i neki Kirigin⁴⁸, benediktinac iz Emausa u Pragu.

Želi dr. Delale da se štampa, ali s nadodatim nekim crtežima ili fotografijama: kako ja to u primjerima mislim?! A gdje je meni to?! – Nudi se za predgovor.

Osim „tegula“ hvala Vam još za misli o urbanizmu, kao i Luciferovom otrgnutom krilu, te čovjeku sa nemuzičkim srcem! Mučno je tankoćutnosti sa gombastima.

Kakogod bilo, pred Vašom biblijotekom stajat će uspostavljeno ali spontano upozorenje: Siste viator!⁴⁹ Pred njom je bilo zamišljeno da se postavi Minotaurus* (ein Ungeheuer⁵⁰), za nove učenosti pravedna stvar. A mnogi urbanisti za svoja skloništa, zdanja i ustanove, ideališu, čini se, za „Dummer Augustina“⁵¹. Ali istina se ne predaje, i ako se moguće preda čovjek.

Za ovaj put nek je dosta, što Vam se javljam da sam živ i zdrav, i Vama uvijek odan.

Fr Josip Markušić

⁴⁶ Vidi gore P 584.

⁴⁷ Ivo (Ivan) Delalle, hrvatski povjesničar umjetnosti. Studirao teologiju u Zadru, a kršćansku arheologiju i umjetnost na Papinskom institutu u Rimu.

⁴⁸ Martin Josip Kirigin, OSB (1908.–2001.), hrvatski liturgičar, promicatelj liturgijske ideje i obnove kod Hrvata.

⁴⁹ Siste viator! (lat.) – Zastani, putniče! Epigraf na nadgrobnim spomenicima, poznat još iz rimskog vremena.

⁵⁰ Ungeheuer (njem.) – čudovište.

⁵¹ Dummer Augustin (njem.) – Glupi August, figura klauna u cirkusu; nespretnjaković.

[16. VII. 1947., pismo]

Velečastiti gospod!

Hvala lepa za pismo. Samo da je vse v redu došlo – da je v pravih rokah! Moj bivši adlatus⁵² v Pragi povedal mi je ob nedavnem obisku izrek ranjkega Masaryka⁵³: Mně se zda, jako když stojí Vašek⁵⁴ u hromadí hnoje a praska byččem⁵⁵. No, takrat, pred 20. leti bilo je to izrečeno pred podobo idile – Gnoj je ostal, se razmnožil ali tudi Vašek se je ogromno razrastel – ne poka več z bičem nego bije neusmiljeno po plečih in žvižga posmehljivo učene melodije. – Tegule. Ev. potrpite, „kommt Zeit, kommt Rat“⁵⁶ danes bi pri nas ne dobili niti modela. – S plani malih kučic ne mogel bi Vam poslužiti – ker nimam več matric. Dvomim da bi mogel gospodom ustreči s kakšnim planom po programu za odredjeno mjesto. Tempi passati⁵⁷. – Moj ljublj. Grad⁵⁸ videlo je doslej samo nekoliko oči. Počiva v miru – in nikogar ne razburja. Obstoječi Grad prenavljajo, prezidavajo v muzej Narodnega Oslobođenja⁵⁹; kako ne vem – nisem ničesar videl – slišal pa o ogromnih kreditih za to delo. Besede g. [Ive] Delale so pravične, zadovoljive. Težko pa, da bi mogli v doglednem času uresničiti publikacijo s črteži in ilustracijami⁶⁰. To bi Vam bila težka*

⁵² Otto Rothmayer.

⁵³ Tomáš G. Masaryk.

⁵⁴ Vašek, deminutiv za Václav (Vjenceslav), ime od milja; u pripovijetkama sinonim za Čeha.

⁵⁵ Mně se zda, jako když stojí Vašek u hromadí hnoje a praska byččem (češ.) – „Meni se čini kao da Vašek stoji na gomili đubreta i po njemu mlati bičem.“

⁵⁶ kommt Zeit, kommt Rat (njem.) – doslovno: S vremenom dolazi savjet, smisao: Jutro je pametnije od večeri.

⁵⁷ Tempi passati (tal.) – prošla vremena.

⁵⁸ Misli se na Plečnikov projekt za parlament na Ljubljanskem gradu.

⁵⁹ Ljubljanski grad su namjeravali prezidati u Muzej narodnog oslobođenja, ali to se nije ostvarilo jer je za muzej izabrana druga lokacija u Cekinovom dvorcu u parku Tivoli. Muzej narodne osloboditve, Ljubljana, osnovan 1948. god., 1958. preimenovan u Muzej ljudske revolucije Slovenije, od 1994. Muzej novejše zgodovine Slovenije.

⁶⁰ Vjerojatno se misli na moguće tiskanje Markušičeva spisa o arhitekturi. Vidi gore P 584.

muka! Da o vsem tem razmišljate in pišete je absolutno potrebno – koliko dobrega bi se storilo redu in narodu, če bi ustanovili paralelno pri provin- cijalatu kancelarijo, iz katere bi dobivali redovnici in po potrebi narod brezplačno – ali vsaj za male denarje navodila in plane. Tako in podobno je moje mnenje! Če se pa spomnite zlatitve kaležev* etc. boste zaželeli imeti tudi delavnico pasarjev* /: Gürtler – Goldarbeiter⁶¹ ./ V Bosni! domovini kovinarjev fine robe! Kako veliko delo bi Vi doprinesli – če bi take dva ate- ljeja organizirali in vodili!*

Za to ste rojeni –

Nekdo naprosil me je za skico spovednice. Naredil sem eno po programu – eno kot mojo kaprico. Prložim obe. Spovednica – se meni zdi – je nerešljiv problem. Za sv. Križ v Zagrebu⁶² dokončal sem iz lastne volje tretji, vendar seriozni koncept v meri 1:100. Nemara je to moje najboljšo delo. Za cerkev v bližini Kamnika⁶³ se dela novi gl. oltar, mogoče prideta v delo dva mala stranska – nizka propovedanica, delna obloga sten z lesom + križ. potom, kor in drugo je bilo pred menoj storjeno – rešujem kolikor znam. Prizemni prostor od zvonikom 2.70 x 2.70. brez oken – nemški vojaki imeli so tam klo- set – ustvarim, če Bog da, v krstilnico – zvečine v lesu etc. Srečen bi bil, če se stvar res in prav izvede. Neki franjevac je župnik te male cerkve⁶⁴ – izgleda da je goreč, razumen in vztrajen mož. Od Uršulink, v surovem dozidano in po- tem njim odvzeto gimnazijo⁶⁵ – dokočuje mesto. Ravnokar se odkriva dogoto- vljena facada. Mislim da je pasabel. Vanredno je da so me – čisto po domače po mestnem tehniku pozvali da doprinesem kar je še potrebno temu delu kot razvidite. Pečam se še vedno z večjimi do čisto malenimi stvarmi Šola je to- talno prazna – vsi so na delu izven – honorirani z din 3000 in več mesečno. Bojim se da bodo razvajeni – V levi nogi me še vedno muči – mislim reuma – Že mora tako biti – Ne zamerite prazno brbljanje Vam udanemu Plečnik*

16. jul. 47

⁶¹ Gürtler (njem.) – remenar, pojasar; Goldarbeiter (njem.) – zlatar.

⁶² Vidi gore P 513.

⁶³ Crkva sv. Benedikta u mjestu Zgornje Stranje kod Kamnika.

⁶⁴ Fra Martin Perc (vidi P 597).

⁶⁵ Uršulinska gimnazija u Ljubljani, Šubičeva 1. Plečnik je 1939./40. izradio nacrt za zgradu gimnazije; temeljni kamen položen je 1941. godine, ali su radovi zbog rata mogli biti završeni tek šest godina kasnije. Nakon Drugog svjetskog rata zgrada je nacionalizirana. Danas Plečnikova gimnazija (Gimnazija Jožeta Plečnika).

[8. VIII. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 8. VIII. 1947.

Gospodine profesore,

Primio sam Vaše pismo od 16. VII. sa dvjema ispovijedaonicama, na čemu moram biti osobito zahvalan.

Velite u pismu da su ispovijedaonice „nerešljiv problem“, priznajem u smislu: da se uvijek može naći neka nova zgodnost. Tako je međutim i u zgradama, a osobito u crkvama. Ispovijedaonicu može praviti koji se sam ispovijeda. Koji se ne ispovijeda ne bi mogao nikako, jer ne pozna svetih intimnosti, koje se u crtanju ne uče. Istine ostaju, ali i kršćanin se mijenja u osjećajima. U ispovjed[ao]nici treba zajamčiti slobodu savjesti te uvijek uvažiti i tvrdoću sluha.

Ako sam shvatio onu manju ispovijedaonicu: smer spovedanca⁶⁶, „smer duhovnika“⁶⁷ – držim da je pitanje vrlo dobro riješeno: što će se čuti a ne će se vidjeti, jer ne stoje jedan prema drugome. Slobodan sam Vas zamoliti, da mi pošaljete i onu treću za Sv. Križ, „seriozni koncept v meri 1: 100“! Sve me to veoma interesuje!

Bih li mogo dobiti „krstilnicu s većine v lesu“⁶⁸ za Kamnik?!

Ovajput sam inače kratak, tek Vam šaljem dva izreska iz novina u stvari arhitekture⁶⁹, jer i mene ta kretanja interesuju.

Primite drag i srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

⁶⁶ smer spovedanca (slov.) – smjer penitenta, tj. onoga koji se ispovijeda.

⁶⁷ smer duhovnika (slov.) – smjer svećenika, tj. ispovjednika.

⁶⁸ krstilnica s većine v lesu (slov.) – krstionica najvećim dijelom od drva. Plečnik je 1956. izradio nacrt za krstionicu u župnoj crkvi Bezgrešnog začeća Marijinog u Kamniku.

⁶⁹ Priloženo: U Beogradu otvorena je izložba natječajnih radova za zgrade Centralnog komiteta KPJ i Predsjedništva vlade FNRJ, u: *Narodni List* (Zagreb, 22. VII. 1947.), str 4; Drvo ustupa mjesto betonu (bez navoda izvora!).

[1. X. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 1. X. 1947.

Gospodine profesore,

Primio sam pismo od 25. VIII. ov. god., s nacrtom „krstilnice“ datiranim 1. VI. 47.; na što do danas radi poslova nisam odgovorio, i krivo mi je za to. Krstilnica je bez sumnje vrlo vrijedna stvar, a k tome jednostavna, nezamršena i ozbiljna, te nije skupa za onoga koji zna šta pravi. Ako je shvati gospodin na koga spada, držim da će je i izvesti, skupa sa plastikom „Kristusa zakonodavca in sodnika“⁷⁰ Za mene je jedino želja i pitanje: da bi se ipak pokušalo na neki način dobiti sunčano svjetlo u zidu, pa sa koliko malenim oknom! Električka mi je samo „prva pomoć u nesreći“, inače dobra pomoć. Svijeća mi je kao svjetlost slaba, ali simpatična i draga, jer sjeća na pametna vremena.

„Krstna vaza iz kovine, v njoj posuda“⁷¹ – od čega je najbolje da bude ona posuda?!

Čekajući svaki dan na projekt Sv. Križa i njegove ispovijedaonice, ja neprestano mislim o ispovijedaonici uopće, na bazi onog nacrta od 13. VII. 47. sa pribilježenom legendom: Smer spovedanca⁷² etc. Te sa debljinom vratnih i zidnih dasaka! Imam jednu misao, koju Vam saopćujem. Radi se o problemu unutarnje akustike. Veoma je duhovito i jednostavno riješeno da pokornik ulazi i kleči negledan od ispovjednika; ali osim gluhe rezonantnosti prema vani postignute debljinom dasaka, treba i dobru akustičnost dobiti prema ispovjedniku! U naših starih bosanskih tambura, ne sadanjih hrvatskih tamburica, jasna se rezonanca dobivala tankom inače nepoliranom jelovom daskom

⁷⁰ Kristus zakonodavec in sodnik (slov.) – Krist zakonodavac i sudac.

⁷¹ krstna vaza iz kovine, v njoj posuda (slov.) – krsna vaza iz kovine, u njoj posuda. Plečnik je vazu najprije izradio iz kovine, ali ju je kasnije zamijenio s kamenom vazom koja visi sa stropa na četiri lanca.

⁷² smer spovedanca (slov.) – smjer penitenta, tj. onoga koji se ispovijeda. Nacrt ispovijedaonice za Stranje datiran je s 13. VII. 1947.

na kojoj su podapete žice. (Na guslama se u tu svrhu podapinjala jareća koži-
ca.) Bi li se i u ispovijedaonici dobra akustičnost mogla postignuti zgodnim
ugrađivanjem posebnih jelovih daščica u prostoru gdje pokornik govori pre-
ma rešetki ispovjednika. (Vita jela: Abies alba, die Weiss-tanne⁷³.)

Gospodin [Ivo] Delale iz Trogira izražuje želju da bih ja nešto pisao i o
grobljima! I meni je na srcu da kršćanska groblja izgledaju nastavak a ne
svršetak života i postojanja! (Vjerujem u općinstvo Svetih, i u život vječni!
Amen.) To je već početo sa Vašim „Žalima“. Bi li mi za ovu stvar mogli dati
neke napomene, savjete i sugestije?!

Ništa čuo nisam da bi se pravila lurdska tržnica⁷⁴!

Vi ste uvijek moje prvo zanimanje, te primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

⁷³ abies alba (lat.), Weisstanne (njem.) – bijela jela.

⁷⁴ Kako je Plečnik pisao u pismu od 8. X. 1947. (*P* 597), postojala je namjera da se
kripta zagrebačke crkve Gospe Lurdske pretvori u tržnicu, do čega srećom nije došlo.

[8. X. 1947., pismo]

Velečastiti gospod!

Imate docela prav – elekrika je pravzaprav surogat. Odmah začetkoma sem govoril da hočem zid krstionice prebiti, ustvariti mali otvor – končno – kdo vé boli iz te moke hleb – Oče Martin⁷⁵ je sicer energičen mož – uvidimo. Tačas – morda ni na svobodi. Krstna vaza hočejo da se izvadi in očisti – morda se znotra pocini, ponikla – sevé kamen to ni. Ideal bi bil poliran granit, sienit, labrador* ali podobno. –*

Med tem napisal sem Vam na priloženi listek odgovor v zadevi pokopališča – Zgoraj omenjenega o. Martina ni od nikoder – slutim da je v pigeonu – Spovednice – bi bile najbolje iz 10. cm debelega lesa – takorekoč totalno masivne take da se omeji vsaka resonanca in da bi bilo svečeniku prijetno in toplo. V tem novem času, v katerega smo zašli, v resnici ta čas sami priklicali, bi bilo prav o tem problemu mnogo, mnogo razmišljati.

*Bila sta v Ljubljani – ne pri meni – dva moža iz Zagreba, z novico da je lurdska kripta*⁷⁶ spremenjena, da je v teku spremembe v tržnico⁷⁷. To se, hvala Bogu – v kolikor je meni znano – ni uresničilo. –*

Sv. Križ⁷⁸ dobiste ob priliki. Kopije 9. planov poslal sem v Zagreb. Zagrizel sem se bil v stvar in storil česa sem bil zmožen. „Saure

⁷⁵ P. Martin Perc (1913.–1977.), župnik u Plečnikovoj crkvi u mjestu Zgornje Stranje kod Kamnika; njegovom zaslugom crkva je obnovljena.

⁷⁶ Kripta samostana Majke Božje Lurdske.

⁷⁷ Riječ je o glasinama da će zagrebačka kripta biti pretvorena u tržnicu, što se srećom nije dogodilo, ali što je u poslijeratnom vremenu dakako bilo moguće.

⁷⁸ Plečnik je Markušiću poslao nacрте zadnje varijante za zagrebačku crkvu Sv. Križa od kolovoza 1946. Vidi Damjan Prelovšek, Plečnikovi načrti za zagreško cerkev sv. Križa v Zagrebu, u: *Acta Historiae Artis Slovenica*, 26 (2021) 1, str. 151-165.

*Wochen, frohe Feste morem variirati: schönes Fest – saure Wochen – post festum.*⁷⁹

Prav prisrčno Vas pozdravlja udani Plečnik

8. okt. 1947

⁷⁹ „Saure Wochen, frohe Feste! Sei dein künftig Zauberwort.“ Završni stihovi pjesme J. W. Goethea „Der Schatzgräber“ (1797.). U doslovnom prijevodu: „Mukotrpn tjedni, veseli blagdani! Neka to odsada bude tvoja čarobna riječ.“ Pod „saure Wochen“ misli se, prema nesigurnoj etimologiji, na one dane i tjedne u godini kada vlada oskudica hrane, a to su obično ljetni mjeseci kada su zalihe hrane veće potrošene, a obilje jesenskih plodova još nije na pomolu. Plečnik stih varira i prenosi na svoje stanje: „Lijep blagdan – mukotrpn tjedni – post festum.“

[14. XI. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 14. XI. 1947.

Gospodine profesore,

Primio sam pismo od 8. X. (nešto još o ispovijedaonici i francuska bilješka o grobljima) i sada ovih dana „Tehnički Vjesnik“⁸⁰, koji me je iznenadio, u smislu da ste i na to mislili! (ne bi pisma unutra!) Ovo je za mene veliki dar na kojem moram biti osobito zahvalan! Sad ću tražiti i godište 1941.!

Četeriputa sam dosada, u ovo 5 – 6 mjeseci, tražio „Tehnički Vjesnik“: po jednom studentu koji je u Zagrebu, po jednom putniku studentu koji je išao u Zagreb, kod jednog netočna inženjera u Jajcu, i najzad po jednom prijatelju trgovcu u Zagrebu. Isti dan, ali sat kasnije, kad sam napisao trgovcu šta ima nabaviti, otvorio sam Vašu pošiljku. Ova je stvar vrijedna čitati, da je iz vremena prije 100 godina, kad je sve: bilo i prošlo! Nisam još pročitao, ali kad bi i pogrešaka bilo, dopuštam nek se radi, ima li samo dobre nakane. Ne slažem se, da čovjek od drveća ne vidi – šume.

O grobljima slijedeće mislim.

Najprije su grobovi bili crkve (katakombe), zatim su grobnice ušle u crkvu, poslije su došle oko crkve; a sad trebaju da budu nastavak crkve na udaljenost! („Da se ne žalostimo kao oni koji nade nemaju!“ I. Thes. IV., 13.)⁸¹

U Jajcu se puno zida; ali uglavnom da se ima krova nad glavom!

Primate srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

⁸⁰ *Tehnički vjesnik*, glasilo Hrvatskog društva inženjera, izlazio u Zagrebu od 1941. god. Nije bilo moguće ustanoviti na koje godište i koji broj se odnosi Markušićeva primjedba.

⁸¹ U suvremenom prijevodu ovaj citat glasi: „Nećemo da budete u neznanju, braćo, o onima koji su usnuli, da ne tugujete kao drugi koji nemaju nade“ (1 Sol 4,13).

[3. XII. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 3. XII. 1947.

Gospodine profesore,

Javljam se odmah, da ne izgubimo vezu!

Primio sam Vaše pismo od 23. ov. mj., kao i pismo od 11. VII., ujedno sa nekim listovima zagrebačkoga Sv. Križa⁸², koje inače i od prije razmatram, držeći (ako se ostvari) da je to uz Vašeg Sv. Franu baš posljednja riječ liturgične crkve – kad bi kod velikog umjetnika u smislu stvaranja moglo što uopće biti posljednje, gledajući tako Mihelandelovu Sikstinsku Kapelu. Želio bih od Vas poseban detalj onog raspeća sa tabernakula* u Sv. Križu: *Consum[m]atum est*⁸³ – ako bi ikad došlo do umjetnika-vajara, koji je smišljen i nije moderan, da ga izradi meni, pogodivši doslovno vijest evanđeliste!

Ako dobijem išta od premoštenske [!] crkve⁸⁴ bit će mi drago; ali napose želim dobiti „selsko crkvico takozvano podružnično“⁸⁵, jer se naša misao utvrđuje na selu!

⁸² Franjevačka crkva Sv. Križa u Zagrebu, neostvaren projekt.

⁸³ *Consummatum est* (lat.) – Svršeno je. Posljednje Kristove riječi na križu. Natpis *Consummatum est* Plečnik je 1937. upotrijebio na sakramentariju za proviđenje umrlih koji je namijenio nečaku svećeniku Karelu Matkoviču. 1. siječnja 1948. je na detalju tabernakula za crkvu Sv. Križa u Zagrebu ponovio taj natpis koji Markušić spominje.

⁸⁴ Nacrt za crkvu u Primoštenu. Budući da je Plečnik u svojim poznim godinama nerado putovao, zaposlio je na ovom projektu svoga studenta Jožeta Kregarja (Jože Kregar, 1921.–1991.). Nepovoljni ekonomski uvjeti nakon Drugog svjetskog rata nisu omogućili da se plan ove crkve ostvari.

⁸⁵ selsko crkvico takozvano podružnično (slov.) – seosku crkvicu, takozvanu podružnicu. Misli se na crkvu sv. Benedikta u selu Zgornje Stranje koju je Plečnik preuredio.

Možete li mi išta javiti za Božu [Pengova]: kako je i šta je, te brata Žmuc⁸⁶ i Periklesa⁸⁷?! Tko je taj Ing. Arhitekt Marijan Mušič⁸⁸ koji da je pisao „o arhitekturi slovenskog sela“⁸⁹, „studiju o mariborskoj stolnici“⁹⁰, te vršio neka iskopavanja u Albaniji⁹¹?! Može li se u radnji, gdje je sada Janković⁹², išta raditi?!

Ne treba mi više ispitivati, kako to bi da mi šutimo toliko vremena, ali evo što sam nedavno pisao jednom prijatelju koji je pitao za Vas: „Moj profesor ne piše mi ima više vremena, što je za nas neobično, te se bojim da nije bolestan ili što drugo.“ S druge strane pak interesantno je da mi u pismu od 26. X. piše [Ivo] Delale: „Što je od našeg profesora Plečnika u Ljubljani? Da li ste bili do [!] njega?! Kako sam Vam bio pisao, napravio je nacrt za crkvu u Primoštenu. Sada ponovno izrađuje nacrt, koji smo odobrili ja i tamošnji župnik.“ – Na ovo nisam ništa odgovorio.

Sada primite srdačan pozdrav od mene, koji Vam dugo nisam pisao, ali ni zaboravljo ni za jedan dan!

Fr Josip Markušić

⁸⁶ Alojz i Rafael Žmuc.

⁸⁷ Juro Adlešič.

⁸⁸ Marjan Mušič (1904.–1984.), slovenski arhitekt i profesor za očuvanje arhitekturnog nasljeđa na odjeljenju za arhitekturu Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani; jedan od prvih Plečnikovih diplomanata i autor monografije *Jože Plečnik* u seriji „Znameniti Slovenci“, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1980.

⁸⁹ Marjan Mušič: *Obnova slovenske vasi*, Celje, 1947.

⁹⁰ Marjan Mušič: *Gradivo iz dobe romanike in gotike v Mariborski stolnici*, Maribor, 1940.

⁹¹ Marjan Mušič: Albanske studije, u: *Novi svet* II (1947) 9/10.

⁹² Nakon smrti kamenoresca Alojzija Vodnika 1939. radionicu je preuzeo njegov nećak Alojzij Jankovič.

[22. XII. 1947., pismo, 1 list]

Jajce, 22. XII. 1947.

Gospodine profesore,

Ja sam Vam pisao dne 14. XI.⁹³, sa zahvalnošću potvrdivši primitak veoma korisnog „Tehničkog Vjesnika“, a posljednje Vaše pismo primio sam 8. X. ove godine. Bojim se da niste čim iz mog pisma uvrijeđeni; ili ste inače zapriječeni, ili pisma niste ni primili?!

Čestit Vam Božić i porođenje Isusovo! Sveto Njegovo rođenje bilo nam svima na spasenje, na ovom i na onom svijetu!

Primite srdačan pozdrav od uvijek Vam iskreno odanog!

Fr Josip Markušić

⁹³ Vidi gore *P 598*.

[28. XII. 1947., pismo]

Velečastiti gospod!

Vaše pismo z datumom 22. XII., ožigosano: Jajce 24. XII. prejel sem 27. XII. Hvala Vam na vsem. Želim Vam božjega varstva v Novem letu! Malo dobrega obeta – uvidimo kaj nam je namenjeno –

Na jesen dobil sem vabilo g. [Ive] Delale, da bi prišel v Trogir, ker se namerava v bližini zidati novo cerkev⁹⁴. Z največjo vludnostjo odgovoril sem, da njegovi želji ustreči ne morem. Zdi se, da ga je odgovor užalil – Moje zdravje, to povém samo Vam, ima slabine; pametnejše je, ne vtikati se, započeti tako zavezne stvari. Zagrebačko franjevačko cerkev sv. Križa⁹⁵ sem Vam že omenjal, celo nje delne kopije obljubil – vém. Ravnokar rišem, že četrtič, veliki oltar – Živo želijo imeti tudi za vel. oltar moj ris – Mislim da neče biti kruha ne z enega ne drugega – 13. XII. oddal sem 11. listov študij 1:200 za slovenačko skupščino v Ljubljani⁹⁶ Ni bilo izhoda, moral sem – res sebi na ljubo biti previden. Oddal sem pa stvar „izven tekme – izbral si svojevoljno prostor umestitve.*

Manjših del je vedno v teku. Zadnje čase dosti veliki ciborij za neko bosansko božjepotno cerkev :/ ne spominjam se imena :/⁹⁷ posredništvom g. Roman Tominca⁹⁸. Na Sveti dan dorisal visok, v glavnem leseni svečnik za krstno svečo – Vam že znane krstilnice – Če bo eno in drugo kdaj izvršeno, vedó nebesa. Volja je dobra, duh voljan tako pri meni kot pri drugih – izvršuje se pa vse brez „elana“ – k temu mori brezbožna skupoča – Da*

⁹⁴ Vjerojatno je riječ o crkvi u Primoštenu. Vidi niže Plečnikovo pismo od 25. I. 1948. (P 602) i Markušićevo pismo od 17. III. 1948. (P 604).

⁹⁵ Vidi gore P 597.

⁹⁶ Plečnik je 1947. izradio prvi nacrt slovenskog parlamenta na prostoru brda staroga grada, ali budući da je ovo mjesto odabrano za muzej, on je iste godine predložio novu lokaciju u parku Tivoli i izvan konkurencije izradio nacrt za parlament. Da Plečnikov nacrt nije prihvaćen nisu igrali ulogu visoki troškovi, nego želja za modernošću i jer se njegov nacrt činio neobičnim, a vjerojatno također i zastarjelim.

⁹⁷ Misli se na crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije u Olovu.

⁹⁸ Roman Tominec (1900.–1991.), slovenski franjevac, povjesničar umjetnosti.

ne pozabim: kapela v Begunjah, kjer ste bili z menoj, je razdejana.⁹⁹ Kdo ima materijal, eden ali več, ne vemo. Najbrže je vse dobesedno razbito – kajti velika umetnost je bila skozi okna spraviti, potegniti kame(n)ice v nadstropje. Za menzo mi je žal – bil je to muzealen komadič. Stvar je tajna in ni o tem govoriti. V šolo zahajam samo dopoludne. Počemu se vprašam sam, se morejo vprašati drugi. Čudno da me še niso odgostili, po češko vyhostili¹⁰⁰. Odrastel sem šoli – morebiti tudi prerastel. Ne tajim pa, da jih je že nekaj v hlevu, ki so pridni in vredni.*

Svet si krčevito, z vnemo šije novo obleko – edino kar človek zmore. Če bo obleka komodnejša – uvidi se. Na pragu Novega Leta smo – v rokah božjih smo prej ko slej – naj so nam prizanesljive, milostne al živim al mrtvim!

Gizela¹⁰¹ je še vedno v Sarajevu. Kolike vrednosti bodo vse te a tout prix¹⁰² obnovitve – videt čemo. Spoštljivo in prisrčno Vas pozdravlja udani Plečnik, 28. XII. 1947

⁹⁹ Plečnik piše o uništenju njegove kapelice u dvorcu Begunje.

¹⁰⁰ vyhostit (češ.) – odbiti (gosta), odgostiti, odbaciti.

¹⁰¹ Gizela Šuklje – vidi gore P 319. Nakon Drugog svjetskog rata neko vrijeme radila u okviru slovenske pomoći Bosni.

¹⁰² a tout prix (franc.) – po svaku cijenu.

1948.

602.

[25. I. 1948., pismo]

Ljubi moj velečastiti gospod!

Edini firmi, ki nam je kopirala matrice planov, pokvarila se je za to potrebna priprava. Kdaj bo zopet mogoče tam dobiti kopije, ni predvideti – takoj pa, ko bo to mogoče, naročil bom te za Vas.

Kako je z skupščino¹, ne vem najmanjega poročati. Jaz sem delo oddal pravočasno na dan termina = 15. XII. 1947. nato zvedel da je moje načrte videl že drugi dan konkurent, ki je svoje delo oddal nekako 15. I. 1948. Medtem sem bil pozvan udeležiti se ožje konkurence za novo opero v Beogradu². Termin 15. febr. Vsaki konkurent dobi 75. hiljada dinara za svoj trud. Jaz sem odklonil udeležbo – šta ja znam, kaj je teater –

Bil je pred kratkem pri meni mlad, krepak, simpatičen župnik kraja iz okolice Trogira³, kjer naj se poveča cerkev, na katere ogled me je povabil g. [Ivo] Delale. Obljubil sem, če dobim izmere obstoječe cerkve, prispevati tudi z mojim nasvetom. Na več danes ni misliti!

V delu imamo ravnokar dve zakristiji – eno za Ptujsko goro⁴, ki bo nemara izvršena /: mali gotiški prostor /: druga za Zagreb Marije Lurdske⁵ – ki ostane in nomine Domini⁶ projekt. Nato pride na vrsto glavni oltar* za*

¹ Skupština – vidi P 601.

² Opera u Beogradu – Plečniku je to posredovao ministar za kulturu Ferdo Kozak (1894.–1957.) kojemu je on još prije rata uredio stan.

³ Plečnika je na preporuku Ivana Dellalea posjetio primoštenski župnik don Josip Arnerić (vidi niže P 609).

⁴ Plečnik je 1947. napravio nacrt za uređenje prezbiterija i opremu sakristije hodočasnicičke crkve na Ptujskoj gori. Do realizacije projekta nije došlo jer je vlast namjerala crkvu pretvoriti u muzej.

⁵ Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

⁶ in nomine Domini (lat.) – U ime Gospodnje.

Ptujsko goro tako, da bo obhajilna miza za oltarjem, i.e. sedanjem prezbiteriju*. Sevé vse – kot sem predvidel za Mar. Bistričko⁷ – en miniature. Bože – kako se vse čudno vrti.*

Morebiti Vam pošljem malo svečko za Svečnico /: 2. Februar :/ v mali spomin.

Bodite prisrčno pozdravljeni! Vam spoštljivo udani Plečnik

25. I. 1948

⁷ Marija Bistrička – vidi gore P 560.

[2. III. 1948., razglednica s unutrašnjosti crkve u Ptujskoj gori]

Veleč. gospod! Pred tedni poslal sem Vam nekaj kopij projekta sv. Križa⁸. Upam da ste te dobili. Danes pošiljam Vam priloženo Ptujskogorsko zadevo⁹ – ki Vas bo morda interesirala. Vse to pomeni seveda Zukunftsmusik¹⁰ – Če bo – bo – ko mene več ne bo! Pozdravljam Vas najprisrčneje. Če ne bom pravočasen za Vaš god /: 19 III. :/ vedite da se Vas hočem lepo spominjati. Janković /: Vodnik¹¹ :/ je v zaporu. Poduzeče nacionalizirano – Mnogo se Vas spominja in Vam želi vse dobro Vaš Plečnik

Bog se nas usmili!

2. Marca 1948.

⁸ Vidi gore P 484.

⁹ Vidi P 602.

¹⁰ Zukunftsmusik (njem.) – glazba budućnosti.

¹¹ Plečnik uz ime Janković navodi još i ime Vodnik kako bi Markušić razumio o kojem Jankoviču je riječ.

[17. III. 1948., pismo, 1 list]

Jajce, 17. III. 1948.

Gospodine profesore,

K Vašem imendanu želim vedre poglede i osjećaje, čim je naša vjera uvijek izvrvom puna! Da sam ja uradio vrijednih ljudskih stvari Vaše struke kao Vi, i u posljednjim časovima bio bih vedar. Brda se lagumaju i prokopavaju, ali ne ruše. Barem čovjek ne!

(Ako naše čestitke i zakasne, mi smo poznati.)

Dr. [Ivo] Delale mi piše da ste za Milnu¹² i Primošten uredili.

Vi ste moje svagdanje zanimanje, a ipak Vam zakasnih (ne iz nemarnosti!) zahvaliti za spomen-svjećicu uoči 2. II.¹³, te potvrditi primitak Sv. Križa, kao i od 2. III. „ptujegorsko zadevo“¹⁴. Za Sv. Križ ovo mi je pri duši da Vam rekнем. Pamtim da ste pravili ispovijedaonicu za Sv. Križ, kao posljednju riječ te stvari, a ovo me silno zanima radi posebne studije; te bih molio, ako to imate, da mi spremite!

Ptujskogorski oltar*¹⁵ sa obostranim svetostanom* praktično je, jednostavno, i stoga duhovito rješenje. Držim da je to naročito zgodno, uz prostran kor, za redovničku zajednicu (i crkvenu uopće!), ali i za željenu skromnost mnogih vjernika!

Pisali ste mi za sakristiju* Lurdske Gospe¹⁶, i nju bih želio imati! Mislim da će se ona izvesti razmjerno brzo, kao što vjerujem da će se i sve ostale Vaše stvari izvoditi! (I Odeon*!) Gdjekoja od njih moguće za nas kasno, ali u Boga je tisuću godina kao dan jedan (II. Petr., 8.) Povijest nije svršena.

¹² Milna na otoku Braču. Nije poznato da li je i što radio Plečnik za Milnu.

¹³ Blagdan Prikazanja Gospodinova ili Svijećnica.

¹⁴ Vidi gore *P 602*.

¹⁵ Glavni oltar Marije Zavetnice s plaščem, Ptujaska gora.

¹⁶ Zagreb, crkva Gospe Lurdske.

Želim čuti o sudbini „skupščine“.

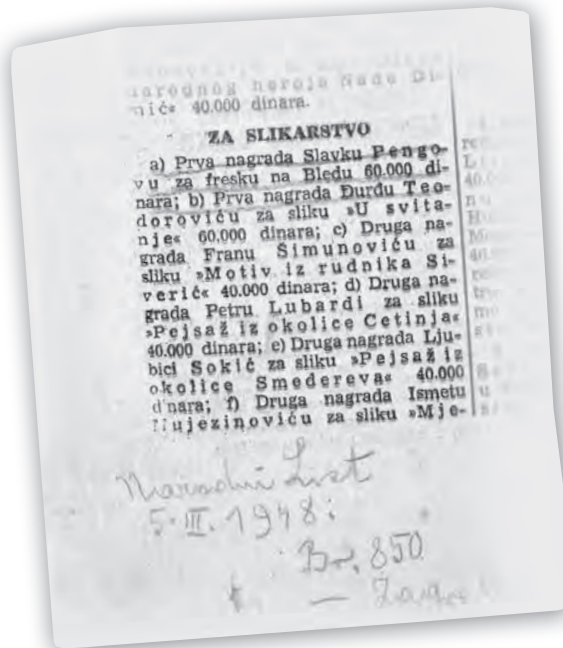
Žalim svog kamenoresca¹⁷, najsposobnijeg tamo!

Primitite srdačan pozdrav, ali i čestitke blizom uskrsu!

Vaš:

Fr J. Markušić

P. S. U prilogu šaljem nagradu Slavka Pengova i ono o građevinarstvu.¹⁸

¹⁷ Odnosi se na Plečnikovo pismo od 2. III. 1948. (P 603) u kojemu Markušiću saopćuje da je kamenorezac Alojz Jankovič zatvoren, a njegovo poduzeće nacionalizirano.

¹⁸ Priloženo: Prva nagrada Slavku Pengovu..., u: *Narodni List* (Zagreb, 5. III. 1948.) br. 850; Monumentalna freska o oslobodilačkoj borbi i obnovi zemlje. Slovenski slikar Slavko Pengov dobio je za svoju fresku prvu državnu nagradu za slikarstvo za god. 1947., u: *Narodni List* (Zagreb, 21. III. 1948.) br. 864, str. 1; Ing. Manojlo Duić: Novi materijal u građevinarstvu (izvor nije naveden).

[20. III. 1948., pismo]

Velečastiti gospod!

O parlamentu¹⁹ ne vem prav ničesar sporočiti – do danes je vse tiho – Sluga prinesel mi je pred tedni v podpis šek za petdeset hiljada – Odklonil sem sprejeti – edino to Vam morem zaupljivo saopčiti. Za Primošten delam ravnokar novi projekt²⁰ – dva prejšnja sem zavrgel. Ne upam na uspeh – uvidimo. Konečno – obljubil sem samo študijo – meditacijo. Zakristijo gospe Lurdske²¹ dobiste kakor hitro dobim jaz kopijo – nema papira.*

Sv. Križ²², se zdi, Vam ne ugaja. Mogoče Vam je tudi težko razumljiv – Prihodnjič več. Na Vaš imendan sem se Vas spominjal. Od srca Vam želim blagoslovljene uskrzne svetke – Morebiti Vam more kdo Vaših preložiti nekatere na drugi strani notirane odgovore Perreta²³.

Prisrčno Vas pozdravlja udani Plečnik

20. III. 48

Najslavnejši arhitekt Pariza August Perret odgovarjal je v Pragi²⁴ 27. listopada 1947 na vprašanja:

Výstavy jsou nemoc, kterou musíme vydržet. Množství a okázalost byly modou, která patří již minulosti. Pro tržnice platí jako hlavní zásada: ma

¹⁹ Plečnikov nacrt za slovenski parlament iz god. 1947. Zvan također „Katedrala slobode“ ili „Plečnikov parlament“, zbog visokih troškova nije mogao biti realiziran.

²⁰ Primošten, projekt crkve za koji je Plečnik zaposlio svoga studenta Jožeta Kregarja, projekt neizveden. Sačuvane su idejne skice crkve. Vidi D. Prelovšek: *Jože Plečnik. Arhitektura večnosti. Teme, metamorfoze, ideje*, str. 272.

²¹ Crkva Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

²² Vidi gore *P 484*.

²³ Auguste Perret (1874.–1954.), francuski arhitekt, građevinski poduzetnik i urbanist.

²⁴ U kolovozu 1947. god. u Paviljonu JUV (Jednoty umělců výtvarných) u Pragu održana je izložba francuske arhitekture na kojoj je bio zastupljen i Auguste Perret. *Výstava Francouske Architektury – Praha Pavilon JUV Srpen 1947*. Praha: BAPS 1947. Citirani tekst objavljen kod Oldřich Starý, Auguste Perret v Praze, u: *Architektura ČR*, (1947), br. 1, str. 35. Perretove misli bile su objavljene kao dodatak prilogu.

fungovat po cely den, večer dukladně vyčistit, vše vodou, odstranit. Za III. cisařstvi to v Paříži řešili spravně, dnes hlavní smysl není pochopen – tato otázka je opomijena a jsou zřizovány tělocvičny, herny etc.

Politika bude mít veliký vliv na architekturu, pokud bude mít vliv na hospodárske podniky. Prestane-li to, nema architektura s politikou nic společného.

V technice je pokrok, v umění není. Pokroky mohou být nebezpečne. Dnes musí pracovat člověk ctnostně – protože prostředky jsou nebezpečne –

Architektura a urbanismus splyvají. Nikdy nebylo tak malo urbanismu jako v době, kdy se o něm tak mnoho mluví a když to dělají i architekti –

Co se zda zprvu nejmodernější, nejdřív zastara. Každý ustupek každá afektace je znamkou vrašek –

Klasicismus je věčný. Příroda dává stále podmínky, člověk proměnlive. Moderní architektura bude klasicka jako historicka, když se podřídí přírodním, trvalým podmínkam.²⁵

* Izložbe su bolest koju moramo izdržati. Množina i pompa bile su moda koja već pripada prošlosti. Za tržište važi kao glavni princip: funkcionirati čitav dan, navečer temeljito čišćenje, vodom sve odstraniti. Za vrijeme III. Carstva u Parizu su to riješili ispravno, danas se glavni smisao ne razumije – to je pitanje zanemareno i podignute su sale za tjelovježbe, igrališta etc.

Politika će imati velik utjecaj na arhitekturu, tako što će imati utjecaja na privredna poduzeća. Ako toga ne bude, nema arhitektura ništa zajedničkoga s politikom.

U tehničarima ima napretka, ali ga nema u umjetnosti. Napredak može biti opasan. Čovjek danas mora raditi pošteno – jer su sredstva opasna –

Arhitektura i urbanizam se stapaju. Nikada nije bilo tako malo urbanizma kao u vremenu kad se o njemu tako mnogo govori i kad to rade i arhitekti –

Što se na prvi pogled čini najmodernijim, najprije zastarijeva. Svaki ustupak, svaka afektiranost je znak bijede –

Klasicizam ostaje vječan. Priroda nudi trajne, a čovjek promjenjive uvjete. Moderna arhitektura bit će klasična kao i historijska ako se podloži prirodnim, trajnim uvjetima.

²⁵ * Prijevod češkoga teksta na hrvatski vidi u dodatku pismu!

[5. IV. 1948., pismo, 1 list]

Jajce, 5. travnja (IV.) 1948.

Gospodine profesore,

Morati ću tražiti, ali ne mogu naći odmah: da mi se prevedu sentencije Augusta Perret-a²⁶, koje za mene moraju biti dojmjljive.

Veseli me što ste mi „zaupljivo“²⁷ saopćili. To je samo pojedinačna potvrda, a inače sam znao da ste Vi savršeno neodvisan čovjek od svjetovnih i vremenitih stvari. Kamo sreće da su svi fratri tako, inače odabirani! To nije lako, ali je sveto i veliko. Za Vašu umjetnost i dostojno!

Kad mi budete pisali, ako Vam ostane na pameti, želio bih znati da li je izvedena crkvice u Ižveli-ju²⁸ u Dalmaciji, kako ju gledam u „Vitruvius“-u, str. 148.²⁹!

Vaš projekt za Primošten nadam se da će konačno uspjeti. Za Primošten sâm nije mi puno stalo, nego za dr. [Ivu] Delale-a, koji je velika snaga: da tim bude potaknut na akciju upornosti za umjetničke istine! Crkva je vojujuća ne samo istinom vjere već i umjetnosti, ljepote! Ja eto nisam od važnosti, ipak se proglašujem slobodnim od običnosti vremena!

Piše mi dr. Delale kako ste mu poslali uoči Svijećnice „starokršćanski lukijernar“* (pišući još mnogo toga), što njega veseli; ali za lično veselje manje-više, nego za našu povezanost! Gdje su dvojica skupa u moje ime, tu sam i ja s njima! (Mat. XVIII., 20.) Držim da tako i u ime Crkve, pa i naše umjetnosti!

²⁶ Vidi gore P 605.

²⁷ zaupljivo (slov.) – povjerljivo.

²⁸ Plečnik je početkom 1939. poslao župniku don Vladislavu Cvitanoviću nacрте za zvonik i proširenje prezbiterija za župnu crkvu u mjestu Veli Iž kod Zadra. Njegove nacрте je zatim preradio i pojednostavio splitski arhitekt M. Markovina. Nakon rata nastavljeno je s gradnjom zvonika; gradnja je završena 1973. god. sasvim drukčije nego što je to zamislio Plečnik. Don Vladislav Cvitanović (1894.–1973.), glagoljaš, povjesničar glagoljaštva, župnik župe Veli Iž kod Zadra.

²⁹ F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*, str. 148.

Za bogoslovsko sjemenište, gdje vazda imaju dobri crkveni zborovi pjevački i gdje se stalno veliki obredi vrše najljepša mi je crkva Sv. Ante u Beogradu svojim mističnim podešenjem; a za život samostanskih zajednica crkva Sv. Frane u Šiški njenom osnovnom prostornošću i orijentacijom. Sv. Križ u Zagrebu, kojeg pratim već iz „Vitruvius“-a premda je tamo sasna nešto drugo ali pratim, podsjeća na Šišku, koliko vidim u „Prizemlju“, ako vidim?! Zvonik na terase simbol je Križnog Puta za Kalvariju, ovdje po umjetnosti uzveličan i slavodobitan. U „stranskoj fasadi“³⁰ vidim mostove, valjda iz samostana na spratove zvonika; inače mi stepeništa nisu jasna, pa ni ona u „preseku uzdužnom“³¹. (Divna zamisao samostanske radinosti, mira i slobode, svepreglednosti i nezavisnosti. Pravo ono P. Verkade³² skoči s prozora na ulicu, za pokazati da ima još slobode na svijetu!) „Studije“ za veliki oltar* od datuma 1. I. kao i 5. I. 48. sigurno su posljednja riječ za liturgičan i drag oltar, sa stupovima svjetlonošama na licu mjesta (4 evanđelista), kao i retablom* na zidu pozadi za freskoslikanje. Drugi oltar³³ predpostavljam prvom što ima manje stupova, te se bolje vide slikarije. Ali od prvog bezuvjetno treba zadržati onaj križ: „Consum[m]atum est“ na tabernakulu* sa dva serafa* i glatkim zlatnim vratašcima koja tako lijepo predstavljaju horizont nad zemljom. Nikad još tako asketičan krst stvoren nije, asketičan i bibličan; koga bih ja, da je ko nekad, naručio sebi za sobu, da „u tminama svijetli“; ali sa doslovnim linijama kako ih vidim u nacrtu. („Et obscuratus est sol, et velum templi scissum est medium. Et omnis turba earum, qui videbant quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur“ – Luc. XXIII., 45., 48.³⁴) Ovaki im je naime izgledao križ sa rassetim na Kalvariji. I uvijek ovako izgleda kadgod su istine razapete!

Te Vas sad srdačno pozdravljam i mislim na Vas!

Fr Josip Markušić

³⁰ u „stranskoj fasadi“ (slov.) – u fasadi sa strane.

³¹ (slov.) podolžni presek; Plečnik ovdje koristi hrvatski pojam: „preseku uzdužnom“ (uzdužnom presjeku).

³² P. Willibrord (Jan) Verkade (1868.–1946.), benediktinac, slikar, književnik.

³³ Radi se o dvjema varijantama glavnoga oltara za župnu crkvu sv. Križa u Zagrebu.

³⁴ Et obscuratus est sol, et velum templi scissum est medium. Et omnis turba earum, qui videbant quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur (lat.) – ... jer sunce pomrča, a hramska se zavjesa razdrije po sredini. [...] I kad je sav svijet koji se zgrnuo na taj prizor vidio što se zbiva, vraćao se bijući se u prsa (Lk 23,45.48).

[11. VII. 1948., pismo]

Velečastiti gospod!

Nedolgo pred pošiljko različnih študij cerkev v Trogir³⁵ sem Vam pisal – nakar je med nama nastopil molk kaj se je zgodilo, kaj pripetilo? Prejem študij potrdil je g. [Ivo] Delale s kartkim stavkom na karti, nato pa do danes nisem prejel nobene besede!

O meni ne bi vedel omembe vrednega poročati. Telo je znatno v objemu starosti – vidno se bližamo večnosti Želim da ste zdravi! Bodite mi prisrčno pozdravljeni!

V udanosti Plečnik

11. julij 1948

O meni ne bi vedel omembe vrednega poročati. Telo je znatno v objemu starosti – vidno se bližamo večnosti Želim da ste zdravi! Bodite mi prisrčno pozdravljeni!
V udanosti Plečnik
11. julij 1948

³⁵ Radi se o studijama za crkvu u Primoštenu.

[18. XI. 1948., pismo, 1 list]

Jajce, 18. XI. 1948.

Gospodine profesore,

U mom srcu kao i u sobici nastala je velika praznina odkako sam izgubio pismeni dodir s Vama, ima tome za nas neobično puno vremena. Ni sam ne znam kako je to moglo biti ni za što?! Za mene je ova okolnost preosjetljiv gubitak, moram priznati.

Mogu Vam to javiti da sam zdrav, te i za Vaše zdravlje, kao i dobro raspoloženje, ne prestajem se Bogu moliti.

Prilike nisu sklone našoj radinosti, ali ja tim većma stojim na upornosti nastojanja i dobre volje. Papirosi toliko govore koliko i piramide, ako ne više.

Sad za sad samo toliko, da uspostavimo vezu umjetničkog razmatranja i samorazgovora! Te primite srdačan pozdrav od onoga, koji svojih nikad ne zaboravlja!

Fr Josip Markušić

[23. XI. 1948., pismo]

Veleč. gospod!

Vaše, drago mi pismo sem danes prejel. Prikladam pismo, sinoči najdeno slučajno med papirji, ki je nisem bil odposlal. Tudi do danes nisem prejel najmanjše nadalnje besede iz Trogirja³⁶. Bil pa je v poletju enpot, spotoma na izletu, pri meni primoštenski g. župnik³⁷. Vedite, dragi moj gospod, da mnogokrat Vas spominjam in obžalujem naš molk. Mislil sem da je nemara prišlo kaj tegobnega med naju – pa se zato nisem oglasil. Hvaležen sem, da je led prebit – O zdravju ni mnogo govoriti, več bi bilo o starosti, kateri vidno podlega telo. V šolo hodim še dopoldne – odpoledne sem doma in delam sam. Opraviti je vedno kaj – najbrže vse brezpomembno – vseskoz cerkvene stvari – Večina ostane papir. Bodimo Bogu hvaležni za vsakdanji kruh ter dobrote, premnoge, katerih res niti malo nismo vredni – Vi ste srečnejši v Vašem popolnejšem življenju – Te dni Vam pošljem, že dolgo Vam namenjenih, nekoliko glavnih listov zagrebškega sv. Križa³⁸ – Pozneje pošljem še kopije – tudi že dolgo Vam namenjenih študij primoštenske cerkve³⁹. V poletju obiskal me je g. župnik sv. Ante – beogradskega⁴⁰, ter prosil za priložnostni načrt spovednice. Poslal sem mu, nekako pred mesecem dve varianti – ena od teh z dvema spovednicama v niši. Poslal sem originale – ker danes tu ni dobiti take materije v kopije. Vam stvari ne morem predočiti – Ravnokar obdelujem čisto maleno selsko cerkvico, takozvano podružnico.⁴¹ Mislim, da izredno zanimivo stvarco – ki bi navzlic malosti zahtevala odlične majstore muratore. Ako stvar dogotovim, pošljem Vam jo sigurno.

³⁶ Plečnik piše da mu se kanonik Ivo Dellale ne javlja, premda mu je poslal nacрте za Primošten.

³⁷ Primoštenski župnik: don Josip Arnerić, župnik (1945.–1949.)

³⁸ Vidi gore P 484.

³⁹ Nacrti za Primošten su objavljeni u: F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*, str. LXXXIV-LXXXV.

⁴⁰ Fra Eduard Žilić – vidi gore P 636.

⁴¹ Nije jasno o kojoj se crkvici radi.

Bodite gospodu Bogu priporočeni, pristrčno pozdravljeni ter ostanite
dobri Vam vdanemu Plečnik

23. XI. 48

Bodite gospodu Bogu priporočeni, pristrčno pozdravljeni ter
ostanite dobri Vam vdanemu
Plečnik
23. XI. 48

[5. XII. 1948., pismo]

Veleč. gospod!

Pošiljam Vam že v aprilu za Vas izgotovljene kopije primoštenjskih⁴² študij. Zamislil sem se takrat v delo, pri katerem je bilo treba upoštevati kolikor toliko zidove obstoječe cerkve. Ena misel je gonila drugo – Tako ni prišlo do zaključka. Jaz sem profitiral sigurno mnogo – manj pridobili so z mojim delom gospodje v Primoštenu; nič zato: ko bodo mogli započeti zidanje, gradnjo, mene že dolgo več ne bo in takrat pošlje jim Previdnost tudi pravega projektanta. Nisem poželjiv ne hvale ne karanja – Storim kar znam in morem – več menda gospod Bog ne zahteva. Vam pošiljam te stvari, ker menim da je tako duhovno občevanje dostojno – in koristno.

Danes dokončal sem že omenjene študije male cerkvice. okrogla meri v zunanjem premeru 12. m ta kvadratična pa 10. m. Mislim da so stvari v vsem povoljno rešene – sila zanimive. Obžalujem ker mi bo najbrže težko poslati Vam kopije. Vederemo.

Ondan videl sem foto enega natečajnih načrtov, mislim za galerijo umetnosti in razstavno palačo v Beogradu. Vsaka po 200 m dolžine in cca 150 m širine. Spomnil sem se na steklo, kurjavo, obslugo in polk učenjakov etc.

Drugega posebnega ne vem povedati. Upam da ste zagreb. sv. Križ⁴³ prejeli. Želim Vam najlepši Božič, zdravje in ves mir – Neka Vas čuva ljuba Majka Božja Vaš Plečnik

5. XII. 48

⁴² Primošten – vidi gore P 605.

⁴³ Vidi gore P 484.

[12. XII. 1948., pismo]

Veleč. gospod

*Mogoče res – da Vam nisem poslal zagrebačke oltare*⁴⁴. Slučajno Vam morem tu priložiti poskuse v neki, menda novi reprodukcijski tehniki – Bilo je narejeno samo po 5. exemplarov. Obžalujem da Vam ne morem načrte kompletno v meri 1:20 poslati.*

Božo [Pengov] je profesor na umetnoobrti šoli v Ljubljani. Menda je ustvaril mnoge plastike za grad m.[aršala] Tita na Bledu.⁴⁵ Vobče je bajé velice zaposlen. Mi smo si postali docela tuji – Žmuca⁴⁶ sta veleobrat – silno zaposlena za ministre in drugo veliko gospodo. Težko je dobiti od njih kalež ali podobno i to v manj dobri izvršitvi. Stanujeta v lastni novi moderni vili, ter še nista podržavljena.*

Perikles⁴⁷ – Bog zna kje je – Bil je menda agent – česa, ne vem, ne vem tudi od česa in kako živi. Aus den Augen aus dem Sinn⁴⁸ – [Marjan] Mušič, rodom iz Novega Mesta, moj bivši djak – danes profesor na tehniki /: res trenutno ne vem kaj predava ./ veoma otmene zunanosti, nekoliko bolehen. Poslali so ga bili v Albanijo – kjer pa niso vedeli s čem ga zaposliti – ergo je nadaljeval sam s pregledovanjem etc. po Italijanih odkritih antik. Po nekaj mesecih se je vrnil in to pred nastoplim polit. nerazpoloženju.

Jankovičevo⁴⁹ podjetje je podržavljeno, on sam pa baje v državni službi – nisem ga videl že celo večnost – tudi v delavnici nisem bil od časa podržavljenja.

⁴⁴ Nacrti za oltare crkve Majke Božje Lurdske u Zagrebu.

⁴⁵ Radi se o vili po nacrту Plečnikova učenika Vinka Glanza (1902.–1977.). Usp. Damjan Prelovšek, Vila Bled, u: *Piranesi*, br. 7/8 (1998), str. 8-27.

⁴⁶ Rafael i Alojzij Žmuc.

⁴⁷ Perikles – Juro Adlešič.

⁴⁸ Aus den Augen aus dem Sinn (njem.) – smisao izreke: Daleko od oka, daleko od srca.

⁴⁹ Alojzij Jankovič – Vidi gore P 604.

Tako vidite kako je premenjeno in vendar nič novega – Danes končal sem tretjo študijo male cerkve. Meri zunaj 8x15 m. V tem je obsežen oltar, ambon, zakristija* in pevski kor – morebiti pravo kolumbovo jajce⁵⁰ – morebiti tudi izraz senilnosti. Sve jedno – na papirju je ina na papirju ostane tako sigurno kot – upam – dobri moj namen v nebesih. Med drugimi mislimi in spoznanji, sodim, da so dve kategorije hiš: hiše v katerih je mogoče moliti in hiše, v katerih ni mogoče moliti. Ali ste to že opazovali?*

Ponovno sretan Božič! Vaš stari Plečnik

12. XII. 48

⁵⁰ Vidi gore P 190.

[22. XII. 1948., razglednica; motiv: Trogir, loža s reljefom rane renesanse]

(Bosna) Jajce, 22. XII. 1948.

Čestit Vam Božić i porođenje Isusovo! Sveto Njegovo rođenje bilo nam svima na spasenje! Sretna nova godina 1949.!

(Primio sam Vaše pismo od 12. ov. mj., sa otiskom oltara* za Sv. Križ i Lurd⁵¹; a prije toga primio sam i kopije za „Primošten“. Na svo ovo dugujem stvaran odgovor, ne samo iz dužnosti, već isto toliko iz veselja. To će biti iza nove godine, kad budem više sabran i slobodan.)

Vaš odani:

Fr Josip Markušić

⁵¹ Svetište Gospe Lurdske u Zagrebu.

1949.

613.

[31. I. 1949., pismo, 1 list]

Jajce, 31. I. 1949.

Gospodine profesore,

Da se već javim jednom iza tolike šutnje, od vremena pred Božić, to je za mene davno bilo, budući me Vaša korespondencija oživljuje! Reklo bi se: „Cicero pro domo sua“¹, jer i u mene su također cifre godina, ali ne! Ja ne sračunavam mladost po godinama, već po radu i stvaranju, svježini i neoborivoj volji – a Vi ste to! Stoga se prislanjam uz Vas! Oh, što nisam Vaš đak u arhitekturi!

Za oltar* Lurdske Gospe u Zagrebu želio bih znati: zašto nije i kip zacrtan u približnom obliku, te na određenom mjestu, da se samovoljnim postupkom i sentimentalnim navikama, kao ružnom ranom na krasnom licu, ne upropasti cjelina, ili baš najčešće i Gospama Lurdskim! („Ineptas autem et aniles fabulas devita!“ – I. Tim. IV., 7.)²

Neki naši umjetnici-saradnici, kako razumijem iz pisma, udaljiše se – moguće za više izvikivan i udobniji život, ali bez sumnje na štetu umjetničke vrijednosti i djelovanja. Nije voda pitka na kilometre od izvora. (Zmaj Jovan Jovanović pjeva: „Otkad je Hristos uzjašio magarca na Cveti, Od onda mnogi magarčići misle da su sveti!“)

Opazio sam, kano da me to i pitate, da ima kuća u kojima se može moliti, i u kojima ne može; ali i crkava! Tko ne vjeruje, ne može jer ne umije praviti crkve; ili tko krivo vjeruje ne umije katoličke! Isto tako nijedan koji ne vjeruje nije u kondiciji da kamenom zabilježuje kućne intimnosti,

¹ Cicero pro domo sua (lat.) – Cicero u korist svoje kuće, za svoju stvar.

² Ineptas autem et aniles fabulas devita (lat.) – Svjetovne pak i bablje priče odbijaj! (1 Tim 4,7).

kojima je uvijek bitni sadržaj vjera i molitva; nego će kao arhitekt umjesto domova praviti isključivo prenoćišta, za – strance, i on sam po svemu stranac! A ovi tu, ako budu molili, molit će da ih tko ne orobi! Čemu duše slične, ono im i niče: domovi ili plosnate geometrijske škatulje*.

Opet Vas molim, da mi bilo na koji način spremite bar što god od malene seoske crkvice: 12 x 12, 10 x 10 i 8 x 15 m!

Vaš sam „Primošten“ primio, te bih naravno odabro projekt I., gdje su u zasebnim prostorijama: sakristija*, krstionica, Loreto i Kongregacija; međutim ne znam šta bi se imalo prigovoriti i projektu gdje je sve u jednoj prostoriji, sa brojevnim odredištima u planu?! Ipak bih, da je moj „Primošten“, zamolio pri izradi plana Vaš razjašnjujući opis: da se, što je novo, sve izvede po načinu i smislu Sv. Krištofa na starom ljubljanskom groblju³, koji bi za moj ukus mogao i u Rimu stajati. Pri tom naročito mislim na prozore i što je zidane tavanice. Eno tamo su intimnosti gdje se moli!

Sad primite od mene drag i srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

³ God. 1932.–1933. Plečnik je uz grobljansku crkvu sv. Krištofa dozidao veću dvoranu koja je nakon Drugog svjetskog rata rušenjem stare crkve i prijenosom na novu lokaciju postala nova crkva sv. Ćirila i Metoda.

[26. II. 1949., pismo]

Veleč. in dragi gospod!

Ob priliki dobil sem svečo, prikazano na priloženi skici. V glavnem podobna je svečam zgodnjega srednjega veka, vendar zavita s profilom AB. Poglavitni efekt je – zato jo omenjam – da gori popolnoma brez solzenja = kapanja konecno, morda jo že poznate. Opisujem stvar v času, ko so sveče redkost in ni misliti na naročitev podobnih.

Moje delo? Povečava pevskega kora vaške cerkve⁴ – drug primer: obnova zvonikovega vrha v času pomanjkanja lesa in pločevine⁵ – Izpolnujem tako želje nekaterih vsaj na papirju. Model Srca Jezusovega – v lesu rezan 70. cm visok svojčas za vel. oltar* osiješke cerkve⁶ – montiran

na srednjeveški franjevački križ, obešen na verige od stropa dol – etc etc. Najnovejše pa bo moj predlog za malo glasbeno akademijo⁷ na krajno delikatnem prostoru. Sevé, ponovim, ponajveč ostane vse delo – hvala Bogu – samo papir. S starostjo postaja človek samemu sebi napoti nezaupljiv – „Dvakrat meri, enkrat reži!“ nezadošča!

Prez A-B
natan. velikost

⁴ Nije jasno na što se misli, možda na pjevački kor u crkvi sv. Benedikta u mjestu Zgornje Stranje.

⁵ Vjerojatno se radi o obnovi spaljenih krovova zvonika župne crkve u Ribnici uz pomoć betonskih elemenata.

⁶ Crkva Srca Isusova u Osijeku.

⁷ Glazbena akademija – vidi P 567.

Mislím da Vam morem polagoma pripraviti in poslati željene načrte. Prosim upoštevajte naše, sedanje okoliščine.

G. [Ivo] Delale gratuliral mi je k „nagradi“⁸ Mož ne vé za vse peripetije – končno, sedaj je vse izravnano. Bilo nas je pozvenih cela brigada trompetačev, baletiz, učenjakov, umetnikov etc. V času dobre četrt ure je bilo vse končano in razšli smo se brez ite. missa est⁹. Prav lepo in prisrčno Vas pozdravlja in se priporoča udani Plečnik

26. II. 49

⁸ Plečnik je 1949. dobio „Prešernovu nagradu“ u iznosu od 40.000 dinara.

⁹ Ite missa est (lat.) – završne riječi u slavlju katoličke mise, danas obično u hrvatskom obliku: Idite u miru.

[15. III. 1949., pismo, 1 list]

Jajce, 15. III. 1949.

Gospodine profesore,

Zahvaljujem na ljubaznom pismu od 26. II. ov. god., te potvrđujući primitak ujedno Vam čestitam imendan! Ono što Vam želim to će ako Bog da i biti: živjet ćete još dugo vremena i dočekati lijepih ostvarenja!

Žalim što mi nije 20 godina a Vama 30: da kod Vas studiram arhitekturu kao svećenik, uprkos malodušnom vremenu! Držim da bi to bila korisna stvar i lijepo društvo. Ali Vi ćete raditi još 25 godina, tako bar jak kao sada, pamteći iz god. 1946. kako ste mi se činili brz i okretan kao svaki Vaš đak (ne računajući nogometa!), ali duhovno idealniji i jači!

Veselim se planu seoske crkvice¹⁰, i očekujem ga!

Opisana svijeća (trojstvo u jedinstvu) jako me interesira, i čudi me da ne suzi! Kako to može biti?!¹¹

U stvari Vaše nagrade¹²: o početku sam donekle obaviješten, jer sam i planove želio; ipak sam i dalje znatiželjan o pojedinostima završetka. Vaše materijalno neinteresovanje inače poznato mi je.

A sada primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

¹⁰ Crkva sv. Benedikta u selu Zgornje Stranje.

¹¹ Plečnik je Markušiću poslao crtež svijeće visoke 45 cm i sastavljene od triju vijugavih dijelova. Vidi gore *P 614*.

¹² Priložen novinski članak: „Podijeljene su ‚Prešernove nagrade‘ za najbolje naučne, književne i umjetničke radove u NR Sloveniji“, u: *Narodni list* (Zagreb, 10. veljače 1949.): „Arhitekt Jože Plečnik dobio je za projekt monumentalne palače Narodne skupštine NR Slovenije, za više spomenika iz narodnooslobodilačke borbe u Sloveniji, Splitu i Kraljevu nagradu od 40.000 dinara.“

[15. IV. 1949., razglednica; motiv: Jajce]

(Bosna) Jajce, 15. IV. 1949.

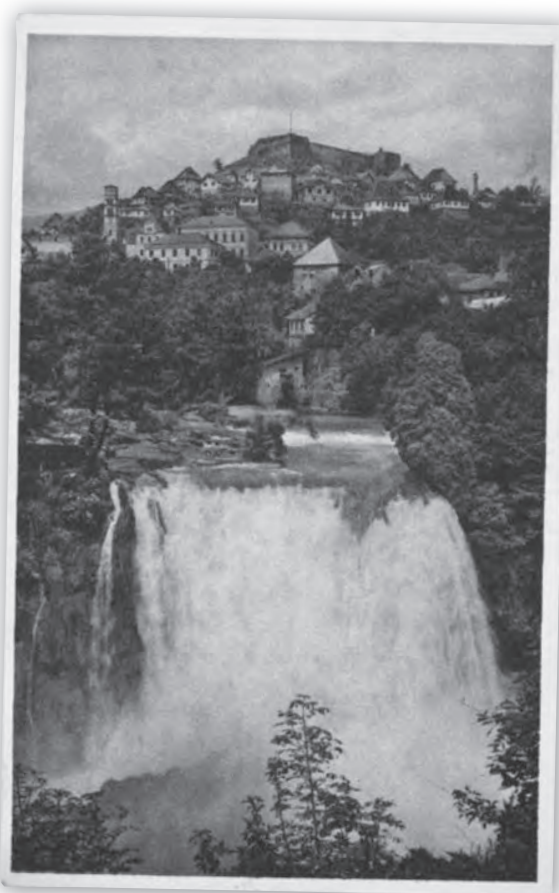
Želim sretan Uskrs: da Vam bude blagoslovljen, vedar i raspoložen!

Felix Alleluja!

Primio sam novine, povijest još nije završena!

Sa pozdravom, odanošću i štovanjem:

Fr J. Markušić

[12. VII. 1949., pismo]

Velečastiti gospod O. provincijal!*

Čeprav vém da so Vam trnje naložili me osrečuje včeraj prejeta novica.¹³

Bog bodi z Vami in sveta Majka Božka!

Z najspoštlivejšim pozdravom Vam vedno hvaležni in zvesto udani Plečnik

12. jul. 1949

Velečastiti gospod O. provincijal!
Čeprav vém da so Vam trnje naložili me osrečuje
včeraj prejeta novica.
Bog bodi z Vami in sveta Majka Božka!
Z najspoštlivejšim pozdravom Vam vedno hvaležni
in zvesto udani Plečnik
12. jul. 1949

¹³ Plečnik ovdje misli na Markušičev izbor za provincijala.

[16. VII. 1949., pismo, 1 list]

Sarajevo I/152 –

16. VII. 1949.¹⁴

Gospodine profesore,

Zahvaljujem na pismu, pisanom 12. ov. mj. za Jajce, kojeg sam danas primio u Sarajevu! Eto tako bi! Ja se uzdam u Boga i u zagovor Bl. Dj. Marije!

Bio sam već provincijalom* 1928.–1931., onda sam otišao u Beograd: 1931.–1940. Bilo je i jedno i drugo teret, nu sad je ovo stvarno trnova kruna.

Biran sam ovajput za provincijala 22. VI., u odsutnosti, te sam bez milosti morao u Sarajevo da preuzmem dužnost 23. VI. Sad sam tu.

(Jednostavno rekoše: Čuješ družo, zovu te na svadbu tom i tom gospodinu! Kakvu svadbu, reče ovaj?! Nego me sigurno zovu da im vode donesem ili drva presiječem!)

Nu ja se žrtvujem za Boga, pomozite me molitvom, Vašom istinito zasluženom! I primite pozdrav od uvijek Vam iskreno odanog!

Fr Josip Markušić

¹⁴ Ovo je prvo pismo upućeno Plečniku iz Sarajeva nakon Markušićeva ponovnog izbora za provincijala Bosne Srebrene na provincijskom kapitulu održanom u Sarajevu od 21. do 23. lipnja 1949. god.

[19. VII. 1949., pismo]

Velečastiti gospod O. provincijal!*

Vas tikajoča se novica¹⁵ mi je bila skrivnostno blažena – v zadovoljstvo mi je kot muzika – ni me pa najmanj presenetila – kot da vobče ni novica – Sv. Duh je dobro odločil in naša ljuba M.B. mu je jasnim licem pri tem dvorila!

Blagopokojni parlament¹⁶, odnosno nagrada, so me navdušili da sem dal izdelati v lepem javorjevem lesu notranjščino zbornice¹⁷. Za stvar plačal sem nepomembno več kot je znesla nagrada. Model imam za enkrat v šoli, lepo zagrnen da se ne praši – vest pa mi je mirna in zadovoljna

Cerkvica v Stranjah v okolici Kamnika¹⁸ se polagoma dopolnjuje. Nekaterosti so zanimive – celotno pa sevéda vse skromno kot dandanes gospod Bog drugače niti ne dovoljuje. Mizarju ki je tam mnoga dela izvršil, naročil sem spovednico za sv. Ante¹⁹. Upam da mož to še dovrši –

Drugih novosti ne vé. Kar je moralo priti je prišlo! Konca pa nikdo nas živečih ne doživi –

Od duše Vam in Vašim vse dobro! Vaš Vam udani Plečnik

19. julija 49

¹⁵ Imenovanje Markušića za provincijala.

¹⁶ Vidi gore P 605.

¹⁷ Model velike dvorane parlamenta.

¹⁸ Zgornje Stranje kod Kamnika, crkva sv. Benedikta (1946.–57.). Vidi Andrej Hrausky / Janez Koželj / Damjan Prelovšek: *Jože Plečnik. Dunaj – Praga – Ljubljana*, Ljubljana, 2007., str. 197-199.

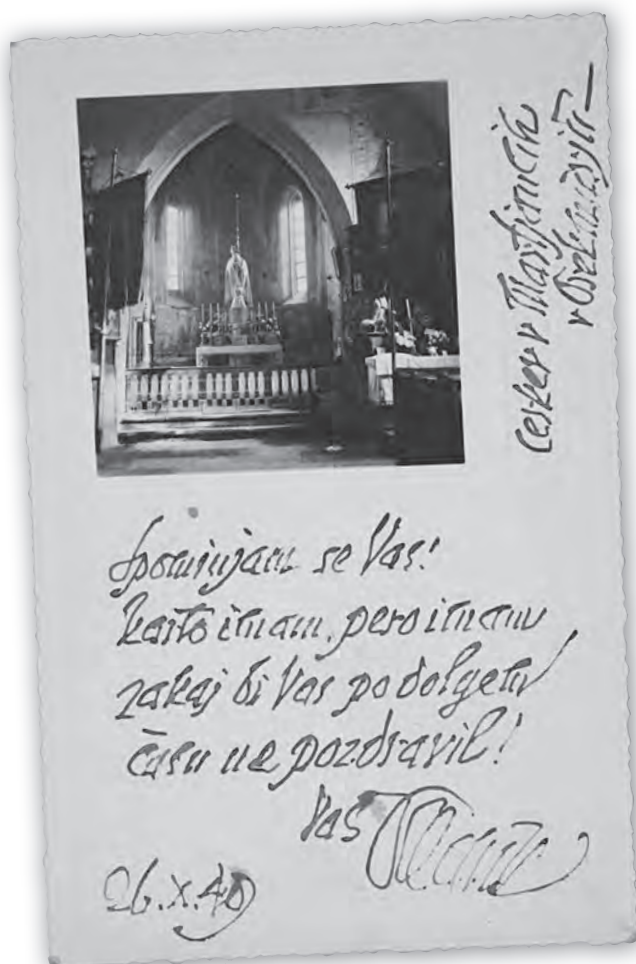
¹⁹ Plečnik je izradio nacrt manje ispovjedaonice za beogradsku crkvu u listopadu 1948. i predao ga stolaru i rezbaru Francu Koncilji (1896.–1970.).

[26. X. 1949., razglednica s crkvom u Martjancima]

Spominjam se Vas! Karto imam, pero imam zakaj bi Vas po dolgem času ne pozdravil! Vaš Plečnik

26. X. 49

Cerkev v Martjancih v Prekmurju²⁰ –

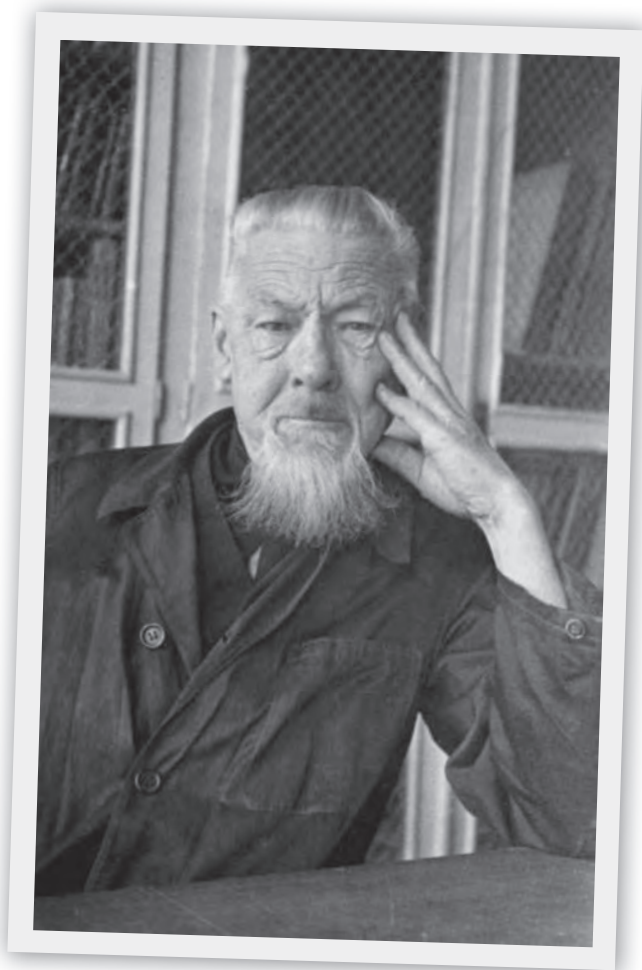

²⁰ Crkva sv. Martina u mjestu Martjanci kod Murske Sobotе za koju je Plečnik 1925. izradio oltar.

[18. XII. 1949.]

*Svet. tih Božič, srečno, blagoslovljeno Novo leto pristrčno želi
Vam in Vašim* *Vaš P.*

18. XII. 49

[22. XII. 1949., pismo, 1 list]

Sarajevo, I/152

– 22. XII. 1949.

Gospodine profesore,

Ja uvijek mislim na Vas, ali slabo pišem (ili odskora nikako!) jer me je zapala taka sreća. Vaš „podsjetnik“, naime kratko pisamce od 12. VII. ov. god., držim pred sobom, da bih uspostavio vezu, ali evo dosad nikako. Moglo bi lako biti da se vidimo u travnju.²¹

Čestit Vam Božić i sveto porođenje Isusovo! Sretna nova godina 1950!
(Hvala na meni dragom Fotu!)

Srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

²¹ Fra Josip Markušić je imenovan vizitatorom slovenske franjevačke provincije početkom 1950. „Naš provincijal-vizitator slovenske Provincije“. „Iz posebnih razloga, a najviše iz razloga zdravlja, ne misli krenuti u kanonsku vizitaciju do početka mjeseca aprila“, u: *Bosna srebrena* 9 (1950) 1, str. 4. „Sada odmah nakon Uskršnjih praznika otputovao je mnpošt. u Sloveniju radi vizitacije i predsjedanja provincijskom Kapitulu“, u: *Bosna srebrena* 9 (1950) 4, str. 36-37.

1950.

623.

[31. I. 1950., pismo, 1 list]

Sarajevo, 31. I. 1950.

Gospodine profesore!

Pišem ovo pismo da Vam se za tri stvari zahvalim, a jednu da zamolim.

Hvala Vam na poslatoj Vašoj fotografiji, zatim na Fra Anđelikovom prekrasnom Bijegu u Egipat¹, što je samo on mogao napraviti, jer vjerujem da je za vrijeme rada boravio u nebu. A napokon hvala Vam i na brzopjavnoj čestitci za moju sedamdesetgodišnju starost! Za toliku Vašu pažnju nisam zaslužan.

Ono pak četvrto, za koje Vas molim, slijedeće je. Treba mi pečat za „Svećeničko Udruženje Dobrog Pastira“². Ja prilažem neku svoju tobože zamisao.³ Pečat mora biti okrugao, sa slikom Dobrog Pastira u sredini, te sa natpisom unaokolo: „Udruženje Dobrog Pastira Katoličkih Svećenika N. R. Bosne i Hercegovine“. Ovo mora biti; nu još ako može da dođe pod likom Dobrog Pastira potpis: „Ja sam Pastir Dobri, Veselimo se!“ Poželjna je i kršćanska signatura, kao štap – Najbolje bi bilo kad bi Vi imali tamo vrsna grafičara,

¹ Fra Angelico, „Bijeg u Egipat“ (oko 1450.), prikaz iz serije novozavjetnih scena na srebrnom ormaru (Armadio degli Argenti), nekoć u oratoriju Santissima Annunziata u Firenci, tempera na drvu, Firenca, Museo di San Marco.

² Udruženje katoličkih svećenika „Dobri Pastir“, osnovano 1950. god. u Sarajevu.

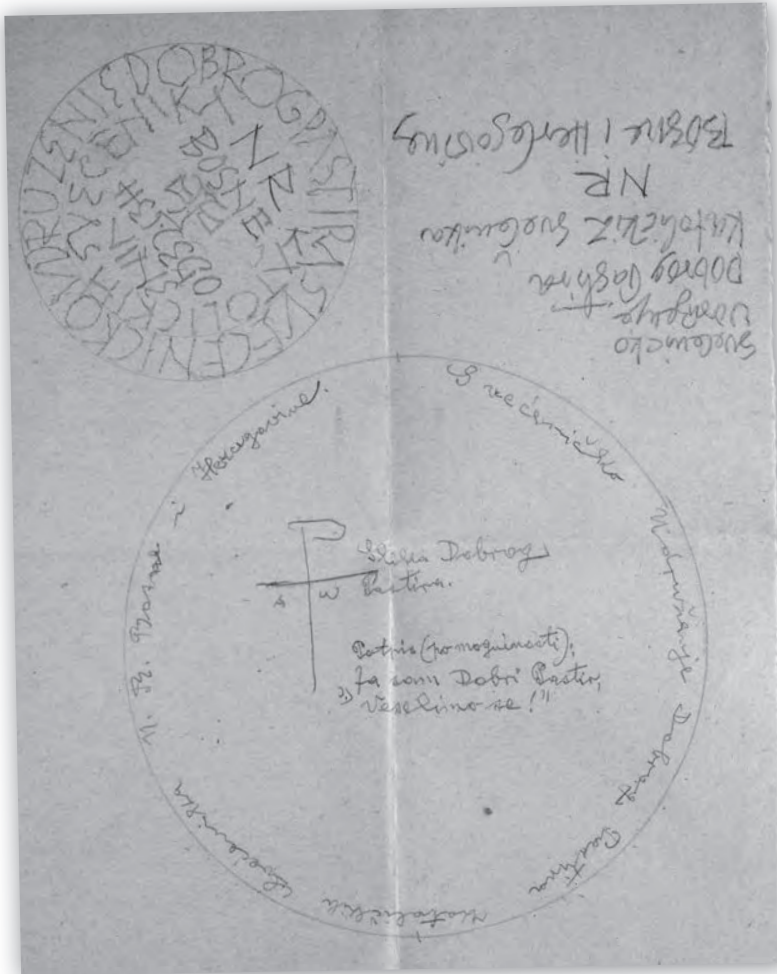
³ Priložen list s Markušićevim nacrtom na kojem su naknadno uneseni nečiji drugi nacrti; zatim još druga tri lista s nacrtima pečata.

da on to napravi za doličan honorar! Do ovog pečata mnogo mi je stalo! (Sjećam se Vaših grbova i pečatnika u „Vitruvius-u“, str. 6., 8., 10.⁴)

Zdrav sam, ali pretrpan brigama.

A sada primite srdačan pozdrav od uvijek Vam odanog!

Fr Josip Markušić

⁴ F. Stelè / A. Trstenjak / J. Plečnik: *Architectura perennis*, str. 6: grb biskupa Rožmana; str. 8: Učini to. Naputak za lijepo ponašanje, naslovnica knjižice koju je 1929. izdalo katoličko gimnastičko društvo Oro; str. 10: dva crteža amblema gimnastičkog društva Oro i grb Znanstvenoga društva u Ljubljani.

[5. II. 1950., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal!*

Hvaležen za pismo Vas najpristrčneje pozdravljam. Željeno delo ne obljubljam, obljubljam samo da poskusim doseči obliko. Vi želite napis: „Svećeničko udruženje dobrog pastira katoličkih svećenika NR Bosne i Hercegovine“ Ali ne bi bilo pravilneje: Udruženje Dobrog Pastira katoličkih svećenika NR Bosne i Hercegovine. Blagovolite mi to sporočiti – Vaša odločitev je smerodajna.

Z izrazom velikega soštovanja Vam udani Plečnik

5. febr. 1950

Kolikega preméra si predstavljate pečat?

[8. II. 1950., pismo, 1 list]

Sarajevo I/152: 8. II. 1950.

Gospodine profesore!

Hvala Vam na tako brižnom pismu od 5. ov. mj., kojeg sam danas primio!

1. Slobodan sam priložiti Vam pismo od gosp. [Ive] Delale-a (na povrat), kako ja zamišljam Dobrog Pastira. Ali Vi ste slobodni.

2. Prilažem, da se ne izrazujem u milimetrima, otisak dvaju pečata: ja zamišljam kao onaj veći pečat, a za potrebu mogao bi još malo veći da bude.

3. Pravo je što napominjete: unaokolo treba da bude pisano:

„Udruženje Dobrog Pastira Katoličkih Svećenika N. R. Bosne i Hercegovine“.

Tako je!

Za ostalo ja ostajem na uvjerenju Sv. Pisma: „Spes autem non confundit“⁵.

Odani:

Fr Josip Markušić

⁵ Spes autem non confundit (lat.) – Nada pak ne postiduje (Rim 5,5).

[Nedatirano, početak 1950., skica pečata Udruženja Dobrog Pastira Bosne i Hercegovine]

Vč. godpod O. provincijal! Marodiram že vse dni – to more biti edino opravičilo za mrko brezvredno delo, ki Vam je danes pošiljam – ob enem pa priča, da sem se Vas mnogo spominjal. želel Vam ustreči. Delo mi ni šlo izpod rok – Mnenja sem da bi bilo najugodnejše naročiti gravérju v Sarajevu, da domisli in ureže primeren ustrezen pečat ali da ustvarijo v grafičnem zavodu /: vsi večji časopisi imajo te :/ bronasto „štanco“⁶. kakršne uporabljajo knjigovezi, event. stanco zgornjo in spodnjo – takšna štampljka, mislim, je najlepša. Vidi vzoreček: Spominski listek tistim ki so hodili na verouk – ko je bilo še dovoljeno. Prosim lepo, verujte da mi je več kot težko ker nisem, ker ne morem ustreči. G. [Ive] Delaleja lepo pismo vračam. Vse muke turisticke prenašajo ljudje radi na befehl⁷, enako vse komandirane traperije „umetnosti“: teatra, kina etc. etc. Po mnogih letih, premišljam ponovno mojo „občinsko streho“ Po določenih smereh postavim tanke, beton. stebre ter povežem in pokrijem z vidljivim ostrešjem – kar je mogoče na najbolj trapasti urbanistični način ali pa krajno živo veselo in dostojnostno. Pod to streho, odnosno sledečimi, široko razpetimi krovi si gradijo družine svoje hiše z dvoriščem drvarnico etc. vrtom Hiše so zgolj pritlične – njih povrh terasa ali s podstrešjem – enakega vzgleda in uporabe kot pritličje – povrh terasa, pristopna po skromnem stopnišču, /: trami*, deske, izolacija, debela plast phane ilovice, mešane z rezanico, zglajeno, spramaxirano*

⁶ bronasta štanca (brončana štanca, germanizam, njem. Stanze – žig, rez, kalup, špranca) – stroj koji se upotrebljava u tiskarstvu za prešanje, rezanje ili perforiranje papira.

⁷ Befehl (njem.) – zapovijed.

To streho vzdržuje občestvo enako kot vzdržuje vodo, kanalizacijo, plin in elektriko – hiša je pa moja stvar kot pohištvo etc. no stvar svobode⁸ – Že dolgo, dolgo Vam nisem pisal – zato danes malo več. Bodite z Bogom Vaš Plečnik

⁸ Hiše pod občinsko streho (kuće pod općinskim krovom) – Plečnikov projekt gradnje krova, za koji bi troškove snosila ljubljanska općina, predviđao je da bi se pod tim krovom mogle urediti malene obiteljske kuće. Plečnik se tom idejom bavio između dvaju svjetskih ratova s namjerom kako bi se Krakovsko predgrađe Ljubljane sačuvalo od visokogradnje najamničkih kuća.

[2. III. 1950., pismo, 1 list]

Sarajevo I/152

2. III. 1950.

Gospodine profesore!

Primio sam Vaš jedan i drugi: okrugli, i četverouglasti u okruglom, nacrt za pečate Dobrog Pastira. Inženjerski su, stoga žalim da je okrugli nedovršen i obilježen kao skica; ali sam Vam zahvalan! Držim da je ime Dobrog Pastira iznimno pogodeno za svoju stvar, te sam želio da bude i pečat; čega, apsolutno sigurno, nema bez Vas.

Pa eto neka ide i ovako! Ja Vas najsrdačnije pozdravljam! Uvijek zahvalni:

Fr Josip Markušić

[16. III. 1950., dopisnica; motiv: Sv. Franjo – pjesma bratu suncu]

Sarajevo I/152

16. III. 1950.

Gospodine profesore!

Pravo veselo i srdačno ja Vam čestitam imendan! Vi imate puni razlog da budete veseli: razlog u duši i Vašem radu.

Odani:

Fr Josip Markušć

[20. III. 1950., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal!*

Prisrčna hvala za današnjo karto. Jaz Vam vedoma nisem čestital – misleč opravila imate mnogo in ker se – morda name ljutite – Več – če Bog da – ko se snidemo v Ljubljani. Veliko se veselim na to! Gospod provincijal, bodite oblagodarjeni z vsem dobrim, predvsem zdravjem in močno dušo! Najspostlivejše Vas pozdravlja hvaležni Vam Plečnik

20. III. 50

[27. V. 1950., dopisnica; motiv: Mladost sv. Franje]

Sarajevo I/152.

– 27. V. 1950.

Gospodine profesore!

Na odlasku iz Ljubljane⁹, 14. V., nisam mogao da se oprostim s Vama, pa mi nemojte zamjeriti! Mi se znamo.

Sretno sam stigao kući, te Vam šaljem srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

⁹ Nakon vizitacije slovenske franjevačke provincije.

[29. V. 1950., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal!*

Za prvo me ni nikdo doslej obvestil o Vašem odpotovanju, za drugo sem čakal na efekt Vaše preljubeznjive, plemenite intervencije¹⁰ – mislil sem morda se Vam more moj nečak /: Čehi pravijo „sinovec“ :/ sam zahvaliti. No – do danes je še vse kot je bilo – Izrekel bi k temu še to ali ono – ali trudim se pridobiti krepost molčanja.

Vечно potovanje pregledovanje, razgovarjanje v nestale menjajočim se okoljem, bila je za Vas nedvomno velika muka – hvala Bogu prestali ste vse to izredno dobro. Situacija v tzv. umetniškem svetu florijanske republike¹¹ je ista kot je bila. Veliko se govori, znanstveno dokazuje dela pa v resnici malo. Prepustimo torej vse G. Bogu šta nas to briga. Mi gremo vidno v večnost – oni za nami, zaviti v meglo – pa ravno tje. Vas imam resnično rad, zato sem od srca hvaležen za Vaš obisk, za prilike kolikor toliko jasnih razgovorov. Ne mojte zaboraviti da ste bili v deželi lirikov oportunistov – realistov. Tam pri Vas so, bile bi boljše auspicije za velika dejanja – sevé pod ugodnejšimi pogoji. Vsakdo po svoje – hočeš – nočeš po svoje poje Te Deum laudamus¹² – Za enkrat smo še daleč za Italijani – ni pa izločeno da jih kdaj prehitimo, pri večji ponižnosti in duhovnosti!

Vaš Vam vedno zvesti Plečnik

Na binkoštni ponedeljek¹³ 1950

¹⁰ Intervencija za Plečnikova nečaka Karela Matkoviča. Vidi Markušičevo pismo od 4. VI. 1950.

¹¹ Plečnik aludira na pisca Ivana Cankara (1876.–1918.) koji je provincijalizam Slovenaca kritizirao u tekstu Pohujšanje v dolini Šentflorijanski (hrv. prijevod Sablzan u dolini Svetog Florijana).

¹² Te Deum laudamus (lat.) – Tebe Boga hvalimo. Početne riječi pohvalne pjesme, nastale vjerojatno u 4. st.

¹³ Binkoštni ponedeljek (slov.) – Duhovski ponedjeljak.

[4. VI. 1950., pismo, 1 list]

Sarajevo I/152

4. VI. 1950.

Gospodine profesore!

Na Vaše pismo, pisano na „binkostni ponedjeljek“¹⁴, smatram da moram brzo odgovoriti; ali nažalost i ovaj puta, kao i obično u novije vrijeme, kratko.

Ne da mi se vjerovati da bi moja intervencija u stvari sinovca (i mi kažemo: sinovac!) mogla proći uprazno; ali poznajući mehanizam i tehniku ove vrste to će potrajati dva tri mjeseca, tako da se koristi jedna godina i pô.¹⁵

Ja poznajem Sloveniju od god. 1931., ali sam ove godine ostao zadivljen više nego ikada prije. Dok je kamničkih Alpa bit će ljepote i umjetnosti; a dok je Bežigrada¹⁶, i još nekih tačaka, opstoji protest proti Umiranju. Kamnički i domžalski majstori nisu postali iz ničega: nešto je opstojalo prije njih; uprav iz toga slijedi što nisu školovani, do li nekom tradicijom, kojom je valjda Vaša zemlja patinirana.

Ostajem odani Vam zavazda:

Fr Josip Markušić

¹⁴ Binkoštni ponedjeljek (slov.) – Duhovski ponedjeljak.

¹⁵ Okružni sud u Ljubljani 2. kolovoza 1949. osudio je Plečnikova nećaka Karela Matkoviča na zatvorsku kaznu jer kao kateheta nije shvaćao da nova vlast ne želi vjeronauku u školi. Plečnik se uzalud obraćao svojim nekadašnjim učenicima koji su bili blizu novome komunističkom sistemu. Matkovič je iz zatvora bio otpušten koncem 1952. god.

¹⁶ Bežigrad, prema istoimenom dijelu Ljubljane nazvani stadion (Bežigrajski stadion), izgrađen za slovensko katoličko orlovsko društvo i otvoren 1928. god., djelo Josipa Plečnika. Između 1925. i 1941. različite građevinske faze i zahvati na stadionu.

[25. XII. 1950., list (krstionica za crkvu sv. Ante)]

*Gospod O. provincijal**

dovolite pokloniti Vam željeno knjigo¹⁷. Slučajno imam še ta izvod – Moj prispevek je minimalen. Krstionica: Vrata iz kovanega železa. Okna z lesenimi mrežami zamrežena

„krstni kamen“ iz kamena – trije stebriči in arhitrav iz lesa /: hrastovina :/*

V niši miza z skrinjo za krstno obleko

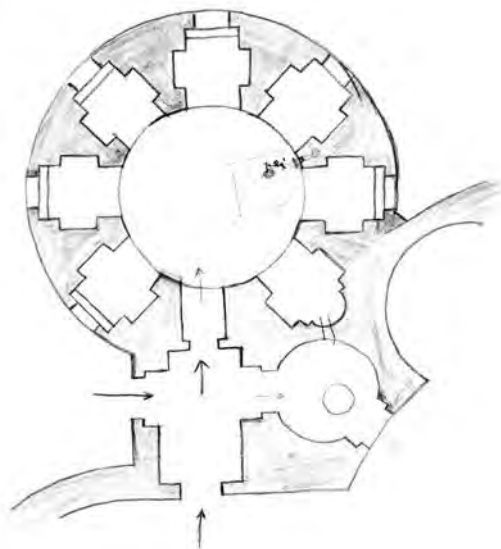
Svečnik krstne sveče

Typa za dve klopi = sedie /: risana samo ena :/

*Precej bogat plafond s tramovi**

*Tla terrazzo**

Ampule etc.¹⁸*

¹⁷ Vjerojatno se radi o knjizi Francè Stelè: *Slovenski slikarji*. Opremil arhitekt Jože Plečnik, Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1949. Vidi Markušićevo pismo od 17. III. 1951.

¹⁸ Plečnik opisuje svoj nacrt krstionice za beogradsku crkvu sv. Ante datiran s 25. XII. 1950. koji je poslao Markušiću, ali koji nije bio realiziran. Objavljen u: F. Stelè / J. Plečnik: *Napori*, str. LXVII.

[26. XII. 1950., pismo, 2 lista]

Sarajevo, I/152

26. XII. 1950.

Gospodine profesore!

Ja Vam želim zdravu i sretnu, baš u tom velikodušnu, novu godinu 1951.! I nadam se da će biti tako. Profesor Kovel¹⁹ je kod kuće, tim je otpalo više od pola tjeskobe.

Nisam Vam pisao, ni Vi meni, od juna mjeseca ove godine; ali to nije nemarnost s moje strane, ni zaborav, već jedino zvaničan posao i brige – Vi mene razumijete.

Gospodin [Ivo] Delale počeo je predavati crkvenu umjetnost na splitskom bogoslovnom sjemeništu. Pisao sam mu da je to pravo, jer umjetnost vapije za dobrotom. Mi i ako ne ćemo moći da ne znam šta crkvenoga gradimo, ali bar da znamo čuvati što je već izgrađeno; pa i ako što budemo krpili na tom postojećem, da sve bude ukusno i smišljeno, dostojno; jer samo to je – pobožno.

Hvala Vam na tri studije za Tavelića oltar*²⁰, koje sam primio! Ja bih odabrao onaj oblik piramide sa 9 likova pod glavnim kipom, da mu se sa tih 9 likova ispriča životopis: Dalmacija, Bosna i Sveta Zemlja.

Želio bih dobiti nacrt kapelice²¹, za koju pišu da ste izradili za Šišku!

A sad da opet uspostavimo dragu mi vezu, i nezaborav, primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

¹⁹ Ime nije moguće identificirati.

²⁰ Kopija o kojoj Markušić piše nije sačuvana u Plečnikovoj ostavštini.

²¹ Misli se na neizvedenu krstionicu za crkvu sv. Franje Asiškoga u Ljubljani.

635.

[XII. 1950., fotografija dijela glavnoga oltara* u mjestu Stranje]

Svet Božič in srečno Novo Leto Vam in Vašim

Dec. 1950

Plečnik

Stranje²² 1948

²² Stranje – vidi gore P 619.

1951.

636.

[7. I. 1951., pismo]

Vč. gospod O. provincijal!*

Vaši, meni dragi želji, ustrezam dvojno. Pošiljam Vam osnovo za uređitev kapele v Šiški¹ ter plan za oltar v merilu ki omogoča detailiranje –*

Pošiljam Vam tudi plan za krstionico sv. Ante v Beogradu². Gospod Dr. Žilić³ prosil me je zanj – in tako sem se lotil dela, potem ko so mi poslali zanesljivo izmeritev prostora. Iz kamena izvršen naj bi bil samo, strogo vzeto, krstni kamen – ciborij nad njim – kakor vsi drugi deli prostora zamisljeni so izvršeni v lesu iz hrastovine ali pa bora. Kakor v projektu za Šiško, zastrem tudi tu okna z lesenimi mrežami – sevé brez stekla – Najbrže sem zasnoval stvar prebogato – nič zato: tudi skromnejša bi se ne mogla v dogledni dobi izvršiti. Želji g. Žilića sem ustregel – sled je tu – morda je komu drugemu predvidena srečnejša pot.*

Ob enem s temle pošiljam g. Dr. Žiliću detaile v naravni velikosti za propovedaonicu. Ta ima najbrž jasnejšo bodočnost – Detaili ambona niso dali mnogo opravila – oni, zgoraj omenjenega baptisterija* zahtevali pa nemalo brige in dela – !*

Da je bil g. Dr. [Ivo] Delale počaščen s katedro⁴ me pristrčno veseli. Njegovi lepi, živahni članki v beogr. Blagovesti⁵, pričajo zanj, povedó koliko dobrega more storiti. Od vsega srca Vam želim, vč. g. O. provincijal,

¹ Riječ je o krsnoj kapelici za crkvu u Šiški.

² Krstionica u Beogradu – vidi P 637.

³ Fra Eduard Žilić (1905.–1971.), gvardijan i župnik u Beogradu od 1945. do 1964.

⁴ Iz dostupnih biografskih podataka o Ivanu Delalleu ovaj podatak nije bilo moguće potvrditi.

⁵ *Blagovest*, katolički list, izlazio u Beogradu od 1946. god. Prethodnik mu je bio istoimeni list čiji je prvi broj objavljen u Skoplju 1928. kao „župski list“.

ves božji blagoslov [Fran S.] Finžgar voščil mi je po seljačko: „gnado⁶ /: milost :/ božjo, ljubo zdravje in voljno potrpljenje“ V resnici je vse v tem obseženo – Vam Vaš vedno zvesti Plečnik

3. jan. 1951

„Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskog naroda“ Autor Dr. Petković – izdala Srpska Akademija nauka 1950.⁷ Knjiga ima 1258 strani s 1105 ilustracij – Pridobite si to knjigo za vsako ceno! Silno površno je tiskana – Najbrže dobite jo v dar – če prosite zanjo Akademijo –

V Zavoj ki ga Vam pošiljam separatno pridal sem še dve studije malih cibor. oltaričev Mislim da so ekonomični prostorno –

7. jan. 1951

⁶ Gnade (njem.) – milost.

⁷ Владимир Петковић: *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа* (= Српска академија наука, Посебна издања, књ. CLVII, Одељење друштвених наука, нова серија, књ. 4), Београд, 1950.

[23. I. 1951., pismo, 1 list]

Sarajevo, 23. I. 1951.

Gospodine profesore!

Primio sam zamotak sa nekim meni milim planovima, kao i pismo od 7. ov. mj. Ja Vam se najusrdnije zahvaljujem na ustrajnom prijateljstvu i tolikoj pažnji! Interesantni plan krstionice⁸ u Beogradu proučajem, ima pojedinosti koje su mi nejasne.

Prema Vašoj preporuci naručio sam iz Beograda „Pregled crkvenih spomenika etc.“⁹, i već dobio sa čekom na 795 dinara. Uopće uzevši nije skupo; tko ima kokošiju, sasma je jevtino: 27 jaja, sarajevske pijace. (Spomenici: kokošija jaja!)

Ali u beogradskoj „Umetnosti 2“ od 1951. upravo sada čitam: – Br. 108. Stele Franc: Slovenski Slikarji. Opremil arhitekt Jože Plečnik, 1949.; str. 167, dinara 1200. –

Nije ni to skupo, ja bih Vas molio: da mi ustanova, koja još tu knjigu ima, spremi na pouzede!

Sa pozdravom i štovanjem:

Fr Josip Markušić

⁸ Krstionica je bila predviđena za lijevu kapelicu na ulazu u beogradsku crkvu. Nacrt u mjerilu 1:20, datiran s 20. prosinca 1950., nalazi se u Plečnikovoj ostavštini. „Plečnik je poslao u Beograd nesačuvani nacrt krstionice koja bi imala krov u obliku pokrova ciborija na čijim bi prozorima, kao u crkvi u Šiški, bile drvene mreže bez stakla, ali je taj nacrt bio za fratre u Beogradu preskup.“ D. Prelovšek: Plečnikova crkva sv. Ante Padovanskoga u Beogradu, str. 43.

⁹ Vidi gore bilj. 7. Markušić ovdje naglašava jeftinoću knjige koja ima 1258 stranica.

[17. III. 1951., dopisnica; motiv: Vladimir Kirin, Hrvatske narodne nošnje: Bosna (Zlosela)]

Sarajevo I/152: 17. III. 1951.

Gospodine profesore!

Ja Vam čestitam imendan, te želim ujedno sretne i vesele uskrсне svetkovine, ugodno proljeće, plodno ljeto, blagosovljene jesen i zimu!

Spremam se na službeno putovanje u Rim¹⁰, ako pođem, stoga Vam nemam kada onako pisati kako bi trebalo, nego odgađam za kasnije.

Ali potvrđujem primitak krasne knjige: „Slovenski slikarji“¹¹, i najljepše se zahvaljujem!

Odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

¹⁰ Markušić je išao u Rim na Generalni kapitul koji je počeo 26. travnja 1951. (*Bosna srebrna* 10 [1951] 2, str. 11).

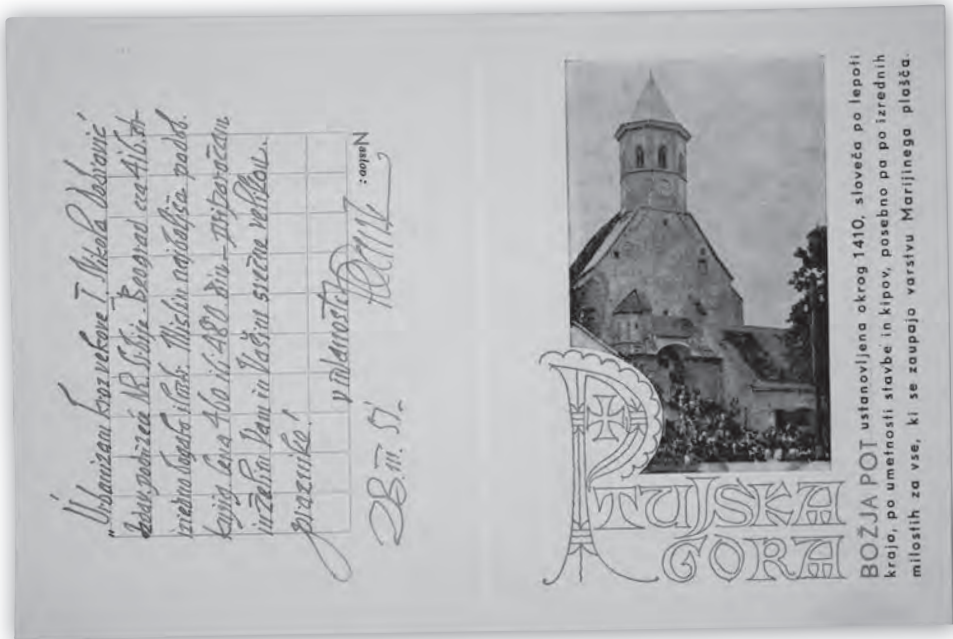
¹¹ Francè Stelè: *Slovenski slikarji*. Opremlil arhitekt Jože Plečnik, Slovenski knjižni zavod, Ljubljana, 1949.

[23. III. 1951., letak s motivom Ptujске gore]

„Urbanizam kroz vekove I. Nikola Dobrović Izdav. poduzeće NR Srbije – Beograd cca 416. str.¹² izredno bogato ilustr. Mislim najboljša podob. knjig. Cena 460 ili 480 din – priporočam in želim Vam in Vašim srečne velikon. praznike!

v udanosti Plečnik

23. III. 51.

¹² Nikola Dobrović: *Urbanizam kroz vekove*, Naučna knjiga, 2 sv., Beograd, 1950.–1951.

[28. IV. 1951., razglednica; motiv: Basilica Patriarcale di S. M. de gli Angeli, Assisi – S. Francesco e le Tortorelle]

Asiz, 28. IV. 1951.

Ja sam u Italiji: dosad samo u Veneciji, Rimu i Asizu.

Primate pozdrav franjevačke vesele konverzacije, koja ukroćuje brige, na isti način kao i gubijskog vuka.¹³ Eto je tu.

Fr Josip Markušić

¹³ Legenda iz života sv. Franje Asiškog, zabilježena u *Cvjetićima svetoga Franje (Fioretti)*, koja govori o tome kako je sv. Franjo ukrotio krvoločnog vuka u okolini grada Gubija.

[18. XII. 1951., razglednica; motiv: Capella Sistina – La Creazione dell'Uomo (Michelangelo)]

Bosna: Sarajevo I/152

– 18. XII. 1951.

Moja je sudbina što Vam nisam pisao osim jedne karte iz Rima ili iz Asiza. Tko bi reko da to može biti, i tko bi reko da smije?!

Čestit Vam Božić i porođenje Isusovo! Sveto Njegovo rođenje bilo nam svima na spasenje!

(Vitulus et leo simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. – Is.¹⁴)

Primate srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

¹⁴ Vitulus et leo simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos (lat.) – tele i lavić zajedno će pasti, a djetešce njih će vodit' (Iz 11,6).

642.

[21. XII. 1951., fotografija grobljanske kapele u naselju Cerklje]

Predragi veleč. gospod O. provincijal!*

Za Vaš ljubeznjivi božični pozdrav sem Vam od srca hvaležen – Naj tudi Vas G. Bog obdari s krepkim zdravjem in vsem dobrim! Več mi danes ne gre iz peresa, čutim se oglodanega – Pa če biti bolje – z voljnim potrpljenje(m) se vse premaga – Vaš Vam resnično vdani in hvaležni Plečnik

21. XII. 51 –

1952.

643.

[24. I. 1952., pismo, 1 list]

Sarajevo, 24. I. 1952.

Gospodine profesore!

Šaljem Vam „Književne Novine“ od 19. ov. mj., br. 48, sa uvodnim člankom Ede Ravnikara¹, ako slučajno nemate. Tko je taj Edo Ravnikar, i gdje je on?!

Ja Vam čestitam na velikim postignućima!

Godine ste zaslužili u časnom čovječanskom i kršćanskom življenju.

Priznanje i poštovanje zaslužili ste upornim radom. Za dobro učenje, (pri tom mislim i na sve uspjehe u radu!) hoće se kongenijalno sjedenje! Vi se naime radom niste žalili, i prvenstveno u tom je tajna za uspjehe. Ako đake po ovoj istini uvjerite, i samo još po onom pravilu arhitekture: svrha, konstrukcija i poezija u službi društva – Vi ste spasili i školu i arhitekturu od osiromašenja.

Sa srdačnim pozdravom, primite isto tako izraz mog velikog poštovanja!

Fr Josip Markušić

¹ Едвард Равникар: Осамдесет година Јосипа Плечника и: *Књижевне новине*, 19. 1. 1952, стр. 1. Edvard Ravnikar (1907.–1993.), slovenski arhitekt, student Josipa Plečnika.

644.

[10. II. 1952., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal*!

Ljudje vedó, znajo toliko povedati – ugibajo, mučijo se kam svojega bližnjega umestiti, uskladičiti – Sedaj je končno nastala tišina. Tudi jaz sem tiho – ker res ne vem kaj povedati Vaš, ljubi mi pozdrav in tiskovino sem prejel – Hvaležen sem Vam za toliko pažnjo in ljubeznjivost! Za sv. Ante v Beogr. dam te dni v delo stojalo za sveče –

Sprejmite, prosim, najspostljivejši in najprisrčnejši moj pozdrav.

10. II. 52

v udanosti Vaš Plečnik

[16. III. 1952., pismo, 1 list]

Sarajevo, 16. III. 1952.

Gospodine profesore!

Ja Vam čestitam zasluženi i krjeposni imendan, sa udivljenjem, štovanjem i ljubavlju!

Sretan ste, jer ste kršćanin i božiji radnik, ne samo trudenik po potrebi. (Opera Dei per hominem!²) Stoga Vas i štujju ljudi, pa i ja s njima.

Beogradski „Univerzitetski Vesnik“, br. 60–61 od 31. I. ov. god. ima članak o Vašoj godišnjici od arhitekta Jovana Krunića³, čini mi se najpoklonstveniji, što sam ih dosada čitao. Veli dapače pri kraju, da bi Vi uredili „problem“ beogradskog Kalimegdana!

Vaš odani štovatelj:

Fr Josip Markušić

² Opera Dei per hominem (lat.) – Božja djela učinjena preko ljudi.

³ Јован Крунић: Јосип Плечник велики словенски архитект и: *Универзитетски весник*, 31. 1. 1952., стр. 2. Јован Крунић (1915.–2001.), српски архитект, Плечников ученик.

[IV. 1952., crtež s osječkom crkvom]

*Velečastiti g. O. provincijal**

velike sobote večer je – Prešla je torej – prešla bo jutrišnja, velikonočna nedelja, brez zvonjenja in potrkovanja – ali je to še Slovenija? Marta, Marta mnogo se trudiš – ali Marija izvolila si je boljše⁴ – Želim da ste srečni med Vašimi v tako sveti čas Vaš Plečnik

1952

⁴ „Marta, Marta! Brineš se i uznemiruješ za mnogo, a jedno je potrebno. Marija je uistinu izabrala bolji dio, koji joj se neće oduzeti“ (Lk 10,41-42).

[8. IV. 1952., razglednica; motiv: Vladimir Pintarić: Sarajevo, Čaršija]

Sarajevo I/152

8. IV. 1952.

Sretne Vam i vesele bile svete uskrсне svetkovine, i ako još puno hladne!

Hvala na „Ljudskoj Pravici“⁵! To je za mene najljepši prikaz, sa analizom i načinom rada i postignuća, bez onoga „idi mi, dođi mi“ – što reknu u Bosni, kad se puno govori a ništa ne rekne.

Vaš uvijek odani:

Fr Josip Markušić

⁵ Vjerojatno se radi o članku: Marjan Tepina: Arhitektura Josipa Plečnika, u: *Ljudska pravica* (1952), br. 3, str. 9. List *Ljudska pravica* kao glasilo Komunističke partije Slovenije počeo izlaziti 1934. god. i s prekidima izlazio do 1941. god. Od 1943. izlazi ponovno, od 1945. kao tjednik. God. 1959. list je zajedno sa *Slovenskim poročevalcem* prešao u novine *Delo*.

648.

[IV. 1952., fotografija kandelabra* u crkvi sv. Ćirila in Metoda]

Najspostljivejši in najprisrčnejši pozdrav!

Vam in vsem Vašim veseli Aleluja! Vaš Plečnik

1952

[20. XII. 1952., dopisnica; motiv: Vladimir Kirin, Hrvatske narodne nošnje: Dalmacija (Imotski)]

Sarajevo, 20. XII. 1952.

Gospodine profesore! – Čestitam Vam Božić i porođenje Isusovo, sveto Njegovo rođenje bilo nam svima na spasenje! Sretna nova godina 1953.: da ju proživimo mirno i u dobrom raspoloženju!

Odavna Vam nisam pisao, ali ne zato što svaki dan na Vas ne mislim, i što svaki dan ne bih molio Boga za Vaše zdravlje – nego što sam tako obdaren u svome stanju i dužnostima, da sam samo time i zabavljen.⁶

Ali ja imam jednu tajnu, kojom ipak održajem ravnotežu: to je moja misao na Vas, nekim sretnim duševnim afinitetom, inače neizraženim u korespondenciji.

Nisam vidio, ali sam čuo za krasne stvari u „Beogradu“, te Vam se iskreno i od srca zahvaljujem.⁷

Odani Vaš:

Fr Josip Markušić

⁶ Markušić je na provincijskom kapitolu, održanom od 20. do 22. lipnja 1952. godine, po treći put izabran za provincijala Bosne Srebrene.

⁷ Usp. pismo od 10. II. 1952. (P 644).

[25. XII. 1952., fotografija braće Aljančič s grupom pred Blumauerovom grobnicom⁸]

*Veleč. gospod O. provincijal**

Za lepo pozornost, Vaše ljubo mi božično in novoletno voščilo sprejmite, prosim najprisrčnejšo zahvalo. Da bi bilo Vam in Vašim vse enako blagoslovljeno!

V prvem delu krunice se spominjamo: „ki si ga v templju darovala“ nato pa tolažbe bogatega povračila: „ki si ga v templju našla“!

Delo. Vsako delo je skoraj onemogočeno – mislim pač v obojestransko škodo – G. Dr. Žilič⁹ je goreč gospodar. Boli me, ker mu morem le malenkostno ustreči. Pa naj že bo tako ali tako, na vsem, za vse bodi Bogu hvala

Vaš Plečnik

25. XII. 1952

⁸ Fra Jožef Aljančič (1893.–1958.) i njegov stariji brat Stanislav Marija Aljančič (1892.–1959.), slovenski franjevci. – Dr. Robert Blumauer (1895.–1970.), kirurg, dao je god. 1942. po Plečnikovom nacrtu izgraditi obiteljsku grobnicu.

⁹ Fra Eduard Žilić, gvardijan i župnik župe sv. Ante u Beogradu.

1953.

651.

[16. III. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, 16. III. 1953.

Gospodine profesore!

K Vašem imendanu želim božiji blagosov, potpuno zdravlje i dobro raspoloženje!

Slobodan sam da Vam sad u isto vrijeme čestitam i uskrсне svetkovine! Ovo je dan, koga nam je dao Gospodin, Aleluja. On uskrсну, kako reče, veselimo se! (hrv. pučka crkvena pjesma.)

Ne ćete zamjeriti, da u ovom istom pismu i nešto poslovno rekнем, štedeći vrijeme, za muku.

1. Dr. [Eduard] Žilić javlja mi marljivo o Vašim daljnjim radovima za Beograd (mala ispovijedaonica, krstionica.) Od mene Vam hvala, ali glavno je kod Boga, kod vjernog naroda i Sv. Crkve.

2. Dogodine slavim zlatnu misu, a to je pedesetogodišnjica misništva. Ja sam inače protiv velikih proslava, posebno svojih; međutim sve je badava: ne će me na miru pustiti moja braća fratri.

Od svih stvari za proslavu želio bih u Ljubljani naručiti kalež*, da ga ja lično upotrebljujem dok sam živ, a iza mene da ostane uzorak. To je praktična stvar, sveta i korisna.

Želio bih, da mi Vi napravite nacrt, za sve 1 : 1.

Evo o tom nekoliko mojih pogleda:

- a) Kalež srebren, dobro pozlaćen.
- b) Nodus* moguće od bjelokosti. (Propali biljorad¹!)

¹ biljorad – značenje riječi nejasno; vjerojatno se misli na slonovu kost od koje se prave biljarske kugle.

To je materijal, a umjetnička je izrada Vaša. O poludragom kamenju ne usuđujem se ni govoriti.

Mene zanose starokršćanski idiogrami* i Madona (Gospa): „dragost sunčana“.

Naš bosanski puk u litanijama lauretanskim² unosi svoje vlastite invocacije*: „Dragosti sunčana, svjetlosti podnevna, kruno biserna, pomoćnice i obrano naša!“

Troškove odveć ne žalim! Jedanput je zlatomisnička proslava.

Ovo su moje želje, gospodine profesore; ali ukoliko je to za Vas preumaranje, i onako mnogo zaposlena, onda i ne predlažem ništa, nego Vas samo pozdravljam sa starom ljubavlju i odanošću! I zahvalnošću!

Fr Josip Markušić

² Litanije Lauretanske Blažene Djevice Marije ili Litanije Majke Božje Lauretanske, prema talijanskom gradu Loretu (lat. Lauretum).

[24. III. 1953., pismo]

Vč. gospod O. provincijal!*

Bodite zahvaljeni za Vašo ljubeznjivo gratulacijo – Verujte da sem se tudi jaz Vas mnogo spominjal – pisal pa nisem ker nisem hotel izvati Vam trud. Ponovno: Bog Vam povrni vso Vašo prijaznost.

Imam kalež iz železa okrašen s tremi velikimi kristali – kupa je srebrna. To kupo sedaj nameravam Vam. Železo bi se nadomestilo s tombakom* – katerega okras bi bili omenjeni trije kristali – razume se vse pozlačeno. To obnovo ravnokar črtam – ter potem Vam pošljem – Vedite, upoštevajte da je rafinirano srebro tačas nedosegljivo! Mogoče da pozneje. Nodus* iz slonovine!? Ni možá ki bi stvar obdelal – Edino kar se nadjam doseči na kaležu bi bili globoko rezani napisi /: te bi mi podali tudi minimalne dolgosti – to zaradi razporeditve :/ Majstori so se spremenili njih deviza je „gagne la fortune“³ = mnogo in brzo zaslužiti, po tem se je treba ravnati – ako hočem vobče kaj doseči – in še to ne v nekdašnji kvaliteti –*

DRAGOSTI SUNČANA – SVIJETLOSTI PODNEVNA KRVNO BISERNA – POMOČNICE I OBRANO NAŠA ? Srebrno kupo in kristale dobili bi od mene – material in delo bi šli na Vaš račun – konečno: ko dobiste če bog da moj načrt se odločite za da ali ne.

Za nocoj najspoštljivejši pozdrav! Vaš Plečnik

24. III. 53

³ gagner une fortune (franc.) – obogatiti se (na brz i jeftin način).

[30. III. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, 30. III. 1953.

Gospodine profesore!

Na Vaše pismo od 21. ov. mj., na koje ću Vam se još jednom kasnije zahvaliti, kao što sam zahvalan i sada:

1. Prilažem otipkane one Gospine invokacije*. (Dragosti sunčana itd.)

2. Ima izgleda da bi se amo moglo dobiti srebra iz starih srebrenih novaca ili nakita, te da bi se u Sarajevu moglo i srebro izlučiti onakovo kakovo treba; ali ne znam kakovo treba?!

Meni je naime simpatičnije srebro od tombaka*; međutim ipak ne sugeriram svojih simpatija nego imam neograničeno povjerenje u Vaš sud i ukus. (Kad bi Vi obradili vrbu, ljepša bi stvar izišla, nego u drugog majstora od slavonske hrastovine, prema dosadanjem iskustvu!)

3. Koliko bi, da mislim i na dobru pozlatu, trebalo na primjer austrijskih malih dukata, desetkrunaša*?!

4. Bi li se mogao još koji kamen nabaviti, s Vašim kristalima, ako bih ih amo našao?!

Sada Vas pak najsrdačnije pozdravljam! Vaš

Fr Josip Markušić

[15. IV. 1953., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal!*

Priloženo blagovolite sprejeti načrt za kalež. Na planu naznačim mesto invokacij*, ki ne bi bile gravirane ampak iz drobnega srebrnega drata ter privarjene „nalotane“ – ala filifran Iz pomanjkanja prostora opustil sem slovo „Pomočnice“, mislim da to ni nepripustno –*

Na nodusu nalotani dekor je enakega načina kot invokacije enako napisi pod in nad nodusom – te seveda morem opustiti ali pa spremeniti po želji*

Kaže da bo dobiti potrebno srebro – o tem Vam še sporočam!

O tombaku nema više govora!*

Zasledil sem pri meni še nekaj dragokamenov. Od srca Vam te prepustim.

V slučaju da prihvitate moj načrt, blagovolite mi sporočiti termin dogotovitve!

„Post dies passionis PX felix Alleluia“⁴ – mi piše g. [Ivo] Delale – jaz Vam –

Lampadas perididontes⁵ Vaš Plečnik

Po dolgih dnevih, ko je bilo že napisano zgornje pismo, dobil sem končno kopije načrta. Odločite se, prosim bezogledno – če stvar odklonite, izostane mi skrb izvršitve! 15. aprila 1953.

⁴ Post dies passionis PX felix Alleluia (lat.) – Nakon Velikog petka PX sretno aleluja. PX, zapravo XP, prva slova grčke riječi Χριστός (Krist).

⁵ Značenje nejasno.

[20. IV. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, 20. IV. 1953.

Gospodine profesore!

Odgovaram na Vaše milo mi pismo od 15. ovoga mjeseca.

1. Poslati nacrt kaleža*, ako je slobodno tako reći, odobravam, i veoma rado primam. U Vas je sve ozbiljno.

2. Moguće bi se dale metnuti godine 1904.–1954. (Mlada misa i zlatna misa.)

3. Kalež da bi bio gotov do 12. VI. 1954.

4. Kako Vi uredite invokacije*, onako je najbolje. To je moje iskustvo od 1931. do ove godine 1953.

5. I one Vaše preostale Vam drage kamenove rado primam, da tako kalež bude uzorak za Bosnu; te ne žalim ništa platiti.

6. Sa potrebitim srebrom kakogod uredite primam.

7. Morao bih znati, koliko treba zlata, za ozbiljno dobru pozlatu?! Ne bih se htjeo dragom Bogu prividnostima ni švindlom* hvaliti.

A sad primite moj srdačni pozdrav!

Odani Vam

Fr Josip Markušić

[26. IV. 1953., fotografija Žala u snijegu]

*Veleč. gospod O. provincijal**

Kalež sem oddal v delo Bratoma Žmuc⁶. Izročil sem tem srebrno kupo, 3. kristale in nekaj kamenov – s terminom 30. maj. Ves spodnji del in držaj naročeni so srebrni. Cene danes pri nobenem delu ne imenujejo v naprej – ergu tudi pri tem ne. Koliko bo treba materiala za prevleko celega objekta, danes še ne vem. Mislim pa, da bi se nemara dobilo pri g. [Romanu] Tomincu ter med Vami ob priliki zamenjalo. – Bog daj da bi se stvar pravočasno in lepo izvršila. To mi je skrb in želja tako za Vas in Vašo ljubljeno Bosno kot zame. O poteku Vas obvestim če bo treba. Spoštljivo in prisrčno Vas pozdravljam z željo da Vas Gospod Bog očuva, ohrani pri zdravju in moči Vaš Plečnik*

26. aprila 1953 –

⁶ Rafael i Alojzij Žmuc.

[30. IV. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, 30. IV. 1953.

Gospodine profesore!

Na Vašu kovertiranu kartu od 26. ovoga mjeseca.

Budući ja istom slijedeće godine 1954. (ako Bog da!) slavim pedesetogodišnjicu misništva, zlatnu misu (1904.–1954.), molio sam Vas za nacrt spomen-kaleža* još ove godine; jer sam mislio da to ide sporo. Iznenađuje me brzina: „s terminom 30. maj“; ali drago mi je; i ako ga ne mislim upotrebljavati do roka proslave.

Naknadno Vam jednu želju izrazujem, ako Vi umjetnički odobravate, ako je izvodivo i ako nije kasno. Želio bih oznaku: da plitica (patena*) pripada ovom kaležu, a ne drugom; jer se običaju zamjenjivati. Prema tome pateni bi na jednom kraju mogao biti jedan isti znak, koji negdje i na kaležu; a budući ja volim prvokršćanske skrivnostne idiograme*, mogla bi to biti riba (grčki: ἰχθύς : ihtis : Jesus Hristos Theu Ilios [Uios] Soter : Isus Krist Božiji Sin Spasitelj), kao skroviti onda znak raspoznavanja. Ovako, ili slično, kao što prilažem.⁷ Međutim Vaš umjetnički ukus, to je moje dopadanje, jer Vas u tim stvarima smatram suverenim.

A sad Vas najsrdačnije i najzahvalnije pozdravljam!

Fr Josip Markušić

⁷ Na zasebnom listiću zalijepljeno, Markušićev nacrt.

[5. V. 1953., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal!*

Svetosveto prepričan da se gre za letos, požuril sem s crtanjem in naročilom – in terminom! Sada je svejedno. Stvar je v teku – kdo vé zakaj će biti i to dobro. V starih časih, z vsemi njih okolnostmi bilo bi razumljivo i priporočljivo naročiti kalež već kot celo leto preje – kot že rečeno sada je svejedno, što je to je, Bogu bodi na svemu hvala – Ali se stvar posreči ali ne – vse dosedaj je in bodi dokaz da Vas imam res rad. Neka Vas Gospod poživi in očuva – steber ste bosanske provincije – Vašim sporočenim željam hočem ustreći. Vaš Plečnik*

5. maj 53

[10. V. 1953., dopisnica; motiv: Rosselli, Zadnja večera; Jugoslovenska tiskarna – Ljubljana]

Sarajevo, I / 152 – 10. V. 1953.

Gospodine profesore!

Ovo na Vaše drago mi pisamce od 5. ov. mj.

Ja sam sa svim Vašim sporazuman, te me veseli da ću imati Vašu stvar, ako Bog da, u mojoj proslavi, i da će to ostati za predmet nasljedovanja, barem kao uznemirivanje savjesti onima, koji ne revnuju za lijepim u sveltinjama. Preporučite, u moje ime, majstorima Žmuc⁸, da i pri ovom ostanu majstori, kao što pamtim da su nekad bili: precizni i pošteni, sa razumijevanjem naputaka glavnoga majstora! Ja ih volim!

Vi ste pak, gospodine profesore, u mnogim pogledima moja savjest, i tako Vas pozdravljam!

Fr Josip Markušić

⁸ Braća Alojz i Rafael Žmuc bili su dva mlada ljubljanska „pasarja“. Nakon tragične smrti Avgusta Menceja Plečnik je često surađivao s njima. Između ostaloga oni su prema njegovim nacrtima izradili također neke predmete u beogradskoj crkvi sv. Ante.

[24. VI. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, 24. VI. 1953.

Gospodine profesore!

1. Potvrđujem primitak Vašega pisma, pisana na „binkoštni ponedjeljak⁹ 1953.“, i sad primljenu pošiljku kršćanskih ideograma* u gipsu: ribu s hljebovima, riba-sidro i svjetiljka s križem. („A mi propovijedamo Isukrsta raspetoga: Židovima sablazan, a poganima ludost.“ – I. Kor. I., 23.) Ja sam posve zadovoljan Vašom invencijom.

2. Prilažem Vam izrezak „Vjesnika u srijedu“¹⁰, radi naše Baščaršije, možda će Vas zanimati.

3. Dosta se cura lijepo uda iz ugledne i poštene kuće, koje inače ne valjaju, nego su udate radi prijašnjeg glasa njihovih starijih. Neki slovenski „pasarji“*, kako usput spominjete u pismu, obogatiše se i stekoše kuće, što ih danas smeta u radu.¹¹ Moguće im ni na kraj pameti ne pada, da je sve to od Vašeg školovanja. Međutim ako im od Vas primljeno školovanje: preciznosti, solidnosti, marljiva nastojanja i poštenja, ishlapi, može im onog miraza lako nestati, kojeg su inače dobili bez jasna spoznanja: na koji način i od koga?!

Ja Vas, dragi moj i dobri profesore, najsrdacnije pozdravljam; ali priznajem da nisam i ne umijem biti dovoljno zahvalan!

Fr Josip Markušić

⁹ binkoštni ponedjeljak (slov.) – Duhovski ponedjeljak.

¹⁰ Izrezak nije priložen.

¹¹ Iz Plečnikova kasnijega pisma, pisanog na Duhovski ponedjeljak 1955., saznajemo da je na umu imao braću Žmuc i Alojza Pirnata koji su se obogatili, imaju automobile i grade kuće.

[25. V. 1953., pismo]

Velečastiti gospod O. provincijal!*

– pa naj je že vse tako ali drugače, faktum je da sta brata Žmuc¹² velika gospoda. Dve leti je tega, da je škofjeloški župnik¹³ naročil kalež. Ostal je načrt – pred dobrim polletom načrtal sem kar najenostavnejšega – no tudi do danes ni narejen – ta drugi Tako je šlo do danes z Vašim. Ker hodim nekoliko težko, sem bil še danes zopet pri Žmucih. Menda dobijo potrebno srebro te dni – Torej vidite kako je bilo prav, da ste celo leto prezgodej kalež naročili. Želim da ga še dočakam, doživim. Poročam vse zato da ste na jasnem. Poznam dva pasarja* – oba imata automobile. Žmuc zida novo delavnico ob vili ki jo je zgradil pred dvema ali tremi leti. Oni drugi pasar zida si dve hiši – Nekdo mora to seveda plačati.*

Starokrščanski emblemi, namenjeni za Vaš kalež so modelirani, upam da Vam v kratkem odlitke v gipsu pošljem Bodite prepričani da se za stvar brigam in da jo, če Bog da, priteram do srečnega konca – „Potrpljenje je božja mast – ali gorjé kdor se ž njo maže“ pravi stari slov. pregovor. Nič zato! Uvidimo kaj nas čaka. Naj Vas to moje pismo ne iznenadi in ne vznemirja – bodite najspoštlivejše in najprisrčnejše pozdravljeni Vaš Plečnik

na binkoštni ponedeljek¹⁴ 1953

Za lepo Vašo karto se najlepše zahvaljujem!

¹² Rafael i Alojzij Žmuc.

¹³ Melhior Golob (1915.–2004.), župnik župe Škofja Loka.

¹⁴ binkoštni ponedeljek (slov.) – Duhovski ponedeljak.

[7. VII. 1953., pismo]

Velečastiti gospod O. provincijal!*

*Prebral sem prvo in drugo stran Vašemu pismu priložene tiskovine.¹⁵ Tendenca, namen obeh je docela soroden. Oboje hočejo isto. Die musiklose Bestie Corbussier [!]¹⁶ je menda žid. Je res da govor – razgovor družji ljudi – nič manj res slavni Goethejev: *Künstler schaffe, rede nicht!*¹⁷ In Corbussier govori, piše mnogo. Zanimivo je kako daleč, daleč hodijo ljudje uživati starine. Bežijo iz velikih mest, hiperkulture, da se oddahnejo v priprostosti naivnejših časov – z bolečino in trudom iščejo zubljeni paradiz!*

Prejel sem razglednico iz Rima¹⁸. Prvi vtis: arhitektura aztekov! potem obračam, berem: Stazione Termini¹⁹ – Res termini, to je stazione samomorilcev – no, mislimo si, želimo, da stvar v resnici in natura, drugače „impresionira“ –

Ondan citiral sem v pismu nekemu profesorju statike, mučitelju študentov, izrek nemškega arhitekta o arhitektih Nemčije: „die viel geprüften Barbaren“²⁰ – kar se da tačas vobče posplošiti – kdo še poje pesem solncu in rožicam in smrti kot svojčas sv. Franjo²¹ –

Vaša stvar prihaja polagoma v razvoj. Da (Čehi pravijo za „da“ „ano“ – kar se lepo sliši) potrpežljivost je božja mast – ali gorjé kdor se z njo maže –

¹⁵ Vidi Markušičevo pismo od 24. VI. 1953. (P 660). Radi se o izresku iz „Vjesnika u srijedu“ koji nije sačuvan.

¹⁶ Die musiklose Bestie Corbussier (njem.) – Neglazbena beštija Corbusier. – Le Corbusier (1887.–1965.), švicarsko-francuski arhitekt.

¹⁷ Künstler schaffe, rede nicht! (njem.) – Umjetniče, stvaraj, ne pričaj! (Johann Wolfgang von Goethe).

¹⁸ Razglednica je pisana i poslana iz Asiza (vidi P 640).

¹⁹ Stazione Termini – glavni rimski kolodvor u dijelu grada Esquilinu.

²⁰ die viel geprüften Barbaren (njem.) – moguća značenja: dobro provjereni barbari; mnogo iskušani barbari.

²¹ „Pjesma stvorenja“ ili „Pjesma brata Sunca“, spis sv. Franje Asiškog.

*Jaz, sribent sem za nič, pero je za nič – zato bodi konec pisma Finžgarjeva²² dobra želja: „Gnado božjo, ljubo zdravje in voljno potrpljenje!
Vaš Plečnik*

7. jul. 53 –

²² Fran Saleški Finžgar (1871.–1962.), slovenski pisac, dramatičar, prevoditelj i svećenik.

[10. VIII. 1953., dopisnica; motiv: Leonardo da Vinci, Il Cenacolo, Milano, Convento di S. Maria delle Grazie]

Sarajevo, 10. VIII. 1953.

Gospodine profesore!

Ovajput Vas samo obavješćujem sa iskrenim starinskim pozdravom, da Vam šaljem časopis „Dobri Pastir“, uglavnom iz razloga: da se upoznate sa bilješkom o Vama na str. 321., od dr. Fr Ignacija Gavrana.²³

Pax et bonum!²⁴

Fr Josip Markušić

²³ Ignacije Gavran: Graditeljstvo i ličnost. (Uz 80-godišnjicu rođenja Josipa Plečnika), u: *Dobri pastir*. Glasilo Udruženja katoličkih svećenika NR Bosne i Hercegovine, III (Sarajevo, 1952.), I-IV, str. 321-325. – Ignacije (Mijo) Gavran (1914.–2009.), bosanski franjevac, teolog i polihistor.

²⁴ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[15. VIII. 1953., fotografija: Trnovski zvonik na popravku]

Veleč. gospod O. provincijal – Vzradoščen sem! Vaš Dobri pastir je veliko dejanje! Taka knjiga v tej dobi! Zagrizel sem se odmah v historijo Bogomilov²⁵ – oddavna želel sem tozadevno biti nekoliko podučen. Od kje je prišla B(ogo)m(ilom) pobuda antičnih sarkofagov z divje pojmovanim dekorom. Sebe sem zasledil, morda tudi preberen – kdaj pozneje – Spoštljiv in prisrčen pozdrav! v udanosti Vaš Plečnik*

15. aug. 1953.

²⁵ L.[eo] P.[etrović]: Krščani Bosanske Crkve, (Kr'štiani Cr'kve Bos'nske), u: *Dobri pastir*, III (Sarajevo, 1952.) I-IV, str. 41-216.

[19. VIII. 1953., fotografija dijela stupa spomenika Majke Božje iz crkve sv. Jakova u Ljubljani]

Spomenik MB ob cerkvi sv. Jakoba v Lj –²⁶

Nadaljujem z branjem tragedije Bosne ,dolorose'²⁷. Kdo zna če se ne plete podobni bič celemu svetu – Najspostljivejši, najprisrčnejši pozdrav! Vaš P.

19. aug. 53

²⁶ Isusovačka crkva sv. Jakova (Župnijska cerkev sv. Jakoba) u Ljubljani.

²⁷ Bosna dolorosa (lat.) – patnička Bosna. Plečnik pod time misli vjerojatno na lektiru knjige Leona Petrovića *Kršćani Bosanske Crkve* i srednjovjekovnu povijest Bosne (vidi gore P 664).

[2. IX. 1953., pismo, 2 lista]

Sarajevo, 2. IX. 1953.

Gospodine profesore!

Potvrđujem primitak Vašeg pisma od 7. VII. („Stazione Termini“²⁸) Hvala Vam na definiciji gospodina Corbussiera [!]²⁹ i njegove škole! Stazione Termini gledao sam 1951.³⁰ Mnogo novca i razmetanja, ali ne ukusa i pameti. Kao kad ćaća sinu dadne šaku novaca, da kupi što korisno, a on sve potroši u Ringlspiel³¹. Čudio sam se i novom dijelu grada, modernom, koji nagrđuje Rim. I za vrijeme Renesanske [!] mislim da je isto tako bilo loših građevina; nu mi ih danas ne gledamo, jer su propale kao loše. Propast će i ove, a ostat će objekti koji su nasnovani naporima misli i sjedenja. I za učenjaka i za umjetnika dar sjedenja bit će da je najvažnija krjepost u njihovu radu.

Ali o lošim ukusima!

Kad su Avari napadali Srijemsku Mitrovicu, stojeći jedan vojnik zabrinuto na mrtvoj straži, na cigli ureza svojim stilosom* grčkim jezikom: „Hriste Bože, pomози gradu, i odbij Avare, i čuvaj Romaniju (rimsko carstvo), i onoga koji je ovo napisao! Amen.“ (Dr. Šišić: Priručnik, str. 116.–117.³² Cigla u arheološkom muzeju u Zagrebu.)

²⁸ Stazione Termini – vidi gore P 662.

²⁹ U spomenutom pismu Plečnik o Corbusieru piše ovako: „Die musiklose Bestie Corbusier je menda žid.“ („Neglazbena beštija Corbusier je zacijelo Židov“) (vidi gore P 662).

³⁰ Markušić je te godine boravio u Rimu na generalnom kapitulu Franjevačkog reda kada je prestao mandat generala Bede Maria Hessa (1936.–1953.), a tu funkciju preuzeo generalni vikar Buenavista Mansi (1953.–1954.).

³¹ Ringelspiel (njem.) – vrtuljak, vrteška, ringlšpil.

³² Kod Šišića citat glasi doslovno ovako: „Hriste Gospode! Pomози gradu i odbij Avara (Obrina) i čuvaj Romaniju (t. j. carstvo rimsko) i onoga, koji je to napisao“. *Priručnik izvora hrvatske historije: Enchiridion fontium historiae Croatiae*. Dio I, čest 1. (do god. 1107). Napisao i ured. Ferdo Šišić. U Zagrebu: Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, Odio za bogoštovlje i nastavu, 1914., str. 116-117.

Isto sam primio Vaše kovertirane kartice od 15. VIII. i 19. VIII. – Hvala!

Šaljem 2 kalendara „Dobrog Pastira“ za god. 1952. i 1953.³³: da pregledate ako Vas interesuju naše zadaće i problemi!

Puno Vas pozdravljam sa ljubavlju i zahvalnošću!

Fr Josip Markušić

³³ Bosanski franjevci su osim revije *Dobri pastir*, staleškog glasila Udruženja katoličkih svećenika NR Bosne i Hercegovine (god. I/1950ss.), od 1951. izdavali i pučki kalendar pod istim imenom.

[6. IX. 1953., fotografija s modelom biskupskog prijestolja za ljubljansku katedralu]

Vč. gospod O provincial!

Hvala za Vaše koledarsko pismo, križalo se je z mojim. Vaši, poslani mi koledarji³⁴, so po mojem mnenju, izredne vrednote, zdravi skozi in skozi! Priloženo: nasvèt minimalnega povečanja špacijev med stranicami. Priznati morate težko čitanje s tako ozkimi špaciji. Vseobči tiskarski greh!

„Svetska slava – polni trava“ „Sam sem kot prsti na roki“ Menda Goetheja: „Künstler schaffe, rede nicht“³⁵ – ob velikem božjem usmiljenju in milosti – Spoštljivo in pristrčno Vas pozdravlja udani Vam Plečnik

6. sept. 1953.

³⁴ Kalendari – vidi gore P 666.

³⁵ Künstler schaffe, rede nicht (njem.) – Umjetniče, stvaraj, ne pričaj! (Johann Wolfgang von Goethe).

[8. IX. 1953., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal, sprejmite prosim najspoštlivejši moj pozdrav in pristrčno zahvalo za koledarja 52+53³⁶ excelentne vsebine – brez pomoči inseratov = reklam. Rad jih bom prebiral v prid moji duši – Vaš Plečnik*

8. sept. 53.

*Pod to lipo je studenček
Devica v njem je Sina mila
Umila, ga povila, v jasli položila,
v cerkev pohitela.
Zvonovi sami zazvonili
Vrata sama se odprla
Sveče same se užgale – Jezus pa je mašo pel*

*Umivala na drugem bregu se Marija
ko umila, pokleknila, Sina je rodila
ko Sin se porodil je k Materi govoril:
hočeš Mati da Tebi ribe nalovim?
Ti hočeš meni ribe naloviti ko še ne znaš hoditi!
Hočeš Mati da ti višnje načesam?
Višnje hočeš mi nabrati ko ne moreš se še vzpenjati!
To mi Mati ne veruješ! Jaz sem vendar Ježiš Pan
ki ustvaril svet sem celi!
Ustvaril vse te grešne dušice
Ustvaril sem nebó in Maminka tudi Tebe
In Ti mi ne veruješ da Jaz sem Jezus Pan*

Češke koledre³⁷

³⁶ Kalendar *Dobri pastir* za god. 1952. i 1953. Vidi gore P 666.

³⁷ Vjerojatno Plečnikov prijevod; izvor nepoznat.

[25. IX. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, 25. IX. 1953.

Gospodine profesore!

Usput pišem, da bih Vam dostavio sva tri komada naše *pisane arhitekture*.

Drugo je: pitam Vas za onaj kalež*, da li moram već jednom novac slati, i koliko?! Nema majstora bez novca ni materijala.

Inače se ja ne žurim; ali se žurim, da mi ne bude crn obraz.

I primite pravo srdačan pozdrav! Vaš

Fr Josip Markušić

[28. IX. 1953., pismo s priloženom fotografijom gradnje Blumauerove grobnice³⁸]

Vz. gospd O. provincial! Žmucu³⁹ stavil sem termin: konec septembra – Razume se da bo prekoračen – ali delo je v polnem teku! Nemojte misliti na akontaciju – pač pa polagoma na zlato – pa o tem Vas sigurno še obavestim. Pomenljiv je članek o stručnih kadrova. Da, mladini je treba školovanja ali primernog!! in k temu pripadajoča disciplina in oskrba. Danes je njen ideal: mehaničar, šofer etc. Stara pesem: najodvratnejše je človeku ročno delo. Človek si zato raje obteži vest z vsakovrstnim intelektualstvom političnim ali izvenpolitičnim. Svetovna bolezen. Neidhart: Boračko jezero⁴⁰ = mnogim je tam dosadno, zato hoteli, klubski život, biblioteke, prostori je za igranje, bar i glazba, negdje nad vodom kao lotusov cvijet, úspinjača, turističke kolibice, splavovi, vaterpolo, zoološki vrt i – magarce za jezdo okolu jezera „welch göttliche Phantasie“⁴¹ – mož hoče dobro:

³⁸ Dr. Robert Blumauer, kirurg (vidi gore P 650).

³⁹ Rafael i Alojzij Žmuc.

⁴⁰ Dom inženjera i tehničara na Boračkom jezeru (1957.), djelo arhitekta Jurja Neidharta.

⁴¹ welch göttliche Phantasie (njem.) – Kakva božanstvena fantazija!

svaki stari bosanski stan nosio je u sebi jednu prostornu misao, prostorni kontinuitet – mi smo v mogućnosti, da riješimo naš stan po tom načelu – svrha ovih redaka je, da ukažem na nemogućnost odvajanja teorije od prakse⁴² u istini to ćemo sigurno upoznati!

*Hvaležen za Vaš interes in pozornost Vas najspoštlijeje pozdravljam
Vaš stari Plečnik*

28. sept. 53

⁴² Izvor citata nepoznat.

[22. XI. 1953., karta]

Veleč. gospod O. provincijal –*

Imel sem danes v rokah dogotovljen kelih, okrašen samo s tremi velikimi kristali ter emblemi. Zedinili smo se, da se dokončno odjustira, polira, pozlati. Ko bo pozlata gotova, sporočim Vam prošnjo da poverite koga s prenosom objekta. Objekt je svojevrsten, ima, kot vse na svetu minuse in pluse – tako vse, kot na dan stvaritve razpoloženje – Zadovoljen seveda nisem – Kdo se vidi rad v zrcalu gol – upam pa da bo uporabljiv. To Vam sporočam in nomine Domini⁴³, pristavljam najspostljivejše in najprisrčnejše pozdrave in dobre želje. Vaš Plečnik*

22. nov. 1953

⁴³ in nomine Domini (lat.) – U ime Gospodnje.

[30. XI. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, I/152.

30. XI. 1953.

Gospodine profesore!

Potvrđujem primitak Vašeg pisma od 22. ov. mjeseca, i evo odgovaram.

Kad bude sve gotovo s kaležom* (cakum – pakum), i kad mi javite troškove, mi imamo u Ljubljani studenta⁴⁴ na teol. fakultetu, stanom na Marijinu trgu⁴⁵ – pisat ću mu, da novac isplati gdje treba, a kalež uzme sobom, i donese u Sarajevo na kurirski način, kad ispane prilika! Vama, gospodine profesore, hvala na brizi, trudu i nacrtima! Ali tko će Vam dovoljno zahvaliti za sve?!

Eto još Vam se imam zahvaliti za neke stvari, po dužnosti i svojoj dragoj volji: jer ste me ponovno oduševili, a kazat ću i čime?!

U prošlom mjesecu oktobru bio sam na vizitaciji u Beogradu, pa sam vidio Vaše tamo nove krasne stvari, koje prije nisam bio vidio, 8 komada: svijećnjak djelomično od željeza, s mramornim postoljem, 2 kamenice od podpeščenca* za paljenje svijeća (različite), propovijedaonicu od mramora sa nadkrovljem od hrastovine, mali oltar* (privremeno Sv. Ante) od borovine sa 3 svjetiljke koje vise o njegovim gredama, Gospinu kamenicu za svetu vodu, ispovijedaonicu od hrastovine, prozore na unutarnjim otvorima u crkvu od posebnog stakla (19 komada), 2 mala klecala od hrastovine –

Hvala Vam na tim stvarima, kojim se ja divim, kao i Vašoj mladosti za koju se Bogu zahvaljujem!

⁴⁴ Fra Vitimir Slugić (1928.–2006.), profesor na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu; poslijediplomski studij pohađao je od 1953. do 1956. u Ljubljani.

⁴⁵ Marijin trg, jedan od centralnih trgova u Ljubljani, dobio je to ime godine 1877., ali je godine 1949. preimenovan u Prešernov trg. Očigledno su i nakon preimenovanja neko vrijeme oba imena korištena paralelno. Na Marijinom/Prešernovom trgu 4 nalaze se franjevački samostan s Provincijalom Slovenske franjevačke provincije i župa Marijinog navještenja (Župnija Marijinega oznanjenja).

A sad primite srdačan pozdrav od mene slabo zahvalnog, koji bih htjeo biti zahvalan, ali zbilja ne znam!

Fr Josip Markušić

[Uz ovo pismo na zasebnom listu:]⁴⁶

Fr J. Markušić

- 1. Visina od glave do zemlje 171*
- 2. Visina od ramena do zemlje 141*
- 3. Širina leđa u ramenima 47*
- 4. Cijela širina u ramenima (i leđa i prsa) 119*

28. XII. 1953.

⁴⁶ Odnosi se na misnicu (paramentu) koja je namijenjena za Markušićev zlatomisnički jubilej; na to upućuje i Markušićeva želja da se na misnicu stavi oznaka 1904.–1954. Vidi pismo od 7. I. 1954. (*P* 675).

[23. XII. 1953., pismo, 1 list]

Sarajevo, 23. XII. 1953.

Gospodine profesore!

Od srca Vam čestitam božićnu svetu noć i novu godinu 1954.! Isusovo sveto rođenje bilo nam svima na spasenje, nama i našem narodu!

Primio sam Vaše pismo, pisano 12. XII. Moji provincijalski* poslovi (ali moguće samo moji!) nisu mi dopustili da odmah odgovorim.

Danas sam mogao disponirati, da se preko našeg studenta P. Vitomira Slugića⁴⁷ isplati račun gospodinu Žmucu⁴⁸, u iznosu koliko stoji u noti. Isto sam poručio našem P. studentu, da mi paket dođe nekako kurirskim načinom. Kad dobijem paket ponovno ću se javiti. A sad se, kao inače obično s moje strane, površno zahvaljujem na Vašem trudu i trajnoj brižnosti za tu stvar!

Te Vas srdačno pozdravljam sa božićnim veselim pozdravom!

Fr Josip Markušić

⁴⁷ Vidi gore P 672.

⁴⁸ Rafael i Alojzij Žmuc.

1954.

674.

[2. I. 1954., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal!*

Pred tedni imel sem priliko razmišljati o mašnih plaščih. Svojčas bil sem precej vnet za gotiško kazulo, odnosno vobče srednjeveško ki duhovnikom današnjim – se zdi – ni prijetna. V mnogem opravičeno. Razen nepraktičnosti, se meni osebno zdi – je nekako feminina – kot rečeno – tako se meni osebno zdi – kakor mi tudi ne gre dobro v glavo figuralni okras na kazuli – antika bi to, mislim, nestorila. Stare, najstarejše kazule imajo za dekor edino le našite bordure* ki nakazujejo nekako funkcijo nošenja in to ali na enobarvni tkanini ali na fondu dragocenih tkanin, damastu in podobno – Toliko v predgovor – v za-govor pa mi, prosim, dovolite izpoved, da sem jaz od sile nesposoben obvladati tekstilije – Zato mi ne zamerite če se temu delu izognem in Vas prosim da ne želite od mene, ne pričakujete pameten načrt kazule – Foto, katero mi je pokazal Vaš gospod tajnik¹ prikazuje – najbrže delo g. prof. Vurnika² Ko dobiste to pismo bo najbrže kalež* že v Vaših rokah. Nemojte se žalostiti. Stvar je finita in ni več pomoči. Jaz Vas imam resnično rad – ali to ne zadostuje za dobro delo. Naj Vam zato Novo Leto, Vaše jubilejno leto v vsem ostalem prinese najlepše! Najprisrčnejše, najspostljivejše Vas pozdravlja v udanosti Plečnik*

2. januar 1954

¹ Fra Vjekoslav Zirdum (1910.–1978.), tajnik provincije Bosne Srebrene u dva navrata (1943.–1945., 1949.–1958.) te provincijal 1961.–1967.

² Ivan Vurnik (1884.–1971.), slovenski arhitekt.

[7. I. 1954., pismo, 2 lista]

Sarajevo, 7. I. 1954.

Gospodine profesore!

1. Vaše pismo pisano 2. ov. mj., dobio sam jučer, 6. I., a kalež* istom jutros, 7. I.: po trećem kuriru, sa treće etape, iz Visokog. Ali dobio sam! I bio je zatvoren.

Pišite Vi meni, kako ću Vam zahvaliti za kalež?!

Kalež se svima sviđa, meni napose. Da su 3 kamena, obojena, ozgor na plohi podnožja, recimo na Kalvariji, da na taj način kontrastiraju zlatnoj jednostavnosti, a tim ujedno i optički povuku danju masu prema gore – držim da bi ovaj kalež bio bez konkurencije! Ali dobro je i originalno („quia creavit Dominus novum super terram“ – Jer. XXXI., 22.³) Tehnika ozbiljna. Gorski kristali imponiraju.

2. Misnica (paramenta*.)

Sve su mi ovo braća naturila, a posebno kad su počeli o misnici govoriti, kao sasma novoj stvari, ja sam stavio uvjet: da to pravi samo moj profesor Plečnik, njegovo bih primio, drugoga ne bih. Nato je moj tajnik⁴, i samo stoga, pošao u Ljubljano, usput po kalež.

Vi niste tekstilac, ali bi sigurno za svaku njihovu stvar, i gobeline, bolji nacrt napravili, za određenu svrhu a ne samo šarenu, nego i jedan od njih.

Međutim ja Vas ne bih htjeo tako nepravедno siliti, i kad bih mogao, pa nek nema misnice! Nu ako bi ipak došlo do nacrt misnice, ja sam s Vaše strane: da stil bude slobodan, i eto muški, da ne bude „nekakov feminina“, gotška reklica* kad su svećenici počeli brijati brkove; da bude po starokršćanskom načinu, shvaćanju i pogledima.

³ quia creavit Dominus novum super terram (lat.) – Jer Jahve stvori nešto novo na zemlji. (Jr 31,22)

⁴ Fra Vjekoslav Zirdum – vidi *P 674*.

Ali ja bih želio, dođe li milošću božijom do moje zlatomisne paramente, ako ide ikako, da misnica imadne zlatnu oznaku: 1904.–1954. I dalje po mogućnosti neke kršćanske starinske motive sprijeda i odzada, tako valjda: grančice palme, trnovi vijenac, križeve, zvjezdice (kao na Fra Angelicovim svecima: L'Annunciazione, Giudizio Universale!)⁵

Misnica bi bila bijela!

Novac može ići. Neka ostane primjer, kako se kroji crkveno ruho, kad se ne kupuje o[d] tekstilaca i njihovih zadruga gotovo, u serijskoj proizvodnji.

Kalež je jevtin, naravski, i o njemu ću još govoriti u pismu Vama.

Gdje bih mogao tražiti nacrt za palle* i korporale*, koga mi možete preporučiti?! (Mislim na znakove koji bi se izveli po krajevima!)

Ja Vas pozdravljam, s molbom da mi za sve oprostite, pa i za ovo pismo!

Vaš odani.

Fr Josip Markušić

⁵ Fra Angelico: L'Annunciazione, tempera na drvu, 1449. (Prado, Madrid); poznata su još dva fra Angelicova rada na ovu temu; Giudizio Universale, tempera na drvu, oko 1431. (Museo nazionale di San Marco, Firenca).

[25. II. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 25. II. 1954.

Gospodine profesore!

Šaljući ova 3 Fota uz pismo, od svakog ideograma* po jedan, još ću Vam reći što mislim o kaležu*, koji se još nalazi u mojoj sobi na izložbi, stoga neposvećen.

Kalež mi daje izgled ljubaznosti, najviše valjda radi izraza dragosti ona 3 gorska kristala, koji su uspjeh umjetničke smjelosti. Rad je ozbiljan, čaša (cuppa*) ekselentna.

Ja više volim ova 3 kamena-ledca za ovu svrhu i na ovom mjestu, nego dijamante, koji za mene ništa drugo nisu, do li kao kap rose bistro-svjetlucavo staklo, o kojem kaže naša narodna pjesma: „da se pred njim vidi večerati – U po noća [!] kao u po dana“. – Ja im inače ne nalazim mane, vrijedni su da ih o svoje uši objesi koja leđi. Ali što je za gospodu, nije za umjetnost, da se bogatstvom pokrije manjak ljepote i darovitosti. Naši su kristali iskren dar Bogu, što je od najljepšeg našega, što je od srca. Bog samo srce prima, i samo umjetnost koja je od srca, kao sva naša, naime Vaša.

Potvrđujem primitak i knjige „Urbanizam kroz vjekove“⁶, sa iznimnom zahvalnošću, jer ju smatram veoma korisnom. Smetnuo sam ovo učiniti u svom posljednjem pismu Vama, od 7. I.

Ne smijem moliti, ali spomenuti smijem, kako mi fale u srcu nacrti Vaših radova od posljednjeg vremena.

Gospodine profesore, primite izraz moga udivljenja i zahvalnosti! Od godine 1931. nema dana da se ne molim za Vas.

Fr Josip Markušić

⁶ Vidi gore *P* 639.

[4. III. 1954., pismo]

Predragi, velečastiti gospod O. provincijal!*

Bog bodi zahvaljem za Vas, za vsa Vaša, meni duhovna ali dejansko storjena dobra dela! Priloženo: dva silno mala srebrna ciborija. Podnoška = marmor. Zima je bila zla – teško sem jo živjel, prenašal. Tačas zopet marodiram Kalendar Dobrog Pastira⁷ pomeni excelentno dejanje – k mišljenju vzbujajoče. Neidhardtov⁸ članek krasé z lahkoto risane ilustracije. Lepo umeščene. Ti ljudje so še polni vére!*

Ob izlivu Nemanjine ulice v kneza Miloše namerava vojno ministrstvo dozdati sedanji veliko novogradnjo.⁹ Med drugimi povabljen sem tudi jaz na tozadevni konkurs. Morda se je udeležim – sevé nezavezno – predvsem zaradi sebeohrane. Naloga kot taka je „urbanistično“ neizmerno zanimiva. Jaz ne morem vobče v poštev, ker me tare znatno ljuba starost. Za dobro, trajne vrednosti rešitev treba bi bilo mnogo, mnogo časa i.e. študija – in Beogradu je treba dobrih stvari Cerkev sv. Ante je mrzla! Kako dobro bi danes morda poslužil ogrevanju tako nesrečno zazidani kryptorialni hodnik! Malo verujem da vam Meštrović¹⁰ ustreže – Vém da je moje priporočilo hladno – Gospodine pomiluj –*

Današnja Borba, 4. m.¹¹ piše: „se v naših večjih mestih loči vsak četrti zakonski par“

*Od srca Vas pozdravljam, vse dobro želim, iz duše spoštujem Vaš Plečnik
4. marca 1954*

⁷ Vjerojatno se misli na kalendar *Dobri pastir* za god. 1954.

⁸ Riječ je o članku Jurja Neidhardta „Osnovna škola u Blatuši – Zenica. Kako riješiti problem izgradnje škola“ u: *7 dana*, br. 45 (Sarajevo, 25. III. 1954.) koji je Markušić poslao Plečniku. Vidi također crteže objavljene u tjedniku *7 dana*, br. 41 (24. II. 1954.) i br. 43 (11. III. 1954.). Dotične isječke iz lista Markušić je priložio svome pismu od 15. III. 1954.

⁹ Plečnik je 1954. sudjelovao izvan konkurencije na natječaju za vojno ministarstvo u Beogradu; natječaj je dobio Nikola Dobrović (1897.–1967.), srpski arhitekt i urbanist. Plečnikovi nacrti su objavljeni u: F. Stelè / J. Plečnik: *Napori*, str. IV, X–XIX.

¹⁰ Misli se na kip sv. Ante za glavni oltar beogradske crkve od Ivana Meštrovića koji se Plečniku nije dopao. Stoga je Plečnik poslao u Beograd svoj prijedlog za uljnu sliku ili fresko.

¹¹ *Borba* – podatak i citat nije bilo moguće provjeriti.

[15. III. 1954., karta]

Velečstiti, predragi g. O. provincijal*!

Neka Vam naš dobri sv. Josip prinese zdravje toplo pomlad, lepo razpoloženje. Odlikovani ste z veliko modrostjo in sebeobvladanjem in spoznanjem. Nikogar ne spoštujem toliko kot Vas. Meni ste vzor – Vaši ljubi Bosni luč. 15. III. 54

od srca Vaš Plečnik

Velečstiti, predragi g. O. provincijal!
 Neka Vam naš dobri sv. Josip prinese zdravje
 toplo pomlad, lepo razpoloženje. Odlikovani
 ste z veliko modrostjo in sebeobvladanjem
 in spoznanjem. Nikogar ne spoštujem toliko
 kot Vas. Meni ste vzor – Vaši ljubi Bosni luč.
 15. III. 54 od srca Vaš Plečnik

[15. III. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 15. III. 1954.

Gospodine profesore!

Prilikom Vašeg imendana želim Vam mir i blagosov od Boga, dobro zdravlje i vedro raspoloženje! A od mene samoga lično, što ja mogu dati, primite moje originalne starinske pozdrave ljubavi i udivljenja! Udivljenja, ali ne jedino umjetnosti!

Foto moga kaleža* ne znam koliko je uspio?!

Prilažem još jednu našu urbanističku fantaziju.¹² (Moj urbanizam nije ono što se ruši svaki deset godina, iza popisa ~~popisa~~ pučanstva. Ovi naši nisu vidjeli, niti se zamislili nad vječnom, dok traje ukusa, ljubljanskom tržnicom.)

Primio sam Vaše pismo od 4. ov. mj. Hvala na ocjeni Kalendara!¹³ Ja sam mišljenja da nijedan svećenik, ni redovnik, nije jedino stoga na svijetu, da misli samo na se, na svoju vjernost Bogu i savjesti. To bi bio nekršćanski egoizam. Nego treba ne manje i za svoj narod da se brinu, u istom odnosu. Božija riječ je kao voda, koja najrađe prodire kroz kamenje, kako vele geolozi; ali i graditelji, kad kamenjem prave drenažu.

Ciborij* sa podnožjem od mramora, da li nije loman?!

Vaš kalež koliko je lijep, toliko mi je i drag, jer je Vaš. Svakako će on biti najistaknutiji ures moje mise.

Primite još jednom izraz moga poštovanja!

Fr Josip Markušić

¹² Priloženi novinski izresci: Turistička os Vranduk – Dubrovnik, u: *7 dana*, br. 41 (25. II. 1954.); Treba li rušiti Tekiju – Problem uređenja Bendbaše, u: *7 dana*, br. 43 (11. III. 1954.).

¹³ Vidi gore pismo od 2. IX. 1953. (*P 666*).

[2. IV. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 2. IV. 1954.

Gospodine profesore!

Da ne zaboravim u mnogim poslovima, ili da ne zakasnim, bolje je da uranim. Sretan Vam Uskrs, Felix Alleluja!

Š[t]a pravo umjetničkoga imam u sobi, to je od Vas: Gospa P. D. Lenza¹⁴, kalež* i Vaši planovi. Od toga je još važnije, saopćujem i ovo, što me svojom ličnošću podsjećate na budnost savjesti. Stoga je za mene važna god. 1932., kad sam se s Vama upoznao.

Još Vam šaljem izrezak jedne novine.¹⁵ Za zornu školsku obuku vrijedne su i one stvari, ako su loše. (Ovako ne valja, nego ovako valja!) Tko će ove stvari ložiti, a tko čuvati da đaci ne polupaju?! Naš Kranjčević¹⁶ negdje ovako pjeva: Najsvježa so je morskom na žalu – Digneš li glavu gore k nebesim, past će ti na nos kapljica kiše!¹⁷ Tako su i za školu korisni loši primjeri iz sadašnjosti, a ima ih dosta; ukoliko je iz prošlosti sve lošije stvari porušio duh selekcije.

A sad primite srdačan pozdrav! Ne znam jeste li dobro zdrav; ali ste svježiji od svojih đaka, to čujem i to znam.

Fr Josip Markušić

¹⁴ Desiderius (Peter) Lenz, benediktinac, slikar, arhitekt i kipar.

¹⁵ J. Neidhart: Osnovna škola u Blatuši – Zenica. Kako riješiti problem izgradnje škola, u: *7 dana*, br. 45 (25. III. 1954.).

¹⁶ Silvije Strahimir Kranjčević (1865.–1908.), hrvatski književnik.

¹⁷ S. S. Kranjčević: Najsvježa sô je / Silnom na valu velikog mora (*Monolog*); Digneš li glavu tamo k nebesim, / Past će ti na nos kapljica kiše! (pjesma „Ditiramb“).

[12. IV. 1954., pismo]

Vč. gospod O. provincijal!*

Frfotamo kot preplašene ptice! Tačas obletavamo tudi šole. Nisem otrok podeželja, otrok starišev prišlih od tam sem. „Chudina“ = siromaštvo nima lepo doma, zato – naj bi bile šole lepe! Prav je da si očisti otrok cipele ko pride v šolo, prav da bi bilo v njej vode na pretek, prav da je v njej dosti klozetov ki so svetli, prostorni, čisti kot miza, ah in če mogoče zimski čas temperirani. veliko prehlaje bi bilo manj – Mnogo več kot prostorna veža, učilnice ter široki hodniki prav za prav šoli ni treba ki pa naj bi bili arhitektonsko lepi. Klasični – Županstvo občine, nje šola in cerkev naj bi bile res lepi, zidovje res močno, prostori dobro ogrevni, bokani, interieuri z stebri členjeni – da objame, otroka v zavetje vzame neizbrisna lepota soliditeta, mir. Ne toliko znanja, kot preudarno premišljeno življenje vcepiti človeku – preuzgojiti ga v monumentalno bitje – Vsem nam želim solidna, težka, enostavna zidanja, polna lepih mer i.e. harmonije – južno Evropo. Nam ni treba „Neowest eklekticism – naš genius loci bodi izpopolnjeni krščanski klasični antični eklekticism*

*Pa ne zamerite, premišljam tudi o teh stvareh – vem da ni moja stvar o tem govoriti marveč dejansko ustvarjati – To pa je seveda božja zadeva, zadeva sv. Duha – Za svete Velikonočne praznike se Vam, upam, še oglasi
Vaš Plečnik*

12. april 54

[1. VIII. 1954., razglednica s crkvom u ljubljanskem Barju, Plečnikom i Matkovičem]

V pozadju cerkva na Barju.

*Gospod O. provincijal**

še enkrat: Boga in Mater Božjo ter vse dobro!

Vaš Plečnik

1 aug. 1954

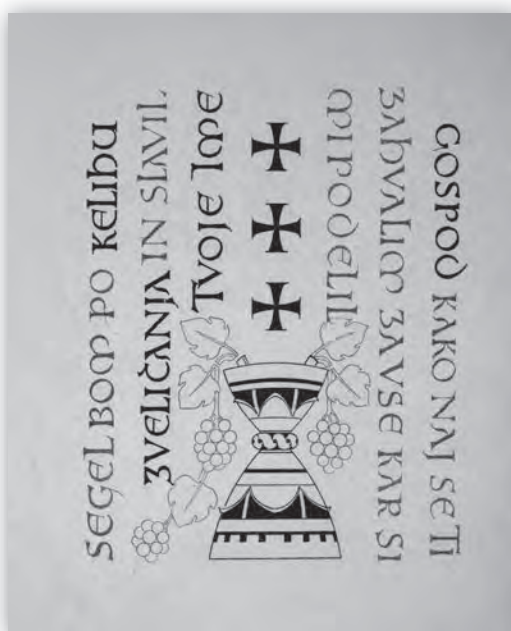
[1. VIII. 1954., zlatomisnički spomen-list Frančiška Finžgara 5. VIII. 1954.]

Najspoštljivejše pozdravlja in poklanja v udanosti Plečnik

1 aug. 54

F. Finžgar¹⁸, zlatomašnik 6. VIII. 1894 + 6. VIII. 1944

Poskusni odtis klišeja sprednja stran

¹⁸ Fran Saleški Finžgar (1871.–1962.), slovenski pisac, svećenik.

[18. VIII. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 18. VIII. 1954.

Gospodine profesore!

Hvala Vam na Finžgarovu¹⁹ zlatomisnom podsjetniku (aide memoire*) od 1. ov. mj., koji me je impresionirao; moguće za moj posao i nakanu dosta kasno!

Ja bih Vas molio, ako niste preopterećeni, da bi mi priloženi tekst stavili u sličan podsjetnik, i onda to dali u štampu na moj račun, 300 do 500 komada (tristotine do petstotina)! Ako ste preopterećeni drugim poslovima, ništa. Volim Vas, nego ove uskogrudnosti.

Kod nas ništa od ovoga nije moguće izvesti.

I primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

¹⁹ Fran S. Finžgar – vidi gore *P* 683.

[18. VIII. 1954., pismo, 1 list; tiposkript, rukopis]

Gospodinu
profesoru arhitektu
J. Plečniku
Ljubljana (Korunova 4.)

Ove godine navršujem 50 godina kako sam ređen za svećenika i rekao prvu svetu misu. To je rijedak dar Božiji, na kojem posebno moram biti zahvalan. Poticajem i zapravo urgiranjem braće, a ne toliko po vlastitoj želji, što je poznato u mojoj blizini, odlučeno je ovo proslaviti i na izvanjski način, držim najviše stoga, da braća pokažu odanost prema mom starješinstvu, a ja ljubav i poniznost, te revnost za Provinciju i narod. Oti-
mao sam se od vidne proslave, jer se nemam čime pohvaliti, posebno ne u djelovanju sadanje službe, do li jedino sa nastojanjem i dobrom voljom, za koje jamčim. To i Vi, braćo, znate. Izostali su mnogi očekivani uspjesi, koji omogućuju polet i pravdaju ljudska priznanja. Ništa se ne će moći da nadomjesti riječima.

Odlučio sam dakle, da proslava pedesetogodišnjice moga misništva bude u Sarajevu. Na Sv. Franu, 4. listopada ove godine.

I evo sad odmah moju dugu prošlost i ovu sadašnjost, kao i svu zemaljsku budućnost, prikazujem ti, dobri Bože moj, izvore svih stvarnosti i jedina od njih prava: za svoj narod i braću svoju, za uzvišenje svete Crkve i otpuštenje mojih grijeha, za prijatelje i dobročinitelje: da milostivo sve ovo za dobro primiš, i uslišaš potrebe!

Ad Deum qui laetificat iuventutem meam!²⁰

(1880. – 1904. – 1954.)

²⁰ Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam (lat.) – [Pristupit ću] k Božjem žrtveniku, k Bogu koji razveseljuje moju mladost. Prema Ps 43,4: I pristupit ću Božjem žrtveniku, Bogu, radosti svojoj. – Pristupna molitva u rimsko-katoličkom bogoslužju svete mise; recitira se naizmjenično između svećenika i ministranta odnosno (sub)đakona. U upotrebi do liturgijske reforme koju je proveo Drugi vatikanski sabor, nakon toga prakticira se samo u izvanrednom obliku slavljenja mise (*forma extraordinaria*).

Sarajevo, dne 18. kolovoza 1954.

Fr Josip Markušić
provincijal*

Ovo će se saopćiti na ciklostil* u našem provincijskom biltenu.

[24. VIII. 1954., pismo]

Velečastiti gospod O. provincijal!*

Težko mi je ker Vam ne morem niti s tako malim kar želite poslužiti – G. Finžgarju²¹ sem tekst risal – ta je bil nato, obenem s portretom kliširan. s posebno protekcijo. Kliširano v Ljubljani, tiskano pa – kakor vidite – ne povsem zadovoljivo, v Celju –

Da bi jaz Vaš tekst risal ni pričakovati zato ker je predolg²² – k temu bi bilo brezupno misliti da bi meni ris kliširali ter odtisnili. Enako brezupno je misliti, da bi se stvar tiskala z, v tiskarni izbranimi črkami – da bi bila navadno tipografično vkusno izvršena! Vaš text je silno lep – zato res obžalujem da ne pride v svet v lepi, tipografično vzorni obliki.

Priloženo je popravljen tisk. Portret je izrazitejši – ostalo pa – kar naj bi bilo rudeče je rujavo etc. Ni ne volje, ne ljubezni, ne vkusa v stvari – Novi čas, novi ljudje. Bog naj se usmili – Toliko za danes – Vaš, Vam od srca hvaležni in udani

Plečnik

24. augusta 54

Še nadalje priložim takratni odtis

ob priliki Finžg. zlate maše iz leta 1944

²¹ Fran S. Finžgar – Vidi gore P 683.

²² Vidi Markušičevo pismo od 18. VIII. 1954. (P 685) i prilog na zasebnom listu.

[28. VIII. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 28. VIII. 1954.

Gospodine profesore!

Hvala Vam na pismu od 24. ov. mj., iza kojeg sam ja zamislio nešto drugo.

Ja bih sve ono poslao u Rim, da mi izrade kao Podsjetnik (aide memoire*), koji bi onda vrijedio i sa zakašnjenjem. A zamišljam ovako.

1. Tekst bih napravio rimskim klasičnim slovima, a okvirio ih nekim šarama. Prilažem ono sa ćirilskim slovima za ideju.

2. Prilažem Vaš sakramentarij*. Iz njega bih ono nedostiživo Raspeće stavio na jednu stranicu sa natpisom iz Poslanice Sv. Pavla: „Et sine sanguinis effusione non fit remissio.“ (Ad He., IX., 22. – I bez prolijevanja krvi nema otkupljenja.) Ispustio bih ono „Consum[m]atum est“²³, jer ne ide za ovu priliku.

3. To su samo moje ideje, Vi inače pišite, crtajte i radite kako znate!

4. Ove priloge: pravoslavni tekst i nacrt Sakramentarija molio bih da ih vratite, da ih opet čuvam!

Ako ste Vi prezaposleni, ili Vam je inače nezgodno, ne bih htjeo da Vas uznemirujem – neka sve konačno pane u vodu, jer Vas volim!

Pax et bonum!²⁴

Fr Josip Markušić

P. S. U priloženom pod br. 2.: „Svoju dugu prošlost“ etc., što je podvučeno crvenom olovkom („da ustraju“), to je nadopuna, te se po te dvije riječi razlikuje od onog teksta, kojeg sam poslao u prvom pismu.

²³ Consummatum est (lat.) – Svršeno je. Posljednje Kristove riječi na križu.

²⁴ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[Na zasebnom listu]

„Svoju dugu prošlost i ovu sadašnjost, kao i svu zemaljsku budućnost, prikazujem ti, dobri Bože moj, izvore svih stvarnosti i jedina od njih prava: za svoj narod i braću svoju, za uzvišenje svete Crkve i otpuštenje mojih grijeha, za prijatelje i dobročinitelje: da milostivo sve ovo za dobro primiš, i uslišaš potrebe!

Ad Deum qui laetificat iuventutem meam!²⁵

(1880. – 1904. – 1954.)

Sarajevo, 4. listopada 1954.

Fr Josip Markušić
provincijal^{“*}

²⁵ Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam (lat.) – [Pristupit ću] k Božjem žrtveniku, k Bogu koji razveseljuje moju mladost. – Vidi gore *P 685*.

[Na zasebnom listu]

1. Et sine sanguinis effusione non fit remissio.²⁶

2. Svoju dugu prošlost i ovu sadašnjost, kao i svu zemaljsku budućnost, prikazujem ti, dobri Bože moj, izvore svih stvarnosti i jedina od njih prava: za svoj narod i braću svoju da ustraju²⁷, za uzvišenje svete Crkve i otpuštenje mojih grijeha, za prijatelje i dobročinitelje: da milostivo sve za dobro primiš, i uslišaš potrebe!

Ad Deum qui laetificat iuventutem meam!²⁸

(1880. – 1904. – 1954.)

3. Podsjetnik:

Sarajevo, 4. listopada 1954.

²⁶ Et sine sanguinis effusione non fit remissio (lat.) – I bez prolijevanja krvi nema oprostjenja (Heb 9,22).

²⁷ Podvučeno crvenom olovkom.

²⁸ Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam (lat.) – [Pristupit ću] k Božjem žrtveniku, k Bogu koji razveseljuje moju mladost. – Vidi gore *P 685*.

[1. IX. 1954., pismo na listu s fasadama vojnoga ministarstva]

Velečastiti gospod O. provincijal!*

Tako mislim in tako pišete: „aide memoire – koja bi onda vrijedio i sa zakašnjem²⁹“ Dovolite da Vam v istini grešim na te slova, i.e. da Vas prosim malo potrpljenja. Ne morete dvomiti, da bi Vam od srca rad ustregel ali nemogoče odmah! Če Bog da pride vse na vrsto – toliko v potrdilo prejema Vašega pisma. Vaš Plečnik*

Bog Vas očuvaj

1. sept. 1954

²⁹ V. gore Markušičevo pismo od 28. VIII. 1954. (P 687): (aide memoire), koji bi onda vrijedio i sa zakašnjem.

[8. IX. 1954., karta]

Velečastiti gospod O. Provincijal!*

Crtež imel sem že v kuverti, da bi ga Vam poslal, ko se je stvar preobrnila – Morebiti da se posreči, da se tu klišira in tudi natisne – Toliko da ste obveščeni o stanju! Ne obljubljam ali tudi upanja ne podiram. Ne preostane nam kot čakati – najprobatejše sredstvo življenja – Gospod Bog Vas očuvaj! Vaš stari Plečnik

8. sept. 54

Velečastiti gospod O. provincijal!

Crtež imel sem že v kuverti, da bi ga Vam poslal. Ko se je stvar preobrnila — Morebiti da se posreči, da se tu klišira in tudi natisne — Toliko da ste obveščeni o stanju! Ne obljubljam ali tudi upanja ne podiram. Ne preostane nam kot čakati — najprobatejše sredstvo življenja — Gospod Bog Vas očuvaj!

8. sept. 54

Vaš stari Plečnik

[20. IX. 1954., dopisnica; motiv: Angelo già esistente nell'Abside della Chiesa dei SS. Apostoli (Melozzo da Forli), Città del Vaticano]

Sarajevo, 20. IX. 1954.

Gospodine profesore!

Putovao sam službeno u vizitaciji dvadeset dana sve na seoskim taljigama³⁰, od 30. VIII. do 19. IX.³¹, te otvorivši danas Vaša dva pisamca od 1. IX. i od 8. IX., dobro sam se obradovo i odmah odmorio, ugledavši prilično ozbiljnu nadu, da ću dobiti željeni Podsjetnik, bez čega bi mi svečanost ostala nepotpuna.

Ja se nadam i ja Vam se zahvaljujem! Ali ja Vas volim i bez toga. Vi ste mi pružili dosta nauke od umjetničkog i čovječanskog – Srdačno Vas pozdravljam!

Fr Josip Markušić

³⁰ taljige – zaprežna kola.

³¹ Riječ je o kanonskoj vizitaciji koju je u spomenutom vremenu Markušić kao provincijal obavio („željeznicom, autobusom ili teretnim kolima“) u župama posavskog i krajiškog područja. Vidi provincijalov izvještaj na jesenskom zasjedanju Definitorija Provincije Bosne Srebrene, održanom u Sarajevu 15. i 16. studenog 1954. god.

[23. IX. 1954., fotografija s Finžgarevom³² planinsko kućom]

Veleč. g. O. provincijal – vračam svojčas mi poslano. Po človeški sodbi
dobiste pravočas tiskovine i kuverte. Vém da Vas bom še malo ali vobče
nerazveselil. Prosim v naprej odpuščenje – Ne zaboravite da sem več star k
temu živeč v godini 1954. Pristrčno Vaš Plečnik*

23. Sept.

³² Fran S. Finžgar.

[26. IX. 1954., pismo]

Velečastiti, predragi mi gospod O. provincijal!*

Misel „ki si ga Devica v templu darovala“ „ter „ki si ga Devica v templu našla“ se mi zdi prelepa. Tudi Vi ste v templu darovali ter bili oblagodarjeni z vsem kar more tempel dati –

Na dan Vaše slave bom med Vami, spremljati Vas hočem v družbi z Vašimi brati k oltarju, k Bogu ki razveseljuje Vašo mladost – da pozdvignete kelih* zveličanja – hvaležen za vse Vam doslej dodeljeno, hvaležen da ga smete in morete povzdigniti za Vaš narod in brate k Bogu ki more obnoviti, poživeti vesoljni svet z darovi sv. Duha ter razveseliti z mladostjo!*

Za Vaš dan postavljen bo v cerkvi sv. Ante kamniti oltar sv. Franje /: kompletacija pride – upajmo – pozneje. Za tje je v delu – morda že dogotovljena – spovednica gluhih Stroški so danes za vsako stvar ogromni – ali čudo: požrtvovalnost ne manje ganljiva.

Tiskarni naročil sem podsjetnice poslati direktno. Če jih boste mogli uporabiti – dobro – če pa ne, pa in nomine Domini³³, ne. Škoda da se nisem potrudil preko skice. Oprostite mi! Volja je bila dobra – meso pa mizerabel končam. Poljubljam Vam roko, pozdravljam Vas najprisrčnejše želim Vam vse dobro – Pax et bonum³⁴!

26. sept. 1954

v udanosti Vaš Plečnik

³³ in nomine Domini (lat.) – U ime Gospodnje.

³⁴ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[5. X. 1954., tekst na karti s Markušićevom slikom]

Vč. gospod O. Provincijal – zaradi danes tako zapletenih okolnosti prihajam post festum na sléd kako se ima taka stvar izoblikovati – ki naj bi vobče veljala, prakticirala. Durch Schaden wird man klug³⁵ – „Prihodnjič bo boljše! Tačas obdelavam sv. Antona za Beogr. Mislim, da sem našel odrešilnejšo novo pot – o tem Vam, upam kmalu poročam. Vaša slavnost, upam se je lepo iztekla – Bodite z Bogom Pristrčno pozdravlja udani Plečnik*

5. okt. 54

PROSLAVA U CRKVI

1. u 8 sati prije podne svečana zlatna sveta Misa, koju celebrira svečar.
2. Pod Misom propovijeda dr. fra Rufin Šilić, profesor Teologije.
3. Svetu Misu pjeva zbor studenata Franjevačke Teologije u Sarajevu, pod vodstvom regensa chori o. fra Mirona Kozinovića.
4. Dar vina prikazat će i u krv Isusovu pretvorit će svečar u novom po nacrtu prof. Plečnika umjetnički izrađenom kaležu, koji Provincija Bosne Srebrene daruje svečaru ovom prigodom.
5. Svi svećenici i vjernici, koji prisustvuju ovoj svetoj Misi, primaju posebni blagoslov Svetog Oca, koji je Pijo XII. podijelio posebno za ovu svečanost.

Mgr. o. fr. Josip Markušić
kao provincijal prvi put,
godine 1928

³⁵ Durch Schaden wird man klug (njem.) – Kroz pogreške se uči.

[5. X. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 5. X. 1954.

Gospodine profesore!

1. Hvala Vam za Vašu čestitku, a onda za Podsjetnik³⁶ i štap (baculum senectutis³⁷.)!

Uspjeli su Podsjetnik i štap, to svak kaže. Za štap uopće nisam znao da je naručen.

2. A da ste samo vidjeli proslavu!³⁸

Ja ću Vam ipak poslati „Spomen na jednu zlatnu misu“ i „Moj kalež*“!

„Moj kalež“ bit će veoma kratko opisan.

„Spomen na jednu zlatnu misu“ – to će biti moja zahvalnica, držana na ručku, kojom će biti sve o proslavi rečeno.

Ja ću Vam to poslati, da me savjetujete: kako bi najbolje bilo da se to uredi?! Ja bih želio, da to uredite Vi; ali ne smijem navaljivati niti izrabljivati Vašu ljubav prema meni.

³⁶ Podsjetnik priložen! Vidi sliku na str. 1050.

³⁷ baculum senectutis odnosno baculum senectutis nostrae (lat.) – štap starosti naše (Tob 10,4). U modernim prijevodima Biblije koji se drže Septuaginte nedostaje ovo mjesto o štapu, dok ono u Jeronimovu prijevodu s grčkog, dakle Vulgati, postoji. Stoga Jeruzalemska Biblija u prvoj bilješci teksta iz Tobijine knjige donosi ovo: „Vulgatin tekst često je veoma različit od grčkog teksta kojega slijedi ovaj prijevod. Odatle i mnoge razlike u numeraciji redaka“. Natpis na štapu: PROV BOSNE SREBRENE 1904 1954 | ZLATOMISNIK V F IOZI MARKVŠIČ V.

³⁸ Proslava Markušićeve zlatne mise održana je 4. listopada 1954. godine u Franjevačkom samostanu sv. Ante na Bistriku u Sarajevu.

Ipak iz dobre nakane i radi općeg dobra, kako ja zamišljam, moram to tiskati!³⁹ Bez onog Vašeg križa na Sakramentariju* također ne mogu biti, da ne bude prikazan na papiru.

Oprostite mi moju umaženu slobodu prema Vama i primite srdačan pozdrav!

Fr Josip Markušić

³⁹ Tiskano u brošuri pod naslovom „Proslava Zlatne mise 4 – X – 1954 Sarajevo. Čestitke – govori – zahvala.“ Na prvom unutarnjem listu: „1904 – 1954 Zlatna misa fra Josipa Markušića“. Rubni tekst: „Ab exitv enim solis usqve ad occasvm omni loco sacrificatvr et offertvr nomini meo oblatio mvnda“ („Jer od istoka do zapada veliko je ime moje među narodima, i na svakom mjestu prinosi se kád i žrtva čista (Mal 1,11)“. Omot i naslovni list s prikazom Markušićeva kaleža oblikovao Josip Plečnik. Sadržaj: Predgovor dr. fra Rufina Šilića (str. 3-4); Raspored proslave zlatnog svećeničkog jubileja (str. 7); Provincijalova zahvala na prvu čestitku (str. 8); Proslava u crkvi (str. 9-25); Zlatomisnički kalež – Zlatomisnički štap (str. 26-27); Svečana akademija (str. 28-38); Pozdravni govori na banketu (str. 39-40); Svečareva zahvala na pozdravne čestitke (str. 41-45); Pismene brzojavne čestitke (str. 46-48).

[17. X. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 17. X. 1954.

Gospodine profesore!

Da nije Vašega bilo za proslavu moje Zlatne Mise: kalež*, podsjetnik, štap: sve bi, čini mi se, ispalo polovično i gluho.

Vi ste gospodar oblika: crtice, križići, zarezi, abrevijacije: sve je na svom mjestu, i sve nekako kao nenadano ispane logičnim i potrebnim, i magičnim.

Nadalje, Vi ste i bez sentimentalnosti, kojom se često puta stvari pokvare, ili dapače uništavaju.

Moji ovamo na neki način hoće, da „štapaju proslavu“, jer da je to ideološki korisno.

Ja Vam u prilogu dostavljam svoja tri govora, da mi barem savjet date, kako bi se to dalo najljepše izvesti.

Ne smijem na Vas umoljavati, ali smijem zamoliti, da mi izvedete nacрте, koji bi odmah zgodni bili za kliširanje, makar to bilo amo?! Ja Vam na priloženom posebnom listu⁴⁰ dajem svoje mišljenje za prijedlog, ukoliko što od toga nije sentimentalno i neukusno. Što je sentimentalno, promijenite; odnosno i odbacite!

Ali ja ću Vam, uza sve to što molim, zahvalan biti, i ako ništa ne učinite – samo da se ne ljutite, jer Vas volim.

I srdačno Vas pozdravlja Vaš:

Fr Josip Markušić

⁴⁰ Priloženi list nosi datum Sarajevo, 4. X. 1954.

[Priloženo na zasebnom listu:]

Moje mišljenje za „štampanje zlatomisničke proslave“

1. Moj klišej, kao onaj u molitvi „Svoju dugu prošlost“.
2. Klišej kaleža sa navodom iz Sv. Pisma: „Ab exitu enim solis usque ad occasum in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblutio munda.“ (Malach. I., 11.)⁴¹
3. Klišej križa sa Sakramentarija*, oblika bez konkurencije, sa navodom Sv. Pisma: „Disciplina pacis nostrae super eum et livore eius ornati sumus.“ (Is. LIII., 5.)⁴²
4. Nacrtr triju ideograma* sa kaleža za njihovo kliširanje.
5. Još gdjejoja šarica, da bude slađe i toplije.

Sarajevo, 17. X. 1954.

Fr Josip Markušić

⁴¹ Ab exitu enim solis usque ad occasum in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblutio munda (lat.) – Jer od istoka do zapada veliko je ime moje među narodima, i na svakom mjestu prinosi se kâd i žrtva čista (Mal 1,11).

⁴² Disciplina pacis nostrae super eum et livore eius ornati sumus (lat.) – Na njega pade kazna – radi našeg mira, njegove nas rane iscijeliše (Iz 53,5).

[1. XI. 1954., pismo na kariranom papiru]

*Velečastiti, predragi gospod O. provincijal**

*Štap – bil mi je nelahka, velika posebnost. Zahteva je bila samo 5. obro-
čev, pet decenij. Volil sem te kronane z starokrščanskim motivom: križ /:
Kristus :/ na prestolu /: krona na žalost manjka :/ Ob prestolu stoji MB.
Nanjo ste apelirali in še danes apelirate: monstra Te esse Matrem⁴³ – kot
misel stvar ni napačna – formalno pa, hvala Bogu je bilo doseženo kar v
danih razmerah dosegljivo – pri tem še moja starost ter nemotornost upo-
števaje – Historijat Vaše proslave izdati v prirčnem, toplem, noblem stilu,
izdati v posebni ediciji, tipografično pomembni /: to, mislim je Vaša namera
:/ je zapeljivo lepa, pa tudi zelo pametna misel!⁴⁴ /: Kako je meni težko ker
se nisem potrudil narisati podsjetnico dovršenejše ter da so prilike za štam-
panje tako odvratne! :/ Take stvari pomenijo ojačitev zavesti, dostojnega
ponosa! Vse podobne prilike izrabiti bilo bi vere dignum et justum⁴⁵ – kar
ste dolžni sebi, sebeohrani in narodu – To sem, predobri gospod, teklo mi je
peró še nekam gladko – od tod dalje pa se mi začinja tresti roka – kako, kje
stvar uresničiti – Bože Bože – V ugodnejših razmerah bi se z radostjo lotil
tega bratovskega dela –*

*,Mali otroci stopajo materi na noge, odrasli pa na srcé‘ – Možu sta-
rost ne beli samo glave ampak vrta kot črv v srce – Če je tiskarna vobče
dosegljiva: borba z njo, črke, papir, klišeji etc. o vsem tem premišljam,
premišljam v kakšni obliki naj bi se taka, konečno sekularna, stvar izdala.
Mogoče kot quasi pismo ali kot brošura ki se potem zavrže – ! Če se stvar
tipografsko ne posreči excelentno, je boljše da ne vidi beli dan. Text meni
silno ugaja. vérna slika dogodka je, časa, osebnosti ter okolnosti – Res
škoda, če bi ostala prilika, dokler je železo žareče in kovno, neizrabljena.
Potrpimo nekoliko – mogoče se le kje zjasni –*

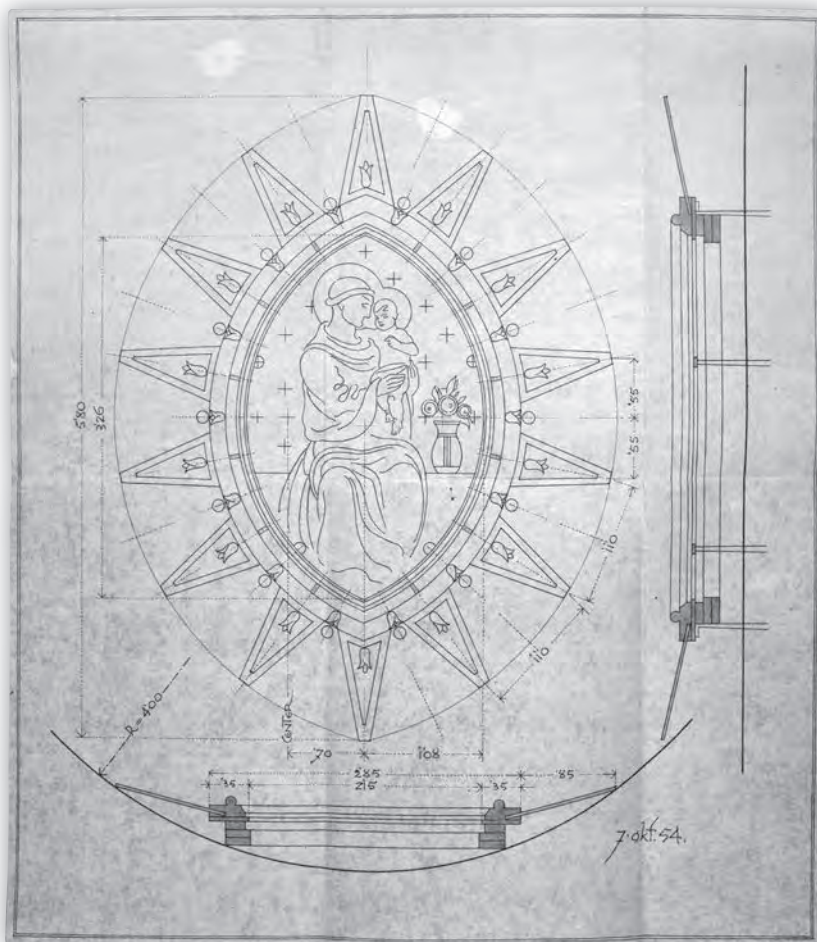
⁴³ monstra Te esse Matrem (lat.) – Pokaži da si majka; pokaži se majkom. – Riječi iz himna nepoznatog autora iz 8. ili 9. st. Ave maris stella (Zdravo, zvijezdo mora) koji se pjeva na Gospine blagdan.

⁴⁴ Vidi Markušićevo pismo od 17. X. 1954. (P 697).

⁴⁵ dignum et justum (lat.) – dostojno je i pravedno (vidi gore P 166).

Morebiti ste že obveščen o moji skici, odnosno predlogu zadevno nastavka, upodobitve sv. Antona v Beogradu.⁴⁶ Meni se zdi da skoraj iz vsega dosedanjega ne bo hleba⁴⁷, da bo treba najti novo rešitev – Sprejmite, prosim najspoštljivejši, najprisrčnejši moj pozdrav! Vaš Plečnik

I. Novembra 54

⁴⁶ Plečnik je 1954. poslal u Beograd skicu za sliku sv. Ante nad glavnim oltarom beogradske crkve iz razloga što Meštrovićevim kipom nije bio zadovoljan.

⁴⁷ ne bo hleba (slov.) – u značenju: neće od toga biti ništa, nema sreće.

[6. XI. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 6. XI. 1954.

Gospodine profesore!

Primio sam Vaše pismo od 1. ov. mjeseca, kojeg sam zatekao kod kuće, na povratku sa službenog putovanja na teretnim taljigama⁴⁸ sa „Spreizen“⁴⁹; i veseo sam što nije bilo udobnije, da ne izlazim iz sklada.

Vaš podsjetnik, i kalež*, i štap, bili su definicija i nadahnuće moje zlatne mise. Uzdam se da će tako ispasti i ova literatura za ideološki podsjetnik budućnosti. („Quoniam adhuc visio in dies“ – Dan. X., 14.⁵⁰)

Ja Vas molim, poručio sam to Vitomiru [Slugiću] „bidnom studentu“⁵¹, da mi vratite stari tekst, a ja Vam šaljem novi tekst literature identičan sa starim, osim što su „Moj kalež“ i „Zlatomisnički štap“ kratko nadopunjeni.

Ovamo moji snuju i nagone, da štampaju sve govore, a imamo prilike da se i naše i Vaše lijepo opremi. Nude nas u Rimu, i vele da će biti izvedeno kako predložimo. Ja mislim na brošuru, moguće baš veličine Vašeg podsjetnika, malko šire.⁵²

Dragi moj gospodine profesore, smatram samo u sebi vrijednim, da u ovom pomognete, i ako nisam zavrijedio ovog vječnog napastovanja i drančenja.

Što pišete za Sv. Antu u Beogradu, P. Edvard⁵³ radi, i mislim da „bo hleba“⁵⁴.

⁴⁸ taljige – zaprežna kola.

⁴⁹ Spreize (njem.) – potporanj, podupirač.

⁵⁰ Quoniam adhuc visio in dies (lat.) – Jer još će jedno viđenje biti za one dane (Dn 10,14).

⁵¹ Nije jasno zašto Markušić studenta Slugića naziva „bidnim“ i zašto ovdje koristi ikavski oblik pridjeva.

⁵² Vidi gore P 696.

⁵³ Fra Eduard Žilić, gvardijan i župnik župe sv. Ante u Beogradu.

⁵⁴ bo hleba (slov.) – u značenju: bit će nešto od toga, bit će sreće.

Primito izraz moga divljenja, ja moram ovako reći, za Vašu krasnu kršćansku prirodu; jer da nije toga, ne bi bilo ni Vašeg oblika!

Pokoj duši našim majkama, učiteljicama sreće!

Vaš vjerni poštovatelj:

Fr Josip Markušić

[22. XII. 1954., pismo, 1 list]

Sarajevo, 22. XII. 1954.

Gospodine profesore!

Ja Vam čestitam sveto Isusovo rođenje, da nam svima bude na spasenje; i sretna Vam bila nova godina 1955.! Eto ja izlazim i[z] svoje zlatomisne godine, kojoj ste Vi dali akcent, da se istakne značenje riječi. Ne da se d[v] ojiti, Vaš je kalež* divan, mogao bi stati i u „Tesoro“* crkve Sv. Petra⁵⁵.

Primio sam Vaš minucijozni nacrt za štampanje onih govora, i sada brošuricu „Wege zum Kunstwerk“⁵⁶. Nacrt za štampanje nije mi lako razumjeti.

(Ja sam ove stvari primio, ali dosad nisam ni primitka potvrdio. Nisam naime sretan: mislim da uvijek radim, ali nikad na kraj poslu. A vidim ih mnogo, kojima je sve lako: nikad ni ne počnu, a svrše.)

Nemojte se ljutiti na mene! Vaš:

Fr Josip Markušić

⁵⁵ Crkva sv. Petra u Vatikanu.

⁵⁶ *Wege zum Kunstwerk*, Wien, Verlag Anton Schroll, München, 1954.

1955.

701.

[6. I. 1955., pismo, 1 list]

Sarajevo, 6. siječnja 1955.

Gospodine profesore!

Svršetkom mjeseca prosinca, 28. XII., išao sam u Beograd po službenoj provincijalskoj* dužnosti. Vratio sam se licem na novu godinu 1955. Tamo sam pogledao i Vaš oltarić* Sv. Frane, kao i nacrt za nadopunu velikog oltara Sv. Ante. U onaj Vaš pozlaćeni zrakasti metalni okvir, ja bih stavio brončani kip Sv. Ante, izrađen prema Vašoj prvoj zamisli još za mog vremena, gdje Sv. Anto pokazuje narodu visoko uzdignuta malenog Isusa:

hostiam puram – hostiam sanctam – hostiam immaculatam – (Canon Missae)¹

Mi se svi, gospodine profesore, a ja napose, molimo za Vaše zdravlje i dobro stanje: i ujedno se zahvaljujući Bogu, da smo se uopće upoznali s Vama, a ja iznimno i posebno – s čovjekom rada, vjere, kršćanske postojanosti i molitve.

Te Vam i ovaj put na povratku iz Beograda, čestitam i želim sretnu novu godinu 1955.!

Pax et bonum!²

Fr Josip Markušić

¹ hostiam puram – hostiam sanctam – hostiam immaculatam (lat.) – žrtvu (hostiju!) čistu, svetu i neoskvrnjenu – dio molitve nakon pretvorbe u kanonu mise po tradicionalnom rimskom obredu.

² Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[25. I. 1955., karta]

Velečastiti gospod O. provincijal* – vest me peče ker se Vam, tako dolgo ne oglasim – Prosim, odpustite mi! Razno me muči, sedaj navsezadnje marodiram – Razvoj sv. Antona v B.[eogradu] je še v božjih rokah Dal sem napraviti mali model sv. Franje³ – toliko da imajo predstavo o moji začetni misli. Precej Save se bo v Dunav izteklo preden eno kot drugo dozori! Čas in njega okolnosti ovirajo delo z elanom – Bodite mi najprisrčnejše pozdravljeni in Gospodu Bogu priporočeni v udanosti Vaš Plečnik

25. I. 55

Velečastiti gospod O. provincijal — vest me peče ker se Vam tako dolgo ne oglasim — Prosim, odpustite mi! Razno me muči, sedaj navsezadnje marodiram — Razvoj sv. Antona v B. je še v božjih rokah — Dal sem napraviti mali model sv. Franje — toliko da imajo predstavo o moji začetni misli. Precej Save se bo v Dunav izteklo preden eno kot drugo dozori! Čas in njega okolnosti ovirajo delo z elanom — Bodite mi najprisrčnejše pozdravljeni in Gospodu Bogu priporočeni v udanosti Vaš Plečnik
25. I. 55

³ Riječ je o oltaru sv. Franje; kip nije bio realiziran.

[12. III. 1955., pismo]

Velečastiti gospod O. provincijal!*

V teden sv. Josipa stopamo – prilika je, da Vam po tolikem času sporočim moj najspoštljivejši pozdrav z najprisrčnejšem voščilom za Vaš imendan. Gospod Bog Vas ohrani in očuva!

Zdi se, da ste opustili izdanje male zlatomašničke publikacije. Lepo sem jo zasnoval in pri dobro izbranih typih ter skrbnem tisku, bila bi mnogim v užitek – Med Beogradom in menoj je popoln zastoj občevanja – končno – docela razumljivo. Enpot bilo je omenjeno da crvena barva notranjosti ni prijetna – moje mnenje je sicer drugo – ali ni zapreke / razen tačas finančne / da se stene ožbukajo in bojadisajo. Težko mi je, ker spovednica ni še gotova. Na pol dogotovljeni, navzlic intervencijam, ni doseči kompletacijo – Majstor je izredno dober in pošten človek – to moram pripomniti! O sebi ne vem mnogo povedati. Stari človek se zaveda tudi kako resnično živi le od usmiljenja in milosti božje – da je sam kot prsti roke.

Gospod O. provincijal – vse dobro Vam želim, dobro duši in telesu –

Jaz Vam vedno udani Plečnik

12. III. 55

[15. III. 1955., dopisnica; motiv: Raffaello, Il Parnaso (Dante). Stanza della Segnatura, Stato della Città del Vaticano]

Sarajevo, I/152

15. III. 1955.

Sretan Vam imendan, dragi moj gospodine profesore! Bog Vam dao dobro zdravlje i vedro raspoloženje!

Susrećem Vaša djela, u svojoj sobi ili drugdje, i ona su sobom trajna molitva za gledaoca; jer su umjetnost bez ubačena otrova čovjekove zle misli. Istinita umjetnost potiče na dobre misli, koje su molitva, i na vjerovanje.

Tko bi htjeo da se ne vjeruje u Boga, taj bi imao dokinuti umjetnost, ili je izvratiti, jer mu se protivi naumu.

Primate srdačan pozdrav, mir i dobro!

Fr Josip Markušić

705.

[18. III. 1955., razglednica s crkvom u Trnovu]

Ponovno: vse dobro!

[17. IV. 1955., pismo]

Veleč. gospod O. provincijal!*

„*Würde bringt Bürde*“⁴ – priložene prošnje iniciator nisem jaz – pridružujem se ji pa rad:

na bivšem lj. pokopališču obstoječo cerkev smo svojčas povečali. Na novo ni bilo misliti – kajti za malo denarja ni mnogo muzike! Cerkev stoji ob vhodu v bivše pokopališče preko katerega se bo razbohotil „Vele-sajam“⁵, v njem hále, ošterije in vrtiljaki etc. Da se mora ta velikopotezna gospodarska, urbanistična nujnost neovirano ustvariti je genialnim tvorcem potrebna tudi porušitev te s toliko žrtvami in ljubeznijo zgrajene cerkve –

Pri današnjih okolnostih in cenah na gradnjo nove cerkve v tem silno obljudenem kraju vobče ni misliti. Obstoječe cerkve skromno zunanjščino moglo bi se preoblikovati v pravi bijou – z njo obogatiti cel okraj –*

V tem tako težkem času je, vobče vzeto, vsako, neskraino rušenje gradenj sakrileg na narodu in človeštvu – Vidite to spoznanje je vzrok da se priloženi prošnji rad in z vso vnemo pridružujem

Najspostljiivejše Vas pozdravlja in vse dobro želi udani Plečnik

17. april 1955

⁴ Würde bringt Bürde (njem.) – Dostojanstvo, tj. čast nosi sa sobom teret.

⁵ Plečnik piše da će radi gradnje velesajma u ljubljanskem naselju Bežigrad porušiti staru crkvu sv. Krištofa kojoj je on 1933.–1934. dozidao veliku dvoranu. Ovu su bez prvotne crkve sv. Krištofa nakon Plečnikove smrti opet postavili na drugoj lokaciji kao župnu crkvu sv. Ćirila i Metoda.

[8. VIII. 1955., karta]

Vč. gospod!

konečno se dozvem, da ste v Vašem rodnem mestu. Po težkem dvakratnem provincijalatu*, mislim da Vam je prijetna svoboda. Od srca želim da v zdravju. Jaz, starec, postavam znatno nemotoren Telo se mi buni. Od sv. Ante v B.[eogradu] sem se poslovil. Delo prehaja v jasnejše roke. Mnogo nalog bilo mi je poverjeno v življenju, meni v vsakem oziru malovrednemu – vse sem pa izvrševal pred očima vseh, nisem prikrival ne svojo sposobnost ne neznanje. Uvidimo kaj ustvarijo znanjci. Neka se nas Gospod usmili – Njemu bodi vsa čast in hvala! Vaš Plečnik

8. aug. 55

Vč. gospod!

konečno se dozvem, da ste v Vašem rodnem mestu. Po težkem dva-
kratnem provincijalatu, mislim da Vam je prijetna svoboda. Od srca
želim da v zdravju. Jaz, starec, postavam znatno nemotoren
Telo mi se buni. Od sv. Ante v B. sem se poslovil. Delo prehaja
v jasnejše roke. Mnogo nalog bilo mi je poverjeno v življenju, meni
v vsakem oziru malovrednemu – vse sem pa izvrševal pred
očima vseh, nisem prikrival ne svojo sposobnost ne neznanje
Uvidimo kaj ustvarijo znanjci. Neka se nas Gospod usmili –
Njemu bodi vsa čast in hvala!

Vaš Plečnik
8. aug. 55

[24. VIII. 1955., pismo, 1 list]

Jajce, Nova Cesta 20

24. VIII. 1955.

Gospodine profesore!

Primio sam Vaše *Napore*⁶ i danas *Sina Razmetnoga*⁷. Hvala Vam! Za *Napore* sam već bio čuo, te sam čekao dok naši Bošnjaci dođu u Ljubljano na fakultet, da kupim bez obzira na cijenu. Ali eto Vi me pretekoste, kao i dosad toliko puta.

Napori (značajan naslov!) sa Steletovim⁸ interesantnim i učenim Esejem o Arhitekturi velika su dobit za sve nas, Slovence i uopće Jugoslovane, te ujedno i čast za gospodina Steleta, što je sabrao Vaše invokacije* Bogu na vidno mjesto. (Zapažam i one ugodne razdjelke sa velikim crnim slovima, i sve još drugo novo.)

Domišljam se intervencijama u samom Eseju, kao i u izboru Vaših ostvarenja; jer sam još i sâm u prostoru i vremenu. Ali je gospodin Stele dosta toga provukao. Dostavljam, i ako sam malen, svoje maleno priznanje.

Vaša je fantazija neiscrpna, gospodine profesore, te je pravo nacionalna dobit da je samo božija, po izrazu i zamislama.

U Sinu Razmetnome lijepe su ilustracije, žalim da nisam intiman s jezikom slovenskoga stiha. U glavi mi je vladajuća misao: da li je moguće, i kako, nazad vratiti svakog izgubljenog sina?!

Pax et bonum!⁹

Fr Josip Markušić

⁶ *Napori*. France Stelè: Esej o arhitekturi; Josip Plečnik: Dela. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1955.

⁷ Riječ je o publikaciji s ilustracijama češko-austrijskog slikara i teologa Josefa Führicha (1800.–1876.) koje je Plečnik predlagao.

⁸ France Stelè.

⁹ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[19. XII. 1955., pismo, 1 list]

Jajce, Nova Cesta 20

19. XII. 1955.

Gospodine profesore!

Ja Vam čestitam dolazeće božićne svetkovine i želim sretnu novu godinu 1956.!

Posljednje sam Vam pisao svoje pismo kad sam dobio Vaše krasne i slavodobitne „*Napore*“, dne 24. VIII.¹⁰ (Sam naslov vrijedi jedne knjige!)

Usput Vam priopćujem jedno bosansko građevinsko pravilo, koje se je u potpunosti rijetko opsluživalo, ali danas ni približno ikako; Kad sazidaš kuću, prve godine nikome ne daj da u njoj stanuje, druge godine podaj dušmaninu, treće godine prijatelju, a istom četvrte godine sam uđi unutra i stanuj!

Ne znam je li to higijenski ispravno?!

Mir i dobro!

Fr Josip Markušić

¹⁰ Vidi gore pismo od 24. VIII. 1955. (*P 708*).

1956.

710.

[3. III. 1956., pismo na kariranom papiru]

Velečastiti gospod!

Hitro kot noč po jutru bo dan 19. v marcu: Vaš god! Če se ga že danes, predčasno spominjam – nič zato. Bolje preje kot pozneje.

Da Vam vobče ne pišem mi nezamerite. Življenje mi poteka po okraju krožnika, ob katerem še živimo, brez posebnosti Sv. Antona v Beogradu sem zapustil. Moj naslednik Valentinčič¹ ustvarja in vodi potrebno in še željeno.

Takoj ob spočvetvu bile sv. Anti v B. dve nesreči: a da so si bos. franjevci izbrali mene za projektanta, b moja neprevidnost da sem se njih želji vdal. Boli me vse to – bolelo me bo do konca mojih dni –

Velečastiti in predragi moj gospod, sprejmite prosim, moja najprisrčnejša voščila za god – da bi bili trajnega zdravja, obvarovani pred vsem zlim – vsem bližnjim v srečo!

3. III. 56.

Vaš stari Plečnik

¹ Janez (Janko) Valentinčič.

[14. III. 1956., pismo, 1 list]

Jajce, 14. III. 1956.

Gospodine profesore!

Ja Vam čestitam imendan, dobri moj i dragi profesore; Bog Vas blagoslovio zdravljem i dobrim raspoloženjem, za duhovnu korist narodu i meni za utjehu!

Veselim se Vašem pismu, pisanom 3. ov. mj., a bio sam se zabrinuo da niste što ljuti na mene. Ja sam Vam pisao 19. XII. 1955.², s čestitkom Božića i s jednim bosanskim građevinskim pravilom, kojeg se inače nismo držali doslovno, danas pogotovo ne.

„Kad sagradiš kuću, prve godine ne daj nikome da u njoj stanuje; druge godine podaj dušmaninu; a istom treće godine ti sam uđi.“ (Koliko bi teoretski bilo opravdano ovo pravilo?!)

Umjetnik (veliki umjetnik!) nikad nije potpuno zadovoljan sa svojim djelom, uvijek želi još bolje. Ali mi smo bosanski fratri veseli i ponosni sa beogradskom crkvom, primjerkom za nasljedovanje i zavist.

Ne zaboravite me, dragi moj gospodine profesore, i primite pozdrav! (Ja nikad u razgovoru ne rekнем Vašeg imena, već samo: moj profesor! – i svak znade tko je to.)

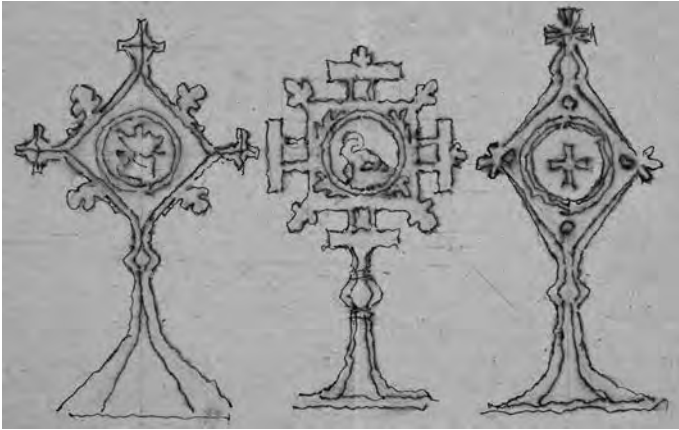
Fr Josip Markušić

² Vidi gore pismo od 19. XII. 1955. (*P* 709).

[22. IV. 1956., pismo s nacrtima triju monstranci*]

Veleč. predragi gospod – Sinoči sta bila pri meni g. Dr. Eduard [Žilić] in g. Vitomir [Slugić] omenjali smo v razgovoru to in ono pretečeno – spominjali se tudi Vas. Danes hotel sem domisliti vobče monstranco pa mi ni uspelo – to kar je na tem papirju so samo prazne pleve. Upam in želim da ste zdravi in dobre misli! Jaz sem že dosti tednov uvijek kuči

*nagaja mi noga
upam da samo
začasno.
Delam še*

*hvala Bogu,
več sanjam kot
mislim, vendar
delam.*

Konečno, človek si mora najti delo sam. Z starostjo, seveda, postaja previdnejši, kritičen strožji naproti sebi – V mislih imam tačas zanimive stvari – uvidimo če bodo uresničene Predragi moj gospod: Bog Vas očuvaj! Oblika tega pisma naj Vas ne moti Vaš Plečnik

22. IV. 56

[6. V. 1956., pismo, 1 list]

Jajce, 6. V. 1956.

Dragi moj gospodine profesore!

Primio sam Vaše pismo od 22. IV. na kartonu, skupa sa tri skice za monstrancu*. Tabernakul*, kalež*, ciborij*, monstranca – imali bi biti, tako mislim, od našeg najodabranijeg materijala: srebro, zlato, mramor, drago kamenje, najljepše izrađeni. Bog kad je stvarao nije stvarao ništa siromašno i površno, gledajmo ljiljane poljske. A i mi kad uzvraćamo od njegova, ništa ne smije biti ko isprošeno i za muku; posebno ne u najsvetijim stvarima.

Hvala na pismu! Svako Vaše pismo uzbuđuje mi lijepe misli; inače mi lako zažmire, ko tulipani u mraku.

Žalim što u svoje vrijeme, dok je ono bilo majstora, nisam za se lično nabavio svete posudice za opremanje bolesnika (sveto ulje, sveta pričest!)³ da se razgovornije mogu približiti novim penitentima*, koji samo mene traže, vjerojatno za neku njihovu iznimnu nakanu.

Molio bih Vas, gospodine profesore, ako bi mi imali poslati fota ili nacрте od lusteru u Škofi Loki⁴, te monstrance i ciborija u Šiški⁵, za koje mi javljaju da ste ih Vi napravili i da su čudno lijepe stvari. Moguće da se rodi još koji majstor s ove strane našeg vremena.

Šaljem odrezak iz nedavnih sarajevskih novina o Vama, a nešto i o drugim, da vidite mišljenja. („Oslobođenje“ od 1., 2., 3. maja 1956.)⁶

Pax et bonum!⁷

Fr Josip Markušić

³ Misli na sakramentarij: vidi pismo od 28. VIII. 1954. (*P* 687).

⁴ Plečnik je na želju župnika Melhiora Goloba iz Škofje Loke za župnu crkvu sv. Jakova 1954. izradio više lusteru.

⁵ Za crkvu sv. Franje Asiškoga Plečnik je 1955. izradio monstrancu i dva ciborija.

⁶ M. Lasić: Arhitektura funkcije i poezije. Kod nestora jugoslovenskih arhitekata. Stvaralac impozantnih građevina, u: *Oslobođenje* (Sarajevo, 1., 2. i 3. 5. 1956.), str. 10. Drugi prilozi na istoj str.: Kulturni vidici Sarajeva; Jugoslovenski naučnici u međunarodnoj zajednici. Str. 13: Kako se može postići brže i jeftinije građenje stanova.

⁷ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[10. V. 1956., pismo]

Velečastiti, predragi moj gospod!

Mogoče Vam morem obljubiti da se pobrigam za uresničitev željenih posodic – ako mi kolikor toliko jasno sporočite kakšne naj bodo, da bi bile tudi res uporabne – pri prenašanju ter upravljanju /: manipulacije s Sv. oljem. Svoj čas sem se mnogo pečal s temi objekti = cel problem! Rezultati v praksi niso zadovoljevali. –

Novinar g. Lasič⁸ bil je res pri meni. Človek na oko simpatičen – ali jaz ne maram imeti posla z intervjuvanji – bil sem zato vljuden ali krajno kratek – v par minutah bila je nadloga in skušnjava odpravljena. Doba v kateri živimo ni doba sramežljivosti! K članku sevé moram reči da pomeni taktno reportažo – Za poslani exemplar Oslobodjenja⁹ se lepo zahvaljujem.

V Škofji Loki bila je cerkev¹⁰ v marsičem poveljučana. Božji Grob v Kamniku¹¹ dokončno uredjen. V Črnučah krstna kapela¹² dtto v Mengšu¹³ z nemalimi stroški instalirana – Res obžalujem da Vam ne morem ustreči s fotografijami. V zadnjih letih bilo je marsikaj narejenega v profanih in sakralnih delih. Hvala Gospodinu Bogu za vse – Sprejmite, prosim, moj najspoštljivejši pozdrav. Vedno Vaš Plečnik

10. maj 56

⁸ M. Lasić, novinar. Drugi podaci nepoznati.

⁹ *Oslobođenje* – vidi Markušićevo pismo od 6. V. 1956. (P 713).

¹⁰ Plečnik je zadnjih godina svoga života surađivao s Melhijorom Golobom (1915.–2004.), župnikom iz Škofje Loke. Nacrť proširenja župne crkve u Škofjoj Loci nije bio realiziran. Izgrađeni su samo krstionica, vrata zidnoga tabernakula, put križa i svijećnjaci.

¹¹ God. 1952. Plečnik je u hodniku franjevačkog samostana u Kamniku uredio kapeлицu koja je istovremeno služila kao kapelica Kristova rođenja i Božjega groba.

¹² Plečnik je na zamolbu župnika Feliksa Zajca (1923.–1996.) u župnoj crkvi sv. Šimuna i Jude Tadeja god. 1953. izradio nacrt za krstionicu i još drugi namještaj.

¹³ Plečnik je od 1953. do 1954. u župnoj crkvi u Mengešu uredio krsnu kapelu i ispovjedaonice sa stepenicama na pjevački kor.

[14. V. 1956., pismo, 2 lista]

Jajce, 14. V. 1956

Gospodine profesore!

Odgovarajući na Vaše ljubazno pismo od 10. ov. mj. najprije ću dvije reći na reportažu gospodina Lasića u Oslobođenju¹⁴.

On je zabrinut bio tko će mu znati pokazati u Ljubljani stan gosp. Plečnika; a ja sam mišljenja da bi pismo za Arhitekta, adresirano: Plečnik, Jugoslavija, u redovitom vremenu ravno došlo u svoje mjesto.

Piše: „Ovo razdoblje u Plečnikovu radu nažalost gotovo se završava odstupanjem u askesu kao subjektivnom reakcijom na ondašnje društvene i ekonomske prilike etc.“ – Ja opet držim bez onog konačnog i odlučnog ostajanja pri božanskoj istini (Lasić veli: „odstupanja u askesu!“) da bi istina, bilo Plečnika, ali ne njegova rada; jer bez smirenosti i sjedenja nema učenja. A inače uredan život zar je to već askeza?! I da li smetaju kome ili čemu, i da li progresu, urednost i čestitost?! Zar bi netko isjeko drvo tamjanovo iz razloga što se tamjan i u crkvi pali?! Drugo je što ovaj gospodin ne zna da je Plečnik istovjetno dijete plemenite majke, milošću božijom bez naknadnih primjesa i patvorina.

Glede svetih posudica nažalost nisam nadaren za iznalazenje oblika, ali ću reći svoje poglede, uglavnom radi praktičnosti duhovne i uporabne.

1. Od posudica je prva za svetu pričest: okrugla, konkavna, srebrna dobro pozlaćena; sa poklopcem: na poklopcu ozgora moguće ideogram* ribe (kao za prva vremena!) po mogućnosti i sa 3 – 4 kamena, kao izrazom naše ljubavi i vjere te stvarne odanosti Bogu po prinosima i darovima najljepšeg što imamo.

Imam jednu posudicu pred sobom: izvanjske širine, dijametar kružnice, 5 cm, izvanjske visine 1½ cm. Ova je samo za jednu hostiju; moja bi, da više stane, mogla biti šira i viša.¹⁵

¹⁴ Vidi gore pismo od 6. V. 1956. (P 713).

¹⁵ Priložen list s Markušićevom nacrtom: „za sveto ulje“, „za svetu pričest“. Vidi također niže skice uz P 721.

2. Odvojeno 3 posudice za 3 sveta ulja: katekumensko*, krizmu* i bolesničko ulje. Posebna kutija sa poklopcem, u kojoj bi se držale i nosile spomenute 3 posudice. I ova kutija srebrna dobro pozlaćena. Na njenu poklopcu ozgor tri oznake striktno slijedećim redom: OC (Oleum Cathecumenorum*) – Ch (Chrisma*) – OI (Oleum Infirmorum*).

Tri posudice, koje će pristajati knapp¹⁶ u kutiji, ali da se ipak mogu vaditi; svake veličine: izvanjski dijametar kružnice 32 milimetra, izvanjska visina 32 milimetra, sa umetnutom časicom [!] (da se lakše može čistiti!) Ako se, danas, čašice ne mogu praviti za njih, mogu se one podešavati gotovim čašicama.

I ove posudice moraju imati oznake ozgor na poklopcu: OC – Ch – OI.

Take su otprilike potrebe za Bosnu, čestoputa za veoma udaljena putovanja, pa se uz bolesničko ulje nose i druga 2 sveta ulja za eventualno krštenje slabe djece.

Ovi su oblici sigurno skromni, ali bi materijalom i obradom trebalo da budu istaknuti i dragi, bijou* u kojem se nosi dragocjeno i sveto, izvanjsko predočenje našega vjerovanja.

Posudice se nose u svilenim burzama*, naponase sveta pričest i ulje.

[??]¹⁷ njihove veličine inače ne moraju biti nepomične.

Pax et bonum!¹⁸

Fr Josip Markušić

¹⁶ knapp (njem.) – tijesno, kratko, jedva; ovdje u značenju: posudice koje će odgovarati veličini kutije, odnosno kutija koja će odgovarati veličini posudica.

¹⁷ Ovdje jedna ili dvije riječi nečitke!

¹⁸ Pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[31. V. 1956., pismo na kariranom papiru]

Predragi velečastiti moj gospod!

Vaša stvar ne spi – vendar morate imeti malo potrpljenja! Zdravstveno ne v posebno zadovoljivem stanju, zaposluje me marsikatero delo – zahtevajoče premislek in brigo. Prvi poskus, vzorec, Vaših posodic ni niti malo uspel, res, po moji krivdi – ali tudi po krivdi radnika. Nova misel, upam, bo srečnejša – Ta Vaša stvar je silno občutljiva – če se posreči, storimo z njo mnogo dobrega – Želimo da se nam naša dobra volja blagoslovi –

Od srca Vas pozdravljam in vse dobro želim! Vaš Plečnik

31. V. 56

Predragi velečastiti moj gospod!
Vaša stvar ne spi – vendar morate imeti malo potrpljenja!
Zdravstveno ne v posebno zadovoljivem stanju, zaposluje me
marsikatero delo – zahtevajoče premislek in brigo
Prvi poskus, vzorec, Vaših posodic ni niti malo uspel, res, po
moji krivdi – ali tudi po krivdi radnika. Nova misel,
upam, bo srečnejša – Ta Vaša stvar je silno občutljiva –
če se posreči, storimo z njo mnogo dobrega – Želimo da se
nam naša dobra volja blagoslovi –
Od srca Vas pozdravljam in vse dobro želim! Vaš Plečnik
31. V. 56

[4. VI. 1956., dopisnica; motiv: cvjetni aranžman s beuronskom Madonom]

Jajce, 4. VI. 1956.

Gospodine profesore!

Moja Madona, a Vaš dar, i moj foto u mojoj sobici. Veseo sam na Vaše pismo od 31. V., hvala Vam!

Primito srdačan pozdrav! („Haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra.“ I. Joan., V., 4.)¹⁹

Fr Josip Markušić

¹⁹ Haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra (lat.) – I ovo je pobjeda što pobijedi svijet: vjera naša (1 Iv 5,4).

[28. VII. 1956., pismo na kariranom papiru]

Predragi moj gospod!

Pasar Pirnat²⁰, naprošen, da mi izdela vzorek za Vaše svete posodice, vrne se menda v ponedeljek na delo z vsem delavstvom po večtedenskem dopustu. Obljubil mi je da mi bo to uslugo takoj po vrnitvi. Vederemo. Jaz le želim dokazati, da sem se pečal z Vašo nalogo – na žalost prepričan da brezuspešno. Stvarce zahtevajo občutljivo, nežno roko – take pa danes nemara ni več najti. Vse je postalo velikopotezno, željno velikega zasluzka.*

Za menoj je dolga doba bolezni in okrevanja, okrevanja in ponovne bolezni. Pa hvala Bogu, tudi tako je prav. Medtem sem tudi marsikaj domislil – koliko in katero bo izvršeno določale bodo nebesa. Tempietto Tita na Brioni²¹ je srečno dovršen – efekt ni slab – Sv. Anto v Beogradu dobil je znatne novosti – želim da v zadovoljstvo – Sprejmite, prosim, moj najspoštljivejši pozdrav ter prav prisrčen: pax et bonum²²! Vaš Plečnik*

28. jul. 56

²⁰ Alojz Pirnat (1913.–2002.), pasar.

²¹ tempietto (tal.) – hramić; paviljon u formi *monopterosa* ili *tholosa* klasične antičke arhitekture. God. 1956. kratko prije svoje smrti Plečnik je izradio nacrt za paviljon predsjednika Tita na Brijunima.

²² pax et bonum! (lat.) – Mir i dobro!

[2. VIII. 1956., pismo, 1 list]

Jajce, na Svetu Mariju Andeosku,

2. VIII. 1956.

Gospodine profesore!

Primio sam Vaš list pisan 28. VII., hvala Vam! Vazda mi je drago primiti od Vas pismo, kao od čovjeka koji me dobro razumije, možda najbolje i možda jedini; inače, kako sam sebi dopuštam misliti, od svoga prijatelja; i ne zamjerite daljnoj iskrenosti – božijega čovjeka.

O sebi Vas imam izvijestiti, mimo svojih svećeničkih dužnosti da se još bavim cijepljenjem ruža, i k tome analiziram smisao vremena da još povijest nije završena, a što je dobrih dana da nisu za nama svi. Ovdje bi u Jajcu, kad je i ovako, lijepo bio spokojan da imam koju Vašu crkvu u Jajcu, na primjer Sv. Frane u Šiški, pa i Sv. Jerneja, ili onu u Bežigradu.

Što je sa Vašom farmom, na tako zavidnom položaju?! Iz Vašega pisma želio bih znati поблиže o tempietu na Brionima²³, i barem sa kojim potezom olovke!

Ako prima, pozdravite mi majstora Pirnata²⁴!

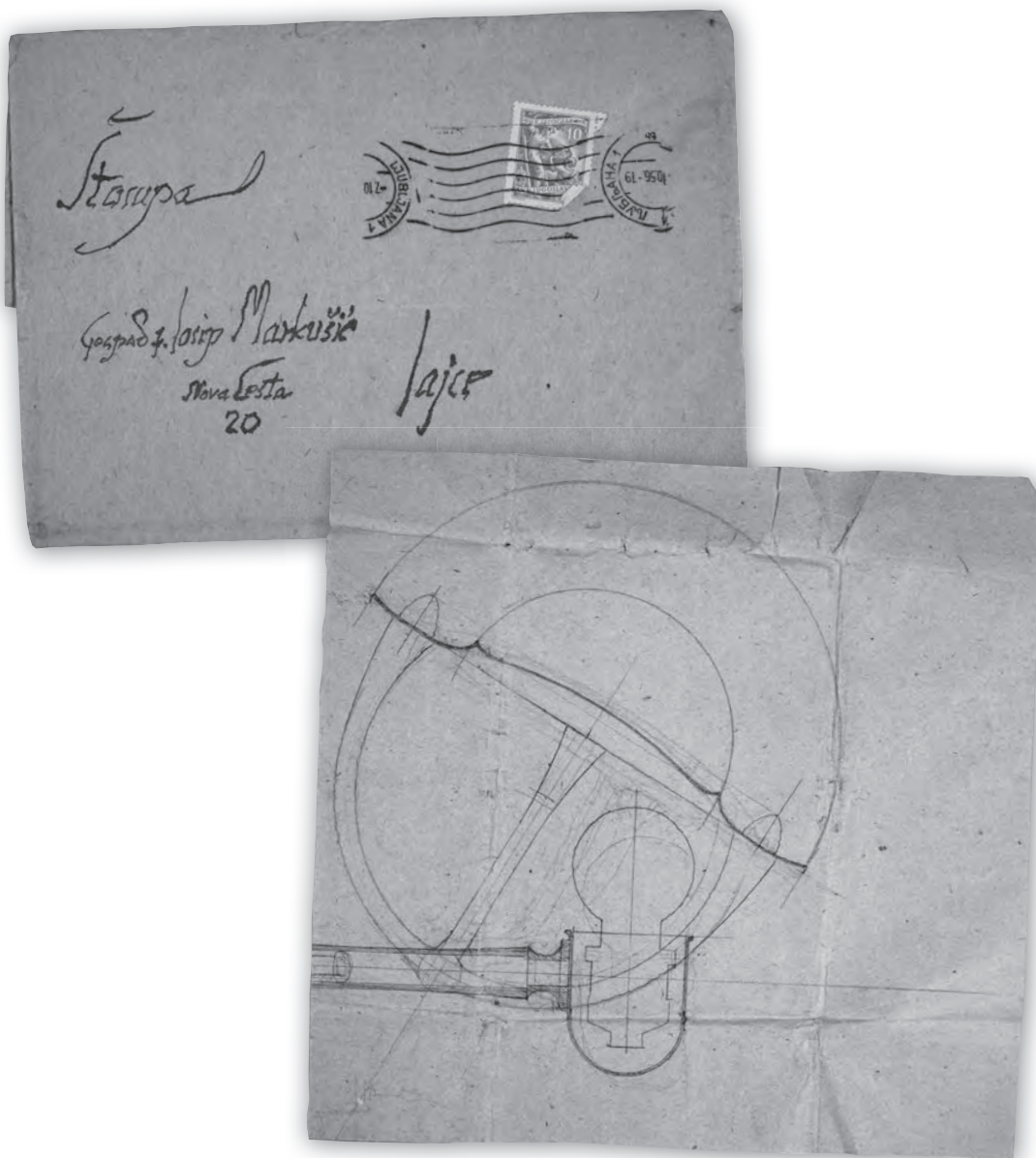
Vama želim lijepo zdravlje i najbolje raspoloženje!

Fr Josip Markušić

²³ Vidi *P 718*.

²⁴ Alojzij Pirnat.

[7. X. 1956., kuverta: Štampa, Gospod f. Josip Markušić, Jajce, Nova Cesta 20]²⁵

²⁵ Ovo je posljednji poznati kontakt Plečnika s Markušićem. Plečnik je umro točno tri mjeseca nakon ovog datuma, 7. siječnja 1957. U koverti je bio samo nacrt bez pisma koji je Plečnik poslao kao „štampu“ (tiskanicu).

[25. X. 1956., pismo, 1 list]²⁶

Jajce, 25. X. 1956.

Gospodine profesore!

Kući sam se vratio 20. X., 3. IX. – 20. X., jer sam išao: Beograd, Zagreb, Ljubljana, Kamnik, Rijeka, Zadar, Split, Dubrovnik, Mostar, Sarajevo, Visoko, Travnik i Bugojno – ne da stvari gledam, ili samo pogledam, već da vidim.

Vaše sam pošiljke: *Obzornik* 1956.²⁷ i svetu posudicu za bolesničku pričest zatekao u svojoj sobici na stolu, te Vam se zahvaljujem! Svetu posudicu još proučavam i promatram.²⁸ Na prvi dojam i pogled bilo bi mi drago, kada bi ona ozgor na zaklopcu imala ideogram* ribe, što ni danas ne bi bilo nelogično s vremenom.

Križanke²⁹ u Ljubljani, novi glavni oltar* u Bežigradu, 3 nove krstionice: Šiška, Črnuče³⁰ i Mengeš³¹, okna na Viču³² i „Božiji grob“ u Kamniku³³,

²⁶ Plečnik je umro 7. siječnja 1957. Ovo je bilo posljednje Markušićevo pismo Plečniku, pisano dakle nešto malo više od dva mjeseca prije Plečnikove smrti! Prijatelja Plečnika Markušić je nadživio za deset godina.

²⁷ Misli se na reviju *Obzornik* iz god. 1956.

²⁸ Priložen list s Markušićevim nacrtom („ulje“, „sv. pričest“), navodom željenih dimenzija i napomenom: „Kad bi još na bazama, na donjoj strani, obiju kutija moglo biti urezano: F. J. M. 1956. bilo bi mi drago.“

²⁹ Križanke, skupno ime za kompleks nekadašnjeg samostana njemačkog viteškog reda („križnici“) u Ljubljani. Plečnik je 1950-ih godina preuređio nekadašnji samostan križniškog reda za potrebe ljubljanskog festivala.

³⁰ Crkva sv. Simona i Jude u ljubljanskom dijelu Črnuče ima krstionicu izvedenu prema nacrtima Josipa Plečnika iz god. 1955.

³¹ Između ostalih umjetnina crkva u Mengešu kod Ljubljane ima ispovjedaonicu i krstionicu, djelo Josipa Plečnika iz god. 1954.–1955. Kapela je izrađena po uzoru na starokršćanske krsne kapele.

³² God. 1954. Plečnik je izradio nacрте za prozore u oratoriju župne crkve sv. Ante Padovanskoga na Viču (Ljubljana).

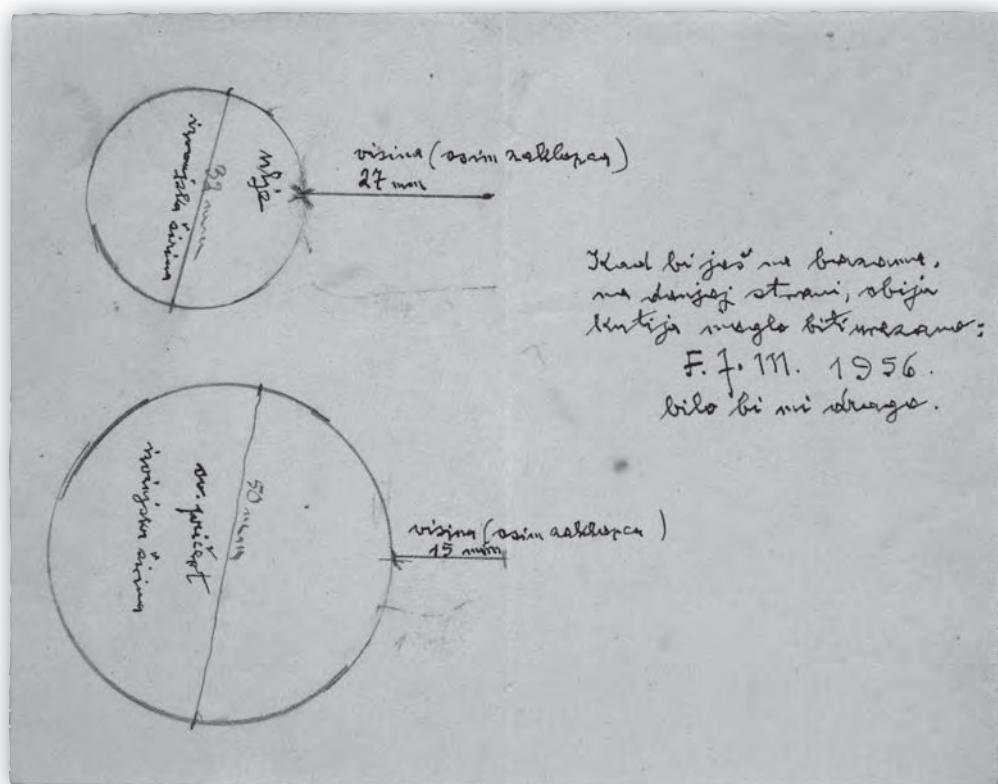
³³ Kamnik, franjevački samostan s crkvom sv. Jakova. God. 1956. kamniški franjevci su prema Plečnikovim nacrtima iz god. 1952. preuredili hodnik oko prezbiterija redovničke crkve u kapelicu Božjega groba.

ugodno su me iznenadile, oduševile; ali donekle i obneveselile: što i kod nas makar nešto od toga nema, za svetost i za nauku. Ono nije samo ugodnost i zadivljenje lijepoga, nego je u isto vrijeme molitva svete Crkve i puka božijega. Ne može se proći kraj ovih objekata bez ganuća srca i misli kod svakog gledaoca. Ako ima tko da ne vjeruje, neka pogleda krstionicu u Črnuću, odmah će djecu poslati da mu se krste; jer nema tu ništa od hladnoće i pustoši novih dogmi, nego se sretamo sa blagoviješću vjere, te objavom milosti i sreće, koji će se odraziti ne samo u misli, nego i u oku čovjekovu.

Ja sam radostan, gospodine profesore, na Vašem zdravlju i dobrom držanju, radu pravo mladenačkom, kao i nekada!

Primite moj iskreni pozdrav!

Fr Josip Markušić

PRILOZI

(Plečnikova nedatirana pisma i dopisi koje tematski ili kronološki nije bilo moguće svrstati u korpus korespondencije)

722.

[Lipanj 1940., nedatirano pismo na kariranom papiru namijenjeno župniku fra Kruni Ladanu¹ u Beogradu, koncept pisan olovkom]

Vč. g. župnik. Boli me da smo se ob priliki Vašega ljubeznivega obiska tako kratko razgovarjali. Zakrivil sem to jaz sam, moja nesposobnost. V zadevi patosa Vaše cerkve, bilo je mnogo že razpravljanja z g. M.² Nismo pa prišli do kraja. Vprašanje patosa v cerkvah je težko rešljivo. Bilo je po mojem mnenju zato edino prav da je g. M. svojo čudovito dušo mobiliziral za napravo oltarjev.*

Včeraj mi je povedal duhovnik, ki je v Sarajevu videl novo katedralo³ – da tam ni samo pripravljena biskupu grobnica iz betona marveč da ima cerkev tudi po lokih napeljana neonsko luč – „In to v mestu kjer so krasne mošeje in pravoslavne cerkve to“ je rekel. To bi bilo protivno Mark(?)⁴ – En velik križ je z sakralnimi stvarmi – Je res – najtežje gleda človek neosnaženo obutev. Pri nogah začenja kultura – že sveto pismo omenja

[pisano tintom:] *...ne da Vas nisem znal, ob priliki Vašega ljubeznivega z veliko žrtvijo doprinešenega obiska, dalje časa pri meni zadržati. Zakrivil sem to jaz sam – moja nerodnost v občevanju. Z sakralnimi zadevami je velik križ. Vse te temeljijo na skrajno profinjeni kulturi in skrajni priprostosti. Duhovnik vrnivši se z Sarajeva povedal mi je včeraj „da je novi katedrali*

¹ Fra Kruno Ladan, beogradski župnik i gvardijan od 1940. do 1942.

² M. = Fra Josip Markušić. U istome pismu još na dva mjesta M.[arkušić].

³ Sarajevska „katedrala“ – crkva sv. Josipa na Marijin Dvoru.

⁴ Mark[ušić].

biskupu pripravljena grobnica baje iz betona – po lokih cerkve pa napeljana neonska luč – in to v mestu krasnih mošej in pravosl. cerkva. “ Že sveto pismo trdi kdor ima noge čiste je ves čist⁵ – Pri nogah začjenja kultura – Nesnažena obutev, zanemarjena tla – ni prijetno videti. Zato je bilo v zadevi patosa Vaše cerkve dosti razgovora med g. M. in menoj – Nismo prišli na zadovoljivo rešitev – ter je bilo zato prav da je g. M. svojo čudovito lepo in močno dušo mobiliziral za napravo oltarjev. Mislim on kot jaz sva imela od tega hask. Sakralni stavbi najprimernejši material je pač kamen – Tla iz kamena bila bi pa draga – ljudem mrzla. Treba bi bilo te v zimi pregrinjati s kokosovimi čilimi ali pa prekrivati z deskami – kot je to v Ljubljani navada.

Velike trpežnosti patos ob enem gorak bil bi iz ozkih hrastovih cca 2.m dolgih cca 4 cm debelih hrastovih desk „na pero in vtor“ takozvani (Schiffboden⁶) ladijska tla.

Tretji način bila bi 3cm debela asfaltna prevleka, po dogotovitvi brušena a la terrazzo /: Fa Antun Res⁷ – Zagreb :/

Na obstoječem, dobro uležanem betonu izvršen, mislim da bi se dobro obnesel. Hoja po njem je res tiha, gorkota primerna, umivanje idealno – mrčes /: bolhe etc ./ izključen.

Terrazzo* dovoli dekorativno lice – na obstoječem betonu ki je dobro uležan, ohranil bi se brez razpok – Ni drag. Lep patos bi se nemara dosegel iz dobro žgane opeke, belo zalite fuge – prebrušen – in z oljem napojen – Še boljši iz takozvane Klinker* opeke – ki se v Jugoslaviji proizvaja zelo dovršeno –

vse drugo, kot šamotne* ploščice, xylolit* etc. ne priporočal bi Vam So to božje hiše nedostojni surogati – sicer ne tako kot neon svetlo – ali vendar nedostojno. Pri cerkvenih stvareh je treba vedno misliti na antiko, prvo krščanstvo To edino da oporo če se vpraša kako bi to storil Augustinus⁸ ali pa Ambrosius⁹

Težko prihajam k zaključku – Ne vem kako je prišlo do tega da se je zidala Vaša cerkev po mojih načrtih. Ker se je zgodilo – menim, verujem

⁵ „Tko je okupan, ne treba drugo da opere nego noge – i sav je čist“ (Iv 13,10).

⁶ Schiffboden (njem.) – brodski pod.

⁷ Firma Antun Res, Zagreb. Drugi podaci nepoznati.

⁸ Augustin, sv. (354.–430.), crkveni naučitelj, crkveni otac.

⁹ Ambrozije, sv. (339.–397.), crkveni naučitelj, crkveni otac.

da je bila taka božja volja – (vrinjeno s svinčnikom: kajti smem reči da me ni gnala nečimernost) Prišel je potem g. M. Začetakoma sva se gledala tako – od daleč. Milo prijateljstvo in zaupanje se je postopoma razvilo med nama –

[pozadi precrtan tekst:]

Prav za prav je škoda da polagoma podlega telo – Kajti vi ne veste, kako duša, stara, več ali manj skušena vživa in se vzpenja kot mlado žrebe, kot lovski pes ko ga izpuste – Napisal sem Vam že nekoliko vrstic misli, pa sem jih zavrgel. Ni bilo nič političnega – ampak vsakdanjosti. Zadovoljite se zato prosim z temile najprisrčnejšimi pozdravi in željo da se čimpreje vrnete do družine Vaše Ah ljubi moj

[Nedatirano pismo]

Mnogospoštovani in dragi gospod župnik!

Od mladosti sem, imam poželenje po magarcu ali pa malem bosenskem konjiču – s tem v zvezi sanjal sem, da pojdem z Vami ob priliki v Bosno, da se naučim tam do dobra jezdit, ter si nato pripeljem domu krotko živalco na kateri bom uhajal človeškim zverinam – No – vsaka Vaša pošiljka vina me čim več odaljuje od izpolnitve te želje. –

Plan, če Bog da, dobiste. Izvršitev interierov je od sile priprosta – ampak da se težko Vaši v stvari znajdejo, zelo verojetno. Peči so mišljene kot „Kachelöfen“¹⁰ – načrtal sem jih brezogledno samovoljno, prepričan da se itak na njih mesto postavijo železne. /: NB: tu uporabljajo sem in tam v delavnicah, že mnogo let peči ki se kurijo z žaganjem – Peč gori 12 in več ur – pri vedno enaki temperaturi. Kjer imajo dosti magazina za žaganje in človeka ki vsak dan „nažoka“ patrono ter jo v železno peč vsadi – pomeni to izvrstno zadevo! Švabi v Slavoniji menda celo štedilnike /: šparherde¹¹ /: tako ogrevajo – Mnogo lepega bi se dalo tudi s tem ustvariti ali nikdo ne peča se s tem – [na strani: vobče omenjeno]*

Z interieri je vobče križ. Če so ženske zraven, so ist die Angelegenheit vom Haus aus caput¹². Jeli so sami možki, potem 99 od njih nima za to smisla. Glejte – enako težko kot lepo stanovanje, najdete lepo gostilno – no, nelepo – tako, no, ki bi zadovoljila dušo in srce – Gostilne so bile in bodo človeku tako neobhodno potrebne kot cerkve = shodnice – služijo kot utočišče, pribežališče – Ali – šta čete. Gostilničarji so 10.000 %. surovci, egoisti, brez notranjega poklica – prostori ordinarni – gostje barabe. Das kleine Volk schweiniggelt da, das grosse = führer des Volkes, Literaten, Universitätler etc. sant¹³

¹⁰ Kachelofen (pl. Kachelöfen) (njem.) – kaljeva peč.

¹¹ šparherde (od njem. Sparherd) – štednjak.

¹² so ist die Angelegenheit vom Haus aus caput (njem.) – ... onda je stvar uglavnom pokvarena.

¹³ Das kleine Volk schweiniggelt da, das grosse = führer des Volkes, Literaten, Universitätler etc. sant (njem.) – Obični ljudi tjeraju prostakluka, a veliki – narodni vođe, literati, sveučilišna čeljad etc. Značenje i smisao zadnje riječi *sant* nepoznati.

Pa pustimo to. Hotel sem Vam semo po bratovsko ugoditi, Morete me zato hvaliti, pozdvigovati – star sem že in precej natančno vem za velikost moje hiše! – Hvala Bogu. dolgo neče to više trajati – pa pozabijo – aus den Augen aus dem Sinn¹⁴ name prijatelji in neprijatelji. Obžalovati je jedino da ostanejo doktori umetnosti – Za pare, kolikor ta gnoj velja – ustvarilo bi se toliko lepih stvari – da bi imel še Bog nad tem radost – Pa odpustite – vržite te moje besede v ogenj – jaz sem samo jedan ubogi bosjak – Sedmorameni svečnik – narisán en passant¹⁵, samo da tam nekaj je, mogel bi biti tudi iz železa – vsaj zvečine iz železa! Tudi za Vašo cerkev bi moglo biti potrošeno dosti železa – Ko se vrne doba romantike, pride železo kovano kot tudi mnogo družega zopet v veljavo –

¹⁴ aus den Augen aus dem Sinn (njem.) – u smislu: daleko od oka, daleko od srca.

¹⁵ en passant (franc.) – usput, uzgred.

[Nedatirano pismo]

Vol znaet vladjetelja svoego i osel gospodina svoego a Israel ne znaet, narod moj ne pokazivaet sebja razumnim¹⁶

Izaia 1, 3

Moj ljubi in dragi gospod! Ta magarac, koliko razuma vsebuje ta prilika! Povedal sem jo in raztolmačil v šoli: je to inženir, ta najnovejši in najarogantnejši spasilatelj svetá, ki nagnal sebe in magarca s peprom – in že milo prosita da bi jih kdo zaustavil – Ne gre mi iz spomina, brez primere lepo pripovedovanje razgovora Mehme¹⁷ in njegove žene. Kolika škoda, da nisem napisal, da ni kdo stenografiral vse do ponižnega priznanja: ako Bog da /: mi kažemo „če B. dá :/ kaj bi vendar Vi s takim materijalom in Vašo sposobnostjo mogli dobrega storiti! Vsi se spominjamo Vas zlato – zapustili ste v naših dušah brazdo in sled – On daet silu oslabjevšemu i podkrjepljaet iznemoga juščago.¹⁸ Iza 40. 29

Bodite z Bogom! Pristrčno in lepo Vas pozdravlja udani J. Plečnik

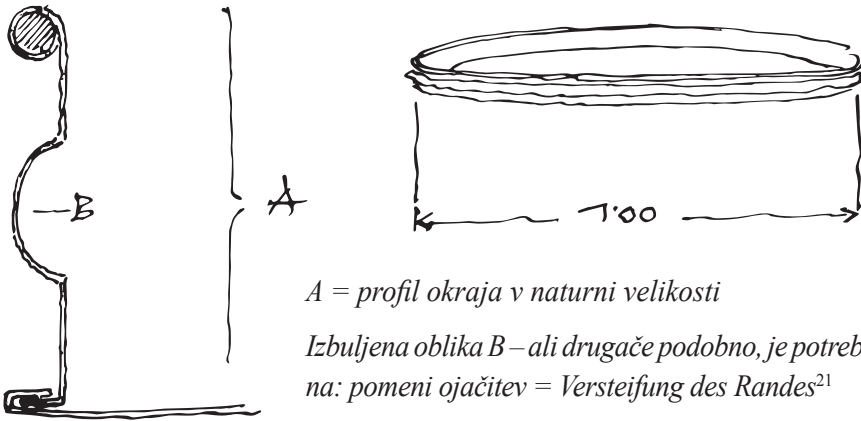
Ostalo dobitčete – a B d¹⁹

¹⁶ Vô poznaje svog vlasnika, a magarac jasle gospodareve – Izrael ne poznaje, narod moj ne razumije (Iz 1,3).

¹⁷ Nije jasno o kojoj se osobi radi.

¹⁸ Umornome snagu vraća, jača nemoćnoga (Iz 40,29).

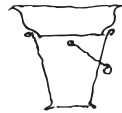
¹⁹ a B d – Ako Bog da.

Spenglerarbeit²⁰ – kleparsko delo

A = profil okraja v naravni velikosti

Izbuljena oblika B – ali drugače podobno, je potrebna: pomeni ojačitev = Versteifung des Randes²¹

Imam dva umivalnika /: lavoir²² :/ eden ima premera 50 cm drugi 40 cm., „amper“ /: Eimer, Kübel :/ ima zgoraj cca 29 cm premera tako da je mogoče prvi kot drugi lavoir postaviti na „amper“ (skica) konečno spada v referat moj še vrč /: krug²³ :/, pomočjo tega je v primernih držah telesa mogoče oblivati se – kar pomeni po umivanju splakovanje do čista.

Ministerstvo za telesno vzgojo bi ta način ne potrdilo – ist zu eigenbrödlerisch und nicht genug gelehrt – warum soll man es einfach machen, wenn es komplizi[e]rt auch geht.²⁴

Svetožar /: žareti = glühen²⁵ :/*

Pri nas se izgovarja svetnik – po mojem mnenju je pa prav svétnik – oni ki je svetel, ki sveti z lučjo pred nami – kratko vzornik. Der Leuchtende, Lichttragende²⁶

²⁰ Spenglerarbeit (njem.) – limarski posao.

²¹ Versteifung des Randes (njem.) – pojačanje ruba.

²² lavoir (franc.) – umivaonik.

²³ Krug (njem.) – vrč.

²⁴ ist zu eigenbrödlerisch und nicht genug gelehrt – warum soll man es einfach machen, wenn es komplizi[e]rt auch geht (njem.) – odveč čudno i nije dovoljno učevno – zašto nešto raditi jednostavno, kada može i komplicirano.

²⁵ glühen (njem.) – žariti.

²⁶ Der Leuchtende, Lichttragende (njem.) – svijetleći, svjetlonoša (koji služi za uzor).

[Nedatirane zabilješke]

„Wenn es mit dem componiren nicht so recht fort will, so gehe ich im Zimmer auf und ab, den Rosenkranz in die Hand, bete einige Ave und dann kommen mir die Ideen wieder“ sagte Hayden [!]

dtto Haydn in London

*hörte in der alljährlicher Versammlung der Armenschulen in der Paulscathedrale 4000. Kinder ein einfaches Lied singen „keine Musik rührte mich zeitlebens so heftig als diese andachtsvolle und unschuldige. Ich stand und weinte wie ein Kind“ steht in seinem Tagebuche*²⁷

Der grosse Eindruck jener Feier selbst ist auch von andern Künstlern bezeugt. Im Jahre 1837 wohnten ihr Berlioz²⁸, Duprez²⁹ u. John Cramer³⁰ bei. „Niemals habe ich Dupres in ähnlichem Zustande gesehen, erzählt Berlioz, „er stammelte, weinte, phantasirte – „erstaunlich, erstaunlich! Der Ruhm Englands“ –³¹

* „Kada s komponiranjem ne teče baš onako kao treba, hodam po sobi, s krunicom u ruci, izmolim nekoliko Zdravomarija i onda mi ponovno dođu ideje“, pričao je Haydn.

Isto Haydn u Londonu

čuo je prigodom godišnjih okupljanja škola za siromašnu djecu kako u katedrali sv. Pavla 4.000 djece pjeva jednu jednostavnu pjesmu – „U životu

²⁷ Joseph Haydn (1732.–1809.), austrijski skladatelj. *Joseph Haydns handschriftliches Tagebuch aus der Zeit seines zweiten Aufenthaltes in London 1794 und 1795.* Als Manuskript zur hundersten Wiederehr seines Todestages, 31. Mai 1909, in Druck gelegt von Joh. Ev. Engl, Leipzig: Breitkopf & Härtel 1909. U ovom izdanju nije sadržano citirano mjesto.

²⁸ Hector Berlioz (1803.–1869.), francuski skladatelj.

²⁹ Gilbert Duprez (1806.–1896.), francuski operni pjevač i skladatelj.

³⁰ Johann (John) Baptist Cramer (1771.–1858.), engleski pijanist i skladatelj.

³¹ Prijevod s njemačkog *.

me nije nikakva glazba tako snažno dirnula kao ova pobožna i bezazlena. Stajao sam i plakao poput djeteta“, piše u svome dnevniku.

Snažni dojam te svečanosti potvrdili su i drugi umjetnici. Godine 1837. na njoj su bili nazočni Berlioz, Duprez i John Cramer. „Nikada nisam vidio Dupreza u takvom stanju“, priča Berlioz, „on je mucao, plakao, fantazirao – čudesno, iznenađujuće! Slava Engleske“ –

[Nedatirano pismo]³²

Lepo je, da ljubite tako iz duše cvijeće, vobče rastlinstvo – kaj bi se vse dalo narediti iz drevja dekorativno in konstruktivno! Čudno kako surov, neusmiljen je človek proti naturi! – „der Mann der nicht Musik hat in sich selbst – trau keinen solchen“ Lucifer: als er sprach: „ich will nicht dienen“ und sich als Rebell erheben wollte zu Gottes Thron, da brach ihm ein Flügel entzwei. Und nun mahnt ihn in Ewigkeit der neue Flügel an seine einstige Grösse und Herrlichkeit – aber der gebrochene Flügel an seine selbstverschuldete Ohnmacht³³ – tako neka legenda –

V novijšem času sem „zateleban“ v streho, takorekoč brez, event. vobče brez lesa i.e. masivno streho z zmernim naklonom, pokrito z mojimi velikimi betonskimi strešniki /: domišljenemi po vzoru starorimskih tegul – ergo nobeno podstrešje! Navzlic temu propagiram stopnice do vrh strehe, da se jo more brez nevarnosti vsak čas kontrolirati!*

Addio –

³² Moguće da ovaj nepotpuni dio jednoga pisma stoji u uskoj sadržajnoj vezi s pismom od 30. IV. 1947. (P 589).

³³ „der Mann der nicht Musik hat in sich selbst – trau keinen solchen“ Lucifer: als er sprach: „ich will nicht dienen“ und sich als Rebell erheben wollte zu Gottes Thron, da brach ihm ein Flügel entzwei. Und nun mahnt ihn in Ewigkeit der neue Flügel an seine einstige Grösse und Herrlichkeit – aber der gebrochene Flügel an seine selbstverschuldete Ohnmacht (njem.) – „Čovjeku koji u sebi samome ne posjeduje glazbe – ne vjeruj takvome.“ Lucifer, kada je izgovorio: „Neću služiti“ i kada se kao buntovnik htio podići na Božje prijestolje, u tom trenutku mu se slomilo jedno krilo. I sada ga u vječnosti novo krilo podsjeća na njegovu nekadašnju veličinu i slavu – ali slomljeno krilo podsjeća ga na njegovu bespomoćnost koju je sam skrivio.

[Nedatirano pismo na kariranom papiru]

Dragi, velec. moj gospod župnik

Plošča s sv. Duhom³⁴ vse iz kovine tolčeno delo, določena je itak biti okrašena s kameni – sedaj, na Vašo željo, hočem se poskusiti še ostale plošče obogatiti. Čudno, kako sva se srečala na polu pota. Žmuc³⁵ prihitel je sinoči ves srečen, obvestiti me, da je prejel denar – Hvala Vam! – Danes prejel sem Vašo N. Europo³⁶. Ne želim, da bi se objavljali pusti statični računi in ničemernost učenjakov. Škoda, da se ne objavljajo prerezi, ortogonalni risi, konstruktivni deli in druge zanimivosti – Ob stvari sem se spominjal kako mi je ranjki kralj³⁷ pokazal v veliki delavnici na Dedinju³⁸, najmanj 3m visok model tega spomenika v sadri. Ker nisem bil mnogo presenečen odvedel me je

³⁴ Misli se na kip Djevice Marije sa Sv. Duhom na prsima; kip namijenjen za Gospin oltar. Vidi Markušičevo pismo od 5. X. 1934. (P 82).

³⁵ Rafael i Alojzij Žmuc.

³⁶ *Nova Evropa*, časopis za društvena pitanja, izlazio po uzoru na londonski *The New Europe* u Zagrebu od 1920. do 1941. god. Izdavač i urednik bio je srpski pjesnik i esejist Milan Ćurčin (1880.–1960.). Vidi P 429.

³⁷ Aleksandar I. Karađorđević.

³⁸ Dedinje, dio Beograda.

[Nedatirani list]

Lanterne de morts.

„remarque que les colonnes creuses ou fanaux etaient élevés particulièrement dans les cimetières qui bordaient les chemins de grand communication ou qui étaient dans des lieux très-frequentés. Il pense que ces lanternes étaient destinées a préserver le vivants de la peur des revenants et des esprits de ténèbres, de les garantir de ce „timore nocturno,“ de ce „negotio perambulante in tenebris“; enfin de convier les vivants à la prière pour les morts.

Lanterne de morts – Pile creuse de pierre terminée a son sommet par une petit pavillon ajouré, percée a sa base d’une petit porte, et destinée a signaler au loin, Sa nuit, Sa presence d’un etablissement religieux , d’un cimetière –³⁹

Pharus ignea⁴⁰ – bi propagiral jaz na vsako groblje – tudi na podeželsko!

Na Slovaškem videl sem podeželjske groblje: velik travnik, brez potov, zelen čez in čez, samo male vzbokline – kopečki na njih pa leseni mali križi. V Bosni videl sem bežno par musliman. grobišč. Impresija globoka. Prej še videl sem slavni pizanski Campo santo⁴¹ – meni takrat čudovito lep! Videl sem Via Appia v Rimu⁴² – Zdi se da so Rimljani radi obrobili ceste z grobovi – tudi v provincijah – mislim tudi v AEmoni⁴³ = Ljubljani – Velikomestna grobišča so več ali manj odurna. Podeželjska večji del obupna – Pred

³⁹ Ovaj citat, uz podosta pravopisnih pogrešaka, preuzet je iz: Eugène Viollet-le-Duc, „Dictionnaire raisonné de l’architecture française du XIe au XVIe siècle“ [Rječnik francuske arhitekture od 11. do 16. stoljeća], Éd. Bance-Moral, 1854-1868, sv. 6., str. 154-156. Prijevod (fra Ivan Nujić) citata u dodatku pismu *.

⁴⁰ *Pharus ignea* (lat.; njem. Totenlaterne; franc. lanterne des morts), uglavnom po Francuskoj rašireni romanski grobni kameni spomenici u obliku stupa.

⁴¹ Camposanto Monumentale, groblje u Pizi.

⁴² Via Appia (Antica), jedna od najstarijih rimskih ulica.

⁴³ Colonia *Emona/Aemona*, ime za Ljubljanu u rimsko doba.

mnogimi leti sanjal sem po župnijah deljena z zidovjem ali pa visoko živo mejo v quasi sobane – hodilo bi se z ene v drugo, vsaka z svojo karakteristično kapelo, znamenjem ali podobno, s kritim loggijami z spomeniki, epitafi, freskami etc. Manj katastrof = spomenikov dobri nasadi – bogato obdrevljenje – izraba dobra teréna – etc. etc.

Enfin: to stvar midva ne rešiva. „Cerkev zahtevala je v srednjem veku hrame monumentalno ustvarjene. Monumentalne tako idealno umetniško ko materielno konstruktivno“ Tega danes ni zahtevati – vsaj pri Slovencih ne – ki so racionalisti in zato oportunisti – V življenju ni nikakih malenkosti temveč samo velikosti – in ena teh poglobitnih velikosti je smrt in večno življenje. –

* [M. Lecointre, arheolog iz Poitiersa], primječuje da su šuplji stupovi ili svjetionici podizani osobito na grobljima smještenima uz važne cestovne komunikacije ili na vrlo prometnim mjestima. On smatra da su te svjetiljke imale za cilj sačuvati žive od straha od utvara i duhova tame, zaštititi ih od „timore nocturno“, od „perambulante in tenebris“, o kojem govori Psalmist; napokon, pozvati žive na molitvu za mrtve.

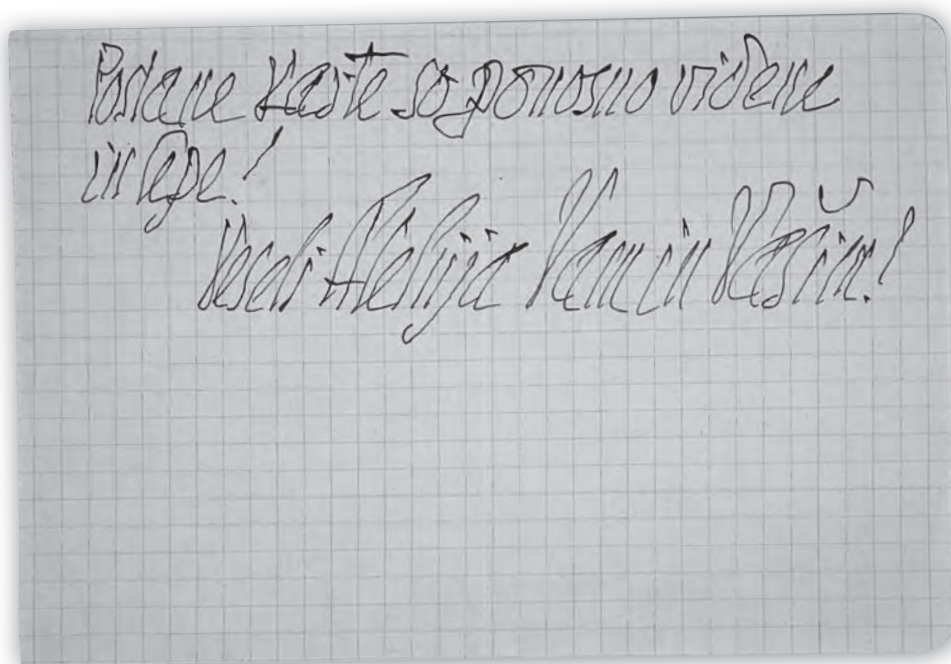
Svjetiljka mrtvih – Šupalj kameni stup, na vrhu pokriven malim otvorenim krovčićem, a u podnožju s otvorom kao vratašcima, kako bi noću izdaleka upozoravao na prisutnost vjerskog objekta, groblja.

730.

[Nedatirani dio pisma na kariranom papiru]

Poslane karte so ponosno videne in lepe!

Veseli Aleluja Vam in Vašim!

[24. prosinac ? godine, nedatirano pismo]⁴⁴

„Augustin byl nemocen na duši. – S jakou razkoši se tehdy nechal ukolebavati zpěvy cirkvenimi! Liturgicke spěvy byly tehdy na zapadě novinkou. Pravě toho roku, v němž jsme, zavedl je Ambrož v basilikách milánských. Mladí hymnu! Nemožno na ně mysleti bez pohnuti. Zavidíme Augustinovi, že je slyšel v jejich panenske svěžesti. Ty krásné písně, které se budou tolik roku vznášeti a dosud se nesou klembami katedrál, dávaly se v let poprvé. Nemužeme připustiti myšlenky, že by jim jednou křídla sklesla a ony umlkly. A ožiji-li jednou ve slavě těla lidská, která jsou chrámem Ducha svatého, tu chce se nám s Dantem⁴⁵ věřiti, že hymny, chrámy Slova, jsou rovněž nesmrtelny a že zníti budou i na věčnosti. Dušičky v setmělých údolích očistce již zpívají dále Te lucis ante terminum, tak jako v hvězdných kruzích, kde blahoslavení krouží bez konce, na věky se vznášejí jasavé zvuky Magnificat –

„kdybys věděl, praví Renan⁴⁶, jaky půvab barbaršti kouzelníci vložili do těch zpěvů! – Jen je slišeti, a srdce se ve mně rozplývá – Augustinový, který ještě neměl viry, srdce se rozplývalo, když je slyšel: Jak jsem plakal, Bože můj, při tvých hymnech, při tvých písních – ! Jak mne povznášel sladký hlas tve cirkve! Vnikal v uši mé a pravda se šířila v mém srdci a vzlet me zbožnosti staval se mohutnějším a slzy mi kanuly a bylo mi tak blaze –

Srdce se osvobozovalo od tísne a duch se zachvival božskou hudbou. Augustin miloval hudbu náruživě. V one době představuje si Boha jako velikého hudebníka světů /: der Welten :/ a brzy nato bude psati že „jsme slokou v basni“. Banalnimi metaforami řečnickými, kterými byla přecpana jeho paměť pronikli tehdy i žive a blesky sršící obrazy Žalmu probudily na dně jeho duše nezkrtnou obraznost Afričana k novému vzmachu. Božstvo nebylo již studenou chimérou, preludem jenž uniká v nedostupné nekonečno:

⁴⁴ Izvor nepoznat. U ovom pismu (kao i u P 726 ili P 729) radi se očito o konceptima čije je pojedine dijelove Plečnik koristio na drugim mjestima u svojoj korespondenciji.

⁴⁵ Dante Alighieri (1265.–1321.), talijanski pjesnik i filozof.

⁴⁶ Ernest Renan (1823.–1892.), francuski pisac i povjesničar.

stávalo se dokonce majetkem milujici duše. Sklanělo se k ubohemu utrapenemu tvor, bralo jej do náruči, těšilo otcovskými slovy –⁴⁷

Svet večer: priloženo pismo prejel sem danes. Bilo bi greh ako bi Vas neopozoril, budil in povzbudil posnemati ta način sporočanja lepih misli izsušenim srcom bližnjih – Bog Vam je dal tako veličasten dar izražanja – dolžni ste k daru sporočanja, razdavanja! Bodite Pax et bonum⁴⁸ ne samo meni, temveč tudi drugim! Vaš Plečnik

* Augustin je bio u duši bolestan. – S kakvim užitkom dao je u ono vrijeme da mu crkvene pjesme budu zipka! Liturgijske pjesme bile su tada na zapadu novost. Upravo one godine, u kojoj se nalazimo, dao ih je Ambrozije uvesti u milanske bazilike. Himnička mladež! Nemoguće je misliti na nju bez ganuća. Zavidimo Augustinu da ju je slušao u njezinoj djevičanskoj svježini. – Te krasne pjesme, koje toliko godina lebde i još uvijek odzvanjaju svodovima katedrala, poletjele su po prvi put [u svijet]. Ne možemo dati mjesta mislima da će im jednom malaksati krila i da će zanijemiti. I ako jednom u slavi ožive ljudska tijela koja su hram Duha Svetoga, htjeli bismo s Danteom vjerovati da su himni, hram Riječi, isto tako besmrtni i da će odjekivati i u vječnosti. Dušice u tamnim dolinama čistilišta pjevaju sigurno dalje *Te lucis ante terminum*⁴⁹ kao što i u zvjezdanim sferama blaženi neprestance kruže, navijeke lebde zvuci anđeoskog krika *Magnifikata* –

Oh, kada bi ti znao, veli Renan, kakvu su dražest utkali barbarski čarobnjaci u pjesme! – „Samo ih čuti i srce mi se topi“. I u Augustinu, koji tada još nije vjerovao, srce se topilo dok je slušao pjesme: „Kako sam plakao, Bože moj, slušajući tvoje himne, tvoje pjesme! – Kako me je uzdizao slatki glas tvoje crkve! On je prodirao u moje uši i istina se širila u moje srce, a moja je pobožnost uzimala sve više uzlete i suze su mi curile i osjećao sam takvo blaženstvo“.

⁴⁷ Izvor nepoznat. Prijevod citata s češkoga vidi gore *

⁴⁸ Pax et bonum (lat.) – Mir i dobro!

⁴⁹ *Te lucis ante terminum, / Rerum creator, poscimus, / Ut pro tua clementia / Sis praesul et custodia* (lat.) – latinski himan koji se pripisuje papi Grguru Velikom ili sv. Ambroziju Milanskom. U doslovnom prijevodu himan glasi: Prije nestanka svjetla, / molimo tebe, Stvoritelju stvari, / da svojom dobrotom / budeš naša zaštitna i čuvar.

Srce se oslobodilo sputanosti i duh je zadrhtao božanskom glazbom. Augustin je strastveno volio glazbu. U ono vrijeme zamišljao si je Boga kao nekog velikoga glazbenika svjetova, pa će uskoro napisati da smo „poput strofe u pjesmi“. Banalnim retoričkim metaforama, kojima je bila prepuna njegova glava, prolazile su tada živahne i strelovite slike psalama i u dnu njegove duše pobudile neukrotivu slikovitost Afrikanca za jedan novi uzlet. Božanstvo nije više bilo hladna himera, nikakva varka koja vodi u nepristupačnu beskonačnost: ono je štoviše postalo vlasništvo duše koja voli. Ono se sagelo prema ubogome, bijednome stvoru, primilo ga u svoje ruke i tješilo očinskim riječima –

[Fra Josip Markušić: In memoriam prijatelju i arhitektu Josipu Plečniku, tiposkript, Jajce, 25. II. 1957. (Arhiv Franjevačkog samostana Jajce)]

Profesor arhitekt Jože Plečnik.

Ja sam ga smatrao današnjom kulturnom reprezentacijom krasne zemlje Slovenije, prvskom među arhitektima Jugoslavije, živim svjedokom sposobnosti kao i očijenom našeg imena u arhitekturi, uporedljivim sa prvim graditeljskim majstorima svijeta. I ovo ću spomenuti, da su ga radi njegovog izvornosti i neobične darovitosti u arhitekturi kao i u cijelokupnom njemu znanstvu, u Sloveniji razglasili početnikom nove škole, zvana Plečnikove. A sada eto objaviše da je umro, čiju ja smrt u odnosu na umjetnost graditeljstva držim većim gubitkom negoli samo nacionalnim, a pogotovo negoli li jedino slovenskim.

Dne 8 siječnja stiže mi vijest iz Ljubljane o Plečnikovoj smrti uz brzojavnu sažalnicu: "Umro Plečnik, moje saočušće!" Slijedeći dan dobio sam potpunije izvješće, da je profesor umro 7. I. navečer, a isti dan da je bio na Fakultetu, po svojoj profesorskoj dužnosti. Na to sam odmah rekao: Jest, to je Plečnik, koji je jedino znao za Boga i svoje poslove, za neodmaranje i svoj narod, a kao profesor živio je za studente i radio s njima. Ja ga znam kao takovog od mog ličnog poznanstva s njime godine 1931. pa do sada, to je kroz 26 godina; svake godine po mnogo puta, usmeno ili pismeno. Takav umjetnik, pomislio sam, u čitavu stoljeću jedva jedanput da se rodi. Žalim što sa vijesću o smrti nisam ju dobio i o vremenu ukopa. Na ovo meni izraženo saočušće ja sam otprilike odgovorio: Hvala Vam za brzojavno saočušće nad smrću profesora arhitekta J. Plečnika, zaista moje velike simpatije kao čovjeka i umjetnika, franjevača dušom i srcem bez redovničke odore, umjetnika besprimjerne skromnosti i samozataje; možda upravo radi toga dobro nepoznata koliko bi moralo. A ukoliko je upoznat i čuven, to se je svestranost, obilje i klasična ljepota njegovih radova vlastitom snagom probilu kroz magle, nikad reklamom. Nu stoga će budućnost kamena, drveta, i metala, što ih je obrađivao, o njemu puno govoriti, prešućujući o mnogim drugima, čuvenim.

Njegova pretjerana skromnost i meni je samom puno smetala, opominjući da ni u kojem slučaju nespominjem njegova imena, i radi čega mi je svakiput i prigovarao, kad bi se prevario. A pogotovo da ga neuzveličajem; jer ako je što vrijedno od njegovih stvari, da će se to vidjeti na samom dijelu, očitije nego na ljudskim upozorenjima. Stoga sam za - brinut bio, kada sam pisao o svom putovanju godine 1956. Pomisljlo sam, šta li će reći profesor na sve ono, ukoliko sam naime spominjao njegovo ime, nemogevši to mimoći radi nasmijene moga pisanja. Ali sada će odobriti, ne brijnem se, jer mu je jasno da je sve jednako na slavu božiju i jedno i drugo, i moje pisanje i njegova apostolstvo nedekadentne klasične ljepote, svijetovne i crkvene, po neumornosti i naporima, upravo plečnikovskim.

Profesor je sahranjen, pišu mi, u groblju na mjestu kojeg je sam odabrao, u sjajni jednog bora. A sprovod je obavljen sa svečanosti kakve nepamtiti Ljubljana, i ako je pokojnik sa svojim izblimnim značenjem i dijelima još svestraniju i veću zaslužio. Učestvovalo je oko 70 samih bogoslova, profesori teološkog fakulteta, mnogobrojni franjevci; svećenici iz pojedinih župa, iz grada i sa "dežale" predstavnici narodnih vlasti kao i raznih društvenih ustanova, kulturni radnici pojedinci, te mnoštvo običnoga svijeta, za koje mi reknemo - narod. Pored svih nabrojanih, i dva biskupa.

Sprovod je inače izljudao dvovrstan, građanski i crkveni, i otprilike ovako je protekao. Prvi dan po smrti tijelo je pokojnika ležalo u njegovoj kućini Trnovu, drugi dan prevezeno je u anulu Univerziteta, gdje su počasnu stražu držali njegovi studenti. U 11 sati držana je žalovna sjednica univerzitetke uprave pod predsjedništvom rektora Dr. Božidara Lavrića. Na ovoj sjednici o Plečniku kao arhitektu umjetniku govorio je dekan tehničkog fakulteta Dr. Ing. Dušan Aveec. Nakon sjednice sprovod je počeo u 13 1/2 sati u anulu Univerziteta na žale. Na ovom provodu prisutni su bili: predsjednik gradskog odbora Ljubljane Dr. Marijan Djeremastija; Janez Vipotnik; predsjednik slovenske Akademije znanosti i umije-

tosti Dr. Josip Vidmar; Dr. Milko Kos; rektor Univerziteta Dr. Božidar Lavrič i prorektor Dr. Anton Kuhelj; profesor Arhitekta Janez Valentinčič; predstavnik društva arhitekta Slovenije Ing. arhitekt Danilo Furaš. S pokojnikom se na Žalama prvi oprostio predsjednik Slovenske Akademije Dr. Josip Vidmar, koji je među ostalim rekao: "Potreseni stojimo pred odrom, na kojem se od nas dijeli veliki tvorac naše kulture. Bio je veliki umjetnik, veliki oblikovatelj predmeta u prostoru za prostor. Njegova neiscrpno bogata radinost podsjeća samo još na velike majstore talijanske renesanse. Nije bio novator ali je bio izvoran i nov". Zatim su još govorili rektor Univerze Dr. Božidar Lavrič i profesor arhitekt Janez Valentinčič, učenik Plečnikov, i nakon ovih Ing. arhitekt Danilo Furaš i Dr. Vladimir Mušič. Sažalnicu su poslali slavonskoj Akademiji Znanosti i Umjetnosti predsjednik izvršnog vijeća Slavonije Boris Kraigher i Jqn Pirnu, rektor Umjetničke Akademije u Pragu. Vijence su položili: Izvršno Vijeće Slovenije, Gradski odbor Ljubljane, Slovenska Akademija Znanosti, Ljubljanski Univerzitet, Tehnički Fakultet, Društvo Arhitekta, Društvo Slovenski Likovni umjetnika, Društvo Studenata, i mnogi drugi. Dvije žalbne pjesme otpjevao je pjevački zbor studenata pod vodstvom Radovana Gobca.

Nakon zavšetka žalbne svečanosti na Žalama profesor-ovi učenici mladi arhitekti ponijeli su lijes na sveto mjesto, u groblje, ne prepuštivši toga grobljarskim službenicima. Ovdalen je sproved vodio Ljubljanski biskup Msgr. Vovk Anton uz pratnju mariborskog biskupa Dr. Maksimilijana Deržešnika i uz brojnu asistenciju svećenika. Biskup Msgr. Anton Vovk je u ime Crkve "nad odrom, velikog majstora" držao prekrasan i iscrpan govor, spomenuvši po raznim mjestima njegova glavna ostvarenja: u Sloveniji, Beču, Pragu, Zagrebu i Beogradu. S tim u vezi posebno je istakao njegov kršćanski karakter samozataje i siromaštva, koji je u životu otklanjao svaku zahvalu i plaću, zahvalan Bogu za darove duha, a domovini za kruh svagdanji. Pravo je to reko biskup, jer on za svoje umjetničke radove nikakve i niččkoga plaće primao nije: ni od države, ni od općine, ni od crkve, ni od kraljeva, ili od drukčije zvanih svjetski mogućnika. Nego je još i od svoje mješne plaće mnogo dijelio majstorskim zanatskim pomoćnicima, kad bi mu poslom dolazili. Inače je profesor Plečnik, po svjetskim načelima, mogao biti najbogatiji građanin u Ugoslaviji. Biskup je u svom govoru također istakao i sljedeću stvarnost, da je pokojnik obogatio crkve takovim umjetninama, kakove nisu poznate u prošlosti, a ni danas ih nepozna religiozna umjetnost po svijetu.

Na poticaj i želju svoga P. provincijala, P. Martin, koji je s profesorom Plečnikom dugo radio, u glavnom u Stranjama, te izradio čudnovato lijepe stvari, obnovivši isto malu crkvicu, koju su Nijemci rabili za bunker, oprostio se s pokojnikom, "časnim sinom franjevačkoga reda" sa smrtnicom "in piam memoriam" na 7 stranica arka, cikloeti stilirano.

Svi su lijepo govorili: biskup i profesori, i P. Martin lijepo pisao; ali još nije rečeno koliko treba i šta treba reći, to je ostavljeno da komentira stoljeđe. Medjutim nije manje važno, ako nije važnije i preče, i u stvarnosti znamenitije i veće, što sam ja zapisao u spomen profesora arhitekta Jožeta Plečnika: Bonum certamen certavit curam consumavit, fidei servavit. // Il. Timet. IV., 7/

Njegova je vjera bila čvrsta kao granit, izvorna roditeljska, riječ mu vazda kršćanska i sveta. Ja ga u svemu tome dobro poznajem. Mislim da mi i jest glavno to, što mu je pružalo sreću klasičnog umjetničkog izražavanja u arhitekturi; u kamenu, drvetu i metalu. Inače i po historičkom iskustvu znamo, da se je svako veliko umjetničko ostvarenje odnosilo ili je u vezi bilo, sa mišljem božanstvenosti, nadzemaljskog i nadnaravnoga, drukčije umjetnosti ohladnjene prelazeći u zostalost duha, što je dosta vidljivo, ali i svatljivo.

Zajce, 25. veljače 1957.

Fra Josip Markušić

Ljubljana-Šiška:
Crkva sv. Franje
Asiškog
(1925.-1931.);
oltar sv. Ante;
sporedni oltar

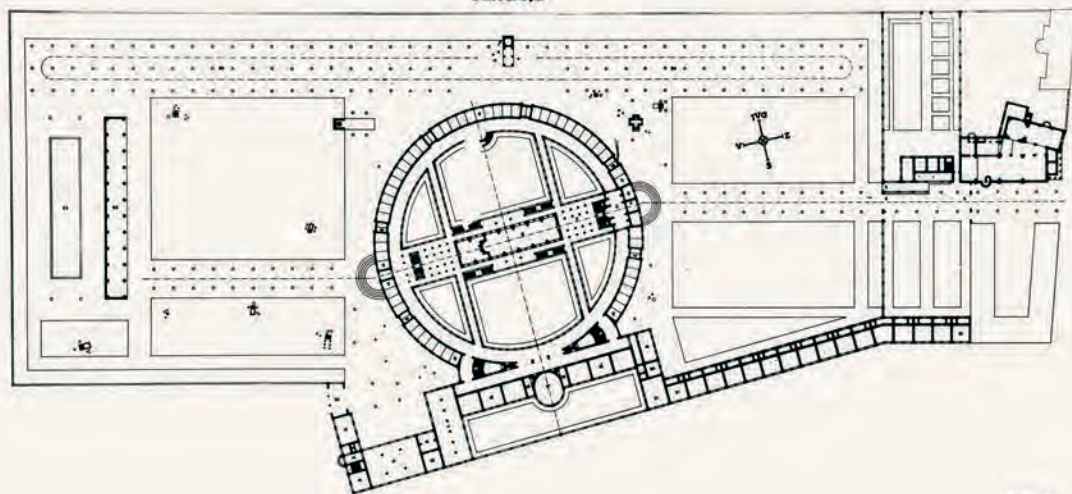
Ljubljana:
Crkva sv. Ćirila i
Metoda (katol.)
(1933.-1934.;
premeštena
na drugu lokaciju
1957.-1958.);

Maribor:
isusovačka crkva
Srca Isusova

BARAGOVO
STENOVA V ARHIVU 1:100
PRITLIČJE

Ljubljana-Bežigrad: Baragovo sjemenište (1936.–1938.)

Ljubljana: Narodna i sveučilišna knjižnica
(Narodna in univerzitetna knjižnica) (1936.–1939.)

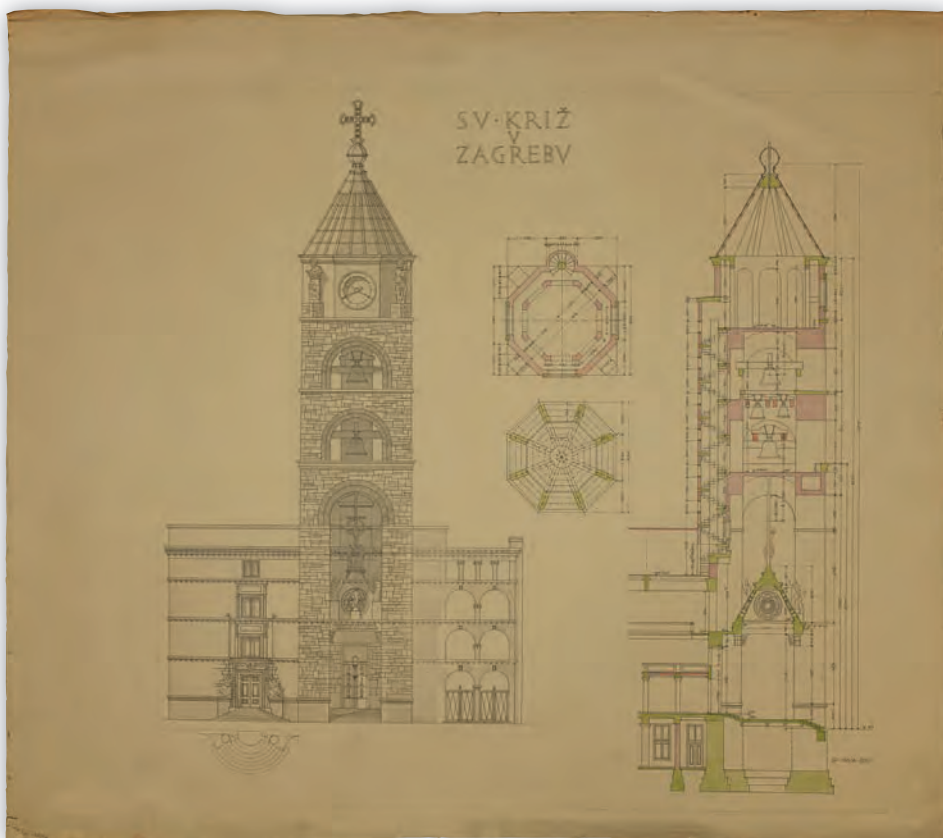
Ljubljana: Groblje Žale
(Centralno pokopališče Žale) (1937.–1940.)

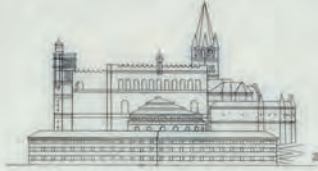
Begunje:
paviljon
„Brezjanka“
(1939.);
kapela sv. Josipa
(„Jožmurka“)
(1937.–1939.)

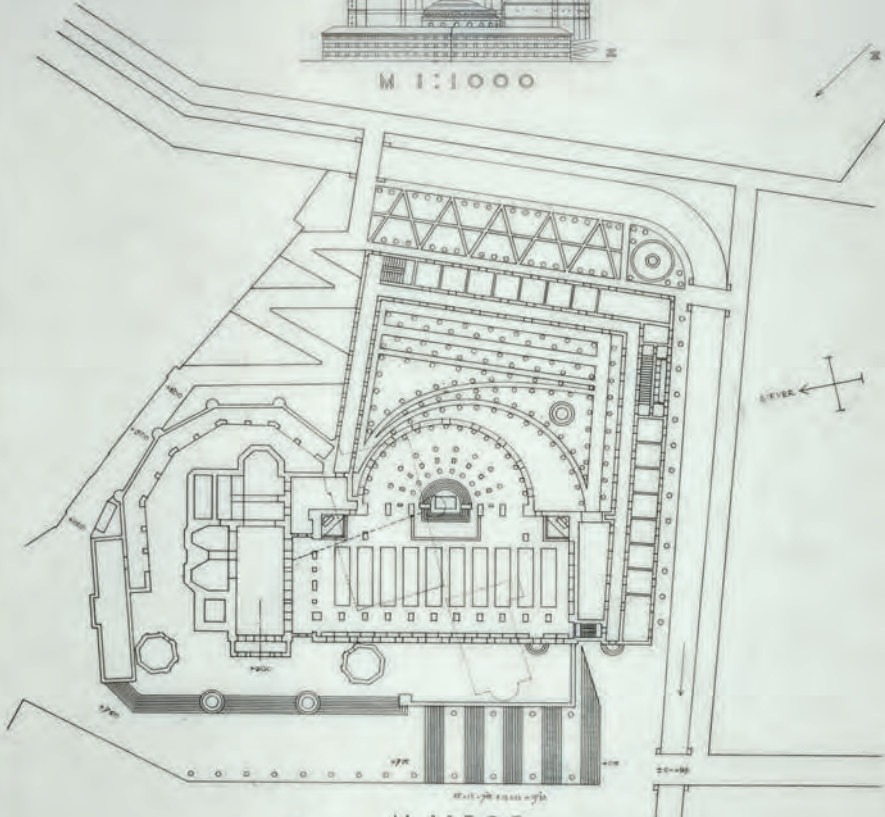

Zagreb:
Crkva Majke
Božje Lurdske
(1936.-1937.);
Crkva Sv. Križa,
nacr. (1939.)

MARIJĀ BISTRICĀ

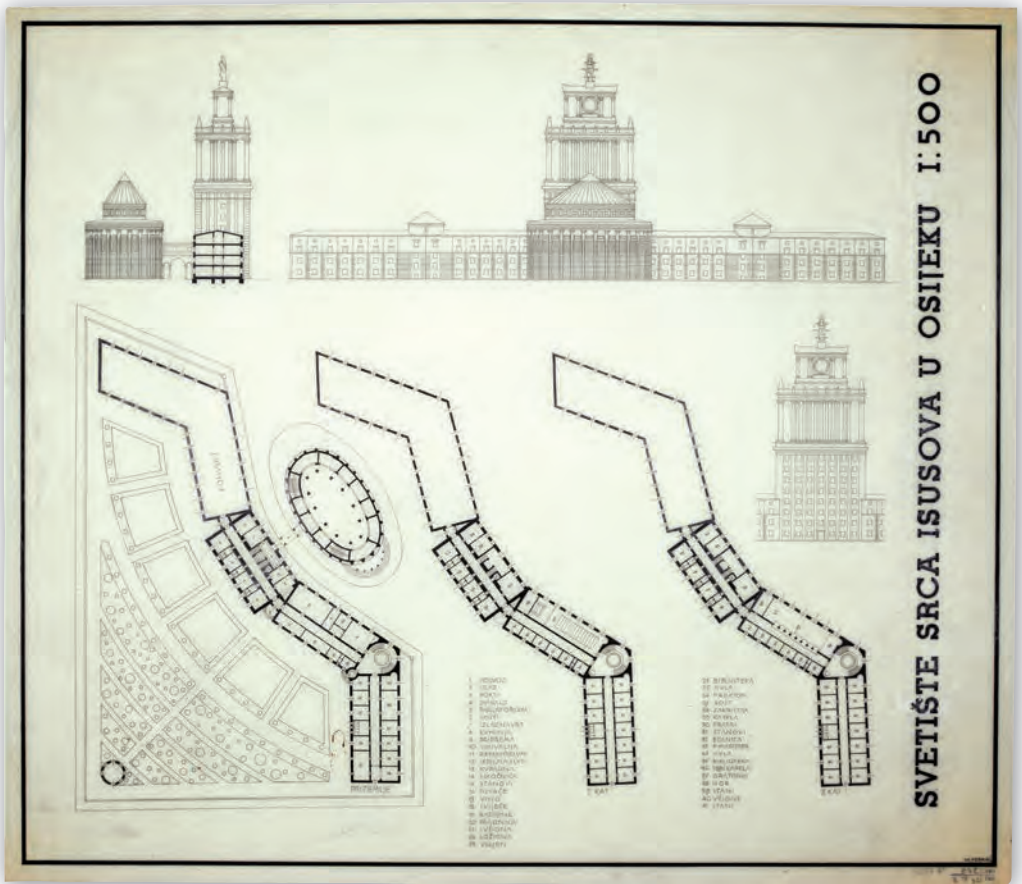
M 1:1000

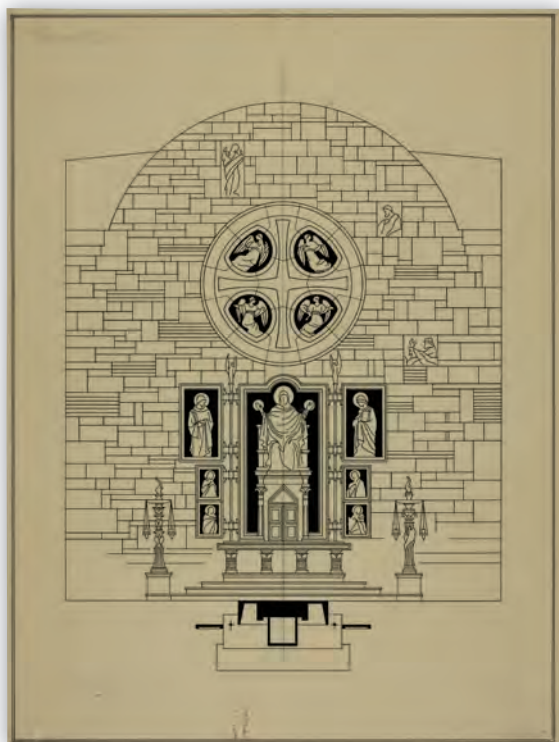
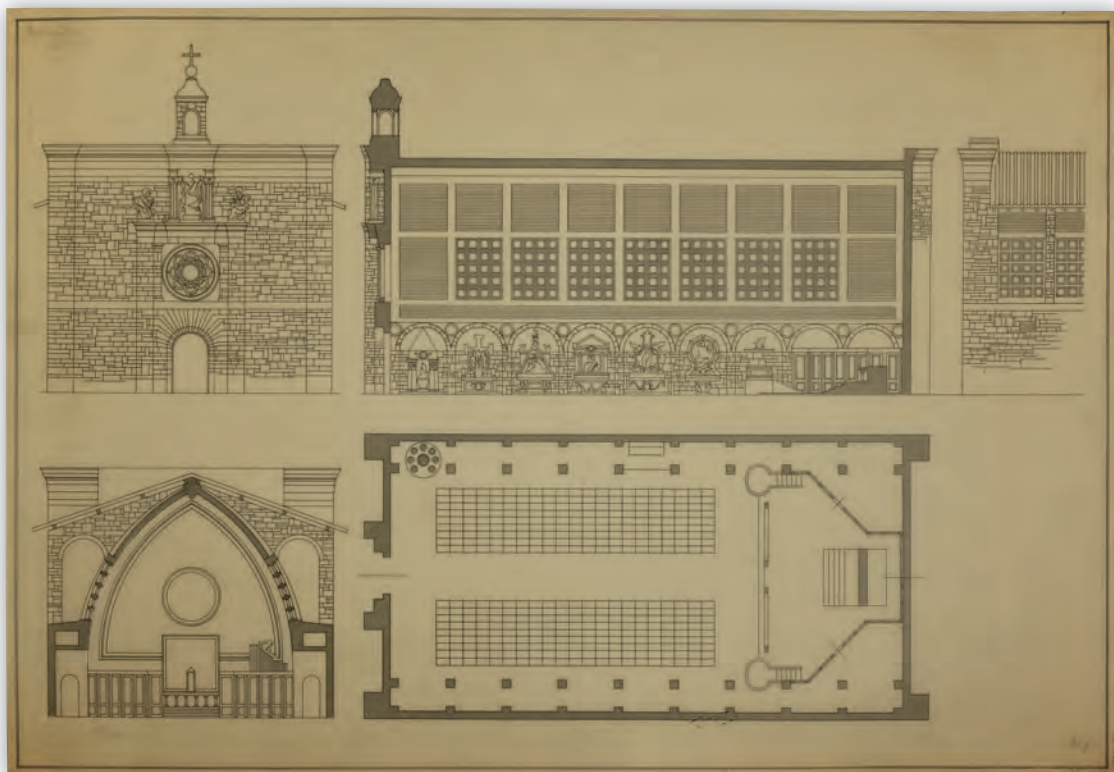
M 1:500

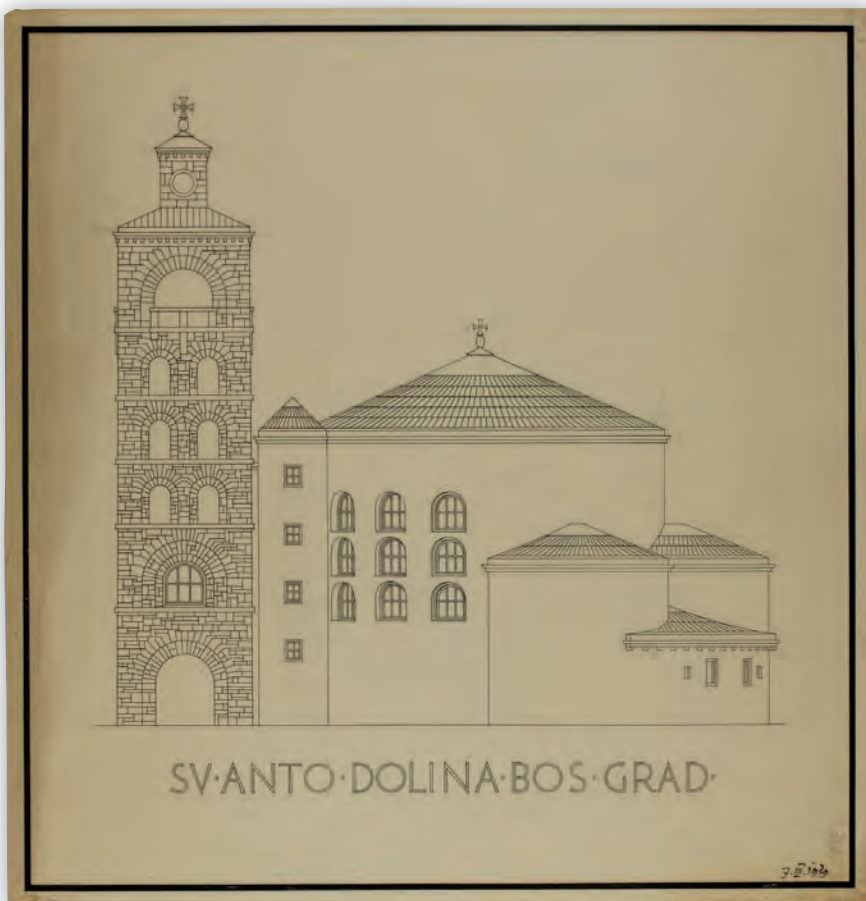
M 1:500

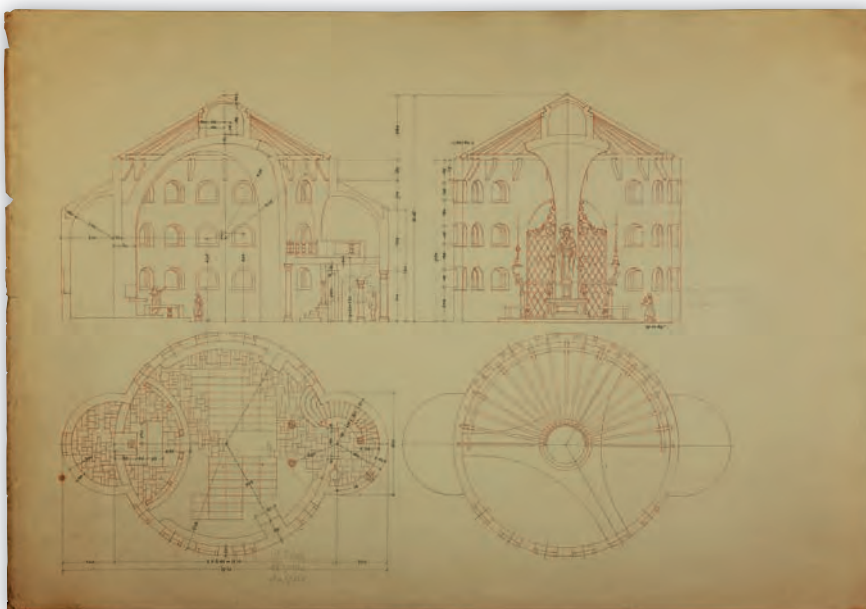
Osijek:
Svetište Srca Isusova,
nacrti (1937.-1944.)

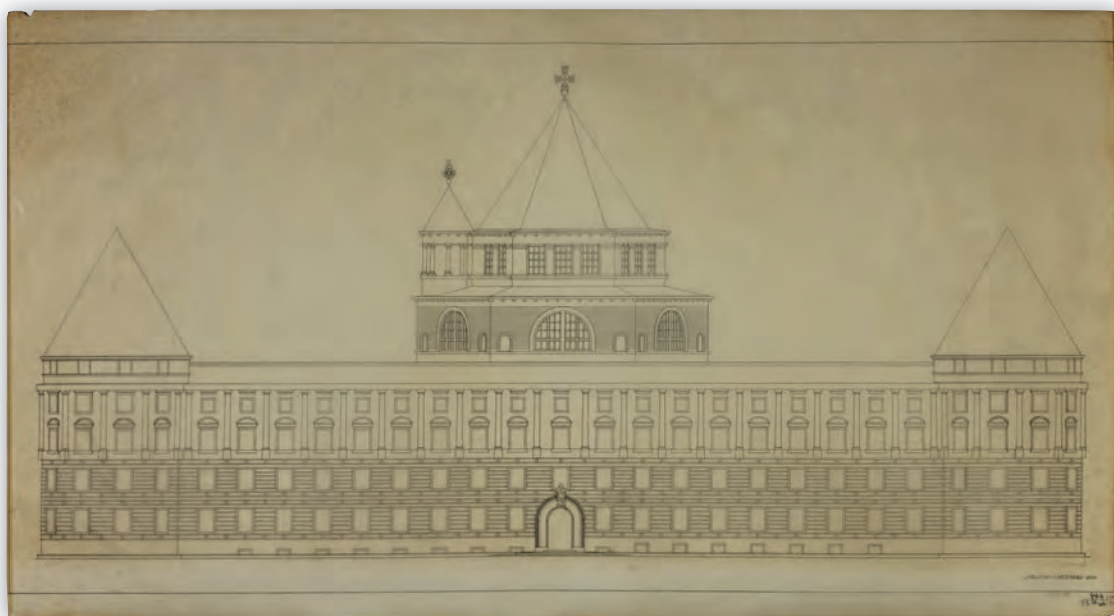
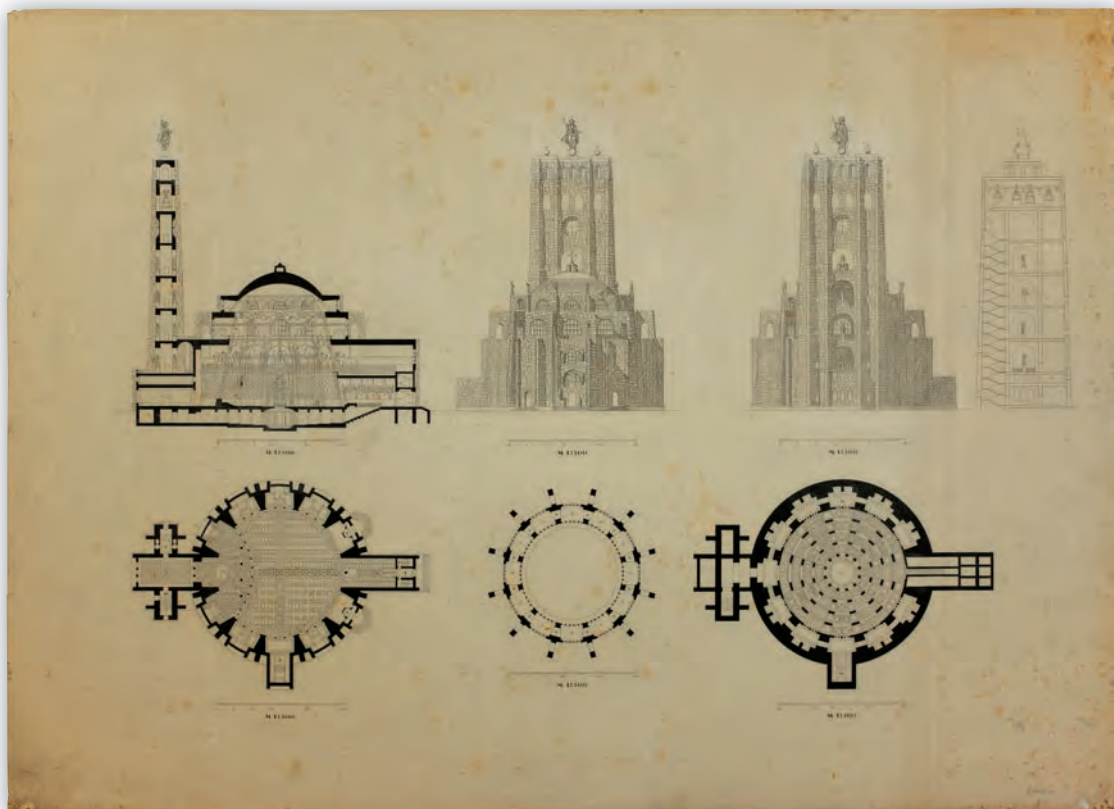

Primošten: Crkva Presvete Bogorodice, nacrti (1948.)

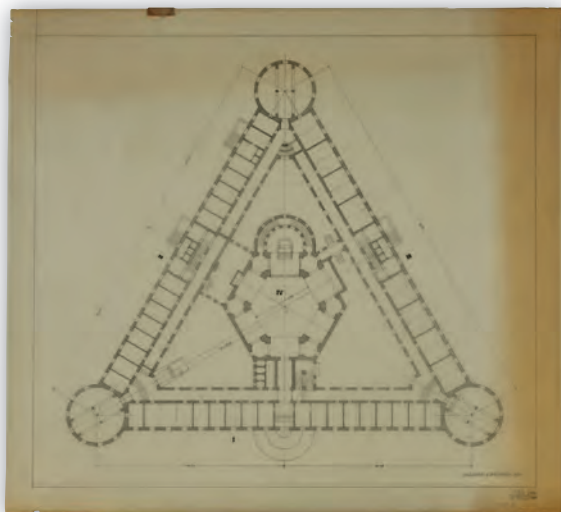

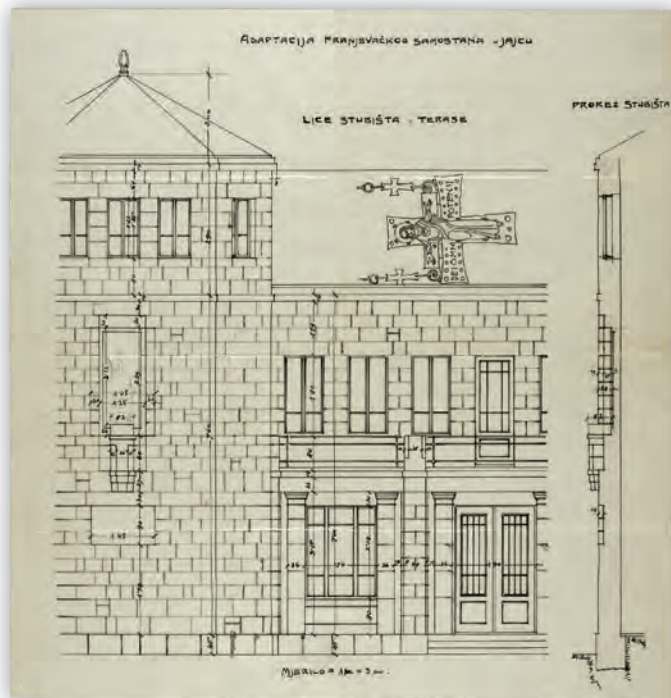
Dolina
 kod Bosanske
 Gradiške:
 Crkva sv. Ante
 Padovanskog,
 nacrti
 (1939. i 1948.)

Sarajevo: Katedralna crkva sv. Josipa, nacrti (1936.) /sasvim gore/; Sarajevo: Crkva i bogoslovija Svete Marije Andeoske, nacrt (1939.)

Jajce:
nacrt za adaptaciju
fasade franjevačkog
samostana (1935.)

„Podsjetnik” i kalež:
Plečnikovi radovi
za zlatomisnički jubilej
fra Josipa Markušića 1954. god.

Svoju duqu prošlo si ovu šaljnjo st kao i svu
zemaljsku bušučno st prikazujem ti **+** Dobri
BOŽE moj Izvore svih stvarnosti i jedina oš
njih prava i za svoj **NAROD** i **BRATĀ**
svoju da ustraju za uzvišenje **SV. CRKVE**
odpuštenje mojih grijeha **+** za prijatelje
i dobročinitelje da milostivo sve za dobro **+**
primiš i ušliša potrebe **+** **+** **+**
A Deum qui laetificat juventutem/meam
1889 1904 1954
Sarajevu 4 listopada 1954

Glosarij

- afilirati – pripojiti nešto nečemu
- aheropita (grčki ἀχειροποίητα) – načinjeno ne (ljudskom) rukom
- aide memoire (franc.) – sažetak neke izjave ili priopćenja, podsjetnik
- akvizicija (lat. *acquisitio*) – pribavljanje
- alpinum – vrt s alpskim raslinjem
- altar → oltar
- altare portatile (lat.) – prijenosni oltar
- ambon – propovjedaonica, pulpit
- ampula (1) – trbušasti donji dio svjetiljki, kakve je Plečnik projektirao za crkve i kapelice
- ampula (2) (lat. *ampulla*) – posudica za misno vino i vodu
- apsida – polukružni ili višekutni prostor, redovito nadsvođen polukupolom; iz rimskih građevina preuzeta u kršćanskom graditeljstvu
- arhanđelovac (arandjelovac) – vrsta kvalitetnog kalcitskog mramora, čiji su nalazi na planini Venčac pokraj Arandjelovca (Srbija)
- arhitrav – glavna greda koja povezuje stupove; nosiva greda krovišta
- arhivolt – luk nad rasponom između dvaju stupova
- asistencija – bogoslužje uz sudjelovanje više svećenika, đakona i drugih pomoćnih službi
- atrij – središnja nenatkrivena prostorija u rimskim kućama; u starokršćanskoj arhitekturi predvorje u bazilikama
- aureola – krug koji se simbolično slika oko glava svetaca; aura, glorijska, gloriola, oreola, nimbus, svetokrug
- autokar (engl. *autocar*) – veliki automobil, vrsta kombija
- avans – predujam, akontacija
- avansirati – dati avans, predujam
- avertzum, avers – lice, prednja strana kovanice, medalje i sl.
- baculum senectutis (lat.) – štap starosti
- Baedeker – ime njemačkog nakladnika C. Baedekera (1801.–1858.), prema njemu: turistički priručnik, vodič
- baldahin – pokrov koji se nosi u procesiji nad Svetoostajstvom, relikvijama i dr.; „nebo“
- balustrada – ograda balkona, terase, galerije, stubišta i sl.
- baptisterij – krstionica (grč. βαπτιστήριον, lat. *baptisterium*), u kršćanskim crkvama mjesto gdje se obavlja obred krštenja

- beuronski stil – stil umjetničke škole u južnonjemačkom samostanu Beuron („Beuroner Kunstschule“)
- biacit (bihacit) – vapnenac iz okoline Bihaća, upotrebljava se za gradnju kuća, ali i kao ukrasni kamen
- bijou (franc.) – dragulj
- boks – vrsta modnih cipela od fine (teleće) kože
- bordura – posebnom vrpcom opšiven rub tkanine, ukrasna traka kao porub
- bronciranje – prevlačenje nečega broncom (legurom bakra i kositra)
- burza (kasnolatinski iz nizozemskoga: bursa) – torba, kesa, vrećica; spremnica u obliku kese u kojoj se nosi pričest bolesnicima
- Cantica Canticorum (lat.) – Pjesma nad pjesmama (jedna od biblijskih knjiga)
- chrisma → krizma
- ciborij – veliki kalež s poklopcem za držanje hostija namijenjenih za pričest vjernika
- ciklostil – stroj za umnožavanje dopisa
- cimerman (njem. Zimmermann) – drvodjelac, tesar
- cirati (od njem. zieren) – ukrasiti
- conto separato (tal.) – na odvojeni račun
- corona pendente (lat./tal.) – veliki luster u obliku visećeg obruča
- Corpus (lat. corpus – tijelo) – kip Isusova mrtvog tijela
- cuppa (lat.) – čaša; ovdje: gornji dio kaleža
- cviček – vrsta slovenskog vina, iz područja Dolenjske, poznata pod ovim imenom također u nekim dijelovima Hrvatske
- čakšire (tur. çakşır) – muške vunene hlače
- ćuskija (turb.) – gvozdena motka, poluga za podizanje tereta, pijuk
- ćutak (ćutuk) (tur.) – panj, trupac, klada
- dalmatika – liturgijsko ruho đakona
- De profundis (lat.) – početne riječi pogrebnog psalma: *De profundis clamavi ad te, Domine* – Iz dubine, Gospodine, vapijem tebi (Ps 130,2)
- definitorij – redovničko starješinsko vijeće
- desetkrunaš – austrijska zlatna kovanica u vrijednosti od 10 kruna, u opticaju od 1896. do 1912. god.
- dijadem – vrpca kojom se podvezuje kosa, povež za čelo; njime su Grci kitili kipove bogova
- egzorta (ekshorta) (lat. exhortatio – nagovor, savjet) – kraći poučan govor, poticajan nagovor
- ekspozitorij (od lat. exponere = izložiti) – u liturgiji Katoličke crkve već od 13. stoljeća, a napose od vremena baroka, iznad tabernakula dodavan i najčešće umjetnički oblikovan i od plemenitih kovina rađen prostor za izlaganje posvećene hostije u monstrancama; u današnjim crkvama tu funkciju obično preuzima tabernakul, u beogradskoj crkvi sv. Ante Plečnikov ekspozitorij postoji i danas
- eternit – građevna smjesa od cementa i azbesta za pokrivanje krovova

- euharistikon → tabernakul
- ex voto (lat.) – iz zavjeta; zavjetni dar
- festone (tal.) – girlanda, vijenac
- franko (tal. franco – slobodan) – trgovac ili pošiljalac robe preuzima na sebe troškove prijevoza ili poštarine do odredišta
- funeralije – obredi koji se održavaju nakon smrti; misa zadušnica, sprovod
- gelender (njem. Geländer) – ograda (na stubištu), rukohvat
- genius loci (lat.) – (dobri) duh nekog mjesta, grada
- girlanda – ukrasni vijenac od cvijeća
- giter (njem. Gitter) – rešetka
- gostarica – u katoličkoj liturgiji vrčić za vodu i vino
- granat – poludrugi kamen tamnocrvene boje
- gardijan – predstojnik franjevačke samostanske zajednice
- gardijanat – služba, ured gardijana
- hamburg – vrsta grožđa muškatoznoga okusa
- hofirati (njem. hofieren) – udvarati se (dami)
- hypocaustum (grč./lat.) – podno grijanje
- ideogram (idiogram) – grafički simbol za određenu riječ, pojam ili stvar, slika kao pismeni znak, piktogram
- ikonostas – u crkvama istočnog kršćanskog obreda ikonama ukrašena pregrada koja dijeli svetište od prostora za vjernike
- inkrustacija (lat. incrustatio = umetanje) – ukrašavanje kiparskih i arhitektonskih površina umetanjem ljepšeg i skupocjenijeg materijala
- invokacija – prizivanje, zaziv; zazivanje Božjeg imena u molitvama i crkvenim obredima
- iradijacija (kasnolat. irradiatio: isijavanje, zračenje, obasjavanje) – kod Markušića u značenju: širenje topline
- kala (bot. *calla aethiopica*) – trajna zeljasta biljka iz porodice kozlačevki (*Araceae*)
- kalež/kelih – čaša (pozlačena ili posrebrena) koja se upotrebljava pri služenju svete mise za euharistijsko vino
- kandelabar – stojeća ukrasna svjetiljka u dvoranama ili na stubištima unutar kuća
- kandis – rafinirani šećer u velikim kristalima
- kanontablica – tekst standardnih molitava misnog kanona u drvenom ili metalnom okviru, izložen na oltaru kao molitveni predložak celebrantu prilikom bogoslužja; Markušić za crkvu sv. Ante razmišlja i o mogućem okviru od kamena (*P 18*)
- kapitul – skupština svih izbornika redovničke zajednice; postoji generalni, provincijski i samostanski kapitul
- karara – vrsta mramora, naziv prema mjestu i nalazištu Carrara u pokrajini Massa-Carrara, Toskana
- katafalk – postolje, odar na koji se stavlja sanduk s mrtvim tijelom
- katikumensko ulje → lat. oleum cathecumenorum
- kazula – plašt/plašč; također: kazula, misnica

kelih → kalež

kentaur (centaur) (mitol.) – biće s čovječjim prsima i glavom, a konjskim tijelom

keramit – kao i šamot vrsta vatrostalnog građevinskog materijala

kivot (čivot) (grč.) – kovčeg; (pravosl.) – relikvijar; škrinja u kojoj se čuvaju moći (mošti)

klauzura – zatvoreni dio samostana za osobe drugoga spola

klinker – vrsta pečene cigle; otporna keramika od vatrostalne gline

kliring (engl. clearing) – izmirivanje međusobnih dugovanja

komisni (komisioni) od komisio – posrednička trgovina za prodaju robe

konha – polukružan prostor u crkvi nadstvođen polukupolom (apsida, niša) koji se nadovezuje na veću jedinicu

kontrabanda – naziv za stvari ili robu čiji su uvoz, izvoz, posjedovanje ili trgovina zabranjeni

kontratregger → treger

korporal – isto što i tjelesnik → pala

kotirati – obilježavati kote, točke ili pozicije

krematorij – zgrada s uređajem za spaljivanje tijela pokojnika i s prostorijama za posljednji ispraćaj

kripta – podzemna prostorija, smještena ispod centralnog dijela crkve; koristi se za pokapanje pokojnika i molitvu, poznata već iz ranokršćanskih vremena

krizma (lat. chrisma od grč. χρίσμα – pomazati) – potvrda („sveta potvrda“); sakrament u Katoličkoj crkvi kojim krizmanik u zreloj dobi potvrđuje svoju vjeru

ksilolit – tvrda masa od magnezija, magnezijeva klorida i piljevine, služi kao surogat za podove

labrador – ukrasni kamen

lukijernar – svijećnjak

lunula – umanjena od luna (lat.) – mjesec. U katoličkoj liturgiji držač za hostiju u monstranci u obliku polumjeseca

ljupina – ljuska od jaja

meander/meandar – antički ukras izlomljenih linija na tkaninama, keramici i sl.

menaža – (od franc. ménage) najčešće u vojničkom žargonu: prostor za objedovanje

menza – (lat. mensa – stol), ploča na gornjem dijelu oltara, obično od kamena, ali može biti i od drugih materijala; oltarski stol, oltar

Minotaur(us) – u grčkoj mitologiji čudovište s ljudskim tijelom a bikovskom glavom; Ungeheuer (njem.) – čudovište

monsignor – naslov crkvenih prelata

monstranca (lat. monstrantia; monstrare – pokazivati) pokaznica, posuda u kojoj se čuva i izlaže posvećena hostija

motu proprio (lat.) – iz vlastite pobude; naziv apostolskog spisa koji papa formulira i objavljuje na osobnu inicijativu, a ne na službeni zahtjev ili odluku kardinalskog kolegija

narteks – predvorje u starokršćanskim bazilikama

nodus (lat.) – čvor, uzao, pas, okov

- nune (prema njem. Nonne) – redovnice, časne sestre
 nuntius (lat.), nuncij – kurir, teklič; papinski poslanik
 obhajilna miza (slov.) – pričesna klupa
 ocirati (od njem. zieren) – ukrasiti
 odeon – okrugla zgrada u staroj Ateni za održavanje glazbenih i pjesničkih natjecanja
 oferirati – nuditi, podnijeti ponudu
 ofert, oferta (njem. Offerte; od lat. offerre – prikazivati, nuditi) – pismena ponuda
 oficij – služba, službena molitva; brevijar, časoslov
 oleum cathecumenorum (lat.) – katekumensko ulje, ulje kojim se pomazuju katekumeni, to jest odrasli koji primaju vjersku pouku prije krštenja
 oleum infirmorum (lat.) – ulje za bolesničko pomazanje, ranije zvano također „posljednje pomazanje“, sakrament Katoličke crkve koji se dodjeljuje teško bolesnim i umirućim osobama
 oltar/altar – žrtvenik; povišeno mjesto u crkvi u obliku stola na kojem se obavlja bogoslužje, misa
 ondulacija – talasanje, valovito gibanje; kovrčanje kose, pravljenje uvojaka („trajna ondulacija“)
 oniks – vrsta poludragog kamena
 pajčolan (mađ.) – koprena, veo
 pala (palla) – bijeli kvadratični komadić platna kojim svećenik pokriva patenu i kalež; tjelesnik, korporal
 palir, polir (njem. Palier) – građevinski poslovođa, nadzornik zidarskih radnika
 paradiz – tip atrija u srednjovjekovnim crkvama
 paramenta – misno odijelo, dio odjeće koju svećenik nosi za vrijeme misnih obreda
 pasar (slov.) – prvotno: remenar, pojasar (njem. Gürtler); izrađivač praktičnih ukrasnih metalnih predmeta obično iz neželjeznih kovina; riječ se također tumači kao „zanatlija koji izrađuje crkvene stvari“
 patena (plítica) – mali okrugli pozlaćeni ili zlatni tanjurić na kojemu stoji hostija za vrijeme mise
 patron – pokrovitelj, zaštitnik, svetac zagovornik
 pavement – u antičkoj arhitekturi sve vrste tvrdih i čvrstih podnih obloga
 penitent (lat. poenitens) – pokajnik, osoba koja se ispovijeda
 pentelički mramor – vrsta grčkog mramora, prema nalazištu na brdu Pentelikon kod Atene
 piloti – stupovi, direci; pilotirati – zabijati direke, stupove
 pinzl (njem. Pinsel) – kist
 pinzlica, deminutiv od pinzl (njem. Pinsel) – kist
 pištalina – podvodno zemljište iz kojeg voda pišti
 plein pouvoir (franc.) – neograničena punomoć
 pluvijal (pluviale) – dio bogoslužne odjeće, sprijeda otvoreni ogrtač, plašt
 podpećan (podpečan, podpeščenac, podpeški kamen) – vrsta kvalitetnog vapnenca čije su nalazište u Podpeči kod Ljubljane eksploatirali već Rimljani; koristio ga je također Plečnik za više svojih djela; kamenolom danas više ne radi

- poliment – podloga za pozlatu
- pontificirati – obavljati crkvene obrede; pojam se upotrebljava samo za službu biskupa i opata
- portatil → altare portatile
- portik(us) – ulazni trijem, predvorje; natkriveni, ali otvoreni prostor pred glavnim ulazom građevine
- prezbiterij (od grč. presbyteros – starješina) – prostor oko glavnog oltara, predviđen isključivo za biskupe i svećenike te njihove asistente kod obavljanja liturgijskih čina
- provincijal – starješina nad nekoliko redovničkih samostana koji sačinjavaju provinciju
- provincijalat – služba, ured provincijala
- puto, puti (lat. putus) – u kiparstvu i slikarstvu lik golog dječaćića, s krilima ili bez krila, amoret
- rabc – mreža od žice koja se koristi u građevinarstvu za ojačanje žbuke na zidovima; ovdje u značenju: jeftina izvedba, površan rad
- refektorij (prema lat. refectorium) – samostanska blagovaonica
- reklica – šnajderski izraz za žensku bluzu bez rukava
- remonstrirati – prigovarati, spočitavati, protiviti se
- Requiem (lat.) – misa za mrtve, misa zadušnica; prema početnim riječima molitve: *Requiem aeternam dona eis Domine* – Pokoj vječni daruj im, Gospodine
- retabl (franc.), u katoličkoj crkvi vertikalni dio oltara iznad menze; uključuje kipove, reljefe i slike, javlja se od XI. st.; u gotici često ima oblik krilnog (sklopivog) oltara
- ror (njem. Rohr) – cijev
- rota (lat.) – točak, kotač; kružna naprava koja se okreće na osovini; u samostanskoj praksi uređaj za dostavljanje hrane iz kuhinje u blagovaonicu
- saharin – umjetno proizvedeni slador, surogat za šećer
- sakrament – otajstvo, tajna; božanska ustanova, vidljiv znak koji je ustanovio Krist, označuje i proizvodi posvećenje (7 sakramenata: krštenje, potvrda itd.)
- sakramentar(ij)/zakramentarij (lat.) – u crkvenoj terminologiji kasne antike i ranog srednjeg vijeka: liturgijska knjiga koja je sadržavala misne i druge liturgijske molitve; od 10./11. st. misal; kod Markušića u značenju „posuda za ulje, spremnica za svetu hostiju, krst, dva svijećnjaka [...] za utjehu bolesnika i osamljenih“
- sakrarij – nekada mjesto gdje su se čuvali sveti predmeti za euharistiju; ovdje u značenju slivnik u sakristiji ili blizini oltara u kojem bi se pralo i čistilo misno posuđe
- sakristija – prostorija uz crkvu ili unutar crkve u kojoj se drže stvari potrebne za bogoslužje
- salonit – ploča od azbestnih vlakana, cementa i vode za pokrivanje krovova
- santrač (turc.) – pomagalo za potkivanje konja

- sackerlot, sapperlot, saprlot (od franc. sacré – proketo) – uzvik: prokletstvo, do vraga; izraz iznenađenja, oduševljenja ili ogorčenja; pojam poznat na njemačkom, francuskom i engleskom jezičnom području
- schick (od franc. chic, njem. schick) – elegantan, zgodan, dopadljiv
- sekstant – instrument za mjerenje visine nebeskih tijela, u upotrebi obično u ranijem brodarstvu za orijentaciju; također u značenju: ekvatorsko zvijezde; značenje kod Markušića nejasno
- seraf(in)i – skupina anđela; prema viziji proroka Izaije najbliži su Božjem prijestolju
- sijenit – eruptivna stijena različitih boja, građevni materijal; egipatski granit
- skioptički – od: skioptikon (grč. σκιά – sjena + ὀπτικός – koji se tiče vida): aparat za projiciranje slika, projektor
- stilos (lat. stilus) – pisaljka od metala ili bjelokosti za pisanje po povoštenim tablicama
- subsellium, subsellia (lat.) – klupa, sjedalo
- suggestus (lat.) – govornica, uzvišeno mjesto, tribina; podloga
- superior – redovnički ili samostanski poglavar
- supskripcija – pretplata; unaprijed uplaćen novac u neku svrhu
- svetostanek (sveti stan) → tabernakul
- svetožar (češki svatozár) → aureola
- šajn (njem. Schein) – potvrda; također: sjaj, vanjski izgled
- šamot (franc. chamotte), građevinski i tehnički proizvod, postojan na visokim temperaturama; koristi se za izvedbu peći, kamina i dr.
- šartres (franc. Chartreuse) – vrsta francuskog likera koji su proizvodili kartuzijanci Velike kartuzije (La Grande Chartreuse) kod Grenoblea
- šimi (engl. shimmy) – prvotno vrsta američkog društvenog plesa koji je proizveo i istoimenu modu u odijevanju; pojavio se u Americi oko 1918. i odatle 1920. prešao u Europu
- škatulja (od lat. scutula) – kutija, najčešće: kutija cigareta
- šminkar, šminker (prema njem. Schminke) – onaj koji polaže mnogo na vanjske efekte, pomodar, onaj koji se pravi važan
- šnofanje, šnjofanje (prema njem. schnuffeln) – njuškati, zabadati nos, zadovoljavati znatiželju
- šporet (njem. Sparherd) – kuhinjska peć, štednjak
- švindl (njem. Schwindel) – prijevara, varka
- švindlast (prema njem. Schwindel – prijevara, obmana, zavaravanje) – prijevarno, loše obavljen posao
- švindlovati (njem. schwindeln) – varati, muljati
- tabernakul/tabernakel – ormarić na oltaru u kojem se čuvaju hostije, svetohranište → euharistikon
- tadlovati (njem. tadeln) – koriti, zamjerati
- tarac (od tal. terazzo) – mješavina cementa s različitim kamenjem; pod od opeka, teraca
- tegula – crijep, krov od crijepa

- tempietto (tal.) – hramić; mala građevina u obliku hrama, najčešće kao rotunda sa stupovima i kupolom
- terazzo → tarac
- tesoro (tal. od lat. thesaurus) – riznica, blago
- tombak – legura bakra i cinka
- tram – greda, stup, potporanj
- transena – mreža, rešetka; u arhitekturi isprobušene kamene ploče koje služe kao pregrade
- treger – u građevinarstvu: glavna greda, nosač; kontratreger – potpornjak, podupirač; kod Markušića: nosač u prezbiteriju na kojem visi raspelo
- triangul (lat. triangulum) – trokut
- trinkgeld (njem. Trinkgeld) – napojnica
- tronus (grč. θρόνος – sjedalo, stolica, prijestolje) – uređaj iznad tabernakula za izlaganje Presvetog Sakramenta
- trošarnik – onaj tko određuje i kontrolira cijene proizvodima
- tumba (tal. tumba – sprovod, pogreb) – grobnica; grobni spomenik u obliku sarkofaga ili katafalka
- tung – vrsta tropskog drveta (*Aleurites cordata*)
- turnirplac (njem. Turnierplatz) – gimnastičko vježbalište
- Tusculum/Tuskulum – u antici i srednjem vijeku grad u Laciju, sjeveroistočno od Rima; oko 1900. ime se rado koristilo za vile, ladanjska imanja i ljetnikovce; Markušić misli na Plečnikov domicil
- valjuga (regionalizam) – malena drvena klupica za sjedenje; bančić
- velum – jedro, zastor
- vera effigies (lat.) – vjerna slika
- veršalung (njem. Verschalung) – oplata, oblaganje
- vestibul – predvorje, predsoblje
- viks (njem. Wichse) – mast za cipele, pasta za parkete i sl.; ovdje u smislu: nacifranost, pretjerana briga za vanjski izgled
- voltanje – zidanje svoda, lukovā
- zakramentarij → sakramentar(ij)

Sažetak

Fra Josip Markušić – Josip (Jože) Plečnik Korespondencija 1932.–1956.

Objavljivanjem korespondencije koju su bosanski franjevac fra Josip Markušić (1880.–1968.) i slovenski arhitekt Josip (Jože) Plečnik (1872.–1957.) vodili od 1932. do 1956. godine, javnosti se predložuje jedna važna i rijetka dokumentacija: važna, jer u pojedinostima ilustrira ostvarenje jednoga od važnijih Plečnikovih djela iz crkvene arhitekture; rijetka utoliko što sadrži cjelovitu sačuvanu prepisku između umjetnika i naručitelja djela.

Korespondencija se tiče najvećim dijelom gradnje crkve sv. Ante u Beogradu, Plečnikov projekt iz 1928. koji je Markušić kao rukovoditelj i organizator radova preuzeo 1932. godine. Kontakti između umjetnika i voditelja gradnje počeli su pismenim putem, da bi se kasnije nastavili i osobnim susretima koji su doduše bili rijetki, ali su dodatno učvršćivali prijateljstvo koje je izraslo za vrijeme ove suradnje.

Korespondencija obuhvaća preko 700 pisama, dopisnica i različitih dokumenata i trajala je sve do Plečnikove smrti 1957. godine. Iz razumljivih razloga prepiska je do premještanja Markušića iz Beograda u Jajce 1940. godine bila češća nego u godinama koje su slijedile. Ratnih godina 1941. do 1945. ona je znatno opala, pri čemu je 1943. i 1944. bila potpuno prekinuta. Rat i politička situacija odražavali su se ne samo na učestalost, nego i na sadržaj i formu korespondencije.

U korespondenciji se u vezi sa spomenutom gradnjom crkve sv. Ante i njezinom unutarnjom opremom dotiču i šira pitanja (crkvene) umjetnosti, ukusa, materijala, izvodača radova itd., pri čemu Markušić, ne samo kao naručitelj, nego i kao teolog, ima neograničeno povjerenje u Plečnikov talent, stručnost i njegovo biblijsko odnosno religiozno shvaćanje umjetnosti. I jedan i drugi vidjeli su uzore i paralele pojedinih umjetničkih kreacija u velikim klasičnim ostvarenjima u povijesti umjetnosti, pri čemu su u prvome redu na umu imali antička i ranokršćanska djela.

Veza s Plečnikom imala je za Markušića izuzetno značenje: „Vaša umjetnost arhitekture [...] je za mene zaista novo Viđenje i spoznanje: i ja tu umjetnost istom sada počinjem ‚shvaćati‘.“ S ovim spoznajama on je pokušao utjecati i na odnos prema umjetnosti i crkvenom graditeljstvu u svojoj redovničkoj zajednici kojoj predbacuje nemar i manjak razumijevanja za estetska pitanja i koju bi on želio u tom pogledu kultivirati. Gotovo poslovična je njegova rečenica: „Crkva ne mora biti bogatstvo, ali mora biti umjetnina. I ako nije umjetnina, nije crkva.“

Od ostalih Plečnikovih djela u korespondenciji se tematiziraju i drugi graditeljski objekti kao npr. crkva Srca Isusova u Osijeku, crkva Gospe Lurdske u Zagrebu te drugi projekti i ostvarenja u Sloveniji, a posebno u Ljubljani (groblje Žale, Narodna in univerzitetna knjižnica, uređenje obale Ljubljaniče s Tržnicom, Novi magistrat, crkva sv. Mihaela na Barju i dr.). Plečnik informira prijatelja redovito o ovim djelima, za koje Markušić pokazuje istinski interes, iskazujući pri tome svoje visoko mišljenje o Slovencima kao naciji kulture i slovenskim umjetnicima i radionicama.

Plečnikova djela namijenjena Bosni nisu iz različitih razloga bila ostvarena; ona su ostala samo kao nacrti za katedralnu crkvu sv. Josipa u Sarajevu, svetište Marije Anđeoske također u Sarajevu kao i za župnu crkvu u Dolini kod Stare Gradiške. Isto tako planovi za vanjsko uređenje crkve odnosno franjevačkog samostana u Jajcu, koje je Markušić kao član tog samostana inicirao, nisu bili realizirani.

Korespondencija se, osim pitanja o umjetnosti i crkvenom graditeljstvu, dotiče i općedruštvenih i religioznih pitanja kod čijih su prosudbi Markušić i Plečnik bili vrlo bliskih nazora. Isto se može reći i za političke teme i probleme, premda se ovi iznose relativno rijetko i dosta suzdržano, pri čemu je upadno da je Plečnik kod političkih pitanja znatno otvoreniji i određeniji. Prema jugoslavenskom državopolitičkom konceptu i jedan i drugi stajali su afirmativno.

Iz korespondencije se može jasno očitati duhovni, intelektualni i socijalni profil Plečnika i Markušića, koji su se razlikovali podrijetlom i zanimanjem, ali koji su kroz umjetnost otkrili srodnost svjetonazora i pretočili je u iskreno prijateljstvo.

Na sadržaj i opseg pisama u poslijeratnim godinama znatno je utjecala Markušićeva funkcija kao provincijala franjevačke provincije Bosne Srebrene od 1949. do 1955. god.

Markušićeva pisma pisana su na hrvatskom, Plečnikova pak na slovenskom, pri čemu su i jedan i drugi u svoja pisma upadno često donosili kraće ili opširnije citate na njemačkom, češkom i francuskom (Plečnik) ili na latinskom i njemačkom (Markušić).

I Plečnik i Markušić cijenili su ovu prepisku i njezinu obostranu važnost u više navrata isticali; ovoj činjenici imamo zahvaliti da je ta prepiska gotovo u potpunosti sačuvana. Nedostaje tek neznatan broj pisama za koja znamo da su postojala, dok je nekolicina pisama sačuvana nepotpuno. Markušićeva pisma čuvaju se u Plečnikovoj zbirci u Muzejima i galerijama grada Ljubljane (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML), Plečnikova pak u Markušićevoj ostavštini u Arhivu franjevačkog samostana u Jajcu.

Povzetek

Pater Josip Markušić – Josip (Jože) Plečnik Korespondenca 1932–1956

Z objavo korespondence med bosanskim frančiškanom patrom Josipom Markušićem (1880–1968) in slovenskim arhitektom Josipom (Jožetom) Plečnikom (1872–1957) iz let 1932–1956 je javnosti predstavljena pomembna in redka dokumentacija. Pomembna zato, ker v podrobnostih ilustrira uresničevanje enega najpomembnejših Plečnikovih del cerkvene arhitekture, redka pa zato, ker vsebuje celovito ohranjeno dopisovanje med umetnikom in naročnikom.

Korespondenca se nanaša v glavnem na gradnjo cerkve sv. Antona v Beogradu, Plečnikov projekt iz leta 1928, ki ga je Markušić kot vodja in organizator del prevzel leta 1932. Stiki med umetnikom in vodjo gradnje so se začeli pisno, kasneje pa so se nadaljevali tudi z osebnimi srečanji, ki so bila sicer redka, vendar so dodatno utrjevala prijateljstvo, ki je nastalo v času tega sodelovanja.

Korespondenca zajema več kot 700 pisem, dopisnic in različnih dokumentov ter je potekala vse do Plečnikove smrti leta 1957. Iz razumljivih razlogov je bilo dopisovanje do premestitve Markušića iz Beograda v Jajce leta 1940 obsežnejše kot v letih, ki so sledila. V vojnih letih od 1941 do 1945 se je dopisovanje znatno skrčilo, pri čemer je bilo v letih 1943 in 1944 praktično popolnoma prekinjeno. Vojna in politične razmere so se odražale ne samo v pogostosti, temveč tudi v vsebini in obliki korespondence.

Korespondenca se v zvezi z omenjeno gradnjo cerkve sv. Antona in njeno notranjo opremo nanaša tudi na širša vprašanja (cerkvene) umetnosti, okusa, materiala, izvajalca del itd., pri čemer izraža Markušić ne samo kot naročnik, temveč tudi kot teolog, neomejeno zaupanje v Plečnikov talent, strokovnost in njegovo biblijsko oz. religiozno dojetje umetnosti. Oba sta videla vzore in paralele posameznih umetniških kreacij v velikih

klasičnih stvaritev zgodovine umetnosti, pri čemer sta v prvi vrsti imela v mislih antična in zgodnjekrščanska dela.

Zveza s Plečnikom je bila za Markušiča izjemnega pomena: „Vaša umetnost arhitekture [...] pomeni zame zares nov vpogled in spoznanje. Tudi jaz to umetnost zdaj začnjam ‚razumeti‘“. S tem spoznanjem je Markušič skušal vplivati tudi na odnos do umetnosti in cerkvenega graditeljstva v svoji redovniški skupnosti, ki ji je očital vnemarnost in pomanjkanje razumevanja za estetska vprašanja, in ki jo je želel v tem pogledu kultivirati. Domala pregovorna je njegova misel: „Cerkev naj ne bo bogastvo, a naj bo umetnina. In če ni umetnina, ni cerkev.“

Od ostalih Plečnikovih del so v korespondenci tematizirani še drugi gradbeni objekti kot npr. cerkev Srca Jezusovega v Osijeku, cerkev Matere Božje Lurdske v Zagrebu ter drugi projekti in stvaritve v Sloveniji, posebno v Ljubljani (pokopališče Žale, Narodna in univerzitetna knjižnica, ureditev obrežja Ljubljance s tržnico, novi magistrat, cerkev sv. Mihaela na Barju idr.). Plečnik prijatelja redno obvešča o teh delih, za katera kaže Markušič resnično zanimanje in pri tem izkazuje svoje visoko mišljenje o Slovencih kot kulturnem narodu, spoštuje pa tudi slovenske umetnike in delavnice.

Plečnikova dela, namenjena Bosni, iz različnih razlogov niso bila izvedena; ostali so samo načrti za katedralo sv. Jožefa v Sarajevu, za svetišče Angelske Marije prav tako v Sarajevu in za župnijsko cerkev v Dolini pri Stari Gradiški. Tudi načrti za ureditev zunanosti cerkve oz. frančiškanskega samostana v Jajcu, za kar je dal pobudo Markušič kot član tega samostana, niso bili uresničeni.

Korespondenca se, poleg vprašanj o umetnosti in cerkvenem graditeljstvu, nanaša tudi na obče družbena in religiozna vprašanja, glede katerih sta imela Plečnik in Markušič zelo podobne nazore. Isto lahko trdimo tudi za politične teme in probleme, čeprav sta le-te načenjala relativno redko in dokaj zadržano, pri čemer je opazno, da je bil Plečnik pri političnih vprašanjih precej bolj odprt in konkreten. O jugoslovanskem državopolitičnem konceptu pa sta se oba izražala afirmativno.

Na podlagi korespondence je mogoče jasno zarisati duhovni, intelektualni in socialni profil Plečnika in Markušiča, ki sta si bila različna po poreklu in poklicu, a sta skozi umetnost odkrivala svetovnonazorsko sorodnost in jo prelila v iskreno prijateljstvo.

Na vsebino in obseg pisem v povojnih letih je znatno vplivala Markušićeva funkcija provinciala frančiškanske province Bosne Srebrene v letih od 1949 do 1955.

Markušićeva pisma so pisana v hrvaščini, Plečnikova pa v slovenščini, pri čemer sta oba v svoja pisma opazno pogosto vpletala krajše ali daljše citate v nemščini, češčini in francoščini (Plečnik) ali v latinščini in nemščini (Markušić).

Tako Plečnik kot Markušić sta to dopisovanje cenila in njegov obojestranski pomen večkrat poudarjala. Temu dejstvu se lahko zahvalimo, da je njuna korespondenca skoraj popolnoma ohranjena. Manjka le neznatno število pisem, za katera vemo, da so obstajala, medtem ko je nekaj pisem nepopolno ohranjenih. Markušićeva pisma so ohranjena v Plečnikovi zapuščini v Muzejih in galerijah mesta Ljubljane (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML), Plečnikova pa v Markušićevi zapuščini v arhivu Frančiškanskega samostana v Jajcu.

Prevedla: *Silvija Borovnik*

Zusammenfassung

P. Josip Markušić – Josip (Jože) Plečnik Briefwechsel 1932 – 1956

Mit der Veröffentlichung der Korrespondenz, die der bosnische Franziskaner P. Josip Markušić (1880-1968) und der slowenische Architekt Josip (Jože) Plečnik (1872-1957) von 1932 bis 1956 geführt haben, wird der Öffentlichkeit eine wichtige und seltene Dokumentation präsentiert: wichtig, da sie in Einzelheiten die Realisierung eines der wichtigeren Werke der Kirchenarchitektur von Plečnik illustriert; selten insofern, als sie den vollständig erhaltenen Briefwechsel zwischen einem Künstler und seinem Auftraggeber enthält.

In dem Briefwechsel geht es hauptsächlich um den Bau der St.-Antonius-Kirche in Belgrad, ein Projekt des Architekten Plečnik aus dem Jahr 1928, dessen Leitung und Organisation Markušić im Jahr 1932 übernommen hat. Die Kontakte zwischen dem Künstler und dem Bauleiter begannen auf schriftlichem Wege und setzten sich später in persönlichen Begegnungen fort, die zwar selten waren, jedoch die während dieser Zusammenarbeit entstandene Freundschaft zusätzlich gefestigt haben.

Die Korrespondenz umfasst über 700 Briefe, Postkarten und verschiedene Dokumente und wurde bis zum Tode Plečniks im Jahr 1957 weitergeführt. Aus verständlichen Gründen war dieser Briefwechsel bis zur Versetzung Markušićs von Belgrad nach Jajce im Jahr 1940 umfangreicher als in den darauffolgenden Jahren. In den Kriegsjahren 1941 bis 1945 wurde er bedeutend reduziert und in den Jahren 1943 und 1944 praktisch vollständig unterbrochen.

Der Krieg und die politische Situation haben sich nicht nur auf die Häufigkeit, sondern auch auf Inhalt und Form der Korrespondenz ausgewirkt.

In der Korrespondenz werden im Zusammenhang mit dem Bau und der Inneneinrichtung der erwähnten St.-Antonius-Kirche auch Fragen der (Kirchen)kunst, des Geschmacks, des Materials, der ausführenden Personen

und Betriebe usw. berührt, wobei Markušić nicht nur als Auftraggeber, sondern auch als Theologe uneingeschränktes Vertrauen in das Talent Plečniks, seine Fachkompetenz sowie in seine biblische bzw. religiöse Auffassung von Kunst hatte. Beide sahen Vorbilder und Parallelen in den großen klassischen Kreationen der Kunstgeschichte, vorrangig jedoch in den antiken und frühchristlichen Werken.

Die Verbindung mit Plečnik hatte für Markušić eine außerordentliche Bedeutung: „Ihre Architekturkunst [...] bedeutet für mich wahrhaft eine neues Sehen und Erkennen: und erst jetzt beginne ich, diese Kunst zu ‚begreifen‘.“ Mit dieser Erkenntnis versuchte er, das Verhältnis zu Kunst und Kirchenbau auch in seiner Ordensgemeinschaft zu beeinflussen; dieser wirft er Nachlässigkeit vor und fehlendes Verständnis für Fragen der Ästhetik, und er bemüht sich, sie (die Ordensgemeinschaft) zu „kultivieren“. Fast sprichwörtlich ist sein Satz: „Die Kirche muß kein Reichtum, aber Kunst muss sie sein. Und wenn sie keine Kunst ist, ist sie auch keine Kirche.“

Außer der St.-Antonius-Kirche werden in der Korrespondenz auch andere Bauobjekte des Architekten Plečnik thematisiert, wie z. B. die Herz-Jesu-Kirche in Osijek, die Kirche der Mutter Gottes von Lourdes in Zagreb, des weiteren Projekte und Bauten in Slowenien, insbesondere in Ljubljana (Friedhof Žale, National- und Universitätsbibliothek, die überdachten Marktplätze am Ufer des Flusses Ljubljanica, das Neue Magistrat, die St.-Michael-Kirche in Barje u. a.). Plečnik informiert seinen Freund regelmäßig über diese Werke, für die Markušić großes Interesse zeigt, und eine hohe Meinung über die Slowenen als Kulturnation wie auch für die slowenischen Künstler und Werkstätten zum Ausdruck bringt.

Die Werke Plečniks, die Bosnien zugeordnet waren, wurden aus verschiedenen Gründen nicht realisiert; sie sind als Entwürfe für die St.-Joseph-Kathedralkirche in Sarajevo, für das Heiligtum Unserer Lieben Frau von den Engeln ebenfalls in Sarajevo wie auch für die Pfarrkirche in Dolina bei Stara Gradiška erhalten geblieben. Auch die Pläne für die Außenfassade der Kirche bzw. des Franziskanerklosters in Jajce, die Markušić als Mitglied dieses Klosters initiiert hat, wurden nicht ausgeführt.

In der Korrespondenz werden außer Fragen zu Kunst und Kirchenbau, auch allgemeingesellschaftliche und religiöse Bereiche berührt, bei denen Markušić und Plečnik sehr ähnliche Ansichten vertraten. Gleiches kann

auch von politischen Themen und Problemen gesagt werden, obwohl diese relativ selten und recht zurückhaltend berührt werden, wobei auffallend ist, dass Plečnik bei politischen Fragen bedeutend offener und konkreter ist. Dem jugoslawischen staatspolitischen Konzept stand der eine wie der andere affirmativ gegenüber.

Aus der Korrespondenz lässt sich deutlich das geistige, intellektuelle und soziale Profil von Plečnik und Markušić ablesen, die sich von Herkunft und Beruf unterschieden, jedoch durch die Kunst die Ähnlichkeit ihrer Ansichten entdeckt und diese in eine aufrichtige Freundschaft umgewandelt haben.

Die Funktion Markušićs als Provinzial der Provinz Bosna Srebrena in der Zeit von 1949 bis 1955 hat Inhalt und Umfang der Korrespondenz in den Nachkriegsjahren wesentlich beeinflusst.

Markušićs Briefe sind kroatisch, jene von Plečnik slowenisch geschrieben, wobei beide in ihren Briefen auffallend oft kürzere oder längere Zitate in deutscher, tschechischer und französischer (Plečnik) oder in lateinischer und deutscher (Markušić) Sprache wiedergegeben haben.

Sowohl Plečnik als auch Markušić haben diesen Briefwechsel geschätzt und seine Bedeutung mehrfach hervorgehoben. Diesem Faktum ist es zu verdanken, dass der Briefwechsel fast vollständig erhalten geblieben ist. Es fehlt eine unbedeutende Zahl an Briefen, von deren Existenz wir wissen, während einige Briefe nur unvollständig erhalten geblieben sind. Markušićs Briefe werden im Plečnik-Nachlass in den Museen und Galerien der Stadt Ljubljana (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML), jene von Plečnik im Markušić-Nachlass im Archiv des Franziskanerklosters in Jajce (Bosnien-Herzegowina) aufbewahrt.

Übersetzung: *Jozo Džambo*

Shrnutí

P. Josip Markušić – Josip (Jože) Plečnik Písenná korespondence 1932 – 1956

Zveřejněním písenné korespondence mezi bosenským františkánem P. Josipem Markušićem a slovinským architektem Josipem Plečnikem z let 1932 – 1956 se k veřejnosti dostává důležitá, ale současně také neobvyklá dokumentace. Významná tím, že podrobně ilustruje realizaci jednoho z nejvýznamnějších děl církevní architektury, a ojedinělá tím, že obsahuje kompletní písennou komunikaci mezi zadavatelem díla a umělcem.

V této korespondenci jde zejména o stavbu kostela sv. Antonína v Bělehradě, jež byla projektem architekta Plečnika v roce 1928 a jejíž organizaci a vedení převzal v roce 1932 P. Markušić. Vzájemný kontakt mezi umělcem a vedoucím stavby začal písennou cestou, později pak pokračoval osobními setkáními. Ta byla sice vzácná, ale o to více upevnila přátelství, které ze vzájemné spolupráce vzešlo.

Korespondence obsahuje více než 700 dopisů, pohlednic a různých dokumentů, a je vedena až do smrti Josipa Plečnika v roce 1957. Z pochopitelných důvodů byla tato komunikace v počátečních letech intenzivnější než v období po roce 1940, kdy byl P. Markušić přeložen z Bělehradu do Jajce. Vzájemný kontakt byl také významně utlumen ve válečných letech 1941-1945, v letech 1943 a 1944 byl prakticky úplně přerušen. Válka a politická situace se výrazně nepodepsala pouze na četnosti dopisů, ale také na obsahu a formě psaní.

Korespondence se v souvislosti s výstavbou a zařizováním interiérů zmíněného kostela sv. Antonína dotýká také otázek církevního umění, vkusu, materiálu, zúčastněných osob a provozu. Markušić měl jako zadavatel díla a teolog jak neomezenou důvěru v Plečnikův talent a jeho odborné znalosti, tak i důvěru v jeho biblické, resp. náboženské pojetí umění. Oba viděli vzory a paralely ve velkých klasických dílech dějin umění, přednostně zejména v antické a raně křesťanské tvorbě.

Spojení s Plečnikem mělo pro Markušiče mimořádný význam: „Vaše architektonické umění [...] pro mě znamená nový pohled a poznání: teprve nyní začínám toto umění ‚chápat‘.“ Tímto vyznáním se pokoušel ovlivnit vnímání vztahu mezi uměním a církevním stavitelstvím také ve svém řádovém společenství. Tomu vytyká ledabylost a chybějící smysl pro otázky estetiky a pokouší se tak toto prostředí „kultivovat“. Skoro příslovečná je jeho věta „Kostel nemusí být bohatstvím, kostel musí být uměním. A pokud není uměním, není ani kostelem“.

Kromě kostela sv. Antonína jsou tématem korespondence také jiné architektonické objekty architekta Plečnika, jako např. projekt kostela Nejvyššího Srdce Ježíšova v Osijeku, kostel Matky Boží Lurdské v Záhřebu a další projekty a stavby ve Slovinsku, zejména v Lublani (hřbitov Žale, Národní a univerzitní knihovna, zastřešená tržnice podél břehu řeky Ljubljanice, nový magistrát, kostel sv. Michala v Barje, atd.). Plečnik svého přítele pravidelně informuje o těchto dílech, o něž se Marušič intenzivně zajímá, a také vyjadřuje svůj velký obdiv k Slovincům jako kulturnímu národu, stejně jako k slovinským umělcům a jejich dílu.

Plečnikova díla, která byla zamýšlena pro Bosnu, nebyla z různých důvodů zrealizována. Zachovány zůstaly jejich návrhy, jako např. návrh katedrály sv. Josefa v Sarajevu, svatyně Naší milé Paní Královny andělů rovněž v Sarajevu a farní kostel v Dolině u Staré Gradišky. Také plány nové fasády klášterního kostela v Jajce, kterou Markušič jako člen kláštera inicioval, nebyly nikdy uskutečněny.

Korespondence se dotýká nejen témat umění a církevní architektury, ale také všeobecně společenských a náboženských témat, na která měli Plečnik i Markušič velmi podobné názory. To samé lze říci i o politických tématech a názorech, které jsou ovšem v komunikaci zmiňovány spíše okrajově a zdrženlivě, ačkoliv je patrné, že Plečnik se k politickým otázkám vyjadřuje výrazně otevřeněji a konkrétněji než Markušič. Vůči jugoslávskému státnímu konceptu se stavěli oba nesouhlasně.

Z korespondence zcela zřejmě vyplývá duševní, intelektuální a sociální profil Markušiče i Plečnika, kteří se lišili původem i povoláním, ale kteří díky umění objevili podobné pohledy na věc a dokázali je přetvořit v pravé přátelství.

Markušičova funkce provinciála v provincii Bosna Srebrena v letech 1949 – 1955 výrazně ovlivnila v poválečných letech obsah i rozsah korespondence.

Markušićovy dopisy jsou psány chorvatsky, Plečnikovy slovinsky, ačkoli oba nápadně často ve svých dopisech používají kratší nebo delší citáty v německém, českém nebo francouzském jazyce (Plečnik) nebo v jazyce latinském či německém (Markušić).

Jak Plečnik, tak Markušić si velmi cenili vzájemné písemné komunikace a několikrát zdůrazňovali její důležitost. Díky tomu je tato korespondence zachována v plném rozsahu. Chybí jen nevýznamný počet dopisů, o jejíž existenci víme, a některá psaní jsou pouze v neúplné formě. Zatímco Markušićovy dopisy jsou uchovány v Plečnikově pozůstalosti v Muzeích a galeriích města Lublaň (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML), Plečnikovy dopisy jsou uschovány v archivu františkánského kláštera v Jajce (Bosna a Hercegovina).

Překlad: *Kamila Novotná*

Summary

Fra Josip Markušić – Josip (Jože) Plečnik 1932–1956 Correspondence

An important and rare document is presented to the public with the publication of the correspondence between the Bosnian Franciscan Fr. Josip Markušić (1880-1968) and the Slovenian architect Josip (Jože) Plečnik (1872-1957) that took place from 1932 to 1956. It is important because it thoroughly describes how one of Plečnik's most significant works in church architecture came about; it is rare because it contains a complete preserved correspondence between the artist and the client.

The correspondence in the most part refers to the construction of the Church of St. Anthony in Belgrade, Plečnik's 1928 project that Markušić took over as construction manager and organiser in 1932. The contact between the artist and the construction manager started with written correspondence and then progressed to personal meetings, which, although rare, fostered their friendship that emerged from their collaboration. The correspondence, which continued until Plečnik's death in 1957, included over 700 letters, postal cards, and various other documents. For logical reasons, the correspondence was more frequent before 1940, when Markušić was transferred from Belgrade to Jajce. It greatly subsided during the years of the war (1941-1945), and it was altogether discontinued in 1943 and 1944. The frequency, topic, and format of correspondence were all affected by the war and the political climate.

The correspondence regarding the aforementioned construction of the Church of St. Anthony and its interior touches on more general issues of (ecclesiastical) art, taste, materials, contractors, etc., whereby Markušić, not only as a client, but also as a theologian, demonstrated unlimited confidence in Plečnik's talent, expertise, and his biblical and religious understanding of art. The major classical accomplishments in the history of art were viewed by both as examples and models for certain artistic solutions, although they primarily focused on ancient and early Christian works.

Markušić's contact with Plečnik had a profound importance for him: „Your art of architecture [...] is a truly novel vision and cognition for me: I, too, am now beginning to ‘comprehend’ this art,“ Markušić said. He made an effort to change the attitude of his religious community towards art and church architecture with these views, which he criticises for negligence and a lack of understanding of aesthetic aspects he desired to cultivate. It almost sounds proverbial when he says, „The church does not have to be wealth, but it must be art. And if it is not art, it is not a church.“

Among Plečnik's other works, the correspondence also thematises other architectural building such as the Church of the Most Sacred Heart of Jesus in Osijek, the Church of Our Lady of Lourdes in Zagreb, and other projects and achievements in Slovenia, particularly in Ljubljana (Žale Cemetery, Narodna in univerzitetna knjižnica, landscaping of the Ljubljanica riverbank with the Central Market, Novi Magistrat, the Church of St. Michael in Barje, etc.). Markušić expresses genuine interest in Plečnik's regular updates regarding these works and praises Slovenians as a nation of culture, as he does Slovenian artists and workshops.

For a variety of reasons, Plečnik's works in BiH were never completed; they now only exist as blueprints for the St. Joseph's Church in Sarajevo, the St. Mary of the Angels shrine in Sarajevo, and the parish church in Dolina near Stara Gradiška. Similarly, the designs for the exterior decoration of the church or the Franciscan Monastery in Jajce, which Markušić initiated as its member, were never realised.

In addition to art and church architecture, the correspondence touches on general social and religious matters, on which Markušić and Plečnik had very similar views. The same can be said for political topics and issues, but they are brought up rather infrequently and with great restraint, although Plečnik is far more forthright and specific in political matters. Both were affirmative of the Yugoslav state political concept.

The correspondence clearly outlines Plečnik and Markušić's spiritual, intellectual, and social profiles. Although they were from different backgrounds and had different occupations, they were able to identify common worldviews through art, which led to a sincere friendship.

Markušić's role as a provincial of the Franciscan province of Bosna Srebrena from 1949 to 1955 had a significant impact on the content and scope of the letters in the post-war years.

Markušić's letters were written in Croatian, Plečnik's in Slovenian, and both of them, surprisingly frequently, included shorter or longer quotations in German, Czech, and French (Plečnik) or Latin and German (Markušić).

Both Plečnik and Markušić valued this correspondence and emphasised its importance on multiple occasions. We should be grateful that this correspondence has been almost entirely preserved. We are aware of only a few letters missing, and a few are only partially preserved. While Markušić's letters are stored in Plečnik's collection in the Museums and Galleries of Ljubljana (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, MGML), Plečnik's letters are kept as part of Markušić's heritage in the Archives of the Franciscan Monastery in Jajce.

Translation: *Lamija Čengić*

Registar osobnih imena

- Abdulmedžid I. (1823.–1861.), sultan (1839.–1861.) 756
- Abraham (bibl.) 511
- Adlešič, Juro („Perikles“) (1884.–1968.), gradonačelnik Ljubljane (1935.–1942.) XXIII; 334, 560, 792, 801, 804, 805, 807, 808, 819, 823, 826, 830, 868, 886
- Aelia Galla Placidia, carica Zapadnorimskog Carstva 856
- Aljančič, braća, slovenski franjevci 931
- Aljančič, Jožef (1893.–1958.), slovenski franjevac 821, 954-955
- Aljančič, Stanislav Marija, slovenski franjevac (1892.–1959.) 954
- Ambrozije Milanski, sv. (339.–397.), crkveni naučitelj, crkveni otac 1017, 1030-1031
- Ana, sv. 829
- Andrija, sv., apostol 381, 545, 605
- Anđelović, fra Anđeo (1884.–1958.), bosanski franjevac 415
- Angelico, fra, zvan Beato Angelico, zapravo fra Giovanni da Fiesole (između 1395. i 1400. – 1455.), dominikanac, talijanski slikar 473, 636, 901, 962
- Antej (mitol.) 812
- Anto Padovanski, sv. 20, 45, 50, 56, 78, 105, 177, 271, 325, 925
- Apro, Stevan (Stevo), poduzetnik, palir kod radova na crkvi sv. Ante u Beogradu 281
- Arhimed (287.–212. pr. Kr.), antički matematičar i fizičar 300, 778
- Amerić, don Josip (1912.–1994.), primoštenski župnik (1945.–1949.), šibenski biskup (1961.–1986.) 872, 883
- Auersperg (slov. Turjaški), kranjski plemićki rod 414
- August od Saksonije (1526.–1586.), izborni knez 312
- Augustin, sv. (354.–430.), crkveni naučitelj, crkveni otac 253, 495-496, 781, 1017, 1030-1032
- Augustinčić, Antun (1900.–1979.), hrvatski kipar 366
- Ausonius, Decim(i)us Magnus (oko 310.–393/394.), kasnoantički pjesnik 414
- Bakunjin, Mihail Aleksandrovič** (1814.–1876.), ruski revolucionar i anarhist 753-754
- Balley, Valdemar (1914.–1988.), hrvatski arhitekt 343
- Baraga, Irenej Friderik (1797.–1868.), slovenski misionar i biskup 341, 371
- Barta, Ferenc, građevni poslovođa (polir) kod radova na crkvi sv. Ante u Beogradu 206, 281, 284, 301
- Bača, Jan Antonin (1898.–1965.), polubrat češkog industrijalca Tomáša, od 1932. upravitelj tvrtke Bača iz Zlína 416
- Bača, Tomáš (1876.–1932), češki industrijalac 189, 416
- Bauer, Rudolf, inženjer 735
- Becić, Vladimir (1886.–1954.), hrvatski slikar 835
- Bello, Leonardo M. (1882.–1944.), general Franjevačkog reda (1933.–1944.) 247
- Beralus, tvrtka 47
- Berger, Hans, slikar 332

- Berlioz, Hector (1803.–1869.), francuski skladatelj 1023-1024
- Bertotto, Giovanni (Đovani), kameno-rezačka radnja 51, 65, 89, 90
- Bertrand, Louis (1866.–1941.), francuski pisac, esejist i povjesničar 495
- Blumauer, Robert (1895.–1970.), kirurg 689, 931, 954
- Brausewetter, Bruno, građevinar 444
- Brnčić, Hrvoje (1914.–1991.), hrvatski arhitekt, Plečnikov učenik 430
- Broz, Josip – Tito (1892.–1980.), hrvatski i jugoslavenski političar i državnik XXXVIII, XLIV; 886, 1011
- Cankar, Ivan (1876.–1918.), slovenski pisac 911
- Cézanne, Paul (1839.–1906.), francuski slikar 653
- Chamberlain, Neville Arthur (1869.–1940.), britanski političar, predsjednik vlade (1937.–1940.) 558, 583
- Clemenceau, Georges Benjamin (1841.–1929.), francuski državnik 653
- Correggio, Antonio da (Antonio Allegri) (1489.–1534.), talijanski renesansni slikar 783, 786
- Cramer, Johann (John) Baptist (1771.–1858.), engleski pijanist i skladatelj 1023-1024
- Crnica, fra Ante (1892.–1969.), crkveni pravnik 452
- Crnorizac (Črnorizac) Hrabar (IX.–X. st.), autor poznatoga staroslavenskog spisa *O slovima* 463
- Cvetković, Dragiša (1893.–1969.), jugoslavenski političar, predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije (1939.–1941.) 688
- Cvitanović, don Vladislav (1894.–1973.), glagoljaš, povjesničar glagoljaštva, župnik župe Veli Iž kod Zadra 879
- Černe, Anže (1913.–1992.), stolar iz Šentvida 167, 208, 293, 495, 507, 598, 601, 634, 640
- Čičić, fra Augustin (1889.–1955.), bosanski franjevac, pjesnik, književni kritičar, službenik u katoličkom odjelu u Ministarstvu vjera Kraljevine Jugoslavije (1922.–1942.) 20
- Čičin Šain, Andrija (1920.–2009.), Plečnikov učenik 384
- Ćurčić, Vejsil (1868.–1959.), bosanskohercegovački arheolog i etnograf 369, 658
- Ćurčin, Milan (1880.–1960.), srpski pjesnik, esejist, osnivač časopisa *Nova Evropa* 637, 1026
- Ćurić, fra Anto (1894.–1959.), bosanski franjevac 20
- Daladier, Édouard (1884.–1970.), francuski političar 583
- Daničić (Popović), Đuro, hrvatski filolog srpskoga podrijetla 596
- Dante Alighieri (1265.–1321.), talijanski pjesnik i filozof 781, 996, 1030-1031
- Delalle, Ivo (Ivan) (1892.–1962.), svećenik, povjesničar umjetnosti, arheolog XXXIII; 401, 403, 469, 858, 859, 863, 868, 870, 872, 875, 879, 881, 892, 904, 905, 914, 916, 936
- Derković, Drago (1914.–1992.), arhitekt, Plečnikov učenik 429
- Deroko, Aleksandar (1894.–1988.), srpski i jugoslavenski povjesničar umjetnosti, arhitekt, ilustrator i autor 30
- Didek, Zoran (1910.–1975.), slovenski slikar i pedagog 851
- Dimnik, Ciril, dvorski lovac 380, 392, 409
- Dioklecijan, Gaj Aurelije Valerije (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) (oko 245.–313.), rimski car 855

- Dionizije Areopagit (1. st.),
član areopaga, vrhovnog suda u
staroj Ateni; prvi atenski biskup,
učenic apostola Pavla 302
- Dizma (bibl.) 279
- Dobrović, Nikola (1897.–1967.), srpski
arhitekt i urbanist 920, 963
- Dolci, Carlo (1616.–1686.),
talijanski slikar 165
- Dolar, Lojze (1893.–1970.), slovenski
kipar 60, 63, 87, 97, 83, 85, 462, 736
- Dostal, Josip (1872.–1954.), povjesničar
umjetnosti, tajnik ljubljanskog
biskupa 699, 750
- Drahoňovský, Josef (1877.–1938.),
češki kipar, profesor na Visokoj
školi za umjetni obrt u Pragu 564
- Dražček, udova 503
- Dražkoci, Ivan, apotekar 246
- Dražkoci, Marija 246
- Dretar, Tomislav (*1945.), hrvatski
pjesnik i prevoditelj 596
- Drofenik, Hubert, arhitekt 689
- Duić, Manojlo 876
- Duprez, Gilbert (1806.–1896.), francuski
operni pjevač i skladatelj 1023-1024
- Džingiskan** 136
- Đorđević, Irinej** (1894.–1952.), episkop
dalmatinski Srpske pravoslavne
crkve (1931.–1952.) 446
- Einstein, Albert (1879.–1955.), američki
fizičar njemačko-židovskog
podrijetla 180
- Emerson, Ralph Waldo (1803.–1882.),
američki filozof i književnik 579
- Finžgar, Fran Saleški (1871.–1962.),
slovenski pisac, dramatičar,
prevoditelj i svećenik XVIII; 428,
440, 443, 592, 803, 917, 945, 970,
971, 974, 981
- Fon, Emilija (1897.–1984.), apotekarica iz
Kostanjevca XX
- Frankopan, Fran Krsto (1643.–1671.),
hrvatski knez 454
- Franjo (Franz) Ferdinand (1863.–1914.),
austrijski nadvojvoda i prestolo-
nasljednik XLVI; 594
- Franjo Asiški, sv. (1181.–1226.),
osnivač Franjevačkog reda 109,
173, 185, 426, 450, 462, 477,
690, 698, 818, 921, 944
- Franjo Josip I., austrijski car i
hrvatsko-ugarski kralj od 1848., a od
1867. car i kralj Austro-Ugarske
Monarhije (1830.–1916.) 347
- Führich, Josef (Joseph von)
(1800.–1876.), češko-austrijski
slikar i teolog 1000
- Fulbert, biskup Chartresa
(oko 951. – oko 1029.) 640
- Fürst, Danilo (1912.–2005.),
Plečnikov učenik 124
- Gajšek, Vladimir** (1914. – ?), slovenski
arhitekt 742
- Galla Placidia (Aelia Galla Placidia)
(388.–450.), carica Zapadnorimskog
Carstva 856
- Gašpert, mons. Ivan (1897.–1965.),
župnik župe sv. Josipa na
Trešnjevki u Zagrebu 458, 774
- Gavran, fra Ignacije (Mijo) (1914.–2009.),
bosanski franjevac, teolog
i polihistor VII, XIV; 782, 946
- Geja (mitol.), božica Zemlje 812
- Gemelli, Agostino (1878.–1959.),
talijanski liječnik i psiholog 805
- Girodon, Gabriel Charles (1884.–1941.),
francuski slikar i kipar 209
- Glanz, Vinko (1902.–1977.), arhitekt,
Plečnikov učenik 886
- Goethe, Johann Wolfgang von
(1749.–1832.), njemački pjesnik
147, 423, 688, 865, 944, 951
- Gollcar (?), Štefan 472
- Golob, Melhior (1915.–2004.),
župnik župe Škofja Loka 943,
1005, 1006

- Grabić, fra Petar (1882.–1963.), franjevac provincije Presvetog Otkupitelja, u šest navrata biran za provincijala svoje provincije, gvardijan samostana Gospe Lurdske u Zagrebu (1931.–1937.) 130, 196, 387, 532
- Grabrijan, Dušan (1899.–1952.), slovensko-bosanski arhitekt, Plečnikov učenik 772, 774, 851
- Granić, Dušan, arhitekt, profesor Srednje tehničke škole u Beogradu, nadglednik radova na crkvi sv. Ante 51
- Gregorčič, Simon (1844.–1906.), slovenski pjesnik, svećenik 428
- Grgić, fra Arkandeo (Mijo) (1889.–1975.), bosanski franjevac, župnik i vikar u Beogradu (1926.–1932.) VIII, XIV, XVII; 19, 27, 127, 276
- Grgr I. Veliki (oko 540.–604.), sv., papa (590.–604.) i crkveni naučitelj 1031
- Grünewald, Matthias (oko 1480. – oko 1530.), njemački slikar i grafičar iz vremena renesanse 326, 327
- Hafner, Jernej** (1888.–1955.), svećenik, župnik u župama Velike Lašče i Kranj 444
- Haydn, Joseph (1732.–1809.), austrijski skladatelj 461, 1023
- Henlein, Konrad (1898.–1945.), sudetskonjemački nacionalsocijalistički političar, vođa Sudetskonjemačke stranke (SdP) 573
- Heraklo (lat. Hercules) (mitol.) 128, 812
- Herzen (Gercen), Aleksandar Ivanovič (1812.–1870.), ruski filozof, pisac i publicist 753-754
- Hess, Beda Maria, general Franjevačkog reda (1936.–1953.) 949
- Hipokrat (460.– 377. pr. Kr.), grčki liječnik 850
- Hitler, Adolf (1889.–1945.), vođa njemačke Nacionalsocijalističke stranke, diktator od 1933. godine XXXIV, XXXVI, XXXVII; 532, 537, 573, 578, 579, 580, 583, 652, 657, 661, 682, 686, 688, 723, 728, 736, 743, 755, 802
- Hlinka, Andrej (1864.–1938.), slovački političar, svećenik 688
- Hlond, August(in) (1881.–1948.), poljski primas, kardinal 175
- Hranić, Vojislav (pseudonim Josip Markušić) XLIV
- Hren, s. Fridolina, slovenska školska sestra franjevka 324
- Hribar, Ivan (1851.–1941.), bankar, političar, diplomat; senator (1932.–1938.) 465-466
- Hus, Herman (1896.–1960.), slovenski arhitekt 462
- Ignacije Lojolski, sv. (1491.–1556.), utemeljitelj Družbe Isusove 652
- Iktinos (5. st. pr. Kr.), arhitekt iz antičke Grčke 804
- Isus (Krist, Isukrst, Gospodin, Spasitelj) *passim*
- Ivan (Ivo) Krstitelj, sv. (bibl.) 77
- Jakac, Božidar** (1899.–1989.), slovenski slikar i grafičar 835
- Jakovljević, fra Marijan (Mijo) (1880.–1943.), bosanski franjevac, provincijal Bosne Srebrene (1937.–1939.) 452, 510, 544, 596, 679, 745
- Jankovič, Alojzij, nećak i nasljednik kamenorezačkog obrta Alojzija Vodnika 293, 475, 516, 555, 652, 827, 845, 868, 874, 876, 886
- Janžek, inženjer 824, 825
- Jeglič, Anton Bonaventura (1850.–1937.), ljubljanski biskup (1898.–1930.) 440, 441, 443, 492, 499
- Jeremija (bibl.) 380
- Jerenić, livnica, Beograd 716

- Jeronim, sv. (oko 347.–420.), crkveni otac, rođen u rimskoj Dalmaciji; preveo *Bibliju* na latinski 984
- Josip, sin Jakovljević (bibl.) 285
- Josip, sv. (bibl.) 91, 525, 527, 592, 643, 644, 769, 770, 772, 816, 818, 842, 965, 995
- Jovanović, Platon (1874.–1941.), episkop banjalučki 446
- Jovanović, Zmaj Jovan (1833.–1904.), srpski književnik 889
- Juda Iškariotski (bibl.) 720
- Jupiter (mitol.), vrhovni bog italjskih naroda 203
- Jurić, fra Anto (1882.–1960.), bosanski franjevac 424
- Jurun, Andrija, poduzetnik iz Brača 46, 47, 63
- Kačić Miošić, fra Andrija** (1704.–1760.), pučki prosvjetiteljski pisac XXVI; 655
- Kaić, fra Anđeo (1894.–1983.), bosanski franjevac, provincijal Bosne Srebrene (1939.–1942.) 699, 745
- Kain (bibl.) 692
- Kalin, Boris (1905.–1975.), slovenski kipar 689
- Karadžić, Vuk Stefanović (1787.–1864.), srpski jezikoslovac, folklorist i etnograf 596
- Karadžević, Aleksandar I. (1888.–1934.), kralj Jugoslavije (1921.–1934.) 139, 141, 204, 460, 637, 726, 736, 1026
- Karadžević, Marija (1900.–1961.), kraljica, supruga Aleksandra I. Karadževića 204
- Karadžević, Pavle (1893.–1976.), srpski princ 505, 649
- Karadžević, Petar II. (1923.–1970.), jugoslavenski kralj (1934.–1945.) 204
- Karadževići, kraljevska obitelj 724
- Kardelj, Edvard (1910.–1979.), slovenski komunistički političar 808
- Kasal, Miroslav (1884.–1945.), inženjer, profesor statike na ljubljanskom Tehnikumu 533
- Kašanin, Milan (1895.–1981.), srpski povjesničar umjetnosti, likovni kritičar i pisac 706
- Katančić, fra Petar (1750.–1825.), hrvatski pjesnik, prevoditelj i leksikograf 388
- Katavić, fra Anto (1902.–1945.), bosanski franjevac 64
- Keller, Alfred (1875.–1945.), bečki arhitekt 468
- Keops, egipatski faraon IV. dinastije (vladao od oko 2551. do približno 2528. pr. Kr.) 491
- Kham, Ladislav (1901.–1979.), slovenski arhitekt 387
- Kimovec, Franc (1878.–1964.), slovenski crkveni glazbenik, kanonik 531
- Kirigin, Martin Josip OSB (1908.–2001.), hrvatski liturgičar 858
- Kirin, Vladimir (1894.–1963.), hrvatski slikar i grafičar 919, 930
- Kocbek, Edvard (1904.–1981.), slovenski pisac, političar i vođa kršćanskih demokrata XXII; 798, 808
- Kocelj, slavenski knez u Donjoj Panoniji (9. st.), uveo slavenski jezik u crkvene obrede 463
- Kocmut, Ivan (Vanček) (1926.–2009.), slovenski arhitekt, Plečnikov učenik 854
- Kolarac, Ilija M. (1800.–1878.), srpski trgovac i mecena 766
- Kolumbo, Kristof(or) (1451.–1506.), španjolski pomorac i otkrivač Amerike 280, 887
- Koncilja, Franc (1896.–1991.), stolar, rezbar 897
- Konstantin I. Veliki (oko 280.–337.), rimski car 203, 784
- Kopač, Vlasto (1913.–2006.), arhitekt, Plečnikov učenik 742
- Kopernik, Nikola (1473.–1543.), poljski astronom 655

- Korošec, Anton (1872.–1940.),
 slovenski teolog i političar,
 vođa Slovenske ljudske stranke,
 potpredsjednik prve vlade
 Kraljevine Srba, Hrvata i
 Slovenaca 332, 471, 531, 583,
 585, 598, 604, 607, 710
- Kos, Alojz, kipar i štukater 42
- Köstner, Joseph (1906.–1982.),
 biskup biskupije Celovec
 (Gurk-Klagenfurt) (1945.–1982.) 827
- Kotěra, Jan (1871.–1923.), češki
 arhitekt i urbanist XIX
- Kovačić, Viktor (1874.–1924.),
 hrvatski arhitekt 328
- Kovel, ?, prof. 914
- Kozak, Ferdo (1894.–1957.),
 slovenski političar 872
- Kranjčević, Silvije Strahimir
 (1865.–1908.), hrvatski
 književnik 813, 816, 967
- Kregar, Jože (1921.–1991.), slovenski
 arhitekt, Plečnikov učenik 867, 877
- Krek, Janez Ev. (1865.–1917.), slovenski
 političar, teolog i publicist 808
- Krist → Isus
- Kristić, ?, gospojica 313
- Križanić, s. Angelina, slovenska školska
 sestra, vrhovna predstojnica 531
- Krleža, Miroslav (1893.–1981.),
 hrvatski književnik XXVI
- Krstić, Branko, srpski arhitekt 682
- Krstić, Petar, srpski arhitekt 682
- Krunić, Jovan (1915.–2001.), srpski
 arhitekt, Plečnikov učenik 334,
 430, 510, 680, 926
- Ladan, fra Kruno (1903.–1973.),
 bosanski franjevac, beogradski
 gvardijan i župnik (1940.–1942.)
 635, 736, 740, 764, 770, 1016
- Lasić, M., bosanskohercegovački
 novinar 1005, 1006, 1007
- Lavrenčić (Lavrenčić), Franjo
 (1904.–1965.), arhitekt XXXII;
 744, 746
- Le Corbusier (Charles-Édouard
 Jeanneret-Gris) (1887.–1965.),
 švicarsko-francuski arhitekt,
 teoretičar arhitekture, urbanist,
 slikar, kipar 944, 949
- Lecointre, L., arheolog iz Poitiersa 1028
- Lenarčić, Vinko (1904.–1966.), arhitekt,
 Plečnikov učenik 28, 30
- Lenz, Desiderius (Peter) (1832.–1928.),
 benediktinac, slikar, arhitekt i
 kipar; jedan od osnivača „Beuroner
 Kunstschule“ 113, 147, 149, 151,
 227, 234, 257, 260, 262, 342, 379,
 381, 398, 446, 456, 463, 501, 717,
 721, 783, 967
- Leonardo da Vinci (1452.–1519.),
 talijanski slikar, kipar i graditelj 946
- Licinius (Licinianus Licinius)
 (oko 265.–325.), rimski
 car (308.–324.) 203
- Likurg, legendarni spartanski
 zakonodavac 825, 827
- Lovrić, Božo (1881.–1953.),
 hrvatski književnik 562, 564
- Lübke, Wilhelm (1826.–1893.),
 njemački povjesničar
 umjetnosti 350, 470
- Lueger, Karl (1844.–1910.),
 austrijski političar, gradonačelnik
 Beča (1897.–1910.) 433
- Luj (Ludvig) XV. (1710.–1774.),
 francuski kralj 439
- Luj (Ludvig) XVI. (1754.–1793.),
 francuski kralj 439, 443, 499
- Luzar, Urška, Plečnikova kućanica 221,
 383, 399, 401, 583
- Maček, Vladko (1879.–1964.),
 hrvatski političar, predsjednik
 Hrvatske seljačke stranke (HSS)
 XXXV; 643, 688
- Majce 84, 86, 115 → Mencej
 (Menceus), Avgust
- Maksencije (Marko Aurelije Valerije
 Maksencije) (oko 278.–312.),
 rimski car (306.–312.) 784

- Mansi, Buenavista, generalni vikar Franjevačkog reda (1953.–1954.) 949
- Mantegna, Andrea (1431.–1506.), talijanski slikar i bakropisac 783, 786
- Maras, Mate (*1939), hrvatski književni prevoditelj i pjesnik 848
- Marcelina, sestra milosrdnica, palirka 797
- Marija (Blažena Djevica Marija, Bogorodica, Majka Božja, Gospa), sv. *passim*
- Marija (iz Betanije) (bibl.) 927
- Marija Jakovljeva (bibl.) 317
- Marija Magdalena (Mandalena) (bibl.) 317, 757
- Markovina, Marko, splitski arhitekt 879
- Marta (iz Betanije) (bibl.) 927
- Martin, sv. 596, 638
- Martinčić, August, ljubljanski poduzetnik 95, 97, 102, 114, 115, 138, 140, 142, 143, 149, 151, 175, 178, 180, 208, 213, 236, 240, 241, 242, 247, 249, 304, 320, 378, 380, 381, 383, 385, 501
- Masaryk(ová), Alice (1879.–1966.), kćerka T. G. Masaryka XIX; 177
- Masaryk, Tomáš Garrigue Masaryk (1850.–1937.), češki filozof, sociolog i političar; suosnivač i predsjednik Čehoslovačke (1918.–1935.) XVIII, XIX, XXI, XXXVI, XLVII; 147, 177, 489, 599, 601, 859
- Mascagni, Pietro (1863.–1945.), talijanski skladatelj 278, 292
- Mastroianni, Domenico (1876.–1962.), talijanski kipar i slikar 68, 270
- Maticcev, ? 376
- Matija, sv., apostol 720
- Matkovič Karel, sin Plečnikove sestre Marije 839
- Matkovič, Dragotin (stariji), frizer (1870.–1928.) 396
- Matkovič, Karel (1870.–1928.), frizer, muž Plečnikove sestre i otac nećaka Karla Matkoviča (Dragotina) 396
- Matkovič, Kar(e)l Dragotin (1900.–1971.), Plečnikov nećak, svećenik XXVIII; 159, 195, 248, 396, 485, 575, 577, 867, 911, 912, 969
- Matkovič, Maca (1895.–1992.), kćer Plečnikove sestre Marije i Karla (Drage) Matkoviča 396
- Matkovič, Marija (1865.–1929.), Plečnikova sestra 396
- Matulović, Vicko, klesarski majstor 39
- Medved, Anton (1869.–1910.), slovenski pjesnik, dramatičar i svećenik 440
- Mehma (?) (Mehmed?) 1021
- Mencej, Avgust/August („Menceus“) (†1937.), ljubljanski pasar (remenar, pojasar) 84, 87, 112, 114, 120, 121, 126, 131, 154, 155, 157, 158, 171, 172, 173, 178, 193, 243, 246, 249, 293, 294, 304, 305, 308, 309, 331, 333, 367, 368, 370, 380, 391, 393, 397, 404, 432, 434, 435, 456, 457, 460, 463, 471, 472, 494, 551, 941
- Mereškovski, Dimitrij Sergejevič (1866.–1941.), ruski pisac i vjerski mislilac 403, 753
- Merhar, Alojzij (pseudonim Silvin Sardenko) (1876.–1942.), slovenski katolički svećenik, pjesnik i urednik XIX, 751
- Meštrović, Ivan (1883.–1962.), hrvatski kipar i arhitekt VIII, XIX, XXXVIII; 28, 37, 42, 122, 130, 462, 635, 637, 963, 989
- Michelangelo Buonarroti (1475.–1564.), talijanski slikar, kipar, graditelj i pjesnik 316, 366, 778, 867
- Mijić, Karlo (1887.–1964.), hrvatski slikar 60, 163
- Mikuž, Metod (1909.–1982.), svećenik, partizan i povjesničar 805

- Milavec, s. Simoneta, slovenska šolska sestra franjevka 324
- Mill, John Stuart (1806.–1873.), britanski filozof i političar 754
- Misilo, fra Kruno(slav) (1903.–1971.), bosanski franjevac, provincijal Bosne Srebrene (1942.–1945.) 20
- Misita-Katušić, Blažo, arhitekt XV; 20
- Mojsije (bibl.) 704
- Molotov, Vjačeslav Mihajlovič (1890.–1986.), sovjetski političar 682
- Müller, Leopold, austrijski poduzetnik XLVI
- Mussolini, Benito (1883.–1945.), talijanski političar, državnik, „Duce del Fascismo“ XXXVI, XXXVII; 583, 723, 728, 736
- Mušič, Marjan (1904.–1984.), slovenski arhitekt, Plečnikov učenik 868, 886
- Neidhardt, Juraj (1901.–1979.), arhitekt 851, 954, 963
- Neri, Filip (1515.–1595.), sv., osnivač Kongregacije oratorijanaca, „Apostol Rima“, istaknuti predstavnik protureformacije 573
- Nestorović, Bogdan (1901.–1975.), srpski arhitekt 30
- Nike (mitol.), božica pobjede 689
- Nikola, sv. 387, 389, 493
- Noa (bibl.), patrijarh 253
- Nujić, fra Ivan 579, 1027
- Obrenović, Mihailo (1823.–1868.), knez Srbije (1839.–1842.; 1860.–1868.) 246
- Okretič, ? 555
- Oman, John Jerome (Janez) (1879.–1966.), slovenski svećenik i začasni kanonik ljubljanske biskupije u SAD-u 339
- Oražem, Janez (1899.–1965.), liječnik
- Pance, s. Kerubina (Ana) (1894.–1967.), sestra milosrdnica 571, 686, 797, 827, 831, 850
- Paržik, Karl(o) (Karel Pařík) (1857.–1942.), češki arhitekt XXXII; 64, 254-255, 275, 359, 584
- Pascher, Hans (1858.–1942.), arhitekt iz Graca 339
- Pavao, sv. (oko 5.–64/65.), apostol 302, 445, 817, 975
- Pavelić, Milan DI (1878.–1939.), pjesnik i prevoditelj 169
- Pejčinović, (fra) Petar (1905.–1992.), klasični filolog 20
- Pellegrinetti, (H)ermenegildo (1876.–1943.), kardinal, apostolski nuncij u Jugoslaviji (1922.–1937.) 387, 389, 751
- Pengov, Božo (Božidar) (1910.–1985.), slovenski kipar 84, 87, 97, 105, 113, 115, 120, 126, 130, 134, 136, 139, 146, 172, 173, 176, 178, 180, 182, 184, 188, 206, 208, 216, 220, 221, 223, 236, 250, 260, 263, 269, 274, 334, 338, 339, 340, 342, 347, 360, 366, 368, 370, 375, 376, 379, 381, 385-386, 404, 421, 431, 437, 441, 443, 458, 472, 473, 475, 476, 488, 492, 494, 495, 497, 498, 500, 504, 521, 523, 525, 526, 531, 532, 536, 538, 542, 545, 551, 556, 557, 566, 588, 594, 595, 596, 602, 609, 640, 641, 642, 643, 645, 646, 676, 678, 689, 730, 731, 737, 740, 742, 796, 826, 827, 868, 886
- Pengov, Ivan (1879.–1932.), kipar, otac Bože i Slavka Pengova 87
- Pengov, Slavko (1908.–1966.), slovenski slikar, brat Bože Pengova 320, 645, 676, 876
- Perc, Martin (1913.–1977.), župnik u mjestu Zgornje Stranje kod Kamnika 860, 864
- Perčić, s. Lovrina (Jožefa) (1909.–2002.), sestra milosrdnica 686, 797
- Perikles → Adlešič, Juro

- Periklo (5. st. pr. Kr.), atenski državnik i vojskovođa 705, 801, 855
- Perković, fra Anto 641, 643, 646, 648, 657, 658
- Perret, Auguste (1874.–1954.), francuski arhitekt, građevinski poduzetnik i urbanist 877, 879
- Petar (Šimun Petar), apostol (bibl.) 381, 545
- Petković, Vladimir 917
- Petrović, Juraj (15. st.), hrvatski kipar i drvorezbar 528
- Pigmalion (Pygmalion), mitski grčki kipar i ciparski kralj XXV; 352
- Pilepić, ?, inženjer 51, 194, 195, 235
- Pintarić, Vladimir (1918.–2010.), slikar i grafičar 928
- Pio XI. (Achille Ratti) (1857.–1939.), papa (1922.–1939.) 175, 460, 537
- Pirnat, Alojz (1913.–2002.), pasar 942, 1011, 1012
- Platon (427.–347. pr. Kr.), grčki filozof 505
- Plečnik, Helena, rođ. Molka (1831.–1899.), majka Josipa Plečnika XLVI
- Plečnik, Andrej (1866.–1931.), svećenik, stariji brat Josipa Plečnika XVIII, XIX, XX, XXVIII, XLVI, XLVII; 182, 295, 347, 348, 381, 432, 545, 573
- Plečnik, Andrej, otac Josipa Plečnika XLVI
- Plečnik, Janez (1875.–1940.), anatom, mlađi brat Josipa Plečnika XVIII, XIX, XXIII, XLVI; 242, 248, 376, 392, 692, 762, 763
- Plečnik, Marija (1865.–1929.), udana Matković, starija sestra J. Plečnika XIX, XLVI
- Plečnik, Rudolf (rođ. i umro 1869.), brat Josipa Plečnika XLVI
- Plutarh (46.–125.), grčki povjesničar, biograf i filozof 827
- Poincaré, Raymond (1860.–1934.), francuski političar i predsjednik vlade (1913.–1920.) 727
- Posejdon (mitol.) 812
- Praksitel (4. st. pr. Kr.), grčki kipar 812
- Prelovšek, Demeter (1913.–2005.), sin inženjera Matka Prelovšeka 828
- Prelovšek, Matko (1876.–1955.), građevinski inženjer, direktor Gradskog građevinskog ureda u Ljubljani XX; 75, 418, 428, 828
- Prelovšek, Tatjana (1911.–1937.), kćerka Matka Prelovšeka 428
- Prešern, France (1800.–1849.), slovenski pjesnik 699, 799
- Prijatelj, Ivan (1875.–1937.), slovenski književni povjesničar, teoretičar i prevoditelj 563
- Průša, František (1892.–1957.), Plečnikov učenik 768
- Radovan, Majstor Radovan (13. st.), hrvatski kipar 455**
- Rafael (Raffaello Santi ili Sanzio) (1483.–1520.), talijanski slikar i graditelj 996
- Ramovš, Fran (1890.–1952.), slovenski lingvist 563
- Ravnikar, Edvard (Edo) (1907.–1993.), slovenski arhitekt, student Josipa Plečnika 924
- Renan, Ernest (1823.–1892.), francuski pisac i povjesničar 781, 1030-1031
- Renčelj, Dušan, finomehaničar 374
- Řepa, Karel (1895.–1963.), češki arhitekt, Plečnikov praški učenik, studij završio u Ljubljani 74, 139
- Res, Antun (1885.–1965.), inženjer 597, 766, 1017
- Ribbentrop, Joachim von (1893.–1946.), njemački političar 682
- Robba, Francesco (1698.–1757.), venecijanski kipar 412
- Rodić, Rafael (Ivan) (1870.–1954.), franjevac, nadbiskup Beogradsko-smederevske nadbiskupije (1924.–1936.) 19
- Rosselli, Cosimo (1439.–1507.), talijanski slikar 941

- Rothmayer, Otto (1892.–1966.),
 češki arhitekt, učenik i suradnik
 Josipa Plečnika XIX, XLVII; 74,
 139, 243, 383, 599, 859
- Rožman, Gregorij (1883.–1959.),
 slovenski biskup, biskup Ljubljane
 (1930.–1959.) XXIII; 172, 174,
 339, 363, 369, 371, 431, 503,
 516, 572, 814, 902
- Runciman, Walter (1870.–1949.),
 britanski političar 558
- Rupnik, Leon (1880.–1946.), slovenski
 general i političar 721, 805
- Saloma (bibl.) 317
- Sarić, fra Bernardin (Grgo)
 (1878.–1940.), bosanski franjevac,
 gvardijan i župnik u Beogradu
 (1928.–1931.) VIII; 19
- Sarić, fra Serafin (1903.–1969.),
 bosanski franjevac 20
- Schikaneder, Jakub (1855.–1924.),
 češki slikar 291
- Schiller, Friedrich (1759.–1805.),
 njemački dramatičar,
 teoretičar umjetnosti
 i povjesničar 90, 423
- Schlegel, August Wilhelm
 (1767.–1845.), njemački književni
 kritičar, povjesničar i teoretičar,
 prevoditelj i lingvist 848
- Schmidt, Friedrich Wilhelm
 (1825.–1891.), njemačko-austrijski
 arhitekt 470
- Semper, Gottfried (1803.–1879.) 631
- Senk, Ivan, hrvatski arhitekt 387
- Shakespeare, William (1564.–1616.),
 engleski dramatičar
 i pjesnik 848
- Silvin Sardenko → Merhar, Alojzij
- Simon, ? 242, 243, 245, 246
- Slavič, Matija (1877.–1958.),
 slovenski teolog 334
- Slomšek, Anton Martin, bl.
 (1800.–1862.), slovenski biskup,
 pisac i prosvjetitelj
- Slugić, fra Vitomir (1928.–2006.),
 bosanski franjevac,
 profesor na Franjevačkoj teologiji
 u Sarajevu; od 1953. do 1956.
 na poslijediplomskom studiju
 u Ljubljani VII, X: 957, 959,
 990, 1004
- Spaho, Mehmed (1883.–1939.),
 jugoslavenski muslimanski
 političar 510
- Stadler, Josip (1843.–1918.), nadbiskup
 vrhbosanski (1881.–1918.) 64
- Staljin (Josif Visarionovič)
 (1878.–1953.), sovjetski političar
 i državnik 682, 728
- Stelè, France (1886.–1972.), slovenski
 povjesničar umjetnosti,
 konzervator i likovni kritičar XX,
 XXXVIII–XXXIX; 250, 421, 470,
 786, 791, 801, 804, 805, 814, 1000
- Stepinac, Alojzije, bl. (1898.–1960.),
 zagrebački nadbiskup i kardinal
 175, 774, 814
- Stevo → Apro, Stevan
- Stjepan Tomašević, posljednji bosanski
 kralj (1461.–1463.) 231, 233
- Strukar, fra Anto (1902.–1981.),
 bosanski franjevac 20
- Strutt, William (1825.–1915.),
 engleski slikar 201
- Stuflesser, Ferdinand Stariji
 (1855.–1926.), tirolski kipar,
 umjetnički obrtnik, poduzetnik 198
- Svetina, ? 428
- Šain, Marij (Marin ?), klesar iz
 Korčule 39, 72, 76
- Šapina, fra Bono (Petar) (1909.–1979.),
 bosanski franjevac 424
- Šarić, Ivan Evanđelist (1871.–1960.),
 sarajevski nadbiskup (1922.–1960.)
 XXXII; 64, 221, 251, 263, 363,
 364, 365, 458, 596, 601, 604, 722
- Šilić, fra Rufin, bosanski franjevac 985
- Šišić, Ferdo (1869.–1940.), hrvatski
 povjesničar 494

- Štambuk, Vjenčeslav Mate (1876.–1948.),
poduzetnik iz Selca na Braču 671
- Štipl, Karl (1889.–1972.),
Plečnikov učenik u Pragu 260
- Štukelj, Leon (1898.–1999.),
slovenski gimnastičar 360, 364
- Šuklje, Gizela (1909.–1994.),
slovenska arhitektica, Plečnikova
studentica i suradnica 472, 473,
475, 528, 857, 871
- Šuster, tvrtka 47
- Šutvić, dvorski vozač 149
- Šv(e)rljuga, Eleonora (Glaser
Dabrowska) (1888.–1965.),
dvorska dama 204, 317, 408, 429,
533, 653
- Šv(e)rljuga, Stanko Matija (1880.–1958.),
ministar financija u vladi Kraljevine
Jugoslavije 317, 408
- Tadić, Rajko, srpski arhitekt 726, 727
- Tavelić, Nikola, sv. (oko 1340.–1391.),
franjevac, kršćanski
mučenik 698, 699
- Telalović, Nikola srpski
arhitekt 407, 412
- Tepina, Marjan (1913.–2004.),
slovenski arhitekt 465, 928
- Tezej, antički heroj 827
- Titl, Alexander (1883.–1947.), praški
kanonik XIX, XXXVI; 583, 652
- Tito → Broz, Josip
- Tobija (bibl.) 290
- Toma Akvinski, sv. (1225.–1274.),
filozof, teolog, crkveni
naučitelj 168
- Tomažič, Franc (1899.–1968.), arhitekt,
Plečnikov učenik 161, 487
- Tominec, Roman (1900.–1991.),
slovenski franjevac, povjesničar
umjetnosti 870, 938
- Toneh, Peter, slovenski kamenorezac
u radionici Alojzija Vodnika,
kasnije Alojzija Jankoviča 516,
517, 827, 845
- Toplikar, ?, tesar 392, 405
- Troha, fra Mihael (1880.–1953.),
franjevac Hrvatske provincije
sv. Ćirila i Metoda, provincijal
(1918.–1924.; 1936.–1942.) 628,
631, 652, 659, 710
- Trstenjak, Anton (1906.–1996.),
slovenski psiholog,
teolog i pisac 786, 791, 804, 805
- Turjaški → Auersperg
- Turjaški, Wolf (Volf) Engelbert
(1610.–1673.), slovenski plemić 414
- Ugrenović, Vladimir 816
- Václav (Vjenceslav) I., sv.
(između 903. i 910. – 929. ili 935.)
XXXVI; 149, 574
- Valentinčić, Janez (Janko) (1904.–1994.),
slovenski arhitekt, Plečnikov
učenik 687, 830, 1002
- Valvasor, Johann Weichard
(1641.–1693.), slovenski polihistor
talijanskog podrijetla 537
- Vancaš, Josip Požeški (1859.–1932.),
hrvatski arhitekt 347
- Varnava (Petar Rosić) (1880.–1937.),
patrijarh Srpsko-pravoslavne
crkve (1930.–1937.) 443, 499
- Velimirović, Nikolaj (1880.–1956.),
episkop žički 446
- Venancije Fortunatus (oko 530.–609.),
pjesnik i hagiograf 353
- Verčon, Ivan ljubljanski
stomatolog 63
- Verkade, Willibrord (Jan) (1868.–1946.),
benediktinac, slikar, književnik
XIX; 417, 504, 511, 527, 880
- Vidmar, Josip (1895.–1992.), slovenski
književni i kazališni kritičar i
političar 808
- Vidmar, Milan (1885.–1962.),
sveučilišni profesor
elektrotehnike 408
- Viollet-le-Duc, Eugène Emmanuel
(1814.–1879.), francuski arhitekt i
povjesničar umjetnosti 579

- Vitruv(ius) (Marcus Vitruvius Pollio) (1. st. pr. Kr.), rimski arhitekt, inženjer i teoretičar arhitekture 786, 791, 792, 804
- Vlašić, fra Petar (1883.–1969.), franjevac Provincije sv. Jeronima, provincijal (1945.–1952.) 19
- Vodnik, Alojzij (1868.–1939.), slovenski gospodarstvenik i kamenorezac, vlasnik poduzeća Kamnoseška industrija, Ljubljana, osnovanog 1860. god. 44, 47, 52, 55, 57, 59, 69, 71, 73, 76, 77, 78, 81, 82, 84, 85, 89, 90, 94, 97, 99, 100, 102, 111, 120, 122, 130, 139, 143, 144, 145, 155, 178, 180, 210, 236, 293, 294, 311, 414, 453, 473, 474 (ilustr.), 475, 477, 479, 484, 488, 493, 494, 495, 498, 502, 503, 507, 509, 516, 517, 518, 543, 546, 562, 563, 571, 629, 630, 631, 640, 652, 662, 819, 826, 868, 874
- Vodnik, Valentin (1758.–1819.), slovenski svećenik i pjesnik 829
- Vrečar, Janez, rezbar i stolar iz Domžala kod Ljubljane 171, 172, 174, 178, 180, 215, 217, 268, 510
- Vrkljan, Zvonimir (1902.–1999.), hrvatski arhitekt 343
- Vurnik, Ivan (1884.–1971.), slovenski arhitekt 960
- Wagner, Otto (1841.–1918.), austrijski arhitekt, Plečnikov učitelj VII, XIX, XLVI; 352, 435, 594, 631
- Wagner, Richard (1813.–1883.), njemački skladatelj 418, 688
- Weisskirchner Wolf (1639.–1703.), salzburški kipar 537
- Werner, Mihovil (Michael) DI, graditelj svetišta Srca Isusova u Osijeku 439-440, 584
- Wester, Josip (1874.–1960.), učitelj, slavist i alpinist 601, 604
- Wilhelm (Vilim) II. (1859.–1941.), njemački car i pruski kralj 688
- Wilhelm I. (1533.–1584.), princ od Oranije („Wilhelm Šutljivac“) 688
- Windischgrätz, Ernst Ferdinand Veriand von (1827.–1918.), kranjski plemić, veleposjednik i političar 726
- Zacherl, Johann Evangelist (1857.–1936.), austrijski fabrikant XVIII, XLVI; 511
- Zajc, Feliks (1923.–1996.), župnik župe sv. Šimuna i Jude Tadeja, Ljubljana – Črnuče 1006
- Zimdin, Wilhelm D. (1880.–1951.), poduzetnik litvansko-židovskog podrijetla 468
- Zirdum, fra Vjekoslav (Petar) (1910.–1978.), bosanski franjevac, provincijal Bosne Srebrene (1961.–1967.) 960, 961
- Zobec, Salvator (1870.–1934.), slovenski franjevac 182, 272
- Zrinski, Petar IV. (1621.–1671.), hrvatski ban 454
- Zubac, fra Marijan (1897.–1977.), hercegovački franjevac, pedagog, provincijal (1945.–1946.) 452
- Žilić, fra Eduard (Ivo) (1905.–1971.), bosanski franjevac, gvardijan i župnik župe sv. Ante u Beogradu (1945.–1964.) 813, 883, 916, 931, 932, 990, 1004
- Žmuc, braća (Alojzij i Rafael), pasari XXVII; 470, 488, 493, 495, 498, 503, 504, 506, 507, 518, 525, 529, 531, 535, 536, 538, 547, 552, 556, 560, 571, 576, 592, 598, 602, 627, 628, 634, 635, 637, 640, 646, 652, 826, 868, 886, 938, 941, 942, 943, 954, 959, 1026
- Žnider, Jakob (1862.–1945.), slovenski kipar 536
- Žuljević, Pero, inženjer 417
- Župančič, Marko (1914.–2007.), sin pjesnika Otona Župančiča, slovenski arhitekt, Plečnikov učenik 429
- Župančič, Oton (1878.–1949.), slovenski pisac i prevoditelj 429

Registar geografskih imena

- Aemona/Emona (Ljubljana) 467, 487,
581, 586, 855, 1027
- Afrika 691
- Aja Mya 275, 288 → Sarajevo, crkva
(katedrala) sv. Josipa
- Ajdovščina 118
- Akropola → Atena
- Akvileja XXXII; 234
- Albanija 868, 886
- Altenberg kod Kölna 782
- Amerika (SAD) XIX, XXIII; 339, 807
- Amiens 782
- Andrejevo selo na Mežaklji
kod Bleda 724, 726, 727
- Asirija 128
- Asiz (Assisi) XV; 921, 922, 944
Porcijunkula 698
Samostan sv. Damjana 507
Santa Maria degli Angeli 698, 699
- Atena 302, 801, 804
- Atos, Sveta Gora 817
- Austrija 212, 652
- Avala (Beograd), Spomenik
Neznanom junaku 635
- Babilon** 511
- Badija, otok kod Korčule,
crkva Gospe od Milosti 528
- Balkan, Balkanski poluotok 743, 756
- Baltik 691
- Banovići 828
- Banovina Hrvatska XXXV; 689
- Banja Luka 229, 425, 851
- Barje → Ljubljana-Barje (Ljubljansko barje)
- Baščaršija (Sarajevo) 942
- Batalha 782
- Bavarska 726
- Beč VII, XVIII, XXXIV, XLVI, XLVII;
36, 260, 261, 417, 418, 443, 470,
493, 505, 511, 526, 536, 592, 594,
599, 676
Centralno groblje 444
Crkva Sv. Duha XLVI; 416
Döbling XVIII
Karmelićanska crkva 511
Zacherlova kuća XLVI
- Begunje 323, 516, 560, 571, 588, 591,
594, 598, 600, 604, 607, 628, 652,
675, 678, 679, 681, 683, 684, 691,
697, 702, 710, 722, 726, 727, 731,
734, 735, 739, 750, 756, 760, 761,
765, 766, 767, 794, 796, 797, 826,
827, 832, 871
Brezjanka 675, 682, 686, 696, 699,
700, 729, 766, 1041 (ilustr.)
kapela Jožamurka 600, 604, 628,
652, 675, 678, 681, 684
kapela dvorca Kacenštajn (grajska
kapela) 571, 710, 722, 726, 727,
731, 734, 735, 760, 796, 871
Paviljoni 323, 592, 675, 679, 682,
684 (ilustr.), 685, 686, 696, 700,
704, 729, 747, 794, 796, 831
Ženska kaznionica 600, 604, 681,
727, 827
Župna crkva 598
- Beograd (Tašmajdan), crkva sv. Marka
(pravosl.) 682
- Beograd *passim*
Crkva sv. Ante VII, VIII, XIII,
XIV, XVI, XX, XXVIII,
XXX, XXXI, XXXVIII,
XXXIX, XLII, XLIV, XLVII;
1 (ilustr.), 2 (ilustr.), 3 (ilustr.),

- 4 (ilustr.), 6 (ilustr.), 7 (ilustr.),
8 (ilustr.), 19-20, 23, 25, 26,
27, 28, 30, 35, 36, 41, 42-43,
44, 45, 47, 49, 51, 52, 73, 92,
102, 118, 121, 123, 127, 129,
130, 132-133 (ilustr.), 134, 138,
156, 159, 171, 172, 174, 179,
184, 185, 188, 206, 229, 237,
247, 256, 258, 261, 270, 274,
275, 279, 280, 283, 285, 295,
300, 311, 313, 314, 315, 316,
318, 338, 341, 351, 352, 358,
360, 364, 365, 370, 395, 425,
433, 437, 438, 457, 471, 472,
473, 480, 494, 497, 509, 510,
521, 529, 535, 538, 570, 573,
584, 589, 608, 630, 633, 717,
719, 720, 722, 731, 735, 739,
740, 764-765, 766, 768, 813,
880, 930, 941, 957, 964, 983,
989, 990, 994, 995, 999, 1002,
1003, 1011, 1017
- Corona pendente 41, 46, 47,
124, 130, 138, 161, 163,
172, 173, 176, 179-180
- Ekspozitorij 39, 40, 49, 78,
90, 114, 115, 120, 190,
191, 192, 193, 201, 204,
219, 250, 264, 358, 520
- Galerije (balustrade) 20, 21, 23,
24, 30, 33, 37, 38, 42, 41,
45, 173, 265, 274, 283, 317,
319, 321, 365, 669, 767
- Getsemani, Vrt Getsemani
(kapelica s križnim
putem i Božjim grobom)
57, 97, 287, 291, 302,
304, 305, 308, 309, 311,
312, 314, 317, 318, 320,
321-322, 328, 338, 330,
332, 334, 370, 380, 424,
437, 556, 594, 655, 813
- Ispovjedaonice 14 (ilustr.), 20,
23, 29, 38, 42, 240, 241,
519, 576, 767, 883, 897,
932, 957, 995
- Jaslice 41, 57, 97, 188, 203,
332, 424, 556
- Kalvarija 551, 554, 556, 558,
563, 566, 568-569, 570,
586, 595
- Katafalk 441, 437, 439, 483
- Klupe 33, 34, 38, 41, 509-510,
514 (ilustr.), 516, 518,
519, 524, 576, 767
- Kor (pjevalište) 20, 29, 42,
146, 180, 265, 318,
321, 473
- Kripta XXVII; 7 (ilustr.), 15
(ilustr.), 30, 39, 45, 55,
129, 143, 151, 188, 191,
192, 193, 194, 195, 197,
198, 275, 278, 279, 281,
282, 285, 286, 287, 289,
294, 295, 298, 304, 305,
309, 320, 324, 333, 334,
365, 473, 671, 714, 767
- Krstionica 12 (ilustr.), 109,
913, 916, 918, 932
- Monstranca (pokaznica) 45, 49,
204, 250, 263, 264, 302,
305, 309, 312, 317, 320,
323, 328, 330, 358, 380,
393, 395, 397, 412
- Narteks 30
- Oltar B. D. Marije (Gospin
oltar i kip) 9 (ilustr.), 57,
97, 113, 203, 309, 311,
318, 321, 325, 327, 342,
437, 458, 460, 475, 476,
477, 483, 484, 501, 512,
514 (ilustr.), 515, 517,
523, 543, 546, 551, 552,
554, 556, 558, 560, 609,
636, 637, 639, 640, 642,
645, 646, 647, 654, 655,
658, 659, 695, 717, 1026
- Oltar i kip Srca Isusova
9 (ilustr.), 45, 46, 52, 57,
61-62, 63, 77, 81, 82, 83,
85, 86, 87, 89, 90, 94,
95, 97, 100, 102, 104,

- 105, 107, 114, 115, 120,
125, 131, 136, 139, 145,
146, 149, 154, 165, 166,
172, 174, 192, 202-203,
205, 206, 208, 209, 212,
214, 216, 221, 222, 231,
232, 235, 241, 242, 247,
250, 252-253, 265, 271,
279, 303, 305, 307, 311,
317, 365, 458, 483, 523,
646, 773
- Oltar i kip sv. Ante (glavni
oltar; veliki oltar)
10 (ilustr.), 13 (ilustr.),
14 (ilustr.), 20, 21, 23,
29, 34, 38, 39, 40, 42,
44, 45, 46, 49, 51, 52,
55, 56, 57, 62, 63, 65,
67, 68, 69, 72, 76, 78,
79-80 (ilustr.), 81, 82,
85, 87, 89, 90, 95, 97, 99,
111, 114, 120, 121, 129,
130, 138, 142, 151, 152
(ilustr.), 156, 164, 168,
174, 180, 183, 188, 193,
194, 195, 199, 201,
202-203, 206, 208, 209,
210, 220, 223, 229, 235,
236, 246, 254, 260, 263,
265, 267, 271, 274, 275,
279, 284, 289, 294, 298,
300, 304, 305, 307, 317,
321, 325, 334, 338, 339,
346, 407, 410, 431, 458,
473, 483, 509, 519, 520,
543, 547, 630, 767, 957,
964, 993
- Oltar sv. Franje 11 (ilustr.), 57,
477, 765, 982, 993, 994
- Oltar sv. Josipa 10 (ilustr.), 765
- Oltar Sviju svetih ili Svetih
mučenika
ili Preobraženja
Isusova 57, 477
- Oltari 56, 57, 59, 140, 208,
288, 318, 365, 481, 488,
494, 538, 542, 550, 563,
768, 1016, 1017
- Oltarić Sv. Križa 483, 484
- Prezbiterij 5 (ilustr.), 6 (ilustr.),
30, 34, 38, 39, 41, 47, 55,
63, 72, 78, 84, 85, 87, 143,
180, 229, 235, 236, 264,
281, 285, 291, 393, 410,
428, 473, 510, 531, 560,
589-590, 646, 669, 675
- Propovjedaonica 11 (ilustr.),
20, 23, 29, 38, 41, 55,
473, 646, 767, 916, 957
- Put križa 280, 287, 291,
318, 767
- Sakramentarij 162, 168, 169,
170, 171, 176, 180, 220,
458, 460, 464, 471, 475,
477, 479, 483, 484, 485,
486, 487, 488, 492, 509,
1005
- Sakristija 30, 62, 96, 109,
129, 130, 138, 140, 156,
200, 365, 382, 385, 391,
394, 395, 404, 407, 408,
473, 487, 501, 529, 531,
597, 601, 660, 665, 666,
667, 669, 670, 671, 675,
678, 698, 767
- Škropionica (škropionik;
kropilnik) 12 (ilustr.), 21,
29, 58, 59, 63, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 73, 76,
87, 99, 126, 146, 203,
209, 210, 237, 287, 379
- Tabernakul (svetohranište,
svetostanek) 23, 39, 40,
52, 62, 78, 90, 95, 97,
114, 115, 120, 126, 154,
165, 168, 178, 190, 191,
193, 201, 202, 204, 210,
219, 241, 250, 263, 275,
279, 282, 285, 287, 302,
304, 305, 309, 311, 312,
317, 327, 328, 330-331,
332, 333, 334, 412, 520

- Tumba (katafalk, sarkofag)
13 (ilustr.), 381, 443, 446,
470, 481, 498, 516, 518,
519, 521, 530, 533, 570
- Zvonik 301, 365, 405, 407,
487, 553, 597, 646, 660,
662, 663, 664, 666, 667,
669, 670, 672, 674, 691,
702, 747, 767
- Franjevački samostan sv. Ante
XIV; 19, 20, 21, 25, 26, 33,
36, 109, 129, 156, 285, 286,
324, 365, 423, 671
- Franjevački samostan sv. Ante (arhiv)
49, 51, 53, 55, 61, 85, 96, 97,
185, 187, 226, 227, 306, 312
- Hram sv. Save 30
- Isusovački samostan 725, 727, 751
- Kalemegdan 926
- Kolarčev Univerzitet 766
- Muzej kneza Pavla 531, 537, 649-
650
- Nemanjina ulica 964
- Opera XXXIII; 872
- Poštanska štedionica 765
- Spomenik Neznamom junaku 28
- Spomenik zahvalnosti Francuskoj 28
- Ulica kneza Miloša 964
- Vojno ministarstvo 964
- Beograd-Voždovac 716
- Beralus, firma 47
- Berlin 360, 363, 364, 526
- Beuron 149, 260, 368, 382, 504, 721
- Bihać, crkva sv. Ante
(džamija „Fethija,“) 388
- Bizant XXXII; 234, 511
- Bled 116, 139, 141, 190, 194, 223, 317,
408, 429, 533, 609, 653, 724, 727
- Kraljevska rezidencija 727
- Vila maršala Tita 886
- Vila Svobor 90
- Bledsko jezero 669
- Bogojina: Crkva Uzašašća Gospodinova
(Župnijska cerkev Gospodovega
vnebohoda) 1042 (ilustr.)
- Bohinjsko jezero 444
- Boračko jezero, Dom inženjera i
tehničara 954
- Bosna i Hercegovina VII, XXXIV; 901,
903, 904, 905, 950
- Bosna XV, XXII, XXXII, XXXV,
XXXVI; 25, 36, 37, 50, 52, 78,
102, 146, 159, 168, 206, 213, 214,
226, 230, 233, 234, 247, 254, 261,
267, 298, 300, 317, 336, 351, 366,
417, 425, 478, 539, 540, 542, 544,
545, 549, 566, 573, 647, 656, 689,
691, 692, 714, 744, 756, 758, 761,
794, 809, 835, 842, 851, 860, 871,
888, 894, 914, 919, 922, 928, 937,
938, 948, 965, 1008, 1019, 1027
- Bosna, rijeka 254
- Bozen (Bolzano) 805
- Brač 46, 47, 63
- Brčko 828
- Brezje (na Gorenjskem) 106, 682, 686,
696, 830
- Brezje kod Maribora, crkva Majke
Božje 854
- Brijuni, tempietto XXXVIII; 1011
- Budimpešta XLIII
- Bugarska 141
- Bugojno 1014
- Carigrad, Sveta Sofija XXX; 36
- Celovec 827
- Celje 499, 974
- Celje, crkva sv. Save (pravosl.),
razrušena 499
- Seljačka kreditna
zadruga XLVII
- Chorin 782
- Cleveland, Ohio 814
- Conway 782
- Crikvenica, kapelica
sv. Ante 704
- Čehoslovačka XXXV, XXXVI; 147,
558, 573, 583, 586, 599 → Češka
- Čepak kraj Kotor Varoša XLIII
- Češka 74, 122, 149,
573, 574 → Čehoslovačka

- Dalmacija XV; 39, 42, 70, 141, 254,
384, 825, 879, 914, 930
Dedinje (Beograd) 637, 1026
Detva (Zvolenská župa), Slovačka 22, 101
Dobanovci, predgrađe
Beograda 392, 405
Döbling XVIII → Beč
Dolina kod Bos. Gradiške, crkva sv.
Ante XXXII; 639, 640, 641, 643,
646, 648, 651, 653, 654 (ilustr.),
656, 657, 658, 1047 (ilustr.)
Domžale 171, 178, 215, 268, 912
Donja Dolina → Dolina
Donja Panonija 463
Dravska banovina 735
Drniš 455
Drvar 851
Dubrovnik XV; 63, 452, 454, 456, 467,
732, 1014
Zimdinova palača 468
Dunav 208, 839, 994
- Đevđelija** 353
- Egipat 285, 368
Engleska 403, 583, 585, 1024
Europa XXXI, XXXV; 73, 155, 382,
444, 532, 573, 586, 646, 677, 691,
722, 768, 769
Evropa → Europa
- Firenca (tal. Firenze), Giardino
di Boboli 91
Museo di San Marco 901, 962
San Lorenzo, bazilika 778
Santissima Annunziata 901
Fojnica XLIII; 425
Fojnica, franjevački samostan 744
Francuska XXXV, XLVI; 141, 583,
584, 1027
- Getsemani (bibl.) 411
Gibraltarska vrata 128
Golgota 399, 560
Gorenska (njem. Oberkrain) 356, 592,
726, 727
- Gorica-Livno 19
Gornja Dolina → Dolina
Grac (Graz) XLVI
Grčka 804
Gubbio 450, 921
Guča Gora XLIII
Gurk-Klagenfurt (Krka pri
Celovcu), biskupija 827
- Hercegovina** 835
Hirošima 801
Horjul, crkva sv. Urha 842, 845
Hradčany (Hradčani) → Prag
Hrastnik 154, 158, 161, 163, 170, 174,
219, 253, 596, 706
Hrvatska XXII; 809, 849
- Imotski 930
Istočna Europa 770
Italija XXXV, XLVI; 371, 443, 507,
774, 921
- Jadransko more 212
Jajce *passim*
Franjevački samostan XXXII,
XXXVIII, XXXIX; 222, 540,
734, 735, 758, 761, 780, 790,
792, 794, 797, 798, 810, 835,
1050 (ilustr.)
„Arhaična Gospa“ („Dragost
sunčana“), kip na fasadi
samostana 226, 227, 228,
230, 231, 233, 234-235,
236, 237, 239, 242, 369,
373, 818, 824, 831
Oltar u dvorištu samostana
595, 606, 609, 612
Refektorij 405-406, 407, 408,
412, 413, 418, 419, 420,
421, 424, 425, 540, 646
Kalvarija XXXII; 505, 554,
559, 560, 562, 565 (ilustr.),
566, 567, 630, 633,
635, 716
Kapelica 540-541
Katakombe 233

- Markušičeva ostavština 598
Toranj sv. Luke 388
Japan 774
Jesenice 353
Jugoslavija VII, XIV, XXX, XXXV,
XXXVII, XXXVIII; 20, 28, 36, 92,
100, 141, 174, 199, 233, 250, 294,
313, 317, 332, 360, 364, 365, 387,
408, 467, 499, 583, 584, 637, 688,
689, 697, 721, 741, 772, 774, 775,
814, 1007, 1017
Julijske Alpe 609
Južna Europa 968
Južni Tirol 805, 807, 808, 823
- Kacenštajn (Begunje), dvorac 675, 730
Kamnik XLV; 161, 912, 1014
 Crkva Bezgrešnog začeca
 Marijinog 861
 Franjevački samostan sa crkvom
 sv. Jakova 1006, 1014
Kamniška Bistrica, Lovački dvorac
 kralja Aleksandra I. 666 (ilustr.)
Kamniške Alpe 356, 912
Kina 836
Komenda 465
Komenda, crkva sv. Petra 154, 161
Konjic 835
Korčula 39, 47, 63, 69, 72
Koruška 609
Kosovska Mitrovica 680
Kostanjevica na Krki XX
Kotor 732
Kotor Varoš XLIV
Kovačići → Sarajevo
Krajina 980
Krakovo → Ljubljana
Kraljeva Sutjeska XLIII
Kraljevina SHS 688 → Jugoslavija
Kranj 444
Krk 248
Krvavec, kapelica Marije Snježne 356
- La Grande Chartreuse kod Grenoblea 263
Lacij 463
Lapad 63, 69
- Lendava 814
Libija 491
Livno, crkva sv. Luke Ev. 388
London 1023
Loreto (lat. Lauretum) 933
- Ljubljana *passim*
 „Hram Slave“ 426, 674
 Aleksandrovi propileji 492
 Auerspergerova palača (Knežev
 dvorac) 414
 Banska palača 734-735, 736
 Baragovo sjemenište 339, 341,
 347, 351, 369, 499, 503, 572,
 600, 631, 1037 (ilustr.)
 Cekinov dvorac 859
 Collegium Seraphicum 387
 Crkva sv. Ćirila i Metoda (ijja
 (Župnijska cerkev sv. Ćirila
 in Metoda) (katol.) 120, 121,
 136, 426, 749, 675, 749, 796,
 818, 819, 824, 890, 929, 998,
 1036 (ilustr.)
 Crkva sv. Ćirila i Metodija (Cerkev
 sv. Ćirila in Metoda) (srpsko-
 pravosl.) 499, 508, 510
 Crkva sv. Florijana 70, 198, 274
 Crkva sv. Jakova (cerkev sv.
 Jakoba) 412, 537, 948 (ilustr.)
 Crkva sv. Jerneja („Stara cerkev“) 378,
 425, 674, 700, 761, 804,
 831, 1012
 Crkva sv. Josipa (isusovačka) 740,
 742, 748-749, 765, 796, 818,
 824, 826, 831
 Crkva sv. Petra 337
 Državni muzej 348
 Emonska cesta 756
 Gimnastičko društvo Orao 902
 Glazbena akademija 830, 891
 Glazbena matica 819, 824, 826
 Gospodarsko razstavišče 426
 Gospodinjska šola 429
 Gradsko kazalište 387
 Grand Hotel Union 347-348
 Groblje Žale → Žale

- Hram Slave 749
Južni trg 739, 753
Katedrala 387, 951 (ilustr.)
Komora za trgovinu i obrt XLVII
Kongresni trg 118, 212, 734, 736,
739, 756, 819, 824, 830
Križanke 1014
Magistrat 736, 737, 742, 749, 751, 753
Marijin trg (danas Prešernov trg)
700, 957
Moderna galerija 429
Muzej narodne osvoboditve
(od 1958.: Muzej ljudske
revolucije Slovenije; od
1994.: Muzej novejšje
zgodovine Slovenije) 859
Muzeji in galerije mesta Ljubljana,
Plečnikova zbirka 26, 61, 97
Nadbiskupski ured 295
Narodna galerija 295
Narodna in univerzitetna knjižnica
XLVII; 47, 49, 348, 350, 351,
358, 414, 460, 488, 516, 537,
563, 567, 575, 653, 753, 765,
840, 855, 858, 1038 (ilustr.)
Narodni muzej 734
Odeon 736, 819, 824, 826, 830, 875
Općinske kuće 819, 824, 905-906
Park Tivoli 127, 316, 859, 870
Park Zvezda 734, 736, 739, 752,
753, 819, 830
Parlament (Skupština; „Katedrala
svobode“) 857, 859, 870, 872,
876, 877, 897
Prelovšekova vila XLVII
Sajmište (Gospodarsko
razstavišče) 749
Schneider in Verovšek, tvrtka 23
Spomenik kralja Aleksandra 460,
462, 736, 739, 751-752
Stup Bezgrešne Djevice Marije
(Št. Jakobški trg) 537
Sv. Križ (groblje Sv. Križa) 700
Sveti Gaj (Lucus Sacer) → Žale
Šola za umetno obrt 886
Tehnikum 533, 631, 633, 828, 599
Tržnice 736, 739, 742, 753, 756,
778, 779
Tusculum (Plečnikov domicil) 463,
826
Uršulinska crkva
Sv. Trojstva 118, 368
Uršulinska gimnazija (danas
Gimnazija Jožeta Plečnika)
756, 772, 860
Velesajam 998
Vicus Latinus (rimski zid) 468,
572, 581, 586
Vila Oblak 161
Vodnikov trg 751
Vrt svih svetih / Vrt vseh
svetih → Žale
Vzajemna zavarovalnica
(Osiguravajući zavod) XLVII
Znanstveno društvo 902
Župa Marijinog navještenja
(Župnija Marijinega
oznanjenja) 957
Ljubljana-Barje (Ljubljansko barje) 646,
665
Crkva sv. Mihaela XLVII; 159,
193, 195, 223, 248, 381, 399,
409, 419, 421, 428, 433, 435,
439, 443, 446, 448, 460,
461, 464, 489, 516, 536, 539
(ilustr.), 541, 560, 566, 575,
576, 577, 765, 581, 807, 969,
1040 (ilustr.)
Ljubljana-Bežigrad, crkva sv. Krištofa
121, 135, 425, 674, 749, 819, 824,
890, 998, 1012, 1014
Navje, groblje i park (Spominski
park Navje) 378, 425
Stadion katoličkog orlovskog
saveza (Orao) 220, 715, 912
Ljubljana-Črnuče, crkva sv. Šimuna i
Jude Tadeja 1006, 1014, 1015
Ljubljana-Koseze, samostan
Notre-Dame 839
Ljubljana-Krakovo 819, 906
Ljubljana-Mirje 541
„Via Apia“ 382, 499

- Ljubljana-Moste, crkva sv. Obitelji 814
 Ljubljana-Na Žalah, crkva Sv. Križa 339
 Ljubljana-Šentvid 167, 208, 293, 444,
 499, 634
 Zavod sv. Stanislava 718
 Ljubljana-Šiška, crkva sv. Franje
 Asiškog XLVII; 130, 166, 182,
 185, 187, 188, 272, 387, 396, 405,
 425, 428, 433, 435, 458, 492, 700,
 704, 709, 765, 766, 856, 867, 880,
 914, 916, 918, 1005, 1012, 1014,
 1035 (ilustr.)
 Franjevački samostan i
 Provincijalat Slovenske
 franjevačke provincije 957
 Ljubljana-Trnovo 16 (ilustr.), 383,
 429, 487, 575, 582, 592, 700,
 742, 947, 997
 Crkva sv. Ivana Krstitelja 947, 997
 Kapelica Majke Božje dobrih djela
 (Mati dobrih del) 742, 756, 761
 Prosvetni dom 429
 Ljubljana-Vič, crkva sv. Ante
 Padovanskog 128, 339, 1014
 Ljubljana-Zeleni hrib, studentski konvikt
 (konvikt visokoškolceva) 429
 Ljubljanica, rijeka 32, 736
- Madrid, Prado** 962
Makarska 267
 Plečnikov projekt crkve XXXII
Maribor 58, 129, 423, 566, 740, 742
 Crkva Sv. Tijela Kristova (cerkev.
 Sv. Rešnjega telesa) 689, 834
 Isusovačka crkva 123, 124, 127,
 130, 1036 (ilustr.)
 Isusovački samostan 263
 Školske sestre 188, 324
Marija Bistrica, crkva i
 hodočasnički kompleks 809,
 814, 873, 1044 (ilustr.)
Marijin Dvor (Marindvor) 64,
 359 → Sarajevo
Marijin Dvor pri Radečah, samostan
 milosrdnica 628
Marseille 139, 141, 462, 726
- Martjanci kod Murske Sobote**, crkva
 sv. Martina 57, 898
Međumurje (Međimurje) 57, 77
Mengeš, župna crkva 1006, 1014
Meran (Merano) 805, 807
Milano 805, 1030-1031
 Convento di S. Maria
 delle Grazie 946
Milna na Braču 875
Milvijski most (Ponte Milvio,
Pons Milvius) 784
Minčeta, dubrovačka tvrđava 452
Mirogoj, groblje, Zagreb 597, 766
Mostar XLV; 425, 452, 732, 1014
München X, XXXV; 599, 630, 655
 Kunstpalašt 651
- Nagasaki** 801
Napulj 212, 633
Novi Beograd 853
Novo Mesto 886
Novo Sarajevo, pravoslavna crkva
 Svetog Preobraženja 30
Novo Selo 646 → Dolina
Njemačka XXXIV, XXXV, XXXVII;
 471, 583, 584, 586, 599, 648, 652,
 770, 774, 775, 827, 944
- Oberkrain** → Gorenjsko
Obrenovac, kapela 166, 269, 694
Olovo, crkva Uznesenja Marijina 388,
 582, 584, 870
Osijek XXXII; 572, 584
 Crkva Srca Isusova; isusovačka
 rezidencija i samostan 428,
 433, 435, 439, 446, 466, 472,
 520, 536, 539 (ilustr.), 557,
 560, 561, 562, 581, 586, 588,
 600, 628, 631, 632 (ilustr.),
 633, 653, 752, 769, 772, 786,
 819, 824, 891, 927, 1045 (ilustr.)
Osmansko Carstvo 756
Ostrogon (Esztergom) XLIII
- Palilula**, dio Beograda 727
Pardubice 74

- Pariz 440, 444, 878
 Notre Dame 782
 Parma, Camera di san Paolo 783
 Partenon → Atena
 Pešta 36
 Pisa 782
 Camposanto Monumentale 1027
 Planica 609
 Plitvice 194
 Podhum – Livno, crkva 388
 Podmilačje 65
 Podpeč kod Ljubljane 540, 731
 Pokljuka 609
 Poljska XXXV; 655
 Posavina 980
 Prag VII, XVIII, XIX, XX, XXI,
 XXXVI; 36, 63, 129, 139, 141, 147,
 148, 149, 176, 183, 189, 196, 213,
 243, 260, 276, 291, 408, 469, 507,
 564, 583, 601, 768, 782, 859, 877
 Emaus (samostan) 858
 Hradčany (Hrad, Pražský hrad) IX,
 XVIII, XIX, XXI, XXXVI,
 XLVII; 63, 74, 147, 176, 177,
 383, 599
 Katedrala sv. Víta 652
 Sveučilište 599
 Zvijezda (Hvězda), zamak;
 ljetnikovac (Letohrádek
 Hvězda) 762
 Prag-Vinohrady, crkva Presv. Srca
 Isusova XIX, XLVII; 63
 Prater 418 → Beč
 Prekmurje 57, 77
 Primošten 867, 868, 870, 875, 877, 879,
 881, 883, 885, 888, 890, 1046 (ilustr.)
 Ptuj (Petovia) 820
 Ptujaska Gora 920
 Hodočasnička crkva Marije Zavetnice
 s plaščem 872-873, 874, 875
 Radenci 566
 Ravenna 856, mauzolej carice Galla
 Placidia 856
 Regensburg 782
 Reims 782
 Repnje, naselje kod Ljubljane 279
 Crkva sv. Tilna (Sv. Tilen nad
 Repnjami) 279
 Ribnica (Dolenjska), župna crkva 891
 Rijeka 1014
 Rim 36, 98, 145, 218, 324, 401, 423,
 463, 509, 661, 722, 784, 858, 919,
 921, 922, 949, 975, 990
 Bazilika sv. Pavla izvan zidina 37
 Bazilika sv. Petra 342
 Stazione Termini 944, 949
 Via Appia (Antica) 1027
 Rimsko Carstvo 581, 691, 784, 949
 Romani(ja) → Rimsko Carstvo 581, 949
 Rožnik, izletišta Ljubljančana 544
 Rusija 212
 Saint Louis, Amerika XLVI
 Sarajevo (Novo Sarajevo), pravoslavna
 crkva 552
 Sarajevo *passim*
 Crkva („katedrala“) sv. Josipa
 na Marijin Dvoru XXXII,
 XXXIII; 64, 146, 220, 251,
 254-255, 258, 260, 261, 264,
 266, 267, 270, 275, 288, 337,
 359, 360, 364, 500, 601, 722,
 774, 1016-1017, 1048 (ilustr.)
 Katedrala Srca Isusova 64
 Naselje Crni Vrh XXXII; 744
 Trgovačka komora 509-510
 Sarajevo-Bistrik, Franjevački samostan
 sv. Ante 984
 Sarajevo-Kovačići, „Crkva Sv. Trojice“
 → Sarajevo-Kovačići, „Sveta
 Marija Anđeoska“
 „Sveta Marija Anđeoska“
 (franjevačko bogoslovno
 sjemenište i svetište) XXXII;
 510, 544, 548, 549, 575, 596,
 638, 697, 698, 699, 700, 701,
 702, 707, 708, 709, 710-711,
 712, 717, 720, 721, 741, 744,
 745, 880, 1048 (ilustr.),
 1049 (ilustr.)
 Sasina 64

- Sava, rijeka 628, 631, 681, 839, 994
 Selca, naselje na otoku Braču 671
 Selo (danas Moste), predgrađe
 Ljubljane 689
 SHS (Kraljevina SHS) → Jugoslavija
 Sikstinska kapela 867
 Sirmium (Mitrovica) 581
 Skandinavija 691
 Skoplje 916
 Slavonija 1019
 Slovačka 72, 101, 246, 1027
 Slovenija XXIII, XXVII, XXXVI,
 XLVII; 23, 38, 111, 161, 188,
 313, 412, 471, 594, 596, 628,
 719, 721, 735, 794, 825, 832,
 900, 912, 927, 928
 Slovenska Bistrica 23
 Smederevo 220
 Sofija 141
 Sovjetski Savez (SSSR) 682
 Split XLV; 63, 121, 212, 452, 455, 456,
 457, 732, 914, 1014
 Srbija XXXVI; 23, 78, 159, 246, 294,
 545, 573, 809
 Srednja Europa 770
 Sremski Karlovci, gimnazija 430
 Srijemska Mitrovica 949
 Stogić → Vareš
 Stol, brdo 592
 Stolac 149
 Strassburg 774, 782
 Studenec kod Ljubljana, Kranjska
 deželna blaznica 470
 Sudeti (Sudetenland) XXXVI; 599
 Suvobor, dvorac 726
 Sveta Zemlja 914
- Šentjakob ob Savi 734
 Šibenik, pravoslavni konvikt 430
 Šiška → Ljubljana-Šiška
 Škofja Loka 840, 943
 Crkva sv. Jakova 1005, 1006
 Španija → Španjolska
 Španjolska 360
 Štajerska 392
 Švicarska 471
- Tašmajdan 682 → Beograd
 Tiber, rijeka 784
 Tirol XXIII; 468
 Travnik 1014
 Trbovlje 719, 783-784
 Trešnjevka → Zagreb-Trešnjevka
 Triglav 469
 Trogir XV; 858, 863, 870, 872, 881,
 883, 888
 Crkva sv. Barbare 455, 456, 856
 Knežev dvor 476
 Tuzla XIV; 19, 388
 Tuzla, Muzička škola XXXII; 744
- Varaždin 112, 113, 119
 Vareš, groblje Stogić VII, VIII; 417
 Kapelica na groblju Rudi 347, 360,
 361-362 (ilustr.), 415, 417,
 430, 582, 584
 Vatikan 499
 Crkva sv. Petra 992
 Stanza della Segnatura 996
 Veli Iž kod Zadra 879
 Velika Britanija XXXV; 382
 Velike Lašče 444
 Venecija XLIII, XLIV; 412, 435, 921
 Vltava 148, 586
 Vodice kod Ljubljane 279
 Voždovac, dio Beograda 678
 Vrbas 230
 Vrhbosna 146, 254, 255, 258
 Vrljika, rijeka 254
 Vrt svih svetih (Vrt vseh svetih) → Žale
 Vyšehrad (Prag) 583
- Wells 782
 Windsor 782
- Zadar 401, 858, 1014
 Zagreb XXXII, XLV, XLVII; 42, 112,
 116, 129, 123, 129, 196, 247, 366,
 395, 412, 437, 452, 468, 540, 581,
 597, 601, 735, 742, 744, 752, 766,
 774, 814, 819, 827, 851, 864, 866,
 1014, 1017
 Arheološki muzej 494

- Crkva Majke Božje
Lurdske 121-122, 123, 124,
127, 128, 130, 176, 182, 196,
197, 198, 202, 229, 248, 323,
336, 343, 363, 369, 378, 385,
387, 389, 399, 408, 412, 414,
428, 430-431, 435, 437, 439,
444, 453, 465-466, 468, 472,
479-480, 481, 482, 516, 525,
532, 533, 534, 588, 591, 592,
600, 648, 649, 652, 657, 661
(ilustr.), 665, 666 (ilustr.),
674-675, 749, 796, 842, 863,
864, 872, 875, 877, 886,
888, 889, 1043 (ilustr.)
- Crkva sv. Blaža 328
- Crkva Sv. Križa 402, 408, 652,
659, 662, 704, 710, 714, 747,
860, 861, 862, 864, 867, 870,
880, 883, 888, 1043 (ilustr.)
- Kapelica Sv. Duha (milosrdnice)
360, 363, 402, 414, 408, 479,
481, 521, 525, 765
- Samostan franjevac
Provincije Presvetog
Otkupitelja 121
- Samostan sv. Vinka
(milosrdnice) 765
- Zagreb – Trešnjevka, crkva sv. Josipa
385, 458, 476, 772, 774
- Zapadno Rimsko Carstvo 856
- Zemun XV; 20, 63, 683
Crkva Rođenja Presv. Bogorodice
(Bogorodičina crkva) 766
Školske sestre franjevske 531
- Zenica 851
Župa sv. Josipa 365
- Zgornja Rečica (Rečica ob Savinji) kod
Celja, crkva bl. Antona Martina
Slomšeka 687
- Zgornje Stranje kod Kamnika, crkva
sv. Benedikta 860, 862, 867, 891,
893, 897, 915
- Zidani Most 628
- Zlín, mjesto u Češkoj 416
- Zlokućani, crkva sv. Ivana Krstitelja 388
- Zlosela 919
- Žale (Vrt svih svetih/Vrt vseh svetih;
Centralno pokopališče Žale)
XLVII; 357, 358, 360, 364, 381,
441, 446, 448, 472, 489, 491, 492,
499, 588, 592, 594, 599, 601, 604,
606, 653, 662, 683, 686, 689, 691,
692, 697, 698, 699, 700, 701, 702,
710, 733, 734, 735, 736, 737, 739,
742, 743, 749, 750, 751-752, 756-
757, 766, 776, 778, 809, 819, 824,
832, 856, 863, 938, 1039 (ilustr.)
- Žale, Blumauerova grobnica 689
- Žrnovo, Korčula 39
- Žužemberk 536

Tiskanje ove knjige pomogle su sljedeće institucije
kojima srdačno zahvaljujemo

Župa sv. Ante Padovanskog – Dobretići /župnik fra Juro Tokalić/

Župa Uznesenja BDM – Kotor Varoš /župnik fra Zoran Mandić/

Župa sv. Ivana Krstitelja – Podmilačje /župnik fra Filip Karadža/

Župa Uznesenja BDM – Sokoline /župnik fra Juro Aščić/

Župa sv. Franje Asiškog – Vrbanjci /upravitelj župe fra Juro Aščić/

Općina Jajce, načelnik Edin Hozan

Općina Prozor-Rama, načelnik Jozo Ivančević

